3 1761 08116669 6

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

17

I
10296

ČESKÁ REVUE

*Lehrer-Bibliothek des Ut. Realgymnasiums in Telč *
Knihovna reál. v Telči

VYCHÁZÍ PÉČÍ

KLUBU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ

DNE 10. KAŽDÉHO MĚSÍCE

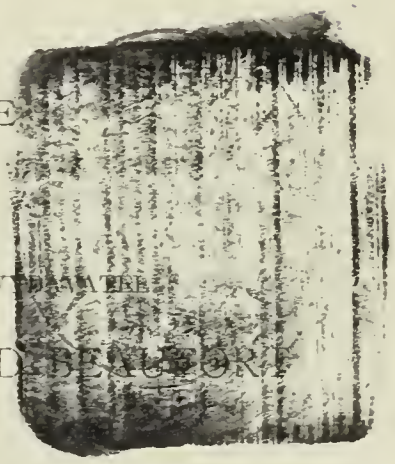

REDAKTOR: VYDAVATEL:

JUDr. VLADIMÍR ŠKARDA EDVARD BENEŠOVSKÝ

ROČNÍKU IV. DRUHÉ PŮLLETÍ.

AP
52
C31
vol 4
pt 2

OBSAH

ročníku IV. čísla 7. až 12.

Články a studie.

Makedonská otázka I. II. Univ. prof. Dr. L. Niederle 642
Julius Zeyer III. IV. F. X. Šalda 769, 659, 783
O úvěru pozemkovém. Dr. Zachystal 666, 795, 919, 1058
Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický. Univ. prof. F. Augustin 672, 810, 924, 1053
O reformě chudinství veřejného IV. Dr. Ant. Tůma . . . . . 676, V. 806
O dědičnosti. Dr. B. Němec 683
František Deák. — Frant. Brábek. 690, 800
Plenění zásob přírodních. Prof. Boh. Bauše 788, 912
Gallerie moderního umění. Dr. Karel Kramář 898
Quijote contra Quijote. A. Pikart 901, 1064, 1176, 1301, 1454
O sestátnění severozápadní dráhy D. 907
Rozmach chemie mezi vědami přírodními (Přednáška v II. obecné schůzi sjezdu přírodozpytců i lékařů.) Prof. Dr. Boh. Raýman 1025
Zděnek Fibich. Marcel Montandon 1039
Naše styky s Francií. H. 1050
O účelnosti v živé přírodě. Dr. Bohumil Němec 1154, 1304
Po stopě Havlíčkově v Brixenu. Dr. Jos. Karásek 1160, 1283
Z let 1619—1648. Karel Adámek 1170, 1296
Pohled na nynější národohospodářskou situaci v Srbsku R. 1183
O královské oboře. Dr. A. Dokupil 1281
Za Drem. J. Kaizlem. Jos. Penížek. 1409
Za Sávou. Jan Třeštík 1419
Viktor Hugo ve světle překladů J. Vrchlického. Fr. Sekanina I.-XI. . . . 1434

Rozhledy.

Přehled politický.

Vniterní za březen G. Moudrý. 816
» » » » » duben 929, květen 1070, červen 1190, červenec 1318, srpen 1465
Přehled politický zahraniční za březen Jos. Pachmayer. 819
» » » » duben 934, květen 1076, červen 1195, červenec 1326, srpen 1467

Přehled národohospodářský a sociální:

Rozhledy ze zemědělství: (Výsledky žní r. 1900. Zahraniční obchod se zemědělskými výrobky. Dovoz uherský. Přípravy ku smlouvám obchodním. Skladiště obilní. Družstevní ruch v Čechách.) Dr. K. Vyškovský 824
Stávky v roce 1899 —š. 828
Jak se bude množiti obyvatelstvo Spojených Států sev. am. ve 20. a dalších stoletích? Dr. B. Prusík 829
Dráhy v Bosně a Hercegovině (Dokončení). Jiří Daneš 830
Přehled politické geografie států na prahu XX. století. Dr. Eug. Muška . 836
Ve prospěch zapomenutých a nešťastných (Dokončení). Dr. Heveroch. . . 839
Rozhledy po sociální politice. Dr. L. 939
Vzorná dělnická knihovna. Dr. Boř. Prusík. 945
Němečtí agrárníci na postupu. Karel Adámek. 1014
Zemědělství: (Zákonodárné práce. — Vodní stavby. — K agrárnímu ruchu v Německu. Naděje na úrodu. Dr. K. Viškovský) 1199
Zákonná ustanovení o nedělním klidu, jich provádění a praktický význam. Jos. Tourovský. 1203
Německá kolonie ve vých. Africe za r. 1900. Dr. B. Prusík. 1211
Berlínské lidové knihovny. Dr. Bořiv. Prusík. 1212
Přistěhovalectvo Spoj. Států Amer. za r. 1899—1900. Dr. B. Prusík . . . 1214
První krok k finanční samostatnosti Chorvatska. Š. 1339

Sociálně politický přehled:

(Osnova zákona o pensijním pojišťování soukromého úřednictva. Ochrana dělníků zaměstnaných při stavbách železničních a při živnostech stavebních. Útulky učednické. Úprava pracovní doby v dolech uhelných. Nedělní klid v obchodních živnostech pražs. obvodu policejního. Konference v příčině sprostředkování práce. Další zpráva o šetření na poli práce domácké. Třetí sjezd českých přírodozpytců a lékařů v Praze. Šetření v příčině služebních poměrů pomocného personálu lékárenského. Zákonné upravení právních poměrů mezi statkáři a hospodářskými úředníky o reorganisaci živnostenské inspekce v Uhrách. Živnost. inspekce v Rusku. K sociální politice komunální). 1331

Obchod a průmysl:

(Zahraniční obchod rakousko-uherský v r. 1900. — Přípravy ku smlouvám obchodním. — Vládní předlohy o investicích železničních a vodních

drahách. — Osnova zákona ku podpoře průmystu. — Otázka studijní doby na vyšších školách obchodních. — Ochrana průmyslových vzorů.) Dr. Sch. 1079
Sc. († Josef Kaizl. — Osnova německého celního zákona a tarifu. — Bankovní krise v Německu. — Konečné výsledky naší zahraničné tržby v r. 1900. — Státní a zemská akce pro zvelebení malých živností. — Činnost technologického průmyslového musea pražského. — Instruktoři živnostenských společenstev. — K praxi zákona o obchodu s potravinami.) 1470

Finanční obzor:

Stan. Netuka. Dva finanční poly. — Nová emise. 1084
Chudoba burs a nadbytek peněz. — Milion renty. 1215. — Krise ve dvou světech. Německá celní minulost a budoucnost. 1346

Přehled školský.

Ze školství moravského. F. B. 947
Vysoké školy technické a titul doktorský. 1090

Přehled přírodovědecký.

N. Astronomická zpráva na duben 893, květen 963, červen 1110, červenec 1235
» » srpen 1360, září 1478
Nová hvězda v souhvězdí Persea. N. 893
Nový rozmach průmyslu. S. 951
Hygiena dětského věku. Napsal Dr. Fr. Scherer 959
Elektrochemie na výstavě pařížské. 1093
Boj proti alkoholismu v Čechách a jinde. Dr. Matiegka. 1097, 1218
X. mezinárodní kongress pro hygienu a demografii v Paříži. Dr. —ý. 1104, 1225
Lidoví operatéři v Bosně a Hercegovině. —K. 1108
Třetí sjezd lékařů a přírodozpytců. 1223
Rozhledy po světě. 1350
Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví. Sest Dr. Vladim. Preininger —ý— 1355
Žena těhotná. Napsal Dr. M. Ivanovič Batut 1356
O dýchání nosním. Napsal Dr. Ot. Frankenberger. Dr. X. 1357
Knížka o zachování dobrého zdraví. Vyd. Dr. O. Schrutz. 1359

Přehled divadelní a hudební.

Nár. divadlo. — Palácová revoluce v Nár. divadle. Quis ubi. 846
Činohra (Praga, Ideální žena. Brieux, Červený talár. Kvapil, Přítmí. Jirásek, M. D. Rettigová). J. Kamper. 851
Činohra (Želenský, Návrat. Lefevre, Faun. Wedekind, Komorní pěvec. Šamberk, Blázinec v prvním poschodí. Čechov, Strýček Váňa). K. 1113
Smíchovské divadlo. —a. 967
Městské divadlo v Plzni. J. S. 969
Národní divadlo v Brně. —st. (Činohra) 971
» » » —k. (Opera) 973
V. Hübner. Počátky česk. divadla v Brně 1362

Z francouzských divadel. H. 1117
Národní divadlo. — Opera. Figarova svatba. Dafnis a Chloe. Otello. K. Hoffmeister. 854
Ant. Dvořák, Rusalka. Offenbach, Hoffmanovy povídky. 964
Smetanovy zpěvohry v Nár. divadle. 967
Konec koncertní saisony. V Národním divadle hosté sl. Radkiewiczová, sl. Nesýová, p. Mařák jako Manrico. B. Smetany »Tajemství«. Pan dr. Nejedlý o »Rusalce«. 1112
V. Heš, B. Plaške, Sl. Nesýová, Hofer-Figar, Sl. Kacerovská, Bobková, 1236
Koncerty 855, 974
Libuše. H. Feldenova, B. Plaške, Vl. Florjanski 1361
Michuovic dcerušky. Anna Havránková 1479
Ant. Dvořáka povaha jeho díla. K 60. narozeninám mistrovým 1480

Přehled literární. Z literatur cizich.

André Chéradame, L' Europe et la question d' Autriche au seuil du XXe siècle 857, 979
Bulharsko koncem XIX. století. Dr. B. Prusík. 885
Švýcarsko v XIX. století. » 1118
Holandsko na konci XIX. stol. » 1238
Rumunsko » » » » » 1375
La Chronique de France 1.-re Anée 1890 1240
Nuova Antologia o rakouském parlamentě. Nepolitik. 1373
K dnešní něm. literatuře. III. (K dramatu.) Ant. Ondráček. 887
Finnländische Rundschau. Dr. B. Prusík. 1004
Německo na výstavě pařížské r. 1900. Dr. Boř. Prusík. 1499
Kamerun r. 1900. » » » 1503
Zpráva o činnosti něm. Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft-, Kunst- u. Lit. in Böhmen 1891—1900. ρ 1506

Z literatur slovanských.

Ruská histor. literatura r. 1900. Dr. Josef Karásek. 875
Z ruského života. Dr. Jos. Karásek. 877
Alexander Brückner, Apokryfy średniowieczne. Dr. Jos. Karásek. 880
Ruská poesie XIX. století. Dr. Boř. Prusík. 988
Tolstoj, vojna a mír. Fréd. Passy. Přel. Božena L. 989
Ignác Krasicki. —vák. 992
Polská belletristika r. 1900. Dr. Boř. Prusík. 998
Dnešní Srbsko. Dr. Boř. Prusík. 1003
Ruské literární paběrky. —ará. 1004
Reforma slavistických studií na Rusi. Spisy K. J. Grota a Vl. Franceva —ará. 1119
Vývoj kritických theorií v XX stol. na Rusi. (Vissarion Grigorjevič Bělinskij) —ová 1125, 1254
Ruské literární paběrky —ará. 1130
Maximov Sergěj. Dr. B. Prusík. 1252
Urbanski Aureli. » » » 1253
Jagičův Archiv für slav. Philologie. Dr. Jos. Karásek. 1379

Ukrajinské divadlo. Dr. B. Prusík. 1132
Ze slovanského světa. Dr. Jos. Karásek. 1241
Vsevolod Sergějevič Solovjev. Dr. B. Prusík 1250
Vladimír Spasovič. Życiorysy slawnych Polakow. Michal Ivanović Venjukov. Dr. B. Prusík. 1384
St. Tarnowski. Historya liter. Polskiej. Dr. J. Karásek 1485
Základy slovanské vzájemnosti. Dr. B. Prusík 1492
Rus o zlatohlavé Praze » » » 1498

Z literatury české.

Slovensko, sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. S. 873
O. Hostinského: Bedřich Smetana a jeho boj o moderní čes. hudbu. K. Hoffmeister. 863
Fr. Kvapil, Životem k ideálu. Alastor. 864
E. St. Vráz. Cesty světem. Na příč rovníkovou Amerikou. 1134
G. Hodek ryt. ze Želevic. 25 let spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách. K. C. Neumann. 1256
E. St. Vráz: Cesty světem. V Siamu, zemi bílého slona. Boh. Bauše . . . 1261
Nová prósa (Jar. Hilbert: Lili a jiné povídky). Jaroslav Kamper. 1137
M. A. Šimáček, Světla minulosti. Fr. Sekanina. 1139
Z nové české poesie: (Bohdan Kaminský, Povídky veršem.) J. Kamper. . 867
Na zemi a na nebi, básně Ed. Alberta. Fr. Sekanina. 869
Nové básně. Ant. Klášterský. 871
Spisy Ad. Heyduka. (V polích. Pod Vítkovým kamenem. Černé růže.) Fr. Sekanina. 984
Lord Byron, Manfred. Přel. J. Vrchlický. Fr. Sekanina. 986
Vladimír Houdek: V pavučinách nervů. Fr. Sekanina. 1143
Glossy k nové Vrchlického knize. Fr. Sekanina. 1263

Přehled umělecký.

Václav šl. Brožík. 1144
Antonín V. Barvitius. 1371

Různé.

Hry olympické v Paříži 1900. (Dokonč.) Gaston Humbert. 890
O právním postavení předsedy říšské rady. K. Novotný. 1012
Národnost a jazyk. Dle Dra. J. Mayerhofa. Fr. Novotný. 1387
Paul d' Enjoy: Jak Čína uctívá své mrtvé. Přel. Jar. Pšenička. 1391
Čínské divadlo a drama. Dle Gottschalla od J. Schillera. 1510
Zakopane. Dr. B. Prusík. 1396

Směs.

Poměrné rozšíření prvků na zemi. Še. 1399

Z cizích revuí.

Z cizích a slovanských revuí a listů. Dr. Boř. Prusík. 894, 1019, 1147, 1272, 1405, 1515

Knihopis. 895, 1023, 1150, 1280, 1408

Makedonská otázka.

Napsal L. Niederle.

III.

V druhé řadě jest makedonská otázka problemem čistě ethnologickým. Jde o to, zdali jsou makedonští Slované Srbi nebo Bulhaři, či docela Řekové, nebo zase, zdali jsou posud lidem bez určité národnosti, stále hotovi měnit svoji národnost, jak se o tom nedávno vyslovil Choublier (srv. napřed) a vyslovují i Srbové. Všechny politické aspirace srbské, bulharské i řecké dovolávají se v prvé řadě pro sebe práva národnostního. Bulhaři praví: Makedonci jsou národnosti bulharské, Srbové je zase vyhlašují za Srby a Řekové z části za čisté Řeky, z části za Řeky na povrchu poslovaněné.

V dobách starých se ovšem pojem národnosti kryl prostě s pojmem víry. Proti Turkům stáli v Makedonii křesťané, jiný rozdíl se necítil. Ale když se průběhem XVIII. a XIX. stol. až do let sedmdesátých cestovatelé tázali po národnosti obyvatelů, dostávali vždy odpověď: »Jsme Bulhaři«. Doklady toho byly sebrány několikráte a není třeba zde je znovu uvádět. Toho ostatně ani Srbové ani Řekové nepopírají. Srbové se tehdy o Makedonii vůbec nestarali, o přisvojení Slovanů jim nešlo. Naproti tomu už před lety sedmdesátými celý osvětový život Makedonie spojen byl úzce s Bulharskem. Bulhaři už před tou dobou měli tam své školy a z Makedonie pocházela celá řada buditelů a prvních spisovatelů bulharských (mnich Paysij, Joakim Кърčovski, Kiril Pejčinovič Tetovec, Christaki Pavlovič, archim. Anatolij, Angelko Palašev, Rajko Ivan Žinzifov, Dm. Miladinov, zakladatel bulharského školství Neofit Rilski), tam založena r. 1839 i první bulharská knihtiskárna v Soluni Makedoncem, sinajským archimandritem Hadžim Theodosiem*).

*) Бълг. Пр. III. 11. 117—127.

Přirozený následek toho byl, že ve všech téměř spisech, jež až do let sedmdesátých pojednávaly o Makedonii, čteme, že slovanské obyvatelstvo země je národnosti bulharské *)

Teprve během let sedmdesátých nastal obrat z příčin politických, jak jsem vyložil v předešlé kapitole. Srbsko zaměnilo dřívější svoji lhostejnost intensivním zřetelem k Makedonii, počalo míti na ni aspirace, počalo prováděti čilou propagandu a tyto snahy přirozeně vedly k tomu, že vedle sporu rázu čistě politického vyvinul se o Makedonii i srbobulharský spor vědecký, spor o to, jsou-li makedonští Slované Srbi nebo Bulhaři, při čemž ovšem nezůstali pozadu ani politicky odstavení Řekové, volajíce do světa, že Makedonie jest vlastně stále ještě zemí řeckou. Nebudu zde rozbírati blíže to, co bylo prius při tomto obratu, zda politické snahy či poznání vědecké. Faktum je, že v několika letech sebrána a uveřejněna byla se strany srbské celá řada dokladů, kterými dřívější mínění o bulharskosti makedonských Slovanů mělo býti vyvráceno a Bulharům tak pojednou vzato přirozené právo na Makedonii. Začalo se jim vytýkati, že zde vyvolali bulharskou národnost pouhou agitací a penězi, že využitkovali odporu proti řeckému kleru pro připojení srbského lidu k exarchátu bulharskému, slovem že na rychlo pobulharštili staré dobré Srby, a že se také historická práva bulharská nedají přirovnati k historickému právu srbskému. Za takových poměrů nestačilo více Bulharům udržovat na dále dosavadní své politické úspěchy v Makedonii, nýbrž musili hledět je opodstatnit a podepřít i cestou vědeckou. A jelikož je dnes v otázce národnostní prvním vodítkem jazyk, dostal se přirozeně vědecký spor o národnost makedonských Slovanů především na pole filologické, a historie, národopis poskytly k tomu jen doklady pomocné a více méně podružné.

Průběh a nynější výsledky tohoto vědeckého sporu mezi Srby a Bulhary, do něhož ovšem v hojné míře zasahovali i badatelé jiní zejména Rusové, jest asi následující. Mohu ovšem v tomto přehledu

---

*) Srv. Gopčević. Makedonien 17, 155, 325. A. Teodorov. Гдѣ има Българи? (Бълг. Пр. II. 7.94) a anon. článek nadepsaný »Единъ одговоръ» (odpověď Delu) tamže III. 11. 117. sl. Athanas. Les prétentions serbes et l'éparchie d' Uskub. Paris 1898. D. Matov. Кратка расправия по етногр. на Македония. Пер. Спис. XXXIV. 425, XXXV. 674. Sep. otisk. Sofia 1890. 83 sl. Pokud vím, jediný cestovatel, rakouský lékař Dr. J. Müller (Albanien, Rumelien etc. Prag 1844. 21.) označil slovanské Makedonce za Srby.

načrtnouti jeho průběh jen v rysech nejhrubších a uvésti také jen nejhlavnější ukázky rozsáhlé sem patřící literatury.

První potyčka povstala na konci let šedesátých na poli národopisném. Jednalo se při vydávání písní makedonských Slovanů o titul, totiž o to, mají-li býti nazvány srbskými nebo bulharskými. Jovanovič (1851), Bezsonov (1855), Slavejkov (1855), Verković (1860), bratři Miladinovci (1861) titulovali své sbírky »болгарскія пѣсни«. »болгарски народни пѣсни« »песме македонских бугара« a pod. Ale už r. 1870 vidíme S. Milojeviće vydávati sbírku »srbských« písní makedonských, při níž ostatně nefalšoval jen titul, nýbrž i písně samy, upraviv je jazykově po srbsku.*) Vedle toho církevní agitace bulharská zasahující i do Makedonie vyvolala jednotlivé statě, v nichž bylo na základě historie upíráno Bulharům právo na církevní spojení s Makedonií. Ještě více počly se v Srbsku množiti různé drobné publikace a články, hájící proti Bulharům srbská práva na Makedonii a Staré Srbsko průběhem let sedmdesátých, po vydání fermanu z r. 1870. Připomínám tu na př. cestopisy S. Milojeviče (1871), P. Srečkoviće (1875) a jiné, stať M. Veselinoviće «Србија и Македонија« (Bělehrad 1880), Karićův spis »Стара Србија« (Běl. 1878), ostře protibulharskou stať P. Srečkoviće »Изъ историје српске« 1884 a jiné jeho články.

Bulhaři ovšem nemlčeli. Už v letech šedesátých počla vycházeti řada politických spisů ve prospěch bulharských nároků z bulharské školy, kterou založil v Cařihradě Petko R. Slavejkov (založen k tomu cíli i časopis Македония 1865-68), později pak psali drobné články rázu historického a filologického Marin Drinov, Spiro Gulabčev, A. Teodorov. V tu dobu falšoval také se strany bulharské Št. Verković sbírku dávnověkých slovanských zpěvů maked. Bulharů (Веда Словена. Bělehrad 1874).

Se strany ruské vyslovil se pro Bulhary slavista A. Kočubinskij ve zprávě o své cestě po Makedonii a Staré Srbii (Записки о пут. въ слав. земли. Odessa 1874. 44), V. Teplov ve svých Materialech »для статистики Болгарии, Ѳракии и Македоніи.« (Petrohrad 1877) a filolog Vl. Kačanovskij ve svém vydání písní západních Bulharů (Сборникъ зап. болг. пѣсенъ. Petrohrad 1882). Také prof. Fr. Bradaška na základě dat Verkovićem poskytnutých vykládal obšírně o bulharskosti Makedonie v Pettermannových zprá-

*) S. Milojevič. Песме и обичаји укупног народа српског. Bělehrad 1870. Srv. i článek K. Jirečka v zprávách o zased. král. učenné spol. nauk 1874. 248, a ref. v Пер. Спис. 1872. IX. 341.

vách zeměpisných r. 1878. V téže době vydal i J. Kiepert národopisnou mapu Balkánu ve smyslu bulharském (Berlín 1876) a Synvet kartu podobnou (1877).

Prudčeji se rozvlnila hladina literárního sporu, když r. 1886 přispěl na pomoc srbským nárokům ruský konsul soluňský J. Jastrebov důkazem, že jazyk jím sebraných písní makedonských je srbský, že rovněž tak i národní obyčeje Makedonce spojují se Srby a ne s Bulhary, a když setrval při 2. vydání knihy r. 1889 na tvrzení svém přes odmítavé kritiky prvního vydání vyřknuté nejen Bulhary (Drinovem, Matovem a j.) ale na př. i V. Jagićem.*) Se strany srbské náležejí do této doby ještě spisy Stojana Protiće (Законодавство и владаоци српски XIVв Bělehrad 1888, a Македонији и Македонцима. B. 1888), řada dalších statí Veselinovićových (zejména jeho národopisný přehled Makedonie v I svazku Bratstva), Srećkovićových, spisek Badžoviće a j. Na straně bulharské vyvolán byl těmito polemikami první větší bulharský spis o Makedonii, sborník národopisných statí, sestavený sekretářem bulharského exarchatu cařihradského Anast. Šopovým pod pseudonymem Ofejkova.**)

Sborník Ofejkova vyvolal opět řadu publikací se strany srbské. Mezi nimi vědeckostí nad všechny vynikly filologické a historické práce Stojana Novakoviće, muže velkého rozhledu politického i hlubokého vzdělání filologického. Jeho práce o rozšíření nosovek a hlásek ć a d' atd. v Makedonii, sledující vesměs průkaz srbismu makedonských Slovanů***), mají cenu trvalou, jeho polemika s Ofejkovem v mnohých bodech uvedla spor na stanovisko lepší. Zvláštní, střední a tím už Srbům příznivější stanovisko zaujati hleděl P. Draganov průkazem, že makedonští Slované jsou vlastně zvláštní slovanský kmen odchylný od Srbů i Bulharů. (Этнограф. очеркъ славян.

*) Ofejkov. Македонски сборникъ. Sofia. Naučná část tohoto sborníku (mimo písně) vyšla francouzsky provázená mapou Lejeanovou pod titulem »La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique«. Philippopoli 1887. K tomu srv. ještě starší spisek Ofejkova: Ethnographie de la Macédoine. Philip. 1881.

**) Jastrebov. Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ въ Призренѣ, Ипекѣ, Дибрѣ. Спб. 1886. II. vyd. 1889. Jagić Arch. XIII. 135. dává za pravdu Drinovu. Srv. Drinov Нѣсколько словъ об языкѣ . . . дебрских Славянъ. Спб. 1888.

***) Uvádím jen jeho články v Jagićově Arch. f. slav. Philologie XII. 78, XIII. 543, XIV. 360, XV. 37, pak jeho velkou filologickou práci v Glasu srb. akademie sv. XII. 1889.

части Македонии. Слав. Изв. 1887—1888. Srv. i jeho Македон. слав. сборникъ I. Спб. 1894.) Ale Draganov na svůj filologický průkaz nestačil a minul se úplně s cílem. Jedině v Rusku našlo jeho vystoupení následovatelů a na národopisné mapě Slovanstva, vydané r. 1890 pod red. Komarova a Zarjanka dobročinným spolkem petrohradským jako příloha k pravoslavnému kalendáři, objevila se také pojednou Makedonie pod novou samostatnou barvou, ač v starším vydání byla ještě bulharská.*)

Bulhaři pracovali se zdvojeným úsilím. Z mnohých prací dlužno především s pochvalou vzpomenouti historicko-filologických statí M. Drinova (srv. Бълг. Пр. IV. 5—4. 184), S. Bobčeva (Писма о Македонии. Petrohrad 1889 a jiné), studie A. Teodorova o západních bulharských dialektech, L. Miletiče o členu a sklonění, první jazykovědné práce Dm. Matova, zejména jeho odpověď na spisy Draganova, Novakoviće a Jastrebova »Кратка расправия по етнографията на Македония« (Пер. Спис. XXXIV. 425, XXXV. 674), historické studie Dimitrijeva, Karavelova, dále nová vydání makedonských písní od K. Šapkareva (Sofia 1891). Také nový Verkovićův »Топогр. этногр. очеркъ Македонии« (Petrohrad 1889) patří do této doby.

Vůči této zvýšené činnosti bulharské vidíme, že se bohužel v Srbsku místo vědecké práce po vzoru Novakovićovu rozpoutává v té době žurnalistická činnost rázu nevědeckého a chauvinistického. Svolávány byly tábory lidu na př. r. 1885 v Bělehradě (24. II.), v Niši (3. III.), ve Vranji (10. III.), na nichž vášnivě řečnili K. Badžović, P. Srećković, M. Milojević, archimandrit Sava a jiní, upírajíce Bulharům na dobro nejen historická ale i ethnografická práva na Makedonii.**) Založen družstvem sv. Savy v Bělehradě nový sborník, věnovaný cele otázce makedonské »Братство« (1887—1890) s tendencí silně protibulharskou, srbská universitní omladina vydala chauvinistickou národnostní mapu Balkánu (1891), Milojević v žurnalu Српство, vydávaném v Bělehradě Veselinovićem od r. 1887, uveřejňoval stati, jež sám Novaković byl nucen odmítnout. Vrcholu svého dospěl srbský chauvinism těchto let v osobě Spiridiona Gopčeviće, žurnalisty

*) Srv. o tom odmítnutí A. Kočubinského v oděsském Věstníku 1890 č. 239—242, a M. Murka v Jagićově Archivu XI. 264, XIII. 616. (Srv. i XI 264.)

**) Srv. referat B. Popelky v Slov. Sborníku 1887. VI. 12, 84. K táborům těm druží se i schůze akademického družstva »Pobratimstva« (v Bělehradě 10. III. 1885) s klidnější řečí Sv. Simiće.

srbského, jenž se od té doby stal typem publicisty, jaký býti nemá.*) Ač krátce před tím psal ještě ve směru příznivém Bulharům, obrátil náhle z příčin, každému znateli balkanských poměrů známých, a vystoupil proti aspiracím bulharským s velkou urputností a nenávistí. V knize o Makedonii a Staré Srbii, k jejímuž vydání došlo prý následkem sázky s čařihradským Bulharem Dm. Petrovem o to, je-li Makedonie srbská nebo bulharská, provedl Gopčevič bezpříkladný důkaz o srbskosti Makedonie: vzal z Ofejkova statistiky a překroutil je, použil dat filologických ale falešně, tvrdil, že Bulhaři vůbec písní nemají, že neznají svátku »slavy«, tohoto národopisného projevu ducha srbského, tvrdil, že byli Slované v Makedonii od Bulharů oklamáni, zakoupeni — sám Gopčevič prý statečně odolal úplatku, který mu byl se strany bulharské nějakým »neznámým studentem« ve veliké summě nabízen, — slovem takovými a podobnými cestami došel Gopčevič k závěru, že Makedonie je vlastně celá srbská, že v ní žije 2,050.000 Srbů proti 57.000 Bulharů.**) Ráz knihy Gopčevićovy nesl na sobě pečeť takového chauvinismu, humbugu a takové očividné nesprávnosti, že doznala u všech objektivních lidí jednohlasného odsouzení a odmítnutí.***) Bohužel však nebylo to přeci závadou, aby se ještě r. 1899 neobjevil v Petrohradě tento pamflet v překladu ruském, pořízeném od M. Petroviče.

Za takovýchto poměrů docházely ovšem všechny jasnější a klidnější hlavy k poznání, že se touto cestou makedonská otázka nerozřeší, že se musí nastoupit cesta jiná, cesta klidné, objektivní analysy filologických a ethnografických dat, prováděné badateli neodvislými, neinteressovanými a při tom dokonale vědecky připra-

---

*) Pan Gopčević žije prý nyní na Malém Lošíně pod jménem německého astronoma Leona Brennera. Nedávno přinesly noviny zprávu, že paní jeho na základě bombasticky psané komické autobiografie vybízí »ctitele« k sebrání čestného daru pro oslavence. (Beil. z. Allg. Zeit. 1900 č. 88, 105.)

**) Sp. Gopčević. Makedonien und Altserbien. Wien 1889. 251 sl., 267, 501. Srv. i jeho stať »Die ethnogr. Verhältnisse Makedoniens und Altserbiens«. Petterm. Geogr. M. 1889. III. 59. a »Die Wahrheit über M.« (Wien 1890).

***) Srv. na př. Jagićův Archiv XV. 618. Нер. Спис. XXXIV. 538, XXXVI. 991. Ausland 1890. Nr. 23. 478, Petterm. Mitth. 1890. Lit. 2464. a jiné. Jeden z kritiků knihy Gopčevićovy p. S. Jurinić provedl zase ve své analyse důkaz, že makedonští Slované nejsou ani Srbi ani Bulhaři, ale Chorvaté (Ocjena djela Macedonien und Altserbien von Sp. G. Sofija 1892. Srv. Jagićův Archiv XV. 619). O Gopčevićovi srv. i spisek Hrona. Das Volksthum der Slaven Makedoniens. 1890.

venými. Tyto podmínky se dosud všechny jen zřídka soustřeďovaly u pracovníků v otázce makedonské. I ti nejlepší ze starších jako Novaković, Matov, Drinov atd. byli do jisté míry předem zaujati, a neměli vždy toho klidu, který má přirozeně badatel stojící mimo spor; Novaković podezříval bratry Miladinovce z falsifikátů, Matov opět Novakoviće z nesprávného, tajeného užívání materialů a pod. Zároveň pak se ukazovalo, že nelze řešit filologické záhady makedonských dialektů v kabinetě, jako to činil L. Masing nebo Tichov,*) ale že je nutno jíti dolů mezi lid a bezprostředně slyšet a analysovat. Podobné úvahy vedly k tomu, že v posledních letech odhodlaly se cizí instituce vědeckými expedicemi zasáhnouti do otázky. Z Vídně vyslal prof. V. Jagić už r. 1891 Vatr. Oblaka s podporou akademie k studiu dialektů makedonských, a r. 1897 zřídil při vídeňské akademii zvláštní »balkanskou» komissi, jež v krátké době dodělala se řady positivních výsledků. Podobně se odhodlala petrohradská akademie k vědecké expedici na sporné území makedonské. Z těchto expedic jsou dosud publikovány jen znamenité výsledky Oblakovy a část výzkumů dialektologické komisse vídeňské.**) Petrohradská expedice sestávající z professorů N. Kondakova, Th. Uspenského, P. Miljukova a P. A. Lavrova byla v Makedonii loni r. 1900 a ještě výsledků své cesty neuveřejnila.

Vedle právě jmenovaných cizích, totiž nesrbských a nebulharských badatelů, — o výborné činnosti prof. P. Miljukova na poli politické historie otázky zmínili jsme se už napřed, — možno však uvésti ještě řadu jiných více méně vynikajících účastníků v řešení makedonské otázky na poli linguistickém, národopisném nebo historickém. Sem patří na př. z novějších romanista, professor lipské university G. Weigand, jenž několikráte na základě

---

*) Masing L. Zur Laut- und Accentlehre der maced. Dialecte. Petersb. 1891. N. Tichov. Очеркъ грамматики зап. болг. нарѣчія. Kazaň Зап. Универ. 1891. Zde uvádím také velkou práci Kalinovu. Studja nad historyą języka bulgarskiego (Rozprawy fil. Akad. Um. XIV. XV 1891), a Dm. Florinského příslušnou stať v jeho »Лекціи по слав. языкознанію« I.

**) Srv. V. Oblak. Macedonische Studien Wien (Sitzb. Akad.) 1896. Srv. o účasti Oblakově statě M. Murka v životopisu Oblakově (V. Oblak Lublaň I. 79 sl). Balkánská komisse akademie vydala právě první svazek svých spisů (Schriften der Balkancommission. Ling. Abth. I. Südsl. Dialectstudien Heft 1. 1900) a mimo to řadu referátů v Anzeigru víd. akademie (1897. 141, 1899. 7). Jiná část komisse pracuje na poli archaeologickém.

vlastních studií vystoupil ve prospěch nároků bulharských,*) R. von Mach (Die macedonische Frage. Wien 1895; bulharský překlad v Sofii 1895), prof. V. Tomaschek (Die heutigen Bewohner Macedoniens. Verh. des IX. geogr. Tages in Wien. Berlin 1891), Laveleye (La péninsule des Balcans. Bruxelles 1886. II.), a zejména jeden z nejlepších znatelů Balkánu prof. K. Jireček, který v řadě svých historických spisů a článků vždy čítal Makedonce k Bulharům. Také L. Leger ve svých statích. Z cestovatelů, kteří v novějších letech projížděli kraje makedonské a doznali obyvately za Bulhary, uvádím na př. Ar. Evanse, gen C. Goltze, E. Neumanna, H. Gelzera, z Čechů E. Faita.**) V Rusku vystoupil v poslední dobu proti historickým právům Bulharů ostře J. Durnovo (srv. napřed). Nového spisu I. P. Roganoviće Македонскій вопросъ на почвѣ его исторіи этнографіи и политики. (Kazan 1900) jsem dosud do rukou nedostal, ale kritika ruská jej označuje za chauvinistický spis srbský.

V Bulharsku pracují v poslední době na vědecké stránce sporu makedonského A. Teodorov, K Misirkov, Drimkolov, N. Tachov, I. Šišmanov, L. Miletić, N. Načov, v Srbsku M. Vesnić, S. Novaković řadou menších článků, sborníků písní atd, jež zde více podrobně uváděti nemohu. Připomínám ještě že nejlepší celkový obraz historicko-statistických poměrů Makedonie vydal nedávno Vasil Kъnčov, inspektor bulharských škol v Makedonii.***)

Jaký jest výsledek dosavadních těchto sporů a prací vědeckých?

---

*) Srv. jeho. »Aromunen« I. Leipzig 1895 a »Die nationalen Bestrebungen der Balkanvölker. Vortrag. Leipzig 1895. Bulharsky vyšel tento článek v Pregledu IV. 10. 95. Na základě Weiganda vystoupil pro bulharskost Makedonie i R. Andree v Globu 1895. LXVIII. 177. Přednáška Weigandova v Lipsku r. 1898 způsobila proti němu i demonstrace srbských studentů, jež však skončily bezúspěšně, ba dosti komicky. Srv. Бълг. Пр. IV. 9. 143.

**) Evans A. Македония както си е. Пер. Спис. XXXI. 58. C. von Goltz. Ein Ausflug nach Macedonien. Berlin 1894. E. Naumann. Macedonien und seine neue Eisenbahn Salonik-Monastir. München 1894. H. Gelzer Geistliches und Weltliches aus dem türkischgreich. Orient. Leipzig 1900. O knize této podal H. Zimmerer referat v článku »Zum Nationalitätenkampf in Makedonien.« (Petterm. Mitth. 1900. 295). Fait E. Z Mitrovice na Soluň. Osvěta 1889. Makedonie, země a lid. Osvěta 1891. Také J. Popelka uveřejnil již v Slov. Sborníku r. 1887 článek »Jest Macedonie srbská či bulharská? (Str. 10. nsl.). V článku tom zajímavě vyložen stav sporu v polovině let osmdesátých ve smyslu bulharském.

***) V. Kъnčov. Македония. Етнография и статистика. Sofija 1900. Srv. o ní můj referát v Slov. Přehledu 1901. 119.

Podrobně jej probírati nemohu, ale shrneme-li vše, vidíme, že 1) z historie mohou i Srbi i Bulhaři čerpati stejná práva na Makedonii, že 2) národopisně Makedonie souvisí stejně na jedné straně se Srbskem a na druhé s Bulharskem, a že zejména makedonská »slava« není výhradným kriteriem srbskosti země*), ale že 3) jazykově dlužno ji v celku připojiti k Bulharsku ne k Srbsku. To jest dnes výsledek předních politicky neinteressovaných slavistů Jagiće, Oblaka, Jirečka, Lavrova, Kaliny, Florinského**), a to musí býti direktivou pro objektivního vzdáleného pozorovatele, jenž sám nemá ten stupeň vzdělání linguistického, aby si utvořil samostatný soud.

V celé Makedonii nemluví se sice jednotným jazykem, nýbrž řadou dialektů, v nichž se sice tu a tam vyskytuje srbské ć a đ (na př. v Prilepsku, Velessku, v Debaru; jinde zní zase jako měkké k' a g' a přechází v této formě i do Bulharska), ale v nichž zase tu a tam jsou zachovány nosovky bulharštině vlastní (na jihu Makedonie), pospositní člen bulharský v Debaru nebo bulharské št na př. v dialektu sužském mezi Sjarem a Soluní, na sever od Soluně, v Debarsku atd. To vše vede dnes svrchu uvedené přední jazykozpytce k tomu, aby dialekty makedonské (ne jednotnou řeč makedonskou) sblížili mnohem více s bulharštinou než se srbštinou. Tak tedy dnes linguistika rozhoduje ve prospěch bulharské příslušnosti a ani národopis, ani historie tomu neodporují.

Tím však přece nepovažuji otázku národnosti makedonských Slovanů za rozřešenou, zejména přihlédneme-li k jednotlivým částem Makedonie a k Staré Srbii. Zůstává na severu ještě mnoho nejasného ve vymezení hranic dialektických oblastí proti srbštině, a pak — je tu ještě jedna věc. Při otázce po národnosti nemůže rozhodovati nepatrný rozdíl dialektický, jestliže mu jiní silnější faktorové

*) Slaviti »slavu« nebo »krsno ime«, totiž slaviti svátek určitého světce, patrona celé rodiny bylo od Srbů (Jastrebov, Gopčević a j.) dlouho prohlášováno za národopisný příznak srbskosti a praveno «kde se slava slaví, tam je Srbin«. Ale není tomu tak. Tato slavnost není žádným výhradným charakteristikem Srbů. Existuje nejen v Makedonii mezi obyvatelstvem bulharsky hovořícím ale i na př. v Timocku, v Rodopě, v Balkánu, v Plevensku, Ruščučsku atd. (Srv. Ofejkov, Macédoine 355 sl.)

**) Srv. slova Oblakova v Jagićově Archivu XVI. 313. »Angefangen von Grigorovič bis auf Kalina und Lavrov wurden die macedonischen Dialecte im Grossen und Ganzen — bis auf vereinzelte Ausnahmen — zum bulg. Sprachstamme gerechnet und bei unserer heutigen Kenntniss derselben gibt es wohl kaum einen ernsten Forscher, der diesen Zusammenhang in Abrede stellen würde.«

odpírají. Pojem národnosti založen je dnes ovšem především na jazyku, ale vedle toho i na jiných faktorech, které zajisté mohou v určitém případě býti platnější než nepatrná kriteria jazyková. Odvážil by se někdo lid pohraničné přechodní oblasti přičísti jen na základě několika jemných odstínů dialektických k národu A, jestliže celý jeho historický, hospodářský a politický život, jeho snahy a vůle prohlašují a spojují jej se sousedním národem B?

To jsou faktory, s nimiž v takovémto případě nutno počítati. A jestli-že po stránce jazykové jest makedonská otázka v celku rozhodnuta ve prospěch Bulharů, po stránce ostatních faktorů rozhodnuta není, aspoň pro vzdálené, objektivní pozorovatele. My nevidíme v Makedonii klid, nýbrž prudké národnostní hnutí. Pracuje se politickými hesly, penězi, školou, církví, a to jsou faktorové, kteří snad dovedou na místě, kde se mohou s úspěchem soustřediti, udělati z méně uvědomělého lidu, jenž sám o tom nemá vědomí, hovoří li dialektem více srbským, nebo více bulharským, — Srba nebo Bulhara. A tito faktorové nedokonali dosud svou práci a činnost, jsou v plném proudu působení a lid eo ipso v proudu svého národnostního vývoje. Nemám tu na mysli celou Makedonii; o její jižní, střední a západní části, pokud je slovanská, nepochybuji, že je bulharská a bulharskou ostane. Mám na mysli hlavně Staré Srbsko a severní část Makedonie, Skopalsko, kde je dnes soustředěn všechen silný vliv sousedního státu srbského. Čtu-li v srbské zprávě, že je v skopalské eparchii vedle kučí a škol bulharských i mnoho srbských, a proti tomu zase v bulharském referátu, že tomu tak není*), kde je pro nás vzdálené pravda? Tu nezbývá, než reserva. Proto soudím, že o národnosti těch končin dnes ještě rozhodnuto není. Jsou dnes Piroťané a Vranjané ještě Bulhaři — po více než dvacetileté době žití v srbském státu?

To jsou otázky, na něž si odpověděti netroufám a proto jsem napsal, že definitivně otázka národnosti Makedonie, dosud rozřešena není. Nutno vyčkati, co přinesou doby příští, zejména vyjde-li lid v severních končinách z ohně různých propagand očistěn jako uvědomělí Bulhaři, celým životem dokonalí Bulhaři, čili ne.

V celku ovšem pro Makedonii v hranicích nahoře vymezených platí dnes: co Slovan, to Bulhar, a proto neváhám podati zde vý-

*) Srv. na př. srbské Дело 1899. I. 390 sl., a Бълг. Пр. III. 11, 125, III. 12, 77 sl.

sledek nové statistiky Кънčovovy, jakožto nejpravděpodobnější statistiky makedonské, ovšem s příslušnou reservou.*) Кънčov sestavil následující národnostní přehled číselný (str. 289.) pro vilajet soluňský, bitoljský a sandžak skopalský:

	Křesťanů:	Mohamedánů:	Židů:	V celku:
Bulharů	1,032.533	148.803	—	1,181.336
Turků	4.240	494.964	—	499.204
Řeků	214.329	14.373	—	288.702
Arnautů . . .	9.510	119.201	—	128.711
Rumunů . . .	77.267	3.500	—	80.767
Židů	—	—	67.840	67.840
Ciganů	19.500	35.057	—	54.557
Rusů	4.000	—	—	4.000
Čerkesů	—	2.837	—	2.837
Srbů	400	300	—	700
Armenců . . .	300	—	—	300
Ostatních . . .	8.870	200	200	9.270
	1,370.949	819.235	68.040	2,258.224

Takové jsou dnes výsledky sporu o to, jsou-li makedonští Slované Srbi nebo Bulhaři. —

Mnohem jasnější obraz máme o sporu se strany řecké vedeném proti Slovanům. Řekové totiž dokazují nejen, že Makedonie byla v starověku a středověku řeckou zemí, nýbrž že jižní a střední kraj zůstal řeckým dosud, třebas že lid z části sveden a podplacen bulharskou propagandou dostal na sebe nátěr slovanský, vydržuje dnes a žádá školy slovanské.

Věc je však dnes tak jasna, že se o ní šířit nemusíme. Panovala-li dříve v Makedonii řečtina a cítilo-li obyvatelstvo s Řeky, není to ještě průkazem, že Makedonie byla řecká. My máme úplně shodný, analogický zjev na našich zemích českých. Jak je tomu dávno, co Čechy a Morava měly ještě nátěr německý, co Praha byla německá,

*) Кънčov čítá ještě na čtvrt millionu Bulharů v Srbsku (Македония 296), ale naproti tomu srbský úřední Годишњак r. 1900 uvádí v Srbsku jen 717 Bulharů! Dle Кънčova (121) Srbi nepřešli nikdy ve větším množství Šardagh a bulharskou Moravu, a má proto Šardagh a Karadagh za hranici srbobulharskou, ovšem pomísenou. K tomu podotýkám, že Albanci sedí ve značných částech západního pohran. pásu u jezera Ochridského, u Dibry, hlavně ale v okolí Skople a mezi Karadaghem a bulharskou Moravou; Turci tvoří tři velké skupiny: 1. mezi Ostrovským jezerem a Bistricí, 2. v pásu mezi Vardarem a Strumou od Velesu až po Bešik-göl, a 3. v jihovýchodním cípu od ústí Strumy k dolní Mestě; Rumuni roztroušeni jsou v menších ostrovech u Pindu, u Vereje, Bitolje, (Monastir) a v ostrově meglenském. Židé sedí v jižních městech, hlavně v Soluni. Řeckou oblast vymezuji dále.

co nebylo českých škol, co vzdělaný, uvědomělý Čech byl výjimkou? Tak bylo i v Makedonii za dob minulých. Vyšší kultura řecká, historická gloriola a hlavně to, že Řekové byli u vlády ottomanské vždy kmenem privilegovaným, pak i to, že klerus byl řecký, a že řečtina byla nejrozšířenější obchodní řečí v Orientu, — to vše dávalo Makedonii nátěr řecký, to způsobovalo, že rodiny slovanské i rumunské dávaly syny do řeckých škol, že řečtina ovládala, že s řečtinou se prošlo celým krajem od moře až po Skople. Proto měla vskutku Makedonie ještě v XVIII. stol. řecký ráz, a proto ještě v XIX. stol. nalézaly zde i řecké ideje politické úrodnou půdu. Ale obrození národů neřeckých, školy slovanské, pak stálé odcházení intelligence řecké do nově utvořeného svobodného království, počalo starý privilegovaný význam Řeků a řečtiny rychle oslabovati a po odtržení od řeckého patriarchátu, po úsilovné propagandě se strany bulharské a konečně po nešťastné válce Řeků s Turky r. 1897 podlomil se bývalý vliv řecký na dobro a Makedonie ukazuje se světu, čím vskutku je, — zemí v jádru slovanskou.

Čistí Řekové sedí mimo města kompaktněji jen na jihu, dle Кънčova na dolním toku Bistrice od jezera kosturského počínaje, pak na Chalkidice až po Bešik-göl, z obou stran jezera tachinského až po Sjar a Pravištu, a není pochyby, že také číselný odhad Кънčovův (228.000 Řeků) je mnohem správnější než výpočet chauvinistického, nad úpadkem moci řecké rozhněvaného Nicolaida, jenž jich napočítal 656.000 proti 454.000 všech Slovanů! (Srv. jeho výklad k mapě.)

O tom, že Řekové neustávají mysliti na zpětné dobytí Makedonie, a sice nyní aspoň jižní její části, zmínil jsem se nahoře. Literatura řecká vykazuje v tom směru řadu literárních projevů až po dnešní den.*) Naděje ty jsou však marné. V nejpříznivějším případě budou se musit Řekové spokojiti s řeckou částí území na dolní Bistrici a s částí Chalkidiky. Řecké sny o znovuzřízení velikého císařství byzantského jsou dnes utopií.

IV.

Takový jest v celku obraz dosavadních politických i vědeckých sporů o Makedonii.

Postavíme-li poměry národnostní vůči aspiracím politickým jednotlivých národů, vylíčeným v kap. II., — vidíme, že bulharský

*) Srv. zejména spisy Jana Kalostypiho. (Μακεδονία Ath. 1886, La Macédoine Ath. 1886) a uvedenou již knihu Cl. Nicolaida (Macedonien. Berlin 1899).

element je vskutku nejsilnější a že jím zůstane, i když připustíme pro budoucnost nějakou korrekturu; za nimi, a sice daleko stojí silou svojí mohamedánští Turci, a ještě dále Řekové, nedosahujíce počtem ani čtvrtiny Bulharů. Číselně jsou naprosto slabí Rumuni, ve vlastní Makedonii i Albánci, a ovšem i Srbové s hlediska svrchu vyloženého. Pokud se tedy mohou politické aspirace národů balkánských opírati o statistiku, přicházejí k platnosti jen posesse Turků, aspirace Řeků a především snahy bulharské. Nemůže býti o tom pochyby, že, kdyby se otázka budoucího osudu Makedonie měla a mohla řešit jen právem přirozeným, dostala by se Makedonie Bulharsku, po odstoupení malých pohraničních, čistě řeckých území Řekům. Turci by se valem stěhovali pryč, tak jako dnes opouštějí Bosnu nebo Bulharsko.

Ale ukázal jsem nahoře, že vedle přirozeného práva národnostního, přicházejí u Makedonie k platnosti též interessy jiné, které se na toto právo neohlížejí, interessy tak silné, že jdou i proti němu a přes ně. Jsou to především dnes politicko-hospodářské zájmy Rakouska a Srbska, zejména životní zájem státu posledního. Nevím, je-li v klidné a rozumně uvažující mladé srbské generaci dnes ještě přesvědčení, že Makedonie je zemí srbskou, anebo že může býti propagandou posrbena, — ale tolik je jisto, že když i tento utopistický náhled pominul a se vykouřil, v Srbech stále hluboko tkví snaha a vůle, dosíci Makedonie stůj co stůj, ať je srbská nebo bulharská. Ovšem Srbi cítí, že jejich síla a vyhlídky jsou menší než na straně bulharské a že jim půda stále pod nohami uniká. A proto asi v poslední době častěji se setkáváme se smírnými nabídkami se strany srbské (také i řecké) vůči Bulharům.

Projekt »konfederace států balkánských«, čítajíc v to autonomní Makedonii, projekt smírného »rozdělení Makedonie«, heslo »Balkán národům balkánským« a pod. — to jsou všechno projevy vycházející od stran slabších, jejichž naděje jsou menší, tedy především od Srbů a od Řeků. Bulhaři se chovají většinou chladně, zdrženlivě, souhlasí v principu s krásnými slovy, — ale práv svých na celek se vzdáti nechtějí. Bylo by velmi zajímavo sledovati blíže různé tyto návrhy a pokusy let posledních, ale rozbor jejich zavedl by mě zde daleko. Odkládám to na podruhé. Zde prostě poznamenávám, že pro konfederaci pracuje pařížská socialistická »liga pro konfederaci balkánskou« (Ligue pour la confédération balcanique) pod předsednictvím advokáta P. Argyriada spolu se spolkem »Grand

Orient«, a »Ligue internationale pour la paix et liberté«*), že návrhy na rozdělení sfér v Makedonii podávali Srbové na př. V. Karić, M. Milovanović a jiní anonymně.**) Ale výsledků positivních návrhy ty dosud neměly. Ostatně tomu, kdo sleduje blíže věci balkánské, není, tuším, tajno, že spor o Makedonii dnes řešit mírnou dohodou mezi Srbskem a Bulharskem, nebude asi možné. Bylo to možné r. 1885, — ale dnes už ne. Bulhaři dnes už sotva přistoupí na rozdělení sfér ve smyslu srbských návrhů, — při nichž by západní dolina Vardarská se Soluní připadla Srbsku a dolina Strumy Bulharům, poněvadž by dosáhli mnohem méně než Srbové, ačkoliv by ideální slovanské stanovisko žádalo obět tuto od Bulharů, kteří vždy budou mít moře se dvou stran! A konečně dnes, i kdyby se oba slovanské státy shodly, nesvolí k rozdělení Rakousko, jehož velké zájmy a balkánské naděje byly by touto shodou na dobro poškozeny. A tak jsou vyhlídky neutěšené.

Do proroctví o definitivním osudu Makedonie se pouštěti neodvažuji. Jen tolik podotýkám, že spor dle všeho klidným vyrovnáním neskončí. I kdyby se dnes opravou míru berlínského dosáhlo toho, po čem umírněné a officialní***) kruhy bulharské volají, totiž autonomie Makedonska, — nezůstane nikdy toto rozřešení trvalým, nýbrž bude jen přechodním útvarem, jenž potrvá kratší nebo delší čas, v němž agitace neustanou, a jenž bude konečně odstraněn definitivně, a sice podle všeho válkou mezi Srbskem, Bulharskem a snad i Řeckem, válkou, do níž i velké státy zasáhnou, především Rakousko. A výsledek této války a tím i konečný osud Makedonie dnes nikdo nedovede povědět.

---

*) Srv. P. Lagarde et P. Argyriades. Solution de la question d'Orient. La confédération balcanique. La Macédoine. Paris 1896.

**) V. Karić. Србија и балкански савез. Bělehrad 1893. Bulharsky vyšlo v Sofii 1895. M. Milovanović. Срби и Бугари. Delo. 1898. I. Anon. autor článku v Delu 1896. (září). Srv. A. Brutus. A propos d'un mouvement en Macédoine. Bruxelles 1900; Ch. Sancerne. La question d'Orient populaire. Paris 1897.

***) Srv. řeč, kterou o poměru Bulharska k Makedonii pronesl před několika dny ministr zahr. záležitostí Danev.

Plenění zásob přírodních.

Ku karakteristice světového obchodu a průmyslu.
Dle Ed. Hahna a jiných píše Boh Bauše.

Skutečné neb domnělé poklady přírodní byly vždy mocnou pružinou styků národů, cest výzkumných, výbojů, stěhování. Od Argonautů plavících se do Kolchidy až po zlatokopce tíhnoucí do mrazivé Klondyke tanul všem vystěhovalcům a cestovatelům vždy nějaký konkretní cíl, nějaké naleziště surovin neb středisko obchodu na mysli. Z hustě zalidněné Evropy stalo se poznenáhla nutností hledati nové cesty nejen pro nadpočetné obyvatelstvo, ale ještě více pro nadvýrobu průmyslu.

Světový obchod nevyvíjel se ovšem tak rychle, jako děly se objevy cestovatelů v cizích končinách. Již r. 1520 proplul Magelhaens Veliký ocean, jižní moře bylo však teprv počátkem právě minulého století pojato do sítě světové dopravy. Před tím každého roku jediná loď plachtová vyplula z Acapulca v Mexiku na Manilu: loď tato byla jediným spojením, které španělský obchod, zdánlivě monopolem chráněný, ve skutečnosti tím velice obmezovaný mezi východním a západním pobřežím Tichého oceanu sprostředkoval.*)

Až do polovice 18. století byl světový obchod vůbec ještě v plenkách. Od starodávna byly jednotlivé drahocenné tovary předmětem obchodní výměny, na př.: koření Molukk, hedbáví Číny, zlato, drahokameny a pod. Věci tyto byly více předmětem přepychu a netížily hospodářství států evropských, i když spotřeba na př. pepře a muškátu ve středověku nabyla druhdy povážlivých rozměrů.

Teprv anglickým obchodním loďstvem hlavně po velkolepých objevech genialního Cooka otevřela se dráha skutečnému »světovému« obchodu.

James Cook podnikal své slepě odvážné cesty za vědeckými účely. První jeho poslání do jižního moře platilo určitě vědecké otázce; měl dovésti učence na Tahiti, aby zde pozorovali průchod Venuše před sluncem. Vzácná tato příležitost byla velice důležita pro měření vzdálenosti země od slunce, tedy problem kosmický,

---

*)Srovnej spis Ed. Hahna »Die Wirtschaft der Welt« am Ausgange des XIX. Jahrhr. Heidelberg 1900. Spisovatel tento znám jest svým spisem »Die Hausthiere«, v němž s neobyčejnou znalostí literatur líčí původ a hosp. význam zvířat domácích. Spis výše citovaný jest pln návrhů a kritiky hospodářsky zeměpisné, které nenašly valného souhlasu. Kde se dotýká Čechů, pluje ovšem proudem německé žurnalistiky, hlásající povýšenost Němců nad »méně cennými národy«.

idealní, jenž nenesl se k pozemským zájmům výboje a hmotnému zisku jednotlivého národa. Rozdíl mezi výzkumnými cestami dob Kolumbových a Cookových bije do očí.

Cookovi dodávala jistoty a statečnosti zdokonalená technika, vědecká methoda a věda vůbec velice pokročilá; podporován byl ovšem též báječným štěstím, které jej teprv v posledním okamžiku pro neblahé nedorozumění opustilo.

Cestami Cookovými otevřela se dráha ku pramenům zisku cestou námořnickou dříve neznámým. V první řadě velryby, které dříve lovili jen na dalekém severu, kde velryba gronská stávala se vzácnou, lákaly nyní do moří jižních, kde drahocenný vorvaň v tropických vodách přivábil na sta smělých námořníků. Ssavci kytovití jsou vůbec kosmopoliti, kteří jako cenná kořist vyvábili plavce do všech sířek a délek zeměpisných obou polokoulí.

Mimo maso na centy poskytují velryby ohromné množství tuku a oleje, jímž dlouhou dobu ve všech dílech světa hlavně se svítilo. Počítáme-li mohutné kosti a cennou kostici, vidíme, že představuje každý ulovený kus značný kapitál. Lovem velryb stalo se tedy jižní moře, dosud úplně opuštěné, rejdištěm čilých plavců; lov trepangu, želvovina a dřevo sandálové ze strany Čínské, stříbrné doly v Peru a Mexiku ze strany druhé poskytly další pobídku k obchodnímu spojení v těchto končinách.

Mezi tím průmysl měrou neslýchanou vzrostl použitím uhlí a železa. Velkoprůmysl se svou nadvýrobou a střemhlav se vyvinující obchod sprostředkovací staly se však prameny nevypočítatelných škod naší dnešní Evropy, jak některé příklady zde objasní.

Náš obrovsky vyvinutý mimoevropský »světový« obchod karakterisuje se velice krátkozrakým pleněním všech zásob přírodních bez hlavy a paty. Jeho soustava nejeví nikde ani stopy nějakého rozumného vedení a pěstění odborného.

Vše se jen ničí způsobem nejnerozumnějším, nejbezohlednějším a nejodpornějším. System jest pouze úplná nesoustavnost, jakou se loupí vše, z čehož jen nějaký halíř užitku se slibuje. Každý jedná, jak mu libo, aby co nejvíce získal. Co při tom se zničí a zmaří pro budoucnost, co se stane »s divochem« jenž vlastně jest pánem oněch zabraných zemí, jest Evropanu, jakožto nadčlověku praktickému, úplně lhostejno.

»Matka země«, praví Hahn, »není nám více dojnou kravou a živitelkou, nýbrž my pijeme po způsobu divokých kmenů pastevců

její krev a vyřezáváme, jako Habešané druhdy dělali, kusy masa z živého jejího těla.«

Pro těžké toto obvinění hemží se důkazů v celém světovém hospodářství dnešním. Badatelé razí cestu, objevují nové prameny těžby, pak zmocní se však spekulace výroby a řádění započne.

Mrazivé končiny severního ani jižního moře neuchránily bývalé někdy hojné živočišstvo jejich před vyhubením. Koroun Stelerův (Rhytnia) z ostrova Beringova a tuleň chobotnatý (Macrorhinus) moře antarktického byli dříve vyhubeni, nežli mohlo býti poznáno, čím by vůbec člověku prospívati mohli*). Velryba gronská, poskytující vzácnou kostici, již skoro úplně vymizela, takže technicky se jaksi nahražuje celluloidem. Podobně vyhuben jest větší a nebezpečnější vorvaň, jehož spermacet velmi nedokonale upotřebení paraffinu a jiných chemických výrobků nahraditi má. Tuk velrybí pravých velryb ztratil pro obchod úplně význam; došlo tedy na druhy příbuzné, dříve za bezcenné považované; dříve než se nadějeme, zmizí i tyto.

Fridjof Nansen ještě před 10 lety vídal tisíce kusů tuleňů na březích gronských beze strachu se shromažďovati; dnes jsou velice vzácní a plaší. V letech 1830—35 bylo na Aleutách 2—4000 mrožů pobíjeno jen pro zuby; tuk, kůže a maso zůstaly nepoužity.

Po leta trval energický a tuhý spor mezi Angličany a Amerikány o právo loviti ubohé poslední zbytky tuleňů s drahocennou kožešinou (Callorhinus ursinus) v moři Behringovu. Počátkem předešlého století bylo jich zde ještě shromážděno na statisíce (v. Langsdorff), — dnes jsou loviště na ně úplně pustá. A původní praobyvatelé těchto končin zřídli tak jako »lachták medvědí«, jak Presl tuleně kožešinného nazval. Jednak sloužila jim zvířata, jež Evropané tak bezohledně pro kožešinu vytloukli, za potravu, jednak podlehli nemocem Evropany sem zavlečeným, pak vydírání úředníků a zpustlých velrybářů, kteří ani božské ani lidské právo neuznávali.

Budoucí rozvážnější věky nebudou moci pochopiti, jak naše doba, tak domýšlivá na čistě vědecké úspěchy, s celým svým státnickým uměním nemohla zabrániti, aby celé šíré končiny pro nejsurovější ziskuchtivost lidmi s nejbrutálnějšími instinkty bestie tak byly spustošeny.

---

*) Ještě v prvních desítiletích právě minulého století bylo na pobřeží patagonském ročně 40.000 kusů tuleňů chobotnatých dlouhými kopími usmrceno, aby získal se trán. Když vraždící chasa lovců nenalezala dostatečného odbytu, zapálila sudy s tukem nahromaděným na ostrovech Kerguelských. (Martin).

Velicí ssavci kytovití, mroži, lvouni, tuleni, lachtani byli a jsou dosud ničeni způsobem nejničemnějším a bezúčelným, a nikdo nepováží, že hrozivým vyhubením těchto drahocenných zvířat stane se nemožným využitkování nesmírných prostor na obou pólech.

Studená tato moře jsou bohata sice organickým životem, ve velrybách a ploutvonožcích jsou však organické tyto látky jaksi kondensovány.

Existuje sice nyní zákon mezinárodní na ochranu tuleňů mezi 67° a 75° sev. šířky a mezi 5° vých. a 17° západní délky Gr. Je-li co platen, jest jiná otázka; způsob lovu naopak se stále zdokonaluje střelbou a třaskavinami, nimiž zvláště mláďata a matky nemilosrdně a důkladně se vytloukají.

Rybí tuk, jenž dříve v technice hrál tak důležitou úlohu, musí nahražovati nový průmysl minerálními oleji, jakož i některými tropickými olejodárnými rostlinami. Podzemnici (Arachis), t. z. zemské oříšky (v době novější všude u nás na trhu prodávané) pěstují však hlavně, ač to jest rostlina původem americká, černoši na Senegalu a Gambii. Význam její zvlášť pro francouzské mydlářství stále roste. A podobně olej palmový dodává obchodu evropskému hlavně černoch, o němž soudí se, že jest líný a tvor »nižší«. Ceny udává si černoch, nikoliv evropský odběratel.

Jiná trapná kapitola o plenění zásob přírodních týče se látky, která během právě minulého století v technice nabyla rozsáhlého a důležitého upotřebení; jest to kaučuk, pryž, na Orinoku »goma«, v Brazilii »borracha« (boraša) a jinak zvaný.

Drahocenná tato surovina, zvlášť pro vývoj elektrotechnický tak důležitá, jest mléčná šťáva celé řady rostlin, která po stuhnutí (koagulování) podrží jistou pružnost a plastičnost. Stačilo-li r. 1840 400 tun suroviny ročně, aby se kryla jimi spotřeba celého světa, vzrostla spotřeba dnes aspoň na 45.000 tun, v ceně 150—160 milionů zlatých. Odkud kryje se spotřeba? Plení se jednoduše zásoby stromů jednak v Africe, jednak na Amazonu, a nikdo nepomýšlí na náhradu. Je-li okršlek jeden vypleněn, stromy zničeny, hledá se jiný, aneb zkoušejí se nové rostliny, kaučuk poskytující. Spotřeba však stále roste — uvažme jen počet velocipedistů a jich pneumatik — což až bude zásoba vyčerpána? Pokusy sázeti konečně též stromy kaučukové setkaly se namnoze s nezdarem. Druhy, které vyžadují výročního zavodnění, sázeny byly v krajinách suchých, rostliny stepní zase v podnebí vlhkém. Landolphie potřebují ostatně až 25 let, než-li podají nějaký výnos.

Též není dosud známa podstata, struktura a vnitřní povaha kaučuku; tu jest ovšem zatím malá naděje, že podaří se jej tak hned uměle vyráběti.

Přináší však plenění toto nesmyslné tamnějšímu obyvatelstvu nějaký zisk a prospěch? Otevřme jen knihu Vrázovu »Na příč rovníkovou Amerikou«, kde z vlastní víceleté zkušenosti (sám byl nějaký čas sběratelem balaty) život kaučukářů líčí. »Sbírání pryže, praví (str. 594), byť i výnosné, překáží rozkvětu těchto zemí a jsouc velice nezdravé, ničí každoročně mnoho životů, mnohým podryje zdraví, překáží vzrůstu obyvatelstva. Kaučukáři vracejí se do svých sídel úplně umdleni, zlenošeni, utaháni, churavi, bez touhy po jakékoli činnosti; nikomu se nechce obírati se prací zemědělskou, a to co sázejí, nestačí na nejpotřebnější výživu. K cestě příští, opět za pryží, nabeřou si pak na úvěr drahých potravin. Všichni jsou zadluženi od Indiana divocha až po smíšence neb Portugalce.«

S jinými přírodninami, jichž »světový« obchod se zmocnil, nevypadá to lépe. Ubohé rajky! Co drahocenné peří jejich přišlo do módy, zničeni a vytlučeni namnoze divuplní ptáci tito na Nové Quinei, živoří leda v neproniknutelných pralesích. Špinavý Papuanec, jenž lovem rajek snadno peníze získal, zlenošil, stal se drzým a domýšlivým, oddal se hýření. A to vše opatřil mu šachrující prostředník obchodu, jenž jest stejný, ať Číňan, Arab, Ind, Buginec, Malaj neb mahomedán z Moluk (srovn. z Cest E. St. Vráze). Agenti evropského »světového obchodu« vnikají až k lidožravým Papuancům, aby od nich výměnou získali želvovinu a perleť. Na použití perletě ušně mořské a jiných lastur založen zvláštní průmysl perleťářský; co přinesl již bídy našim knoflikářům průmysl tento, podléhající módě, ano i zvláštní nemoc (conchiolinosteo-myelitis, Gussenbauer).

Když se ptáme, komu prospívá báječný rozvoj technických věd a průmyslu, jenž na mnoze zaviňuje nesoustavné plenění pokladů přírodních, přicházíme ku zvláštnímu poznání. Pěkně se osvětluje výsledek číslicemi. »Pracuje-li dnes, pravil jeden z poslanců, v Německu 250.000 přádelníků, mohou vyrobiti tovarů, k jichž zhotovení před 120 lety bylo by zapotřebí 250,000.000 lidí!« Půjde-li to tak dále, vyhotoví za 120 let buď tolikéž zboží 250 přádelníků, aneb 250.000 tisíckráte tolik. Kdo to má spotřebovati?

(Příště dále.)

Julius Zeyer.

Napsal F. X. Šalda. (Dokonč.)

V obou pracích je to přemíra nenávisti, zla a boje, která sebe sama ničí a připravuje půdu náboženství pokory a odříkání. Škoda, že tento bohatý a úrodný názor nevypracoval Zeyer přímo ve veliké umělecké dílo, které by k pittoresknosti a kouzelnému koloritu »Amisa a Amila« přidalo psychologii přechodných, hlubokých a rozvrácených dob a duší. Tuto nejvyšší synthesu svého epického daru a kulturního smyslu zůstal nám Zeyer dlužen.

III.

Jest otázka, které nemůže být ušetřen žádný básník v skutečném a hlubokém smyslu slova A ta je: které duše, které typy lidské skutečně a nově stvořil, které životy vyvolal ze tmy nebytí, které typy zhustil a skristalisoval z vlnících se mlh přítomnosti? Je to otázka po vlastní psychické tvořivosti, po síle kat'exochen básnické.

Básník nerestauruje jen a nepřetvořuje typy historické, hotové a dané, básník je skutečný tvůrce z chaosu přítomna, z mlh a kouře svojí doby. Básník v hlubokém a vlastním smyslu formuje vždycky svoji dobu, odpovídá na ni, vykládá její smysl a dává jí odpověď z vnitra svého nitra. Stává se svědomím svojí doby. Všecko, co v ní neuvědoměno a neznámo samo sobě se zmítá, sténá a úpí o světlo bytí a života, ujasňuje jí ve svých dílech, vysvětluje a vyjasňuje ve figurách, v typech, které intuicí poznal v rozbité tísni a denním vření života a docelil ve výrazné, obzíravé tvary charakteristických hlav a postav.

Žádný opravdu veliký básník není prost tohoto nejvýš bolestného a důvěrného vztahu ke svojí době.

Každý vztýčil typy přítomnosti, bolestné súčtování se svým věkem, v nichž shustil rozptýlené znaky doby ve veliké, docelené linie a tvary a jimiž také podal svoji odpověď na její otázky, bolesti a zmatky.

Není to pouhá passivná interpretace přítomnosti, je to zároveň odkaz budoucnosti a pokus o její formování. Vždycky a všude opakuje se úkaz, že takovéto typy, které básník z chaosu přítomna svojí intuicí vycítil-vytvořil, stávají se záhy tělem a krví skutečnosti; doba uznává je za svoje, poznává se v nich, přijímá je, napodobí je a skutečně žije. Nejbližší generace budoucí činí slovo básníkovo tělem; žije ten život, který básník tvořil a snil; žije

jeho typy, jeho figury. Básníkův sen ovládá tak život, proměňuje jej, přetvořuje po obrazu svého ducha. —

Přistoupíme-li s touto otázkou k dílu Zeyerovu, vidíme, že i on je tvůrcem typu současnosti, typu svojí doby a svého národa. V několika pracích pokusil se o tento svrchovaně nesnadný úkol; nejlepší, umělecky nejdokonalejší a nejobsažnější řešení podal v románu »Jan Maria Plojhar.« Vedle něho postavil bych menší povídku »Dům u Tonoucí hvězdy«, kde bezradá, zoufalá, pochybami zmítaná tíseň dnešní soumračné a přechodné doby došla výrazu užšího sice a ne tak vysledovaného, ale úzkostně opravdového a vroucího.

Jan Maria Plojhar je typem přítomnosti, krev z krve a duše z duše naší doby. Je typ doby přechodné, která nemá jednotné kultury, která není tak dokonale sorganisována, aby v ní každý jedinec mohl nalézti funkci odpovídající nejlépe svojí vloze a svojí potřebě. Je to jedinec jemný, bohatě odlišený, který stojí mimo svoji dobu a svoji společnost, nechápaje jí a nepochopen navzájem od ní.

Tragický rozpor mezi individuem, posvěceným plností a krásou vnitřního života, a hrubostí, materialismem, malostí a nechápavostí společnosti a doby je tu nově formován a zabarven českým lokálním tónem, českou tragikou, tragikou malého a pokořeného národa.

Plojhar sám jako psychologický typ je analogický celé řadě moderních románových výtvorů. Je mu vlastní také jich nejrozhodnější znak: nedostatek pevné a silné vůle, přemíra vnitřní citovosti, neschopnost žíti život plně a zdravě, pevně a neroztříštěně. Plojhar je sensitivní dekadent, člověk příliš jemný a slabý pro hrubý život, nahlodaný nemocí snu a chiméry, přemetný a zrazený, hned roztoužený, hned zhnusený, stále dychtivý a nikdy neukojený, bez vnitřní kázně a silné ideové sebevlády. Autor sám charakterisuje ho znamenitě, když praví o něm, že se stále zmítal mezi zenitem naděje a nadirem zoufalství. Je to člověk radikálně krajní, snivec a illusionista od kořene, který vidí v střízlivé reálnosti úhlavního svého nepřítele, který nedovede brát život, jak leží a běží, který se nedovede a nechce přizpůsobovati. Člověk, v němž jsou v podivnou jednotu sloučeny největší protivy, který — jako Goethův Faust — žádá si od země všecku smyslnost a od nebe všecku čistotu. Člověk charakterisovaný v první řadě nesmírností touhy a opovrhováním skutečností — typ sám sebou již tragický.

Typ tento dá se postaviti do jedné řady mezi ostatní kat'exochen moderní analytické typy románové, které stvořil v Evropě romantismus a realismus. Má něco společného s každým z nich, ať je to znuděný a dekoračně affektovaný René Chateaubriandův nebo sensitivní, nikdy neukojený, při vší smyslnosti tupý a melancholicky cudný Frédéric Moreau z Flaubertova »Éducation sentimentale«, ať jsou to Turgeněvovi životem oklamaní a podvedení romantikové citu a duševní noblessy Neždanov (z »Noviny«) nebo Rudin nebo Jacobsenův nevyléčitelný snivec a illusionista Niels Lyhne či konečně se vším rozdvojený, marně boha a smysl života hledající Garborgův Gram z »Umdlených duší«.

Zeyerův Plojhar je dekadent, který ztratil čistý poměr k životu a ženě a je spasen, alespoň duševně, velikou, absolutní, až k smrti obětavou láskou čisté ženy. Force Zeyerova není však v psychologické analysi, která je vedle uvedených mistrů dosti mdlá, málo prohloubená a trpělivá; Zeyer zůstává i tu romantikem, který podává typ v celkovém effektním osvětlení a nestará se o analytickou přesnost a podrobnost. Ale čím je Zeyerův Plojhar typem s v ý m, novým a jedinečným, je jeho č e s k á l o k á l n í b a r v a, jeho s p e c i e l n ě č e s k á t r a g i k a, která mu dodává velikého, symbolicky grandiosního pozadí: jeho poměr k rodné zemi.

Ten je bolavou ránou, v duši Plojharově stále kvasící. Je člověk citově krajní a absolutní a miloval by s celou a krajní vášní svoji vlast — kdyby ji nemusil proklínat a nenávidět pro její kleslost a podlost. Citový aristokratismus jeho nemůže pochopit, proč nechce grandiosně a tragicky zemřít raději než žít v špíně a ponížení služebné děvky. Citový radikalismus a aristokratismus vedl tu Zeyera k nesmírně živému a vášnivě opravdivému pojetí lásky k vlasti a lidu. Dovedl tento cit, jejž moderní básníci nahražují obyčejně frasovitou rhétorikou, podat neobyčejně zjitřeně a tragicky, tak tragicky a od kořene opravdově a vášnivě, jak lze nalézt analogie snad jen ve veliké době polského romantismu.

Analogický Plojharovi je jiný dekadent Zeyerův, Slovák R o j k o v »Domu u Tonoucí hvězdy«. Bez vlasti, kterou uchvátili mu Hunové, bez národa, nad nímž může jen plakat, vášnivý a neschopný k životu, nevykoupen ženou, kterou marně miloval a která jeho lásku neopětuje, propadá úplně temným mocnostem osudu. Touží po vyšším poznání, po »esotérických vědách«, ale ani rozšířený obzor jeho vnímání a vědění nezachraňuje ho před zločinem a mravní smrtí; umírá jako zoufalec v křečovitém smíchu nad marností a

bezúčelností života a smrti. V této malé povídce dostoupil Zeyer v psychologické analyse typu a doby ještě hlouběji než v Plojharovi. S velikou důsledností domyslil tu problém mravního úpadku doby, která v okkultismu a podobných pro dnešek svrchovaně charakteristických pokusech hledá marně vysvobození z vnitřního prázdna a mrtva. —

Přehlédneme-li Zeyerovu psychologickou tvorbu, vidíme zřejmě, že byl psychologický radikál, dualista. Zná figury jen krajně vášnivé, citově zjitřené, poháněné buď absolutní láskou nebo absolutní nenávistí. Umění odstínů, přechodů, zlomků, polosvětel, které je právě uměním par excellence psychologické analysy, mu uniká.

Není ničím méně než psychologickým empirikem. Typy jeho jsou krajní a abstraktní a úplně skoro ovládané a určované sensibilitou, temperamentem, citem. Jasnovidných dobyvatelů, objevitelů a množitelů života není v jeho díle právě jako tam není mučedníků velikých myšlének, obětí intellektu, tragiky velikých ideových drah a experimentů. Nepravím tím, že nemá figur myslivých nebo hloubavých — pravím jen, že je neurčuje a nevede rozumovost a ideovost, které jsou pro jich osud lhostejné a zůstávají tak tedy jen vedlejšími znaky, jež neustavují charakter.

Odtud veliká, grandiosní, těžká a slavná linie a pathos Zeyerových figur. Jsou neobyčejně jednotné a prosté svojí psychologickou stavbou, zvučí v nich často jen jediný akkord, který určuje jich gesto a postoj — ale akkord ten je tím mohutnější a důslednější. Jeho ženy — které, mimochodem řečeno, bývají důležitější, zajímavější a silnější než muži přečasto slabí a passivní — bývají buď andělé nebo lítice nebo obsahují v sobě in nuce oba tyto póly, mezi nimiž se pak rozvojem děje pohybují a zmítají. Je celkem málo odstínů a polosvětel, málo pozvolného, delikátními křivkami kresleného, odlišeného a bohatého rozvoje v psychologii Zeyerově — za to tím více radikálních zvratů a katastrof. —

Zeyer je citový radikál a nenávidí na nůž všecku prostřednost, indifferentismus, neutralitu, lhostejnost a umírněnost. Sarkasmus, kterým stihá duševního šosáka a temperovaného občana, »l'homme médiocre«, má něco ze zuřivosti, mstivosti a jedovatosti Edgara Poea, Villiersa de l'Isle-Adam nebo Ernesta Hello.

Zná jen vášnivý, rozhodný a krajní poměr k lidem, světu a všem otázkám života, zná jen dvě veliká válečná božstva života, z něhož miluje jako epik pouze hyb: lásku a nenávist. Obojí vy-

zpíval tak absolutně, tak bez kompromissů, přechodů a odstínů jako málokdo druhý. Jaká vysoká píseň nenávisti je ku př. jedna z jeho Legend o krucifixu »El Cristo de la Luz«! A jak tam nenávist je ospravedlňována jako rub veliké a silné lásky! »Tvá nenávist byla cos jako skrytá láska, těšil jej Spasitel, láska, které jsi nerozuměl a která tě zmatkem plnila . . . . Tvá nenávist plynula z lásky k tomu, co se ti zdálo pravdou nejsvětější, a nenávist tvá byla proto sama svatá! Nenávist taková budí lásku a více miluje ji Bůh, než tupou k velikým věcem lhostejnost.« (Str. 93.) A Zeyer také skutečně odpouští všecko — jen ne malost, prostřednost a lhostejnost.

Zeyer znal v jádře jen dvojí druh lidí: milence — a zločince, ovšem ne zločince z vypočítavosti, nýbrž z vášně. Oba nejkrajnější póly sensibility, nejvíce vzdálené normálnímu, rozumnému a střízlivému prostředku života. Tento člověk, který cítil život jako osud a mysterium, jako metafysický děs, a kterému nebyl ani dost málo logickou a racionální formulkou, cítil úžasně i tu silnou opojnou rozkoš dokonaného zla. V jeho knihách konají lidé zlo nejen klidně, jaksi zákonně nutně a neodvratně, ale často s pravou rozkoší a zvláštní silnou a temnou radostí. V »Domu u Tonoucí hvězdy« vystihnul to Zeyer sám obdivuhodnou, neobyčejně výstižnou stránkou, která je hlubokou psychologií zločince. »Nevykonal jste nikdy vraždu nebo jiný jakýsi těžký zločin, hřích, za kterým následuje proklínání lidí a křečovité trhání toho, co nazýváme svědomím? . . . . Pak ovšem nedovedete dobře chápat. Pak nevíte, co to je být postaven jako na vysoký podstavec a činiti vysoko nad celé své bezvýznamné okolí! Viděti trhlinu, hlubokou jako moře, která nás náhle od celého světa loučí! Po zločinu vidí člověk pojednou sebe v docela jiném osvětlení než před tím a nejen on, ale i svět se mu zdá docela něčím jiným než posavad! Konečně zná sám sebe! Stane se velkým filosofem! Nero věděl dobře, že velký zločinec je jaksi velkým umělcem. Dráhou krvavou těkal za prchající musou svou. A jaké žasnoucí měl obecenstvo! Zločin má s dílem uměleckým něco společného, za umělcem jako za zločincem je něco, co ho pudí k tomu, co činí, slepě pudí — mysterium, které nikdo nepronikl!« (Str. 111.) Znám jen dva básníky, kteří podobně grandiosně, nutně a vášnivě, plně a hluboce chápali zlo jako mysterium tak děsivé, že nemohlo být bez jisté krásy: Dostojevského a — v jiném smyslu — Barbeye d'Aurevilly. Psychologická tvůrčí potence jich — zvláště prvního — byla ovšem daleko větší než Zeyerova, ale zde běží mi jen o pojetí a názor. —

Tento citový radikalismus je právě vlastní tragika Zeyerovská. Jeho lidé jsou většinou tak ustrojeni, že mohou dát jen lásku nebo jen nenávist celou a ryzí a ne-li jedno, již nevyhnutelně druhé. To je jich osud. Měří svět a život touto absolutní mírou a nedoměří se ho pak ovšem nikdy, poněvadž život je jen relativum. —

Zeyer byl ryzí erotik vzácného zrna, a praví erotikové nebývají nikdy veselí. Zvláštní smutek nesou jako pečeť na své duši a vtiskují ji obyčejně všemu, čeho se dotknou. Hledají absolutno — a to činí vždycky smutným. Tak bylo také u Zeyera. Veliká většina jeho prací je přímo fatalistická. V některých z nich napovídán je osud přímo hmotně, různými předpověďmi, věštbami a jinými příliš romantickými rekvisitami, které jsou tu jen vnějším výrazem tohoto fatalistického pojetí života.

Láska i smrt, rozkoš i bolest jsou tu osudem, který se přijímá a nese, kterému nelze uniknout a který je dán samou bytostí a podstatou člověka Všecka noblessa duše leží tu v pokoře srdce před osudem, před jeho nesmírným a slavným mysteriem.

Teprve později propracoval se Zeyer k jistému svobodnějšímu, duchovějšímu nazírání tím postupem, kterým se odvracel od lásky smyslné k lásce odříkavé a duševní. Jako většina ryzích erotiků hnaných touhou po absolutnu došel Zeyer k mysticismu duchovému a odříkavému. Láska k ženě, jak bývá často u velikých erotiků, byla mu jen stupněm a průpravou k lásce k Bohu. Jedna z posledních, ne-li nejposlednější jeho (větší) práce, ne zrovna umělecky zvláště vynikající, maluje právě tento přerod z lásky hmotné k lásce duševní a mystické; jsou to »Troje paměti Víta Choráze« (v Lumíru, 1900). Rmutná smyslná láska vede tu přímo očistou bolestí a utrpení k lásce absolutní a mystické.

IV.

Postavení Zeyerovo v české literatuře je osamocené. Nemá v ní předchůdců a nemá také, alespoň přímého, potomstva. Trvalo dlouho, než se v české literatuře akklimatisoval: dosti dlouho hledělo se s chladnou nedůvěrou nebo lhostejností k jeho vášnivé umělecké exotičnosti a umělecké intransigeanci.

Zeyer učil se hlavně v cizině, na velikých světových literaturách, a to hlavně na francouzské, anglické, španělské a italské. Souvisí svým literárním charakterem zřejmě se západním evropským romantismem: jeho historický a kulturně psychologický smysl, jeho

pittoreskní koloristický styl, přizpůsobující se každé době a každému národu, jeho exotismus i výlučně umělecké a aristokraticky exklusivní nazírání na život a společnost, jeho smysl krajního sensitivného pathosu a nadprůměrných, železně důsledných vášní, jeho podřaďování intellektu pod cit a emoci i způsob, jakým rozum a logika slouží vášni a podporují její všemohoucnost a důslednost — to všecko jsou charakteristické znaky romantismu. Právě jako jeho smysl pro lid, jeho poesii, tradice, názor, umění a kulturu, jeho naivní živelné cítění a hluboký silný pathos primitivismu, je také romantického původu Romantismus první uvedl lid do literatury i do historie.

Na umění Zeyerovo nejvíce působil z počátku, tuším, epigon francouzské romantiky, výlučně plastický umělec, Théophile Gautier. On to byl, od něhož se Zeyer učil koloritu a barevnému náladovému kouzlu, próse pittoreskní a exotické, která vidí specifický charakter kultur a civilisací i nejvzdálenějších, té próse zároveň archaeologické i básnické. (»Roman de la momie« ku př.). Později, zdá se, bylo to anglické umění tzv. předrafaelské (se svými dědici a pokračovately), plastické i literární, které nezůstalo bez vlivu na Zeyera svým ideálem nyvé a výjimečně křehké krásy, vášní hlubokých, uzavřených a mlčelivých, svým archaeologicky podrobným a úmyslně antikvovaným kouzlem stylovým, svým vášnivým kultem krásy sublimní, destillované, daleké vší banálnosti, jakož i svou erotickou sensitivností. Něco z naivního fabulačního kouzla a zlatého renaissančního vzduchu některých povídek ze »Zemského ráje« Williama Morrise (»The earthly Paradise«), zdá se, padlo do některé středověké nebo renaissanční novelly nebo legendy Zeyerovy. Za to vliv Shakespearův nebo snad i některého jeho dramatického současníka byl dost všeobecný a vnější; důvěrnější zdá se mi za to působení španělského národního dramatu v »Doňu Sanču«, která má nejen stylové a formové prvky zřejmě španělské (metrum ku př.), ale i zvláštnosti kompoziční (lásku osob služebných parallelní s láskou pánů). —

Zeyer je však básník příliš širý, než aby mohl býti opsán jednou formulí literární nebo aesthetickou. A tak vedle živlů romantických naleznou se v něm jiné, v nichž jsou zárodky přítomnosti a budoucnosti. Zeyer přečnívá jako tvůrčí individualita z romantismu minulosti v nové literární útvary, snahy a cíle dneška a zítřka.

Největší část dnešních uměleckých a básnických směrů je vyznačena jedním společným znakem: odporem proti realistické střízli-

vosti a positivnímu rozumářství. Největší část dnešních literárních experimentů a směrů — ať se ettiketují již jako symbolismus, dekadence, psychismus, neoidealismus nebo jinak ještě — snaží se proniknout k temným, spodním, podvědomým kořenům života, odvrací se od pouhého povrchového rozumového výkladu vnějška, od logické a popisné methody k mystické intuici a grandiosnímu postřehu vnitra a celku. A hnutí toto je charakterisováno dále absolutním uměleckým nazíráním, jemuž všechen utilitarismus a všechna tendenčnost je podstatně cizí. V tomto směru setkává se více méně Zeyer se snahami dneška. Nemá sice přímých literárních dědiců v nejmladší generaci spisovatelské, ale vliv jeho — vedle jiných — lze cítiti přece.

Nepůsobí ani tak svým psychologickým radikalismem a vůbec vnitřním svým citovým a názorovým světem jako svým stylem koloristickým, rytmickým a suggestivním. Jeho styl nemá sice té dekorativní bohatosti a plnosti a psychologické obraznosti a názornosti jako styl Flaubertův, je víc vnější a monotonní, má však při tom jistou grandiosní a typickou linii pathosu a vášně.

V tomto směru působil nejvíce ve snahy mladé a nejmladší generace.

Neboť ta zásluha nemůže být nikdy odňata od něho, že v době malé a střízlivé, v době spisovatelského mechanismu a routiny, v úzkém českém světě, tak nevšímavém k umění a poesii právě jako ke všem velikým absolutním hodnotám života, pracoval a bojoval o uměleckou a básnickou kulturu v celém významu a dosahu slova.

A tento veliký příklad jeho života bude působiti asi ještě více než jeho dílo.

O úvěru pozemkovém.

Napsal dr. Zachystal. (Pokrač.)

Přihlédneme především k spořitelnám. Tyto jsouce převážnou většinou podniky městskými, vznikly ze snahy pobádati třídy střední a nižší k úspornosti. Původní tato tendence dnes více méně je zastřena, neboť přijímají vklady v neobmezené výši a slouží k tomu, aby výtěžky svými nápomocny byly krýti zvýšené potřeby městské správy, nejsou tedy pro potřeby rolníků založeny, slouží účelům zištným. Úrok, který od dlužníka vybírají, musí býti

vyšší než onen, který vkladateli vyplácejí. Ježto dále hotovostí získávají vklady vypověditelnými, nemohou také poskytovati pohledávek hypotekárních nevypověditelných, leda v úzkých mezích, jedná-li se o uložení reservních fondů. Proto stanoví se regulativem pro spořitelny z roku 1844, že oběma stranám (jak dlužníku tak i spořitelně) příslušeti má právo pololetní výpovědi. Další nedostatek úvěru spořitelnami poskytovaného je i ten, že nedostatkem nestejnoměrného přítoku vkladů, závislého na pohybech trhu peněžního, mnohdy a to právě v dobách, kdy úvěru těžko lze dosíci, povolování zápůjček hypotekárních vůbec zastavují neb úrok umístěných již kapitálů zvýšují aneb dokonce kapitály vypovídají.

Naproti tomu sluší jako výhodnou stránku spořitelního úvěru uvésti, že zavedeno regulativem již zmíněným povinné umořování a že dále spořitelny, jichž činnost pravidelně obmezena jest na užší territoriální obvod, znají lépe zatížené hypotéky a tudíž povolovati mohou vyšší zápůjčky, aniž dříve zapotřebí cenu hypotéky vyšetřiti nákladným odhadem, potřebným u ústavů vzdálenějších. Proto také spořitelny se zálibou vyhledávány bývají rolníky, jak tomu svědčí značný obnos zápůjček spořitelnami na hypotéky povolených.*) Týž dostoupil místy výše, jež potřebnou mobilnost kapitálů ve spořitelnách uložených ohrožoval, tak že v roce 1873 vyzvány byly spořitelny zemskými vládami, aby povolování úvěru hypotekárního na míru méně povážlivou obmezily.

Dalším dosti vydatným pramenem úvěru hypotekárního jsou sirotčí pokladny. Hotovosti osob nezletilých (sirotků) spojeny byly (kumulovány) u úřadu poručenského, jenž je za účelem zužitkování zapůjčoval na úrok, zajistiv je na realitě, kterýžto způsob zužitkování byl nejbezpečnějším. Ježto úřad poručenský zároveň spravoval knihy pozemkové, byla manipulace značně urychlena a zjednodušena a povolení úvěru rolníkovi i tím výhodné, že úřadu známy byly podrobně i cena statku i vlastnosti dlužníkovy, čímž jeho potřebám lépe a vydatněji vyhověno bylo. Pokladny těšily se takové oblibě, že i hotovosti nadací, fondů a p. v nich ukládány byly, z čehož ovšem i dlužnictvo těžilo. Neboť aby umístění hotovostí nahromaděných vůbec umožněno bylo, nucena byla mnohdy sirotčí pokladna úrok i snížiti, jak vysvítá z dvor. dekretu z roku 1784,

*) O oblibě spořitelen svědčí okolnost ta, že pohledávky hypotekární v Cislajtanii povolené činí více než jednou tolik jako veškeré pohledávky povolené v zástavních listech (koncem roku 1895 : 1.063,620.591 zl. oproti 551.352.715 zl.)

kterým se zapůjčování peněz sirotčích pod obvyklou míru úrokovou kárá. Po odnětí správy sirotčích pokladen patrimoniálním úřadům a přidělení jich úřadům zeměpanským ztratily sirotčí pokladny značně na své elastičnosti, ježto nyní soudce nesídlící dlouho a trvale v tom kterém okresu, nemohl a nemůže bráti označený ohled na osobní poměry dlužníkovy. Úvěr těchto pokladen nebyl následkem toho již tak vyhledáván jako dříve.

Úvěr sirotčími pokladnami poskytovaný je sice dlouhodobý, avšak pokladny ty dle účelu svého sloužiti měly k zužitkování hotových peněz osob nezletilých a nebyly založeny pro potřeby rolnické, ač v dobách citelné nouze o kredit pozemkový jako zejména v letech 50tých činnost a působnost jejich byla nad míru záslužná. Následkem tendence vylíčené půjčováno vždy na míru úrokovou jaké bylo lze docíliti i při zakoupení cenných papírů, pupilární jistoty poskytujících. Zákonem z 18/3 1876 č. 51 ř. z. nařízeno, že úroky passivní rovnati se mají vždy úrokům aktivním, čímž se rolníkům úvěr tedy nezdražoval.

Uvésti sluší dále záložen ská společenstva a okresní hospodářské záložny. Prvější, založené na principu vzájemného ručení, v přední řadě poskytovati mají úvěr osobní svým členům. Pokud tedy povolují i zápůjčky hypotekární, stává se tak jen v míře obmezenější, na úrok poměrně vysoký, ježto jinak povolováním úvěru osobního více získati mohou; nejsou s to, zabezpečiti dlužníku nevypověditelnost kapitálu a povolování úvěru je i tím stíženo, že dlužník státi se musí pravidelně členem společenstva t. j., že jest mu složiti základní podíl a zaručiti se obyčejně několikanásobným obnosem téhož.

Pokud se týče okresních hospodářských záložen, vzniklých z kontribučenských obilních fondů v r. 1788 založených, tož nemohou býti vydatným pramenem úvěru hypotekárního, jsouce obmezeny pouze na zapůjčování kmenového jmění svého.

Z toho vidno, že úvěr z dosud jmenovaných pramenů čerpaný trpí různými nedostatky. Poznání toto vedlo ku založení ústavů (bank) sloužících výhradně úvěru hypotekárnímu a poskytujících úvěr, jenž honositi by se mohl všemi vlastnostmi, které míti má. Tak vznikly banky hypoteční, kterým ovšem předcházely v historickém vývoji úvěru hypotečního různé pokusy primitivnější, z nichž nejzajímavějším jsou pruské »Landschaften«. Založil je Bedřich Veliký kabinetním listem z 29. srpna 1769 »k odčinění úvěrní nouze, kterou u slezských stavů seznal.« Za vzor sloužily mu v knížectví

Svidnickém svého času obvyklé »kožené listy« (lederne Briefe) t. j. dlužní úpisy na pergamen psané a na zadlužený pozemek radikované.

Byly to svépomocné korporace šlechtických statkářů. Úvěr čerpati mohli pouze členové sdružení. Před povolením zápůjčky byl statek ostatními členy odhadnut a výše zápůjčky vyměřena do určité kvoty vyšetřené ceny odhadní. Zápůjčku neobdržel však dlužník v hotovosti, nýbrž ve zvláštních dlužních úpisech neb zástavních listech, kterými korporace slibovala vypláceti majiteli úroky. Zástavní list neměl ještě povahu nynějších listin tohoto druhu, nýbrž byl daleko pevněji s hypotékou sloučen, byv zároveň podkladem pro vtělení práva zástavního na zatíženém statku. Dlužník splácel jistinu, která byla nevypověditelna, v annuitách a aby list zástavní, mající tehdy ještě více povahu soukromého, do knih veřejných vloženého dlužního listu, nalezl spíše kupců a poskytoval zvýšené bezpečnosti kapitalistovi, ručili všichni členové korporace svými statky solidárně za jeho nominální hodnotu.

Okolnost, že zástavní list sám vkládán byl do knih veřejných, bránila tomu, aby tohoto úvěru užíváno býti mohlo v kruzích širších, zejména malorolnictvem. Proto v dalším vývoji, nejdříve v království Saském, zanášeno do knih veřejných pouze právo zástavní za pohledávku korporace neb banky a držiteli zástavního listu nebyl dlužník přímo a v první řadě zavázán, nýbrž pouze a jedině celá korporace.

Na zásadách těchto spočívá nejstarší hypoteční banka rakouská totiž haličský stavovský ústav kreditní*), zřízený 1841, obmezený pouze na majitele deskových statků.

Další stupeň vývoje přirozeně neobmezoval kredit takto poskytovaný pouze na příslušníky určitých stavů, nýbrž rozšířil přístupnost jeho na rolnické kruhy vůbec.

Tak zbudována byla nejdříve ve Francii akciová banka, založená výhradně k poskytování úvěru hypotekárního, emissí zástavních listů, v roce 1852 pod názvem »Credit foncier«, kteráž, byvši později k docílení jednotné emisse zástavních listů centralisována, stala se vzorem všech pozdějších podniků tohoto druhu. Očekávání, jež se k novému tomuto pramenu úvěru hypotekárního pojilo, zračí se zřejmě v slovech vévody De Persigny, jimiž apostroval císaře Napoleona III.: »ainsi donc et grâce a vous, Sire, on peut, dès ce moment prévoir le jour, ou le sol sera affranchi de la dette hypothécaire,

*) Nyní Haličský pozemkový úvěrní spolek.

que lui ont léguée les siècles«. A byť i očekávání takové se nesplnilo, účinek této francouzské banky byl veliký a vysvítá z toho, že stlačila emissí svých papírů úrok dotud obvyklý o celá 3 proc. Účinku tohoto dodělala se ovšem jen tím, že obdržela zákonné privilegium, že hypotekárním pohledávkám jejím přísluší přednost před veškerými ostatními, i zákonnými právy zástavními. Z příkladu toho vidno jest, jakou důležitost má jistota zástavních listů na prospívání celé instituce hypotečních bank.

Podle příkladu francouzského zakládány i v zemích jiných podobné ústavy.

V Rakousku nejprvé uděleno v r. 1855 Národní Bance právo povolovati úvěr hypotekární vydáváním zástavních listů, a sice z toho důvodu, aby se jí lehčeji podařilo prodati státní statky, jež jí ve správu a k výhodnému prodeji odevzdány byly a jichž cena 156 milionů zlatých obnášela. První tento pokus byl ještě dost nesmělý a nevyhovoval ve všem ideálním představám, jež o úvěru hypotekárním máme. Dlužník nebyl zejména zavázán dluh umořovati, míra úroková určena býti měla dohodou stran a nebyla zde tedy uplatněna zásada, že úroková míra zástavních listů stejna býti má s úrokem, jejž dlužník platiti se zavazuje. Dlužník neměl také nároku, aby mu zástavní listy in natura byly vydány, a byl tím odkázán na milost a nemilost banky, která sama určovala kurs, za nějž listy přejímala (kupovala).

Podobné zásady zaváděny byly u ostatních akciových bank hypotečních, které v době do roku 1873 v míře a počtu netušeném vznikaly, podporovány byvše i legislaturou, která zejména zákonem z 2/7 1868 stanovila, že zástavní listy vydávané od ústavů pod dozorem státu stojících hodí se k ukládání sirotčích peněz, čímž rozšířiti se měl odbyt zástavních listů.

Účelu svému banky tyto nevyhovovaly plně, jsouce založeny k docílení zisku, jehož domáhaly se tím, že buď dlužník platil vyšší úrok než byl onen, na který vydaný zástavní list zněl, aneb že dlužník nucen byl přijati místo zástavních listů hotovost vypočtenou dle ujednaného kursu nižšího, než jaký list na burse měl.

Většina podniků těchto nepřečkala krisi roku 1873.

Nedostatky právě vytčené přiměly zastupitelstva zemská dosti záhy k založení ústavů zemských.

Oproti akciovým (kapitalistickým) ústavům základním rysem ústavů těchto je vyloučení snahy po zisku. Jeví se to tím, že zápůjčky povoliti se mohou jen v zástavních listech, že míra úroková

těchto rovnati se musí vždy oné, kterou dlužník plniti se zavazuje a že banka, i když dlužníku (byvši k tomu výslovně splnomocněna) vyplatí místo zástavních listů hotovost, vyplatiti musí vždy a bez výjimky plnou bursovní cenu, že tedy i v tomto směru zkrácení dlužníka naprosto vyloučeno jest. Účinek ústavů těchto jest však i v jiném ještě směru neocenitelný: ústavy tyto, i kdyby se jim ani nepodařilo povolování úvěru hypotekárního výlučně se zmocniti, a byť i při zadlužování realit ohledem na bezpečnost zástavních listů byly značně obmezeny, soutěží svou s ústavy jinými velmi vydatně na tyto působí, aby i ony nechtějíce ztratiti znenáhla celou neb značnou část své klientely, dlužníkům stanovovaly podmínky mírnější.

Jaké oblibě ústavy zemské se těší a jak naléhavá byla potřeba jich, vidno z toho, že — ač teprve v posledních 30 letech vznikly — stav zápůjček jejich v Cislajtanii koncem r. 1898 činil úhrnem 390,954.000 zl: v zást. listech.*)

Prvým takovým ústavem rakouským je Hypoteční banka království Českého, založená v r. 1865. Po ní a dle jejího vzoru následovaly podobné ústavy v ostatních korunních zemích a vznik dalších lze ještě očekávati.

Jak značná panovala nouze o reální kredit zejména v kruzích malorolnictva, zřejmo z toho, že hypoteční banka král. Českého vydala již v prvém roce své působnosti, ač kurs 5 procentních zástavních listů byl málo nad 78 a pak jen velmi pozvolna stoupal, zástavní listy za 4,449.900 zl. nom. a že v r. 1866 činil úhrn vydaných zápůjček již 8,532.212 zl.

(Příště dále.)

František Deák.

Píše František Brábek. (Dokonč.)

Když zahájen sněm z roku 1865, nikdo již o tom nepochyboval, že se vyrovnání mezi korunou a národem zdaří. Vycházeje ze zásady kontinuity práv historických, formuloval Deák požadavky Maďarů, kterým přispěchala na pomoc též shoda okolností zevnějších. Bylat to především válka rakousko-pruská, která, skončena

*) Josef Ritter von Hattingberg »die gemeinwirtschaftlichen Credite der österr. Landwirte« Wien 1900.

v několika dnech, položila základ k novému německému císařství s vyloučením Rakouska

Mír byl uzavřen, sněm, který za války byl odročen, opět svolán a Deák — tak zní v Uhrách stereotypní věta v těchto chvílích jeho činnosti — »ani nyní nežádal více, než před porážkou u Sadové, poněvadž žádal pro Uhry jen spravedlnost a právo a toto nemění se vítězstvími nebo porážkami, síla odpůrcova ho neseslabuje a jeho slabost ho nesílí.«

Bylo dosti těch, kteří nespokojovali se s tím, čeho Deák vymohl, domnívajíce se, že by byl, kdyby byl vykořistil náležitě všechny okolnosti, mohl dosíci ještě větších úspěchů. Přívrženci Deákovi proti tomu uváděli, že politika jeho by byla bývala snad mohla býti smělejší, ale nikdy poctivější a přímější a jen tato přímosť a poctivost že dosáhla svého cíle. Konstitutionalismus v Uhrách byl zcela obnoven, vyrovnání přijato do zákonníka, uherské ministerstvo jmenováno a král i královna korunováni.

Až do té chvíle, než nastalo smíření mezi korunou a národem, byly celé Uhry bez výjimky v táboře Deákově, ale sotva se utvořila první domácí vláda, nastaly ihned boje stran, někdy až dosti prudké. Kossuth, od chvíle vyrovnání »dobrovolný psanec«, mlčel vytrvale po celou dobu jednání o vyrovnání, ale jakmile toto skutkem se stalo, náhle vyvstal a poslal Deákovi ohnivý list, jímž prudce na nové vyrovnání útočí. Tím rozpoután opět starý státoprávní boj a vystoupení Kossuthovo stalo se zárodkem nově se tvořící strany neodvislých, v kteréž se shromáždila většina starých osmačtyřicátníků. Hlas Kossuthův nalézal tehdáž jestě mohutnou ozvěnu zejména v rolnictvu a ve vrstvách nižších, kteří v muži tomto, nyní také gloriolou mučedníka-psance ozářeném, viděli svého dávného osvoboditele z roboty, v jeho návrat doufajíce a jej žádajíce. Následek toho byl, že v nižších vrstvách se zakořenila hned z počátku nenávisť proti novému, dualistickému útvaru říše, nenávisť, která stranou neodvislých pilně živena, ani dosud neochabla. Mnohým nezavděčil se Deák svým »bílým listem«, který podal Hrvatům, »aby si jej sami vyplnili«. Durdili se, že Hrvati zle si pospíšili list vyplnit, že jej »popsali tak, že na něm nezbylo ani bílého místečka, ano, že i okraj jeho vyplnili ještě postskriptem«. Obhájci Deákovi proti tomu uvádějí, že teprv čas ukáže jednou pravý význam onoho bílého listu, Hrvatům podaného, až jednou dolehne celou tíhou svou neodolatelná potřeba vyřízení otázky východní.

Tak jako povstalo v lůně národa samého dílu Deákově na jedné straně mnoho odpůrců, tak z druhé strany mnozí nadšení bojovníci z tábora neodvislých z let čtyřicátých, kteří prožili zápasy v revoluci a trpké zkušenosti po ní se dostavivší, přešli ku straně Deákově. Tuto starou gardu přivedlo do tábora Deákova přesvědčení, že vyrovnáním dána byla národu maďarskému příležitost k opětnému sebrání ochablých již sil a příležitost ku zmohutnění zejména v ohledu národohospodářském.

Na novou vládu uherskou čekalo na sta nových zákonů. Dlouhá řada let zanechala četné mezery ve všech oborech veřejné správy a nic nebylo přirozenějšího, než že přátelé Deákovi a přátelé jeho díla, do jehož základů hned od počátku bušeno, si přáli a na to naléhali, aby Deák účastnil se činně vlády a zaujal křeslo předsedy ministerstva, jak toho žádá parlamentární zvyk, aby vůdce strany vrchu nabyvší se chopil otěží vlády a další směr jí vykazoval. Domnívaliť se přátelé tito, že jest to považlivým ano i nebezpečným, když muž, k němuž velká většina národa s neobmezenou důvěrou pohlížela, muž mravní váhy a autority Deákovy mimo ministerstvo stojí a toto nezbytně nuceno jest, své návrhy nejen koruně ale i vůdci strany ku schvalování předkládati.

Deák vzdoroval všemu tomuto naléhání, neboť jak důvěrný jeho přítel a biograf praví: »věděl, byť by to i nebyl vyslovil, že poměry v Uhrách nebyly ještě normálními, že o vládě strany jedné, nebylo lze ještě mluviti tam, kde nebylo žádného společného základu, na kterém by se strany různé měřiti mohly a že dokud takovýto společný základ všeobecně přijat nebude, jest nutným, aby v zemi existovala autorita, která by se neopotřebovala s měnícími se ministry. Národ potřeboval nejen dovedného kormidelníka, který by loď uprostřed pěnivých vln řídil, nýbrž ještě více majáku v temnotách, jehož světlo by naznačovalo směr a ukazovalo skaliska.

Věděltě Deák dobře, že by byl špatně národu svému posloužil, kdyby se byl stal aktivním společníkem ministrů, tím také společníkem chyb jimi páchaných a pozbyl následkem toho důvěry lidu.

Prací parlamentárních účastňoval se Deák jako prostý poslanec za vnitřní město Pešť až do roku 1874, v kterém počalo zdraví jeho chřadnouti.

Odtud mu sil stále ubývalo, až dne 28. ledna 1876 vydechl v kruhu svých přátel šlechetnou duši s klidem muže, který zaplatil vše, co vlasti byl dlužen.

Královna sama položila věnec na jeho rakev a dne 2. února byl pohřben za ohromné účasti celého národa. Parlament vtělil uznání zásluh jeho do zákonníka a otčina i cizina nečekajíce na úsudek historie vřadily jej mezi ony velikány lidstva, kteří prosti všeho sobectví a vší ješitnosti vlasti své nikdy nepomíjející služby prokázali.

* * *

Deák rozřešil otázku státoprávní, která po tři sta let nerozřešena uváděla národ s panovníkem do stálých konfliktů a protiv. »Naši předkové« — praví biograf jeho — »zamhuřovali sice oči k poměrům, plynoucím z toho, že čelo našeho krále kromě koruny svatého Štěpána ještě jiné koruny zdobí; i Széchenyi znal tyto potíže a vzpomínal nejednou nešťastného manželství, s nímž nám se sousedními zeměmi žíti jest, ač positivního návrhu k vyrovnání učiniti nedovedl; konečně dolehla nutnost rozřešení na Deáka a on svou bystrou soudností, svou neunavnou vytrvalostí a svým šťastným taktem skutečně rozmotal onen gordický uzel, který ani Rákóczy, ani Kossuth ani Haynau mečem svým přetíti s to nebyli.

Úlohu tuto Deák jen tak mohl vykonati, že na mírných požadavcích svých houževnatě setrvával ale k slušným kompromisům vždy ochotným býval. Takováto politika — dokládá přívrženec strany Deákovy — není sice skvělou, ale vede k výsledku, takovou založili staří angličtí státníci svobodné instituce své vlasti a jen takovou můžeme udržeti i my svůj stát a své svobody, poněvadž také u nás jest ústava jako všude jen výsledkem neustálých kompromisů.«

Až potud straník dualismu a přívrženec díla Deákova.

Dosti dlouho udržovala číselně i vynikajícími politickými vlastnostmi svých členů mocná strana Deákova sebe i cizinu, zejména sousední státy rakouské v domnění, že vyrovnacímu dílu a ustálivšímu se z něho novému státoprávnímu útvaru vtiskl celý národ pečeť svého schválení.

Po řadu let zůstala strana Deákova, jejíž hlavou vedle starého Deáka byl hrabě Julius Andrássy, u vesla, vzdorujíc útokům oposice, již vedl debrecinský tigr Koloman Tisza. Když útoky stále mohutnějšími se stávaly a stará strana v základech ochvívati se počala, nastala první fuse mezi částí staré strany Deákovy a přívrženci Tiszovými. Fuse tato dala vznik »liberální straně«, která, prodělavši některé změny, zejména splynuvši před rokem s národní stranou Apponyiovou a vystřídavši několik »svých vlád« až dosud moc v rukou drží. Straně této ne neprávem vytýká oposice neodvislých

(jsouť toho času státoprávní oposice neodvislých dvě a sice frakce Kossuthova a frakce Ugronova), že se sama ze sebe obnovuje vydávajíc ze sebe své vlády, které, když dochází k volbám, všemi prostředky moci, které v rukou mají, opět »svou majoritu« si zjednávají.

Strana liberální, ať stál v čele jejím Tisza neb později Bánffy, trvala sice na základě, Deákem položeném, ale ducha Deákova dávna se spustila a zapomenuvši na jednu z nejdůležitějších jeho politických ideí, že ústavnosť nemá míti zapuštěny kořeny své v osobách, nýbrž v institucích, jala se prováděti čím dále tím více politiku osobní. Doznaným jejím cílem nebylo již zachovati neporušeným dědictví Deákovo, nýbrž pojistiti moc těmže fysickým osobám, které jsou členy — beati possidentes — liberálního družstva. System Tiszův a Bánffyův všemi prostředky od sebe odpuzoval veškery neodvislejší živly, diskreditoval je u koruny, jen aby udržel panství své.

Za Bánffyho dostoupil tento vyhlazovací boj proti přívržencům státoprávní oposice neodvislých svého vrcholku, když při volbách r. 1896 — jak Budapesti Hirlap (4. led. 1901) praví, — veškerý sbor státních a autonomních úředníků ku kortešování vyslán byl; z tohoto hříchu, jak list onen praví, zplozen byl nynější parlament plný inkompatibilistů a pensionovaných úředníků.

Bánffy konečně po prudkých útocích sdecimované, ale za to tím zuřivější oposice padl a přívrženci nejnovějšího směru se domnívají, že Koloman Széll nalezl onen prostředek, který jedině může ještě tonoucí loď zachrániti. On prý dovedl stranu zpět k původním čistým zásadám Deákovým, on postavil nad osobní interes právo, zákon a spravedlnost, on přelil do staré liberální strany čerstvou krev strany národní.

Novým chystaným zákonem, směřujícím k zabezpečení čistoty voleb, doufají v Uhrách pro budoucí období sněmovní dosíci takové v každém ohledu neodvislé majority, která by byla výrazem vůle skutečné většiny národa a způsobilá důležité otázky, jako vyrovnání s Rakouskem, správní reformu a pozdvihnutí kleslého stavu hospodářského zdárně rozřešiti.

Proti těmto důvěřivým náladám v kruzích strany vládní ozývají se z tábora oposičního stále a stále hlasy vyznívající v ten smysl, že příchodem Széllovým nic na starém, na panství osobním založeném liberálním systému se nezměnilo, vždyť jsouť to titíž lidé, kteří změnili jen pána a nikoliv své smýšlení a své bývalé choutky. Ani vstoupení hraběte Apponyiho s celou jeho stranou do vládního

tábora liberálů neznamená prý ještě změnu systému. On stranu vládní jen číselně rozmnožil, ale nedodal jí síly, spíše do ní vložil zárodek rozkolu.

* * *

U příležitosti pětadvacetiletého výročí smrti Deákovy jaly se v těchto dnech četné listy posuzovati úspěchy jeho díla a mnohý z nich — ovšem též pod dojmy posledních parlamentárních zmatků rakouských — nevěstí mu věčného trvání. Z opositčních listů Magyar Állam, orgán strany lidové praví: že Deák ještě v posledních létech svého života se zklamáním poznal, »že třístoletá snaha Rakouska uvésti Uhry vojensky a hopodářsky pod své jho, vnutiti jim svou kulturu a kmen maďarský stlačiti, vyrovnáním nejen že nepřestala, nýbrž že i tohoto vyrovnání k účelům svým se zmocnila.« Praví list onen dále, že Deák mrzut uchýlil se do svého staromládeneckého pokoje, když viděl, jak Tisa obětovav zájmy národa, zabezpečil panství straně liberální, která mimo urovnání státního hospodářství národu ničím, ale praničím neprospěla, naopak plna jsouc ochoty k Vídni i všechny budoucí vlády do takové odvislosti přivedla, že se při veslu jen obětováním práv a hospodářských zájmu naroda udržovati mohou.

Dílo Deákovo stojí dosud nedotknuto, ale boje státoprávní oposice stran neodvislých proti němu nepřetržitě trvají. Idea neodvislosti, jak listy opositční tvrdí a si libují, nabývá stále více půdy, takže list frakce Ugronovy Magyarozszág si troufal napsati ve svém posledním vánočním článku (25 pros. 1900) již toto: »Jen lidé chybného zraku nevidí, jak idea neodvislosti důsledně půdy nabývá. Srovnejme jen dnešní tón vážné publicistiky s oným dogmatickým tónem, kterého užívala před čtvrtstoletím v zájmu nového státoprávního řádu. Všímněme si jen, jaké je dnes všeobecné smýšlení o společných institucích a jakým bylo před lety. Celní spolek má dnes již jen své úřední přivržence a i ty jen s výhradou. Dříve byla hospodářská samostatnost jen heslem několika poslanců krajní levice. Dnes hlásí se již jako životní potřeba, dokazuje číslicemi své právo a přivrženci její tvoří většinu ve všech odvětvích národní práce. Národ kráčí ode dne ke dni dále k neodvislosti. Ne s praporem v ruce jako bojovník, nýbrž sílou živoucí pravdy v prsou a pílí mravenčí. Mezi tím, co v parlamentě stranu neodvislých přehlasovávají, budujou pomníky mučedníkům v Aradu, vítězům v Budíně, Bemovi v Maros Vásárhelyi. Mezi tím, co akademie věnčí chvalopěvce vyrovnání (t. j. Vörösmartyho), čtou tisícové inteligentů Pamětní spisy

Kossothuvy a mezi tím, co sněmovna přehlasuje návrh na zřízení samostatného dvořanstva, staví se v témže okamžiku zimničním chvatem hrad královský a nestaví se zajisté proto, aby byl jen skladištěm nábytku«.

Deák nestavěl z hlíny, říká se v Uhrách a strana obou frakcí neodvislých, kteráž proti budově jeho útoky podniká, jest dosud v parlamentě tak nepatrným počtem zastoupena, že idey jí propagované zůstanou asi na dlouho ještě pouhými — ideály.

O reformě chudinství veřejného.

Píše Dr. Ant. Tůma. (Dokonč.)

V.

Ústředním a nejvyšším orgánem chudinským v království Českém je výbor zemský, jemuž přísluší vedle svrchu zmíněné činnosti dozorčí hlavně také správa zemských ústavů v obor chudinství veřejného spadajících.

V zájmu účinného vykonávání práva dozorčího a jednotného provádění správy chudinské doporučovalo by se, aby výboru zemskému podobně, jak stalo se i v jiných zemích rakouských, zákonem výslovně přiznáno bylo právo vydávati v mezích zákona všeobecné instrukce a pokyny k úpravě chudinství veřejného, jež byly by závaznými pro obce i okresy, a aby mu zřízením potřebného orgánu kontrolního umožněno bylo informovati se občas na místě samém o naskytnuvších se vadách a nepřístojnostech a přesvědčiti se o tom, zda-li daných příkazů a pokynů náležitě šetřeno bylo. —

Co se týče finančního účastenství fondu zemského v nákladech chudinských, nelze neuznati značné oběti, které přináší země již nyní chudinství veřejnému v širším smyslu.

Neboť země hradí veškeren náklad na ošetřování chudých v zemských ústavech pro choromyslné, v zemském nalezinci i porodnici a v nemocnicích veřejných, nese ošetřovací výlohy nalezenců po dobu péče normální, jakož i vydržovací náklady zemských ústavů polepšovacích pro mládež spustlou a zločinnou a poskytuje konečně okresům příspěvky na vydržování stravoven.

Řádný náklad rozpočtěný na tyto úkoly pro rok 1900. obnáší osm milionů korun, nepočítaje v to různé subvence poskytované soukromým ústavům a spolkům humanitním.

Provedením reformy způsobem zde naznačeným přistoupily by k tomu ještě zřizovací a částečně i vydržovací náklady na zemské ústavy pro slepce, idioty, po případě i hluchoněmé, dále příspěvky na vydržování okresních chorobinců, jakož i výlohy spojené se zřízením a částečným vydržováním ústavů pro sirotky a děti choré, slabomyslné, i jinými vadami tělesnými stížené, a konečně eventuální podpory na zlepšení výchovy a ošetřování chudých sirotků a dětí opuštěných, svěřených péči pěstounů na venkově.

Úhrada nákladů spojených s uzavřeným i volným ošetřováním sirotků a dětí opuštěných byla by ovšem zabezpečena z valné části úroky z reservních fondů pokladen sirotčích, jež zemi za tím účelem mají připadnouti. —

Touto cestou vyhověl by zajisté fond zemský za daných poměrů plnou měrou povinnostem svým v tomto oboru správním.

Dalšího uvalování břemen chudinských na vyšší svazky samosprávné nevyžaduje a nepřipouští ani jejich poplatní síla, ani zájem věci samé.

Neboť vybudováním správy chudinské na základech svrchuvytčených dosáhlo by se úplně reformou sledovaného cíle odstranitinestejnoměrnost vrozdělení břemene chudinského rozvržením jednotlivých oborů chudinských na různé k tomu způsobilé svazky samosprávné a docíliti tak zároveň zlepšení péče o chudé i ulehčení tohoto břemene obcím domovským.

Za takového stavu chudinství obecního mohly by jen výminečně nastati zvláštní nahodilé poměry, jež byly by s to, aby způsobem pohrom živelních přivodily přechodné přetížení obce náklady chudinskými touměrou, že by zapotřebí bylo mimořádné podpory vyšších svazků samosprávných.

Případy takové má asi na mysli také nynější zákon chudinský v ustanoveních §§. 25 a 26 jednajících o subsidiárním přispívání okresů k chudinským nákladům obcí, těmito břemeny přetížených a o podporách země na chudinské potřeby okresů.

Přílišná neurčitost těchto předpisů zákonných, zejména okolnost, že rozhodování o tom, zdali obec subsidiární pomoci okresu má zapotřebí, zůstaveno úplně libovolnému uvážení okresu, který nemůže pořadem instančním k tomu býti donucen, aby v tom kterém případu obci podporu skutečně poskytl, má za následek, že

— pokud známo — na základě těchto ustanovení okresy obcím a důsledkem toho též země okresům žádných podpor na uhražení nákladů chudinských neposkytuje.

Mají-li předpisy ty nabýti významu praktického, je nezbytno, aby dosavadní libovůle okresů přeměněna byla v povinnost zákonnou, kterou určitěji formulovati dlužno, třeba že pojem přetížení obce náklady chudinskými těžko dá se všeobecně přesně definovati.

Požadavku tomu vyhověti lze tím, že podpory takové obmezeny budou na případy zcela mimořádné a výminečné, jako jsou značný vzrůst nákladů chudinských náhlým a neobyčejným rozmnožením počtu chudých neb opatřováním v cizích ústavech takových chudých, jichž transportovaní do vlasti je nemožno anebo ošetřováním takových osob v nemocnicích soukromých a podobné případy, kdy náklady chudinské bez viny obce z příčin docela zvláštních a mimořádných dosahují na ten čas takové výše, že je bez značného poškození ostatních veřejných úkolů obce a bez ohrožení výživy značné části poplatnictva z fondu obecního zapraviti nelze a že ponecháno bude příslušným úřadům autonomním, aby pořadem instancí rozhodovaly o tom, zda případy takové skutečně nastaly s tím účinkem, že by podporu, o jejíž výši a potřebě právoplatně bylo rozhodnuto, hradily okres i země stejným dílem

Vhodným prostředkem k stejnoměrnému rozdělení břemene chudinského v jednotlivých zvláštních případech bylo by konečně také ustanovení zákona, na základě kterého mohla by průmyslová střediska, kolem nichž rozloženy jsou menší samostatné obce politické i proti své vůli usnesením sněmu podléhajícím nejvyššímu schválení, donucena býti k žádosti dotyčných obcí k tomu, aby spojila se s nimi ke společnému obstarávání chudinství.

Takové nucené slučování obcí finančně silnějších s méně majetnými obcemi sousedními ospravedlniti lze jich pospolitostí zájmů hospodářských.

Neboť příslušníci takových menších obcí sousedních bývají z pravidla zaměstnáni v tomto průmyslovém středisku, tvořícím samostatnou obec politickou, a mají účasť na jeho hospodářském vývoji, dokud jsou práce a výdělku schopni. Když však přikvapí doba stáří a invalidity, stávají se břemenem dotyčných obcí sou-

sedních, k jichž rozvoji ničím nebyli přispěli, což je ovšem patrnou nespravedlností. —

Důležitou je konečně též otázka, jakým způsobem mají se hraditi potřeby chudých.

Vedle zákonného podílu z pozůstalostí osob duchovních náležejí ve smyslu nynějšího zákona k příjmům chudinských fondů obecních percentní dávka z dobrovolných veřejných dražeb a dále pokuty přiznané fondu chudých na základě zákona trestního i jiných zákonů.

Výnos těchto příjmů je však v poměru k vydajům tak nepatrný, že valná část potřeby hraditi se musí přirážkami k daním přímým.

Tento způsob uhražování potřeb chudinských je zejména v obcích hlavní příčinou nepříznivého, často přímo nepřátelského poměru mezi chudými a poplatnictvem, které vidí v povolování podpor stálé zvyšování vlastních břemen. Ku zlepšení tohoto poměru nijak by nepřispělo, kdyby též zvýšené chudinské potřeby okresů a země hradily se týmž způsobem.

Z příčiny té, jakož i z toho důvodu, aby aspoň v tomto oboru správním zmírnily se poněkud nesrovnalosti a vady berní soustavy přirážkové, která postihuje stále tytéž poplatníky, je nezbytno hledati nové prameny příjmů chudinských a to předem ve formě různých dávek, odpovídajících povahou svou účelu chudinství veřejného, jako dávky z honitby, ze zábav, z velocipedů a podobně, dále dávky z čistého zisku spořitelen a z pozůstalostí, z nichž některé i v jiných zemích za tou příčinou s úspěchem byly zavedeny.

K usnadnění břemen chudinských slouží dále dary, odkazy a jiné dobrovolné příspěvky, věnované účelu tomu dobročinností soukromou, k jejímuž sesílení přispělo by asi, kdyby rozpočty a příjmy jednotlivých svazků chudinských zvlášť byly vedeny jako samostatně spravované fondy chudinské, čímž udržovaly by se spíše v patrnosti občanstva, budíce a zvyšujíce zájem jeho pro mravní, socialní i hospodářskou stránku tohoto odvětví správního.

Dobročinnost soukromá zůstane zajisté i při veřejnoprávní povaze nynějšího chudinství důležitým jeho doplňkem, konajíc výdatné služby zejména v těch případech, kde vrozená ostýchavost a stud brání jednolivcům, aby domáhali se podpory veřejné, jakož i tam, kde jedná se o přispění a pomoc přesahující míru nejnutnějších potřeb životních — tedy onu hranici, která chudinství veřejnému je vytčena.

Za tou příčinou jest ovšem zapotřebí, aby dobročinnost soukromá zvláště ve městech jednotně byla organisována a aby zabezpečen byl žádoucí styk a součinnost obou.

A tak společným úsilím zmírniti možno mezeru zející mezi bídou a bohatstvím, strádáním a přepychem a docíliti zdokonalení toho oboru správy veřejné, jehož řádné obstarávání je nejlepší známkou uspořádaných poměrů hospodářských i socialních a zjevným důkazem pravé vzdělanosti a pokroku národa. —

Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický.

Napsal univ. prof. F. Augustin. (Pokrač.)

Názory o účinkování hvězd na osudy lidské a výjevy přírodní.

Vedle nepravidelných výjevů povětrnostních na nebi oblačném, jichž pozorování vedlo k dosazení bohů řídících výjevy tyto libovolně, upoutalo záhy na sebe pozornost nebe hvězdné se sluncem, měsícem a jinými bezpočetnými světly v pravidelných drahách se pohybujícími.

Střídavé se objevování slunce za dne, měsíce a hvězd za noci, postavení slunce v různých ročních dobách, stále se měnící tvářnost měsíce, pravidelné vycházení a zapadání obou těchto velkých světel, zvláštní pohyby oběžnic, k nimž počítány byly též slunce a měsíc, lišící se od pohybů stálic, objevování se některých neobyčejných souhvězdí v určitých dobách ročních atd. musilo zavdávati stále podnět k úvahám a k přemýšlení.

Pozorovateli hledícímu na velká i malá světla na obloze hvězdné s nezměnitelnou pravidelností a zákonitostí se pohybující musila se naskytnouti otázka, k čemu vlastně tato světla zde jsou a jaký jest jejich poměr k výjevům povětrnostním na nebi oblačném a proměnám výjevů přírodních na zemi.

Patrná shoda mezi během slunce a proměnami povětrnostními, střídání se ročních dob s postavením slunce, příroda k životu se probuzující se sluncem stoupajícím a naproti tomu odumírající se sluncem klesajícím, vše to musilo vésti záhy k poznání, že jest slunce hlavní příčinou výjevů přírodních na zemi.

Bylo to zcela důsledné, když staří hvězdáři při patrném účinkování slunce připisovali podobné moci i ostatním planetám. Především musil míti měsíc zvláštní spojení s výjevy povětrnostními,

k němuž jej nad jiné opravňovaly podivný jeho běh a jeho stále se měnící tvářnost, která se zdála přímo symbolisovati proměnlivost povětrnosti. Také stálicím musilo příslušeti rozhodné účinkování na povětrnost, jak bylo lze souditi z toho, že vycházení některých z nich v určitých dobách ročních bylo skutečně provázeno proměnami povětrnostními. Tak se na př. večerní vycházení Plejad shodovalo s bouřemi podzimními a letní schůzce Siria se sluncem odpovídalo vedro psích dnů.

Porovnávání nebe hvězdného s nebem oblačným vedla k tomu, že byla víra v bezprostřední řízení výjevů povětrnostních vyššími bytostmi zaměněna ve víru úplné závislosti těchto výjevů na běhu těles nebeských.

Od domněnky, že jsou výjevy astronomické příčinou současných výjevů pozemských přikročilo se důsledně k domnělému účinkování hvězd na vášně a osudy lidské. Na běhu slunečním jest závislý veškerý život organický, dle střídání noci a dne a dle střídání ročních dob musí člověk své konání a své práce zařizovati a jestli člověk závislý na slunci, proč by nemohli naň účinkovati též i jiné hvězdy?

Na názoru, že jsou výjevy v přírodě, životě společenském a národním prozřetelností božskou podrobeny rovněž jako hvězdy nezměnitelným zákonům, bylo lze mnohem snáze založiti předpovídání věcí budoucích, nežli na názoru, že vyšší bytosti neb síly nadpřirozené řídí libovolně výjevy v přírodě a běh věcí lidských. Běh hvězd vykonává se s takovou pravidelností, že může býti postavení jejich na dlouhou dobu napřed stanoveno.

Skvělá obloha nebeská, posetá nesčíslným množstvím hvězd, podobala se dle uvedeného názoru knize, ve které byly zvláštním písmem zaznamenány jak osudy lidstva se všemi příhodami tak i běh výjevů přírodních zvláště pak spletitý běh výjevů povětrnostních. Záleželo jenom na čtení a na výkladu tohoto písma, aby mohla býti poznána budoucnost se všemi určitými podrobnostmi. Fantasie měla zde široké pole činnosti.

Byla během času vypěstována zvláštní nauka, slující astrologie neboli hvězdopravectví, jež se obírala předpovídáním budoucnosti z pozorování běhu a vzájemného postavení hvězd.*) Nauka ta byla odůvodněnější nežli pouhá hadačství a věštění,

*) Viz zvláště Güntherův spis: Einfluss der Himmelskörper auf die Witterungsverhältnisse. Norimberk 1884.

kterýmiž někdy nedospělá mysl lidská do budoucnosti proniknouti se snažívala.

Astrologie dělila se dle soustavy ve středověku zbudované na positivní a přirozenou. Positivní neboli soudná astrologie snažila se předpovídati osudy člověka z postavení planet v době narození jeho, jež záviselo od bodu ekliptiky (horoskopu) právě v tom okamžiku vycházejícího. Astrologie přirozená předpovídala povětrnost, vzrůst rostlinstva a zvířat, kde a jak možno nalézti kovy a j.; jest to z většího dílu fantastická meteorologie.

Nejstarší spisovatelé byli toho náhledu, že astrologie vznikla u Chaldejů v Přední Asii a že se odtud rozšířila k ostatním národům. Tito dovedli prý již každému předpověděti budoucí osud, ku kterému byl od narození určen. Hvězdopravectví vyvinulo se tam asi z kultu hvězd, jež byly pokládány za bohy, čímž by se dalo vysvětliti, že byl hvězdám připisován též účinek na osudy lidské.

Horlivými pěstiteli astrologie byli Řekové, kteří tuto nauku, přijatou od Egypťanů uvedli v soustavu. Spisy Aratovy obsahující naučení a znamení astrologická, byly nevyčerpatelným pramenem pozdějším spisovatelům všech věků a národů.

V Římě při velké pověrčivosti lidu nalezla astrologie velmi příznivou půdu. Hlavními spisovateli byli zde Caesar Germanicus, Vergil, Columella, Seneca a Plinius, z nichž někteří psali zvláště v zájmech pokročilého polního hospodářství.

Jelikož učení astrologů, že výjevy v přírodě, životě lidském a národním jsou podrobeny nezměnitelným zákonům jako tělesa nebeská, bylo v odporu s učením církve, dle kterého jest běh událostí světových řízen prozřetelností božskou, byla astrologie v prvních dobách křesťanství velice pronásledována, takže se staví na př. v Codexu Just. na roveň s travičstvím.

Astrologie nebyla by se nikdy takou měrou rozšířila po Evropě jako se stalo, kdyby se nebyla dostala k Arabům, kteří se oddali jejímu pěstování s velkou náruživostí. Rozšířila se současně se starověkou moudrostí z Kordovy, sídla hispanských kalifů, kam od začátku 10. století přicházelo mnoho navštěvovatelů z celého křesťanstva za příčinou studií a vyššího vzdělání. Spisy vynikajících astrologů arabských, jako Albumasara, Albohazena, Alchibitia a j., přeložené do latiny těšily se velké oblibě v celém křesťanstvě.

Největšího rozkvětu na Západě dodělala se astrologie ve 14. až 16. století. Pověry astrologické měly všeobecný a rozhodný

účinek na všechny veřejné a soukromé záležitosti. Knížata, země a města měla dobře placené astrology, kteří bývali ve všech důležitějších podnicích a otázkách tázáni o radu. Často vládli astrologové celými říšemi. Státníci jako Richelieu, vojevůdci jako Valdštýn vyhledávali si astrology za důvěrníky. Ani slavní astronomové Tycho de Brahe, Kepler a j. nemohli se od astrologie úplně odloučiti.

Každý národ měl své vynikající astrology. Z Čechů byli skoro všichni hvězdáři zastanci astrologie.*) Jak velice tato po založení vysokých škol pražských byla zkvetla, dosvědčuje dlouhá i chvalná paměť o pranostikách velkého hvězdáře Havla. Známo jest též psaní Eneáše Sylvia k Šindelovi, kdež mezi jinými slovy takto se v něm praví: »Nikdy jsem tebe neviděl, aniž ty mne, jakož se domnívám, ale slavná pověst o tobě mimo jiné šetrnost mou k tobě budí. Neboť za hlavní ozdobu věku našeho jmín jsi, an i běhy hvězd i budoucí počasí, mory i neúrody sám jediný právě předvídati umíš.«

Ačkoliv již od prvopočátku brojili proti astrologii někteří vynikající učenci, jako u Řeků Aristoteles, jenž ukazoval k veliké nepravidelnosti výjevů vzduchových, u Římanů Cicero, jenž uváděl za příklad různost povahy a osudu lidí v témže okamžiku narozených a koncem 15. století zvláště Pico Mirandola, přece se nepodařilo vzbuditi nedůvěru k jejímu učení. Pověra byla větší, nežli nevěra.

Tisícileté trvání a neobyčejné rozšíření této nauky, založené na pověře, nedovedeme si vysvětliti, nežli četnými výhodami, které pěstování její slibovalo. Tolik, co činila astrologie, nedovede dnes poskytnouti žádná jiná nauka; dovedla vyhověti všem důležitějším přáním člověka, předpověděti mu jeho osud, udati mu napřed hlavní události světové, určiti běh povětrnosti se všemi živelními pohromami, mor, neúrodu, vůbec vše, co poutalo jeho pozornost. My se dnes o těchto věcech dočítáme teprvé z novin, když se již dávno staly, ve středověku a začátkem nového věku bylo to vše již dávno napřed oznamováno v různých pranostikách a kalendářích. Pak prý svět pokračuje. Vlastně nemůžeme ani viniti ze šálenství ty, kteří hledali spojení mezi světly nebeskými a proměnami přirozenými na této zemi, vždyť nevíme, jak budou naše vědy v pozdějších stoletích posuzovány.

Úpadek astrologie nastal teprvé, když vynalezením nejdůležitějších přístrojů meteorologických počala se konati pravidelná pozo-

*) Fr. Palacký: O pranostikách a kalendářích českých zvláště v 16. st. Čas. Č. Musea 1829.

rování, dle nichž bylo možno předpovědi astrologické kontrolovati a podrobovati přísnější kritice. Smrtelná rána byla však této nauce zasazena, když byla světová soustava Ptolomaeova vystřídána soustavou Koprníkovou, dle které klesla země na pouhý bod v prostoru světovém a vynalezením dalekohledu, pomocí jehož bylo možno zjednati si důkladnější známost o tělesech nebeských. Po těchto objevech stala se planost astrologické pověry zjevnou i širšímu obecenstvu. Astrologie byla pak společně s alchymií a magií uložena do téže hrobky.

Povstali sice ještě v 19. století někteří její obranci jako Stöwe, Habrle a Pfaff, kteří ji však nedovedli vzkřísiti k novému životu. Některé astrologické pověry panují pouze v lidu. Na východě jako v Persii, Indii a Číně požívá astrologie dosud velké vážnosti.

Předpovídání věcí budoucích dělo se dle různých vlastností hvězd zvláště oběžnic a dle jejich vzájemného postavení. Každé oběžnici připisovaly se zvláštní vlastnosti o působnosti na přírodu a na člověka. Stříbrná Venuše, zlatolesklý Jupiter pokládáni byli za dobré, rudý Mars a bledý Saturn za zlé planety, Merkur, nejmenší z oběžnic jest povahy kolísavé. Podle toho, jakou vlastnost měly oběžnice, ustanovena byla dávná česká jména: Dobropán, Krasopaní a Královoc, naproti tomu Smrtonoš a Hladolet. Měsíc a Slunce největší a nejmocnější působí různě na různých místech.

Tak píše Šud v pranostice své na r. 1540: »Nebe není jako nějaká toliko plachta roztažené a hvězdy jako nějací špalkové beze vší moci; než musí míti jistě a mají rozličné a divné moci, dobré neb zlé a jedovaté, jimiž přirozenou komplexií živlů a povětří proměňují, někdy v dobré a někdy v zlé. I poněvadž jest tak, tehdy může něco o nemocech a zdraví lidském i jiných věcech ze hvězd vzato býti.«

Paracelsus r. 1566 přijal pro všechny meteorologické výjevy za původce určité hvězdy. Jako nese jeden strom jablka, druhý hrušky, jiný ořechy atd., tak jest také jedna hvězda ustanovena k tomu, aby poskytovala dešť, jiná sníh a opět jiná krupobití. Slunce jest hvězdou letní, jež působí ve spolku s jinými hvězdami horko, měsíc jest hvězdou studenou, jež nám dělá spolu s jinými hvězdami zimu. Hvězdná obloha poskytuje v této době roční jiný pohled nežli v době letní.

Řečtí astronomové ve svých kalendářích, zvaných »parapegma« připisovali k východu a západu různých hvězd směr větru a proměny povětrnostní, které se obyčejně v podnebí athenském v růz-

ných dobách roku vyskytují. Původně byly pokládány stálice za oznamovatele proměn povětrnostních a bylo to jaksi oprávněno, jelikož se dostavují v jistých dobách ročních, podstatné proměny povětrnostní, jež mohly býti pokládány za účinky východu a západu jistých hvězd. Pověra tato přešla na pozdější věky s tím ovšem rozdílem, že byly místo stálic dosazeny poznenáhlu planety ve svých aspektech nebo v různých postaveních mezi sebou nebo ke slunci.

Za nejdůležitější aspekty byly pokládány konjunkce čili spojení se znamením ☌, když dvě hvězdy procházejí v tutéž chvíli poledníkem, a oposice nebo protistání se znamením ☍, když vrcholí jedna hvězda o 12 hodin později nežli druhá. Dalšími významnými aspekty byly ještě: kvadratura □, Trigonalis △ a Sextilis, když rozdíl délek činil 90°, 120° a 60°.

Konjunkce Jupitera a Saturna byla nazývána velkou a vyskytla-li se ve znamení skopce, tedy byla největší konjunkcí, při čemž se první objevovala po 20, druhá po 800 letech. Obě platily za doby velkolepých událostí světových i přírodních.

Všeobecný postrach způsobila konjunkce Saturna Jupitera a Marse v znamení ryb v únoru r. 1524, jaké prý nebylo od stvoření světa ani za Noe. Astronom Stöffler v Tubinkách a s ním téměř všichni hvězdáři byli toho náhledu, že to znamená novou potopu světa. Císař Karel V. měl velkou obavu jak o svá panství tak o své vojsko, kteréž jeho general Rango, přívrženec astrologie, chtěl rozložiti po nejvyšších horách, kamž se lidé z bázně všeobecně stěhovali. President B. d' Auriaul v Toulousu dal si vystavěti loď na způsob archy Noemovy, aby se mohl se svou rodinou zachrániti. Když minul únor bez očekávané pohromy, přičítáno nařízeným pobožnostem a postům odvrácení potopy. Ostatně se aspekt neobjevil přece nadarmo, neboť se následujícího roku v Německu dostavilo selské povstání, které pověst astrologů úplně zachránilo.

Astrologové předpovídali věci budoucí z pohledů hvězdných ve zvláštních spisech, které se nazývaly »Praktiky« nebo »Pranostiky«, dle latinského prognosticatio, což znamená předpovídání vůbec. Vedle předpovídání počasí byla v těchto knížkách uveřejňována proroctví všeobecnějšího rázu jako o válce, drahotě a moru. Časté narážky činěny byly zvláště na války turecké a na reformaci. Všechna bída a nouze, drahota a hlad, krveprolévání, vraždy, ano i smrt byly pokládány za účinky zatmění nebeských a zlých aspektů horních planet. O mistru Pavlovi z Přibrami praví starý kronikář,

že se obával vždy oposice planet Marsa a Saturna, na kterou prý, také skutečně ze světa sešel.

Literatura toho druhu byla v největším rozkvětu v století 15. a 16. Dle Hellmanna bylo během 16. století pouze v Německu vydáno kolem 500 různých pranostik. Byla to tehdáž vedle bible nejrozšířenější kniha. K rozmnožení pranostik přispělo nemálo vynalezení umění knihtiskařského, jímž se staly tyto přístupnými i nejširším vrstvám obecenstva. Měla-li knížata své osobní astrology, s nimiž se o všech důležitějších podnicích radívala, opatřoval si lid v pranostikách jimi vydávaných rádce pro všechny důležitější otázky života. Spisovatelé i nakladatelé snažili se vyhověti všem přáním kupujícího obecenstva, že vedle pranostik na jeden rok, uveřejňovali pranostiky na několik let aneb dokonce pranostiky stálé, které poskytovaly vzdělanějšímu čtenáři prostředky, že si v čas potřeby mohl sám učiniti prognosu.

(Příště dokončení.)

Rozhledy.

Politický přehled za březen.

I. Vnitřní.

Trvalo asi 14 měsíců, než ministrpresident dr. Körber odhodlal se ke kroku, jinak samozřejmému, že je nezbytně třeba vyjíti vstříc poslancům českého národa, má-li parlament vůbec hnouti se z místa. Předmětem jednání bylo, se strany jedné umožniti v poslanecké sněmovně dočasně modus vivendi tím způsobem, že poslanci naši připustí po jistou dobu a pro určité tři záležitosti: pro zákon o odvodu branců, pro přirážku ke státní dani lihové a pro první čtení osnovy zákona investičního normální chod parlamentu, se strany druhé pak učiniti zadost celé řadě naléhavých, hospodářských a kulturních požadavků českého lidu provedením jich. Jednání tentokráte výsledek mělo. Ze dvou hlavních příčin: jednak proto, že způsobem, jakým vůbec dosíci lze v parlamentním životě závazků, zaručen je opravdu potřebný prospěch hospodářský a kulturní, jednak proto, že obsah úmluvy nepodmiňoval žádný obrat v politice českých poslanců, nýbrž jen dočasnou změnu taktiky.

Dříve než účinek úmluv mohl v poslanecké sněmovně býti patrným, odbylo se v panské sněmovně intermezzo debaty o adrese dle výborového návrhu Projev, jímž horní sněmovna zodpověděla trůnní řeč, obsahuje thesi sprostředkovací němčiny. Poněvadž dům rakouských pairů čítá mezi své příslušníky také slušný sbor autonomistů a určitou řadu přívrženců státního práva českého, je na jevě, že adresní výbor panské sněmovny nastražil

plenu předmět sporu, jehož předem vypočítatelný výsledek nebyl by jiný, než-li mimořádné posílení levice v panské — a ještě a mnohem více — v poslanecké sněmovně. Před takovým fait accompli octl se nejvyšší zemský maršálek království českého kníže Jiří z Lobkowicz, když byl uznal potřebným, zasáhnouti do adresní debaty. Po stránce věcné manifestoval staré, všem Čechům společné požadavky národní a politické, provedl jich vztah k nynějším poměrům ústavním a hlavně k nynějšímu regimu, uvedl je v souvislost s nynější kritickou situací vnitropolitickou, avšak nevyslovil opposiční stanovisko vůči nynějšímu ministerstvu, jak k tomu premisy vývodů zrovna nutily. Pointu dal své řeči řečník výkladem, v jehož smyslu a rámci on a jeho političtí přátelé mohou — hlasovati pro navrženou adresní osnovu, jež ovšem byla přijata. Byť tato překvapující, státnicky vynalézává pointa obsahovala coup na všecky strany broušený, muž menšího jména nebyl by řečí svou dosáhl toho úspěchu, s jakým se setkal uvedený oratorický výkon.

Ve sněmovně poslanecké úmluvou mezi poslanci českými a zástupci vlády umožněna byla změna denního pořadu ve smyslu oněch úmluv. Bylo na kvap, schůze stihala schůzi. O postup a seřadění pracovního programu však sváděny přečetné šarvátky. Velikou, ale patrně úmyslnou vadou jeho byl přílišný rozsah. Dalo se s určitostí očekávati, že sněmovně prostě nelze projednati pensum, jež od ní vláda žádala před velkonocemi, za dobu asi 20 dní. I šlo o otázku, které z programových čísel má býti posunuto do pozadí. Většina stran bývalé pravice žádala prioritu pro osnovu zákona o přirážce k dani lihové, levice osnovy zákona investičního. Povstal spor, zúmyslně vyvolaný stranami levice a podporovaný intrikami jejich důvěrníků v kabinetě. Nejinam než do pásma intrik náleží na př. intermezzo v projednávání předlohy o přirážce k dani lihové, aby přirážka ta zvýšena byla z 20 na 30%, z nichž 10% mělo připadnouti státní pokladně. Ministr financí dr. Böhm-Bawerk, jenž stál za tímto návrhem, formálně podaným se strany německé, přece dobře věděl, že bude zamítnut. Ale intermezzo vykonalo svoji temporérní povinnost: oddálilo projednání osnovy, vůči níž na říšské radě nynější ministr financí odložil veškeré námitky, jež měl tehdy, když osnovu vzal z pracovního programu sněmů zemských, nesnáze plynoucí z poměru Cislajtanie k Translajtanii v to počítaje. Zatím přijat byl sněmovnou poslaneckou zákon o odvodu nováčků. Čeští dissidenti, agrárníci a národní sociálové pokusili se o obstrukci proti němu, utrpěli však naprosté fiasko. K posouzení jich samých a jich kohorty u nás stačí uvésti fakt, že svůj vlastní neúspěch svedli a dosud svádějí na český klub. K laciné gloriole dopomohl jim president hr. Vetter a jeho první náměstek Prade. Tím, že řečníkům jmenovaných frakcí odnímali slovo jednomu po druhém a na konec podivnou věru nesprávností, že některým nebylo uděleno slovo. Bylo činem záslužným, že právě svobodomyslní poslanci čeští se ujali svých ne zrovna loyálností překypujících politických odpůrců z českých lavic. Rozumí se ovšem samo sebou, že také český klub jednal a hlasoval proti osnově

zákona o odvodu branců, jako vůbec, jsa stranou opposiční, provádí pravidelnou opposici proti všemu, na čem není kladně interesován český lid.

Při jednání o osnově stran přirážky k dani z lihu za počátku debaty učinil posl. Klofáč prohlášení o zdánlivé opposici, která se provádí řečmi a hlasováním proti návrhům vládním.

Útočníku dostalo se hned důrazného odmítnutí poslancem drem. Brzorádem; klub český ovšem šel klidně svou cestou dále. Jakou, dosvědčuje definitivní volba presidia, při které hr. Vetterovi okázale projevena byla nedůvěra odevzdáním prázdných lístků, dosvědčují dále mohutné řeči českých poslanců proti předloze branecké Generálním řečníkem contra byl dr. Kramář; podal výkon, jenž uznán byl za nejlepší ze všech jeho dosavadních řečí. Zůstal věren své myšlénce, kterou vyslovuje v každou dobu, již uznává za příhodnou: vyzýval k českoněmeckému smíru. Je charakteristické, že na výzvu tu v parlamentě nebylo reagováno; za to stal se později pokus o diskussi v jednom z hlavních orgánů Němců z Čech.

Uprostřed měsíce, když zákon o odvodu branců nabyl již sankce, zahájena debata o předloze investiční. Čeští řečníci inž. Kaftan a dr. Kaizl, zejména zástupce Karlína a Smíchova postavili se proti ní, a posl. V. Hrubý učinil jmenem klubu prohlášení, že bude hlasovati proti předloze. Z opposice vyjmul český klub toliko věci tři: osnovu zákona o zrušení erárních mýt, svůj vlastní to návrh, rentovou novellu v zájmu českých finančních ústavů zemských a zákon o přikazování přebytků sirotčích pokladen zemím, neboť v této záležitosti žádal již dříve nápravu sám.

Sněmovna za celou kampaň předvelkonoční neprovedla více. Jako se dalo čekati, většina a zároveň část důležitější zůstavena je nastávajícímu oddílu sněmování. Za poměrů ne valně příznivých, jaké daly onehdy vůdci Slovinských klerikálu dru. Šusteršicovi látku k diagnose, že nynější cislajtanský parlament je nevyléčitelným. Nejpatrnějším příznakem celkové choroby poslanecké sněmovny v jejím nynějším stadiu je nemožnost pevné většiny.

V plenu se pracovalo, ale mlýn přečasto klapal na prázdno. Hybná síla absorbovala se z velké části v hloubce pod hladinou pokusy o sestavení většiny. Pokud trvání bývalé pravice ztěžovali, ohrožovali, ba znemožňovali Poláci a katolická strana lidová — čeští poslanci vypozorovavše takové reje zajistili se pro budoucnost doklady toho zavčas, officielními projevy ústními i písemnými — poukazovali a vymlouvali se na potřebu, ne sesíliti, nýbrž znemožňovati radikálněněmecké hnutí. Výsledek voleb usvědčil je z klamu. Velkoněmecké hnutí vyrostlo a sesílilo se, a protirakouské a protikatolické rejdy Všeněmců byly trestem na pány Haliče i na vůdce katolické strany lidové. Následek cítiti lze dosud jen pod vodou, ženoucí parlamentní mlýn: staly se jakés takés pokusy o obnovu bývalé majority pravice. Je přirozeno a minulostí odůvodněno, zachovali-li se k nim poslanci čeští chladně. Jednali zcela správně. Netrvalo dlouho, a se strany německé, jež patrně vyhověla přání a inspiraci z lůna samého mini-

sterstva, vypustěn ballon d'essay parlamentní souběžné činnosti Němců — mimo Všeněmce a klerikály — a Čechů. Nebylo prý by k tomu třeba nic leč odstaviti některé sporné otázky; tak zněla poznámka, jež ovšem z české strany učiněna nebyla. Poslanci čestí nedůvěřovali a ještě méně věří, tím spíše, ježto ani na okamžik nezapomínají tendence, objevivší se hned na samém počátku nynějšího parlamentního období: isolovati Čechy.

Takové hnutí působilo na běh vodních proudů, z nichž na povrch vyběhla tu a tam pouze ojedinělá bublina, by v okamžiku praskla a se rozplynula. Jediný zjev, který bylo možno pozorovati bezpečně, byl zaznamenán: jakési ochladnutí styků mezi poslanci národní strany svobodomyslné a konservativního velkostatku. Tento zjev způsobil po delší přestávce opětnou společnou schůzi obou parlamentních komisí. Jich mluvčí sdělili otevřeně své názory. Zástupcové velkostatku přiznali své styky s representanty strany agrární; poněvadž pak s ní tvoří dočasnou allianci v poslanecké sněmovně národní sociálové, vede logický postup úsudkový od konservativního velkostatku přes agrárníky až k národním sociálům. Ovšem i taková politika některých konservativních velkostatkářů nemá povahy zásadové ani ideové, nýbrž děje se z příčin taktických.

Krátce po oné schůzi přišla na veřejnost zpráva, že čeští poslanci agrární neberou zodpovědnost za jednání poslanců národně sociálních. Poněvadž byla několikrát a houževnatě dementována, jeví se příhodným zděliti, jak vlastně věc se má. Asi takto: agrárník posl. Kubr v hovoru s předsedou klubu drem. Pacákem vyslovil se pro svou osobu v ten smysl, že nesdílí politiku strany posl. Klofáče. Na dotaz, může-li býti věc ta sdělena v klubu, nečinil námitek. Dementi spojených agrárníků a národních sociálů může tedy míti jen potud smysl, že difference nebo roztržka není rázu veřejného.

V domácím táboře českém pozornost má býti uvedena ve směr diametrálně jiný; je snaha vznítiti odpor proti poslancům národní strany svobodomyslné. K tomuto úkolu scházejí se nejrůznější duše. První výstřel vyšel z ústředního výkonného výboru strany národně sociální. Enunciace této korporace vypadati chtěla jako manifest k českému lidu, je však pamfletem a revolverovým útokem. Není dosud věru znáti, že by byla měla účinek. Nicméně je třeba, by situace byla českému lidu vyložena povolanými ústy poslanců samých. Excelentní počátek učinil posl. dr. Engel svou řečí v politickém klubu okresu vinohradského. Brzy po něm následoval stejný výklad dra. Pacáka. Ve Vysočanech i v Čes. Budějovicích výklady českých poslanců svobodomyslných měly pronikavý dojem a došly souhlasu voličstva.

V Praze, 31. března. *G. Moudrý.*

*

II. Zahraniční.

Dva dny před sklonem března ještě pod dojmem rány dost povážlivé, kterouž mu zasadil na jeho vyjížďce do republiky bremské epileptik Weiland 6. března hodiv po něm kusem železa a zasáhnuv

jej pod okem, Vilém II. pronesl při přesídlení Alexandrova pluku granátnického do nových kasáren poblíž královského zámku řeč, v níž těšil se z této blízkosti vojákův. Budeť moci věrný jeho pluk dnem neb nocí přispěchati na jeho obranu těšil se Vilém II. a dodal, kdyby vzpoura v Berlíně opět jednou zvedla hlavu, že by ji granátníci jeho bodáky zdolali! Odveta tisku, také opositčního, neotvírá králi oči, naopak, když tento prozřel náhle, snad na chvíli jen, ve vzrušení duševním, spůsobeném ranou bremskou hledí jej tisk zkolébati v mínění, že nespokojenost, jitřící v massách německých, nebije příbojem svým v sám trůn.

Minule uvedli jsme, že silně v Německu vzrostl cit pro jednotu říše, a že ochabl v stejné míře partikularism. Ale naznačili jsme ihned, že toto jednotářství, jež chce udržeti prospěchy zvláště také hmotné, jež z jednoty říše vznikly, nevidí v dynastii Hohenzollernské nezbytnou podmínku jednoty říše. Můžeme říci také, že nevidí ji, aspoň pokud o některé silné proudy jde, ani v monarchistické formě vládní. Naopak mnohé strany a mnohé živly stotožňují všechno téměř zlo právě s dynastií Hohenzollernskou. Někdy neprávem — spravedlivě to doznáváme. Republikánská strana frankfurtského parlamentu nezůstala bez dědicův. Miquel stal se sice ministrem, ale v Eugenu Richtrovi a v jeho straně frakce ta oživla, třeba že ne vždy to bylo všemi členy jejími upřímně doznáváno. Socialistická strana v Německu pak výslovně již staví se na stanovisko republikánské; dlužno si připomenouti, že za voleb posledních dosáhla dvou millionů hlasů. Pokud pak u některých stran lesk a slova koruny měly vliv té chvíle dost silný na jich smýšlení, tož na druhé straně již, u vrstev »spodních«, ale nejsilnějších okamžité oslnění rozptyluje se zas vyhlídkou určitou, že po rozmachu hospodářském kynou trudnější a trudnější doby. Zdražením chleba a zmenšenou příležitostí k práci. Průmysl německý roste měrou větší, nežli bylo lze Německu získávati trhy zahraniční a nežli skutečně zbývalo při hrabivosti ostatních těch osad a trhův, jež bylo možno ještě získati. Již nyní stojí Německo na rozhraní, kdy počíná hyperprodukce; zklame-li i naděje v získání trhů čínských, vyspěje hyperprodukce i v holou bídu. To pak při filosofické, hloubavé povaze německého lidu přirozeně zvýší nebezpečí pro každou dynastii německou. Vilém II. dovedl prohlédnouti v okamžitém ducha vzepjetí v tyto dálavy a hlubiny. Bodáky, jimiž hrozil na konci řeči své, nevyléčí vnitřní krisi německou, kdyžtě i byly stačily na zdolání krise vnější, a jimi nejméně se nebezpečná proudění zastaví.

Zvýšení cel obilních, chystané pro obnovu smluv obchodních, krisi přiostří. Jistě jest zemědělství zvláště pruské v bědném stavu. Nicméně, zvláště kdyžtě jest v rukou tak zv. »rittergutbesitzerů«, počet majitelův půdy není už tak veliký, jako počet osob od průmyslu odvislých. Již sčítáním lidu 1890 zjistilo se, že se původní poměr zvrátil v tomto smyslu. Zdražení obilní způsobí tedy nových nespokojenců víc, než starých nespokojenců získá. Důsledky jsou jasné. Ostatně pan hr. Bülow sprostil nás bezděčně splnění slibu minule daného, se o věcech těch rozhovořiti. Nepodal dosud sněmov-

nám návrhu na nové sazby celní. Váhá snad z ohledu na politický poměr k Rusku, jehož přímé nepřátelství dnes ještě Německo, kdy vykrystalisování mezinárodních poměrův není ještě vyrovnáno a ustáleno, přímo provokovati nesmí.

Tím lehkomyslněji zjednává Německo si vnitřní nepřátele. Nejlepším dokladem toho, že persekuce obyčejně opačné výsledky přivodí, podala persekuce Poláků v Prusku. Jen ona srazila polské strany demokratickou s aristokratickou v šik tak na ráz a nadchla i nerozhodné dosud do té míry, že v samé Poznani zvolen byl při volbách parlamentních Polák Chrzanowski 15.000 hlasy proti jen 9.000 hlasům německého kandidáta, ač tímto byl sám starosta města Wising.

Také v paměť Jihoněmcův vštípilo Prusko kvítek nelibý. Virtembersku Berlínem vnucený ministrpresident a především minister vojenství gen. Schott odstupuje, ač jal se i ve virtemberské sněmovně po Bismarkovsku hřímati: »My Němci nebojíme se nikoho mimo Boha«, kdyžtě odhaleny soudem jeho choulostivé styky s nedospělými děvčátky. Boha se neboje — ustoupil státnímu zástupci.

Poměry v Německu a jich sklon k velké krisi vnitřní karakterisuje, že v gothajském sněmu dnes schází sociálním demokratům, z nichž jeden zvolen byl — v Německu na poprv — i do místopředsednictva, již jen jeden hlas k většině absolutní.

V Italii, starý Zanardelli, jenž jest dnes ministrpresidentem i král Viktor Emanuel II. jsou napořád ještě trojspolku oddáni. Více ještě než předchůdcové jich obou. Projevil-li jeden na oko váhání v příčině obnovy trojspolku, bylo to, aby dosáhl celních ústupkův, jež s trojspolkem mají i massy smířiti, a mlčel-li druhý k tomu, aby tím spíše získal od sněmovny povolení nových břemen vojenských zdáním, že snad Italie bude na příště osamocena, na jich vnitřní oddanosti k trojspolku nic to nemění. Zdvořilé požádání, aby za pobytu italského loďstva v Toulonu — musí z povinnosti oplatit návštěvu francouzské eskádry v Cagliari — nebylo vyvěšováno vlajek francouzských a ruských, by ve spolku s vlajkami vlašskými nevěštily nový trojspolek, jasně dokazuje tu hloubku přátelství Lamarmorova národa k Francii. Stejně pak i současná skorem návštěva mladého krále-vojáka v Berlíně. Ostatně vše to týče se jen osoby suverénovy a jeho ministrpresidenta nynějšího. Vrtkavý ale lid italský touží po změně. Projev Zanardellův proti zrušení cel na chleboviny a odmítnutí jeho finančního programu finančním výborem poslanecké sněmovny nevěští mu dlouhého trvání v úřadě. Do kritické chvíle obnovy neb neobnovy trojspolku vystřídá se tam ministerstev ještě několik. A s několika programy!

Ve Francii houževnatě se drží vláda Waldeck-Rousseauova. Zaznamenala dokonce v poslední dny března značný úspěch. Ovšem úspěch zjednaný tím, že v těch částech své předlohy protiřeholní, při nichž kynula porážka, upustila od prvotního znění její. Tak se stalo, že tato poslaneckou sněmovnou na konec byla schválena. Po tříměsíční skorem obstrukci. Plenum senátu vyřídí ji nepo-

chybně až na podzim. Nicméně již dnes jest na místě povšimnouti si pronikavých změn, osnovou způsobených. Týče se vlastně všech spolků. Ty povinny jsou ustavení své ohlašovati, a o jich existenci rozhoduje pouhý dekrét státní rady. Jinak s řeholemi. Existence jich na příště může býti autorisována jen zákonem. Jmění těch, jež autorisovány nebudou, převezme stát, členové neautorisovaných a tedy zrušených řeholí pozbývají i práva vyučovacího. Na poprv tento parlament zvolený v dobách nerevolučních, vyslovuje konfiskaci cizího jmění k účelům celku. Pravda, vláda děsí se užiti slova toho, ba zapírá je, odvolává se také na to, že dle nového znění zákona má býti nabytého tak jmění řeholního — vláda počítá jmění to na 1000, odpůrci na 600 mil. franků, — použito v prvé řadě k vydržování dobročinných ústavův, původně řeholemi zrušenými držených, a za druhé k výživě těch členův řeholí, kteří nemají osobního jmění. V pravdě použije tedy stát jmění toho skorem k stejným účelum, ale nikoli jako správce, nýbrž jako vlastník jeho, neboť osobuje si právo, rozhodnouti o zbytku jmění, jež zatímně u soudu se uloží, zvláštním zákonem pro účel zcela nový, ve prospěch starobního pojistění. To jest přece zjevná konfiskace majetku. Waldeck-Rousseau, jenž včera ještě byl nejzapřísáhlejším odpurcem socialistů, dnes odkázán na hlasy jejich přikročuje i k sespolečenštění majetku. Ovšem jen pokud jde to na úkor jednoho stavu. Obmezení majetkových práv tříd finančních a průmyslových, z nichž společensky vyšel, klade tuhý odpor. Ukázal tak tuhým odporem jak proti slabé progressi při dani z dědictví, tak i odporem proti stávkářům marseillským, jichž v tamním přístavu a v dokách po celý skorem měsíc 17.000 stávkovalo.

»Nesvítá-li na Balkáně«, aspoň se tam blýská. V Makedonii sotva na krásné počasy. Čety bulharské shromažďují se tam, opatřují se zbraněmi. Turecko pak zvláště v kraji soluňském zatýká a odsuzuje kde koho podezřelého. A podezřelým jest Portě každý Bulhar.

V Srbsku král Alexandr odměnil se za nadšení, jakým podporován byl ve věci sňatku svého s Dragou proti otci a jiným vlivům, národu svému — dvojkomorovým systémem. Tato nová ústava má býti vyhlášena co nevidět.

Na Balkáně mělo až dosud dvojkomorový systém jen Rumunsko. Jen že zde i senát jest celý volitelným. Také v březnu bylo nutno obnoviti volbami obě rumunské sněmovny. Pro nastalou změnu vládního systému. Nový ministrpresident Sturdza dosáhl při volbách těch velké většiny. Jako v Rumunsku dosud skorem každý ministrpresident.

Zápasí-li Makedonci o svobodu proti státům spuchřelým, jinde státy moderní, sotva samy sebe ze jha osvobodivše, jiným je ukládají. Američané jménem svobody a rovnosti horlili své doby nejvíce proti libovůli turecké, dnes sami ale Kubě jimi osvobozené vnucují »protektorát« a Filipincům jho ještě tužší. Jich vůdce nejbystřejšího, duši odporu, Aguinalda, koncem března zajali. Počátkem března ($^1/_3$.) uvedli v úřad presidenta své republiky na další

čtyři léta Mac Kinleye, jenž jest pravým representantem tohoto amerického imperialismu, nešetřícího práv a svobod jiných.

Anglie podnes nemá svého burského Aguinalda — Deveta — v pasti. Holuba na střeše již měli — Bothu. Vyjednávali s ním. Nabízeli mu učiniti z vlasti jeho korunní osadu britskou pod guvernérem Milnerem, půjčovati burským farmářům na znovuzřízení dvorcuv a uděliti jinak i amnestii vyjímaje Holanďany kapské. Pro tuto podmínku získav času k novému sešikování vojův svých, Botha vyjednávání přerušil. Devet pak prošed rychle Oranžskem, překročil, jako by Angličanův ani nebylo, Vál a vtrhl do Transválu. Zde chystá se kooperovati s Bothou. Nových 30.000 mužů do jižní Afriky vypraveno. Válčení s Bury zasadilo vojenství britskému rány takové, že vláda pomýšlí na úplnou jeho reorganisaci. Chce zříditi nové armádní sbory a vojsko silně rozmnožiti, aby bez újmy pro bezpečnost země mateřské mohlo i silného voje býti v cizině používáno. Prostředkem k tomu bude, třeba dnes na smrt chorý Salisbury to popíral a tomu se opíral, na konec přece jen — všeobecná povinnost branná. Většina anglického ministerstva se s ní v zásadě už smířila. Militarism — ejhle kořist vítězův! Jiný odpůrce Anglie připomenul tento měsíc novému králi důrazně, že existuje zde i on i stará, spravedlivá jeho zášť. Irové. Protestovali proti králově přísaze na ústavu, jelikož zněním jejím urážejí se jejich city náboženské, a pokusili se, když v parlamentě zkráceným řízením měl býti v několika hodinách vyřízen značný úvěr dodatečný, rušiti hlasování o něm Několik jich bylo za to ze síně mocí vyvedeno za velikého poprasku sněmovny, jež od dob Bradlaughových odvykla už scénám takým. Bradlaugh setrval na svém a zvítězil, nesen a držen oporou voličstva svého. Stejné podmínky pro úspěch mají irští poslanci též. Důslednost a oporu svého lidu neznaveného.

O čínské otázce tentokrát jen letmo můžeme se zmíniti. Veliké události zjevně se chystají. Ale co dělo se minulý měsíc, byly právě jen přípravy k nim. Vyjednává se nyní o odškodné, kteréž dlužno bude Číně uložiti. Však tento moment ustupuje před otázkou, jakými prostředky — a zdaž krajními? — Čína, podněcovaná Německem, Japonskem a Anglií, bude od Ruska donucena podepsati smlouvu mandžurskou, když byla lhůta k podpisu určenou (26. březen) nechala prostě uplynouti. A před otázkou druhou, sáhne-li Japonsko pro svůj zálusk na Koreu rovněž k prostředkům nejkrajnějším. Kdo v té jámě bývá, druhého tam hledá. Té chvíle roznítila vláda japonská do krajní míry veřejné mínění své země tvrdíc, že Rusko samo již po Korei, s Mandžurskem sousedící, vztahuje ruku. Jest otázkou, bude-li lze vzedmuté vlny hněvu lidového udržeti ještě v březích míru.

Vznětlivých látek jest na krajním východě nakupen nadbytek. Ukázal to i konflikt tiencinský. Angličané chtěli se zmocniti, odvolávajíce se na nové rozhodnutí čínské vlády, kusu pozemku při dráze v Tiencině, kteryž byla Čína již loni postoupila Rusům. Bylo by došlo málem na tom kousku půdy k srážce obou vojsk a snad i k požáru světovému. Konečně Angličané opustili pozemek nejprv a hned

za nimi také Rusové. Angličané pak prohlásili, že odstraněním ruské vlajky z pozemku této uraziti nechtěli. O právním nároku na pozemek vyjednává se zatím mezi oběma vládami. Podařilo-li se dosud na dalném východě zachovati mír, tři momenty hlavně přispěly k tomu: Váhání Německa před tím, aby příliš neopatrným sledováním svých zájmův ve Východní Asii neohrozilo si v Evropě — záda. Na Visle i Rýnu. Upoutání Anglie na jih africký a nejistota její co do úmyslů japonských. A konečně nejistota Ruska, kam až by ho následovala Francie. V této nejistotě vzájemné jest pro tu chvíli nejsilnější záruka míru. Vyjasnění může způsobiti — bouři.

Nejtrapnější zjev ponechali jsme si pro konec. O trapném co nejstručněji. Rusko zmítáno bylo v březnu silnými bouřemi studentskými. Studentstvo, z něhož bouře vzešly, přespříliš akademicky dosud hýčká a pěstuje svobodomyslné teorie a nauky západní, nehledí valně lidu ruského pro ně získávati, ano vlastně se do jisté míry — mimo v teorii — lidu tomu vyhýbá. Dokud toho ale nebude, nebudou snahy ty míti široké opory i účinku. Byly velké, hlučné, ale bezúčinné demonstrace a bouře studentské v Charkově, Kyjevě, v Moskvě a zvláště v Petrohradě. Bylo mnoho raněných, prý i zabitých, mnoho zatčených, mnoho studentů z trestu do vojska vřaděných. Ministr vyučování Bogolěpov podlehl ráně způsobené mu útočníkem Karpovičem. Po Pobědonoscevu střeleno. Nepokoje potlačeny přes příliš nemilosrdně. Ba policie počínala si vskutku brutálně. Také car, jenž hlásiti se pokusil konferencí haagskou všem národům stálý mír, měl by i v příčině vlastního lidu svého býti pamětliv výroku krále Filipa v listu k biskupu bondaffskému »Reformy nemohou býti nebezpečné, provedou-li se za včas; reformy odmítavé končívají skorem vždy k revoluci!« Uměním státnickým právě jest, činiti opatření dříve, než když vyspěly věci v — krisi.

V Praze, 1. dubna 1901. *Jos. Pachmayer.*

Přehled národohospodářský a sociální.

Rozhledy ze zemědělství. (Výsledky žní roku 1900. — Zahraniční obchod se zemědělskými výrobky. — Dovoz uherský. — Přípravy ku smlouvám obchodním. — Skladiště obilní. — Družstevní ruch v Čechách.)

Statistické výsledky žní v království Českém za rok 1900 právě se publikují. Ve světle jejich objevuje se uplynulý rok pro zemědělství české velmi nepříznivým. Veškery hospodářské plodiny — mimo brambory a oves — jeví citelný schodek proti žni průměrné; při žitě jeví se dokonce schodek téměř o polovici oproti průměru posledního desetiletí (o 43·1 procent), což označiti lze přímo jako neúrodu. Nemalý schodek podzimní píce měl pak za následek vážnou újmu pro chov dobytka, jehož velký počet před zimou za levný peníz byl vyprodán.

Výjimečného rázu jsou poměry roku minulého i co do plochy jednotlivým plodinám věnované. Jest v Čechách charakteristickým zjevem posledních let, že plochy chlebových obilin (pšenice, žita)

následkem nevýnosnosti jejich ubývá a za to přibývá plochy věnované ječmeni, ovsu a bramborům. Plochy cukrovky od r. 1894 (cukerní krise) pozvolna ubývá. Rok 1899 přinesl ve směru tom další pokrok, který by přímo jevil se povážlivým, kdyby nebylo lze pokládati jej za zjev přechodný. Následkem vyhynutí ozimů vyskytla se totiž potřeba nahraditi tyto jarním setím a tak způsobeny byly u nás ony pozoruhodné změny v rozloze pěstování jednotlivých plodin, které jeví se v Čechách takto:

	osetá plocha v hekt. r. 1900:	osetá plocha v hekt. v průměru 1889/1898:	r. 1900 více neb méně než v průměru 1889/1898 v procentech:
pšenice	233.651	229.331	+ 1·9
žito	404.144	533.354	— 24·2
ječmen	441.225	375 614	+ 17 5
oves	515.253	465.378	+ 10·7
brambory . . .	366.851	336.980	+ 8·9
řepa cukrovka .	149.997	159.555	— 6·0
jetel	269.070	265.368	+ 1·4

Z čísel těchto patrno, že plocha žita r. 1900 klesla skoro o čtvrtinu (24·2 proc.), proti průměru uplynulého desetiletí, plocha ječmene pak stoupla o více než šestinu (17·5 proc.), plocha ovsa o více než desetinu (10·7 proc.) nad desetiletý průměr. Celková osevní plocha obilin udržuje se však ve své dosti značné výši (r. 1900 : 60·72 proc. veškeré orné půdy, v průměru 1887/96 : 62 proc. orné půdy).

Touto změnou stal se r. 1900 oves a po něm hned ječmen co do rozlohy osevní nejrozšířenější plodinou hospodářskou v Čechách, pak následují žito, brambory, jetel a na šestém místě pšenice.*) V roce minulém a létech předešlých byl pořad následující: žito, oves, ječmen, brambory, jetel, pšenice; v roce 1870: žito, oves, brambory, ječmen, pšenice, jetel.

Ještě několik slov o naší statistice sklizně. Úřední data statistiky žní, spatřují u nás zpravidla teprvé v březnu následujícího roku světlo světa. Vnucuje se tu přímo otázka, oč cennější byla by data tato, kdyby byla co možno v brzku po žních publikována. Že věc ta není nemožností, dokazují jiné státy a země, kde statistika obilní již za měsíc po skončení žní se publikuje.

*

Důsledkem těchto poměrů sklizně bylo r. 1900 zrušení našeho vývozu výrobků zemědělských do ciziny, což se týče hlavně vývozu ječmene (2,993.000 q. v roce 1900 oproti 4,142.000 q. v roce 1899). **)

Též dovoz výrobků zemědělských z ciziny v roce 1900 vzrostl. Při tom jest význačnou okolnost, že dovoz cizozemského obilí k nám dál se — od roku 1900 počínaje — převážně, u pšenice takřka výhradně, dle snížené (poloviční) celní sazby platné pro pohraniční obchod se Srbskem. Způsobem tímto dovezeno bylo do celního území našeho v r. 1900 se slevenou sazbou (75 kr. ve zlatě za metrický cent) za 3,287.000 Korun pšenice, kdežto dovoz pšenice za

*) Zde přihlíží se pouze k orné půdě, nikoli k loukám, (které měly r. 1900 : 522.000 ha.).

**) Čísla tato týkají se celého celního území rakousko-uherského.

plnou sazbu celní 1 zl. 50 kr. ve zlatě přivezené činil v témž roce toliko 171.000 K.

Způsobem tímto zjednal si uherský velkoprůmysl mlynářský částečnou náhradu za tak zvané mlecí řízení, od počátku roku 1900 zrušené. Žádají-li dnes velkomlýny uherské, které řízení toho svého času používaly, za opětné jeho zavedení, činí tak hlavně z opatrnosti pro ten případ, že při brzké úpravě celního tarifu našeho jakož i obchodních smluv zmíněná celní sazba bude zrušena.

Podobně nepříznivě vyvíjel se roku 1900 pro nás obchod s uherskou polovicí říše. V příčině té, nehledě ku vzrůstu dovozu uherského ječmene, zaznamenati sluší hlavně obrovský vzrust dovozu dobytka z uherské polovice říše do zemí rakouských.

To platí o všech druzích dobytka, nejvíce však o vepřovém bravu, jehož dovezlo se z Uher do naší polovice říše v roce 1899 390.000 kusu, v roce 1900 475.000 kusu. Že dovoz tento — vedle nedostatku píce — valně spolupusobil ku značnému poklesnutí cen vepřového bravu u nás, leží na snadě. Příčina tohoto zvýšeného dovozu leží ve známé úmluvě o vzájemném dovozu dobytka mezi Rakouskem a Uhry z roku 1899, kterouž dovozu dobytka z Uher k nám rovněž bylo uvolněno.

Zmínky zasluhuje, že dovoz dobytka uherského k nám vzrostl v roce 1890 tak značnou měrou přes to, že v Uhrách právě v tomto roce četné nemoce zvířecí byly rozšířeny, ano i v jisté periodě tohoto roku téměř tisíc obcí v Uhrách morem vepřového bravu bylo postiženo.

Jak značné nebezpečí vzniká tím pro chov dobytka našeho v ohledu hospodářském a zdravotním, toho není třeba blíže uváděti. —

Uprostřed příprav pro budoucí celní a obchodní smlouvy překvapila vláda německá rozhodným projevem, směřujícím ku zvýšení obilních cel německých. V sezení pruské sněmovny dne 26. ledna 1901 učinil kancléř německý hrabě Bülow významný projev v ten smysl, že vláda jest odhodlána k poskytnutí dostatečné podpory domácímu zemědělství a to zejména zvýšením celní ochrany pro hospodářské výrobky.

Projev tento vyvolal přirozeně odezvu v agrárních a vládních kruzích interessovaných států zejména však Ruska a s ruské strany přímo naznačeny byly nejostřejší repressalie, jichž vláda ruská proti zkrácení svého vývozu obilí do Německa hodlá použiti.

Tím v Německu částečně schlazeno nadšení pro zvýšení cel na zemědělské výrobky, než ve vlastních kruzích agrárních trvá další agitace pro zvýšení cel. Význačno jest, že v poslední době ozvaly se v Německu hlasy, žádající zvýšení celní ochrany pro zemědělství německé z důvodů sociálních, by tak v silném a zdravém obyvatelstvu zemědělském zjednána byla protiváha vůči socialním závadám velkoprůmyslu a velkoměsta, které již v Německu na všech stranách se ohlašují. Tak v Německu zejména hlásá Adolf Wagner, který proti nebezpečím státu, spějícího v jednostranný industrialismus, staví ideál státu zemědělsko-průmyslového. Než i pro naše agrární kruhy jest prohlášení německé vlády dosti poučným.

Jestiť nyní zřejmo, jak krátkozraké bylo jednání oněch zemědělských zástupců u nás, kteří volali předčasně po vysokých zemědělských clech v Rakousku a sesilovali tím jen požadavky agrárníků německých, čelící k uzavření hranic vysokými cly, a to hlavně též vůči našim výrobkům zemědělským. A neméně naivním bylo i volání některých kruhů zemědělských u nás, žádajících ve prospěch zemědělství našeho celní unii středoevropskou, aneb unii Rakouska s Německem. Němečtí agrárníci znají více než dobře své zájmy a místo za fantomy rakousko-německé celní unie jdou raději za svými agrárními prospěchy.

Ve věci té upozorniti jest přímo na vídeňské středisko ku hájení zájmů agrárních (Centralstelle), v jehož stopách jde též jisté agrární křídlo u nás v Čechách.

Právě toto středisko svými výstředními návrhy v oboru celní ochrany zemědělské produkce seslabuje spíše zájmy zemědělství našeho, než by jim prospělo.

Středisko toto kladouc váhu na zvýšení celní ochrany u nás a ponechávajíc pro tu dobu ve svých návrzích úplně stranou úpravu obchodních smluv se státy sousedními, zapomíná právě nejvážnějších zájmů našeho zemědělství, to jest zájmů na vývozu jeho výrobků (ječmen, slad, ovoce, dobytek a zvířecí výrobky atd.) do ciziny.

Připomenouti jest, že též vláda naše sbírá materiál pro otázku celního tarifu a obchodních smluv a že snad tentokráte důkladněji připravena vystoupí k její řešení. Než nelze se tajiti tím, že tentokráte postavení zemědělství našeho vzhledem k otázce smluv bude nesnadnějším — ne sice se zřetelem na ochranu naši vůči dovozu z ciziny, nýbrž právě se zřetelem na zájmy našeho vývozu — a proto není bez důvodu, hledíme-li dosti skepticky na celý další rozvoj věcí v této otázce.

Uplynulý rok přinesl u nás první vážný náběh k organisaci zpeněžení hospodářských plodin se strany zemědělského obyvatelstva Až dotud naříkáno na vyssávající obchod sprostředkovatelský, kapitál, bursu atd., aniž by zemědělstvím učiněn byl pokus zmocniti se obchodu s hospodářskými výrobky. Po vzoru Německa přikročilo se u nás posléz ku řešení této otázky a uplynulý rok přinesl nám prvá česká obilní skladiště, zřízená společenstvy rolnickými za účelem odbytu obilí. Tou dobou stojí již skladiště v Jaroměři, Kouřimi, Čes. Skalici, Novém Bydžově a Rychnově n Kn. Ano, lze mluviti takřka o skladištní horečce na našem venkově. Přes to musí tento ruch pro svépomocnou akci společenstevní mezi rolnictvem panující buditi jisté uspokojení, zejména zříme-li zároveň, kterak na druhé straně, na př. u živnostnictva, myšlénka svépomoci tak málo půdy nabývá.

Pokud se zvláště skladišť obilních týče, nutno jest uvážiti, že ne skladiště sama jakožto jednotlivé podniky řešiti mohou velkou úlohu organisace zemědělských výrobků, neboť i jednotlivá skladiště zůstanou drobtem ve velkém moři obchodu. Avšak organisovaná

síť skladišť rozumně vedená, řídící se proudem obchodu, mající vliv na příliv a odliv zboží, může již pro organisaci onu mnoho vykonati.

Tento systematický postup měla míti na mysli v prvé řadě sama vláda, když před rokem volala v život velkou podpůrnou akci státní i zemskou pro rolnická skladiště obilní, nejsouc si patrně vědoma budoucích rozměrů a důsledků akce této. Dnes však vláda jest opět na ústupu, ježto dotace její k tomu účelu je tou dobou až příliš záhy vyčerpána. Také vyšší hledisko systematického uspořádání obchodu obilního mezi skladišti obilními zůstalo ve vládním programu akce skladištní jen theoretickým bodem, v praktickém provádění však nedostalo se mu výrazu.

I v jiných oborech zemědělského sdružování jeví se v poslední době u nás rostoucí ruch; zejména mlékařských družstev v uplynulém roce přirostla uspokojivá řada.

Družstva zemědělská tryskají u nás z hospodářské potřeby a mnohé druhy jejich, zejména družstva mlékařská, jsou u nás mocného rozvoje schopny. Oproti družstvům v jiných státech zemědělských jest sice náš ruch družstevní velice zpozděn, než tím s druhé strany dána jest možnost intensivní péče veřejné o tento obor hospodářský od samých takřka počátků jeho vývoje.

Dlužno v čas přihlížeti k tomu, aby hospodářská družstva naše na jedné straně nevybočila v nerozumnou spekulaci síly jejich přesahující, na druhé straně pak nezabředla špatnou správou hospodářskou a technickou, aneb zakládáním podniků života neschopných. Příkladů velmi poučných máme již nyní u nás v obou směrech dosti, právě tak jako nejedno naše hospodářské družstvo může nám býti potěšitelným příkladem o možnosti vývoje společenstevního zřízení v zemědělství. —

Věnují-li stát i země ročně finanční podporu jednotlivým společenstvům, proč by nemohl obětovati též přiměřený obnos na technický a obchodní dozor nad společenstvy, by tím účelnosť podpory ťohoto odvětví tím bezpečněji se zajistila? *Dr. Karel Viškovský.*

*

Stávky v roce 1899. „Statistische Monatschrift“ přináší opětně zvláštni přílohu o stávkách v Rakousku v roce 1899. Z bohatého obsahu zajímati mohou hlavně příčiny, které stávku způsobily, požadavky stávkujících a podniky, v nichž ke stávkám přišlo, pokud se týče druhy dělníků stávek se zúčastnivších. V roce 1899 bylo ve velkopodnicích 250, z nichž ve 27 případech (10.8%) zavdala příčinu ke stávce redukce mzdy, ve 110 případech (44%) nespokojenost se mzdou, ve 49 případech (19.6%) nespokojenost s dobou pracovní, v 10 případech (4%) neoblíbení představení, v 33 případech (13.2%) propuštěni dělníků. V malo-podnicích byly v téže době 53 stávky, z nichž ve 2 případech (3.77%) zavdala příčinu ke stávce redukce mzdy, ve 29 případech (54.72%) nespokojenost se mzdou, ve 20 případech (37.73%) nespokojenost s dobou pracovní, v 1 případě (1.89%) neoblíbení představení, a v 7 případech (13.21%) propuštění dělníků. Stávek podniků s převahou dělníků mužských bylo 258 způsobených ve 25 případech

(9.69%) redukcí mzdy, ve 121 případech (46.90%) nespokojeností se mzdou, v 57 případech (22.09%) nespokojeností s dobou pracovní, v 9 případech (3.49%) neoblíbenými představenými a v 36 případech (13.95%) propuštěním dělníků. Stávky podniků s převahou dělníků ženských byly 53, způsobeny ve 4 případech (7.55%) redukcí mzdy, ve 22 případech (41.51%) nespokojenost s dobou pracovní, v 10 případech (4%) neoblíbení představení, v 33 případech (44%)nespokojenost se mzdou, ve 49 případech (19.6%) nespokojeností se mzdou, v 16 případech (30.18%) nespokojeností s dobou pracovní ve 2 případech (3.77%) neoblíbenými představenými a ve 4 případech (7.55%) propuštěním dělníků. Stávek podniků s dělníky převahou vyučenými pokud se týče s převahou nevyučenými bylo 255 resp. 56, způsobených v 21—8 případech (8.24%—14.29%) redukcí mzdy, ve 115—28 případech (45.10%—50%) nespokojeností se mzdou, v 60—13 případech (23.58%—23.21%) nespokojeností s dobou pracovní, v 10—1 případech (případě) 3.92% až 1.79%) neoblíbenými představenými a v 38—2 případech (14.90%—3.57%) propuštěním dělníků. — Ve velkopodnicích domáháno se bylo ve 28 případech ponechání posavadní mzdy, ve 143 případech zvýšení mzdy, v 7 případech ponechání posavadní doby pracovní, v 74 případech zkrácení její, v 64 případech zlepšení pracovních řádů a ve 35 případech znovupřijetí propuštěných dělníků. V malopodnicích domáháno se bylo ve 2 případech ponechání posavadní mzdy, ve 33 případech zvýšení mzdy, ve 25 případech zkrácení doby pracovní, v 8 případech zlepšení pracovních řádů a v 6 případech znovupřijetí propuštěných dělníků. — Převahou dělníci mužští pokud se týče převahou dělnice žádali ve 24 (6) případech ponechání posavadní mzdy, ve 149 (31) případech zvýšení její, v 6 (1) případech ponechání doby pracovní, v 83 (22) zkrácení její, v 62 (14) případech zlepšení řádů pracovních a ve 37 (4) případech znovupřijetí propuštěných dělníků. Převahou dělníci vyučení pokud se týče nevyučení domáhali se v 21 (9) případech ponechání posavadní mzdy, ve 152 (28) případech její zvýšení, a v 5 (2) případech ponechání doby pracovní, v 91 (14) případech zkrácení její, v 66 (10) případech zlepšení řádů pracovních a ve 39 (2) případech znovupřijetí propuštěných dělníků. —š.

*

Jak se bude množiti obyvatelstvo Spojených Států Severo-Amerických ve 20. a dalších stoletích? Zdálo by se nemožným, aby kdo na tuto otázku, týkající se tak daleké budoucnosti, troufal si odpověděti. A přece nalezl se statistik, jenž troufá si na otázku tuto dáti takměř apodiktickou odpověď. Jest to předseda technologického ústavu v Massachusettsu H. S. Pritchett, jenž na základě výsledků 12.desítiletních sčítání lidu severoamerického — od 1. června 1790 do 1. června 1900 — sestavil mathematickou formuli, na základě jíž, velmi přibližně určí počet obyvatelstva severoamerických států do nejzazší budoucnosti. Aby tuto svou mathematickou formuli vyzkoušel, použil jí k vypočtení obyvatelstva severoamerického od r. 1790 — 1900

nehledě při tom naprosto k úřednímu censu. Když pak výsledky tohoto s výpočty svými srovnal, viděl jasně, že jeho výpočet podává vždy summu velice pravdě podobnou a že nikdy diference nedosáhla 1,000.000, ano že leckdy byla jen pouhých několik tisíc. Velice poučnou jest jeho tabulka:

Rok	Okrouhlý počet obyvatelstva.		Difference
—	Dle sčítání lidu.	Dle Pritchettovy formule.	—
1790	3,929.000	4,012.000	83.000
1800	5,308.000	5,267.000	41.000
1810	7,240 000	7,059.000	181.000
1820	9,634.000	9,569.000	65.000
1830	12,866.000	12,985.000	119.000
1840	17,069.000	17,484.000	415.000
1850	23,192.000	23,250.000	58.000
1860	31,443.000	30,468.000	975.000 (!)
1870	38,558.000	39,312.000	754.000
1880	50,156.000	49,975.000	181.000
1890	62,622.000	62,634.000	12.000 (!)

Největší diference tedy mezi výpočtem Pritchettovým a úředním sčítáním lidu byla r. 1860 — 975.000, nejmenší r. 1890 — 12.000! Je-li tabulka Pritchettova zajímavou pro minulost, jest vzhledem k budoucnosti ještě zajímavější:

Rok	Budoucí lidnatost dle výpočtů Pritchettových.
1910	94,673.000
1950	190,740.000
2000	385,860.000
2100	1„112,867.000
2500	11„856,302.000
2900	40„852,273.000
	atd.

Do roku 2900 — tedy za 1000 let vyšvihlo by se tedy obyvatelstvo Sev. Ameriky na úžasnou cifru 40 milliard, kdežto dnes jest obyvatelstva Sev. Ameriky pouze 77 millionů! Co látky k přemýšlení podává nám cifra 40 milliard obyvatelstva na stejné ploše země!*

Pritchettova mathematická formule založena jest na všeobecném předpokladu, že vzrůst obyvatelstva — neruší-li ho výminečné události emigrace, válka, hlad atd. — pokračuje stále v zmenšujícím se poměru. K bodu nuly dojde vzrůst obyvatelstva až v nedozírné dáli, t. j. obyvatelstvo, pokud dohlédnouti můžeme bude se stále, (třeba že míň a míň) množiti. Pravdu tuto poznáváme, srovnáme-li přírůstek několika let minulých. Kdežto r. 1790 vzrostlo obyvatelstvo o 32% byl vzrůst r. 1890 již jen o 24%. Roku 1990 bude prý 13%, roku 2900 jenom 3% atd. Smělé výpočty suchého vědce amerického stojí při nejmenším za upozornění a bližší studium.

Dr. B. Prusík.

*

Dráhy v Bosně a Hercegovině. Referuje J. V. Daneš. (Dokonč.)

Stručný obraz vývoje sítě železniční v Bosně a v Hercegovině zbývá doplniti některými daty a poznámkami, týkajícími se jednak

*) Kdežto dnes v nejlidnatější zemi: Vel. Britanii na 1 km² připadá as 300 obyvatelů, bude jich dle Pritchetta r. 2900 na 1 km² připadati 11.000! Jaký to bude vražedný struggle for life, vyplní-li se jen přibližně výpočty Pritchettovy!

výsledků dopravních a finančních, jednak působení jednotlivých tratí na hospodářský rozvoj území, jimiž procházejí. Data statistická nebylo mi bohužel možno čerpati přímo z pramenů úředních a byl jsem tedy nucen vzíti za vděk výtahy ze zpráv těch po různu obsažených v odborných časopisech železničních a ve spisech specielně o Bosně a Hercegovině pojednávajících. —

»Slepá« vojenská dráha z Doberlinu do Banjaluky zůstala, jak již vyloženo, drahou pouze lokální významu podřízeného. Bohaté přírodní produkty krajiny, jež k dopravní sféře trati této vlastně náleží, našly si dopravní prostředek lacinější, totiž plavbu po řece Saně, splavné od Prijedoru, k Novi a odtud po Uně dolů*); laciná pohodlná doprava po vodě zmenšuje ovšem důležitost dráhy pro vývoz přírodních produktů země na míru velmi obmezenou. Nedostatek dopravního ruchu, jimž trať tato strádá, dá se odstraniti toliko rozšířením sféry dopravní a připojením na některou z tratí bosensko-hercegovských, neb na dráhu dalmatskou.

Dráze jen konečná stanice její Banjaluka, staré centrum obchodu cerealiemi a dobytkem, děkuje nový svůj rozkvět. Z ostatních stanic mladému městu Prijedoru obchodní jeho důležitost zjednala řeka Sana, po níž dopravuje se odtud velké množství dříví z lesů Grmeče a Crny Gory planiny k továrně Steinbeissově u Doberlinu; po nákladních lodích sváží se obilí, ovoce a dříve i rudy až k Jasenovci, ano i po Sávě do Zemlinu. Jako stanice plavby důležito jest též Novi při soutoku Sany s Unou. V Doberlinu rozkládá se veliká parní pila firmy Steinbeiss a spol., jež zpracuje dříví plavené ze státních lesů, na jichž exploitaci firma koncessi obdržela**). Po vojenské dráze vyvážejí se též náklady dužin, jichž na 3,000.000 kusů ročně firma J. Grgurina vyváží z bukových lesů Kozary planiny do Rjeky a Terstu.

Dopravní statistika jeví výsledky dosti nepříznivé; příjmy dopravní, ovšem zároveň počet dopravených osob i zboží, stoupají sice stále, leč skoro v témž poměru zvyšuje se též vydání řádné i mimořádné; řádná vydání, jež r. 1884 tvořila 91% příjmů, kolísají sice v posledních létech kolem 85%, leč deficit při stále značném požadavku mimořádném objevuje se každoročně a bývá kryt roční subvencí 130.000 K, jíž zemský erár přispívá na vydržování dráhy vojenské z přebytků trati z Bosenského Brodu do Zenice. Následující čísla objasní poněkud poměry vozby: Roku 1892 dopraveno celkem 91.649 osob a 40.696 *t.* zboží, r. 1899 počet dopravených osob obnášel 158.236, nákladu bylo 82.723 *t.*, příjem dopravní činil r. 1884 115.593 zl., r. 1892 169.258 zl., r. 1899 247.944 zl. Změny intensity dopravy znázorní roční příjem dopravní na vzdálenost 1 *km.*, jenž vykazoval se r. 1884 sumou 114 zl., r. 1892 1611 zl., r. 1894 2171 zl., r. 1895 2022 zl., r. 1898 2535 zl.

*) Ph. Ballif, Wasserbauten i. Bosnien u. d. Hercegovina II. Str. 27 M. Preindlsberger-Mrazović, Bosnisches Skizzenbuch str. 178.

**) Bosnien u. d. Hercegovina a. d. Milleniums-Ausstellung in Budapest. i. J. 1896 Str. 294.

a r. 1899 2361 zl.; stoupání příjmů porušeno tedy dvakráte značným klesnutím. Material dopravní dráhy vojenské sestával r. 1891 ze 7 lokomotiv, 13 osobních vozů, 2 poštovních, 3 na zavazadla, 96 nákladních. Úřednictvo dráhy bráno jest z důstojnictva pluku železničního.

Nejdůležitější komunikační linie zemí okkupovaných, trať z Bosenského Brodu do Sarajeva zasluhuje vskutku jména »bosenské« dráhy katexochén, jsouc skutečně tepnou, na níž víže se všechen moderní průmyslový a obchodní ruch v Bosně, neboť k ní sbíhají se ostatní úzkokolejné dráhy místní a průmyslové i celá síť drah vlečných. Druhá samostatná velká trať Sarajevo-Metković daleko nerovná se jí důležitostí, ježto poměrná chudost území, jímž prochází, terrain trati samé a politické poměry nedovolují jí dosíci podobného rozvoje, třetí konečně samostatná trať jest dráha vojenská, jež, jak již praveno, zůstává hlavně pro nepřízeň politických poměrů drahou lokálního pouze významu.

Přirozeno, že moderní průmyslové závody zakládány byly při hlavní dráze neb aspoň nedaleko od ní, aby výhody příhodného spojení nepostrádaly. »Bosenská« dráha vychází z Bosenského Brodu, důležité stanice paroplavební na Sávě, s velkou raffinerií petroleje, jenž cestou vodní ze Zákavkazí sem se přiváží*), dotýká se dále Derventu, kdež jest velká továrna na hole.**) V Doboji připojuje se důležitá trať do Siminhanu, odtud směřuje k Usoře***), překládací stanici pro soukromou dráhu Usorskou, kde nacházejí se rozsáhlé sklady dříví firmy Morpurgo-Parente a velký akciový cukrovar, v Zaridoviči spojuje se s vlečnou drahou, jež z úvodí potoka Krivé sváží dříví k zdejší pile, míjí Žepče, rozkládající se v okolí s vyvinutým sadařstvím a zahradnictvím. Další velmi důležitou stanicí jest město Zenica, střed průmyslového obvodu s železnými hutěmi a uhelnými doly, z nichž r. 1897 838.000 q uhlí vytěženo. V Podlugovi spojuje se s montanní drahou od Vareše, dotýká se starého hlavního města Visoha, jemuž nový rozkvět slibuje železniční spojení s rudným okrskem Sojnickým a Kreševským, pro něž bude nejpřirozenějším východiskem, míjí Vogošči, počáteční to stanici trati do rudného okrsku Čevljanovičského a končí v hlavním městě země, v Sarajevu, centru obchodním, průmyslovém i kulturním velikého významu pro celou zemi.

Dopravní výsledky této trati odpovídají její důležitosti a lepší se stále úměrně se stoupajícím průmyslovým a obchodním ruchem v zemi. Koëfficient dopravy (poměr vydání k příjmu dopravnímu) obnášející r. 1884 73%, činil r 1888 59% a r. 1894 57%. Množství dopravených osob i nákladů stoupá velmi rychle: r. 1884 dopraveno 141.527 osob a 47.220 *t.* nákladu, r. 1890 219.896 osob a 165.199 *t*

*) Reiserouten in Bosnien u. d. Hercegovina. Str. 12.

**) Bosnien u. d. Hercegovina a d. Milleniums-Ausstellung in Budapest i. J. 1896. Str. 300.

***) H. Renner: Durch Bosnien u. d. Hercegovina. Str. 12.

zboží, r. 1893 287.659 osob a 230.040 *t.* zboží. Doprava zboží roste zejména rapidně, přírůstek za dobu 14 let (1883—1896) obnáší 1048 %. Příjem dopravní obnášel r. 1884 682.387 zl., vydání 495.561 zl., r. 1891 příjem 976.053 zl. a vydání 552.989 zl., r. 1894 příjem 1,340.559 zl. a vydání 758.131 zl.

O stoupání dopravy podávají svědectví roční příjmy dopravní za 1 km. vzdálenosti, jež činily r. 1884 2536 zl., r. 1888 3174 zl., r. 1892 3936 zl. a r. 1894 4983 zl. Vozný material sestával r. 1891 z 22 lokomotiv, 94 osobních vozů, 8 poštovních, 9 na zavazadla a 373 nákladních.

Dnem 27. července roku 1895 odevzdána »bosenská« dráha v majetek země a sloučena pod jednotnou správou s ostatními státními drahami bosensko-hercegovskými.*)

Vrchní dozor nad celou sítí úzkokolejných státních drah bosensko-hercegovských přidělen stavebnímu oddělení zemské vlády, při němž zřízen zvláštní železniční departement rovnající se postavením svým generálním inspekcím státních drah rakouských a uherských. Dopravní řád zavedený na státních drahách rakouských a uherských přejat s některými změnami, jichž systém úzkokolejný vyžadoval.

Dráha ze Sarajeva do Metkoviče prochází územím, jež přírodními poměry svými není příznivo ani rychlé dopravě průvozné ani rozvinutí čilého dopravního ruchu lokálního. Trať tato po celé délce své 178 *km.* dotýká se jen dvou měst hospodářsky důležitých, totiž hlavního města a kommunikačního centra Hercegoviny Mostaru,**) velmi důležitého pro obchod s pomořím, a Konjice, jež rozkládá se v sadařstvím proslulé pánvi na střední Neretvě. Chudost celé dopravní sféry této trati, jejíž krásami přírodními vynikající okolí podnítí v budoucnosti zajisté značný ruch turistický, nedopřeje jí odboček tak významných, jakým těší se dráha bosenská; dráha z Gabely do Boky Kotorské bude tratí tak samostatnou, že mnoho nepřispěje rozvoji dopravnímu na trati hlavní. Doprava nákladní jeví dosti slabý rozvoj, obnášeltť náklad dopravený r. 1892 56.998 *t.*, r. 1896 85.320 *t.*, intensita dopravy nákladní zvětšila se tedy v době 5 let pouze o 50 procent.

Velice skvěle osvědčila se průmyslová dráha v údolí Spreče. — Dobývání soli ze solných pramenů v okolí Tuzly dělo se v nevelkém rozsahu již odedávna způsobem ovšem primitivním. Teprve po vědeckém prozkoumání krajiny v první době po okkupaci ujala se vláda sama exploitování nerostného bohatství v území tom: r. 1884 založena velká solivárna v Siminhanu a téhož roku otevřeny uhelné doly v Krece, jichž rychlý rozvoj uspíšila nedlouho potom otevřená trať Doboj-Siminhan.***)

---

*) Bosnien u. d. Hercegovina a. d. Milleniums-Ausstellung in Budapest 1896. i. J. 148.

**) Peez: Mostar u. sein Kulturkreis str. 88. a sl.

***) Renner: durch Bosnien u. d. Hercegovina. str. 471. a násl.
I. Asbóth: Bosnien u. d. Herzegovina. str. 281. a násl.
La Bosnie-Herzégovine à l'Exposition de Paris 1900. str. 17.

Brzký rozkvět obou podniků byl podnětem k zakládání nových závodů průmyslových v bohatém distriktu. Produkce uhelných dolů, jichž blízkost a výdatnost ovšem zvláštní jest podporou zdaru průmyslových podniků, obnášela r. 1895 1,320.000 *q* (r. 1897 1,500.000 *q*), z čehož exportováno do ciziny 145.500 *q*. K státní solivárně Siminhanské přidružila se jiná k výrobě jemné soli postavená nedaleko uhelných dolů Kreckých, obě dohromady produkují ročně 180.000 *q* soli; v blízkosti dolů vznikly dále státní cihelna a koksovna a soukromé podniky: několik parních mlýnů, pivovar, veliký lihovar a doleji u stanice Lukavce rozsáhlá továrna na výrobu sody (ammoniakem), jíž 120.000 *q*. ročně produkuje.*) Závody tyto skoro vesměs spojeny jsou s hlavní tratí i mezi sebou rozsáhlou sítí drah vlečných, z části s pohonem parním. Z ostatních stanic dráhy důležito jest město Gračanica, kamž svážejí se lesní produkty, zejména dužiny se svahů Orjenu. Doprava nákladní vykazuje stálý, veliký vzrůst, byloť dopraveno r. 1887 35.767 *t*. a r. 1895. již 184.638 *t*. zboží; přírůstek za dobu 10 let obnáší tedy 416%.

Montanní drahou Vogošća-Cevljanović, k níž připojuje se síť vlečných drah, dováží se ruda manganová z dolů společnosti »Bosnia k závodům při stanici Vogošća zřízeným a vyváží se dříví z bohatých jehličnatých lesů Čemerna planiny. Rudy manganové dobývá se ročně na 150.000 *q*., produkce čistého kovu obnášela r. 1895 81.500 *q*..**) Celkem dopraveno po trati té r. 1896 14974 *t*. nákladu. Trať ze stanice Podlugovi do Vareše slouží exploitaci rudného okrsku Varešského, jenž odedávna výborným železem svým jest znám. Rozsáhlé doly těžené na účet zemský spojeny jsou s vysokou pecí a slévárnou státní, vedle nichž existuje ještě akciová vysoká pec; k dalšímu zpracování produktů zdejších postavena válcovna v Zenici. R. 1895 produkováno celkem 37.612 *q*. železa a litiny;***) množství to kryje spotřebu země a částečně do Uher se vyváží. S tratí touto spojeny jsou silnicí doly společnosti »Bosnia« v Dubošticí, jež produkovaly r. 1895 6000 *q* chromové rudy. Doprava zboží dosáhla na dráze této r. 1896 výše 24.525 *t*.

Na západ odvětvuje se od »bosenské« dráhy trať Lašva-Bugojno s odbočkou Dolní Vatkuf-Jajce. Význam těchto tratí jest dosud pramalý; dosavadní jejich sféra dopravní nestačí k zabezpečení uspokojivých výsledků dopravních. Prozatím usnadnilo provedení jich rozvoj dvou velkých podniků průmyslových, totiž Rütgersova závodu na impregnování dřeva a výrobu dřevěných dlaždic v Hann Compagnie Vitcz a velké továrny na calcium-carbid s elektrickým pohonem v Jajcích, podobně i zdar měděných dolů a hutí společnosti »Bosnia« v Sinjakově u Jajců, jež r. 1895. 538 q mědi produkovaly. V dopravě osob

*) Reiserouten in Bosnien u. d. Hercegovina str. 143.

**) Bosnien u. d. Hercegovina a. d. Milleniums-Ausstellung i. J. 1896. str. 14.

***) Bosnien u. d. Hercegovina a. d. Milleniums-Austellung i. J. 1896 str. 13.

značnou úlohu hráti bude příliv turistů k shlédnutí historicky památných Jajců a nádherného jich okolí. Pro zdar obou tratí jest dokončení jich požadavkem nezbytným. Výsledky vozby obou těchto tratí jsou velmi slabé, r. 1895. na trati Lasva-Bugojno dopraveno bude 17.854 q zboží a r. 1896. 21.518. q; na odbočce Dolní Vatkuf-Jajce r. 1896., prvního roku po otevření, toliko 2.325 q.

Soukromá dráha firmy Morpurgo-Parente spojena jest se sítí lesních drah, jež v několika létech Banjaluky dostihnou a tak spojení dráhy vojenské s bosenskou uskuteční; po ní transportují se massy dužin z doubrav mezi dolním Vrbasem a Bosnou se rozkládajících, na jichž exploitaci firma tato má výhradnou koncessi; mimo to používá trati té k vývozu svých výrobků, zvláště dřevěného uhlí, velkolepá r. 1897. postavená akciová továrna na zužitkování dříví v Tesliči.*)

Elektrická městská dráha v Sarajevě vykazuje příznivé výsledky dopravní: r. 1898. dopraveno 1,132.174 osob 47.039 q. zboží; příjem dopravní obnášel r. 1897. 69.696 zl., r. 1898. 77.151 zl. a r. 1899. 81.024 zl. Lokální dráha ze Sarajeva do Ilidže vykazuje r. 1899 dopravu 327.970 osob.

Ke konci stati této položiti dlužno některá všeobecně zajímavá data z dopravní statistiky státních drah bosensko-hercegovských v létech posledních.**)

Úhrnná délka tratí, na nichž vozba provozována na vlastní účet, obnášela koncem r. 1899. 638.246 km délky; na účet cizí dopravováno na dráze Podlugovi-Vareš a na městské dráze v Sarajevě. Dopravu na spojovací dráze ze Slavonského do Bosenského Brodu vede správa státních drah uherských na vlastní účet, ač trať ta jest majetkem zemského eráru bosensko-hercegovského. Stanic na státních drahách jest dohromady 83 a 10 zastávek. Dopravní material sestával r. 1899. z 382 lokomotiv, 58 tendrů, 178 vozů osobních, 21 poštovních, 36 na zavazadla a 1.521 nákladních; sněžných pluhů bylo 40. Vypraveno bylo toho roku vyjma lokální dráhu Sarajevo-Ilidže 24.529 vlaků. Na 1 km délky dopravní připadá 2.908 km vlaky ujetých a 152.069 q (netto) dopravených hmot. Celkem dosáhla toho roku doprava osob čísla 1,194.534, zboží všeho druhu 681.406 q Režijní náklad poplatku osvobozený vážil 80.614 q.

Srovnání finančních výsledků posledních let jest zajímavé:

Rok	Příjem dopravní: zl.:	Přebytky dopravní: zl.:	Dopravní koefficient
1895	2,167.909	557.530	74·3%
1896	2,124.571	663.812	68·7%
1897	2,227.015	708.102	68·2%
1898	2,594·053	847·826	67·3%
1899	2,806.225	918·758	67·3%

Mimořádná spotřeba obnášela r. 1899. 782.866 zl., subvence vojenské dráze 65.000 zl., zbývá tedy čistý přebytek 70.892 zl.

*) Reiseroutin in Bosnien u, d. Herzegovina str. 17.

**) Zeitung d. Vereins Deutscher Eisenbahnen-Verwaltungen. 1900 str. 376 a sled. Oester.-ung. Eisenbahnblatt 1900.

V dopravě nákladů stále větší převahy nabývají produkty domácí. Z množství dopraveného zboží r. 1898. připadá na domácí dopravu 343.951 q, na přívoz 90.421 q, na vývoz 177.129 q a na přívoz 815 q; r. 1896 obnášel přívoz 66.529 q, vývoz 144.511 q. a přívoz 378 q Největší položku mezi dopraveným zbožím činí uhlí (r. 1896 150.760 r. 1898 160.000 q,) dříví (r. 1896 103.300 q a r. 1898 116.000 q), rudy (26.900 q r. 1896 a 1898 47.100 q), železo a ocel (r. 1896 19.100 q a r. 1898 37.000 q).

Výsledky dopravní statistiky dokazují nejlépe velký význam, jaký pro země okkupované má neúplná dosud síť železniční; jest si přáti jen, aby žádoucí doplnění ve směru západním a severozápadním brzo stalo se skutkem.

*

Přehled politické geografie států na prahu XX. století.

Podává Dr. Eug. Muška.

Minulé století dalo světu nejenom páru a elektřinu, jak namnoze všude slyšíme, ale bylo i kolébkou mnohých, velkolepě rozvitých věd, jež sice teprvé na prahu XIX. století poslání svoje počly a neskončily na konci jeho. Mezi vědy, jež během minulého století rozvily se v svérázné, samostatné členy velké stupnice odborných věd, přísluší nikoliv poslední místo — geografii. Není účelem těchto řádků vystihnouti pojem i význam geografie jako vědy, ve všech složitých jejích druzích a členech — chceme jen všimnouti si jednoho odvětví jejího — geografie politické. A tu opět nepomýšlíme uvažovati o povaze, významu, poměru jejím, nýbrž všimnouti si raději celkového rozvoje jednotlivin státních, jakožto určitých jednotek prostorových. Podáme jen krátce pojem státu dle Ratzela.

Stát není než formou rozšíření ústrojného života na povrchu zemském. On podléhá těmže zákonům a vlivům, které podmiňují všecek život na zemi, ať rostlinný neb živočišný. Stát není než organismem, velkým ústrojencem, jenž šel všude s člověkem. Jako člověka nelze mysliti si bez země, tak nelze mysliti si stát, jakožto dílo člověka, bez půdy. Jeť stát rovně dílem a výsledkem lidské práce, jako části půdy. Prostor (jednička prostorová) podmiňuje bytí státu, jako podmiňuje výtvor jeho člověčenstvo. Avšak i jiné vztahy vytváří státy — působí státotvorně: sociální útvary (utřídnění společnosti lidské), obchod, náboženství a i nacionální idee. Dějiny mnohých moderních států (jako na př. království Pruského) podávají nám nejpatrnější důkazy geologické politiky sceelovací.

Nejdůležitějšími vlastnostmi státu jako velkolepého organického celku jsou: velikost, poloha, hranice, povaha a tvářnost půdy, vegetace, vodopisná soustava, poměr státu jako jednotky prostorné k ostatním částem povrchu zemského, jako moři, neobydleným krajinám (anoikumenám) a pod. Seskupení těchto vlastností, převaha jedněch na úkor druhých vtiskuje pak státu to, čemu říkáme ráz čili typ státu. Ten ustaluje neb mění se během století, dle toho, jak mocně jedny neb druhé vlivy působily, takže zůstává vždy jen výslednicí všech sil státotvorných.

Chceme-li pojednati o státech, jakožto prostorových jedničkách na zemi během století se vytvořivších, ukážeme, kterak se jeví současně na prahu nového století. Přihlédneme tudíž jen ku dvěma novým prvým vlastnostem států: velikosti, poloze a hranici, a všimněme si ostatních jen potud, pokavad k osvětlení poměru nutně bude potřebí.

Dle velikosti, to jest, dle toho, jak veliký prostor jednotlivé státy na tvrdém povrchu země neb i na tekutém obalu běřou, dělíme státy na tré hlavních tříd: 1. velestáty či státy prvého řádu, 2. střední státy či státy druhého řádu, 3. malé státy či státy třetího řádu.

Toto utřídnění a ustupnění států všem nehodí se dokonale pro všechny druhy prostorových jednotlivin, takže jsou některé státy, které jedním dílem neb vztahem přísluší třídě jedné, druhým dílem třídě druhé.

Předním měřítkem jest zde velikost států čili rozprostraněnost, druhým, neméně důležitým, je zalidněnost čili hustota ať již prostá nebo poměrná.

Velestátem neboli velmocí rozumíme taký státní celek, který pronikavý vliv má nejenom na vývoj svých vnitřních záležitostí, ale i účinně a mocně působí na státy a obyvatelstvo s ním sousedící. Ceníme-li rozprostraněnost těchto států měřítkem, rozeznáváme velestáty rozlehlé a velestáty méně rozlehlé. Nepůsobí rozlehlost a velikost států přímo na toto kulturní poslání velestátův, takže shora vzpomenutého vlivu může býti i střední stát neb i malý stát.

Na prahu XX. věku rozeznáváme devatero velestátův čili velmocí. Jsou to (bez kolonií) rozlehlé velestáty: 1. Spojené státy severoamerické, 2. Evropské Rusko, 3. Čína; méně rozlehlé: 4. Rakousko-Uhersko, 5. Německá říše, 6. Francie, 7. Velká Britanie s Irskem, 8. Japansko, 9. Italie. Srovnávali-li bychom i se zřetelem na zámořské země čili kolonie, je největší velmocí rozlehlou říše Britská (26.001.700 km.²), říše Ruská (23.429.998 km.²), Spoj. Státy Americké (9,212.300 km.²), Spojené Státy Brazilské (8,337.218 km²), atd.

Z rozlehlých velestátů Spojené Státy Severoamerické zabírají na počátku XX. století v souhrnu 9,230.010 km², s koloniemi 9.655.068 km.². Z toho mateřská země neprostírá se v severní polovici dvojceliny americké; zámořské osady jsou dílem v ostrovní oblasti západoindické (Kuba, Porto Rico), Východoindické (Flippiny), Tichomořské (oceanské, část Samojských ostrovů). Na této prostoře bydlí na počátku tohoto století na 78 mill. lidí (r. 1900: 77.395.000, r. 1890: 63.099.528) na pevnině americké a 10.540.000 na državách zámořských. Poměrná hustota celinné části je 7 na 1 km² (dle sčítání z r. 1890), části kolonialní 25 na 1 km². Stát tento vyvinul se jmenovitě během XIX. století, tak, že až téměř do posledních desítiletí sleduje politickou expansi scelovací, na konci počíná se však vyvíjeti i jako stát kolonialní, takže na počátku XX. století jeví se i důležitým státem se znamenitou budoucností kolonialní.

2. Rusko zabírá v celku s oblastí asijskou 22.429.998 km², na nichž bydlí 128.931.827 obyvatel v poměrné hustotě 6 na 1 km². Jest to velmoc dvojcelinná, po Norsku a Švédsku nejřídčeji zalidněný stát evropský, znamenitě

rozprostraněný v obou částech Eurasie. Není ovšem uzavřeným celkem, čímž vinen jest ovšem krajinný její ráz, vyznačený znamenitě vyvinutou, rovinatou soustavou. Ovšem rychlé expansi politické napomáhá vydatně vyvinutá soustava říční jak evropské tak asijské části. Z veškeré plochy přisluší evropskému Rusku vlastnímu 4,889.062 km² s (1897) 94.215.415 ob. (19 na 1 km²), na ruské Polsko: 127.319 km² s 9,455.943 obyvat. (74 na 1 km²), Finnsko 373.612 km² s 2,563.000 ob. (7 na 1 km²). V asijském dílu zabírá Kavkazsko: 472.554 km² s 9.248.695 ob. (19 na 1 km²), Sibiř: 12.518.489 km² s 5.727.090 ob. (0.5 na 1 km²), centralní Asie s Transkaspickem 3.504.908 km² s 7.721.684 ob. (2 na 1 km²). Třeba že dotýká se Rusko 4 moří, není geografická poloha jeho tak výhodná, jak by se očekávalo, ježto tři z moří ruských jsou středomořími, takže přirozená a vysvětlitelná je snaha politických interessův Ruska jak v Asii v oblastech severočínských dosíci moře (Tichého Oceanu), tak v Persii (Oceanu Indického).

Mocnářství Rakousko-Uherské měří na počátku 1901 bez zemí okkupovaných v souhrnu: 625.518 km², na nichž bydlí dle úředního sčítání r. 1890: 41.359.204 obyvatel, dle přibližného výpočtu i na konci 1898: 44.744.651 obyvatel. Poměrná lidnatost byla r. 1890: 66 na 1 km², r. 1898: 71 na 1 km².

Okkupované (zabrané) země rakousko-uherské: Bosna a Hercegovina měří 51.027 km² a mají dle úředního sčítání 22. dubna 1895: 1.591.036 obyvatel; poměrná lidnatost jejich tudíž jest 31 na 1 km². Rakousko-Uhersko není tudíž velmoc koloniální, nýbrž ryze kontinentalní (celinná). Zanedbalo se kolonialně vyvíjeti nejenom v ranních dobách velkých zámořských objevův a výprav, ale i v příhodných dobách druhé polovice XIX století, kdy všechny okolnosti přály tomuto rozvinu. Znamenitá geografická poloha mezi romanským a germanským západem a slovanským a tureckým východem, jakož i mezi germanským severem a romanským jihem, výhodnou půdu poskytovala velkolepému hospodářskému vývoji, kterého však říše tato pro úzkoprsou svoji politiku zahraniční nedosáhla. Nemá tudíž Rakousko-Uherská říše v přítomnosti ani v budoucnosti ani naděje sebe menšího vývoje v stát kolonialní. XX. století nebude ničeho znamenati v rozvoji jeho. Geografická politika a geografické poslání přirozeně povede Rakousko-Uhersko na poloostrov balkánský, kde jedině kyne mu alespoň malá naděje mocnějšího rozvoje ve větší stát s državami kontinentalními. Přirozeně této snaze zajisté bude napomáhati jako scelovací tmel geografický slovanská národnost balkánského poloostrova. Uskutečnění této politiky znamenalo by mnoho pro hospodářský rozvoj Rakousko-Uherska, ježto tak dosaženo by bylo nejenom dvou nových moří (Černého a Aegejského) ale Rakousko-Uhersko stalo by se přímým, třeba že zámořským sousedem Asie.

4. Císařství čínské je rovněž stát s državami ryze kontinentalními, jako Rakousko-Uherské mocnářství. Je státem dokonale asijským, plemeno čínské, náležející k velké skupině mongoloidní, je v Asii autochtonní. Teprve v moderní době počíná velké přesídlování na jiné celiny (konti-

nenty), avšak politicky není nebezpečné, ježto je toliko dočasné. Emigrace čínských kuli neznamená nijakého politického prospěchu Číně, neboť emigrační živly nejsou organisované a trvale usazené na cizí pevnině, nýbrž toliko dočasný, nestálý, přesídlivý živel. Těžisko čínské říše tudíž spočívalo vždy, spočívá a (dovolí-li budoucnost) i spočívati bude vždy v úrodné nejjihovýchodnější monsunové a nížinné oblasti asijské, až po čáru čajovou a rýžovou.

Císařství čínské měří se svými državami kontinentalními 11,081.100 km². z čehož jde na vlastní Čínu (čínské provincie): 5,396.100 s 346,250.000 obyvateli, průměrné lidnatosti 64 na 1 km². Kontinentalní državy měří:

Mandžusko: . . .	942.000 km²	7,500.000 obyv.
Mongolsko: . . .	3.543.000 km²	2,000.000 „
Ostatní poddané země:	4.743.000 km²	3.500.000 „

V souhrnném přehledu bydlí v Čínské říši 357.250.000 obyvatel, v úhrnné hustotě 32 na 1 km². Není pochyby, že těžisko Číny jak hospodářské tak politické leží jen ve vlastní Číně. Ostatní části: Mandžusko, Mongolsko a čínský Turkestan atd., nepřiléhají geograficky, přirozeně odčlení se politicky od Číny a stanou se kořistí velmocí evropských. Sama čínská zeď, symbolická v mnohém směru, ukazuje cestu budoucnosti. Největší podíl budou míti přirozeně asi státy na Číně hospodářsky nejvíce interessované a s ní politicky sousedící, jmenovitě Rusko a Japonsko. Interessy jiných mocností nemohou míti a nebudou také míti dlouhého trvání, dlužno na ně pohlížeti spíše jako na pokusy zámořské politiky východoasijské. (Příště dále.)

*

Na prospěch zapomenutých, nešťastných. Píše Doc. Heveroch. (Dokončení.)

Podpůrný spolek Brandeburský má stanovami vytčený stejný asi cíl i prostředky, jak již jinde uvedeno. Roční obrat jest kol 2000 Mk.

V Rakousku*) existuje spolek ten pro nemocné z ústavů dolnorakouských. Spolek nevyplácí jim peníze na dlaň, nýbrž zaopatřuje, čeho třeba. Kurátoři spolkoví starají se o ně, zaopatřují jim místa i práci. V r. 1889 spolek poskytl 718 pomocí propuštěným a 396 pomocí ženám choromyslných. Vydáno za rok ten na 8000 zl. Mezi dárci spolku uvedeni jsou císař, císařovna, parlament, atd.

Spolek ochranný ve Št. Hradci existuje od r. 1885. Znám stanovy spolku toho, ale výroční zpráva o činnosti, ač o ni jsem žádal, poslána mi nebyla. Stanovy neliší se v základech od stanov uvedených.

Mingarini**) píše o ústavech italských: »Při větších ústavech zřízeny jsou spolky s výborovou činností pro chudé z ústavu propuštěné nemocné, v jiných vykázány jsou summy na rozdělení mezi propuštěné.« O zařízení či bližší činnosti spolků víc neuvádí.

*) Bourneville: l. c.
**) Psychiatrische Wochenschrift 1900. No. 44.

Bourneville ve správě své uvádí, že organisováno jest v Italii více spolků za stejným cílem. Úkolu svému nejlépe vyhovuje spolek milánský. Ve stanovách spolku Turinského, jež mi jediné byly přístupny, uveden as stejný účel i postup, jak u jiných spolků jsem již naznačil.

O spolcích podobných v Anglii*) mám zajímavější zprávy. První spolek založen byl r. 1879: »The after care association for poor and friendless female convalescents on leaving asylums for the insane«. —

Spolek tento oproti uvedeným zcela originalně luští svůj úkol. Posýlá pozdravené nemocné na dobu než jim zaměstnání najde, do příznivé krajiny, kde zvláštní domky pro ně zřídil.

O chráněnky pečují dámy ze sousedstva. Společnosť platí za nemocné šatstvo a umluvenou pensi a vyhledává jim stálá místa.

Chráněnky pomáhají v domácích pracech jako služky, šičky atd. Mezi chráněnkami a zaměstnavatelkami vyvinuje se přátelský poměr. Ve zprávách spolkových tento spůsob opatření nemocných velmi se chválí. Ve stanovách je také umísťování nemocných do stálých míst zřejmě vytčeno.

Aby vidělo se, které společenské vrstvy jinde tento vznešený humanitní úkol na se berou, uvádím výbor tohoto spolku: Prvým presidentem spolku byl: lord Shaftesbury (1881—84), potom lord Brabazon, lord Meath, vicepresidenty: arcibiskup z Canterbury a kardinál Manning. — Patronessou spolku zvolena princezna Christiana!

Ve Švýcarsku založeny jsou spolky takové v kantonech: Aargau, Appenzell, Basel, Bern, Graubünden, St. Gallen, Luzern, Thürgau a Zürich.

Na požádání zaslány byly mi výroční zprávy i statuty velmi ochotně. Statuty i činnosť všech spolku švýcarských celkem málo od sebe se liší, stačí zmíniti se o několika.

»St. Gallische Hülfsverein für Gemüthskranke« založený r. 1867, vytkl si za účel duševně choré, hlavně vyléčené, před recidivou či zhoršením se nemocí chrániti, za tím účelem podporuje je radou i skutkem, hlavně v době, kdy z ústavu vystupují. Na základě lékařského vysvědčení vydává chudým epileptikům léky, ano podporuje i ty, kdo těžkými neurosami trpí. Spolek stará se o rozkvět choromyslnictví a vyplení předsudků proti nemocným i ústavům. Spolek podporuje každou snahu umístniti nemocné v rodinách.

Člen platí nejmíň 1 frc. ročně. Spolek vede komité, to zas volí si ze členů v každém okresu jednoho či více »dopisovatelů« a ti v každé obci »důvěrníky«. Jednotlivým nemocným ustanoví se patron či patronka.

V roce 1899 vykazuje spolek příjmu 14.662·93 frc., vydání: 14.662·93 frc., jmění spolkové 90.484·71 frc.

*) Tuke. A dictionary of psychological medicine.

Hülfs-Verein für arme Irren v Lucernu založen r. 1874., má stejné stanovy i činnosť. Jmění v r. 1898 obnáší 114.931 frc., příjem 13.740 frc., vydání 12.084 frc. — V roce 1899 vyplaceno na podpoře 12.352 frc.

Mezi příjmy uvádí spolek ten i výnos pravidelných sbírek v kostelích. — »Zürcher Hülfsverein für Geisteskranke« založen 1873. Příjem r. 1899: 7.895 frc., vydání 7.974 frc, jmění 57.019 frc. »Basler Irrenhilfsverein« založený 1886 má jmění r. 1900: 21.121 frc., příjem 5.454., vydání 2.232 frc. atd.

V Americe*) na popud Dr. Dany neurologická společnosť zvolila r. 1897. komité, které by studovalo otázku patronage vyléčených a propuštěných duševně chorých (commitee of the American neurological Association on the after-care of the inane). Ustanoveno po návrhu ankety zříditi k tomu účelu společnosti, které staraly by se o propuštěné nemocné, zaopatřovaly jim šatstvo i podpory. Doporučují zříditi společnosti ty ve větších místech po vzoru francouzském, anglickém, švýcarském. Vedení akce převezmou lékaři ústavů pro choromyslné. Zda a kolik společností se utvořilo, v literatuře odborné jsem nenašel.

Jak u nás v Čechách proti tomu na podporu propuštěných je pamatováno? Nemáme žádného spolku, jenž by se o ně staral. Při ústavě založena je výdělková pokladna. Nemocným totiž v dílnách pracujícím čítá se 15 kr. denní mzda, jež se rozděluje 7 kr. na prospěch nemocného a 8 kr. do výdělkové pokladny. Výdělková pokladna při ústavě pražském měla v r. 1897 jmění 5.415·07 zl. a vydání 5252·16 zl. Mezi položkami čteme na vánoční dárky 2.652 zl., na slavnosť obžínkovou 405 zl., na odměny opatrovnictvu (!) 780 zl. atd., za to podpory peněžní nemocným jen 229·20 zl. (!)

Na zaopatření nástrojů schudlým řemeslníkům založen je legát rytíře Filippa Managetty, jenž obnáší 10.492·40 zl., ale z fondu toho po léta žádnému propuštěnému se ani úrok nevyplatil. Tudíž na 197 vyléčených a 576 polepšených nemocných zaplatilo se v pražském ústavě dohromady 229 zl. 20 kr. a dál se nikdo o ně nestaral! !

Když uvedl jsem, jak o podporu nemajetných duševně chorých, již z ústavů byli propuštěni, jinde jest postaráno, mohu přistoupiti ku jádru věci, návrhu na zřízení podobné organisace u nás.

Není pochyby, že organisace té u nás je svrchovaná potřeba. To víme my lékaři, kteří známe ty dusné, černé osudy nemocných našich, to vědí obce domovské, které vší energií proti přijetí propuštěných nemocných se vzpírají, to znají příbuzní, kteří svých nešťastných se štítí a to cítí nejbodlavěji ti, kdo zkusili najíti propuštěnému z blázince zaměstnání . . . ! Je-li životní zápas krušný normálnímu, zdravému individuu, jest pro ty, kdo po nemoci jsou a které společenský předsudek z boku přepadá, jistě prohraný. Nechce-li

*) Annales medico-psychologiques 1901. Journal of nervous and menthal deseases 1897.

společnosť nésti tíhu vydržování poražených, musí pomoci jim, dokud ještě bíti se dovedou.

Jest jasno, že organisace, která v celém světě se osvědčuje a chválu trží, i v Čechách neuškodí, ale prospěje.

Jak představuji si složení a funkci takového spolku a kterým hlavním směrem šla by činnosť jeho? V Čechách máme výborné statuty o přijímání nemocných; stačí řádné vysvědčení od kteréhokoliv lékaře s nutnou formulí, že »nemocný je sobě, či okolí svému nebezpečným« a nemocný musí býti v kterémkoliv ústavě přijat. Dopravení nemocných do ústavu obstarají příbuzní a nemají-li prostředků, vázána jest k tomu obec. —

Nebudeme tudíž bráti si za úkol spolkový rychlejší dopravu nemocných do ústavů, jak v jiných spolcích to mají. Při přijímání nemocných činnosti spolkové třeba není. Stejně není nutna podpora společnosti pro vydržování nemocných v ústavě. Příbuzní vázáni jsou ku nákladu ošetřovného a kde prostředků nemají, nese náklad ten zemský fond a dílem obce domovské.

Účelem spolku bude tudíž blaho nemajetných z ústavů českých propuštěných nemocných, kteří vyléčeni, či aspoň tak polepšeni byli, že venku se udrží a pracovati dovedou. Činnosť ta ku vytčenému účelu nésti se musí několika směry. 1. Bude potřeba vyhladiti ze společnosti ty staleté názory, jež o duševně chorých dosud existují. Členové spolku — hlavně lékaři ústavní, v čemž mám již zaručenou činnosť mladších kollegů — budou musiti poučiti společnosť, co jsou choroby duševní.

Bude třeba veřejnosti pověděti, jak k nim se chovat, jak vyvarovat je ode všeho, co jim škodí. Bude třeba zatřásti tou mravností společenskou, ukázat, jak nelidské posmívat se jim a vháněti je do úloh blbých šašků a křepčících nestvůr. Bude potřeba poučiti veřejnosť, že pitím se duševně chorý zabíjí i duševní choroba připravuje a že z rodičů bláznů rodí se zakrnělé, choré děti. Musíme však i poučiti, že tak duševně chorý dovede býti dobrým pracovníkem, jen když mu nikdo schválně nepřekáží.

V tom asi směru nésti se musí poučující, vzdělávací činnosť spolku, a připadne úkol ten na prvém místě čilým lékařům ústavním i lékařům ostatním, vzdělanému knězi, učiteli a intelligentu vůbec.

2. Druhá, stejně důležitá musí býti činnosť spolku na podporu hmotných zájmů chráněnců.

Blázen jako zdravý chce i musí jíst. My musíme dovésti zaopatřiti jim chleba, výživu. —

Úkolem spolku bude vyhledati nomocným takovým místa bývalému povolání přiměřená. Musí vytvořiti se při spolku agitační odbory, bursy, které zajistí pro nemocné práci. Poučování zaměstnatelů, že není zde nebezpečí od tak vypozorovaných nemocných, musí býti k tomu průpravou.

Než nemocným práce příhodná se vyhledá, připadne výživa jich na bedra spolku samého. Bylo by však nemoudré plýtvati pracovním materiálem a nevyužitkovati ho. Vždyť spolek starati se má

jen o nemocné vyléčené, či valně polepšené, zkrátka jen o nemocné, již zaměstnávati se dovedou. Na dobu tu, než práce jinde se jim najde, třeba bude nemocné vydržovati, ale i zaměstnati. Tu buď vzorem francouzským říditi se můžeme, že nemocní přijímali by se na čas do větších spolkových pracoven, dílen, či po vzoru anglickém mohli by se přiděliti venkovanům, řádně poučeným a vyškoleným, kteří by brali je k domácím prácem a dostávali na ně od spolku příspěvek. Tím zavedlo by se u nás to, co v Belgii v Gheelu již po staletí existuje: nemocní odevzdávali by se sedlákům či řemeslníkům a spolek by na ně připlácel v tom případě, kdyby nemocný svou prací sám výživu si neuhradil. Nebojím se té námitky, že by to ihned nešlo. Nic nejde prvním rázem, nýbrž se zvolna vyvíjí. —

Jako dnes je dosti krajů v Čechách, kde berou si v ošetřování kojence za malý poplatek, tak by i to se vyvinulo, že brali by si za laciný poplatek pracovité uzdravené propuštěnce.

Než však naučí se venkovské obyvatelstvo v Čechách bráti si nemocné v ošetřování, jak dnes to již umí v Belgii, Francii, Anglii, musí spolek sám vymysliti, jak nemocné vydržovati a zaměstnávati. Tu zdá se mi nejpraktičtějším, aby najal se při větším městě statek, kde provozovati by se dalo hospodářství polní, zahradnictví, dobytkářství a nemocní by tam se usadili. Věc v tom ohledu je praktická, poněvač mezi těmi nemajetnými propuštěnými nemocnými nalézají se většinou dělníci, schudlí řemeslníci, služky, kteří již byli umístěni v kolonii ústavu a polní práci navykli. Nemocní necítili by přechod z ústavu, jen větší svobodu.

Jako v Quimperu výborně osvědčilo by se též u nás cihlářství při takovém spolkovém majetku. Venkovský praktikus přijde ještě i na jiné zdroje zaměstnání i výživy. Mohly by se zříditi i dílny: obuvnická, krejčovská, zámečnická, truhlářská a t. d., kterými by prošli nemocní do volného života. Pro ženy mohly by zříditi se prádelny, žehlírny, pletení punčoch, šití a t. d., na dobu přechodu. Poněvač by nemocní ti pracovali, nebyl by náklad na vydržování objektů těch veliký. Chráněnci ti majíce úplnou volnosť, zvykali by si žíti ve společnosti a společnosť zvykala by si na ně. Jsem přesvědčen, že taková kolonie spolková, stala by se centrem, kde začali by si venkované bráti nemocné do rodiny na práci, a starali se o ně. Jsem přesvědčen, že již dnes obyvatelstvo Kosmonos, Dobřan, Opořan i Beřkovic bralo by si za malý poplatek polepšené nemocné do rodiny a na práci, poněvač tím těsným stykem s ústavem, opatrovníky, již vžila se u nich zkušenosť, že většina nemocných není nebezpečná a ti nebezpeční že se nepropouštějí. Jest jisto, že vysloužilí, usedlí opatrovníci byli by prvními, kteří by se o ně hlásili.

Než i v jiném směru mohla by se vyvinouti blahodárná činnosť spolková na takovém spolkovém statku či v dílnách a dal by se také rozšířiti účel spolku. Musím vzpomenouti tu nešťastných, na které nikdo nemyslí, o které nikdo nedbá, až společnosť začnou ohrožovati. Jsou to epileptici, nemocní s padoucnicí. Jest hořký jich osud. Do

nemocnice nejsou přijímáni, do blázince jen stanou-li se okolí nebezpečnými. Než osud jich je daleko trpčí v jiném směru. Mrazivé jest jich vypravování o životě. Ve škole obecné dostali první záchvat. Vychodili s častým přerušováním školu, ve vědění se tím opozdili. Rodiče dali je na řemeslo — a teď počíná jich černá kletba. Všude nechali je v učení až do prvního záchvatu. Jak ten přišel, byli propuštěni. Toto propuštění bylo u všech mistrů tak důsledné, jak jich záchvaty. Nenaučili se ničemu a padli na krk rodičům či obci. Vyptejte se kterýchkoli rodičů těchto nemocných, všude zní to vypravování o hledání a propuštění stejně, stejně nahořkle. Prof. Thomayer zapisuje si, pokud vím po léta tato trpká curricula vitae epileptiků, ten mohl by již dnes hodně toho o bídě nezaviněné přečísti!

Těch epileptiků mohl by se ujati spolek náš, vzíti v učení a do zaměstnání za smluvený roční poplatek a vyrvati je zahálce a povalování se, do níž vháněni jsou, poněvač každý se jich bojí. Řekům a Římanům (ἱερὰ νόσος, morbus sacer) svatá nemoc, u nás stále jakoby budila představy o posedlosti ďáblem — proto každý se jim vyhýbá.

V tomto hrubém názoru o činnosti spolku nemusím připomínati, že by obstarával spolek léky chráněncům, hlavně epileptikům, jak dělají to spolky švýcarské, zaplatil nájemné, vyplácel zastavené šatstvo i nářadí nemocných po vzoru spolku francouzských, zaopatřoval coupony na kávu zdarma propuštěným alkoholikům po vzoru anglickém a t. d. a t. d.

Resumuji: Účelem spolku jest 1. vypracovati v obecenstvu správné názory o duševně chorých; 2. zabezpečiti existenci nemajetných propuštěných, pracovitých nemocných vyléčených či polepšených a starati se o jich blaho mravní i hmotné v každém směru. 3. Bráti do učení i zaměstnávati mladé epileptiky.

První existenci našli by si chráněnci na spolkovém majetku (statek, dílny), další vyhledáváním míst pro ně; postupně naučilo by se obecenstvo bráti si chráněnce za pracovníky.

Teď naznačiti chci spusob, jakým můžeme se účelu toho dopracovati. Spolek potřebovati bude čilých osob a peněz. Pokud osob se týče, myslím, že najde se u nás v Čechách dosti lidí, kteří dovedli by propagovati spolek, opravovati názory lidí, získávati místa chráněncům, dohlížeti na ně, aby ani oni jiným, ani jiní jim neškodili, kteří by dovedli získávati dobrodince i členy spolku, a tím spolku peníze. V činnosti té spoléhám na naše lékaře, duchovenstvo, učitele i ostatní intelligenci a na všechny lidi srdce soucitného i čilé ruky. Pevně doufám, že i u nás nejvyšší vrstvy společenské chopí se toho humánního poslání, jako jinde to vidíme. Pokud získávání peněz se týče, nebylo by moudré opouštěti zachozené cesty. Získalo by se příspěvky členskými, dary a odkazy jednotlivců, podporami veřejných institucí, výnosy sbírek (také kostelních jako ve Švýcarech a Němcích) a podniků ve prospěch spolku toho. Důležitým zdrojem příjmu byla by část výnosu práce chráněnců, dokud spolkem jsou podporováni.

Než zbývá zdroj příjmů, který při žádném spolku jsem nenašel a který by, myslím, celý náklad spolkový uhraditi dovedl. Věc před-

stavuji si takto: V Praze pojišťují se služky u magistrátu za poplatek **1 zl.** ročně, a magistrát béře za to na sebe povinnosť, starati se o službu a vésti náklad na ni po dobu 4 neděl v případě nemoci. Celková bilance pojistek vykazuje výnos, a obecenstvo si instituci velmi chválí.

Totéž dalo by se provésti při našem spolku vzhledem ku nemocným. Za každého do ústavu přijatého nemocného zaplatilo by se příbuznými a kde tito jsou nemajetní, obcí domovskou 10 K a spolek za cenu tu přijme závazek, starati se o zaopatření výživy nemocnému po jeho propuštění, když příbuzní by si ho vzíti nemohli, či nechtěli. Při trochu čilém upozorňování ze strany lékařů ošetřujících i lékařů ústavu samého, by dávali se jistě všichni přijatí u spolku pojišťovati. Ti chudí, poněvač nahlédnou, že by mohli pomoci spolku toho potřebovati a ti bohatší i k vůli jistotě i že je to na dobrý účel. V životních nesnázích jsme nejvíc nakloněni ku dobročinnosti!

Počítejme, jak by dopadl rozpočet, vzhledem k uvedenému r. 1879. Přijato nemocných 2.310 à 10 K = 23.100 K.

Vyléčených propuštěno 268. Cítejme, že z nich polovina je těch, kdo by potřebovali pomoci spolku a k tomu z čísla polepšených as 50.

Čítejme schválně nepříznivě, že by připadlo za rok ten k ošetřování 200 nemocných! Náklad na nemocného v ústavě čítán je na 80 kr. denně, a pracující člověk venku nesmí také více utratiti. Denní spotřeba 80 kr. rovná se ročnímu příjmu as 300 zl! Než nemocní ti by musili pracovati. (Dokud nepracuje, není vlastně vyléčen a nebyl by přijat v ošetřování spolku!) a počítejme cenu výdělku zúmysla nízko na 40 kr. denně. Jak jsem dále řekl, spolek vydržoval by chráněnce jen, dokud zaměstnání se mu nenajde, doba ta stanovena je ve spolku pařížském nejdéle na 3 měsíce; při čilosti, jaká by se lehko rozvinouti dala, dovedli by se zaopatřiti chráněnci tací i ve 14 dnech. Čítejme schválně nepříznivě: 200 chráněnců vydržovaných po 100 dní při nákladu denním 40 kr. = 16.000 K.

Srovnáme-li tento náklad s příjmem pojistného 23.000 K, zbývalo by spolku jen z této akce 7.000 K.*)

Myslím, že příspěvek 10 K není vysoký a jistě i každá obec, která musí v případě nemajetnosti příbuzných o takové propuštěnce se starati, ráda by ho splatila, vždyť jen posel pro nemocného a převežení ho domů spojeno je často s větším nákladem!

Moudře umístněné upozornění hlavně lékaře, jenž vysvědčení vystavuje i lékaře, jenž nemocného přijímá, jistě by ten počet nepojištěných stlačil na nepatrné číslo.

Jak představuji si organisaci spolku toho?

Jako vidíme to ve všech jiných zemích, a státech, jistě i u nás vstoupili by do spolku toho i nejvyšší vrstvy společenské, z nichž nejvyšší mohli by býti požádáni za protektorát spolku. Členové roz-

*) Ve výpočtu číslo vyléčených 268 připadá nejen na přijaté nýbrž na všecky ošetřované t. j. na 6244 nemocných. Počet vyléčených z těch přijatých je jistě menší, snad jen 180—200, tudíž číslo ošetřovaných by jistě nedostouplo na 200.

dělili by se na dobrodince s darem výšším 500 K, zakládající s darem vyšším 100 K, přispívající s ročním příspěvkem nejmíň 5 K a činné s příspěvkem ročním nejméně 1 K.

Spolek vedl by ústřední výbor snad 12tičlenný a měl by k ruce odbory s trojčlenným výborem v každém okresu, ti zas by jmenovali důvěrníky v obcích i patrony nemocných.

Přichází důležitá v Cechách otázka, zda zříditi spolek jeden bez rozdílu národností, či dva, český a německý. Účel spolku jest vznešenější a humanní a nesmí klopýtat o otázku národnostní. Nejlepším zdá se mi, zřídíme si spolek jeden, budeme starati se o chráněnce bez rozdílu národností, a zváti členy bez rozdílu národností. Člen i chráněnec ve svém jazyku by jednal. Chráněnci pak podle národností do českých či německých krajů by se usazovali.

Do podrobností stanov pouštěti se, nebylo by dnes účelné.

O myšlénku se mi jednalo a naznačení, jak by se dala provésti. Předložiti myšlénku tu k úvaze veřejnosti, bylo účelem tohoto článku. Nevím, jak přijata bude, než tu trošku pozornosti, již zaslouží, jistě najde; vždyť jedná se o vznešený, humanní cíl, o pomoc nešťastným duším, jež tolik, tolik podpory a přátelské ruky potřebují!

Uskuteční-li se návrh můj, vedle blažícího potěšení z vykonaného dobra i ten prospěch společnosti z toho vyplyne, že uleví se stále přeplňovaným ústavům i zastaví kvapně rostoucí náklad na ně.

Kdo dobrý člověk je, bude o věci přemýšleti.

*

Přehled divadelní a hudební.

Palácová revoluce v Národním divadle. (Kasuistika).

Největší požitek ze hry šachové nemají, jak povědomo, hráči, nýbrž t. zv. kukačky, kteréž s obou boků pozorují! partii s výhodou klidného nestranného napjetí. Bývát druhdy rozkoší, slavné partie po sehrání analysovati, větší, než jakou pocítili hráči samotni, neboť ani nejskvělejší vítězství neodmění za nesmírný náklad rozechvění čiv za hry, nemluvě ovšem o zahanbení z porážky před celou veřejností, utrpěném stranou prohry. Každá partie mezi dvěma šampiony táhne za sebou učená pojednání, všem odborníkům známá. A nezaslouží-liž partie v únoru a první polovici března o Národní divadlo sehraná také takového rozboru jen čistě z nestranného stanoviska, naprosto neosobního, pochvaly či hany tahu té či oné strany, bez morálního rozhořčování, pouze dle zásad taktické kritiky?

K důslednému vytrvání při šachové metafoře vyzývá i ta okolnost, že mezi proslulými způsoby otevření, šachovními odborníkem Dufresnem probranými, nacházíme dokonce i vzorec, který se na náš případ převýborně hodí. Ze strany otevření partie, se strany „bílého“ použito bylo rozhodně t. zv. Muciova gambitu. V této hře, v Národním o krk hrané, představuje piona se strany bílého, ze f2—f4 obětovaného, houslista pan Paleček, a účelem otevření takového jest, po rochadě bílého, dobýti pole f7, z něhož černému králi — chefu opery Kovařovicovi, jemuž jako principu zla „černé“ označení výtečně padne — hrozí neodolatelný

mat. Avšak jest známo ze šachové theorie, že hraje-li černý „Mucia“ správně a podaří-li se mu počátečný útok odraziti, krále v bezpečí uvésti, že musí zvítěziti. Nuže, jest známo v našem případě, že nabídnutá oběť pana Palečka byla přijata, že obrana se strany černého, třeba že král byl velice exponován, vedena znamenitě. Silný útok, vedený bílou královnou, podporovaný pravým i levým křídlem pionů — orkestrem i mužským sborem — a „vehementním střelcem“ panem Haškem, oběma „koníky“ Urbánkem a Boleškou, byl odražen, načež černému podařilo se rozvinouti co nejrychleji vlastní piony a uvésti jich do střední hry v úžasně krátké době počet tak značný — aniž by černá královna do boje zasáhla — že náhle do bitevní vřavy zazněly líbezné zvuky Mozartovy „Figarovy svatby“. Znalci v témž okamžiku prohlašovali partii bílého za ztracenou. A skutečně, celá jeho geniální kombinace rozbila se o železný postup černého, černý přenesl útok do jeho vlastního tábora, následovaly rapidní ztráty bílých pionů a jak zní odborná fráze, „po několika zoufalých tazích se bílý vzdal“. Partie tato hrána o čest a o krk, a bílý měl vším právem připraven býti o hrdlo. Než dříve než hra skončena, bílý zmizel po anglicku, zanechav jen trochu té cti na hřišti.

Potud by všechno ovšem bylo zábavné, na neštěstí však partie o Národní Divadlo sehrána byla — nikoli dřevěnými — ale živými figurami. Pohříchu figurami, kteréž jedí a se šatí a kteréž i doma mají po případě několik drobnějších hrdel a postaviček na starosti... Šachové tyto figury také mluví, dnes ovšem poněkud jinak než před 10. únorem při proslulém představení „Tannhäusera“ s bouřlivou ouverturou. Pisatel těchto řádků zaslechl úryvek takového, nyní pozměněného mínění. Před několika dny vstoupil do závodu jistého renomovaného houslaře v Praze a zastihl tu dva mladé pány před majitelem závodu. Jeden z nich končil patrně delší a zkormoucený sermon asi takto: „Ano, my to teď nahlížíme, že to byla chyba, ale když se mezi nás neustále vtírali a nám domlouvali, tak jsme se neubránili.“ Následoval hluboký vzdech z obou úst deputace, kteráž přišla nepochybně za účely podpůrnými, načež druhý mluvčí dodal: „Inu je to malér!“ Oba pánové vzdychli ještě jednou a poroučeli se.

Mýlil by se, kdo by se domníval, že situace tato jest komickou. Katastrof, jimiž krise v naší opeře skončila, jest nemýlím-li se na vlas 54, tolik, kolik existencí nemohlo už býti umístěno v obnoveném z části ensemblu operním. Ve většině těchto případů nebude snad možno asi mluviti o katastrofě zvláště u těch, tkeříž zahojí se na místech, předem zabezpečených, anebo v nichž mládí a svoboda opravňuje věc na lehké vážky vzíti. Avšak zbude tu jistý počet mužů, živitelů rodiny, v jichž mysli vždy působí pohled na zlacený hřeben Národního divadla i z největší dálky jakousi hořkost a kteří nebudou moci na solidárnost vzpomínati jako na ctnost. Nikoli, solidárnost tato nenáleží k rozboru pathologických zjevů společenských při palácové revoluci v Národním divadle spoluúčinkujících, jichž studie jest účelem těchto řádků, o té můžeme toliko říci, že se mýlila, že snad dala se zarámovati do nepěkného rámce, že zřídlem jejím byla lehkomyslnost, snad nedostatek prozíravosti. Základní rys omylu, který jal stávkující výkonné sbory, byla osudná domněnka, že možno výrobnu operního umění

na roveň postaviti s průmyslovou provozovárnou. Jest karakteristické, že zatím, co umělci orkestru a mužského sboru postavili se na stanovisko utiskovaných dělníků a docela podle vzoru továrních stávkářů žádali za odstranění nemilého jim mistra a „naddělníka", skuteční denní dělníci techničtí ku stávce se přidali pod heslem — urážené umělecké cti. Omyl tento netřeba šířeji rozváděti, stačí jen upozorniti, že této stávce scházely všechny okolnosti, předpoklady, mezinárodní organisace, boykott umožňující atp. a proto muselo toto socialisování výkonného umění, v němž vykonavatel neznamená jedničku, nýbrž ostře vyhraněnou individualitu, pohořeti tak, jako pohořelo.

Nejokatější pathologický zjev při vzniku stávky není tudíž špatně pochopená solidárnost stávkujících, nýbrž nesvědomitost, s jakou použito bylo lehkověrnosti stávkujících sborů k inscenování stávky vlivy vnějšími, o jichž konstatování níže. Jest úžasno, jakými levnými prostředky podařilo se účelně roznítiti obraznost „těles". „Duše davu" anebo množství jest do opravdy duší dítěte, jak tvrdí dr. Heveroch. Nejbláhovějším snem přátel stávky a stávkářů samých byl plán koncertního tournée stávkujícího orkestru světem. Zapomínáno bylo toho, že čistý roční příjem takového podniku musel by obnášeti nejméně tolik tisíc, kolik je účastníků, aby tito byli bez svých rodin živi, a při nejmenším dvakrát tolik, aby se rodinám v Praze zaměstnaným dostalo obživy i aby oprávněny byly naděje živené v hostincích kolem „Národního Divadla", v nichž popíjející technický personál byl toho výslovného přesvědčení, že mu „nyní nebude třeba pracovati, ježto páni budou posílati peníze z Paříže, z Londýna a z Ameriky . . ."

Jedná-li se pak o faktické zjištění těchto zevních vlivů nejpřednějšími jich představiteli tak důrazně popíraných, doufejme, že nebude na nás žádána žádná zkouška podobná lučebnímu zjištění nejdrobnějších stop přítomnosti jedovatiny při otravách utrýchem, tak zv. arsenikovým zrcadlem. Při dnešním stavu celé odbyté aféry možno si předložiti otázku: „Bylo cílem zakročení pana Palečka, primisty, a vzbouření celého orkestru, oné vzpoury proti tyranu Kovařovicovi skutečně jen odstranění chefa opery a zlepšení hmotných poměrů orkestru a sboru, jež přidáno k podmínkám stávkujících po získání sboru a technického personálu, po pověstné konviktské schůzi?"

Zajisté že nikoli, toť vysvítá z pohnutek vzpoury nejen udánlivých, ale i ze skutečných. Případy tyranství Kovařovicova, s nimiž se ztýraným tak dlouho nechtělo na světlo boží, ukázaly se býti prasměšnými malichernostmi, jež shrnouti lze celkem v názor, že chef opery s orkestrem nemluvil právě spisovnou češtinou. Odhalení stávkujících těles v tom ohledu celou veřejnost sklamala a nikterak neoprávňovala krok tak dalekosáhlý, tak demonstrativní, jako byl výjev v orkestrální čekárně před „Tannhäuserem", tak prudký, že panovaly opravdové obavy před vzniknutím paniky v hledišti mezi obecenstvem ani netušícím, oč běží. S logickou nutností hledány pak jinde. Proč žádána byla zrovna věc nemožná, odstranění osobnosti, s níž Společnost stojí a padá? Kdyby byl orkestr za svou podmínku prohlásil požadavek odstoupení Společnosti, byl by řekl totéž,

co vyslovil nárokem na odstoupení Kovařovicovo. Neboť v naléhání na porážku chefa opery byl obsažen i pád řiditele divadla, jeho dramaturga a celé Společnosti tak, jako celá rostlina v semeni. Jest jasno, že tohle byl skutečný cíl oněch vnějších vlivů, jimž byl orkestr a všechna ostatní pánská i nepánská tělesa pouhou pákou. Skutečný soucit s hmotným postavením orkestru a opravdové ač bezpodstatné rozhorlení nad domněle nelidským nakládáním se členy orkestru, rozhodovalo skutečně snad při některých méně prohlédavých abonentkách, ale chladným pozorovatelům a znalcům poměrů i zákulisí nebude nikdo povídat, že snad příkladně „Zasláno" v „Politik" ze dne 25. února t. r. podepsané „F. A. Šubert" a obsahující nesmrtelnou a svrchovaně předčasnou blamáž „tryzny za mrtvou správu bývalou", jest skutečně psáno z lásky k „ubohému členstvu", o němž se v „Zaslánu" mluví? Zajisté, že nikoli, nýbrž především k vůli sottise o přátelském slovu, „jímž mělo být rozčilené členstvo utišeno a pro divadlo získáno" — po trojnásobném vyzvání se strany ředitelstva, aby se stávkující vrátili ku svým povinnostem.

Že účelem stávky byl pád Společnosti, to jest dnes přece tak jasnou věcí, že se obávám státi se směšným, kdybych to chtěl ještě dokazovati. Praví to výslovně i uvedené „Zasláno", jehož pisatel praví se býti „tichým pozorovatelem všeho toho, co v Národním divadle od minulého roku se děje i tiše čeká i všechno to, k čemu v něm dále dojde". Snad čekání toto bylo ještě dne 25. února t. r. na zadní straně „Politik" oprávněno těmi, již tenkrát ještě pokládali ze nemožnost, hráti po stávce za 14 dní velkou operu s novým orkestrem. Od té doby se ovšem ukázalo, jaký konec „tryzna" vzala. Že cílem celé intriky bylo povalení Společnosti, to ostatně praví plnou široústou obhroublostí opozděná Kassandra v brožuře „Smutná pravda o Národním divadle", již prý napsala Láska k „Národnímu divadlu". Tam v poslední větě žádá se plakátovým písmem známým z návěstí stávkujících a touž dikcí zpříma odstarnění nynější správy Národního divadla.

Ležely tedy závěrečné cíle akce mimo doznané snahy stávkářů a musely tudíž podněty k nim vycházeti z kruhů mimo stávkáře ležících.*) Nenapadá

*) Jakých prostředků se zevní vlivy neštítily, a kam až sahala intrika jimi organisovaná, nasvědčuje i ta okolnost, že pánové měli i jakýsi druh „černého kabinetu". V několika případech stalo se, že dopisy, po stávce zasílané ředitelstvím „Národního divadla" zvláště na adresy přespolních virtuosů, bývaly otvírány a obsah z části vyloupen. Flétista jistého vídeňského divadla, který je dnes členem orkestru „Národního Divadla", byl povolán na filialní poštovní úřad svého vídeňského okresu a tu mu bylo sděleno, že mají pro něho dopis, ale v takovém stavu, že jest osobní doručení nutno. Řečený umělec shledal, že zásilka ta, na jeho jméno znějící, byla ostrým nástrojem na kraji obálky rozříznuta a nuzně slepena. Rozevřev zející tento řez, shledal, že se uvnitř nachází smlouva nabídnutá mu chefem opery Národního divadla. Prohlásil, že dopis přijímá. Později shledal, že dopis ku smlouvě připojený, lupičem dopisu odstraněn. Avšak téhož dne, kdy dopis obdržel, pozoroval v divadle, v němž až dosud zaměstnán byl, že spolučlenové orkestru vědí už o jeho smlouvě

nám ani z daleka, abychom publicisticky opakovali populární názor, že boj veden byl mezi starou a novou správou ; nám jde pouze o konstatování zevních vlivů a organisace stávky jich působením. Neodpovídáme ani na otázku „cui prodest", komu by byl prospěl zdar stávky, aniž prohlašujeme za jedině správný názor, že by se správy divadla bylo ujalo bývalé Družstvo a bývalý ředitel nebo některý z jeho vlastních bývalých soků; pro naše pathologické studium je to věcí celkem lhostejnou. Toliko nelze upříti, že třeba by začátek krise byl býval navlečen dosti chatrně, tak že zúmyslnost revolty orkestrální příliš byla očividnou, přece jen další postup nástrahy svědčil o mistrné ruce intrikána. Byla to rána na ránu a podle dobře promyšleného scenáře byl mobilisován jeden sbor za druhým, jedna mocnost a veřejná mohutnost za druhou, jako by byl za scénou stál výborný inspicient. Napřed orkestr, potom pánský sbor, potom technický personál. To byl jeden proud. Po té přišel druhý: národní dělnictvo, sociální demokraté, zemské ochotnictvo, abonenti. Pak třetí. Tisk strany, tisk odborný i v cizině, malkotenti v činohře. Byla to rána za ranou. Nejkritičtější chvíle nastala téměř bezprostředně před samým jejím rozuzlením.

V našem bordereau — také tato aféra má svoje bordereau — nachází se zmuchlaný lístek, na němž napsáno tužkou:

„Byl u mně pan . . . . . od ..... a žádal mne, jestli Vám mohu dáti vědět o tom, že nyní někde naslouchal, snad vedle kanceláře pana . . . . . a dozvěděl se, že v sobotu má býti jistě stávka damského sboru."

Tento lístek zaslán byl chefovi opery v pondělí před památnou sobotou „Figarovy svatby". Nezaručená anekdota vypravuje, že tu nastal okamžik, v němž se chef opery domníval, že ztrácí půdu pod nohama, neboť že se také ženský sbor hýbe, bylo známo. Zdálo se, že pozbývá mysli. Soudruh a přítel jeho dodal mu jí prý následujícími slovy: „Milý mistře, buď oba při vyhrajeme, a pak bude tím větší rozkoší další naše spolupůsobení v Národním divadle, aneb setkáme se s tak ohromným bídáctvím a nízkostí, že budeme Boha velebiti, pakli odtud vyvázneme!" Nuže věrnost damského sboru ukázala se v rozhodném okamžiku nezlomnou a bylo vyhráno!

Mohli bychom veřejnosti posloužiti ještě lecjakou zajímavou hrozinkou ze spousty dopisního materiálu, z větší části anonymního, v němž nachází se také několik dopisů od muže, kterýž „k vyvolání a udržování nynější stávky nepřispěl ani jediným slovem mluveným, ani jediným škrtem péra a tím méně nějakým skutkem jiným." Snad někdy budoucnost bude spůsobilejší k uveřejnění tohoto intimního archivu. Zvláště karakteristickými jsou ve sbírce této dopisy anonymní, kteréž náleží k pathologii divadelní krise i se svým bídným pravopisem a bombastem, připomínajícím harlekýnův bič, na nějž navázán vepřový měch.

---

s Národním divadlem uzavřené. Jako údové „Verbandu" německých hudebníků zahájili proti němu ihned boykot. Takové porušování listovního tajemství bylo pak opakováno a také zjištěno na dopisu, na adresu chefa opery K. Kovařovice k tomu účelu fingovaném.

Úkolem naší pragmatiky bylo ukázati, že cílem stávky nebylo zlepšení mravní či hmotné členů výkonných těles stávkovavších, že sbory tyto posloužily jako nástroj cizí vůle mimo ně stojící, že cizími vlivy těmi uvedeny v pohyb všechny méně dobré pudy, všechny chtíče a slabosti lidské: žárlivosť, zášť, mstychtivosť, závisť, pomluva, nezkrocená domýšlivosť, zištnosť a j. v.

Všecko to rozbilo se o vytrvalou, nezlomnou vůli několika silných povah. Řeklo se, že Společnost, vlastně artistická správa Národního Divadla, má za sebou svou dětskou nemoc. Také Herkules měl dětskou příhodu, žárlivá choť jeho otce poslala mu do kolébky dva mohutné hady. To, co nemluvícímu heroovi teklo při tom mezi prsty, vzbuzovalo také takovou ošklivost jako mohutné zbytky právě překonané intriky divadelní, takovými mohutnými prostředky inscenované. *Quis Ubi.*

Národní divadlo.

Činohra. (Praga: »Ideální žena«. — Brieux: »Červený talár«. — Kvapil: »Přítmí.« — Jirásek: »M. D. Rettigová.«)

Obě poslední cizojazyčné novinky Národního divadla, tak různé jinak ve svých aspiracích, své ideové hodnotě a celém rázu svém, v tom se přece navzájem podobají, že objevivše se na scéně, vyvolaly nemalou pozornost, ba do jisté míry sensaci. Pragově tříaktové veselohře dopomohla k sensačnímu úspěchu sama Eleonora Duseová, jež v úloze Julie představila se obecenstvu téměř všech větších scén evropských, Brieuxovo drama nalezlo neobyčejně účinné a působivé pozadí v známé »affaiře«, v processu Dreyfusově.

»Ideální ženu«, jež asi od osmi, devíti let jest z nejpůsobivějších čísel původního repertoiru činoherních divadel italských, zamýšlelo již — tuším asi, před čtyřmi roky — k nám uvésti zaniklé »Intimní volné jeviště«. Nemýlím-li se, byl to tehdy nedostatek vhodné interpretky pro postavu Julie, jenž způsobil, že úmysl tento nestal se skutkem, a že teprve po čtyřech letech jsme se na novo přesvědčili, jak málo lze spoléhati na oprávněnost a opodstatněnost lichotivé pověsti a nadšených chvalozpěvů, jež provázejí celou řadu moderních dramat italských. S jakým nadšením byly v Italii přijaty kusy Giacosovy »Práva duše« a »Jako to listí« . . . a jak málo nás nadchly, když jsme je viděli na svojí scéně.

O Pragově »Ideální ženě« nehlásalo se snad v Italii, co se tam tvrdilo o Giacosově hře »Jako to listí . . .«, že totiž značí počátek jakési renaissance italského dramatu, ale každým způsobem dostalo se jí tam nadšeného přijetí. U nás úspěch její nebyl veliký a především ne trvalý. Naše obecenstvo dovedlo se přenésti přes povážlivost mravních zásad, demonstrovaných na postavě hrdinky, uznalo dojista, že Julie jest z nejvděčnějších a nejkrásnějších ženských úloh celého moderního repertoiru, našlo snad i trochu záliby na dráždivé příchuti, kterou tato práce má, ale nedovedlo se pro ni rozehřáti. Do omrzení ve většině moderních her promrskávané předvádění známého poměru muže, ženy a milence, vyžaduje, nemá-li působiti naprosto odporně, hlubšího, originálnějšího a dramatičtějšího pojetí, než k jakému se povznesl ve své komedii Marco Praga. A vyžaduje

především víc nejen mravní opravdovosti, ale i tvůrčí potence a širšího básnického rozpjetí; toho všeho ve hře Pragově není. Z komedie mluví bystrý talent pozorovací (jmenovitě v malbě prostředí v prvním dějství patrný), mluví z ní i dramatická obratnost a dobrá znalost scény, ale schází jí naprosto všechen žár básnického procítění, schází jí eruptivní vzplanutí tvůrčí síly. Obratně, effektně sestrojená, dráždivě nadechnutá a blýskavými reflexemi ověšená komedie, ale nikdy ne projev tvůrce, dílo básníka — taková je »Ideální žena«.

Komedie Pragova přinesla nám tedy zklamání. Myslím, že by ani při kterémkoliv jiném z vyhlášených děl novoitalského repertoiru nebylo líp. Praví-li se kdesi v »Ideální ženě«, že sud dává takové víno, jaké má, dá se tato laciná pravda applikovati i na současné dramatiky vlaské. Veliký rozvoj moderního herectví italského, bravurní výkony proslulých virtuosů italské scény vede přirozeně k zdokonalení machy a k vybroušenějšímu raffinementu v novém vlaském dramatě. Ale z nádoby tak skvostně vykroužené, vybroušené a vyciselované vyprchal zatím nepozorovaně drahocenný, vonný a živný obsah její — všechna poesie z ní vymizela.

Také »Červený talár« jest dílo, v němž raffinovaná macha a skvělá kombinační schopnost slaví pravé triumfy, ale jemuž schází všechen dech nekonečných dálek, všechna hloubka nedohledných prospektů, dílo, jehož důmyslný mechanismus vzbudí snad ve vás na chvíli obdiv, ale jemuž schází všechna teplá životnost. Ale přece není pochybnosti, že »Červený talár« stojí výš, než »Ideální žena«. Již svým sociálním zabarvením, svým vysloveně třídním, stavovským rázem. Je to hra prudce útočná, hněvivě rozpálená, ve své výslovné tendenčnosti žádné duslednosti se nelekající. Čistě lidský jest motiv, z něhož vyrostla: spor mezi lidským vědomím soudcovským a příkazy stavovských povinností, mezi sobeckými zájmy jednotlivcovými a nedostatkem síly, opříti se jich naléhání a postaviti se na stanovisko čiročiré spravedlnosti. Ten mladý, ctižádostivý soudce, jenž ve svém kariernictví čerta se ohlíží po mravních příkazech, jenž dovede vždy hlas svého svědomí přehlušiti, když toho vyžaduje vlastní prospěch, jenž klidně obětuje štěstí a existence bližních svému postupu a přes mrtvoly nevinných lidí, vydaných do rukou tohoto čistého sluhy spravedlnosti jde za svými osobními cíli, není ve svém stavu nijak osamocen. Všem jeho kollegům — tvrdí autor, dojista přehnaně, jak už bývá při takových sumárních a generalisujících výrocích — záleží víc na jich drahých osobách, než na celé spravedlnosti. Červený talár, odznak vyšší hodnosti, rudým svým plápolem oslňuje jejich zrak, že nevidí a nechtí viděti tam, kde jde o štěstí a životy bližních.

Na případu Mouzonově, na osudu Etcheparově autor s oslňující výmluvností ukazuje prohnilost, zvrácenost, sobectví a přímo zločinnost moderní justice. Brieux byl původně žurnalistou. Břitká úsečnost, dialektický šerm a temperamentní útočnost jeho hry ukazují, jak vlivy bývalého povolání uplatňují se ještě dnes v jeho díle. Je dojista (až na třetí akt) působivě a vypočítavě stavěno, prozrazuje nemalou dra-

matickou vervu, pohrává souverenně nervy diváků a kupí effekt na effekt — ale není také víc, než důmyslným, přesně fungujícím mechanismem. Scenická virtuosita Sardouova ožívá znovu v tomto díle předního zástupce mladého francouzského dramatu. S touž bravurou dovedl nám starý virtuos francouzské scény suggerovati hrůzu tajemně spáchaných zločinů, se stejnou vypočítavostí napínal a mučil Vaše nervy (»Ferréol«). A také v jeho díle jako v tomto konec konců vše bylo jenom brillantní machou. Tu i tam ani stopy po paprsku poesie. Tím samým je již řečeno, že sláva »Červeného taláru« brzo pobledne. Sociální zájem, effektní scény a břitká verva jeho hry zajistí jí na čas řadu provozování. Ale účinkům času její struktura neodolá. Zrezaví a shroutí se na konec jako všechny mechanismy.

*

Také obě původní novinky, jež v posledních dvou měsících přešly prkna Národního divadla, neuhájí si asi na dlouho svého místa v repertoiru jediného velikého divadla našeho. Kvapilův veršovaný proverb »Přítmí« je drobnost, která zajisté jenom náhodou dostala se na scénu. V rozkošné povídce »Paprslek slunce« od Enr. Castelnuovo (vyšla česky v »Lumíru« 1879) jediný paprslek slunce, vyšlehlý z těžkých mraků, přivodí pronikavou a rozhodnou změnu situace. Tam totiž Giulietta, provdaná za lhostejného, jen svému bádání oddaného učence již již klesá do náručí přítele mužova, Uga, syta svojí smutné osamělosti, zpita jeho zjevem i jeho řečmi a podléhajíc dráždivému vlivu přítmí, jež nadešlo, když nebe před bouří se zatemnilo. V takové šeré chvilce duše rozvírá se jako kalich květiny, jemné závoje její poutají duše k sobě blíž. Giulietta již již podléhá svodům Ugovým. V tom jediný paprslek, jenž prolomí se kalnými mraky, zaplaší svůdné kouzlo. V jeho svitu Ugo již není jí nebezpečným. Vše je u konce.

Podobně v proverbu Kvapilově, připomínajícím ostatně, jak již jinde bylo konstatováno, na Gnědičovy »Hořící listy«, dávný ctitel, navštíviviší po letech vdanou přítelkyni z mládí, přestává býti nebezpečným, jakmile zmizí šero, v němž oba křísili dávné svoje vzpomínky a v jasném svitu lampy zablyskne se na jeho ruce snubní prsten, prozrazující, že i on dávno již není volným. Kouzelné přítmí zmizelo, někdejší milenec není již nebezpečným a může dokonce na dále býti stálým hostem v domácnosti vdané přítelkyně.

Motiv není ani nový ani originelní. Jest to v celku drobná scéna, které schází vše, čím by mohla nás hlouběji zaujati a vyvolati v nás trvalejší dojmy. Pečlivá režie dopomohla jí k pěknému a působivému rámci, jenž dovedl vyvolati alespoň tušení jakési nálady, ale nemůže jí pojistiti trvalý život na prknech scény, která má tolik důležitějších a vážnějších úkolů, než předváděti takové drobné intimní hříčky, které rozhodně spíš jsou na místě v přátelském kroužku, v zákoutí salónu, někde mezi dvěma dekorativními zástěnami, než v širokém rámci velikého jeviště.

Trojaktovou veselohrou Aloisa Jiráska dostala se bodrá Magdalena Dobromila Rettigová na scénu, jejíž průkopnicí svými divadel-

ními pokusy do jisté míry též sama byla. Obecenstvo, jež v převážné své většině »paní radovou« litomyšlskou znalo jen jako nejúspěšnější dosud českou spisovatelku, jejíž kuchařská kniha dosáhla tak vysoké cifry vydání, o níž naše spisovatelky ani v nejsmělejších svých snech nesní, toto obecenstvo spatřilo ji pojednou na jevišti jako postavu, jež spojuje řadu genrových obrázků z doby předbřeznové, nakreslených rukou dramatika, jenž v práci své projevil nejen důkladnou znalost doby, ale i zřejmou lásku k těmto postavám, jež ve svých staromodních krojích, v tom milém, vonném ovzduší svém mají pro nás tolik půvabu. Jakýsi novellistický nádech, tak lehce pochopitelný u autora, jenž ve velikých románových skladbách i v drobnějších povídkách pokusil se vystihnouti zajímavý ráz a milou vůni naší předbřeznové doby, nese na sobě i »M. D. Rettigová«. Její dějový podklad a zápletka jsou tak prostičké, že na první pohled je zřejmo, že autorovi více šlo o dobový obrázek, než dramaticky působivou, organicky ucelenou práci.

Ve výborné »Vojnarce« a zajímavém, dramaticky silném »Otci« ukázal autor tolika široce založených románových děl, že neschází mu ani dramatické síly a že dovede na jeviště postaviti divadelně účinné, velmi působivé scény, že dovede předvésti markantně kreslené, životné postavy. Nová tato dramatická práce co do účinnosti zůstává značně za oběma zmíněnými selskými hrami. Schází jí právě to, co činí podstatu scénické úspěšnosti: hybná dramatická síla, břitkost a plastika kresby a organicky se vyvíjející děj, jehož nositelkou by byla životná, plastická postava. Magdalena Dobromila Rettigová, jejíž tiché vlastenecké a společenské působení v němčící Litomyšli let třicátých hra Jiráskova nám předvádí, není takovou postavou. Milostné zápletce hry nad to nedostává se novosti.

Pilní čtenáři Jiráskových povídek v nové jeho hře setkají se s nejednou postavou, jež pod jiným jménem jim není neznámou. Ostatně samo ovzduší hry sotva kterému diváku jest neznámým, neboť »Filosofská historie« jest dojista z oněch českých knih, jež pronikly opravdu i do nejširších vrstev. Ale všechny ty figurky a všechno to ovzduší, jež tolika tisícům čtenářů jsou drahými, dojista nepoměrně líp byly vystiženy právě v oné knize. Novellistické vylíčení staré Litomyšle stojí rozhodně výš, než dramatické její zobrazení. »Filosofská historie« každým způsobem »M. D. Rettigovu« přetrvá. *K.*

*

Opera. Opera zahájila opět pravidelnou svoji činnost. Hned první představení po neblahých únorových udalostech ukázalo, že pokus, sestavit za několik dnů plný orchestr, nebyl tak čirou dilettanskou myšlénkou, jak se hlásalo. Naopak: že orchestr co do umělecké kvality své reorganisací jen získal. Zejména ovšem, když vrátily se některé opravdu nenahraditelné a těžce postrádatelné vynikající síly při nástrojích dechových. Řada svěžích, namnoze výborných sil při smyčcích propůjčila hned prvnímu představení Figarovy svatby lesk a jemnost zvuku, jaké nebývali jsme právě zvykli.

A jak orchestr vedením Kovařovicovým urovnal se v souhře, jak rychle a přesně zvykl své práci, ukázala následující představení Werthera. Nebýt té trpké vzpomínky na řadu zbytečně zničených existencí, mohli bychom z výsledku celé affairy jen se radovati. Figarova svatba zajímala, jako zcela nově studované dílo, ovšem i co výkonů pěveckých se týče velice. Nebylo tu, jako při Fideliu pouze mnoho dobré vůle a málo výsledku. Dokonalosti provedení bylo vše mnohem, mnohem bližší, třeba jí plně přec a veskrze nedosaženo. — Svírala-li pevná, určitá kontura klassické melodie přednes jedněch umělců ve trochu střízlivé umírněnosti, vedla snaha po volnosti přednesu jiné k překročení mezí Mozartova stylu. Slohově a přec volně a pravdivě vedl si p. Kliment v úloze Figara. — O aktovce Dafnis a Chloe, Offenbachově povedené parodii antických pastýřských idyll stačí snad konstatovati, že pěkná a vkusná její hudba i její vtipné, persiflující obraty přiměřeně pěkně a s humorem byly též provedeny. V čele provedení stál ovšem málo v obor náš zasahující Pan páně Mošnův. Verdiův »Otello« prohlouben p. kapelníkem Angrem po stránce orchestralní; p. Burian a jeho choť pak poskytli v každém ohledu dokonalou náhradu svých předchůdců — jeden z nejkrásnějších kusů moderní produkce vsazen tím tedy zas, bohda trvale, v repertoir. — Udalostí saisony ovšem zůstane Dvořákova »Rusalka.« Ale o té obšírně příště. — *K. Hoffmeister.*

*

Koncerty. Celá letošní saisona byla na domácí orchestralní veliké novinky chudá. Teprvé sklon její přinesl dvě. Prvá z nich, Otokara Ostrčila suita pro velký orchestr, je pouhým pokusem mladého skladatele, o rázu jehož myšlénkového fondu i celého tvoření dnes, kdy známe zatím jen dvě jeho, od Fibicha z valné části zcela odvislá díla — prvým je smyčcový kvartett, v komorním spolku loni cenou poctěný — nemožno hovořiti. Možno zatím konstatovat pouze vážnou snahu a jakousi obratnost v ovládnutí velikého apparátu orchestralního — třeba mnohdy zbytečně v nejhřmotivější své síle využívaného — a zručnost thematické práce — ač zde zase útvary velikých a největších linií nejistá ještě ruka jen velmi neurčitě a nejasně rýsuje. Dílem hotového, zcela zralého umělce byla zato novinka druhá. Jindřich z Kàanů uvedl v konservatorním koncertě poprve svůj nový klavírní koncert. Obšírné dílo vystavěno ve čtyrech větách, účinně kontrastujících, se doplňujících a pěkně v energickém finale vyvrcholených. Hudební myšlénky Kàanovi vlastní, vybranou elegancí se vyznačující, ve projevech citových trochu upjaty, zato však, tím více gracie a espritu jevící, stilisovány jsou nanejvýš duchaplně a skvěle; obratné a plynné zpracování jich oděno rouchem instrumentálním tak pestrým, že celek hned mdle se leskne matným světlem opálu, hned zas celým ohňostrojem jisker — jak ve scherzu — srší a zas ohnivým, exoticky rudým žárem — jak ve finale — zaplane. Klavírní part, který velmi účinně, pevně rhytmickým a pečlivě odstínovaným úhozem ve všech jeho technických obtížích skvěle zmohla skladatelova žačka, sl. Irma Löwyová, psán ovšem se znalostí

nástroje právě Kàanovi vlastní. A co sloučení jeho s orchestrem se tkne: klavír po spůsobu Lisztově a Rubinsteinově nikde se nevtírá, ale nikde nezaniká ni tónem; všude je předním faktorem v docílení té bohaté barvivosti, která je předním znakem zajímavého díla. — Ze produkce cizí byla to asi Alexandra Glazunova šestá symfonie, jejíž provedení s napjetím očekáváno. Zaujímáť Glazunov již kvantitou své, vezkrze vážným, ba nejvážnějším směrem se beroucí produkce význačné místo v novoruské škole. Symfonie jeví především obratného, všechny prostředky polyfonie, stavby i instrumentace dokonale — snad až příliš lehce ovládajícího pracovníka. — Jinak rázem svým je dílo, vyjma větu druhou, pěkné variace, kosmopolitické; není zde ostře vyhraněného ani národního ani dokonce svého, výrazného profilu. Nanesení příliš silných, massivních tonů žesťové harmonie již ve větě prvé vedlo nezbytně k tomu, že skladatel pak ve větě poslední, rázné a heroické povahy, do zbraně volá, kde jaká moc v orchestru, že vynucuje si nejvyšší napjetí všech sil orchestralních hráčů, jen, by docílil jakéhos stupňování. A toto přec sluchu, tím neutuchajícím třeskem trompet a trombonů a nad to tvrdošijně se vracejícími rhytmy unavenému posléze uniká. Půvabný menuett, finale předcházející, působil by lehkostí svojí pěkným kontrastem ke větám ostatním, nebýt jakési nejednotnosti slohové, která jeho souvislost s celkem jeví povážlivě volnou. — Z oboru hudby komorní děkovati máme českému kvartettu, že poznali jsme kus komorního díla Felixe Weingartnera. Obor tento zdá se být nejméně silnou stránkou velikého dirigenta a skladatele symfonických básní vzácné suggestivnosti, velice vyrazné líčně a jak přirozeno, veliké zvukové nádhery. Skrovné prostředky kvartettní a nedostatek programní opory vedou k nejistotě stylu, mezi posledním Beethovenem a nejmodernější zvukomalbou kolísajícího, a odkrývají ve svém průzračném rouše základní nedostatek skladatelův: nedostatek silné, svérázné hudební myšlénky. Ten nezastírá zde ani sebe lepší práce. — O ostatních známých, provedených v této době dílech, myslím, že netřeba se šířit. Známe klidnou, ve svých melodiích tak rozvážnou a bodrou krásu D-dur symfonie Brahmsovy, jako vzlet a bujaré kypění jara Goldmarkovy »Jarní ouvertury.« Rovněž netřeba býti obšírným, co provedení se týče. Akademický orchestr udržel se řízením p. Wendlerovým i v těžké již první symfonii Beethovenově na obvyklé výši večeru předchozích. Orchestru konservatoře, jeho mladistvé vzrušenosti byl mužný, klidný Brahms ovšem vzdálenější než energický, bouřlivý Glazunov či dokonce Goldmark, právě v díle onom ohněm mládí kypící. —

— Z domácích solistů vedle slečny Löwyovy poprve představil se veřejnosti žák konservatoře, třídy prof. Ševčíka Jaroslav Kocian. Hrál i rozsahem i tíží i hudební obsažností velmi závažný Joachimův koncert v uherském slohu. Hru jeho vyznačovala ona přesnost a co nejkorrektnější propracovanost technická jakož i ona minuciésně vypilovaná, v každém akcentu svém dobře odvážená rhytmika, které Ševčíkově škole jsou vlastní. Skytla-li věta první příležitost, ukázat

vytříbenost hry dvojhmatové, jevilo se finale zase vhodným, pochlubiti se pěkným zvučným spiccatem. Kantilena ovšem teprvé časem, plnou zralostí let stane se mladému umělci volnější a tím výraznější. V komorním spolku p. Otokar Málek opětně v Praze dal se slyšet. Hrál s geniálními spoluhráči, Karlem Hoffmanem a Wihanem Dvořákovo nejobtížnější a nejkrásnější klavírní trio z f moll. Poutal zde i v následujících Schumannových symfonických etudách skvělou zevnější stránkou své hry, krásnou a velmi lehkou technikou, jadrností a živostí svého rhytmu. — Jen přílišné, neustálé nanášení síly seslabilo poněkud dojem jeho krásných výkonů. —

— Z umělců cizích pozdravili jsme v Rudolfině dva z největších. Neb Alfred Günfeld jest ve svém oboru jistě veliký. Není umělcem velikého slohu. Také se nepokouší, jím býti. Ale nenalezneme též mezi miniaturisty veliké mistry? Tak jak Grünfeld vypracuje takou klavírní drobotinu, jako je třeba Griegův »Papillon«, nezahraje ji tak hned druhý z evropských pianistů, s tou propracovaností nejsubtilnějších nuancí, úhozu, síly i tempa. A hnutím kouzelné jeho ruky mění se často skutečná, praobyčejná musikální voda v lahodné víno: divíte se, prohlížejíce po koncertě tak mnohé dílo, jím hrané, jak dovedl vás zaujati skladbou v podstatě tak bezobsažnou. Do jak zářících, jiskrných facett dovede pak vybrousiti dílo samo o sobě již skvostné, ukázalo nejlépe provedení Dvořákových dumek s právě jmenovanými genialními sooluhráči při houslích a cellu. — Alice Barbi nebyla dodnes, tuším, ve své slávě nevyrovnatelné pěvkyně písní zastíněna. Ubylo-li hlasu jejímu na svěžesti i rozsahu v té míře, že vyšších poloh jen velmi opatrně užívá: neztenčilo se její umění pěvecké. A dokonce neseslábla síla, která právě výkony její činila vždy úchvatnými: oduševnělost a hloubka jejího přednesu. Kdo slyšel jí zazpívat Schuberta, Franze či Brahmse, nezapomene nikdy té reprodukce, která každou tou svou, co nejprostěji, co nejméně hledaně podanou frasí do duše padá. A kdo slyšel jí zazpívat některou arii toho či onoho starého vlaského mistra, pozná, jak velikým kouzlem působí ryzí, čistý styl. Tou slohovostí ožívá staletí stará ta hudba, dýšíc plnou vůní svého dávno zašlého jara . . . . *K. Hoffmeister.*

*

Přehled literární.

André Chéradame, L' Europe et la question d' Autriche en seuil du XXe siècle. Paříž, 1901, Plon-Nourrit et Cie. Stran 452 se 14 mapami a 4 facsim. Cena 10 fr. (André Chéradame, Evropa a otázka rakouská na prahu 20. století).

Question d' Autriche — obracejte slova jak chcete, neubráníte se znepokojení nad touto formulí, kterou označuje kniha naši budoucnost. Dostali jsme se vskutku již tak daleko? Bohužel, že odpověď, v kterou shrnujete svůj dojem po přečtení knihy Chéradamovy, protestem bez pochyb býti nemůže. Obšírná, doklady přeplněná francouzská kniha nechce dokázati nic jiného, než že celistvost a samostatnost říše habsburské je vážně ohrožena hnutím pangermánským

a že, ač nebezpečí není bezprostřední, je přece třeba bdělosti všech interessovaných a vhodných opatření preventivních, aby hrozivému proudu byla v čas odňata všechna naděje v úspěch. Je to kniha psaná Francouzem a z francouzského stanoviska, jménem francouzských interessů, ale nepřímo je to kniha eminentně rakouská — známá slova Palackého, pověděná do Frankfurtu dne 11. dubna 1848, slova o Rakousku, jež by bylo třeba znova založit, kdyby ho nebylo, mohla by jí býti karakteristickým mottem. Palacký tenkrát psal slova svá, v duchu mladého liberalismu r. 1848, proti Rusku: v interessu evropské civilisace proti nebezpečí Ruskému je existence Rakouska potřebí, ale v témže listu potíral velkými slovy myšlénku spojení Rakouských zemí dědičných s jednotou všeněmeckou v jedinou říši. »Kdo žádá, aby Rakousy (a spolu s nimi i Čechy) připojily se národně k říši Německé, požaduje od nich samovraždu.« To bylo r. 1848 — před Králové Hradcem, před Sedanem a založením hohenzollernského císařství německého, před velkolepým hospodářským rozkvětem a mocenským rozvojem Německa v posledních třiceti letech. Poměr mezi Rakouskem a Německem se za těch padesát let cele obrátil — dnes by návrat k všeněmeckému programmu frankfurtskému ohrožoval existenci naší říše měrou daleko větší. A že tu nebezpečí takové je a že musí býti značné, toho dokladem je již sama kniha Chéradamova: počíná-li francouzská veřejnost takovou měrou a s takovou vážností všímati si našich poměrů, počíná-li se, jedním slovem řečeno, o nás báti a to ne tak ze sympatií k nám, jako z péče o sebe, je zřejmo, že situace je povážlivější, než snad my sami, kteří stojíce na bojišti podléháme střídavým dojmům denního zápasu, můžeme posouditi.

Francie dnešní mnoho se naučila z chyb, které spolupůsobily při katastrofě z r. 1870. Její nedbalá nevšímavost k poměrům za hranicemi mizí tím více, čím více její postavení politické a hospodářské ve světě je ohrožováno mocnějším soupeřem. Před dvěma léty bylo velmi výmluvnou ukázkou tohoto obratu dílo G. Blondelovo, L'essor industriel et commercial du peuple allemand (Paříž, Larose; v loni 3. vydání o 501 str.), jež na základě autopsie a úředních dat statistických líčilo podivuhodný rozmach hospodářský v Německu a úspěchy jeho v obchodu světovém na úkor Anglie a Francie, vytýkalo podmínky a význam těchto úspěchů výbojného národa, chtělo Francouze učit a varovat. Také u nás by tato kniha byla zasluhovala více pozornosti, než se jí dostalo; pokud se pamatuji, byly jí věnovány pozoruhodnější úvahy jen v »Samostatnosti« a — »Českém Časopise Historickém.« Kniha Chéradamova je zajímavým pendantem k dílu Blondelovu; a nejen Francie jest to, jež má proč zamysliti se vážně nad dosahem »německého nebezpečí,« jehož existenci dovozují tak výmluvně obě tyto knihy. Co do formy je kniha Chéradamova silně »německá«: thema probírá se s německou soustavností a důkladností, vyzbrojenou množstvím pečlivě sebraných citátů a dokladů; autor ovšem chtěl přesvědčit, thesi svou dokázat, dokumentovat, chtěl čtenáři poskytnouti možnost kontroly, a odtud rozsah jeho díla, jež ostatek v stavění otázek a ostré, jasné karakteristice situací jeví všechny přednosti francouzského ducha.

Kapitola prvá líčí stručně politický rozvoj zemí rakouských v 19. st. Autor jeví se tu celkem slušně informovaným vypravovatelem, zejména pro léta 1848-1867; velmi krátce odbyta doba od r. 1879, obsah jazykových nařízení Badenových podán zcela nesprávně. Co překvapuje zejména, je, řekl bych, nedbání značného pokroku, jejž jsme učinili od r. 1879 — universita a nárožní tabulky české v Praze je vše, co udáno je a to hned vedle sebe, jako jediné vymoženosti mimo jazyková nařízení. Z knihy p. Chéradamovy vůbec se Francouz o našem významu mnoho nepoučí: chybí krátký výklad o naší minulosti, o našem rozvoji kulturním a hospodářském v tomto století, o naší organisaci; francouzský čtenář může míti dojem, že mezi námi a Rusíny je rozdíl jen co do počtu. Je to jistě vadou knihy, ale lze to dobře vysvětliti: autor jednak, jenž česky neumí, je odkázán na německé prameny a soukromé informace, čímž vykládám některé nesprávnosti jeho výkladu, jednak psal sice se sympatiemi pro rakouské Slovany, ale jak patrno, ne především k vůli nim. O této knize nelze říci, že je plodem snad české agitace ve Francii; ze všeho je zřejmo, že vznikla z obav a potřeb čistě francouzských, my že máme pro ni význam především jen pro své položení mezinárodní. Můžeme solidním základem těchto vztahů býti upřímně potěšeni: sympatie založené na reálných interessech jsou trvalé a schopné činu; sympatie platonické nebo sentimentální mají slabé zdraví a hynou při prvním konfliktu s brutální realitou zájmů hmotných.

Zvláštní paragraf v této kapitole je věnován poměru Němců rakouských k snahám Slovanů. Zajímavé je pozorování, jež činí autor v příčině německých »klerikálů“ a »liberálů«. Tyto etikety neznamenají nic, praví; konservativci, zvaní klerikály, jsou v ohledu národním liberálními, smiřují se, ač bez nadšení, i s federalismem; »liberálové« jsou zastanci útisku. Cizina, zejména Francie, instinktivně klonící se k antiklerikalismu, je falešnými vignettami těmi o pravém stavu věci klamána; katolicismus rakouských klerikálů není výbojný a epitheton klerikálů ostatek dává se jim od těch, kteří pracují pro klerikalismus protestantský. Ostře a dobře karakterisována také strana Luegrova. Antisemité tvoří dle Chéradama druhou skupinu Němců rakouských, která je sice proti federalismu, ale i proti Prusku. V třetí skupině jsou ostatní Němci; autor nedělí jí však dále v jednotlivé strany její. Shrnuje soud o těchto Němcích v slova, že jsou rozhodní odpůrci Slovanů a že raději připustí roztrhání Rakouska, než by Slovanům ustoupili. Tak by asi třetina Němců rakouských, celkem 3 milliony, nebyla pro případ proti pruskému zakročení. Velká většina národů rakouských však — to je vyloženo v kapitole »Autriche vraie« — je pro federalismus, vývoj posledních desítiletí také k federalismu směřuje a změna ústavy v smyslu federalistickém je rakouskou vnitřní záležitostí, která by nemusila nikterak ohrozit evropský mír. To je resultát prvé kapitoly, a p. Chéradame klade naň důraz zvláštní; staví jej proti mínění, jak praví, obecnému ve Francii, že Rakousko se rozpadne samo sebou a německé země jeho, že, jak přirozeno, připadnou Německu. Jednu poznámku nemožno zde potlačiti: můžem

býti vděčni p. Chéradamovi za jeho výklad o nutnosti federalismu, ale názor jeho o poměrné snadnosti provedení jeho je jistě poněkud optimistický. Jsou-li a byly-li poměry jemu tak příznivy, proč k němu dosud nedošlo? P. Chéradame hledá to vinu ovšem ve vlivech z Berlína, ale to není jistě příčina jediná a sotva příčina hlavní. P. Chéradame oceňuje národy rakouské jen dle jejich počtu, zapomínaje na rozdíly významu hospodářského a kulturního; tak i Němce dělí ve tři skupiny stejné váhy, poněvadž každá z nich má asi 3 milliony hlav, ale zapomíná, že tu tak mechanicky děliti nelze, že na př. za tou třetí skupinou stojí obyvatelstvo nejbohatších a nejvzdělanějších krajů rakouských, že jeho vliv a jeho hlas musí padati na váhu mnohem více, a že tedy, hrozí-li nebezpečí od této části Němcu, je nebezpečí to větší.

Jak již pověděno, nalézá p. Chéradame vlastní příčinu nezdaru pokusů federalistických v politice berlínské. To jej vede ke kapitole druhé, k studiu pangermanismu. I zde by nebyl na škodu krátký výklad historický o imperiu německého národa ve středověku a jeho aspiracích a potom o dějinách Pruska zejména Fridrichovského a jeho plánech na Čechy, o starém zápasu mezi Vídní a Berlínem. To je mnohem důležitější a poučnější pro Francouze než citovaný článek z »Augsburger Zeitung« z r. 1859 a proklamace vrchního kommanda pruského z r. 1866 k obyvatelům království Českého. Pan Chéradame hledá však těžisko výkladu svého v Německu nejnovějším, pobismarkovském — Bismarka má za odpůrce pangermanismu z přesvědčení, ne z politiky — v Německu Viléma II. Co podává, není v podstatě nic jiného, než vylíčení ku podivu rostoucí a mohutnící všeněmecké agitace, řízené od r. 1896 všeněmeckým svazem lipským (Alldeutscher Verband). Autoru třeba vzdáti chválu, že pro tuto kapitolu své práce sbíral materiál s pílí a staral se, aby výklad jeho poučoval. Jde tu ovšem skoro veskrze o publicistické projevy, uložené částečně v anonymních brožurách a pak o program a význam Alldeutscher Verbandu, ale co tu p. Chéradame snesl, postačí, abychom tuto agitaci, za kterou ovšem nestojí, jak věříme v Rakousku, knížata a vlády, ale která v několika letech učinila takové pokroky, naučili nepodceňovati. P. Chéradame ukazuje, že ji zrodilo vědomí neočekávaných úspěchů politických a hospodářských po r. 1871, totéž sebevědomí, které v praxi jalo se prováděti heslo světové politiky německé a jemuž založení císařství r. 1871 není již zakončením německého rozvoje národního, ale počátkem jeho. Pokud Rakouska se týče, zůstával svět officielní v Německu věren zásadám Bismarkovým, ale tato zdrženlivost, praví p. Chéradame, ustoupila značně v posledních letech, když Němci v Rakousku byli zas jednou »utlačováni«. P. Chéradame nás poučuje, že agitace pro připojení Rakouska k Německu, prozatím pro celní unii obou států, opírá se také o důvody hospodářské, že je to zejména Alld. Verband, jenž chce přesvědčiti německou veřejnost, že jen celní unie s Rakouskem je s to, aby zažehnala škody hrozící z konfliktu agrárních a průmyslových interessů v Německu. Otázku náboženskou má při tom Chéradame za

podřízenou: v Berlíně myslí jen na Weltpolitik, t. j. na zisky hmotné a jim prozatím jsou ochotni obětovati vše ostatní; s 26 mil. katolíků ve velkém Německu mohli by ostatně vykonávati vliv na Řím ve prospěch své světové politiky. Němečtí katolíci, s kardinálem Koppem v čele, slouží dnes ochotně Berlínu. K tomu lze dodati, že by Německo zvětšené o Rakousko, nezískalo 26 mil. katolických poddaných, nýbrž jen asi polovici toho počtu; ti ostatní by byli špatní katolíci.

Následuje analyse dotčené letákové všeněmecké »literatury«, analyse po vedoucích myšlénkách a argumentech jejích a zároveň výklad programů a plánů všeněmeckých do budoucna, zejména se zřetelem k Rakousku. Jsou to programy v jednotlivostech a zejména v prostředcích, jež jsou navrhovány k jejich provedení, značně si odporující, jsou to jednak plány na celní spolek středoevropský, jednak na Velké Německo: společný jest jim důraz, kladený na potřebu pokoření Čechů a získání Terstu. V detaily není tu vděčno ani žádoucno vcházeti — p. Chéradame doplnil svůj podrobný výklad této »literatury« dvěma mapami, jež znázorňují rozsah střední Evropy, t. j. příštího velkého Německa, jak si je představují dvě v žádostech svých nejsmělejší a nejotevřenější brožury všeněmecké: »Grossdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950« (Thormann, Berlin, 1895) a známější u nás »Oesterreichs Zusammenbruch und Wiederaufbau« (Mnichov, Lehmann, 1899). Společné plánům všeněmeckým je také rozdělování výboje budoucího na dvě etapy: prvá spokojí se Rakouskem, druhá rozšíří hranice říše do Hollandska, flámské části Belgie a Švýcarska.

Kapitola třetí je věnována »propagandě pangermánské v Cislajtánii«. Líčí krátce, ale často s detaily dobře informovaného vypravovatele vznik a rozvoj strany Schoenererovy, tvrdí, že Schoenerer jedná ve shodě s ředitelem všeněmeckého svazu Lipského, říš. poslancem něm. drem Hassem, vykládá, jak vydatně užili prusofilové záminky jazykových nařízení Badenových k agitaci (poněkud komické nedopatření je tu v uvedených jménech hlavních pomocníků Schoenererových: dr. Karel Türk, Karel Wolf a Karel Iro — tak všude místo Karl) a pojednává podrobně o způsobách této agitace; ani politických pohledových lístků není opomenuto. Dobře zpraven je autor i o agitaci »Los von Rom« a s důrazem ovšem vytýká její politické cíle; v textu najdeme dokonce faksimile tištěného blanketu, kde mají se podepsaní čestným slovem zavázati p. Schoenererovi, že v den jím ustanovený oznámí úřadu své vystoupení z katolické církve. Následují výklady o poměru židů a sociálních demokratů k prusofilům: židé, praví autor, jsou vůbec nepřáteli Slovanů, kteří po staletí dávali se snadno vykořisťovati. Politické osvobození Slovanů znamenalo by i jejich emancipaci hospodářskou: proto většina židů má živý zájem v potlačování »slavismu«. Poněvadž pak nemůže toho docíliti vlastními cestami, favorisuje aspoň všemožně všeněmecké hnutí. Proto také vídeňský tisk socialistický podporoval horlivě socialistické manévry prusofilů. Zde má na mysli p. Chéradame agitaci proti vládě Thunově pro § 14

a daň cukerní. Pokud zde autor je blízek nebo daleko pravdě, o tom ovšem nebude asi u nás jednotného mínění: lze ukázati na to, že prusofilové, jimž náš německý tisk eufemesticky dává jméno radikálů a socialisté jsou na bojišti volebním nejlitějšími nepřátely; vzpomeneme-li však, že nejen proti Thunovi, ale i proti Badenovi vykonali sociální demokraté Němcům nejplatnější služby, nemůžeme odepříti vší oprávněnosti tvrzení francouzského pozorovatele. Židé jdou s Němci, bylo by lze dodati, nejen z obavy před emancipací Slovanů, jako z přesvědčení, že Němcům náleží budoucnost; jdou, jako vždy, s těmi, kteří budou míti moc a panování. P. Chéradame dále podrobně probírá židovský i nežidovský tisk německý v poměru jeho k tendencím všeněmeckým, německou organisaci spolkovou, agitaci na universitách a t. zv. Jugendbundy, projevy všeněmecké v parlamentě a na demonstrativních schůzích v l. 1897 až 1899 a konečně výsledky hnutí. Velmi dobře je karakterisována taktika prusofilů: žádají vždy to, čeho vláda nemůže povoliti; jejich intransigeantní upřílišenost je vypočítavá: ona nechce shodě, nýbrž boji, agitace nemá ustati, ale růsti. A konče své vývody, vrací se p. Chéradame zase k jedné z hlavních myšlének své práce: prusofilové nejsou mluvčími a zástupci všech Němců Cislajtánských. To tvrdí jen nepřátelé Rakouska a telegrafické agentury, jichž úlohou je vzbuditi v cizině mínění, že Rakousko je v rozkladu. Tato místa a toto stanovisko je to také, pro něž kniha p. Chéradamova zasluhuje chvály knihy dobře rakouské, a v souvislosti s tím i zde, jako již výše v předmluvě, nalézá autor příležitost, aby vzpomenul varovných slov dra Riegra, ukazujících na nebezpečí Pruské, slov z memoriálu podaného Napoleonu III. V předmluvě je o obsahu a osudu tohoto memoriálu, jenž dostal se konečně do rukou Beustových, pověděno dosti zajímavých podrobností.

Má Rakousko nějaký zájem v tom, aby povolilo programu všeněmeckému a jak, kdyby k této eventualitě došlo, mohou se zachovati Uhry? — takové je thema kapitoly čtvrté (L'Autriche, l' Hongrie et le nouvel état des choses). Autor klade si nejdříve zajímavou otázku, jak velká je »rakouská« force de résistance slovanských národů a Němců rakouských, jinými slovy, jak solidní je jejich rakouský patriotismus? Začíná Čechy, a zde jsou to opět projevy Riegrovy, jimiž dokazuje, že cíl Čechů nemůže býti jiný, než zachovati Rakousko a zachrániti se v Rakousku. Zde mohl p. Chéradame shledati projevů, neméně vážných a neméně slavnostních, než jsou Riegrovy, ještě více; mohl promluviti bez rozpaků i o snahách a pokusech opáčných, nám z tábora německého vyčítaných — resultát byl by politickým dětinstvím těchto »fakt« potvrzen jenom dokonaleji. Mluvě o Polácích, ukazuje autor, že »Sonderstellung«, jež jim nabízejí Němci, přineslo by jim těžké škody hospodářské a že Polákům nemůže býti lépe, než jak jim je v nynější situaci. Přecházeje k Rusínům, uznává oprávněnost mnohých jejich stížností, ale poukazem k snahám a utiskování maloruského hnutí v carské říši hledí dovoditi, že i zájmy Rusů

haličských jsou úzce spojeny s existencí Rakouska. Zde zase připojena poučná mapka geografického rozšíření Malorusů. Panslavismus politický je nemožný program, rakušanství Slovanů rakouských je hluboké a trvalé — to je resultát těchto úvah. K tomu přistupuje výklad o antipatiích pravého rakouského Němce (zde jsou míněni patrně Němci ze zemí alpských) k Prusku a k Prušákům, antipatie, jež jsou základem patriotismu rakouských Němců. Třebas by dnes agitace prusofilů rozvoj těchto antipatií zadržovala, přece, má za to p. Chéradame, povede síla poměrů i tyto Němce k přijetí federalismu. Důvody federalismu jsou zkrátka reellní a trvalé, ve federalismu je formule nového Rakouska.

Po stránce hospodářské má Rakousko ještě méně příčin, aby dávalo se na cesty, vykazované agitací všeněmeckou. Celní jednota s Německem by zničila většinu jeho průmyslu. V celní jednotě dvou států je to vždy slabší strana, jež je politicky absorbována. R. 1849—1851 chtělo Rakousko vstoupiti v celní jednotu německou (možno připomenouti, že i Palacký v listu do Frankfurtu tuto celní jednotu doporoučel), ale Prusko tenkrát odmítlo, protože bylo hospodářsky slabší. Dnes se karty obrátily, a prospěch zemědělců a některých odvětví průmyslových z celní unie nevyvážil by velké škody na jiných stranách. Rakousko si hospodářsky stačí; po této stránce tedy existence jeho také není z přirozeného vývoje poměrů ohrožena.

Následuje kapitola uherská. Ukazuje také, že autor dal si všechnu práci, aby se o poměrech a věcech poučil. Vyloživ stručně, proč Maďaři byli nepřáteli federalismu v Rakousku a proč stali se ctiteli a přáteli Pruska, uvažuje obšírně o eventualitách samostatného nebo od Rakouska celními liniemi odděleného Uherska. Má za to, že provedení plánu jest nesnadné a že by také připojení Uher k středoevropské celní jednotě nebylo prospěchem pro Uhry, sousedství jich s celní jednotou německo-rakouskou že by bylo přímo nebezpečné. Tím dostává se k otázce německého nebezpečí pro Maďary, cituje některé projevy všeněmecké hrozící Maďarům společným postupem Němců uherských a Rumunů uherských i neuherských a ze všeho odvozuje konečně rodící se prý mezi Maďary náladu protiněmeckou a ustupování víry v nebezpečí slovanské. Jsou to zejména některé projevy Ugronovy, projevy protiněmecké nebo Čechům přátelské, jež jsou tu citovány dokladem. P. Chéradame uzavírá svůj výklad slovy 'naděje, že Uhři dovolí federalistickou ústavu v Rakousku. Pan Chéradame dal si v této kapitole mnoho záležet, aby čtenáře přesvědčil — mám však za to, že bude mezi nimi dosti těch, kteří naděje jeho budou míti za příliš optimistické. Nevládne-li tam za Litavou táž »liberální« společnost, kterou v Rakousku má p. Chéradame za přirozenou fedrovatelku všeněmectví?

W.

(Příště dále.)

O. Hostinského: »Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu.« Název knihy i označení její jako pisatelovy »úvahy

a vzpomínky» označuje dopodrobna obsah i směr závažného spisu. Věděli jsme všichni, že bylo našemu mistru těžce bojovati o uplatnění jeho díla. Ale podrobnosti, jak se boj ten rozvíjel, způsob, jakým byl s obou stran veden, zůstávaly nám skoro neznámy, nejasny. Přímé zprávy z bojiště dávno byly zapadly ve starých listech z těch let. Hostinského kniha poprvé podává přehled žurnalistických zápasů pro a contra dílo mistrovo, cituje do slova názory obou stran. Ukazuje, že stály zde proti sobě sic jednak osoby: že rozpor však byl hlubší, než čistě osobní: že to byl zásadní rozpor názorů svrchovaně konservativních, které hájila strana Pivodova a Maýrova proti Smetanovým názorům o umění moderním a českém. A co není zahrnuto v literárních dokumentech oné doby, doplňují osobní bohaté paměti spisovatelovy. Byl Dr. Hostinský přec co nejčilejším účastníkem celého hnutí smetanovského, do všech tehdejších hudebních událostí plně zasvěceným. Byl zároveň nejráznějším, nejvýmluvnějším a hloubkou vzdělání nejvíce imponujícím bojovníkem za mistrovy idey. Odíval je slovní formou a razil jim cesty kdy a kde. Jeho úvahy o dílech mistrových, jeho rozbory a výklady jich zasloužily i jinak nového souborného otištění, ne pouze jako historický dokument. Vždyť vše to, co Hostinský kdy o Smetanovi napsal, ukazuje se dodnes platným a pravdivým v plném svém rozsahu. A myšlénky i stati ty jsou formulovány tak přesvědčivě, s tou plynnou, vřelou výmluvností, která právě Hostinskému jest vlastní. Kniha čte se opravdu jako nejkrásnější belletrie, třeba autor v úvodu všech nároků na poutavost skromně se vzdával. Ten bohatý, konkretní obsah Hostinského spisu měl by býti podkladem každému, kdož o Smetanovu otázku se zajímá. Sáhneme-li po jejím pročtení ke Krejčího duchaplnému pokusu o filosofii Smetanova umění, shledáme, že zorný úhel nás mladších vůči mistrovu dílu není od onoho, jímž Hostinský se na Smetanu díval a dívá, nijak odchylný. Uzříme, že se nám Krejčího knihou jen o několik stupňů rozšířil: že naučili jsme se zříti ne jen souvislost a zase odchylnost umění Smetanova a Wagnerova, ale v některém ohledu zásadní jich protiklad. —

K. Hoffmeister.

*

Fr. Kvapil: »Životem k idealu«. Literární vzpomínky a skizzy (1888—1899.)

Mám rád takové pestré, bohaté knihy, jako jest tato. V mihavé směsi, jako pořad jídel na menu veliké slavnostní tabule, střídají se tu práce nejrůznějšího druhu, soustředěné v jediný svazek. Můžete si při četbě voliti dle vlastní okamžité nálady. Baví-li vás právě v tu chvíli memoirová črta, zde jest. Zachce-li se vám literárního profilu nějakého básníka, najdete jej zde. Vzbudí-li tento profil ve vás touhu, abyste poznali alespoň nějaké drobnější číslo z tvorby tohoto pěvce, o kterém jste se právě informovali, obraťte několik listů a najdete výborný převod některé básně, pro autora příznačné. A tak přichází tato kniha vstříc takové záplavě choutek a náklonností, že úspěch její jest, trvám, její pestrostí a bohatstvím látky, kterou přináší, již předem zajištěn.

Ale není to snad publikace, která slouží okamžité choutce, na chvíli rozčeří vlny literární hladiny, vyvolá trochu diskuse, jde z ruky do ruky a za měsíc, za dva zmizí pro vždy ze sféry literárního zájmu. Ba právě naopak, kniha K v a p i l o v a jest z těch, k nimž čtenář častěji a rád se vrátí, jimž teprve časem přijde, jak se říká, řádně na chuť. Není ani jinak možno u knihy, která přináší tolik zajímavého a cenného poučení ve formě velmi přístupné a která otvírá čtenáři takové cenné pohledy do kulturního života Slovanstva, do poesie hned tří (a, připočteme-li k tomu i reflexy cizích jevů na domácí život náš, do osvětného snažení čtyř) národů slovanských. Výborný znalec poesie slovanské, najmě polské, jenž již skoro po čtvrt století stojí v přední řadě těch, kdož dle vlastních slov jeho snažili se učiniti „hlubší průlom do slovanského světa," sebral zde v jeden celek řadu svých článků o různých vynikajících zjevech slovanského Parnassu a seřadil je v knihu, v níž oddaná láska k věci i důkladná znalost její pojí se s uměním, vzbuditi i ve čtenáři stejně živý a láskyplný zájem pro vše, co zajímá autora samého.

Že Fr. Kvapil od let s láskou a zájmem studuje poesii slovanskou, nebylo tajno nikoho, kdo sledoval jeho příležitostné essaye, uveřejňované v literárních měsíčnících, práce stejně zajímavé jako obsažné a instruktivní, i kdo četl jeho krásnou knihu „Ženy a milenky slovanských básníků" (1893). Ku sbírce té tvoří tato kniha vhodný doplněk a vítané pokračování. Stejně jako „Ženy a milenky" jest i „Životem k ideálu" jenom částečnou realisací dávného snu básníkova, „napsati řadu studií o životě a spisech slovanských básníků, v níž by se střídaly články biografické s rozbory vynikajících děl a která, systematicky uspořádána, tvořila by v sobě uzavřený, dle určitého plánu zbudovaný celek". Poměry životní, léta těžkých bojů existenčních nedopustila, aby krásný sen tento vtělil se ve skutek. Jenom zlomky toho, co mu tanulo na mysli, mohl autor realisovati.

Že nebylo mu dopřáno tento sen mládí učiniti skutkem, sluší tím více litovati, ježto, jak zase právě tato kniha ukazuje, není u nás hned tak někoho jiného, kdo by do té míry jako Fr. Kvapil byl povolán, aby s úspěchem mohl pracovati k cíli, v předmluvě ku této knize vytčenému: „buditi účast a sympatie našeho obecenstva k poesii bratrských národů slovanských a přispívati tak k seznámení se s jejich uměleckými a kulturními snahami." Opravňuje jej k tomu, jak již řečeno, nejen vroucí láska k poesii slovanské, ale i důkladná znalost věci. Stačí, přečtete-li si několik stránek knihy, abyste ocenili jeho hlubokou znalost věci. Jak zasvěcen je do života i díla básníků, o nichž píše, jak dopodrobna zná korrespondenci nejen jejich, ale i jejich přátel a odpůrců, jak dobře ví, co kde o životě a spisech jejich bylo napsáno, jaké stanovisko k jejich osobám a dílům zaujala současná i pozdější kritika. Ale nespokojuje se prostě tím, aby klidně registroval, co o té a oné věci tam a tam napsali životopisci a kritikové jiní, nýbrž sám snaží se záhadné zjevy proniknouti, objasniti, sám k posuzovaným dílům zaujímá určité svoje stanovisko. A rád tvrzení svoje illustruje a podpírá citáty z korrespondencí básníků, o nichž píše, citáty z děl jejich: většími ukázkami jejich poesie.

Umí o všem, co líčí, vypravovati prostě, beze snahy, chtít se zablýsknouti

svými vědomostmi a stylistickými bravourami, zajímavě a mile. Dovede, jak již řečeno, získati zájem pro svou věc. Z toho důvodu, myslím, kniha jeho pro rozšíření zájmu pro slovanskou poesii a lepší znalosti kulturních záležitostí slovanských může mnoho udělati. Jádrem její jest řada biografických črt, týkajících se Adama Mickiewicze, protkaná překladovými ukázkami z jeho poesie — v celku přes půldruhého sta stránek. Jak viděti, část ta sama o sobě stačila by na samostatnou publikaci o velikém pěvci polském. Kolik tak podrobných a tak zajímavě psaných studií o životě ne snad cizích, ale domácích našich autorů máme ve své literatuře? Z těchto zajímavých pohledů do intimního života básníkova pro českého čtenáře nejcennější jest essay, jednající o pobytu Mickiewiczově v Čechách, o stycích jeho s našimi literáty oné doby a o soudu jeho o tehdejší literatuře české. Kapitola tato sama o sobě stačila by, aby knize Kvapilově zabezpečila pozornost i cizích kruhů čtenářských. Já osobně stavím oddíl, v němž autor líčí pobyt Mickiewiczův v Moskvě, ještě výš. Z líčení toho odnášíme si opravdu pěkný a plastický obraz pohnutého mládí básníkova. S láskou a porozuměním načrtány jsou i silhouetty Apollona Nikolajeviče Majkova a Ivana Mažuraniče. Jmenovitě za essay o Majkovu musíme býti autoru vděčni. U nás, kde se v obecenstvu stále ještě myslí, že poesie ruská vymřela Puškinem a Lermontovem, může takový pěkný profil ruského básníka, stručně, ale přece obsažně a výstižně skizzovaný, velmi dobře působiti. Také profil Ivana Mažuraniče, sympatického básníka „Smrti Smail-agy Čengiče", sluší jakožto pěkný a cenný příspěvek ku poznání charvatské poesie, u nás málo známé, jen vítati. Memoirový článek „Ze vzpomínek na Adama Asnyka" vymyká se, jak autor sám dobře cítil a jak v předmluvě také výslovně podotýká, jaksi z rámce knihy. Dnes, kdy jenom ještě krátká doba několika málo let dělí nás od skutečností, v oddíle tom líčených, nejeden detail, který po letech nabude ostrého, příznačného reliefu, dnes ještě zdá se nám příliš osobním, příliš intimním, než aby nás mohl hlouběji zajímati. Není pochybnosti, že oddíl ten, přinášející tolik pěkných rysů ze soukromého života Asnykova (připomínám jen milé a svěží líčení krakovské domácnosti básníkovy a především krásný a výrazný profil jeho otce, zachycený v celé teplé své životnosti), obsahuje mnoho zajímavého a že jako dnes velice si vážíme podrobných zápisků a listů Odyňcových, líčících přesně každý detail z Mickiewiczova pobytu v Čechách, i tato partie knihy „Životem k idealu" bude pozdějším čtenářům cennější a vzácnější, než jest nám dnes. Zbudována na jiném, subjektivnějším a osobním základě, než všechna ostatní čísla knihy, odrážejí se od nich tím znatelněji.

Na konec rád bych se zmínil ještě o něčem, co této sympathické a cenné knize dodává zvláštního půvabu. Jsou to překlady z básníků, o nichž se autor rozepisuje, překlady vyznačující se krásnou, plnou, pečlivě vyciselonou formou a šťastným vystižením barev originálu. Na všech jest znáti, že překladatel nespokojil se prvním nahodilým výrazem, který se mu namanul, nýbrž že k práci své přikročil s plným porozuměním a nemalou pílí. (To platí i o překladech, jimiž ku knize přispěla choť autorova.) Všechny tyto překlady oslňují svojí vybroušenou formou. Ale „Reduta Ordonova" jest přímo kabinetní kousek. *Alastor.*

Z nové české poesie. (Bohdan Kaminský »Povídky veršem«).

Kruh motivů Bohdana Kaminského není veliký. Jeho vývoj dal by se znázorniti křivkou mírně zvlněnou, nestoupající náhlými rozmachy ani zase prudce neklesající. Mezi parkem Sychrovským, zalitým chladnými lesky měsíce a mezi hlukem a nudou Příkopů zmítá se duše básníkova od samého počátku literární jeho dráhy až k nejnovějším jeho publikacím. Od hrobů, jejichž tma pohltila, co jeho srdci bylo nejdražším, odešel do ryku a shonu velkoměstských ulic pohřbít svůj žal. Bolest — toť nejvýznačnější struna jeho lýry, zvuk její se chvěje celým jeho dílem. A na tento spodní tón zladěno je vše, naň uvésti lze vše, co napsal.

V prvních knihách, nejvíc v „Ztraceném volání", dnes již skoro zapomenutém, bolest raněného srdce propukla v několika čistých, srdce rozrývajících a nezapomenutelných tónů. Tam, v té knize, na níž leží opar jako ze slzí, v té knize, kde žal sevřené duše a děsivé vzpomínky na Smrt, vplíživší se v úzký kruh rodinný, vyzněly několika jímavými, jako kovovými souzvuky, jsou, myslím, podnes nejlepší čísla básníkova. Bezprostředně a prostě tam jeho bolest mluví k srdci čtenářovu; pod tíhou katastrof, jež zažil, slova sama se mu hrnou na rty. V této knize žal, jejž zažil, není mu ještě zdrojem sladkého sebemučení, tady nehalí se ještě v dekorativní draperie smutečních florů, jichž záhyby a spád s takovou péčí upravuje ve svých pozdějších knihách. Kniha, plná vzlyků, jdoucích přímo ze srdce a plná měsíčního svitu, linoucího se koši starých stromů a dopadajícího na drahé hroby — tak žije v naší paměti „Ztracené volání". Opožděný romantik, zabloudilý do ulic velkoměstských, jenž nepřestává toužiti po místech, kde jej tolik žalu stihlo a jehož srdce chví se ještě pod dotyky spárů drsného osudu. Ke vzlykům bolestných rodinných vzpomínek druží se v pozdějších knihách hoře ze zklamané lásky. A zase zní jeho píseň jako ševely mollových arpegií, splývajících krajem, plným lunné záře. Znovu a znovu hrouží se ve svoji bolest, otevírá rány, již již zacelené.

Bloudí vřavou velkoměstských ulic, baví se jich překotným ruchem, zachycuje dokonce i figurky, jež jej baví svou směšností, ale konec konců ani ve vřavě velkoměstské nedovede zapomenouti na žal svého srdce. Hrst zlatých paprsků padla, ovšem, v jeho nitro. Jasnou památku na prvou lásku odnáší si do života a kam jej osud vede, všude vzpomíná na ten „den štěstí". Ale to vše nestačí, aby odestřelo chmury, věšící se na jeho čelo, aby rozplašilo stíny, jež pomalu vynořují se v duši. Promítá bolest svého nitra do svého okolí, tvoří si z ní takové dusné, tížící ovzduší, jež mu zakaluje pohled do víru životního, hlučícího a tryskajícího kol něj. Jak málo vše to, co kolem sebe vidí, odpovídá představám, jež si o životě utvořil, jak nudí se v tom společenském ruchu, do něhož se byl utekl! A přece nemá síly, vyrvati se proudům, které jej unášejí. Je opožděný romantik, ale je zároveň syn doby nervosní a roztříštěné. Utekl by se rád na svoje vysněné hrady, ale nemá dost síly, aby postavil hráze příbojům skutečnosti, jež podmílají jejich základy. Jeho celá duševní disposice tíhne k romantice, ale život, jejž

žije, žádá svoji daň. Tak zmítá se, uchvacován oběma proudy stále mezi úskalím. Má sem tam realistickou alluru, ale co chvíli se zapomene, pohne maskou a vy spatříte pod ní romantika.

Není v jeho lyrice sociálních momentů, o něž ve svých povídkových pracech přece sem tam zavadil, není v ní ohlasů dnešního společenského vření. V dusné atmosféře, kterou občas zašlehnou blýskavice příštích bouří, tento zachmuřený lyrik pěje o bolesti s v é h o nitra, o ranách s v é h o srdce. Rozvádí jen šíře motivy, jež hned v prvních knihách svých nadhodil. Je po vytce lyrik. Ve svých výpravných básních nedostal se přes náběhy k vlastním povídkám. Máte stále dojem, jakoby to vše, co vám předkládá, byla jen průprava k něčemu, co teprve přijde, jako zběžné skizzy a studie k „velkému plátnu", na něž čekáme. Má, o tom není sporu, dobré oko pro příznačný detail, má — v celku alespoň — i správnou distanci od věcí, jež líčí.

I v nových těchto „Povídkách veršem" najdete nejeden šťastný postřeh, nejeden slibný náběh. Ale při tom zpravidla zůstává. Všecky ty věci čtou se velmi příjemně, dvě tři (Konec idylly", „Pokání", „Za starou láskou") vás dokonce i hloub zaujmou, ačkoliv motivy jejich nejsou nikterak nové a překvapující. Ale když dočtete, máte dojem, jakoby jen lehká, hravá pěna byla kol vás šumčla. Šuměla, kypěla, proudila — ale konec konců rozplynula se v nic. Hlubšího dojmu si z knihy neodnášíte. Jest tam tolik napovědného, tolik nadhozeného, ale tak málo je dopovědčno a dokresleno. Někde sotva náběh k náběhu postřehnete. A přece cítíte jasně, že by básník, ovládající plynnou a hladkou, byť i někdy dost povrchní formu, vyzbrojen smyslem pro charakteristický detail a dobrým darem pozorovacím, byl povolán, aby na poli veršované povídky dobyl si větších a trvalejších úspěchů, než s jakými se spokojil v tomto případě. Hned v prvé povídce, „Na švestkách", zarazí vás nicotnost sujetu, který zde nad to ještě příliš rozvláčně traktován. Kaminskému, který pro chmurné motivy nejednou dovedl nalézti tóny čisté a plné, jenž jmenovitě žalu srdce, těžkými ranami rozdrásaného dal výraz ve slokách, zachvívajících se zoufalými, do duše se zařezávajícími vzlyky, nesvědčí buršikósní a rozmarný tón. Tam, kde udeřil na struny vážnější, jako na př. v „Konci idylly" a „Pokání", docilil větších úspěchů než v humoresce „Na švestkách" a veršovaném feuilletonu „Premiera". Číslo posléze jmenované působí přímo jako fragment většího nějakého celku. Jest to taková studie, takový náběh, o jakých byla svrchu řeč.

„Konec idylly" působí ne motivem svým, dojista ne novým, nýbrž hlubokým procítěním, jež z této povídky mluví a vřelostí citového vzrušení, jež zachvívá poslední částí její. Také motiv povídky „Za starou láskou" — zklamání muže, jenž po letech setkává se se svou milou z mladých let a shledává pojednou, jak ta, jež stále v mysli jeho žila obestřena kouzlem mladých illusí, za dlouhá léta rozluky sestárla a sevšedněla — byl již v nesčetných variacích zpracován. Ale přes to povídka Kaminského pobaví vás lehkostí a svižností svou i hravým rozmarem, jenž v této práci působí mnohem přirozeněji, než v jiných částech knihy. Hlubší a širší pozadí, než ostatní práce, v knize obsažené, má poslední povídka, „Pokání", jíž však nedostává se

hluboce rytých linií prolínavé kresby psychologické, kterých by byla látka ta vyžadovala.

V celku kniha má ráz ostatních publikací básníkových. Zklamané, ztroskotané naděje, křehké květy mladých illusí, rozšlehané chladnými, prudkými prškami drsné skutečnosti životní — takový jest asi základní tón i této knihy Kaminského. Ti, kdož touží jen po lehké, příjemné, milé četbě, budou „Povídkami veršem“ nejvýš potěšeni. Ale od autora musíme žádati víc, než aby nám podával jen hladkou, zábavnou lekturu. Pro nás tato kniha jest jenom snůškou studií k pracem hlubším a vážnějším. *J. Kamper.*

*

»**Na zemi a na nebi.**« Básně Eduarda Alberta. (Dokonč.)

Pyšná mnohdy stavba roztříštěna je ve dvě, tři i více podružných ideových tors, která se presentují následkem toho dosti enervovaně. Platí to sice všeobecně, však hlavně je to zřetelno u jinak velmi krásných a hrdých básní »Algol«, »Orion« a u podivuhodně pojatého čísla »Četba«, kde zladění přísné vědy s tajemnými proudy života je přímo genialní:

Ne z listu knihy, z listu stromu čtiž!
Utrhni sobě s lípy jediný
a drž jej, proti světlu prohlížej,
jak krásná v něm a pravidelná síť
se rozepřádá, jdouc až ku kraji — — —

(Str. 93.)

Zdá se místy, že slyšíme Alberta-professora vyprávět žákům těžkou stavbu vědy, tak hluboce, a přece tak poeticky a prostě! A co je zvláště podivno: Jak všeobecné, denní a zrovna očividné pravdy vyrůstají ve slovech básníkova podání v zajímavou stavbu veliké mravní potence a povznášejícího významu. Básník pohlíží ku příkladu na drobounké cévy listu, vstupující do stonků, prolínající kůru i dřeň a jemně rozběhlé v nejzazší konečky vláskovitých kořínků. V těch jsou nespočetná množství buniček-dělnic i nejrozmanitějších rodů bakterií-otrokyň, »jež pomahají, v prsti hrabou se, ji rozštěpujou, lámou v částice a molekuly staví, rovnají . . .«. Z nich každá nese stromu drobounkou krůpěj života, jež zelení listů dochází vítězného projevu. A teď slyšte jen:

Když bělokorá bříza šepotá,
když o polednách zdlouha hledá sýc
když v sýkotách se klepe osyka,
když v bouři lípa lomí rameny
a větve javorů když skřípají —
Dryady Řeků jak by mluvily!
— — — —

(Str. 95., Četba.)

Pohyblivá zeleň listů, šum a skřípání rozhoupaných větví jsou tu dostatečným projevem života Albertově duši. Na první pohled zdálo by se, že probleskuje tu stanovisko poesie starší, příliš nadšené a trochu sentimentální, jejíž nejúrodnějším ideovým polem byla

zvířená fantasie. Však pouze zdánlivě. Vědecký, vhodně podložený názor básníkův mocně tu taví nádech sentimentality v zrno aktualnosti a vzácné životnosti. Vždyť i ve spánku, kdy pouze srdce tluče, proudí nám útrobou život, dodává básník. A rána se hojí vojínu, který polomrtev a v mrákotách po dny a noci leží . . . »Což neporodí žena bez smyslů, když tluče plod na bránu života? — — Těmito prostými argumenty, kladenými s největším klidem, zvedá se úroveň ideová a dociluje se půvabu náladovosti. Kouzlo těchto čísel leží ve stanovení hranic, na nichž stanul básník, čerpaje z fondu vědeckého, a kam se až ztrácel učenec, řídě otěže Pegassovy.

Nejzcelenější a nejvroucnější, protože nejpřirozenější básníkově individualitě, jsou však stránky posvěcené přátelstvím, notou altruismu i láskou k rodnému koutku země. V těchto verších taví se nitro Albertovo jako ryzí a vzácný kov. Cítíme přímo a bezprostředně, jak vysoce ušlechtilá a přátelská byla asi ta duše, která mohla inspirovati čísla »Památce V. M.« a »O prázdninách« — a jak čistou radostí, takovou svěží jako májové jitro, rozkvetlo pokaždé srdce toho dobrého člověka, když čas od času vracel se z Vídně ve svoje rodné zákoutí. Slyšíme radostné jeho oddechnutí, cítíme vůni borovic, zříme růměnec jeho štěstí a paprsky jitra, hrající rosou. V těch chvílích sházena s beder veškerá tíže; myšlénkám uzda popuštěna a jejich let namířen k výšinám jediné a čisté poesie. Vytryskly verše veliké průhlednosti a prostoty:

Cos prolhaného vrabci šepcí
a plno nesmyslu kře hovoří.
Tak zavezte mne, koně křepcí,
dnes kousek dále v naše pohoří.

(Str. 99. »Karlu Kramářovi.«)

A jen zase podobné okamžiky chvilkové bezstarostnosti, posvěcené štěstím rodinné důvěrnosti, odpočinku, našeptat mohly sloky tak roztomilého půvabu, jako jsou ku př. tyto:

Tak dobrý večer. Je tam krásný vzduch!
Dost fijal pravých, vonných nesu
a petrklíčů — — —
— — — — — —
A rozděl, stará, do sklenic to dvou,
zvlášť pro každého, mne i tebe.
Fijalky buďtež modrou oblohou
a petrklíče hvězdy nebe . . .

(Str. 73. »Tak dobrý večer!«)

Ano: zde hlavně cítíme to štěstí zažívat přátelství duše tak dobré, průhledné a měkké a tak universálně nadšené při tom. Kladu hlavní význam přítomné knihy v okolnost, že učí nás važit si a vysoce cenit tento rys přátelství a srdečně po něm i toužit v našich úzkých dost poměrech. V tom ohledu vždycky se budeme vracet k srdečným těmto slokám a vždycky pocítíme dojem útulné a prosté české jizby s tvrdým dubovým nábytkem venkovským, v níž vesele oheň praská a vroucně se nesou slova bodrého hospodáře: Tak, tu

je náš chléb a sůl . . . Tož jen si beřte a jezte . . . Je z lásky dáváno — věřte mi — —

V Nov. Městě, 16./II. 1901. *Fr. Sekanina.*

*

Antonín Klášterský: »Nové básně«. — Salonní bibliotéky číslo 101. nákladem J. Otty. Stran 138.

Jednak silným výrazem básníkova tichého rodinného štěstí, jednak i projevem jeho meditativní mohutnosti a neméně i silného zvíření duševních strun následkem bojů a vnějších invektiv je tato přítomná kniha, počtem již šestnáctá v době as dvanácti roků, co péro Klášterského je známo literatuře. Prvá jeho sbírka „Ptačí svět" (r. 1888.), básněná k obrázkům Hectora Giacomelliho, známého illustrátora rozkošných knih Michelletových, otevřela nám básníkovu duši jasně zladěnu, příliš jemnou a intimní, velmi citlivou vůči kráse přírodní a dotekům života. Tento úzký pruh individuality rapidně šířil se rychle vydávanými knihami a došel hlavně sbírkou „Poli a lesy" (r. 1892.) plastičnosti a životního zvlnění. Knihy „Drobty života" (r. 1892.) a „Srdce duše" (r. 1895.) zpívají už širokým dechem básníka, kterému zvláště forma skytá velmi cenných výhod a jehož myšlénkový příliv vyznačuje se, ač ne novostí a strhující originalitou, přece jen překvapujícím bohatstvím a k tomu ještě silnou mohutností obměny. Z tohoto bohatství čerpala musa Klášterského s větším menším zdarem i při dalších publikacích a pečeť jeho je zřetelna v přítomné knize, zejména v cyklu „Jiné básně" a v delší epické črtě „Běloušková". Oddílem „Psáno pro Tebe" nabývá však kniha nového náladového rozpjetí, k němuž již byly hromaděny prvky v předcházejících „Sonetech tiché pohody" (r. 1899), alespoň na těch stránkách, které jsou ženě věnovány. Život básníkův jeví se nám tu už příliš rozrušen, než aby dovedl klidně a bez ostychu až do dna vyprázdnit pohár svého štěstí. Je otráven a polekán jako slabé ptáče, které ani nevěří a váhá, když mu jakás ruka soucitná otevře klec.

Bojím se, to všecko přec že pravdou není,
že to letní noci libezný je klam — —

(Str. 34. „Je to pravda, štěstí?")

Slokami těmi projevuje se nám nitro otřesené sice pro boj života, málo okované pro rány osudu, takové, že upřímně věříme v jeho smrt, kdyby i tentokrát minulo se s přilétlým štěstím, ale jeho plachost je prvkem zcela novým u Klášterského a dojímá zejména tam, kde těží z ní básník žhavý kov pro verše veliké touhy a přímo dětinného rozechvění:

Vlašťovičko štěstí, nepohni už křídly,
vystelu ti srdce nejkrasšími sny,
za jara i zimy do skonu v něm bydli,
slůvko hněvu jedno nepřejde mé rty;
vyhřeju ti láskou hnízda tvého stěny,
budu stříci s bázní tichý domov tvůj,
z mého srdce jenom v srdce mojí ženy
za polibků našich, ptáče, přeletuj!

(Str. 35. Tatáž báseň.)

Srdce básníkovo se umí modlit, však neumí bojovat. Nedovede se brutálně vzepřít bezpráví, je slábo, aby mohlo ignorovat útoky i aby dovedlo se uzavřít bolesti, která když raní, má spíše vzpružit a zocelit, než odebrat sil. Je to pravé srdce českého člověka, passivní a měkké, schopné však tím hlubších tonů vroucnosti a něhy. Smutek ušlápnutého taví se v něm ve sloky beznaděje a chmur. Jen chvilkou zašlehne vzdorovitý pocit odvety, jiskra bojechtivosti — však je to přec jenom jiskra, kterou rozdmýchá nahodilý proud větru, však která hned uhasne beze sledu. A taková je i jeho nálada! Velmi intimní, stlumená, jakoby pianissimem vyslovovaná, píseň lkavých houslí, sordinkou zatížených strun, zpívajících v šeru májového večera. „Klášterní zahrada" nebo „Smutek věcí" (Str. 41. a 81.) jsou ku př. takovými čísly, kde zmírá soucit i chvěje se láska. Je to tak blízké naší české duši — ovšem .... ale jsou chvíle, kdy se tážeme: Nebylo by přece jen někdy dobře násilím překonat sama sebe, pozvednout pěsti a zabouřit, poddat se vášni a probudit vzdor?

— — — — Ten se do snů halí,
ten chabé ruce do pěstí si balí,
v š a k n e u d e ř í — —

(Str. 79. „K o n c e m v ě k u".)

Charakterisuje básník našeho člověka a trefně charakterisuje tím i sebe. Zde touží sice po dobách revoluce, kdy veliké sny a cíle táhly hlavou lidstva, po době ‚probuzení'. „kdy naši otci s prahu chudé chýše řeč naši, dítě pohozené, zdvihli a jásali, že živo je, že dýše —" ... však jsou to jen zase touhy a nic víc, v nichž ztrácí se a chabne duše. Tato chvilková revolta nese přílišnou marku honby za effektem a tím ztrácí na ohni upřímnosti. Je třeba nemluvit o ní a revoltovat hotovým činem — a obdobně: milovat a nemluvit o lásce tak příliš. Zde právě bylo by místno podotknout, že účin, který je vnitřní vzpruhou písně, má vlastně j í s a m o u b ý t i t e p r v e v y s l o v e n, má se o něm čtenář dovědět z n á l a d y, kterou ta píseň vzbudí a nemá být přímo a doslovně vypověděn básníkem hned z počátku. Klášterský ví, proč na př. smutná tůň v lese je najednou plna světlých paprsků, když na ni pohlíží se svojí drahou ženou („Lesní tůň", str. 38.) a přispíší si hned upozornit na to. Zdá se mi, že by byl účinek daleko pronikavější, k d y b y t o š t ě s t í l á s k y s a m o b y l o v y t r y s k l o z b á s n ě, p ř i v o l á n o n á l a d o u a k d y b y b y l o č t e n á ř i s a m o z d ů v o d n i l o, p ř i b l í ž i l o p o é t i c k o u o n u m e t a m o r f o s u. Myslím, že při známé svojí pružnosti citové i stylové docílil by básník takto ještě hlubších nálad.

Známka bolesti, která zbyla z let minulých a která již nebolí tak silně, charakterisuje první cyklus „N ě k o l i k s t r á n e k z d e n n í k u m o d e r n í h o p o e t y". Jsou tu náměty nejrůznějšího zabarvení: tu vzpomínka na mládí, prožité v kouři cigaret, tu nyvá touha po chvílce zapomnění, tu poésie tichých dum, bezrušná a jaksi odevzdaná, s bolestí uspanou dlouhým přemýšlením a resignací, tu snivá nálada milování... Poněkud symbolistního zabarvení je báseň „Psáno po snu...", velmi upomínající na některé passáže prosy Vsevoloda Garšina, silným nádechem filosofie subjektivní — a tím i do

jisté míry měnivé, náladové — vyznačuje se báseň „Ó neříkej, že příroda nám matkou . . .“ Smutek tu všecko prolíná, a i tam, kde se chvilkou paprsek světla usměje, zasvitne v pohár, na jehož dně zbylo něco hořkosti. Z lyricko-epických uvedl bych zejména působivou báseň „Láhev“ (str. 97.), zažehnutou intensivním plamenem altruismu, „Kolo osudu“ (str. 69.) illustruje otázku sociální silnými akcenty a několik čísel cestopisných zachycuje tu i tam vroucí krajinné kouzlo, prosycené náladou meditativní. Drobnůstka „V jitra šeří“ (str. 83.) vymyká se však docela z rámce. Působí na mne jako falešné zaskřípání mollově zladěných strun, bublina kapriciosního okamžiku, která je i jinak cizí individualitě básníkově. Epický celek „Běloušek ové“, který však nezapře Klášterského-lyrika, přináší pěkné prvky intimnosti a tichého humoru.

Fr. Sekanina.

V Nov. Městě, 18. února 1901.

*

»Slovensko.« Sborník statí, věnovaných kraji a lidu slovenskému. »Umělecká Beseda« svým členům na rok 1901. S hudební přílohou: »Slovenské spevy«.

Není účelem těchto řádků kriticky rozebírati jednotlivé, z četných informačních článků odborných, jimiž téměř celkově vyčerpává se běžná představa o jasně a zceleně vyhraněném názoru na všeobecné poměry té či oné národnostní větve — již proto ne, že není rozhodně možno učiniti tak jediné osobě; účelem býti tu má pouze radostné upozornění na toto zajímavé a z mnohých ohledů vysoce důležité dílo kulturní i umělecké, na zrcadlo, do jisté míry optimisticky a ideálně reflektující, ale přece jen zrcadlo, které zcelilo a seskupilo význačné rysy, vyskytovavší se až dosud porůznu a ojediněle.

V devatenácti samostatných článcích, podepsaných jmény veskrze zvučnými, jmény odborných pracovníků na poli nejrůznějších otázek vědy a umění, projednáno několik kardinálních bodů slovenské fysiognomie. Promluveno tu o přírodních poměrech na Slovácku Uherském, Moravském a na Valašsku, o pravěku Slovenska, o dějinách a řeči, o písni národní, lidovém kroji, zvycích, obyčejích, poměrech náboženských, školství, literatuře a poměrech hospodářských. Živosti a plastiky docíleno tu 82 vesměs k textu přilehajícími vyobrazeními, která podávají jednak pohledy krajinné, studie krojové a vůbec ethnografické, jednak fotografie a podobky slovenských pracovníků. Jako zvláště milý a praktický doplněk připojeno album patnácti roztomilých slovenských písniček, zpracovaných pro jeden hlas s klavírním doprovodem od Vítězslava Nováka.

Přírodní poměry na Uherském Slovensku popisuje stručně a přehledně Andrej Kmeť. V článku velmi instruktivně založeném podává rozdělení na 20 stolic, přidávaje rozlohu jejich a se zvláštní bedlivostí všímaje si některých zvlášť zajímavých přírodních zjevů, nepřímo vybízeje takto k většímu vývoji turistiky. Několik obrázků Sychrových, Klárových a Liebscherových doplňuje text. Tutéž otázku, s pronikavým zřetelem zejména na životní poměry lidu

pojednává Jos. Klvaňa na Slovácku Moravském a Valašsku. Pěkné passáže věnovány tu také historickým hradům Valašským, památnému Radhošti a jeho blížencům: Trojačce, Vysoké, Soláni, Tanečnici a j. S láskou a dopodrobna vypočteno tu rudní bohatství krajů, ložiska uhelná, minerální prameny. I zde obrazy jsou vítaným doplňkem slova. Lubor Niederle, pojednávaje o Pravěku Slovenska, vyvrací názory P. J. Šafaříka, Hodže a Štúra v otázce kolébky Slovanstva a uvádí dle přesných studií jazykových některé hypothesy na pravou míru, přísně vědecky dovolávaje se příslušných výzkumů moderních. V článku Dějiny Slovenska podána historie, místy nanejvýš rušná a bolestná, těžce zkoušeného lidu. Pavel Križko průhledně a populárně vypravuje mohutné převraty v samostatnosti i porobě Slováků, dotýkaje se z hruba i příčin odtržení se jejich od společné literatury československé. Silně vylíčeny tu násilnosti maďarské zejména v době devatenáctého století. Těsně s odstavcem tímto sepjata je stať Fr. Pastrnka o Slovenštině, hojně ukázkami básnickými doložená, o slovenské písni z péra Mělana Licharda, zajímavá theoretickými výklady, jakož i studie Pavla Sochánč a Jos. Klvanč o krojích lidových na Slovensku a ve východní části Moravy. Bohatý materiál, nasbíraný s láskou a v práci dlouholeté, dochází oživení dlouhou řadou krojových studií fotografických i malířských, malířů Kuby, Haspekla, J. Ženíška, A. Liebschera a Boháče. Jos. L. Holuby popisuje zvyky a obyčeje na Uherském Slovensku, přihlížeje zejména ku nejrozmanitější povaze půdy, obydlí a výživy lidu a snaže se takto vystihnouti příčinu veliké rozmanitosti zvyků a obyčejů. Ve dvě veliké skupiny rozdělil je: jedny diktovala přímo příroda svými změnami ročními, druhé mysterium počinu a skonu člověka. Tutéž myšlénku šíře projednává Fr. Bartoš vzhledem ku Slovákům Moravským, rozmnožuje ji hlavně úvahami o zpěvu, hudbě a tanci lidovém a hojně dokládaje typickými ukázkami ze sbírky své a Sušilovy. Jan Gerometta a J. L. Holuby stručně psali o poměrech náboženských: tento o církvi evangelické, onen o katolické. S těmito články úzce souvisí zajímavá stať J. Koulova o »husitských« kostelících, vlastními náčrtky oživená, z nichž přímo nápadně vyzírá báječná bohatost forem i nápadů velmi originelních a typických. Vzácné prvky to pro architektonické dílo budoucnosti! Bolestný hned na to obrázek školství slovenského kreslí hrubými rysy Pavel Križko. Podobizna jednoho z předních peadagogů školských, Aug. Horislava Škultétyho, je přiložena. Pěknou a přehlednou charakteristikou literatury slovenské, zejména poesie, přispěl Jaroslav Vlček, podav chronologický přehled slovenské tvorby literární od prvních počátků ve století XVII. až po dobu nejnovější; Fr. Bílý tutéž otázku zpracoval vzhledem k Moravskému Slovensku a zmínil se o všech literárních jménech sem náležejících. Konečně v delším, mnoho vyčerpávajícím článku, názornými diagrammy opatřeném, nahodil Žiga Pauling-Tóth obrázek Slovenského hospodářství. Diagrammaticky přihlédl hlavně k poměru malých, středních a velkých hospodářství slovenských, k ho-

spodářství podle počtu a druhu obdělávání, podal výkaz úrody na hektaru půdy, stavu domácích zvířat a úlů včel a j. Z poctivě psaných řádků zírá tu smutek a bol . . . .

To by tak byly asi hrubé tahy »Slovenska«, knihy, jak s hora praveno, velmi cenné a záslužné, jak dnes ji tak už hotovu vidíme, nezbytné. A přece se zdá, ač mnohými články mnoho smutku je šeptáno, že vyšla do světa oděna přece jen příliš růžově. Mimo několik mimochodných poznámek v historické stati P. Križkově a v passu hospodářském, jenž je vlastně přímým odleskem dnešních poměrů politických, není o těchto přímo řečeno ničeho. Otázka, která je dnes do jisté míry nejakutnější, nejpalčivější, čeká nezodpověděna; Kálalovy články v »Osvětě« a j. nedošly tu soustavného zpracování. A byly by tak pěkně zcelily obrázek života nešťastné naší větve!

Knize je předeslána báseň Heydukova »Bratřím Slovákům« a básnický doslov Hwiezdoslava »Bratom Čechom« ji zavírá.

* S.

Ruská historická literatura r. 1900.

Roku 1900 byla obohacena ruská historická literatura několika veledůležitými spisy, z nichž zvláště uvésti dlužno první polovici druhého dílu známého profesora Golubinského: „Dějiny ruské církve", obsahující periodu od vpádu mongolského do metropolity Makarija. Slovutný autor vyznamenává se širokým rozhledem a hledí proniknouti do duše tehdejšího člověka, uhádnouti jeho myšlenky, tužby, a objasniti celou tehdejší dobu. „Otázka o kostelním jmění za císařovny Kateřiny II." od Zavjalova je znamenitá studie, v níž autor sebral nejen data týkající se komise o kostelním jmění, zařízené r. 1762 a skončené r. 1797, nýbrž shrnul tu celou otázku církevního zařízení a zákonodárství za doby carování Kateřiny II. Třeti vydání „Letopisy církevních událostí i občanských, souvisících s církevními od narození Páně do r. 1898" od biskupa Arsenija, objasňuje minulost devatenácti věků nejen církve pravoslavné, nýbrž i katolické a protestantské. Třetí opravené vydání „Obzoru ruského práva" od profesora Vladimirského-Budanova tvoří velice praktickou knihu pro poznání ruského práva. „Literatura, historie a líčení ruského rozkolu" od Sacharova, dospěla nyní až k roku 1897. „Cesta antiochenského patriarchy Makarije do Ruska v polovici XVII. věku" byla nyní přeložena z arabského rukopisu Murkosem a obsahuje mnohé cenné historické zprávy o panování cara Alekseje Michajloviče.

Pátá část „Knihy mého života" biskupa Porfirija Uspenského, obsahuje v sobě zajímavý deník jeho z r. 1853 a 1854, a je důležita pro dějiny pravoslavného Východu, hlavně Palestiny, kde prodléval tento biskup jako vůdce ruského duchovního poslání. „Dvůr ruských císařů v minulosti a přítomnosti" N. E. Volkova, kde spisovatel zvláště na základě archivních pramenů rozebírá historii dvorních úřadů, obřady a etiketu při dvoře a do podrobnosti uvádí všechny dvorské úřady XVIII. století. Skalkovskij přepracoval, jak jsme již v literatuře referovali, „Vnější politiku Ruska a „položení" cizích držav". Druhé doplněné a opravené vydání Borozdinova „Protopopa Araakuma" obsahuje nejen životopis tohoto po-

zoruhodného člověka, nýbrž i obraz duševního života ruské společnosti v XVII. století. „Josif Kurcevič, arcibiskup suzdalský, vladimirský a bretský" K. Charlampoviče je živě podaný náčrtek na základě tištěných rukopisných materiálů, v němž se také podává jasný obrázek o tehdejším duchovenstvu v moskevské a litevské Rusi v první polovici XVII. století. „Hrabě Ostermann a rozdělení Turecka" prof. Kočubinského, člena naší Učené Společnosti, je posvěceno dosud málo známé a propracované episodě v dějinách „Východní otázky", totiž Nemirovskému kongressu za vlády Anny Ivanovny, při němž hrál důležitou roli tehdejší řiditel ruské politiky, hrabě Ostermann.

Minulý rok stál na Rusi jaksi v jubileu Suvorovském. Suvorov, vévoda italský, opanoval pole na všech ruských časopisech, ba i žurnálech; však toho také zasluhoval. Také samostatná pojednání byla věnována tomuto velkému ruskému generálovi, o němž již existuje hezky obsáhlá literatura.

„Generalissimus kníže Suvorov" je důkladná práce Petruševského obsahující důkladný, vědecky zpracovaný životopis tohoto ruského Radeckého; kniha je psána živě. „Život Suvorova v uměleckém zobrazení" je velká práce Stremouchova a Simanského, v níž jsou pečlivě sebrány všechny předměty týkající se Suvorova, jako jeho obrazy, autografy, scény z vojenského života, z doby míru, jeho okolí, karrikatury a podobné.

V „Zápiskách hraběnky V. P. Golovine" se nalézá velice mnoho zajímavých zpráv týkajících se dvorského života za carstvování Kateřiny II., Pavla I., Alexandra I. „Zápisky D. N. Sverbějeva" obsahují mnoho důležitých jednotlivostí týkajících se jak samotného autora, tak také oněch kruhů, s nimiž se stýkal. „Sebrané spisy N. P. Giljarova-Platonova" objímají četná pojednání tohoto pozoruhodného, ale dosud neoceněného myslitele, týkající se nejrozmanitějších předmětů, jako filosofie, bohosloví, slovesnosti, historie, filologie, oekonomie, společenského života etc. Čtrnáctým svazkem „Sebraných spisů Kavelina" bylo ukončeno celkové vydání tohoto pozoruhodného ruského učence a publicisty; ve čtvrtém svazku jsou zvláště pojednání národopisná a právovědecká. Ve čtvrtém a patém svazku „Sebraných spisů Gradovského" se vykládá o státním právu nejdůležitějších evropských držav a pak o současném politickém zařízení západoevropských států. O Barsukově díle „Život a práce M. P. Pogodina" jsme se již zmínili. Tóm v minulém roce vydaný je zvláště zajímavý, ježto se týká událostí z prvních let panování cara Alexandra II., která měla neobyčejný vliv na ducha vznešeného člověka-učence Pogodina. Druhý svazek „Ruského biografického slovníku" — našeho Wurzbacha, dospěl k druhému svazku. Každý článek jest opravdová monografie a mnohé podávají také zdařilý přehled celé doby, v níž jednotliví spisovatelé žili.

„Ruské národní obrázky" byly vydány po smrti důkladného znatele ruské ikonografie, D. A. Rovinského od Lobska; je tu mnoho důležitého materialu pro dějiny ruské kultury. „Sbírka B. J. a V. N. Chaněnka"

obsahuje pěkně illustrovaný popis bohaté kollekce, kterou mají sběratelé starožitností pp. Chaněnkové; spis je důležitý pro ruskou archeologii. První svazek sborníku P. V. Šejna „Velikorus ve svých písních, obřadech etc." se dělí na dvě poloviny; v první jsou sebrány písně dětské, ukolébavky, taneční, besední — v druhé obřadové, při čemž jest ke každé písni připojeno pěkné vysvětlení. Sem patří šestý svazek Sobolevského „Velikoruských národních písní", obsahující písně vojenských nováčků, vojenské, kozácké, rozbojnické, trestanecké, námořnické, dělníků v továrnách zaměstnaných, burlacké, lokajské — u každé písně je připojen pramen. „Ochotsko-Kamčatský kraj" jest obšírná práce doktora Sljunina, v níž je podán obraz fysické přírody i hospodářské, živobytí a duchovně-náboženského života cizinců, kteří osazují tento kraj. Ve „Zprávách Ruského genealogického spolku" lze nalézti mnoho historického materialu, a příspěvků ke genealogii ruské šlechty. V pátém svazku „Zpráv Ruského archeologického institutu v Konstantinopoli" jsou uloženy veledůležité stati Uspenského, Vasiljeva a Pomružina týkající se nejen byzantské minulosti, nýbrž také slovanské, zvláště bulharské starin. „Letopisy historicko-filol. spolku při Novorossijské universitě" přinášejí několik vědeckých pojednání týkajících se hlavně různých byzantinských a slovanských památek. V šestnáctém svazku „Sborníka materialu pro popsání míst a plemen kavkazských" je obsaženo mnoho materialu pro poznání Kavkazu jak po stránce ethnografické, tak i oekonomické, historické a jazykové.

Sedmý svazek „Sborníka moskevského hlavního archivu ministerstva zahraničních záležitostí" obsahuje několik vážných prací, mezi jiným dokončení obšírného pojednání Bělokurova o knihovně moskevských panovníků a historický náčrtek Uljanického o ruských konsulátech za hranicemi. Šestá a sedmá část „Sborníka starých listin", které se chovají v moskevském museu Ščukina, přinášejí několik set dokumentů nejrozmanitějšího smyslu. Mnoho zajímavého a nového lze se dočísti o pohnutých dobách „Vojny a míru" v pátém díle „Listin vztahujících se k vlastenecké válce 1812 roku", jež vydal P. J. Ščukin. V desátém svazku „Materialů pro dějiny císařské Akademie nauk" jsou vydány protokoly, běžné věci a dokumenty, týkající se činnosti Akademie od r. 1749—1750. „Sborník císařského Ruského historického spolku" dospěl již k 107. a 108., v nichž se líčí reformy Kateřinské komise a pak jsou tam vydány listiny ministrů za carevny Anny Ivanovny (1731—1740). Jak se právě dočítám, podařilo se adjunktovi carské Akademie nauk nalézti vlastní rukou carevny Kateřiny psaný projekt o novém politickém rozdělení „ruské země".

Co se tkne odborné a populárně-vědecké literatury vůbec, tedy nutno uvésti, že za minulý rok se vyrojila dlouhá řada učebných knih, návodů a přerůzných pomůcek v každém oboru vědy, a to jak původních, tak také z různých jazyků přeložených.

*

Z ruského života.

Na prahu nového století rozhlíželi se Rusové na uplynulé století a dělali účty — přehlíželi, co za sto let provedli, a byla toho hezká řada. Také

u nás ozývaly se hlasy účtovací — celkem řidčí než u jiných národů — ale obstáli jsme čestně; šlo to hlavně ovšem vlastní silou a na naši pěst. Jak ta literatura vzrostla, zvláště za posledních 25 let; a třeba jsme národ politicky v Evropě snad nejmladší — aktivní politiku neprovozujeme déle než Bulhaři — přece jak na poli politickém, vědeckém (universita, akademie) a uměleckém můžeme se již pěkně representovati. Jak pak teprve obrovská Rus s národní svou vládou, církví, literaturou!

Nový věk začal pro Rusko na planetě Marsu. Poctivý Rus, ctitel zásad Lva Tolstého, se s ošklivostí odvrací od století, v němž byla skoro každým rokem podniknuta vojna nebo lidovražděni, třeba při tom uznává chrabrost svého vojáka, jenž naposledy anektoval Mandžursko, a nikdo se neodvážil ani ceknout. Diplomaté, i angličtí, konstatovali s různou kyselostí a sladkostí tuto „nutnost".

Literatura ruská se vlastně vyvinula v 19. století; vyrostla, sesílila a dobyla si čestného místa v Evropě. Puškin a mladý, předčasně zesnulý Lermontov jsou předborníci, přišel realista Gogol a celá plejada ruských velikánů s Turgeněvem, Dostojevským a Tolstým v čele.

Všechny jiné vymoženosti kultury a techniky našly v Rusku všeobecného rozšíření.

Devatenácté století změnilo nejen mapu Evropy, nýbrž i celého světa. První moci jsou Anglie, Rusko, Spojené Státy; zámořskými velmocemi se staly Francie a v před kráčí Německo. Vše, vše postoupilo v před, i bohatí se stali bohatšími, i chudi chudšími. Zvětšený úvěr, obchod a velký průmysl zvětšil vliv židovstva. Nepatrný počet židů nabyl nesmírné důležitosti v politice, žurnalistice, v umění.

Podle výsledků minulého století má Rusko právo, aby „hledělo v před bez bázně", s důvěrou a naději.

R. 1800 mělo Rusko v Evropě 4,605 tisíc čtv. verst
R. 1900 mělo Rusko v Evropě 5,051 tisíc čtv. verst, vzrostlo o 446 t. verst
R. 1800 čítalo Rusko v Asii 11,362 tisíc čtv. verst
R. 1900 čítalo Rusko v Asii 14,520 tisíc čtv. verst, vzrostlo o 3,156 tis. verst.

V Evropě se zveličilo Rusko o Polsko, Finlandsko a Bessarabii, v Asii o Kavkaz, Zákavkazí, Střední Asii, Amurský kraj, Sachalin a mimo to postoupilo severoamerickým Spojeným Státům obšírné území v Americe (1,171 tisíc čtv. verst).

Obrovský byl vzrůst obyvatelstva (na tisíc duší):

r. 1800 38.000 r. 1900 137.000 přírůstek 99.000
městské obyvatelstvo r. 1800 1.301 r. 1900 16.785 přírůstek 15.485

V procentech vyjádřeno přibylo obyvatelstva v Rusku 260%, městského 1.049%, tedy čtyřikrát více. Města se stala střediskem obchodu a průmyslu, zvláště když se stal ruský sedlák svobodným (osvoboditělnaja reforma 1861). Ač jsou některé díly Ruska (na severu a na dálném východu) zrovna liduprázdny, jsou za to některé gubernie tak zasídleny jako ve Francii.

Století páry a elektřiny vedlo také nad Ruskem vítězný regiment. První p a r o l o ď se objevila v Rusku r 1813, první dráha r. 1837 (carsko-selská), telegraf r. 1857, telefon v posledních 15 letech.

Průmysl se značně zdvihl. S počátku století měly továrny na Rusku ceny asi 3 mil. rublův: nyní asi 3 miliardy, tedy tisíckrát více. Před sto lety bylo v Rusku nanejvýš 3 tisíce továren, v nichž pracovalo asi 100.000 lidí. Nyní je v Rusku více než 39.000 továren s 2.100.000 dělníků.

Selské hospodaření doznalo také velikých změn.

Obilí a mouka (vždy 1000 r.)	r. 1802	r. 1898
	13.354	370.912
len	6.928	56.000
síně	3.023	27.520
štětiny, vlasy	486	8.060
máslo kravské	112	5.311

Vývoz hospodářských produktů úžasně stoupl. Import a export vykazují tato čísla (1000 r.):

	vývoz	přívoz	výsledek
r. 1800	61.086	46.359	107.445
r. 1899	626.475	642.778	1,269.250

Zajímavé srovnání poskytují budžety z r. 1800 a 1900. Pro první rok dostačí v milionech r. číslice 65, nyní již stoupla na 1757. Tedy se asi 26kráte zvětšil. Na počátku minulého století neplatil občan ruský ani 2 ruble, nyní okolo 15 rublův: státní platy se tedy osmkráte při každé duši zvětšily. Do této kapitoly patří také státní dluh. R. 1801 měli na Rusi 133 mil. r. dluhu, nyní na 7.643 mil. r. (ale 4 miliardy z toho obráceny na stavbu drah). Připadalo tedy na každou hlavu státního dluhu 3 r. 50 k. před sto lety, nyní skoro šestnáctkráte více — 55 r. 78 k.

Hlavní pokroky Ruska spadají do druhé polovice 19. století. Rusové mají pravdu, pochvalujíce si, že „Rossija ne darom prožila etot věk."

Zvláštní novotu zavedlo minulého roku ministerstvo spravedlnosti připustivši ž e n y k úřední službě. Když se stran této otázky sbíralo dobrozdání na venkově u starších presidentů soudův a prokurorů, odpověděli všichni o důležitosti a potřebě ženské práce. Nyní bylo připuštěno k účetnímu, kancelářskému oddělení, ba i také ke konceptní službě 50% ženských sil. Ženy takové musejí míti maturitu střední školy nebo zvláštní zkoušky.

Železnictví bylo loni v netušeném rozkvětu; v práci bylo 7½ tisíce verst železniční trati; otevřeno bylo pět nových železničných linií, mezi nimi byla tak důležitá, ale obtížná Zabajkalská železnice, která již prokázala Rusku veliké služby. O Kruhobajkalské dráze se znova v kruzích inženýrských uvažuje, a dráha mandžurská bude zrovna nyní hotova. Železnicí spojeno také několik p ř í s t a v ů, jimž bude nyní věnována zvýšená pozornost, hlavní ruské přístavy budou rozšířeny a moderně zařízeny. Některé linie jako Rybinská velice vzrostly z 300 verst na 3000, a dividenda z 4% na 9%. Jiné, zvláště staré linie (Moskevsko-Kievsko-Voroněžská, Jihovýchodní a Rjazansko-Uralská) se musily obrátiti o pomoc vládní, ježto se

daly do velikých nových podnikův. Železniční průmysl značně pocítil spotřebu nových lokomotiv, vagonů a kolejí.

Úroda byla minulého roku v různých krajích rozmanitá, celkem však ušla. Rusko se jeví velice znepokojeno následkem agitace agrárníků v Německu, by se zvýšilo clo na dovoz obilí do Německa, čímž bude stížen také rakouský spojenec jeho. Při obnovení obchodní smlouvy dojde k velikým differencím mezi oběma státy, a v Rusku se ozývají stále více hlasy volající po celní válce s Německem.

Počátkem minulého roku bylo při státní radě zřízeno nové departement průmyslu, nauky a obchodu. Brzy potom bylo departement obchodu a rukodělství přetvořeno ve zvláštní oddíl ministerstva financí, a dostalo samostatného „tovarišče" ministra v osobě (sekčního chefa, po rakousku řečeno) Kovalevského. Nové oddělení toto jest jaksi průpravou pro budoucí ministerstvo obchodu a průmyslu, které v Rusku ještě neexistuje.

V minulém roce bylo na Rusku množství krisí — totiž krachů, ne sice velikého rozsahu, nýbrž menších, ale za to tím častějších. Peněžní trh stál pod dojmem „dalekého" východu — Rusku poměrně přece tak blízkého. Velký průmysl pocítil hlavně krisi uhelnou, také u nás tak neblaze známou. Nové departement Kovalevského podniklo na odpomoc celou řadu výdatných prostředků.

To ovšem mělo neblahý vliv na bursu, na kursy (státní renta padla na 96%); kurs jiných peněz také klesl jako rovněž jiné bursy prodělaly za minulý rok několik přímo kritických dní, jimiž byl zvláště stížen velkoprůmysl železářský.

Vládní banka ohlásila, že jí nyní splacen bezprocentní dluh miliardy, který banka emitovala za turecké války. Nyní má banka volné ruce a může výdatně podporovati obchod a průmysl. Theoretická věc tato má také neobyčejnou praktickou důležitost.

V Persku operuje také ruská banka, která tam pracuje zcela podle záměrů ruské vlády: při 5% perské půjčce se zúčastnila 22½ mil. rublův.

Na potraviny bylo uvaleno většinou značnější clo, vyjma na lehká francouzská vína — stalo se tak z ohledu na ruského spojence — „ač to ostatně neshladilo některých stínů ve vzájemných stycích Ruska s Francií ve sféře finanční" . . .

Za to v obchodě zaznamenávají Rusové nesmírný pokrok. Za 11 měsíců převýšil vývoz o 125 mil r. přívoz, kdežto obchodní „balance" za r. 1899 byla passivní.

*

Aleksander Brückner: Apokryfy średniowieczne. Část první. V Krakovské Akademii (Rozpravy oddílu filologického) vyšlo loni pojednání berlínského professora slavistiky, Brücknera, které v mnohém by zajímalo také širší vrstvy naší intelligence, nehledě ani na kruhy odborné. Připomeňme si ihned, že professor Brückner je na slovo vzatý odborník, zvláště in polonicis, spoluredaktor Archivu für slavische Philologie, a také výborný znalec naší literatury a národopisu, který

mezi jiným vydal veledůležitý sborník Baworowského obsahující řadu rýmovaných pověstí z němčiny do staré češtiny přeložených. Nebožtík hr. Baworowski byl vzorem všech pedantův, pravý original; hosty své skoro ani čajem, herbatou nepohostil; vyvolenci jeho — a to bylo již veliké vyznamenání, když někoho přijal — směli dvě, tři hodiny poslouchati polské překlady různých španělských a italských veršův. Do knihovny jeho nesměl vkročiti nikdo; jediný muž, který důvěry jeho požíval, byl Dr. Kętrzyński, ředitel ústavu jména Ossolińských. Pomocí a laskavostí jeho obdržel prof. Brückner sborník zvaný podle majetníka — Baworowského a celý za tři neděle v rychlosti přepsal. Byla to práce obrovská. »Arnošt, Laurin« budily velikou pozornost mezi bohemisty, také Poláci se zajímali o tento kodex. Byli by jej rádi měli v Praze; žádali o něj zemské výbory, biskup poznaňský, ale vše marno, hr. Baworowski ho nikomu neukázal; tím méně, aby jej byl dovolil někam poslati. Teprve mně se podařilo, že jsem mohl rukopis tento prohlédnouti a s vydáním Brücknerovým skoro celý srovnati; někdy přicházejí u Brücknera přece chyby. Není divu, vždyť rukopis opisoval Nečech a pak byl nucen k rychlé práci; ku př. na jednom místě četl místo opiet — opice, což je velice snadno.*)

Intelligentní kruhy polské tyjí po dnes ještě in slavicis z humanistických zásad Herderových, Maciejowského, sem tam ozývá se pořád ještě romantické ponětí o zvláštním poslání Slovanů, zvláště národa polského, messianismus, towiańczismus, jakýsi mysticismus, v archeologii jsou pořád ještě autoritami Surowiecki, do jehož stop ještě nyní zapadl Boguslawski. Brückner mívá ovšem často příležitost, aby ostrým svým pérem ničil praslovanskou mythologii a předhistorické Slovany Boguslawského po celé Evropě.

Brückner sám, neobyčejně pilný učenec, jenž se dovede koncentrovati na jednu práci, sedí v Berlíně a má po ruce bohaté pomůcky vědecké. Našinec mu vlastně musí záviděti. Považte si, že byste chtěli studovati nějakou sl. knihu, revui! Šťastnou cestu do pražské universitní knihovny, šťastnou cestu z pražské universitní knihovny! Nevím, jak je tam dnes, ale za mých dob, před desíti lety se zdálo, že od smrti Šafaříkovy se nikdo nepoptával po slovanské knize, ani úředníci, ani universitní professoři, ani posluchači, kteří ovšem zcela jednoduše nic nedostali. V universitní bibliothece pražské scházívaly ruské a jinoslovanské revue, že je to pro Slovanskou Prahu, kdysi sídlo slavistiky z časů Dobrovského a Šafaříka, přímo do nebe volající. V té věci jsou ve Štyrském Hradci a v Berlíně na tom ve výhodě. V universitní knihovně pražské jako by byli myslili, že se o slovanskou knihu má starati — české museum.

Když jsme tedy vytkli, že pan Brückner patří k nejpřednějším slavistům, vezměme do ruky jeho poslední spis, který je také pro nás poučný. Mimo to, jak ke konci ještě vytknu, se mně zdá, že předloha polského Rozjímání o životě Pána Ježiše, které nyní známe jako torsum, byla česká.

*) Zrovna se dovídáme, že je kodex tento v Praze.

V Polsku je běžné, ustálené mínění, jako by se nebylo nic po polsku psalo před Rejem a Kochanowským. Chybný tento názor jest všeobecný jako kdyby neexistovaly Nehringovy »Altpolnische Sprachdenkmäler«. U nás, na Rusi, u Němců, Francouzů, Angličanů, Italův jest jinak. My víme, že před naším Husem předcházela ještě starší literatura, v jejíž souvislosti tvoří Hus pouze nejdůležitější bod. Podobně tak vidíme u Vlachů, jež representuje Dante, Petrarca, Boccacio.

Zásluha o to, že se studovala stará polská literatura v první polovici minulého století, patří Gołębiowskému, Wiszniewskému, Maciejowskému. Systematicky a se stanoviska moderního filologa rozebíral nejstarší památky polské břetislavský profesor slavistiky, Nehring, jenž se obíral zvláště vlivem staročeských rukopisů na staropolské a shrnul výsledek svých studií ve zmíněném již spise »Altpolnische Sprachdenkmäler«, který by však dnes v mnohém zasluhoval nového vydání. Tak k. př. do r. 1886 bylo známo pouze sedm textů glossovaných — kde při jednotlivých latinských slovech jsou poznamenána jednotlivá polská slova — dnes již vstoupil počet ten na sto. V díle Nehringově je nápadno, že vyjma legendu o sv. Alexiu tu není skoro zastoupena tak bohatá a všude tak oblíbená literatura legendová, která v těch dobách hrála asi úlohu nejčtenějších romanů našeho věku jako k. př. známého romanu: Tři mušketýři, Věčný žid a pod. Snažil jsem se tento neobyčejný zjev v polské literatuře asi před desíti lety nějak rozumově v slovanském semináři při Vídeňské universitě vysvětliti, ale marně; celý středověk, obzor člověka středověkého mluvil naproti tomuto úkazu. Vždyť mimo to se jeví vliv středověkého apokryfu — podvrženého čtení o jednotlivých částech písma svatého, jež si zvědavost čtenářů po způsobu romanů jaksi rozšířila — i docela v dnešním podání lidovém, které nutně předpokládá, že také tento druh literatury musil rovněž u Poláků kvésti — vždyť kvetl všude. Ba ještě podnes cítí polský literarní historik a ethnograf, že drobnosti literatury apokryfické žijí i v nejširších vrstvách lidových, kterých se bohužel ani Pan Tadeáš ani Sienkiewiczovo »Ohněm a mečem« nedotklo.

Nutno tedy a priori předpokládati apokryfickou literatu u Polákův, a to také dotvrzují nejnovější studie v tomto oboru, v nichž ovšem má první slovo professor Brückner.

Brückner vyloživ, jaké zbytky apokryfické literatury mají Poláci, schválně obrací pozornost svou k nám Čechům, ježto jsme Polákům tolik blízcí. Také staropolská literatura (vyjma literaturu právnickou) ukazuje množství českého vlivu; již náboženská terminologie, nejstarší modlitby jako Otčenáš byly přijaty z češtiny a vůbec polské rukopisy rázu náboženského ukazují, že překladatel míval obyčejně po ruce českou předlohu.

My máme celou řadu apokryfů, zvláště ovšem novozákonních. Starozákonní: Život Adamův, Život Josefův, Asseneth a Testamenty dvanácti patriarchův jsem ad litteram opsal a kollacionoval pro prof. Mich. Nest. Speranského v Nežíně, který je zamýšlel vydati.

Hlavně však byly u nás oblíbeny apokryfy novozákonní. Z některých se nám zachovaly bohužel jen zbytky; předlohy českých apokryfův a legend byly latinské, tedy z onoho velikého světa myšlénkového, kam se naše kultura přiklonila, kdežto předlohy ruských a jihoslovanských apokryfův jsou skoro veskrz řecké.

Také Poláci mají nyní (zvláště v posledních letech nově objevené) fragmenty různých apokryfů, které svědčí o čilém ruchu překladačském, jaký v Polsku panoval v XV. století. Vysoká věda středověká, scholastika, apokryfem v Polsku povrhovala. Za to lačně po nich sáhl čtoucí lid polský, representovaný na Polsce zvláště szlachcicem, drobnou šlechtou, a z vypravování této čtoucí vrstvy, a pak vlivem kostela, který rád užíval přirovnání a vypravování z knih vlastně zapověděných, ale obzoru lidu lahodících, dostaly se jednotlivosti z apokryfů také mezi široké, nejširší vrstvy lidu, i mezi nečtenáře. Odtud vyplývá pro folkloristu výstražné naučení, že nesmí vše bráti za originelní minci prostonárodního ducha, co si lid vypravuje. Duševní dílna obyčejného člověka je prosáklá tisícerými bacilly knižní literatury; prostý člověk ani již neví, jak je horizont jeho osvícen lahodnými paprsky knižní literatury, jež se všude a všude až k analfabetům prodrala. Nejlépe ukázal na to ve velkolepých studiích svých slovutný učenec ruský, V e s e l o v s k i j.

Moderní lidoznalství nestojí již na romantickém stanovisku »mythologů« z první polovice minulého století, kteří shledávali v »plodech« národního ducha jako v podáních, bajkách, pohádkách, příslovích jest něco originelního, praslovanského, prastarého, ba až mythologického. My nyní dobře víme, že musíme případ od případu zkoumati, a tu docházíme k výsledku, že tvůrčí duch lidu zpracovával mimoděk a úmyslně bohaté předivo starých pergamenův až moderních knih. A jak nám dnes dovede literární historie krásně dokázati, že mnohá čistě indická látka (Barlam a Josafat) přešla do světa křesťanského, jaké divy tu činila, až ji naposledy sám Tolstoj cituje jako n. př. myšlénka o hrýzající myši, když člověk padá do jámy a drží se jediného kře. Čím byla Gesta Romanorum středověku! Ještě prý v XVII. století se jimi bavily šlechtické besedy, a hádanky dětské se jimi jen hemží. Je pochopitelno, že také v nábožných písních z 15. a 16. století se často ozývá ohlas apokryfův. Není také divu; vždyť apokryf vypravoval naivné duši nábožného čtenáře zrovna to, čeho v evangeliu nenašel. Tak n. př. jak málo víme o matce Boží, ač se obyčejnému člověku naskytalo na sta otázek o poměru matky a syna! A což se vědělo vlastně o Anně, Josefovi? Ale na to na vše odpovídá apokryf, uspokojuje zvědavost věřících. Apokryf ví délku Kristovu, ví, co jedl, ví vše, až do nepodrobnější zprávy, kterou poslal Pilat o smrti Kristově do Říma. U Poláků kvetla literatura tato teprve koncem XV. začátkem XVI. století, v Čechách dříve a v Němcích ještě dřív.

Brückner se v tomto sešitě obírá nejprve apokryfem »Rozmyšlanie o żywocie Pana Jezusa« čili po latinsku řečeno »Contemplationes de vita J. Christi.«

Pojednání Brücknerovo o »Uvažování o životě Pána Ježíše« je velice zajímavé. Onen apokryf o žití Kristově vlastně ani neexistuje; Brückner si jej musil teprve jaksi skonstruovati, složiti asi tak, jako učení přírodovědci a paläontologové dovedou podle lebky nebo lopatky předpotopního zvířete zobraziti již celou kostru.

Věc se má takto.

Kanovník Ant. Petruševič, jenž tyto dni slavil 80. narozeniny své, také u nás dobře známý — za svého pobytu ve Lvově jsem ho bohužel nezastihl ve vysokém monastýru jeho — obíral se v Přemyslu před 40. lety rukopisem, jenž obsahoval zmíněné »Uvažování o životě Kristově« a vypisoval si z něho veliké množství souvislých rčení pro své práce lexikalní. Rukopis tento se ztratil, zbyly tedy pouze výtahy Petruševičovy, který je před dvěma roky odevzdal prof. Brücknerovi, jenž je nyní zpracoval, latinskou předlohu k nim sestavil a pak celý material alfabeticky sestavil.

Petruševič myslí, že v Rozmyšleni jest viděti vliv ruštiny, což však by Brückner popíral, mysle, že by se mohlo spíše mluviti o vlivu češtiny, ač i to je sotva pravda, poněvadž staročeský »Život Kristův z druhé polovice XIV. století na podnět Otce vlasti Karla IV. pořízený, není pomníkem apokryfičným, ani dále prý — jak Brückner dí — čechismy v tomto rukopise přicházející ani množství jejich nejsou té vážnosti, aby se mohlo tvrditi, že se památka tato liší podstatně od jiných polských rukopisův.

Mně se však zdá, že je při »Rozmyšlaniu« mluviti každým způsobem o vlivu češtiny, ač nelze dnes přesně říci, měla-li polská památka přímo českou předlohu nebo ozývá-li se v ní pouze ohlas českého překladu písma svatého a legend, které měly patrný a známý již vliv na polské texty.

Ač je otázka tato velice spletitá a já nemám po ruce náležitého materialu — nutno to připomenouti těm, kteří pak nevědí, jmenuji-li se Josef, Jiří, František nebo Honzík — že přece zde přečasto prosvítá vliv češtiny. Jak daleko, ať si dokážou filologové sedící v Praze nebo jinde.

Rozřešení otázky této stěžuje nyní několik okolností.

Předně není vydán staročeský slovník prof. Gebauera, jehož je nám potřebí jako soli; jest si jen přáti, aby vydávání jeho šlo tempem co nejrychlejším.

Za druhé nezapomínejme, že polský text není úplný, jsou to vlastně výňatky, čímž je definitivní úsudek na mnoze nemožný. Také není znám text český, k němuž by polský přiléhal.

Za třetí ozývá se tu neustále upomínka na bibli, čímž je celý spor stížen, poněvadž polský žaltář, celá bible vykazuj vliv české předlohy, tak že v tomto případě (zvláště nemáme-li polský a český text úplný a shodný) je těžko vždy říci, je-li vliv češtiny přímý čili jsou-li to pouze reminiscence na překlad bible.

Věda, že »Česká revue« není organem odborným, vyjímám pouze některé příklady, abych přece illustroval vliv češtiny na tento polský překlad.

doić ve smyslu kojiti má podnes srbo-chorvatština, slovinčina, s tím souvisí naše dítě (ditę), ale nalézáme to také v žaltáři Wirtemberském, Klementinském;

křiv ve smyslu vinen zavání silně češtinou, jakož

dobry druzi, kterého polština nezná, za to viz u Mastičkáře;

Starszy popowie albo prelaci mně připomíná Nikodema;

poglytać je tak psáno za polykać (polýkati) jako podobný způsob psaní spatřuji v zglo (zlo), zgloba (místo zloba), zglobliwy;

napośład, napośledzy, sukać připomínají jistě české naposled, soukati.

Nebylo v originale skřehl a Polák nerozuměje tomu četl špatně skrzepl (65 str.)?

swyetedlnyce, pastucha, lisice, przewal (příval) jsou čisté bohemismy.

Vyjímám ještě pouze několik nejfrappantnějších příkladův k př: ać, birzmo (břímě), rzekon — řečen, a przucho szye roskoczyl. — V češtině je břich a břicho, v originale bylo brzuch sye rozkoczyl — Polák přeložil brzucho, ale pak nechal masculinum jako v předloze — bydlić by Polák neřekl, chętność (chutnost);

czyelyvsczy — buď je ly psáno za měkké l nebo, což je pravdě podobnější, je tu spojena česká čelist s polským czelušć;

dożdać — není to špatně čteno místo: twoya myloscz zalosczy wyelyke dozdala místo doznala?

gadać hádati, zcela v českém smyslu: gaday kto czye uderzyl (ač tak by znělo v bibli), polské gadać značí mluviti;

pospolu (78) je česky (godąyączymy pospolu);

karmyanov ssądov nerozuměl patrně překladatel již v originale nebo předloze, cibis et vasculis, nečetl místo vasculis opět vesca — vescis? podle cibis jako pleonasmus? nebo sząd = sud = vasa (diminut. vasculum);

mgda je jistě špatně čteno místo mgla (mhla)

przyvyedzyona »před biskupem« — česky;

opacznie = opáčně;

pirwy (prvý) k př. tako ssą poslyedny pyrvy

ustamić nemá býti ustawić? (szye yest vstawyla?)

Ať si jednotlivosti provedou filologové mající po ruce prostředky, jiných příkladů z příčin dříve uvedených neuvádím. O ty ať se postarají kruhy odborné. Nám dostačí, že jsme na to upozornili, aby se prostudovalo, byla-li předloha dotyčného polského apokryfu česká neb ne.

Arco. *Dr. Josef Karásek.*

*

Bulharsko koncem XIX. století.*) Referuje Dr. B. Prusík.

K řadě států, které u příležitosti výstavy pařížské vydaly informační díla o soudobém svém stavu, druží se i knížectví bulharské. Z úhledného

*) Viz: La Bulgarie à l'Exposition de 1900; Les Mines, Carières, Eaux Minérales et Thérmales en Bulgarie, 1900.

spisku vyjímám jen několik, nejzajímavějších dat. Bulharsko zaujímá 99.276 km.² o 3,310.713 obyvatelích (dle posledního sčítání z r. 1893.) Žen jest v Bulharsku 958 na 1000 mužů. Co se národnosti týče, tu jest obyvatelstvo Bulharska ze 75.6% národnosti bulharské, 17.2% turecké, 1.9% rumunské, 1.8% řecké, 1.5% cigánské, 0.9% židovské, 0.5% tatarské, 0.12% jinoslovanské, 0.16% německé, uherské, francouzské, anglické a vlašské, 0.19% arménské, 0.07% albánské, arabské a perské, 0.04% různé národnosti. Jak viděti, jest ³/₄ obyvatelstva čistě bulharské národnosti, ¼ pak jest značně rozptýlena. Charakteristickým jest nepatrné procento židů. Dle náboženství jest 6,600.000 pravosl., 640.000 moham., 22.000 katol., 2.300 protest., 6.600 armenského vyznání, 28.000 židů, a 318 bez vyznání. Hustota obyvatelstva jest 34 lidí na 1 km.² Více než 70% obyvat. zaměstnává se orbou. Klima jest velmi mírné a zdravé; léto a zima krátké, suché. Vínu daří se v Bulharsku znamenitě. Měst jest v Bulharsku poměrně mnoho — 76, leč jsou to většinou města malá. Tak 26 měst má míň než 5.000 obyv., 28 má 5000—10.000 obyv., 16 měst má 10.000—20.000, 5 měst má 20.000—40.000 obyv., 1 město (Sofia) 60.000 obyv. V obchodním odvětví doposud pozoruje se menší vývoz nežli přívoz, ale i tu se věc lepší, jak patrno z těchto několika čísel:

Vývoz r. 1894 byl v ceně	73,850.775 frcs.,	přívoz v ceně	99,229.193 frcs.
» » 1895 » » »	77,635.547 »	» »	69,029.295 »
» » 1896 » » »	108,739.977(!)»	» »	76,530.278 »
» » 1897 » » »	57,790.511(!)»	» »	83,994.236 »
» » 1898 » » »	66,537.007 »	» »	72,730.250 »

Pozoruhodným jest vzrůst vývozu r. 1896 a úpadek roku následujícího. Ale výslednicí od r. 1897 jest, že vývoz stále stoupá a přívoz klesá. Orba utěšeně vzkvétá, jeť v Bulharsku pouze 4.48% neplodné půdy! Bulharsko stará se také o výchovu intelligentních hospodářů rolnickými školami, z nichž nejdůležitější jsou v Sadovu, Ruščuku a Plevně; kočující učitelé hospodářští poučují rolníky, kteří již nemohou se vzdělati systematicky. Proletariatu má Bulharsko málo; národ ze 70% rolnický jest blahobytným. Každý pracuje pro sebe a jest spokojen s málem. Chuť k práci a šetrnost jsou význačné vlastnosti bulharského národa. Proto také v hospodářském ohledu zaujímá Bulharsko vynikající místo. Jenom obilí rodí se v Bulharsku 30 milionů hektarů ročně (v Belgii 25 mil., v Hollandsku 14, Portugalích 10, Švýcarsku 7, Norsku 6 a Řecku 4). Mimo obilí pěstuje se v Bulharsku velice tabák (3,356.000 kilogramů r. 1898), růžový olej (4.360 kilogramů ročně à 1.400 frcs.), víno (3½ milionů hektolitrů ročně à 40—60 frcs.), rýže (2 miliony kilogramů ročně) a v poslední době i cognak a j. v. Za to ovoce rodí se jen tolik, co se ho doma spotřebuje.

Chov dobytka rovněž prospívá čím dál tím víc: při posledním sčítání napočteno na 11 milionů kusů dobytka a na 3½ milionu drůbeže. Poněvadž pak Bulharsko trpí ještě v lesnatých krajinách dravou zvěří, jsou po celé zemi organisovány lovecké spolky, jichž centrem jest spolek „Sokol“ (!) v Sofii, vydávající časopis „Lovec“.

Průmysl dosud je v Bulharsku jen skrovně vyvinut a jen zvolna pokračuje. Vláda dle možnosti podporuje domácí průmysl platíc tuzemským

továrnám o 15% více než cizím, snižujíc 35% z dopravní ceny atd. Bulharsko má 2 cukrovary, 1 továrnu na zápalky, 30 pivovarů (roční výroba celková 40.000 hektolitrů) atd.

Prvnú organisace vyučovací v Bulharsku datuje se z r. 1835. Roku toho založeno bylo Aprilovem gymnasium v Gabrově. Od té doby získávala bulharská mládež alespoň základ vzdělání doma, načež k vyššímu vzdělání obracela se do ciziny. Nynější stav školství bulharského jest tento:

Školství nižší: Chlapeckých škol jest 704 o 247.060 žácích; dívčich 125 o 100.840 žákyních; smíšených 3652. Všech škol jest 4.481 o 347.900 žácích a žákyních. Učitelů jest 6.886, učitelek 1.443.

Školství střední: Gymnasií pro hochy (7tříd.) jest 8 o 302 professořích a 6428 žácích. Gymnasií pro dívky (6tříd.) jest 5 o 138 professořích a 3.053 žákyních. Mimo to jest v Bulharsku 113 progymnasií o 15.117 žácích a 3.559 žákyních.

Vyšší školství: Škola technická v Samokově má 200 posluchačů. Škola obchodní v Svištově má 300 posluchačů. Universita v Sofii má tři fakulty: filologicko-historickou, fysiko-mathematickou a právnickou a čítá 312 posluchačů a 40 professorů.

Malířská akademie v Sofii trvá od roku 1896 a velice prospívá.

Jakkoliv vláda vynakládá veškeru péči na šíření vzdělanosti, přece jen jest ještě 69.1% mužů analfabetů a 91.6% žen neznalých čtení a psaní; v celku (nehledíme-li k pohlaví) jest 80.1% analfabetů. V celku však jest školstvím Bulharsko dobře opatřeno; uvážíme-li, že na 10.000 obyvatel připadá v Bulharsku 1.048 žáků (v Italii jenom 814, v Řecku 619, v Rumunsku 441, v Srbsku 338 a v Rusku 103!), poznáme, že stojí Bulharsko na 8. místě mezi evropskými státy, pokud se tkne počtu škol.

Bulharskem probíhají dráhy v délce 1.489 km. (z nich jen 299 km. nepatří státu, nýbrž soukromníkům); poštovních úřadů jest 1.985; telegrafních stanic 179, délka sítě jest 10.790 km. I telegrafní síť stále roste.

Státní rozvaha jest tato:

Příjmy	83,827.863	franků
Vydání	83,270.370	„
Přebytek.....	557.493	franků

*

K dnešní německé literatuře. III. (K dramatu.) Mám-li podat jakýsi přehled moderní produkce dramatické, musím se nutně vrátit k létům osmdesátým. Tam jsou počátkové nového hnutí vůbec a eo ipso i dramatického vývoje. Byl to zase naturalismus, ve kterém vrcholily a k němuž se sbíhaly veškery názory na tomto poli. V jedné ze svých znamenitých statí literárně-historických essayí Max Lorenz praví: »Od idealismu k naturalismu, od Schillera k Hauptmannovi — hle: toť vývin občanského dram v Německu.« Slova tato velmi správně vystihují vzdálenost celých generací a charakterisují velmi případně oba póly uměleckého nazírání i produkce. Také G. Hauptmann zasažen byl vlivy Holzovými. Ovšem že se z nich postupem času vy-

maňoval, nicméně dlužno uznat, že i jeho »Potopený zvon« má v sobě ještě mnoho těch prvků čistě naturalistických.

Čtvrtý stav přišel tedy na jeviště v celé své nahotě. Tehdy psal Hauptmann »Před východem slunce« a Schlaf »Mistr Oelze.« Tou dobou vzniklo i »Volné lidové jeviště«, dokořán otevřené otázkám, bojům a bolestem t. zv. vyděděnců. Byla to dramata, která líčila niveau, v němž plazí se neutěšený, kalný život lidí malých. Se zvláštní pietou a jednostranností líčeny tu touhy těchto společenských vrstev.

Tím se i stalo, že celá tato perioda zanikala v jakési tupé a protivné monotonii, ve svých důsledcích unavovala a vyvolala konečně i živý odpor, který právě dnes vyhnán Landsbergem až na ostří, přivodil urputný boj proti Hauptmannovi a celému směru naturalistickému. Myslím však, že i tento umělecký směr má své přednosti. On rozšířil nazírání na život vůbec, že uvedl nejnižší kasty na scénu, rozšířil obor umělecké působnosti, ukázal na mnohé a zajímavé nové stránky životní. Mimo tento moment nesmíme ztrácet se zřetele, že byla nejen látka a prostředí, nýbrž také způsob jejího zpracování, které působilo nově. Také tendence se tu zjevila v celé své síle. Jistě na drama těch dob měly velký vliv i tužby socialní a politické. Po stránce čistě literární byl to Hebbel, jehož vliv byl na pozdějších generacích nejvíce patrný. A hlavně: nebyly tu podávány dojmy a reflexe, ale život tu znázorňován a podáván v celé své drsnosti a skutečnosti.

Jest známo, jakou pozornost věnoval Hauptmann studiu prostředí, jak technicky se namáhal, aby kresba byla věrnou, realistickou, že jeho práce někdy ve svém celkovém dojmu působí dost jednotvárně. Jak autora interessoval problém dědičnosti! A že »Potopený zvon« není hlavní a stěžejnou prací dost jednostranné individuality Hauptmannovy, kdo by asi popíral po »Formanu Henschlovi« ?

Nechci se šířiti o jeho pracích dřívějších, věda, že i u nás jsou snad dobře známy, ukážu tu jenom ještě na poslední dílo tohoto básníka, tak vykřičeného a přece tak zajímavého »Michala Kramera«. Drama toto náleží k těm, o nichž Dumas ml. praví, že hodnota jejich nebude stanovena divákem, nýbrž čtenářem. Jest především dramatem knižním. Nikdy ještě, v žádné své jiné práci neukázal autor takovou technickou impotenci, jako právě zde.

Kniha tato jest vlastně referátem o duševních disposicích svých lidí. Není dramatickým znázorněním, životním předvedením a inscenováním jejich. Technicky tedy, pokud toho drama nutně vyžaduje, práce velmi slabá. Jaký jest tu konflikt, v čem? Starý professor na umělecké akademii, Michal Kramer, jest především a jenom charakterem mravním. V tom leží hlavní rys jeho bytosti a podstaty, ani ne tak v jeho práci a tvořivosti umělecké, kde jest pouhým pilným talentem, jako v tom silném, příkladném, mravním přesvědčení.

Za to syn jeho Arnold jest pravým jeho antipodem: prolhaný, drzý, v sebe uzavřený. Tam, kde v umění starý Kramer musí pracovat a pilně pracovat, tam syn jeho v pouhém rozmaru a libůstce bez nejmenší námahy, sahá již po zralých plodech. V tom leží těžisko

synovo, který jest silným a projeveným charakterem esthetickým, pravým geniem, ale moralně defektován. Na tom poli vyrostl hněv a rozluka po celý téměř život těch dvou lidí. Jak vyzvednout tohoto zmrzačeného Arnolda i k výši mravní a přivodit tak smír? To jest starostí starého Kramera, aby syn již jednou zanechal toho nestřídmého a povalečného života, aby neprobíjel celé noci po hospodách, neubíjel tak svůj život člověk s takovým nadáním a genialní potencí! Co by za to dal Michal Kramer! Jest tu ještě dcera Kramerova, Michalina, kopie povahy i talentu a mravního odhodlání otcova, matka Arnoldova, pravá to měšťanská, dobrá, starostlivá žena a bývalý žák Kramerův, malíř Lachmann, který si otrávil život svatbou s pravou husou. Intimní přátelství duší leží v důvěrném poměru tohoto muže a Michaliny. Ti však jsou tu pouhou stafáží. Také Líze Bäntschová, dcera z hostince, kam k vůli ní chodí Arnold utrácet poslední groše, jest jen statistkou.

Smrt to byla, která zlomila rozhořčení otcovo a sklenula duhu nad synem a starým Kramerem. Úmrtí Arnoldovo, náhlé a neočekávané to bylo, které starému otci vynutilo slzy v oči a dalo mu rozjímat o marnosti illusí a protiv, jež nás tu dělí. Poslední akt tohoto díla jest výronem duše, v níž rány se nezacelily, ale na kterých bolest zemřela. Smrt byla Arnoldovi přítelem, jenž tolik lidí nenáviděl, vědom sobě své fysické zuboženosti. To nekonečné tajemství Smrti, které přišlo a zastřelo všecko svým závojem. V této práci oddechl si Hauptmann více, než se svém Faustovi (za toho jej aspoň vydávají —): »Potopeném zvonu«.

Jest to vyznáním umělcovy duše, kde tolik krásných lyrických passáží rozezpívá se k vaší duši, že rádi zapomenete technických nedostatků této práce, která jest opět novým dokumentem, kolik mírně zapálené snivosti leží na několika jeho pracích a vzdaluje tak Hauptmanna naturalistické šablony.

Počátkem let devadesátých přišel Otto Erich Hartleben. Přinesl do kalné šedi předchozí periody nové, drahocenné prvky: humor, smích, satyru. Hartleben jest jeden z těch, kteří i humor i satyru oblékají v roucha jemná, zrovna tak raffinovaná jako jednoduchá, vždy graciésní. Veselí a smích Faunů jest základem portretu tohoto znamenitého poety. Jest výtečným dramatickým karikaturistou, mistrem v malbě prostředí, jemuž věnuje až do posledních detailů nejpečlivějšího pozorování a propracování. Co jest na jeho díle nejmarkantnějším, to jest jeho objektivita a bezohlednost. Z jeho prací jmenuji: »Mravní požadavek«, »Lora«, zdramatisované to »Vypravování o utrženém knoflíku« (aktovky), »Cizinec«, »Rozloučení s regimentem« a »Hana Jagertová«. Dále »Rosenmontag«, tragoedie to důstojníka, jenž z konvenienčních názorů vojenské cti nevidí jiného východu, leč v sebevraždě.

V jeho dramatech, z manželství vzatých, vidíte, jak ostře na sebe naráží zejména stará morálka s novými životními názory. Hartleben jest mi dnes z nejsilnějších a nejrázovitějších německých dramatiků. Nekoketuje s moderností jako Sudermann nebo Otto Ernst. Jmenuji-li

již Sudermanna, nemohu nepoukázat na jeho effektního »Johannesa«, pohádkovité »Die drei Reiherfedern« a »Johannisfeier«. Jest to zpracováno formou zářivou, blysknavou, oslňující. Hloubky a opravdivosti však postrádá. V jeho dramatech nemáte silně zadrhnutého a mohutného konfliktu.

Hoví příliš módnosti a ta zabíjí ducha a jeho práce. Společenské satyry Otto Ernstovy zvrhují se v nechutné triviality a hloupé vtipy. Na obou těchto autorech vidět, že chtěli by rádi někam, kam dle svých duševních disposic však nestačí.

Do této periody náleží i Max Halbe, na jehož dramatech patrný jest vliv romantiků. Zářivým bodem jeho produkce zůstane »Mládí«, které nás tolik upomíná na zvuky písně prostonárodní. Ani »Matka země«, ani »Bez domova« a »Dobyvatel« nedosahují té výše.

Filipp Langmann pronikl svým »Bartošem Tuřanským«. Nepokládám tohoto autora za takovou veličinu. Předně hned jeho první práce jest příliš nepravdivou a neskutečnou, přes všecko namlouvání spisovatelovo. Pak jest to silným odleskem Hauptmannových »Tkalců«. Rovněž jeho »Náš Tedaldo« má mnoho banalností. Dialog jeho jest ovšem pěkný, místy až ciselovaný.

Drama posledních dnů jest novoromantikou. O Hoffmannsthalu a Georgeovi jsem se již dříve zmínil, ukáži ještě na delikátní práce Artura Schnitzlera. Hebbel a Heine jistě mnoho na něj působili. Dovede nejněžněji milovat i brutálně nenávidět. Trpká, řezavá sentimentalita třese na jeho pracích, bolestivá touha po radosti dětství, nemocná láska. Stavy intimní a citlivé lákají básníka. Vlny jeho dikce jsou melodické, jemně a graciésně zvířené, kontury jeho figur měkké, prostředí vonné. Víme ostatně, jakým mistrem jest Schnitzler ve vypravování. Barvy jeho jsou pečlivě nanesené. Jest citlivým až k chorobnosti a co do brillantnosti výrazu až marnivým. Scény jeho jsou zátokami, které utekly se ve své fjordy, aby se tu epikurejsky poddaly svým illusím, touhám, snům.

Vybírá si povahy sensitivní a na všem, čeho se dotkne, jest vidět ruku umělce-aristokrata. —

Co mám říci o Jiřím Hirschfeldovi? — Pokud se dramatu týče, napsal jednu skvostnou věc: »Doma«. »Anežka Jordánova« byla znamením sklonu, defektu a naturalism »Pauliny« snivého poetu »Démona Kleista« zabil. Není dramatikem. Ještě při premiéře jeho »Pauliny« psal o něm Alfred Kerr, znamenitý kritik divadelní: »Hirschfeld slibuje mnohé; ještě v tomto kuse. Chce-li to zachytit, musí se básnicky propracovat. Měl by nyní napsat malé, ale velmi propracované dílo.« Radil Hirschfeldovi konečně, aby se divadla vzdálil. Ten však, aby úpadek dokonal a potvrdil vlastním jménem, napsal »Der junge Goldner«. — — — *Ant. Ondráček.*

*

Různé.

Hry olympické v Paříži 1900. Referuje Gaston Humbert. (Dokonč.) Zásluha o účastenství Čechů nenáleží jen Českému výboru

pro hry olympické, resp. české veřejnosti, která přispěla svou hřivnou k tomuto podniku, tak že výbor měl k disposici okrouhle 1200 K. Hlavní zásluhu mají borci sami, že s tak nepatrným obnosem 200 K cestu podnikli a to nikterak cestu zábavnou, spíše plnou všelikých sháněk a tělesné námahy.

Vraceje se ještě k poznámkám technickým dodávám, že vrh kladivem byl nám novinkou a to velkolepou. Kladivo samo je koule kovová na topůrku z libovolného materialu, jehož kmen však nesmí míti tvar T. Celek musí vážiti aspoň 16 liber, a vrhá se z kruhu 9 stop v průměru. Taková jsou pravidla americká. Borci američtí měli kladiva s dvojím držadlem, tak že brali je do obou rukou, čímž mohli nabýti velikého rozmachu. Zamávali kladivem dvakrát nebo třikrát kolem hlavy, pak otočili se kolem vlastní osy a vrhli kladivo mocným obloukem do dálky až 50 m. Neviděl jsem to sic při závodech vlastních, ale při soukromých cvičení athletů amerických.

Byl to přece jen zvláštní pocit účastniti se těchto velkých vítězství anglo-americké raçy, při níž všichni ostatní národové byli tak zastíněni, i přes to, že v běhu Marathonském 40 km., který byl pravým paskvilem na historického svého předchůdce, běh kolem zevních boulevardů pařížských při 38°—40° C v největším vedru, ve 2 hod. odpol., Francouzi dobyli 2 prvních cen. Už v Athenách Američané několika Championy dobyli většinu cen na obecný podiv, ba skoro zděšení. Zde v Paříži bylo vítězství ještě skvělejší.

U nás těžko dovedeme si představiti, co všecko obětuje se sportu a jeho pěstění na universitách anglo-amerických a ve velkých sportovních klubech a to jak trainingu, tak ku vystrojení meetingů a udržování různých play-groundů. Celé knihy bylo by lze o tom napsati; tuto jen několik čísel pro potěšení i pro závist čtoucích sportsmenů. — New-York Athletic Club, který po Manhattan Clubu zdědil v New Yorku vůdčí roli, věnuje sportu ročních 125.000 K. Pařížský Racing Club de France, první sportovní Club pařížský a London Athletic Club, první v Anglii, ani dohromady nemají poloviček této summy k disposici na sport. Z těchto 125.000 K připadá polovina na učitele tělocviku, mistry šermu, lawn-tennisu a plování, ostatek na pořádání meetingů atd., většinou však na training těch členů, kteří se účastní sportovních championnatů v cizině. Universita v Yale vydá ročně na sport 200.000 K, Hawardská 150.000 K a tak podobně dále. Pramenem této štědrosti jsou nejen výnosy ze vstupného při meetingách, k nimž obecenstvo se hrne, ale zejména četné dary a legáty bývalých studentů a bohatých občanů. Universita Hawardská na př. dostala darem 250.000 fr., z nichž vystavěla tělocvičnu s kaučukovou závodní drahou 200 yardů dlouhou a v souterrainu jejím bassin na plování 80 m. dlouhý., 20 m. široký. Z tisíce athletů, kteří za takových podmínek mohou cvičiti, vybírají se pak nejlepší a posýlají do světa. U nás nejdříve dívají se na sportovníky přes rameno a pak na nich žádají, aby dělali divy.

Sotva však lze říci, že tato athletická povýšenost anglo-americké raçy záleží jenom na onom trainingu a na specifikaci do detailů

jdoucí. Raça ta je athletickou par excellence, kteréž vlastnosti nabyla dlouholetým a methodickým cvikem.

Tomu, kdo stopoval pozorněji závody pařížské, nemohl ujíti ten nápadný rozdíl raçový. Athleti američtí vynikali překrásnou silhouettou: jsoutě postavy dlouhé, svižné a jemné, ale silné a kostnaté, dlouhých svalů a celek připomíná ony athlety antické, jichž podoby zachovaly se nám ve zbytcích výtvarného umění řeckého. Typus tento patrně se lišil od typu athletů skandinavských, Švédů, Norů a Dánů, širokoramenných, těžkopádných a málo půvabných, jakoby výtvorů tělocviku umělkovaného.

Závodník cyklistický p. Hirsche bohužel v Paříži ochuravěl a nemohl tam sil svých uplatniti. Za to Sokol p. Erben byl z prvních cizinců, který dobyl ceny při závodech tělocvičných. Též súčastnili se i referenti sokolští a dojista podají o výkonech tělocvičných (29. a 30. července ve Vincennes) odborný svůj úsudek tím spíše, ježto Česká obec sokolská benevolentně slíbila Českému výboru p. h. o. ničeho nenamítati proti účastenství Sokolů při závodech těchto, které — pro upokojení nepřátel všeho sportu podotýkám — nebyly nikterak sportovními.

»Mezinárodní závody«, ačkoli pořádala je sama výstava, neměly onoho officielního a zevně lesklého rázu jako olympické hry athenské a jenom pro úplnost svého referátu připomínám, že ve středu 18. července byli přijati athleti a cizí delegáti na radnici od p. Pavla Escudiera, místostarosty, při čemž se pilo champaňské a mluvilo mnoho o příštích hrách, a že v pátek 23. července večer v 8 hodin Unie des Sociétés françaises de sports athlétiques hostila všecky účastníky závodů a cizí delegáty a osobnosti officielní na terrainu Racing Clubu velkolepým diner pod širým, večerním a teplým nebem. Litoval jsem, že stručný můj přípitek nemohl být tehda provázen jadrným českým »Na zdar!«, tak jako slova ostatních cizích řečníků byla provázena voláním slávy vezdy v dotyčných jazycích; naši závodníci tou dobou byli už odejeli.

Kdyby »Mezinárodní závody« byly měly onen officielní ráz, nebylo by se mohlo přihoditi to, co se stalo při rozdávání cen: místo ohlášených a slibovaných cenných předmětů uměleckých (také okolnost nesrovnávající se s principem her olympických) rozdáván často bezcenný brak, jako cestovní kufry, necessairy, budíčky a pod., tak že na př. borci angličtí věci vrátili, domáhajíce se cen slíbených. Pohoršení, které nijak neprospělo věci.

Přes to všecko byly »Mezinárodní závody« — jen o hrách athletických tuto můžeme mluviti — po stránce sportovní a se stanoviska tělesné výchovy, dosud nejvelkolepější manifestací, jak co se týká počtu, tak i co do kvality účastníků a jejich výkonů.

Záleží teď na faktorech povolaných, zvláště na mezinárodním výboru pro hry olympické, aby reorganisaci her olympických dále pěstovali a také již zahájeny kroky ku olympiadě třetí, asi zajímavější než všecky dosavadní.

*

Astronomická zpráva na duben. Merkur je začátkem dubna v největší elongaci západní, avšak má aspoň o 12° menší deklinaci než Slunce, tak že je poloha jeho ku pozorování velmi nepříhodná. Venuše je za Sluncem, ve vrchní konjunkci, tedy pouhým okem neviditelná. Za to možno pozorovati všecky velké oběžnice vnější, čili dále od Slunce vzdálené než Země. Mars září nápadně červenavým leskem v souhvězdí Lva nad Regulem. Možno jej pozorovati z večera vysoko nad západním obzorem. Země byla mu nejblíže v únoru, od té doby se opět od něho vzdalujeme. Letošní přiblížení se k němu bylo však jedno z nejnepříznivějších, nebot za příznivých okolností může se Země k němu téměř až na polovinu letošní vzdálenosti přiblížiti. To se stane vždy, když doba největšího přiblížení, čili oposice, nastane v srpnu nebo v září. Mars je takořka nejpopulárnější oběžnice, poněvadž se na něm jeví zvláštní přímočará kresba, jakoby byl povrch jeho rozbrázděn obrovskými průplavy, vybíhajícími z určitých středisek a do jiných ústícími. Pravidelnost kresby bývá vysvětlována jako výtvor myslícího tvorstva, a považována za známku obydlené oběžnice. A odtud ona populárnost. Malými dalekohledy ovšem kresbu nespatříme, ani velkými dalekohledy není nápadna, ale předce aspoň tak zřetelna, že bylo možno nakresliti podrobné mapy povrchu Martova.

Ostatní dvě velké oběžnice Jupiter a Saturn vycházejí po půlnoci. Jsou obě v souhvězdí Střelce a vystupují jen nízko nad náš obzor, tak jako zimní Slunce. Obě jsou velmi vděčným předmětem pozorování i pro malé dalekohledy, Jupiter svými čtyřmi měsíci a Saturn svými kruhy.

Nová hvězda v souhvězdí Persea již značně seslábla. Posud lze ji sice pouhým okem spatřiti, ale není již nikterak nápadna, neboť jasnost její je již menší než 5. velikosti. Ve druhé polovici března jevila nápadné změny jasnosti, což by nasvědčovalo té okolnosti, že povrch rozžhavený nestejně chladne a že rotací kolem vlastní osy hvězdy, ony změny nastaly.

Jak někdy i nejjednodušími prostředky vykonaná pozorování mohou astronomii platně přispěti, je z následujícího případu patrno. Když objevena nová hvězda v Perseovi, byla již velice jasná a jednalo se o to, jak jasnosti její přibývalo. Zda zvolna nebo náhle. Dne 22. února a 23. února byla četnými pozorovateli zcela nezávisle objevena, avšak to již svítila jako hvězda 2. a 1. velikosti. Před 22. únorem byla náhodou dne 19. ona krajina oblohy fotografována v Bostonu na observatoři harvardské prof. Pickeringem, avšak na desce není ani stopy po nové hvězdě, ačkoli ještě hvězdy jedenácté velikosti jsou zřetelně ofotografovány. Podobně fotografoval tutéž krajinu A. Stanley Williams v Hove v Sussexu dne 20. února v 10 h. greenwichského času. Ofotografovaly se hvězdy až 12. velikosti, avšak nová hvězda ne! Dne 21. února pozoroval prof. J. Plassmann v Münsteru minimum Algolu až do 8 hod. greenw. stř. času a praví, že kdyby v té době byla nová hvězda bývala aspoň třetí velikosti, že by ji byl jistě zpozoroval. Podobně tvrdí Dr. E. Hartwig z Bam-

berku, že téměř do 12. hod. téhož dne pozoroval Eros šestipalcovým hledačem pod širým nebem a nic nápadného v souhvězdí Persea nespatřil, kdežto každá nová hvězda, byť byla i jen třetí velikosti, musí zkušenému hvězdáři býti ihned nápadna, poněvadž velice změní ráz celého souhvězdí. Téhož dne, 21. února pozoroval odborný učitel technické školy v Ilmenavě, F. Schwab důkladně proměnlivé hvězdy v celém okolí, nové hvězdy od 8 hod. až téměř do 12 hod. a tvrdí, že žádná nová hvězda jasnější než 4. velikosti nemohla býti přehlédnuta. První zpráva o nové hvězdě, kteráž do ústřední telegrafické centrály pro nové objevy astronomické v Kielu došla, pochází od anglického duchovního Dr. T. D. Andersona z Edinburgku, jenž hvězdu dne 21. února ve 14 h. 40 m. greenwich. stř. času spatřil, avšak to již byla jasnější než hvězdy třetí velikosti. Dle dosud uvedených pozorování bylo by nutno učiniti následující závěr: Nová hvězda vzplanula náhle dne 21. února po půlnoci dle času greenw. Avšak tu dojde zpráva od prof. S. Glasenappa z Petrohradu: »Obdržel jsem několik dopisů, týkajících se objevení nové hvězdy v Rusku. Zprávy ty došly však vesměs později než Váš telegram, (míněna centrála v Kielu), jenž objev pana Andersona oznamoval. První dopis, jejž jsem obdržel, pochází od kyjevského gymnasisty A. Borisiaka, jenž novou hvězdu spatřil dne 21. února, několik minut před osmou hodinou večerní. Shotovil ihned mapu Persea, kterouž k dopisu přiložil a polohu nové hvězdy zcela správně poznamenal. Jasnost nové hvězdy byla 1·5 vel. Dopis byl mi dodán dne 25. února a odeslán z Kyjeva ráno dne 24. února — rozhodně dříve, než mohl dojíti telegram centrály z Kielu. Pan A. Borisiak je 16 let stár, má malý dalekohled a studuje ze záliby každého jasného večera oblohu. Objevení tak jasné nové hvězdy nemohlo mu proto ujíti.«

Zpráva tato odporuje zprávám, jež uveřejnili osvědčení pozorovatelé Hartwig, Plassmann a Schwab. I požádán prof. Glasenapp a prof. R. Vogel v Kyjevě, aby zjistili, není-li snad datum objevu v dopise Borisiakově nesprávně uvedeno, ukázalo se však, že Borisiak skutečně v uvedené době objev učinil a jen jasnost hvězdy poněkud přecenil. Nejbezpečněji by záhadu rozhodla fotografie, ale když té není, nutno zatím A. Borisiaka pokládati za prvního objevitele letošní Novy. *N.*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Biblioteka Warszawska.. K jubilejním dnům Sienkiewiczovým napsala Marya Konopicka ne banalní frase, hymny skoro už otřepané, ale znamenitý komentář k románu Sinkiewiczovu „Krzyżaci", komentář, jenž na 50 tiskových stranách poučuje polského čtenáře, jak má pojímati genialního romanopisce. — Rozsáhlou studii o dramatě německém píše Dr. Josef Flach, dotýkaje se jak starších fasí jeho tak i nové doby. — Z referátů vyjímám sympatickou kritiku Zykmunta Glogera: Rok polski w życiu, tradicyi i pieśni (Warszawa 1900). Je to výborná kniha, jež snaží se zachytiti veškery detaily staropolského života, pokud nezaniknou v zapomenutí. Beztoho, dle

slov autorových, „s každým dnem starý svět zapadá do hrobu“. Kniha Glogerova bude dojista i u nás uvítána radostně všemi, kdož zajímají se o slovanský národopis.

Niwa Polska přináší zprávu o maličkosti, ale maličkosti, jež dává příležitosť k přemýšlení o vkusu nynějšího varšavského obecenstva. Byla uspořádána výstava autografů slavných polských mužů a žen a autografy při uzavření výstavy byly vydražovány. Nuže při dražbě této nejvyšší cenu dosáhl podpis operní zpěvačky Salomey Kruszelnické! Niwa neudává přesnou cenu, jaká získána byla za tento autograf, ale praví, že cena ta byla třikrát větši než cena autografu — Sienkiewiczova, 6krát než Maryana Gawalewicze, 15krát než Orzeszkové, Konopnické, Deotymy, 20krát než Szczepanika a 64krát než Žeromského, Noskowského a Dygasińského! Tedy operní diva vzbudila takový zájem ve varšavské společnosti, že předstihla i nejgenialnější zástupce soudobé polské literatury!

Slavjanskij Věk otiskuje na čelném místě starou, však stále časovou báseň Th. I. Tjutčeva „Slovany třeba přitlačit ke zdi“. — „Slovanskou besedu“, pořádanou v Praze Slovanským klubem, zahájil dr. Rieger rozhovorem o slovanské vzájemnosti, v němž s důrazem vytkl, že se nám jedná pouze o literární panslavism, nikoliv však o politické splynutí s ostatními Slovany. Na tyto vývody reagoval v „Rosiji“ novinář Amfiteatrov (Old Gentleman), jehož polemický článek otiskuje Slavj. Věk bez komentářů. — Pozoruhodný jest v témž čísle německo-ruský článek Aidina „Kde jest východ?“ Totiž východ ze samostatné politické situace rakouské. Autor hledá východ ten tamtéž, kde hledal ho před 15 lety, totiž v zřízení národnostním, ne zemské autonomie! Tedy ne země (která chová 2—3 různé národnosti), nýbrž vždy určitá národnost byly by autonomními. Originelní myšlenka ta zasluhuje při nejmenším uváženi.

Knihopis.

J. Otto.

Lorda Byrona Manfred, báseň dramatická, přeložil Jaroslav Vrchlický, Světová knihovna číslo 196. (20 haléřů).

Jean Richepin. Historie ze zásvětí, román dobrodružný, přeložil František Sekanina, Světové knihovny č. 195. (20 haléřů).

Kar. Světlá. Sebrané spisy, První Češka seš. 10. (69 celkem). Ze staré Prahy seš. 1. (celkem 70.) 2. 3. 4. 5. (74).

Dr. Jos. Thomayer, Potrava jakožto příčina nemoci. Lidové rozpravy lékařské roč. II. čís. 2. (běžné 14) pořádá Dr. Lad. Haškovec.

Ulrich von Hutten: Dialogy, z latiny přeložil a úvodem opatřil Arne Novák. Světové knihovny čísla 199—200. (40 haléřů.)

Nové překlady z Victora Huga řada třetí od Jar. Vrchlického. Světové knihovny sv. 197—198.

J. M. Barrie: Malý farář, přeložil Jos. Bartoš. Anglické knihovny seš. 31—35. Niccolo Machiavelli: Kníže; úvahy seš. 7. a 8.

Souborné vydání básnických spisů Jar. Vrchlického: Z niv poesie národní a umělé II. cyklus sešit 8. (celku 210tý) obsahující dokončení této sbírky.

Prof. Dr. J. Deyl: O ochraně oka. Lidové rozpravy lékařské, pořádá Dr. Lad. Haškovec, docent české university ročníku II. čís. 3. (běžné číslo 15.) Str. 29. 60 hal.

Sebrané spisy Kar. Světlé: Ze staré Prahy seš. 6. Spisů seš. 75tý.

Lumír: redaktor Václ. Hladík, čís. 24 a 28.

Al. Jirásek: M. D. Rettigová, veselohra o 3. jednáních. Výborná tato kulturní drobnomalba sehrána byla v posledních dnech s úspěchem velmi čestným na divadle Národním, důstojně se řadí k Jiráskovým starším dramatickým pracím. Bližší o ní dočte se čtenář v rubrice divadelní. Cena 1 koruna.

Jar. Vrchlický: České ballady. Světové knihovny čísla 201—202. Výborný podnik firmy Ottovy překročil tímto svazečkem druhé sto svých čísel. Ballady Vrchlického vybrány jsou z různých jeho sbírek a seřaděny chronologicky od českých dob mythických až do století minulého; celkem 35 kusů. Cena 40 haléřů.

Fr. Šimáček.

Studie o našem školství obecním. Řada první. Z minulosti a přítomnosti pro budoucnost se zřetelem k dějinnému vývoji vzdělávání českého lidu, obsahuje pět statí časových a důležitých, které původně byly v Národ. listech uveřejněny. Cena 1. K a 20 hal.

Andersenových povídek světového vydání s illustracemi Tegnerovými zahájen byl II. díl v překladech Jar. Vrchlického. Dosud vyšly sešity 1. 2. 3. a 4tý.

Nový podnik firmy Šimáčkovy, jenž nazývá se »Dalekohled« a má býti vzdělávací četbou pro každý stav i věk byl zahájen 1. číslem: Chodové, strážcové českých hranic. Obraz národopisný a dějepisný s 32. vyobrazeními a 2 přílohami. Bez udání spisovatele (48 haléřů) Dalekohled má vycházeti 10krát do roka s hojnými illustracemi.

Grosman a Svoboda.

Dr. Václav Flajšhnas: Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy, vydává ve skvostné úpravě nakladatelství Grosmana a Svobody v Praze. Právě vyšly sešit 19. a 20. líčí dobu nejnovější — od počátku ústavního života moderního r. 1848 — od Palackého až k Sv. Čechovi- Oba sešity jsou bohaty obrázky do textu vloženými; nádherné přílohy obsahují: »Památce Havlíčkově« (rodina Havlíčkova, Borová, Brizen atd.) Snímek rukopisu K. H. Máchy (báseň »Mnich«). Výňatek z dopisu Máchova. Snímek titulního listu a čtyř epigramů ze sbírky Havlíčkovy »Jehly, špičky, sochory a kůly« (v původní velikosti), podobizna Palackého a Nerudova, výborně provedené na žlutavém podtisku. Celkem šest příloh a 44 obrázky.

Výbor dramat Calderonových. Překlady Jar. Vrchlického. Čís. V. Posvátný Parnass Auto. (str. 96, 80 hal.).

Vladimír Houdek: V pavučinách nervů. Básně. Druhá kniha lyriky mladého básníka, jehož debut byl jedním z nejsilnějších v poslední době. Sbírka obsahuje tyto cykly: Protéže a bylí — Motivy z nového zákona — Odlesky na vodách — Písně stárnoucích gaminů. Bez udání ceny. Ku sbírce se vrátíme.

Beneš Grünvald: Zpěvy od bran zamčených. Verše (1899—1900). Obsahuje 4 epické skladby větších rozměrů. Krčma — Aristomenes — Pupava — Bhagavadgita — Kaundinjova. Autor jest znám první knihou svou »Srdcem i bosmem« a několika skladbami hudebními. Ku vysoce zajímavé a vážné jeho knize se vrátíme příště.

Dra. Ant. Friče: Cesty po Evropě a Americe. Seš. 1—9. Nakl. Edv. Beauforta. Obsahuje statí o cestách přírodopisných do Banátu, Dalmacie, Londýna, Kodaně, Skotska a Švýcar (1852, 1856, 186), 186), 1876, 1900), jež většinou již otištěny v Živě a Vesmíru a podány tu z části ve formě zkrácené. Úhledné illustrace jsou velmi názorné. Kniha, věnována českému studentstvu, starým přítelem jeho je příspěvkem k historii přírodovědeckých sbírek musejních a kusem dějin naší vědecké literatury, jak autor v předmluvě uvádí.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Gallerie moderního umění.

Velikomyslným darem J. V. císaře a krále zabezpečena království Českému gallerie moderního umění. Snad oprávněna je naděje, že s budovou nové gallerie, která co nejdříve krášliti bude naši Prahu, počne nová doba umění českého. Nadšení a talentu uměleckého bylo u nás dost a dost. Ale co talentů ubito bídou a nedostatkem, a co jich ohromeno nemožností plného rozmachu! My radovali se z každého úspěchu českého umění, s pýchou četli o uznání našich umělců v cizině, ale v té radosti zapomínali jsme, jak malé podpory našli umělci naši mezi námi. Zejmena umění výtvarné mělo u nás křídla svázaná. Mimo několik málo vyvolených, již v cizině uznaných umělců, byl každý úspěch českého umění vykoupen strádáním umělcovým, a nejen hmotným, nýbrž i uměleckým. Není umělcem, kdo nechce říci něco svého, vlastního, čím duše je plna, bez ohledu na to, zda dílo jeho odpovídá modě nebo vkusu těch, kteří obrazy a sochy kupují. V našich, dosti skrovných poměrech, materielní podmínky uměleckého tvoření byly velmi špatné. Jednak umělecké vychování širšího obecenstva je naprosto nedostatečné, zájem pro umění málo probudilý, a na druhé straně ani stát ani země nedovedly nahraditi to, čeho se obecenstvu nedostávalo. Umělec, který by se chtěl odvážiti na větší dílo, na to, k čemu jej vlekl jeho umělecký temperament, musil počítati s pravděpodobností, že dílo takové, třeba by se povedlo, třeba by odpovídalo tomu, co říci chtěl, zůstane neprodané. Pochvalné kritiky v novinách, lichotivé titulování »mistrem«, umělci nestačí — také umělec chce a musí žíti. A proto nuceni byli umělci naši omezovati se, počítati s obecenstvem, se skrovnými poměry, pracovati po většině, aby svá

díla prodali a odbyli, a s trpkými pocity sklamání v tom nejlepším, co v nich bylo, v ideálném, čistě uměleckém snažení, naříkali na naše bídné poměry, a — podrobovali se tlaku nezměnitelných okolností.

Zde nutno bylo pomoci, a sice ve dvou směrech. Jednak musilo se začíti s uměleckým vychováváním obecenstva, s buzením opravdového, vniterného — ne pouze modního zájmu pro umění, a pak získáním prostředků pro zakupování uměleckých děl, na jichž zakoupení ze strany obecenstva nelze pomýšleti buď z důvodů materielních, anebo proto, že není pro ně ještě dosti uměleckého pochopení.

V prvním ohledu nelze podceňovati, co se u nás dělo, ačkoliv schází nám první a hlavní podmínka pro umělecké vychování obecenstva — to, co nyní všeobecně se žádá, aby totiž již ve škole v mládeži budil se zájem a pochopení pro opravdové umění. Časté pořádání výstav, naše »Volné Směry« a j. razí cestu novému duchu, lepšímu pochopení uměleckých děl. Ale i zde byla posud materielní stránka pořádání výstav na závadu. Není řádných místností, kam by každý šel, ne proto, aby tam byl viděn, nebo aby mohl říci, že tam byl, nýbrž proto, že by mu to bylo vnitřní potřebou, potěšiti, osvěžiti se uměleckým požitkem v útulných místnostech stálých výstav všeho, co je v domácím i cizím umění nového, charakteristického a krásného. A proto musí míti nová gallerie zvláštní místnosti pro pořádání občasných výstav. Naše umělecké spolky a jednoty budou tak míti volnější ruce v pořádání výstav, nebudou více nuceny počítati s drahým platem za místnosti, a budou v uměleckém ohledu docela volni. Téměř neustálé výstavy umělecké v »Secessi«, v domě umělců, v rakouském museu ve Vídni mají nepopíratelný vliv na probuzení živého zájmu na věcech uměleckých v obecenstvu vídeňském, a to se také jeví ve stále častějším zakupování uměleckých děl ve všech výstavách. Nová gallerie se svými zvláštními místnostmi pro občasné výstavy musí také v Praze vyplniti tento úkol.

Co se druhého týče, získání prostředků pro zakupování uměleckých děl, můžeme míti pevnou naději, že nejhorší doby českého umění patří už minulosti. Zemský sněm s neobyčejnou ochotou přijal návrh na zařadění summy 20.000 korun do každoročního rozpočtu, z darovaných císařem 2 millionů korun alespoň polovička zůstane jako fond, jehož ročních úroků užito bude ke každoročnímu zakupování pro novou gallerii, a není nejmenší pochybnosti, že také stát ze své roční dotace pro zakupování uměleckých děl náležitou

část obrátí ku podpoře umění v království Českém a že díla od českých umělců zakoupená, odevzdá naší gallerii.

O zevní podmínky pro rozkvět českého umění je tudíž postaráno. Jedná se jen o to, aby velikodušný dar císařův, všeho uznání hodná ochota českého sněmu, podporovati opravdové umění došla také svého cíle. Proto je nutno, hned napřed odstraniti různá nedorozumění. Potřebí říci otevřeně, že ani v návrhu na povolení ročních 20.000 korun, ani ve věnování dvou millionů J. V. císařem, není úmyslu, podporovati umělce, nýbrž jedině umění. To je a musí býti rozhodujícím.

Podpora mladých umělců se musí najíti jinou cestou. Doufejme, že se najdou mecenáši, kteří uvidí vnitřní uspokojení v pomoci mladým talentům v těžkých chvílích počátků, než podařilo se jim dosíci pozornosti, a v poskytnutí jim prostředků, aby mohli viděti střediska uměleckého života evropského. V tom již počátky u nás učiněny, a doufáme, že také na této cestě se nezastavíme. Ale sum věnovaných císařem a sněmem smí se užíti jen ku podpoře umění, bez ohledu na umělce. Ať ten či onen, každý z umělců českých, ať má vynikající postavení čili nic, ať je profesorem nebo jen posud neznámým začátečníkem, ať osvědčeným mistrem nebo jen o uznání bojujícím mladíkem, plným nadějí a umělecké bezohlednosti, každý musí s důvěrou počítati na to, že jeho dílo bude zakoupeno, když bude dílem opravdu uměleckým.

My ovšem nemůžeme počítati na samé chefs d'oeuvres, ale měřítko posuzovací musí býti v zájmu rozvoje našeho umění přísné, bezohledné, a hlavním principem musí býti, že umělecké dílo musí mluviti za osobu umělcovu a ne naopak. A za druhé, naprosto vyloučeno musí býti ve výboru uměleckých děl favorisování nebo odsuzování jistých směrů uměleckých. Gallerie moderního umění království českého má nám i budoucím býti obrazem uměleckého rozvoje v Čechách, tam musejí býti zastoupeni typičtí a charakterističtí představitelé všech směrů umění našeho v pečlivém výboru jejich nejlepších, nejvýraznějších děl. Jen tak bude vyplněna myšlenka vznešeného dárce a zakladatele české gallerie, ale také intence českého sněmu při povolení každoroční summy na zakupování děl.

Ale tak najde se také nejlepší cesta ku spravedlivému rozřešení poměru umělců českých k umělcům německým. Rozumí se samo sebou, že bychom musili odpírati každému číselnému rozdělení dotace mezi umění české a německé. Rozdělení takové nesrovnávalo by se také se vznešenými intencemi císařského dárce, který chtěl,

aby umělecká soutěž obou národů pomáhala překlenouti propast mezi oběma národy, království české obývajícími. My, kteří vždy a všude bojujeme za jednotu našeho království, kteří nechceme nic jiného, než abychom zde s krajany německými v spravedlivém míru žili, a společně pracovali na čest a slávu království, nebojíme se soutěže umělecké v království českém s Němci. Ne snad jen proto, že věříme v sílu a budoucnost našeho umění, nýbrž i proto, poněvadž bez závisti, ba naopak s radostí uvítáme, budou-li také němečtí umělci z Čech viděti v království českém domov a vlasť svého umění. Jako v hospodářských věcech nacházíme, třeba bychom byli v prudším boji politickém a národním, než kdy jindy, společné prospěchy celého království, tak chtěli bychom, aby Němci i v umění přiznali jednotu a nedílnost království českého, kde je místa dost pro rozvoj obou národů.

V nejbližších dnech budou učiněny první kroky ku provedení vůle a úmyslů císařského dárce, jmenování kuratoria. Doufejme, že kuratorium, v kterém budou zástupci obou národů, energicky chopí se své úlohy, zejména postavení nové budovy. Jen žádná provisoria! V Rakousku provisoria trvají déle, než je příjemno. Potřebujeme gallerie a zejména také důstojných místností pro občasné výstavy umělecké co nejrychleji. Obec pražská, která novým palácem uměleckým nejvíce získá, dojista daruje co nejdříve potřebné místo stavební, a čeští architekti uvidí dojista čestnou svou povinnost v tom, aby stánek českého umění byl důstojným pomníkem našeho ideálného snažení. A až palác umění bude hotov a připraven k přijetí děl českého umění, pak dojista království české převezme jej ve svůj majetek, ve svou správu a ve své opatrování.

Doufejme, že naděje naše nás nesklamou, a že české umění vyplní všecko to přání a sebevědomé očekávání, které v ně klademe. Vždyť každý, kdo myslí o úkolech národa českého, o tom je přesvědčen, že jedině vědou a uměním dovedeme si získati vlastní, čestné místo mezi národy evropskými. Je nás málo, nežijeme a nebudeme asi žíti vlastním, neodvislým životem státním, vždy budeme svázáni s druhými národy v společné říši, a přirozeně nejsme povoláni, abychom hráli v světových dějinách úlohu rozhodující, vlastní jen národům velikým a samostatným. Tím méně v rozmachu politiky světové, která čím dále, tím více soustřeďuje se v několika jen státech, schopných expanse, ovládajících ohromnými prostředky hospodářskými a finančními. I státy, které dříve v politice evropské zaujímaly místo přední, jako Rakousko, tlačeny jsou v nové politice

světové na místo druhé, a dokonce národy menší, třeba tvořily samostatné státy, odsouzeny jsou k politice passivní, k politice míru a klidu, k politice diváků, a mají jen potud nějaký význam, pokud mohly by se státi obětí dobývačnosti států sousedních. Tím významnějším je, že zrovna národové malí dovedli si v kulturním životě národů evropských vydobýti místo čestné a vynikající. Literatura dánská a norvéžská stala se světovou, a umění belgické je předmětem všeobecného obdivu. Nejsme ještě tak daleko, ale naší snahou musí býti, abychom také zaujali čestné místo na kolbišti ducha kulturních národů světa. Tam musíme ukázati, co máme svého, opravdu českého, svým snažením osvětovým a uměleckým musíme dokázati, že nejsme národem malým!

Císařský dar, nová gallerie umění českého budiž tím, co budeme moci ukázati s hrdostí a pýchou všemu vzdělanému světu!

Vídeň, 2. května 1901.

Karel Kramář.

Quijote contra Quijote.

Polemika skoro třístaletá. Napsal A. Pikart.

Počátkem roku 1605 vydal Miguel des Cervántes Saavedra první díl knihy El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha« u nakladatele Juana de la Cuesta, a kniha se rozšířila záhy nejen po Španělích, kde do dvanácti let po vydání prvním počítá se šestnácte vydání originálu, ale i po valné části tehdejšího vzdělaného světa. Francouzi mají první překlad z roku 1616 a za století sedmnácté zřídili překladů, či lépe řečeno zpracování čtrnácte; Angličané poznali potulného rytíře roku 1620 a než století dokonalo, četli o něm ve čtyřech překladech, Němcům dostalo se překladu roku 1648, Vlachům roku 1622 a Holanďanům r. 1657.

Do smrti autora, zastírajícího se po dosti rozšířeném zvyku tehdejším průhledným jménem maurského spisovatele Cide Hamete Benengeli, a vydávajícího se za pouhého překladatele díla toho, bylo vydání španělských již devět, a možno, že více, neboť knihtlačitelé tiskli mnohá vydání podloudně, a pravděpodobno, že nejedno takové vydání zmizelo nadobro, nezanechávajíc jediné stopy.

Právem tedy napsal Cervántes v druhém dílu Dona Quijota hrdá slova » . . jsem přesvědčen, že jest dnešního dne vytištěno více, než dvanácte tisíc knih té historie; o tom svědčí Portugalsko, Barcelona a Valencie, kdež se tiskla, a roznáší se i pověst, že se

tiskne v Antverpách, a zdá se mi, že nebude národu, ni jazyka, do kterého by se nepřeložila«. A prohlédneme-li jen zběžně výpočet vydání a překladův, vyšlých do konce roku 1894*), uznáme, že byl autor dobrým prorokem. Španělských vydání tam vypočteno sto osmdesáte a tři, — však mám dobré vydání originálu, tištěné roku 1889 v Paříži, a mám bezpečné zprávy i o jiných takových, o kterých seznam se nezmiňuje; bylo tedy koncem roku 1894 najisto vydání mnohem více, a počet ten dodnes hojně vzrostl. Překladů francouzských tam vypočteno sto sedmdesát pět, anglických sedmdesát osm, německých třicet devět, vlaských čtrnáct, holandských devět, ruských osm, portugalských pět, a po jednom, dvou, či třech v celé řadě literatur jiných. Jako kuriositu uvádím, že tam vyznačeny oba české překlady resp. zpracování, (Kobrův illustrovaný Don Quijote, i Pečírkovo zpracování, titulované »Bláznivý rytíř«) a že také podána tam fascimilia titulních listů obou knih; v seznamu vyznačen za vydavatele Kobrovy knihy »J. L. Kobar« a knihy Pečírkovy »Blaznivy« — nevědomá to nezdvořilost redaktora seznamu.

Seznam zakládá se na studiích, konaných v bibliotece Quijotianské, kterou seřídil Don Isidro Bonsoms y Sicart v Barceloně, a vypočítává vydání i překladův počet neúplný. **) ale i ten — skoro dvě stě vydání originálu a do tří set překladův — svědčí o oblíbenosti a rozšíření knihy, svého rázu jediné.

Tato obliba se objevila ihned po vydání dílu prvního, a jméno Dona Quijota se stalo populárním. Sám Cervántes praví o té své knize: Děti se jí zabývají, mladíci ji čtou, muži jí rozumějí a starci ji schvalují; zkrátka, lidé všeho druhu ji mají tak v malíčku, tak ji četli a tak ji znají, že jakmile uhlídají někde hubeného koně, hned řeknou: »Hle, Rocinante!«

A tato populárnost knihy vedle hypotetické sice, ale dosti pravděpodobné i závažné příčiny druhé byla důvodem, že se střetl Don Quijote pravý s nepravým svým nástupcem.

Roku 1614, tedy devět let po vytištění prvního dílu Dona Quijota de la Mancha, v době, kdy Cervántes připravoval díl druhý a jak lze z narážek souditi, pracoval asi o kapitole padesáté de-

*) Podkladem cifer těchto jest pamětní číslo Barcelonské »La Ilustracion artistica« ze dne 1. ledna 1895, vydané na počest »nesmrtelné knihy Dona Quijote de la Mancha«.

**) Znám i zpracování do hantýrky polských židův a překlad zpracování toho do ruštiny.

váté, vydal spisovatel, skrývající se za jménem Avellaneda, druhý díl Quijota, a nejen vydáním samým, ale i spůsobem, jakým napsal předmluvu, pobídl Cervántesa, aby urychlil skončení díla vlastního.

Titul nepravého dílu druhého zní v tato slova: »Díl druhý důmyslného rytíře Dona Quijota de la Mancha, obsahující jeho třetí výpravu; je to pátý díl jeho dobrodružství. Složil licentiát Alonso Fernandez de Avellaneda, rodilý z města Tordesillas. Rychtáři, konšelům a urozeným šlechetného města Argamesille, šťastné domoviny urozeného rytíře Dona Quijota de la Mancha«.

Pochopitelno, že byla kniha vhod obecenstvu, které se prvním dílem Dona Quijota namlsalo, a po léta již práhlo po pokračování. Že se čtenářstvu po Donu Quijotovi stýskalo, lze seznati z toho, že Cervántes již roku 1604 sliboval druhý díl jeho, a že roku 1613 ohlásil, že vyjde co nevidět, a když zvědavost obecenstva takto rozdrážděna, vydal jiný autor knihu, ve které užil neprávem postav, vytvořených Cervántesem, a pokusil se takto zmásti obecenstvo méně soudné a strhnouti na sebe úspěch, připravený dílem prvním.

Byl to tedy především úklad o finanční úspěch Cervántesův.

Ale ten by neměl významu tak nepěkného, jako stránka jiná, ošklivější. Umělecké svědomí doby tehdejší nebylo co do práva autorského příliš choulostivo, a již předchůdce Cervántesův, Don Diego Hurtado de Mendoza dožil se hned dvojího pokračování rozmarného svého Lazarilla z Tormes a Mateo Aleman, spisovatel »Života Guzmana de Alfarache« i jiní spisovatelé doby Cervántesovy i pozdější nejednou zakusili hrotu toho literárního škůdnictví. Avellaneda však, který zaskočil do cizí zahrádky natrhat květů pro obecenstvo, nespokojil se s tímto bezprávím, ale dopustil se druhého, horšího: v předmluvě knihy svojí potupil Cervántesa neslušně. Vyslovil se v ní takto:

»Protože jest historie o Donu Quijotovi de la Mancha téměř divadelní hrou, nemůže a nesmí vyjíti bez prologu a proto zahajuje tento díl druhý o činech rytířových prolog, jen že méně vychloubavý, a na čtenářstvo dotěravý, nežli ten, který Miguel de Cervántes Saavedra postavil před první jeho díl, a pokornější, nežli který přidal ku svým novelám spíše satirickým, nežli poučným,*) ač nemálo důmyslným. Nebude mu asi po libosti toto vypravování, které

*) Narážka na »Novelas ejemplares, Poučné novely«, které vydal Cervántes roku 1613.

je stejně pravdivo, jako vypravování jeho, otisk to správných sdělení, která mu přišla do ruky; pravím to proto, že doznává, že má jen jednu; a protože již mluvíme o všech, jest nám pověděti o něm, který jest co do věku stejně starým vojákem, jako co do bujnosti mladíkem, že má jazyk čipernější, než ruku. Bude-li si tedy stěžovati do mého díla, že jsem mu ubral užitku z jeho druhého dílu, nebude přece moci nepřiznati, že máme oba stejný cíl, vykořeniti škodlivé čtení marných knih rytířských, rozšířené hojnou měrou u lidí hrubých a zaháleivých, ač se prostředky svými valně lišíme, neboť on užil svých, aby urazil mne, a především toho, koho právem slaví národové nejvzdálenější, a kterému jest národ náš tak mnohým povinován, protože počestně i horlivě zásoboval po mnohá léta divadlo španělské podivuhodnými a nesčetnými divadelními hrami ceny umělecké takové, jaké vyžaduje obecenstvo, a bezúhonnosti takové, jaké se lze naditi na hodnostáři Svaté Inkvisice.*) Hleděl jsem učiniti toto drama rozmarným nesmysly Sancha Panzy, dbaje, abych nikoho neurazil, a abych neužíval zúmyslně synonym,**) ač bych toto dobře dovedl, a ono špatně provedl; nikdo však se nediv, že tato druhá část pochází od spisovatele jiného, neboť není novotou, že píší pokračování téže historie lidé různí. Kolik jich vyprávělo o Lásce Angéličině a o jejích příhodách? Arkádie napsali různí lidé, a Diana taktéž nevzala původ z péra jediného. A protože Miguel de Cervántes je již tak stár, jako hrad Svatého Cervántesa, a stářím stal se tak nespokojeným, že ho mrzí vše i všichni, má přátel tak málo, že kdyby chtěl vyzdobiti knihy své znamenitými znělkami, bylo by mu vydati je za plod kněze Jana Indického nebo císaře Trapezuntského,***) an ve Španělsku asi nenalezl muže proslulého, který by se neurazil, kdyby vzal jeho jméno na jazyk; a přece dovolili, aby jich tolik uvedlo se na počátku knih spisovatele, kterého pomlouvá, — a dej Pán bůh, aby mu dal již pokoj! — že se chytá kostela a věcí posvátných!

Kéž se spokojil s Galateou a dramaty v prose, — neboť těmi jest většina jeho novel — a kéž nás již neomrzuje! Svatý Tomáš nás učí v Secunda secundae, quaestione 36, že závist jest zármutkem nad blahobytem a hojností cizí, a toto učení přijal od svatého Jana z Damašku. Za děti hříchu toho čítá svatý Řehoř v knize 31. kapitole 31. mravoučného výkladu o historii svatého

*) Patrná narážka na Lope de Vega.

**) Tím Cervántes skutečně často chybuje.

***) Narážka na předmluvu Cervántesovu k dílu prvnímu.

Joba nenávist, pomlouvání bližního a utrhání jemu, radost z jeho zármutku a zármutek z jeho štěstí, a správně se nazývá tento hřích invidia (závist) a non videndo, quia invidus non potest videre bona aliorum,*) a jsou to důsledky stejně pekelné, jako příčina jejich, a odporné křesťanskému milosrdenství, o kterém řekl svatý Pavel (1. ku Korint. 13.) »Charitas patiens est, benigna est, non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, congaudet veritati etc.**)

Omlouvá vady svého dílu prvního tím, že jej napsal ve svízelích žaláře, a dle toho také dopadla práce, jsouc nutně mrzuta, pomlouvačna, netrpěliva a dráždiva stejně, jako bývají vězňové.

Něčím se tento díl líší od jeho dílu prvního, že nálada moje jest opakem nálady jeho; co se týče názorů na historii stejně pravou, jako historie jeho, smí si každý počínati, jak se mu hodí; volného působiště mi poskytuje hromada listin, které jsem přečetl, abych ji napsal, a kterých je tolik jako těch, jichž jsem ani nečetl.

Nikdo mi nebruč, že se dovoluje tisknouti takové knihy, neboť ty neučí býti nečestným, a ba ani ne zblázniti se, a dovoleno-li vydati tolik Celestin, že se všudy setkáte s matkou i dcerou, lze také pustiti do polí Dona Quijota i Sancha Panzu, ve kterých nikdy neshledáno chyby, spíše řádné úmysly ochraňovati sirotky, napravovati bezpráví atd «

Jak patrno, není předmluva ve všem srozumitelna, ale celkový ráz její lze dobře postříci, a ač lze nejednu drsnost její přičísti tehdejšímu spůsobu psaní, ve kterém se přepínala stejně dvornost, jako nezvdořilost, přece tu vidíme výroky tak urážlivé, že nelze důvod jich vysvětliti jinak, než-li hypotesou, kterou uvedeme níže.

Jak se asi tvářil duchaplný, břitký Cervántes, když poprvé četl tuto předmluvu plagiatorovu, snadno lze pochopiti. Cítil tu úkladnost, která nejen se dopustila bezpráví, ale na konec do oloupeného ještě kopla, a užil nedokončeného svého druhého dílu Dona Quijota, aby tu a tam si zajel do nepřítele, a v předmluvě, kterou psal po ukončení knihy, polemisoval pak přímo s předmluvou Avellanedovou.

První zmínku činí o nepravém Donu Quijotovi v kapitole padesáté deváté. V hospodě slyší totiž Don Quijote večer tenkou stěnou slova:

---

*) Od nevidění, protože závistník nemůže viděti prospěch jiného.

**) Láska trpělivá jest, dobrotivá jest, nezávidí, nečiní nic na chloubu nenadýmá se, není ctižádostivá, raduje se pravdě.

»Prosím Vaši Milost, pane Done Jerónimo, přečtěme ještě jednu kapitolu druhého dílu Dona Quijota de la Mancha, než nám přinesou večeři.«

Don Jerónimo odpověděl:

»Nač chcete Milosti, pane Done Juane, abychom četli takový nesmysl? Tomu, kdo četl první díl historie Dona Quijota de la Mancha, nemůže se líbiti tento díl druhý.«

»Přece však,« odpověděl Don Juan, »bychom měli jej přečísti, neboť není knihy tak špatné, aby v ní nebylo něčeho dobrého. V knize té se mi však nelíbí, že líčí Dona Quijota, jakoby nebyl již zamilován do Dulciney z Tobosa.«

Slyše to Don Quijote, pozvedl rozhněván a rozezlen hlasu svého a řekl:

»Kdo by tvrdil, že Don Quijote de la Mancha zapomněl, nebo by zapomenouti mohl na Dulcineu z Tobosa, naučím jej rovnými zbraněmi, že se daleko minul pravdy, neboť na nevyrovnatelnou Dulcineu z Tobosa nelze zapomenouti, a Don Quijote zapomenouti nedovede; jeho znakem jest věrnost, a jeho povoláním jest zachovávati ji s radostí a beze všeho přemáhání«.

Za dalšího hovoru pak řekl jeden ze šlechticův:

»Pane, jste jistě skutečným Donem Quijotem de la Mancha, střelkou i světlem rytířstva potulného, na úkor i vzdory tomu, kdož se pokusil zneužíti vašeho jména a uvésti v nevážnost vaše rekovské skutky, jako to učinil spisovatel této knihy, kterou vám dávám.«

A když se byl i Sancho Panza vmísil do řeči, a Don Jerónimo mu vypověděl, jak nepěkně líčí jej spisovatel druhého dílu, řekl:

»Věřte mně, Milosti, myslím, že Sancho a Don Quijote té historie jsou asi jiní, než ti, kteří se vyskytují v historii, sepsané Cidem Hametem Benengelim — a to jsme my: můj pán statečný, moudrý a zamilovaný, a já prostý, vtipný, a ani žrout, ani opilec.«

»Také to myslím,« řekl Don Juan, »a kdyby bylo možno, mělo by se vydati nařízení, aby se nikdo neodvažoval pojednávati o Donu Quijotovi krom Cida Hamete, jeho prvního spisovatele, jako nařídil Alexander, aby se neodvážil malovati jej nikdo, krom Apella.« —

Cervántes líčí dále, že hleděl Don Juan přiměti Dona Quijota, aby přečetl knihu, ale ten že řekl, že to jest jakoby ji přečetl, že ji uznává za špatnou, a že nechce, aby se spisovatel její těšil vědomím, že ji četl, až by se toho dozvěděl; od věcí nemravných a hrubých že dlužno odvraceti i myšlénky, natož pak oči.«

Další zmínku činí Cervántes o knize soupeřově v kapitole šedesáté druhé dílu druhého. Vypravuje tam:

»Kráčel dále a viděl, že korrigují jinou knihu, a když se zeptal, jak se jmenuje, odpověděli mu, že se nazývá Druhým dílem důmyslného rytíře Dona Quijota de la Mancha, a že ji sepsal jakýsi rodák z Tordesillas.

»Vím již o té knize,« řekl Don Quijote, »a opravdu a poctivě jsem již za to měl, že ji už spálili a na prach setřeli, protože jest nesmyslna; ale každému praseti nastane den Svatomartinský;*) historie vymyšlené jsou jen potud dobry a zábavny, pokud se blíží pravdě, nebo aspoň pravděpodobnosti, a historie pravdivé jsou tím lepší, čím jsou pravdivější.«

(Příště dále.)

O sestátnění severozápadní dráhy.

Napsal D.

Und das Eisenbahnmonopol war meines Erachtens sehr viel ungerechter (als das Tabakmonopol), in dem Masse ungerechter, als es ein Privatmonopol war. Eine an Privataktiengesellschaften verpachtete Ausbeutung der Verkehrsbedürfnisse einer Provinz — das war der Ausdruck für das faktische Eisenbahnmonopol. Das Monopol entstand nothwendig, nachdem alle anderen Transportmittel todt gemacht waren, und jeder, der sie brauchte, der Eisenbahn in die Hände fallen musste, nachdem man nach Analogie der französischen Generalpächter der Steuern einer Provinz die Ausbeutung des Verkehrs einer Landschaft an eine Privatgesellschaft abliess, um daraus so hohe Aktiendividenden herauszuschneiden wie möglich — das war ein ausserordentlicher Missbrauch des steuerzahlenden und verkehrsbedürftigen Publikums zu Gunsten der Kapitalisten, die dieses Monopol der Eisenbahnen erhielten.

Bismarck 1882.

Pod zkráceným titulem severozápadní dráhy rozumíme vlastně dvě akciové společnosti, stojící pod jednotnou centrální správou, jejichž trati, pokud se právních poměrů týče, zase se rozpadají ve tři oddíly a sice:

a) garantovanou síť rakouské severozápadní dráhy v rozsahu 628 kilometrů, která obsahuje hlavní trať z Vídně přes Znojmo, Jihlavu, Německý Brod, Čáslav, Kolín a Nymburk do Mladé Boleslavi s vlečnou drahou ku překladišti korneuburskému, z odbočkami z Zellerndorfu do Sigmundsherbergu, z Německého Brodu do Pardubic (Rosic) a z Velkého Oseku přes Chlumec a Starou Paku do Pořičí (Parschnitz) s odbočkami této poslednější

*) T. j. hody, kdy je zabíjí.

linie z Vostroměře do Jičína, z Kunčic (Pelsdorf) do Vrchlabí a z Trutnova do Vrajtu (Freiheit) Janských Lázní.

b) doplňující síť rakouské severozápadní dráhy v rozsahu 311 kilometrů, která obsahuje trať z Nymburka přes Děčín do Prostředního Gruntu (Mittelgrund) (dráha polabská) s připojením na saskou železniční síť s odbočkou z Lysé do Prahy, se spojovací tratí Střekov (Schreckenstein) — Ústí n. L. a odbočkou z Děčína ku překladišti Labau, dále trať z Chlumce na hranice rakousko-pruské u Mladkov-Lichkova směrem k Mittelwalde s odbočkou z Kyšperku do Ústí nad Orlicí.

c) jihoseveroněmeckou spojovací dráhu v rozsahu 285 kilometrů, která obsahuje hlavní trať z Pardubic (Rosic) přes Králové Hradec, Josefov-Jaroměř, Starou Paku, Turnov a Liberec na říšskou hranici rakousko-pruskou u Tschernhausenu ve směru ku Seidenberku a odbočky z Josefova-Jaroměře přes Svatoňovice a Pořičí ku říšským hranicím rakousko-pruským u Königshanu ve směru k Líbavě a z Železného Brodu do Tannwaldu.

Jest tedy celkový rozsah celé pod jednou správou stojící sítě 1224 kilometrů.

Při všech třech sítích nastalo již výkupné právo státu a sice:

a) při garantované trati rakouské severozápadní dráhy dle § 23. koncessní listiny ze dne 8. září 1868 a dle § 5. protokolární úmluvy ze dne 7. května 1885 citovaného v zákoně ze dne 19. listopadu 1885 č. ř. z. 164 dnem 1. ledna 1895.

b) při jihoseveroněmecké dráze spojovací dle článku IV. zákona ze dne 28. června 1892 ř. z. č. 96., kterým vláda zmocněna byla státní výkupní právo ve smyslu dotyčných ustanovení koncessní listiny a ve smyslu zvláštního dohodnutí, obsaženého ve článku X. úmluvy ze dne 27. dubna 1892 v době příhodné, kdykoliv provésti.

c) při negarantované síti rakouské severozápadní dráhy dle koncessní listiny ze dne 25. června 1870 ř. z. č. 109 dnem 25. června 1900.

Vážný pokus o postátnění celé vylíčené sítě stal se roku 1896 za ministra Guttenberga.

Tenkráte ovšem nebylo ještě možno použíti výkupného práva státu při negarantované síti severozápadní dráhy a bylo tedy nutno dobrovolnou dohodou s akcionáři hleděti dosíci přiměřené ceny výkupní. Bohužel bylo vyjednávání o tuto dohodu vedeno tak nešťastně, že vládní předloha, která obsahovala ujednání taková, že by akcionáři byli (dle výpočtu posl. Schwaba) obdrželi celkem

ročně o 1 milion zlatých více, než by jim příslušelo dle výkupu ve smyslu koncessní listiny, byla všemi stranami poslanecké sněmovny odmítnuta; přes to však všichni řečníci uznali nutnost a nesmírnou prospěšnost sestátňovací akce, tak že po skončeném rokování přijat pilný návrh poslance Kaizla, kterým se vláda vyzývá, aby s akcionáři o novou, příznivější úmluvu jednala.

Poněvadž zmíněná vládní předloha ve výboru byla pochována, pomíjíme tuto bližší podmínky výkupu, uvedeme však důvody, jimiž vláda návrh svůj podporovala, poněvadž z autoritativního tohoto vylíčení význam jmenovaných drah, jak pro rakouské státní dráhy, tak zejména pro království české co nejlépe vysvitne. Vládní předloha argumentuje asi takto:

»Komercielní a dopravní význam této třídílné železniční sítě jest sám o sobě zajisté nepopíratelný.

Síť tato povstavší z původní tratě Pardubice—Liberec, jedné a nejprvnějších rakouských drah soukromých a vystavěná pod rozhodujícím vlivem vynikajících odborníků dle zásad moderní železniční techniky, rozšiřovaná stále podle požadavků dopravy a v každém ohledu dobře vypravená(!!!) představuje — ve svém nynějším stavu, co nejmladší a rozvinutí nejschopnější, velká, soukromá železniční síť rakouské poloviny říše — soubor tratí, kterému připadá sprostředkování dopravy domácí i mezinárodní ve mnohých směrech, které lze počítati k nejdůležitějším. Aby jasně vynikl komercielní význam sítě severozápadní dráhy, postačí jen připomenouti, že síť tato spojuje Vídeň s Prahou, Libercem, labským překladištěm v Labanu a s říšskými hranicemi na několika spojovacích bodech drah saských a pruských, protíná úrodné krajiny středních a vysoce vyvinuté průmyslové okresy severních Čech a to v rozvětvení mnohonásobném a stojí v bezprostředním spojení jednak přes Ústí n. L. se hnědouhelnou pánví rudohorskou, jednak přes Königshan a Líbavu se Žacléřským a Waldenburským kamenouhelným revírem.

Právě tak jako vykonává severozápadní dráha připojením na Labe u Labau důležitou obchodně-politickou funkci pro mezinárodní výměnu zboží, právě tak má výhodné postavení ohledně mezinárodní dopravy osob se Saskem a severním Německem, která pohybuje se mezi Vídní a Drážďany, Berlínem, Hamburkem z veliké části cest přes Děčín.

Převedení sítě této do státní správy jest ve dvojím směru významné. Jednak tím, že síť státních drah, která dnes vykazuje velký počet tratí nevýnosných anebo jen slabě se zúročujících, touto sítí

severozápadní dráhy, jíž nyní přirostou tratě vysoce cenné, které v budoucnosti ještě zvýšení výnosu jsou schopny a jejichž připojení finanční výsledky státní správy v celku zlepšiti musí.

Na druhé straně zvýší se následkem splynutí tratí severozápadních se sítí státní komercielní zdatnost rozšířených drah spojených, pokud se týče účastenství jich na různých dopravách proti konkurujícím drahám soukromým beze vší pochybnosti způsobem trvalým, při čemž se zejména objeví v dopravě zboží vliv pásmového tarifu při c. k. státních drahách, zavedeného na zvýšené vzdálenosti.

Bude tedy tarifární význam státních drah, které zároveň se sítí severozápadní dostanou ve mnoha nových a důležitých směrech dopravních uzavřené linie, značně sesílen a rozšířen.

Všeobecný význam této změněné situace, která správě státních drah umožňuje věnovati domácím prospěchům hospodářským, mezi nimiž upravení konkurence Terstu se severními přístavy neposlední místo zaujímá, intensivnější péči, jde ruku v ruce se speciálními prospěchy, jež vzejdou atrakčnímu okrsku tratí, jež sestátněny býti mají z nové tarifové polohy. Těmto průmyslovým krajům zajisté velice prospěje nepochybně obmyšlené snížení dosavadních místních tarifů, které zejména u jihoseveroněmecké spojovací dráhy známým tarifním příplatkem zdraženy jsou na úroveň tarifů státních drah, zejména ano toto zařízení také na sousední, částečně rovnoběžné soukromé dráhy bez následků zůstati nemůže.

Zjednodušení tarifů a odpadnutí různorodých dosavadních komplikací, jež původ svůj měly v anormálním a differentiálním tvoření tarifů, podmíněném konkurečními poměry, tvoří zároveň důležitý krok ku všeobecně žádanému cíli ku zjednodušení a ku stejnoměrnosti tarifnictví. Rovněž zjednoduší a zlepší společná na příště správa rozšířené sítě službu, poněvadž odpadne oddělené vedení služby a předávání v připojovacích stanicích, jízdní řády a dirigování vozů urovnají se dle jednotných zásad, spletité odpočítávání doprav a jednotlivých výkonů mezi jednotlivými částěmi sítě severozápadní a mezi těmito a státními drahami stane se zbytečným a tím přivoděn bude stav, jehož ekonomickým výrazem bude zmenšení nákladů provozovacích a bude také vážným pokrokem národohospodářským, poněvadž uspoří práci neproduktivní a zbytečné psaní.

Je-li v předešlých vývodech dokázáno, že řečená skupina drah následkem své komercielní důležitosti jakož i z ohledů politiky dopravní a národního hospodářství tvoří pro stát cennou vymoženost, přistupuje k tomu pokud se týče obou garantovaných drah, co

objektů sestátnění ještě stanovisko, že sítě tyto odpovídají úplně základní myšlence sestátňovací akce započaté zákonem ze dne 14. prosince 1877 ř. z. 112, aby garantované tratě, jejichž risico výnosu tak jak tak nese stát, byly státem spravovány a jakmile bude možno, výkupem do vlastnictví státu převedeny.«

Z dalšího odůvodnění budiž jen ještě uvedeno, že by prý další vyčkávání bylo finančním prospěchům státu na škodu.

Vzdor těmto důvodům, vzdor přijatému pilnému návrhu, vzdor tomu, že obávané poškození státních financí již nastalo a vzdor tomu, že následkem prošlého termínu u negarantované sítě severozápadní dráhy situace státu značně se zlepšila, nebylo sestátnění žádné ze zmíněných drah dosud provedeno.

V květnu 1899 proslýchalo se s určitostí, že vláda hodlá na základě § 14. severozápadní dráhu co nejdříve sestátnit. Než pádem ministerstva Thunova i tato nová naděje zanikla.

Když pak letošního roku některé listy o sestátnění tom zprávy přinesly, byly kategoricky dementovány, že vláda na postátnění to nepomýšlí a sice z toho důvodu, že otázka druhých kolejí a investic skytá nepřemožitelné překážky.

Námitky tyto ovšem nejsou správné, poněvadž obě otázky jsou zákonně a smluvně nade vší pochybnost rozhodnuty.

Otázky tyto řeší koncessní listiny jak následuje:

»Jihoseveroněmecká dráha jest povinna na trati Pardubice—Liberec postaviti druhou kolej, jakmile roční hrubý výnos překročí obnos 150.000 zl. stříbra na míli. Rovněž má povinnost udržovati trať po dobu koncesse v úplně dobrém a k dopravě schopném stavu, jakož i přizpůsobiti dopravní prostředky potřebám veřejné dopravy (§ 1.).«

Koncessní listina garantované linie severozápadní dráhy obsahuje následující ustanovení ohledně druhé koleje:

»Státní správa jest oprávněna naléhati na pořízení spodní stavby pro druhou kolej, jakož i na položení druhé koleje na těch tratích, kde to za nutné uzná, v tom případě, když roční hrubý výnos během dvou po sobě jdoucích let, při poskytnutí garančního příspěvku překročí obnos 120.000 zl. — a bez tohoto příspěvku 140.000 zl. — ve stříbře na míli. Toto ustanovení nemá platnosti pro trutnovskou odbočku.« (§ 5.)

Při negarantované trati zní dotyčné ustanovení rovněž zřetelně:

»Státní správa jest oprávněna naléhati na pořízení spodní stavby pro druhou kolej a na položení této koleje no oněch tratích, kde to za nutné uzná, v tom případě, když roční hrubý výnos po dvě za sebou jdoucí léta překročí obnos 180.000 zl. za míli. (§ 2.)«

Obě pak koncessní listiny obsahují ustanovení, že pro obě trati platí ustanovení koncessního zákona ze dne 14. září 1854, jehož § 8. zní:

»Dráha je povinna při sestátnění odevzdati trať i s příslušenstvím v zachovalém stavu.« Tato povinnosť udržovati trať i s příslušenstvím v dobrém stavu vyplývá ostatně též z cís. nař. ze dne 16. listopadu 1851 č. 1. ř. z. 1852. — §§ 2. a 3.

Jest tedy zřejmo, že právě v otázce investic a druhých kolejí jsou dráhy jmenované úplně odvisly na rozhodnutí státní správy a tudíž nuceny přijati její podmínky.

Chce-li vláda v té věci vyjíti akcionářům vstříc, aby zabránila náhlému klesnutí akcií, může tak učiniti založením investičního fondu rozvrženého na více let.

Ke konci poukazujeme ještě k tomu, že sestátněním severozápadní dráhy nejlépe lze působiti ku příznivému sestátnění společnosti státní dráhy, kterým by správa státních drah konečně úplně ovládla dopravu v severovýchodní části Rakouska a že by z bursy konečně zmizely papíry, které nesvědomitým vykořisťováním obecenstva mnoho zlého natropily.

Vzhledem na tyto národohospodářské výhody a výše již zmíněný souhlas všech parlamentárních stran považovali jsme za svou povinnost s pominutím různých detailních otázek, které při dobré vůli žádných těžkostí skytati nemohou, co nejstručněji poukázati na nutnost sestátnění, které dnem 21. června m. r. stalo se tak snadno dosažitelným. Váhání a odkládání povolaných činitelů v této záležitosti je přímo nepochopitelným!

Či jest tu skutečně obava před úplným finančním fiaskem rakouských státních drah?

Plenění zásob přírodních.

Ku karakteristice světového obchodu a průmyslu.

Dle Ed. Hahna a jiných píše Boh. Bauše. (Dokonč.)

Co jest na př. výsledkem textilního průmyslu ve spojení se světovým obchodem? Obyvatel Gronska nosí pod oděvem tulením evropskou bavlněnou kazajku, černoch v Kamerunu může si vybrati

z nejpodivnějších vzorků kattunových; severoamerický Indian má vlněné přikrývky místo bývalých koží bisonů, a Novozélanďan obdržel naším přičiněním kalhoty, z nichž ovšem se dlouho netěšil, an souchotěmi a jinými nemocmi novými zatím vyhynul. Ti však, kteří u nás plátno a kartony zhotovují, nemají buď žádnou košili, aspoň ne novou, a ti kteří sukna zhotovují, sotva kdy nový kabát.

Náš tkadlec musí pracovati 14—16 hodin denně, by nuzně si opatřil, čeho potřebuje, černoch v záp. Indii neb Africe, Alfurec na Molukkách, jemuž oděv ani není potřebou, nýbrž jen ozdobou, může si jich téměř bez práce v hojnosti opatřiti. Nejlépe je s výživou a s obýváním. Výrobky evropské nepříjemnou konkurrencí v nejvzdálenějších končinách jsou téměř lacinější, nežli u nás. Práce, které Evropané v koloniích prováděti nemohou, platí se domorodcům hojně. Evropan přináší mu své výrobky, ten však má potřeb co nejméně; čeho však Evropanu se nedostává, jest čas, jehož má domorodec nazbyt; dovede s ním však na svůj prospěch dobře spekulovati.

Evropan v koloniích jest odkázán na hmotnou práci domorodců; dříve pomáhal si nucenou prací otroků.

Generální akta bruselské konference ze dne 2. července 1890 zavrhují otroctví a jest nutno získati nyní »nižší národy« cestou dobrovolnou ku práci.

Pro evropský obchod bylo by zajisté výhodným, aby železo a tkaniva nahradila národům přírodním kamenné nástroje, nevydělané kůže, a záslužným povznésti domorodce zubožené k vyšší kultuře. Ale právě tato stránka působení kultury namnoze selhala. Všude původní byť i méně dokonalá výroba a domácí umění hyne působením evropských výrobků.

Již nemusí ovšem muž Novoguinejský plahočiti se svým kamenným kladivem po měsíce, aby porazil strom: — zbývá mu však jen více v o l n é h o času, jiného zisku nemá.

Prastarý průmysl kovových nádob a hrnčířství v Indii, na Ceylonu a všude jinde zatlačovány jsou zbožím plechovým a litinovým našeho průmyslu. Líný Singhalec na Ceylonu užívá místo svých někdejších hlíněných nádob nyní plechových pouzder po petroleji a konservách.

Domorodý lid stává se lenivostí a snadným ziskem vždy špatnějším. Dříve si zvěř svých zemí poněkud chránil; zvýšenou poptávkou hubí se vždy bezohledněji někteří tvorové, jako jest na př.

slon africký. Dříve než-li se rozhodne otázka, je-li schopen skrocení, jak bylo za dob válek Karthaginských, bude zničen, pro slon po slonovině. Jako slon v Africe, hubí se pro zuby, slonové kosti se vyrovnávající, na severu mrož. Stalo se, že lovci v nesmyslné ráži lovecké v jediném ledovém fjordu 600 mrožů pobili, bezúčelně, neb jen z několika kusů měli času pro pohybující se led zubů získati (Lamont).

Tomuto řádění se dá jen po bok postaviti zničení bisonů v prériích severoamerických, jež prof. Ch. Holder nazývá zločinem XIX. stol. Počátkem tohoto století čítala stáda miliony kusů; před r. 1870 bylo ročně tři čtvrtě milionu usmrceno. Jediný obchodník bílý, z oněch původců vraždění, vyměnil za kořalku 1400 kusů jazyků bisonů, jichž těla ostatní přenechána nepoužita hnilobě; když byl vydán zákon na ochranu zubrů, vpadaly ozbrojené bandy z Kanady, sváděly i půtky se strážemi a snažily se všemožně dosíci smutné proslulosti, že dotloukly poslední mohutné vládce prerie.

Nikdy nebyl přírodní poklad nevypočítatelné ceny surověji zničen dříve, nežli poznána hodnota jeho. Jsouť zprávy, jak kráva bisonní již v divokém stavu dala dvakráte tolik mléka nežli kráva domácí. Což teprve kdyby se bylo podařilo zvíře zdomácněti?

Severní Amerika vůbec okazuje nejlépe, kam vede bezohledný individualism; názor, že oprávněnost jednotlivce jde nad prospěch obecný a budoucnost země.

A jak se chová naše věhlasná věda, táže se Hahn, ku hanebnému ničení plodin krajin vzdálených? »Úkol její, odpovídá, jest dvojím směrem ponižující a žalostný. Domácí věda naše musí hledati náhražky, když prameny cizozemských plodin vyschnou; tak chemie byla nucena spracovati minerální oleje, když tránu velrybího jest na mále; tak vynalezen byl celluloid, aby nahradil vyčerpanou kostici: podobně bude jí hledati náhražku za kaučuk, až se vyčerpá.«

Na druhé straně bádání má neštěstí, že vyssavačům a plenitelům otvírá nové cesty. Mezi Kongem a Nilem, v severním i jižním moři, na Amazonu razí t. z. civilisovaným národům a jich barbarským pomahačům cestu, a nastane-li pak plenění, nezbývá než-li lkáti malomocně nad spoustami.

A tak právě náš věk, jenž rád nazývá se přírodovědeckým, snížil bádání k úloze služky, která lupičům při plenění svítiti nucena jest.

Dnešní průmysl potřebuje především uhlí a železo, pokud možno blízko pohromadě, a laciné síly pracovné. Kde tito tři činitelé jsou pohromadě, má země čáku na rychlý vývoj a zbohatnutí. Toto zbohatnutí týká se ovšem jen jednotlivců, většina obyvatelstva má jen vyhlídku na vily a pokladny jejich; trochu čmoudu a prachu k tomu. Uhlí, železo a laciné síly lidské nenalezají se nikde v takovém množství a výtečné jakosti jako v Číně. Čínská pánev uhelná jest mnohem, mnohem větší, než-li všechny pánve ostatního světa dohromady. Veliká ložiská anthracitu leží namnoze na bíledni a železné rudy výtečné jakosti nalezají se v blízkosti. Ložiska tato mají zde úplně ušetřena, ač byla Čína první zemí, kde počalo se od nepaměti užívati za palivo kamenného uhlí. Marko Polo v XIII. století byl první, jenž v Benátkách podával zprávu »o černém kamenu, který hoří jako dřevo a jehož v celém Kytajsku užívají za palivo«. Dobývání dělo a děje se namnoze dosud velmi primitivně; jest tomu sotva 20 let, kde vůbec při těžení strojů se užívá. Jest tu téměř neznámo neštěstí, jež těžení vyžaduje si u nás výbuchy třaskavými plyny. Připojíme-li k tomu, že, jak von Richthofen uvádí, Číňan výborně jest způsobilý ku pracím u strojů, pochopíme zálusk mocností evropských na otevření Číny průmyslu a spekulaci, když se i tak stane na útraty našeho průmyslu evropského.

Neleží-li v tom kus prozíravosti staré, dle našeho názoru zpátečnické a zkostnatělé Číny, která svých 400 millionů obyvatelů z téže země, bez rušivých převratů, 4000 let živí, zemědělství s úzkostlivým využitkováním všech odpadků provádí, poklady země však pro budoucnost šetří?

Jest veliký rozdíl v tom, zvýší-li se produkce půdy neb produkce dolů. Moudře-li se hospodaří, muže tam, kde roste obilí neb víno, po deseti, stu, tisíciletí růsti vždy opět znovu obilí a víno. Kde však tolik a tolik tun uhlí a železa se vytěžilo ze země, nedoroste již žádná nová zásoba. Když Amerikán vymrská »pannenskou« půdu prerií, aneb spekulanti v jižním Rusku pověstnou »černou zem« bez ohledu na budoucí generace, jest to také plenění, které bude míti konec, až humus nestačí více, by bez přípravy půdy ročně pšenici rodil.

Mnohem však záhubnější a nenahraditelné jest vždy vstoupající urychlené těžení »pokladů podzemních.«

R. 1690 vytěžilo se 15000 tun kamenného uhlí, r. 1800 již 10 mill., r. 1884 však již 163 mill. tun, a tak stoupá roční výroba

stále. V Anglii sestavena byla parlamentární komisse, jež odhadovala, zkoumajíc útvary země až do hloubky 4000 stop, zásobu uhlí a čas, na který tato zemi ještě stačí. Odhad 270—300 let jest ovšem jen přibližný. Lehkomyslné těžení uhlí zvláště hnědého v Čechách nedovoluje ani poněkud přibližný odhad minerálních zásob přírodních u nás; nemámeť statistických dat o zásobách netknutých, a spotřeba během padesáti let se čtyřicetkrát zvětšila!

Co řekne potomstvo tomuto loupeživému těžení? Jak si vysvětlí, že nenašla se správa země a státu, která by meze položila bezohledné spekulaci a vymrskání ložisk?

A má snad země nějakých zvláštních výhod a povznešení blahobytu z tohoto zvýšeného vývozu uhlí? Jindy dělo se těžení ložisk minerálních, z lomů vápenných, kamenných, cihelen, dolů jaksi po sousedsku. Nejstarší listina týkající se dolování uhlí u Malých Přílep blíže Berouna z r. 1468 dává svolení sousedům Hanuši Zedníkovi, Mikuláši Dalekodonmovi a Hynku z Bochova k dobývání uhlí, »pokud nebude ke škodě a zmatku těch lidí v Železné.« Teprve když spekulující velkoprůmyslníci vzali do ruky doly, jež živily dosud malý skrovný střední stav, nabyly tyto ceny millionů. Velkoprůmyslem a millionáři zanikl ctihodný, starý, cechovní stav havířů a kovkopů. Počet horníků vzrostl nesmírně, a ač jsou poměrně dost dobře placeni, tvoří živel věčně nespokojený a nebezpečný ve střediskách velkoprůmyslu.

S těmito novými hodnotami vznikl ale onen moderní neklid, moderní honba po užitku. Milliony jsou jen nepatrnou částí pevně uloženy; zůstávají namnoze ve vzduchu, v působišti spekulace; veškerý život hospodářský stal se pohyblivý, a výsledek jest všeobecná nejistota. Blahobyt v číslech zdánlivě roste, milliony se množí, spekulace stává se zvláštním odborem, vždy šíře se rozvinujícím, vždy mocnějším, který dobývá vždy nová pole.

Tímto rostoucím blahobytem vysvětluje se však zároveň, proč nejširších vrstev zmocňuje se vždy větší nespokojenost a rostoucí rozčilenost.

»Naše produkce«, vyvozuje z toho Hahn, »roste, náš obchod zkvétá, ale výroba není organisována a podobně náš obchod není soustavný; jen spekulace z povolání jest zorganisována, jinak by nemohla míti stálého trvání. Čím více roste moc a obor působnosti spekulace, tím méně lze pomýšleti na to, aby výroba i obchod měly účastenství na zisku. 100 tun pšenice není snadno vypěstovati, 1000 tun pšenice nakoupiti, se ziskem prodati, vyžaduje již jakousi

znalost věci, sýpky, lidi k přenášení a vše ostatní; 10000 tun pšenice hoditi na bursu, jest ovšem o hodný kus práce méně namahavé.«

Obraťme se ještě k jedné zásobě přírodní, drahocennému výplodu podzemní laboratoře, petroleji, naftě, ozokeritu, skalnímu oleji. Prameny hořlavých plynů zaujaly již v nejstarších dobách pozornost národů. »Zimnice olejová« datuje se teprve od objevení nesmírných zásob skalního oleje na úpatí táhlého pohoří Alleghany v Kanadě až po ústí Mississippi, tedy podél čáry přes 200 mil. dlouhé, nejvydatnější ovšem v lesních pustinách severní Pennsylvanie. Těžením nesmírného tohoto bohatství oživly pustiny, vznikla města; celý svět se odtud zásoboval petrolejem, látkou ku svícení příjemnějším a lacinějším než-li byl trán velrybí.

Přes prajednoduché poměry výroby zmocnila se spekulace tohoto oboru v nejdivočejším rozměru. Nesmírné poklady přírodní byly takto rozmeteny, promarněny, prohýřeny. Původně primitivní způsob dobývání nesl sebou ohromné ztráty na surovině, a dnes neprýští v nejstarším okršku pennsylvanském prameny dávno již tak hojně. Mnohé zanikly úplně a význačné jest, že teprve nyní — po čtyřiceti letech — přikročilo se k technickému využitkování přirozeného plynu, který s petrolejem v ohromném množství z půdy vystupoval a do vzduchu unikal. Uváží-li se, mnoho-li peněz as se rozházelo divokou spekulací s pozemky, prameny, obchodem terminovým a konečně známou nejsurovější bezohledností v konkurenčním boji výrobců a spekulantů, dopadne bilance trvalého zisku pro zem, při nesmírné ceně suroviny nyní rozplýtvané, celkem bledě. Dnes ovšem jest celá americká výroba petroleje Rockfellerem monopolisovaná.

Též v Evropě ohledávány staré prameny nafty a zemské smůly na úpatí Karpat, v Krimu a Kavkazu. Jen stará studeň nafty u Tamanu mezi Černým a Azovským mořem vyčištěna vedla k objevení pramene r. 1866, jenž dal denně 6000 věder.

Boryslav v Haliči byla před početím petrolejové industrie bídná horská vesnička se 600 obyvateli; od r. 1873 čítá 6000 stálých obyvatel a asi 9000 dělníků a producentů. Město Drobobycz, kde ozokerit hlavně se spracovává, čítala před 20 lety 8000, dnes má 17000 obyvatel, což přičísti sluší petroleji a ozokeritu.

Avšak děje-li se kde těžení loupeživě, nazývá Hahn haličský průmysl petrolejový přímo »vražedným«. Zde mizí nejen všechna naděje na budoucí dalekosáhlejší vývoj, ale zde vraždí se i průmysl i dělnictvo šíleným počínáním t. zv. majitelů, kterým chybí nejen

znalost věci a kapitál, ale i všechna obratnost obchodní, mravní i fysická energie i intelligence.

A jak jest na poloostrově Apšeronském v Baku? Zde ovšem Rusové, Armeni, Tataři, Němci i jiní spekulanti nepočínají si lépe a drahocennou zásobou přírodní plýtvá se jako svého času v sev. Americe.

Lodě, které plují po Volze vzhůru, pokrývají celou řeku vrstvou petroleje. Tím ovšem otravují pozvolna ale jistě potěr rybí i rybstvo matušky Volhy, které pro Rusko má tak značný význam. Zvlášť potěr ryb stěhovavých beře tím za své. Kaviar Astrachanský bude snad záhy již jen krásnou báchorkou.

Stkvělý druhdy obchod s kožešinami v Rusku, tato chlouba říše na všech světových výstavách, klesá podobně úžasnou měrou bezohledným loupením bohatství přírodního. Zvlášť medvědů ledních tak ubývá, že tento není dalek zde vymření. Na Komandorských ostrovech v Beringově moři měla jistá americká firma monopol lovu; r. 1891 získala zde 57000 kusů, ale již rok na to klesal výtěžek úžasně, r. 1898 na 8719 kusů a rok od roku se počet menší. Pro obyvatelstvo byl však lov medvědů jediným pramenem výživy. Kdo však o ně dbá? Podobné zprávy přicházejí z Ruska o výtěžku lovu sobolů, medvědů a lišek z Jenisejska.

A tak naše doba bude míti na svědomí vyhubení celé řady druhů užitečných. Pohleďme kamkoliv, kde Evropan se šíří, odevšad slyšeti tytéž stesky. Právě zaznamenává v »Nature« Lydekker nový tragický případ vyhubení: v jižní Africe není více kvaggy.

Krásné zebrovité zvíře toto, které v předešlém století po tisících se prohánělo po stepích v Kapské kolonii a státu Orange, bylo v letech 1870-79 nadobro vyhubeno. Maso kvaggy bylo hlavní potravou Hottentotů, tak jako maso bisona Indianů.

Před hrčícími stroji a bezuzdnou spekulací mizí takto všude poklady přírodní a nejsou vždy požehnáním zemi. Za svého pobytu v jižní Africe mluvil Dr. Holub (jak ve své poslední přednášce se zmínil) v Transvaalu se starým Boerem, v době, kdy objevena byla tu ložiska zlata. »Zlato toto přinese nám jen neštěstí«, tvrdil starý farmář; a příliš záhy mělo se vyplniti proroctví jeho. Zemědělcům boerským, šťastným a bohatým v jejich jednoduchosti a čistotě mravů přineslo zlaté bohatství lůna země jen zkázu; hrozná válka zničila jich majetek a rodiny, a připraví je snad i o svobodu.

Čím zakončiti neutěšený obraz plenění zásob přírodních? Dílo Hahnovo výše citované věnuje polovic knihy positivním návrhům,

jak napraviti celé hospodářství světa ku zlepšení sociálních poměrů, jež nespadá do rámce tohoto článku. Končí slovy A. R. Wallace ze slavného díla téhož zkoumatele »The Malay Archipelago« 1869: »V posledních desítiletích staly se tak ohromné vědecké i materielní pokroky, že nemůžeme je zúplna zužitkovati.

Naše ovládání sil přírodních způsobilo mohutné zmnožení obyvatelstva i ohromný vzrůst bohatství; obojí přineslo však sebou vzrůst chudoby i zločinů; jich účinkem vzbuzeny mnohé nízké vášně a náruživosti, takže vzniká otázka, jest-li celkový duchovní a mravní stav našeho obyvatelstva neklesl, a jest-li škoda nepřeváží výhodu. Porovnáme-li naši veřejnou správu, soudnictví, národní vzdělání, naši sociální a mravní organisaci s podivuhodným pokrokem věd přírodních a jeho zužitkováním, vidíme, že uvízli jsme dosud ve stavu barbarském. Budeme-li pokračovati tak, že hlavní své schopnosti stále jen obraceti budeme ku využitkování vědomostí, vždy jen za honbou po tom, aby náš obchod a bohatství se rozmnožily, pak se obávám, že stinné stránky, jež přehnaný rozsah těchto doprovázejí, vzrostou k obrovským rozměrům, jež přemoci nebude více v naší síle.«

O úvěru pozemkovém.

Napsal dr. Zachystal. (Pokrač.)

Zemské ústavy hypoteční poskytují rolníkům úvěr honosící se všemi vlastnostmi, jež jako nutné a prospěšné při zkoumání povahy úvěru pozemkového stanoveny byly.*)

Jest otázka, byla-li zřízením jich odstraněna všechna úvěrní nouze stavu rolnického. Na otázku tuto doznati sluší, že nikoliv.

---

*) Hypoteční banka království Českého povoluje zápůjčky 4% a 3½% (posl. dočasně zastaveno) v zástavních listech stejně zúročitelných (§ 4. stanov). Dlužníku vydávají se zástavní listy in natura (§ 30.), leč splnomocní-li banku ku prodeji, v kterémž případě zúčtuje se mu plný kurs. Dlužník jest vázán dluh spláceti annuitami, nejméně o ½% vyššími než činí míra úroková (§ 31.); splacena-li nejméně čtvrtina dluhu, žádati může, aby pro zbytek dluhu ustanovil se nový plán umořování (§ 45.). Banka nemůže míru úrokovou, aniž annuitu zvýšiti (§ 41.), oproti tomu může však dluh s vyšším zúrokováním konvertován býti na nižší úrok, zaveden-li tento pro bankovní zapůjčky (§ 54.). Banka nemá práva vypověděti dlužníku jistinu (leč v případech § 40.), dlužník však dáti může výpověď kdykoli zcela nebo (v souhlasu s plánem splacovacím) částečně (§ 42.). Vypovězený dluh splatiti může i neslosovanými zástav. listy stejného dluhu (§ 42.), čímž těžiti lze z toho, je-li kurs nízký.

Jest přirozeno a bylo již k tomu poukázáno, že zástavní listy mají-li býti zbožím hledaným, poskytovati musí záruku naprosté bezpečnosti, neboť jen v tomto případě uloží kapitalista hotovosti své na mírný úrok a nezakoupí ke zužitkování svých peněz papírů průmyslových, z nichž daleko vyšší zisk plyne. Bezpečnost zástavních listů jest však přímo a bezpodmínečně závislá na tom, aby kryty byly zástavním právem na realitách ve výši, která i při nejnepříznivější konjunktuře a poměrech pro zemědělství nevýhodných za realitu stržiti se dá. Ústavům bude tedy lze povolovati zápůjčky jen do jisté kvoty cen nemovitostí, ať již jakýmkoliv způsobem vyšetřených. Hledá-li držitel úvěr přes tuto hranici, nemůže ústav žádosti jeho vyhověti a nelze tedy očekávati, že hypoteční banky způsobilými budou při stále rostoucím zadlužení statků všechnu potřebu úvěru hypotečního krýti.

Je tedy pomoc hypoteční bankami poskytovaná pouze relativní, v rozměrech svých obmezená.

Sluší uvážiti, není-li snad jiného ještě prostředku, jímž by kreditní nouzi stavu rolnického odpomoženo bylo způsobem dokonalejším.

Přívrženci školy liberalismu applikovali i na vývin poměrů polního hospodářství zásadu, kterou vyslovil svého času fysiokrat Mercier de la Rivière: »laissez aller et laissez passer, le monde va de lui-même.« Prohlašovali — jak Adam Smith praví — za domýšlivost veřejné moci, chtíti jednotlivce v soukromém jeho počínání obmezovati, jakoby lépe posouditi mohla, co mu prospěšno. Přimlouvali se za to, aby vše ponecháno bylo přirozenému vývinu, poukazujíce zejména k tomu, že statek předlužený přirozeným průběhem přejíti musí do rukou nového majitele, vládnoucího náležitým kapitálem, ku vyprostění statku od dluhů hypotekárních potřebným. Že zásada tato — právě tak jako v jiných oborech výroby — v naprosté své bezuzdnosti ani při polním hospodářství se neosvědčila, dokazují nejlepším způsobem agrarní poměry Irska*), které oloupeno o střední stav rolnický, za zhoubného systému malých a krátkodobých pachtů (tenants at will), přenecháno volnému vykořisťování anglických uchvatitelů kleslo na pokraj záhuby; důkazem toho dále hospodářské poměry Východní Indie, jež vyvrcholily v četných vzpourách vyssátých domorodců a které konečně i »li-

*) Viz Dr. Lorenz von Stein »Die drei Fragen des Grundbesitzes.“ Stuttgart, Cotta 1881., str. 126. násl.

berální« Anglii donutily k opatřením ochranným (zákon k vyvazení zadlužených statků rolnických v některých krajích Dekhanu: The Dekhan Agriculturist-Relief Act 1879), to dokazuje konečně statistika a úvaha, že i generaci nové nastanou přirozeným průběhem, jako dědickými posloupnostmi a p. tytéž svízele, pod kterými úpěla dřívější, že by tedy ponechání všeho přirozenému vývoji nemělo za následek vyléčení, nýbrž periodické opětování se krisí rolnických.

Stoupající zadlužení statků nemovitých nelze rolníkům za vinu klásti, byť i pravda bylo, že neúspornost a nedostatek odborného vzdělání v některých případech ku zvýšení hospodářské tísně přispěti může. V převážné však většině případů jsou to — jak v úvodu vylíčeno — příčiny jiné, mimo osobu hospodářovu ležící, jež zadlužení statků způsobují. Proto také nad veškeru pochybnost povýšeno, že rolník v dolehající naň tísni úvěrové na vlastní své síly odkázán býti nemůže a že nelze mu přenechati boj s poměry vznikajícími z celkového rozvoje národohospodářského.

Proto také ve všech moderních státech hledí se v době novější rolníku státní mocí přispěti. Prostředky, jichž se užívá, jsou dosud celkem nesmělými a nedostatečnými a obmezují se buď na to, usnadniti rolníku vyhledávání úvěru (vhodnějším upravením knih pozemkových, zřízením hypotečních bank, zákony o úvěru melioračním) neb stávající břemena učiniti snesitelnějšími (poskytnutím úlev poplatkových při konversích a usnadněním těchto), neb odstraniti neb alespoň obmeziti příčiny dalšího zadlužování realit na př. snížením daní, upravením tarifů dopravních, obmezením exekucí. Sem vřaditi lze zejména též zavedení ochranných cel obilních, obmezení volné dělitelnosti statků selských, stanovení zvláštních řádů dědických pro kruhy rolnické a zasahování státu na produkci a obchod obilní. *)

Pokusy tyto směřují vesměs vlastně k tomu, zlepšiti materielní postavení rolníků a finančně je posilniti.

Rozváděti zde jednotlivé z návrhů těchto, přesahovalo by rozměry a účel článku tohoto; zde budiž poukázáno pouze k některým snahám, zabývajícím se specielně otázkou úvěrovou stavu rolnického a snažícím se, docela novým a svérázným upravením poměrův úvěrových kreditní nouzi odpomoci a jež dále považovati lze jaksi za pokračování vývoje, v době přítomné institucí zemských hypotečních bank ukončeného.

*) Karel Adámek: »Nové proudy v politice agrární.« V České Revue ročník II., 7., 8.

Především uvésti sluší návrhy Schäffle-ovy, jež nejvíce přilíhají k stávajícím poměrům soukromoprávním. On navrhuje ve spise svém »Die Inkorporation des Hypothekarkredites« (Tübingen 1883.) spojení neb sevření všech nemovitostí hospodářských v korporaci. Vstup do této provázen jest vyplacením (likvidací) hypotekárních dluhů. Povolení úvěru přípustno jest jen k určitým účelům, zejména k melioracím, k uklizení škod vzniklých živelními pohromami a pouze v nepatrné míře k odbytí a zaopatření rodiny. Naprosto vyloučen aneb jen na nejmenší míru obmezen býti má úvěr k vyplacení dědiců a kupních nedoplatků. Korporace má své autonomní orgány, které na správné upotřebení úvěru dohlížejí. Úvěr má býti nevypověditelný, leč by dlužník nepořádně platil nebo půdu deterioroval. Amortisace doporučuje se pokud možno nejrychlejší, tak aby dlužník dle pravděpodobnosti dluh před svým úmrtím splatil.*) Úvěr i tu povoluje se ve formě zástavních listů, jež vydává korporace. Při změně osoby držitelovy nutno z pravidla dluhy zapraviti hotově. V případě úmrtí držitele není vyloučeno, aby statek přešel na testamentárního neb zákonného dědice, ač-li zůstavitel o ostatní členy se postaral, aneb vládne-li dědic kapitálem k vyplacení spoludědiců potřebným. Nestává-li těchto podmínek, má se statek buď rozděliti (přílišné drobení ovšem je vyloučeno), aneb prodati nebo převzat býti má korporací, která jej celý neb částečně dědicům propachtovati může.

Zajímavějšími jsou návrhy, jež propracoval Rodbertus-Jagetzow**),

*) Zásada, že každá generace splatiti má své dluhy, tvoří jádro návrhů Dra Hechta (»Der europaische Bodenkredit« 1900.). Tento doporučuje, aby dlužník na svůj hypoteční dluh se pojistil, tak aby pojišťovna zbytek dluhu za dlužníka zaplatila, kdyby dlužník před umořením (amortisací) zemřel. Rolníku nastala by tedy povinnost platiti mimo annuitu i roční pojistné, což při všeobecné tísni finanční je již o sobě dosti povážlivé.

Spisu připojeny jsou podrobné tabulky a třeba i pojistné nebylo vysoké, je-li dlužník mlád, stoupá značně při vyšším jeho stáří a dosahuje v pokročilém věku takové výše, že by jen rolník výtečně situovaný roční povinnost na annuitách a pojistném krýti mohl. Vypůjčí-li si rolník na př. 40ti letý 4% zápůjčku, splatnou $4^1/_2$% annuitami, platiti by musil při pojištění na 20 let mimo annuitu ještě ročně pojistné 4·41%, tedy úhrnem 8·91% (u hypot. banky království Českého umoří se při 8·5% annuitě 4%ní kapitál za $16^1/_2$ roku!) Spisovatel — zdá se — povážlivost těchto cifer nahlížel, neboť navrhuje, aby v takovém případě pojistil na život mladšího člena rodiny, ku příkladu syna, který usedlost svého času převezme. Ale tím stává se sám nevěrným své základní zásadě, neboť přesunuje břemeno na generaci následující.

**) Rodbertus-Jagetzow: »Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes.« Berlin 1893.

který nejen jasným rozpoznáním povahy půdy a úvěru pozemkového starší názory opravil, ale i pro budoucnost otázku vyvazení půdy do nových drah uvedl. Návrhy jeho zajímavy jsou také proto, že již částečně i v život uvedeny byly. Dle Rodberta základní příčinou všeho zla, vší nouze a bídy stavu rolnického jest způsob, jakým se určuje cena nemovitosti, totiž kapitalisování výnosu dle nahodilé míry úrokové, brzy klesající, brzy stoupající. Role vydává pouze rentu, jen výší této určuje se cena jeho; tato renta má býti jedině měřítkem a základem všeho právního jednání k půdě se vztahujícího. Spoludědicové nárok mají pouze na poměrný díl této renty, nikdy však na kapitál. Není správno, aby jeden dědic obdržel realitu, druzí pak kapitály zjištěné na realitě, neboť toto jsou veličiny naprosto rozličné, diametrálně se lišící. Prodávající taktéž nemá nároku na nedoplatek kapitálu, nýbrž jen na část renty, pozemkové. Důvod všech obtíží je tedy, že se cena role vypočítává kapitalisováním výnosu a že se v základě tohoto chybného principu připouští, aby pozemek, oceněný kapitalisováním renty stížen byl pohledávkou kapitálovou, neboť tato je veličina ciferně přesná, pevná, kdežto předmět, na kterém lpí, který tíží, má cenu měnivou dle toho, stoupá-li či klesá-li obecná míra úroková. Tím stává se dle Rodberta zatížení půdy pohledávkou kapitálovou počínáním hazardním.

Zápůjčky na nemovitosti kontrahovati mají se dle něho pouze ve formě zjištění renty; dlužník nemá se zavázati k vyplacení kapitálu, nýbrž k plnění renty, on nevyhotoví tedy věřiteli dlužní úpis, nýbrž rentovou obligaci, za kterou obdrží od věřitele hotovost.

Rodbertus doporučuje pro kontrahování zapůjček rentové obligace dvojího druhu: zemské (Landrentenbriefe), odpovídající nynějším zástavním listům, zajištěné zástavním právem v prvém pořadí knihovním a znějící au porteur — a pak rentové obligace v pořadí dalším (Gutsrentenbriefe), znějící na určité jméno. Prodejem těchto papírů má si hospodář potřebnou hotovost opatřiti a p o u z e zemskými obligacemi rentovými může se dluhů svých sprostiti. Také výplata dědických podílů a kupních cen za nemovitosti díti se může jen zemskými rentami, které se takovýmto způsobem stávají zvláštním druhem peněz, specielně pro potřeby nemovitého obchodu určeným. Zvláštní ústav zemský tvořiti má středisko obchodu s těmito obligacemi.

Názory tyto zdokonaleny byly ještě poněkud Rudolfem Meyerem tím, že doporučena i nucená amortisace rentových dluhů, což Rodbertus zavrhoval.

Návrhy právě vylíčené jsou tím zajímavy, že nezůstaly theoretickými úvahami, nýbrž částečně v život uvedeny byly v Prusku zákony z 27. červ. 1890., 7. červc. 1891 a 8. červ. 1896 o rozdělení latifundií a kolonisaci východního Pruska. Zvláštní státní banky rentové povolují úvěr v 3½% důchodových listech až do tří čtvrtin ceny statku nově utvořeného. Dluh umořuje se v 60 letech. Úvěr povoluje se pouze k výplatě ceny a také ku zřízení budov hospodářských a obytných.

Důsledné provedení návrhů Rodbertových vyžadovalo by ovšem dalekosáhlých změn v úpravě poměrů zákonodárstvím, jak veřejnotak i soukromoprávním.

Že konečně i po provedení jich rolník při vyhledávání úvěru podléhal by účinkům fluktuace míry úrokové, nahlížel i Rodbertus sám. Ačkoliv nelze dosti oceniti zásluhu jeho, že ve správném rozpoznání povahy hospodářské výroby navrhl pro statky nemovité novou zvláštnostem jejím přiměřenou formu úvěru, nemůže přehlédnuto býti, že provedení návrhů jeho o sobě k odčinění všeho zla nepostačuje. Dluhy tížily by rolníka sice méně — on netrpěl by tak stoupáním obecné míry úrokové, však i pak, za stejných jinak poměrů, dle vší pravděpodobnosti by břímě dluhů vzrostlo.

Žádoucího cíle trvalého zlepšení stísněných kreditních poměrů rolnického stavu dodělati se lze jen, když i reformní návrhy Rodbertovy pojaty budou v programy agrární spolu s ostatními prostředky, jež nesou se k sesílení finančního postavení rolníků.

(Příště dále.)

Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický.

Napsal univ. prof. F. Augustin. (Pokrač.)

Ostatně nebylo prorokování věcí budoucích spojeno s velkými obtížemi a velkým duševním namáháním. Pohyby hvězd a jejich účinky byly určeny během času s takovou podrobností, že astrologové neměli jiného na práci, nežli opisovati a vykládati spisy svých předchůdců. Při vší komplikovanosti celé soustavy předpovídací konáno bylo předpovídání věcí budoucích i v době rozkvětu dle těchže pravidel jako u starých Řeků a Římanů.

Jako všude jinde, byly také v Čechách pranostiky velmi hojně vydávány. Jelikož však astrologové dosti často hrozným vyličováním budoucích neštěstí obyvatelstvo marně strašili, usnesla se již záhy po vynalezení knihtiskařství universita pražská, aby jeden z professorů na každý rok pranostiky vydával, jimiž by se lidé před jinými spravovati mohli.

Vedle universitních hvězdářů vydával v 16. století mistr Šud ze Semanína po mnoho let minuce nebo pranostiky, jež jsou zvláště zajímavy předmluvami, z nichž se nejlépe dovídáme, jak se tenkráte v Čechách praktikovalo. Tak vyslovuje v předmluvě na r. 1553 stížnost na knihtiskaře zvláště moravské, kteří knihy jeho tisknou a prodávají bez jeho svolení. V předmluvě pak na r. 1555 praví, »že těchto let jest se již naplodilo hvězdářů více, nežli jich potřebí a každý chce viděn býti a závidě druhému, chce sobě také mezi lidmi jméno a pověst způsobiti, s posměchem a úštěpky druhého«.

Obsah všech těchto minucí bylo především udání, pod kterými aspekty co dobré neb zlé jest činiti nebo nechati. Pak následovala obyčejně zpráva o správci roku, o zatměních slunce a měsíce, která nevěstila nikdy nic dobrého, zprávy o úrodě, o nemoci, o moru, o válkách, o rozličných stavích a jich budoucím štěstí, a sice nejprve o křesťanech, potom o Turcích, o Židech, o královstvích a zemích, zvláště české a moravské, co se v nich léta nastávajícího díti bude. Zprávou o povaze povětří v každém měsíci se obyčejně pranostika končí.*)

Fantasice astrologů byla velice bujná ve vymýšlení účinků planet na zemi i na lidi. Tak shledáváme v almanachu na r. 1544 s pranostikou Petra Proboštovice dokonce rozdělení lidí dle planet. K lidem slunečním jsou zde počítáni vladařové světští, k lidem Jupiterovým kněži, k lidem Venuše kantoři, zpěváci a hezké panny, k lidem Merkurovým sekretáři a písaři, Saturnovým lakomci, Marsovým válečníci a k měsíčním vozkové a nádenníci.

Současně s hvězdářskými pranostikami vycházela v Čechách pranostika selská, neboli knížka o povětří, která v 16. století byla přeložena z němčiny do češtiny a vychází ještě podnes.**)

Předpovídání povětrnosti děje se v této knížce na základě staré pověry, vyskytující se u různých národů, kteří pokládali po-

*) Palacký: O pranostikách atd.

**) Poslední vydání r. 1877 v Skalici.

časí, pozorované při pohanské slavnosti slunovratu zimního a v následujících 12 nocích, za předzvěst počasí celého následujícího roku.

Dle křesťanských názorů bylo předvídání tím způsobem upraveno, že se počasí celého roku určuje dle noci Božího narození a dle dne, na který toto připadá a počasí jednotlivých měsíců se určuje dle 12 dní vánočních, takže prvnímu dni odpovídá leden, druhému únor atd.

Dle hojných pravidel v knížce uvedených mohl si rolník v době vánoční vypozorovati počasí celého budoucího roku a dozvěděti se, jaká bude úroda nejen v celku, ale i též vzhledem k jednotlivým plodinám, na čemž mu právě nejvíce záleží. Pravidla, dle kterých se tak určuje, nejsou však nikterak odvozena ze zkušenosti, nýbrž zakládají se na čiré pověře, příčící se úplně zdravému rozumu, takže jest divno, že se mohlo toto praktikování provozovati po tak dlouhou dobu.

Předpovídání povětrnosti provozovalo se a provozuje ještě doposud v kalendářích. Předpovídání toto není však pouze vlastností kalendářů pozdějších z doby křesťanské, nýbrž dělo se tak již za starých časů řeckých a římských. Columellův hospodářský kalendář v 1. století po Kr. přinášel oznámení povětrnosti pro jednotlivé dni, odvozené dle východu, kulminace a západu jistých hvězd s takovou určitostí, jako kalendáře z doby novější.

Vznik kalendáře souvisí s poměry náboženskými, s požadavky bohoslužby, aby jisté slavnosti náboženské připadaly na určitý čas roční. Prvními kalendáři byli cisiojany, v nichž se nalézala pouze jména svatých a církevních svátků. Poznenáhlým přidáváním zpráv astronomických a meteorologických proměnil se cisiojanus v kalendář.

Formát knihy dostal kalendář asi v polovici 16. stol., zvláště když nakladatelé seznali v tom prospěch, spojiti jej s pranostikami a vydávati místo dvou spis jediný s hojnějším obsahem.

Kalendář nejen že seznamoval čtenáře s rozdělením času, jednotlivými svátky a úkazy nebeskými, nýbrž byl čtenáři domácím rádcem pro všechno jeho konání. Udával mu příští povětrnost, učil jej znáti šťastné a nešťastné dni roku, nejpříznivější dobu k setí, sázení, kácení dříví atd. Kalendář stal se nejdůležitějším spisem literatury lidové. Kalendář, bible a modlitební knížky bývají mnohdy jedinými spisy, které rolník čítává.

V kulturních dějinách lidstva má kalendář mnohem důležitější význam, nežli se domníváme a bylo by dojista záslužnou prací,

kdyby se napsaly obšírné dějiny jedné z nejrozšířenějších kněh. Obtíže by působilo ovšem úplné sebrání všech různých vydání kalendáře. Jako za našich dob, tak dělo se též v minulosti, že bylo kalendáře šetřeno jenom v tom roce, pro který byl psán a že jsou následkem toho starší kalendáře velmi vzácné.

Mezi kalendáři nejoblíbenější byl kalendář stoletý, jehož původce byl Mauritius Knauer, opat kláštera Langheimského v Bavořích v polovici 17. století. V Německu dočkal se asi 220 různých vydání a byl mimo to přeložen do ruštiny a do češtiny.*)

Obsah zakládá se na astrologické pověře. Planety jsou hlavními původci rozličného počasí a panuje z nich každá podle vlastností, které jí od pradávna přislušely, po dobu celého roku, ustupujíc při začátku jara druhé planetě. Planety vystřídaly se v panství nad povětřím v pořádku, ve kterém je uváděl Ptolomaeus ve své soustavě dle vzdálenosti od země: Hladolet, Králomoc, Smrtonoš, Slunce, Krásopaní, Dobropán, Měsíc.

Počasí vystřídalo se rok od roku v témže pořádku jako planety. Kdo je chtěl znáti pro určitý rok, musil vyhledati planetu, která toho roku panuje a způsob, kterým panuje, jenž byl dle vlastnosti každé planety ustanoven. Jelikož se předpokládalo, že jest počasí každého sedmého roku stejné, mohlo býti ustanoveno pro kteroukoliv dobu napřed.

Kalendář stoletý se těšil právě proto tak velké oblibě, že určoval příští povětrnost pomocí sedmiletého cyklu stručně a srozumitelně celé století napřed. Každý koupí raději knihu, s kterou vystačí na celý život, nežli na 1 rok. Název stoletého byl velice výhodně volen. Kdo nezná dobře zařízení celého kalendáře, mohl se domnívati, že se tu předpovídá povětrnost na základě stoletého pořádku.

Podobné spisy lidové, jako byl stoletý kalendář, objevují se v italské literatuře »Almanacco Perpetuo«, ve francouzské kalendář, jehož původcem byl Mathieu Laensbergh, a v anglické literatuře: Weather-Almanac.

Působení slunce na atmosféru. Mapy povětrnostní.

Zdravému a přirozenému vývoji meteorologie, kterýmžto názvem od časů Aristotelových označuje se nauka o povětrnosti, velice osudným byl problem o předpovídání povětrnosti. Nepřispěl ničím

*) Nový stoleťák od r. 1889 až do r. 1989 vydán byl ve Skalici r. 1889.

ku poznání výjevů povětrnostních a jich vzájemné souvislosti, naopak, zavdal podnět k mnohým pověrám, které z pokolení na pokolení přecházely a dosud nevymizely ze širších vrstev obecenstva přese všechny pokroky moderní meteorologie.

Klamný byl názor o tom, že se výjevy povětrnostní — meteory — vyskytují na obloze zároveň s tělesy nebeskými; následkem pak názoru tohoto nebyly činěny patrné rozdíly mezi oběma výjevy a stejným způsobem jako běh těles nebeských vykládán byl běh oblaků, honících se po obloze. Názor ten vedl pak k domněnce, že běh výjevů povětrnostních jest zcela pravidelný a že se mohou vichřice, bouřky, deště, povodně a j. stejně bezpečně předpovídati na léta napřed, jako se určuje zatmění slunce neb měsíce, východ a západ jejich.

Dějiny povětrnostní prognosy jsou nejvýmluvnějším toho dokladem, že duch lidský snadno se octne na bezcestí, neřídí-li se zkušeností, nýbrž pak-li povolí pouhé obrazotvornosti.

Následkem nesprávných domněnek byly výjevy povětrnostní, tyto spletité a nestálé zjevy, pevně rozřaděny pořádkem hodinového stroje. Tak na př. mělo se za to v době astrologické, že výjevy tyto opakují se v cyklu 7 letém, aneb v 19 letém cyklu měsíčním, v novější době pak učiněn byl pokus s cyklem 10 letým, bezpochyby proto, že se nyní zavádí decimální soustava ve měně, v míře i ve váze.

Leč výjevy povětrnostní jsou tak komplikované, že se dosud nepodařilo vyšetřiti ani jediného pravidla, jímž by se určilo střídání zjevů těchto v dobách ročních i denních.*)

Ačkoliv teplo sluneční zajisté jest původcem veškerého pohybu a všech výjevů povětrnostních v naší atmosfeře a v četných proměnách jejich, nelze přece založiti prognosu povětrnostní na zdánlivém běhu slunce po obloze a na množství tepla zemi poskytovaném. Denní a roční proměny tlaku, teploty, hojnosti deště, směru a síly větru, bývají v jednotlivých případech tak porušeny, že se málokdy shodují s proměnami normálními, odvozenými z dlouhých řad pozorovacích.

Vzduch neohřívá se totiž přímo paprsky slunečními, nýbrž působením země; teplota vzduchu jest tedy závislou na vlastnostech povrchu zemského, na jeho tvaru, na rozdělení pevnin, moří atd. Za druhé působí na poměry teploty oběh vzduchu, vzniklý nestej-

*) Viz Dr. F. J. Studnička: Wetterprognosen und Witterungsperioden. Praha 1900.

ným oteplováním rovníku i točen a vodní parou v tomto oběhu súčastněnou, jejíž množství však se stále mění dle různých okolností.

Kdyby povrch zemský byl ve všech částech stejný, skládaje se buď vesměs z hladiny vodní nebo z téže horniny bez nerovností, kdyby pak země se neotáčela kolem osy, byl by průběh teploty i ostatních zjevů povětrnostních zcela pravidelný, leč takto účinkují paprsky sluneční jednou na vodu, podruhé na pevninu, tu přímo na povrch zemský, tu opět na oblaky, kteréž jim zaclání zem a proto nemůže býti teplota vzduchu stejná při stejném množství tepla slunečního, ani na místech téhož rovnoběžníku, ani na témže místě v určitých dobách roku. (Příště dále.)

Rozhledy.

Politický přehled za duben.

I. Vniterní.

Dne 29. března odročena byla říšská rada po dvouměsíční kampani za příčinou velkonočních svátků až do 18. dubna. Pravilo se, že poslanecká sněmovna od 31. ledna až do dne předvelkonočního odročení pracovala, má rčení to jen potud význam, že jednací pořad nebyl zrušen a odstraněn obstrukcí. Obstrukce možna byla, jen že nenastala, t. j. žádná strana neuznala za toho času vhodné, obstrukční taktiky se chopiti, vyjma české národní sociály a české agrárníky, kteří však při svém obstrukčním výpadu propadli přímo hanebně svou vlastní vinou. Když parlament se dočasně rozcházel, situace v něm byla temná a ponurá. Proto, že jeho dělnost, na níž tolika činitelům záleží, jevila se dočasnou a obmezenou pouze na určitý, nikoli zásadně sporný komplex veřejných otázek. Není žádné příčiny tajiti, že tuto dočasnou a obmezenou dělnost parlamentu dobrovolně, ale z motivů odvážených na precisních vážkách, umožnili poslanci čeští z klubu národní strany svobodomyslné. Taktická změna, počátkem minulého měsíce zavedená, stala se v době parlamentní prázdně, těsně před svátky velkonočními, předmětem zevrubné rozpravy ve výkonném výboru národní strany svobodomyslné, a v týž den ještě — dne 4. dubna — látkou výkladů na členské schůzi klubu národní strany svobodomyslné. S pamětihodnou upřímností a zevrubností, s jakou snad u žádné jiné politické strany se nesetkáváme, otázka změny taktiky, před měsícem asi provedené našimi poslanci, projednána byla způsobem veřejným. Pokud o ni byl spor, dán byl k disposici všemu přítomnému auditoriu a den na to cestou žurnalistickou vší české veřejnosti. Z mnoha příčin dlužno takový postup prohlásiti za zcela správný: forum nezkrácené veřejnosti má veliký vliv vysvětlující, tišící a očišťující. Míněná schůze tento úsudek potvrdila. Posl. dr. Pacák odůvodnil provedenou dočasnou změnu taktickou argumenty politického verismu. Na basi taktiky volné ruky, kterou

sjezd zemských důvěrníků národní strany svobodomyslné dne 16. prosince loňského roku poskytl už poslancům budoucím, tehdy ještě nezvoleným, reklamoval dr. Pacák poslaneckému klubu právo, o druhu taktiky rozhodovati. Klub také usnesl se na taktice dočasně mimoobstrukční vycházeje ze stanoviska, že obstrukce není klubu ničím programovým, nýbrž jen druhem výzbroje, a vzhledem k dané tehdy situaci, ve které — dle přesvědčení posl. dr. Pacáka — naši národní a zároveň i političtí odpůrcové si české obstrukce přáli z té příčiny, by jednak bylo provedeno rakouské vyrovnání bezparlamentně, článkem 14., jednak aby nabyli motivu k fedrování svého hlavního požadavku: uskutečnění státní němčiny pomocí oktrojírky a ještě rozsáhlejšího scentralisování rakouské ústavnosti. Změna dočasné taktiky české delegace souvisela ostatně také s ujednáním s vládou stran splnění celé řady naléhavých hospodářských a kulturních požadavků českého lidu, při čemž poslanci naši ovšem nevzdali se ni jediného bodu ze souboru svého politického programu. Tak vyložil věc dr. Pacák. Námitky 7členné, nikoli však kompaktní a jednomyslné menšiny klubu poslaneckého podal posl. dr. Fořt. Namítal, že změněný taktický postup bude delší, nežli se prvotně projektovalo, že tím se oddálí snaha, znemožňováním parlamentu nynějšího vyvolati ústavní obrat ve smyslu našich ústavních postulátů, a že projektované positivní úspěchy nejsou korrelátem služby, prokázané nynějšímu parlamentu. Posl. dr. Engel, jenž už dříve, ač není členem říšské delegace české, změnu taktiky veřejně obhájil, vyslovil se opětně pro taktickou změnu, o kterou jde. Hlavně z té příčiny, že není záruky, že by obstrukční taktika vedla k takovému ústavnímu obratu, za jaký se programově a principielně zasazujeme my. Posl. dr. Brzorád kvalifikoval dočasnou změnu taktiky jako záležitost formální a temporérní, s programem nesouvisící. Výsledek pamětihodné schůze té dán je resolucí jednohlasně přijatou: projevem důvěry celému klubu poslanců národní strany svobodomyslné.

Schůze vyzněla mohutným dojmem, a nyní jen dvěma mezi sebou nesouvislými momenty lze doplniti její obsah. Pokládáme za potřebno před naší veřejností jich netajiti. Předně tedy budiž s plnou loyalitou a otevřeností řečeno, že o provedenou taktickou změnu usilovali hlavně poslanci moravští vzhledem k situaci v sesterské zemi. Třeba v klubu tvoří menšinu, je správno, že pro naléhavý požadavek svůj nalezli příznivou většinu. Vždyť jednalo se o velký jich zájem, nikoli o politickou kaprici. Markrabství je s královstvím v celku našeho národa rovnocenno. A musí tak býti, nemá-li škody trpěti národ celý. Chybou je, že Morava tak často bývá zde v království přímo ignorována. Kdo by trpký tento stesk chtěl popírati, tomu demonstrujeme hned faktum: když Moravě dostalo se nesmírně cenné akkvisice kulturní, akkvisice, která má také vysoký význam politický, totiž české techniky v Brně: Čechové v království nejevili ani tolik účasti pro tu dobrou Moravu, jako si jí vydobude kterákoli veleobec baráčnická, kdyby světila svůj spolkový prapor. Třeba post festum neostýcháme se přece demonstrovati tuto netečnost a ostudu, k níž snad jen proto došlo, poněvadž nebylo a dosud není obvyklým, mladočeskému klubu otevřeně přiznati zásluhy,

jichž si dobyl i klub i jednotliví jeho členové. Ještě jeden komentář k oné pamětihodné schůzi dlužno přičiniti. Bylo tam rozvedeno thema: o b s t r u k c í k u z m ě n ě ú s t a v y p r o n á s. Totéž thema bylo nejen rozvedeno, ale také provedeno v jiné společnosti politické: v táboře něm. levice. Tam pro případ státního převratu měli již vypracovánu novou ústavu, společnou prací zástupců ústavověrného velkostatku, německo-liberální a německo-nacionální strany. A v projektu tom narazila na odpor i proposice ústavověrného velkostatkáře, by do obmýšlené státní rady část členů jejích vysílána byla zemskými sněmy. Jak patrno, heslo „obstrukcí ke změně ústavy pro nás" je velmi nebezpečno; a mají-li poslanci úkolem nejen činnost positivní, nýbrž také prohibitivní, dán je nový důvod k dočasné změně taktiky českého poselstva, zároveň základ pro odmítavou kritiku činnosti českých poslancův agrárních a národně-sociálních, pro ostře odmítavou kritiku, která je nutna, bohužel však před českou veřejností neprovádí se s takovou intensitou, jaké je potřebi v zájmu dobré české věci.

Vyjasnění vyžadoval také poměr mezi konservativním velkostatkem a klubem poslanců národní strany svobodomyslné. Vážně motivované sdělení, že je dobrý, veřejnost česká přijala zajisté s plným uspokojením; nyní jde jen o to, by dobrý ten poměr byl dokumentován skutkem, ale jiného druhu, než byla řeč hr. K. E. Nostice v Katolické jednotě a různé projevy společenství prince Bed. Schwarzenberga s agrárníky.

Snad ne bez důsledku změněné taktiky klubu poslanců českých dostalo se českému umění dvojího uznání, císařem a vládou. Kabinetním listem ze dne 13. dubna založil císař v Praze zemskou galerii pro moderní výtvarné umění. Kabinetní list, vřele stylisovaný, není bez politických narážek. Každý smí považovati za moment politický císařovo uznání Prahy za hlavní město nedílného království, jakož i panovníkovo přání, by galerie byla pobídkou k národnímu smíru obou národů. Galerie je vysoce cennou kulturní akkvisicí pro český národ, a kdyby nebylo modou, k úspěchům české delegace chovati se reservovaně, byla by tento její úspěch všecka česká veřejnost ocenila stejně vřele, jako obec českých umělců výtvarných, na prvním místě povolaných ke pronesení svého úsudku. Je věcí spravedlnosti konstatovati, že uskutečnění zemské galerie pro moderní výtvarná umění ministr krajan dr. Rezek věnoval veškeru svou sílu a vervu své práce. I svůj portefeuill s ní spojil.

Rovněž se zdarem setkalo se jeho úsilí, by vládní projekt, mezery panské sněmovně doplniti representanty věd a umění, po stránce umění českého rozřešen byl tak, jako se stalo, a že pairy stali se mistr verše Jaroslav Vrchlický a mistr hudby české Ant. Dvořák. Oba mužové nepolitičtí, ale hrdí synové svého národa.

Po třínedělní přestávce sešla se dne 18. dubna poslanecká sněmovna. V každé jiné náladě nežli povznesené. Ve znamení perného projevu arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, nynějšího protektora katolického Schulvereinu, proti heslu a válečné parole Všeněmců: pryč od Říma, pryč od Rakouska, zahájil vídeňský parlament povelkonoční kampaň. Prohlásil-li následník trůnu rakouského trůnní opposici proti pangermanismu rakou-

ských Všeněmců, každý obyvatel tohoto státu může jedině zvolati: konečně! Konečně i na místech nejvyšších veřejně uznali, že stát, v němž na postupu je strana protistátní, hnán je v náruč katastrofy. Konečně přišel aspoň projev; jeho váhu oceniti náleží budoucnosti. Projev arcivévodův projednán byl také v poslanecké sněmovně, ale jen formou interpelační a pouze se strany německé. Při tom ministerský předseda zapřel, co vůbec zapříti mohl. Tak se vláda bojí, sáhnouti na kořen zla! Kde zůstane potom léčení?

Možná, že ne bez úmyslu v zápětí po tom posl. Schönerer podal návrh, aby vláda vypracovala zákon, zavádějící v této polovině říše vyjma Halič a Dalmacii státní němčinu. Když Němci provozovali prudkou opposici, návrh téhož obsahu byl jejich parádním číslem. Nyní návrh zůstal téměř bez povšimnutí. Němcům nyní — shodně s vládou — jde o enormní pracovní program jarní kampaně. Tu však je bod, o který poslanci čeští opírají své páky, na kterých zvedají denní pořady své, s německým nesouhlasné. Je spor, který za poměrů nynějších může býti úvodem k nastávající neděl-nosti vídeňského parlamentu v nedaleké už budoucnosti.

Ukázka už zde byla: když vláda nesplnila slib, osnovu zákona o vodních stavbách předložiti hned v první schůzi povelkonoční, poslanci čeští a polští zahájili v železničním výboru obstrukci proti předloze investiční. Ukázka byla tak mračivá, že osnova zákona o vodních drahách dne 27. dubna byla předložena, a dne 30. přikázána byla výboru bez prvního čtení

Dne 30. m. m. konala se doplňovací volba říšského poslance za všeobecnou kurii smíchovsko-kladenskou. Volba tato se vším, co k ní náleží, je v našem politickém životě ojedinělou anomalií. Předně vypsána byla na lhůtu tak odporně krátkou, že na snadě je domněnka, že při stanovení volebního terminu rozhodoval očitý tendenční úmysl: znemožniti pravidelný volební zápas v této skupině. Co situace ve jmenovaných okresích se týče, je faktum, že občanstvo této volební skupiny bylo z velké části disgustováno jednáním p. Klofáče, jemuž vytýkalo vším právem, že způsobil novou volbu ve skupině rudou internacionálou ohrožené, a že si nechal mandát za volební okres, bezpečný před sociální demokracií. Tak smýšlející občanstvo a jeho volitelé netajili se nikterak se svými politickými názory, a ústně i písemně projevili odpor proti politice, kterou na říšské radě provozuje společnost p. Klofáčova, a tento odpor toužili dáti na jevo tím, že nebudou voliti žádného p. Klofáčova compagnona. Důvěrníci strany naší, kteří se sešli v Praze dne 22. t. m., vyhledali si za kandidáta dra Engla právě proto, že dr. Engel je mužem, proti němuž nebylo lze očekávati odnikud ni jediné vážné námitky, a poněvadž je tak dobře známým a akkreditovaným politikem v českém národě, že právě jemu nebylo by třeba rozvíjeti teprve svůj program a své politické zásady. Důvěrníci od osoby dra Engla neupustili, ani když jim bylo zástupcem výkonného výboru co nejloyálněji, ale důtklivě uvedeno na vědomí pevné rozhodnutí jeho: nekandidovati a mandát nepřijati. Při demokratickém řádu národní strany svobodomyslné nezbylo než přičiniti se o to, by rozhodnutí důvěrníků

zjednal se průchod. Tak stály věci týden před volbou a dokladem toho je fakt, že bezděčnou kandidaturu dra Engla vyhlásili důvěrníci, nikoli výkonný výbor; k vyhlášce té „Národní Listy“ jako dobrovolný orgán strany přirozeně propůjčily místa. Je stále nepopíratelným faktem, že snaha, zvoliti dra Engla, setkávala se se sympatiemi a souhlasem veliké části volitelů, a nikdo nemá příčiny pochybovati, že dr. Engel byl by býval najisto zvolen, kdyby nebyl prohlásil, že mandátu nepřijme. Ještě v pondělí, den před volbou, přes sobotní telegram dra Engla v „Národních Listech“ a přes to, že „Česká politika“ odvrhla samozřejmou neutralitu a uveřejnila agitační stať generálního štábu národně sociálního s parolou: „jediným národním kandidátem je p. Choc“, — týž generální štáb národně sociální tonul v takových rozpacích a nesnázích, že — dle vlastního doznání — telegrafoval dru Englovi do Karlových Varů, že kandidaturu svého p. Choce odvolá, jestliže dr. Engel projeví ochotu mandát přijati. Když však dr. Engel znova kategoricky prohlásil, že nekandiduje a že za žádné podmínky mandátu nepřijme, chopil se velkovezír národně sociální gardy odmítavého telegramu Englova, rozhodil jej v úterý ráno, půl hodiny před volbou, do všech volebních míst, a tu teprve volitelé, připravení k odchodu do volební síně, na rychlo opatřovali své volební lístky jménem Chocovým. Nikoli proto, že by k němu měli důvěru, nýbrž jedině z té příčiny, že si nepřáli opětné volby volitelů a potom nové volby svého poslance. Tak se mají věci dle pravdy, a plyne z nich trojí facit: předně, že p. Choc děkuje za svůj mandát neotřesné vytrvalosti dra Engla, dále, že p. Choc nemá důvěru majority občanstva svého nynějšího volebního okresu, a konečně, že kandidát strany národně sociální nestal se poslancem silou své strany. Pan Choc je zavilým protivníkem národní strany svobodomyslné; jeho strana nemá pro stranu mladočeskou než nadávku strany „shnilé“ atd. Tu bylo by logické, kdyby p. Choc byl býval prohlásil, že na hlasy té „shnilé strany“ nereflektuje, ale zatím umravněný p. Choc všecky ty mladočeské hlasy přijal, a rád! Znajíce smýšlení občanstva V. kurie smichovsko-kladenské, dvojí ještě konstatujeme: občanstvo tamní těžce neslo, že už při volbě prvotní, dne 3. ledna t. r. konané, nebyl proti tehdejšímu kandidátu p. Klofáčovi postaven protikandidát. Od té doby odpor tehdejší vzrostl a dojista, že není daleka doba, kdy propukne zcela zjevně. Za takového stavu věci zvolení p. Chocovo pro stranu národně-sociální neznamená nikterak vítězství morální, byť zde byl effektivní zisk jednoho mandátu. Ostatně p. Choc by konečně mohl poděkovati i — sociálním demokratům. I v jejich moci bylo, pokaziti p. Chocovi radost. Sociální demokrati věděli, že kandidatura jejich muže je beznadějna; kdyby jim bylo opravdu záleželo na porážce p. Choce, byli by prostě volili dra Engla, dobře vědouce, že mandátu nepřijme. Dr. Engel byl by býval zvolen, p. Choc poražen. Bylo by pak, po jisté resignaci dra Engla došlo k celým novým volbám v této skupině. S touto sobě nemilou možností patrně generální štáb národně-sociální počítal, když dru Englovi nabídl revokaci svého p. Choce. Je tedy i takto zjevno, že dr. Engl důsledným odmítáním své kandidatury umožnil zvolení p. Choce. My jsme povděčni, že sociální demokraté obmezili se na svého soudruha red. Němce; už proto,

že tím byla zničena uchystaná perfidie o tajné smlouvě jakési se zástupci sociální demokracie. — Aby snad nepovstalo nedorozumění, nutno říci, že dr. Engel zachoval se korrektně, a že nikdo mu nemůže činiti ni nejmenší výtky. Jsme přátely ráznych, nepokrytých výkladů, i kdyby se leckomu zdály politickým naturalismem, a proto, vzdávajíce dru. Englovi všecku čest, konstatujeme přímo, že důvěrníci utkvěli na skvělých vlastnostech Englovy politické postavy, a že v přetěžké situaci, před kterou se ocitli, opomenuli přesně odvážiti fakt, že dr. Engl dle individuelního práva svého volného sebeurčení zamítl nejen kandidaturu, nýbrž a priori i eventuelní mandát. Zde je klíč k situaci, kterou dále nenapravitelně stížilo krátké, každou další akci znemožňující, ducha pravého konstitucionalismu nemající, období předvolební. To vše jsou symptomy pro naši diagnosu, že předvčerejší kladensko-smíchovská volba a vše, co s ní souvisí, je politickou anomalií, která nemůže býti basí pro sekundérní politické konkluse.

V Praze, dne 1. května.

G. Moudrý.

*

II. Zahraniční.

Jest banální dost vzpomínati posledního dubna šelmovského významu, jaký ve zvycích a pořekadlech lidových přičítá se tomuto měsíci. Co však platno, když tě nelze jinak to říci, nežli že v aprilu Italie vyvedla politický svět řádně aprilem. A především lehkověrný »bratrský« národ za Alpami! Vyslala několik nádherných, ale trochu zastaralých lodí svých do Toulonu, a ne-li moře, celé louže inkoustu vyplýtvaly se smělými kombinacemi, v nichž se odzvánělo trojspolku umíráčkem! A stačila kombinace nesvědomitého amerického žurnalisty, myšlenka dost nejapná, přivěšená na skutečné výroky Zanardellovy, aby i státníci seriosní počítali již nového a přece tak starého a dávno prohlédnutého ministrpresidenta vlašského za odpůrce trojspolku. Nic nezarazilo státníky ty, že nebývá zvykem diplomatův, chystají-li tak veliký obrat politický, jakým jest vystoupení z některé alliance, přede všemi tak bez okolkův to vyhlašovati, aby si sami posici pro akci takou už předem stížili. Nic nevadilo jim také, že pan Zanardelli není homo novus, dychtící novotami na sebe upoutati pozornost, nýbrž že naopak zasedal již v obou ministerstvech, jimž Italie »vděčí« za své členství v trojspolku! Přes to uvěřili mnozí, když dopisovatel »New York Heraldu« zaměnil vlastní své poznámky o nutném vystoupení Italie z trojspolku se skutečnými výroky Zanardellovými, a nemohli se probrati z krásného snu, ani když dopisovatel sám k »omylu« svému se přiznal. Nic není proto tak nebezpečného, jako když politik oddává se illusím a sebeklamu sebe luznějšímu. Chceme proto illuse ty, třeba že trpko to připadalo, ihned roztrhati.

Italský král nynější osobně jest sám caru přítelem, ale jest oddán ještě více Vilému II. Jemu jedinému při vstupu na trůn telegrafoval politická ubezpečení, jemu jedinému věnoval již v letech dřívějších i bez-

podmínečné důvěrné přátelství, tak že uvolil se k tomu (což odmítli až dotud všichni členové panovnických rodin evropských, vidíce v tom nedostatek citlivosti a ohledu k Francii!), že provázel jako následník císaře německého k manevrům, k nimž ostentativně zvoleno bylo pomezí — francouzské. Viktor Emanuel III. osvědčil pak jasně své city k Francii, když navštíviv bojiště u Waterloo měl tu proslov, kterýž ve Francii vyvolal tehdy bouři a pociťován byl jako urážka úmyslná. Mění-li se někdy rychle dost názory následníkův, city a povaha neměnívají se tak rychle. Té kmenové příbuznosti však mezi Italy a Francouzi! Žel, politický a často i jen hospodářský interes trhá svazky takové, a nejednou interes ten i onen mezi spřízněnými národy jest odchylnější i než mezi národy jazykem dalekými! Neviděli-liž jsme z důvodů těch v boji na nůž Anglosasy americké i anglické, nenávidí-liž se norští Skandinavci na smrt se Skandinavci švédskými, neubíjeli-liž se Španělové s Francouzy na vzájem, nedychtí-liž Němci po zdolání Holanďanův jazykově jim daleko bližších, než jsou Italové s Francouzy, neválčili-liž »bratří« s bratry v roce 1866, nebil-liž se Srb s Bulharem u Slivnice, a nevykazují-liž dějiny tragédie nejkrvavějších sporů rusko-polských! Té kmenové příbuznosti! Jiný ráz kraje, jiný interes hospodářský roztrhne ji! Latinská jednota raziti se dala jen v mince, v nichž byla pro národy latinské stejným prospěchem, v politice zůstala jen snem. Právě tak, jako zůstane směšností spolehání mnohých politikův francouských ve vděčnost, vděčnost za Solferino a Magentu! Interes, interes, a nic než interes rozhoduje v politice moderní, a tu bylo by opět jen bezúčelným sebeklamem zapírati si, že Italie pro dlouhou ještě budoucnost nemá s Německem skorem žádných odchylných zájmův, kdežto od Francie ji odlučuje jako propasť pravá, dlouho ještě nepřeklenutelná — moře Středozemní. Boj o převahu na něm odlučuje oba státy ty, odlučuje je i Tunis a Tripolis, odlučuje je i dychtění sama národa italského po Nizze a Korsice. Na tom nic nezmění platonické sympatie radikálův a liberálův italských pro demokratism a republikanism francouský. Francie nemá, čím by Italii zaplatila spolek, leč by chtěla resignovati na Tunis, Tripolis, Nizzu i Korsiku, ale Německo může Italii dáti aspoň naději — slabou dost, ale přece jen živoucí — naději na kořist z případného společného rozdrcení Francie.

Jiný ovšem nežli k Německu jest poměr Italie k Rakousku. Trident a Terst trvají nejen v řečích demagogův italských, nýbrž i ve výpočtech vlašských státníkův. Ale italští státníci, chtějí-li spolek s Německem položiti za podklad své politiky, musí počítati s tím, že toto vázáno jest té doby na spolek s Rakouskem, neobmezený žádnou lhůtou časovou, nýbrž zrušitelný jen přímou výpovědí formální, která však znamenala by přímý, velký a úplný konflikt, kterýž v Berlíně na dlouho ještě nemohou vyvolati, dokud jim hrozí i nebezpečí z jiných stran. Nad to, bylo-li spojenectví s Německem Italii r. 1866 proti Rakousku prospěšno, dnes mají Italové příčinu obávati se, že právě kdyby snad došlo ke katastrofě Rakouska, nebyli by to oni, kteří by se usadili v Terstu a že by to mohl býti právě německý vítěz nad Rakouskem,

jenž by se stal soupeřem jejich na Adrii blankytné. Není ovšem právě proto vyloučena v daleké budoucnosti eventualita, že pokus Německa, proniknouti k Adrii, zatlačí Italii volky nevolky v náruč Francie. Však státi se tak může právě teprve v té pozdní budoucnosti, kdy Německo bude pokládati dobu za zralou, aby přikročilo k provádění velikých těchto plánů svých. Po roce 1901, kdy nutno bude Italii rozhodnouti se pro další setrvání v trojspolku, nebudou tyto plány Německa ani z daleka ještě k provedení zralé, ovoce bude naopak hodně ještě kyselé, a proto Italie, jež dnes a pro leta, a snad pro desetiletí ještě cítí se na moři Středozemním tísněnou, spíše, mnohem spíše Francií nežli Německem, podá opětně tomuto obě ruce a Rakousku — aspoň jednu ruku. Přes to vše došlo ale na schůzku toulonskou. Proč? Předně, nehledíme-li k povinné dle mezinárodních styků zdvořilosti, kterouž Italie musila oplatiti lonské uvítání krále vlašského loďstvem francouzským v Cagliari, jeví se nám i jinak schůzka ta zcela přirozenou. Pro lišáka Zanardella byla návštěva v Touloně jen vhodným prostředkem k nátlaku na Německo, aby se Italie mohla ubrániti ochranářským clům německým, k nimž agrárníci Viléma II. silně tlačili. Zanardelli, jemuž do ruky pracoval i naivní tisk francouzský svými fantasiemi o možné rozluce mezi Italií a Německem, cíle svého nepochybně dosáhl, neboť Bülow, dobře pochopuje, jak hospodářské interesy dnes stále mocnějido politických zasahují, spěchal o velikonocích do Vlach, aby nepochybně dal Zanardellovi uspokojivá ujištění stran pruské politiky celní. Datujeť se skutečně od té doby silnější odpor Berlína proti požadavkům ochranářským. Proto také po schůzce toulonské dostavilo se brzy vystřízlivění. Francie uznala as, že její plány stran Marokka, tedy stran vstupu k moři Středozemnímu, nedošly by podpory Italie ani za cenu okamžitého zřeknutí se Tripolisu, i vyslala proto na Rus svého ministra zahraničního, aby, když nedosáhla sblížení s Italií (k němuž Rusko chovalo se chladně, jak dokázalo odloučenou od vlašské návštěvy toulonské návštěvou svých lodí ve Villefranche), zjednala si náhradu opětným upevněním spolku rusko-francouzského, uvolněného před tím právě naivními těmi nadějemi nynějších státníkův francouzských do sblížení s Italií a snad i s Německem, až po ten Toulon kladenými. Cesta Delcasséova na Rus musila býti přirozeným následkem toulonského sklamání, aprilového vystřízlivění. Na druhé straně lze i nynější povstání Arabův v Alžíru proti Francouzům pokládati za další důsledek toulonské episody. Po cestě Bülowa Italie nemá příčiny tajiti se, že rukavičky, jimiž kryla svou dlaň v Toulonu, kryjí třeba i — zaťatou pěst. V Italii dobře vědí, že Tunisu může uhájiti jen ten, kdo Alžír drží. Přes Margeritu, Araby vypleněnou, mohla by vésti cesta i na Tunis a Bizertu!

Bizerta, ohromný francouzský přístav válečný na prahu tunisském proti Sicilii zřízený, jest ovšem také Anglii kamenem úrazu. Kamenem na cestě její k Indii a Egyptu. Pochopitelno proto, užívá-li Anglie tentokráte pro prach alžírský jako vhodného nástroje italského doutnáku. Máť sama co činiti na stranách jiných, jest vojensky engažována dnes již přes příliš. A také finančně. Válka jihoafrická zasadila

anglickým financím takové rány kruté, že vláda na úhradu válečných výdajův musila navrhnouti sněmovnám vedle jiných veliké zvýšení daně z příjmův, ano i prolomiti půl věku starou tradici anglickou o svobodné tržbě a žádati od sněmoven také vývozní clo z uhlí a dovozné clo z cukru. Veřejné mínění bouří se proti ní a snad vláda podáním předloh těch spáchala sebevraždu. Nebylo však zbytí. Konce guerilly burské přes odvolání guvernéra Milnera, Bury nenáviděného, z jižní Afriky podnes nelze dohlednouti.

Zrovna tak bez konce vleče se zápletka čínská. O výši odškodného podnes se spojenci neshodli mezi sebou, natož s Čínou. Němci činí se mezitím, aby se zapředli v Číně do dobrodružství, jako Angličané v jižní Africe. Byla by je stihla málem malá nehoda, že by byl uhořel vrchní velitel spojeného vojska, německý světomaršál hr. Waldersee. Neopatrností vojínův německých zničena požárem veliká část císařského paláce v Pekinu, a požárem zničen také vynález Viléma Největšího, nespalitelný domek asbestový, hr. Walderseeovi věnovaný. Při tom uhořel i německý generál Schwarzhoff. Krátce před tím zastřelen byl německý setník Bartsch Číňanem, jenž, byv jím šavlí udeřen, nebyl uvyklý ještě dost junkerským zvykům, by to klidně snesl. Hrabě Waldersee pomstil se vysláním výpravy německé až na pomezí okupované provincie pečilské, jež vojsko čínského generála Liu vytlačila z tamních posádek pohraničních. Zdá se však, že se Němci cítili tam po vlastním vítězství málo bezpečnými, neboť na kvap opustili opět hranice ztěží dobyté a vrátili se zpět do Paotina a Pekina. Francouzi kryli jim při tom bok a záda.

Rusko, třeba že Čína schválení smlouvy mandžurské byla definitivně odmítla, zůstalo klidně ve všech posicích tamních. Tím klidněji, ježto se shledalo, že Japonsko k provedení vyhrůžek má sice dost vojákův a dost lidí, ale za to pramálo peněz. A slovo Montecucoliovo o pravém prostředku válečném platí podnes.

Za to doma car cítí se méně bezpečen než v Mandžursku. Ve studentstvu dosud vše kvasí a jitří. Z kvasu vzcházejí ale fanatikové, z nichž jeden, když ne proti celé soustavě, stačí proti jednotlivci. Ostatně nový ruský ministr vyučování, Vanovský jeví aspoň ochotu vyjíti studentstvu vstříc. Také car zakročil prý proti dalšímu obtěžování Tolstého, synodou z církve vyobcovaného.

Při všech těchto komplikacích vnitřních a vnějších jest přirozeno že Rusko hledí zabrániti, aby rozdmýchána byla otázka makedonská dnes, kdy síly jeho jinde jsou upoutány. Zakročilo proto také u Porty o zmírnění trestů pro makedonské spiklence, odsouzené tureckým soudem v Soluni dílem k smrti, dílem k mnoholetému žaláři. Z druhé strany bulharská vláda sama podporuje — a z téže příčiny — tuto snahu Ruska. Dala pozatýkati výbor makedonský i se Sarafovem v čele a prosadila, že sjezd makedonský zvolil výbor umírněný, jenž chce se domáhati jen povlovného a nikoli náhlého řešení makedonské otázky.

Srbsko, jehož dějiny vykazují samé episody prosté vší souvislosti s episodami předchozími, vykazuje novou episodu takou. Ale-

xandr dal národu svému novou ústavu, kterouž vedle posloupnosti i ženských potomků na trůnu zřídil novou zákonodárnou instituci, tak cizí demokratickému duchu slovanskému: druhou horní sněmovní komoru čili senát, o jehož složení nerozhoduje vůle lidu, nýbrž vůle králova.

Ostatní události politické lze nám při obmezenosti místa zaznamenati už jen zběžně a v hlavních rysech jejich.

Ve Francii klid zbraní, rušený tu a tam protestem některého preláta. Nuncius však neodvolán. Vatikán váhá a vyčkává. Sněmovny odpočívají. Ministrpresident objíždí pro zotavení Dalmacii. Mezitím zákon proti řeholím, skoncovaný sněmovnou poslaneckou, v archivu senátu vyčkává, až se ho ujme tento stařecký sbor liberalismu. Zatím vládě přerůstá socialism přes hlavu. Odmítá polovičaté její sociální reformy a ohlašuje všeobecnou stávku.

Také ve Španělsku na ten čas utišení. Vláda vyčkává nepochybně výsledku voleb sněmovních, než pokračovati bude v boji s klerikalismem.

Oproti tomu zahájil jej v sousedním Portugalsku trůn, jenž dosud kněžství hověl, ale tím rázněji byl lidem pak k němu zatlačen. Dekretem královskými zrušena řada řeholí, na ostatní uvalena výminečná opatření.

I sever evropský nechce nyní zůstati za ohnivějším jihem ve snaze o pokrok i osvětu. V Dánsku volby do sněmu konservativce málem odmetly a posílily krajní strany levice. Stařičký vládce nechce kralovati XX. věku a hrozí odstoupením.

Jen v Německu kmen svobody přestal se k slunci se týčiti a zdá se chýliti se a skláněti zpět k zemi. Vše pro císaře Viléma, vše z něho a vše skrze něj — zdá se býti teď heslem i liberálův tamních. Byzantinism i mezi ně šíří vlny své. Za jeho odpor proti agrárním požadavkům konservativcův zadali by i třeba zásadu, že koruna nemá se vměšovati v boje parlamentární. Využívajíce hněvu jeho nad odporem konservativcův proti zřízení průplavu středoněmeckého podněcují jej, by užil své zásady: »Suprema lex regis voluntas« i proti majoritě pruského sněmu. Vždyť jde o jejich odpůrce hospodářské, o rušitele manchestrovské soustavy! Pseudoliberalismu německému byl princip majoritní vždy jen na nejvýš řečnickou frází. — Císař opět promluvil — v Bonnu při komersu, jímž uvedl syna a následníka svého do buršácké společnosti, — řeč pangermánskou. Všichni Germáni mají se sjednotiti, neboť jen státy na základě nacionalistickém mají budoucnost. Nacionalismem budovati se mají říše, a zatím — totéž Prusko násilím poutá Poláky k svému státu a hledí je v objetí jeho železném zdeptati v prach. Ani schůze polské nemají již býti povolovány. Němci přísahají na nacionalism, ostatní národ však odkazují na — »potřeby« státu, na státní nezbytnosti«.

Ledový vítr reakce vál i v dubnovém období našeho přehledu celou Evropou. Zavál i v slunný jih, mrazil i duše severu. Však i přes něj jaro hlásilo se k životu. Tlak mocných vyvolal odpor šlechetných. Ledy pukají, mlhy se trhají. A z mlžné výše slyšeti již píseň skřivánčí.

Píseň volnosti, zvěst úsvitu! Zora probleskla červánky, a brzy ne-li štěstí již, aspoň moře světla rozleje se světem celým. Duch vzepne se opět k slunci, a duše pookřejí. Paprskem poznání a svobody vzklíčí v nich opět květ lásky a lidskosti.

V Praze, o prvním máji 1901. *Jos. Pachmayer.*

*

Přehled národohospodářský a sociální.

Rozhledy po sociální politice. (Vládní osnovy a iniciativní návrhy poslanecké na radě říšské, zejména o pracovní statistice, sprostředkování práce, pojišťování, obchodu podomovním, podporování domácího průmyslu, o odborných společenstvech rolnických a použití správních přebytků ze spol. sirotčích pokladen.. Papežská encyklika o křesťanské demokracii. Zřizování bytů dělnických a účastenství dělníků na zisku. Domácký průmysl. Sociální svépomoc v Berlíně a Pešti. Ústavy pro sprostředkování práce a ochranu zřízenců obchodních a úředníků soukromých v Uhrách. Úrazové pojišťování dělnické v Rusku. Pojišťování starobní ve Francii. »Commission d'hygiène industrielle« v Paříži. Nucené pojišťování studujících v Prusku.)

Vyhovujíc trůnní řeči ze dne 4. února 1901 předložila vláda říšské radě některé osnovy, týkající se otázky sociální a v příčině jiných se proslýchá, že je co nevidět předloží, jakmile ještě některá šetření budou vykonána.

Důležitá osnova zákona předložena byla v příčině pracovní statistiky, určené k periodickému uveřejňování a systematickému spracování statistických dat práce se týkajících, k cíli zákonodárství a správy sociální a hospodářské. Zákonem tímto má se dostati potřebné a spolehlivé látky zvláštnímu oddělení v ministerstvě obchodu, statistickému to úřadu pracovnímu.

Spousta návrhů od poslanců všech stran podána v příčině ochranného pojišťování: tak všeobecný návrh na vybudování pojišťování dělnického, na změnu nemoc. zákona, v příčině pojišťování lodníků na případ úrazu i nemoci, v příčině zákonného pojišťování starobního, vdovského i sirotčího u zřízenců obchodních i úředníků soukromých, dále zavedení pojišťování starobního a invalidního příslušníků stavu živnostenského cestou živnostenských společenstev, vzpomenuto též podobného opatření cestářů a dělníků na erárních silnicích, prov. listonošů a jiných zřízenců poštovních (kteroužto otázkou zabývala se ostatně též pracovní rada dne 28. února t. r.), upravení postavení zřízenců obchodních a zřízenců při železných drahách, upravení doby pracovní a klidu nedělního a zavedení nuceného klidu tohoto ve všech kancelářích advokátních a notářských, ustanovení v příčině noční práce mladistvých dělníků v živnosti pekařské, dále ustanovení v příčině práce dětí, osob mladistvých a žen v dolech, doby pracovní a klidu nedělního, dále zřízení horních dozorců, omezení vypovídání a propouštění dělnických delegátů bratrských pokladen, úpravy placení mzdy, zavedení obligatorního vyučování pokra-

čovacího na venkově pro mužskou mládež obecné škole odrostlou, v příčině stavby bytů dělnických od daně osvobozených (změny zákona ze dne 9. února 1892 č. 37 ř. z.), sestátnění spostředkování služeb a práce, v příčině zamezení opilství a zřizování asylů pro piják y atd. atd.

Velmi důležitou bude osnova o státním sprostředkování práce. Dle zpráv o osnově této posud na jevo vyšlých týkati se bude osnova ta usnadnění příležitosti pracovní v tuzemsku, obor ten bude článkem veřejné správy státní a obstarávání jeho svěřeno bude v první řadě státním orgánům. V celém obvodu státním mají tudíž býti zřízeny obsáhlé ústavy, podřízené zemským komisím při zemské politické správě zřízeným a úřadu ústřednímu. Sprostředkování bude bezplatné a všeobecné, totiž vztahovati se bude na všecky druhy prací a služeb, než k používání jeho nebudou nuceni ani zaměstnavatelé ani zaměstnaní.

Ve směru živnostensko-politickém předložena vládou osnova zákona v příčině změny řádu živnostenského v tom směru, že má býti upraven § 59. v příčině vyhledávání objednávek na zboží a v příčině agentů a dále § 60. v příčině prodeje podomovního; zároveň podána osnova zákona v příčině obchodu podomovního ve znění, jak vypracováno v subkomitétu živnostenského výboru v roce 1896 na základě osnovy z r. 1894. V příčině opatření k podporování domácího průmyslu podána zvláštní osnova zákona. Stran změn a doplnění řádu živnostenského v příčině oprávnění k provozování živnostenskému podány též některé návrhy initiativní (Hájek, Foerg a j.), dále i z jednání českého sněmu s dostatek známý návrh v příčině ochrany živnostenských pohledávek.

V příčině hospodářství polního opětně předložena vládní osnova zákona v příčině zřizování odborných společenstev rolnických, dále initiativní návrhy v příčině zamezení kupování samostatných statků selských ku spekulačním účelům z čisté zisku-chtivosti, k parcelaci jich, k vysekání lesů nebo k účelům honebním nebo lesním, dále v příčině zavedení všeobecného pojišťování důchodů starobních a invalidních, úpravy výměnku a opatření chudinského, v příčině neobmezené volnosti stěhovací(?) ženské hospodářské čeledi, k zamezení nedostatku čeledi v hospodářských podnicích a k témuž cíli i v příčině zákazu přijímání dělníků pod 16 let do továren, jakož i v příčině změny řádu čeledního (?!) k zamezení téhož nedostatku.

V příčině vládní předlohy zákona o použití správních přebytků ze společných pokladen sirotčích přijata i ve třetím čtení zpráva justičního výboru, jenž osnovu ve prospěch podílu zemí změnil v ten rozum, že procentuální sazba kvoty, jíž se zemím má dostati, zvýšena o $^4/_{10}$ vůči osnově vládní. Se zprávou touto souvisí samostatný initiativní návrh zákona v příčině péče o vychování nezletilců, směřující mimo jiné též k tomu, aby i země, v nichž se společné pokladny nenalézají a které tudíž z působnosti zákona prvé uvedeného vyloučeny budou, na kvotě z přebytků těch

měly účastenství. Některé sněmy zemské činí již přípravy, aby, jakmile zákon bude schválen, zřízeny býti mohly ihned ústavy intencím zákona toho vyhovující.

Papežská encyklika o křesťanské demokracii ze dne 18. ledna 1901 dovolává se z počátku encyklik ze dne 28. prosince 1878 a 15. května 1891, zmiňujíc se pochvalně o dobrých výsledcích na vrub jich jdoucích, zejména tím, že urovnány jednak různosti mínění jednak zjednána praktická opatření ke zlepšení stavu tříd nemajetných. »Köln. Volksztg.« pojednávajíc o poslední encyklice, praví, že dle doslovu a jasného smyslu značí encyklika ta zásadní uznání křesťansko-demokratického hnutí na poli sociálním, střeží-li se toto dvou blízkých extrémů, totiž jednak přehmatu na pole čistě politické, specielně ústavoprávní, s druhé strany nároku, býti jediným oprávněným zástupcem zájmů dělnických. Spíše nechť jdou ruku v ruce soukromá péče a zákonná ochrana dělnická, zařízení ku blahu dělnictva zaměstnavately a vlastní initiativa dělníků.

Rakouský poradní sbor pojišťovací radil se ve 23. zasedání o používání kapitálů rakouských úrazoven ke zřizování bytů dělnických. Vyslovil se pro to, aby ústavům bylo dovoleno, by v průmyslových střediskách buď samy zřizovaly byty dělnické, neb obcím a všeužitečným spolkům k účelu tomuto peníze půjčovaly. Akciovým společnostem a podnikatelům zápůjčky takové nesmějí býti poskytovány. Podnět k této myšlénce zavdala již v roce 1890 úrazovna štýrsko-hradecká, ač teprve r. 1897 usnesla se na stavbě bytů dělnických a sice ve Št. Hradci, letošního roku pak v Lubně. Úrazovna terstská povolila již v roce 1895 sumu 100.000 zl., vídeňská pak v r. 1898 sumu 800.000 zl. rozdělenou na léta 1899 a 1900. Úrazovna Solnohradská rovněž nedávno povolila k cíli tomu 300.000 K. Též pražská úrazovna se otázkou touto blíže zajímala, než věc nevedla pro odmítavé stanovisko se strany zástupců stavu dělnického k žádnému určitému návrhu po případě k usnesení. Ministerstvo vnitra již výnosem ze dne 6. února 1899 č. 34937 (uveř. v Amtl. Nachr. 1900 str. 24) pokládá částečné použití úhradního fondu úrazoven k účelu tomuto za bezzávadné a sociálně-politickým účelům dělnického pojišťování zcela přiměřené, když by provedení plánu tohoto skutečně vyhovovalo socialně-politickým účelům a stavba bytů těch po stránce zdravotní byla by bezvadnou, když by kapitál úrazovny trvale a výhodně byl uložen, bez obav tedy před možnou ztrátou a když by suma obětovaná na stavbu bytů těch přiměřena byla celkovému fondu úhradnímu.

Otázkou bytů dělnických zabývá se opětně vláda sama. V ministerstvu vnitra byla prý dle zpráv z denních listů vyhotovena osnova zákona ve příčině osvobození nových staveb se zdravými a levnými byty pro dělnictvo od daní. Zákon o výhodách pro nové stavby s byty dělnickými máme již ode dne 9. února 1892 č. 37 ř. z., jenž se týká rovněž osvobození od daní, jsme tudíž žádostivi, v jaké míře úprava nová se stane; spíše asi jednati se bude o prováděcí nařízení, jež, pokud nám známo, posud vydáno nebylo.

Francouzská společnosť pro dolování uhlí v Karvíně již v roce 1895 pojala do svých stanov ustanovení v příčině zúčastnění se dělníků na zisku, a sice část zisku na ně připadající sloužiti má k zakupování pětinových akcií společnosti, které se pak mezi zřízence a dělníky rozdělí. Po přestálé krisi došlo ustanovení toto teprve letošního roku praktického významu. Rozděleno bylo 25 akciových pětin, z čehož připadly 2 na úředníky a 23 na dělníky. Nároky dělníků na zúčastnění se na zisku řídí se služební dobou, schopnostmi, přesností a pod.

Po řadu let zabývají se rozhodující kruhy naše těžkým problémem úpravy domáckého průmyslu a pojetí jeho do zákonodárství o ochraně dělnictva. Vzhledem k těmto snahám vidělo se v r. 1897 ministerstvu obchodu, zavésti rozsáhlá šetření v příčině domácké práce v Rakousku a pověřilo úkolem tím orgány živnostenské inspekce. Nesnadný úkol tento měl v zápětí, že teprve nedávno předložena zpráva o výsledcích šetření toho v král. Českém a to celé zprávy jako díl první*); díl druhý obsahovati má příslušné vylíčení domácké práce na Moravě, ve Slezsku, Haliči a Bukovině, třetí pak díl věnován bude domácké práci v Rakousích nad i pod Enží, jakož i v zemích alpských a přímořských.

Šetření z prvu povahy čistě statistické během doby se valně rozšířila na zkoumání otázek sociálně politických, neúplnými jsou zprávy pouze co do udání počtu dělníků domáckých, což však právě provedeným sčítáním lidu má býti doplněno, poněvadž, jak známo, na jakost tohoto zaměstnání při sčítání vzat byl náležitý zřetel. Království naše, jakožto nejprůmyslnější země celého mocnářství, poskytuje tím i veliké pole pro průmysl domácí — formu to decentralisovaného průmyslu továrního. Hlavní odvětví českého velkoprůmyslu, průmysl to sklářský a textilní, opírají se nazvíce právě o práci domáckou. Vedle toho máme v mnohých odvětvích selskou práci domáckou, povahy více méně průmyslu domácího a konečně vykazuje hlav. město Praha nejčetnější způsoby práce domácké, spojené namnoze s městským průmyslem a týkající se v první řadě průmyslu konfekcionářského, oděvního a modního. Hlavní váhu kladli zpravodajové na pokud možno věrné líčení pracovních poměrů dle způsobu zaměstnání, dle výše výdělku, pracovní doby, způsobu placení mzdy, na pojišťování nemocenské, záležitosti učedníků, výživu a způsob života vůbec, zkrátka na hospodářský stav dělníků domáckých. Kde to bylo pro domácí průmysl význačným, vylíčeny též výrobní poměry dotčených odvětví průmyslových; různé technické vysvětlivky přispívají všude k poznání poměrů práce domácké. Zvlášť věrně vylíčeny byly způsoby výrobní v průmyslu sklářském, poskytující pěkný názor o pracovních poměrech nad míru rozmanitých.

Úřad pro statistiku pracovní zabýval se dokonce i detailními otázkami v příčině poměrů dělníků domáckých. Již v sezení

*) Bericht der k. k. Gewerbe-Inspectoren über die Heimarbeit in Oesterreich. Wien 1900. I. Band. Die Heimarbeit in Böhmen.

svém ze dne 20. března 1899 usnesla se stálá rada pracovní na tom, aby s ústní anketou o stavu domáckých dělníků v průmyslu konfekčním spojena byla též prohlídka dílen a bytů takových dělníků. O výsledku tohoto šetření vydána právě zpráva úřadu tohoto*) o poměrech bytových a zdravotních dělníků domáckých v konfekci šatů a prádla. Šetření vztahovalo se na Vídeň, Prahu, Prostějov s okolím, Boskovice s okolím, Lvov a Rozdół, a dále na jakost budovy zejména stáří, způsob a stavební stav budovy, dále na personalie dělníků, jako pohlaví, stáří, stav, místo narození, způsob zaměstnání, počet, pohlaví a stáří žijících dětí, zdravotní stav a výše výdělku, počet osob v domácnosti vůbec žijících a zevrubný popis jednotlivých místností; dále na výši činže, dobu bydlení, počet a polohu záchodů, na stav a přístup vody užitkové i pitné, všeobecný stav bytu (suchý, vlhký atd.) a vyskytlé se snad nemoci nakažlivé. Zpráva sama nečiní nároku na úplnost a spolehlivost, poněvadž jednak nebyly známy všecky adresy osob, jichž poměry měly býti vyšetřeny, jednak osoby ty, zejména pokud jednalo se o zjišťování poměrů majetkových, vypovídaly s jakousi reservou a pochopitelnou nedůvěrou.

Tam, kde dělníci domáčtí jsou soustředěni, počíná se i v této kategorii dělnické organisace za účelem svépomoci sociální. Tak právě organisují se berlínské švadleny v dělnický spolek po způsobě dělníků mužských k tomu cíli, aby odstranily se nesnáze z práce sezonní vznikající, zavedení ochranných známek k odporučování dobrých obchodů, jakož i vykonávání vlivu na zaměstnavatele ku zlepšení poměru pracovního buď osobním stykem nebo s použitím veřejnosti, zřizování pracovních místností a vyučování začátečnic, stanovení podrobných tarifů mezdních, rozšíření pojišťování dělnického a zákony ochranné vůbec atd.

Představenstvo »pešťské všeobecné jednoty dělnické« připravuje založení zvláštního společenstva. Společenstvo to má členům svým zajistiti v každém postavení životním existenční minimum: v nemoci, při úrazu, pro případ invalidity, stáří a hlavně v bezvýdělečnosti, v posledním pak případě nikoli podporou peněžitou, nýbrž právem na příležitost k práci. Dále má býti pracovním sekretariátem, bezplatnou ochranou právní, útulnami učednickými a žákovskými, stipendiemi pro osoby schopné, lacinými zápůjčkami v případě etablovaní se a p., povznesen standard of life (životní míra) účastníků společenstva. Prostředků k dosažení toho nemá býti snad dosaženo příspěvky společníků, nýbrž oddělením konsumním, dále dílnami výrobními, v nichž by nezaměstnaní účastníci za poloviční obvyklou mzdu místní prováděli práci z nouze pro společenstvo. Třetí pramen příjmů společenstva tvořiti má výroba hospodářská, přimknutá přirozeně k oddělení konsumnímu. Výroba tato má býti tím způsobem provozována, že se spachtuje větší statek, jenž se dále propachtuje okolním malosedlákům v nejmenších parcelách (existenční minimum).

*) Die Wohnungs- und Gesundheitsverhältnisse der Heimarbeiter in der Kleider- und Wäscheconfektion. Ve Vídni 1901.

na polovici. Podstata této formy pachtu v Uhrách zvláště rozšířené spočívá v tom, že sedlák za půl žně samostatně převezme spracování půdy. Soustavy této použije se též v příčině chovu drůbeže a dobytka.

Uherský ministr obchodu zamýšlí během tohoto roku zavésti v některých krajinách státní ústavy pro sprostředkování práce. K cíli tomuto obrátil se ministr na obchodní a živnostenské komory v Segedíně, Košicích, Rábu a Pětikostelí se sdělením, že v hlavním městě za pomoci obce a komory obchodní zřízený ústav překonav těžké počátky, vykazuje výsledky velmi pěkné, což ministra k tomu nutí, aby se zabýval organisací podobných ústavů i v ostatních krajinách, zvláště když obchodní a živnostenské komory instituce ty odporučují. Zároveň sdělil ministr základní zásady instituce této se žádostí za brzké prohlášení se dotčených orgánů odborných, aby se zařízením co nejdříve mohlo býti započato.

Uherské ministerstvo obchodu rozeslalo odchodním komorám a jiným zúčastněným korporacím osnovu zákona o ochraně zřízenců obchodních a úředníků soukromých k dobrému zdání. Osnova obsahuje řadu cenných ochranných ustanovení. Ustanovení úředníků soukromých a pomocníků obchodních staniž se na základě smlouvy písemné, jasně obsahující vzájemná práva i povinnosti. Místnosti obchodní nechť vyhovují požadavkům zdravotním; v otevřených místnostech nechť jest personálu dána příležitost, posaditi se. Denní doba pracovní včetně přestávek nesmí býti delší 12 hodin; ve 30 dnech ročně přípustny jsou výjimky; práce přes čas budiž zvlášť honorována. Zákon o klidu nedělním platí i pro otevřené obchody. Polední přestávka v Budapešti nechť obnáší aspoň $1^1/_2$ hod., na venkově aspoň 1 hod. Zaměstnává-li principál více než jednoho pomocníka, nechť mu poskytne ročně týdenní, po případě každý druhý rok 14 denní dovolenou. V případě onemocnění má zřízenec právo na tříměsíční plat. Stal-li se zřízenec k práci neschopným nemocí, úrazem nebo invaliditou, je principál povinen jemu, pokud se týče vdově jeho neb sirotkům, vyplatiti polovici posavadního jeho ročního služného jako odbytné, po desetileté službě celé roční služné, po dvacetileté službě dvojnásobnou tuto sumu. Za oboustrannou výpověď platí v době prvních tří měsíců lhůta 14 dní, později při ročním služném pod 2400 kor. 6 neděl, přes 2400 kor. 3 měsíce. Propustil-li principál zřízence, aniž se tento dopustil těžkého porušení svých povinností, po delší službě než desetileté, má tento nárok: při službě 10--20 leté na odbytné rovné polovici služného, při službě 20--30 leté na celé služné a při službě ještě delší na odbytné v sumě dvojnásobného služného. Nároky zřízenců, pokud se týče jich vdov a sirotků nezanikají v případě konkursu, vzdání se nebo převedení obchodu. Úmluvy mezi principálem a zřízenci, které v neprospěch těchto od ustanovení osnovy se liší, jsou neplatny.

Ruský ministr finanční jmenoval svého času komisi, která měla vypracovati zákon o úrazovém pojišťování dělnickém. Osnova je právě hotova. Dle ní pojištěno jest pouze 28·2% veškerých dělníků; bude míti tudíž působnosť dosti nepatrnou. Pokud

o osnově známo, nehledí ke všem odvětvím průmyslu, a dělníci úrazem k práci nebo k výdělku neschopní mohou činiti nárok pouze na část své mzdy pracovní. —

Francouzské komoře poslanců předložena osnova zákona o pojišťování starobním, jenž vztahovati se má na všecky dělníky a zřízence francouzské národnosti zaměstnané v průmyslu, obchodě i hospodářství. Osnova poskytuje pojištěným právo na starobní rentu po dokonaném roce 65. a v případě smrti nárok na kapitál 500 franků pro vdovu neb vdovce a na kapitál stejné výše pro děti do 16 let. Dělníci platiti musí 5 ctů za pracovní den, jsou-li mladší 18 let, nebo mají-li denního platu méně než 2 franky; jinak platiti musí 10 ctů. Zaměstnavatelé srážejí částky tyto se mzdy a připlácejí stejnou sumu. Cizí dělníci jsou z pojištění toho vyloučeni; zaměstnavatel platí však za každého takového dělníka nebo zřízence bez rozdílu stáří 20 ctů denní mzdy. Jakýsi to druh ochranného cla v prospěch domácích sil pracovních vůči cizí soutěži. Zvláštním zákonem má býti stanoveno, za jakých podmínek maloobchodníci, osobně zaměstnaní a rolníci, kteří buď sami neb s rodinami svými pracují, platiti mohou do dotčených pokladen, aby dosáhli důchodů a pojištěných částek na případ smrti.

Komise pro průmyslovou hygienu ve Francii. »Journal Officiel« ze dne 25. prosince m. r. uveřejňuje dekret, jímž zřizuje se »Commission d' hygiène industrielle« ve francouzském ministerstvu obchodu. Tento sbor má býti druhem poradního úřadu pro všecka opatření týkající se hygieny tovární, jakož i ochranných předpisů v jednotlivých odvětvích průmyslových. Členy této komise jmenováni mimo několik lékařů a zdravotních inspektorů též větší počet techniků, živnostenských dozorců a profesor národního hospodářství, jakož i zástupce podnikatelů a dělníků.

V pruském sněmu při projednávání rozpočtu ministerstva vyučování hnuto otázkou nuceného pojišťování studujících na universitách, technikách a akademiích na případ úrazu (studující techniky heidelberské jsou k tomu již nuceni). Řešení otázky té uznáno za vhodné a ministerstvo vyučování věcí tou již se zanáší.

Dr. L.

*

Vzorná dělnická knihovna. Referuje Dr. B. Prusík.

V poslední době, kdy více než kdy jindy ozývá se volání po vzdělávání širokých mass lidových, kdy pro lid pořádány jsou universitní kursy, kdy lidu zřizovány jsou veřejně přístupné čítárny a knihovny — Anglie vede v akci této rozhodné slovo — v této době neuškodí přihlédnouti i k vzornému podniku soukromému, jenž pro tisíce dělníků má význam neobyčejný.

Míním tím tovární knihovnu, již pro veškeré dělnictvo a úřednictvo své zařídil majitel světoznámé slévárny v Essenu Krupp. Je to knihovna sloužící jediné továrně a je opravdu tak zařízena, že by si z ní veškery další tovární knihovny mohly vzíti příklad. I u nás jest potřeba takových to-

várních knihoven, proto chci několika slovy zmíniti se o Kruppově podniku.

Roku 1897 pojal F. A. Krupp úmysl zříditi dělnictvu své továrny knihovnu. Vzorem byly mu tu knihovny anglické a americké. Účelem knihovny mělo být pobavení a poučení dělnictva. Proto byl zjednán základní material z oboru belletrie a popularisované vědy. Přísně vědecká díla, spisy agitační a pod. dělnictvu se nehodící, byly předem vyloučeny. Základ knihovny obnášel 8000 svazků, jichž katalog tištěný byl s otevřením knihovny současně vydán a za nepatrný obnos 50 Pf. prodáván. Budovu pro knihovnu zcela vystačující vystavěl F. A. Krupp během 9 měsíců.

Počet vypůjčovatelů za jediný rok dosáhl cifry 5552. Každý z těchto vypůjčovatelů — z valné části jenom dělníků — dostane výpůjční lístek, který vždy nechá úředníku knihovny co záruku, kdykoliv si nějakou knihu domů béře. Vystupuje-li dělník z továrny, nedostane od kasy vyplacenu poslední mzdu, dokud nepřinese výpůjční lístek a na něm poznámku, že knihovně nic (ani knihy, ani peněžní náhrady) nedluhuje. Aby knihy nebyly úmyslně nebo z nedbalosti poškozovány, proti tomu opatřila se správa knihovny tím, že na výpůjční lístek toho vypůjčovatele, u něhož jest zjištěno, že knihu poškodil (a to dá se zjistiti, když úředník vždy při vrácení knihu důkladně prohlídne), vyrazí se určité znamení. Při třetím takovém znamení ztrácí vypůjčovatel na určitý čas výpůjční právo. A znamení toho se dělníci nad míru bojí, jeť u nich vyvinuta silná chuť pro čtení a proto nutí se sami k udržování knih v čistotě. Je-li škoda větší, musí ji původce nahraditi tak, že se mu příslušný obnos strhne ze mzdy. Během prvního roku bylo ztraceno průměrně 36 knih a poškozeno 108, počet to dozajista pranepatrný, uvážíme-li, že za jeden rok bylo učiněno 94.305 výpůjček. Náhrada byla pouze v 39 případech žádána a pouze v 1 případě nebylo lze dostati ani knihu, ani náhradu.

Za první rok výpůjční (knihovna otevřena byla 1. března 1899) počet knih denně vypůjčených byl průměrem 310.8. Oněch základních 8000 svazků bylo skoro z poloviny stále současně vypůjčeno. Proto bylo nutno pomýšleti na koupi druhých i třetích exemplářů. Tím přibylo nových 8000 svazků, tak že koncem prvního roku obnášela Kruppova knihovna dělnická 16.000 svazků! A těchto 16.000 svazků bylo v 94.305 případech vypůjčeno, takže průměrně bylo vypůjčeno 7858 svazků měsíčně.

Přihlíží-li se k jednotlivým odborům, tu shledáno, že 50—60% vypůjčených knih bylo čistě zábavných, kdežto 40—50% — tedy počet velice značný! — náleželo literatuře poučné. Jak patrno, dbají dělníci továrny Kruppovy nejen o zábavu, leč i o poučení.

Velké oblibě těší se především klassikové a ze soudobých hlavně Paul Heyse (832 krát vypůjčen), Gustav Freytag (485), Hans Hoffmann (426) a Hauptmann (172). I řečtí a římští klassikové v německém překladu byli hojně čteni. Nejvíce Aristoteles, (58krát) a Plautus (53) nejméně Diodor (2), Martial (2) a Polybios (1). Úhrnem žádáno 48 klassických autorů. Celkem však lze říci, že v knihovně Kruppově není ani jeden oddíl,

z něhož by knihy od čtenářstva vůbec nebyly žádány. Nejmenší pozornosti těší se oddělení právnické, ale i tu připadá průměrně 16 knih vypůjčených měsíčně. Nad obyčej silný zájem jevilo čtenářstvo dělnické knihovny Kruppovy o oddíl dějepisný a zeměpisný. Cestopisy nade vše pilně jsou čítány. Mimo to ještě silnému odbytu těšil se oddíl hudební.

Velice zajímavo jest, že mnohdy přišli k úředníku dělníci s prosbou, aby jim dal jakékoliv dílo o tom onom odboru vědeckém. Brzo žádali si knih o strojnictví, o technice, jindy o zdravotnictví u starých Římanů, o vládní organisaci za Kateřiny II., o léčivých bylinách, o frenologii atd. A když jim podobné dílo bylo půjčeno, tu prý přesvědčil se úředník, že dělníci z takových knih opravdu taky pilně se poučovali.

Charakteristickým jest, že obecenstvo vždy jevilo velikou trpělivost i v dobách prvních, kdy ještě úředníci nestačili obstarávati tak rychle nával čtenářů. Dnes prý už málokdy se stává, že čtenář čeká na žádanou knihu déle než 5 minut, normálně jest prý obsloužen ve 2—3 minutách. Aby pak i tato minimální doba čekání byla dělnictvu zpříjemněna, jest v čekárně zařízena obrazová gallerie, která se co měsíc vyměňuje novou serií zdařilých a textem doprovozených reprodukcí.

Ku konci ještě všimněme si krátké tabulky, z níž nejlépe nám vynikne princip, jaké odbory mají býti v dělnické knihovně nejsilněji zastoupeny a jaké také skutečně nejsilněji jsou čteny:

Do dne 28. února bylo pro knihovnu zakoupeno:

V oddělení	»Všeobecné«	1.963	svazků;	vypůjčeno	13.928	svazků;
»	»Krásná literatura«	6.038	»	»	51.498	»
»	»Literár. historie«	308	»	»	404	»
»	»Dějiny«	1.268	»	»	4.693	»
»	»Životopisy«	572	»	»	1.320	»
»	»Zeměpis a cestopisy«	792	»	»	4.700	»
»	»Přírodní vědy«	688	»	»	2.121	»
»	»Umění«	505	»	»	1.213	»
»	»Kulturní dějiny«	468	»	»	2.291	»
»	»Práva«	163	»	»	199	»
»	»Filosofie a Theologie«	343	»	»	622	»
»	»Obchod, průmysl, technické vědy a hospodářství«	358	»	»	1.275	»
»	»Filologie«	905	»	»	2.040	»
»	»Spisy pro mládež«	1.414	»	»	7.961	»

Zadíváme-li se pozorně do číslic těchto, vidíme zřejmě, jaká oddělení v knihovně dělnické jsou nejsilněji čtena a jaká nejméně.

*

Přehled školský.

F. B. Ze školství moravského. Hlavní roční zpráva moravské zemské rady školní, právě vydaná, dovoluje nahlédnouti v organisaci a stav škol moravských a jest v ne jednom ohledu poučná. Bohužel, že

jsou poučky ty pro národnost naši rázu více negativního než positivního. Jeví se to přede vším ve stavu škol měšťanských, které vyššího vzdělání poskytovati mají nejširším vrstvám obyvatelstva. Na Moravě jest úhrnem 133 škol měšťanských, z nichž jest 72 chlapeckých a jen 61 dívčích. Již tato čísla ukazují, že není ani na Moravě školami veřejnými o dívčí vzdělání tak postaráno jako o vzdělání mužské mládeže.

Ještě hůře má se věc, sledujeme-li počet škol měšťanských vzhledem k jazyku vyučovacímu, jeť českých měšťanských škol 69, německých 64. Uvážíme-li, že poměr národnosti české k německé na Moravě má se asi jako 3:1, vysvitne teprve jaký je tu nedostatek českých škol měšťanských. Bylo-li by 64 měšťanských škol německých potřebí jen pro mládež skutečně německou, pak by jich Čechové potřebovali ne 69 ale 192 t. j. Čechové na Moravě mají jen asi třetinu měšťanských škol, jež jim náležejí; skoro dvakrát tolik škol těch jim ještě chybí, aby se — vyrovnali Němcům. Ještě nepříznivější jsou pro nás poměry na dívčích školách, kdežto vedle 32 chlapeckých měšťanských škol německých jest 40 chlapeckých škol českých, jest vedle 32 německých měšťanských škol dívčích jen 29 českých dívčích škol těch. Mají-li Němci škol dívčích 32, měli by dle poměru obou národnosi Čechové míti jich 96 t. j. víc jak třikrát tolik. Jsou-li tedy Čechové moravští ve školství měšťanském značně zkráceni proti Němcům, je nepoměr ten zvláště křiklavým na dívčích školách. Vždyť čtvrtina obyvatelstva německého má 32 dívčích škol měšťanských, ale tři čtvrtiny českého obyvatelstva jen 29! Protože se však musí vážně pochybovati o tom, že by Němci moravští potřebovali nepoměrně více dívčích škol, vychází již z čísel těch na jevo, že na Moravě veliký počet dívek českých chodí také do škol německých a tam se poněmčuje.

Jak se německé měšťanské školy rozšiřují na Moravě na úkor českých, patrno také z toho, že při všech měšťanských školách českých jest dohromady jen 10 poboček (Prostějovská má 2, Ivančice, M. Budějovice, Jaroměřice, M. Ostrava, Tišnov, Třebíč a Slavkov po jedné). Naproti tomu je na německých měšťanských školách 35 poboček, z nichž samo Brno má 25.

Poněmčovací střediska na Moravě poznají se skoro na každé stránce statistiky školní. Hned na rozložení měšťanských škol německých je to zřejmo. Nejvíce škol těch jest v Brně (8), na Hodonínsku (4), na Místecku (5), na Novojičínsku (3), na Třebovsku (5), na Zábřežsku (6) a to jsou také nejbolavější místa naší národnosti. Aby se udržel německý ostrov tak zvaných »Schönhengstlů« v okrese moravsko-třebovském a zábřežském, vydržuje se tam 11 německých škol měšťanských a jen 2 české; v okrese moravsko-ostravském vedle 5 německých měšťanských škol není žádná česká škola měšťanská. Tak uměle udržuje se německý ráz uvedených krajin moravských.

Velký nedostatek českých měšťanských škol veřejných na Moravě hledí se nahraditi školami soukromými, bohužel že klášter-

ními, kamž z nedostatku jiných dívčích škol jsou česká děvčata přímo zatlačována. Na Moravě je soukromých měšťanských škol českých 9, německé 3, z těchto 12 soukromých škol měšťanských je neméně než 11 dívčích. Mají tedy v mnohých krajinách moravských dívky české na výběr: buď jíti do školy německé nebo klášterní, pravý opak to přirozeného jich vychovávání.

Obecných škol má Morava 2407, z nichž jest jednotřídních 37%, dvoutřídních 30%, trojtřídních 14%, čtyřtřídních 7%, pětitřídních 10%. Plných 67% škol má tu jen jednu nebo dvě třídy. V tom jsou na Moravě poměry mnohem horší než v království. Zmenšuje se sice každoročně počet jednotřídek na Moravě, ale nepatrně. Vedle 37% jednotřídních škol setkáváme se na Moravě s nepoměrně velkým počtem škol 189 či 8%) které mají jen polodenní vyučování. Celá pětina všech škol jednotřídních má polodenní vyučování. To jest úkaz velmi žalostný, který se velmi přibližuje k ideálům hraběte Zedwitze, který by měl rád všude polodenní vyučování pro děti plebejské.

Poměr škol obecných dle národnosti je nám mnohem příznivější na Moravě než u škol měšťanských, jeť českých škol obecných 1704 t. j. 71%, německých 692 t. j. 29%. Spravedlivému poměru obou národností (75 : 25) to ovšem plně nevyhovuje, avšak aspoň se mu přibližuje, kdežto při měšťanských školách (54 : 46) jest od něho velice daleko. Škol pěti- a vícetřídních mají Češi 6%, Němci 5%. Zas veliký nepoměr na úkor národnosti české.

Nejslabší stránkou školství moravského, ano pravé monstrum, jsou utrakvistické školy, jichž jest dosud 11 na Moravě, přes to, že existence škol těch, přes 20 let trvající, naprosto se zákony platnými se nesrovnává. Rozumí se, že tyto utrakvistické či dvoujazyčné školy udržují se jen tam, kde německých dětí vůbec není, jinak by z nich byly již dávno školy výslovně německé. Ostatně rozdíl mezi německou školou a utrakvistickou jest na Moravě jen v prvním a druhém roce školním, jinak jsou to poněmčovací školy par excellence. Stojí za povšimnutí, kde se ještě tyto poněmčovací školy nalézají: na Brněnsku 1, na Mor. Budějovicku 3, na Šumbersku 1, na Mor. Třebovsku 3, na Zábřežsku 2, na Znojemsku 1. Tedy »Schönhengstlům« na Moravě nestačí 11 německých měšťanských škol, ještě 5 utrakvistických škol je tu na posilnění jejich. A pak že se neudržuje uměle celý německý ostrov zábřežsko-třebovský!

Soukromé školy obecné mají dle všeho na Moravě jiný účel než v Čechách. Jeť škol těch 56 a z nich je polodenní vyučování (á la Zedtwitz) zavedeno ve 54 školách a ty jsou zase z polovice jen dívčí nebo smíšené. Ta macešská péče o dívčí vychování na Moravě i z toho je patrna. Není proto nikterak nahodilým úkazem, že právě na Moravě vznikly tak vzorné české dívčí ústavy jako jsou ústav Pötingův v Olomouci a Vesna v Brně Tam jich bylo nejvíce potřeba.

Že organisace školství veřejného na Moravě ještě silně pokulhává, vysvítá také z návštěvy škol těch. Jest dojista karakteristické

pro poměry moravské, může-li zemská rada školní ve správě své konstatovati, že »školních obcí na venkově použilo **58·1% povšechných** a 35·3% jednotlivých **úlev v náštěvě školní**« a že »z dětí ve venkovských obcích, které měly nárok na úlevy v návštěvě školní dostalo se **59·2% povšechných** a 20·8% jednotlivých **úlev v náštěvě školní**. Aby však nikdo nemyslil, že jsou jen na venkově moravském úlevy v tak ohromném rozsahu, dodává zemská rada školní, že »**v městech a v městysech byly úlevy u 57% škol a u 37% dětí školních** 7. a 8. věku školního. Může-li se konstatovati, že používalo **dohromady 68·2%** všech školních dětí obou nejvyšších stupňů věku úlev v návštěvě školní a že rok od roku počet úlev vzrůstá, pak se může říci, že na Moravě zákonité osmileté návštěvy školní vůbec není, ale že je tu na mnoze jen návštěva šestiletá. Také ideál p. hr. Zedtwitze!

Jako zvláštnost sluší uvésti, že byl také na Moravě zrušen již školní plat v některých obcích a zemský úřad výslovně uvádí, že »zrušení školného působilo příznivě na návštěvu školní.« Obědem podělovány byly školní děti chudé, jakož i děti ze vzdálenějších míst ve 12 okresích a polévkové ústavy pro děti školní byly v 17 okresích, mimo to byly chudé děti ve 34 okresích opatřovány oděvem a rovněž ve 34 okresích nutnými potřebami školními. Feriální osady vydržovány byly v Losíně pro brněnské a v Pasece pro olomoucké děti školní.

Je tudíž o podporu chudé mládeže na Moravě pilně pečováno a mohly by si z toho příklad vzíti mnohé okresy školní v Čechách. Zajímavé jsou pokusy, jež činily se na vyšším stupni některých obecných škol moravských se čtením cizího písma. Žáci cvičili se čísti cizí písmo tím způsobem, že si vymčňovali písemné práce a pak je předčítali. »To však není«, praví se ve zmíněné zprávě, »cílem učebné osnovy, která směřuje v té příčině spíše k praktickému účelu, aby totiž žáci, až vystoupí ze školy, dovedli bez námahy číst psané publikace. Aby však v obecné škole tohoto cíle bylo dosaženo, jest nutno, by si opatřila potřebný k tomu písemný materiál ke čtení, psaný rozličnými osobami a cvičila v něm střídavě žáky, až dosáhnou předepsané hbitosti«. Nová myšlénka, která by mohla vésti k tomu, aby vydána byla pro školy také čítanka s autografovanými rukopisy předních spisovatelův a umělců českých. Na těch rukopisech by se s užitkem cvičiti mohlo žactvo ve čtení cizího písma. Jako se v první třídě počínají žáci učiti čtení na písmě psacím, dokonale provedeném, tak by v nejvyšší třídě mohli čtení končiti na rukopisné čítance z našeho Slavína, která by zároveň mohla býti rukověti literatury a umění pro žactvo škol obecných. Krásná myšlénka, která stojí za povšimnutí i za provedení.

Z uvedené zprávy je také zjevno, že samy úřady školní podporují pěstování národního vyšívání. Byloť národní vyšívání zavedeno již v 26 okresích školních.

V zemi na národní vyšívky tak bohaté jest ovšem snaha taková zcela na místě a sluší ji tím více chváliti, že v Čechách se ještě ve školách malá pozornost věnuje národnímu vyšívání.

Přehled přírodovědecký.

Nový rozmach průmyslu. Jsou to zvláštní potřeby, které řídí moderní svět. A potřeby ty jsou všude pomalu stejné, tak že i nabídky potřebám těm hovící jsou ode všech stran přihlašovány a děje se promíchávání interesů i vztahů vzájemných. Žádný nechce v potřebách těch se omeziti i stalo se, že není resonování možné, které by jen úzkou zemi, v níž jsme se zrodili, v počet bralo, nýbrž my musíme si stále v úvahách býti vědomi své souvislosti se světem druhým, jenž má ustavičný vliv na prostředí, jež hájiti nám rovněž tak svato, jak půdu rodnou. Isolování dnes jest nemožné, i nejmocnější přizpůsobují se hospodářským podmínkám sousedů, na něž vůle sebe silnějšího jinak vyzráti nemůže bez risika děsného.

Banalní byla by hádka o tom, kterak milovati vlast, tu lásku z ňader nikdo nevypudí, ale pošetilo zavírati oči, že svět vědy, průmyslu a vzájemnosti hospodářské jest jen jeden jediný a to svět řízený nikoliv zákony psanými, indexy jakýmisi libovolně měnlivými, nýbrž přísnou, bezohlednou nutností. Francie potřebuje 120 milionů hektolitrů obilí; má-li hospodářství své udržeti, musí státi hektolitr 18 frcs i musí stát na obilí cizí dáti 7 frcs cla. Toť se rozumí, že těch 840 mil. franků zaplatí konsumenti chleba. Však co naplat, v Americe je lacinější půda, než ve Francii i vyrobí argentinský farmař totéž obilí za 5 franků a v Indii jest nejen půda lacinější, nýbrž i práce ruční stojí desítinu ceny peněžní téže ruční práce o nic inteligentnějšího dělníka francouzského. Zmáháním se obilní produkce indické klesají ceny farem amerických, není záchrany, vždyť ony musí obilí prodávati a nikoliv kupovati. Anglie mezi Amerikou a Indii vůbec od polního hospodářství pomalu upouští, nestojí to za to. Anglie, která první všechny vymoženosti vědy uměla si dáti vypláceti ze stáje výtečného skotu i bravu svého a z rýhy důmyslně spracované půdy rolní. S tím dlužno počítati.

V hospodářství národním první úkol hraje dnes průmysl, jenž vypraven byl báječným rozmachem vědy chemie a mechaniky. Průmysl či práce technická pokračuje pak co nejzdatněji z toho důvodu, že všechna dekadentní pochybovačnost, fraserství a s sebou koketující prázdné povídání, kteréž posud díky malicherné ctižádostivosti spojené s pohodlím na jiných polích panuje neb živoří — zde jest nemožné. Ten parní kotel musí vystačiti tomu závodu, to ozubené kolo musí jíti, jinak ulítají zuby, ty podmínky musí dáti zboží prodejné, ať pravil Spinoza co chtěl. Myšlénka zde platí, zde nerozhodují šediny ani dietní třída, odměna je určitá ne odznak s vavříny, jejž omylem dostal básník na místě řiditele cirkusu při dostihách, jež publikum baví.

Před sto roky ani nebylo určitě známo, jak složen vzduch, jenž větrníky otáčí, na barometr tlačí a s nímž počítá bylina, zvíře i člověk a mikrob přemnohý, dnes plynný vzduch zhušťují v kapalinu, která zimou svou (— 197°) maso australských i jihoamerických zvířat udržuje ve stavu čerstvém až na trhy mnoha tisíc kilometrů vzdálené. Vzduch skádá se z plynů dvou: kyslíku i dusíku, oba ty plyny se zhušťují

v kapaliny a lze jich děliti (nejnověji Pictet) podle tíže jejich a kyslík bude laciný i bude ním čistým, jenž hoření tak živě podporuje, lze spáliti i uhlí nejhorší, které dnes na haldy odhazují. A pálením takovým bude lze u hald samotných pořídíti laciné centraly energie, jež k užitku svému může míti kraj, jinak obyčejně chudý. Tekutý dusík prozatím zbude.

Druhý prvek starých voda, tekla od nepaměti s kopečku dolů a hnala klepavé mlýny. V době nové vypočítáu každý spád, nikde nepustí se zbytečně ani energie kapky, ba výhody, jež v staré době měl jediný Řím a málo měst říše světa, dnes sdílí i města menší a lze předvídati, při chvatném napodobení Anglie, stále rostoucí sítě kanálové i vodovodné, a šíření se lázní lidových, podmínek to hygieny i vzdělanosti a sebevážnosti. Pára vodní čeká v mechanice vystřídání energií elektrickou, sama ale přes rozpálené uhlí vedena, proměňuje se ve vodní plyn, směsici vodíku i kysličníku uhelnatého. Vodní plyn rozváděn potrubím hoří za vývoje vysokého žáru tepelného, smíchán se vzduchem vybuchuje energií, kteráž překoná, jakožto síla hybná, zdroje jiné úspěšně.

Uvažme, že vodní plyn má velmi mnoho vodíka, i že 1 kg. vodíka spálen shoří v vodu za vývoje tolika tepla, že by 33.808 kg. vody o 1°C se ohřálo, či 14,334.600 kgů. o 1 metr výše se vyzdvihlo. Kolik tu práce se nabízí ve vodním plynu dřímající. Každý pokrok u vývoji a zdokonalení výroby vodního plynu vítán jest světem, neboť svítiplyn ku svícení posud předem sloužící přináší pouze 30% ze spalného tepla uhlí ve plynárně použitého, kdežto plyn generatorový (uhlí nedokonele v hořlavý kysličník uhelnatý spálené) využitkuje 70.5% spalného tepla uhlí, kdežto plyn vodní 92% celé energie v uhlí uchované využitkuje. Tu dovoleno míti plyn vodní za palivo budoucnosti, zvláště kdy se všech stran nabízí se světlo studené bez pražení nepříjemného tepla vybavované, světlo zvláštní elektrické. Vždyť my u lamp plynových i petrolejových o to protivné teplo nestojíme.

Dnes všechny mysle jsou napjaty. Nedávno překvapil nás Marconi svým telegrafem bez drátů, všude slyšíte o znamenitých pokusech. Belgická loď »Clementine« experimentovala mezi svým přístrojem a pobřežím mezi Ostendem a Dunkerquem. Na 61 anglických mil vystřídány vzduchem depeše bezpečné, v minutě 20 slovy vypravené. A v lednu viděla »Clementine« parník »Medoru« tonoucí, vodu zprudka lokající i stačil telegram vzdušný do Ostende zaslaný, aby vyslaný remorqueur loď zachránil. I zařízeny jsou přístroje Marconiho na parnících službu mezi Ostendem a Temží konajících, by plavba stala se bezpečnou. Na Černém moři zavedeny jsou přístroje podobné Popova, které z majáků mezi obrněnci válečnými a pobřežím službu opatřují. Přes 200 přístrojů leží na lodích Port-Arthuru i Vladivostoku, aby podél končin koreanských zachycovaly záchvěje a tep vládních kruhů japonských i těch druhých a sdílely je s Petrohradem a nikoliv s našimi novinami, jinak z první ruky obsluhovanými.

A v téže době, kdy Cecil Varicas, elektrotechnik, dělá s admiralem Colwell-em v kanalu La-Mancheském pokusy, nimiž na dálku mají se vystihnouti principem Marconi-ho pohyby loďky podmořské i střely torpedové, pracuje se jinde o problemech velikých. Válečné loďstvo německé zachytilo u Shanghaje všechny vzduchové telegramy admirality anglické, i přirozeně vzbudila nutnost mezinárodní diskretní kurtoasie v prof. Slaby-m snahu, zameziti revanchi co nejdříve s naprostou pravděpodobností dostaviti se mající. I Slaby v konferenci s Vilemem II., i Marconi ba i náš osočovaný chorvatský vynálezce Tesla dostavili se s korektory účinnými a není obavy, zde se něco stane.

Avšak tím zázraky telegrafie bez drátů nejsou vyčerpány, z Nového Yorku přichází zpráva, že Tesla konečně rozluštil problem na téže myšlénce založený, problem studeného světla, jež září až do jasnosti slunečné. Čekejme — tolik jisto jest, že pokusy Teslovými lze bez žáru spáliti dusík, jak svrchu naříkáno bylo ze vzduchu zbylý, v kyselinu dusičnou pro hnojení půdy rolní nezbytně potřebnou. Celý vzduch bude využitkován beze ztráty a my nebudeme musiti záviděti ani broučku svatojanskému ani bakteriím světelkujícím, že svítí bez vývoje tepla — nejlaciněji.

Vodní plyn se v Americe vyrábí u množství značném; v Londýně jsou dva veliké závody: Gas Light and Coke Cp., kterýž denně 283 tisíc kub. m. ho vyrábí, plynárna Elms a Bromley denně 180.000 m^3. Téměř všechna větší města anglická, jako Manchester, Liverpool, Birmingham, Belfast a ještě jiných třicet měst zavedlo plyn vodní, jejž karburují, uhlíkatými látkami nasycují. Roku 1898 bylo téměř 9% veškerého svítiplynu tímto plynem opatřováno. Také Německo plyn ten zavádí: Kodaň (20.000 m^3 denně), Rotterdam (20.000 m^3 denně), Brusel (40.000 m^3 denně); Essen, Vítkovice, Frankfurt a Vídeň používají jeho spalného tepla k účelům průmyslovým.

Plyn vodní hoří za vývoje vysokého tepla i lze jej použíti ku různým účelům v železářství, v lučírně zlata od stříbra, ku spájení kovů a jiným úkolům metalurgickým; při napouštění oceli a výrobě hodinových per, foukání skla a vůbec při manipulaci sklářské a j. Zvláštní důležitost má hledíc ku spoření s přirozeným palivem.

Abychom již v tom pořádku se udrželi, třeba po vzduchu a vodě přihlédnouti ku třetímu prvku starých, totiž ku ohni. Ještě v IX. stol. vzácný kámen — počíná kamenné uhlí ve stol. XIII. býti používáno v Anglii ku pálení, ale jen tam, kde ho obyvatelé přímo nahoře na zemi nalézají. Londýnští nenáviděli čmoud při hoření jeho se vyvinující, a vše to nejhorší na ně si vymýšleli: že příčinou je nemocí, ba že epidemie podporuje. Za Alžběty i Eduarda I. jsou proti uhlí vydány ostré edikty, jimiž používání jest zatraceno, pomalu však opět k němu se vraceli, ba zvykli si naň, a lékařové ve zplodinách jeho čmoudu hledali léky proti ftise a chorobám jater.

Ještě ku konci 17. století píše ve své učené knize Närrische Weissheit Jan J. Becher (Invention von Feuer, Kohlen und Theer):

ani holandská rašelina, ani anglické uhlí nehodí se ku pálení, ale za jistých okolností dávají plyny a dehet, který jest zrovna takový, jako švédský ze dříví smolného. Ale od uhlí už neupuštěno, ba r. 1798 osvětlena uhelným svítiplynem strojírna Boulton a Watt-ova a ku oslavě míru v Amiensu zářila zde dvě slunce plaménků plynových. Také dehtu pomalu přibývalo na úctě, zvláště co od r. 1857 z něho zatřpytily se barvy anilinové. As o 30% vstoupá desítiroční těžba uhlí na zeměkouli (v Americe o 70%, v Němcích o 50%, ve Francii o 30%) a přední uhlotěžné země jsou: Anglie s 220 mil. tun ročně, Amerika 150 mil., Německo 133 mil. tun, Francie 34 mil. tun; daleko za nimi jsou země ostatní.

Jak primitivní byla výroba svítiplynu: kotel na železu zavěšený byl plněn uhlím a trubicí po straně těkal plyn se všemi svými vedlejšími produkty do plynojemu. Dnes z odpadků vyrobí amoniak i síru a cyankalium. Zvláště poslední látka se znamenitě vyplácí, neboť používají ji ku vyluhování posledních stop zlata, jež cestami jinými v hlušině by zůstati musilo. V jediném Transvaalu vyloužili pomocí cyankalia 27% veškerého zlata svého t. j. 825 tisíc uncí (23390 kg.); a též na Uralu i v Kalifornii a Australii cyankalia za tímže účelem používají. V Rusku připravují kyanidy z odpadků zvířecích.

Velmi důležité odvětví průmyslové založeno jest na dehtu kamenouhelném. Největší chemikové zde prací svou theoretickou průmyslu připravili půdu, netušené napjetí kapitálové vzpružuje vynalézavost. V 57 továrnách dnes vyrábíme barviva umělá, a ty továrny jsou následujícím poměrem po zemi rozděleny: v Německu 14, v Rusku 15, Anglii 7, Švýcarech 7, Francii 9, Americe 2, Holandu 2, v Rakousku jedna. Ač průmysl ten původ svůj vzal ve Francii i Anglii, jsou i továrny francouzské a většinou též ruské pouhými filialkami závodů německých. Asi za 145 milionů korun vyrábí se barviv těch ročně a pod vedením 500 výborně theoreticky vyzbrojených pracovníků vědeckých stojí ve službách průmyslu toho v Němcích 20.000 dělníků. Stále nové a krásnější odstíny barvivé vysílá průmysl na trh, ba ročně ku 200 barvivům dovedl vypraviti, ale většina jich rychle mizí, rychleji časem než důvtip a ruka lidská je uměla pořídit.

Předním konkurentem těch barviv umělých jsou barviva přirozená, kteráž v některém odvětví úspěšně umělé sloučeniny dehtové porážejí: kampeška a zvláště indigo Kolik barviv naftalinových i anthracenových, kyslikatých i azových, ba i překrásných sírných poslal průmysl do barvíren vlny ovčí, zahnalo je indigo i opanovalo bojiště. Tu a tam se některé z těch barviv téměř černých, neb různě modrých uchytilo, ale indigo z rostlin krajů horkých stálo neoblomně u vysoké své hodnotě komercielní.

Naděje obracela se z průmyslu ku theoretikům, kteří vedením slavného mnichovského prof. Adolfa Baeyera pracují od r. 1868 na luštění skladby indigové molekuly. Studium to jest i se stanoviště fisiologie velmi zajímavé, jsouť zajisté rozkladné produkty indomodři

též štěpěniny bílkovin, i v bylinách i v moči a výkalech zvířat. Indigem barví člověčenstvo tkaniva svá od pradávna. Jako nalezlo si dráždidla svá: kávu, čaj, kakao j., o témže základě chemickém, jako nalezlo si léky v máku snodarném, v chinovníku, v rostlinách, jichž užívalo proti dysenterii a j., tak shledalo si i barviva. Starý svět barvil indigem ze šťávy rostlin indických na modro, na zeleno i purpurovo. Mnohý nach starých byl indigo a barvivo alizarinové z kořene mořeny barvířské. Indigo z Indie do Evropy jest voženo, až zde z rostliny domácí — borytu — je barvíři připravovati se jali. Aby konkurenci indiga z Indie znesnadnili, spílali mu barvy ďábelské, ba i výtek činili, že jest to barva žíravá a záhubná. Jindřich IV. zakázal ve Francii barviti indigem mimoevropským pod trestem smrti. Tak rozuměli naši otcové obchodu tenkráte.

Indigem se barvilo pilně a vedle hřebíčkových kabátů pamatují starší dědů našich dlouhé kabáty modré, které měly sedm límců k tělu stále větších a větších, tak jako bylo sedm hradeb ekbatanských k městu stále vyšších.

V tropech, Bengalu i Madrasu, v Indii, na Javě, Manile, Číně, Japonsku, Tonkinu, Kambodži, Guatemale i Mexiku, ba i v ruské Asii, sázeny jsou rostliny indigonosné (indigofera tinctoria, anil, disperma, argentea; isatis a j.). Pracně celá rodina domorodců i ženy i děti rovnají a vláčejí půdu, hroudy jsou rozbíjeny a kolem počátku března malými hůlkami semeno zaséváno. Kolik svízelů na bylinku číhá, suchota i hojnost dešťů ji ubíjejí, troj-čtyř-násobná sazba není vzácností, a vzejde-li, kolik druhů hmyzu a cizopásníků živočišných i rostlinných ji moří. Dle toho také úroda velice kolísá a množství barviva v rostlině jest taktéž velmi měnlivé.

Způsobem velmi primitivním jest rostlina indigová u velikých (po tisíci kubických stopách zaujímajících) cisternách upěchována, latěmi a železem obitými bidly přitlačována jsouc. Rostlina čerstvá zde vyslazená vodou ostavená váží asi kolem 5000 kgů i počíná záhy botnati a látku svoji indigorodou vypouštěti. Látka ta jest ve vodě čisté velmi snadno rozpustná, trpí však vedlejšími kvašeními, kteráž při teplotě rovníkového slunce i hojnosti mikrobů zajisté by dlouho na sebe čekati nedávala. Po chvíli počíná také vyvíjeti se plyn uhličitý a z kvašení plynoucí vodík i plyn bahenní a na povrchu tvoří se pěna hustá. Není ani zapotřebí podotýkati, že teplota v celé cisterně vstoupá, jest zvýšení teploty následek každého podobného projevu fermentativného.

Tekutina vypuštěna do veliké cisterny druhé, kdež důkladně ji ve vzduchu promíchávají; vzduch sám bez pomoci jiné vylučuje z vodného výslazu indomodř ve vodě nerozpustnou. Zbytky rostlinné, hnití velmi náchylné odnáší si Hindu na hnůj, vrátiť nimi poli (1 akru 50 kg látek neorganických, 4 kg kyseliny fosforečné a asi 12 kgů drasla) hmot, jež pro budoucí sklízeň by chyběly. Jiného hnojiva Hindu nepřidává, neboť rostlina indigonosná jakožto leguminosa nabere si dusíku ze vzduchu, na kolik ho potřebuje. Indomodř vypadlou vyvářejí s vodou, protlačují skrze síta jemná, aby ji zbavili drti rostlinné, neb snad náhodou přimíšené půdy rolní. Každá přimíšenina

snižuje cenu indiga, neboť v barvě té platí se pouze indomodř či indigotin. Jména prodajného indiga jsou jmény přístavů, z nichž obchod si je vyváží.

Roku 1899—1900 vyvezla:

Indie Východní indiga jen 2 939.300 kg. (r. $188^{4}/_{5}$. ale 5,630.300 kg.);
Kurpah a Madras » jen 2,067.500 » (max. r. $188^{3}/_{4}$. — 2,695.800 kg.);
Guatemala » jen 479.200 » (max. r. $188^{3}/_{4}$. — 908.200 kg.);
Kolonie holandské » jen 595.100 » (max. r. $189^{6}/_{7}$. — 811.000 kg.);
Celkem 6,081.100 kg. (max. v nejlepším ročníku 9,516.500 kg.);

v ostatních okršlcích světa měli asi 2 mil. kgů., tak že celková sklízeň roku předešlého může býti odhadnuta na 8 milionů kilogramů prodejného indiga v ceně asi 52*) milionů franků. Indigo prodejné kolisá mezi 20—90% skutečně modrého barviva, mimo to jest tam barvivo červené a hnědé, které podle poměru svého dodávají modři odstínů méně vábných, méně příjemných.

Jest tudiž i žeň, i složení kvalitativně i kvantitativně přirozeného indiga velmi kolísavé a nestálé, barvíř, konservativní empirik, neví nikdy, s čím pracuje. Tak jak to bylo v dobách, kdy lékař léčil extrakty bylinnými, v nichž ovšem bylo léčivě účinné látky množství velmi kolisavé, od vzrůstu rostliny i dobrého ročníku a počasí závislé, lékaři však dočista neznámé. Dnes, kdy továrny poskytují alkaloidy krystalické, naprosto čisté, lékař podle vědy své dosi udává přesně.

Zemědělci v Indii i Americe nevšímali si valně namahání laboratoře Baeyerovy, ba oni zaujímali čím dále tím více pozemků pro kulturu indigovou. Vždyť i mezi indigy přirozenými byla konkurence veliká, jeden kraj je nabízel krásnější, vždy vydatnější, druhý maje podmínek horších, nemohl vypraviti indiga tak pěkného. A tak těšila se určitá indiga (bengalské) pověsti lepší, jiná pověsti i cenám horším. Také neslibovaly mnoho práce chemiků, oni dostali sice stopy indomodři, ale strašně drahé; což vyplácí se dobývati zlata ze země, kde jeden dukát stojí čtyry — nevyplácí. Rok 1880 způsobil obrat, Baeyer připravil krásný indigotin z kyseliny skořicové, již bylo lze nabýti z dehtu a sice z uhlovodíka, jenž podle jednoho balsamu se nazývá toluolem. I dána jest do obchodu pasta, kterou tkaniva jsou následkem jistých manipulací na modro barvena, barvivem indigotinem umělým s přirozeným naprosto totožným — ale drahým. —

Malý to byl úspěch, ale přece úspěch a zemědělci vzpomínali osudu polního hospodářství jihofrancouzského, kteréž do r. 1868 prodávalo ročně ze své rostliny mořeny za 50 milionů franků preparatů alizarinových, od roku toho pak klesalo následkem výroby alizarinu z dehtu. Tam, kde akr půdy byl za 10 tisíc franků, klesnul ku 500 fr. I vzpružili se. Proti bádajícímu duchu chemiků, kteří v laboratořích celého světa z principů vědy své přemáhali problem výroby umělého laciného indigotinu z materialu snadno přístupného, postavili

*) Byly časy, kdy číslice ta byla dvojnásobná, nedivme se tomu, z jediného Německa, od něhož jest dat statisticky spolehlivých, bylo r. 1898 vyveženo do Indie za 10,692·400 M, do Číny za 5,412.500 M, do Japanu za 2,291.300 M barviv dehtových.

se hospodáři v Indii, v koloniích holandských i francouzských také dovolávajíce se vědy i nastal boj ušlechtilý, zajímavý.

R. 1868 hospodáři francouzští pěstující na poli drahém, ručními silami drahými, mořenu svou, měli oproti sobě průmysl chemický, malý, posud neorganisovaný, který nemohl tak hned poskytnouti anthracenu tolik, co by ho byla výroba alizarinu vyžadovala, dnes mají zemědělci v Indii a koloniích půdu lacinou, práci dělníků zcela lacinou, za to stojí proti nim průmysl kapitálem mocný spoléhající na dobře vyzbrojené šiky inteligentů. Tam běželo o ránu koloniím, Anglii, Holandu a Francii, zde o povznesení průmyslu zvláště německého, vynálezy své všude po světě pečlivě patenty si chránícího. — Boj krutý, houževnatý, hospodářský, vedený docela zbraněmi ducha.

Holandské stanice výzkumné na Javě, napnuly síly své, běželo o to, jakým hnojením, pěstováním, opatrováním byliny indigonosné lze zvýšiti úrodu indiga v rostlině samé. Stačí hnojení vyslazenými rostlinami pouze, aby 2500—3000 kgů po akru půdy bylo bezpečně docíleno, není prostředků, jimiž výtěžek dal by se stupňovati? Barvíři mají červený odstín přirozeného indiga rádi, jak docíliti rozmnožení červené součásti indiga přirozeného?

Francouzi na ostrově Martinique učinili zkušeností podivný nález (M. Thierry): pěstuje-li se výhradně na poli cukrová třtina, vymrská se půda děsně, jak o tom truchlivé účty kolonií některých podávají svědectví: pak-li že ale jednou posázíme pole třtinou oslabené indigem, ne jen kultura indiga zůstala lukrativnou, nýbrž zlepšila roli v té míře, že třtina po té zasázená vydala žeň dvojnásobnou, aniž by vyžadován byl náklad valně zvýšený.

I ozval se hlas: spravujme půdu kolonií svých ruinovaných svou kulturou třtiny cukrové — indigem! (Hlas ten si vzpomenul, že Francie chtíc podporovati domácí kulturu mořeny, zavedla ve vojsku až i vesměs červené kalhoty které dnes barví alizarinem německým.)

Další byla otázka, kde v rostlině jest indomodři nejvíce? V listech, neboť ve stonkách jsou ledva sledy znatelné. Jak zvýšiti výtěžek indigotinu 2,500 kgu. indiga z jedné tuny rostliny čerstvé? Indigo z Javy má 72—82% indigotinu, z Guatemaly jen 40%, z Kambodže a Tonkinu jen 5—12%. Příčina vězí v chybné maceraci, přidáváním příliš mnoha vápna, nečistou prací — totiž povolováním vedlejších, záhubných kvašení. Sám Calmette z institutu Pasteurova interesoval se o maceraci rostliny indigonosné a dokázal jako Holanďané C. J. v. Lookeren-Campagne a van der Veen, že všechna ta hnilobná bakterielní kvašení jsou zde zbytečná a škodlivá, ano indigo z rozpustného stavu jen odkysličením a enzymem se vylučuje.

I vyšly přesné předpisy z laboratoře: do jaké míry nutno kádě proti hnilobám a vedlejším, škodlivým kvašením hájiti asepsí přísně regulovanou, kterak odštěpování maxima indigotinu podporovati vyslazení lakosy, fermentu stromu bukového, neb tyrosinasy, fermenty gum arabských, ba i kysličníkem vodičitým. Do jisté míry tudíž lze nahražovati činnost po případě nedostatečnou, šťávy samé látkami podobně se chovajícími, energickými, již předem známými.

Tenť jest zajisté zvláštní úkol věd přírodních, poznati funkce přirozené, položiti je na základy mechanicky ovládatelné a ve prospěch jakýkoli člověka jimi operovati. Ovšem množství indiga v rostlině zůstane závislo na životných podmínkách rostliny, bylo-li po celé měsíce sucho, nebude valně indiga, bylo-li příliš vlhko, nebude indiga. U výboru rostlin a regulaci vlhkosti však přece docílena maxima indiga na Javě. —

Uplně od přírody vrtkavé býti nezávislým, na vůli člověka i jeho důvtip zavěsiti produkci indiga, toť úkol továrny bádenské. Sestaveno vojsko: jedno sto nejlepších chemiků organických zverbováno a Baeyerovy práce theoretické jim dány za kompas, energie zvláštního oddělení továrny a osmnácte milionů marek fondu válečného. Synthesa indiga z laciného uhlovodíka dehtového, z uhlovodíka, jehož by bylo tolik, aby bez újmy jiných odvětví průmyslových se dalo indiga narobiti, co ho potřebuje zeměkoule, tak stilisován jest úkol. Kolik to stálo potu, povědeti zde nelze, nerozuměl by čtenář, to jest totiž klam, že v universitní extensi se provozuje věda, že páni učitelé v kursech universitních se naučí chemii, neb fysice; ano to je moderní chyba. Popularní výklad poučí, vzdělání odborné jest věc jiná, lékař, jenž poslouchal dva semestry chemie, neumí chemii, i kdyby to říšská rada zákonem ohlásila. Slovo nezbytečné, příčina podivných zmatků dnešních.

Všechny hladké synthesy indomodři šly od toluolu, toho ale není dosti a ten, jenž jest pevně zadán, třeba vzestupně drahý. Vynálezci pohořeli, jen věda odtud brala zisk, věda materielně neinteresovaná. Pravý vynález učiněn až, kdy podařilo se lacině z naftalinu (jejž obecenstvo proti molům užívá) indomodři dobýti. Naftalinu je dosti, posud nikdo oň nestojí, s radostí se ho zbaví továrny dehtové.

Ale jak pracně to jde. Řiditel oddělení indigového slibuje, že dnes může tolik umělého indiga dodávati, co zplodilo by 250·000 akrů půdy, při tom ale zbude 25—30 tisíc tůn onoho plynu dusivého, jenž z hořící síry těká. Což o to, ten plyn dnes továrny v bombách jako tekutinu prodávají ano i v cisternových vozech po 10 tůnách po železnici vozí. Lépe činí továrna badenská, ona z toho plynu a ze vzduchu dělá kyselinu sírovou a tu sama spotřebuje.

Boj přichází ku bodu, kde štěstí hlásí se k průmyslu; indigový řiditel Brunck s neinteresovaností pohnutlivou odevzdává již těch 250 tisích akrů indigových rolí indických žitu, pšenici a rýži, aby Hindu hlady netrpěl, avšak majitel půdy soudí jinak. A už už mluví Times o finanční podpoře hospodářských producentů indiga. Ovšem naříká světový list kapitalistů, libramı šterlinků budeme bojovati, ale za jednoho chemika vypraví jich Německo padesát.

Patentuje se totiž methoda přípravy, ne formula indiga, a zde je pole konkurence

Francie podlehla Německu v technické chemii, však na výstavě loňské porazila je svojí elektrochemií; od roku 1889 do loňska vstouply závody elektrochemické ve Francii na 30-násobno energie hnací. I vystouply předem na hranici švýcarské, kde s hor proudy

vod se řítí, a odkudž Savoyardi chudí se svišti a opičkami světem se protloukali. Už chodí jen ti, jimž práce je odporna a chodění žebravé příjemno. Karpaty mají také svých vodopádů a dráteníci posud žebrají světem. Když ona ta prožluklá vláda — —. Je všeho vina vláda? ρ.

*

Hygiena dětského věku. — Část II. Napsal prof. dr. Frant. Scherer. (Lidové rozpravy lékařské. Ročník I. čís. 10. Nákladem J. Otty).

Klidným a vážným svým způsobem rozepisuje se dále*) prof. Scherer o hygieně dětského věku. Spis tento rozdělen na tři kapitoly, a sice promlouvá autor v prvé o „významu a podmínkách chorob zažívacího ústrojí ve věku dětském", v druhé „o výživě přirozené" o ve třetí „o výživě umělé."

I.

Důležitost správné výživy dítěte jest daleko větší, než se všeobecně mezi lidem pojímá. Ohromná úmrtnost dětí a doživotní někdy neblahé následky porušené výživy dítěte klesly by zajisté na míru nejskrovnější, kdyby široké vrstvy lidové náležitě byly poučeny o dosahu řádné výživy dětské a kdyby pak také poučení toho dbaly.

Již samy přirozené odchylné poměry od dospělých, jaké u dítěte shledáváme, nabádají k tomu, jinak říditi a připravovati potravu dětskou, než u dospělých. Jaké jsou to přirozené, odchylné poměry?

Jest to především neobyčejně rychlý vzrůst u dítěte, pokud se týče váhy i délky těla. Váha zdravého novorozence zdvojnásobí se pravidelně ku konci šestého měsíce, někdy i dříve. Koncem prvého roku váží dítě třikrát tolik, jako po narození.

Na to nastává vzrůst pozvolnější, tak že váha dítěte koncem prvého roku shledaná zdvojnásobí se teprve koncem roku šestého a váha tato zdvojnásobí se opět kolem roku čtrnáctého.

Také vzrůst do délky u dítěte jest nejčilejší v roce prvém, na to vzrůst ten jest povolnější a stává se opět čilejším kolem roku 15.

Pochopujeme, proč třeba u dítěte v těchto dobách vydatné výživy, aniž bychom je přeplňováním neb nevhodným výběrem potravy obtěžovali.

Vyžadujeť nevyvinuté a choulostivé ústrojí dětské své zvláštní potravy. Potrava ta v prvém roce má býti také tekutá zvlášť v prvých měsících, neboť žvýkání a kousání sousta i u dítěte z pravidla možno teprve začátkem druhého roku a nebývá ještě ani v této době dostatečně vyvinuto.

Jelikož u dítěte nejsou ještě některé zažívací výměšky tak vyvinuté, aby jako u dospělého náležitě úkol svůj prováděti mohly, třeba vzhledem k tomu výživu dítěti upraviti. Tak na př.: výměšky žlaz, jež u dospělého škrob mění v cukr, který teprve ku vstřebání jest spůsobilý, jsou nedostatečné. Jsou to sliny a výměšek slinivky břišní, žlázy to v dutině břišní uložené. Teprve ve třetím měsíci stává se u dítěte vyměšování slin mohutnější, do té doby jest sliznice dutiny ústní u něho skoro suchá.

*) Viz Česká revue 1899. ref. o části I. svrchu řečeného pojednání.

Teprve počátkem třetího roku počnou býti sliny u dítěte tak účinné jako u dospělého. Proto nesnáší děti v prvých měsících svého života látky škrobovité, totiž potraviny moučné, brambory, moučky atd. Škrobovité látky pak v těchto potravinách obsažené nemění se u takového dítěte v cukr a podléhají v ústrojí zažívacím přeměnám, jež mají za následek vážné porušení trávení.

Tedy zvláštní fysiologické uspůsobení dětského organismu, jestliže při výživě k němu zřetel nebéřeme, může býti pramenem vážných chorob. A jsou to právě choroby ústrojí zažívacího, které jsou ve věku dětském nejčastější a které mají pro celý tělesný i duševní vývoj dítěte velký význam. Následkem těchto chorob dítěti volněji přibývá na váze, ano i ubývá. Pochopujeme, jak tato okolnosť má i vliv na celý vzrůst dítěte, který právě v tomto věku jest nejčilejší.

Nejvíce dětí v prvém roce onemocní a umírá právě následkem vadné výživy, zvlášť jestliže k tomu i jiné nepříznivé okolnosti hygienické přistupují. Mnoho dětí, které v prvých měsících svého života chorobou zažívadel trpěly, stávají se ne zřídka po celý život chorými. Bývá to křivice (rhachitis), která nejčastěji bývá údělem takovýchto dětí. Proto učí zkušenosť, že křivice častá jest tam, kde kvete výživa umělá, a vzácna, kde se děti přirozeně živí.

Rhachitis není choroba lhostejná. Pomineme-li lehké zkřivení končetin neb páteře, jež celkem na závadu vážnou býti nemusí, nemůžeme pominouti vážné následky, jež znetvoření kostí pánvičních u ženy dospělé v případě porodu míti mohou.

Přirozený porod u takovýchto žen bývá často nemožný a nejednou bývá tu ohrožen život matky i plodu. Děti křivicí stižené zasluhují dále pozornosti tím, že mnohé choroby, které u zdravých dětí mírně probíhají, u nich daleko zhoubněji působí. Jsou to jmenovitě mnohá onemocnění průdušek a plic, ústrojí zažívacího a nervového. Četné choroby nakažlivé bývají u dětí rhachitických často velmi nebezpečné. U dětí rhachitických chůze dostavuje se teprve po druhém roce, ano i později, také ozubování daleko později se dostavuje než u dětí zdravých. Ozubování u nich bývá provázeno bouřlivými příznaky a ne zřídka i samo utváření zubů trpí.

Pohlížíme-li tedy nejednou na rhachitis jako následnou nemoc špatné neb pochybené výživy, pochopujeme velký dosah správné výživy.

I vykládá pak spisovatel dále, jak různý obraz porušená výživa u dětí jeví. Častým zjevem jejím bývá dětský psotník. Včasné zakročení a vyléčení počínajícího onemocnění žaludku a střeva, vyvaruje mnoho zhoubných následků.

Choroby zažívadel u dětí přirozeně živených, vyskytnou-li se, mívají daleko mírnější průběh. Choroby ty u kojenců mlékem mateřským živených nejednou vznikají nesprávným podáváním prsu. V té příčině uvádí autor velice důležité pokyny matkám.

Na to promlouvá autor, jak a proč se často chybuje, když dítě přikrmovati se počíná. I v tomto ohledu uvedené pokyny skytají vzácné poučení pro rodiče a živitele.

Poukázav pak v každém směru na význam vlastní výživy, přechází k vylíčení, pokud i nepříznivé hygienické poměry bytu mají vliv na choroby zažívadel. Děti z bytů přeplněných, tmavých a vlhkých snáze podléhají těmto chorobám.

Autor dokládá to přesvědčivými doklady. Čistý vzduch a sluneční paprsky chrání mnoho dětský organismus: „jako rostlinka ze semene vyrostlá potřebuje hodně vzduchu a slunce, ve tmě a při nedostatku vzduchu zachází, tak jest tomu i u dítěte," pěkně doličuje spisovatel.

Jest vypočtěno, že na venkově, kde nebývají byty tak přeplněny, jako ve velkých městech, obnáší průměrná úmrtnost v dětském věku 27.28%, kdežto v městech obnáší 33.60%.

V druhé kapitole, (Výživa přirozená) promlouvá autor především o mléku mateřském. Horlivě tu vybízí matky, aby žádná, pokud může a není jí to z lékařského stanoviska na závadu, nezříkala se svaté své povinnosti, býti první živitelkou svého vlastního dítěte. Těžce pak žehrá na dnešní poměry, v nichž mnoho matek ke kojení nespůsobilými se stává a rázně odsuzuje ty, kterým schází dobrá vůle, které cení výše své pohodlí, než život dítěte, aneb které dokonce z modního předsudku kojení se zříkají.

Dnešní tovární a průmyslový život bohužel zhoubně na matky působí. Promlouvá pak o složení a vlastnostech mateřského mléka, aby dovodil, že toto jest skutečně potravou nejspůsobilejší pro kojence v různém jeho stáří. Na to vyličuje spůsob, jakým dítě správně má býti kojeno a ostře kárá četné předsudky mezi lidem kolující, a o něž někdy roztřišťuje se nejušlechtilejší snaha lékaře.

Následky nemoudrých předsudků živě líčí.

Správné kojení, jehož předpisy vědecky opřené a bohatou zkušeností diktované autor podrobně líčí, prospívá nejen kojenci, ale i kojící ženě.

Déle pak zastavuje se u doby, kdy třeba dítě buď již přiživovati, neb úplně odstaviti a podává v tom směru velmi cenné pokyny.

Nejlepší náhradou, třeba-li jí, mléka mateřského jest výživa mlékem kojné.

O důležité otázce volby kojné promlouvá široce a navazuje důležité poučení o tom, jak má se kojící žena v každém směru chovati a co jest jí třeba činiti. Kapitolu tuto uzavírá poučení o tom, jak dítě odstavené živiti.

V kapitole III. (Výživa umělá) promlouvá autor o výživě umělé.

Jestliže z různých příčin nemůže býti vyživováno dítě vlastní matkou, nebo alespoň kojnou a nutno-li sáhnouti k výživě umělé, jest dobrou náhradou mléka ženského spolehlivé mléko kravské. Blíží se sice složením svým mléku lidskému více mléko oslí a mléko kobyl, než mléko kravské, ale pochopitelno z příčin na snadě jsoucích, že mlék těchto v našich poměrech užíti nelze. Zbývá mléko kravské, které líší se od mléka ženského tím, že obsahuje větší množství bílkoviny, více solí anorganických, hlavně vápenatých a menší množství mléčného cukru. Tuku obsaženo jest přibližně stejně v obou mlékách.

Dále sluší uvážiti, že fosfor v ženském mléce jest většinou v chemickém spojení s bílkovinou mléka, tvoře tak zv. nuklein a lecithin, a že v mléce kravském nacházíme fosfor většinou v solích.

Bílkovina kravského mléka sráží se v žaludku poměrně v hrubých klcích a čtvrtina její zůstává nerozpuštěna a nevyužitkována, kdežto bílkovina ženského mléka sráží se ve velmi jemných vločkách a rozpouští se téměř úplně působením žaludečních šťávy.

Význam tohoto rozdílu vysvítá již jasně z pověděného. Ale mléko kravské tím, že obsahuje někdy různé zárodky, které kvašení, hnilobu neb i nakažlivé nemoci způsobují, stává se často považlivým pramenem potravy. Největší nebezpečí z kravského mléka hrozí tuberkulosou, jelikož krávy chorobou touto často bývají stiženy, ale i jiné nakažlivé nemoci kravským mlékem přenésti se mohou.

Následkem toho zdroj kravského mléka musí býti vždy spolehlivý a bezvadný.

A tu třeba přihlížeti, aby nejen mléko pocházelo ze zdravých krav, nýbrž aby i při dojení a uchování mléka náležité čistoty bylo dbáno. Pokyny autorovy v té příčině zasluhují vší pozornosti našich hospodyň.

Jest pochopitelno, že všímá si autor bedlivě i umělého porušování a konservování mléka a vytýká, pokud toto jest na závadu, má-li mléko sloužiti za potravu dětskou.

I když máme mléko z dobrého pramene, třeba i to chrániti před rozkladem. Autor líčí šíře způsoby tak zv. sterilisace a pasteurisace mléka. Aby mléko kravské, skladbou svou od mléka ženského odchylné, uspůsobeno bylo pro vhodnou potravu dětskou, třeba je upravovati uměle, zřeďovati.

Jakým spůsobem se to děje a jak možno i v domácnosti mléko takové si připraviti, autor šíře vykládá.

Upozorňuje pak dále na různé přípravky, jež v náhradu za mléko dětem se podávati mohou a vytýká okolnosti, za jakých jen se to díti může.

Po zásluze oceňuje pokus s prodáváním připraveného již mléka, tak, jak u nás děje se Dr. Merhautem, mlékárnou Radlickou, Vysočanskou a j.

V hygieně zažívadel u dětí zasluhuje dále bedlivé pozornosti přítomnost a působení hlístů střevních. Autor upozorňuje, jací cizopasníci nejčastěji ve střevě dětském sídlí, jaké příznaky a choroby způsobiti mohou, za jakých okolností nejčastěji se do těla dostávají a jak třeba se jim vyvarovati.

Toť obsah cenného pojednání Schererova. Referujíce o prvé části jeho „Hygieny dětského věku", vyslovili jsme přání, aby autor v dalším spisu svém ještě více přiblížil se slohem svým ke spisu populárnímu.

Ačkoliv autor valně rady naší nedbal, přece považujeme spis Schererův i pro nejširší vrstvy lidové za velmi důležitý, odporučení hodný, považujeme jej věcným obsahem svým za ozdobu sbírky celé, a těšíme se na pokračování.

— dr. x —

*

Astronomická zpráva na květen 1901. Po krásné, bohaté obloze zimní téměř rázem dostavily se dlouhé dny a krátké noci s poměrně chudou oblohou letní. Ovšem chudou jen pro toho, kdo se pouhým okem na ní dívá, ale jinak dalekohledem možno viděti i v zimě i v létě stejně vzácné divy v těch obrovských dálkách prostoru, jenž se nám za každé jasné noci otevírá, a přece stále ještě v mnoha ohledech hádankou zůstává. Známe jen své nejbližší okolí, sluneční soustavu, ale i to jen povrchně, každá všetečná otázka neastronomů musí zůstati obyčejně nezodpovědena a nebo odpovíme jenom neurčitě, vyhýbavě, s notnou dávkou hypothes. Co skutečně o divech oblohy víme, na to se neastronom neptá, a nebo ho to neuspokojí. Astronomie nedá se tak snadno popularisovat, neboť předpokládá vážné, hlubší studium. A kde s tím studiem začít? Patrně na středních školách, v tom věku je duše nejvnímavější pro vše velké a nejnadšenější pro vše krásné. Tu otvírejme mládeži oči a učme je dále hledět, dále za hranice, v něž nás spoutávají denní povinosti. Nelitujme práce, nelitujme nákladu a nepodceňujme nadšení a ideálů! Pro náš »praktický« život to ovšem smyslu nemá, ale mnoho smyslu pro náš duševní život a názor. Nemyslím tím ovšem, že by se ze všech těch jinochů měli státi astronomové, vždyť básní také nečteme proto, aby se z nás stali básníci, ale říkáme, že tím mysl zušlechťujeme a povznášíme. A zcela podobně se má věc s astronomií; její studium má býti také jen takovou zušlechťující a povznášející básní. Ale jako k četbě básnické je třeba knih, tak k četbě astronomické je třeba dalekohledů, což na tom, že jsou trochu drahé, vždyť za to zase nahražují celou velkou knihovnu a nezastarávající!

Ale, ale, kampak se mi to až myšlénky dnes zatoulaly, vždyť mám psáti zprávu na květen! Ale nedivte se prosím, to často stává se, že na oblohu hledíme, ale při tom přece jen po zemi bloudíme. Napsal jsem nahoře to osudné slovo, že letní obloha je chudá a hned mi to bylo líto a musil jsem se aspoň trochu opraviti. Je pravda sice, že léto astronoma v jeho práci značně omezuje, zkracujíc mu noci jen na malý zlomek dlouhých nocí zimních, ale neastronom nepotřebuje tak dlouhé doby k svému pozorování, a místo krásných zimních souhvězdí, může sledovati v květnu běh největších členů soustavy sluneční Marsa, Jupitera a Saturna.

Mars dokončil již »kličku« v souhvězdí Lva; nalézá se nad Regulem a rozbíhá se rychle směrem ku Spice v souhvězdí Panny. Září z večera nad západním obzorem nápadně červenavým leskem, ale již mnohem slaběji než na začátku letošního roku, neboť se značně od nás vzdaluje. Jupiter a Saturn vycházejí po půlnoci. Jsou stále blízko sebe v souhvězdí Střelce, k ránu nízko nad obzorem jihovýchodním, jasnější Jupiter v pravo, slabší Saturn v levo.

Ostatní oběžnice jsou blízko Slunce, ovšem jen zdánlivě, tak že jsou jeho světlem přezářeny a lze nejjasnější z nich Merkura a Venuši viděti jen dalekohledem za dne.

Dne 18. května nastane dlouhé úplné zatmění Slunce. Viditelno bude však jen mezi jižní Afrikou, Indií a Australií. Pás

úplného zatmění pokračuje od Madagaskaru přes Sumatru, Javu, Celebes a Quineu. Na Sumatře trvá úplné zatmění 6 min. 14 sek.

Nová hvězda v souhvězdí Persea mění nepravidelně periodicky svou jasnost, kteráž kolísá od 6. až ke 4. velikosti, tak že je ještě stále pouhým okem viditelna. Spektrum její se rovněž stále mění, často náhle a velice značně.

Objevena byla nová kometa. U nás je dosud jen nesnadno dalekohledem viditelna, poněvadž je ještě příliš nízko nad obzorem ranním. *N.*

*

Přehled divadelní a hudební.

Národní divadlo.

Opera. Antonína Dvořáka »Rusalka«. První největší náš mistr nalezl ve svém operním díle hudební výraz pro český vesský život, pro jeho idyllu i pro českou heroickou báji. A co z tohoto kruhu neformuloval operou, to učinil obsahem svých symfonických básní z cyklu »Vlasti«. Náměty dosti všeobecné, volnost utváření hudebního jen co nejvolněji svírající, byly mu podkladem těch kouzelných písní Vyšehradu, Vltavy, Blaníka, Tábora, Z českých luhů a hájů. Antonín Dvořák, mistr, jehož poměr ku tvůrci české hudby dnes ještě nemožno definovat, jakoby veden tím naivním instinktem, význačným pro dráhy nejvyššího umění, zdá se mi co nejpřirozenějším spůsobem doplňovati, zaokrouhlovati onen kruh tvoření Smetanova: kruh, který měl objímati celý náš národní život. V symfonických básních svých — a dříve již ovšem ve svých kantátách — sáhnul ku námětům zcela konkretním: česká lidová pověst, jak Erben ji nanejvýš slohově básnickým rouchem oděl, v něm nalezla svého hudebního interpreta. A jeho první české veliké hudební legendy o svaté Ludmile též nesmíme zapomenout. V opeře pak forma nám nad jiné blízká Smetanou zcela byla pominuta: naše pohádka. Dvořákovým »Čertem a Káčou« vešla v českou hudbu; jeho »Rusalkou« zaujala, jak se zdá, pevné své zde místo. — Zaujala své pevné místo, z části dík již dílu librettistovu. Jaroslava Kvapila kniha sic není nová námětem; pohádku o víle, která se zamiluje do člověka, z lásky k němu vodní říš svoji opouští a ženou se stává, a jím zrazena a opuštěna prokletím trpí, známe z Andersena, známe ji z Lortzingovy Undiny — shořelé partituře Undiny A. E. T. Hoffmannovy též byla poetickým podkladem. Není tedy právě ryze česká. Autor »Princezny Pampelišky« dokonce učinil zde značný krok zpět, co se týče jasné, reliefní kresby postav. Jeho princ je a zůstává nám málo sympatickou hádankou, právě jako hádankou nám zůstává kněžna, která ho od lásky k Rusalce odvrací a srdce jeho na chvíli opanovává, by mu hned na to zase dala výhost. Pár kapek lučavky reflexe a celé druhé jednání se nám objeví s těží možným. Ale: Trochu smyslu pro nelogickou poesii pohádky, nemotivovanou ve svých náladách, ale jimi silnou — a oceníte dílo Kvapilovo plně. Tím spíše, oceníte-li vedle té náladovosti jeho, vedle toho jemného, mdlého, stříbrného kouzla jeho scén, jeho dikci. Básník »Pada-

jících hvězd« píše zde verše, rovnající se prostotou svojí i blížící se dikcí svou národní písni. Tou mění kosmopolitickou pohádku o nešťastné víle v českou báchorku. — A ostatní dílo, nanesení zcela určitých lokálních barev, dokonává skladatel. Dvořákovo signum českosti či slovanskosti nesou všechny jeho skladby instrumentální. Kde ráz jeho stává se někde méně určitým, nalezneme vždy příčinu. Pravidelně v básníku, který veršem svým, jeho útvarem let mistrovy myšlénky poutal, nedal jí rozletět se obvykle smělou svojí cestou. V Rusalce cítíme každým taktem jeho plnou volnost. Široké sloky Kvapilovy, tak zpěvné a hudební, dopouštějí skladateli plýtvat tím, co je výlučným majetkem genia a přední podstatou veškeré hudby: melodií. V nové Dvořákově opeře vše zpívá: smutné melancholie a touhy Rusalčiny a horoucí něha princovy lásky v jednání prvním, ohnivé květy záhubné vášně jeho k cizí kněžně v jednání druhém, dětsky prosté a přec čarovné zpěvy rusalek, těžké hoře a poslední, smrtící objetí nešťastných milenců — jedna melodie krásnější a vroucnější druhé. A všechno to bohatství, místy až hýřivé invence melodické vystavěno, složeno ve formách co nejpřehlednější, úměrné plastické krásy. Librettista nenastavěl lyrikou, zcela volně, bez jediného místa příkrého, náhlého spádu plynoucí nejmenších překážek a úskalí povaze mistrovy hudby. Dopřává mu všude rozezpívat se, rozšířit se, plně se vyslovit formou absolutní hudební krásy, rozplývat se v náladě. — Ve vystižení té leží dále síla nového Dvořákova díla. Zde shrnuje mistr všechny zkušenosti, získané při komposici Erbenových pověstí, při hudebním jich přebásnění. Vedle prostředků melodických slouží mu zde především barva, bohatství orchestrálního kolloritu, bohatství ne křiklavé — naopak základní barevný ton celku jeví se sladěným v tože stříbrné, mdle zelenavé měsíční světlo, v němž laděno je Kvapilovo libretto — ale bohatství tolika a tak různých, a tak kouzelných barevných odstínů a světelných effektů, jak mámí vás ním v závrati kouzlo letních, pohádkových, měsíčních nocí. V těch melodiích bohatých a sladkých, tak měkce, barvitě a bohaté v nejdelikátnějším sfumatu modelovaných a kolorovaných zachycena a v moderní a české formě vám podána celá ta pohádková romantika hlubokých našich hvozdů a všech jejich čar. Celé dílo má jediný, určitý styl: styl pohádky. Tou je a nechce být víc. Nechce být hudebním dramatem, třeba, pokud vyžadovalo toho pevnější scelení, sjednocení jeho, nenechalo moderních prostředků k dosažení větší jednoty celkové nepovšimnutých. Vedle jednoty stylové jednota motivická svírá jednotlivé oddíly pevně a vyvyšuje případně závažné situace. Příznačným motivům přidělena, třeba ne přední, přec neposlední úloha ve stavbě celku. Ale nebyl bych vzdor této Wagnerově veliké vymoženosti, zde šťastně užité, v té míře uchvácen a nadšen operou, nebýt kvalit dříve vytčených, a právě v operní tvorbě powagnerovské tak vzácných. Kvalit, které shrnouti lze souhrnným označením genialně silné, přirozené a zdravé hudební invence.

Provedení díla po stránce hudební stálo na výši nejlepších Kovařovicových večerů. Ze solistů paní Maturová

podala pěvecky své nejlepší, i oděla postavu své Rusalky opravdovou jímavou poesií. Pp. Ptáka a Kliment zamlouvali se prvý vřelostí svého citu, druhý případnou hereckou i zpěvní charakteristikou, slečna Kubátova poutala maskou a hlasem, v přednesu ovšem málo temperamentním, ze kvartetta Rusalek sl. Bobkova vynikla něhou i zvukovou krásou svých drobných sol, pí. Bradáčová dobře vystihla zlou Ježibabu — každý seč síly své. Co inscenování se týče, vykonán zde veliký, vážný krok ku předu. Viděli jsme tu v úpravě dekorační, ve výpravě jednotlivých jednání, že to veliké hnutí umění výtvarných, ta snaha ponáladovosti, odpovídající citu moderního člověka, nalezla ohlasu — myslíme, že skoro poprvé v opeře — na naší scéně. Malíři pp. Engelmüller a architekt Kotěra mají o sesílení silného o sobě dojmu díla zásluhu, právě jako arangeur půvabných ve svých prostých, renaissančních liniích tanců v jednání druhém — partií to, které třeba pomalý spád děje neodůvodněně zdržovaly, přec nedovedly nepoutat. — Byl tu mocný, neodolatelný výslední dojem, poněvač všechny ty přehojné složky od libretta, skladby hudební až po komparserii hleděly jediného cíle: vyvolat vám před oči živou, živoucí pohádku. Zdařilo se jim to. Okouzlilo svojí životnou, sladkou, opojnou krásou.

Hoffmannovy povídky, proslaveného tvůrce persiflující operetty jediná vážná opera, byly vedle Dvořákovy Rusalky nově studovaným číslem nynějšího repertoiru. Dílo, které, nebýt ani těch Princezen Trebizondských a Orfeů, by bylo stačilo založit slávu svého skladatele. Je tu originelní myšlénka libretta: sevřít v jediném rámci valnou část těch fantastických, bizarrně a tajemně kreslených postav, které známe z povídek podivínského berlínského básníka skladatele, takto soudního rady Hoffmanna. Myšlénka nad to velmi obratně provedená. A je tu hudba mistra, který jako nikdo jiný dovedl sloučiti a vyjádřiti všechny ty rozmarné protiklady libretta. Hudba, v níž teče mnoho vody, právě jako ve stylu novell páně radových. Ale hudba, která je namnoze právě tak bizarrně genialní, která právě tak všemi barvami nálad hraje, jako tento styl. Neníliž to rozkošné, dáti se za jediný večer rozesmát pěveckými výkony loutky a cítit při tom přec trochu tajemné hrůzy? Dáti se opojit sladkým půvabem benátských gondolier a sladkostí milostných dobrodružství a býti z rozkoše té vyrušen vraždou? Slyšet zpívat čistou lásku obletovanou komickým netopýrem, doktorem Miraklem, měnícím tak pozvolna, pozvolna svoji groteskní komiku v divokou, příšernou píseň, kterou smrt a ďábel na svých houslích hrají? — Že zajímavá věc tato na našem jevišti dnes ještě dovedla plně upoutat, děkujeme ovšem též šťastným představitelům význačných úloh. Pan Mařák má pro partii Hoffmanna i nezbytný, krásný hlasový materiál i s dostatek hluboký cit, jeho lyrika jde od srdce k srdci, zvukově krásná; paní Maturová šťastně kreslí a oživí nám zpěvačku s aureolou smrti kol skrání; pan Polák zejména výborně vystihuje postavu Miraklovu a zaujímá vás stupňováním její směšnosti v tajemnost a dále ve příšerný děs. Orchestrální část, velmi jemně pracovaná, by byla snesla ovšem propracování daleko hlubšího. — *K. Hoffmeister.*

Smetanovy zpěvohry v Národním divadle. Jak známo, zamýšlí Národní divadlo po prázdninách provésti cyklus všech oper Smetanových. Není nezajímavo, uvésti počet představení, kterého jednotlivé opery posud v Národním divadle dosáhly:

Jméno opery	Den prvního provozování	Počet představení
Braniboři v Čechách	5. ledna 1866	37
Prodaná nevěsta	30. května 1866	381
Dalibor	16. května 1868	105
Dvě vdovy	27. března 1874	51
Hubička	7. listopadu 1876	118
Tajemství	18. září 1878	51
Libuše	11. června 1881	71
Čertova stěna	29. října 1882	22
Celkem		836

K tomu sluší dodati, že v počtu těchto představení jsou zahrnuta 4 provozování »Prodané nevěsty« a 2 provozování »Dalibora« při mezinárodní divadelní a hudební výstavě ve Vídni r. 1892 konané. Za nynější správy měla »Prodaná nevěsta« 11., »Dalibor« 10., »Hubička« 7. a »Libuše« 2., dohromady byly 4 opery a 30 představení. Počátkem května uvedeno »Tajemství« na scénu. —△

*

Smíchovské divadlo. Z úkolů, jež vytklo si Smíchovské divadlo v minulých letech, střeklo se během letošní saisony jednoho: občasného vypravování vynikajících prací cizího moderního dramatu. Úmysl tento ohlásila správa divadla oficielně ve svých buletinech, poukazujíc při tom ku změně režimu Nár. divadla. A jednala zcela správně, nenadceňujíc svého významu i prostředků. Jen reprisy Ibsena, Dreyera, Halbe-a, Hartlebena, Sudermanna atd. připomínaly ještě doby nadšení, kdy zejména naše mladá generace plnila v různých literárních cyklech divadlo temné a nevytopené, kde vůle předstihovala fysické síly a zápal mladých herců jich umění. Smíchovské divadlo se akklimatisovalo a jest nyní slušným divadélkem, kde hrají také rodinné veselohry Blumenthalovy a Kadelburgovy. Návštěva stoupla na úkor jeho ceny. — Oba ostatní úkoly své, totiž systematické pořádání dělnických představení s cenným repertoirem a protekci začátečnických prací původních, plnilo divadlo dále. Instituce dělnických představení, v našem životě velmi důležitá a zajímavá, nedošla u nás vlastně náležité pozornosti žurnalistiky a vlastně jen cizozemské, hlavně socialistické listy registrovaly tento vtipný smíchovský nápad, neocenitelného významu, při řádném provádění pred třemi lety. Oběma organisacím našeho dělnictva nabídlo divadlo před třemi roky pravidelné pořádání divadelních her, při nichž participovali by dělníci na výtěžku morálním

i peněžním. Dost nepřátel hatilo plány mladé divadelní správy, ale konečně podrobily se organisace povelu svých vůdců a zaměnily obvyklé hospodské zábavy za čtrnáctidenní hry divadelní. Vždy v pondělí hraje se střídavě organisaci národní a sociálně demokratické, obě volí si z návrhu divadla střídavě drama a veselohru, vzájemně na sebe žárlíce a návštěvou se předstihujíce. Peněžní efekt mají tyto Smíchovské organisace snad ze všech Pražských největší, a peníze plynou tu na na podporu jich tisku, tu na stávkující, tu na zmírnění bídy. Ale nejzásluhnější, čeho dobylo tu divadlo: změnilo naprosto vkus tohoto nejvnímavějšího, dětsky naivního a nezkaženého publika, ve veselohrách upřímně se smějícího, v lidových dramatech upřímně plačícího, jež dobrý princip vítá potleskem i při otevřené scéně a stejně ochotno bylo by po představení natlouci nešlechetnému intrigánovi. Krváky zmizely ze Smíchovského divadla. Dnes možno nazvati lží obvyklou výmluvu: »Musíme hráti sensační hry s dábelským názvem a spoustou krvavých titulů oddělení, chceme-li dostati tento prostý lid do divadla; lid přeje si podobné stravy, nervy rozčilující večer, poněvač celý den jeho nervy zahálely, a marné byly by tu pokusy o zušlechtění jeho vkusu.« Nikoliv, na Smíchově máme jasný doklad toho, že také nejnižší vrstvy obecenstva lze systematickou, pozvolnou prací vychovati a lepší tužby jim vštípiti.

Třetí úkol, podporu mladé literatury, plnilo divadlo i letos svědomitě. Jest známo, že na Smíchově počali Šimáček i Svoboda; některá jména, jako Arbes, Krásnohorská, objevila se pouze tam. V posledních letech však jeví se zde činnost přímo horečná vypraviti vše, co jen trochu je na jevišti možným. Fastr, Havránek, Markup, Markus, Janke-Dvorský, Archleb, Borotínský, Moravec, Pittermann atd., pokud jsou známi, děkují za to pouze čipernému divadlu, jež ochotně hraje jejich více méně dramatické práce při prázdných domech, jen aby ukázalo autorům spůsobem praktickým, pitevním, co je na jevišti dobré a co špatné. Představení ta jsou zajímavá: sejde se tu celá naše mladá obec literární a zuřivě češe chudáka-autora, jenž z pravidla pozvolna propadá a jen výminkou (jako Fastr) drží se nad vodou. Vážně tyto hry vždycky bráti nelze, ale jich vychovatelský význam jest nepopíratelný, a snaha divadla v tomto směru chvályhodna.

Dle statistických dat poslední saisony uvádíme toto: V době sedmi měsíců hráno celkem 112 různých her všech kategorií, mezi tím následujících třicet novinek: a) *české*: Fastr »Nováček«, Moravec »Kariéra«, Archleb »Až do smrti«, J. Hilbert »Hodinu manžely«, Dr. Janke-Dvorský »Volná křídla«, Plumlovská »Honza v zakletém zámku« a »Svatoň a Milena«, a Borotínský »Potlouklo«; b) *německé*: Adler-Stobitzer »Naše Katuška«, Trotha »Na kluzkých parketách«, Jacobson »U otce Prokopa«, Hartleben »Mravní požadavek« a »Od pluku«, Karlweis »Mé milé Já«, Laufs »Svobodní zednáři«, Brengler »Protikadidát«, Kadelburg »V civilu« a »Liščí kůže«, Blumenthal »Matěj Kačaba«, Blumenthal-Kadelburg »Dva erby«, Schönthan »Pan senátor«, »Zlatá Eva« a »Renaissance«, Ernst »Moderní mlá-

dež« a Havel «Matka Starost«; c) *ruské*: Tolstoj »Plody osvěty« a Dostojevský »Raskolnikov«; d) *anglické*: Gibbon »Manžel v base« a Thomas »Charleyova teta«. Z literatury francouzské byla pouze jediná novinka (Faydeau-ova »Dáma od Maxima«) dosáhla však největšího počtu repris (přes 50). Mimo tyto novinky hráni byli následující autoři: a) čeští: Anonym, Fastr, Jeřábek, Ladecký, Kolár, Krásnohorská, Novák, Mrštíkové, Markus, Svoboda, Šimáček, Šubrt, Štolba, Šamberk, Vrchlický; b) němečtí: Sudermann, Schacht, Halbe, Dreyer, Trotha, Hartleben, Hauptmann. Anzengruber, Gutzkow, Doppler, Rosen, Kadelburg, Blumenthal, Kosta, Raupach, Wildenbruch, Jakobson, Wilken, Nestroy, Schönthan, Buchbinder, Karlweis, Kraatz, Arronge, Laufs, Krenn; c) francouzští: Toché-Blum, Murger, Sardou, Dumas, Pyat, Bisson, Chivot-Duru, Labiche-Delacour, Ennery-Cormon, Carré; d) angličtí: Shakespeare, Gilette a Currer-Bell, z literatury ruské Sčeglov, skandinávské Ibsen a Björnson. Her v předplacení (při nichž stálo sedadlo v přízemí pouze 30 kr.) bylo padesáte. Také letošní pokus o zavedení »lidových« her s neobyčejně nízkými cenami se nezdařil, ač věnována mu všemožná péče a zvolen repertoir specificky lidový (zjev velmi poučný a zajímavý).

Smíchovské divadlo je tou dobou největší českou činohrou. Členové jeho, ponejvíce mladí lidé, mají svou specialitu, přirozenou mluvu, někdy až překvapující; realistické komedie vypadají tu roztomile. Komedie kostumové a veršované dopadají bídně; úprava jeviště, requisity atd. pokročily pouze nepatrně. Režie modernisuje se rok od roku, nadšení ustupuje routině. Vzduch v divadle ještě stále bystrý, jeho členové učeliví a po poučení dychtiví. Ze starších sil jmenovati tu nutno trojici velmi dobrých komiků, málo kdy přeháněnějících, pp. Liera, Marka a Charváta. V oboru milovníků hladkého, byť i stereotypního Jiřikovského, roztomilého, trochu nasládlého p. Táborského, a čiperného, trochu domýšlivého a méně sympatického Kubíka ml. Z dam jsou specialitami v oboru subretním pí. Hess-Gutová, ve francouzských cochoneriích sl. Kaclova, a velice talentovaná začátečnice sl. Kohoutová. Největší svůj talent, poetickou Pampelišku, Louisu Kauckou, ztratilo divadlo a jeho spiritus rektor v prvních letošních dnech probouzejícího se jara. . . —a

*

Městské divadlo v Plzni. V krásných sadech plzeňských jmenovaných po horlivém křísiteli české věci v Plzni, Jos. Frant. Smetanovi, vypíná se již nový stánek Thalie, zbudovaný městskou obcí. Právě uplynulá zimní saisona platila všeobecně za poslední ve staré divadelní budově, kterou byl r. 1832 vystavěl purkmistr plzeňský Martin Kopecký, za pomocí tamního pravovárečného měšťanstva, podle plánů slavného prof. L. Sachetti-ho z Padovy, který též nejhlavnější dekorace sem byl dodal.

Všeobecně bylo očekáváno, že poslední saisona v divadle starém bude již jaksi přípravou pro novou éru. Tak se však nestalo. Po delším pobytu v Plzni domníval se pan ředitel Budil — jehož velké zásluhy

o plzeňské divadlo tímto nemají ani v nejmenším býti popírány — že nadešla doba, kdy nové divadlo spadne jemu jako zralé jablko do klína. A nekalkuloval špatně, ač si výsledek této kalkulace sám pokazil. Neucházel se o plzeňské divadlo pro uplynulou zimní saisonu hodně dlouho, aby znemožnil pro rozhodný okamžik veškerou konkurenci, na to, když na něho naléháno, aby se rozhodl, prohlásil, že pouze při velice zvýšené subvenci a při závazku, že mu bude nové divadlo bez konkursu přenecháno na více let, byl by ochoten převzíti městské divadlo pro minulou saisonu. Tyto průtahy a tento diktat konečně způsobily, že obecní zpráva vypsala na městské divadlo konkurs, po kterém bylo divadlo zadáno p. řediteli Trnkovi.

Následkem pozdního zadání divadla arci nový ředitel, který dosud s menším ensemblem cestoval po českém i moravském venkově, neměl dosti času a příležitosti, aby sestavil a před saisonou ještě sestudoval ensemble, jaký plzeňské poměry vyžadují. Ponechav si starý personál, doplnil jej jen některými jednotlivými silami. Ký div, že při tomto opozděném studování bylo tempo z počátku repertoiru příliš pomalé a intervaly musely býti vyplňovány představeními ve starém obsazení, pro venkovské potřeby upravené, což po výborném činoherním ensemblu Budilovu arci Plzeňanům nešlo k duhu. Brzy ale dostalo ředitelství svůj aparát do kolejí a saisona stala se celkem uspokojivou. Pan ředitel Trnka osvědčil se i zde jako ředitel dovedný, jsa mužem intelligentním, ušlechtilou ctižádostí vedeným a finančně ze všech českých ředitelů nejvíce záruky skytajícím.

V minulé saisoně bylo celkem 206 představení, z nichž připadlo 51 na operu, 58 na operetu a 97 na činohru. 31 představení bylo odpoledních lidových. V těchto provedeno 22 činoherních, 1 operní a 8 operetních prací (včetně repris). Z původní tvorby byly provedeny opery: Prodaná nevěsta (7.), Zmařená svatba (3.), Hubička (1.), Dalibor (4.), Psohlavci (5.), Šelma sedlák (1.) a Boží muka (1.), z řady činoherních představení: Maryša (2.), Strakonický dudák (2.), Lesní panna (1.), Archa Noemova (2.), Jedenácté přikázání (2.), Kříž u potoka (2.), J. K. Tyl (3.), Výrava (3.), Jiříkovo vidění (1.), Pražský žid (4.), Gazdina roba (2.), Přítěž (3.), Mořská panna (5.), Dýchánek u paní doktorové (2.), Sulamit (3.), V uchu Dyonisiově (1.), Oplancija (1.) a Dekadenti (1.). — Z jinojazyčných novinek operních sluší uvésti: Královnu ze Sáby (8.), Verdiho Otello (4.) a skorem novinkou byl Kryšpín a kmotra, již po celou řadu let v Plzni nedávaný. — V operetě byly novinky: Gejša (12.), Červená karkulka (5.) a Vagabundi (5.). — V činohře cizé novinky: Byl jednou jeden král (6.), Ustupte ženám (4.), Růžová pouta (2.), Matka země (2.), Paní Leverdierová (2.), Dáma od Maxima (7.), Zkušební kandidát (3.), Blázinec na cestách (2.), Nad naši sílu I díl (3.), Popelka (1.), Strýc Váňa (2.), Ideální žena (3.), Cesta do Italie (Villa Blancmignon) (2.), Červený talár (3.).

Z přehledu toho jest patrno, jakým směrem nesla se uplynulá saisona co do repertoiru. Pokud šlo o účinkující síly, tu — jak již praveno — na počátku saisony celek vázl jakousi nehotovostí. Brzy však dostala se saisona do rovnováhy, tak že vykazovala operní představení výborná a činoherní, která v ničem nezadala oněm, jaké byli Plzeňané uvyklí vídati od p. Budilova ensemblu.

V činohře byly předními silami: pp. Pulda, Lachmann, Hassen, Al. Kopecký, Kreuzmann, Zdrubecký a Venda, jakož i dámy: Biedermannová, Kasparová, Machová, Puldová, Vintrová a v menších úložkách také sl. Vejvodová. Operetu držela s velikým úspěchem sl. Horníková, v opeře působily vynikajícím způsobem pp. Bochníček a Mach (tenoři), Král (baryton), Huml a Egem (bassi), pí. Rudolfová-Kurzova a sl. Procházková (sopran), sl. Biedermannová (alt) a pí. Chvapilová (z počátku v soubretních partiích též sl. Šátková). Celkem čítala společnost 23 mužských a 19 ženských členů, což arci byl příliš malý počet, který dal se omluviti jen okolnostmi v předu uvedenými. Operu řídil kapelník Kott, v oboru tom již po dlouhá léta u Plzeňanů výborně akkreditovaný.

Hmotně dopadla prý uplynulá saisona pro ředitele uspokojivě. O přípravách pro nové divadlo promluvíme příště. *J. S.*

*

Národní divadlo v Brně. (Činohra). Pan František Lacina, ředitel Nár. divadla v Brně odcházel letos asi velmi spokojen na svou letní pouť po moravském a českém venkově. Pochodil kasovně velmi dobře. A již druhý rok. Druhý rok už trvá nejnovější pokus Družstva Národního divadla propůjčiti divadlo jako soukromý podnik řediteli slušnější společnosti kočující. Přišel málo známý mladý muž, vešel ochotně a neobyčejně jistě ve smlouvu — a hle, již druhý rok odchází velmi spokojen. Plní domy, přijímá poklony, usmívá se a myslí, že přišel na chuť brněnskému obecenstvu. A skutečně! Pan Lacina je talentovaný mladý divadelní praktikus. V Brně od let kvetlo umění hudební. A posud v Brně z umění je pro tento druh porozumění a zájem největší. Všechno ostatní je mladičké, v primitivních začátcích. Co podniká Vesna (Salon Vesnin) a Klub přátel umění pro ostatní druhy umění, to jsou teprve první kroky, tvoření kristalisačního jádra úzkého kruhu osob. To výborně myslil řed. Lacina a vší silou mladé podnikavosti své vrhl se na operu. Proto pan referent v hudbě bude daleko spokojenější mne.

V činohře nejsme spokojeni s uplynulou saisonou. Ovšem jinak býti nemohlo. Přešine-li se těžiště tak rozhodně na operu a je-li ředitel zároveň opatrným podnikatelem, jenž hospodaří i pro zbývajících šest měsíců hubených, kdy bude se mu potloukati jako kočující společnosti po venkově, pak dramatické umění musilo vyjíti s práznem. Pouze pět činoherních a čtyři veseloherní novinky přinesl si p. řed. Lacina do Brna. Jsou to Byl jednou jeden král (Holger Drachman), Dva různé erby (Blumenthal a Kadelburg), Maryša (Bratří Mrštíkové), Přítěž (Bož. Víková-Kunětická), Vláda tmy (Lev N.

Tolstoj) — Nioba — Komtessa Kukuč — Mořská panna (J. Štolba) a V uchu Dionysiově (Jar. Vrchlický). Tedy devět činoherních novinek, a z nich pouze čtyři autorů domácích. K tomu Komtessa Kukuč s trochou přihrublé situační komiky a Dva různé erby, hra už přestárlé façony, jsou práce bezcenné. Jak málo vážně hledělo se na činohru, viděti z toho, že moderní autoři domácí zastoupeni byli velice slabě, některých jsme vůbec neviděli, (na př. Svoboda), z cizích pak pouze Hauptmann (jednou hrou), Drachman a Tolstoj!

Vrcholem saizony v činohře byla Maryša bratří Mrštíků. Byl to slavný večer. Práce věrně realistická, pěkně umělecky stavěná byla s pravou vášní uměleckou sehraná. Byl to svátek čistě moravský. Děj, projev vnitřní i vnější, kostym, výprava — vše splynulo v dokonalou harmonii a vyčarovalo naše domácí ovzduší, v němž rostla tragedie účinu drtícího. Tato harmonie nitra, vnějšku a okolí dala nám tušiti budoucí žně umění na moravské půdě vyrostlého, dokonale umělcem zachyceného a produkovaného. O tom však několik slov později. Zároveň při hře této poznali jsme, jak výchovně působí velká práce na umělce výkonné.

Ensemble činoherní byl v několika svých představitelích dobrý. Sl. Bursová a pí. Prebová, pp. Vojta, Pech, Zvíkovský a Auerswald poslali pěkné ukázky svého talentu v tak různých hrách, jako je Maryša, Byl jednou jeden král, Vláda tmy a Jiný vzduch. Rádi bychom se s nimi shledali opět v příští saizoně.

Třeba ještě poukázati na představení odpolední, studentská a dětská. Představení odpolední proti jiným létům znamenají rozhodný pokrok. Už to není jenom fraška a operetta, kteráž jindy vždy byla dosti dobrá pro odpolední publikum. P. řed. Lacina nebál se »profanace« umění a vypravil většinu velkých her i odpoledne. Za to s představeními studentskými nijak nesouhlasíme. Ať si praví theorie cokoliv, klassik se pro studenta nejméně hodí. Mladá zápalná duše na prahu života, jemuž přináší mladičké své sny a touhy, chce především žíti život přítomný, rozletěti se za velikými myšlénkami, které v přítomnosti hýbají myslemi, chce především hřáti se v jejich ohni, poněvadž jsou vrcholem pokroku společnosti lidské. Vlna výbojných sil chce především v před. Rozhlédnouti se, podívati se na zpět, moudře uvažovati, klidně požívati, to dostaví se později, až duše na vrcholku si odpočine. Moderní hry a jen moderní hry hodí se mládeži! P. řed. Lacina má v tom už své zkušenosti. O dětských představeních těžko co říci. Ani literatura tu ještě nestačí.

O účelu Národního divadla v Brně pověděl spis. Merhaut v Mor. Revui toto: »— Vedle škol ono má být rovnocenným měřítkem výše, na kterou vyhoupla se duše českého lidu v zemi. Tam základy věd — zde umění české Moravy má ukazovati aspoň v jednom odvětví vrchol svých snah. A s hlediska celého národa ono by mělo být určitým článkem v řetězu pokrokového rozvoje —: článkem, jenž by v celek přinášel zpestření a vzruch vlastním, upevněným svým charakterem stylovým«.

Účel tedy všeobecný a zvláštní vzhledem k Moravě. Tážeme se, co propagačního učinila minulá saizona pro myšlénku tuto. V činohře, vyjma krásné vypravení Maryše, velmi málo. Za to stalo se mnoho, co myšlénku seslabilo. Tyto různé »Dámy od Maximů«, »Vagabundi« atp. jsou podezřelé prostředky. Tu třeba si pamatovati ohledně české společnosti brněnské a moravské vůbec: 1. že je mravně zachovalá, silná, 2. že k umění — a tedy i divadelnímu — hledí ještě s čistým zápalem. To jsou vzácné znaky duševní, tu přestává a musí přestati spekulace. Neříkám, že je tu vinen pouze ředitel. Jeho stanovisko jsem již vyložil. Ba právě saizona za ředitele p. Laciny znamená veliký pokrok proti minulému. Třeba však myšlénku N. d. držeti čistou, velikou, stále vábivou jako jediný cíl, za níž vše musí spěti a jí se podříditi. To však již je povinností celé společnosti naší a o tom jindy.

— st. —

*

Opera. Zajímavou kapitolou letošního období právě skončeného jest vypravení cyklu oper Smetanových. Neodvážil se dosud žádný z ředitelů našeho divadla k takovému — na naše poměry nemohu říci jinak než odvážnému činu. Stojíme letošní sezonou ze všech let trvání divadla na nejvyšším bodu operní produkce, hlavně svou vnitřní cenou významné. Jsou štěstím pro divadlo takové vzruchy, jakými na př. bylo závodění o ceny, konkurence oper Psohlavců, Šárky, Evy. Obecenstvo dychtí seznati novinky, usuzuje o ceně, hledá, uvažuje co kde lepšího, vyměňují se náhledy, roste zájem, rozhled, tříbí se vkus. Je sice pro ředitelstvo těžkou úlohou najíti takové vhodné direktivy, které rozhodují již předem vždy o úspěchu či neúspěchu celé sezony, a přece jen šťastně promyšlený plán uměleckou myšlenkou vedený, znamenati může jistotu a naději na dobrý výsledek moralní i materielní. Tak letos cyklus Smetanův. Důležitosť jeho: seznání vývinu české opery a předem výchova, již Smetana stále na mysli měl skládaje svá díla, bude a musí míti blahodárný účin i na naše poměry. Slaví sice opereta velké a větší triumfy než opera na našem divadle, ukázala však skvělá návštěva cyklu, že jest u nás přec jen dosti zdravého jádra, které čeká pouze brzkého a postupného zkypření a osvěžování, sesilování a uvědomění vlastního dobrého přesvědčení, vlastní síly, onoho vlastního »já«, které mnohé zaráží, že často slýcháme slova: »nejsem odborníkem, abych rozuměti mohl těžké hudbě operní«. A pro tuto někde bázeň, jinde ledabylosť nejmístnější vzpruhou a poučením jest dobré provedení, kritika a přednášky. Poznal jsem to letos. Kritika všímala si cyklu obšírnějšími úvahami, byly přednášky a znamenitý výsledek cyklu byl nejlepším svědectvím vlivu a nutné potřeby obou. Obecenstvo poznávalo, že není takovou nemožností vnikati v díla umělecká, ba že daleko větší, ušlechtilejší zábavou a rozkoší jest poznávání děl cenných než poslouchání bezcenné hudby vídeňských operet. Jako každé rychlé vzplanutí mívá obyčejně za následek brzské vysílení, tak opáčně, kde nenáhle, soustavně se buduje a staví, dodělávámе se daleko pevnějších, jistějších a stálejších základů, tak důležito jest, aby ředitelstvo nastoupenou

dráhu neopouštělo, udržovalo a znenáhla stupňovalo a dobré myšlenky energicky se chopilo, aby i to obecenstvo, které více z přepychu, z kratochvíle než z lásky k umění do divadla chodí, přiklonilo se lepším, povznášejícím zásadám, aby stalo se opravdovějším. Obecenstvo, které věnovalo cyklu pozornosť, bude rádo hledati a čekati nové stravy, která, bude-li tak záživnou a dobře připravenou jako letošní požitky, bude jistě velmi vítanou. A pouze tímto směrem můžeme se dočkati někdy toužebné stavby nového, důstojného divadla, touha po vzdělání, stoupání, uvědomění potřeby musí vynutiti postup k lepšímu.

Brno oslavilo památku nesmrtelného tvůrce české opery, největšího našeho básníka a umělce, prvého posvětitele jména českého důstojně a povzneslo se tak na čestné místo mezi uvědomělými městy českými. Významu a zásluh těch, jež mají stejně obecenstvo, ředitelstvo i Družstvo divadelní, musí býti vždy vzpomínáno, poněvadž jsou zasloužené.

Provedení cyklu bylo na ctihodné výši umělecké, hlavně podání solových partií odpovídalo hodnotou významu a obsahu děl Smetanových. Vděčně vzpomínáno bude vždy zásluh pí. Svobodové-Hanušové, p. Doubravského a pí. Skálové. K nim družily se šťastné výkony pí. Pivoňkové, pp. Pivoňky, Komarova, Kareše, Malého, Beneše a Mansfelda. Nejlépe provedeny: Braniboři, Prodaná nevěsta, Dalibor, Hubička a Dvě vdovy. Obtížnější pro zpěváky jsou Tajemství a Čertova stěna. Největšímu zájmu těšila se Libuše, musela býti na přání opakována.

Z ostatních českých skladatelů připadly na Fibicha (Námluvy Pelopovy) 3 večery, Šárka 2, Psohlavci měli 5, Husitská nevěsta 1, Ve studni 1, Radúz a Mahulena s hudbou Sukovou 2, Lesní vzduch Nešverův 1 večer.

V Brně, dne 3. dubna 1901. — k. —

*

Koncerty. Koncertních produkcí přinesl poslední měsíc saisony nemnoho. Ale vesměs velmi zajímavých. Především byla opětná návštěva berlínských filharmoniků každému hudebníku velikým svátkem. Orchestr v každém ohledu dokonalý: výborný, přiměřeně vydatný a ve všech odstínech zvukově ladný ve svém smyčcovém kvintettu; obdivuhodný ve přesné souhře, čistotě ladění, lehkosti a jemnosti své harmonie dřevěné; přímo ideální ve své harmonii žesťové, nekonečné stupnice odstínů schopné a vždy ušlechtilé a krásné a naprosto vyrovnaně znějící. Orchestr, kde každý člen o sobě je svého nástroje virtuosem, ale kde jím nechce za každou cenu býti. A orchestr dirigován tenkráte kapelníkem ne té velikosti slohové, jež vyznačovala loňské výkony Richterovy: ale mistrem bez odporu genialním. V pojetí a dirigování Artura Nikische je méně síly, méně objektivní velikosti; ani přebytek temperamentu jich nevyznamenává. Je tu více měkkosti, slovanský femininní charakter — jeť Nikisch z pola Maďar, z pola Moravan — jeví se tu sloučen se zvláštní raffinovaností nejmodernějšího člověka. Proto také Beethoven v Nikischově prove-

dení vysoce zajímal svojí odlišností od obvyklého, klidně velikého a přec pathetického pojetí, zajímaly ty nervy, které tu se rozechvívaly vedle a snad i místo záchvěvů duše. Imponoval do nejskvělejších, nejostřejších facett vybroušený Berlioz. Ale uchvátil povaze Nikischově patrně rovnorodý Čajkovský, zastoupený v pořadu svým přec ne nejsilnějším symfonickým dílem: změkčilou, salonním parfumem dýšící, zhusta divadelně banální, jedovatě ale sladce omamnou symfonií z e moll. — Holdem českému umění a mistru Dvořákovu bylo výborné provedení »Holoubka« — podnět ku skvělé ovaci skladateli se strany dirigenta, orchestru i obecenstva. — Koncert spolku hudebních umělců dal zavítati k nám proslulému žáku Lisztovu Bernhardu Stavenhagenovi. V Beethovenově koncertu z c moll a v několika solových skladbách Chopinových a Lisztových poznali jsme jeho sílu: jeho přebohatě, vždy krásně a klidně a vřele odstiňovanou hru. Orchestr konservatoře toho večera zvlášť šťasten byl ve svém opětném provedení Glazunovy symfonie; skladba jevila se tenkrát ve mnohem příznivějším světle v podrobném tom urovnaném propracování, než při svém prvním provedení. — Na paměť šedesátiletých narozenin, jichž by se byl při malé jen shovívavosti kosy Moraniny dočkal Julius Zeyer, pořádán v Rudolfině večer, kde provedeny, pokud možno, skladby zesnulému básníku zvlášť milé či s dílem jeho související. Dvořákův koncert pro chorobu prof. Wihana nedošel provedení. Zbyla »Píseň bohatýrská« — sám slyšel jsem z úst Zeyerových slova nejvyššího obdivu pro hudbu symfonických básní Dvořákových — : ta skytla příležitost, ukázat se novému složení orcherstru plně. Zcela dobře osvědčila se tu zdatnost zejména harmonie dřevěné. Dva melodramatické úryvky z Radúza a Mahuleny přednesla pí. Hana Kvapilová. Melodie jejího hlasu i poesie přednesu a výraznost jeho pojily se se Sukovou snivou hudbou v celek pohádkové krásy. Jen houslové solo snad případněji by byl zazpíval sladký zpěv Hoffmannových houslí: vždyť byl mimo to, právě jako skladatel hudby k »Radúzovi a Mahuleně«, básníku milým a oddaným přítelem. Úvodem koncertu zahrán Smetanův Blaník. Oskar Nedbal tedy šel o krok dále ve svém smetanovském repertoiru. A šel nevím o kolik set kroků dále ve svých výkonech dirigentských. Se živou vzpomínkou na světového dirigenta Nitische v duši byl jsem uchvácen tou zdravou, mužnou prostotou pojetí, neraffinovanou a proto bezprostředně k srdci jdoucí našeho nejsilnějšího výkonného muzikanta. A uvažoval jsem, čeho by, se svým zde již tak patrným smyslem pro zvuk, s tím uměním, dát všemu znít sytě, ať jemně či v největší síle, dokázal s orchestrem ve všech částech dokonale ovladatelným, neomezen na několik kratičkých zkoušek. Při tom pak žasnul jsem nad tím pokrokem po stránce zevnější: nad tou obratností a smělostí ruky, vedoucí celek pouhým vyznačením linie melodické, ani ne z míry vzrušeným, nad tím úplným ovládnutím techniky řízení. — By vyplněna byla další čísla pořadu, propůjčila slč. Emmy Destinova půvab svého zjevu, nádheru svého hlasu a kouzlo svého umění. Arie Mařenky ze třetího jednání Prodané nevěsty nabyla v podání slečnině rázu tragicky mo-

numentálního tou hloubkou citu a klidem frase. — Rudolf Friml, žák prof. Jiránka, který nedávno na sebe upozornil svými zajímavými pianistickými výkony, uspořádal v Rudolfině samostatný klavírní večer. Úspěch jeho rostl s ubývajícím počátečním rozčilením. Technika jevila se čím dále tím lehčí a smělejší, tón zněl mohutněji a pružněji, reprodukce třeba Chopinovy etudy či impromptu či Taussig-Schubertova pochodu jevily se již plny života a prozářeny leskem virtuosity. Po stránce technické a zvukové pozoruhodny byly myšlénkově ovšem nesamostatné a formálně rozptýlené improvisační přídavky koncertistovy. Slečna Ot. Dvořákova přiměřeně doplnila řadou písní, jimiž dosáhla velikého úspěchu, pořad. — Večer komorního spolku zajímal především Tanjejevovým novým kvartettem: dílem silně reflektovaným, nepříliš výrazným co myšlének se tkne, než nanejvýš duchaplně vystavěným, po stránce technické namnoze na hranici možnosti se pohybujícím, než zvukově právě zvlášť poutavým. Pomalá věta plna je nad to citu, neklidně ovšem se vlnícího. Dílo jinak jen v ideální reprodukci českého kvartetta možné. *K. Hoffmeister.*

*

Přehled literární.

André Chéradame, L' Europe et la question d' Autriche au seuil du XXe siècle. Paříž, 1901, Plon-Nourrit et Cie. (Dokonč.)

Kapitola, jež následuje, má nadpis: Hnutí všeněmecké v říši německé. Je rozdělena ve dvě části; v prvé pojednává se o veřejném mínění, v druhé o berlínské vládě. Část prvá je soustavným a do podrobností jdoucím výkladem o agitaci, kterou má veřejné mínění v říši býti získáno pro všeněmecké programy. Líčí se zase, ale na širším základě, agitace Všeněmeckého svazu lipského, agitace brožurami, spisy pro mládež, manifestačními shromážděními, na nichž pravidelnými hosty byli radikální poslanci němečtí z Rakouska, citují se významné úryvky z řečí tu pronesených, autor je tak informován, že může otisknouti i část seznamu důvěrníků Všeněmeckého svazu v Rakousku. Dále se karakterisují kratčeji cíle a činnost spolků se Svazem tendencí příbuzných: mnichovského Odinvereinu, Spolku Gustava Adolfa a jeho propagandy na podporu hnutí »Los von Rom« v zemích rakouských a spolku evangelického; v text vloženo zase výmluvné faksimile obálky z nějaké brožury, vybízející obyvatele Chebska, aby přestoupili k protestantství, brožury tištěné v Brémách. Následuje podobná revue společností hospodářských, v níž se ukazuje, jak agitace pro průplavy labsko-dunajský a odersko-dunajský souvisí s hnutím velkoněmeckým (dr. Hasse propaguje myšlénku nových vodních drah jako etapu k celní unii středoevropské) a konečně výčet jiných korporací, sloužících cílům německé politiky světové a výčet žurnálů podporujících všeněmecké ideály. Zvlášť důraznou obžalobu v té příčině vznáší p. Chéradame na korrespondeční bureau Wolffovo v Berlíně, o němž tvrdí, že je v rukou vládních jako jiné kanceláře podobné a na něž

patrně vztahují se narážky, s nimiž jsme se již setkali, o soustavném klamání ciziny o poměrech rakouských skrze korrespondeční kanceláře. Dosti obšírné jsou výklady o podpoře, které dostává se agitaci všeněmecké v Rakousku od vlivuplných osobností, zaujímajících vynikající postavení veřejné — zde shledáváme se s projevy Mommsenovými (známý list do Neue Freie Presse r. 1897), generála Goltze a plukovníka Bernhardiho, kteří mluvili nepokrytě o příštím boji za velikost Německa a sjednocení rozptýlených živlů německých, zde znovu mluví se o agitaci Svazu všeněmeckého mezi mládeží universit i škol středních, o rapidním vzrůstu Svazu (r. 1894 měl 5.600 členů a 27 odborů, r. 1900 21.361 členů a 165 odborů), o agitaci pro návštěvu pražské německé university, citují se i poetické formulace pangermánských přání, jeden — zajímavo dost — motivem příbuzný známé »Modlitbě« Sv. Čecha. *)

Leckterý z dokladů, jež tu a i v další části své práce p. Chéradame uvádí, ztratil by, isolován, snad leccos ze své důkaznosti. Ale to souvisí přirozeně s povahou věci i situace — že autor »otázky rakouské« není posuzovatelem tendenčním, o tom svědčí s dostatek to, že uvádí i hlasy Němců agitaci pangermánské se vzpírajících. Jsou tu citovány projevy katolické Köln. Volkszeitung, projevy německé strany práva a jednoho listu jihoněmeckého — hlasy, které, jak praví autor, již nejsou nikterak s to, aby agitaci učinily přítrž.

V souvislosti s tím najdeme několik slov výkladu o thematu, jež by po mém soudu vyžadovalo pozornosti bedlivější, o exaltaci, jak praví p. Chéradame, německého nacionalismu, o theoriích o superioritě německé nad všemi národy a především ovšem nad Slovany, o »un véritable ébranlement nerveux«, rodícím se z plánů světové politiky a mezujícím tu a tam až s velikášstvím. Tato psychická disposice velké části německé intelligence, vznikající z nauk o superioritě germánské, o poslání Germánstva jako národa panujícího, živená filosofií i historií a na venek jevící se zejména až chorobným zhrdáním Slovany, Čechy ovšem především, zasluhovala by analyse a měla by k sobě soustředit obavy mnohem více, než agitace Alldeutscher Verbandu. Čech mimoděk vzpomene podobné nálady u nás, před vypuknutím válek husitských; tenkrát české sebevědomí národní bylo

*) Deutscher Gott, o lass gelingen,
Was dein Volk von dir erfleht;
In der Zukunft Völker-Ringen
Steh, wo unser Banner weht,
Treu geeint Alldeutschland da
Von dem Belt zur Adria.

A k tomu Čechovo:

Ó Ty, jenž řídíš veškerenstva dráhy . . .
Až hrozná bouře rozhodnutí třeskne,
v níž padne los i mému národu,
stůj tam, kde ocel spravedlivá bleskne
pro plemen uhnětených svobodu,
bud tam, o Pane,
kde proti křivdě právo svaté stane!

exaltováno podobne; formule jako »svatá« země česká a »svatosvatý« národ český ji vyjadřovaly a triumfy vojsk husitských byly v první řadě jí, tím nevyslovitelným zhrdáním »inferiorním nepřítelem« podmíněny. P. Chéradame uvádí na doklad německého velikášství obsah brožury »Germania triumphans« z r. 1895. Je to bláznovství, napsal o tom »Journal de Colmar«, ale bláznovství nebezpečné. Němci jsou již, uzavírá autor, většími chauvinisty, než byli Francouzi; rostoucí nacionalismus ozývá se i z projevů oficielních; z těch jedním z nejvýmluvnějších je slovo říšského kancléře hr. Bülowa: Německo, v příštím století, bude musit býti kladivem nebo kovadlinou . . .

Zajímavá druhá část kapitoly, o poměru vlády berlínské k agitaci všeněmecké, je ovšem jen snuškou projevů a známek, z nichž by o benevolenci vlády k hnutí souditi se mohlo, je to pokus o důkaz z indicií. Ukazuje se, že v hnutí všeněmeckém účastny jsou osoby, stojící blízko dvoru, ukazuje se, jak vlády německé trpěly protestní projevy protirakouské a trpí agitaci všeněmeckou, jež, pokud šlo o projekt rozmnožení válečného loďstva, stála přímo ve službách vlády. Co tu dále je vyloženo o Brustově a Berdrovově »Lehrbuch der Geographie für höhere Mädchenschulen« (1895), že prý tam část Čech je vkreslena do Německa, nedokazuje pranic a zakládá se vůbec na nedorozumění; mohlo také odpadnouti to, co následuje o německém konsulátu v Praze. Z řečí císaře Viléma II. podávají se dále ukázky, jež mají dokázati nacionální pojetí jeho role a jeho politického programu a podávají se data o abnormálním zbrojení let posledních v Německu, o zbrojení, k němuž byl prý souhlas v parlamentě získáván poukazem na možné zmatky v sousedství. Ze všech těch známek a ze zahraniční politiky německé vůbec chce p. Chéradame uzavírati, že Německo připravuje se již nyní pro všechny možnosti budoucna. Cituje ovšem i slova Bülowowa z prosince r. 1899 odmítající všechny pověsti o fantastických plánech, ale přesvědčen jimi není. Řeči promluvené v říšském parlamentě německém cituje p. Chéradame z tištěných stenografických protokolů, ne z novin.

Kapitola následující, šestá, věnována je možnostem a hypothesám, týkajícím se uskutečnění všeněmeckých plánů vzhledem k Rakousku (Comment peut se poser la question d'Autriche?). Jakým způsobem může rakouská otázka vyvstati, se představiti, vyskytnouti? Může se to státi buď v míru buď válkou. Pro prvý případ uvádí pan Chéradame tyto možnosti: pokračování agitace prusofilů v Rakousku, jejíž cílem je zničení loyality Němců rakouských, vměšování se Berlína v nesnáze souvisící s otázkou nástupnictví na trůně, vyloučení Haliče a Bukoviny (a Dalmacie) z Cislajtanie, jež by bylo důležitou etapou v postupu Všeněmců k cíli konečnému a proto aktem mezinárodní důležitosti a konečně celní unii Rakouska s Německem. Takovým způsobem asi mohlo by Rakousko dostati se v úplnou závislost na Německu. Veřejné mínění evropské ovšem více počítá s možností vojenské intervence, a to buď pro případ, že by měla nastati změna na trůně, bud že by Německo ve výhodném utváření situace mezinárodní vidělo »occasion unique«, jíž třeba užiti. Třeba

opět připomenouti, že tyto hypothesy a možnosti povahy ovšem delikátní probírá p. Chéradame se stanoviska opravdového přítele Rakouska; polemisuje na př. zcela rozhodně s míněním rozšířeným ve francouzském tisku a šířeným tam prý německými telegrafními agenturami, jakoby jednotnost Rakouska měla naději existence jen do nejbližší změny na trůně. Rakousko je silnější, než myslí cizina, Rakousku z nitra jeho nebezpečí nehrozí, nebude-li se mísiti do vnitřních záležitostí jeho cizina — to je asi tenor těchto výkladů. Cílem knihy je ovšem ukázati, že takové vměšování ve vhodný okamžik je tajným plánem ciziny, a je to zejména možnost »jediné příležitosti«, kterou analysuje p. Chéradame podrobně. Touto příležitostí bylo by prý vojenské oslabení Francie (vnitřními spory), válka francouzsko-anglická anebo všeobecný požár evropský, vzešedší ze shody anglicko-německé nebo z jiné příčiny. P. Chéradame je dosti obšírný a dosti interessantní v těchto výkladech o možné mezinárodní situaci; mluví zde i o vnitřních poměrech francouzských, přidávaje se k těm, kteří těžce nesou agitaci proti militarismu ve Francii a ukazují na nebezpečí z toho hrozící. Vykládaje hospodářské tendence a potřeby předních pěti velmocí světových, uznává, že výsledek může býti buď ten, že Angličané a Němci, jejichž obchodní zájmy se naprosto rozcházejí, musí postaviti se proti sobě anebo že se dohodnou — na útraty třetího. Tím třetím může býti jen Francie a Rakousko.

P. Chéradame uvažuje o eventualitě i se stanoviska vojenského. Vojenskou hotovost a připravenost Německa vytýká zcela krátce; proti ní staví obraz Rakouska útoku od severu i západu otevřeného. Kdyby přirozené pevnosti horské kolem Čech byly opevněny, mohla by, praví, pevnost ta dominovati střední Evropě; nedostatek peněz a poměr k Prusku tomu nedovolil; pevnosti, jež jsou v českých zemích, nemají valné ceny; armádą rakouská s a m a by pravděpodobně nestačila zastaviti pochod Němců k Terstu. P. Chéradame připojuje k tomu výklad o oslabení naší armády národními spory; činí to ovšem s jiného stanoviska, než slyšeti v posudcích říšskoněmeckých, ale upřílišuje jistě podobně, jako se upřílišuje v těchto posudcích; tak zle věci bohudík jistě se nemají. Historka z manévrů, kterou vypravuje, je zřejmá báchorka. Tu najdeme případ, ovšem jediný, kde autor dal se oklamati sám tendenčními výklady, proti nimž bojuje. Prusko, pokračuje, potřebuje ovšem k válce výbojné souhlasu spolkové rady, ale rozkaz mobilisace souvisící s čínskými záležitostmi posledními ukazuje, jak toto ustanovení dá se obejíti. Vše by záleželo na rychlosti akce (dle soudu všech techniků vojenských lze invasi českých zemí provésti v 8—10 dnech); na této rapidnosti útoku zakládají se i některé výpočty, jak se zdarem provésti plán invase, i kdyby Francie a Rusko postavilo se proti tomu vojensky. Nemůžeme ovšem vcházeti v tyto detaily — p. Chéradame končí tuto kapitolu appelem k Francii, aby byla prozíravou a snažila se býti pohotovu podobně jako Německo, aby pronikla se přesvědčením o evropské ceně Čech, jež jsou úhelným kamenem budovy rakouské a pochopila, že na osudu jejich závisí na léta osud Evropy . . .

O platnosti tohoto závěru nemůže ovšem býti sporu. Jak se tu úsudky o rakouském významu Čech, úsudky z protivných táborů shodují! Známý německý historik právní, professor v Tubinkách, Thudichum, uveřejnil nedávno v »Neue Freie Presse« delší vypravování o večeru, který strávil u Bismarcka r. 1887. Mluvilo se i o »otázce rakouské«. »To, co bylo žádoucí« (das Wünschenswerthe), pravil Bismarck, je dosaženo nyní spolkem s Rakouskem. Nemůžeme tam přijmouti více, než co nám dávají dobrovolně. Česká mísa s českým knedlíkem (die böhmische Schüssel mit dem czechischen Kloss) byla by pro nás také těžkou stravou, a Vídeň by se sotva spokojila postavením hlavního města v provincii.« Není to jediný výrok Bismarckův, pověděný v tomto smyslu. Morálka jeho je na snadě: Rakousko by mělo ten český knedlík učiniti sousedu hodně nezáživným.

Ještě vzdálenější eventuality provedeného plánu pangermánského líčí kapitola sedmá: Čím by bylo Německo zvětšené o Rakousko? Autor předpokládá stav, docílený vývojem bez války, stav rakousko-německé celní jednoty bez Haliče a Bukoviny — tedy minimum revendikací všeněmeckých. Obraz moci středoevropské, jejž kreslí, lze snadno si domysliti. V říši té s 69 mil. obyvatel bylo by přes 11 mil. Slovanů; nebyli by snad od Němců assimilováni, ale jistě opanováni. P. Chéradama zajímají více vojenské důsledky této jednoty a pak zejména důsledky hospodářské; konsekvence politické a to závažné předvídá i pro Balkánské státy beztoho značně již prosycené němectvím (zde užívá autor dat knihy Ch. Loiseauovy, Le Balkan slave, Paříž 1898). A v tuto stranu vrhla by se i hospodářská výbojnost unie — Německo ostatek již od let soustavně pracuje o obchodní a hospodářské opanování Turecka, především tureckých zemí asijských. Všechny kroky německé politiky a německého kapitálu v tomto směru, boj o dráhy v Malé Asii a boj o dráhu z Bagdadu k Perskému zálivu, vliv Německa v Turecku vůbec líčí se zde velmi podrobně a velmi poučně. Co Pavel Lagarde (orientalista a theolog, † 1891), jenž prvý formuloval všeněmecké ideály, žádal, počíná se uskutečňovati: řetězem osad německých na Balkáně povede cesta k zaslíbené zemi německé vybojnosti hospodářské: Malé Asii a Mesopotamii. K tomu všemu je Rakousko nezbytno; bez něho je vše nedokonalé a celá stavba může se sřítiti . . . Mapkou znázorňuje zde opět kniha výklad autorův graficky.

Kapitola poslední obírá se otázkou, jak mohou zachovati se k »otázce rakouské« jednotlivé státy, Německo ovšem vyjímaje (L'intégrité d'Autriche et les puissances). Začíná státy méně důležitými: Turecko by ve vlastním zájmu mělo býti proti Velkoněmecku, ale nedá se předpovídat, jak by se zachovalo; Bulharsko by se řídilo Ruskem; o Srbsku nelze tvrdit nic určitého; Rumunsko by mělo zájem v rozbití Rakouska; Italie by snad dohodla se s Německem a obětovala mu Terst a Polu za Trentino, po případě snad ještě za jinou náhradu. Spojené Státy severoamerické mají velký zájem na tom, aby k sloučení Německa s Rakouskem nedošlo.

Mnohem zajímavější jsou výklady páně Chéradamovy tam, kde mluví o pravděpodobném chování Anglie, Ruska a Francie. Celní unie německo-rakouská, praví se zde, byla by jistě na velkou škodu anglickým zájmům obchodním: příkazy situace i tradice minulosti měli by Anglii vésti proti Německu. Nyní však jsou u vlády dva největší odvážlivci naší doby: Chamberlain a Vilém II. Nemohlo-li býti plánem prvého z nich dorozuměti se s druhým, soustřediti se na Afriku, dostiučiniti antipatiím protifrancouzským a zároveň území anglická na dlouhá léta uchrániti obchodní konkurence mladého soupeře? Měla li by Anglie kořist ve francouzských osadních sférách, musilo by ji míti Německo v Rakousku. Dorozumění takové je možné, p. Chéradame má za to, že některé známky k existenci jeho ukazují, ale přes to má příští chování Anglie za nejisté.

Mluvě o Rusku, klade si autor přímo otázku, má-li car zájem v tom, aby svolil k rozdělení Rakouska? Všeněmci v to doufají — v brožuře varšav. historika, Němce M. Hofmanna (Rückblick auf Oesterreich i. J. 2000, Lipsko 1898) byla Rusku přímo z kořisti přidělována Halič a Bukovina a Cařihrad s tureckou částí Rumelie. P. Chéradame rozbírá podrobně otázku prospěchu Ruska z takového nebo podobného zisku. Praví, že nejsnáze mohlo by Rusko zabrati Halič, ale dokazuje zároveň, že by získání Haliče bylo asi stejně břemenem jako ziskem. Hospodářsky i territoriálně znamená Halič málo, vojensky více; ale Rusko by dostalo zároveň 3 mil. Poláků, vychovaných v svobodě a přes 3 mil. Malorusů, velkou většinou unitářů a malorusky nacionálních. Měla-li by Halič býti kompensací za rozšíření Německa k Terstu, byla by to kompensace směšně malá; Cařihrad Němci nabídnouti nemohou, pro zisky v turecké Asii pak Rusko podpory Němců nepotřebuje. K tomu přistupují úvahy povahy lze říci mravní: Rusko nemůže dopustit, aby Slované rakouští byli rozdrceni od Německa. P. Chéradame věnuje těmto nadějím sotva půl stránky; obšírněji pokračuje ve výkladu, že materielní prospěchy Ruska nemohou dovoliti tomu, aby Německo, zmocníc se Terstu, odřízlo Rusko od západu, vypudilo z moře Středozemního a vrhlo zpět na Asii. Postup Němců v Malé Asii a Mesopotamii beztoho jest předmětem žárlivosti ruské, a interessem ruským vůbec nemůže býti, dopustit sesílení Německa a oslabení Francie. Dnes je Rusko svými ohromnými výpůjčkami, učiněnými ve Francii, těsně k Francii připoutáno: vše co oslabuje Rusko, škodí francouzským věřitelům jeho, vše, co ohrožuje hospodářský vývoj Francie, je nebezpečím Ruska. A proto Rusko nemůže na žádný způsob s plány všeněmeckými souhlasiti, neboť provedení jich bylo by hroznou ranou francouzskému obchodu a průmyslu.

Tak dostává se p. Chéradame k otázce, jak by se chovala ve vyloženém případě Francie? Odpověď na ni najdeme hned na počátku paragrafu: postavení Francie jako velmoci je úzce závislo na celistvosti Rakouska. Nejsou to bohužel všichni Francouzi, kteří smýšlí podobně; většina významu Rakouska pro Francii nezná, někteří dokonce kojí se nadějí, že Německo by odškodnilo Francii

za své zisky v Rakousku vydáním části Elsasu a Lotrinska. Autor «Otázky rakouské« snaží se dokázat, že tyto naděje jsou klamné. Ostatek: kdyby toho nebylo, je tu překážka povahy mravní, překážka, jež každé vládě republikánské zapovídá i pouhou diskussi o projektu. Francie, která ve jménu práv národních protestovala proti annexi Elsasu a Lotrinska, ta Francie mohla-li by vzíti své staré provincie zpět za cenu infámního činu, jenž by byl negací vší její historie? A v souvislosti s tím cituje se protest poslanců českých z roku 1870, protest proti bombardování Paříže a zabrání Elsasu a Lotrinska, projevy poslance Hořice v rakouském parlamentu, projev městské rady pražské obci Pařížské. Pozorujeme, že tu autor pozvédá hlas, jeho appel Francouze k Francouzům, jeho slovo »zneuctění na věky«, jímž by bylo opuštění rakouských Slovanů, jeví nám celou sílu srdečných sympatií, jež vedly jeho péro. Ale nejen sympatií k nám — p. Chéradame může hned na to, a to velmi přesvědčivě, dovoditi, že by spojení Německa s Rakouskem bylo pro Francii pravou katastrofou a to jak po stránce politické, tak hospodářské, tak sociální. Potom pochopíme slova A Rambaudova: Možnost rozkladu Rakouska je pro Francii otázkou bytí a nebytí! Hlasů podobných uvádí p. Chéradame více: smysl jejich je vesměs: trvání Rakouska je zájmem evropským. Slyšeli-li jsme, že na př. ve Francii ani toto mínění nemohlo proraziti, můžeme těšiti se vývodům, jež jsou s to, aby poznání situace rozšířily měrou co největší.

Závěr knihy shrnuje v jedno vynikající momenty výkladů předchozích. Setkáme se v něm ještě jednou s líčením možné války evropské — války o Rakousko, ale p. Chéradame obírá se eventualitami jejími jen, aby dokázal, že k ní dojíti nemusí. Mír je slovo, jímž končí svůj závěr a týž závěr zahajuje tvrzením, že jest možná zabrániti předem, aby se »otázka rakouská« prakticky nevyskytla. Z Rakouska samého nebezpečí nehrozí, nýbrž jen z agitace Všeněmců v říši. Massa národa německého není Všeněmci ještě získána; stačilo by naplniti ji přesvědčením, že agitace dra. Hasse povede k evropské válce. Hnutí německé v říši lze ještě zastaviti, ač je již nejvyšší čas — a o to se přičiniti je povinností alliance francouzsko-ruské. Ruské veřejné mínění je na to připraveno — p. Chéradame tu cituje řadu novinářských projevů z poslední doby — francouzské také (z toho, co následuje, je patrno, že značnou částí Francouzů není si autor jist zcela: rozdělení Francie ve dva tábory, rozdělení, jež by patrně jevilo se i v otázce p. Chéradamem řešené, hlásí se z opatrných těch úvah zřejmě; autor není si jist stranou protivojenskou, židy a socialisty: většina, velká většina jeho je ochotna dívati se na vývoj věcí ve střední Evropě v duchu autora naší knihy). Co tedy je třeba, bylo by především to, aby přesvědčení, že Francie a Rusko považují nedotknutelnost Rakouska za svůj interess nejvlastnější, nabylo hojného a výmluvného výrazu ve veřejném mínění, tak výmluvného výrazu, aby v Německu nemohli býti v pochybnostech o tom, jak by se Francie a Rusko v případě potřeby zachovaly. Německo by potom musilo přiznati barvu: buď by zastavilo agitaci Všeněmců

(moc k tomu má jistě), anebo dalo na jevo, že všechny obavy byly odůvodněny. Buď jak buď: dohoda rusko-francouzská musí dojíti k požadavku zachování jednotnosti Rakouska a požadavku absolutní neintervence z ciziny. Situace je dost příznivá, aby vojenská moc stojící za těmito požadavky měla všechny naděje úspěchu, a potom fakt ten stačí sám sebou, aby v Německu plánů mír ohrožujících zřekli se vůbec. P. Chéradame při tom šíře pojednává o chancích války, v níž by na jedné straně bylo Rusko, Francie a Bulharsko (3,230.000 ručnic, 273.000 šavlí, 10.753 děl) a na druhé straně Německo, Italie a Rumunsko (2,977.000; 135.000; 7.698) a ukazuje, že by tu nejen převaha byla proti Německu, ale že by ještě hroznější zbraní bylo zastaviti mu dovoz zásob potravních z Ruska a Francie. Jakou roli by při té válce hrálo Rakousko, není z výkladu p. Chéradamova zcela jasno; jeho dohady o chování části armády jsou nesprávné, ano fantastické — v této příčině, opakuji, není p. Chéradame zpraven dobře.

Francie a Rusko musí, pokračuje p. Chéradame, připraveny býti tak dokonale, aby Německu jevil se výsledek války silně pochybným. To dostačí, aby zachovalo mír a schladilo Všeněmce v říši i v Rakousku. Rakousko samo sobě ponechané bude se vyvíjet pomalu, ač jistě ne bez krisí, k jedině pravé ústavě své, k federalismu. »Rakousko stalo by se potom protiváhou německých ambicí světových a zůstalo by úhelným kamenem budovy evropské, silnějším ještě než dříve. A čeho třeba, aby byla světu zabezpečena všechna tato dobra? Nic víc než vůle míti se v čas na pozoru.«

Tím končí tato důležitá, pozoruhodná kniha, za kterou nemůžeme, v plném slova smyslu, býti autorovi dosti vděčni. P. Chéradame prokázal nám a všem přátelům Rakouska poctivou, velikou službu — dal nám knihu, jež by měla vlastně napsána býti někým z nás, někým z národa nejvíce ohroženého a nejvíce interessovaného. Ale je lépe, že ji napsal Francouz než Čech — jemu se bude více věřiti a jeho projevy mají větší publicitu. Několik omylů nebo nedopatření, jež jsme ve velké práci jeho mohli postihnouti, nepadá na váhu proti jejím přednostem, k nimž jako neposlední náleží i takt a umírněnost, s jakou píše o věcech pro nás namnoze delikátních. Kdyby již nic jiného nebyl dokázal, než že proti tomu evropskému kartelu tisku nám nepřátelského, ve službách německých stojícího, tisku, jenž opanoval i veřejné mínění ve Francii, proti tomu nejraffinovanějšímu a nejmocnějšímu nepříteli našemu, postavil obraz pravého Rakouska a svým krajanům vyložil poctivě naše poměry, byl by vykonal čin veliký.

Kniha páně Chéradamova je věnována »členům francouzského parlamentu«. Je to, jak netřeba vykládat, dedikace vážná a výmluvná — ale takových dedikací by mohla kniha míti několik. Nemyslím tak ani na rakouské státníky (nemám za to, že jsou tak bezstarostni, jak by se zdálo), ale na nás samé, na náš národ, na naši intelligenci. Naše politická výchova a příprava — míním ovšem politiku v pravém nebo vyšším slova smyslu — nesnese přísnější kritiky, nemáme výchovných orgánů v té příčině aspoň na prostřední výši stojících, rveme

se pro malá nebezpečí a o velikých víme málo nebo nic, a tato velká nebezpečí nejsou to bohužel, jež by určovala směr našeho postupu. Německo se u nás podceňuje, často naivním způsobem, o poměrech a situaci v uzavřeném území, mimo menšiny, nestaráme se pranic. — — Bohužel, tento rejstřík stížností a trpkých pravd dal by se ještě mnoho prodloužiti. Nuže — knihy, jako Chéradamova, jsou to, jež zdivočilý nebo pokleslý politický interes vedou k větším obzorům, jež vychovávají a zušlechťují. Proto bych přál knize p. Chéradamově u nás mnoho, velmi mnoho čtenářů. *W.*

*

Spisy Adolfa Heyduka: Čís. XIX. »V polích«. Básně 1878—1892.) — Čís. XX. »Pod Vítkovým kamenem.« Kresba ze Šumavy. Druhé, nově upravené vydání. — Čís. XXI. »Černé růže«. Básně (1889—1900.) — Nákladem J. Otty v Praze 1900. Cena K 1·20, —·96, —·80.

Je to poesie snílka a čisté duše, které se nikdy nedotekla vášeň strhovat a silou se opřít něčemu, která však ve svém passivním, měkkém odevzdání se je mnohému blízká a milá.

A kdyby se položila otázka, která z obou poesií více je na svém místě, nemohlo by se na ni odpovědit apodikticky v tom či onom smyslu jednostranně. Jedni postavili by se na stranu tu, druzí na stranu onu. A jsou chvíle v životě, kdy by i jedno a totéž nitro kolísalo: tak rádi se rozohní jedni nad gigantickým balvanem, jenž kamenným svým bokem rozráží vlny bystřiny a čelí jim, tříště je v tisíce krůpějí —, a jiní zas tiše stojí zadumáni nad plovoucí pestrou kyticí, která je šťastna, že ji voda unáší. Kde tu je víc poesie? Těžko říci. A v životě lidí je tomu nejinak.

Heydukova duše dává se unášet a očividně je šťastna, nemusí-li se okolí svému postavit v odpor. Duše stvořená pro štěstí z krásy, která je jí lehce dosažitelna, která ji obklopuje v harmonii rodiny, v šelestu rozkvetlých větvic, v písni skřivana, v jásavé hře slunečního paprsku. S proudem krásy té pluje i touží, nalézajíc v každém okamžiku něco pro svoje nadšení a svoji slast. Není to prosté registrování krásy, ale je to splývání a srůstání s ní, tiché odevzdávání se její náruči měkké a hřející. Tak motýl se někdy dá unášet vlahým proudem stoupající vzduchové vlny, šťasten, že se mu volní a šíří obzory.

Ve sbírce „V polích“ je to příroda, kterou se básník opíjí. Tato struna známa je u něho již z prvotin „Básní“ (1859) a z „Lesního kvítí“ (1873) a jako tam, i tu bije do očí charakteristický zjev, že jaro a léto se svými jasnými tony a požárem barev je nekonečně bližší náladám snílka, než ponurý podzim a zima v jednotvárném svém hávu. Znáte ta pole, když prvně se počnou pestřit nesmělými květy, když měkce se rozvlní v zelených svých nuancích, když meze rozkvetou a obilí zastíní uzounké cestičky. Nuže, tu dobu miluje Heyduk nesmírně a posvětil jí nejobjemnější oddíl sbírky. „Po zkvetlých mezích“ kráčí a zpívá. V té jeho procházce je nyvost i touha, dětinské štěstí a uklidnění. Subjektivní filosofie poety, snílka — a po této stránce bude vždycky zajímava činnost Hey-

dukova — vystupuje tu ve svém nejostřejším reliefu. Z té květiny štěstí, rozpuklé v kráse přírody, pučí mu nový květ pýchy a bujnosti, kterou se plní nitro. Tím vysvětlujeme si úkaz, proč i na těchto českých líchách hraje to místy vervou a rythmem „Cigánských melodií“ (Tajemná doba, str. 26.), proč i tu v době všeobecné krise hovoří básníkovo srdce o zlatých zámcích a komorách a proč snílek-optimista nepostřehuje ničeho, leč zvuků sladkých a štěstím rozjásaných, leč vůně a zlatých barev. Je to blaživý pocit turisty, který je tak prosycen pohledem na kamenitý úval, svítící v slunku, že nechápe rolníka, proč na totéž místo pohlíží bolně. Jemu dokonce stačí, spatří-li unylého kolouška proběhnout paloukem nebo zaslechne-li žežhulku zakukat ve dlouhém verši. A tak je to vlastně poesie laněk a kolousků, lindušek a hřivňáků, zlatých zvlněných klasů a rozkvetlých mezí. Poesie štěstí nitra velmi citlivého a velmi delikátního, kterému slastí může být zase jen krása a delikátnost, které má pro praxi života sice smysl velmi vyvinutý, ale vyhýbá se mu jako akkordu rušivému a kterému pro štěstí dokonalé vlastně velice málo je třeba: naprostého sepjetí s náručím přírody, která živí a hřeje.

Tedy subjektivní filosofie štěstí, která, rozumí se, nemůže stačit každému a již také každý se nedozpívá. U Heyduka je však ta filosofie i jednostranná do jisté míry, poněvadž podmíněna je pouze jistými zásvity a jistými náladami. Tak již podzim a zima nechovají proň tolik kouzla a pokladů. Vidíme to nepřímo i na zevnějším rozsahu těchto oddílů, které vedle prvních dvou jsou nápadně stlačeny. Ale přímo to vysvítá z nitra poesie samé, která v cyklu zimním nezpívá vlastně o ledech a zasněženém poli, ale vzpomíná jara, touží po létě. Když venku hučí vánice, slyší on pisklata ve hnízdech pípat. Darmo nás v básni „Klam“ (str. 142.) přesvědčuje, že i zima má svoje štěstí pro něho — snad, ale štěstí to je ztělesněno pouze touhou po jaře. A příliš výmluvný je poslední verš, tak náhle odbočující, však tím bezprostřednější a význačný:

O, jaro, jaro! jak tě přivítám!

Poesie Heydukova nepřiléhá praegnantně k době, o které zpívá. Tak cyklus, posvěcený náladě polí z jara, v tak mnohém dal by se zaměnit s oddílem „Ve zlatém moři klasů“, kde přenáší se vše do léta. Příčina je zde asi ta, kterou jsem s hora uvedl: básník nevidí zrn a nevnímá tíži klasů, zří pouze zlaté vlnící se moře, mezi nímž blýskají květy. Veškeren dojem vtiskuje se tu opticky, barvou a pestrostí a proto znoj a pot a ruch práce, čímž hlavně charakterisuje se tato doba na polích, je stlačen v pozadí. Okolnost tato, která z pravidla nebývá pomíjena básníky, tím jadrněji mluví pro velké a podivuhodné zaujetí srdce a citu divadlem krásy.

I skladby epické to dotvrzují. Heyduk nerad líčí tvrdý zápas člověka s přírodou. A učinil-li tak do jisté míry ve svém „Dřevorubci“ (1880), nasil do děje tolik lyrické rosy, že jsme na rozpacích, kam vlastně dílo zařadit. „Pod Vítkovým kamenem“ je téhož rázu. Děj prostičký, dojemně vypravující příběh o ženě šumavského hajného, která kdys neodolala touze slovenské rodné písně a potají uprchla s mladým ohnivým cigánem do niv rodného kraje, stačil by sotva pro kratičkou novellku, kdyby toto jednoduché pásmo epické nebylo prosyceno záblesky měkké

lyriky. Je známo, že Heydukova epika nemá bohatství invence ani pronikavého řešení konfliktů. Co ji však činí velmi záživnou, je přesné vystihování nitra hrdinů. Jako by věděl básník, že je mu nejbližší duše prostá a průhledná, nikdy nesahá k postavám složitým. Starý myslivec v naší básni, jeho Maruša a i ten krásný fujarník Stevo, ač několika jen nepřímými rysy kresleni, odhalují se dokořán. Bujná a soucitná — tento rys je básníkovi charakteristický! — šumavská příroda zlaďuje celek, jenž plyne tiše a smírně, bez vírů a vodopádů, hlubin a peřejí, jako nějaký zcela lehounce narýsnutý relief, prostý hrotů a temných rýh.

Poslední poesie básníkova ryje hlouběji. Jeho „Černé růže" dýchají smutkem, chvějí se předtuchou zimy. Viděli jsme, jak málo tam dovede najít básník pro sebe krásy — kdo by se divil jeho smutku! Zde nenalezáme již toho příjemného, lehkého odrazu života, jeho jasu a barvy, však těžká vlna ponurosti dusí každou notu. Píseň podzimku hodně pokročilého, hraná pod surdinkou. Jemnostrunný lyrik však ani zde se nezapřel: na konec bude přece jen vděčen bílé ruce, která mu s láskou zaseje

— hrstku trávy na hrob jen,
v trávu hrstku kvítí — —

A v tom vidím jeden z nejsilnějších Heydukovských prvků této jinak hodně symbolující a reflexivní, ovzduším smrti prosáklé knihy.

Fr. Sekanina.

*

Lord Byron: »Manfred«. Báseň dramatická. Přeložil Jaroslav Vrchlický. »Světové knihovny« č. 196. Nákladem J. Otty v Praze 1901. Stran 82. Cena 20 hal.

Jedno bude vždy světlým přízrakem romantismu: divoké úsilí po něčem velkém, závratném a nadpřirozeném, co odtrhuje od místa i doby a co naplňuje rozkoší a hrůzou velkých životů. Přítomný „Manfred" je jedním z těch hrotů pyšné romantiky, na něž zvířená fantasie postavila člověka, buď aby z něj učinila zjev nadpřirozený anebo aby jej přivedla k šílenství závratnosti prostoru. A skutečně pohybuje se zjev Manfredův v tomto omezení, tápaje a hledaje výšku i samotu, ironisuje a vzpíraje se. Byron více zde, než ve svém „Kainu" poukázal na směšnou malichernost lidského boje a snažení, obklopiv hrdinu grandiosními štíty velehor, stržemi Alp a hloubkou propastí. Zde dává mluviti přírodě velkolepá slova obdivu a majestátnosti, naplňuje ji vílami a duchy, oživuje ji divadly a feerickými kouzly. A do prostřed staví duši rozpálenou, odraz vlastního svého nitra, požitky přesycenou a bolestí znavenou —

— můj spánek, spím-li, není pravý spánek,
leč stálé je to rytí myšlenek,
kterému odolati nemohu . . .

žaluje Manfred už ve vstupní sloce. Duše tak sešlehaná vnitřními víry a boji, žalem a výčitkami, že jediného je jí pouze zapotřebí: „Chci zapomnění!" volá v nejvyšším zoufání ku sboru duchů, jež děsnou suggesci vycitoval z hor a pralesů, mořských hlubin a nekonečných prostorů kosmu — zapomnění toho, co ve mně je! . . . Však obrovský balvan

tragiky, jenž valí se pak celou skladbou a tíží hůř, než skála Sisyfova, dopadá na Manfreda bedra:

Jen co zvem' svojím, můžeme ti dát!
Chtěj trůny, poddané, moc na zemi,
část, celek, vyžádej si záruku,
jež ony živly, jejichž pány jsme,
můž' přinutiti — a pak vše i každé
má býti tvým — — — — — — —
— — — — — — — — — Však
to (co žádáš) není v naší moci! . . .

(Str. 15.)

Zde hlásí se již prvek Faustovský, temný, ponurý a mysticky založený. — V nekonečné trýzni, kdy i moc nadpřirozená jeví se malou k zažehnání krise, počnou v Manfredovo srdce šlehati plameny síly a bohorovného sebecenění. Uvědomováním si bolestých závratí stoupá i mohutnost snášet je, pokud nenadejde chvíle velkého konce. Odtud to odvracení se od člověka, jakožto individua přespříliš nicotného a přimykání se ku tvoům nadpřirozeným. Pud sdílnosti vleče jej na nebetyčné srázy Alp, kde trůní víly, před trůn Arimana, kde zjevy sudiček a bohyně Astarty se mihají, kde vládnou božstva. V rozvášněném chaosu citů tlumí se jádro bolesti — jen jednou či dvakrát bleskne to v lavinách jako zrno žhavého kovu: to tenkrát, kdy Manfred zlákán a oslněn zjevem Víly alpské prolomí na okamžik ledy své hrdosti a bohorovného snění. Zde teprve odkrytěji dovídáme se, po zapomnění, čeho vlastně on touží a co plní jej zžírajícími plameny. Zničil ženu. Mu v tazích byla rovna. Její oko a vlas, tvář a vše až k zvuku hlasu bylo mu podobno, jen v jemnější ještě zladěno krásu. Jak jemu, i jí bylo tiché snění vlastním, neméně i radost zakázaných věd a schopnost pochopit vesmír . . . A nad to vše, co jemu chybí, jí bylo dáno vrchovatě: soustrast, úsměv, slzy, něžnost i pokora . . . „Vše její chyby byly moje chyby, však ctnosti její patřily jen jí." A tu měl mnoho rád, však zabil ji . . . Ne rukou snad — —

— — — mé srdce zhnětlo její,
to svadlo, visíc na mém — —

(Str. 38.)

Tímto okamžikem proniká náhle mlhavým, nejasným ovzduším dramatu reelnější zásvit. Charakter Manfredův, až dosud cizí, přibírá prvky společného zájmu lidstva, stává se méně nadpřirozeným sice, za to však bližším. Tím docíleno přirozených důsledků: vášeň, hrdost, nepoddajnost a blasfemie z úst člověka dopínají se vyššího účinu, znějí pronikavěji a řeřavěji, než z úst bytosti nadřízené. A takto připravil si básník vhodným obratem vděčný moment effektního závěru: Manfred umírá před tváří opata, jenž marně se snažil odvést jej ze započaté dráhy, umírá v mizících stínech duchů, umírá tak, jak žil, ve vzdoru a odboji, veliký kouzelník a ještě větší trpitel. —

Tak jako ve všech téměř svých dílech, líčí tu Byron sebe. Je známa jeho tragedie rodinná, kdy rok po sňatku s překrásnou však duševně malichernou

Isabellou Milbankovou byl jí i s dceruškou opuštěn, na její žádost rozveden a zůstaven dosmrtnému vyhnanství. Bylo to r. 1815. a „Manfred" psán byl v Ženevě rok na to, tedy pod nejsilnějšími údery reminiscencí a vzpomínek. Některá místa jsou přímo vášnivou obžalobou básníka, jehož strašlivé záchvaty přivodily asi tragickou rozluku. A jsou neméně závratnou illustrací bolesti, která v tak vášnivé duši nemohla jiného výrazu nalézt, než vzdoru a odboje, jdoucího do krajnosti. „Manfred" je v té příčině rodným bratrem „Childe Harolda" a „Vězně Chillonského", s nimiž má i do jisté míry stejnou dobu vzniku, stejný vysoce umělecký význam některých passáží a stejnou roztříštěnost celku.

Bohatá, vášnivá a divoce rhytmovaná mluva básně, zejména její význačný tok improvisační, Vrchlický velmi šťastně vyzvedl a uplatnil. Ač „Manfred" přeložen byl již dříve J. V. Fričem, upřímně vděčíme překladateli tuto práci, diktovanou do jisté míry i rozvojem jazykovým. Na dvě mistrné scény zvláště zde upozorňuji: na Manfredův rozhovor s Alpskou Vílou (str. 33.—40.) a na snivé rozloučení jeho při mihotavých hvězdách večera bezprostředně před smrtí (str. 72.—73.).

Fr. Sekanina.

*

Ruská poesie XIX. století. Referuje Dr. Bořivoj Prusík. Žijeme v době, kdy mně vzpomínati musíme všeho, co právě uplynulé století vyneslo na povrch. Proto ta celá záplava přehledových spisů ve všech oborech, celá ta poučná literatura, z níž můžeme teprve posuzovati správně to, co XIX. století vytvořilo. O jednom z takových děl chci tuto několika jen slovy se zmíniti. Je to objemná kniha (o 600 str.), nesoucí název: Русскіе поэты за сто лѣтъ въ портретахъ, біографіяхъ и образцахъ. Составилъ А. Н. Сапиковъ. С. Петербургъ 1901. 8°. Je to nejlepší anthologie lyrické ruské poesie, jakou z posledních dnů znám. Uspořádání jest chronologické a tak podána jest nám v stručném přehledu historie ruské poesie za celých 100 let. Úctyhodná cifra 123 udává nám počet básníků, již v anthologii pojati byli. 119 z nich jest v díle portretováno. Portrety — po většině fotografie — jsou velmi zdařilé a přispívají k názornějšímu vštípení si v paměť toho kterého básníka. Stručná, ale zcela vyčerpávající biografie následuje vždy za portretem. V těchto biografiích uložen jest cenný materiál. Uvažme pouze, že málokterý ze spisovatelů ruských vedle dramat, novel, románů nepokusil se též na poli básnickém, tak že musil býti do anthologie pojat. Proto stává se tím dílo toto i důležitou příruční knihou; kdo o ruskou belletrii XIX. století se zajímá, najde v knize biografické zprávy o všech spisovatelích — až na malé výjimky, jež tvoří belletristé jako Tolstoj, Cechov, Potapenko a málokteří jiní, již na poli poesie buď nic neb jen málo vykonali. A za biografickou skizzou (při níž vždy bývá svědomité ocenění zásluh a působení toho onoho básníka) následuje hojný výběr z poesie (lyrické) básníkovy. Látka, jak řečeno, rozdělena jest chronologicky a sice v desítiletích. Uvnitř každého desítiletí pak autoři (kteří se v tomto desítiletí narodili, neboť rok narození vzat za měřítko) jdou za sebou

dle abecedního pořádku. Aby bohatost obsahu lépe vynikla a aby bylo patrno, o jakých autorech náš čtenář nalézti v ní může poučení, podávám tuto seznam spisovatelů, o nichž jest jednáno:

1779—1789: K. N. Baťuškov, N. J. Gnědič, D. V. Davydov, V. A. Žukovskij, J. J. Kozlov.
1789—1799: Kníže P. A. Vjazemskij, baron A. A. Delvig, K. F. Rylějev.
1799—1809: E. A. Baratynskij, V. G. Benediktov, D. V. Venevitinov, A. V. Kolcov, kníže A. J. Odojevskij, A. J. Podolinskij, A. J. Poležajev, A. S. Puškin, V. I. Tumanskij, F. I. Ttjutčev, A. S. Chomjakov, N. M. Jazykov.
1809—1819: N. P. Grekov, I. Guber, M. D. Delarju, S. F. Durov, J. P. Ključnikov, V. I. Krasov, M. I. Lermontov, N. P. Ogarev, K. K. Pavlova, hrabě E. P. Rostopčin, hrabě A. K. Tolstoj, I. S. Turgeněv.
1819—1829: J. S. Aksakov, B. N. Almazov, N. V. Berg, N. V. Gerbel, A. A. Grigorjev, A. M. Žemčužnikov, J. B. Žadovskaja, P. M. Kovalevskij, A. N. Majkov, L. A. Mej, M. I. Michajlov, D. L. Michajlovskij, N. A. Někrasov, I. S. Nikitin, A. N. Pleščejev, I. P. Polonskij, M. P. Rosenheim, A. N. Fet. N. D. Chvoščinskaja, N. F. Ščerbina, A. N. Jachontov.
1829—1839: P. I. Veinberg, N. A. Dobroljubov, N. S. Kuročkin, V. S. Kuročkin, P. A. Kuskov, D. D. Minajev, I. V. Fedorov (Omylevskij), K. K. Slučevskij, F. V. Černigovec, A. K. Šeller (A. Michajlov).
1839—1849: S. A. Andrejevskij, A. N. Apuchtin, A. P. Barykova, N. V. Berg, V. P. Burenin, P. V. Bykov, hrabě A. A. Goleniščev-Kutuzov, S. D. Drožzin, A. F. Ivanov — klassik, O. A. Kozlov, V. V. Krestovskij, V. I. Němirovič-Dančenko, L. E. Obolenskij, I. J. Palmin, N. L. Puškarev, I. J. Suňkov, N. L. Trefolev.
1848—1859: A. V. Arsenjev, V. A. Giljarovskij, A. V. Kruglov, V. S. Lichačov, N. M. Minskij, N. I. Poznjakov, K. R. (Velkokníže Konstantin), M. N. Sojmonov, V. S. Solovjev, kníže D. N. Certelev, I. I. Jasinskij.
1859—1869: Allegro (O. S. Solovjeva), L. N. Afanasjev, K. D. Balmont, A. N. Budiščev, hrabě P. D. Baturlin, V. L. Veličko, Z. N. Gippiusova, A. A. Korinthskij, V. N. Ladyženskij, K. N. Ldov, L. M. Medvěděv, D. S. Merežkovskij, S. I. Nadson, N. A. Panov, D. N. Sadovnikov, S. A. Safonov, N. M. Sokolov, F. K. Sologub, V. G. Tau, kníže E. E. Uchtomskij, K. M. Fofanov, S. G. Frug, F. A. Červinskij, O. N. Čjumina, V. A. Šuf, A. M. Fedorov.
1869—1879: V. P. Lebeděv, M. A. Lochvickaja, V. A. Mazurkěvič, P. F. Porfirov, D. M. Rathaus, T. L. Ščepkina-Kupernik.

Básníci, již narodili se po r. 1879 — tedy dnes 21letí, nebyli dosud pojati do anthologie.

Doporoučeti tuto velmi dobrou knihu našemu čtenářstvu, bylo by snad po tom, co řečeno, zbytečno. Mnohému stane se nezbytnou pomůckou a tu ho zajisté překvapí láce knihy o 600 stranách a 119 portrétech: 1 rubl 65 kopejek.

*

Tolstoj: Vojna a mír. Napsal Fréderic Passy *)

Neznám Tolstého dlouho, ba do nedávna znal jsem ho toliko z pověsti. Četl jsem od něho několik úryvků, výtahů a několik psaní, která psal před několika léty jistému mladému Holanďanu, aby mu blahopřál, že zavrhoval službu vojenskou třeba i k udržení pořádku a k zabránění zlých skutků. Ano musím se přiznati, ačkoli dopisy vyšly a vychvalovány byly v Journale

*) Sdělujeme úvahu tuto s vědomím, že české čtenářstvo zajisté zajímati bude kritika velkého tohoto díla z péra francouzského spisovatele. (Journal des Économistes, pros. 1900.)

des Débats, v témže časopise, jenž nemá dosti opovržení pro výroky rozhodčí a pro ty, kdož je odporučují, nevěděl jsem si rady se slavným spisovatelem. Je-li útok trestuhodný, jest obrana dovolena; ano je často i povinností, z níž nejsou ani ti nejmírumilovnější vyjmuti.

To stačilo, by ospravedlnilo v mých očích velkou pověst ruského románopisce, nestačilo však nikterak, abych si mohl utvořiti mínění o povaze nepopíratelného jeho talentu, a proto chtěl jsem ho lépe poznati, i počal jsem čísti mimo jiné Annu Kareninu, jeden z jeho předních románů, pak jeho poslední dílo, které bylo právě uveřejněno, Vzkříšení, a před nedávnem dílo o třech svazcích, kterému dal Tolstoj sensační titul: Vojna a mír.

Dojem díla tohoto, mám-li býti upřímným, nebyl takový, jako jsem očekával.

Všeobecně, vyjma snad Vzkříšení, kde děj, ačkoli propleten episodami vedlejšími, ale episodami jednotlivými, jest přece jednolitý a blíží se neustále svému zakončení, jsou díla Tolstého složena z mnoha zápletek, které sice jsou vedeny způsobem mistrovským, a pravda, paralelně jedna vedle druhé, jsou přece jen více méně cizí ději hlavnímu, který zvláště ve Vojně a míru pro samé episody zaujímá místo nejmenší. Scény vnitřní, klevety salonů, soupeřství u dvora, ve společnosti nebo ze řemesla, jsou k hlavnímu ději v poměru přímo přehnaném, hovory metafysické, o zemědělství, popisy parku neb obydlí, jakož i honu na vlky zaujímají tolik důležitosti, jakož i vypravování velmi podrobná, ba až úzkostlivá o pochodu, bitvě a zpátečním tažení. To vše, pravda, dýše životem, kterážto vlastnost vyznačuje talent Tolstého. Všecky jeho osoby, od nejmenších k největším, jsou vzaty ze života. U něho vlastně nelze mluviti o osobách hlavních neb vedlejších, neb všecky, ať se jmenují tak či onak, jsou stejně zajímavé, ba nutno říci důležité, neb jsou to bytosti, které myslí a cítí, které mají formu a životní sílu svět oživující. Místa, která podávají obrázek mravů neb malbu charakterů, popisují obyčeje, názory, city, zvláštnosti neb nízkosti společnosti ruské jak u šlechty tak i u lidu, líčí pány, úředníky, vojáky, sedláky: jsou nepřekonatelná. To není vypravování, to jest skutečnost; osoby jsou před námi žijící a cítící. Vidíme je, slyšíme je, nikdy nic umělého nebo padělaného neprozrazuje nitku, která by jimi jako loutkami hýbala, jak se u mnoha spisovatelů děje. Jest však neméně pravdou, že pro náš vkus, t. j. nás Francouzů, pro naše zvyky a chcete-li pro naše nynější úsudky o logice a jednotě jest v tomto způsobu postupu cosi cizího, a toto cizí vztahuje se hlavně k délce a mnohonásobné malbě u vypravování ve Vojně a míru. Člověk očekává, otvíraje knihu a věda, jakým výslovným nepřítelem války a násilí jest autor, výmluvná a ohnivá slova proti válce a vřelou a pohnutlivou řeč ve prospěch míru a mírumilovnosti. Obé je tam, ale ztraceno a jako utopeno v dlouhé řadě jednotlivých příhod, milostných románů, filosofických úvah, ano autor zabíhá dokonce do svobodného zednářství, ponořuje se v rozjímání metafysická a v hloubání o lásce k veškerenstvu, která prý je pravá jen tenkráte, není-li živena láskou individuální. To vše ostatně nebrání autorovi, ukončiti dílo, jako v nejobyčej-

nějších báchorkách jedním, ano i dvěma sňatky z lásky, provázenými obligátním říkáním: „Žili a žili v lásce a štěstí a měli mnoho dětí.“

Z dvojího jedno: po mém skromném soudu, buď nám chtěl autor podati s vylíčením života ruského román, pravdivou historii, protkanou ve svém běhu strašlivými ozvuky válečnými — a pak válka má se jeviti jen jako páka určitého druhu — neb jest válka skutečně jeho hlavním předmětem, jest to válka, kterou chtěl uvésti na scénu, se všemi jejími hrůzami, jejími nehodami, náhodami i osudy, které zmatou a zmaří výpočty a očekávání politiků i generálů. A tu scény soukromého života, radosti a bolesti rodinné, žal a neštěstí jednotlivců mají vystupovati jen jako episody a nemá se pro ně nikdy v žádnou chvíli zapomínati na válku.

Tolstoj rozuměl dílu svému jinak. A úspěch, tolik jisto, dal mu asi za pravdu. Popisuje se stejnou péčí a svědomitostí a stejně podrobně krvavá dramata u Slavkova, Borodiny, Smolenska neb Moskvy, požáry měst, vraždění na bojišti, útrapy a hanby útěku, obraty štěstí válečného, pokusy, žaly a radosti života domácího, úzkosti, nejistotu, klesnutí i pozdvižení duše.

Ať má pravdu čili nie, ať naše kritika neb náš obdiv jest odůvodněný či spočívá-li na falešném základě: Tolstoj stvořil dílo mohutné a velkého úspěchu. Ale jako prostředek propagující (nechť tato poslední reserva nám je dovolena) je dílo toto příliš objemné, příliš složité, příliš smíšené, než aby mělo v našem západním světě účinek, jaký bychom mu rádi dali. Zdá se mi, a tím končím — snad právě proto, abych to řekl, uchopil jsem se péra — že kdo by lidem neučeným učinil populárním velké jméno Tolstého vhodným výběrem jeho citátů, posloužil by výborně věci míru. Na zkoušku, jak by se mělo masse lidu ukázati, že válka a hrůzy válečné mají vždy v zápětí bídu a vraždění, cituji pouze místo, kde starý generál Kutuzov, jenž ve svém odporu proti nepřátelskému vpádu je representantem a vtělením patriotismu ruské duše, vykládá, čemu jej naučila zkušenost jako vojáka a jeho srdce jako člověka a křesťana. Jest to poslední slovo o illusi, o síle a slávě zbraní. A tímto posledním slovem mělo se snad skončiti vypravování Tolstého.

Armáda francouzská je úplně zničena. Oddíl vojska, jehož síly jsou vyčerpány, právě se vzdává generálovi, jenž v sedle přijímá vzdávající se zajatce a rozkazuje, by sklonili se orli francouzští před praporem ruským.

„Níže, níže, nechť skloní hlavu! . . . Tak je to dobře! Hurá! mé dítky“ připojil, obraceje se k vojínům. „Hurá!“ zavznělo z tisíce hrdel.

Ale pojednou scéna se mění. Není to již vítěz, jenž pokořuje poražené; jest to člověk, který uvažuje a přemítá.

Mezitím, co ozývaly se výkřiky, Kutuzov sehnut v sedle sklonil hlavu a jeho zrak stává se sladkým a milým.

„Hle, mé dítky,“ pravil, když nastalo utišení. Důstojníci a vojáci přiblížili se k němu, aby slyšeli, co jim chce říci. Hlas i výraz obličeje byl změněn. To nebyl již vrchní velitel, který mluvil; to byl prostě stařec, který hovořil se svými bratry-vojáky:

„Hleďte, mé dítky, vím, že to trpké; ale co naplat. Mějte strpení, nebude to již dlouho trvati. Vyprovodíme své hosty až na hranice a pak si odpočineme. Car vám nezapomene vašich služeb. Jest to krušné, nahlížím to, ale pomyslete, že vy jste doma, kdežto oni . . . (a ukázal na zajatce), hleďte, jak jsou stísněni; jsou bídněji a hůře na tom, než žebráci. Kdyby byli silni, nešetřili bychom jich; ale nyní musíme míti s nimi soucit . . . Jsou to lidé tak dobře, jako my, není-li pravda, mé děti?“

Ve zracích vojínů bylo lze čísti úctu k veliteli a sympatii vzbuzenou jeho hovorem. Obličej jeho zjasňoval se víc a více a paprsek blahovůle vyzařoval z očí a lámal se v koutcích jeho rtů. Sehnul hlavu a doložil:

„Říci pravdu, kdo je prosil, aby přišli? Dostali, co zasluhovali, po všem!“

Popohnav koně s hrozným zaklením vzdálil se, provázen jsa jásavým hurá svých vojínů, vyrazivších z řady.

Říci pravdu, kdo je prosil, aby přišli? Není to téměř doslova řečeno jako Jean d' Arc: „Nechci vám učiniti zlého, ale proč se nevracíte domů?“ A na dvou protivných končinách evropského světa a ve vzdálenosti čtyř století zavrhuje se válka útočná, jak ústy starého generála, jenž pohřbil moc Napoleonovu, tak prostou venkovskou dívkou, která střílí na uchvatitele své vlasti; vlastně řečeno zavrhuje se válka vůbec, neboť nebylo by obrany, kdyby nebylo útoku. A proto mírumilovní, ať jsou národnosti té či oné, mají právo zvoliti za své patrony hrdiny neodvislosti a postaviti s nimi na pranýř ve jménu pravého vlastenectví falešný patriotismus dobyvatele a potlačitele. —

P. S. Od té doby, kdy tyto řádky byly napsány, velký spisovatel ruský uveřejnil v Revue des Revues z 15. října 1900 článek pod názvem „Nezabiješ“, ve kterém na několika stránkách napsána je velmi podivuhodná a úchvatná žádost proti nepřátelství a proti vraždění v jakékoli formě, ať je to vraždění jednotlivců či hromadné a jak dobře ukazuje, bylo často vraždění jednotlivců příčinou vraždění hromadného. V článku tom není to spisovatel, který mluví, nýbrž prorok, věštec, jenž vrhaje do klatby zlo, ukazuje cestu k pokání.

V témže krátkém čase vyšlo mnoho děl, o kterých, ač mi toho líto, nemohu promluviti: „Federace Evropy“ od Novikova, o němž promlouvá náš kol. M. Rouxel; Člověk a válka od Pavla Lacomba; Proti míru od Theodora Cahna a Ludv. Fausta: tři díla navzájem velice rozdílná, ale všechna tři výtečná a způsobilá, aby ospravedlněn byl appel na rozhodčí výroky, které počínají schvalovati odsuzování války.

Přeložila **Božena L.**

*

Ignac Krasicki. Jubilejní studie k jeho 100 letým narozeninám.

Krasického plným právem můžeme pokládat za nejtypičtějšího representanta XVIII. století v polské literatuře. A nejen v literatuře, nýbrž ve vývoji celého společenského života polského vůbec. Na něm vedle sebe nakladlo se vše, co měl tento osvícenský věk nejlepšího, šlechetného, jemného a čistě lidského a zabarveno do specielně polského ovzduší, nalezlo to vše

v něm nejvěrnějšího a nejúčinnějšího tlumočníka. Není Krasicki sice oslňujícím sluncem, které do široka hází osvobozující světlo a životadárné teplo, které tvoří dějinné epochy a z něhož se rodí celé generace a datují literární i umělecké směry, ale v rozvoji polského uměleckého tvoření má své velké slovo a jeho literární relief stojí pevně zasazen do řady nejzasloužilejších autorů celého XVIII. století.

Na jeho mladých létech leželo mnoho krásných barev, plných jemné vůně, v širokých proudech se řinoucí z klidného rodinného života. Mládí Krasického bylo zasazeno do neobyčejně příznivých poměrů. Měkkým pozadím bylo mu tiché, zádumčivé a do vesnických akkordů poněkud naladěné zákoutí Dumbecké, pod jehož teplými křídly prožil Krasicki nejprimitivnější i nejšťastnější dobu svého života. Narodiv se z velmi zámožného a váženého rodu, byl hned od nejútlejšího mládí se všech stran zasypáván projevy všeobecné pozornosti a neomezené úcty. V svém mládí žil život, jaký v těch dobách mladí a bohatí šlechtici polští zpravidla žili: klidný, v každé příčině volný, bez starostí, bez širokých rozběhů a mimo hlubší snahy tekoucí.

Dlouho byla černá tma v jeho duši, která jsouc ještě sesilována vládnoucími kastovými předsudky, neumějíc ihned v sobě nalézt ten pravý tvůrčí tón a nemohouc na onu nejpřiléhavější strunu svého v podstatě bohatě založeného ducha, která jej později tak proslavila, uhodit, utápěla se v moři prostřednosti, se svázanými křídly plavala v současném módním a prospěchářském proudění a na široký rozmach, na smělý vzlet a na násilné zpřetrhání úzkých pásek, vázajících ji k zájmům denního života, neměla sil. Do jeho mladých prsou bylo natlačeno příliš mnoho hustých mlh a příliš mnoho bylo mu dáno z historických tradic oné společenské třídy, v níž se pohyboval a on celý byl příliš hluboko zabořen do současných časových proudění . . . Jen zvolna a s vydáním své celé vnitřní energie emancipoval se od všech složek, jež tvořily tenkrát fysionomii tuctového člověka z vyšší společnosti: prospěchářství, honby za výnosnými místy, za širokým vlivem, slavným jménem atd.

To všecko se v něm už rodilo, probouzelo, rostlo a sílilo, ale na plodné a šťavnaté zrání nebylo ještě podmínek. Byl příliš dítětem svého věku a ještě více než to, byl důsledným synem společenské kasty, z níž vyšel. V takovém rodovém prostředí se narodil, takovými zásadami od nejútlejšího věku byl odkájen a krmen a na takových cestách šlo jeho celé vychování.

Na jeho rodinném erbu byla koruna hraběcí, jejíž vznik datoval se až prý z dob, kde bylo ještě německé císařství v svém nejplodnějším rozkvětu. Jeho rodiče měli ohromné statky u Sanoka a nechtějíce je mezi své potomstvo rozdrobiti, sami pro každého ze svých čtyř synů vymezili jeho budoucí postavení. Podobně bylo napřed vymezeno i postavení mladého Ignace. Ve svých theoretických plánech narýsovali staří pro ně základní kontury a on je pak měl jen prakticky realisovat, utvrdit a rozšířit. Naděje, od níž patrně vyšly první náběhy ke konečnému rozhodnutí Krasického rodičů, že pomocí širokých rodinných známostí na všech stranách podpírán přízní vznešených hlav, ovíván protekcí a zdvihán svým velikým jménem, získá vysokých církevních hodností, vedla do stavu duchovního a v něm také vyústila. O to jim přede vším šlo: o tituly, o pevné postavení a vlivné zasáhání do současného

společenského života. Nic na tom nezměnila různost jeho osobních náklonností s intencemi vytknutého mu stavu. Individuelní povaha v zárodcích byla v něm ušlapávána, po ní jako po povolném mostě chodilo se do zlatých zámků . . . Jeho nitro, jeho záliba, touha a chtění nemělo, šlo-li o rodinné vyzdvižení, hlasovacího práva, jedno obětovalo se druhému: nitro vnějšku.

Krasicki byl v mládí povahy živé, čilé, snadno vznětlivé, pohyblivé a někdy až do sniva se rozbíhající . . . A on také v kněžství neviděl — zcela dle intencí svých rodičů — hlubšího pozadí než prostý materiál pro rychlé zbohatnutí a pro snadné zhodnocení svého osobního významu. Jako všude ve svém mládí, díval se i tady očima svého rodu a společnosti, od níž byl vně i vnitřně závislý . . . Své studie odborné zahájil v jesuitském ústavě ve Lvově, kde nassál do sebe jejich zásad a pokrytecké morálky. V hodnostech kněžských rychle postupoval a když se pro další vzdělání odebral do Říma, byl už ověnčen řadou výnosných titulů a úřadečků duchovních. V Římě, v samém centru všeho katolického světa, měl svá studia dokonat a zároveň nabyti širšího rozhledu po kněžské praxi. Do nejvyšších společenských kruhů maje otevřený přístup, nevyužil ho k vnitřnímu rozvinutí svých duchovních schopností ani k poznání bohoslužebného lesku a církevních ceremonií. Více než ty mladého kněze, v němž se duševní uvědomění teprve začalo rozsvěcovat, vábily nahromaděné architektonické památky starého Říma, z nichž nedočkavými doušky vdechoval do sebe vůni mrtvých životů a zapadlého umění. Sám říkal později, že s posvátnou přímo úctou dotýkal se půdy, po které kdysi chodili Catonové. Oblíbeným místem jeho malebných promenad v Římě bylo prý starověké forum romanum, z něhož odevšad vál mu do obličeje vybledlý dech bývalé slávy a nádherných dekorací uměleckých. Jeho vznětlivá fantasie hned na prvním kroku do těchto posvátných prostor začala v něm pracovat, v sytých a plastických barvách mu kreslíc řečnickou tribunu a na ní v střídavé směsici postavy Gracchů, Hortensiů, Ciceronů a hned zase veliká lidová shromáždění i pestré národní hry. Ale vědychtivý mladík, ač byl nahými krásami mrtvé minulosti hluboce unášen, nikde nedával se jimi strhnout docela a ani účelů ryze praktických na svých toulkách nezanedbával. Ve chvílích největší umělecké extase i v nejvíce vzrušené obrazotvornosti přepadala ho myšlénka, kterak by sama sebe mohl povznést, svůj rod zvelebit, ozdobit a rodným bratřím pomoci k co možná největšímu počtu vavřínů a vyznamenání.

Pobyv v nádherné atmosfeře věžatého Říma několik let, jako vzdělaný mladý kněz, v němž ledovou obřadností katolické bohoslužby nevymřela ještě všechna citovost a smysl pro přírodní krásu i pro uměleckou formu, vrátil se Krasicki r. 1762 do vlasti. Ačkoli se tak dostal mimo bohaté středisko duševního života a jsa postaven do daleko užšího a umělecky mnohem nižšího prostředí, musil s počátku mnohé ze svých vnitřních snah krotit, přizpůsobil se svému novému pozadí poměrně dost brzo a dovedl v něm i vyniknout. Za krátký čas byl v dalekém okolí znám jako slavný kazatel, ale než duchovními kázáními ještě více snad se proslavil svým nikdy nevysýchajícím a jiskřícím ostrovtipem, jejž rozhazoval všude ve svých společenských stycích po salonech a přijímacích komnatách. V nich se mezi jinými polskými šlechtici a umělci setkal i s litevským stolníkem Stanislavem Aug. Poniatov-

ským, který z něho velmi brzo vyčetl bohatě založeného poetu, nebo jak sám se vyjádřil, budoucího polského Voltaira. Tak se stalo, že když si stolník posadil na hlavu královskou korunu, stal se Krasicki jeho nejmilejším druhem. Král ve svých listech, adressovaných na paní Geoffrinovou, důvěrně prý ho nazýval prostě Minetem.

Ostatně se dostalo Krasickému velmi brzo vhodné příležitosti, královy přízně zužitkovati až do dna. V oné části Prus, která se jmenovala Varmie, dožíval své poslední dny stařičký biskup Grabovski. Jednalo se o to, aby mu byl dán koadjutor, který by mu zatím v duchovní správě vypomáhal a po jeho smrti se stal sám biskupem. Ačkoli Krasicki neměl podmínek, jež byly na koadjutora kladeny a ani z daleka se pro tak obtížný úřad nehodil, už svým mládím a záletnou povahou ne, byl přece v poměrně krátkém čase na uprázdněný stolec propašován. Toto propašování bylo umožněno hlavně a skoro jedině pomocí vlivných Krasického přátel, kteří se postarali o vyplnění, respektive obejití prvních dvou z řady kladených podmínek, zjednavše mu pruské domovské právo a jednoho z kanovníků přiměvše, aby mu postoupil za příslušnou odměnu své místo — a pak také mocnou přímluvou samého krále, kterému se podařilo zlomit i vášnivý odpor ctihodného biskupa a tak splnit i poslední podmínku. Grabovski byl člověk ze starých dobrých časů, a Krasicki se svými světáckými způsoby a se svou příliš rozmarnou duší málo zdál se mu povolán k biskupskému úřadu. A Krasicki se v té době svými choutkami už netajil. Veřejně dával na jevo, že jej více zajímá psát verše než stát u oltáře, více pestrá dámská společnost než slavnější kapitolní sezení. V současných pamfletech nazývali ho dokonce Švihákem a panem Zástěrkou a, jak tvrdí jeho životopisec, koloval i posměšný obrázek, znázorňující Krasického, kterak slouží mši, obklopen dámami v krinolinách, jež mu dělají assistenci. Ale i přes toto nepříliš lichotivé vysvědčení stal se Krasicki nejdříve koadjutorem a brzo na to biskupem Varminským. Byl to úřad v Polsce svého času velmi vlivuplný a, co na tu dobu nejvíce platilo, neobyčejně výnosný, jeden z prvních a nejvyšších v zemi. Mimo to, že s ním byl od pradávných dob spojen čestný titul knížete svaté římské říše a rozsáhlá soudní moc, náležely k němu rozlehlé statky a velkolepý zámek v Heilsbergu.

Krasicki dosednuv na biskupský stolec pustil uzdu své povaze, necítě už potřeby se jakkoli přetvařovati. Bez ohledu na své okolí a na královu přízeň či nepřízeň vystoupil jako muž velkého světa, vydržoval skvělý dům ve Varšavě, stranil se vždy úzkostlivěji všech dvorských pletich a politického stranictví a zabýval se při tom stále literaturou i uměním. Tím vším se jeho poměr ke králi vždy více zaostřoval a napínal, až nemilosrdný osud sám všecky svazky mezi nimi přeřízl, když při prvním dělení Polsky Varmie připadla Prusku a Krasicki se najednou stal poddaným krále pruského a jsa k němu do Berlína často zván a od něho sympaticky vítán, brzo i jeho upřímným ctitelem. Při celé řadě růzností v povaze tyto muže spojoval u obou stejně důsledný racionalism a prosáknutí pokrokovými ideami XVIII. století. Krasicki rozvoji těchto pokrokových idejí sloužil jen jako spisovatel, ale rozsáhlostí a všestranností svého vědění, rozmanitostí zamýšlených oprav, originalitou ve vybírání nových plánů i prostředků na jejich realisaci, nevída-

nou před ním plodností a neobyčejně krásnou formou své básnické dikce předčil všecky vrstevníky, pro filosofii věku XVIII. více v Polště učiniv než všichni jeho současníci dohromady. V té době rozvinul také v celé šířce svou literární a uměleckou činnost, kterou působil na své blízké i daleké okolí elektrickým přímo kouzlem. Nikdo ze souvěkých básníků tak nezoral a nekypřil zpustlou, zkornatělou a utvrdlou ornici pod osvětou opožděného národa, nikdo se z nich tolik nenapracoval pro očistu vkusu a pro rozplašení starých, hodně už efemerních předsudků jako Krasicki. Dle svědectví současného polského kritika bylo každé nové dílo Krasického obecenstvem přímo hltáno a všemi příslušnými orgány chutnáno. Rozesmálo, poučilo a i kde bičovalo a šlehalo, mělo masku měkkého taktu a vkusně zaostřeného vtipu. Skrývaje se do jemné formy, jsa kreslen v plastických obrazích, silnými a pevnými čarami, jen poněkud tlumenými volbou neobyčejně subtilních barev, měl jeho román všecky vlastnosti dobrého politického pamfletu, z něhož jiskry sršely do všech stran, svými ostrými řezy nešetříce žádného těla, a žádné instituce. Nic nebylo dost nedotknutelné a nic tak posvátné, aby uhlazený, ale při tom břitký verš Krasického, který byl pln attické soli a přetékal dobromyslným humorem, do toho nezajel a pod jeho bodnutím aby aspoň kousek živého masa se nezachvělo a jen několik teplých krůpějí zpěněné krve nevyteklo. Pravda, nedají se v těchto pracích hledat měkké hloubky, ani mocný cit, ani originelní poesie, ale šípy trefovaly, narážky byly v nich průsvitné, a nikdy nešly do prázdného vzduchu a nadarmo. Všude někoho ranily a někoho rozesmály nebo poučily. A to je jedna z nejcharakterističtějších složek Krasického poesie: její ostrá tendence, která se i pod uhlazenou formou a za spoustou satyricky zabarvených obrazů dala přímo smyslově hmatat. Četné úryvky z jeho spisů byly při rozmanitých příležitostech vděčně citovány a některé z nich dokonce ve formě přísloví vžily se do lidu.

Současně s rozvojem Krasického literární tvorby praskaly i napnuté niti v jeho poměru ku králi polskému jedna po druhé a král se už začal pyšnit básníkem, jejž ne-li stvořil, aspoň objevil a k němuž svého času cítil jen samý chlad a nechuť. Nejvíce pro toto blahodárné oteplení ve vzájemném poměru obou polských knížat vykonal ovšem Krasicki sám, který ve svých spisech tlumočil většinou nejvlastnější zájmy královy, v „Myšiádě" na př. bojuje za jeho ideje, ve svých satyrách poráží jeho a ovšem i svoje protivníky a všude ve svých dílech do oblak vynáší královu vlídnost, jeho lásku k osvětě a jeho protěžování věd a umění. Král mu splácel za stejné stejným. Jemu na počest dal razit peníz s nápisem: „Musa vetat mori". (Musa nedovoluje umírat.) Jinak nezměnilo se ve veřejném životě Krasického pranic. Na venek vystupoval se stejnou nádherou, v jaké si už i dříve liboval, jeho dům byl pořád plný hostí a příbuzných, jeho stůl vždy hojný a výborný.

K jeho dalším životním osudům stačí nahodit několik stručných gloss. V té příčině cituji jen jeho biografa . . . Vládna biskupstvím, jež patřilo k nejvýnosnějším, shledával často, že má nouzi a nedostatek. Příbuzní jeho dojížděli do Varšavy, aby mu prošlapali cestu k primatu nebo aspoň k biskupství krakovskému. Tyto naděje zapadly časem i do jeho duše a tak se v ni ujaly, že se odhodlal konat bezvýslednou jízdu do Varšavy v době největšího rozhárání 4letého sněmu, kdy se mu bylo pohřížiti do protivného víru vzbu-

zených vášní demokratismu v předvečer katastrofy. Když pak osudný konec nadešel, tento muž, na pohled lhostejný, s touže bodrostí a veselostí, s jakou vedl dříve svůj nádherný dům, jal se sbírat a kolem sebe shromažďovat zbylé ostatky skvělé společnosti a udržovat v nich duševní život a ruch literární. — Zatím nastalo druhé dělení Polska, Krasicki byl od pruského krále jmenován arcibiskupem hnězdenským, ve své nové residenci, bohatě rozsáhlými statky nadané, pod svá křídla shromažďoval spisovatele a umělce, zachráněné z trosek zapadlého korábu. Sám jediný svou stařeckou rukou pracoval v oněch smutných dobách na udržení chladnoucího ohníčka v národní literatuře, v níž jedině viděl zárodek budoucího znovuzrození a první náběhy na nový rozvoj. V Loviči začal vydávat týdeník (co tydzień), ve Varšavě povzbuzoval přítele, jemuž svěřil vydání svých sebraných spisů, k vydávání časopisu pro vědy a literaturu, konečně pak jeho přičiněním vznikla, krátce před jeho smrtí, varšavská „společnost přátel věd", do které sbíhala se potom skoro všecka duševní činnost Poláků v první čtvrti XIX. století.

V Krasického literární tvorbě dají se dobře rozlišit tři základní proudy: překlady, nápodobeniny a práce původní. Aspoň se na tyto tři odstíny jeho činnost nejčastěji dělí, nemajíc sama v sobě jiného, lepšího a přiléhavějšího měřítka. Z jeho výborné znalosti klassického starověku a oněch dvou velikých mrtvých literatur, které v svých odkazech jsou nesmrtelné, vytryskla celá řada dobrých překladů. Mimo jiné stlumočil do polštiny celého Plutarcha a celého Lukiána Samosatského. Maje před očima Plutarchovu předlohu a jda většinou v jejích mezích napsal velký cyklus charakteristických a psychologicky správně narýsovaných biografií znamenitých mužů svého věku a Lukián má zase na svědomí Krasického „Rozmluvy v říši mrtvých", dav k nim myšlénkový podklad, půjčiv jim svou formu a zradiv pro ně svou originalitu. To jsou Krasického imitace, dosti věrně střižené dle svých originálů. Do jeho původních prací spadá řada časových studií, článků, úvah a i několik velkých knih. Pravda, nejsou všude a ve všem originelní, většinou jsouce jen kompilacemi z velikého počtu předloh a pramenů, pokud byly v té době přístupny, ale jejich časová a vzdělávací cena je veliká. Jako první, na svou dobu v Polsku skoro monumentální pilíř v této nádherné stavbě stojí dvoudílná encyklopedie všeho vědění v abecedním pořádku pod názvem „Zbiór wiadomości". Dalším v řadě těchto pevně tesaných kvádrů je jeho pokus, první svého druhu v Polsce, o obecnou, široce založenou a předmět skoro cele vyčerpávající historii básnické literatury evropské, která třeba se opírajíc o řadu podobných prací cizích, není zcela původní, přece v literatuře světové svůj úkol vykonala a nepřišla do ní nadarmo. Svou knihu Krasicki nadepsal: „O veršovnictví a veršovcích". Publikována byla až po autorově smrti. Překvapuje nejen svým objevem, nýbrž i rozsáhlou sečtělostí svého původce, jemuž k sestavení této chrestomathie bylo se seznámiti s celým světem básníků, od Orfea až do Voltaira a Gessnera, z každého pak po jeho krátké charakteristice uvésti v překladě úryvky. V svých úsudcích o básnickém tvoření jeví se Krasicki jako žák Aristotelův. V básni nevidí než malbu krásné myšlénky, v dramatě žádá šetření tří jednot, v epopeji dle něho má být toliko jeden hrdina a má to být osoba v každé příčině ctihodná a vyrostlá ze svého prostředí. O národnosti v poesii neměl ani zdání.

Jeho překlady nejsou proto věrnou fysionomií originálu, ale spíše uhlazenou parafrasí, v níž pod novou formou umřela úplně původní čistá duše, pokud se v originále projevila formou, veršem, dikcí i svéráznou barvitostí obrazů a forem. Tento zásadní nedostatek národního živlu měl pro poesii Krasického ten neblahý následek, že skoro všecky jeho epické pokusy utopily se v plané frásovitosti a rozplynulé dikci. Jednající osoby v jeho drobných i větších epických skladbách nemají života, vypadajíce spíše jako pouhé loutky, bez krve, bez jemného, do široka se vinoucího citu a bez reliefního, ostře řezaného zabarvení. Není v nich životního tepla ani tělesné plastiky, duše z nich dávno uprchla a pro to vše jsou mrtvy, ještě než se narodily. Je to studená hra s prázdnými hesly a formulemi a ne zrcadlení života a kresba jednotlivých, z něho vykrojených scen. Stejně jako pevné stavby povah Krasicki nezná krajinomalby a náladovosti, jež v moderním umění hraje prim. — Lépe než hrdinské dařilo se Krasickému epos směšné, k němuž látky bral ze světa zvířecího nebo ze života klášterního, allegoricky zaříznutého, ale podaného vždy ještě dost průhledně. Dle své osobní povahy i dle ducha času, všecky modly bourajícího, byl Krasicki převážně satyrikem a jen v satyře, kde se volně mohla rozpustit jeho veselost a jemná ironie, opírající se o neobyčejně vtipná pozorování, byl cele svůj a celý. V tomto směšně-ironickém genru jsou pracovány tři hlavní Krasického skladby: Myšiáda, Monachomachia a Antimonachomachia (válka mnichů a vtipná parafrase na ni). Nejvíce však vynikl Krasicki, který zemřel 14. března 1801, v genru drobných bajek, satyricky přioděných. —vák.

*

Polská belletristika roku 1900.*) Referuje Dr. B. Prusík.

Z celé zásoby plodů románových oznámených, neb ukončených, dva jsou nejznamenitější, nejvíce čtené, nejvíce kritisované a analysované: „Křižáci“ Sienkiewicze a „Lidé bezdomní“ Žeromského.

Nemusíme ani poddávati se dithyrambické extasi, jakou „Křižáci“ uvítáni všeobecně v polském i cizím čtenářstvu, můžeme zcela objektivně a kriticky přihlédnouti k dílu tomu a musíme přiznati, že i když nenalézáme v něm mohutný onen rozmach, s jakým kresleny jsou některé sceny v jeho „Potopě“, nebo živý, jiskřící se důvtip, jaký nás unáší v „Quo vadis“, přece jen v celku vzato stojí román „Křižáci“ daleko výše nad předchozími pracemi Sienkiewiczovými a sice rozsáhlejším objetím různorodých vrstev národa polského v XV. století i vzbuzením velkých, ušlechtilých, duši povznášejících citů. Společnost: šlechta polská XV. století byla dojista mocnou a velikou a boj její s křižáckým řádem byl opravdu ohromným bojem dobré věci se zlou, bojem spravedlnosti s falší a klamem. Velkolepé vylíčení obou stran válčících, bez zakrývání vad, bez nemístného chválení vlastního národa, bez ponižování protivníků, vylíčení to barvami sytými, ale ne přehnaně nanešenými, působí na čtenáře, jako by dýchal svěží, čistý vzduch po dlouhém pobytu v dusné atmosféře časů soudobých. . .

---

*) Viz „Poglond na świat“, II. č. 1., studie Piotra Chmielowského. — „Bibl. Warszawska“ 1900, č. 11., studie Konopnické.

Zcela jiného způsobu dojmy i city budí „Lidé bezdomní“. Talent Žeromského není plastickým a duše jeho nenachází v sobě klidu a štěstí; ne spokojenost a radost, jen sklamání a trpký žal, beznadějný boj a zoufalství drtící zrovna bytosť lidskou, snují mu se v mysli i z pod pera. A když se snad někdy přece rozesměje, to jako by „z trestu“. Lidmi bezdomnými nenazval autor ty, již nevědouce, kde by mohli ztráviti noc, vláčejí se po zákoutích velkoměstských, nýbrž ty, již majíce zabezpečené postavení, nemohou nebo nechtějí založiti si vlastní krb; jsou to lidé, již nedovedli by požívati sobecky svého štěstí, když kolem nich jest jenom bída a nouze. Jsou to srdce, myslící především na jiné; jsou to lidé, již celou moc své intelligence napínají k tomu, aby aspoň trochu ulehčili nešťastným v jich strašné posici, aby aspoň z části odstranili nespravedlivosti a křivdy, jež se trpícím nebožákům dějí. I oni myslí někdy na vlastní štěstí, leč poznavše, že by bylo překážkou v jich působení ve prospěch bližního, zříkají se ho dobrovolně. Takovým jest lázeňský lékař Judym, takovou jest i vychovatelka Joasia. Oba mladí lidé milují se navzájem, ale poznavše, že by manželství překáželo jim v obětování se trpícím, rozejdou se dobrovolně. Povídka tato působí mocným dojmem, ale snad až příliš drtivým. Najíti způsob, jakým by altruistické snahy daly se sloučiti s nároky vlastního srdce, to jest ovšem věcí velice těžkou, ale velice záslužnou. Rozluštění tohoto problemu bylo by tuším záslužnějším, než umělecké dráždění ran dosud nezacelených, než rozrušování nervů lidem dost už nervosním. Ale tolik vyznati dlužno, že „Ludzie bezdomni“ působí dojmem nejsilnějším, jakým literatura polská vykázati se může . . . .

Velmi divným zjevem jest to, že Sebrané spisy Alexandra Świentochowského nevzbudily zvláštního zájmu, ba naopak, že v tisku polském setkaly se s úplným ignorováním. A přece zaujímají spisy Świentochowského svou formalní krásou, svým brillantním slohem v literatuře polské místo velmi čestné. Nejsou to sice novinky, v pravém slova toho smyslu, ježto mnohé z nich byly po časopisech otištěny, ale ve formě samostatné knihy jsou novinkami. Piotr Chmielowski na přední místo staví pětiaktové drama „Aspazya“, barvitý obraz doby Perikleovy, trilogii „Dusze Niešmiertelne“ (Ojciec Makary, Aureli Wiszar, Regima); i dramatická báseň „Duchy“ nebyla dosud náležitě oceněna, jakkoliv náleží k nejkrásnějším výtvorům polské poesie. Její předmět — hlavní fase v rozvoji civilisace lidské — byl předmětem výtvorů největších myslitelův a nejmohutnějších básníků světa. Je to opravdu trpký osud, že spisovatel tak originelní, tak vážné ideje hlásající, píšící tak skvěle a tak krásnou řečí, nenalézá v tisku polském — z důvodů po většině osobních — ani prosté spravedlnosti. Na štěstí má Świentochowski kruh svých věrných čtenářů a přátel.

Boleslaw Prus v roce 1900 nevydal žádné novinky, jsa stále ještě trápen vleklou chorobou; rovněž tak i Eliza Orzeszkowa odmlčela se po celý minulý rok . . . .

Ludvika Godlewska, mladá spisovatelka, známější pod pseudonymem Exterus, vydala loni novou povídku s ironickým titulem „Dobrane

pary" (k sobě se hodící párek). Je to jedna ze smutných historií moderního manželství. Kniha ta jest tím důležita, že to jest předposlední plod mladé spisovatelky, jež právě teď podlehla nevyléčitelné chorobě. Smrť L. Godlewské zarmoutila všechny, kdož znali její mnohoslibný talent...

Wanda Grot-Benczkowska vydala již před několika lety sbírku novell, v nichž objevila pěkný pozorovací talent a určitou jadrnost ve výraze; později začala psát chvatněji a chvatněji a tu již ztratila mnohou ze svých vynikajících vlastností. O něco lépe povedly se jí loni dvě větší práce W mieszczańskim gnieździe.

Artur Gruszecki obral si za úkol dotýkati se ve svých belletristických pracích i vážných, velkých otázek společenských. Poslední z themat jeho jsou: je-li boj židů s průmysliníky křesťanskými nepoctivým (Dla miliona); je-li nadvláda Němců nad polským dělníkem ve Slezsku brutalnou (Zwycienženi), a jsou-li vlivy cizí záhubny národnosti polské (Nowy obywatel).

Mnoho zbytečného křiku způsobil pseudonym Władysław Orkan. Nelze mu upříti určité svěžesti ve způsobu nazírání na věci a ve vylíčení jich; ale přepínání této přednosti může býti škodlivým mladému autoru, ježto tvořivost jeho činí manýrou. Užívání dialektu horského nejen v rozmluvách, ale i v samém líčení není na místě, ano leckde i velice vadí. Vlastním polem tvorby Orkanovy jsou hory: těžká, drtivá bída lidu horského jsou jeho oblíbeným thematem. Z povídek jeho na předním místě stojí „Nad urwiskami" a „Komornicy".

Modernistická lhostejnost k úlohám společenským a morálným, ba lehkovážnost a pohrdání jimi, vládnoucí mezi nejmladšími umělci, přivedla Andrzeja Niemojewského na myšlenku napsati „Listy człowieka, szalonego". Šíleným nazval Niemojewski ironicky člověka, jenž odvažuje se přizpůsobovati zásady normalní poctivosti k skutkům „nadčlověka", dbajícího jen o uspokojení svých dojmů, o vypozorování pěkné linie, pěkné barvy na nebi, na zemi, na moři, v ženě, v příteli. Co je jim do bolestí a utrpení cizích lidí, pokud ovšem nedá se z nich vytlouci nějaký rys, jenž by jim sloužil k jejich symbolickým výtvorům. Rozkoš chvíle, posměch ze všeho, vyhledávání neobyčejných sloučenin barevných (zrakových), sluchových, chuťových a čichových — toť jejich hlavní úloha!

Výtky, které Niemojewski ve svých „Listech šílencových" učinil modernistickým malířům, dají se do jisté míry obrátiti i proti některým nejmladším spisovatelům. Stanisław Przybyszewski mimo překlad své německé novelly „Homo sapiens", přispěl k polské belletristice r. 1900 i originelní látkou i propracováním „Androgyne", kde opravdu není ani zdání o nějakých mravních záhadách, nebo společenských potřebách, kde hlavní roli hraje opíjení se výrazovými tony a nezvyklým slučováním slov. Divná myšlenka ponoření se bytosti ženské v mužskou do té míry, aby tvořily jakousi jednu jedinou celost, jest pojítkem mnohého toho povídání, jež se zmítá od nadšení k zoufalosti, jež rve nervy a jež neposkytuje čtenáři nejenom harmonie umělecké, ale ani prostého řetězu logického, kterým dle všeho Przybyszewski pohrdá. Jak zcela jiným jest drama téhož Przybyszew-

ského „Dla szczescia"! Tu všechno jest jasné, důsledně rozvinuté a jadrně vyjádřené.

Nelze však říci, že by i mezi nejmladšími nebyli spisovatelé, kteří silně cítí společnou tepnu; princip „čistého umění" neomámil ještě všech, neb do duše velmi mnohým vkladlo se mnoho skepticismu. Tak na př. Antoni Potocki (Jiří Grot), jenž právě nejvíce jest obeznámen nejnovějšími proudy v literatuře, nejde za heslem modernistického nedbání o určitý cíl, ale kreslí s ironickým úsměškem odpor mezi slovy a činy našich vrstevníků („Martosia i my"), a užívaje drastických výrazův líčí nám nervosní „samce", nevzdává se přece práva působiti na ušlechtilejší instinkty lidské. Mezi jeho skizzami nejvíce bolestné pravdy v sobě chová obrázek „Dnia powszedniego".

Edward Maliszewski nemá těch uměleckých vlastností jako Potocki, píše ztěžka, vkládá do svých povídek (nazvaných „Z życia") příliš mnoho rozumování, ale dotýká se v nich otázek, nad nimiž možno se zamysliti.

Konečně v oboru krásné prosy třeba ještě vytknouti trojdílné Sebrané spisy Ignáce Dombrowského, mezi nimiž dle úsudku Piotra Chmielowského „Sonata cierpienia" je pravou básní v prose a zasloužila by uznání většího, než jakému se až dosud těšila.

V oboru poesie v popředí stojí Kazimír Tetmajer, jenž v roce 1900 vydal v 2. vydání první svazek svých „Poezyi", a 4. svazek jich jakož i psychologickou povídku „Otchlań". Netřeba ani mluviti o síle, jadrnosti a plastice jeho poetického slova: jsouť to vlastnosti Tetmajerovi již dávno přiznané a z dostatek u něho oceněné, netřeba též ani mluviti o smutku a pessimismu, vanoucím z každé téměř stránky, ani o smyslnosti, ustupující někdy mysticismu: jsouť všechny tyto vlastnosti charakteristikou plodů Tetmajerových. Tolik však o 4. díle jeho „Poezyi" nutno říci, že v nich více než kdy jindy líčena jest láska duchovní (Qui amant"), že v ní častěji než dříve hledá Tetmajer v ženě duši a s bolestným sklamáním doznává, že ji tak těžko nalézti. „Otchlań" pak má dozajista sceny, které vzruší mocně, ale má jednu kardinální chybu v ohledu psychologickém, že hrdinka, jak ji líčí autor, jest zcela jinou ve svých skutcích než jak o ní Tetmajer mluví Mezi jeho názory a pravým stavem věcí jest ostrá disharmonie: jeho hrdinka nemá dle svých skutků ani té hloubky duše, ani substilnosti v citech, jaké jí Tetmajer připisuje.

Jan Kasprowicz přispěl k produkci r. 1900 „Básní noci Svatojanské", jíž otevřeno bylo nové divadlo ve Lvově. Jako práce scenická nemá plod ten velké ceny; rozvleklost některých výstupů a nepřirozená stručnost jiných jest hlavní vadou díla. Ale základní myšlenka a některé detaily zasluhují pozornější úvahy. V jeho verších zvučí dnes skoro již nezvyklý mužný ton, energický, smělý, povzbuzující k činnosti, třeba že nevzdávající se tesklivých snů, milostného opojení a hlubokých úvah. Demokrat promluvil z Kasprowicze v básni té: Wójtek jest symbolem pracovitého lidu, před nímž rozvírá se široká budoucnost.

Wiktor Gomulicki vydal „Wybór wierszy" a „Poemat o Gdańsku". Obě práce, jako vše od Gomulického vynikají vybraným slohem, jsou

pečlivě propracovány, snaha až snad příliš úzkostlivá o pěkný, zvučný verš, o zaokrouhlenost rhytmu, o čistý jazyk, proniká všude. Gomulicki jest nedostižným virtuosem formy, vzdělaným na vzorech francouzských „parnassistů". On cítí s bolestí lidu, jeví hluboký zájem pro všeobecné otázky, v té věci tedy stojí daleko od dekadentů, ale vedle toho zas rád stará se o marnivé umělecké drobnůstky a cetky. Fantasie jeho není nadobyčej ohnivou, vznáší-li se kdy nad oblaka, upadá v nepřirozenost a přehánění. „Poemat o Gdańsku" má mnoho půvabu, ale mnoho též mělkého, banálního.

Kazimir Gliński nemá vysokých nároků; píšeť lehce, nemozolí se nikdy nad zpracováním veršů, povídá prostě a upřímně, a nezřídka i velmi poeticky to, co ho v určitou minutu zaujalo. Jest to básník zbloudivší v naše časy ještě z dob romantismu, má dalekosáhlé plány, ale nemůže jich dokonati z příčin vnějších. Spěch, s jakým Gliński píše, zaviňuje jisté vnější nedostatky. Práce jeho trpívají nepropracovaností. Ale jedna věc činí ho nad míru milým: to jest jeho mírný optimismus, jeho soucit s dělnými třídami a protivení se životu salonnímu, životu bez cíle a bez smyslu.

S jménem Or-Ota (Artura Oppmanna) srostla vzpomínka na Staré město varšavské a na lidi jeho stejnou měrou typické jako jeho domy omšené. A věru v dřívějších létech obíral si Or-Ot rád themata ze Starého města varšavského a nabýval jimi nejen obliby, leč i slávy. Ba prohlásili mnozí, že on objevil novou říši básnického nadšení. Stará Varšava byla tedy jeho literárním objevem. To ovšem je poněkud přehnáno: už před ním Gomulicki, Ordon a j. opěvali Starou Varšavu, ale Or-Ot je předstihl v tom, že obral si Starou Varšavu skoro za výlučné své thema. A v tom je jeho pravá zásluha. Ovšem nelze smlčeti, že zajíždí málo do hloubky, že místo aby lovil v duši svých figurek, spokojuje se jen s vnější charakteristikou. Letos vydal Or-Ot „Wybór poezyi", v níž není už Stará Varšava jediným thematem.

V Jiřím Żulawském nalezl Przybyszewski horlivého stoupence a ohnivého ctitele, jenž letos vydal druhý svazek svých „Poezyi". Byl to dříve básník čisté reflexe, ale též jasné reflexe, která nepotřebovala, aby se nad ní čtenář dlouho rozmýšlel; dnes však již básním jeho nelze rozuměti a bylo by třeba dlouhých komentářů, aby aspoň nějaký smysl z nich se dal vyčerpati.

Z nejmladších básníků vynikl na určitou výši Zdislav Denbicki dvěma sbírkami básní „Ekstaza" a „Noce bezsenné". Jeho rozhodné přednosti jsou pěkná forma, svižný sloh, čistý jazyk. Jeho pessimismus, ztráta ideálů, víry a nadějí činí ho podobným Tetmajerovi. Ba i v dikci napodobí Denbicki Tetmajera, ale jeho moci dosáhnouti se mu nepodařilo. Jest to Tetmajer en miniature.

Žeň básnická byla loni hojná. Patnáct knih veršů objevilo se na trhu literárním, patnáct knih autorů doposud docela neznámých. Z debutujících 15 básníků nejvýše cení Chmielowski pseudonyma Pereświt, jenž napsal v dramatické formě „Bajke".

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas, praví konečně Chmielowski o pseudonymu Lumir, jenž vystoupil r. 1900 hned s třemi kni-

hami (Na ziemi, Perly; Walka idei; Gwiazda wschodu). Jest to vzácný slavjanofil, mající nejkrásnější úmysly a tužby, ale, bohužel, jest to špatný básník a tím jeho nadšené slavjanofilské názory podávané formou básnickou tratí skoro všechnu svou cenu.

*

Dnešní Srbsko. Pod tímto titulem vyšla letos v Belgii objemná kniha od Eug. Lazarda a Joe Hogge-a, jejíž hlavním účelem jest „roztrhnouti závoj báchorek šířených ode dávna o Srbsku a ukázati světu pravý a nepokrytý stav Srbska". Kniha tedy zřejmě chce mluviti pro Srbsko, v jeho prospěch. A této tedenci zůstává věrnou až do konce. Pro Srbsko je to kniha neocenitelná, ježto psána jsouc francouzsky a od lidí zdánlivě zcela mimo Srbsko stojících, může věci srbské v cizině nad míru posloužiti. Pro nás má kniha tu důležitost, že se z ní dovídáme mnoho nového a poutavého, třeba že ne vždy všemu můžeme věřiti. Aby bylo zřejmo, jaké bohatství obsaženo jest v knize, uvádím jen názvy kapitol: Vznik dnešního Srbska. Král Milan. Král Alexandr. Politické strany. Reformy a programm kabinetu Vladana Georgeviče. Finance. Armáda. Minerální bohatství. Obchod a orba. Fauna. Vína Srbská. Jak viděti, může najíti v knize jak politik, tak obchodník a průmyslník mnoho materialu zajímavého. Literatura, vědy a umění v knize „La Serbie d'aujourd'hui" jsou pohříchu docela ignorovány. Tuto jen jako malou ukázku z oddělení obchodního uvádíme, že ze Srbska nejvíce těží Rakousko, Anglie, Turecko, Německo, nejméně pak Řecko, Hollandsko a Černá Hora. Na druhé straně Srbsko vývozem nejvíce těží z Rakouska, Německa, Turecka, nejméně ze Švýcarska a docela nic z Belgie, Řecka, Hollandska a Černé Hory. Velmi poučnou v té věci jest statistická tabulka označující ve francích hodnotu přívozu a vývozu za rok 1895. Dle této tabelly bylo r. 1895 přiveženo:

z Rakousko-Uherska	do	Srbska	zboží	v ceně	16,624·004 (!)	franků
» Anglie	»	»	»	«	2,135.005	»
» Turecka	»	»	»	»	2,086.335	»
» Německa	»	»	»	»	1,928.470	»
» Ruska	»	»	»	»	1,340.988	»
» Rumunska	»	»	»	»	1,213.381	»
» Ameriky	»	»	»	»	1,162.558	»
» Italie	»	»	»	»	397.249	»
» Francie	»	»	»	»	362.463	»
» Švýcarska	»	»	»	»	299.971	»
» Belgie	»	»	»	»	181.242	»
» Bosny	»	»	»	»	44.849	»
» Řecka	»	»	»	»	19.147	»
» Hollandska	»	»	»	»	18.978	»
» Černé Hory	»	»	»	»	13.900	»
					Celkem 28,239.715	franků.

Převedeme-li výmluvné tyto číslice na procenta, vidíme, že Rakousko-Uhersko importuje 58.87% veškerého do Srbska dováženého zboží, tedy víc než polovinu, kdežto ostatní nejsilněji zastoupené státy nezmohly se na víc než 8.62% (Anglie), 7.37% (Turecko) a 6.83% (Německo).

Navzájem pak i vývoz ze Srbska do Rakouska jest nejčilejší, ba možno říci, že Rakousko jest skoro výhradním státem, kam Srbsko své produkty vyváží. Jdeť 89.30% (!) veškerého vývozu do Německa pouze 3.73 % (!), do Turecka pouze 3.27%, do Bulharska 1.23%, do Bosny 1.04%, do Francie 0.98%, do Rumunska 0.43%, do Švýcar 0.02% a do ostatních států vůbec nic! Dr. Boř. Prusík.

*

Finnlaendische Rundschau.

V Lipsku počala právě vycházeti redakcí E. Brausewetra čtvrtletní revue pod názvem „Finnländische Rundschau". Revue vydávaná v německém jazyku, nakladatelstvím německým a věnovaná zájmům docela cizího národa, toť přece skvělý důkaz vysoké a vzácné kultury německé; a čtěme jen úvodní slova a přesvědčíme se, že humannějšího národa nad Němce není. Na severu jest malý, kulturně pokročilý národ Finů. Národ ten je vážně ohrožen velmocí ruskou. Gigant ruský, nenasytný ten Moloch, hrozí polknouti celý národ finský. To je barbarství a proto na ochranu malého národa, na ochranu utlačovaných, povstává honem německý svět a jako pro utlačované Boery projevil nejvřelejší sympatie (ovšem že jen slovy) tak i pro národ finský vzchopuje se tisk německý k mužné a dobrovolné obraně. Až potud je vše velmi krásné. Ale jen jedna nepatrná věta, jež vydavateli vyklouzla, zkazila ten celý efekt. Je to prohlášení, že po tom, co Rusko udělalo Němcům v baltických guberniích, (přeměna revalské university v jurjevskou atd.) stojí Němci za všemi, kdož proti Rusku se staví. Tedy celé to krásné hnutí pro právo a spravedlnost padá jedním uklouznuvším slovem: odveta. Vymstít se chtějí na Rusku a proto chápou se příležitosti a dělají Finům advokáty. Protektory malých národů jsou velmi šlechetnými, ale jen pokud tito malí národové nejsou poznaňští Poláci a Slované vůbec. Neboť pak ani nejutlačovanější národ v jejich očích netrpí křivdy. A tu padá nám bělmo s očí a pravé úmysly vydavatelů finské revue jeví se nám v plné nahotě. Je to prostě záminka, je to získání půdy, na níž by si Němci mohli vylíti svou zlost na Rusku, za repressalie proti pobaltským rodákům. To je ovšem věc docela jiná, než šlechetný zájem pro právo a spravedlnost a rozhořčení nad křivdou, již trpí malý národ finský. „Od takových přátel chraň mně, Pane!" řeknou si snad i Finové sami, až uvidí, že ze 7 článků prvního čísla pět jich není nic jiného, než štvaní proti Rusku. —jk.

*

Různé.

Ruské literární paběrky

Sebral —a r á—.

Paměti Dostojevského. Dne 11. února tomu bylo 20 let, co zesnul největší psychopatholog celého světa, F. D. Dostojevskij, vedle Tolstého a Turgeněva nejslavnější ruský romanopisec. Jako člen spolku Petraševského byl odsouzen k smrti, jež mu zaměněna Sibiří, což ruské lite-

ratuře vyneslo „Zápisky z mrtvého domu". Nejpřednější a jediná svého druhu v ruské a ve světových literaturách jsou nesmrtelná díla jeho „Prestuplenie i nakazanie" (Vina a trest) a „Bratří Karamazovi", vzorem spisů filosoficko-žurnalistického jest „Dněvnik pisatelja". Ač znám důkladně všechny spisy Dostojevského a přečetl jsem celý sborník kritiky o něm vydaných i pojednání prof. Čiže, psychiatra na Moskevské universitě, zdržuji se svého úsudku a vyjímám pouze z článku Rozanova hlavní zajímavé jednotlivosti. Připomínám pouze, že v Moskvě existuje museum Dostojevského, lépe řečeno „jizba Dostojevského", do níž ovšem nejvíce památek po Dostojevském zaslala dosud žijící choť spisovatelova.

Duševní poklady F. M. Dostojevského, jež uložil v „Denníku spisovatele", „Bratřích Karamazových" (vyšly u Otty), „Běsách" (vycházejí u Beauforta), „Podrostku", nebyly kritikou skoro ani rozebírány. Kritika ruská se raději brodí „okolo", mluví „za příčinou něčeho", a vůbec spíše vykládá, nežli by přiváděla do systemu, zpracovávala a osvěcovala obsah toho kterého spisovatele. Kritika se raději obírá sama sebou než literaturou, a jak se zdá, vyhledává spíše slávy spisovatelů nežli aby byla hluboká. Tak na př. úchvatná díla Dostojevského „Sen směšného člověka" (v „Dněvniku pisatělja"), s nímž se nalézá v organickém spojení „Vidění zlatého věku" (v „Podrostku") byla sotva ruskou kritikou dotčena, ale ne rozebrána. Takto širší obecenstvo prý spisů těch ani nezná. Obecenstvo krátce již dávno označuje Dostojevského frází: „byl stradalec", „hlásal lásku k padlým", „pravý křesťan", „pozoruhodný psycholog", který dal Rusku Raskolnikova, Alešu Karamazova, a proto je tedy „v. p. z. r." čili „veliký pisatěl zemli ruskoj".

A přece z myšlenek jeho musí ještě na dlouho žíti ruská duše.

Myšlenkový rozhled Dostojevského byl bezměrný, a jeho ideje, psychologické a metafysické, podstata myšlenky v nejhlubším smyslu je náboženská, t. j. taková, které možno jak přijmouti, tak také proti ní brojiti toliko se stanoviska „srdce lidského, ležícího v rukách božských". Myšlenky tyto se každým způsobem přelívají za kraj i literatury, a v užším smyslu i za kraj národního bytí. Ačkoliv Dostojevskij slavil největší úspěchy za hranicemi, ale tam se spíše divili jeho podivnosti, ale tam spíše ho zvláštním kultem zahrnuli, a rovněž z něho učinili „stradalce", „křesťana", „milovníka padlých" a „pozoruhodného psychologa", nicméně nedovedli zachytiti jeho celkového duchovního portrétu.

Ale Dostojevskij jest v plném smyslu evropským spisovatelem, protože nikdo s takovou silou a hloubkou nepředložil kritice základy psychologického a metafysického bytí Evropy. Toquille napsal knihu „L'ancien regime et la Revolution". Takový „ancien regime" a „revolution" jest Dostojevskij, a to vůči celé Evropě.

Ano, my tak rovněž formulujeme svou myšlenku o něm: Dostojevskij — znamená pro Evropu revoluci, ale revoluci, která ještě nezačala, ač již se zcela připravila. Avšak té chvíle, kdy se stanou jeho ideje jasnými a všeobecně známými (zdá se, že Dostojevskij není důkladně čten), tu nastane

v Evropě veliká revoluce ideí. Pak se ukáže, že i největší sloupy bývalé civilisace nejsou dosti silnými.

Abychom ukázali krátce, jak byl hlubokým a do budoucnosti až prohlédal, tedy poznamenáváme, že už za Pia IX. předpovídal převrat papežství, jaký se udál za Lva XIII. „Papež opustí silné krále a obrátí se k demokracii", „on vyjde bos k čtvrtému stavu a řekne: „Děti mé, vše, o čem sníte a čeho žádáte, je spravedlivo a vše to je obsaženo v evangeliu, ale beze mne ničeho nedosáhnete, pojďte za mnou a já vás povedu." Za Pia IX., který o ničem podobném neblouznil, bylo by to vše bývalo pouhou halucinací romantika. Ale umřel Dostojevský, umřel Pius IX., a za Lva XIII. halucinace ruského romanopisce se staly pracovním programem papežovým. To je pouze jedna myšlenka mezi tisícerými. Když byl Bismark na vrcholu slávy, pronesl Dostojevský tuto slavnou frási: „Bismark poletí na stranu jako tříska, ale Rotšild a banky — se na celém světě utvrdí a rozšíří." Zdali pak v lakotné žádosti k zlatým dolům v Transvaalu, která přivedla na starou, klassickou, aristokratickou Anglii tolik bídy, nesplnila se tato slova, nemluvě ani o osudu Bismarkově, kde se také potvrdila tato prorocká slova?

Ano, Dostojevský daleko hleděl a uměl přesně viděti . . .

Ovšem, my jsme tu naznačili pouze nejpodivuhodnější, nejjemnější, nejskrupulosnější idee jeho, jež jsme jen na příklad uvedli.

Dostojevský byl sám sebou trochu papežem ve fanatismu svých myšlenek, ve výlučnosti a nesnášenlivosti svých ideí. Ano, byl by se stal papežem „Ponížených a uražených", „ubohých lidí", všech těch Netoček Nezvanových a Soní Marmeladových. Ale demokratismus religiosní myšlenky — není nejbohatší částí jeho, není v něm nejnovější a nejoriginálnější stránkou jeho. Ona tvoří mladší a tak řikaje romantickou polovici Dostojevského, když psal svého Raskolnikova, když tlumočil bolestné monology starce Marmeladova, opisoval idealismus srdce Makara Děvuškina. V „Podrostku", „Běsích", v „Karamazových" a ve „Snu směšného člověka" se jeví starcem — snílkem, jehož rozbor neobyčejně hluboko vniká do skutečnosti, a bezúzdné blouznění buduje zcela nové světy, zcela nebývalé schema vztahů mezi lidmi. On tomu také říká „sen, sen!" Ale hned při tom dodává, že sen tento je reálnější nade vší skutečnost. Je zajímavo, že idee Platona, řeckého pohana, vyložené v jeho „Politice", byly do jisté míry uskutečněny středověkou katolickou theokratií. Kdo ví, zdali myšlenky křesťana Dostojevského, tak neuvěřitelné, nenajdou působnosti až tehdy, kdy Řím, Paříž a Londýn budou připomínati rozvaliny Akropole a Palmyry, a když se v nových stranách začne zcela, zcela nová civilisace. Aspoň se jasně cítí, že jak „Sen směšného člověka", tak i „Vidění zlatého věku" (v Podrostku) nepatří do rámce nynější Evropy. Dostojevský psal pro větší kruh lidí nežli jest Evropa, byl lepší, byl — šťastnější než Evropa.

Mnozí se ještě pamatují na bolest a hoře nad jeho mohylou před dvaceti lety, a přece se zdá, jako by ještě nebyl umřel, živy jsou jeho myšlenky a obrazy. Dostojevský žije stále v boji nyní existujících myšlenek. Nic

v něm nezastaralo, nic neumřelo. Jedny rozdírá, druhé láská. Všichni odpouštějí velké nedostatky vlastního životopisu jeho; všichni vědí, že jeho obrazy — jsou spíše symboly, spíše je nadhazuje, než nějaká naturalistická kopie.

Nad hrobem jeho nelze říci: „Buď s Bohem, budiž Ti země lehká," nýbrž „Buď živ! Kráčej mezi živými a buď je z pomíjejících snů k věčnému snění!"

*

Hrabě A. K. Tolstoj.*) Za příčinou 25letého úmrtí hraběte A. Tolstého se objevilo v časopisech množství vzpomínek a rozborů o jeho činnosti. Nejdůležitější jest asi vzpomínka knížete Certeleva uveřejněná v „Ruském Věstníku" a dopisy uveřejněné od bratrance básníkova a dědice jeho, Nikolaje Michajloviče Žemčužnikova.

Ale kn. Certelev uveřejnil v „Novém Vremeni" jakýsi komentář k oněm dopisům Žemčužnikova, v němž hlavně na to upozorňuje, že v soukromých listech nelze poznati celé individuality spisovatelovy jako ve spisech širšímu publiku určených.

Co se tkne nebožtíka Tolstého, třeba si uvědomiti, že nepatřil do počtu lidí, kteří by byli uvažovali každého slova. On byl upřímný člověk, beze všech okolností svěřoval spolubesedníkovi vše, co si myslil a co zrovna cítil. Poněvadž Žemčužnikov nebyl v literárním spojení s Tolstým, nelze jeho korespondenci přidávati veliké vážnosti pro ocenění individuality básníkovy, a proto jsou znova zajímavé některé poznámky, jež k nim připojil osobní přítel Tolstého, kn. Certelev.

Poněvadž se necítil Tolstoj již dávno dobře a nemohl vydržeti v severním klimatě, musil hledati útočiště na jihu. R. 1874 navrhl tedy příteli svému, aby spolu jeli za hranice.

S počátku cestovali šťastně, ale než přijeli do Berlína, stav jeho se zhoršil, poněvadž se dostavil prudký nával asthmy, ale stav jeho se opět velice zlepšil, tak že mohli navštěvovati divadla a dělati známým osobám návštěvy.

Po příjezdu do Paříže se přidružila k obyčejným bolestem neuralgickým a k asthmě ještě trapná, bolestná zona. Tolstému nebylo možno pracovati, ba ani čísti, jen zřídka kdy se dostavovaly veselejší momenty. Tu v Paříži se mu udál jakýsi zjev, fantóm. To Tolstého velice interessovalo, poněvadž se mnoho obíral spiritismem, životním magnetismem a podobnými mystickými zjevy.

Ohledně lékařské pomoci dal si zavolati nejprve starého známého svého, doktora-homeopatha Testoux, ale když byl stále stejně nemocen, tu mu Turgeněv odporučil druhého lékaře, který mu poprvé vstřikl pod kůži morfium, aby se na okamžik zmírnila bolest.

---

*) Autor románů: „Kníže Serebjanyj", „Hubičkový obřad", „Požár v domě Morozova", dramat: „Car Feodor Joannovič", „Smrt Ivana Hrozného", „Car Boris", básní: „Don Žuan", „Jan z Damašku" etc. (viz Slovanský Přehled II. a letos tamtéž v lednu od F. Táborského „Z ruské poesie". Hr. Alekšej Konstantinovič Tolstoj).

Když koncem prosince přijela hraběnka Sofie Andrejevna Tolstá do Paříže, vrátil se kn. Certelev do Ruska a viděl Tolstého teprve v létě r. 1875. Přijel do krásného Rohu, na statek Tolstého, několik hodin po tom, když se hrabě vrátil z Karlových Varů, a tu shledal, že je příteli hůře, ač si na zdraví nenařikal. Život v Krásném Rohu chodil obyčejným, všedním chodem; ale Tolstoj nemohl mnoho choditi a pak hlavně věnovati se lovu, avšak přece se rád dával voziti po úzkých cestách nekonečných lesů svých.

Pro hospodářské a vůbec praktické otázky neměl A. Tolstoj nikdy smyslu; obíral se jimi jen z naprosté nutnosti.

„Nepamatuji se, bylo-li nás třináct při obědě onoho dne, kdy Tolstoj ulehl, ale pamatuji se na průběh jeho nemoci dobře, a od toho dne nevyšel již z komnaty, která mu sloužila za kabinet i ložnici," píše kn. Certelev.

S počátku nemohli lékaři určiti, jaká by to byla nemoc; diagnosa jejich zněla prapodivně; už dříve konstatovali lékaři u Tolstého sklerosu, rozedmu plic a asthma; za takových okolností mohla míti každá komplikace osudné následky. Z Moskvy byl povolán dr. Karnějev, assistent po celé Rusi známého Zacharina, který zůstal u nemocného několik dní, ač mu bylo již poměrně lépe.

Zrovna v této kritické době nebyl pacient ani chvilku sám; střídali se u něho hraběnka Sofie Andrejevna, její příbuzná a kn. Certelev. Nyní mu bylo vstřikováno morfium zřídka kdy, a to jen v nejslabší dosi.

Vyjma první den a několik prudkých záchvatů asthmy nepůsobila nemoc Tolstému značnějších bolesti. Ač si byl vědom vážného stavu svého, přece býval většinou vesel, dělal žerty a smál se.

Hned první den, když se roznemohl, upozornil přítele svého na závěť, podle níž odkázal movité věci a literární pozůstatek své ženě, nemovité věci k užívání za jejího živobytí, ale po její smrti měly připadnouti N. M. Žemčužnikovi.

I „tužky mají svou historii".

Aspoň o tužce spisovatele hr. Tolstého to možno říci.

Tolstoj se nikdy nechlubil vzácnými věcmi. Ale přece rád — aspoň Žemčužnikovu — ukazoval stříbrnou tužku, kterou obdržel darem od císařovny Marie Alexandrovny.

Nikdy prý v životě neměl tak milého mu „karandaše" (tužky), říkal. „Tato tužka byla ukradena z domu v den jeho úmrtí."

K tomu podává kn. Certelev následující vysvětlení:

Tužku tuto měla sedmnáct let hraběnka, a nyní se nalézá u kn. Certeleva (jehož na Rusi vyslovují Carteleva), z jehož delších vzpomínek jsme vybrali pouze nejzajímavější věci.

*

Z petrohradské Akademie nauk. Vl. Solovjëv. Jak jsme již loni přinesli zprávu, byl utvořen při Akademii nauk v Petrohradě o stoletém jubileu Puškinova narození zvláštní odbor při „oddělení ruského jazyka a slovesnosti", totiž „izjaščnoj slovesnosti" (krásné slovesnosti). Jmenováno bylo deset nových literátů členy Akademie, což má pro Akademii proto neobyčejnou důležitost, že se ruská Akademie stala teprve nyní

zcela ruskou, poněvadž do nedávna v ní měli většinu — Němci. Býti ruským Akademikem jest nejen ovšem neobyčejnou ctí, nýbrž i velice milým nadělením, poněvadž ruští Akademikové jsou slušně placeni. Za to nechtějí pánové skoro nic platiti přispivatelům ve vydáních akademických V této věci závodí Petrohrad s vídeňskými Sitzungsberichty. Někteří z „početných akademikův" — analogie asi naší IV. třídy České Akademie — vyslovili přání, aby se konala vždy veřejná zasedání tohoto odboru, stane-li se někdo novým členem. Až dosud se nedal tento návrh provésti, ale v nedávné schůzi Akademie, v níž předsedal veliký kníže Konstantin Konstantinovič, byly jaksi officielně zahájeny schůze „početných akademiků", při čemž měli slavnostní řeči K. K. Arseněv o „Ruské Akademii a odboru krásné slovesnosti" a pak A. Koni, jenž tak nadšeně psal o Puškinovi, přednesl řeč na paměť nebožtíka V. S. Solovjëva.

Smrt filosofa a básníka Solovjëva znamená pro ruskou literaturu nesmírnou ztrátu. Zvláště „Věstnik Europy" ji bolestně ucítil; horlivému spolupracovníku svému přinesl také krásný rozbor literární, zvláště filosofické činnosti. Solovjëv — syn ruského Palackého — prodělal r. 1886 hroznou duševní krisi, jak z nedávno uveřejněných dopisů jeho k jistému vyššímu knězi patrno. Cesta do západních slovanských zemí přivedla ho ve styk s katolicismem, zvláště v Záhřebě se jevila kulminace jeho krise; nicméně nevystoupil z pravoslavné církve nikdy. Vzácné dílo jeho o Lvu N. Tolstém bylo také přeloženo do češtiny a „Česká revue" přinesla o něm obšírný referát.

Na podzim přišla hromová zvěst — Solovjëv zemřel.

Z řeči Koni-ho, kterou měl jako vzpomínku na zesnulého akademika, vyjímáme aspoň následující:

„Ztráta Solovjëva se stala ještě zcela nedávno, bolest nad ním jest ještě tak čerstvá, že podivuhodná, oduševněná osoba jeho s hlubokým a plamenitým smýšlením jeví se dosud mezi námi, tak že mluviti o něm objektivně, oddělíti práce jeho od osobnosti jeho jest nesmírně těžko. Proto jest lépe neobírati se tím, co Solovjëv udělal, nýbrž tím, jaké byly jeho vůdčí zásady, k čemu směřoval, v čem záležely zvláštnosti bohatě nadané individuality jeho. Solovjëv byl silný člověk, který v studiích svých vzdoroval i zastaralým, ale nutným podmínkám společnosti. Přicházel často do kollise s běžným míněním, a tvořil si tedy samostatné úsudky a určoval poměr člověka k Bohu, k společnosti a k sobě samému. V 21. roce vystoupil s disertací o krisi západní filosofie proti positivismu, načež následovala řada lekcí o Bohočlověku, v nichž před obecenstvem, které bylo zvyklo dívat se na positivní filosofii jako na nejlepší theorii, a na pessimistické učení Schopenhauera a Hartmanna jako na nejlepší ocenění života, počal mluviti o otázkách víry dokazuje její právo a důležitost v duši člověka. Mystický racionalismus jeho podporovalo vzletné mohutné slovo a theologické studie.

Náboženské zásady Solovjëva způsobily na Rusi více hluku než díla jeho filosofická. Solovjëv je v mnohých zjevech podoben romanopisci Dostojevskému; zvláště v „Duchovních osnovách života" uložil Solovjëv své základní zásady.

Obrátiv se k učení Solovjëva o poměru člověka k společnosti, ukázal Koni na bezplodnost kosmopolitismu, proti němuž bojoval Solovjëv, načež rozvinul vývoj zásad Solovjëva stran nacionalnosti, jež sestává v snaze přijímati všelidské zásady a dáti jim toliko vhodné zabarvení, a stran nacionalismu, který chce ony zásady podčiniti úzkým místním potřebám. Podobně jako zde tak také při historických cestách v životě národů rozhoduje — cesta křesťanská: sebepoznání a zdokonalování a cesta pohanská spočívající v samolibosti a stagnaci. To byla také příčina, proč si přál obrození slavjanofilství.

Společnost má dvě veliké duchovní potřeby. Je to totiž svoboda svědomí a slova. Všeobecně se uznává, že Solovjëv bojoval pro tyto principy hlubokými a přesvědčivými důvody opřenými na širokém světovém rozhledu, Základem rozumově-mravního života jednotlivce a celých národů má býti podle tvrzení Solovjëva křesťanství ; je neobyčejně zajímavo, v čem se shodoval a v čem se rozcházel s „velikým spisovatelem ruské země". Dvojatost lidské přírody jevící se v čistém duchu a nízkosti hříchu, působí v člověku dvojnásobný boj, nejen vnitřní, nýbrž i vnější, aby se mohl svobodně vyvíjeti a rozšiřovati mravní své ideály.

Pozoruhodné bylo mínění Solovjëva o tom, jak se varovati hříchu v třech jeho způsobách : hříchu smyslné duše, rozumu a ducha. Největší síla filosofie Solovjëva spočívala v ethice, kterou vyložil v díle „Opravdanie dobra". Vzácné dílo, hluboké, vzorné i po jazyku. Mravní zásady pocházející ze studu, soustrasti a nábožnosti, považuje netoliko za pravidla lidských úkonů, nýbrž za positivní ctnost a podmínky blaha v životě.

Naproti válce a nucenému, trestnímu vychovávání nebyl, uznával oboje za zlo na tak dlouho, dokud příčiny jeho nebudou odstraněny. Nešel tedy za zásadou Lva Nik. Tolstého, který si libuje i v passivním: non resistere malo, neodporovati zlu.

Vladimír Solovjëv zemřel takřka uprostřed prací svých. Psal zrovna dílo o theoretické filosofii, pak spis o „Opravdanii istiny", překládal písmo svaté, k němuž zamýšlel podati výklady asi jako učinil Lev Tolstoj. Ale neúprosná Morana mu nedopřála, aby toho dokončil. Avšak i to, co Solovjëv napsal, rozšířilo opravdu ruský duševní obzor. Solovjëv nebyl pohodlný „kabinetní učenec", nýbrž statečný zápasník, který měl naproti sobě mocné, přemocné soupeře v pravoslavné hierarchii.

Nejvíce polemicky vyzněl traktát, — jak naši staří Čechové říkali, — o „Třech rozhovorech".

Život plný neúnavné práce a dobrovolného strádání zanechal bohužel trapné stopy v zdraví mladého Solovjëva. Konečně vzpomenouti dlužno básnické činnosti Vladimira Solovjëva; hluboký filosof, asi jako náš Albert, který však odíval své myšlénky do formy v pravdě hudební.

Vysoce intelligentní kruhy ruské cítí bolestně ztrátu tohoto nadaného ruského filosofa.

*

Úspěch Hercenova „Kolokolu". Ve „Věstniku Vsemírné Istorie" tiskne se nyní korrespondence mezi Turgeněvem a Hercenem,

která vzbuzuje živý interess nejen k vůli samým korrespondentům, nýbrž i pro charakteristiku ruského života a společnosti tehdejších dob. Jak známo, v obvinitělné ruské literatuře zaujímá nejdůležitější místo Hercenův organ „Kolokol" (Zvon) vycházevší v Londýně, v němž spisovatel tento, autor romanu „Kdo je vinen", neúnavně bil do svědomí ruské společnosti. Car sám, nejvyšší státnici a úředníci čitali horlivě každé číslo „Kolokolu", který mnoho přispěl k urychlení známého patentu cara Osvoboditele r. 1861 (17. března).

Z korrespondence zmíněné vyjímáme zmínky Hercenovy o tom, jakých úspěchů na Rusku docílil „Kolokol".

„Kolokol" — píše Hercen Turgeněvovi — je mocí, pravil mně v Londýně — horribile dictu! — Katkov a dodal, že on u Rostovceva leží na stole k vůli opravě selské otázky . . . A před ním to opakovali také T(urgeněv) a A(ksakov) a S(amarin) a K(avelin), liberální generálové, liberální státní radové, dvorní dámy toužící po progressu a pobočníci znalí v literatuře; sám Botkin milostivě pohlíží na „Kolokol", jako kdyby byl opatřen nádivkou z ryzců.

Při dvoře nabyl „Kolokol" už svých čtenářův. Následkem článků jeho dal hosudar přehlédnouti záležitost „Kočubeje", který postřelil svého představeného.

Gorčakov s údivem ukazoval vytisknutou zprávu o tajném zasedání Státní Rady, v níž se jednalo o selské reformě.

„Kdo pak jim to mohl jiný sděliti" — pravil — „tak věrně, do podrobností, než někdo, kdo byl při schůzi přítomen."

Na mne doráží celý příval psaní a korespondence ze všech částí Ruska: každý píše, co mu zrovna napadlo: jeden, aby si rozerval srdce, druhý, aby se přesvědčil, že je nebezpečný člověk. Ale přicházely také dopisy ve výbuchu rozhořčení, vášnivé výkřiky ze všedního obyčejného života.

Nyní také vyjdou „Vybrané spisy A. J. Hercena" u dědiců Pavlenkova. Časopisy, zvláště „Ruské Vědomosti" mají radost z toho, že díla tohoto nadaného a ostrovtipného spisovatele budou nyní přístupna všem čtenářům. Lze se domnívati, že vydání bude skoro úplné; mnohá díla Hercenova byla vytištěna Iskanderem v tehdejších žurnálech, dříve než odjel z Ruska. Je to vlastně škoda, že spisy Hercenovy musely vycházeti až dosud „za hranicemi". Už se ozývají hlasy, aby Hercen vyšel po rusku a v Rusku, třeba snad s nepatrnými změnami.

Pravda — dnes patří Hercen historii, a s tím by měla censura také počítat.

*

„Literaturní Věstník". Vyšlo již první číslo „Literaturního Věstníka", který vydává Bibliologický spolek (obščestvo); obsah je velice pestrý. Mimo celou řadu recensí a kritických pojednání a obzor současných časopisů je tam několik zajímavých pojednání literárního a bibliografického rázu. Tak ku př. Ljaščenko dokázal, že jedno psaní, které se dosud připisovalo Puškinovi, náleží Turgeněvovi. Peretc sděluje pramen básně Krylovy „Naprasiina", Lipovskij, který zná také dobře české a chorvatské

poměry, sebral literaturu o módním ruském spisovateli Gorském. Zvláště radostně na Rusku vítají zprávu, že „Literaturní Věstník" bude přetiskovati z novin historicko-literární materiály (psaní, vzpomínky atd.), které dnes bývají v novinách, ale zítra jich nemožno dostati. Něco podobného by bylo také výhodné u nás. Předně bychom potřebovali jakýsi přehled důležitých článků v časopisech a v novinách jako bývalo v „Literárních Listech"; nyní se objevila rubrika tato v „Obzoru literárním". Jest si jen přáti, aby rubrika tato byla naprosto nestranná a podávala skutečné obsahy, a nikoliv frase, svědčící o tom, že referent článku nečetl. „Literaturní Věstník" se stal důležitým časopisem nutným vedle „Ruské Stariny", „Istoričeského Věstníku" a „Ruského Archivu".

*

Při Moskevském Spolku milovníků ruské literatury (Obščestvo ljubitělej rossijskoj slovesnosti") se zařizuje zvláštní odbor **„Žukovsko-Gogolovská kommisse"**, která se má obírati otázkou, jakým způsobem by bylo nejlépe oslaviti padesáté úmrtí jmenovaných spisovatelů, jež připadne na budoucí rok. Kommisse tato obírati se bude také tím, kterak se mají pořídití laciná vydání obou těchto spisovatelů, poněvadž nyní přestává u nich právo autorské. Těšme se, že pak dostaneme Gogola za pár kopějek. — Koncem ledna měli v Aleksandrinském divadle v Petrohradě neobyčejné jubileum, jemuž po bok lze stavěti asi jubilea naší „Prodané nevěsty". Dával se totiž po 400. Gogolův „Revizor", v němž v roli Anny Andrejevny vystoupila jubilantka Žulevá, která je při císařském divadle již 55 let!

*

O právním postavení předsedy říš. rady. Dle prof. dra. Hauke podává K. Novotný. Právní postavení předsednictva komory podmíněno jest celkovým utvářením ústavy státní. Ve státech, kde je rozdělení mocí přesně provedeno, má předseda komory obzvláště vysokou důstojnost. Avšak i v těch státech, kde spolupůsobení parlamentu vykonává se ve smyslu podřízení se autoritě mocnáře, stoupl význam komorního předsednictva s významem reformy parlamentu vůbec. Komorní předsednictvo stalo se s parlamentem samým stálým činitelem tvůrčím v životě veřejném a vysokým úřadem státním.

Dle platných ústav ustanovuje se předsednictvo volbou, jmenováním anebo kombinací obou. Pro mladší ústavy státní jest jedinou uspokojivou formou volba; naproti tomu není pro parlamentní kollegia, která se sestavují jmenováním, ustanovení předsednictva volbou nikterak potřebným. Platná ústava rak. nařizuje (proti ústavě únorové) ustanovení předsednictva sněmovny poslanecké volbou V tomto zákoně o zastupitelstvu říšském (z 21. pros. 1867) není však ustanoveno období, na které volí se předsednictvo, kdežto období pro funkce předsednictva sněmovny panské v zákoně přesně je určeno. Tato mezera nebyla vyplněna zákonem, nýbrž jednacím řádem sněmovny poslanecké z r. 1875.

Proti tomu, že se předsedové zemských kollegií jmenují a nevolí, nelze uvésti důvodných námitek. Odpovídá to historické kontinuitě a je to ospravedlněno též tím, že sněmy obstarávají zemskými výbory

úkoly správní, čímž docílena je jakás personální unie mezi správou stavovskou a zeměpanskou. Ovšem nenasvědčuje tomuto názoru to, že dle platného zákona je sice zástupce zemského hejtmana pro řízení sněmovních jednání jmenován panovníkem, kdežto zástupce zem. hejtmana v zemském výboru ustanovuje úplně svobodně sám zemský hejtman.*)

Zkoušejíce dále právní povahu a obsah funkcí předsednictva, musíme vycházeti z toho, že předsednictvo komorní je úřadem. Mylným je mínění, že předsedající jakožto primus inter pares (první mezi rovnými) zaujímá pouze kollegiálně-právní zastoupení, vykonávaje toliko vis ex conventu; v pravdě jedná se však o moc ze zákona (vis ex lege), ježto pramen předsednických oprávnění spočívá v zákoně o ústavě. Komorní předsednictvo je úřadem individuálním; bylo by tudíž pochybeným pojímati předsedu a místopředsedy dohromady jako parlamentní úřad kollegiálně organisovaný.

Vztahují-li se úkony předsedy hlavně k řízení jednání komorních, připojují se k nim podružně další jeho úkoly: provádění usnesení komorních, styky s vládou jakož i druhou komorou.

Pokud se pak týká osobně právního postavení předsedy, obsahují jednací řády rakouské sněmovny poslanecké i panské předpisy, jež mají značný vliv na členská práva předsedy. Tak musí se předseda hlasování zdržeti, pokud nejde ovšem o volby. Je ovšem otázkou, zda lze předsedovo právo k hlasování, na zákoně založené změniti nařízením jednacího řádu.

Mezeru shledáváme v rakouském právu potud, že předsednictvo, které mimo sezení říšské rady projednává běžné záležitosti, postrádá vůbec ochrany immunity. Bylo by účelným poskytnouti předsednictvu i kromě sezení komory záruku práva immunity, pokud je to ustanoveno ohledně údů kommisse pro kontrolu státního dluhu.

Velice důležitou je též otázka ohledně zodpovědnosti předsedy komory. Uvažujíce o tom, musíme vycházeti z toho stanoviska, že předseda komory je povolán vládnouti částí moci státní, a že tato moc musí se pohybovati v těch mezích, jež tvoří zákon o ústavě z r. 67. a všechny ostatní zákony.

Moc předsedy je velmi značná. Porušením práva může se na př. proviniti tím, že opomine provésti usnesení, předložiti usnesení k sankci, anebo provésti předepsaná jednání (na př. oznámiti státnímu dvoru soudnímu usnesení o obžalobě ministerstva). Takovýmto případům zneužití moci úřední měla by odpovídati de lege ferenda právem upravená zodpovědnost dle analogie zodpovědnosti ministerské. Třeba že jest praktická cena takovýchto zákonů o zodpovědnosti velmi nepatrná, přece nejsou zákony tyto beze všeho významu jako prostředky preventivní. Může zajisté jen taký předseda státi se hodným svého vysokého úkolu, jenž vždy a všude v plném vědomí své zodpovědnosti jedná.

Viz též Pražák: Ústava zemská str. 124. a pozn. 2. na téže str.

Němečtí agrárníci na postupu. Napsal Karel Adámek. Přípravy k obnovení tržebních smluv podnítily v rolnictvu mohutné hnutí; postřehujeť, že při této akci jde o jeho budoucnosť.

Nejúsilovněji o uhájení svých zájmův při tomto vyjednávání postupují agrárníci němečtí, kteří jsou k těmto zápasům také nejdokonaleji zorganisováni.*)

Program této akce agrárníkův německých byl jasně vytčen na valném shromáždění svazu německého rolnictva, konaném dne 11. února 1901 v Berlíně.

Rolnictvo německé spatřuje záruky své lepší budoucnosti v zdokonalování odborného vzdělání, v upevnění své organisace a v zabezpečení trvalé výnosnosti výroby zemědělské.

Sjezd tento plně souhlasil, že při uzavírání nových tržebních smluv musí býti uplatněna zásada, že nemá míti v Německu nikdo právo kupovati obilí levněji, nežli za ceny, za jaké může býti v této říši vypěstováno.**)

Německé rolnictvo musí žádati, aby se mu při novém upravování sazeb celních dostalo stejnoměrné ochrany všech plodin, kteráž by postačila ku trvalému zabezpečení jich zdárného pěstování.

Nejnižší sazby celní musí býti tak vyměřeny, aby zabezpečily průměrné ceny plodin z období l. 1870—1890 a nesmí býti snižovány. Sazby tyto smí býti povoleny toliko těm státům, kteréž Německu stejných výhod poskytnou.

Za hlavní záruku takového utváření cla z chlebovin pokládá rolnictvo zavedení minimálních cel obilních 7·5 M. Rolnictvo německé čerpá zvláště z opětných projevů nynějšího kancléře hr. Bülova, naději v plné vítězství této ochranné politiky.

Zvýšením obilních cel má býti obilí v Německu tak zdraženo, aby se jeho pěstování trvale vyplácelo.

Oproti jiným státům budťež zavedena přiměřeně vysoká cla generální sazby. Poskytování výhod cizím obchodníkům celním úvěrem a snižováním dopravních sazeb, jimž se účinnost celní ochrany maří, budiž odstraněno.

O významu obilních cel pro zemědělství vůbec a o jich vlivu na utváření cen plodin ve státech v pěstování obilí aktivních a ve státech, jež musí potřebné chleboviny z velké části z ciziny přivážeti, šířiti se nebudeme***), připmínajíce prostě, že se vliv cel těchto na ceny obilí z pravidla velice přeceňuje, oproti tomu že se současně nedoceňuje vliv, kterýž na tyto ceny mají spekulační obchody lhůtové

*) Svaz německého rolnictva, čítal 1. února 1901. 232.000 členů, při jeho oddělení společenstevním bylo 373 společenstev, jichž obchod činil 24 mil. (r. 1899. 13·3 mil.) M.

**) Na tomto valném shromáždění byla přijata následující resoluce: Novými celními sazbami a tržebními smlouvami bude rozhodnut osud německého rolnictva, kteréž opětného poškození svých zájmů více nesnese.

***) O těchto otázkách jsme zevrubněji pojednali ve spisech: »Z mezinárodního bojiště hospodářského« (Mat. Rol. I. sv. 3. a »Tržební smlouvy« (Mat. Rol. II. sv. 4. a 5.).

s papírovým obilím, jimiž jest rolnictvo nejvíce a nejbezohledněji vykořisťováno.

Zvýšování obilních cel v Německu, jak přirozeno — nejrozhodněji odporuje dělnictvo a průmyslnictvo, dovozujíce, že se žádaným zvýšením obilních cel netoliko obilí, ale veškeré plodiny a potraviny poměrně zdraží, a že takovým zdražením výživy jest zvláště průmysl ohrožen, protože nebude lze mzdy dělnictva poměrně zvýšiti, aniž by byla znemožněna konkurence průmyslu německého s cizinou.

V Berlíně bylo vypočítáno, že by byla zvýšením cla z chlebovin o 1 M zdražena výživa 1 obyv. průměrně o 3·75 M ročně. Jihoněmečtí sládci dokazují, že by po žádaném zvýšení cla z ječmene ze 2 na 6 až 7·5 M nemohli z cizími pivovary konkurovati.

Na říšském sněmě německém velkoprůmyslník Siemens varuje před zvýšováním obilních cel, mimo jiné dovozoval, že tato cla nebude lze, jak se na mnoze tvrdí, přesunouti na cizinu, nýbrž že je budou uhražovati domácí konsumenti. Siemens připomínal, že na zvýšení důchodů pozemkových obilním clem má zájem toliko obilí pěstující velkostatkář, nikoli však po výtce chovem dobytka se živící menší rolník.

Velkoprůmyslník posl. sv. p. Stumm oproti tomu uznával zavedení obilních cel minimálních 5 M, maximálních 7·5 M za vydatnou zbraň proti šíření se socialismu a manchestrovství.

Všeobecně se namítá, že obranná cla obilní z pravidla prospívají pouze rolníkům, kteří mohou jimi chráněné obilí prodávati a spekulantům, nikoliv však širokým vrstvám malých rolníkův v pěstování chlebovin passivních, kteří musí obilí kupovati anebo kteří nemívají obyčejně již obilí na prodej, když spekulanti obilní ceny po výtce lhůtovými obchody papírovým obilím uměle zvýšili.

Odpůrcové zvýšení obilních cel vystříhají před takovou reformou také proto, že jest Německo v tržbě chlebovinami vůbec pasivní a že německé mlýny musí cizí pšenici ku míchání s pšenicí domácí přivážeti, protože by jinak nemohly na trzích cizích moukou konkurovati.

Vývozní mlýny německé tou dobou melou většinou cizí klovatinové pšenice a toliko pětinu pšenice domácí. —

Agrárníci němečtí oproti tomu ukazují k velké všeobecné hospodářské a sociálně politické důležitosti zachování rolnictva, jež tvoří třetinu obyvatelstva, pro říši a pro celou společnost odvozujíce z toho plné právo rolnictva na tuto ochranu.

Námitky, že obilní cla cenu chleba zdražují, obrancové těchto cel odmítají, dokazujíce ze statistiky cla obilí a chleba, že se tyto ceny nevytvářejí souměrně a že není při nich plné relace.

Hlavním důvodem, jimž agrárníci němečtí žádané zvýšení obilních cel obhajují, jest, že tím bude rozšířeno pěstování chlebovin a potom že bude lze v Německu, tolik pšenice a žita vypěstovati, že nebude potřebí ani žito, ani pšenici z ciziny přiváželi.

Odpůrcové ochranných cel obilních oproti tomu na tom trvají, že musí býti cizí obilí do Německa stále přiváženo a z toho odvozují, že by zvýšení obilních cel říši velikou škodu způsobilo, aniž by německému rolnictvu očekávaného užitku přineslo.

Ku objasnění těchto poměrů přispěje především statistika sklizně, spotřeby a tržby chlebovinami.

V Německu bylo sklizeno

	pšenice	žita	špaldy
r. 1895	3,171.844 t.	7,724.902 t.	470.736 t.
1896	3,419.928 »	8,534.037 »	425.239 »
1897	3,263.235 »	8,170.511 »	462.520 »
1898	3,607.610 »	9,032.175 »	514.151 »
1899	3,847.447 »	8,675.792 »	476 095 »

V některých krajích klidí se chlebovin více, nežli se spotřebuje; tak ve východním a západním Prusku, Meklenbursku, Pomořansku, Šlesvik-Holštýnu, Poznani, Sasku a j. U pěstování chlebovin pasivním jest Badensko, Virtembersko, Braniborsko (s Berlínem) a j.

Spotřeba chlebovin v Německu stále vzrůstá netoliko přibýváním obyvatelstva, ale také — při láci chlebovin — rychlým stoupáním jich průměrné spotřeby v domácnostech, jakož i stále větší spotřebou při krmení domácího dobytka a při průmyslové výrobě (škrobařství, líhovarství a j.)

V Německu bylo obyvatel roku 1871 41,058.792, roku 1880 45,234.061, r. 1890 49,428.470, r. 1895 52,279.901, přibylo tedy v l. 1871—1895 11,221.109 obyv.

V Německu bylo spotřebováno ku výživě obyvatelstva, ku krmení dobytka a při průmyslové výrobě v l. 1893-1898 4,650,214 tun; průměrně ročně žita 7,998.857 tun.*)

Zemědělská rada německá vypočítala r. 1898 průměrnou spotřebu chlebovin na 1 obyv. v Německu na 171 kg. a dokazovala, že tato potřeba byla v l. 1893-98 (po odčítání osevu) domácí sklizni uhražena až na 285.852 tun.

Skutečný schodek při tržbě chlebovinami jest však mnohem větší, a to proto, že se stále větší množství obilí spotřebuje ku krmení dobytka, k pálení líhu a j.

Výsledek celkový jeví se asi následovně:

Po odčítání vývozu bylo Německu přivezeno:

	r. 1895	r. 1899
pšenice	1,267.267 q	1,173.449 q
žita	928.810 »	437.793 »

Z Německa bylo vyvezeno po odčítání přívozu:

	r. 1895	r. 1899
mouky	134.194 q	17.285 q
šrotů, krupice, krup a j.	117.911 »	22.595 »

O uhražení schodku v této tržbě plodinami domácí sklizní v Německu v odborných kruzích po drahné doby se pilně a důkladně uvažuje.

*) Spotřeba tato jest vypočítána dle sklizně po odpočítání osevu a po odčítání přívozu od vývozu. Mlýnské výrobky jsou přepočítány na obilí.

Zemědělská rada německá roku 1898 po zevrubných úvahách a studiích prohlásila, že mohou býti v dozírné době v Německu spotřebované chleboviny domácí sklizní úplně opatřeny. Na důkaz toho ukazovala ku stálému přibývání obyvatelstva poměrnému postupu sklizně chlebovin.

Průměrná roční sklizeň pšenice a žita vzrostla v l. 1878-82 až 1893-97 o 1,783.025 tun, současně přibylo v Německu 11 mil. obyvatel.

Průměrná sklizeň chlebovin na 1 obyv. vzrostla v té době o 9 kg.

O této základní otázce agrární politiky německé pojednal letos vynikající odborník, tajný rada prof. dr. Märcker, jehož úvahy zaslužují také v naších kruzích zemědělských zvláštní pozornosti.

Dr. Märcker trvá na tom, že Německo může celou svou potřebu pšenice a žita uhraditi domácí sklizní racionélním pěstováním těchto chlebovin.

Průměrná sklizeň pšenice v Německu vzrůstá a sice vzrostla v l. 1893-1899 průměrná sklizeň pšenice na 2·4 q.*)

K uhražení stávajícího schodku pšenice a špaldy asi 1·17 mil. tun musil by však při stejné rozloze pšenicí a špaldou osévaných pozemků jako v r. 1899 zvýšen býti průměrný výnos o 5 q po ha. a to pokládá dr. Märcker za nynějších poměrů ještě za skoro dosažitelné.

Pšenici a špaldu seje každý rolník, malému rolnictvu se však zpravidla nedostává k intensivnějšímu hospodaření, jímž by mohl výnosnost svého statku zvýšiti, hmotných prostředků a j. Rolnictvo také proto při pěstování pšenice velkých nákladů nepodniká, protože by se při stávajících cenách obilí nevyplácely.

Nákladů se nešetří při pěstování okopanin, zvláště cukrovky, brambor a j., protože se ve velkém za výhodné ceny prodávají. Proto také bylo při pěstování těchto plodin již dosaženo co do výnosnosti skvělých výsledků.

Výnosnost pěstování pšenice lze zvýšiti především dobrou volbou přiměřeného zušlechtěného osevu. Na zkušebních hospodářstvích v Německu činily průměrné výnosy různých pšenic v r. 1897 průměrně 43·39 q po ha, v r. 1898 průměrně 35·65 q po ha.

Prof. dr. Märcker trvá na tom, že jest lze volbou přiměřeného, dobrého oseva nynější průměrný výnos pšenice v Německu zvýšiti o 3 q po ha.

Ku zvýšení výnosu pšenice valně přispěje náležité mrvení.

Stávající v Německu schodek při žitě po výtce vznikl vzmáhajícím se krmením dobytka žitem.

Žitem se osévá v Německu průměrně 6 mil. ha, kdyby byl průměrný výnos po ha zvýšen pouze o 1 q, vzrostla by sklizeň žita v německé říši o 600.000 q. K úplné úhradě stávajícího schodku

*) Průměr tento jest v různých oblastech německé říše mnohem vyšší; tak činí v Sasku 23·6 q, v Šlesvik-Holštýnu 27·4 q, v Brunšviku 22·3 q atd.

žita asi 700.000 q, by postačilo zvýšení dosavadní průměrné sklizně o 1·2 q po ha.

Prof. dr. Märcker jest přesvědčen, že by bylo lze v Německu dokonalou volbou semene a přiměřeným hnojením netoliko stávající schodek pšenice a žita uhraditi, ale těchto chlebovin tolik vypěstovati, že by je mohlo Německo ještě vyvážeti; nechce však přepínati naděje, »protože dobro toliko zvolna si klestí cestu«.

Kdyby bylo lze také při setí chlebovin rolnictvo donucovati, jako při pěstování cukrovky, brambor a j. k volbě osevu a k náležitému obdělávání a mrvení polí, bylo by lze také těchto stěžejních cílů německých agrárníků snadněji a rychleji dosíci.

Tyto překážky, v setrvačnosti německého rolnictva spočívající, vzrůstají nevýnosností pěstování chlebovin při jich nynějších cenách. Stoupnou-li tyto ceny, rozšíří se zajisté také setí pšenice a žita.

Dr. Märcker pokládá zvýšení sklizně chlebovin také bez rozšíření nákladného intensivného hospodaření za možné a to obmezením sázení brambor, při jichž pěstování jest Německo aktivním, ačkoliv jich spotřeba zvláště k účelům průmyslovým a ku krmení stále vzrůstá.

V Německu bylo brambor sklizeno:

	ha	tun	po ha průměrně
r. 1899 po	3,131.463	38,485.202	12·2 t.

V Německu bylo brambor k výživě obyv. i ku krmení a j. spotřebováno *)

	tun	průměrně na 1 obyv.
v l. 1893—1898 průměrně ročně	29,777.337	564·0 kgr.

Dosavadní průměrnou sklizeň brambor v Německu jest lze — po dovozování dr. Märckera — snadně zdvojnásobiti, avšak takové rozmnožení sklizně této plodiny by bylo pro rolnictvo pohromou, protože by při takovém nadbytku brambor jich cena tak klesla, že by se jich pěstování přestalo vyplácetı. Německo spotřebuje nejvýše 35 mil. t. brambor. Kdyby byla sklizeň brambor průměrně na 150 q po ha zvýšena, bylo by lze po 2 mil. ha skliditi tolik brambor, co se jich nyní sklidí po 3 mil. ha a 1 mil. ha půdy by vybyl ku pěstování jiných plodin.

Při vzrůstající nouzi o zemědělské dělnictvo, při stálém vzrůstání mzdy a j. nákladů zemědělské výroby, bude zvláště pěstování brambor, při němž jest poměrně mnoho ruční práce, stále intensivnějším, t. j. rolnictvo se bude stále horlivěji přičiňovati, aby zvýšilo jich průměrnou sklizeň při všemožné úspoře ruční práce racionálním hnojením, volením nejpřiměřenějších druhů ku sázení a j.

Takové pěstování brambor musí zavésti především závody průmyslové.

Kdyby se při takovém zvelebení pěstování brambor pouze 500.000 ha pozemků, na nichž se dosud brambory sázely, počalo

*) Spotřeba tato vypočítána jest po odečtení satby od sklizně a po odečtení vývozu.

osévati obilím, bylo by lze dosavádní množství bramborů v Německu i na dále kliditi, kdyby se průměrný výnos po ha zvýšil o 25 q a na oněch 500 000 ha pozemků bylo by lze ročně skliditi 800.000 až 900 000 t. pšenice.

Tak by byl nynější schodek pšenice domácí sklizní uhražen a Německo by nemusilo pšenici z ciziny přiváželi.

Nejde arciť pouze o zvýšení sklizně co do množství, ale také o jakost sklizeného obilí.

Německo musí vypěstovati takové druhy klovatinové pšenice, již nyní přiváží, protože by nemohlo udržeti cizí trhy na mouku.

Dr. Märcker radí, aby byla založena zkušebná hospodářství v krajinách s lehčími půdami, na nichž by se konaly soustavné pokusy pěstováním těchto druhů pšenice.

Při těchto výpočtech dr. Märcker arciť hledí po výtce ku nynějším poměrům v Německu, nepočítaje s přibýváním obyvatelstva a se stále vzrůstající průměrnou spotřebou chlebovin v Německu.

Energický zápas německých agrárníků za zachování německých trhů na plodiny německému zemědělství zavedením vysokých cel ochranných, má také pro naše zemědělství veliké důležitosti.

Kdyby Německo svůj dosavádní schodek žita a pšenice domácí sklizní uhražovalo, pozbyly by tam Uhry důležitý trh na své plodiny a mouku a potom by tím bezohledněji konkurovaly na rakouských trzích k nemalé škodě našeho zemědělství a mlynářství.

Německo ohrožuje zemědělství v zemích koruny české také uzavíráním svých trhů vývozu našeho ječmene, chmele, sladu, ovoce aj.

U nás se »mluví« o odvetě! Hrozíme — ale toliko hrozíme — zvýšením cel na německé výrobky průmyslové, jež nalézají u nás velký odbyt atd.

Současně však Všeněmci deklamují o úzkém celním spojení naší monarchie s Německem, z něhož by měly veliký prospěch německý průmysl a uherské zemědělství.

Cislajtánské vlády vznášejíce se nad skutečnostmi, hledají hospodářský program.

Našemu národnímu hospodářství osudný rok obnovování tržebních smluv se rychle blíží. U nás rostou zmatky, z nichž mohou a také budou hojně těžiti státy s námi konkurující a k nastávajícím zápasům dobře připravené.

Jest žalostno, že není pochybnosti, kdo při tomto závodění zvítězí: hr. Bülow nebo — hr. Goluchowski?

*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Věstník Jevropy velmi poutavě rozepisuje se o ruské společnosti na počátku a na konci XIX. století. Ruská společnost za minulých sto let prodělala velice radikální změny. Před sto lety ony skupiny, jež nyní nazýváme společností, byly na Rusi quantitativně slabé a qualitativně sobě skoro

rovny. Jedna skupina společenská obsahovala úředníky a vojenské důstojníky, druhá statkáře. Členové jedné skupiny přecházeli do druhé, nebyloť mezi oběma ostré nějaké hranice: z úředníků stávali se majitelé usedlostí a naopak. T. zv. svobodných professí před sto léty nebylo. Teprve později vlivem silného vývoje ruské literatury odrůžňuje se stav literátů. Už v létech dvacátých jsou na Rusi spisovatelé z professe. Na to vyvíjí se teprve stav učenců z povolání. Až dosud byli učenci skoro vesměs jen úředníky (professory, lékaři, atd.), teď ztrácejí svůj služební charakter a vytvořují novou třídu společenskou. V šedesátých letech roztržka mladých malířů s malířskou akademií vedla k utvoření nové skupiny: umělců. Vytvořuje se třída advokátů, rozvoj obchodu a průmyslu podporuje vznik třídy kupců a továrníků a v posledním desítiletí rozvoj třídní zachvátil i široké massy lidu, které přestávají býti už šedivou hmotou, jako byly po devět desetin XIX. století.

Istoričeskij Věstnik uveřejňuje počátek velké a poutavé studie V. O. Michněviče „Historie hry v karty na Rusi". Že Rusové kolem r. 1600. poznali hru v karty, za to povinováni jsou vděčností jednak Němcům, kteří za obchodem do Moskvy dojížděli a jednak Polákům a ukrajinským Kozákům, kteří hru v karty znali již za krále Sigmunda III. V polovině XVII. stol. pak byla již hra v karty na Rusi do té míry rozšířenou, že bylo nutno úředně ji do jisté míry zakazovati. Nejvíce rozšířena byla hra v karty mezi vojskem. Zákoník cara Alexěje Michajloviče postavil hru v karty na roveň s loupežením, krádeží a jinými zločiny, které se trestaly zmrzačením, nebo i smrtí! Car Petr Veliký trpěl sice mlčky hru v karty, ale sám nikdy s chutí karty nehrál, považuje je za hloupou hru a dávaje před nimi přednost šachu. Známý ruský diplomat Biron a jeho protektorka carevna Anna Joannovna byli vášnivě oddáni hře v karty.

Izvěstija po litěratuře věnují rozsáhlou studii vylíčení úspěchu H. Sienkiewicze na Rusi a v cizině. Dále najdete v čísle tom pokračování poutavé „Historie ruské knihy" (doprovozené hojnými illustracemi) a ostrou epištolu o literární nesvědomitosti, jež prý poslední dobou na Rusi začala bujeti.

Luča, organ černohorského literárního spolku „Gorski vienac", přináší překlad nového slavjanofilského románu knížete D. P. Golicyna (Muravlina), jenž měl býti i do češtiny přeložen. Tak nás nejmenší ze slovanských národů opět předešel. — Číslo poslední listu toho je číslem slavnostním. Na čelném místě přináší hold prosou i veršem Jeho královské Výsosti knížeti Nikolovi I., k jeho 40letému jubileu vlády požehnané.

Ljubljanski Zvon přináší překlad české studie o otázce čínské, pocházející z pera Přemysla Hájka. — Z nových rubrik uvádím obsáhlý přehled „Med revijami", zdá se dle vzoru České Revue zavedený. — Doporučuji důležitou studii M. Murka: „Misli k Prešernovemu življenjepisu", v níž vědecky rozbírá vlivy, jež působily na rozvoj básnického talentu Prešernova. Se jménem Čelakovského, Kollára a j. českých velikánů se ve studii Murkově nejednou setkáváme.

Vienac věnuje vřelou vzpomínku zvěčnělému Juliu Zeyerovi a refe-

ruje o sbírce básní Jana Rokyty (Ad. Černého) „Lekníny na hlubinách"; kritika ta jest velmi příznivou.

Jug nazývá se nový časopis slovinské mládeže, jenž počal právě vycházeti redakcí medika F. Dergance. Že list ten zaujme platné místo, patrno již z vřelého přijetí, jakého dostalo se mu od Ljubljanského Zvonu, Vienca i j.

Nada. V. Jelovšek píše dějiny plakátového umění a s opravdovým nadšením obírá se i českými pěstiteli uměleckého plakátu. Z celé řady vyjmenovaných českých umělců klade nejvýš Muchu, Hoíbaura, Hynaisa, Marolda a Šimůnka. Totéž číslo Nady přináší ještě jiný nadšený článek o Muchovi a sice referát o záhřebské mezinárodní výstavě, již Mucha též obeslal.

Przewodnik naukowy i literacki. Pro kulturní historii velikou důležitost má uveřejnění korespondence básníka Bohdana Zaleského k přátelům a listův historika Juliana Bartoszewicze k rodičům. Obojí korespondence jest nejen velice poutavou, leč i velice závažnou k posouzení doby i povah obou polských spisovatelů.

Pogled na świat přináší velmi pěkně zpracovanou tesť všeobecných dějin literatury z péra W. Kozlowského. Na několika stránkách podán tu jasný obraz hlavních zjevů literatur všech národů i všech věků.

Krytyka, list radikální mládeže, vycházející až dosud v Krakově, přenesl se do Lvova, změniv poněkud svůj program.

Ksiażka, nový bibliografický list polský, počal právě ve Varšavě vycházeti. Má to být nástupce „Przewodnika bibljograficznego", jejž v Krakově až do své smrti vydával kustos universitní knihovny krakovské Wislocki. (Charakteristické jest to zanikání důležitosti Krakova v literatuře: časopisy přenášejí se do Lvova (Krytyka) a hlavně do Varšavy, jež zdá se přejala již docela úlohu duševního centra polského.) Prvý sešitek „Ksiażky" presentuje se velmi pěkně. Zdá se, že list ten bude nepostradatelným pro bibliofily a bibliotekáře všech národů. Jeť cílem jeho 1. podati úplnou bibliografii polských knih vždy za poslední měsíc a 2. kritikami o každé polské knize všech odvětví co možná nejobjektivněji určovati cenu běžné polské literatury. K cíli tomu opatřila se redakce celým zástupem odborníků a zcela vážně přistupuje k dílu běžné bibliografie polské. Mimo to zajímavy budou zprávy osobní ze světa literárního, obzor, revuí, biografie atd. Soudě dle prvého sešitu, bude to velmi vážný a cenný časopis bibliografický a kritický. Předplatné obnáší ročně 2.50 rub.

Ateneum. Z hojného obsahu vyjímám výbornou sociologickou studii Julia Makarewicze „Faza teokratyczna w ewolucji przestepstwa", a B. Korybuta-Daszkiewicza „O bledach w hygienie mieszkań".

Glos počíná uveřejňovati velmi pěknou serii článků odborných pod titulem „Obrachunek XIX. Stulecia" (Účtování s XIX. stoletím). Je to stručný přehled všech vynikajících událostí v různých vědách. Každý článek píše na slovo vzatý odborník v té oné vědě.

Kraje č. 50. doporoučím těm, kdož chtějí přečísti si věrohodné zprávy o velkolepé oslavě H. Sienkiewicze. V čísle tom směstnáno jest vše, co bylo hodno zanechati budoucnosti na věčnou památku.

Tygodnik illustrowany v novém ročníku otiskuje několik listů Henryka Sienkiewicze k jeho příteli Dru Dobrskému a Jos. Kraszewského k témuž. Listy obou mužů týkají se jedné věci: první povídky Sienkiewiczovy „Na marne". Korrespondence je nadmíru zajímavá a vrhá mnohé dosud neznámé světlo na povahy Sienkiewiczovu a Kraszewského. Sienkiewicz totiž neměl ani zdání, že by jeho celkem mimovolný pokus, pro nějž neměl ani určitého titulu (váhal mezi tituly „W rozbraci", „W rozbrat" a „Na marne", až konečně se ustanovil na posledním) mohl být vydán, až ho k tomu vybídl jeho přítel lékař Dr. Dobrski, jenž se sám nabídl, že povídku vydá. Zaslal ji tedy Kraszewskému do Drážďan, jenž měl v ten čas vlastní tiskárnu Kraszewski napsal tehdy, ještě než obdržel rukopis „s ochotou největší budu napomocen nadanému mladíkovi, aby mohl dále pracovati na ubohé nivě naší a aby mohl dále rozvíjeti talent Bohem mu daný." A když Kraszewski rukopis dostal a přečetl, napsal o něm: „Povídka „Na marne" napsána jest výborně. Četl jsem ji s velkým zájmem a jedním, upřímným slovem mohu jenom pověděti, že zřídka první pokus bývá tak zralým." Kraszewski chtěl vydati povídku ve vlastní tiskárně, leč nedošlo k tomu, tiskárna byla prodána a Sienkiewicz byl nucen — ač si toho velice nepřál! — dáti povídku svou do časopisu „Wieniec", kde r. 1872 vyšla. Ještě dokud myslil, že povídka vyjde samostatně, psal příteli Dobrskému „ . . . čím líp bude kniha vypravena, tím víc půjde na odbyt. Ani mi neuvěříš, jak velice bych byl rád, aby byl tisk hodně veliký a stránek pokud možno nejvíce." Jindy psal: . . . po Varšavě se roznesla pověst, že jsem napsal povídku a že jsem za ni dostal 150 rublů. Nevyvracím tu pověst, naopak sám ji šířím." Později zas „Nemáš-li času, nebo peněz k vydání, pak mi pošli tu mou povídku „Na zmar" a ona nebude na zmar, naopak pošlu ji do první redakce a — dám si ji předem zaplatit." A korrespondence tato objasňuje taky, kdy začal Sienkiewicz psáti svou povídku: bylo to roku 1869. o prázdninách. Tehdy psal příteli: „Čtu s hrůzou Elizy Orzeszkowe „Proklatce" a přísahám, že jsem nebral od ní motivy, jakkoli se sobě velice podobají. Jeden rozdíl snad mezi nimi bude, že u Orzeszkowe jednající osoby jsou andělé, třeba někdy padlí andělé, přece jen andělé, kdežto moje osoby jsou prostí pozemšťané. To bych alespoň si přál . . ."

Wisla, tato výborná národopisná révue varšavská, přináší v prvním dvojsešitě t. r. opět velice bohatý obsah, ovšem nejvíce lokální důležitosti. Ze všeobecně zajímavých článků uvádím studii J. Ohra o příslovích rabínů. Hojné a poutavé ukázky tuto studii činí dvojnásob zajímavou. Studii K. Rhamma o slovanských špýcharech (otištěnou v německé revui Globus) přináší Wisla v polském překladě. Studie ta obírá se hlavně českými špýchary a měla by být i námi povšimnuta. Michal Żmygrodzki referuje důkladně o sjezdu folkloristů v Paříži; postrádám však v referátě tom zmínky o českém účastenství. Či nebyl na sjezdu žádný z českých folkloristů?

Věstnik Jevropy na čelném místě přináší nad míru cennou literární studii zvěčnělého Vladimíra Solovjeva „Lermontov". Dosud netištěná práce zesnulého filosofa kritika vzbudí dojista pozornosť všech, kdož o ruskou literaturu se zajímají, v přední řadě ovšem literárních historiků.

Dr. B. Prusík.

Knihopis.

Bursík a Kohout v Praze.

Sborník věd právních a státních za účastenství členů české fakulty právnické rediguje prof. Dr. Bohuš Rieger. Ročník I. sešit 1—3. V sešitě tom obsaženy jsou tyto články: A. ryt. Randa: Stačí-li obvyklé roztřídění soukromých práv dle jich obsahu? E. Ott: Úkol odvolání podle nového řádu soudního. A. Zucker: O reformatorních snahách v oboru řízení trestního. F. Storch: Úvahy kriminalistické. Jiří Pražák: Slovo k reformě řízení správního. J. Hanel: O methodice dějin práva německého. L. Heyrovský: O řeckých a latinských listinách papyrových z Egypta. K. Henner: Několik slov ku pěstění církevního práva. K. Kadlec: Základní otázky slovanských právních dějin. A. Bráf: Plány selského vybavení dluhového v Rakousku. Jan Koloušek: K novějšímu písemnictvu otázky měnové. Jar. Čelakovský: Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých. Dále řada posudků pod oddělením »Literatura«, jež řadí se dle oborů zastoupených na naší fakultě věd právních a státních v tyto skupiny: Oddíl všeobecný. Právo římské. Právo církevní. Právní dějiny německé a slovanské. Právo občanské. Právo obchodní a směnečné. Právo a řád trestní. Civilní řízení. Ústavní a správní právo. Mezinárodní právo. Politické hospodářství. Statistika, různé referáty a pod oddělením »Zprávy« a sice: Snahy o zdokonalení právnického studia. Postavení státních věd v Německu. Dvě jubilea slovanských universit v Rakousko-Uhersku. 25leté trvání Právnického spolku chorvatského. Die deutsche Karl-Ferdinads-Universität in Prag unter der Regierung seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. Z české fakulty právnické.

Z doslovu redakce s potěšením se dovídáme, že se sběhlo hned na počátku tolik látky, že vydán najednou trojsešit o 23. arších. První trojsešit ten prokazuje obsáhlý program nového listu a zdatný sbor spolupracovníků a jest jen si přáti, aby dodělal se žádoucího odbytu v příslušných kruzích, aby list ten byl zachován ba i zveleben, k čemuž redakce ochotně přislibuje i přináší snahu veškeru. Letos výjimečně má vyjíti ještě jeden sešit o 5—6 arších beze zvýšení předplatného.

Hejda a Tuček v Praze.

Illustrované katechismy naučné. (red. V. J. Procházka).

Sv. I. Dr. E. Muška: Zeměpis všeobecný (díl I.) podává výměr zeměpisu, přehled zeměpisu mathematického, přehled nauky o atmosféře, a pojednává o vodním a pevném obalu země, jakož i ústrojné říši povrchu zemského.

Sv. II. Dr. Fr. Joklík: Občanské právo rakouské. Populární výklad občanského práva rak. bez citování §§ sestavený dle systematiky obč. zákonníku.

Dr. E. Muška: Globus. Kapesní rukověť geograficko-statistická.

Ve sbírce nazvané »Naše knihy« redigované Aloisem Tučkem dosud vyšly: 1. Guy de Maupassant: Silný jako smrť. Román. Překlad P. V. Zdráhalův. 2. R. J. Kronbauer: Jizvy. Řada povídek. 3. P. Moudrá: Do rozmaru i do pláče. Sbírka reminiscencí. 4. Henryk Sienkiewicz: Listy z cest. Po dráze dvou oceánů. Skizzy americké. Překlad J. J. Langnerův. Díl I. svaz. 1. 5. Listy z cest. Črty americké. Překlad J. J. Langnerův. Dil I. svaz. 2. 6. Massen Forestier: Svědomí advokátovo. Překlad Al. Tučkův. Originál poctěn cenou akademie francouzské.

Biblioteka lékařských spisů populárních. (red. MUDr. D. Panýrek. 1. O sluchu, jeho chorobách a kterak je předcházeti. Napsal Dr. J. Cisler. 2. Otylosť, dna, cukrovka. Napsal MUDr. Vlad. Mladějovský.

Duch a práce. Sv. I. F. V. Krejčí: Julius Zeyer. Kritická studie.

Nákladem »Dědictví sv. Prokopa« vydán Dr. Jar. V. Sedláčka: Výklad posvátných žalmů a biblických chvalozpěvů breviaře. Díl II. Ž. 72—150 a bibl. chvalozpěvy.

* * *

Almanach královského hlavního města Prahy na rok 1901. Ročník IV. vydává nákladem obce archiv redakcí Vojtěcha Krause. Část I. Zastupitelstvo a úřednictvo. Část II. Ústavy vyučovací. Patronátní du-

chovenstvo. Živnostenská společenstva. Část III., Příspěvky k dějinám král. hlav. města Prahy. A Chudinství sepsal Jos Vlk B Seznamy měšťanů Pražských I. Staré Město 1 od roku 1324—1350. vydává Dr Jos Teige. C. Příspěvky k místopisu sděluje dr. Jos Teige D. Obecní kroniku za dobu od listopadu 1899. do 31. října 1900. sestavil Ph. Dr. Fr. O. Vaněk.

Fr. Šimáček.

Fr. X. Svoboda: K žatvě dozrálo, básně. 1901. Bez udání ceny. Kniha tato byla poctěna cenou české Akademie z fondu ryt. Havelky. — Pippicha roku loňského. Vrátíme se k ní obšírnějším referátem.

Andersenovy pohádky, světové vydání sešit 18. (dílu II. sešit 5.) překlad Jar. Vrchlického, illustrace od prof. Hanse Tegnera.

Repertoir českých divadel LXXXII.

Frant Wadekind. Komorní pěvec. Tři scény přeložil B. Ad. Kaminský. Str. 52., cena 60 haléřů. Nejnovější akvisice Národ. divadla přijata příznivě obecenstvem i kritikou.

Česká grafická společnost Unie.

Dějiny umění národa Českého, napsal Ferd J. Lehner s četnými původními illustracemi a barvotiskovými přílohami. 1901. Sešity 1—5. (sešit 70 h.) K monumentalnímu dílu tomuto vrátíme se po jeho ukončení zvláštní studií.

Sofie Podlipská. Spisy I. Lidské včely, román sešit 1. Cena 30 haléřů.

Topič Fr.

Václav Beneš-Třebízský: Pobělohorské elegie. řada I. Sebraných spisů díl V. druhé vydání str. 431. bez udání ceny.

Svatopluk Čech: Sníh. báseň, illustroval V. Oliva 1900. Str. 87. Bez udání ceny. Rozkošná idylka Čechova, známá z Květů 1894. vyšla v krásném vydání s hojnými illustracemi mistra Olívy. Četné z obrázků jsou delikatně zachycené a provedené, báseň sama jest jedna z nejlepších skladeb Čechových.

Jaroslav Kvapil: Rusalka, lyrická pohádka s hudbou Antonína Dvořáka. Str. 50. Bez udání ceny. Poetický text k nejnovější opeře Národ. divadla.

J. Otto.

Lidové rozpravy lékařské, pořádá Dr. Lad. Haškovec. Roč. I. čís. 12.

Knížka o zachování dobrého zdraví školy Salernské. Úvodem a poznámkami opatřil prof. Dr. Ondřej Schrutz. Str. 42. (30 kr.) Roč. II. čís. 8.

O ochraně oka napsal Prof. Dr. J. Deyl, str. 29. C. 30. kr.

Doktoři a lékaři v Čechách v XVI. věku.

Zprávy Zikm. Wintra, str. 42. C. 30 kr.

Prof. Dr. J. Herzer: Českoněmeckého Slovníku vyšel sešit 2. (aratickým—blouditi) 80 hal.

Carmen Sylva: Utrpení na pozemské pouti. Okruh báchorek, přeložila Anna Řeháková. Světové knihovny č: 204 a 205. redakcí Jaroslava Kvapila. Cena 40 hal.

Gabriela Preisová. První obrázky ze Slovácka. Povídky, druhé vydání, Část I. a část II. Vybrané tyto skizzy velmi oblíbené zvlášť u dámského světa našeho před lety obrátily poprvé pozornost širšího obecenstva na vzácný talent pí. Preisové, který od té doby značně se vyvinul a hojnou žeň dnes již vykazuje. Druhé vydání této knihy bude zajisté vítáno, vyšlo v Světové knihovně jakožto číslo 187.

Anglické knihovny vyšly seš. 12 a 13. III. dílu obsahující román J. M. Barrie, Malý farář v překladu Jar. Bartoše (24 hal. sešit).

Sebraných spisů Karoliny Světlé sbírky drobnějších povídek s názvem »Prostá mysl« sešity 2. a 3. (celku sešity 77 a 78).

Grosman a Svoboda.

Satanovy děti, román Stanislava Przybyszewského sešit 2. 36. hal.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze
Nakladem vlastním

Rozmach chemie mezi vědami přírodními.

Přednáška prof. dra. Bohuslava Raýmana v II. obecné schůzi sjezdu přírodozpytců i lékařů.

Věk sedmnáctý zůstavil v dějinách vědy přírodní počátku XVIII. stol. zaokrouhlený názor o systemu světa na veliko. Idey Kopernika pozorování ustálily, pozorování ceny fundamentalné Keplera i Galileiho utvořila v hlavě velikého Brita Newtona konstrukci systemu světového. Na universitách Západu počínala nadvláda rozumového posuzování nad předsudky, i university počínaly se stavěti v čelo výzkumného ruchu, jenž počátkem věku XIX. měl přejíti v naprostou specialisaci. Mezi empirickým bádáním a čistým myšlením byla úplná, správná rovnováha, obojí drželo se v mezích svých, neobmezujíc však oblast druhého. Ba od časů Leibnitzových bylo spíše možno mluviti o zúrodňující činnosti, o vlivu příznivém obou směrů duchovní činnosti lidské, kteryž vliv zúrodňující dokonce projevil se i v tom, že v jedné a téže osobě oba směry harmonicky nezřídka jsou zastoupeny.

Veliké triumfy století XVII. na poli věd přírodních vynesly přirozeně vysoko význam mathematického kalkulu, všude upotřebena jest mathematika na problemy věd empirických. I ona sama ve století XVIII. prodělala rozvoj velikolepý, postoupivši z jednoduchých zbraní svých těžkopádných do jemností a pružností vyšší analysy — tak zvaného počtu infinitesimalného, jenž v plynulém postupu reakcí přirozených osvědčil se býti průvodcem bezpečným, znamenitě upotřebitelným. Kdož by byl i jen okamžik pochyboval o nejspolehlivější cestě právě nastoupené: vědy fysikalné, kořeny svými v konkretnu pevně zapuštěné, mechanika na prvém místě, pozdvihovaly se mathematickou podporou svou až téměř do říše abstraktna. Basis konkretní chránila před ztracením se v chimerách.

Mathematika tam, kde u vědách přírodních aplikovati se dá, jest nám mohutnou výzbrojí, kteráž, dobře-li užita, nikdy neselže a vede ku nalézání pravdy i k logickému sepnutí přírodovědeckých poznatků. Větší ještě úkol její nastává, kdy pozorování a měření počtářsky od drobných chyb očisťuje a řadu pozorování upraví si ve výraz, jenž práci lidskou přibližuje k onomu stupni přesnosti, jenž vůbec jest vystižitelný.

A tu na počátku století stojí vznešený šik francouzských analytiků: d' Alembert, Lagrange, Legendre a největší z velikých P. S. Laplace (1749—1827), jenž mohutností ducha svého ještě jednou obejmul jednotně plán veškerenstva, podav svoji exposition du système du monde. A zde také hmotový substrat světa poprvé vzat v úvahu i položen výklad prastavu systemu slunečního jakožto koule plynné nesmírných rozměrů a zředěnosti — koule jednotné. Vedle této mohutné koncepce zanechává nám Laplace definici: massa těla jest sumou jeho bodů materielných a hutnost těla jest závislou od počtu bodů materielných, uzavřených v daném objemu. Poisson dobře cítí obtíže, kterak docíliti porovnání, pak-li látky jsou podstaty různé! Zde byla postulována chemie.

Však mohla chemie zroditi se za vlády methody deduktivné, tak suverenní v Čisté Mathematice? Nemohla, ani mechanika nemohla. Obě dvě veliké vědy moderní, které rozhodně tvoří charakter století devatenáctému, obě dvě, pravím, mohly použíti dobrodiní logiky mathematické jen tehda, jest-li že se držely elementů realných poskytovaných světem vnějším. Jest-li že opustily na okamžik cestu tu, pak byly ihned překvapeny, jak velmi správně praví pan de Freycinet (ve své Essai sur la philosophie des sciences) — »výsledky, které netýkaly se už světa tak jak jest, nýbrž takového, jak se nám ráčí jej sobě vymýšleti.«

Pomalu naučili se zpytatelé přírodě předkládati otázky, a donucovati ji ku odpovědím, ovšem za jistých podmínek. Nastoupila přesnost experimentalná, jíž nikdy nejmenoval nejuniversalnější duch — Goethe — jinak, než pedanterií Newtonovou. Dvě osoby, jež podivným během osudu spojuje překrásná dáma, vystoupily zde rozhodně: Lavoisier a hrabě Rumford. Vdova Lavoisierova, dáma duchaplná, Pařižanka nejvyšší společnosti vtipem sršícího života milovného století osmnáctého, zasnoubila se po tragické smrti velikého, jemného chotě svého s poněkud drsným komandantem válečným, slovouc na krátko Madame Lavoisier-

de Rumford. Lavoisier zaplašil vymyšlené atributy hmoty, prvky Aristotelovy, uvedl chemii ku posuzování váhových poměrů reagujících systemů hmotových, přihlížeje pilně i ku změnám tepelným, chemickými reakcemi vzbuzeným. Hrabě Rumford naopak dematerialisoval teplo, strhl je z Aristotelovské domeny metafysické a uvedl je na správnou basi experimentu fysikalného. Stará doktrina o imponderabilném fluidu světlovém a tepelném jako elektrickém i magnetickém byla otřesena pokusem Rumfordovým, jenž vrtaje děla v arsenálu mnichovském, v té míře temperaturu vody je obkličující vstoupati viděl, v jakovém jedna hoblovina děloviny za druhou ocelovým nebozezem odlupována do vody té padala Odkud měla se vzíti teplotná hmota nová — ne-li ze ztracené energie vrtací? Jako dříve mathematika se zjemňovala, tak nyní experimentalné pochody počátkem hrubé se zjemňovaly a stávaly se obezřeleji vedenými.

Prácemi Lavoisierovými prokázán jest princip zachování sumy hmoty před i po reakci, výsledkem pozorování Rumforda přistoupil důležitý princip mechanické ekvivalence tepla ku starším třem principům mechaniky

Jasný program práce pro století devatenácté jest nastíněn.

Chemie se narodila včera, pravil Berthelot, sotva jedno sto let jest vědou moderní. Z orientalních tradicí mythických, jak píše Zosimos v knize Imouth své sestře Theosebii věnované, plížila se fantasií i sama sebe klamající jakožto pověst o složení látek, o jejich složení hmotném. Století sedmnácté — přírodovědeckým zvané — kde přísné výzkumy empirické ruku v ruce kráčely se snahou uvědomiti si zřetelně i bytost práce vlastní i úkoly určitě vytčené, nezměnilo přece ničeho na mystice předmětu chemie. Ba i když veliký Lavoisier pořad jevů hoření uvedl na určité váhové změny materielních systémů daných i na zjevy tepelné kalorimetrem měřitelné odloučiv z nich veškeré mystické atributy za flogiston se hodící — i tehda r. 1803 vzpomínáme v knize vážného Oersteda kapitoly znějící jako stará přísaha Isidina i Amnaelova, nejvyššího z andělů i proroků. Přísaha zněla: přísahám nebem, zemí, světlem i temností, při ohni, vzduchu, vodě i pevnině, při hloubkách Tartaru, při štěkotu draka Kerkurobora i psa s třemi hlavami, že nezradím složení látek — — Roku 1803 píše: co je platen celý system Lavoisierův, když nevíme, proč sytí kyselina zásadu, který jest intimní a universalní princip kovů? I vymyslili sobě (Winterl v Pešti) praelement androniu, jemuž vždy podle potřeby přidáno štědře atributů tolik, kolik jich právě ku zodpovědění nahodilé otázky zapotřebí bylo. —

Jedna okolnost však zasluhuje zmínky: staří alchymisté přeměňovali kovy ve stříbro a zlato, klamajíce sebe i protektory své pošetilé, nezdar zabásnili obratně ku obecné spokojenosti. Roku 1783 oznámil člen královské Společnosti londýnské bohatý učený lékař Guilfordský James Price, že elixir má červený, jímž rtuť dotekem ve stříbro mění. Pod křížovým ohněm otázek experimentuje snadno demaskován, před očima členů se otrávil. Případ učinil mohutný dojem v celé Anglii a dlouho se mluvilo o poblouzení učence.

Alchymie s cílem zlatým padla, povstala chemie, a což nejpodivuhodnějšího, i ta chemie v moderním průmyslu opět na trůn posadila skvělého knížete, jejž Goethe ve druhém dílu Fausta opěvá, boha bohatství, jehož poklady jsou prý dobrodiním lidstva, zlato, skvělé souhvězdí, světlo světa zcela podobně opěvané prastarým Pindarem.

Chemie začala přísnou analysí; celá příroda podrobena jí, nejprvé ovšem prvkové starých. Lavoisier štěstím genia zachytil vzduch, v němž jest klíč přírody neživé i živé, Cavendish podrobil ho analyse I přidal k němu kyslíka a jiskrami elektrickými celý dusík spálil a zplodiny louhem pohltiti dal, a přebytečný kyslík »játrami sírnými« odstranil. I zbyla mu $\frac{1}{120}$ plynu jakéhos, jemuž r. 1785 nerozuměl. Tisíce analys vzduchu od té doby provedeno ze všech výšek nad zemí i z hloubek mořských, i z měchýřů ryb, však zbytek onen pochopen až r. 1894, kdy Rayleigh i Ramsay zahájili nový výzkum vzduchu methodami nejjemnějšími a kdy odkryta zde řada prvků nových, podivuhodných. Lavoisier povolil jednou uzdu fantasii své a představil si, jak by svět vypadal, kdyby sám vzduch zkapalněl mrazem hrozným a dnes máme stroje, jimiž zkapalnění v továrnách se děje a tekutý vzduch pomohl výzkumu těch jemných plynů prvkových.

Voda následována chemiky po celé přírodě až do minerálů hlubozemských, v nichž jest podílem značným a v něž při vysoké temperatuře tak účinně působí, že z kamení ohnivzdorného (porfyru, žuly) již při 300° až 15·7násobný objem plynů vyhnati může. Považíme-li, jak snadno temperatura vrstev hlubokých 1000° dostihuje, snadno chápeme, že Gautier dokázal, že jeden litr žuly zde až 20 litrů plynů a 29 litrů vysoce přehřáté páry vodní vypustiti může. Zde nabízí se chemie ku vysvětlení zemětřesení i vulkanismu —

V okruh poznávání zavedeny kovy dávno ze země dobyté i novými elektrickými methodami získané a pečlivě studovány jsou jejich rozmanité sloučeniny. Material celý účelně uspořádaný, velice bohatý

a spolehlivými hodnotami číselnými opřený podal sám nápadnou souvislost zjevů a toto empirické sestavení vedlo k zákonům o tak zvaných číslech slučovacích, jak je r. 1808 z několika pozorování svých odhadl John Dalton. Stálost slučovacích poměrů dokázána prakticky absolutnou bezpečností od předních mistrů chemie, i jest to základní zákon chemického badání. Ačkoliv bylo docela postačitelno na základě výše položených přeměn hmoty a energie o fysikálných směsicích (vzduchu) v sloučeninách chemických (vodě) a ze zkušeností o nich plynoucích vět vystavěti celou stavbu učení chemického, v něž bylo by bývalo lze prospěšně srovnati všechny výsledky zkušeností, přece k těmto zkusným vědám přidána jest hypothesa o konstituci hmotových agregatů prvkově individualisovaných číslem svým slučovacím. Opuštěna jest tudíž pro okamžik cesta nejsprávnější hromadění a sestavování číselně vystiženého materialu zkusného a nastoupena cesta druhá, činností spekulativnou postavena jest hypothesa ve starověku již vyslovená, zde však ku číslům slučovacím připnutá v hlubším a názornějším pojímání chemických pochodů velmi užitečná. Hypothesu atomovou myslím, která se stala vedoucím principem v chemii i fysice.

Podle hypothesy atomové nevyplňuje hmotný agregat prostor svůj úplně ve všech bodech (jak by nepředpojaté vnímání smyslové spíše kázalo), nýbrž skládá se z malinkých, konečných partikulí hmotových, které více méně od sebe vzdáleny jsouce atomy a výše molekulami látek se nazývají. Žádným jiným nazíráním sem patřících zjevů přirozených nedošli jsme posud ku hlubšímu poznání, ač ovšem hypothesu atomovou dále a zejména šíře rozvádíme a s energií systemů atomových více a více počítáme. Vezmu příklad: Ze vzduchu jest nám dán dusík, hutností svou, prolínáním jemnými otvory a všemi fysikálnými i chemickými měřeními ukazuje se nám jakožto částice ze dvou atomů složena o dvakrát čtrnácti tížinách vážící. Ten dusík jest plyn líný, neslučuje se ochotně, leda dodáme-li mu velmi mnoho energie z venku. Podařilo se chemikům dostati k sobě šest atomů dusíka i získána jest po veliké útratě energie molekula dusíka, která podle všeho soudíc, měla šest atomů dusíka. Tenhle dusík energií nabytý není líný jak obyčejný dusík, nýbrž jest to látka strašně explosivná, po explosi v obyčejný dusík se měnící. Něco podobného jest s ozonem, oním osvěžujícím ze vzduchu plynem, jenž po bouřích z mořského vzduchu prachem a zárodky mikrobovými nezpotřebován vane, i on ztrátou energie mění se v obyčejný kyslík. Dvě molekuly ozonu přemění se ve tři molekuly kyslíka.

Tak domníváme se chemikové vykládati látky radioaktivné, které neumdlévajíce ze sebe kolem energii světelnou sálají po měsíce zdánlivě neoslabeny. Celý děj ten může býti pouhá volná ztráta energie podobná přeměně šestiatomového dusíka energického v dusík obyčejný — líný.

Naproti tomu postupem čistě empirickým, pouhým ustavováním zkusmo získaného materiálu přiblížili jsme se k jinému cíli: Mendělejev, veliký chemik ruský, dovedl ze všech vlastností všech elementů shledati jisté vztahy mezi vlastnostmi chemickými i fysikálními všech elementů i jich váh atomových — totiž váh slučovacích upravených dle premis té zprvu vylíčené theorie atomové. Cesta Mendělejeva jest jiná než cesta John Daltonova, system Mendělejeva podroben jest přísné censuře legii chemiků a drží se i v partiích, jež temnější jsou než skizzy map Afriky z let sedmdesátých, vždyť počítáno zde detajlně s prvky, jimž nechybělo k přírodovědecké charakteristice nic mimo jich vlastní existenci. Ba Mendělejev polemisoval s vynálezci nových elementů o decimalní jednotky konstant přírodních, sám nemaje ničeho mimo umem svým sestrojené logikou sepjaté své papírové systemy, a oni mající v rukou kovy skutečné, z útrob země získané, jichž velikán slovanský nikdy neviděl. A Mendělejev podržel pravdu. Tato druhá cesta klopotná, fakty dlážděná, vede tudíž bezpečně ku bodu převratu z methody induktivní v deduktivnou, obdiv jí věnován bude tím větší, čím při bezpečné basi četnější a rozmanitější jsou zjevy přírodní, o nichž »zákon« poučení přináší. Pracovníkům vžije se zákon takový pravděpodobně tak v logiku experimentalnou, že přenášejí obecné principie na jednotlivosti s takovou hravostí, že předvídaný výsledek, patrné potvrzení »zákona«, zdá se býti něčím zcela nenovým — samozřejmým.

Jinak jest při hypothese atomové; k té dospěli jsme jinak, spekulací, uchopivše se jediné stálosti čísel slučovacích a mnohonásobných poměrů jejich měli jsme vědeckou záminku pro hypothesu již od starověku nám in bianco zachovanou. Na atomy starých bylo lze napsati cokoliv, ony znamenaly materialnou nejvyšší individualisaci, která byla nyní dána naprosto nezměnitelným číslem slučovacím, které vždy jedinému prvku příslušelo i dána jest též určitými liniemi spektralnými, zcela individualným chvěním, jímž element ten jsi mohl vystihnouti v hromadě prachu pozemského, v buňce krevní či v mlhovině světové. Na místě toho chvění určitého nebyla vlna prvku jiného, tak markantní individualisace byla vepsána ve spektra elementů našich.

Zcela obdobně jak na první zvšeobecňující cestě empirickými zásadami ražené postupováno i nyní zde; theorie atomová nebyla svým vlastním účelem, nýbrž ihned jest její oprávněnost existenční v úvahu vzata i zkoušeno ní známé vyložiti, jasně si představit vzdálená osamocená fakta překlenutím spojiti a z ní, jakožto za pravdu považované, nejodvážlivější konsekvence bráti a nová fakta předvídati. Kdož by chtěl vypočítati ty kombinace prvků, které jsou pořízeny, kdož by v krátkém výkladu chtěl postihnouti smělé kroky Kekuleho ze Stradonic, jenž se šestihranem benzolovým manipuloval jako by skutečně odpovídal prostorovému uložení šesti atomů uhlíku v benzolu a tolik zde vymožeností, na něž bohužel mi zde vejíti nesmí býti dopřáno.

Každé experimentalné pozorování závisí od dvou faktorů: od přírody mimo nás a od naší vlastní přirozenosti, od povahy našich smyslů. Jest pak úkolem experimentalné vědy přírodní po řadě smysly bystřejší přivoditi v práci za smysly méně bystré, výsledky pozorování smysly bystřejšími pak co možná učiniti objektivně přístupnými, tak, aby pozorování jednotlivců zbavena byla zvláštností smyslů jednotlivých pozorovatelů. Odtud pak čerpáme teprv mathematicky neb i jinak vyslovené věty obecné, tak zv. zákony přírodní. Nejvyšší a nejenergičtější reakce v přírodě bývají tak sváděny s nejdrobnějšími fakty laboratorními.

Všickni obdivují v té příčině postup Pasteurův, jemu byly jakékoli idey předsudkové při práci hrozným příznakem. Nikdy neviděl před tím hedbávníka, nikdy nestaral se o jeho život, když byl Dumasem doporučen k odvrácení národohospodářské rány, která ohrožovala hedbávnictví Francie. Mor zachvátil bource. Dumas chemik pravil o chemikovi Pasteurovi: právě to jest mi zárukou, že Pasteur kalamitu odvrátí, že před tím nikdy bource neviděl. Pasteur převzal úkol, skládal poznaná u bource fakta vedle druhých i veden jest řetězem jich ku léčení té choroby závažné a podobně i ku vystavení problémů, k jichž studiu století naše sotva všech dá odpověď. Problémů biologických.

Ačkoliv z premis geometricko-fysikalných celou Zemi zvážiti můžeme, cítíme na ruce teprv 30 gramů, byly-li ze 100 g. tam položených vzaty a tím ruka jich zbavena (Otto Wiener*); kdyby tam bývalo položeno 1000 g. dlužno vzíti 300 g., má-li ruka odlehčení cítiti. Když mnoho cvičení předsevezmeme, můžeme chybu odhadování z 30% ztlačiti na 10%. Naše nejlepší vakuové váhy

*) Die Erweiterung unserer Sinne. Lipsko 1900.

udávají při zatížení jednoho kilogramu dvoustý díl miligramu. Jsou tudíž nejjemnější naše váhy dvacetimilionkráte tak citlivy jako tělo naše. Ony poskytují výkyv, když prášek $^1/_{16}$ mm. v průměru měřící na misku jednu spadne, jimi možno dokázati, že ku čistým nádobám lne povláček páry vodní, jehož tloušťka obnáší pátý díl miliontiny milimetru.

V moderním lékařství učinila velikých služeb mikroskopie spojena s rationelním barvením preparátů anatomických, pathologicko-bakteriologických. Tam kde drobnohledem nemožno vystihnouti zárodků živých, svědectví podávají chemické produkty života těchto neviditelných zárodků. Jest úkolem chemie nalézti biologii nejmenších buněk pomocí čoček, které by hranici síly mikroskopů pošinuly dále. Abbe a Helmholtz ukázali, že hranice síly čoček jest omezena malinkostí chvění viditelného světla, jsouť rozměry vlnek tohoto světla příčinou, že určité rozměry tílek již obrazu žádného neposkytují. Czapski dokázal, že jediná cesta ku zdokonalení mikroskopů spočívá u využitkování ultraviolových paprslků, které okem jen ztěžka jsou postřehnutelny, deskou fotografickou však chemicky se zachycují. Kdežto vlny viditelné violové měří asi 400 miliontinu milimetru, měří vzdálené ultraviolové jen 100 miliontinu milimetru. Theoreticky tudíž jest možnost čtyřikráte účinnějších mikroskopů dosíci, podmínkou jejich konstrukce jest hmota čoček, která by vlny ty neabsorbovala. Všechny podobné problemy na mysli má jenský ústav, jenž chemickým výzkumem skla krok za krokem prováděným, odstraňuje vědecky závadné vlastnosti skel starých.

Obdivujeme se právem jemným jazykům degustateurů vín, kteří nad analysy chemické citlivostí se vyznamenávají, však pomalu chemie fysikalná přivádí podněty energických reakcí chemických, které vyvolávány jsou ku př. $^1/_{300000}$ miligramů platiny. A když methodami chemickými nemůžeme postupovati dále, přiskočí vždy sesterská fysika ku pomoci: z nejčistší destilované vody, která má sotva několik stotisícin miligramu rozpuštěných hmot pevných, jež cestou chemickou nelze vystihnouti, ozvaly se nečistoty Kohlrauschovi telefonem, následkem elektrické vodivosti, již vodě propůjčují.

A nejjemnější analysa chemická jest tak zvaná spektralná.

Že hranol skleněný světlo v barvy tříští, věděli řemeslníci skel dávno, ba Agricola, známý horník šestnáctého věku napsal (1556), dívaje se pořáde v plameny hutnické, že přijde čas, kdy z barvy

plamene souditi budou na látku, která v plameni hoří. Pomalu ve století devatenáctém barvy plamenů různých látek zaznamenávali jakožto čáry světlé, které pro určité látky konstantně na určitém místě se vždy objevovaly. I souzeno ze světlé čáry na povahu plynu rozžhaveného neb páry. Jemnými přístroji jsou vidma různých plamenů zkoušena a posuzováno, co stroji pojímáno. Kirchhoff zařadil mezi sluneční obrázek heliostatu a skulinu aparatu spektralného plamen natriový i nesesílila se linie D, nýbrž zatemnila se ve spektru. »To je fundamentalná historie«, zvolal i ztísnil všechny zkušenosti ve znamenitou theorii spektralnou.

Pomalu ku barevným paprskům viditelného spektra přistoupily ze slunečního světla i paprsky neviditelné, které na naše opticky kritické oko dojmů nečiní. Paprsky ty však láme prisma jako ty viditelné a chlorid, bromid a jodid stříbrnatý jsou jimi tak chemicky změněny, že změna okem nyní stává se patrnou. Mimo ty soli stříbrnaté zná chemie velmi mnoho látek, které těmito paprsky za violovým koncem vidma ležícími doznávají proměny, a fysika i chemie, každá ze svého poskytujíc bohatého fondu zkušeností, vytvořily z těch paprsků fotografii. Když Becquerel roku 1842 barevné světlo sluneční pomocí desky Daguerreovy si zobrazil, žasnul nad rozšířeností vidma ultraviolového, které ukázalo se, dříve lidským očím nezvěstno, jakožto daleko širší než samo vidmo do očí bijící, barevné. Tyto paprsky neviditelné jeví silnou účinnost chemickou Zaopatřivši chemie pomůcku, aby neviditelné děje staly se viditelnými, sledovala daný problém do všech odstínů a vyšinula se jí fotografie k dnešní dokonalosti. S naprostou určitostí souvisí jisté procesy, které i málo myslící amateur v temné kobce provádí s určitou konstitucí elementárných součástí, jak říkáme — atomů, o čemž my mnoho z experimentů víme. Část ultračervenou, dlouhovlnou, neviditelnou odhalil galvanometer.

Fluorescence jest podivuhodná zvláštnost jistých látek, jíž mění se barva světelných paprsků na ně dopadajících, t. j. ony vypouštějí paprsky jiné barvy, než byla ta, která na ně dopadla. Takových fluoreskujících látek poskytla chemie hojnost, a látky ty dovedly pomalu na jiné cestě pověděti fysice mnoho o paprscích ultraviolových až Roentgenových. I jsou přirozené pochody chápány, pro něž nebylo smyslu u člověka.

Vpravíme-li si na papírovou plochu pomocí silného gelatinového roztoku prášek platinokyanidu barnatého a vrhneme na ni

vidmo sluneční prismatem, můžeme posluchačstvu ukázati krásné spektrum barevné a třikráte tak rozsáhlé zeleně fluoreskující pásmo ultraviolové.

Oko přehlédne akusticky řečeno, sotva oktavu, galvanometrem a deskou fotografickou (Rubens, Schumann) obsáhneme oktav devět a málo chybí i jsme u nejdelších vln etherových-elektromagnetických Hertzových.

Mravenčí pílí vrhli se fysikové na spektrum toto; proměřili s úzkostlivostí obdivuhodnou všechny čáry v něm, jejich naprosto nezměněné, všemi jimi i chemiky celé zeměkoule denně pozorovatelné, a vždy opět kontrolované umístění, i konstruovali aparáty měrné, přesné od spektroskopu kapesního až do obrovského spektrografu astrofysikálné observatoře postupímské. Aby pozorování nabylo ceny co možná trvalé a výtek prosté objektivnosti, spojeno jest pozorování spektrálné s fotografií. Spektra těles nebeských jsou fotograficky zachycována, čímž poskytnuty jsou obrázky silně světlých spekter naprosto nezměněné i co do polohy čar i co do síly jejich. Přesnost měření není ovšem na snímku fotografickém větší než při pozorování přímém, dalekohledném, ale tam měření může provésti každý, kdo má oči a ruce dovedné, a všickni se budou shodovati.

Avšak ta methoda fotografická vynikne přednostmi svými při hvězdách a vůbec zdrojích o světle slabém. Ne snad, že by oko pozorovatele bylo pro nepatrné intensity světlové méně vnímavým než deska fotografická, avšak že na desce hromadí se množství světla a přichází ku platnosti v té míře, ve které exposici prodlužujeme. Ba fotografická deska dovede sebrati a zkoncentrovati i světlo z tak slabounkých praménků, jež bychom očima svýma nepozorovali a byli přehlédli, a ty ustavičné útoky světelné konečně pohnou těmi sloučeninami chemickými, že obraz zachytí a zachycený dovolí zkoumati v klidu třeba drobnohledem. Detaily zvrstvení a odstiňování pasů spektrálných vystoupnou a dají se i po letech studovati, kdyby někdo jiný snad něco spatřil tam jiného, co my tehda buď přehledli aneb vůbec nedostali. Nehledíc k tomu, že zde máme i část ultraviolovou, která nám při pozorování přímém docela schází.

Analysa spektrálná vyniká mezi methodami výzkumnými badání exaktního nikdy netušenou citlivostí a při tom naprosto spolehlivým vyloučením jakéhokoli omylu. Spektrum vysílané z rozžhavených par jedné třimiliontiny miligramu soli kuchyňské z ho-

řícího kahanu Bunsenova ihned se projeví a poznáš jím, že soli té je ve větru západním od moře slaného přicházejícím mnohem více než ve větru severovýchodním, jenž fičí ze stepí ruských a plání sibiřských. Analysou tou nalezeny nové elementy v pramenech vodních a vzácných minerálech i ve vzduchu i v polární záři. Analysou tou stopuje fysiolog účinnost chlorofylu, chemik falšování vína, otravu kysličníkem uhelnatým a jakost barviv prodejných, inženýr v huti chod pece Bessemerovy — určité zodpovědnosti své vždy přiměřeně. Jí propátral Janssen, Huggins, Secchi, Herschel, Thalen, Lockyer a j. končiny světa i prášek meteorický, všechny vrstvy protuberancí i hvězdy nejslabší, krátce jí zanalysován jest vesmír na základě té ovšem smělé hypothesy, že to, co platí o prvcích a sloučeninách na zemi i v pramenech a lávách horkých, v tělisku krevném i chlorofylovém v buněčce bylinné, platí též na Slunci a mlhovinách.

Roku 1841 přemýšlel Doppler o pohybu vlnivém, jenž by vycházel od jakéhosi tělesa, které však by vůči oku pozorovatele nebylo klidným, nýbrž naopak, buď by se k oku tomu blížilo aneb by se vzdalovalo, ovšem s rychlostí, která by vůči onomu pohybu vlnivému nebyla nesmírně malou. I došel k jednoduchému vzorci, výrazu principu Dopplerova.

Výtečně lze princip Dopplerův pozorovati od piskající lokomotivy rychle se ku pozorovateli blížící (ton zvýšený) a pak od něho se vzdalující (ton snížený). Přírodozpytci mají světlo za pohyb vlnivý i musí něco podobného očekávati též při světle, jako u zvuku. A skutečně studovány jsou určité čáry (nejpohodlněji pozorovatelné), které representují polohou svou ve vidmu zcela určitou délku vlny na př. v protuberancích, neb ve spektru skvrn slunečních, které jsou oproti normalní časem buď k červenému konci pošinuty neb k violovému konci odkloněny (prodlouženy neb zkráceny). I měli za to, že hvězdy ony vlny k nám vysílající buď k nám se blíží neb od nás pryč letí, že protuberance ty jsou výbuchy rozpálených plynů a par buď k nám obrácené neb od nás se vzdalující. I mohli Huggins, Seabrocke, Vogel a jiní, takové rychlosti dokonce měřiti. Ba od té doby, co máme fotografické snímky nepřetržitě všechny čáry jednoho spektra fotografující, můžeme ku př. linii F slunečního spektra na místě klidné přímé čáry z pramene stojícího — viděti ze skvrny sluneční v cik-caku prohýbanou, poněvadž, jak máme za to, nalézá se onen výron par ve víru přibližujícím a se vzdalujícím. Kolik práce zde vykonáno na observatoři Pulkovské

od Bělopolskiho, jenž za úkol svůj obral si linii magnesiovou ve vidmu pěkně isolovanou. Kolik měření a výpočtů pojí se k těmto neunavným pozorováním, kolik pohybů hvězd i periodických zjištěno, jak odhaluje se nám v přesnosti početné život vesmírový. A nespokojili se astronomové studiem hvězd samostatně svítících, i na systém planetárný jest Dopplerův princip použit a Deslandres dokázal pařížským dalekohledem na spektru Jupiterově, že i tělesa svítící reflektovaným světlem toto pošinutí liniové mají závislé nejen na pohybu objektu směrem k Zemi, nýbrž i na pohybu těla centrálního (Slunce), primárný zdroj světla znamenajícího. A mohutný kalkul Poincarého zde byl vůdcem experimentu. Maxwell a Hirn vystavili hypothesu, že v kruhu Saturnově krouží kolem planety bezpočetná, malinká, měsíčková těliska, i žádal zákon Keplerův, aby vnější dílce kruhu Saturnova se pohybovaly v rotační době, sukcesivně stále delší. Keeler potvrdil domněnku spektrografickým výzkumem kruhu Saturnova. Měření ta byla se všech stran potvrzena. Ejhle triumf spojených věd přírodních. Považte pak, že pouze princip Dopplerův na mysli mají výborný Newall v observatoři kambridžské, Lord na Mc. Millan Observatory v Ohio, Deslandres v Meudonu a zvláště s obrovským spektrografem že účastní se Gill v Kapském Městě i astronomové Yerkesské hvězdárny ve Williams Bay a právě podstoupil nový veliký spektrograf postupímský ohnivý svůj křest ukázav se co do precisnosti nepřekonatelným. To je kontroly při měřeních v tisícinách $\mu\mu$, jež v pohybu znamenají hektometry!

Spektrometrická měření vykonala službu v mikrochemii, geologii i astronomii, ba vedla Lockyera ku smělé hypothese tak zv. nebeské dissociaci prvků pozemských. Neunavný badatel ten ve své Chemistry of the Sun hledal vliv ohromných teplot stálic ve spektra elementů zemských, maje za to, že těmto nerozložitelnost připadá pouze na naší zemi. Nejsme tu daleko, ale čekáme, že náhled v nitro atomů odhalí nám spektrum mnohočarné našich prvků.

Dotkli jsme se fotografie u výzkumech spektrálných, víme o kinematografech i biografech, jimiž hnutí mysli i vzrůst rostlin lze sledovati i kolik služeb biologii prokázala mikrofotografie, kterou Abbe zkoumal na theoretickou schopnost pracovní i o níž dokázal, že využitkováním nejzazších chemicky účinných paprslků slibuje rozšíření daleko za hranice posavadní. Kolik služeb prokázala fototachygrafie mappeurům inženýrům. Její

největší výkon byl v terénu pomezném mezi Francií a Piemontem, kde Paganini luštil úkol svůj v roztrhaném a nepřístupném území, jež jinak topograficky bylo nezdolným. I barvy přirozené snažíme se zachycovati, kolik odtud již vyplynulo pro umění, umělecký průmysl — ku zdemokratisování krásna. Nelzeliž očekávati, že vymoženostmi dalšími kochati se bude oko z reprodukcí děl mistrů barev i v chatě nejchudší? (G. Lippmann, O. Wiener, Jolly, Duco du Hauron a j.)

Kdož by chtěl zde stopovati onu specialisaci práce, která z chemie vycházejíc na pomoc spěla geologickým quietistům, kteří za zázračné převraty i katastrofy zemské stopovati se jali vliv vody i kyseliny uhličité v horniny kůry zemské. Tam, kde dříve lehkovážná spekulace byla, dnes logicky rozvinutý vývoj povlovný jest zřetelným, stopujeme poměry magmatu sopečného jako vznik petroleje a přeměny ložisek v druhotné formy. Pomalu s jedné strany blíží se chemie agrikulturná i styká se s agrikulturnou fysikou, chemie i fysika vytvořují podklady exaktní hygieny a jak organická chemie svými bohatými, minutiosnými methodami k životným procesům určitější a určitější stanoviště zaujímá, objevují se na obzoru pěkné výsledky psychofysiky. Ano experimentalně psychologické studie to jsou, od nichž čekáme zdravé sblížení mezi přírodní vědou a filosofií, sblížení, které Hegelovsko-Schellingovským pobloužením bylo oddáleno. I zde jest ustavičné, lopotné sbírání fakt, srovnávání zkušeností, jímž musíme tajemství lidského ducha vyvypátrati, jako chemie a fysika budí tajemství přírody. Již jsou úkoly rozdány, nejjemnější přístroje postaveny — laboratoře pořízeny. Sekce psychologie experimentalné nechybí mezi sekcemi sjezdů přírodozpytců moderních.

Podivný jest běh i historie věd. První chemii pěstovati počali fysikové, pomalu specialisací oddálili se chemikové, zabíhajíce až do drobností považlivých, tu a tam někteří chytali pomocné ruky fysiků, až v poslední pětině století zahájena fase chemie fysikalné jakožto vědy spojovací. Nejdéle chemii s fysikou poutaly práce kalorimetrické, které thermochemii zbudovaly, z níž mimo poznatky ku samé energii chemické se nesoucí vznikla nauka o látkách explosivných. Pomalu počala chemie klásti otázky a fysika propůjčovala k nim své bohaté pomůcky; nyní věc již začíná se obraceti, již i fysika klade otázky, chemie pak nabízí svůj bohatý fond materialový (Drude). Nejvyšší oporou staly se chemii theoretické svazy, které nalezeny jsou mezi konstitucí chemickou a vlastnostmi fysikálnými. Z pou-

hého sloučení chemického v před vypočísti lámavost světelnou a jiné veličiny, ukázaly, že molekulárné váhy naše souvisí s bodem tuhnutí roztoků i s jejich bodem varu, vnitřní poměry pak konstituční že přímo závisly jsou s vodivostí elektrickou a tím se silou kyselin; to jsou výsledky, které překvapily. Tolik nedovolil si nikdy předpokládati ani nejsmělejší atomista chemický.

A s druhé strany tyto studie roztoků staly se fundamentalnými pro nazírání fysiologů botanických, jak pěkně ve svých »osmotických výzkumech« ukázal fysiolog Pfeffer. I z nauky o elektrolyse ozývá se věta Arrheniová: molekuly chemické jsou primarné i pozůstává elektrolysa v tom, že tyto ve zlomky — ionty — se rozpadají. V elektrochemii a nauce o chemické »affinitě« náleží té dissociační hypothesi místo první. Povzdálí souvisí s ionisací i úprava spekter roztoků slaných a bezpochyby též silná absorpce ultraviolových paprslků ketony (z nichž skládají se četné parfumy bylin).

Na počátku XIX. století vidíme povznášeti se řemeslo a průmysl, chemie theoretická byla zde podle mechaniky nejen učitelkou, nýbrž vytrvalou vůdkyní a kam dospěla, ukázal jsem ve slavnostní přednášce z tohoto místa před rokem. Právě Francie pozvala si národy k ušlechtilé soutěži ku břehu Seiny a chemický průmysl zde slavil triumfy zasloužené. Statisíce dělníků nachází výživy a blahobyt národní vzrostl. A chcete poukazovati ku nešvárům s kapitály spojeným, proč neukážete k Andrew Carnegiemu, králi oceli americké, jenž nesouhlasí se vzdýchavým dialogem Krésa se Solonem, jenž nejde k pouhé abnegaci Tolstého, jenž považuje bohatství za štěstí, sdílí-li je ten, jenž miliony získal se spolulidmi po vzdělávání pravdy a krásna dychtivými. »Zemříti v milionech jest smrt prokletá«, praví, rozdal již přes dvě stě sedmdesát milionů korun ku povznesení intelligence všech tříd, neudílí almužny a má ruku dále otevřenu ku dílu dobrému.

XIX. století zbystřilo naše dojmy smyslové, ba ono nových smyslů výzkumu opatřilo a vyzbrojilo pokolení dnešní mnohem příznivěji ku probádání přírody, než samo mohlo doufati. Počtem problemů otevřených sice zanechalo potomkům mnoho, velmi mnoho a my známe tak málo, ale vyzkoušená methodika naše posavadní stačí, ba nejspíše ani změny nedozná. Vzrůstati bude věda, dokud v hrudi lidské bude touha po pravdě a krásnu! Dej Bůh, aby v touze té s úspěchem čelil národům ostatním též milý národ náš český. Tam jest spasení, tam naše státní práva!

Zdeněk Fibich.*)

Byli jsme r. 1893 ve Vídni, když se tam dávala po prvé druhá symfonie Fibichova, a vzpomínáme si, jak jsme v tu neděli 10. prosince šli do koncertu dosti lhostejně, ba dost mrzuti proto, že část programu byla věnována tomuto dílu umělce, jehož jsme neznali, kdežto dílo známého mistra, které jsme dosud neslyšeli, se nám zdálo prospěšnějším pro naši kulturu. Ale sotva udal orchestr první thema, tak mohutně sedící a tak imposantní noblessy — to thema, které později, když jsme poznali Prahu a Čechy, mělo se státi pro nás vlastním motivem stověžatého města a vyvolávati nám stejně jako začernalé paláce Hradčanské jeho minulost, ponořovati nás v jeho historickou a dramatickou atmosferu — byli jsme překvapeni a podmaněni, a když se rozvíjelo provedení, pochopili jsme, že jest nám jednati s mistrem tak velikým, jak je si jen možno přáti; a když symfonie skončila, měli jsme jen jedno přání: poznati co možná brzy celé jeho dílo a studovati je důkladně. — A tu se nám pomalu vybavila upomínka, že jsme přece již někdy viděli Fibichovo jméno, a že to bylo právě ve Vídni, ve výkladní skříni hudebního závodu v jedné z ulic, jež vedou na Graben. A ty tři partitury Hippodamie, které zbyly v onom výkladu asi po divadelní výstavě r. 1892, při které dobyly Námluvy Polepovy tak stkvělého úspěchu — o kterém jsme tehdy nevěděli — nás svrchovaně intrigovaly. Ostatně jsme tehdy jen projeli Vídní na cestě z Bukurešti do Paříže, a budeme vždy pamatovat na posměch, který jsme si tam utržili jednou večer u pí. Judith Gautierové, když jsme jí ohlásili, že jeden český hudebník, jehož jméno jsme zapomněli, složil veliké dílo, tři mohutná dramata, na jichž názvy se rovněž nepamatujeme.

Ale po vyslechnutí oné symfonie kdo by byl mohl ještě zapomenouti ono jméno? Při své první cestě do Prahy jsme neopominuli opatřiti si napřed několik sešitů jeho hudby a pak dáti se mu představiti. Děkujeme za tuto drahocennou známost jinému mistru, Jaroslavu Vrchlickému, jemuž při té příležitosti osvědčujeme svoji vděčnost spolu s ujištěním upřímného obdivu.

Fibich bydlil tehdy v Ostrovní ulici; přijal nás ve své pracovně, podlouhlém pokojíku opatřeném nejnutnějším nábytkem: velká bibliotheka partitur, velké piano, a v koutku u okna, jako ve vyhnanství nebo v poustevně pracovní stolek na dosah s taburetu

*) Český originál. Přeloženo z francouzského rukopisu.

od piana, stůl, na kterém napsal tolik krásných věcí. Ten nám padl první do očí. Tam, z nepatrného kouta mezi čtyřmi šedými stěnami vzešla rozlitá zvučná nádhera těch nesmírných symfonií. Symfonie a opery, které dlouho připravoval a vypracovával, a vedle nich, jako drobní ptáci poletující po horách, drobnosti z jeho deníku, zaznamenávané postupně, jak je nahodile na procházkách diktovala inspirace. Řekl nám sám jednou, když jsme ho potkali na Ferdinandově třídě, že komponuje mnoho v chůzi. Opustili jsme ho tehdy okamžitě přes jeho námitky, abychom nepřipravili sebe ani koho jiného třeba o nejnepatrnější stránku toho drahocenného deníku. — Nápadný byl výraz dobroty a krásné přímosti v jeho světlých očích . . . když se na vás dívaly; ale nedívaly se vždycky na všechno ani na každého, a Fibich šel často po ulici bez pozdravu, nepozoruje nikoho kolem sebe, procházel se vskutku ve vnitřním světě, který v sobě nosil.

V celé jeho osobě, v jeho pohledu, ve zvuku jeho hlasu, až i ve stisknutí jeho ruky bylo něco lichotného, něžnost podivuhodná u takového obra, něžnost zvláštní silným lidem, která vysvětlovala hned na první povrchní pohled kouzlo jeho hudby mocné a měkké; měkkosť bez malicherností a nechutností, jakou mívají ti, u nichž pramení z překypujícího srdce a kdož jsou zároveň posedlí démonem tvoření i pány síly, která jimi zmítá, povznesení nad svými city a schopni okrášliti a oslaviti je celou stkvělostí svého genia. Podepsal nám s usměvavou vlídností sešity, které jsme si přinesli, a přidal ještě celou serii: Bouři, Hedy, Noc na Karlštejně, symfonickou báseň Záboj, Slavoj a Luděk, kvartetto op. 11. Zbyla mi na vždy dojemná vzpomínka na jeho dobrotu a vlídnou jednoduchost, a od této první návštěvy oddal jsem se mu s úctou, která jen rostla časem a lituji, že jsem nenašel za jeho živobytí příležitost mu ji účinně osvědčiti. —

Nebudeme zde studovati celé dílo Fibichovo; předně z toho důvodu, že je ani neznáme celé, ale slyšeli jsme i dešifrovali dosti z jeho prací, abychom je mohli posouditi s pochopením; ostatně podáme v následujícím jen svoje čistě osobní, subjektivní dojmy, a to ještě nikoli v chronologickém pořádku prací, jako spíše v tom pořadí, jak nám se odkrývaly.

Toto zjevení počalo tedy pro nás druhou symfonií (Es dur), kterou jsme slyšeli za řízení Hanse Richtra. Při prvním poslechnutí jsme zachytili jenom grandiosní strukturu a neobyčejnou mohutnosť tohoto díla; vrátili jsme se k němu často později a studovali jeho

detaily s obdivem čím dále zamilovanějším: nejprve nádhernou tu jednotnost, která je docílena ohlasem rythmu prvního thematu, který se ozývá ve všech čtyřech částech; a nejenom první část je zde pracována dle všech požadavků zákonů komposičních, ale finale je snad ještě zajímavější, a nevíme věru o ničem, čemu by nebylo lze je rovnati, s jeho motivem hrdinské slavnosti, zvláště když tento motiv ke konci je nešen motivem ze začátku symfonie, — a když první námět i závěrek díla vyznívají společně v plném fortissimu.

První symfonie je docela jiného rázu, zcela polní a venkovská, ve zpěvu fléten a znění rohů, jako by Fibich byl tu líčil vzpomínky na svoje dětství a otce lesníka; andante je jakoby sen v malátnosti parného letního dne; nahoře nad krajinou stísněnou vedrem slyšíte pípat vlašťovky do zpěvu, který stoupá z dola od žneček na lukách.

Třetí, kterou jsme slyšeli jen jednou ve velkém koncertu, který dával Fibich v březnu 1899, nám zanechala dojem hustší textury, ale také neobyčejného kypění vášně, která se uklidní v plném hlase adagia a srší neobyčejně duchaplně a lehce ve scherzu.

Tyto tři velké symfonie, plné obdivuhodných krás a každá svého zvláštního koloritu nejsou, jak přirozeno, bez jisté příbuznosti, která pochází tuším ne snad z podobnosti themat — ta se různí úplně — ale ze způsobu, jak je traktován orchestr, skoro vždycky v masse, s přepychem bohatství; p i a n a neužívá téměř méně nástrojů než f o r t i s s i m a. Zřejmě jiný na jeho místě, nějaký Saint-Saëns, Dvořák by byli přivedli do těch mass trochu volnějšího vzduchu, byli by vzbudili dojem větší variace timbrů užívajíce od případu k případu různých skupin nástrojů. Ale pak by to byl Saint-Saëns nebo Dvořák a nikoli Fibich, jehož je právě příznačnou vlastností, že melodickým a harmonickým bohatstvím, kontrapunktickým uměním, které mu dovolovalo ovládati všechny hlasy najednou, dociluje tyto téměř neustále t u t t i. Nedovedli bychom vykládati ve zlé, třeba nesdílíme jich touhu, mínění některých svých přátel, kteří se domnívají, že by se jim dýchalo volněji, kdyby slyšeli místy pouze strunové nástroje, aniž by v ně zasahovaly dechové nebo podporovaly je plechy, třeba byly jich případné party sebe zajímavější a přiměřenější. Ale opakujeme ještě jednou, to jest částí jeho manýry, jeho individuality, a nikdo nemá práva přáti si ji jinou. Mistrův spár je ostatně všude cítit, v detailech stejně jako v celku; jeho originalita je tak nápadná, že stačí, zaslechnete-li, lhostejno kde, jisté shluky akkordů nebo jisté intervally význačné svou něžností, abyste ho poznali, často snáz než je to možno u Wa-

gnera, z něhož by bylo dosti lehko vybrati ne snad jisté organické fragmenty, ale jisté passaže, mezivěty v hudebním slova smyslu, které by zcela dobře mohly náležeti jiným (Raff, Schubert, Mendelssohn).

Jednou z nejhlavnějších Fibichových prací je trilogie Hippodamie. Jaká škoda, že výminečná forma melodramatu přináší s sebou při představení za dnešních podmínek divadla tolik obtíží, že se nehrají téměř nikdy tyto tři kusy, v nichž je nakupeno tolik pokladů melodické invence, tolik dramatických nálezů, a kde se hudba tak dokonale připodobňuje k sujetu.

Tyto skutečné obtíže vzbuzují jen lítost, že práce tak gigantická byla vynaložena na tuto dramatickou formu, která je dnes považována vůbec za polovičatou; existují ovšem slavné případy obdivuhodných melodramat: antické divadlo nebylo ničím jiným; rovněž tak první kantaty Monteverde; Arelatka Daudet-Bizetova, Rybář Islandský Pierre Lotiho a Guy Ropartze, Raduz a Mahulena s hudbou Sukovou, a právě Fibichova trilogie, nemluvě ani o jeho ostatních koncertních melodramatech: Vodník, Štědrý den dokazují, že jsou v tomto genru možna díla veliká. Nezačneme tu znova starý spor o genre, nebudeme řečniti pro ani proti právu, jakým ho kvalifikují za nešťastný, falešný a polovičatý; řekneme pouze, že dle našeho mínění je třeba celé stkvělosti Fibichova díla, abychom tento genre snesli bez nesnází: jakmile připustíme na divadle o konvenci více, totiž hudbu, žádá jistý zákon napřed stanovené harmonie, aby provázela zpěv, neboť realistická stránka mluveného slova se dle našeho vkusu špatně snáší s orchestralním průvodem. Po této povšechné poznámce o melodramatu vůbec přistupme hned k nádherným stránkám této trilogie. Námluvy Pelopovy jsou uvedeny majestátním a stkvělým vstupem, který dokonale vyvolává perspektivu mykenského paláce a pompesní, barbarskou nádheru těchto heroických dvorů; potom jak lká lítostivá něžnost Hippodamie, když navštěvuje vystavené hlavy a líbá zmodralé rety a krvavý vlas posledního nápadníka usmrceného pro její pohled Medusy — nebo jak zní láska v přemlouvajícím doprovodu, když se Pelops uchází o Hippodamii, tak přesvědčivá, že tento motiv se stane úvodem k třetímu aktu, kde Pelops zásluhou Hippodamie zvítězí. Každý se pamatuje na grandiosní konec čtvrtého aktu, na duševní bouři, která zmítá Pelopem, když hodil do moře Myrtilla, jediného svědka poklesku jeho ženy, jejíž pokání bude sám sdílet.

Fibich užil také v těchto třech večerech leitmotivu, ale

s akcentem zcela osobitým a s velmi duchaplnou umírněností, právě dosti, aby dobře spojil jednotlivé části a zachoval v hudbě vývoj událostí dramatu; a použil-li ve své orchestraci novot Wagnerových, přece se u něho nic nezdá wagnerovským: on dovedl studovati způsob, aniž kopiroval formu, a dovedl zůstati přede vším svým. Ale jak je osobnosť jeho všude význačná, zároveň tuším žádný jiný hudebník, ani Saint-Saëns ve své Antigoně, a hlavně Massenet v Erynniích se mu nevyrovná co do lokalní barvy: není možno sníti o řečtější hudbě nežli je prostá a skulpturalní ouvertura k smrti Hippodamie, o které byste skoro řekli, že je příbuzná s hymnou Apollinovi nalezenou v pokladu Athenských v Delfách a datovanou asi ze třetího století před Kristem. Universalnost Fibichova je ostatně úžasná: vyniká v něžnosti, v lichotnosti, a často v něžnosti provázené nejvyšším rozkošnictvím, ale má-li býti energickým a prudkým, pak není ani Wagner silnější; a vedle kousků hudební plynnosti zcela zamlžené dovede nalézti rythmy neobyčejné přesnosti, ostrosti a pevnosti kresby, tak že tento Slovan vychovaný ve škole Schumannově má zároveň vlastnosti zcela latinské jasnosti a přesnosti a dokonale hellenské plastičnosti.

Ve třetí části, ve Smrti Hippodamie jedna podbrobnosť pro odborníky ukáže bádavého a přemítavého ducha Fibichova: detail, který se skoro vždycky ztratí při provozování, vyjma pro ty, kdož jsou napřed upozorněni nebo kdo snad znají jako Berlioz svého Glucka z paměti: do třetího aktu, páté sceny vložil Fibich osmnáct taktů z Ifigenie na Tauridě, aby tak naznačil do budoucnosti osud Oresta a Ifigenie jakožto potomků Pelopových.

Po druhé jsme se vydali do Prahy sotva měsíc po této prvé návštěvě u Fibicha, abychom byli přítomni premieře Hedy. To je opera úplně vzdálená Wagnerovské formule (ač mají detaily scenáře několik bezvýznamných podobností s »Der Fliegende Holländer« a se zpěvem pastýře z »Tristana«) — vybraná Fibichem dle vlastní vůle, tak že v ní tryská jeho hudební inspirace. Také jaké to bohatství, jak se východní vegetace tohoto středomořského ostrova pod oslňujícím azurovým nebem obráží v této plné a barvité instrumentaci! I v komposici oper Fibichových se vyskytuje jistá novota čistě jeho: jako v melodramatech užívá také zde jistého druhu leitmotivů, a to velmi přísně; ale místo aby jeho hudba byla tkanivem spleteným jedině z leitmotivů, proplétá je diskretně tím, čeho hojně tvoří při každé sceně na způsob starých oper, ale s celým bohatstvím moderní orchestrace a s přepychem

své melodiky; nedrží se systemu Smetanova, již tak Wagnerovského, který vyvodí skoro celou operu z jediného motivu odstíněného, proměněného, varirovaného, zvětšeného, tak jak praví Stendhal o Paisiellovi: »on komponuje ne snad jeden nápěv, ale celou operu se dvěma nebo třemi rozkošnými passažemi. Zakuklí je, připomíná je vaší paměti, a pomalu nechá je proniknout v duše posluchačů, až procítí všechno kouzlo i nejmenších not«. To se hodí obdivuhodně ku příkladu na Dalibora. Ale Fibich naopak hledí nás získati přebytkem takových rozkošných passáží, které neopakuje, aby nám z nich zbyla vzpomínka tím kouzelnější, tím větší a nalehavější touha slyšeti je znova a znova. Čerstvý mořský vítr, který napíná plachty a hvízdá v provazoví, vane ouverturou Hedy a provází silně rythmický zpěv pirátů až do té chvíle, kdy nadme plachtoví, jež je odnese; a vánek sladký zas jako šeptání obklopuje jeskyni, kde čeká Don Juan od svítání napjatě na příchod Hedy; ale teplý dech rozkoše je rozechvívá za milostného duetta, po celé druhé jednání, jehož úvod působí tak sladkým oddechem po divokém pobouření prvního aktu a úzkostech ztroskotání.

Milostné passaže Fibichovy jsou nezapomenutelny, tak jsou živoucí a palčivé, že cítíte, jak se v nich chvějí všechny živé síly jeho duše, jak překypuje u všemohoucích výlevech jeho nevyčerpatelná něžnost, propuká všechen jeho stajený žár; a tu plynnost jeho orchestru rozplyne se ve skutečnou atmosferu obklopující vás laskáním. A kdežto třetí akt rozléhá se svatebními slavnostmi a skvostným baletem, všechno ve čtvrtém je ponořeno v smutek úvodní, v nevýslovnou zoufalost nad zničením všech těchto radostí, tohoto překypění života.

V Šárce je milostný akt snad ještě nádhernější, a celé drama překypuje hojnou mízou, jako ta legenda, a silou i divokostí, které se výtečně přizpůsobují těmto českým Walkyrám. Škoda, že libretto je až příliš bohaté; všechny ty průvody, velekněži, vzývání, bitvy a zjevy činí scenerii svým nadbytkem dosti staromodní. Dáváme rozhodně přednost jednoduchému zpracování Shakespearovy Bouře; to je zase zcela jiný Fibich, delikátní, graciosní a okřídlený, díky své podivuhodné schopnosti přizpůsobiti se předmětu: zefiroso a scherzando jsou poznámky, které se nejčastěji vyskytají v této partituře; ale vedle vzdušných motivů Ariela a duchů, vesměs živých a duchaplných, vedle komiky, kterou je obdařen Kaliban, najdete také stránky plné něhy, ale něhy naivní, lásky mladistvé a rozkošné svěžesti. Je tomu patnáct let, má to křídla motýlí a pel s květů na nich.

Teď je na čase promluviti o Fibichově hudebním deníku, neboť třetí sešit první suity nezdá se býti ničím jiným, než studiemi a náčrtky k této sylfí hudbě Bouře. Neodvažujeme se tvrditi, že by tento Denník byl hlavním dílem Fibichovým; nemyslíme to nikterak; jeho opery, jeho symfonie representují jinou summu umění a práce; ale tato dlouhá serie krátkých kousků tvoří památník v dějinách světové hudby až dosud jediný.

Říká se, že prý Schumann našel každý den více melodií, než stačil napsat, ale zdá se mi, že přišlo-li mu jich vskutku tolik na mysl, mohl mnohý list z Jugend-Album nahraditi kusy jistě daleko zajímavějšími; Nápady pro dva hlasy a Malá preludia Bachova ve scholastickém způsobu doby mohou platiti, ne-li za jistý druh denníku, aspoň za skoro denní improvisace. V každém případě dílo Fibichovo je něčím zcela novým, a nemá cenu jen jakožto novinka, ale hlavně jako důkaz úžasné plodnosti jeho inspirace a jeho znalosti techniky tak prohloubené, že se mu stala jakoby přirozeností a že jeho nápady sotva zrozeny se odívaly hned v dokonalou formu, ať byly veselé nebo smutné, vážné nebo nevázané; nelze říci, že věnoval čas jich provádění, neboť pod datem 21. srpna 1893 najdete osm kousků — a jak jsou různy! — které byly napsány patrně téhož dne; a bez pochyby některé ty Fughette, roztroušené v těchto svazcích, přišly mu do pera také zcela přirozeně.

Všichni, kdož mají rádi Griegovy Lyrische Stücke, Mendelssohnovy Lieder ohne Worte, Von der Wiege bis zum Grabe od Reinecke, Jugend-Album od Schumanna, zkrátka všechny ty rozkošné sbírky intimních kousků, a hrají si je za šera pro vlastní potěšení, najdou v Náladách, Dojmech a Upomínkách všechno, co milují u ostatních, s větší upřímností a neporovnatelně větší originalností a rozmanitostí; vychází to líp ze srdce a jde to líp k srdci; vedle inspirací čistě lidských najdete tam stránky cítění čistě českého, čistě národního; a zase krátké melodie sotva šeptané a rozkošné jako kondensovaná vůně Orientu, kterou cítíte z uzavřeného flaconu, pak zase básně rozložité krásy jako planiny středu Čech.

Můžete tu odkrýti složení stroje, zvláštnosti Fibichova mètieru, ale k čemu to? Náleží to k jeho způsobu vyjadřování, a užíváme všichni jistých slov a obratů se zvláštní hojností a s větší oblibou. Zajímavější by bylo srovnání těchto malých kousků, tak jak je okamžitě zachytil a zběžně poznamenal, s tím co z nich vytvořil, když jich použil ve svých symfoniích nebo dramatech — nebo stu-

dovati umění, s jakým je beze změn zasadil do svého orchestru . . . ale to vše by nás vedlo daleko a přispělo by jenom detailem. Řekněme pouze, že tento denník je materielním důkazem toho, co chceme tvrditi dál, že hudební dominantou Fibichovy povahy je lyrismus, a že u něho všechno, epika i dramatika, symfonie jako opery, vyplývá z neustálého lyrického stavu jeho duše.

Nejpřednější upomínka, která má zůstati po Fibichovi, je dojem člověka, který žil a komponoval srdcem dříve než hlavou. Nikdy neužíval nástroje obdivuhodné síly, jejž držel v rukou, pro pouhé potěšení zvrhající se ve sport: užívati ho a vyvíjeti činnost; naučil se hudbě nejen z lásky k hudbě, ale protože to byla řeč, kterou mluviti byl povolán, a protože má člověk znáti svou řeč, stejně jako se má umět chovati v životě a znát způsoby, a hlavně, protože v té řeči mohl nejlépe vyjádřiti, co v sobě nosil. Povaha citová: všechny jeho styky v přední řadě, ať s věcmi nebo s bytostmi živými, buď byly styky srdce nebo nebyly vůbec. To právě dodává jeho hudbě spíš, než kteréhokoli jiného českého skladatele velkého daru universalnosti, který mu rázem, přes výlučně české stránky jeho díla, zjednává přístup do kruhu mistrů klassických; on je lidským dříve než českým; jediný Schubert před ním byl jím způsobem vřelým, otevřeným a něžným jemu podobně: všechny údery jeho srdce, všechna potřeba výlevů jeho duše, objetí jeho širokých prsou a silných ramen, celá sladká teplota jeho pevného stisknutí ruky najdou se na každé stránce jeho díla. Žádný falešný stud, žádný ohled nebrání mu, aby se oddal docela této potřebě sympathie. Beethoven tají poklady svého citu pod snahou své hrdosti za vysokým cílem, trpí svou bolestí a nechce se uzdraviti, cítí jako Prometheus v sobě sílu, státi se dobrovolně jedním z vykupitelů světa; Schumann odvrací se od skutečnosti a zkouší se potěšiti fikcemi básníků a v nekonečných polích fantasie; Mendelssohn, duch pořádku a jasnosti, se ctižádostí malého rozpjetí křídel, má cenu hlavně jako krajinář; Brahms je čistě intellektuelní, Dvořák velký lyrik a zároveň epik národního života českého, Bruckner překypující visionář, nezdrženlivý ve vášni, výheň, která plane svatým ohněm vzniklým ze všech vášnivých plamenů, které se mohly vznítiti, ale nikdy se nevzňaly u tohoto panického starce; Berlioz a Liszt, to je romantismus malebný a filosofický; a ještě jednou, pouze dílo Schubertovo a Fibichovo má tento srdečný charakter, který je činí utěšitelem a podporovatelem všech, jichž city byly potlačeny životem nebo pohrdavě pošlapány těmi, k nimž se obracely. Milostné sceny z Hedy a ze

Šárky v tomto ohledu nevyjadřují pouze smyslnou vášeň co nejohnivější, ale nejvznešenější, nejvyšší exaltaci láskou.

První symfonie je celá jediným výrazem lásky k prostým zkvetlým nivám, k lesnatým obzorům českým, a ve druhé tušíme zvláštní projev synovské oddanosti ku slávě Prahy. Ale celý Fibich se podává právě v tomto intimním denníku, kam zaznamenával postupně všechny melodie, které vznikaly v jeho zpěvné duši, stále pučící květy jako lesy a lučiny v létě.

Schopnost lásky šla u něho přirozeně ruku v ruce se schopností zpěvu. Byl to snad nejdokonalejší minnesänger naší doby, v té míře, pokud naše doba dovoluje minnesängrům se projeviti. Slov neměl ostatně ani potřebí; jeho písně jsou skutečně vzácné, a vidíme dokonce, jak se ve svých posledních operách spokojoval se slovy jakýmikoli: všechno mu bylo dostatečnou záminkou, aby mluvil onou druhou krásnou řečí, v níž byl mistrem. Nemáte nikdy dojem, že by se byl nutil, že by se byl namáhal s některým svým dílem, tak nápadný je charakter vytrysknutí rázem jeho komposic· A při tom jaké poklady vysokého hudebního stylu a učeného kontrapunktu jsou nahromaděny v jeho pracech! A to je úžasné, že u něho nikdy umělé propracování neruší, jako na př. u Brahmse, spontánost prvního návrhu, neomezuje ani malicherně nekanalisuje překypující improvisaci srdce. Nikdy nebylo pravdivější přísloví: čím srdce překypuje, tím ústa přetékají.

Řekli jsme, že Fibich upomíná na Schuberta; oba připomínají někdy Chateaubrianda a velmi často Lamartina. Lyrický charakter Fibichova díla je ostatně zjevný; hudební epopea, která sluje symfonie, i opera nebo chcete li raději hudební drama, ačkoli dokonale symfonické i dramatické, jsou u něho veskrze prodchnuty tímto mohutným lyrickým dechem. V stejném smyslu, jako bylo řečeno, že Rude-ův haut-relief na Arc de Triomphe v Paříži je kamenná Marseillaisa, lze říci, že sceny z dramat a episody ze symfonií Fibichových mají stejnou grandiosní lyrickou alluru v epice, kterou shledáváme rovněž u čtyř velkolepých skupin Myslbekových na mostě Palackého.

Milostná scena z druhého jednání Šárky je sama o sobě něco tak úžasného a nezapomenutelného, že není ani potřebí dramatu, jehož je částí, aby provedení způsobilo maximum svého dojmu. Pokud bude existovati milostná hudba a lidé mající smysl pro hudbu a pro lásku, bude tato scena citována co jedna z největších v umění všech dob, vedle probuzení Brunhildy a »Liebes-

trostu« z Tristana, vedle některých scen Fidelio a Dalibora, vedle milostné noci ze Samsona a Dalily.

Skladatelé Fibichova zrna nepotřebují se utíkati k schvální originalitě a k trochu dětinské pittoreskní výraznosti, které kazí Berlioze, Liszta a Richarda Strausze, aby upoutali pozornost. Fibich byl neobyčejně duchaplný a velmi bystrý a jemný; dovedl obdivuhodně popisovati, ale nepřestal při tom nikdy býti čistě hudebním. S této stránky Schubert, s nímž jsme ho srovnávali, je vedle něho nemotora. Fibichova scherza jsou stejně delikatní, stejně okřídlená, stejně fantastická jako Schumannova, a pokud bude svět u vytržení nad jich humoristickým a něžným rázem, budou míti Čechové právo žádati stejné pocty pro Fibicha. Ale nejlépe ukazuje, až kam sahá síla jeho hudebního vidění a barevné malby, když nám podává v balletu Hedy obraz v barvě co nejodvážnější, v kresbě co nejpřesnější, v harmonii co nejtypičtější o tom, čím asi mohla býti moderní řecká slavnost na ostrovech Archipelagu. Středomořský kolorit těchto stránek je ve svém genru stejně správný, kresba a relief věcí stejně význačně vystupující, jako v nejpečlivějších a nejpovedenějších popisech Flaubertových v Salambo. Tady jsme velmi vzdáleni Byrona . . . a snad mnohem blíž k Homerovi. Je v tom antická čistota kontur. Vzpomenete si na bas-relief tance korybantů. Známe v hudbě jediný effekt podobný, ten úžasný posvátný tanec z velké kantaty Saint-Saënsovy dle Viktora Huga: Harfa a Lyra.

Fibich měl rád malbu. Když jsme ho viděli naposled v březnu 1899, měl v plánu přeložiti v hudbu v malém sešitku obrazy mistrů, které se mu nejlíp líbily, a mezi jiným Io od Correggia. Nevíme, jest-li sešit vyšel, ale zaznamenáváme tuto zálibu: je typická. Doplňuje se s analogiemi Schubertovskými a Lamartinovskými.

Je známo, že Correggio nejlíp ze všech malířů — poznámka je od Ruskina — spojuje přesné vymezení kontur s uměním tvořiti měkce přecházející formy. Není-li to zcela přesně pochvala, kterou si Fibich všude zaslouží — vyjímaje balet z Hedy, kde právě přesnost kontur je skoro řezavá, jako se to vypravuje o průhlednosti attické atmosfery a o špici kopí Atheny Promachos, kterou rozeznávali námořníci, sotva minuli kap Sunium. Pevný a jemný, sametový a teplý, vypracovaný a živý, stejně vzdálen slabosti jako suchosti, tak se jeví Fibich i Correggio; ačkoli pak mají tyto v jistém smyslu ženské kvality, nevzdávají se ani jeden ani druhý proto vznešených komposic, grandiosních plánů: vzpomeňme si na kupoli

v Parmě*) a na druhou symfonii. Oni mají kostru stejně pevnou jako kdokoliv, nervy solidní, ale při tom ještě štědrost masa, masa zdravého a bez chorobné měkkosti. Vracíme se zase: stisk ruky Fibichovy je nezapomenutelný, cítili jste se jako ptáče v hnízdě, posiloval, upokojoval a hladil . . . Všude v jeho hudbě najdeme tento dojem nade vše correggiovský.

A teď, co mu schází?

Bude se snad zdáti, že píšu paradoxon: byl trochu příliš hudebníkem, anebo spíše, ježto není možná býti jím nikdy příliš, jeho kultura mimohudební, ačkoli celkem velmi vysoká, nebyla přece dosti, nebyla a nemohla býti na výši jeho genia hudebního. Probůh, kdyby jí byla bývala, co všechno bychom byli viděli! Jistě by Wagner byl potom býval překonán! Ale naopak. Hudba byla mu tak snadná a tak dobře mu stačila sama, že v textech svých posledních oper akceptoval jednak příliš mnoho věcí a mezi nimi často nešťastné scenické prostředky stvořené k tomu, aby zkazily dojem vyvolaný situacemi skutečně dramatickými (ku př. zjevy v posledním jednání Šárky). Nebylo v něm ani stínu divadelního reformatora: spokojoval se všedním jakýmkoli scenářem. A také i když měl štěstí, že se potkal mezi svými librettisty se skutečným básníkem, jako byl Vrchlický, přiházelo se, že básník i hudebník stáli vedle sebe, aniž se pronikli; básník myslil výhradně na svoje verše, hudebník na svou hudbu. Je třeba všemohoucího pohnutí vzniklého ze sujetu, aby nastalo spojení, a nebylo nikdy úplné. Tak se stalo, že nejdramatičtější, nejvášnivější, a odvažme se toho slova, nejmilostnější symfonik nebyl vždy doma na divadle a psal velmi dramatickou hudbu, aniž vždy dokázal hudební drama. Nikdy na žádný motiv nenapsal hudbu banalní, ale pro divadlo nezůstavil úplného arcidíla . . . Ostatně taková arcidíla nejsou obyčejna: mimo Monteverde, Glucka a Wagnera nevíme, koho citovati. Mozart s Don Juanem a Beethoven s Fidelio jsou stejně genialně neúplni jako Fibich se Šárkou nebo s Hedy. Takovým způsobem by snad, ovšem v mluveném divadle, byla trilogie Hippodamie jeho nejzdařilejším dílem. Opakujeme však ještě jednou, že tato reserva nemění ničeho na našem přesvědčení o lyrickém dramatickém geniu Fibichově, ale dokazuje nám to, co jsme pravili nahoře: nemohl býti ve všech oborech tím, čím byl jako hudebník. Byl plnokrevný hudebník, a není možno býti stejně plně zároveň něčím jiným.

*) Malovanou Correggiem.

Velikosti jeho díla nic se nevyrovná, leda snad ticho, které zavládlo nad jeho hrobem. V cizině nikdo o něm nemluvil, a v Praze neměl ani národní pohřeb, na který měl takové právo. My, kteří ho tolik milovali, se dozvěděli o jeho smrti sotva po třech měsících. Žádná smrt, mimo Segantiniho před rokem, se nám nezdála tak neuvěřitelnou. Opustili jsme ho tak plného síly a života! Stejně jako Segantini, zdál se utvořen, aby nesl svět; a oba vskutku nosili světy v sobě . . . Ale oba odešli v plné síle, ve chvíli, kdy asi koncipovali nová mohutnější ještě díla . . . Jak dobře bylo vyplněno Fibichových padesáte let a jaká hudební jednotnost vládne v tomto díle!

Tak nechť mrtví, místo aby byli překážkou rozmachu těch, kdož po nich následují, naučí nás milovati živé a vzdávati mistrům, kteří nám zbývají, pocty, které jsme snad opominuli vzdáti těm, kteří již odešli. Fibich je mrtev, ať žije Dvořák! ale ať ani Dvořák, ani Suk, ani Kovařovic, a nikdo z velkých zítřka nezatlačí v naší paměti Fibicha, největšího z českých mistrů po Smetanovi . . .

Marcel Montandon.

Naše styky s Francií.

V posledních dvou letech francouzská veřejnost věnuje rostoucí pozornost české věcem. Byl učiněn velký pokrok. Francouzské kruhy novinářské i politické, pověstné svou povrchností a neznalostí v posuzování všeho co se děje za hranicemi, jež zejména o nás Češích měly nejbludnější i nejnaivnější názory, počaly si nás všímati, studovali náš politický boj i naši kulturní práci Pohodlní, neteční Francouzové, kteří si stačili vždy sami sobě a k nimž chodila celá cizina se představovat a okazovat — ovšem vždy co možná parádně a nalíčeně — vzrušili se v posledních letech a počali i za hranice jezdit a poznávat tu cizinu v pravé její tvářnosti, v celé její síle i v její nedbalkách a tak čerpati pro sebe poučení.

R. 1870 zvítězila německá akurátnost, všestranná znalost poměrů sousedních a přátelských i nepřátelských států. Od té doby se Francie vzpamatovala. Nová generace již pochopila, že jejím světem nemůže být skvělá čára bulevardů, po níž jezdí omnibusy: »Madeleine-Bastille«. Noví mužové Francie opustili asfalt a kavárny bulevardů a šli studovat své sousedy. Paul Deschanel, jeden z nejvážnějších nynějších politiků zmizel z Paříže a na rok skryl se v universitě v Heidelbergu. Když se francouzští politikové a pu-

blicisté horlivěji zabývali svými sousedy Němci, přirozeně došli k tomu, že si musili důtklivěji povšimnouti nás Čechů a tu se jim zjevila důležitost české otázky.

Prozíraví Francouzi, kteří provozují politiku velké perspektivy, kteří hledí vstříc zítřku, byli překvapeni, užasli nad významem české otázky pro Francii. Poznali, že jejich nejpraktičtější zájem jim velí, aby se sblížili s národem, který je nejmocnější hrází proti zátopě pangermánské.

»Otázka česká je otázkou francouzskou«, pravil president francouzské sněmovny Deschanel r. 1898 českému literátovi.

Jakmile dospěli moderní, pokrokoví lidé ve Francii k tomuto poznání, počali horlivě pracovati, aby nejen se sblížili s námi, ale aby nás poznali. Efekt se dostavil brzo. Aspoň zatím zevní. Nechci říci, že by nás široká veřejnost francouzská znala lépe a důkladněji — ta vůbec bude vždy míti poněkud nejasné představy o všem, co je mimo Francie — ale jisto je, že jsme nyní ve Francii velmi populární. A pak nepletou si nás již s Eskymáky a Cikány. To je též pokrok.

O tento pokrok má velkou zásluhu několik vynikajících jednotlivců Francouzů. My sami bohužel jsme mnoho neučinili. Nemáme hybné, podnikavé propagační schopnosti Maďarů, ani jejich obětavosti a jejich prostředků. Nezmohli jsme se ani na jediný politicko-novinářský representant v Paříži, ba ani na tiskovou kancelář, po níž se marně volá.

Několik francouzských publicistů a politiků, kteří nás poznali z blízka, kteří studovali náš život národní i politický, kteří mají s námi intimní styky přátelské a vykonali v krátké době velmi mnoho ve francouském tisku. Do nedávna posuzovala francouzská žurnalistika naše poměry německými brejlemi. Čerpala zprávy z nekalých zdrojů vídeňských novin. Byli jsme nepochopeni, karrikováni, ostouzeni.

Nové světlo přinesli Francii o spletitých poměrech v Rakousku a o české otázce mladí spisovatelé, z nichž nejvíce a nejpronikavěji působí André Chéradame, jehož znamenité dílo: »Evropa a rakouská otázka na prahu XX. století« učinilo takový rozruch, a též v této revui bylo svědomitě oceněno. Chéradame neunavně šíří poznání českých věcí v tisku, ve kruzích politických, v kuloárech sněmovních i v redakcích i na veřejných schůzích. Je dlouhá řada jeho článků i conferencí věnovaných české otázce. Píše pravidelně do rozšířeného a populárního žurnálu »L' Eclair«, občas do »Jour-

nalu« a »Echo de Paris«. Na schůzích nacionalistické ligy: »Patrie française« přednášel několikráte o českém boji proti pangermanismu. Tento sympatický muž, který stejně vyniká francouzskou ohnivostí a vzletem ducha jako velmi nefrancouzskou důkladností, je vtělená činnost. Píše články, polemisuje, poučuje, korresponduje s celým světem, pořádá malé politicko-literární obědy, navštěvuje salony svých politických přátel i odpůrců (je velmi vlivuplným činitelem v oposici protidreyfussardské) a všude získává nové přátely, nové sympatie pro českou věc. Někdy zmizí z Paříže na několik neděl, i na několik měsíců. To buď uchýlil se do samoty svého normandského statku, nebo cestuje po Rakousku, na Balkáně nebo v Rusku.

A ještě několik takových nadšených horlivých zastanců a agitatorů pro naši věc máme ve Francii. Jejich jména jsou již rovněž známa české veřejnosti. Mnozí z nich manifestovali své city pro nás svým spolupracovnictvím ve skvělé publikaci Hippmannově: »Les Tchèques en XIX., siècle« jako bývalý ministr zahraničních záležitostí Flourens, slavný autor studií o ruském románu vicomte Vogüe, starý a dávný náš přítel prof. Louis Léger a j. V kruzích poslaneckých máme velmi činného agitátora v mladém, distingovaném René Henrym, který je sekretářem presidenta sněmovny a spolupracovníkem »Liberté«, Revue politique et parlamentaire«, který vykonal již několik studijních cest do Čech a má velmi přátelské styky s Prahou. Mladý tento politik je brillantním representantem moderní, pokrokové Francie, která má pro nás Čechy plné porozumění a přátelství srdečné, založené na pevném základě poznání významu našeho národa a důležitosti jeho zápasu pro budoucnost Francie. Jiným, velmi platným a nadšeným pracovníkem pro styky česko-francouzské je známý publicista Pierre Darreste, který neunavně hlásá nebezpečí hnutí pangermanského a proti němu vyvolává hnutí francouzsko-slovanské.

Skoro všechen velký tisk francouzský v poslední době je dosti dobře informován o českých věcech. Zejména listy oposice nacionalistické přinášejí časté zprávy o politických a národních záležitostech českých, ale též velké državy druhé strany, jako »Temps«, »Matin«, »Figaro« projevují dobrou snahu aspoň nepředpojatě psáti o nás. Důležité politické události české neujdou již tak snadno pozornosti francouzského tisku. Naše práce kulturní je však dosud málo známa. Tu a tam objeví se ojedinělý článek o české literatuře, o českém umění od Bérthauda, Marc Segranda, neb Mu-

reta, A. E. Sorela ale to vše je dosud velmi kusé, nesystematické.

Ale i v tom ohledu můžeme očekávati brzké zlepšení. Úspěch české hudby v jarním koncertu Colonnově je dobrým úkazem pro budoucnost. České kvarteto i koncert Nedbalův měly ohromný úspěch v Paříži. Obecenstvo i seriosní kritika projevily ohnivý zápal pro krásné výkovy českého kvarteta i pro skladby Smetanovy, Dvořákovy, Sukovy, i pro české písně sl. Kitlovou-Destinovou skvostně tlumočené. Kdo viděl enthusiasm obecenstva přeplňujícího o českém koncertu rozsáhlé divadlo »Châtelet«, odnesl si dojem nezapomenutelný. Tím dnem bylo vykonáno nesmírně mnoho pro sblížení českofrancouzské, jež vzniklo z důvodů politickonárodních společných zájmů a jež upevní se uměním.

Vyskytl se návrh uspořádat v Paříži československou výstavu národopisnou, jejíž úspěch pokládám za jistý. Originálnost, malebnost, zajímavost takové výstavy, jež by objevilo Francii celé bohatství našeho národopisu, poesii našeho vesnického života, krásu lidového umění a průmyslu — tu bude působit neodolatelně. Uchopí-li se podniku několik odborných pracovníků i znalců potřeb a poměrů pařížských, pak bude více o jeden velký skutek zahraniční propagandy české, o jeden velký krok blíže ke sblížení Čechů s Francií. *H.*

Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický.

Napsal univ. prof. F. Augustin. (Dokonč.)

Kdežto výjevy astronomické lze předpovídati s úplnou bezpečností na celé století, není možno předpovídati zjevy meteorologické ani na několik dní. Tím nejsou vinny zákony fysikální, nýbrž ohromná spletitost, proměnlivost výjevů těchto. Kdyby planety obíhaly současně kolem dvojice sluncí, nedal by se oběh jejich tak snadno vypočísti, jako když obíhají kolem jediného slunce.

Nemůže-li se založiti prognosa na běhu slunce, kteréž jest hlavním původcem zjevů povětrnostních, tím méně jest možno předpovídati povětrnost ze skvrn slunečních nebo z přítažlivosti

měsíce, neboť účinek těchto činitelů na moře vzduchové jest mnohem slabší nežli působení záře sluneční.*)

Po tisíciletí dělo se předpovídání povětrnosti zároveň s předpovídáním věcí budoucích vůbec. Když pak zanikla astrologie, nastal v tomto ohledu střízlivější názor; lidé vzdali se pošetilého pátrání po budoucích osudech svých i po příštím průběhu událostí světových, avšak problem předpovídání povětrnosti udržel se houževnatě až po dnes.

Vede k tomu jednak skutečná potřeba, avšak i snaha, aby se této potřebě vyhovělo za každou cenu i děje se často předpovídání bez hlubší znalosti výjevů povětrnostních pouze na základě lichých domněnek. Mundus vult decipi, ergo decipiatur. Proto podnes nalézáme v kalendářích předpovídání povětrnosti na léta napřed, ačkoliv jest nyní již všeobecně známo, že obloha jest pouhým úkazem optickým bez skutečného tvaru a že pohyby moře vzduchového na zemi nemají ničeho společného s pohyby těles nebeských.

Měla-li prognosa dojíti ku praktickým výsledkům, musila se ubírati zcela jinou cestou, nežli byla posavádní. Tak jako u ostatních nauk přírodních byla i zde nevyhnutelná nejprvé jistá zásoba zkušeností o výjevech povětrnostních, ze kteréž poznenáhlu nutno bylo vypěstovati soustavnou nauku, obírající se řešením problemu tohoto. Není věcí snadnou předpovídati povětrnost i nemůže se konati na zdařbůh beze všeho namáhání. K výsledkům vedla jen cesta práce velmi namáhavé. Nauka o výjevech v moři vzduchovém vyvíjela se velmi pozvolna z příčin přemnohých. Vznikla teprvé po vynalezení nejdůležitějších přístrojů pozorovacích a po zavedení soustavné organisace meteorologických pozorování, což se stalo ve velkých rozměrech začátkem devatenáctého století hlavně přičiněním Humboldtovým.

Hlavním prostředkem při studiu výjevů vzduchových jsou přímá pozorování výjevů těchto, vyšetřování, jak často se objevují a jak za sebou následují, nejen na dně moře vzduchového, nýbrž ve všech částech jeho. Meteorolog nemůže jako chemik a fysik užíti experimentu, nezbývá mu jiné cesty nežli pilné pozorování vý-

*) Víra v působení měsíce udržela se až na naše časy a vydávají se prognosy příští povětrnosti založené na doměnce, že měsíc ovládá stejným způsobem, jako moře vodní, též moře vzduchové. V novější době bylo učiněno též ze skvrn slunečních orakulum, hlásající všechny změny povětrnosti v letech budoucích. O těchto otázkách bude pojednáno později na jiných místech.

jevů a zaznamenávání jich dle jistých vědeckých pravidel, a sice na mnohých místech, v rozmanitých výškách a po dlouhou řadu let.

Na kongresech meteorologických ujednány byly normy mezinárodní, dle nichž upraveny jsou ve všech pokročilých státech síti meteorologických stanic s centrálními ústavy, určenými k řízení, sbírání, zpracování a uveřejňování materialu. Upravením pevné a jednotné organisace meteorologického pozorování na celém povrchu zemském položen byl bezpečný základ k dalšímu rozvoji meteorologie, ve kteréž za posledních let učiněn značný pokrok jednak zakládáním četných observatoří na nejvyšších dostupných horách jako na př. na Pikes-Peaku, na Mont-Blanku, na Sonnblicku, na Sněžce a jinde, kde na vzduchové výjevy nepůsobí tou měrou činitelé místní jako v nížinách, dále pak zavedením balonů a zvláštních draků, pomocí jichž konají se pravidelné výzkumy ve výškách oblačných i nadoblačných, kde možno sledovati vznik bouře, tvoření se deště, sněhu, krup atd.

Základem předpovídání počasí jest známost povšechného stavu atmosfery nad větší částí povrchu zemského. Nedovedeme si vysvětliti náhlé změny povětrnosti na určitém místě, nevíme-li jak jsou spojeny se současnými výjevy na jiných místech. Meteorologické přístroje zaznamenávají pouze, co se děje a nikoliv, co díti se bude. Kdežto astronom může z jediného místa přehlédnouti celou soustavu světovou, pozoruje meteorolog pouze výjevy, vyskytující se v nejbližším okolí jeho. Výjevy vzdálenější, buďsi směrem kolmým aneb vodorovným nejsou mu známy. Na pozorování, konaném na jediném místě nelze nikterak založiti spolehlivou prognosu povětrnostní, k tomu potřebí jest zpráv z četných jiných míst.

Telegraf, přinášející bleskurychle zprávy z míst vzdálených, jest jediným prostředkem, jenž při dokonalé organisaci meteorologických pozorování pomáhá ústředním ústavům, aby obzor svůj rozšířily a seznámily se se stavem atmosfery nad větším prostranstvím. Zavedením telegrafu do služby meteorologické bylo možným pěstování prognosy povětrnostní k účelům praktickým a oznamování výstrah před možnými pohromami živelními.

Brzo po vynálezu telegrafu činily se návrhy, aby se ho užívalo za posla výjevů povětrnostních, leč zavedení tomuto mnoho překážek v cestě stálo, tak že nedalo se provésti, ač patrny byly výhody hlavně při plavbě a v obchodě z pravidelného oznamování výstrah před vichřicemi. Ani pokusy v zařízení telegrafie povětrnostní v zájmech plavby na severoamerickém pobřeží atlantském neměly výsledku.

Teprvé po skončené válce krimské r. 1856 proveden byl ve Francii první projekt telegrafie povětrnostní. Podnět ke kroku tomuto zavdala prudká vichřice, která proběhnuvši celou Evropou od Z k V dne 14. listopadu 1854 uvedla v nebezpečí spojené loďstvo na Černém moři a zničila ležení spojenců u Balaklavy. Když pak shledal slavný astronom Leverrier, jenž na rozkaz vlády francouzské vyšetřoval průběh této bouře, že by se byla mohla dáti vojsku i loďstvu za včas zpráva o blížící se vichřici, vydal císař Napoleon III. rozkaz, aby se užívalo telegrafu k oznamování výstrah před vichřicemi. I zařízeno bylo při pařížské observatoři zvláštní oddělení pro telegrafii povětrnostní, které sestavovalo zprávy o povětrnosti, zasílané z různých míst ve Francii v přehledné tabulky a pravidelně je uveřejňovalo. Poznenáhlu rozšířilo oddělení toto činnost svoji i zprávami z ciziny a zhotovováním map povětrnostních, na nichž zobrazen byl stav povětrnosti, panující v určité chvíli nad územím, z něhož zprávy docházely. Později pak počaly se na těchto základech vydávati předpovědi povětrnostní hlavně v zájmech plavby a polního hospodářství.

Soustava telegrafie povětrnostní, vypěstovaná ve Francii zavedena byla ve všech větších státech evropských. Dnes poseta jest pevnina evropská meteorologickými stanicemi a elektrický proud přináší denně zprávy z nejvzdálenějších bodů pevniny do ústavů ústředních. Zpráv těch užívá se ihned k zobrazení stavu atmosfery nad Evropou, na jejich základě vydává se pak prognosa povětrnostní a oznamují se výstrahy před vichřicemi.

Tak na př. ústav meteorologický ve Vídni dostává každodenně telegrafické zprávy o povětrnosti z 69 domácích a 72 cizozemských stanic, celkem ze 141 míst, z nichž nejsevernější jest Haparanda, nejjižnější Malta, nejzápadnější Blacksod a nejvýchodnější Moskva. Z horských stanic, jichž jest celkem 12, má největší výšku Sonnblick 3100 m.*)

Z evropských soustav telegrafických má nejdokonalejší organisaci soustava německá, kteréž stojí v čele »Seewarte« v Hamburku. Největší obtíže při předpovídání příští povětrnosti má meteorologická služba ve Velké Britanii, kde bývá zhusta překvapována náhlými vichřicemi, přicházejícími z Atlantického oceanu. Za to mnohem jistěji mohou se oznamovati změny povětrnostní, při postupu od Z k V

*) Zprávy telegrafické s připojenou mapou povětrnostní vydávají se denně a přijímá se na ně předplacení.

v zemích na březích moře Středozemního a v zemích východních, rozhodně bezpečněji, než-li na pobřeží Atlantického oceanu.

Podobným způsobem jako v Evropě jest zařízena služba meteorologická i v ostatních dílech světa. Uvádíme tuto zvláště Severní Ameriku, Indii, Australii a Japonsko.

Největším územím a nejdokonalejší organisací vyniká telegrafická soustava severoamerická, kteráž čítá přes 200 stanic, rozložených na 110 délkových a 45 šířkových stupních. Stanice tyto zasílají telegramy povětrnostní každého dne o 8 hod. ranní a večerní — dle času středního — ústřednímu ústavu »Weather Bureau« ve Washingtoně, kterýž je sděluje i jiným důležitějším stanicím. Dříve byly vydávány prognosy pouze ve Washingtonu, nyní děje se tak ještě na 26 jiných místech, tak že možno jest jim přihlížeti i ku podmínkám místním. Pomocí telegrafů, telefonů a železnic rozšiřují se prognosy co nejrychleji do míst velmi vzdálených.

Telegrafování povětrnosti děje se po celém světě stejným způsobem dle norem mezinárodních, tak že telegrafické depeše a mapy, na jich základě sestrojené jsou všude stejně upraveny. Rozdělení tlaku vzdušného zobrazuje se na nich »isobarami« čarami téhož tlaku, rozdělení teploty »isothermami«. Směr a síla větru vyznačují se šípkami, »hydrometeory«, oblaky, deště, sníh a kroupy zvláštními znaménky, mezinárodně ustanovenými.

Na mapách synoptických, zobrazujících současný stav atmosféry nad větší částí povrchu zemského, může se sledovati svrchu uvedený oběh vzduchu s rozmanitými víry vzduchovými ve všech podrobnostech, zvláště pak může se z nich určovati příští běh vichřic, bouřek i dešťů, slovem z map synoptických může se předpovídati příští stav povětrnosti, čili určovati její p r o g n o s a.

Mapami těmito položen byl základ různým pravidlům, pomocí jichž může se souditi o příští povětrnosti. Porovnáváme-li mapy jistého určitého dne s mapou dne předešlého, zjistíme proměny povětrnostní, které se udály za poslední 24 hodiny a ze zkušeností nabytých můžeme určiti dle jistých pravidel, jaké počasí lze očekávati v příštích 24 hodinách.

Určovati příští povětrnost v jisté, určité době znamená tolik, jako stanoviti dráhy, kterými se v této době ubírati budou barometrická maxima a minima s příslušnými vzduchovými víry a počasím a udati pořádek, jakým se objeví.*)

*) Viz článek: Cyklony i anticyklony. Ž i v a roč. IX.

Moderní telegrafická prognosa počasí zakládá se hlavně na pravidlech, platných při rozdělení tlaku a směru větru. Znalec dovede si ustanoviti z uvedeného rozdělení tlaku neb z pouhého udání středu barometrického maxima a minima nejen směr větru, nýbrž i ostatní úkazy povětrnostní: teplo, chladno, dešť, sucho atd. Barometrická minima přinášejí počasí deštivé, proměnlivé, maxima provázena jsou jasným, stálým počasím.

Problem předpovídání povětrnosti pro určité místo a dobu, problem, o kterýž se tolik pokusů rozbilo, jest do jisté míry rozřešen. Rozdělením barometrického tlaku podán jest klíč k spletitým zjevům vzduchovým a tím ukázáno ku pravé cestě výzkumné.

Až doplní se vědomosti naše o rozdělení tlaku zvláště ve větších výškách atmosfery a podrobně prozkoumá se zákon, jimž se řídí pohyb barometrických maxim a minim, na němž závisí veškeré proměny povětrnostní v krajinách našich, zdokonalí se též telegrafie povětrnostní a můžeme se nadíti, že se podaří předpovídati povětrnost na delší dobu než-li dosud.

Má-li prospívati telegrafie povětrnosti, musí se dříve rozšířiti vědomosti o praktickém povětroznalství; také vydávání zpráv a prognos meteorologických musí se díti rychle. Aby pak si mohlo širší obecenstvo utvořiti úsudek o všeobecné situaci povětrnostní a porovnávati ji s poměry místními, musí se mapy povětrnostní pokud možno rozšiřovati*) a přinášeti současně s prognosou stručný přehled všeobecného stavu atmosféry, z něhož se prognosa určuje.

O úvěru pozemkovém.

Napsal dr. Zachystal. (Dokonč.)

Názory Schäffle-ovy a Rodbertovy měly značný vliv na veškeré další reformní návrhy, stopy jejich sledovati lze i v návrzích drem. K. v. Grabmayrem r. 1900 tyrolskému sněmu předložených**). Základní zásady, na nichž upravení úvěru pozemkového spočívati má, jsou dle něho:

---

*) V některých státech prodávají se mapky povětrnostní za nepatrný poplatek. Mnohé čelné denní listy v cizině otiskují tyto mapky každého dne. Na př. prostřednictvím Berlínské povětrnostní kanceláře uveřejňuje se $^1/_4$ mil. takovýchto mapek.

**) Dr. Karl von Grabmayer Bodenentschuldung u. Verschuldunsgrenze. Insbruck 1900.

1) úvěr osobní (krátkodobý) nemá býti nikdy podkladem zápisu práva zástavního (hypotéky) na usedlosti; tato smí zatížena býti pouze úvěrem pozemkovým v nejužším slova smyslu,

2) zadlužení nesmí přesahovati určitou nejvyšší míru t. j. dvě třetiny ceny nemovitosti, ježto další překročení znemožňuje hospodářskou existenci držitele a

3) jediným pramenem úvěru pozemkového má býti zemská hypoteční banka, jelikož úvěr touto poskytovaný nejlépe přiléhá k poměrům polního hospodářství (je nevypověditelný, umořovatelný).

Grabmayr neobmezil se však pouze na návrhy tyto, kterýmiž má býti přetížení realit budoucně zamezeno, nýbrž naznačil i cestu, jak dluhy přesahující stanovenou hranici zadlužení, na tuto zredukovány býti mají. Ke konversi takové nemá býti hospodář donucen, ona provésti se má teprvé při nejbližším příští změně osoby hospodářovy, ať již nastane prodejem (z volné ruky neb v dražbě, anebo postupem dědickým. V případě prvějším musí kupec neb vydražitel veškery dluhy knihovní hotově zaplatiti neb alespoň ony, jež převyšují zadlužení hypoteční bankou povolené, jehož výše se v dražebním ediktu předem vyznačí. Do výše této provede se pak konverse na banku. I při dědické posloupnosti určí hypoteční banka výši, do které ochotna jest úvěr povoliti. V mezích těch převedou se dluhy na banku, po případě, je-li hranice zadlužení vyšší než cena, za kterouž dědic realitu přejímá, lze differencí vyplatiti podíly dědické. Převyšují-li dluhy hranici zadlužení, musí dědic zbytek dluhů hotově vyplatiti a spoludědicové neobdrží ničehož aneb realita se prodá.

V ohledu tomto přiléhají návrhy Grabmayrovy ku zvláštním poměrům něm. Tyrolska, kdež zachována byla starší ustanovení dvor. dekretů z 9/10. 1795 č. 258 s. z. s. a cís. nařízení z 17/7. 1850 č. 277.*).

V ostatních korunních zemích předpokládalo by tedy provedení návrhů Grabmayrových zrušení volné dělitelnosti půdy i změnu li-

*) Podle těchto předpisů připadnouti má statek, neurčuje-li testament jinak, nejstaršímu synovi a nemá-li syna, nejstarší dceři. Je-li pozůstalý manžel spoludržitelem, má právo druhou polovici vykoupiti. Spoludědicové musí býti dle ujednání aneb po předchozím vyšetření ceny nemovitosti, hotově vyplaceni. Při ocenění statku má cena vyšetřena býti s ohledem na veškery okolnosti tak, aby statek rodině držitelově poskytovati mohl dostatečný důchod. Nechce-li nikdo ze spoludědiců statek za těchto podmínek převzíti a není-li statek tak veliký, aby při fysickém rozdělení každý díl o sobě k výživě rodiny stačil, prodá se statek veřejnou dražbou.

berálních řádů dědických, což chová v sobě značné bezpráví pro spoludědice.

Pokud se týče právních jednání mezi živými mělo by uskutečnění návrhů Grabmayrových sice blahodárný účinek, že realitu získal by vždy kupec vládnoucí potřebnou hotovostí, avšak sluší uvážiti, že by tím i kruh koupěchtivých značně se súžil a ceny následkem toho klesaly, zejména v zemích, kde obchod pozemkový jest čilejší než v konservativním Tyrolsku.

Také upravení osobního úvěru hospodářova resp. poměr osobního věřitele ku statku nelze přijati bez námitek. Grabmayr sice uznává, že osobní věřitel práva zástavního (hypotéky) pro svou pohledávku získati nemůže, avšak připouští (proti Schäfflovi) exekuční prodej reality, »neboť nejedná se o zachování osoby držitelovy nýbrž o zachování nepřetíženého statku«. Avšak připuštěním exekučního prodeje reality pro pohledávky osobních věřitelů stává se celá reforma bezvýslednou.

Vždyť žádný hospodář téměř obejíti se nemůže bez úvěru osobního, což Grabmayr sám uznává, a může-li mu věřitel statek exek. prodati a tím jeho i celé jeho rodiny existenci zničiti, jest ustanovení, že si nesmí dáti právo zástavní do knih vložiti, zcela bezvýznamné. Držitel bude formelně míti v pozemkových knihách sice pouze dluhy do dvou třetin ceny usedlosti, ale osobní úvěr a nebezpečí exekučního prodeje v dobách namnoze nepříznivých ochromovati bude existenci jeho právě tak, jako dosud hypotéky přetížené. Nelze však také schvalovati návrh opáčný, že totiž vedení exekuce na statek pro dluhy osobní vůbec vyloučeno býti má, neboť tím se získání osobního úvěru znemožňuje. V ohledu tom odporučovala by se cesta střední: pro dluhy osobní nebudiž dovolen p r o d e j reality, věřiteli ponechány buďtež však jiné formy exekuce, ku př. exekuce mobilární na sklizeň neb movitý majetek, pokud k účelnému hospodaření nutný není, neb vnucená správa, zejména kdyby tato nevztahovala se na celou usedlost, nýbrž pouze obmezena býti mohla na určité částky neb odvětví výroby (jednotlivá pole, les, mlékařství ap.).

Přes námitky tyto nelze však zneuznati píli, kterouž návrhy Grabmayrovy propracovány jsou a opravdovost jeho snah, zameziti další stupňování krise úvěrové.

Návrhy ony však též jasně dokazují, že otázku úvěru pozemkového, kterýž za různých poměrů geografických, ethnografických a hospodářských v různých zemích různě se utvářil, a jehož úprava hluboce zasahá do poměrů soukromo- i veřejnoprávních, rozřešiti nelze nějakou formulí všeobecnou.

Ačkoliv však otázka vyvazení dluhů ještě na dlouho ve svém vývoji uzavřena a skončena nebude, nelze přehlédnouti, že i za nynějších poměrů pramen dobrého a hospodářské výrobě nejpřiměřenějšího úvěru, který poskytují zemské hypoteční banky, vyčerpán není, a že tyto banky, ač jim ohledem na bezpečnost zástavních listů při povolování úvěru užší hranice vytknuty jsou, a ony tudíž k soustavné regulaci všech dluhů pozemkových nahražením jich svými pohledávkami přikročiti nemohou, i ve svých užších hranicích ku zmírnění břemene úvěrového značně přispěti mohou.

Tím nastal zemským hypotečním bankám vedle původního účele, povolovati totiž úvěr na statky dosud nezadlužené, úkol nový, t. j. přejímati či konvertovati pohledávky cizí, nahražovati dluhy za nepříznivých poměrů vzniklé a hospodáře buď platebními podmínkami (vysokou mírou úrokovou) aneb volnou vypověditelností ohrožující a tížící, výhodnějším úvěrem svým.

Důležitost a význam takovýchto konversí uznal i stát a hleděl usnadniti přeměnu pohledávek vysoko zúročených na níže zúročitelné jednak tím, že poskytl úlevy poplatkové, jednak tím, že hleděl i knihovní provedení usnadniti.

Prvějšímu účeli slouží zákony z 11. června 1881 č. 59, z 2. března 1886 č. 36, z 9. března 1889 č. 30, z 26. prosince 1893 č. 207, v posléz uvedeném směru uvésti sluší pouze zákon z 14. dubna 1888 č. 88 ř. z.

Pokud se týče úlev poplatkových, záleží v tom, že se — až na poplatek fixní — promíjí skálový poplatek z listin (dluhopisů, postupů, kvitancí), jimiž se nový dluh uzavírá neb starý zaniká, a dále že se nevyměřuje poplatek ze vkladu práva zástavního za za novou pohledávku neb z převodu dluhu starého. Pokud by ovšem nová zápůjčka převyšovala starou (třeba i jen kaučním obnosem, jenž sloužiti má ku kryti vedlejších povinností nové pohledávky) jest difference podrobena poplatkům.

Vady zákonů těchto jsou, že neodstraňují všechny náklady, že zbývají poplatky fixní, poplatky s legalisací spojené, kolkování žádostí tabulárních, hlavně však, že obmezují působnost svou pouze na případy, kdy novým věřitelem jest ústav neb fond zvlášť kvalifikovaný. Výhody tyto neposkytují se tedy, když novým věřitelem je soukromník. Dalším nedostatkem jest i okolnost, že slevy povolují se pouze, nastane-li trvalé snížení platební povinnosti nejméně, o $^1/_4\%$. Bylo by záhodno, aby slevy poskytovány byly i tehdy

kdy při stejné míře úrokové, vypověditelný dluh nahražuje se nevypověditelným a umořovatelným.

Avšak k soustavnému provádění konversí nepostačují jen výhody poplatkové, jsou zde překážky závažnější.

S konversí zpravidla spojena jest změna věřitele; kapitalista jen zřídka a pravidelně jen s velkým odporem povolí nátlaku dlužníka, aby od ujednané míry úrokové upustil a mírnější úrok povolil. Chce-li se tedy dlužník tížícího dluhu zbaviti, bude nucen vyhledati si věřitele jiného. Pak-li starý věřitel ochoten jest, vyhotoviti postup před obdržením valuty, nebude žádných překážek: nový věřitel nastoupí na místo dřívějšího, právo zástavní pro starší dluh zřízené potrvá dále a pořadí knihovní zůstane totéž. Jedinou obtíž činiti by mohl zde pouze nejvyšší obnos ku krytí vedlejších povinností novým věřitelem požadovaný, neboť nutným by tu byl souhlas dalších věřitelů knihovních, má-li obnos onen obdržeti stejné pořadí knihovní s pohledávkou převzatou. Případ takový nastává zejména, je-li věřitelem přejímajícím hypoteční banka neb jiný ústav veřejný, neboť zde se vtělení kaučního obnosu v pořadí kapitálu vyžaduje. Při konversích na ústavy takové, jest také vždy zapotřebí, aby cedent postup před vyplacením valuty podepsal, neboť v době mezi vyhotovením postupu a knihovním provedením může lehce osoba třetí nabýti na úkor cessionáře práva nadzástavního na postoupené pohledávce neb jejího exekučního odevzdání.

Závisí tedy možnost konverse v podstatě na ochotě věřitelově.

Obtížím těmto hledí částečně odpomoci zákon z 14. června 1888 č. 88 ř. z.

Zákonem tímto umožňuje se totiž dlužníku (ač v mezích velice sížených) provedení konverse bez součinnosti věřitele staršího. Dlužník, jenž konvertovati chce pohledávku ústavu pod veřejným dozorem stojícího na jiný ústav podobný, může žádati, aby v pořadí zástavního práva starší pohledávky vloženo bylo právo za pohledávku novou a získá pro novou tuto pohledávku výhodné pořadí pohledávky dřívější, když tato buď hned aneb do 6 měsíců se vymaže.

Zápůjčka nová nesmí ovšem ciferně převýšovati zápůjčku starší resp. její zbytek. Jen je-li novým věřitelem ústav vydávající zástavní listy a je-li pohledávka ve skutečnosti (uplacením) menší než v knize pozemkové uvedeno, může nová pohledávka přesahovati zbytek pohledávky starší nejvýše o 5%, nesmí však činiti více než obnos, pro který v knize pozemkové právo zástavní váznc.

Důvod k této úchylce leží v úvaze, že ku zaplacení staršího dluhu vypujčiti si musí dlužník v zástavních listech sumu větší, je-li kurs zástavních listů pod nominelní hodnotou.

Nedostatky tohoto zákona, jehož dobrou tendenci zneuznati nelze, leží jednak v tom, že získání starého pořadí knihovního závisí na provedení výmazu starší jistiny průběhem lhůty 6ti měsíční a dodržení lhůty této se dlužníku lehce znemožní, zejména je-li zapotřebí předchozí výpovědi dluhu staršího.

Také přípustné zvýšení zbytku jistiny o 5% nepostačuje vždy, neboť kurs zástavních listů může snadno poklesnouti pod tuto hranici. Dále mělo by býti připuštěno, aby obnos vyžadovaný zejména hypotečními bankami podle stanov jejich ku krytí vedlejších povinností, požíval stejného pořadí knihovního i kdyby připočtěním jeho obnos starší pohledávky převýšen byl.

Největší však závadou onoho zákona je, že obmezeny jsou výhody jím poskytované pouze na transakce mezi ústavy pod dozorem veřejným stojícími (u nás tedy pouze mezi hypot. bankou, spořitelnami a okresními hospod. záložnami). Důvodem tohoto obmezení byla obava, že by jinak pohledávka úplně neb částečně již splacená, avšak knihovně nevymazaná, na úkor věřitelů zadnějších obživnouti mohla. Obava tato úzce souvisí s povahou práva zástavního a principem práva tabulárního u nás platného, dle kterého věřitel zadnější odpadnutím pohledávky přední nabývá výhodnějšího pořadí. Princip tento hospodářsky odůvodněn není, ježto zadnější věřitel nahražuje si obyčejně nevýhodnější své pořadí zvýšeným úrokem a není tudíž správno, když později nahodilým odpadnutím věřitele přednějšího nabývá pro svou vysoko zúročitelnou pohledávku i výhodného pořadí. Nehledě tedy k tomu, že ohled na zájem zadnějších věřitelů oprávněn není, sluší dále uvážiti, že vůbec podobnému obnovování splacených dluhů úmluvou soukromého věřitele s dlužníkem zabrániti nelze. Není tedy správným důvod, pro který působnost zákona z r. 1888 tak značně obmezena byla a odporučovalo by se rozšířiti výhody tohoto konvertačního řízení alespoň na veškeré případy, kdy se pohledávka jakákoliv (i soukromá) zaplatiti má zápůjčkou kontrahovanou u ústavu pod veřejným dozorem stojícího.

Nedostatkům zákonů, kterýmiž konvertování dluhů knihovních podporováno býti mělo, přičísti sluší, že většina dluhů knihovních i v nejlepším pořadí se nalézajících vykazuje dosud nadprůměrnou

míru úrokovou*) a že převádění dluhů zejména na hypoteční banku přes veškeru agitační činnost její, jen velice znenáhla pokračuje.

Úvaha tato přiměla také hyp. banku král. Českého, požádati zemský výbor, aby se u vlády zasadil o změnu zejména zákona z r. 1888 a jest rychlé ústavní projednání naznačených změn velice žádoucno.

I dokud cíle tohoto dosaženo nebude, hledí domácí tento náš ústav ku převádění pohledávek cizích na sebe zvýšenou činností agitační a poučováním interessovaných kruhů pobízeti a snaží se provedení konversí takových dle možnosti napomáhati. Pokud totiž příčinou neochoty dosavádního věřitele, podepsati postup neb kvitanci před splacením dluhu, jest obava, že by snad o valutu přijíti mohl, přijímá hypot. banka do postupních listin neb dlužních úpisů ve formě neodvolatelného splnomocnění závazek, že ze zápůjčky nové vyplatí udanou valutu věřiteli dřívějšímu. Povaha hypoteční banky jakožto ústavu zemského poskytuje dostatečnou záruku, že listin na úkor dřívějšího věřitele užito nebude a kdyby se provedení postupu na banku z jakéhokoliv důvodu zmařilo, banka k výmazu knihovního převodu svolí a tím se dřívější stav knihovní obnoví. Je-li věřitelem starším ústav pod dozorem veřejným stojící používá hyp. banka za určitých kautél a žádajíc pouze mírné zúrokování investovaného kapitálu, svých kasovních hotovostí ku zaplacení dluhu před knihovním vtělením své pohledávky, čímž se náklady konverse značně sníží.

Mocnou vzpruhu pro rychlé a soustavné provádění konversí očekávati lze však pouze od účelného upravení zákonů konvertačních ve směrech shora uvedených.

Quijote contra Quijote.

Polemika skoro třístaletá. Napsal A. Pikhart.

(Pokrač.)

Po těchto slovech vyšel z tiskárny zřejmě trochu rozmrzen.«

V kapitole sedmdesáté vypravuje Altisidora, jak v době zdánlivé své smrti viděla na onom světě ďábly, hrající v míč knihami, a jednu z nich, novou, lesklou a pěkně svázanou, že nabrali pálkou tak, že z ní vyrazili vnitřnosti a rozmetli listy. Byl to druhý díl Dona Quijota, a ten nenapsal Cide Hamete, jeho první spisovatel,

*) Viz Dr. A. »Bráf, Břímě, které se dá zmenšiti.« Praha 1896.

ale jakýsi Aragonec . . . První ďábel na to navrhl, aby ji odnesli a uvrhli do propastí pekelných, aby jí oči jeho neviděly, a když se druhý ďábel zeptal, je-li tak špatna, odpověděl:

»Tak špatna, že kdybych já ji chtěl udělati horší, nedokázal bych toho.«

Po vypravování tom pak podotýká Don Quijote:

»Nepochybně to bylo vidění, protože na světě není mého dvojence, a historie ta jde sice zde z ruky do ruky, ale v žádné neuvázne, protože ji všichni odkopnou. Nedotklo se mne, když jsem slyšel, že straším v temnotách propasti, i ve světě pozemském, protože to nejsem já, kterého ta historie líčí. Kdyby byla prava, věrna a pravdiva, žila by věky, ale ona jest špatna, a nebude od jejího narození k jejímu hrobu dlouhá cesta.«

Jakož později vylíčím, uvedl Avellaneda do svého druhého dílu Dona Quijota též šlechtice Dona Alvara Tarfe, který jest tam velkým činitelem, a vlivem svým zachraňuje Dona Quijota od mnohých nepříjemností, výpraskův, a ba i žalářování.

Cervántes líčí v kapitole sedmdesáté druhé, že se Don Quijote setkal s tímto Donem Alvarem Tarfe při návratu svém do vsi, a domluvil se s ním, že onen Don Quijote, se kterým se Don Alvaro dle knihy Avellanedovy stýkal, jest jiný, než tazatel, a že i Sancho Panza, který nepravého Dona Quijota provázel, jest hlupák vedle Sancha Panzy skutečného. Na poznámku Dona Alvara, že, ač se o zbrojnoši tom povídalo, že je velice vtipný, neslyšel nikdy, že by byl řekl něco, v čem by byl vtip, odpovídá Sancho Panza:

»To rád věřím, protože není každému dáno mluviti vtipně, a ten Sancho, o kterém mluví Vaše Milost, pane šlechtici, jest asi ohromný hlupák, nekňuba a darebák, a pravým Sanchem Panzou jsem já, a ze mne vtipy jen srší, a ne-li, přesvědčte se, Milosti, choďte se mnou aspoň rok, a uhlídáte, že se mi sypou z úst každým krokem, a to takové a tak četné, že nejčastěji ani nevím, co říkám, a všichni, kdož mne slyší, smějí se. Pravý Don Quijote de la Mancha, statečný a moudrý, zamilovaný a karatel křivd, hajitel nedospělých a sirotků, ochránce vdov, pro něhož panny života pozbývají, a který má za jedinou paní nevyrovnatelnou Dulcineu z Tobosa, je tento pán, můj velitel, a každý jiný Don Quijote a každý jiný Sancho Panza jest jen nalíčen a vymyšlen.« —

Umírající Don Quijote, duchem již ozdravělý, stanovil v posledním svém pořízení dosti pichlavě:

»Item žádám řečené pány vykonavatele poslední vůle, kdyby náhodou seznali autora, který prý sepsal historii nazvanou Druhým dílem o hrdinských činech Dona Quijota de la Mancha, aby jej za mne požádali co nejdůtklivěji, aby mi prominul, že jsem mu zavdal bezděky příčinu, napsati takové ohromné nesmysly, jaké v knize té napsal, neboť odcházeje ze světa toho, cítím výčitku, že jsem byl příčinou, že je napsal.«

Ve věnování dílu druhého hraběti de Lémos dotýká se Cervántes také trochu nepřítele svého, pravě: »s přemnoha stran na mne naléhají, abych jej (t. j. Dona Quijota) vyslal rychle, a smazal nechuť a ošklivosť, vzniklou z jiného Dona Quijota, který se zakuklil názvem dílu druhého, a rozšířil se po světě.«

Nejostřej se však brání Cervántes v předmluvě dílu druhého. Ale, ač byl uražen první, polemisuje přece jen mírně, mnohem mírněji, než-li Avellaneda zasloužil. Porovnejte předmluvy obou druhých dílů, pravého i nepravého. Předmluvu Dona Quijota podvrženého jsem již podal, v předmluvě druhého dílu svého promlouvá Cervántes ku čtenáři takto:

»Pomoz Pánbůh, s jakou asi chtivostí očekáváš teď, urozený, nebo třeba i neurozený čtenáři, tuto předmluvu, doufaje, že v ní najdeš mstivé tupení a nadávky spisovateli druhého dílu Dona Quijota, totiž tomu, který byl splozen v Tordesíllas a narodil se v Tarragoně. Ale věř, nepopřeji ti té radosti; urážky budívají sice hněv v mysli lidí i nejpokornějších, ale na mysli mojí ať se ukáže výjimka z pravidla tohoto.

Bylo by ti asi milo, kdybych mu nadal oslův, hlupákův, a nestydův, ale to mi ani na mysl nevstoupí; ať jest mu jeho vlastní hřích trestem, co si uvařil, ať sní a ať mu to jde k duhu!

Ale něco mne přece zamrzelo, že mně vytýká, že jsem stár, a že mám ruku chromou, jakoby bývalo v mojí moci zadržeti čas, aby mi neprchal, a jakoby mne byli schromili v nějaké krčmě, a nikoliv za příhody nejvznešenější, jakou kdy spatřili věkové minulí i nynější a jakou že spatří, nemohou se nadíti věkové budoucí.*) Neskvějí-li se rány moje v očích toho, kdo je vidí, váží si jich aspoň ti, kdož vědí, kde jsem je utržil, neboť lépe zajisté sluší vojáku, padne-li v bitvě, než spasí-li se útěkem, a o této věci smýšlím tak, že kdyby mi teď někdo nabídl, že učiní nemožné možným, raděj bych byl účasten oné velkolepé události, než abych zdráv a

*) Cervántes ochromen totiž kulí v bitvě u Lepanta dne 7. října 1571.

prost svých ran neměl na ní podílu. Rány, které vojín má v obličeji a na prsou, jsou hvězdami, vedoucími ostatní k tužbě po spravedlivé chvále; a také jest uvážiti, že člověk nepíše šedinami, ale rozumem, který se léty zdokonaluje.

Také mne bolelo, že mne nazývá závistníkem, a že mně jako nevědomci vykládá, co jest závist, neboť vskutku a v pravdě znám z dvojí závisti pouze závist posvátnou, ušlechtilou a k dobrému směřující, a je-li tomu tak, jako že jest, nebudu stihati žádného kněze, a hlavně, když jest sluhou svaté Inkvisice; a řekl-li, že jsem závistiv, jen vzhledem k někomu, vzhledem ku kterému to, jak se zdá, řekl, zmýlil se nadobro, neboť ctím nadání muže toho, a obdivuji se jeho pracím a vytrvalé a počestné jeho činnosti.

Za to jsem upřímně vděčen tomu pánu a spisovateli za slovo, že jsou novely moje sice spíše satirické, než poučné, ale že jsou dobré, neboť by nemohly býti dobré, kdyby nebylo v nich všeho něco. —

Myslím, že si řekneš, že příliš shovívám, a že příliš trvám v mezích skromnosti své věda, že sklíčeného nemáme skličovati ještě více, a že jest pán ten asi sklíčen pořádně, an se neodvažuje vystoupiti na otevřené pole a na denní světlo, zakrývaje jméno své a předstíraje vymyšlené rodiště, jakoby se byl dopustil nějakého uražení veličenstva. Kdybys jej náhodou seznal, vyřiď mu ode mne, že se nepokládám za uražena, dobře věda, jak dovede ďábel pokoušeti, a že jedním z jeho největších pokušení jest, že vnukne člověku myšlénku, že by dovedl napsati a vytisknouti knihu, kterou vyzíská tolik slávy, co peněz, a tolik peněz, co slávy, a na doklad toho bych si přál, abys mu dle svého rozmaru a vtipu pověděl tuto povídku.

V Sevilli byl blázen, který tropil nejnesmyslnější švandu, jakou kdy blázen ve světě tropil. Zřídil si totiž rákosovou trubičku, kterou přišpičatil, a dopadl-li na ulici nebo někde jinde psa, stoupl mu na jednu nohu a druhou mu zvedl rukou, vpravil mu jak se dalo trubici kamsi, a nafoukl jej, že vypadal jako míč. A když jej takto spořádal, pleskl jej dvakráte do břicha, a pustil jej, pravě kolemstojícím, kterých bývalo vždy dosti:

»Vaše Milost se teď asi domnívá, že jest snadno nafouknouti psa.«

A Vaše Milost také snad myslí, že je snadno napsati knihu.

A kdyby se mu tato povídka nelíbila, pověz mu, příteli čtenáři, tuto, taktéž o bláznu a psu.

V Córdobě byl jiný blázen, který míval ve zvyku nositi na hlavě kus mramorové desky, nebo nemalý kámen, a když se setkal s neopatrným psem nějakým, připlížil se k němu, a spustil břímě rovnou na něho; pes se polekal a štěkaje a vyje nezastavil se ani v třetí ulici.

A tu se stalo, že byl mezi psy, na něž byl to břímě shodil, pes čepičkářův, a toho měl pán jeho velice rád.

Shodil kámen, zasáhl jej do hlavy, potlučený pes počal výti, a pán jeho to viděl a slyšel, chytil dřevěný loket, došel si na blázna, a neostavil na něm místečka zdravého; a kolikráte jej přetáhl, tolikráte mu řekl:

»Pse zlodějská, tohle ty mému slídníku? Což, rase nevidíš, že jest můj pes slídník?«

A opakuje hojně slovo slídník, stloukl blázna jako žito.

Blázen dostal za vyučenou, odešel domů a po celý měsíc nevyšel na náměstí, ale za měsíc vyšel zase za svojí choutkou s kamenem ještě větším. Přišel někde až ku psu, a hledě na něho pozorně a upřeně netroufal si a neodvážil se shoditi kámen a řekl:

»Je to slídník, pozor!«

A o všech psech, se kterými se setkal, říkal, že to jsou slídníci, třeba to byl vlkodav nebo psík podpažní, a neshodil kámen již nikdy.

Stejně by se mohlo státi i onomu spisovateli, že se již neodváží spustiti stavidla vtipu svého do knih, které, jsou-li špatny, jsou tvrdší balvanův . . .«

Na konec historie své o Donu Quijotovi vylíčil Cervántes, že farář dal notářem stvrditi úmrtí Alonsa Quijana Dobrého, obyčejně zvaného Donem Quijotem de la Mancha, chtěje zabrániti, aby spisovatel jiný, než Cide Hamete Benengeli ho podruhé nevzkřísil, a nepsal nekonečných historií o jeho rekovských činech. Patrně se tedy obával Cervántes dalších napodobenin, a to hlavně napodobenin Avellanedových, neboť klade na jazyk Cidu Hamete Benengelimu, odkládajícímu péro:

»Jenom pro mne se narodil Don Quijote, a já pro něho; on dovedl konati a já psáti; jen my dva tvoříme celek na vzdory a hněv podvrženého spisovatele tordesíllského, který se odvážil, či se snad ještě odváží psáti hrubým a neomaleným perem pštrosím o statečných činech mého rekovného rytíře, ač to není náklad pro jeho ramena, ani látka pro jeho ozáblý rozum. A setkáš-li se s ním náhodou, rci mu, aby popřál odpočinku v hrobě unaveným a již

setlelým kostem Dona Quijota, a nevyvedl ho proti veškerému právu smrti do Staré Kastilie (jak Avellaneda v kapitole třicáté páté mimochodem podotýká, tváře se, jakoby chtěl napsati třetí díl Dona Quijota) z hrobu, ve kterém skutečně a opravdově leží jak dlouhý, tak široký, a není s to, aby se vydal na třetí výpravu a na nový výjezd«.

* * *

Avellanedův Don Quijote jest kniha dosti objemná, rovnajíc se bezmála polovici celého Dona Quijota Cervántesova, a jest rozdělena na třicet pět kapitol. Ve vypravování historie se Avellaneda Cervántesa nedotýká, a o prvním dílu Dona Quijota se zmiňuje dosti pochvalně, protože kniha jeho chce býti pokračováním dílu toho. Žluč si vylil spisovatel jenom v předmluvě, kterou jsem již citoval. Řeč jeho jest dosti vadna, často rozvláčna a zřídka vtipna. Jest patrno, že spisovatel sice četl první díl Dona Quijota, a že si také obsah krom několika podrobností pamatoval, ale že by na jeho sloh byla měla nějaký vliv elegantní a na vrch dokonalosti protříbená mluva Cervántesova, neshledáte nikde. Děj sám jest sice pestrý, ale vedle děje pravého hrubý, jest v něm znáti strojenost, a spisovatel často upadá v nechutnosti, či líčení neslušná.

Právě ve scénách, pro které nedávají starostlivé matinky Dona Quijota do rukou mladých svých dcerušek, kypí humor Cervántesův nejveseleji a nejhojněji, a právě po scenách, ve kterých jste se nejvíce nasmáli ubohému rytíři a všem, kdož s ním se stýkají, cítíte, že máte toho pomateného šlechetníka, kterému se za pokroucené jeho ideály odplácí všudy nehodami, nadávkami a výpraskem, stále ještě rádi, či vlastně ještě radši, než dosud. Je to vliv souverainního umění mistra, že reky své — rytíře i zbrojnoše — téměř všudy líčí směšné, že je snižuje, a že přece cítíte z každého jeho slova soucit s nimi, lásku k nim, a že vás autor neodvratně nutí, aby ten soucit, ta láska i ve vás vznikly.

I když Quijote či Sancho dostanou sebe větší výprask pro vlastní zbrklost a vlastním zaviněním, když se jim dobrodružství zhatí sebe hůře, neřekne čtenář nikdy: »Ničema« či »Hlupák«, ale vždy jen »Chudák nebohý«. V tomto ovládání citu čtenářova, v tom podrobování mysli obecenstva hledati jest důvod úspěchu knihy, která působí i dnes, v době valně odchylné od doby, jejížto obrazem jest, a u lidí, kterým jest nepochopitelnou nejedna stránka života, v historii té vylíčená.

Proto se kniha tolik rozšířila a šířiti bude, a proto dočkala se i kniha Avellanedova trojího vydání (r. 1614, 1732 a 1805). Svezlat se vzadu za triumfálním vozem, na kterém trůní nesmrtelný Don Quijote Cervántesův.

Sám však padělek lásky k postavám svým nebudí. Don Quijote Avellanedův není nadšeným rytířem, kterého svedlo na scestí právě to jeho nadšení, je to ubohý pomatenec, jehožto činy sleduje čtenář bez pohnutí, a kdyby ho nebyl spisovatel poznamenal Donem Quijotem, hleděli byste úplně klidně, jak se za ním zavírají dvéře Toledského blázince.

Poněkud lépe se povedl spisovateli Sancho Panza, který aspoň místem se ozve vesele. Za to některé postavy jiné, a především Barbara, »královna Amazonek«, jsou odporny; Barbara, náhrada za Dulcineu, jest ženština špatná duchem i tělem, myslí i srdcem. To není Maritórnes, laskavá a slitovná přes veškery své hříchy. —

Podávám tuto úplný překlad titulů jednotlivých kapitol a stručný jich obsah k porovnání s Donem Quijotem Cervántesovým.

(Příště dále.)

Rozhledy.

Politický přehled za květen.

I. Vnitřní.

V posavadním zasedání říšské rady neexistence politické majority nebyla na závadu pracím sněmovny, ježto předmětem práce zákonodárné byly předlohy hospodářské, které žádný politický program, v parlamentě zastoupený, nealterují, naopak v každém nalezají místa.

Jakmile dne 30. dubna byla poplatková novela, svého času uzákoněná pomocí § 14., přijata ve 3. čtení, veškerý zájem parlamentu i veřejnosti rakouské soustředil se výhradně na dvě hospodářské akce parlamentní, obsahem, rozsahem i dosahem enormní: na předlohu investiční a na předlohu o vodních drahách.

Předloha investiční projednávala se již ve výboru, když vládní osnova zákona o vodních cestách byla rozdána sněmovně na nátlak českého klubu a polského kola. Kolik napínavé práce provedli do dne podání osnovy svobodomyslní poslanci čeští, ví mimo kruh jejich málo kdo jiný; kolik meritorní i taktické práce ještě těžší, namahavější, duševní síly až do maxima absorbující vykonali ode dne podání osnovy o vodních cestách až do dneška, o tom dovede si vzdálený, jen publicistické zprávy po ruce mající pozorovatel učiniti ztěží pojem aspoň přibližný.

Předloha o povolení úvěru na výstavbu drah hlavně v zemích alpských a jižních, z části však také českých, tentokráte podaná nikoli poprve, měla několikerou tvářnost. Co do vlastního obsahu byla aktem hospodářské politiky vládní, která činí zadost prokázané potřebě celého komplexu korunních zemí, při čemž otázka rentability ponechána úplně v podruží. Po stránce finanční znamenala předloha enormní výdaj jdoucí do set milionů korun na dopravní podniky z veliké většiny a na dlouhou dobu passivní, při tom výdaj, na který přímí interessenti vzhledem ke své malé poplatnosti přispějí skrovným procentem úhrady. A na konec z investiční předlohy mohla vyplynouti politická essence: průprava německých stran pro jádro budoucí politicky německé většiny ve vídeňské sněmovně.

Všecky tyto komplikace skýtaly oprávněné motivy k žádostem o rekompensaci. Nemohla býti odepřena. Byla dána osnovou zákona o stavbách vodních. Původní tato osnova, jež spracována byla s největším chvatem, naprosto nevyhovovala českému klubu vzhledem na potřeby a tužby českého lidu. V původním znění vládní předloha o cestách vodních byla výlučně jednostranná; obsahovala v technické části své pouze základní kontury exaktních vodních cest, v části finanční povšechné zásady úhrady. Požadavky zemědělské zůstaly opominuty docela.

Od podání původní vládní předlohy počíná druhá fáze akce českého klubu. Měla následující úkoly: doplniti a změniti původní předlohu vládní tak, aby vyhovovala požadavkům co možná všech zájmových skupin, zastoupených v českém národě a aby při tom zůstala proveditelnou, dále vpraviti svoje změny a doplňky do původní osnovy a získati pro ně příslušné kruhy, zajistiti nově upravené předloze majoritu sněmovny a konečně udržeti příslušnou formou až do konce taktickou spojitost mezi předlohou investiční a osnovou zákona o vodních stavbách.

Původní vládní osnova stanovila v oddílu technickém: 1. stavbu průplavu dunajsko-oderského; 2. průplavu z Dunaje do Vltavy a kanalisace Vltavy od Budějovic do Prahy; 3. průplavu z dunajsko-oderského kanálu k hornímu Labi a kanalisace této části Labe až k Mělníku; 4. splavného spojení kanálu dunajsko-oderského s poříčím Visly a až ke splavné části Dněstru. Počátek staveb určen byl nejdéle na rok 1904.

Oddíl finanční obsahoval: bezpodmínečný, ale nevyčíslený příspěvek súčastněných zemí a měst Prahy a Vídně, dále opatření úhrady zbývající potřeby nezdanitelnou, nejvýše 4%ní státní půjčkou, umořitelnou v 90 letech, konečně zmocnění vlády, vydati z celé půjčky ve stavební periodě od roku 1904 do roku 1912 nanejvýše obnos 250,000.000 K. Po stránce správní pověřovalo se v osnově provedením všech prací ministerstvo obchodu. Osnova obsahuje dále ustanovení administrativní o vyvazení potřebných pozemků a osvobození listin úředních od kolkových poplatků.

Poněvadž vládní osnova o vodních cestách, dne 26. dubna podaná, nebrala zřetele na zájmy země české, nemohla v českém klubu,

který zastupuje všechny vrstvy a všechny zájmy národa, býti akceptována v původním znění. Veškerými akcemi, v království českém dosud prováděnými v otázce racionelní úpravy českého vodstva, dáno bylo stanovisko svobodomyslných lidových poslanců českých. Zahrnovalo tedy i regulaci řek i meliorační práce na pozemcích přilehlých.

Se stanoviska českého potřebovala pak původní vládní osnova pronikavých dodatkův, oprav i změn. Pro foro interno provedla je parlamentní komise klubu dle referátu posl. dra Kaizla tak, že: 1. splavnění Vltavy a Labe posunula z třetího místa vládní osnovy na místo první, 2. kanalisaci Labe, v motivech ke vládní předloze projektovanou od Mělníka do Pardubic, prodloužila až do Jaroměře, resp. až po Králové Dvůr, 3. rozmnožila technické práce na těchto řekách o regulaci jich, 4. připojila požadavek regulace řek Ohře, Berounky, Labe od Jaroměře k Vrchlabí, Moravy, Dyje a Ostravice, 5. žádala uspíšení jmenovaných vodních prací o 1 rok, kladouc počátek jich na r. 1903, dokončení jich do r. 1912, tedy za 10 let, kdežto pro všecky ostatní ve vládní osnově vypočtené projekty ponechala původní termin počátku pro r. 1904, 6. specialisovala rozpočet na vodní stavby tak, že preliminovala: na úpravu a kanalisaci Vltavy 70,000.000 K, na úpravu a kanalisaci středního Labe od Mělníka do Jaroměře 80,000.000 K, — a to k vůli zákonnému zajištění, že obnosy na vodní stavby odhlasované skutečně na ně budou věnovány — a na regulaci jmenovaných řek 34,500.000 K, 7. navrhla na regulace jiných řek 20,000.000 K, z čehož 10,000.000 K připadlo by na království České, 4,000.000 pro Moravu a Slezsko, 8. pracovati chce v tom směru, by náklad na kanalisaci Vltavy a Labe hražen byl výhradně z peněz státních a 9. požaduje, by příspěvek země, pokud bude nezbytným, stanoven byl hned určitým procentem, tak aby se nemohl státi někdy trumfem v rukou vlády.

Posl. dr. Kaizl vyslovil princip těchto změn: neublížiti oprávněným snahám o provedení některých kanálů, ale nikterak nedopustiti, by nezbytné a neodkladné regulace řek v našich zemích byly dále odkládány.

Nyní nastala českému klubu akce nejtěžší: prosaditi své dalekosáhlé návrhy u vlády a u jednotlivých stran sněmovny a vymoci si možné záruky pro jich provedení ve výboru pro vodní stavby a pak v plenu říšské rady. Byla to práce obrovská, vyžadující zvláštního napjetí sil a intelligence prvního řádu. Pokud šlo o získání souhlasu vlády, měli zástupcové českého klubu, kteří jednání vedli, výhodu, pochodící z nedávné minulosti: svoji úmluvu se členy ministerstva z doby předvelkonoční, kterou učinili tím způsobem, že za propuštění známých tří parlamentních záležitostí postupem bezobstrukčním nabyli morálních nároků na součinnost vlády při splňování některých svých kulturních a hospodářských požadavků. Mezi slíbené požadavky hospodářské náležely: regulace středního Labe, malé meliorace a pak zvýšení melioračního fondu. To budiž už nyní konstatováno pro případ, že by kterákoli z veličin české strany agrární

chtěla někdy a někde rozhlašovati, kterak ohled na tuto stranu pudil poslance národní strany svobodomyslné k akci na prospěch českého rolnictva.

Bylo-li obtížno, zjednati předběžné placet vlády pro změny vládní předlohy o vodních cestách, setkávalo se s obtížemi mnohem ještě většími, přiměti ostatní, hlavně německé strany poslanecké sněmovny k plnému souhlasu s proponovanými změnami. Cesta k dosažení cíle vedla bezpočetnými konferencemi. Je přirozeno, že počátek učiněn u strany nejblíže interessované: u Poláků. Tam byl u přirovnání k ostatním nejméně potížným. Konference se zástupci konservativního velkostatku neměly výsledku, jakého bylo si přáti. Oproti Němcům, kteří se zdráhali, hned od počátku — stejně jako proti vládě — čeští poslanci založili závoru: junctim s předlohou investiční. Buď oboje nebo nic; tak znělo junctim. Několikráte hrozil jednání zmar. Ale na konec faktické junctim zachováno přece, třeba formální pochováno. Od té chvíle nastala větší bezpečnost, a ta umožnila zase rychlé tempo květnového sněmování v parlamentním plenu.

Zatím, co mimo plenum konference stihala konferenci, ve schůzích plného parlamentu vyřizována záležitost za záležitostí. Ve schůzi dne 2. května, v níž předložen zákon o zajištění místních drah projednána změna volebního řádu pro obchodní komory nutná vzhledem k daňovým změnám, provedeným od poslední změny tohoto volebního řádu. Za 2 dni na to schválen zákon o užívání margarinu, zákon, který do té doby bude kulhavým, dokud potrvá nynější obmezená a sešněrovaná kompetence samosprávných úřadů. Ve schůzi dne 8. května vzala sněmovna na vědomí deklaraci arcivévody Františka Ferdinanda, jíž následník trůnu rakouského vzdává se za svou choť, rodilou hr. Chotkovu a za dítky, jež by z tohoto manželství se zrodily, práv dědických. Poslanci národní strany svobodomyslné, konservativního velkostatku a dalmatští, Chorvaté se absentovali, již dříve prohlásivše nekompetenci říšské rady pro přijetí následníkovy deklarace. Posl. dr. Kramářovi projev arcivévody Františka Ferdinanda d'Este proti hnutí «Pryč od Říma« dal podnět k veliké politické řeči proti agitaci rakouských dosud Všeněmců.

Ve schůzích dalších následovalo druhé čtení předlohy o přirážce ke státní dani z lihu. V týž den, kdy počato s druhým čtením předlohy lihové, nastal také pokrok v jednání o vodní dráhy ve smyslu požadavků českých: německé strany zásadně se usnesly nečiniti českému stanovisku překážek. Se zástupci konservativního velkostatku na společné konferenci poslanci klubu českého téhož výsledku nedosáhli. Onino své námitky opírali o špatný stav zemských financí. Mimo to také zavrhli junctim mezi předlohou investiční a osnovou zákona o vodních cestách. Přes to však morální junctim zůstalo přece a pomáhalo raziti cestu vítězství českého stanoviska a českých požapažadavků, jež konečně podmanilo si i většinu říšských zástupců strany národně sociální, jichž jménem posl. Klofáč v plenu učinil

příslušné prohlášení. Zatvrzelými, ale malomocnými zůstali pouze čeští agrárníci.

Dne 15. května projednána byla předloha o přirážce k dani líhové ve druhém i třetím čtení. Do toho dne byl subkomitét výboru pro vodní stavby, jenž osnovu před 14 dny obdržel ke předběžnému probrání, hotov se svou prací. Byly-li původní české požadavky poněkud modifikovány, byly s druhé strany doplněny požadavkem, který rovněž zastával český klub, aby města Praha a Vídeň byly zbaveny specielního příspěvku na vodní stavby. Téhož dne dodána osnova zákona o vodních stavbách výboru. Již v titulu doznala změny: pojata do něho regulace vedle splavnění. Příspěvek súčastněných zemí dirigován na zúročení a amortisaci stavebního nákladu na průplav nebo tu jeho část, která se v zemi provádí a určen na dobu, jakmile se průplav nebo část odevzdá veřejné dopravě. V elaborátu je stále ustanovení, že zemědělské meliorace, zejména zavodňování a odvodňování dlužno prováděti při stavbě vodních drah. Vládě ukládá zmíněný elaborát podávati každoročně zároveň s rozpočtem přehled prací za prošlou účetní periodu provedených, výkaz o vydaných na účet vodního úvěru obligacích a o upotřebení výtěžku z nich. Výbor pro vodní stavby projednal svoje opus v době od 15. do 21. května v 5 schůzích, neučiniv podstatné nebo zásadní změny nižádné. Zemský příspěvek, subkomitétem proponovaný na 10%, stanoven na 12½%. Jinak dosaženo v požadavcích a návrzích plné shody mezi stranami mimo stranu konservativního velkostatku. Jeho zástupcové v poslanecké sněmovně jsou proti předloze jednak jako agrárníci, jednak z důvodů čistě finančních, ale pro odpor svůj hledali a našli si motivy populárnější: námitky kompetenční a preponderanci a prioritu regulací, jakož i neblahý stav zemských financí. Nejhorlivější zeloty pro sebe našli v poslancích české strany agrární, kteří nemajíce rozumu vlastního dle vší pravděpodobnosti dosud žijí v klamu, jejž zplodila nevědomost: že zájmy velkostatku a středního rolnictva i dokonce snad malorolnictva jsou totožny.

Za krátké parlamentární přestávky zasedal nejen výbor pro stavby vodní, ale také rozpočtový. Zde posl. dr. Stránský za projednávání zatímního rozpočtu na druhou polovinu t. r. učinil politické prohlášení. Jménem klubu prohlásil znovu požadavek satisfakce za čin ze dne 17. října 1898 a důsledně dodal, že aktivní účast českých poslanců pro uzákonění předlohy o vodních stavbách neznamená projev důvěry nynější vládě, naopak, že klub setrvává v opposici a že tedy bude hlasovati proti rozpočtovému provisoriu.

V náplni prací, pod nimiž poslanecká sněmovna už sténala, dodána vládou ještě předloha o bosenských drahách, která dosud pozornosti nevzbudila. Za to nemilé překvapení uchystal ministr financí, když zároveň s počátkem druhého čtení zákona investičního podal předlohu o dani ze železničních jízdních lístků. Výnosem 11,000.000 K krýti chce úbytek ze zrušení erárních mýt a opatřiti také úhradu pro úpravu platů diurnistických. Proti před-

loze zavedl se silný odpor. Věru, není sympatická. Ale má-li kdo příčinu k odporu, agrárníci jí mají nejméně, jakmile neopponují z příčin principielních: že daně na věci potřeby se zvyšují, kdežto bez povšimnutí zůstávají obory, které mohou se státi pramenem nových berní.

Dne 20. t. m. sešly se na druhé straně parlamentního paláce vídeňského letošní delegace k zahajovací schůzi. Kníže Ferdinand Lobkovic zvolen jejich předsedou. Na zejtří přijaty byly císařem, který na hold předsedů odpověděl trůnní řečí co nejstručnější. Při cerclu byl prý mocnář v nejlepší náladě. Lze tak souditi také z blahosklonnosti, kterou projevoval hlavně delegátům českým.

Dne 22. května podala vláda osnovu zákona o starobním pojišťování soukromého úřednictva, osnovu nalehavou, ale zbytečným, ba nemožným centralismem zbavenou sympatie politické. Den na to ve večerní schůzi projednávána osnova zákona o devítihodinné pracovní době v dolech uhelných, jež v následujícím nočním sezení byla dojednána a přijata. Dne 24. května byla předloha o půjčce na výstavbu drah odhlasována ve druhém čtení a ve schůzi následující, dne 29. května konané, uvedena byla do plena předloha a vodních cestách.

V přestávce měly slovo delegace. Hr. Goluchowski učinil v delegaci uherské výklad o situaci zahraniční. Vyzřelo z něho zvětšené napjetí na Balkáně a méně jasný poměr Rakouska k Rusku. V delegačních výborech dr. Herold a dr. Kramář podrobili přísné kritice nedostatky rakouského vojenství a mnohé jednotlivosti z činnosti ministra zahraničních záležitostí.

Velká předloha o vodních cestách spotřebovala v plenu poslanecké sněmovny pouze tři dny k úplnému vyřízení a schválení. Debata stála na výši, odpovídající významu veliké věci, pouze tehdy, když mluvili její zastanci. Z českých dr. Kaizl a inženýr Kaftan. Z řečníků contra nejvýše vystoupil zástupce konservativního velkostatku dr. Mettal. Dr. Bed. princ Schwarzenberg nesplnil ani dost málo očekávání, jež se pojilo k jeho opposici proti průplavní předloze. Sklamal. Nejryčnějšími odpůrci předlohy byli čeští agrárníci. Jen agitačně. Meritorně nevnesli do debaty nic cenného, ač měli nejlepší příležitost ukázati, seč jsou. Jejich intellektuelní chabost je symptomatická v první řadě pro ně samy, ale také pro korporace, o které se opírají. Čeští agrárníci jsou proti vodní akci. Ale nemají pro ní dostatek věcných motivů, dokonce ne takových, aby byli mohli čeliti zastancům předlohy. Tím je prokázáno, že jejich organisace, v níž vládnou, »Sdružení českých zemědělců« nemá po ruce odborný materiál, čerpaný z veškerenstva českého rolnictva A když je tomu tak, smíme říci, že »Sdružení českých zemědělců« není korporací, jež stojí na svém místě a plní úkol, který si vytkla. Zkušenost učí, že »Sdružení« je středisko po výtce agitační. Ale ani »Ústřední hospodářská společnost« neprokázala mnohem více, než-li »Sdružení českých zemědělců«.

Schválená předloha o vodních cestách znamená velký úspěch české delegace, poctivě zasloužený. Spolu s předlohou vodní schválena byla předloha investiční. Velkými hospodářskými díly opatřen je sever i jih této poloviny říše.

Praha chystá se k okázalému uvítání císaře, který sem dne 12. června přijede a po čtyry dni prodlí v metropoli českého národa. Návštěva závisela od parlamentní situace, a již tím nabyla předem rázu politického. Má se za to, že za návštěvy samé vynikne její politický ráz ještě více.

Dne 17. června panovník odjede, den na to zahájen bude sněm království českého, který kromě léta ještě na podzim k jednání se sejde.

Potom budou provedeny nové volby. Hlavní volební výbor národní strany svobodomyslné již se ustavil. Jaké přesvědčení naplňuje vůdčí kruhy národní strany svobodomyslné, pověděl posl. dr. Herold na schůzi klubu národní strany svobodomyslné dne 26. května brillantní řečí o úkolech a cílech české politiky. Stěžejná myšlénka dra. Herolda vyslovena je dvěma základními větami: je naší povinností získati politickou moc a to prostředkem praktické politiky. Tuto politiku prováděti mají nejlepší mužové národa bez ohledu na silná hesla. Řečí dra. Herolda zabývaly se publicisticky všecky strany a frakce české. Jejími základy nehnula žádná ani o milimetr. Námitky byly vesměs osobní a memoirové. O těch, kteří řeč dra. Herolda úmyslně deformovali, škoda mluviti. Řeč dra. Herolda byla skvělým obhájením dosavadní činnosti národní strany svobodomyslné, zvláště pokud jde o nynější její fázi. Získala také strana jako taková, neboť objevila se nezbytnou.

V Praze, dne 1. června.

G. Moudrý.

*

II. Zahraniční.

Neminulo se cíle zdráhání pana Zanardella, má-li či nemá-li Italie vstoupiti v trojspolek, a kasání se, že učiní tak jen a jen s podmínkou, když s Italií budou obnoveny posavadní smlouvy obchodní. Již slyšeli jsme v delegacích od hr. Goluchovského hlásat zásadu, že domnělým politickým prospěchům musíme přinésti oběti hospodářské, předzvěst to jistojistá, že budou italským vínům přiznány opět výhody prvotní na úkor vinařův i domácích i ostatních cizozemských. V Německu pak Italii, aby nevysmekla se ze sítě trojspolku, dali dokonce záruky ještě bezpečnější. Na ráz a brzy po schůzce Zanardella s Bülovem schladl přátelský poměr vlády německé k agrárníkum dovolávajícím se na všecky strany zvýšení cel na plodiny, a teploměr lásky vládní k ochranářům klesl ještě více, když na lichotivou řeč Viléma II. o Rusku při otevření nových kasáren v Berlíně k agrárníkům neodvoláno z Petrohradu heslo: »Buď celní válka a politické napjetí — nebo žádná přílišná cla z obilí!« Nemohl-li však Bülow státi již agrárníkům ve slově v příčině »vydatné« ochrany zemědělství závorami celními, necítili tito potřeby, podporovati jeho plány na průplav středoněmecký.

Váhajíce jako strana konservativní před prostým radikálním zamítnutím předlohy, protahovali jednání o ní ve výboru pruské sněmovny poslanecké do nekonečna. Vládu omrzela konečně tato bezúčelná hra na schovávanou; uzavřela sněm pruský vůbec a zbavila se krátce na to i říšského sněmu odročením jeho až do konce listopadu. Bude míti tak tím volnější ruce při poradách, jež 4. června se konati mají v Berlíně mezi ministry hlavních států o příštích sazbách celních. Obrat v hospodářské politice vnitřní, projevivší se v poměrech parlamentních, nemohl zůstati bez účinku i na křesla ministra obchodu, financí a orby, kteří více méně přejíce agrárníkům odstoupili, mezi nimiž dokonce i ministr financí Miquel, jenž byl po 10 let nejkarakterističtější hlavou pruské vlády. Typ muže politicky bezkarakterního, jenž zchytralostí hleděl potřebu zásad obejíti, kterýž ale nicméně v hospodářských věcech dbal zachování středního stavu proti velkokapitálu. Přiskřipl tento za své desetileté kariery ministerské nejen bursovní daní, ale i značně progresivní daní z příjmův, kterouž nad to zjednal státu značné příjmy a obcím ulevil.

S bývalými přátely politickými v národně-liberální straně se pro tuto bezohlednost k hospodářským interesům jejich rozešel ovšem nadobro. Ještě více než odstupem Miquelovým projevil se obrat na rozhodujících místech Německa povoláním dosavadního nár. liberála Möllera v ministerstvo obchodu. Möller byl jako poslanec stoupencem předlohy průplavní, smiřoval se sice s mírným zvýšením obilních cel, ale jen s podmínkou, pokud by to nemařilo obnovy smluv obchodních. Dětinská jest však zajisté naděje těch liberálů německých, kteří soudí, že Vilém II. rozešel se i politicky s konservativci, se svou stranou nejvěrnější. Přijme zajisté oporu liberálův pro novou svou hospodářskou politiku, aniž jim za to ale dá jakékoliv koncese politické. Ostatně netřeba zapomínati, že konservativcům pruským zachování moci koruny a monarchie bývalo vlastním politickým programem, prováděným bez byzantinismu k osobě dočasného panovníka, kdežto národní liberálové přese své pokrokovější na pohled označení propadali často v byzantinism proti svému programu. V každém případě bude však nanejvýš zajímavým boj koruny s agrárníky konservativní a katolické strany, kteréž obě jsou (a to i ve všech třech parlamentech německých) — domácí velmocí.

Vilém II. hledí ostatně zabezpečiti si pro tuhé ty boje vnitřní dlouho postrádané přízně veřejnosti náhlým zabočením i v politice čínské. Rozpustil vrchní velitelství v Číně, odvolává odtamtud i většinu vojů svých, hr. Walderseea, po němž nezbude v říši žlutých žádných vavřínů. Sežloutla, silně sežloutla tam vojenská i diplomatická sláva Německa. Německo odhodlalo se ke kroku tomu, aniž splněna byla řada požadavků jeho na Číně. Spokojilo se po mezerovitém potrestání hlavních »spoluvinníků« boxerův platonickým slibem Číny, že zaplatí v 30—40 letech všem státům úhrnem odškodné 450 milionů taelův se čtyřprocentním zúročením, a to ještě na úkor obchodu evropského, to jest zvýšením cel. Náhlé toto rozhodnutí Vilémovo, datované 17. květnem za jeho pobytu v Urvillu při hranici francouz-

ské, musilo ovšem překvapiti. Vnitřní nesnáze jediné stěží by je ovšem vysvětlily zúplna. Zdá se, že Vilém II. nechce rozptylovati síly svého státu — také vojenské — s ohledem na všeobecnou situaci mezinárodní, jež zachmuřuje se povlovně, ale neustále, ne pro nahodilé episody a spory, ale důsledným přiostřováním se a vyvrcholením životních sporných interesův. Od moře Středozemního i od Balkánu počíná váti větřík věštící bouři. Ohnisku tolikerých sporův a válek, moři Římanův a Kartagincův věnovali jsme již minule pozornost. Dnes nabylo větší ještě důležitosti, ano, chudnouc samo, jest průchodištěm k bohatnoucí Levantě a k bohatšímu ještě východu asijskému.

Používajíc nesnází Anglie v Jižní Africe a uváznutí Německa v Číně, hleděla Francie usaditi se ne-li hned brannou mocí svou, tož aspoň vlivem svým u západní brány historického moře v Marokku. Poslala do Marokka následkem zavraždění kupce Pouzeta a následkem marocké, vlastně anglomarocké podpory pro alžírské odbojníky dvoru marockému ultimatum. Mínila po jeho odmítnutí snad zjednati lodím svým obrněným pro vždy přístav v Tangeru. Marokko, nepochybně na radu nepřipravené Anglie, paralysovalo tento výpočet diplomatů francouzských. Vyhovělo již hlavním podmínkám ultimatu francouzského a vyhoví nepochybně také ostatním.

Bylo-li nebezpečí hrozící z Marokka míru světovému akutní, stává se nebezpečí z Balkánu přímo chronickým. Jest proto tím povážlivější; bývají, jak známo, choroby vleklé na konec tíže zhojitelny, než nemoc prudká. Již již naplňuje se doba, kdy rozhodnut bude spor o Makedonii. Nepovede se toliko mezi Bulharskem a Tureckem — sice mohl by požár snadno býti lokalisován. Také jiná ještě velmoc, jak hr. Goluchowski v delegacích doznal, jest angažována; a protože s Makedonií rozhodlo by se též o budoucnosti Albanie, nezůstala by lhostejnou ani Italie Bulharsko přirozeně proto již, že jeho hlavní opora, Rusko, jinde jest silami svými upoutáno, nepřeje si dnes ukvapiti rozhodnutí, a z této příčiny, jakož i proto, že dnes i ony pro vnitřní své poměry musí si přáti shody a míru s Ruskem i Tureckem, sdružilo se ve snaze té se Srbskem a ovšem — z důvodu ještě jasnějších — i s Černou Horou. Dokonce také Turecko blíží se k tomuto seskupení, tuše, že mohlo by bezprostřední nebezpečí zbytkům evropské državy jeho — právě proto, že Rusko jinde jest upoutáno — hroziti mnohem spíše odjinud nežli od slovanské skupiny států balkánských. Rusko samo uznává toto nynější přirozené postavení Turecka, jak dalo na jevo i v poštovním konfliktu v květnu propuklém, při kterémž Porta pokusila se odníti cizím státům právo poštovnictví na své půdě a při němž Rusko při zlomení tohoto pokusu tureckého zachovalo se méně příkře, nežli státy ostatní.

Sblížení slovanských států na Balkáně vedlo přirozeně ke sblížení Rumunska a Řecka, kteréž oprávněnými aspiracemi slovanskými na Balkáně mní se býti ohroženy. Demonstrovaly totiž několikadenní okázalou schůzkou králů svých na rakouské půdě v Opatiji, při níž došlo pod protektorátem rakouským as také k vojenským a di-

plomatickým úmluvám pro jisté případy v budoucnosti. Přimklať se tato druhá skupina států balkánských již vlivem negace zřetelně ke trojspolku.

Mezitím dožily se však některé právě slovanské státy balkánské smutných zkušeností vnitřních. Bulharské sobrání projednává právě obžalobu proti bývalým ministrům, o nichž odhaleny nepěkné zištné aféry finanční na úkor státu.

Srbsko dočkalo se sklamání. Po celý rok udržováno bylo v napjetí a víře, že královna Draga, obdaří zemi dědicem neb dědičkou trůnu. Vyšlo nyní na jevo po dobrozdání ruských gynaekologů carem vyslaných, že naděje byla lichá.

Z vnitřních dějin jiných států v málo zbývá zaznamenati. Ve Španělsku Sagasta, jak dovedl to již od sklonku let šedesátých, kdy poprve k veslu se vyšinul, pomohl si falšováním voleb, znásilňováním, nátlakem a podplácením k dosti silné většině v obou sněmovnách kortezův. Má jedinou »omluvu«: předchůdci jeho činívali taktéž. Jedině Barcelona, hlavní město Katalonie, dychtící po samostatném rozvoji politickém i národním, pomohla si hrozbou revolucí k tomu, že zfalšovaný prvotní výsledek volební byl uznán neplatným a že v definitivním skrutiniu jasně se projevily vysoké aspirace její.

Konce války anglické v Jižní Africe napořád nelze dohlédnouti. Již i v samých konservativních listech londýnských ozývají se pro to výčitky a obavy do budoucnosti. V burských státech Delarey a Devet spůsobili Angličanům opětné trpké ztráty a přerušují napořád jich spojení, v Kapsku pak dokonce Kruitzinger postupuje na jih a znepokojuje i města britská. Tragická trilogie italská, jež pojí se k jménům Albert, Viktor Emanuel a Humbert, zakončena sebevraždou královraha Brescia, jenž oběsil se za strašlivé samovazby svojí.

V Praze, 1. června 1901. *Jos. Pachmayer*

*

Přehled obchodní a průmyslový.

(Zahraniční obchod rakousko-uherský v r. 1900. — Přípravy ku smlouvám obchodním. — Vládní předlohy o investicích železničních a vodních drahách. — Osnova zákona ku podpoře průmyslu. — Otázka studijní doby na vyšších školách obchodních. — Ochrana průmyslových vzorů.)

Zahraniční obchod rakousko-uherského mocnářství v r. 1900 vykazuje střídavě světlo i stín, pokrok i úpadek. Obchodní bilance zhoršila se oproti r. 1899 o 24.4 mil. korun, neboť v tomto roce obnášel přebytek vývozu 252.8, loni 228.4 mil. K. Celková tržba zahraniční vzrostla však o 124.8 mil. K., z čehož připadá 74.6 milionů na přívoz, 50.2 na vývoz; roku 1899 činila 3470.3, v r. 1900 3595.1 mil. K. Dovoz dle základních položek (v mil. K)

rozděluje se takto:

		1899	1900
Suroviny	Potraviny a požívatiny	267·2	279·3
	Suroviny pro zemědělství a průmysl	648·4	715·8
Polotovary		229·1	225·8
Tovary		464·1	462·4
	Všecek přívoz	1608·8	1683·3
Vývoz:			
Suroviny	Potraviny a požívatiny	331·1	309·9
	Suroviny pro zemědělství a průmysl	486·7	500·7
Polotovary		280·3	292·3
Tovary		763·4	808·9
	Všecek vývoz	1861·5	1911·8

Světová tržba byla v r. 1900 ochromena známými válečnými událostmi v jižní Africe a ve východní Asii. A věru jest ku podivu, že náš vývoz přes nepříznivou situaci trhu světového (o 50.2 mil.) vzrostl. Potěšitelným znamením jest — třeba že obchodní bilance se v celku zhoršila — že přírůstek hodnoty vývozu sluší připočísti na účet tovarů, nikoli surovin. Je to znamení pokračující industrialisace našeho mocnářství. Přírustku vývozu nejsou valně súčastněny ony velké industrie, které v jiných státech pravidlem bývají vývozu nejschopnější, zejména průmysl textilní vykazuje vyjma lněné příze a lněného zboží schodky; za to na př. výroba zboží kaučukového nábytku, skla a zboží skleněného, papíru, zboží kovového, krátkého, produktu lučebních a j. v. účastní se přibytku při vývozu. Jsou to tudy v prvé řadě speciální nebo typické rakouské průmysly, které s rostoucím úspěchem podstoupily soutěž na trhu zahraničném. Co do množství zboží obnášel v r. 1900 přívoz 105.1 mil. metr. centů, vývoz 175.1 mil. q., tedy o 70 mil. více. Oproti roku předchozímu stoupl však dovoz o 11 mil. q., kdežto vývoz o 6 mil. q. klesl. —

Přípravy k budoucím celním a obchodním smlouvám dospěly přičiněním obchodních a živn. komor a ústředního svazu rakouských průmyslníků k významnému stadiu: Návrh nového autonomního celního tarifu dohotoven. Zdůvodnění, kterým návrh je provozen, je skvělé obsahem i formou; tak důkladně a vážně neděly se posud v Rakousku nikdy přípravy k novému celnímu tarifu a obchodním smlouvám. Jest charakteristickým, že nikoli ministerstvo, nýbrž nejčelnější obchodní komory vypracovaly výtečné toto dílo, jehož obsah posud chová se v důvěrnosti. Byť i proti návrhům tarifovým činili někteří interesenti snad oprávněné námitky, přece na ceně celému dílu tím neubude, poněvadž přednost a váha jeho tkví v motivech tarifů, obsahujících důkladný rozhled do hospodářské situace všech oborů výroby průmyslové, práce, nad niž posud v tomto směru nebylo a není u nás dokonalejší. Návrh projednán také již státní průmyslovou radou a nastalo nyní vyjednávání s vládou uherskou o tento tarif. Ústřední sbor obchodních komor a svazu průmyslníků pracuje zatím na novém celním zákoně a na přípravách k obchodním smlouvám, jimiž právě autonomní celní tarif bude modifikován dle zásady: do ut des. Než přivedeny budou tyto práce ke konečnému schválení zákonodárnému,

je třeba, aby rozpory obou nejdůležitějších skupin výrobních, zemědělské a průmyslové, byly urovnány. Tím sesílena bude posice naší říše vůči cizině a nebudou životní zájmy obou skupin vydány v šanc okamžitým vlivům a rozhodnutí více neb méně nahodilému. O rozporu zájmů průmyslových a agrárních vznikla v posledních 3 letech opětně veliká nová literatura; všude však, ať ve spisech, ať ve sborech k tomu povolaných, kde obchodně-politické otázky příslušné řešeny byly s opravdovou znalostí, prostou vášně a jednostranných hesel, proniklo mínění, že obapolná shoda je nejen žádoucna, ale i možna, a že průmysl i zemědělství v nejednom ohledu na sebe navzájem jsou odkázány. —

Předlohy vládní o železničních investicích a vodních cestách vzbudily i v širší veřejnosti tak živý zájem, že stalo se, co v Rakousku náleží k výjimkám: důležitosti národohospodářské zatlačily národnostní a politické otázky do řady druhé. Tím vyplnilo se alespoň jistou měrou přání předsedy ministerstva, jemuž ve své řeči, zdůvodňující vodní předlohy, dal nepokrytý výraz. Vláda nesmí naříkati na pessimismus, který zavládl ve příčině otázky vodních drah; chef vlády sám jej podnítil, když svaloval v úvodní řeči své zodpovědnost s ministerstva na naléhavé přání obyvatelstva a mluvil tak skepticky, že slova jeho nikterak nesrovnávala se s odvahou, se kterou vláda sněmovně projekty dosahu nedozírného předložila. Investiční předlohy podnítily vedle příkladu Německa a průplavních záměrů uherských osnovu zákona o výstavbě vodních cest. Obchodní komora pražská v pravý čas vypozorovala, že železniční projekty vládní jsou vítanou příležitostí, aby také severní země rakouské, najmě české, uplatnily své požadavky dopravní a rozvířila již loňského jara otázku vodních drah. Investiční předloha železniční, vyžadující 245 mil. korun nákladů, z nichž 190 mil. věnováno jest na prospěch Terstu a kteréž — vyjímaje trať Rakovnicko-Lounskou — jsou z valné části passivní a významu především strategického, má pro nás důležitost zatím více jen ideálnou, zajišťujíc nám prostřednictvím druhého železničního spojení s Terstem pro budoucnost větší neodvislost od říšsko-německého přístavu hamburského. Otázka vodních drah stala se akutní, když 26. dubna vláda předložila poslanecké sněmovně rady říšské dnes již pověstnou osnovu zákona o výstavbě vodních drah, vyžadující 750 milionů korun rozpočtěného nákladu, ve skutečnosti však mnohem více. Osnova proponovala průplav dunajsko-oderský, dunajsko-vltavsko-labský, splavnění Vltavy z Budějovic do Prahy, průplav z dunajsko-oderského kanálu od Přerova do Labe k Pardubicům, splavnění Labe od Pardubic k Mělníku a posléze spojení oderského průplavu s Vislou a Dněstrem. Povrchnost a nepropracovanost jest charakteristickou známkou vládních předloh, jimž chybí podklad o dopravě, rentabilitě, národohospodářských účincích a v některém ohledu též o technické možnosti průplavů. V prvé chvíli zůstalo veřejné mínění překvapeno a ohromeno velikolepostí projektů. Sotva že však sny o vodních cestách na se vzaly konkretní podobu paragrafovaného zákona, vyrůstaly zvolna na všech stranách pochybnosti a mezi zemědělci českými i německými propukl zprvu zakrytý, později zjevný odpor. Různé názory ustálily se

posléze u nás hlavně na tom, že třeba požadovati nejprve úpravu toků přirozených, a to především splavnění Vltavy od holešovického přístavu skrze Prahu až k Českým Budějovicům, středního Labe od Mělníka až k Hradci Králové, po případě k Jaroměři. Výstavba průplavů posunuta na místo další a požadováno, aby zjednán byl nejprve reálný podklad pro řešení obtížných průplavních projektů, zejména průplavu Dunajsko-Vltavského, zároveň však kladen důraz na to, aby král. hl. město Praha a jižní Čechy nebyly svým časem odříznuty od mezinárodní cesty světového obchodu. Současně naléháno na provedení větších meliorací zemědělských, jež se splavněním hlavních řek a provedením průplavů v nutné věcné souvislosti sice není, avšak pro domácí zemědělství jest nadmíru důležito.*)

Sněmovně poslanců rady říšské opětně předložena **osnova zákona ku podpoře průmyslu**, jež v pravdě není leč výjimečným zákonem berním, zahaleným v název mnohoslibný a lákavý. Účinek jeho je týž, jako podávání stébla tonoucímu. Některým druhům podniků mají totiž býti uděleny z blahovůle dočasné vlády výhody a osvobození hlavně povahy berní. Nejprve podnikům novým, jež by byly jaksi uskutečňováním ideálu národní soběstačnosti, třebas že u nás pro ně nebylo nejmenší půdy, pak podnikům, u nichž zájem našeho národního hospodářství toho vyžaduje, aby nebyly více utloukány platnou soustavou berní a posléze závodům, jimž má býti ulehčena soutěž s podniky zahraničními, stížená pravidlem řadou nesrovnalostí mezi výrobními podmínkami doma i v cizině, kteréž výhody berní samy vyvážiti nemohou. Osnova jest jen novým nástrojem berní libovůle a zrůdností rakouské politiky berní, která skrovnou částkou toho, co na životní síle průmyslu ujímá, tento chce oplodniti. Jest jedním z oněch zdánlivě velikolepých, v pravdě však až k útrpnosti směšných náběhů z poslední doby, jež nejsou než nepodařenými imitacemi cizích vzorů, hodícími se na náš hospodářský život jako špatně přišité záplaty na jinobarvý kabát. —

Úmysl vlády, aby **studijní doba na vyšších školách (akademiích) obchodních** byla o rok prodloužena, popudil nemálo kuratoria vyšších obchodních škol, zákonná zastupitelstva obchodní a všecek kupecký svět, kdežto ředitelstva a učitelské sbory akademií většinou vítaly projektovaný čtvrtý ročník. Prudký odpor obchodnictva nepostrádá oprávněnosti. Vláda ohlašovala prodloužení studijní doby, aniž se byla prve otázala interesovaných kruhů, a opakovala tak nevšímavost, jíž se byla svého času na škodu věci dopustila při zavedení nového typu obchodních škol dvoutřídních. Vedle toho odmítala již z předu apodikticky veškery možné námitky proti rozšíření učební doby, zapomínajíc, že obchodní akademie vzešly z podnětu kupectva na jeho náklad a za přispění samosprávných sborů, k němuž teprve přidružila se subvence státní. Již nyní je školné na vyšších obchodních školách značné, prodloužením studijní doby nabyly by povahy ještě více plutokratické, aniž by tím odstraněny byly vady, jimiž

*) Mezi tím vodní osnova poslaneckou sněmovnou projednána a pozměněna; příspěvek zemí stanoven na 12½%, Vídeň a Praha osvobozeny od příspěvků.

vyšší obchodní školství skutečně trpí. Stžnosti, že na obchodní akademie přicházejí ze středních škol žáci většinou slabší a že vyhledávají, vychodivše akademii, raději mechanické zaměstnání v kanceláři spořitelní, záloženské, pojišťovací a j. než praktický obchod, by se rozšířením studijní doby ještě rozhojnily. Většině závad lze však čelit i uvnitř doby tříleté, a to jak ve příčině žákovského materiálu, velice nestejného, z něhož jistý díl spíše vyhledává možnost jednoroční dobrovolné služby ve vojště, než obchodnické vzdělání, tak i ve příčině sil učitelských, nedosti stabilisovaných a osnovy i methody učební, jež by mohla býti v četných směrech zmodernisována a zjednodušena. Tak na př. zbožíznalství lze se naučiti výborně v dotyčném odvětví praktického obchodu, pramálo na škole. Daným potřebám obchodním dnešní akademie obchodní v celku vystačují, pro nejvyšší kategorie obchodu světového pak nevystačí ani školy čtyřtřídní. Tu třeba vysokých škol obchodních a vysokoškolských kursů, vedle nezbytného dalšího sebevzdělávání. Že ovšem ve 4 ročnících lze lépe látku učební roztříditi, než ve třech, jest nepopíratelno a plyne z povahy věci. Soudíme však, a nejsme v tomto úsudku osamoceni, že význam školského odborného vzdělání pro praktický obchodní život se přeceňuje, že však naproti tomu v š e o b e c n é vzdělání, kterého na škole nabýti lze, se podceňuje. Počátky kupecké routiny ze škol přinášené, jež teprve praxí se dovrší a ucelí, byly by dle slov vynikajícího pražského velkoobchodníka velmi chudičkým vínkem do života, kdyby škola obchodní neposkytovala zároveň vzdělání všeobecného. Na tento úkol obchodních akademií dlužno klásti váhu, a je-li závažný důvod pro rozšíření studijní doby, mohl by spočívati pouze v žádoucnosti vyššího vzdělání všeobecného, pokud by tu nestačila vhodnější úprava učební osnovy uvnitř doby tříleté. Pohleďme na dánské höjskoly, kterak prospěly dánskému rolnictvu a řemeslnictvu zvýšením jeho duševní i mravní úrovně! Bez těchto podivuhodných höjskol, na nichž nepěstují se odborné „praktické“ vědomosti, nebylo by zdravého družstevního ruchu mezi rolnictvem dánským, bez něhož by opět nebylo rozvinutého vývozu bezvadného másla, sýra, vajec. Nevzdělaný ruský sedlák nezvykl by si na přísnost kontroly a poctivou jednotnost dodávky, která jedině zabezpečila zdar dánského exportu. Zní to nezvykle, jest však nepochybně zjištěno, že höjskoly povznesly dánské rolnictví. A v obchodě? Chéfy některých nejpřednějších vývozních firem v Hamburku, v Berlíně, Bremách a jinde jsou doktoři filosofie, práv neb „sc. polit.“, a jak dlouho tomu, co v Praze zemřel doktor veškerých práv, jenž byl veskrze znamenitým obchodníkem! Opravdové vzdělání neodvrací od praktického zaměstnání, nýbrž liché vzdělání povrchní a celý převrácený směr naší národní výchovy. Velmi dobře dí tu obchodní a živnostenská komora pražská ve svém dobrém zdání, ministerstvu kultu a vyučování adresovaném: Škola dostála svému úkolu, jestliže žáky do praxe vstupující učinila způsobilými, aby skutečně požadavkům obchodního života s co největším porozuměním a co nejrychleji se přizpůsobovali a nabytých vědomostí k tomu upotřebovali. Nabyté vyšší vzdělání a rozhled umožňuje pak absolventu, aby obeznámiv se snáze a důklad-

něji se zvláštnostmi onoho odboru obchodního, v němž pracovati zvolil svým životním povoláním, po stupních kupeckého řebříku společenského rychleji než konkurent méně vzdělaný dospěl k vedoucím postavením, v nich vyšší školské vzdělání teprve náležitě může využitkovati.

Tiše a takměř nepozorovaně proběhl poradami odborných sborů návrh vládního referenta ve příčině nového zákona o ochraně vzorů průmyslových, jenž značnou měrou odstraňuje vady a doplňuje mezery platného zákona vzorového ze dne 7. prosince 1858 č. ř. z. 237, pozměněného nepatrně zákonem ze dne 23. května 1865 č. ř. z. 35. Právní ochrana vzorů za stavu nynějšího jest zejména pro sbírky vzorů nepřiměřeně drahá, poněvadž nutno poplatek za každý jednotlivý vzor zvláště složiti, ona neposkytuje dostatečné jistoty, jelikož se jí nedostává jednotné úřední organisace, jednotného právního výkladu, přesného vymezení otázky kompetenční; řízení trojinstanční cestou úřadů politických nevyhovuje a stanovené tresty jsou neúčinné; krom toho dle souhlasné judikatury nese náklady řízení vlastník vzoru i tehdy, zvítězí-li ve sporu. Zákon z r. 1858 chrání toliko vzory v k u s o v é, t. j. takové, které předmětu jen krásnou podobu dávají a tím vkusu lahodí, nikoli však vzory u ž i t k o v é, jež představují buď předmět zcela nový, neb zvyšují užitečnost předmětu již známého odstraněním posavadních vad neb novým zlepšením některých jeho součástí. Návrh nového zákona zajišťuje ochranu oběma kategoriím vzorů. Zejména vzorům vkusovým zjednává osnova ochranu právní, jež — nehledíme-li k některým těžko odčinitelným pochybnostem povahy theoretické — dozajista bude daleko účinnější, než byla v praxi chabá ochrana posavadní. Ochranu vzorův u ž i t k o v ý c h osnova již tou měrou nezajistila. Pod pojem ten spadají zejména d r o b n é v y n á l e z y, jež, byť si i ponejvíce byly p r á v n ě patentování přístupny, přece jsou pravidlem bez ochrany pro f a k t i c k o u nedostupnost drahého a rozvlekléhо patentního řízení, sloučeného s předběžnou zkouškou a veřejnou prohláškou vynálezu. Nebude-li lze drobným vynálezům bezpodmínečně otevříti brány nového vzorového zákona, stane se nutnou novella k patentovému zákonu ze dne 11. ledna 1897, jež by umožňovala zjednodušenou a levnou ochranu drobných vynálezů. V celku lze však právem tvrditi, že osnova znamená záslužné dovršení ochrany duševního majetku průmyslového, započaté zákonem ze zne 6. ledna 1890 ř. z. č. 13., resp. novellou ze dne 30. června 1895 č. ř. z. 108, jimiž upraveno právo známkové, rozšířené úpravou autorského práva literárního a uměleckého ze dne 26. prosince 1895 č. ř. z. 197 a nejnověji zákonem patentním v předu již dříve označeným, kteryžto zákon teprve stvořil předpoklady — patentový úřad a soud — k nimž se nová úprava ochrany vzorů přimyká.

* *Dr. S.*

Přehled národohospodářský

Finanční obzor. Dva finanční poly. Nová emise.

Nikoli kapitál a peníze samy sebou, nýbrž kapitál a peníze pracující a stále činné jsou hybnou silou trhu — tato základní věta finanční theorie

se stává ve vývoji nynějších poměrů na trzích peněžních pravdou důkazy potvrzenou. Když cena peněz na hlavních trzích světových, v Londýně i Berlíně jest zřejmě na ústupu a snižuje sazby diskontní, trhy na cenné papíry jeví hypokratický rys. Angoisses patriotiques — vlastenecké obavy prochvívají trhy na cenné papíry. Sklamání skleslo na stísněnost. Bursy beze vzletu, když zbožné přání o dělnosti parlamentu slovem učiněno jest, když uspokojila aera bilancí bankovních, když na povrch bursovního vědomí vystoupily mohutné myšlénky železničních staveb a vyrytí průplavů, nové emise, které bankám přijdou vhod. Fot â that and â that — přes to přese všechno záznamy jeví tendenci zpětnou a nervosně se chvějí, spekulace, která se dosud nemůže vzpamatovati z egyptských ran, které utrpěla loni a předloni, sama není s to, aby nesla břímě závazků, byť i byly velmi skrovny, a kýžené obecenstvo, které jako poslední ruce má zboží přejati a uleviti trhu — to nepřichází. Také ono na těle dosud nervosním cítí dosud šlehy posledních derut. Cena naděje na zisk jest ještě příliš nepatrna, aby se riskovala ztráta nejpravděpodobnější.

Pro pesimistický směr na burse rakouské jest nejvíce příznačno, že již závažné heslo o průplavech se jí stalo nezvučným. Působilo jistou dobu jako vzpruha na kursy papírů báňských a železářských, také ve příčině papírů elektrických bylo uváděno za důvod, — avšak již působiti přestalo. A to jest zjevem povážlivým, že v té době, když říšské radě jsou předkládány zákony o velkolepých investicích, které budou vyžadovati nákladu více nežli 1300 mil. korun, bursa uvázla v náladě tak chabé. Její rozladěnost jest předstižena jen ještě zdrželivostí kapitálu. Tato hádanka o rakouském trhu bezděky vnucuje otázku, jaké podpory může se nadíti stát od trhu na cenné papíry, jehož organismus vypovídá službu v dobách nejdůležitějších, kdy se připravuje dílo ne pro rok, nýbrž století.

Touto obavou vstupujeme do perspektivy příštích emisí.

Zda živořící trh opatří státu 450 millionů korun pro stavby železniční a téměř 750 millionů korun pro průplavy, kdo zjedná další prostředky na stavbu místních drah. Část nákladu na průplavy a místní dráhy ponese ovšem země, leč to nemění finanční effekt. Sumy musí býti opatřeny. Kdo je bude dlužen, jest vlastně při naší úvaze lhostejno. V Rakousku tudíž musí býti vypůjčeno kolem 1300 millionů korun. Vláda zamýšlí tuto sumu rozděliti na delší lhůty. Nutné náklady mají býti opatřovány, jak jich bude třeba. Oproti tomu se namítá, že finanční ministr by měl příznivé disposice peněžního trhu a levné úrokové míry použíti k tomu, aby celou sumu 1300 millionů opatřil najednou. Neboť není záruky, že ona disposice potrvá. Ale hrou trpělivosti zůstává hádanka, zda tak velkou zkoušku obtěžkací by vydržel trh na cenné papíry. Bude lze pro státní emise elektrisovati kapitál, který se burse dosud vyhýbá?! Učiní jej nadšeným státní emise pro velkolepé projekty hospodářské, anebo bude nutno jeho vlastenectví podnítiti také nadějí na zisk nízkým kursem emisním právě tak, jako v Anglii úspěch letošní subskripce na 30 milionů liber sterlinků byl stejným trikem zajištěn. Válečná emise loňská byla beze všech pomocných

ingrediencí provedena pouze v extasi válečného nadšení, emisi letošní musel býti dán do vinku také výdělek. Vlastenectví a zisk byly vzpruhou subskripce anglické . . . .

Ale na vídeňské burse samé se vyskytá otázka, jak lze s emisemi v úhrnné sumě více než tři čtvrti milliardy přijíti na trh, který ku práci nemá ani chuti ani schopnosti, a který, — soudě z jeho slabosti, — v letech nestarých jest již na odpočinku. Snad bylo by lze pro novou 4 proc. rakouskou korunovou rentu získati zájem kapitálu, — jest ale zkušeností starou, že papíry naše v dobách, kdy nám to bývá nejméně příjemno, se nám obyčejně vracejí. Ovšem má býti péčí každého státu, aby pokud možno, jeho půjčky měrou co největší byly kryty kapitálem domácím. Nepochybujeme, že touto snahou jest vedena také vláda rakouská, avšak její dobrou vůli láme železo nepříznivých poměrů na trhu vídeňském.

Se zájmem jest vyčkávati tudíž výsledku vyjednávání finančního ministra se skupinou Rotschildovou. Úspěch ruské půjčky by mohl býti dobrým příznakem pro emise rakouské, — pak by degenerující vídeňská bursa ovšem za úspěch onen nemohla, ale symptomatickým jest, že nejširší — malé — obecenstvo, které obyčejně bývá upisovatelem státních listů, tentokráte nejeví žádné záliby pro uložení kapitálu v cenných papírech, snad tím, že vyšší zúročení na volné vklady je navnadilo dříve, a proto své prostředky jak z dotyčných výkazů zřejmo, většinou ukládá u bank. Pro vlastenectví malého muže bude asi také u nás nutno najíti jakéhosi důvodu. Hledejme jej v přizpůsobení emisního kursu k nynějším úrokovým poměrům. Neboť jako Boileau raději ztratil přítele nežli vtip, náš opatrný měšťánin raději ztrácí kapitál nežli čtvrtinku procenta ze svého zúročení. Proto ony licitace o zúročení vkladů, při nichž rekordů dosahují ústavy malé a nejmenší. Při nich nedivíme se již ani tomu, že jsou, nýbrž spíše tomu, jak při nich možno váhat. Charakterisovati je můžeme výrokem Rotschildovým k dobrému muži, který k němu přišel o radu, jak uložiti kapitál. »Chcete dobře jísti nebo dobře spáti?« opáčil Rothschild jeho otázku. »Chcete-li dobře jísti, uložte své peníze na vysoká procenta, chcete-li dobře spáti, spokojte se s malými.«

Jestliže pak nová investiční půjčka neví dosud, jak bude přijata mezi zasmušilými stěnami bursy vídeňské, na obzoru světového finančního hospodářství vyvstal černý bod. Jest to výstřednost trhu amerického.

Bursa newyorská po opětném zvolení Mac Kinleyově plnou parou vplula na vysoké moře haussy. Spekulační horečka posedla národ Yankeů. Papíry závratným vírem byly neseny do výše, obyvatelstvo všech tříd se shánělo k mohutné budově ve Wall-Streetu, aby také něco ulovilo ze zlatého deště, který déští. Celá Amerika žila a žije kursy. Pověsti, že za nynější hospodářské situace Spojených Států nikterak není s nebezpečím získati papíru, ať již za kurs jakýkoli, byly novým heslem k útoku na ně. Ceny, které určoval Wall-Street, byly považovány za věc úplně podružnou. Již zítra, již pozítří bude lze do kapsy shrnouti zisk. Obrovské trusty roz-

něcovaly požár do šíře největší. Majitelé miliard Goudl, Rochefeller a Vanderbild s povděkem počítali dav, který se valil za nimi. Denní obrat na burse newyorské dříve činil 10—20 tisíc kusů akcií, a vyspěl na závratnou sumu až dvou millionů kusů a tímto postupem obrovsky geometrickým měl býti vystižen mathematický postup průmyslu a obchodu, řáda uspokojivých žní a všeobecného rozkvětu země.

Také na burse vždy bylo nebezpečí v přílišnosti. Evropský svět finanční se chvěl strachem před americkou derutou, která by domácím papírům mohla býti osudna svojí tíhou a účastí evropských kapitalistů.

A nastala ona obávaná doba, kdy věci poslední byly horšími prvých. Na New-Yorské burse strana à la hausse a à la baisse utkaly se v souboji světové dramatičnosti, v němž nešlo již o převahu jednoho principu bursovního a vítězství jednoho z dvou spekulačních individualismů, nýbrž o jmění velkého procenta občanů Spojených Států Severoamerických. Neboť jestliže v zemi rozených obchodníků trh na cenné papíry vůbec jest institucí více známou a populární, události minulé a kursové skoky v posledních letech nalákaly ku Wall-Streetu davy i toho nezkušeného obecenstva, které neznalo akcií, neznalo kursu, ani triků bursovních a s davem spekulačním mělo společný jen hlad po všemohoucím dollaru. Horečka spekulační vyspěla v nejvyšší bod v akciích dráhy Nothern-Pacific. Tu spekulační strana na sestup kursů byla zaskočena haussiery, a majíc dodati prodané kusy, neměla jich. To bylo vinou v onom bursovním dramatu, o němž nejvážnější listy dovozují, že ani vypovězení války, ani porážka, ani finanční katastrofa nebyly by s to, aby otřásly tak bursou New-Yorkskou, jako onen trik bursovní. Nejsilnější a nejpevnější sloupy trhu, domy nejlépe pověřené a dávné minulosti o nejbohatších prostředcích, jako potopy bály se dne likvidačního, t. j. 13. května, kdy závazky měly býti navzájem vyrovnány. Osudný onen den přinášel nebezpečí, že nejbohatší firmy a nejčetnější sensálové v potopě oné utonou.

Divadlo New-Yorkského boomu ještě více nežli v červeném domu bursy bylo dramatickým na dlažbě ulice. Zde se zatajeným dechem stály tisíce na hře súčastnění, nedbajíce deště a brodíce se blátem. Pak zoufajíce nejistotou násilím dobývaly paláce cenných papírů, aby přes odpor vrátných se vedraly do budovy a na vlastní uši slyšely, jak cena papírů nejlepších minutou klesá o 50 dollarů, a jak Nothern-Pacific, které si baissieři opatřovali za každou cenu, stoupaly ze 190 na 1000 dollarů za podíl. Dámy předjížděly v ekypážích do Wall-Streetu a vyptavše se na kursy zase opouštěly třídu, skrývajíce plačící tvář za okny vozu. Na schodiště vyřítil se sensál mávající akciemi ve vzduchu a po centu je nabízel — byl šílený. Největší zmatek byl v bankovních domech, jejichž zákazníky byly ženy. Tam voláno bylo pro lékaře, aby křísili ty, které omdlely, a těšili hysterické. Citlivý sensál se při tom zapřisáhal: »rád béřu jejich peníze, ale ještě milejší jest mi mých pět smyslů. Ode dneška mi nesmí žádná žena přes práh!« Bursovní bouře toho dne přešla s deštěm, který padal do jeho mlh. Nazítří obchod s cennými papíry

zahajoval vyššími kursy. Ranní listy konstatovaly obrat a hlásaly jeho příčinu větou: »My jsme bohati«. Listy večerní je předstihovaly tímtéž náhledem: »My jsme řekly, že jsme bohatí«. Avšak nám z povzdálí, kteří sice i v Evropě jsme cítili otřes New Yorského boomu a z charakteristických líčení se dovídáme o jeho srdceryvných podrobnostech, se zdá, jakoby z těch slov sílu Ameriky oceňujících nebo snad přeceňujících, nezněla upřímnost. Evropské trhy, z nichž londýnský a berlínský svými závazky na vývoji bursovních poměrů New-Yorských přímo jest súčastněn, jeví povážlivou zamlklost. Jejich mlčení může býti výmluvným. Z ticha, které z Evropy vane do Spojených Států Severoamerických, vyciťujeme obezřelost, aby první rázy nové paniky hned a v čas byly uslyšeny na staré pevnině! Amerika jest bohata; avšak přece ne asi tak, jak chce namluviti světu, a nikdo není zdravým přespříliš. Krach otřásl Amerikou, a kdo se odváží říci, že to byla deruta poslední?!

A taková hnutí jsou novým důkazem o tom, jak mocným činitelem pro hospodářskou situaci evropskou začínají býti poměry americké. Ještě před několika lety bylo Evropě zcela Hekubou, co se děje na burse newyorkské, nanejvýše se věnovala pozornost převozu zlata, ježto působí na kurs sterlinků. Leč nyní události americké sleduje evropský zájem a obava, ježto již nabylo půdy poznání, že deruta New-Yorku by značila spoustu pro všecka místa evropská.

Vedle strachu před světovým úpadkem vnucuje nám republika Lincolnova také obavu před svojí soutěží.

O stále mohutnícím rozšíření amerických výrobků ve všech končinách světa jest výrazným dokladem výkaz, v němž seřaděn vývoz Spojených Států Severoamerických v minulém roku dle dílů světa a lodí. Dle něho stoupl americký vývoz do Evropy v posledním desitiletí hodnotou o 63%, ježto roku 1900 bylo z Ameriky vyvezeno zboží za 1,116.000.000 dol. oproti 682,000.000 dol. z roku 1890. Vývoz do Kanady stoupl za desítiletí z 95,000.000 dollarů na 198,000.000 dollarů (108%), do Jižní Ameriky z 35,000.000 dol. na 41,000.000 dol. (20%), do Asie z 22,000.000 dol. na 58,000.000 dol. (163%), do Oceanie ze 17,000.000 dol. na 40,000.000 dol. (132%), do Afriky ze 4,500.000 dol. na 23,000.000 dol. (416%). Vzrůst vývozu do Jižní Afriky není nápadný; ve všech případech ostatních jest však úžasný a daleko předstihuje úspěchy všech ostatních zemí vývozních. Vlastně ještě zajímavějším jest dotyčný výkaz; pokud se týče jednotlivých zemí. Hlavním odběratelem amerických výrobků jako roku 1890 i roku 1900 zůstává Anglie. Vývoz do britských přístavů vzrostl o 50%, kdežto vývoz Spojených Států do Německa, ač jeho obchodní styky s americkou republikou byly cílem prudké kritiky, zmohutněl v téže periodě o více nežli 100 procent. Francie, která roku 1890 byla třetím zákazníkem Spojených Států, odstoupila zatím toto místo Kanadě a jest nyní v řadě pátou. Vzrůst největší mezi evropskými státy však vykazuje Rakousko-Uhersko. Náš dovoz z Ameriky stoupl v minulém desetiletí o nic méně než o 644 procent . . .

Bohatství kapitálu se v největší republice šíří jako povodeň a jako povodeň také mohutní, Amerika se stává bankéřem celé Evropy. Americký

peněžní trh zatlačuje hegemonii Anglie, Německa a Francie. Obchod obilím a přírodními výrobky Spojenými Státy jest již ovládán. Jestliže před třiceti lety ještě hospodářská a finanční odvislost Spojených Států severoamerických od Evropy byla úplna, před dvaceti lety ještě velika a před deseti lety ještě značna, vzájemné úohy se nyní důkladně změnily. Dnes již není otázkou, zda dvéře Spojených Států celní politikou Evropě mají zůstati otevřeny, nýbrž jak by bylo lze zachrániti oblast Evropy a ostatního světa proti těžké soutěži americké.

Avšak právě na straně obranné se nepřiměřenými opatřeními všeobecnými a hospodářskými vyrovnává cesta amerického vpádu. Anglické clo na vývoz uhlí jest toho dokladem. O sobě pak jest důkazem, že dnešní Anglie přestala býti Anglii Cobdenovou a Brightovou, a velicí mužové, kteří heslem svobodného obchodu přispěli k obrovskému rozvoji Anglie slyšíce, že anglický kancléř pokladu navrhl clo na cukr a vývozní clo na uhlí, se obrátili v hrobě. Příklad Anglie jest pak pozoruhodným zvláště nyní, když Anglie bude obnovovati obchodní smlouvy. Jestliže ve vlasti volného obchodu se tomuto staví překážky v budoucnost za zlepšením situace finanční, — návrat jiných států ku přesnému systemu ochranářství nemůže býti nápadným. To jest velké nebezpečí, které se skrývá ve příkladu anglickém.

Disiecta membra starých zásad anglických se ihned stávají kořistí dobývačných zámyslů Ameriky, v níž Unie a Kanada již sobě rozdílejí evropský trh. Londýnský korrespondent »M. A. Z.« vystihuje nové proudy, které svojí rozpínavostí bouří vlny Velkého Oceanu až k Anglii a dovozuje: nová éra mezinárodních bouří a útoků byla zahájena, jak se zdá, novou konsolidací průmyslu a obchodu ve Spojených Státech, a nemine dne, aby nedošla nová zpráva o novém zdokonalení soutěže s oné strany Atlantického Oceanu. Nyní o dvou projektech se mluví: americkém a kanadském, jichž cílem jest, aby dobyly evropského trhu výrobkům americkým. Prvý projekt byl vzbuzen anglickým clem vývozním, a jeho myšlénkou jest pro majitele amerických uhelných dolů získati trhy jižní Evropy a Středozemního moře. Asi 60 největších obchodníků železem a uhlím je súčastněno při tomto podniku, pro nějž jest již také opatřen kapitál 50—60 mil. dollarů. Myšlénka soutěže s anglickým uhlím jest v projektu onom kombinována. Neboť třebas ve Spojených Státech uhlí bylo levné, vysoké sazby dopravní by soutěž vylučovaly. I obeplulo se toto úskalí tím způsobem, že zřízeny byly dvě společnosti, jedna v republice Severoamerické, druhá ve Francii, ku vzájemnému obchodu mezi španělskými přístavy a Spojenými Státy. Účelem tohoto obratu jest snížení dopravních sazeb na polovinu. Z Baltimore budou dovážeti lodi americké uhlí do Panillac v jižní Francii a dále a zpět budou dopravovati ze Španěl železnou rudu, které lze dobře použíti v železárnách amerických. Anglickým dodavatelům uhlí nezbude nežli buď vzdáti se trhu na Středozemním moři anebo zanášeti se také o snížení sazeb dopravních. Projektem kanadským jest přiblížiti Evropu k Americe novým lodním průplavem u Huronského jezera, jehož cesta jest již vyměřena. Se stavbou průplavu, jehož účelem

jest, aby usnadnil vývoz kanadského a amerického obilí má býti co nejdříve započato.

Stanislav Nctuka.

*

Přehled školský.

Vysoké školy technické a titul doktorský. Hnutí technické zahájeno v Němcích systematicky profesory i parlamentem. Ku cti tamějších profesorů universitních budiž řečeno, že ani zmínky neshledáš, která by harmonii vysokých škol rušila. Vysoká učení fedrovala aspirace techniků jednomyslně. Jednak připuštěni zde již dávno studující škol realných ku studiu universitnímu, jednak celá řada universit povolila rigorosa doktorská realistům. Také již ve století předešlém, vzdor jinak rozháraným poměrům politickým, pečovali drobné říše Německa o to, aby jednotlivé technické discipliny na universitách přednášeny byly. Roku 1760 již zahájeny výklady o chemii technické, o dokimasii a metalurgii na universitě gotinské a letopisec její praví, že studující sami ruky přiložiti musili, aby později zručnost v životě prokázali. Také modely pecí a závodů hutnických jsou pořízeny a surovina i produkty mládeži horlivě ukazovány. Ba profesoři tenkráte technologické výlety se studenty podnikali, zvláště do továren durýnských, do fayencerií a skláren i solivaren.

Mám po ruce letní seznam přednášek z roku 1797, kde Gmelin na universitě čte chemii antiflogistickou 3 hod., Beckman a Mehlburg technologii, každý po 5 hodinách, Canzler zbožíznalství 4 hod., Lentin technickou chemii 5 hod. (s exkursemi), Lentin ekonomickou chemii 5 hodin. Tak byla opatřena technologií universita r. 1797 v zemi, jejíž vládcové slují po dnes největšími reakcionáři. Také ve Freiburce, i v Heidelbergu, Würzburgu a Giessenu záhy ku technologii jest přihlíženo. Všude stanoviště jest hájeno, že v každém vědění lidském theorie s praxí jest těsně spojena, že pošetilo bylo by, aby theoretik uzavíral se do sobecké uzavřenosti svých osobních systemu i dokonce snad opovrhoval ustavičným používáním vědy ku vzpružení civilisace, bohatství a blahobytu národnímu. Ne méně ovšem pošetilým byl by praktik, který konservativně spokojen se znalostí osvědčených method svých, zustal by v tradicionelním obdivu jich a zamítal pokrok, zdokonalení, převraty, které denně průmysl osvěžiti a povznésti mohou. Též inženýrské vědy vykládány na některých universitách.

Jak vidno, není většího omylu, než líčiti university německé kolem r. 1800 jakožto doupata filosofického blouznění Schellingů (1775—1854), Hegelů (1770—1831) a pod. Směry práce byly výborně pochopeny, vždyť obecně známa jest málo pochlebná poznámka, již velkovévoda Karel August připsal ku disertaci G. W. F. Hegela, který spekulací vysvětloval prázdný prostor mezi planetami Martem a Jupiterem (die Praeponderanz des fraglichen Zwischenraumes).

Jakmile založena byla vysoká učení technická, přenesena ovšem největší část technických výkladů na ně; inženýrství, strojnictví i archi-

tektura zde rozbily výhradně svůj stánek, kdežto chemie posílala nejvíce svých adeptů z universit.

Vývoj těch vysokých škol byl zajímavý: university byly v malých residencích panujících knížat, tam položen program k skutečnému učení universalnímu, odtud počítati lze z řevnivosti knížat vysoký vývoj universit a úplnou výchovu pro časy lepší. Ve větších městech zakládány školy řemeslnické i polytechnické, v městech residenčních připojeny jsou ku pěstování stavitelství, strojnictví a mechanické technologie polytechnika, která před dvacíti lety stala se vysokými školami. Mimo prozíravost kulturně státnickou lze vývoj podobný pozorovati též u nás, ač stavovská technika v Praze jest starší nejméně o třicet let, než technické školy v Němcích.

Zařízení těch škol technických bylo ovšem počátkem velmi chudé, školáctví spíše řemeslné. Před učícím se technikem jsou spisy vědecké tajeny, předpisy výrobné jsou dogmaticky povídány. Dobře praví Zöller, že mysleli tehda, že vyučování takové jest pěkně praktické i zapomínali, že praktickou školou jest jediný život a že jí též zůstane; škola organisovaná má a musí býti průpravou pro potřeby té doby životem diktované a tou také vždy zůstane. Z toho ovšem přímo plyne, že pokyny ze studentských listů o vyučování a o tom, co a jak se má vykládati, zůstanou směšny; kolik pak ví o životu takový mladý pán, jenž žije z peněz druhého a zkušeností nemá. Na svědomí povídání takové mají ovšem jiní, kteří naivní výklad v semináři považují za čin pedagogicky pozoruhodný. Se žádným slovem nedělá se větší humbug v Čechách, než se slovem pedagogika, neznalost věcná zabalená do filosofické hantírky jest její surogatem, její přední vyznamenaní representanti jsou obyčejně lidé odbornicky naprosto nevzdělaní. Odtud již mnoho škody natropeno, mnoho špatných knih do žáků vpraveno; těžko bývá takové výsledky na vysokých školách pak vyháněti.

Nejvíce na těch školách technických bylo škodlivo, že v téže síni měli řemeslníci a vyšší technikové vzděláváni býti.

V létech sedmdesátých dostoupil kultus universit německých stupně nejvyššího. Nádherné paláce jsou stavěny a všechny říše okolní v ten vír ztrženy, ač jinde školský vývoj byl zcela jiný než v Německu. Francie za Napoleona III. docela zanedbaná počala se stavbami universit, i Anglie, i Rusko a Rakousko (university německé ovšem). Samo Německo nemůže býti té výtky zproštěno, že svá učení technická proti universitám poněkud zanedbávalo, ač tu a tam také započato.

V létech devadesátých propukla řevnivost na vysokých školách technických v Německu naplno. V Zeitschrift deut. Ing. a Zeitschrift für angewandte Chemie profesoři Riedler, Frank, Riehn a jiní vyrazili prudce proti universitám, ukazujíce, že institucí jejich neznají. Požadavky technik byly vysloveny především ve spisech A. Riedlera (Unsere Hochschulen und das XX. Jhrh. Berlin 1898 a Die technischen Hochschulen und ihre wissenschaftlichen Bestrebungen. Lipsko 1899.). Císařovi Vilémovi zalíbil se »energický« rektor, ne tak líbí se panské

sněmovně, do níž jest povolán a kde hned první den řečí naprosto nepřiměřenou bušil v obdivuhodné horlivosti do všech institucí s universitou souvisících. Ministr justice zchladil pana řečníka a sněmovna potleskem ministrovi zpečetila nepodařený debut. Však správné požadavky technik v době eminentně průmyslové práci patřící počínají se vyplňovati.

Zajímavé jsou ještě plány, které zejména rozhodující kruhové belgičtí na mysli mají. Běží o rozdělení studia. Jsou mladí lidé, kteří talentem svým, smyslem obchodním, náklonností ku řečem cizím, hodí se zvláště dobře ku řiditelství velikých závodů. Těm o detaily pracné: o prokreslení návrhů, o dělení niklu od kobaltu ani tak neběží, jako o získání širokého rozhledu ve světě činu. I má býti k potřebám těchto mladých snaživců přihlédnuto. Těm pak, kteří povahou lnou ku práci detailní, má býti též hověno, aniž má býti řečeno, že by prvější musili býti snad chefy druhých.

Jedna z nejlepších technik vůbec a nám nejbližší jest technika Curyšská, jistými svazky s universitou spojená a titule diplomovaného inženýra i doktora chemie poskytující (po případě to učiní Basilej). Naši nejlepší mladí lidé navštěvují, pokud přípustno, tu vysokou školu a přinášejí titul domů, nyní má se jim ho dostati doma. Již byly podmínky rigorosního řádu časopisy vypsány a novým školním rokem 1902 započnou vesele promoce. Jest však skutečně nyní otázkou důležitou, do jaké že míry míní stát práv diplomovaných techniků chrániti, neb jen v tom leží cena moderní vymoženosti té pro stav technický, nikoli v prázdném titulu. Volání naše ku poselstvu českému jest tím oprávněnější, poněvadž v poslední době několik takových polovičatých, ač kardinalně v živnost zasahujících novot jest provedeno, posud však nijak nefundováno. Míním zařízení potravních chemiků, instituce, jíž stav technických chemiků velice musil býti uražen a reforma fakult lékařských, posud málo připravená.

Forem, před kterým práva techniků bude rozhodnouti, jest říšská rada i není otázka doktoratu (hodnost akademická) a inženýra (hodnost povolání) otázkou snadnou, jest na technicích, členech parlamentu, aby zde lépe se hájili a zejména dříve a v čas, než to při otázce o zkoumání potravin neučinili. Technikové musí sami o to se přičiniti, pokud udílení živnostenské kvalifikace přísluší vysokým školám, kterak ta práva jednotlivým inženýrům jsou vhodna i jak dalece titul povolání má poměru nabýti ku titulu akademickému. (Zdaž analogie k doktoratu mediciny, jenž bez vědecké dissertace se poskytuje, či k doktoratu filosofie, jenž má býti dokladem vědecké způsobilosti). Bohužel neslyšeti o positivných návrzích, nýbrž pouze o hotovém faktu. Takhle jednoho dne vstoupily v život školy vyšší průmyslové i nezaujato stanovisko k ním od technik žádné. Jest na čase, aby poselstvo naše i sbory technik v informační jednání se pustily, pouhý titul přece nemohl býti účelem té pěkné, socialněkulturné akce! V Německu jde reflex od titulu až k organisaci celého středního školství i k poměru středních škol (reálek, real. gymnasií, reformního gymnasia frankfurtského k universitám).

*

Přehled přírodovědecký.

Elektrochemie na výstavě pařížské. V krátkém, informačním článku čísla předešlého, poukázali jsme k tomu, že v elektrochemii Francie předstihla Německo. Ukázali jsme v České Revui, že průmysl chemický, který vzal původ ve Francii (sám A. W. Hofmann pracoval pro firmu francouzskou), poklesl následkem svého patentního řádu francouzského, kdežto průmysl německý byl fedrován vtipným (ač ne zcela spravedlivým) patentním řádem, i vyšinul se na první stupeň v Evropě. Francie patentovala předmět; všichni, kteří ho vyráběli, platili majiteli patentu daň, Německo patentovalo methodu, vtipný technik odnesl materielní zisk, vynálezce složení hmot časem odnesl jen slávu papírovou, slávu zpytatele. Německo v průmyslu předstihlo Francii i hrozí Anglii, ba i Americe, Francie ukázala při své výstavě, že v elektrochemii*) učinila pokrok báječný.

Na veliko vyrábí se fluor elektrolysou v nádobách měděných, fluoridem měďnatým potažených dle Moissana. Původně třeba bylo platinových nádob, ty nyní odpadly. Brom a chlor se též vyrábějí cestou elektrickou. — E. de Haen namáhal se před 20 lety vyráběti kysličník vodičitý elektrolyticky, však cena látky té byla poněkud vysoká. Kysličník tento jest velmi mocným ničitelem mikroorganismů i hodil by se dokonce ku sterilisaci vody pitné, vždyť rozpadá při ničení těch škodných zárodků pouze v kyslík a ve vodu, látky bezvadné. Závadou bylo též, že by kysličník vodičitý ve vodě zůstal jako přebytečný i bylo by nutno látku tu zničiti, což však obtíže by zajisté nečinilo. Marmier a Abraham vystavili výborný přístroj ku elektrické přípravě ozonu, jenž k bílení látek slouží i k ubíjení mikroorganismů. Calmette píše o přístrojích těch, že voda pathogenními a saprofytickými mikroby bohatá, rychle se čistí a pouze vzdorují jednotlivé zárodky bacillus subtilis. Tento mikrob ze sena jest člověku lhostejný a má zárodky velmi resistentní, které i páře 110° teplé dobře vzdorují. I vody nepříliš skvělé byly elektrolytickým ozonem (5·6 mg. ozonu na 1000 cm³ vzduchu) vyčištěny, dobře provětrány a k pití způsobilými učiněny. Mimo město Lille jsou i doly Boléo (Mexiko) takovou pitnou vodou zásobovány.

Chemische Fabrik Griesheim-Elektron (Frankfurt n. M.) a Société d'électrochimie vystavili fosfor z fosfatů, písku a uhlí proudem elektrickým vybavený. Také stará, slavná firma Coignet Cp. (Lyon) prý starého způsobu zanechala.

Karbid vápenatý ku výrobě acetylenu hledí produkovati v cenách co nejmenších, acetylen pak v uzavřených prostorách elektricky rozkládají v absolutně čistý uhlík a plynný vodík. 1 m³ acetylenu poskytne 1 kg. čistého uhlíku (za 1 fr. 10) a 1 m³ vodíku. Acetylenová čerň má hojného odbytu. Prostřednictvím karbidů i acetylenu lze každé obyčejné uhlí proměniti v uhlík krystalický

*) Die Elektrochemie und ihre weitere Interessensphaere auf der Weltausstellung Paris. Von Prof. W. Borchers. Halle a. S. 1901.

(zvláště v umělý grafit). Také továrníci elektrod používají toho grafitu; elektrody ty mají účelně rozmanité formy. — Société anonyme Le Carbone.

Že na výstavě byly všechny přístroje Moissanovy i s přípravou diamantů, rozumí se samo sebou.

Sodík dobývá Německo (Griesheim-Elektron) rozkladem kuchyňské soli, silně vyhloubenými, zakulacenými elektrodami. Kov roztavený vybírají lžícemi. Podobně týž závod dobývá z karnalitu magnesium, jehož nyní mnoho potřebují ku dobývání magnalia, slitiny to s aluminiem vlastností výtečných.

Aluminium vystaveno od staré firmy Compagnie des produits chimiques d'Alais et de la Camargue. Firma dobývá kov 99·5 až 99·75% ový elektrolysou v Saint-Michel (Savojsku) spádem vodním 134 m. (energií 3500 kon. s.); spád právě zvýšuje se na 600 m. Společnost umí aluminium zcela čisté líti i byly krásné lité kusy vystaveny. Dříve slévání kovu toho se nedařilo, i musil býti přidáván nikl. Veškerá produkce al. r. 1899 byla 6000 tun, i bude se zmáhati, neboť obtíže fabrikace jsou překonány. Cena kovu toho (co do stejných rozměrů, neboť co do váhy nelze lehké al. s užitkovými kovy srovnávati) jest jako cena mosazi. Jak řečeno, nesnáze slévání jsou překonány, pouze spájení činí posud obtíže, ač firma Heraeus v Hanavě plechy bez pájek tak obratně zanýtované sváří, že pruh svařený nelze od ostatního hladkého plechu rozeznati. Ba trouby aluminiové plné a svařené nýtované jevily vůči tlaku pevnost stejnou. Způsob ten jest taktéž vhodným pro silné kusy i pro dráty, kteráž okolnost jest velmi důležitá, ana v poslední době pozornost elektrotechniků ku kovu tomu stále jest obrácena.

Dobývání zlata bylo znázorněno výstavkou firem Siemens a Halske, Siemens Elektrolysis a Rand Central Reduction Company z Johanesburgu. Amalgamací (viz stati bližší »Živa« X. 65.) vyjme se z tluče hornické největší množství zlata i zbývají »concentrates«, »tailings« a »slimes«, které jsou drobiny písečné i pyritové různě hrubé. Tyto tluče byly v Transsylvanii a Sibiři, později v Transvaalu vyluhovány roztokem cyankalia až do 0,1% silného (průmysl cyankaliový vzrůstá v Rusku, kdež dobývají je z odpadků zvířecích). Cyankalium rozpouští zlato, proud elektrický je z roztoku toho vybavuje a na olověné pásy sráží. Olovo se odháněním mění v klejt, z něhož na místě opět olova dobývají, zlato zbývá as 85—90% i dodává se ku rafinaci.

Ze stříbrného hutnictví bylo málo vystaveno, nejzajímavější dle souhlasných posudků referentů byla výstavka příbramská, zvláště přístroj Čermákův ku patinsonování.

Měď z rud posud elektrolysou nedobývají, nýbrž pouze rafinují. Největší vystavovatel byla Compagnie française des Metaux, která má 3500 dělníků, i vládne 5000 párovými P. S. a 700 vodovými P. S. Roční produkce její elektrolytické mědi obnáší 2500 tun a měď jest 99·99%. Její ocelové trouby poměděné a jinými povlaky kovovými potažené vzbudily obdiv. Snad nejzajíma-

vějšími produkty elektrolyse jsou trouby měděné a rozmanitá náčiní dutá, přímo proudem srážená. (Société française d'electrometallurgie.)

Při těžbě zinku (jehož na zeměkouli 440.000 tun se dobývá) zastupuje elektřina pouze zdroj tepelný (pec Siemens-Halske).

Antimon se elektrolyticky dobývá v Banya v Uhřích (celkem 821.520 kg.).

Cín cestou tou těží jediný Th. Goldschmidt v Essenu.

Společnost La Néometallurgie dobývá chrom, wolfram, molybden, a slitiny jejich se železem i niklem (molybden-nikl), s aluminiem, manganem, i silicidy (sloučeniny s křemíkem), titanidy a čistý titan elektrolytický. Nikdy nevídané špalky přetaveného čistého chromu a manganu vystavila Chemische Thermoindustrie (Essen na Ruhru), která kovy z kysličníků práškem aluminiovým redukuje.

Nová Kaledonie jest produkcí kovů nejvýznamější ze všech kolonií francouzských; zvláště rudy niklové jsou zde hojny, jež odkryl Jules Garnier 1863, a znamenitě metalurgicky využitkoval (ročně rud zde se těží 110.000 tun). Société Le Nickel vyrábí denně 2500—3000 kg. surového niklu. Její historie jest velmi poučna, kolik vytrvalosti a houževnatosti jest zapotřebí, než továrna ze všech trampot a obtíží se protluče ku chodu normalnímu.

V galvanotechnice vystavila stará slavná firma Christofle a sp. věci neuvěřitelné krásy. Zde spojila se elektrotechnika s uměním ze zkušeností dlouholetých, vystavila předměty halíc se jinak docela v ticho. Jsou to reprodukce přímo ze zvířat a rostlin jakožto modelů odlité, galvanicky upravené, do nejjemnějších detailů živé originály vystihující a co do barvy sražených na povrchu slitin překvapující — věrné. Kterak opatřeny jsou odlitky, místní nádechy barev, jak bylo pomáháno na cestě chemické či fysikalné, ničeho známo není. Vystavené umělecké výrobky ty jsou řádu prvého, konkurence jest docela vyloučena. — Také na cestě galvanotechniky upravená veliká zrcadla pro účele válečnictví pevnozemského jakož i námořního, jsou paladiem potažené reflektory firmy Cowper-Coles. — Dále vystaveno bylo mnoho technicky vhodných věcí železných povlakem zinkovým, měděným i cínovým opatřených.

Karborundum, náhrada za přirozený šmirek, bylo vystaveno od Carborundum Company (Niagara Falls), z naší benátecké továrny a Compagnie internationale de C. (La Bathie-Savojsko). Zboží výtečné, všude tam, kde tvrdost přirozeného šmirku nedostačuje — nenahraditelné. Vystaveny byly ovšem přístroje a nástroje, které dříve ze šmirku jen vyráběny byly: pilníky, brusy, papíry, pásy a j. — Též karbidy jiných kovů jsou už vyráběny, zvláště kovů zemin alkalických, dále sloučeniny železa s křemíkem a mědí. Slitiny ty dovoleno vyráběti z odpadků a nečistých surovin z hutnictví vyloučených, jejichž složení jest způsobem vhodným vyvoleno, ba i rozvážně připraveno. Měď dobývána touto Compagnie générale d'elektrochimie přímo z rud sirných pomocí karbidu vápenatého, jehož ta továrna (Nôtre Dame de Briançon Savojsko) denně 22.000—25.000 kg. vyrábí. Výroba karbidu vstoupá v míře potěšitelné, jediná firma Gin a Le-

leux zavedla v chod deset závodů o pohonu elektrickém 17.900 P. S. Továrny ty sedí v Savojsku i kolem Pyrenejí, vodopády jsou jejich energií. Továrny ty okolí nepřekážejí. Využitkují vápenec čistý i anthracit, zůstavuje-li však tento mnoho popele (křemičitého), přidávají ku tavenině rudy železné, a železo vyjme křemík, utvoří se sloučenina železa s křemíkem (25—5 %), kterouž odebírá železářství. — Také bosenská elektrická společnost vystavila svůj karbid z Jajce.

Tatáž společnost d'électrochimie zaujala i celou oblast průmyslu chloru, drasla i natronu. Ona vyrábí mimo karbid vápenatý, chlor, chlorečnany a chloristany (pro továrny chemické — zvláště barvířské, ku výrobě sirek a hračkám pyrotechnickým); dále manganistan, fosfor, chrom, mangan, peruhličitany a persírany, ba i titan a jeho sloučeniny s kovy. Také zde v Savojsku jsou továrny na sulfit, celulosu, a kysličník siřičitý přebytečný vede se se vzduchem přes čerň platinovou a kysličník železitý za účelem výroby kyseliny sírové dle patentu Winklerova způsobem kontaktním.

Referent „Zeitschrift für Elektrochemie" vynáší také úspěchy francouzského průmyslu elektrochemického způsobem slušně objektivným. Francie vládnouc v chudém Savojsku ohromnými vodopády vykouzlila zde průmysl chudinu ku práci vedoucí a krajině její malebný ráz nekalící. Francie předstihla v tomto odboru i Severní Ameriku, která ovšem co do bohatství přirozeného vyniká nad země naše (jediné Rusko snad vyjímajíc). Společenstva průmyslová jsou to pak, která ve Francii podporují vědu a sama účelně o svůj dorost vědecký se starají, ze státu tak mnoho břemen berouce a svoje účele a prospěchy moudře i žárlivě hájíce. Učenec pařížský Moissan je střediskem celého toho promyšleného hnutí, jeho vědecký ústav theoretickým vůdcem. V Německu počínají již energické pobídky na vládu, aby se nenechala Savojskem a Švýcary odstaviti a opatřila, čeho potřebí.

Celý průmysl starý držán jest energií dolu uhelných, jejichž zásoby nelze občerstviti, elektrotechnika počítá s energií vodní stále se obnovující koloběhem přirozeným. Tolik bylo přičiniti ku článku z čísla posledního.

Rakouská těžba hornická i hutnická. (Vrchní horní rada Ch. v. Ernst). Olovná a stříbrová huť příbramská dle výkazů vládne 141 stavbami a 99 parními stroji o 4519 P. S. a desíti vodními motory o 150 P. S. Pára jest vyvíjena pomocí 66 parních kotlů o 4721 m.² topné plochy. V práci vzato za rok 263.969 tun kovonosných materialií, z těch jest v dolech vybráno a přímo hutnicky vytěženo

3285,4 tun rudy olovné,
7871,3 » » stříbrnaté,
42,3 » rud antimonových a zinečnatých,

v nichž bylo 2,776.836 kg. olova a 23.147,5 kg. stříbra.

Mimo tu rudu vydatnou bylo prostřední jakosti rudy i velmi chudé hutím dodáno 9727.4 tun o 22.089.280 kg. olova i 15.452.1 kg. stříbra.

Celkem od dolů k hutím dopraveno: 20.882,1 tun rudy s 4,826.000 kg. olova i 38.599,1 kg. stříbra v ceně kolem 3,48 milionů korun.

V hutích během 1898 jest ztaveno rud olověných o 24% olova i 0,187% stříbra průměrně; odtud vytěženo 1,745 kilogramů zlata, 39.513,606 kg. stříbra a olova 1.896,843 tun, antimonového olova 447,328 tun, zeleného klejtu 452,8 tun, červeného klejtu 1.067,65 tun, černého kamene mědnatého 215,556 tun (o 46336 kilogr. mědi a 147,05 kg. stříbra), niklové špíže 24.77 tun (3279 kg. mědi a 3304 kg. niklu). Tyto produkty hutnické representují cenu 5,208 milionů korun. Dělníků jest 4580, pokladna vdov, sirotků a ku práci neschopných měla 31. XII. kolem 3,432 mil. korun kapitálu.

Doly rtuťové v Idrii mají 5 šachet (nejhlubší 287 m.) a 5 štol, 802 dělníků (mezi nimi 355 horníků). Před lety měly rudy až 12% rtuti, nyní klesají pod 1% (1880), r. 1898 až ku 0,625%. Rudy praží, kysličník siřičitý prchá, rtuť zbývá.

Roku 1898 zpracovalo se 42 230 tun rudy o 0,321% rtuti v 9330 šichtách (po osmi hodinách) počítajíc; na jednoho dělníka přijde 3,234 tuny rudy v jedné šichtě. Útraty hutnické za jednu tunu rudy jsou 3,16 korun. Připočítá-li se i starší zásoba zbytků, jest celkem r. 1898 zpracováno 89490 tun rudy. Pro tunu materiálu toho připadá útrat 4,36 korun; za 100 kg. rtuti 82,08 korun. V hutích jest 220 dělníků. Největší část rtuti zpracuje se v rumělku (46.000 kg. ročně). Dělníci hutní střídají se s horníky, aby otravy rtutí byly zamezeny. Dělníci i horníci obývají domky závodu patřící, ženatí mají zahrádky i pole; děti vychovávají se bezplatně ve škole elementárné, v řezbě ve dřevě, výrobě věcí z papíru, kreslení, hudbě i zaměstnání průmyslovém.

Uranové doly jáchymovské mají 180 horníků, kteří dobývají 45.000 kg. rud uranitých. Nejbohatší rudy slouží přímo k výrobě uranových preparátů.

Sůl vykazuje:

krušné soli	45,270.900 kg.
soli odpařením (Horní Rakousy Solnohrad) . . .	173,068.600 »
mořské soli (Dalmacie, Istrie)	45,361.900 »
soli průmyslové	67,382.800 »

Hnědé uhlí severozápadních Čech (Duchcov, Most, Chomutov) odhaduje se na 43,753.000 m³; bylo těženo při desítihodinné šichtě:

	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
ročně v 1000 tunách	462,9	443,0	472,6	632.6	756,6	741,7	827,3	821.7	840,7	826,5
počet dělníků	671	673	749	1005	1114	1138	1083	1082	1085	1085
mzda v 1000 korun	650,4	720	714	972	1108	1092	1039,7	1038,7	1041,6	1041,6
střední denní mzda horníka	4.33	4,41	4,31	4,23	4,45	4,51	4,62	4,72	4,89	4,93
práce horníka průměrná v tunách	5,60	5.80	5,06	4,62	5,02	4.90	5.42	5,48	5,82	5.62
průměrná práce dělníků všech kategorií	2.28	2,15	2,22	2,15	2,36	2.25	2,59	2,53	2,54	2,51

*

Boj proti alkoholismu v Čechách a jinde. Ref. Dr. J. Matiegka.

Zvyk připravovati si z různých rostlinných látek nápoje opojivé, jest prastarý; pokud lidská paměť sahá a pokud zachovány jsou památky kul-

turní práce lidské, byly známy účinky nápojů těch a vyhledávány byly způsoby k jich připravování. Od těch dob vyskytovaly se také případy opilství t. j. účinky nemírného požívání nápojů opojných a jich zlé následky.*) Má se za to, že znalost vína byla rozšiřována semitskými národy, hlavně Feničany, v zemích středomořských, v Egyptě, Řecku, v Italii a že odtud se dostala na sever. Domorodé národy Severu měly však před tím své nápoje národní, podobně jako nynější divoši i před stykem s Evropany znali si připravovati kvašením a jinými způsoby opojné nápoje, způsoby u nás někdy přímo ošklivost vzbuzujícími. — O „dějinách piva“ přinesla Živa svého času (R. VII. 1897. č. 1.) zajímavý článek.

Kvašení šťáv ovocných a přeměna jich v nápoje opojivé jest tak snadná, že vynález ten mohl se na více místech díti a že — jak Forel na posledním sjezdu protialkoholistickém vykládal — snad již nějaký předchůdce člověka v podobě „pithecanthropa“ přeměnu tu v nějakém kokosovém ořechu pozoroval. Ba již u zvířat (u mravenců!) domnívá se učenec ten pozorovati náchylnost ku pití opojných nápojů (šťáva chovaných mšic) a — také zhoubný účinek nestřídmosti v dalších generacích (četná degenerovaná individua).

Ale také boj proti opilství jest velmi starý. Opilci byli vždy opovržení. O tom svědčí již papyry a staré malby egyptské. V starém Řecku bylo ženám a mladým osobám pití opojných nápojů zapovězeno. — Mohamed konečně přijal všeobecný zákaz požívání vína do svých zákonů.

Zajímavo jest však, že právě od jeho soukmenovců dostal zvyk ten novou a nejznačnější posilu tím, že od arabských lékařů objevený, destillací z vína získaný lih (alkohol jest arabské slovo) byl odporučován jako výborný, ovšem velmi drahý lék. V dobách morových byl velmi vážený a pravidelnému požívání připisován účinek zachování sil a života (aqua vitae). Teprve výroba kořalky ze žita (od XVI. století počínaje) a z brambor (1682) učinila domněly tento lék i méně majetným přístupným. V tu dobu dávány již hornfkům dávky kořalky ku zvýšení jich pracovní síly. Krátce před tím (v XV. věku) byl v střední Evropě také domácí nápoj (pivo) zdokonalenou technikou zlepšen a jeho značnější rozšíření, pokud se týče jeho úspěšná konkurence s vínem umožněna. — A pilo se ho všude dost. Kdo by nevěřil, že u nás nebylo jinak, přečti si Zíbrtovy „Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechův“ (1890). Staří Čechové sice dle toho rádi sváděli na Němce, že zálibu nemírného pití do Čech zanesli; ale již Sim. Valecí (r. 1614) naříkal, že „učedlníci již své mistry převyšují.“ Je známo, že neutěšené poměry v době 30leté války zlo ještě zhoršily.

Nezdá se, že od těch dob opilství u nás značněji přibylo, podobně jako nestřídmost v jídle v nynějších dobách sotva vyvolává tak četné

*) Pro to podávají příklady jak bible, tak dějiny Řeků, Římanů, Germanů, Slovanů atd.

a ostré výtky mravokárců, jako tehdy. Přece však pociťuje lidská společnost nyní více než dříve následky nestřídmosti pití jednotlivců. Naše kraje kolejemi proťaté, elektrický proud vodícími dráty protažené a mechanickými stroji hojně posázené vyžadují obyvatelstvo střídmé, sebevědomé, vyžadují ode všech jednotlivců uznání a šetrnost. Nestřídmé, rozvahy zbavené osoby stávají se pro veřejnost právě tak nebezpečnými jako choromyslní, pro něž země nestačí nyní stavěti ústavy. Nelze tedy říci, že opilství všeobecně se vzmáhá, ale ovšem že stává se čím dále tím více nebezpečným.

Potřeba učiniti opatření proti opilství jeví se tak všeobecně, že takřka ve všech kulturních státech provedena neb aspoň v úvahu vzata byla rozhodná opatření k jeho zamezení, že hnutím antialkoholistickým zabývají se zákonodárné sbory samy a že řešení otázky té stalo se úkolem mezinárodním, jak o tom svědčí mezinárodní kongresy proti alkoholismu, z nichž VIII. letos ve Vídni byl konán.

Hlavní snaha obrací se proti nestřídmému pití silnějších lihových nápojů, hlavně kořalky, které všude nejvíce zkázy způsobuje. Dozajista jest však i nemírné požívání piva, vína a jiných lehčích nápojů lih obsahujících zdraví tělesnému i duševnímu škodlivé, pročež přátelé střídmosti (temperenclářI) a úplného odříkání lihovin (abstinenti) i těmto nápojům vypověděli válku. To jest ovšem nejspíše možno přispěním a odhodláním jednotlivců. Vůbec předcházela skoro všude činnost jednotlivců a spolková v boji proti alkoholu zasahování moci vládní. V Americe jsou spolky střídmosti již od r. 1808 a ve Velké Britanii spolky temperenclářské od r. 1829 činné. Zde vzkvétají i ženské a dětské spolky toho rázu a čítají z posledních na př. spolky Band of Hope Unions přes 3,500.000 členů. Irský apoštol střídmosti Pater Mathew prý sám přiměl v letech 1838—56 přes milion osob ku složení slibu abstinence. V střední Evropě v letech třicátých založené spolky zanikly v bouřích r. 1848 a byly teprve v posledních 20 letech znova vzkříseny. Nejrozšířenější spolky jsou nyní: Mezinárodní řád temperenclářský (Good Templar Society) roku 1851 v Americe založený, nyní 600.000 členů (polovic v Evropě) čítající; Spolek střídmosti od modrého kříže (evangelický) r. 1877 v Ženevě založen, německý spolek proti zneužívání lihovin r. 1883 v Hildesheimu založen (12.000 členů), Ligue patriotique belge contre l'alcoolisme atd. Ve Vídni působí rakouský spolek proti opilství a spolek abstinentů. Také od odborníků zakládány byly spolky (lékařů v Heidelberce, učitelů v Kielu atd.).

Skoro všechny spolky mají své vlastní časopisy, jimiž jakož i populárními spisy, letáky, pořádáním zábav, založením hostinců a kaváren, zásady jich šetřících a hlavně dobrým příkladem hledí na širší obecenstvo působiti.

Nelze však říci, že ony země, v nichž hnutí proti alkoholismu jest nejmocnější, jsou také vskutku nejstřídmější, nýbrž zdá se spíše, že ono silnější hnutí jest známkou nejvyšší potřeby přísnějšího zakročení proti

panujícímu opilství. Proto u našeho střídmého lidu se potřeba zakládání zvláštních spolků proti opilství dosud málo jevila.

Činnost spolková směřuje všude k energickému zakročení a bezohlednému obmezení pití líhovin všemi možnými prostředky. Státní správy uznávají však postup pozvolný a na materielní a hospodářské zájmy obyvatelstva ohled beroucí za bezpečnější a spravedlivější. Cesty, které jednotlivé státy nakročily, jsou různé; významnější jsou: monopol (Rusko, Švýcary), soustava göteborská (Švédsko), soustava prohibiční (zápověď, Spoj. státy sev. americké), zákonitá opatření proti opilství (Francie, Anglie, Německo, Rakousko).

Monopol státní týká se pak buď výroby lihu a lihovin, nebo raffinace, meziobchodu nebo výčepu. V Rusku trval monopol obchodní již od XVII. století. Od r. 1795 byl pronajat, čímž ku př. v letech 1811—1815 získáno průměrně 10.5 mill. rublů. Když však bylo seznáno, že tím opilství a podloudnictví bylo podporováno, převzal r. 1817. stát opět monopol do vlastní režie, ale od r. 1827. jej opět pronajal (r. 1858. vynesl 57.5 mil. rublů). R. 1861 byl monopol nahražen daní výrobní, od r. 1895 konečně znova postupně zaveden, tak že od 1. července t. r. má pro celou evropskou Rus platnost míti. (R. 1899 obnášely dotyčné příjmy 310 mill. rublů.) Dle nynější úpravy přejímá stát rektifikovaný líh z lihovarů pracujících pod státním dozorem, při čemž vláda ustanovuje množství a cenu. V každé provincii je ústř. sklad, dále v jednotlivých obcích režiové prodejny. Licence k výčepu udělují se jen osobám důvěryhodným, které nemají tak značný zájem na velkém odbytu. Počet výčepů byl vůbec zmenšen a tyto slušněji upraveny. Státu vyhražen tedy hlavně meziobchod, raffinace a maloobchod. Vedle toho hledí stát i jinak opilství zamezit, jako zakládáním společností střídmosti, zřízením čajáren, pivovarů, pořádáním zábav lidových, atd.

Také ve Švýcarsku zaveden jest jakýsi monopol a sice bylo zákonem z r. 1886 spolku států vyhraženo právo výroby a dovozu lihu. Výroba asi čtvrtiny spotřebovaného lihu svěřuje se domácím lihovarům, dovoz lihovin se ponechá soukromníkům proti určitému poplatku monopolnímu, kromě cla dovozného. Výnos cla připadá spolku. Cenu lihu určuje rada spolková od času k času znova. Majitelé lihovarů jsou odškodňováni za újmu, kterou zavedením monopolu utrpěli. Čistý výnos obnášel v posledních letech přes 5 mil. franků a rozděluje se po srážce vkladů do fondu amortisačního a reservního mezi kantony s tou výhradou, že 10% z příjmu bude věnováno na opatření proti opilství. Jest jisto, že soustava švýcarská má velké výhody: kantony obdrží značné příspěvky, hospodářství a industrie nebyly jí dotknuty (lihu k hoření a k živnostenským účelům sloužícího se netýká). Důkazem všeobecné spokojenosti jest, že r. 1900 vešel revidovaný zákon monopolní v platnost bez jakéhokoliv odporu. Asi 1100 lihovarů zastavilo svou činnost a četné výčepy zanikly, ale výroby piva a nepálených lihovin (zhotovených kvašením z odpadků ovocných a vinných) přibývá stále a značně. A v tom vidí přívrženci abstinence nové nebezpečí. Švýcarsko prý vykazuje nyní

sice méně alkoholiků z kořalky než dříve, ale nepoměrně více takových z piva, vína a ovocných vín.

Poněkud odchylný návrh na monopolisaci učinil Francouz Alglave; dle něho představoval by stát velkoobchodníka, prostředníka mezi vyrabitelem a prodavačem kořalky; r. 1886 navržený, ale nepřijatý návrh na monopol v Německu ponechal výrobu jednotlivým lihovarům (s přikázáním určitého množství), státu vyhradil pak rafinaci a prodej. V jižní Karolině (Sev. Amerika) zaveden byl státní monopol pro maloobchod.

Monopol přispěl dozajista jak v Rusku, tak ve Švýcarech k obmezení opilství nejhoršího druhu. Mimo to dovoluje kontrolu na celkovou spotřebu a jakost nápojů a chrání také tím způsobem zdraví obyvatelstva. K tomuto prostředku, upraviti prodej a výčep, pokud se týče zmenšiti spotřebu lihovin, odhodlává se také státní správa tím spíše, jelikož jest spojen s finančními výhodami pro stát. Právě proto však jej zavrhují přívrženci úplné abstinence, prohlašujíce, že stát nemůže přísně proti pití lihovin zakročiti, má-li současně zájem na tom, aby značnou spotřebou zvýšeny byly jeho příjmy. Horlivci ti zapomínají, že jest již v tom značný pokrok, že pak nastupuje pouze stát jako nový, méně nebezpečný interessent na místě bezohledného vykořisťovatele — soukromníka.

Na první pohled zdá se ovšem system americký, státní nebo národní, zápověď výroby a všeho obchodu lihovinami dokonalejší. Jest to tak zvaná „Prohibition". Úplná zápověď platí ku př. ve státu Maine, kdež také celé hnutí v letech třicátých (1837) započalo. Kvekr Neal Dow (1804—1897) byl jeho neunavným a hlavním apoštolem. Zákonem se stala prohibice r. 1846, byla postupně zdokonalována, na krátkou dobu (1856—1858) zrušena, ale znovu zavedena a r. 1884 všeobecným hlasováním do zásad státní správy přijata, tak že by nemohla nyní jinak než tímtéž způsobem znova zrušena býti. Hlavně v padesátých letech následovaly toho příkladu i jiné státy (celkem ještě 15 z 46), mnohé jen na krátou dobu. R. 1900 měla prohibice jen v pěti platnost. V některých státech týká se zápověď výroby a prodeje, jinde (ku př. v New Hampshiru) pouze prodeje. V některých státech (a sice v 23) jest zavedeno t. zv. „Local Veto" aneb „Local Option" t. j. právo jednotlivých obcí neb obvodů pro sebe zápověď zavésti. Jinde platí „Consent" či „Petition", při čemž majitel nové živnosti se musí vykázati souhlasem všech, aneb alespoň dvou třetin majitelů domů nebo voličů, jinde t. zv. „High Licence" t. j. nadmíru vysoké zdanění koncesí, které se zde jako v Anglii pouze na 1 rok udělují.

Ale i při úplné prohibici jsou jen výroba a prodej zapovězeny, nikoli však koupě a konsum lihovní. Každý si může z nejbližšího místa, kde zápověď neplatí, lihoviny objednat a je pro svou potřebu přechovávat a jiné hostit. To se usnadní tím, že objednávku učiní několik osob společně, nebo se utvoří konečně zvláštní kluby, které za zdánlivé vstupné poskytují svým členům také lihové nápoje.

Skutečně jest pak dovoz piva a lihovin do dotyčných států značný.

Mimo to lze v lékárnách a drogueriích všechny druhy lihovin obdržeti, ba lékárny je vydávají i v neděli, což se jinak v Americe netrpí.

V Kansasu jest i to stěženo tím, že lékaři smí lihoviny jen v nejnutnější potřebě předpisovati a lékárníci je jen vydávati po složení přísahy (písemné), jejíž nepravdivost se jako křivopřísežnictví trestá.

Ale při amerických poměrech nepociťuje se ani tato přísnost. Zde není úřadu, který má na tom zájem, pro přečin celku neškodný jednotlivce stíhati a u voličů se učiniti neoblíbeným. Vždyť zákony se neprovádějí od úředníků stálých, nýbrž od osob volených a někdy dosti rychle se střídajících. Otázka kořaleční jest proto také více otázkou politickou, nežli zdravotnickou, při čemž republikánská strana přeje temperenclářům, demokratická, která hlavně mezi nižšími vrstvami s opovrženými přistěhovalci má své opory, volnosti obchodu lihovinami. Politickým vyznáním a sociálním postavením jest mnohým již určeno stanovisko, bez ohledu na přesvědčení o škodlivosti nebo neškodlivosti pití lihovin.

Dále nutno uznati, že u obyvatelstva samého se jeví značná náchylnost ku pití lihovin a sice těch nejsilnějších druhů*) a že naopak v tamním podnebí pití lihovin účinkuje — jak dokázáno — o mnoho zhoubněji než u nás. Mají tudíž Američané příčiny vystupovati proti nemírnému požívání lihovin. Ale výsledky jejich snah nemohou — jak z uvedeného patrno — nás povzbuzovati k následování jich směrů. Soustava prohibiční může se vůbec jen na venkově a sice v řídce osazených krajinách osvědčiti. Přání pak, aby zápověď ve všech státech byla zavedena a tím obcházení zápovědi dovozem ze sousedství bylo zamezeno, se sotva splní, jelikož většina států si toho nepřeje; zájmy států a soukromých interesentů budou tomu vždy na závadu.

Výhody, které soustava ta poskytuje, mohou u nás přibližně docíleny býti přiměřeným omezením výčepů a obchodů, hlavně na venkově.

Jako vzorné opatření proti opilství uvádí se nejčastěji soustava švédská (göteborská, švédsky Bolag, norsky Samlag). Také Skandinavie měla na počátku XIX. století již zvláštních opatření zapotřebí, neb platila za nejnestřídmější zem. Vlastně již Gustav Adolf II. uznal tuto potřebu a vydal zápověď, která od těch dob několikrát odstraněna a znova zavedena byla. Poměry se ale ještě zhoršily, když Gustav III. za účelem rozmnožení příjmů zařídil státní monopol výrobní (korunní lihovary). Cestu k nápravě připravovaly nejprve — jako jinde — různé spolky střídmosti, až konečně vláda sama se chopila iniciativy. R. 1855 byla totiž zákonitě zamezena výroba v malém (v nesčíslných domácích lihopalnách) a sice vysokou daní výrobní a udělením práva venkovským obcím zapověděti obchod a výčep ve svém obvodu.

Města pak měla dle téhož zákona právo upraviti ve svém obvodu obchod kořalkou a jej po případě svěřiti dobročinným společenstvům. Tak

---

*) Tak pije se v každou dobu, ne pouze při jídle a v t. zv. „saloonech" se poskytují pokrmy zdarma jako přídatek anebo dráždidla k pití. „Traktirování" jest všeobecný mrav.

učinilo nejprve Falun (1850), pak Jönköping (1852), a r. 1862 Göteborg; od těch dob se soustava ta rozšířila přes celé Švédsko, od r. 1871 i přes Norsko. (R. 1877 zavedena také v Stockholmě.)

Poslední oprava zákona pochází z r. 1895. Hlavní zásadou jest při této soustavě, že veškerý výčep a prodej lihovin v malém hlasováním voličů se přenechává dobročinným společenstvům, jichž členové (akcionáři) požívají z čistého výtěžku pouze percenta jinak v zemi obvyklého, kdežto prodávači a výčepníci obdrží pouze určitý plat, tak že osobní zisk a spekulace jest vyloučena. V Göteborce (se 120.000 obyvatel) čítá ku př. ono společenstvo 40 akcionářů s 205 akciemi po 500 K, vynášejících dividendu v zemi obvyklou t. j. 5 proc. (dříve 6 proc.). Společenstva měla r. 1899—1900 ve svém držení koncesse na 61 výčepů a 30 maloobchodů; 17 koncessí na výčepy však nepoužívala, část (25) zadala na restaurace, hostince a kluby; 15 bylo ve vlastních výčepech, 4 v jídelnách provozovány. Hostinští — bývalí sklepníci — mají určitý plat, jinak mohou si jen na pokrmech, kávě, sodové vodě, cigárách a — na pivě (!) něco přivydělávati. Na velkém odbytu kořalky nemají zájem, naopak, podléhají v tom ohledu dozoru kontrolorů — bývalých důstojníků. Jako prodávačky do obchodů ustanovují se často vdovy podpory hodné, asi jako u nás do trafik.

Velkoobchod kořalkou jest obmezen na množství nad 250 l., maloobchod nad 1 l. — Také doba výčepu a prodeje byla postupně obmezena a sice pro prodej od 8 hod. ráno do 7 hod. večer, výčep od 9 hod. ráno do 10 hod. večer (na venkově pouze do 8 hod. večer); v jisté době — zvláště v jídelnách dělnických — nevydávají se lihoviny leč současně s připravenými pokrmy. Vařené pokrmy musí býti všude k dostání. Dětem a osobám napilým nesmí býti lihoviny vydávány. Při trzích, slavnostech atd. platí další obmezení.

Účinek celého zařízení byl především, že lihovary, výčepy a obchody lihovinami na venkově rychle zanikaly, což znamenalo při řídkém osídlení země značné omezení opilství. — Také v městech výčepy a prodeje mizely a pití lihovin bylo značně omezeno, jelikož ani hostinští, ani majitelé akcií nemají zájem na značném jich odbytu. Naopak věnuje se ještě značný čistý výnos dobročinným účelům, jako boji proti alkoholismu, zřizování jídelen, čítáren pro dělnictvo atd., 7 desetin čistého výtěžku připadá dotyčnému městu a v tom spatřují někteří nebezpečí pro přísné zachování snah, směřující ku obmezení pití lihovin, jelikož některé obce hlavně na těchto příjmech zakládají svůj rozpočet. Švédská soustava není ostatně vůbec s to, úplně pití lihovin potlačiti, ba bylo pozorováno, že v poslední době pití lihovin opět se vzmáhalo. Hlavně však přibývá spotřeba piva, jehož prodej není žádnou daní stižen, naopak dosti volný, ba jeho výčep soukromým výdělkem zřízenců Bolagu. Tak připadalo ve Švédsku na 1 obyvatele v letech třicátých asi 46 l. 50procentové kořalky, 6 l. piva, r. 1900 sice jen 7.0 l. kořalky, ale 28 l. piva a to piva silného, silnějšího, než našeho. Pro zlepšené poměry obyvatelstva a značné technické zdokonalení výroby piva obrací se lid od kořalky k pivu a jest

otázka, zdali by se to nebylo docílilo i bez Bolagu. Mimo to šíří se silná, umělá vína. Proto se žádá nyní, aby i pivo i víno byly pojaty do soustavy té.

Následkem tohoto povážlivého stoupání jiných nápojů lih obsahujících vystupuje opět hnutí spolkové více do popředí. Spolky střídmosti čítají prý ve Švédsku nyní asi 250.000 členů (při 5 mill. obyv.).

Úpravou výroby a obchodu lihovinami (monopolem, soustavou švédskou, americkou atd.) zasahuje dotyčný stát dosti pronikavě do hospodářských poměrů země, při čemž však sám jest interessován na výrobě a spotřebě lihovin. Proto hledí jiné státy, kde zakročení takové jest nesnadné (Anglie, Francie, Německo, Rakousko), pouze jistými opatřeními postupovati proti opilství. Děje se to vydáváním zákonů, směřujících k obmezení opilství, jimiž se stěžuje prodej a výčep lihovin vysokým zdaněním, obmezením počtu výčepů (Anglie 1872, Nizozemsko 1881), zápovědí vydání lihovin na osoby nedospělé, nemajetné, známé nestřídmostí svou, napilé atd., obmezením času výčepu, neuznáváním dluhů (za kořalku učiněných) před soudem (Švédsko, Švýcary, Sev. Amerika), trestáním výčepníka, který zavinil případ opilství (Francie, Sev. Amerika), neuznáváním opilství jako zmírňující okolnost při souzení zločinů (Rusko, Švédsko, Nizozemsko) a trestáním opilců peněžitými pokutami, vězením anebo zvláště nucenou prací (Dánsko, Německo, Nizozemsko), ztrátou volebního práva (Francie, Dánsko), odejmutím svéprávnosti (Německo), nuceným léčením ve zvláštních ústavech pro opilce (Anglie) atd. atd.

(Příště dále.)

*

X. mezinárodní kongress pro hygienu a demografii v Paříži.

O prázdninách minulých uspořádáno za příležitosti světové výstavy v Paříži několik vědeckých sjezdů, v jichž popředí stojí XIII. mezinárodní sjezd lékařský a X. mezinárodní sjezd pro hygienu a demografii, jehož themata vesměs mají důležitost pro nejširší kruhy a proto pokládáme za vhodné o jednotlivých bodech jednání širším kruhům podati stručnou zprávu; jednak podle očitých dojmů, jednak podle zpráv tisku.

Sjezd trval od 10. do 17. srpna a zasedal v lékařské škole. 10. srpna slavnostně zahájen za přítomnosti delegátu vlád, universit, zdravotních institucí a spolků atd. Členů bylo přes 1500. Také z Čech účastnilo se jednání sjezdového více lékařů a několik inženýrů.

Předsedal Prof. Brouardel, děkan lékařské fakulty pařížské a hlavním sekretářem byl dr. Martin. Jednání sjezdové roztříděno bylo ve 2 oddělení, hygienické a demografické, z nichž ono dělilo se v 9 sekcí.

V sekci první, věnované bakteriologii, se zřetelem na hygienu pojednal především Prof. Vaillard o konservách, zvláště o masových konservách v armádě zavedených. Škodlivé konservy mohou působiti neblaze dvojím spůsobem: buďto uvádějí do zažívacího ústrojí jedy a vyvolávají tím skutečnou otravu, nebo že způsobují nákazu

mikroby, které také vešly do organismu s konservami. Konserva může tedy poškoditi člověka, že byla zhotovena z nezdravého masa (ze zvířat nemocných neb zemdlených) — to se stává řídčeji — nebo že vznikly v ní animální jedy následkem nedostatečné péče při výrobě, nebo že přivádí do oběhu produkty hniloby, které nestačila obvyklá výroba učiniti neškodnými. Regulovati výrobu konserv pro obchod určených je státu nemožno; pouze kde konservy pro užší kruh konsumentů jsou určeny tam konečně kontrolu lze zkusiti. Tak zvláště u konserv vojenských dle autora stát má povinnost dohlížeti přísně k výrobě.

Týž badatel spolu s Thoinotem četli zprávu o chorobotvorných mikrobech ve vodách a v půdě. Z přednášky vysvítá, k jakým změnám došly náhledy hygieniků mladé školy za posledních několika let. Epidemiologie a bakteriologie dokázaly nezvratně, že vody mohou sloužiti za pařeniště četných chorobonosných bakterií, bacillů tyfu, cholery, úplavice, bakteria coli a j. Bylo alespoň zjištěno, že mnohé z uvedených dovedou dlouho žíti ve vodách, i mimo období epidemií. Podmínky jejich účinnosti a některé jiné podrobnosti jsou ještě málo známy.

Bakterie vyskytující se ve vodách přišly do vody buďto tím zpusobem, že výkaly vypouštějí se přímo do řek, nebo skrze půdu filtrací. Je pravděpodobno, že půda, která byla kdysi zaplavena takovými chorobotvornými bakteriemi, svým časem může vodě přepustiti nebezpečné produkty, jimiž je napuštěna. Půda je přirozený reservoir všech bakterií neb aspoň oněch, které mají schopnosti saprofytů (bakterií žijících v mrtvém organickém ústředí). Mohou tedy z půdy vzejíti, aniž by tato byla právě před tím člověkem znečištěna a mohou se dostati s vodou do krajin, kde cholera neb tyfus nepanují právě nebo za takových saison, za kterých epidemií těchto chorob v krajině oné není.

Prof. Blanchard četl prohloubené pojednání o významu vody a luštěnin v příčinosloví hlístů střevních. Dokazuje velmi přesvědčivě, že hlísty a červi cizopasní vnikají do našich zažívadel s vodou a luštěninami. Tak vnikají do těla nejen obyčejní hlístové, ale i hlístové oblí: (roupy, škrkavky, trematodes, krevní cizopasníci (filaria ankylostomum). Pro některé z nich jest ovšem cesta tato vyjímečná, pro jiné však je nejčastější. Vody, i takové, které neobsahují žádné chorobotvorné zárodky, mohou býti tou příčinou nebezpečny. Jenom filtrováním může býti voda sprostěna té příměsi. Zelenáři polévají zeleniny lidskými výkaly. Tento obyčej by měl býti prostě zapovězen.

Nejzávažnější bod programu byla debata o otázce, jak předejíti difterii. Především pojednal Roux o tom, jak stanoviti účinnost sera. Martin pak přednášel o zabránění a praeventivním léčení difterie. Debatu tuto, která se táhla několik dnů, nemů-

*) Známý čtenářům »České Revue« z několika referátů, zvláště o boji proti tuberkulose. Viz minulý ročník »Č. Revue«.

žeme tu tlumočiti, ale za to nelze opomenouti praktických konklusí z ní plynoucích. Kongres pokládá za nezbytné, aby vlády a autonomní činitelé zřizovali laboratoře v dosti hojném počtu, ve kterých by zdarma se prováděl rozbor výměšků osob onemocnělých difterií a rekonvalescentů po této chorobě. Je dále žádoucí, aby děti, které byly postiženy difterií, byly připuštěny do škol jen s vysvědčením dokazujícím, že v jejich krku není již zhoubných bakterií této choroby. Praeventivní injekce sera antidifterického poskytly často uspokojivé resultáty; bylo by vhodno uveřejniti ve všech zemích zkušenosti v této příčině získané. Komise skládající se z Ehrlicha, Loefflera, Behringa, Rouxe, Vladimirova, a jiných autorit obdržela úlohu studovati otázku tuto a na příštím kongresu podati zprávu.

Současně vysloveny i tyto konkluse:

1. Pokroky, kterých dodělala se výroba a způsob konservování animální látky očkovací způsobily, že nepříjemné komplikace očkování proti neštovicím vymizely. Očkování a revakcinace proti neštovicím měly by býti obligatorní ve všech zemích.

Třeba dále zakázati naprosto polévání zelenin hnojůvkou z výkalů lidských, které se provádí často v jižní Francii a v okolí velikých měst.

Hygiena výživy. V sekci, které předsedal Chauveau, pojednal Albert Lévy o sjednocení method chemické analysy vod a atmosferického vzduchu. Probrav různé methody, kterých se užívá v té příčině, poznamenává, že by bylo prospěšno vzhledem k šířícímu se vlivu hygieny centralisovati výzkumné práce o vzduchu a vodě. Aby však tavoké centralisování přinášelo užitek, třeba především stanoviti jisté základní otázky: 1) co znamená pitnost vody; 2) jaké látky třeba ve vodě, jejíž pitnost máme rozhodnouti, určovati v ohledu chemickém a v jakých hranicích mohou kolísati, aby voda na pitnosti netrpěla; 3) jakých method nejpřesnějších a nejrychlejších třeba k tomu cíli s výhodou užívati; 4) budiž udána jednotná formule k provádění analys; 5) týže zákony buďtež applikovány na rozbor vzduchu.

Alfred Riche tlumočil svoje i cizí zkušenosti o tom, jaké nádoby voliti ku přechovávání a přípravě pokrmů. Zkoumal pokusně různé slitiny cínu a olova, kterých se užívá v průmyslu, slitiny cínu a aluminia, niklu, mědi, antimonu, zkoumal i zinek, aluminium, nikl, zkoušel smaltované železo a nádoby s glazurou. Dospěl pak ku poznání, že slitiny cínu a olova v jakémkoli poměru ohrožují konsumenta vždycky nebezpečím otravy olovem. Kdyby se místo olova přidával k cínu antimon, netrpěla by pevnost slitiny a slitina byla by neškodna. Zinku možno užíti pro nádoby, které neobsahují roztoků ani kyselých ani silně alkalických. Nikl dává soli neškodné, ale má tu závadu, že kyselé roztoky jím zelenají. Hliník může přinésti v kychyni nejednu službu, ale nehodí se ku přechovávání pokrmů a nápojů alkalických. Žádný povlak smaltový nesmí obsahovati olovo.

Hanriot ve své přednášce o minerálních vodách navrhuje zákonodárně upraviti otázku minerálních vod léčivých a t. zv. stolních. Léčivé vody nechť smí prodávati jen lékárník a naprosto nesmějí býti porušovány. Stolní vody minerální smějí býti prodávány všude, ale musí vyhovovati podmínkám, které se kladou na pitné vody vůbec. Láhve nechť nesou na etiketě udaje o složení lučebním, o manipulacích, kterým se voda podrobuje (filtrace, sterilisace) a datum, kdy přišly do obchodu. (Návrh poslední je velmi praktický, neboť jím se odpomůže poškozování konsumentů zvláště v malých městech, kde se jim často prodává za drahý peníz voda stará, všeho osvěžujícího plynu zbavená, drtí z hnijícího korku pomíšená.

A. Gauther a Grehant pojednali o kažení vzduchu ve městech vlivem průmyslu a produkty obydlí lidských. Studovali především, jaký vliv má průmysl ve městech na vzduch a jeho čistotu, jak trpí odpadky a výpary průmyslové činnosti, pokud tato znečistění ohrožují dočasně nebo trvale zdraví obyvatel. Předloživše rozbor vzduchu z celé řady velikých měst na základě vlastních výzkumů, dospěli k závěru, že příčiny nezdravého vzduchu vlivem lučebních produktů továren nebo domácnosti jsou ve velkých městech mnohem méně nebezpečny, nežli by se na první pohled zdálo. Třebas že továrny vychrlují kysličníku uhličitého a uhelnatého nesmírné spousty, přece jen obsahuje vzduch velkých měst škodlivých těch plynů nepatrná množství. Ale z četných příčin lokálních mohou se nahromaditi tyto plyny ve velikém množství na jednom místě, v jistých čtvrtích, v některých domech, nedaleko velikých dílen neb, i v uzavřených, nevětraných místnostech, nepravidelně vytápěných a tím vzniká nebezpečí nemalé. Jiný zdroj nebezpečí záleží v tom, že kouř zabraňuje vzpružujícímu účinku čistého vzduchu a překáží baktericidním vlivům světla slunečního, čímž epidemie se podporují.

Autorové upozornili jen na tyto nevýhody, ale nečiní návrhů, jak jim zabrániti. Za vzniklé diskusse několik řečníků přišlo s různými pokyny, jak by se dalo zlu tomu odpomoci. Některé návrhy byly nemálo drakonické.

Velmi zajímavých dokladů k této otázce přinesl fysik města Prahy dr. Záhoř, který upozornil na zvláštní škodlivost vysokých komínů a parníků i navrhoval, aby továrny a majitelé parníků byli přidrženi k tomu, aby si opatřili přístroje ku spalování kouře, jakož i aby pokutováni byli, kdož by se prohřešili proti tomuto zákonu. Byloby ovšem velmi žadoucí, aby takových přístrojů dobře fungujících skutečně spolehlivých bylo.

Růžička, assistent českého ústavu hygienického, podal zprávu o svých experimentálních výzkumech o vlivu látek rozpuštěných ve vodách na olověné vodovody.

Barrier uvažuje, jak dal by se obecně provésti a sjednotiti dozor na maso v jatkách veřejných, soukromých a v dílnách, kde

se maso k prodeji upravuje a prodává. O temže předmětě pojednal Morot.

O umělém ledu přednášel Bordas.

Hudelo promluvil o sbírání a vývozu výkalů a dospěl k závěru, že kdykoli dovolují to hospodářské poměry, třeba výkaly využitkovati na polích, ale jen za těch podmínek, když se odvezou rychle. Jinak buďtež spalovány anebo vysušeny — dle povahy odpadků a dle toho, co lze v daných poměrech výhodněji speněžiti.

Weyl (Charlotenburg) probírá hlavní zásady hygieny ulic. Žádá, aby zavedeny byly uzavřené recipienty, které lze vyměňovati, ku sbírání odpadků v domácnostech, dále aby se užívalo k odvážení smetí vozů, které by nepřipouštěly prášení, aby se odpadky v hospodářství zužitkovaly, po případě aby se spalovaly.

Laynay přimlouvá se na konec za přijetí dvou návrhů, z nichž prvý týká se očistění tekoucích vod, assanace měst a zužitkování vod stokových, druhý, opatřování měst vodou pramenitou.

První a druhá sekce společně usnesly se na těchto resolucích:

Každá krabice s konservami máchovati nápadný nápis udávající, kdy byla plněna.

Podobné hygienické instrukce o výrobě konserv buďtež stanoveny a továrníkům předloženy. Látky antiseptické jakékoli ke konservám přidávati jest nepřípustno.

První sekce spolu s třetí sekcí usnesla se na této resoluci:

K nejpodstatnějším opatřením hygienickým náleží zavedení čisté vody na všecka místa, kde je seskupeno více obydlí lidských. Proto je nezbytně třeba, aby ve všech zemích zavedeny byly účinné zákony k ochraně tekoucích vod proti znečistění, zvláště proti takovému, které pochází z obydlí lidských a z průmyslových zdrojů.

Aby se zajistila čistota vod, potřebných k výživě ve městech, je žádoucím zavésti jednotné methody k bakteriologické analyse. Tato otázka bude studována permanentní komissí.

Kongres obrací pozornost vlád na potřebu opatřiti zákonitým, obligatorním dozorem úpravu a prodej mas ve všech státech stejným a dozor ten nutno rozšířiti na všechny místnosti, zvířata jateční a na všecka masa bez rozdílu, jakož i na všecky ústavy, které masa připravují ku prodeji nebo prodávají.

(Příště dále.)

*

Lidoví operatéři v Bosně a Hercegovině. Operace močového kamene patří k nejstarším operacím, které kdy byly prováděny. Zvláštní je, že operace tato už za starověku a ještě více v středověku stala se v četných případech majetkem jednotlivců nelékařů, kteří umění své chovali jako rodinné tajemství. Po otcích dědili je synové a putovali jako kočovní umělci z místa na místo, nabízejíce na trzích veřejně své umění, jako kramáři nabízeli své zboží. Officielní chirurgie se sice operací močového kamenu také zabývala, jak tomu nasvědčují různé

methody ve středověku a počátkem nového věku vzniklé, ale byla i celá řada učených mediků, kteří se této operace báli a proto ji raději úplně opomíjeli. Tím více ovšem kvetlo potom umění kočovných operatérů.

Zdálo by se, že za značného rozkvětu zdravotnických opatření našich časů tito operatéři-laici patří už dějinám mediciny a zmiňují se o nich jen učitelé chirurgie při přednáškách o lithotomii. Zatím vykládá J. Preindlsberger, primář sarajevské nemocnice, v přednášce na slavnostní schůzi záhřebské společnosti lékařů*) o celé řadě podobných umělců, kteří ještě před krátkým časem v Bosně a Hercegovině svou praxi provozovali. Teprve rakouská okupace těchto zemí přinesla sebou vedle jiných nepříjemností i zákaz této operační praxe.

Z celé řady starších operaterů zachovaly se podrobnější zprávy hlavně o dvou: Ivanu Radićovi, jenž působil počátkem let 80. v okolí Banjaluky a Josefu Brzicovi z Čehajić. Zprávy o těchto lidových operatérech zachovaly se dílem z výkladů operovaných, kteří později byli nuceni hledati pomoci lékařské, dílem ze soudních aktů, když operace končila smrtí operovaného, a příbuzní jeho pak žalovali operatéra.

Radić byl dle všeho intelligentní člověk, neboť vedle svého mateřského jazyka prý uměl i latinsky a řecky. Léčil nemoci ušní, oční a kožní a vedle toho zabýval se i operováním močových kamenů. Jak ku svým vědomostem přišel, o tom se Preindlsberger nezmiňuje.

Více zpráv zachovalo se o Jozu Brzicovi. Děd Jozův byl tesařem a přistěhoval se z Dalmacie do Čehajič. Vedle svého řemesla zabýval se i léčením; napravoval zlámané a vymknuté údy, trhal zuby a pod. Operaci močových kamenů naučil se teprve jeho syn, který také byl tesařem a spolu lidovým lékařem. Jednou operoval jakýsi cikán z Vysokého močový kámen, a chytrý Brzica se mu nabídl za pomocníka. Při té příležitosti se operaci sám naučil a začal nyní vedle ostatní medicinské praxe i operovati. Během 5 let prý operoval 30—35 případů. Umění své choval v přísné tajnosti i před svým synem Jozou, kterého teprve na sklonku života přibral ve dvou případech za assistenta. Po smrti svého otce začal Jozo s chutí operovati; poněvadž mu však zrovna první tři případy zemřely, nechal toho na dlouhý čas. Až po mnoho letech se odvážil na úsilovné naléhání jakéhosi pacienta k nové operaci. Potom už operoval bez ostychu; až do r. 1891, kdy mu praxe byla úředně zapovězena, prý vykonal 160 operací, z nichž dle jeho vlastního udání končilo 30 případů smrtí.

Jozo byl na tolik svědomitý a zkušený, že nikdy neoperoval dříve, dokud nemohl diagnosu močového kamenu vysloviti s úplnou určitostí. Rozeznal prý docela dobře jiné choroby měchýře od kamenu, o jehož přítomnosti se přesvědčoval i bimanuelním vyšetřováním.

Instrumentarium měl nanejvýš jednoduché. »Lišter« byl malý, rovný nůž; jiný lišter měl zahnutou v pravém úhlu rukojeť. »Kandža« byl nástroj podobný zahnutému raspatoriu, konečně dvoje »kliště« (kleště), jimiž kámen buď drtil nebo vytahoval.

*) Rad sbora liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije prigodom proslave 25godišnjice ujegovog obstanka. Zagreb 1899.

Průběh operace byl asi takový: Pacienta uložil do obvyklé při této operaci polohy se zvýšenou pánví. Pak zavedl prst do konečníku, vytlačil jím kámen ku předu tou měrou, že ho bylo lze na perineu docela snadno nahmatati. Malým lišterem učinil paralellní řez surethrou, zahnutým lišterem ránu rozšířil a kleštěmi kámen vytáhl. V jiných případech ho nejprve rozdrtil nebo byl-li srostlý, kandžou srostliny přetrhal. Proti krvácení si pomáhal vřelým olejem a na tvrdo uvařenými vejci. V dalším ošetřování vymýval ránu vřelou vodou a hlavní důraz kladl na dietu, která záležela pouze z mléka a ječmenné polévky.

Ve Vysokém žil operatér Avdija Hećimović, v jehož rodině se toto umění dědilo už od praděda. Hećimović operoval toutéž methodou jako Joza Brzica; ve 4 letech prý měl 27 případů s dobrým výsledkem. Ovšem tvrdil naproti tomu jeden z jeho pacientů, že je sám jediný z operovaných, který zůstal na živu.

Je přirozeno, že velká část operací nekončí úplně hladce. I když nenastala smrt, jsou strictury, píštěle vesico-rectalní, impotentia coeundi a generandi velmi častým následkem těchto operací.

Nedávno jsem se dověděl, že ještě loni žil v Boce Kotorské operatér, o kterém se vypravovaly dost neuvěřitelné historky. Za svého pobytu v Boce jsem po něm pátral, ale dověděl jsem se pouze, že se odstěhoval na Černou Horu. — *K.*

*

Astronomická zpráva na červen. Letní, prázdninová doba již nastala. Noc začíná teprve v 10 h. večer a ráno po 2 h. již svítá. Na večerní obloze ještě možno pozorovati Marta na cestě ze souhvězdí Lva do souhvězdí Panny. Ostatní souhvězdí ekliptiky, jež lze pozorovati, jsou Váhy, Štír, Střelec, Kozorožec. Jupiter a Saturn dlí stále ještě v souhvězdí Střelce, jasnější Jupiter v pravo. Obě tyto veliké oběžnice jsou koncem června se Sluncem v oposici, Jupiter dne 30. června a Saturn dne 5. července. Venuše je večernicí, ale zapadá již hodinu po západu Slunce, tak že není nijak nápadná. Rovněž Merkur je večernicí a lze jej asi od 12. do 20. června po západu Slunce nad západním obzorem pozorovati. Ale jen velice nesnadno jej lze v létě vyhledati, poněvadž již hodinu po Slunci zapadá, a západní obzor je ještě mnohem déle slunečními paprsky jasně ozářen.

Ku konci června je proměnlivá Mira v největší jasnosti.

Nová hvězda v souhvězdí Persea je již sotva pouhým okem viditelná a jeví stále ještě periodické změny jasnosti od 4. až do 6. velikosti.

Jasná kometa, objevená dne 23. dubna Hallem v Queenstownu proběhla rychle periheliem a vystupuje nyní nad západním obzorem z paprsků soumraku. Značně však seslábla, obnášíť její jasnost již jen 3% jasnosti původní.

Pohyby ve světovém prostoru. Bezprostřední názor vede k učení starých astronomů, že Země je pevná a vše ostatní že se kolem ní otáčí. Přísný mathematický rozbor vedl k opáčnému názoru: Slunce a hvězdy jsou nehybné »stálice« a Země a oběžnice obíhají, jsou »bludice.« Avšak ani při tom nezůstalo, neboť v prostoru vše se

pohybuje, i stálice i Slunce. Pohybem stálic mění se podoba souhvězdí, ale velice zvolna, neboť dle průměrných čísel Mädlerových pošinují se hvězdy první a druhé velikosti za 10.000 let jen asi o půl stupně, čili o průměr Měsíce!

Pohybem Slunce mění se zorné úhly, v nichž různé hvězdy spatřujeme. Hvězdy, k nimž se Sluncem spějeme, se zdánlivě rozestupují, kdežto na opačné straně sestupují, tak jako stromy v stromořadí.

Na obloze pozorujeme jen výsledný pohyb a můžeme z velikého počtu pozorování oba jednotlivé pohyby počítati, tedy i vlastní pohyb hvězd, i pohyb Slunce. Výpočet byl již mnohokráte na různých řadách pozorování vykonán a výsledky se aspoň tak dalece shodují, že možno s úplnou bezpečností říci, že spějeme k souhvězdí Herkula rychlostí 20 až 30 km. za sekundu. První takovýto výpočet vykonal W. Herschel a v poslední době nejdůkladněji prof. Simon Newcomb a H. Kobold. Avšak výpočty předpokládají, že známe i vzdálenosti i vlastní pohyby všech pozorovaných hvězd. My je však u veliké většiny neznáme a jen dle velikosti rozeznáváme hvězdy daleké a blízké. A tuto libovolnost mají v sobě ovšem také výsledky, tak že se až i o 10^0 a i více od sebe liší.

V každém takovémto případě je vítána methoda spočívající na zcela jiných základech, neboť teprve když i různé cesty vedou k témuž výsledku, je to nejjistější zárukou jeho reálnosti.

Již Newcomb ve své populární astronomii poukazuje k tomu, že by se pohyb Slunce mezi hvězdami dal počítati z absolutních rychlostí, s nimiž se k nám hvězdy přibližují nebo od nás vzdalují. Tyto rychlosti stanoví se spektroskopicky z pošinutí spektrálných čar dle principu Dopplerova. Pošinutí toto je však jen zcela nepatrné, obnášíť při ohromné rychlosti 75 km. jen asi $^1/_6$ šířky dvojité čáry sodíkové, čili čáry D ve slunečním spektru. V době, kdy Newcomb tuto poznámku psal, byla jemná měření spektrální teprve v začátcích, a hodnoty absolutních rychlostí odtud odvozené nebyly spolehlivé. Od té doby se však hlavně methodami fotografickými měření tak zdokonalilo, že na př. na velkých fotografiích spektra, vykonaných obrovským dalekohledem Lickovy observatoře, lze pošinutí spektrálních čar ještě s tak značnou přesností měřiti, že odvozené absolutní rychlosti kolísají ve zcela nepatrných mezích jednoho kilometru!

I proměřil nynější řiditel Lickovy observatoře Campbell s touto přesností absolutní rychlosti asi 280ti hvězd a s panem W. H. Wrightem vypočítal směr i velikost pohybu Slunce. Výsledky souhlasí s výpočty předcházejícími dosti značně, neboť rozdíl v poloze apexu, čili bodu, k němuž Slunce směřuje, obnáší jen několik stupňů a rychlost 20 km. je zcela pravděpodobná. *N.*

*

Přehled divadelní a hudební.

Národní divadlo.

Hudba. (Konec koncertní saisony. V Národním divadle hosté sl. Radkiewiczová, sl. Nesýova, p. Mařák jako Manrico. B. Smetany »Tajemství«. Pan dr. Nejedlý o »Rusalce«.)

V koncertní síni Rudolfina ukládá se pozvolna prach na povlaky sedadel. Jen v Konviktě ještě Umělecká Beseda v letním uměleckém postě si pořádá svůj poslední letošní večer. Vydařil se. Slečna Pohlova, houslistka, o níž opomenul jsem minule u příležitosti chudinského koncertu referovati, představila se tu jako umělkyně velmi pěkné techniky a tak jadrného, prostého a zdravě a solidně hudebního přednesu, jak, dokonce u dam, je něčím zcela nevšedním. I volba skladeb: vedle Schubertovy sonaty koncert Saint-Saënsův a Lalóův, zajímala. Tři houslová čísla v pořadu — a — bohu díky — ani jediný Vieuxtemps ani Ernst ani Paganini. Libických písní J. V. Novotného ze skrovných zde přednešených ukázek těžko vylíčiti celkový charakter. Nestojí, jak se mi zdá, nijak úpravou a průvody ovšem docela již ne, za téhož autora písněmi Bechyňskými. Zpíval je pan Mařák. Umělec, který v koncertní síni i v divadle mílovými kroky spěje v před. V písních znamenitě odpozoroval K. Burianovi způsob vyvrcholit třeba jedinou frasí, jediným slovem celou, hudebně zhusta dost málo reliefní, plochou formu. A předstihl svůj vzor — pokud národní písně se týče — přirozenějším, naivnějším, celkovým tónem. V opeře byl to — »ó hrůza« — zpívá jednou, »ó nebe, — Troubadour«, zpívá podruhé hrabě Luna, kde lahodný, hebký a šťavnatý tón jeho hlasu všechnu pozornost na se obrátil, třeba měla spíš věnována být hosti, který se, tuším, na engagement představoval. Slečna Radkiewiczova zpívala Azucenu. Dáma, vládnoucí lehce, obratně a vkusně svým hlasem, mající i smysl pro ostřejší, důrazný dramatický akcent. Jen že hlas ten ve své zvučnosti dnes jeví se značně pobledlým, že z oněch akcentů se mi ozval sem a tam přízvuk malého provincialního jeviště a že vokalisace vzdor tomu, že slečna v úloze té v Lublani jistě často vystoupila a já tamže v nesčetných zkouškách měl příležitost slovinský text důkladně si osvojit, zůstala namnoze záhadnou stejně mně jako všem ostatním, diskutujícím, zpívá-li česky, či polsky či slovinsky.

Spíše zamlouval se jiný host, slečna Nesýova v úloze Cherubína v Mozartově Figarově svatbě. Ve hře tu bylo snad více, než umírněný sloh celku připouští pohyblivosti a nervosní gracie. Zpěvně však reprodukovány ty choulostivé a citlivé linie Mozartovy melodiky s jemným taktem a vkusem, hlasově, co zvuku se týče, zamlouval se výkon vzdor ne právě lehkému ovládání materialu, rovněž i zjev slečnin úlohám podobným jeví se přiměřeným. — Smetanovo Tajemství doznalo konečně šťastnějšího obsazení a přiměřené, důstojné výpravy. Nejkrásnější čísla Smetanovy lyriky, jakými jsou zpěvy Vítkovy a Blaženčiny, svěřena tentokráte hlasům a umění p. Mařákovu a slečny Kubátovy. Prvý sloučil ve výkonu svém všechny složky své umělecké bytosti: krásný material, vřelost citovou i intelligenci myslícího člověka. Slečna zpívala úlohu svoji pěkně a případně prostě a hudebně, ale chladně a pak ve příliš krátkých, rozdrobených, málo směle a široce se pnoucích liniích melodických. Pan Kliment zpíval a charakterisoval Bonifáce zname-

nitě a rázovitě. Výkony ostatních, již dříve velmi dobrých ve svých úlohách umělců urovnány vedením Kovařovicovým ve pěkný slohový celek. Tři figurky: panna Rosa paní Klánové, zedník p. Viktorinův a Skřivánek p. Krössingův jsou z těch, jež pro rázovitost a výraznost svoji vám z paměti nemizí. — V jednom z posledních čísel Rozhledů p. Dr. Zdeněk Nejedlý dává na vybranou oněm z kritiků, kterým Dvořákova Rusalka se zamlouvala buď být šosáky, či nevědomci, či neupřímnými nepoctivci. A sice jsou jimi proto. Jediná oprávněná hudební forma na scéně je hudební drama. Tím Rusalka není. Proto — mimo to, proto, že nemá prý propracování na základě příznačných motivů, proto, že tu a tam je tu nějaký lapsus v deklamaci — je to špatné dílo, které se někomu, kdo jen dost málo rozumí, nemůže líbit. Pan doktor vzdor svému pokrokářství, které jeví mu »Nevěstu messinskou«, toto skrz na skrz německé a nepůvodní, třeba krásné dílo typem národní české opery, nenahlíží, že není horšího zpátečnictví, než jeho papírový dogmatismus, předpisující umění: takým býti máš a musíš. Nezná zásady, kterou hlásají poslední dobou, na poli ovšem jiném, nejstatečnější bojovníci pokroku, Richard Muther a Cornelius Gurlitt: že kritikovi jest státi před uměleckým dílem jako poddanému před suverénem, tiše, mlčky, skromně, v očekávání, až dílo samo k němu promluví. K lidem se zrakem šedivými theoriemi zakaleným umění nemluví. Ti nikdy nepoznají, že pramenem umění a krásy není rozum, reflexe a vědění učencovo, ale volná, smělým rozmachem svých perutí vysoko vzlétající fantasie naivního tvůrce. A tím Dvořák právě v Rusalce snad přece vzdor všem výtkám p. Nejedlého je. Obsažnou a ve všech svých obratech dokonale podepřenou odpovědí pana Emila Hoffera v čísle následujícím ostatně článek p. Nejedlého důkladně paralysován. *K. Hoffmeister.*

*

Činohra. (Želenský: »Návrat.« — Lefevre: »Faun.« — Wedekind: »Komorní pěvec.« — Šamberk: Blázinec v prvním poschodí.« — Čechov: Strýček Váňa.«).

Poslední původní novinka Národního divadla, Želenského tříaktová hra »Návrat« není, o tom asi nebude sporu, obohacením nepříliš pestrého našeho repertoiru. Obecná nedůvěra, panující v širší veřejnosti proti kusům od herců a operám od kapelníků psaným, tentokrát se neklamala. »Návrat« jest skutečně prací, která nemá literární, tím méně umělecké ceny ani za trojník. Je to několik hřmotných, effektních scén, beze vší psychologie a beze všeho umění na sebe přišitých, hra, svědčící o jakési, lehce pochopitelné znalosti křiklavých divadelních effektů, ale psaná bez znalosti sociálního vření, bez znalosti dělnického ovzduší, jehož zde bylo zneužito k několika lomozným výjevům. V »Návratu« jest motivů alespoň pro dvě dramata. Jest tam několik účinných výjevů, které by vystačily na dva tři divadelní večery. Ale přece to vše dohromady není nijakým organickým celkem, není to drama. Jest-li autor vedle zřetele k scénické působivosti dal se při práci své ještě jiným ohledem vésti, pak to byla jedině bo-

jovná tendence (s patrnými moralistními náběhy), jež jej vedla k přílišnému nanášení barev a ke karikování. Tím i poslední sympatie, které by si byl snad vynutil sem tam patrný záblesk skutečného pozorovacího talentu a nepopíratelný smysl pro scénickou působnost, byly dobity.

Tak se stalo, že Vás »Návrat« konec konců ani nezajímá, tím méně uchvátí. Vidíte na jevišti míhati se stíny, jež jsou Vám stejně záhadny jako jejich vzájemné vztahy, vidíte scénu co chvíli zalidněnu celými shluky hemžících a vášnivě gestikujících figur, ale nevěříte tomu, co mluví, nechápete, co chtějí, je Vám lhostejno, co se s nimi děje. O nějaké vážnější psychologické práci nemůže býti řeči. Ke všemu je hra ještě plna zejících rozporů a pravděnepodobností. Přežene se kolem Vašeho zraku chumel nějakých postav, vidíte je bouřit a zmítat se, ale na ráz vše zase zapomenete. Nic se Vám nevryje v paměť, nic nezachvěje srdcem. Pouhá divadelní účinnost není s to, aby hlouběji zaujala Vaši pozornost. Toto naučení, které si autor dojista také sám z premiéry své hry odnesl, může mu býti cenným pokynem při budoucích pokusech.

Také Lefèvrovo antické pastorale »Faun« jest efeméra, která brzo zmizí z repertoiru. Byla k nám uvedena docela zbytečně. Byli bychom se i bez znalosti této pochybné novinky docela dobře obešli. Máme ve svém stálém repertoiru již dosti nudných her, nač ještě rozmnožovati dlouhou jich řadu novým číslem? Pěkné, zvučné verše, hlásající krásu přírody, nodovedou nás přece odškodniti za úmornou nudu, která z této aktovky čiší. A pantheistická filosofie, kterou tyto plynné alesandriny hlásají, není nám také novinkou. Máme v domácí své poesii básně, které tento pantheismus hlásají přesvědčivěji a s větším uměním. Není v této hře života, není v ní ani dechu skutečnosti, vše jsou jen krásná, třpytná, ale, ach, prázdná slova. Ke všemu nebyla tato drobnost ani valně sehrána. Že ostatní účinkující ze svých bezvýznamných úloh nedovedli nic udělati, nepřekvapovalo ani tak, jako že p. Seifert tak beze všeho procítění a jako bez zájmu svoje verše říkal.

Příznivější přijetí, než »Faunovi« dostalo se aktovce Franka Wedekinda »Komorní pěvec«, kterou tento spíše zajímavý, než sympatický autor byl (myslím, že bez naléhavé potřeby) do literatury naší uveden. V pracech tohoto silně amerikanismem nasáklého německého autora setkává se nejvyšší tragika s nejbizarnější groteskností. Neprávem řekl o něm kdosi, že jest clownem moderní literatury. Úžasný cynismus, brutálnost a zase bezmezná rozpustilost jsou charakteristickými znaky všeho, co z péra jeho vyjde. Pokusil se v povídce, básni, dramatě, aniž by v kterémkoliv z těchto genrů byl docílil větších úspěchů, než právě jakousi zvláštní pozornost, kterou si konečně vynutí každá nezvyklá, z rámce se vymykající, bizarně zabarvená věc, i když nemá vlastní hodnoty umělecké. Jeho podivínské nápady, uložené v číslech »Simplicissima«, jeho výstřední nechutné a odporně brutální, ale přece zase lákající, v detailu pěkné básně a povídky (charakteristický soubor většiny dosavádních jeho prací

v tomto směru podává originální knížka »Fürstin Russalka«) i jeho dramatické pokusy (z nichž jmenovitě »Erdgeist«, když se objevil, vyvolal podivnou směs odporu a veselosti), celá jeho dosavádní práce, — nijak příliš bohatá, uvážíme-li, že jest mu již třicet sedm let, — zjednala jeho jménu v Německu jakousi známost. Ale jest to ona podivná sláva, kdy člověk jest spíše pověstným, než proslulým.

»Komorní pěvec« stejně jako ostatní dramatické pokusy Wedekindovy se nikde neujal. Ani realistické umění známého činoherního ensemblu berlínského, jenž tyto tři scény pojal do svého repertoiru, nezachránilo Wedekindovy aktovky. Jsou to tři pohledy do soukromého života slavného pěvce, pronásledovaného přímo slávou a úspěchy — úspěchy na jevišti i u žen. V prvé scéně léčí komorní pěvec, Gerardo mladou Angličanku z jejího milostného nadšení, ve druhé, ukazuje starci, který po celý život marně se pachtil za uznáním skladatelské činnosti své, neplodnost a jalovost jeho snah a ve třetí konečně, vžene svým cynickým klidem, svou bezcitnou korrektností a mrazivým chladem, s nímž jí objasňuje svůj poměr k ní, v náruč sebevražděé hysterickou paničku, jež k vůli komornímu pěvci zapomněla na své povinnosti jako choť a matka. Něco jako problém postavení umělce ku společnosti se nepovídá, ale jenom napovídá v těchto třech scénách, kde vidíme rub divadelní slávy. Vidíme umělce, nervosně neklidného, nemajícího vlastně ani chvíle oddechu, štvaného neúprosným impressariem s místa na místo, oloupeného o radosti intimního, rodinného života a otupělého vůči všemu, bezedného egoistu, jenž však sám netěší se z ovoce své práce, nýbrž vysiluje se pro jiného. Ale komorní pěvec Gerardo není postavou z jedné litiny. Nejsme si chvílemi dost jasni, kam jej zařaditi a co si o něm mysliti. Má chvíle, kdy se zdá, že není takovým naprostým sobcem, jaký se nám jeví třeba hned v nejbližší chvíli, chvíle, kdy se nám zdá, že srdce jeho není přece jen tak zprahlé, jak jsme myslili. Jako všude jinde ve svých pracech ani tu Wedekind nezdržel se brutální karikatury. Jízlivý sarkasmus čiší z těchto scén, v nichž persifluje lásku a umění, mládí a stáří. Jako všude jinde ani zde nezná pravé míry; nekonečné diskusse, moralitní kázání a zbytečné dialogy, jimiž tato hra přímo splývá, působí trapně. V zájmu věci samé nemělo by se zde šetřiti ještě vydatnějšími škrty.

»Komorní pěvec« sehrán byl v celku velmi pěkně. V titulní úloze zamlouval se nám p. Bittner svou elegancí, odměřenou korrektností a svým klidem, kterým Gerardo dokumentuje duševní převahu nad svým okolím. Každé gesto, každé slovo tohoto chladného, úspěchům zvyklého a jimi v hloubi duše vlastně zhrdajícího muže jest vypočteno, přesně odhadnuto co do svého účinku na pozorovatele. Také nervosní neklid jmenovitě ve třetí scéně a živelný výbuch čiročirého sobectví v závěrku hry podařilo se p Bittnerovi výborně vystihnouti. Jako Helena Marová objevila se po dlouhé době na scéně opět pí. Benoniová a podala v této nevelké, ale obtížné a namahavé úloze výkon brillantní. Divokou vášeň ženy, jež lásce k chladné své modle obětuje všechny ohledy, její zoufalý bol, když sezná, že

milenci svému nebyla, než chvilkovou hříčkou, jakých již měl a bude míti ještě na sta, úplné shroucení, kdy již ze svého neštěstí nenalézá jiného východu, než smrt — to vše bylo v podání pí. Benoniové tak pravdivé, prosté a proto uchvacující, že výkon tento sluší řaditi k nejlepším, jež jsme od temperamentní této umělkyně dosud viděli. Krásný, ucelený a hluboce jímavý výkon podal také p. Řada v úloze starého pošetilce Dühringa, pachtícího se půl století marně za bludičkou skladatelské slávy. Byl to jeden z nejšťastnějších a nejkrásnějších večerů tohoto svědomitého umělce. Interpretům, právě uvedeným, dojista ne hře samé, platil bouřlivý, neutuchající potlesk, se kterým »Komorní pěvec« přijat. Dlouho se však přes to tato hříčka na repertoiru neudrží.

Více než třicet let uplynulo od premiery Šamberkovy frašky »Blázinec v prvním poschodí«. Není tedy divu, zdál-li se nám pokus jejího uvedení na scénu Národního divadla odvážným. Obavy ty byly zbytečny. Bouře veselosti hřměla divadlem a obecenstvo se při pozorování této staré frašky bavilo co nejlépe.

Za to krásným a ryzím činem bylo uvedení dramatu A. P. Čechova »Strýček Váňa« na scénu Národního divadla. »Strýček Váňa« byl zlatým hřebem zimní divadelní saisony r. 1899—1900 v Moskvě. Dlouho již neměla žádná ruská novinka tak pronikavého úspěchu, jako toto drama, objeviv ší se v prosinci r. 1899 na maličké scéně divadélka »Eremitáže« v Moskvě, vydržovaného a vedeného tamním literárně-uměleckým spolkem, na scéně tohoto divadla, které jest přímo ideálem činoherního domu se svým malým jevištíčkem, na němž hrstka intelligentních, tvůrčích umělců hrála dnes v přesně slohové výpravě staršího Tolstého »Smrt Ivana Hrozného« a zítra stejně dokonale »Strýčka Váňu«, s tím prostičkým, neúhledným, nevelkým, ale tak akustickým hledištěm a útulným foyerem. Obecenstvo, jež dnes chvělo se hrůzou, vidouc při táhlém, žalném hlaholu moskevského zvonu, na maličké, ale s obdivuhodným uměním v komnatu na Kremlu proměněné scéně umírati Ivana Hrozného, bylo ještě hlouběji a mocněji dojato, když den po té na téže scéně vidělo úchvatně krásný, neskonale jímavý poslední výjev »Strýčka Váně«. A odtud teprve pomalu klestila si krásná a jemná tato práce cestu na ostatní jeviště ruská, až konečně dostala se i k nám.

Za posledních deset let nevidělo naše obecenstvo mnoho prací, které by tak pohrdaly vším, co se nazývá technikou, v nichž by se zevně tak málo dělo a které by si přece tak kategoricky vynutily pozornost divákovu a otřásly jím tak v hlubinách duše, jako právě »Strýček Váňa«. Úchvatná prostota, upřímnost a pravdivost pojí se v této hře s dokonalým mistrovstvím psychologickým a zdrcující silou charakterisační. Jenom takový mistr plastické charakteristiky jako Čechov může si dovoliti, aby celý večer předváděl vám tenounké pásmo chudých, nenapínavých dějů skoro beze vší gradace a bez velikých, vzrušujících scén (odečteme-li konec třetího dějství). Jak zaujmou Vás cele ty postavičky, dýšící takovým žárem životního tepla, jak cítíte s nimi jejich bolest, jak sevře Vás ten těžký, neprostupný

mrak smutků, jenž nad tím vším visí, jak jste dojati, vidouce strýčka Váňu a Soňu marně toužiti po paprsku štěstí a lásky, vidouce je, jak oddaně nesou svůj smutný osud a zapomenutí hledají v práci na prospěch jiných. Jak uchvátí Vás ten plastický obraz ruského života, plný jemných a hlubokých nálad. Instinktivně cítíte se tváří v tvář dílu, jež nemá nic společného s běžnými dramaty, jež ovládají moderní jeviště.

»Strýčku Váňovi« dostalo se u nás velmi pečlivého provedení, které ovšem silných lokálních barev nedovedlo vždy tak postihnouti, jako ideální interpreti moskevské «Eremitáže«, ale které přes to jest z nejlepšího a nejreelnějšího, co nám naše činohra vůbec podala. Souhra byla velmi dobrá, režie byla správná a plna porozumění.

K.

*

Z francouzských divadel. Nejdůležitější událostí letošní ve francouzském divadle jsou dvě komedie, jež se hrají v dvou boulevardních divadlech pařížských ve »Vaudevillu« a »Nouveautés« a jež jsou obě dílem Alfreda Capuse. Ve »Vaudevillu« hrají jeho rozmarnou komedii z pařížského života: »La veine« a v druhém divadle bujné a zdravé líčení z maloměstského života: »La petite fonctionaire«.

Poněvadž Národní divadlo připravuje pro letní období Capusovu veselohru »Manželé Leontiny«, bude snad zajímavo pro naše čtenáře stručně se zmíniti o autoru neobyčejně zajímavém, nevšedním, který se uchází se zdarem o dědictví řízného humoru Sobichova a duchaplné ironie Meilbreovy a bude asi nejpopulárnějším mezi humoristy francouzského divadla.

Alfred Capus působí na jevišti nenucenou prostotou a přirozeností děje. Jsme daleko od pitvorných, nepravděpodobných dějových eskamotáží vaudevillistů.

Síla Capusova nespočívá v bizzarnosti a burlesknosti episod, ale v mistrné kresbě figur, ve vystižení komickém v povahách, a pak v jiskřivé a smavé duchaplnosti dialogu.

Capus čekal dost dlouho na svůj úspěch. Ale dočkal se ho ještě mlád. Je mu čtyřicet let. Je velmi roztomilým a elegantním Pařížanem, jeho monokl je skoro tak populární v klubech a salonech jako monokl Aureliena Scholle. Vlastně byl. Dříve, když mu bylo kolem třiceti, kdy více žil nežli pracoval, kdy se uvazoval na otiskování drobných humoristických dialogů ve »Figaru« a »Gauloisu«, byl Capus nenuceným světákem, clubmanem, sportsmanem, boulevardisem. Připravoval se tehdy na svou dráhu dramatického spisovatele. Žil, aby mohl život líčit na jevišti.

Capus narodil se v Aix. Studoval technické vědy a když udělal velmi svědomitě všechny možné zkoušky — stal se žurnalistou. Žurnalistou může se státi každý, a žurnalista se může státi vším. Povolání široce rozevřené, přístupné, volné. Vejdete do něho jako hladový bohém a vyjdete jako ministr. To aspoň stává se někdy ve Francii.

Capus uvízl dlouho v žurnalistice. Získal si popularitu svými rozkošnými dialogy, v nichž se posmíval všem. Rozdával svého ducha

v drobných mincích — a velké utrácel . . . Byla to doba jeho světáckého života. V Paříži bylo velmi veselo před Panamou a Dreyfusovou aférou. Žurnalistům a bursianům kvetla pšenice. Capus protloukal noci v hernách klubů. Kdo neviděl karbanickou horečku v pařížském klubu, nemá pravou představu o této chorobě. Pařížané, cizinci, ctihodní senatoři, podezřelí dobrodruzi, exotičtí aristokrati, elegantní pobudové, urození darebové, učenci i literáti, do svítání, do bílého dne sedí u zeleného stolu. Je to ztřeštěná štvanice Štěstěny. Alfred Capus poznal nejzajímavější směsici lidí v této hazardní a zhýralé společnosti, pozoroval, studoval, dělal si poznámky a tak se stal jedním z nejbystřejších znalců pařížského života.

Též turf (závodiště), divadla a café-concerty, elegantní restauranty v ulici Royale a v avenue d'Opera, i krčmy na Montmartre byly navštěvovány stále lajdajícím humoristou, který pod maskou světáckého zevlouna a povaleče, skrýval neobyčejnou čilost a pracovitost pozorujícího literáta, snícího o dílech, v nichž chtěl zobrazit vše, co zažil.

Capus se stal shovívavým filosofem, který všechno dovede odpustit. Takovými bývají jen lidé, kteří mnoho viděli a zažili. Ty nikdy nemůže roztrpčiti špatnost, ubohost, směšnost lidská, dovedou ji pochopiti a proto též odpustiti. Tato shovívavost a vlídná roztomilá ironie karakterisuje díla Capusova.

Když byl deset let se potloukal po boulevardech, napsal spousty vtipných dialogů satirických, pak teprve odvážil se a sepsal komedii. A měl hned úspěch. Jak svudný a roztomilý cynik podmanil si obecenstvo i na jevišti. A nyní, po velkém, dvojnásobném vítězství na obou předních nivách boulevardních, stal se »králem vaudevillu«.

—*a*—

*

Přehled literární.

Švýcarsko v XIX. století. Referuje Dr. B. Prusík. Úhledná knížka, vydaná švýcarskou vládou a určená pro Pařížskou výstavu r. 1900 poučuje nás o soudobém stavu šťastné republiky středoevropské. Vybírám z hojného materiálu jen data českému čtenáři nejzajímavější. Politické zřízení jest v celku známo, proto omezuji se jen na těchto několik slov: Každý z 25 kantonů volí si 2 poslance do státní rady; mimo to volen jest za každých 20.000 obyvatel jeden poslanec do národní rady. Obě tyto rady tvoří spolkové shromáždění a toto jmenuje ze svého středu spolkovou radu (se sídlem v Bernu) a spolkový soud (se sídlem v Lausanne). Spolková rada je sedmičlenná a její členové po řadě stávají se na rok presidenty republiky.

Dle posledního sčítání lidu roku 1888 mělo Švýcarsko 2,917.754 obyvatel (r. 1850: 2,510.494 ob.); mužů bylo 1,417.574, žen 1,500.180. Cizinců napočteno 229.650. Rodin napočteno 637.835, domů 400.121. Hustota obyvatelstva jest 99 lidí na 1 km². Kdežto r. 1880 bylo 7255 vystěhovalců, r. 1890 docela 7712, klesl počet vystěhovalců r. 1895 na 4265 a r. 1898 docela na 2288! Toto ubývání vystěhovalectva jest dobrým znamením pro spolkové státy švýcarské.

Pokud se jazyka tkne, mluví dle posledního sčítání: 72% obyvatelstva německy (a sice na východě a ve středu Švýcarska), 22% francouzsky (na západě), 5% vlašsky (na jihu), 1% rhaetoromansky a dialekty místními.

Dle náboženství jest ve Švýcarsku 58·79% protestantů, 40·56% katolíků, 0·29% židů a 0·36% jiného vyznání. Rivalisuje tedy ve Švýcarsku katolicismus s protestantismem, jenž doposud má převahu.

Vyučování jest opatřeno ve Švýcarsku velmi pečlivě; jeť tam školství nižší zastoupeno 3617 školami o 12.252 učitelích a 553.970 žácích; školství střední zastoupeno četnými gymnasii, obchodními školami, hospodářskými školami, zvěrolékařskými ústavy a 38 učitelskými ústavy; školství vyšší zastoupeno 1 polytechnikou (v Curychu o 1390 studentech), 6 universitami (v Curychu, Bernu, Ženevě, Basileji, Freiburce a Lausannu o 5000 posluchačích a skoro 1000 posluchačkách.)

Armáda švýcarská sestává (dle výkazů r. 1899) ze 149.560 mužů řadového vojska, z 85.676 mužů zálohy, a 271.780 mužů domobrany. Roční vydaj na armádu činí okolo 25 millionů franků.

Krásná umění postrádají bohužel ještě důstojné školy, tak že většina švýcarských umělců musí se vzdělávati v cizině.

Dovoz do Švýcarska obnášel r. 1898 sumu 1.065,000.000 franků, vývoz pouze 724,000.000 franků. Nemovité jmění třídy rolnické obnáší cenu 3^1_2 milliardy franků.

Zajímavá jsou čísla, pokud se tkne návštěvy cizinců, která, jak známo, právě ve Švýcarsku jest každoročně velice hojná. Ve Švýcarsku jest okolo 5000 hotelů, z nichž 1700 o 95.000 lůžkách je zbudováno jen k vůli letní záplavě cizinců; hotely ty zaměstnávají 25 000 služebných obojího pohlaví. Roku 1898 navštívilo Švýcarsko 2,26[illegible].000 cizinců, z nichž byli rodem: 33% Němců, 22% Švýcarů, (pouze) 15% Angličanů, 12% Francouzů, 5% Američanů a 13% jiných národností. Za saisonu vydělají hotely ty značnou sumu 147 milionů, tak že jedno lůžko representuje asi kapitál 6000 franků.

Boj proti alkoholu ve Švýcarsku způsobil, že r. 1886 byl prohlášen monopol alkoholu, jehož zavedení se výborně osvědčilo.

Že dopravní prostředky v zemi tak cizinci navštěvované jsou co nejdokonalejší, netřeba snad ani dokazovati.

*

Reforma slavistických studií na Rusi. Spisy K. J. Grota a Vl. Franceva. Minulý rok zúčastnila se skoro veškerá ruská intelligence veřejné ankety, týkající se reorganisace ruské střední školy a university, jejíž autonomie je neslýchaně okleštěna. Na universitě mají vládou jmenovaného rektora, několik inspektorův a subinspektorů, kteréž úřady vyžadují velice mnoho taktu, má-li se svoboda mínění přece jen zachovávati; podobně má každá střední škola direktora, jenž zastupuje ústav proti veřejnosti (přijímá návštěvy rodičů) a pak ubohého inspektora, jenž řídí vlastní vyučování a zastává tedy funkci našich ředitelův. Profesoři na ruských středních školách mají nepatrný základní plat 750—900; mohou však míti až přes třicet hodin týdně,

a jsou za každou hodinu placeni 60. rubly. Celkem stojí si dnes rakouský profesor mnohem lépe než ruský, kterému však dostačí do pense pouze 25 let. V Rusku neradi vzpomínají na zkostnatělou byrokratickou činnost starocha Deljanova, nástupce hr. Tolstého, který fedroval Čechy.

Všeobecně se volá nyní po reformě, která se má však hlavně vztahovati na reorganisaci vyučování.

Nedávno vyšlo v Berlíně u Steinitze dílo »Rusko v předvečer 20. století«, v němž je věnován zvláštní oddíl universitám. Všeobecně se hádá, že to napsal starý liberal Boris Čičerin.

Osudy slavistiky na universitě a střední škole se specielně zabývá spis K J Grota: Ob izučenii Slavjanstva (Объ изученіи славянства), Petrohrad 1901, cena 60 kopějek.

Syn bývalého místopředsedy ruské akademie je osobnost literární činností svou nám velice blízká (Morava a Maďaři od pol. IX. do zač. X. stol, K dějinám Uher a Slovanstva v XII. stol. Vzpomínky na Pervolfa, Maďaři a Slované v minulosti, Paděnie zemskago stroja v češskom gosudarstvě. Kritičeskij otzyv o knize A. Jasinskago).

Spisek tento Ob izučeniji slavjanstva obsahuje vlastně čtyři pojednání, z nichž nejdelší se obírá právě dějinami slavistiky vůbec a původně bylo určeno pro ruský překlad Brockhausova lexikona, v němž jsou články týkající se Ruska arci rozšířeny. Stodvacetimilionový ruský národ se nevzmohl po dnes na svůj samostatný naučný slovník!! Slavná redakce Brockhausova slovníka seškrtala prof Grotovi původní článek o dějinách slavistiky, a proto jej zde vydává samostatně. Je to velice cenná informační monografie, k níž je ovšem potřebí znalosti naší slovanské vědy, aby každé suše vypočítávané jméno mělo v mysli naší určitou literární fysiognomii. V takovéto obsažné, úsečně podané studii je těžko uvésti vždy krátce a šťastně všechny charakteristické zjevy; je obtížno zachovati u každého národa pravé míry, rovněž u jednotlivcův, zvláště považíme-li, že autor také kontroloval úspěchy slavistiky u jiných, neslovanských národů. Vzpomeňme si, kolik bohemistů by dovedlo napsati dějiny hnutí slovanského v Rusku nebo u Jihoslovanů! Jindy nemohl se autor vyhnouti slovníkářskému tónu, a opět jinde bychom rádi viděli některé jméno přidané; pro ruské čtenářstvo je zajímavé, kdo se zvláště obírá russicis, kdežto pro dějiny slavistiky mnohé takové jméno nemá valné důležitosti.

Počátky vědomí slovanské příslušnosti vidíte již v Nestorově kronice »Pověsti vremennych lět«, u nás se jeví u Husa, Blahoslava, u Jihoslovanův u Križaniče, jemuž se odměnilo Rusko Sibiří.

Pravé dějiny vědy slovanské počínají vlastně Dobrovským, tímto vznešeným patriarchou naší vědy.

A ted vidíme několik velryb, které plují po slovanském moři: Dobrovský, Šafařík, Miklosich, Jagić, mezi nimiž se prohánčla štika Kopitar. Vedle těchto duševních velmožů vládnou po jednotlivých slovanských mořích ryby zvyklé spíše jen na domácí vody, jiní z nich dovedou proplovati dvoje i troje vodstvo.

K literatuře české třeba dodati, že máme zásluhou p. dvor. r. Gebauera největší a nejmodernější grammatiku, jakou se tak hned druhý národ pochlubiti nemůže. V literární historii se bohužel nemůžeme měřiti s Němci (ač i tu se staly v době poslední dva pozoruhodné pokusy), ale sami Rusové teprve v časech nejnovějších mají dílo Pypinovo. U nás se jeví patrný nedostatek větších literárně historických monografií, zvláště nejstarší literatura česká čeká dosud na toho, kdo by objasnil systematicky její souvislost s literaturou latinskou, eventuelně probral vliv její na sousední národy. Nejpatrnější mezerou u nás je, že jsme nedovedli ani účtovati sami s sebou za minulé, 19. století, ač tu máme spracováno celé půlstoletí ve vzácném památníku České Akademie. U nás se neobjevila ani taková kniha, jakou vydal Novakovič Srbům. Francouzského díla: Čechové v XIX. století, jemuž starostlivá »Neue Freie Presse« udělala tak perfidní reklamu, bohužel neznám. Je bohužel viděti u nás, že máme množství praktických juristů, ale stěží bychom se vykázali vyjma malou řadu odborníků také vědeckými pracemi, jež by oprávňovaly k nadějím na druhou neb třetí českou universitu. Také politický život absorbuje nám mnoho nadaných hlav, a pak uznati třeba, že materielní postavení českých učenců a umělců (pokud nejsou v státní službě) není závidění hodné.

V dějinách slavistiky v našich zemích lze rozlišovati dvě periody; v první periodě Cechové vévodili v této vědě: Dobrovský, Šafařík, s přátely Palackým, Jungmannem, Celakovským, Hankou a pak periodu úpadku, kterou Grot charakterisuje takto: »Vpročem v Čechii slavjanskija izučenija v poslědnija děsjatilětija silьno otstali, pri čem ne bez vlijanija byli vsepogloščajuščaja vnutrennjaja partijnaja borьba i někotoryja političeskija nastrojenija sredi molodych češskich istorikov i pisatělej (v duchě nacionalьnago separatizma), iduščija v razrěz so starymi češskimi tradicijami«.

Na str. 34. vypočítává autor ony naše filology a starožitníky, kteří se zvláště českými a slovanskými studiemi obírají.

Referenta z pochopitelných příčin zajímalo zvláště toto nejdelší pojednání z knihy Grotovy, ale tři ostatní články týkající se ruské společnosti a Slovanstva o nedostatečné známosti ruských středních stavův o slovanském světě a pak slavistika na université — jsou i pro české čtenáře v mnohém poučny.

Poslední studentské bouře na Rusku, zastřelení ministra vyučování a jmenování Vanovského, doprovázené vřelým listem carovým, novým ministrem vyučování, vše to činí knihu Grotovu aktuelní.

Co se tkne vysoké vědy slavistiky, tu stojíme my a v Německu mnohem výše nad slovanským Ruskem, kde byla r. 1884 slavistice zasazena smrtelná rána. Věda Vostokova, Bodjanského, Pogodina, Srezněvského, Hilferdinga, Lamanského stala se jaksi přílepkem klassické filologie a odstrčena na poslední místo. Ruští politikové a ministři dokázali tu opět nešťastnou ruku. Grot volá tedy po nápravě in omnibus membris ruské společnosti.

Ruské university mají — oproti našim pojmům — vlastně dvě filosofické fakulty; totiž matematicko-přírodovědeckou a historicko-filoofickou, jako mívaly staré akademie nebo učené společnosti obdobné střídy. Ale obě fakulty tyto jsou samostatné, od sebe naprosto rozdílné. Ubohý posluchač slavistiky musí nejprve poslouchati několik semestrů klassické filologie — což tedy vlastně pro svůj obor ztrácí — načež asi dva roky poslouchá slavistiku, která na různých universitách různě dopadne podle individualní záliby professorovy. Komu nepřeje štěstí, aby se komandirovkou zdokonalil za hranicemi, ten zůstane na vždy professorem střední školy, jenž klesá pod tíhou hodin a korrektur.

Dějiny slovanských národů, zvláště rakouských, se seškrtávají na pár řádek, aby žáci nebyli »přetěžováni« — už pomalu i na Rusku bude znám tento neštastný pojem. — Je to v Rusku skoro naopak jako u nás. Na některých gymnasiích u nás dovedou žáci odříkati války o dědictví španělské jako když bičem mrská, ale o dějinách Polska, Srbska, Bulharska nebo Ruska vědí méně než mnohý Němec.

Takové reciprocity našeho slovanského vědění a ignorancí sestaviti bylo by věcí velice záslužnou. Začali bychom se pak jednak styděti (a to je známka pokroku), jednak bychom hledali příčiny zla a hleděli mu odpomoci. V Praze by musilo přestati už jednou ono nezdravé vyrábění slovanské vzájemnosti, která svědčí pravidelně o neznalosti skutečných poměrů, jak už posl. Hořica v knize »Osoby a věci v Chorvatsku« pravdivě poznamenal: »na základě obecné ‚slovanské vzájemnosti', která v tom záleží, že o sobě nic podstatného nevíme.

Když car Osvoboditel se rozhodl, že nutno učiniti konec sveřeposti turecké nad Jihoslovany, vydáno památné provolání k národu. Lid četl: »Pomoci bratřím Slovanům« a ptal se: »Co je to bratr Slovan«; ale pak četl dále »pravoslavným«. -- »A, pravoslavným...« třeba pomoci, dokládali ruští dobráci, kteří zrovna v témž okamžiku nevěděli, co je »brat Slavjanin«.

Když jsem loni na Malém Lošinji studoval chorvatský dialekt, seznámil jsem se s ruským plukovním lékařem, který skoro německy neuměl. Kdysi mně velice rozmrzelý vyprávěl, že se ho neteř bývalého rakouského ministra (z dob arci minulých) — starší dáma — zcela seriosně tázala, mají-li v Rusku psy a kočky, a zdali jim smetana tam v Rusku na mléku nezmrzne.... Omlouval jsem dotyčnou dámu — že je Němkyní.

Obráceně se dosud často přihází, že i ruská inteligence má o nás v pravdě francouzské pojmy, i když byla v českých lázních, jež leží (podle Holečkova vypravování) v »Janjohaneu«.

Nedávno mně v Arco má krajanka z Moravy vypravovala, že se jí vnučka skutečné tajné radové z Petrohradu, asi 17 letá slečinka, ptala: »Jsou-li Češi Němci nebo Slovany, že prý jí trochu rozumí, když mluví s matkou česky!«

Má milá Hanačka vyprávěla to s tak patrným rozhořčením, div se nad »urážkou« touto nedala do pláče.

Jistého professora (nyní inspektora na gymnasiu) považovala ruská společnost za Čuchonce, poněvadž o sobě říkal, že je — Čech.

Je v zájmu obou národů, by se podobná ignorance neopakovala. Spis Grotův patří k oněm řídkým zjevům, hledajícím odpomoci. Největší vinu na tom, že v Rusku o nás nic nevědí, mají arci noviny, které by si měly důkladně přečísti dobře míněný článek v »Slavjanském věku,« který vším právem vyčítá ruským žurnálům, že redaktoři jejich neznají slovanských zemí a že listy tyto mají spolupracovníky na celém světě, jenom ne mezi Slovany; a pakli mají dopisovatele v našich zemích, tedy jsou to bohužel stranníci a nikoliv referenti o snahách veškerého národa. Na tomto místě třeba doznati, že redaktor »Nového Vremenu«, dr. Vergun, zná osobně poměry všech slovanských národův, však je bílou vránou mezi ruskými žurnalisty, kteří většinou v cizině jsou židé.

Další citlivý nedostatek v pěstování slovanské »vzájemnosti« je okolnosť, že Rusům scházejí četní Francevi, Speranští, Petrovi . . . . . Nejhůře je, že nemají populárně vykládané slovanské vědy i širším kruhům přístupné. V Rusku nyní nemají orgánu podobného Jelínkovu »Sl. Sborníku« ani Černého »Sl. Přehledu«, ba ani takové revue jako je naše »Česká revue«. Ostatně popularisování vědy, zvláště slovanské, patří k nejobtížnějšímu umění — o tom je každý odborník přesvědčen.

Zvláště bolestnou stránkou je nedostatek slovanských knih, a smutné poměry knihkupecké, do nichž si nelze dosti stěžovati. Z Ruska k nám jde dosud vše přes «Leipcig«. rubl za 1 zl 80 kr. A od nás do Ruska to jde ještě hůře; studium slavistiky je tím nesmírně stíženo. U Topiče mají sice řadu vybledlých ruských knih, jimž sluníčko ve výkladní skříni olíbalo barvu na deskách; knihy ty jsou tam vždy tytéž, není »koupěchtivých«,

A takových středů, kde by bylo možno obdržeti ruskou nebo polskou knihu, jest u nás pramálo.

Prof. Grot uvádí ještě různé prostředky, jak by se měli Slované lépe poznávati; výsledek bude, že zůstane zase vše při starém. Nejdůležitější partií jeho spisu jest oddíl, kde popisuje rozšíření studií slavistických v Německu, Francii, Anglii a pak onen díl, v němž navrhuje reorganisaci stolice pro slovanské jazyky a literatury. Část tato je rázu čistě akademického a přednášky na universitě budou vždy záviseti na individualitě professora a nahodilých studiích jeho.

Spis Grotův nutí k přemýšlení a možno o něm napsati celou studii. Učinil tak ku př. prof. Francev z Varšavy, známý přítel našeho národa a důkladný znatel naší literatury, zvláště obrozenské, o čemž opětně svědčí brožurka jeho »Ob izučenii Slavjanstva« obsahující dvě pojednání: I. Slavjanskoje knižnoje dělo a II. Obščeslavjanskij žurnal. V prvním ukazuje Francev, s jakými obtížemi pracovali naši vlastenci s počátku minulého století, chtěli-li míti ruskou knihu. Při tom uvádí z dopisů českých spisovatelů místa, jež této bolesti dávají výraz, zvláště stěžoval nedostatek slovanských knih a obtížná doprava jejich studie, Šafaříkovy, Jungmannovy, Markovy, Celakovského, Kollára a jiných. Nejhorlivějším sběratelem slo-

vanských knih v Praze byl Vjačeslav Vjačeslavič Hanka, této zásluhy nesmí mu nikdo upírati. Dály se pokusy se slovanským knihkupectvím a s bibliografií, ale vždycky selhaly«, příčiny tohoto nezdaru byly a jsou různé. Knihkupci, jako pouzí obchodníci, nemají pro podobnou věc vzdělání, a učení páni nemají příslušných obchodních zkušeností; největší překážkou však je, že vlastně s ruskými knihkupci nemáme žádného spojení; je nutno knihy hotově platiti a nelze jich remitovati.

Je-li u nás zle, jsou na tom v Rusku samém mnohem hůře. Tam každou zásilku knih z ciziny přicházející pošlou do censury, kde měsíce leží, načež nutno za to ještě zaplatit nesmírné peníze. A tak se ještě stává, že Rusové nám dokonce závidějí.

Velice zajímavá a poučná partie pojednání Franceva se týká pokusů založiti slovanské knihkupectví — je viděti, že nikdy nikdo neměl zrovna u nás pro nejdůležitější otázky pražádného pochopení, a pak bolestný výkřik týkající se bibliografického ukazatele jednotlivých slovanských národův! To jest ovšem věc veledůležitá; ale jak ji provésti? Snad by ji mohl vzíti do ruky nový »Literaturnyj Věstnik« nebo by bibliografie ruská a polská z królewstva mohla býti zastoupena v »Žurnale ministerstva narodnego prosvěščenija«?

Bulharská bibliografie mohla by býti oddílem při »Sborníku« bulh. ministerstva, o němž jsem již několikráte zde referoval; v Srbsku při »Glasniku« Akademie; u Lužičanů při »Časopisu Maticy Serbskije«, ale jak odpověděti na otázku bibliografie, rakousko-uherské bibliografie, to věru nevím. P. Francev myslí, že by tu mohl činiti dobré služby časopis vycházející u Řivnáče za redakce dra Zíbrta. Bohužel ho neznám; o takovém literátu jako jsem já vědí čeští nakladatelé jen tak dlouho, pokud je redaktorem feuilletonu a dělá vlasteneckým nakladatelům reklamu. Snad by byl bohužel zaniklý časopis dra Tobolky zrovna zde mohl dělati dobré služby, ač také nepopírám důležitost centralního organu rakouských nakladatelů, do něhož českou bibliografii obstarával Urbánek.

Správnou a spolehlivou bibliografii rakouských Slovanů by mohl vésti pouze takový institut, do něhož přicházejí povinné exempláře z celého Rakouska a kde jsou úředníci se slavistickými vědomostmi, literati a bibliografové, kteří jsou pro podobnou veledůležitou práci vlastními spisovatelskými pracemi oprávněni. Byly by to tedy dvorní bibliotheka, knihovna ministerstva vnitra a ministerského předsednictva. Knihovna ministerského předsednictva byla v posledních letech zrušena a neexistuje de facto, v knihovně ministerstva vnitra není ani jeden konceptní úředník jednoho slovanského jazyka znalý, zbývá tedy jediná dvorní knihovna, která by k tomu byla nejpovolanější. Snad veřejnost naši bude zajímati, když jí jako bývalý knihovní »diurnista« oznámím, že rakouská bibliografie byla nejpečlivěji pěstována za ministra Bacha, který byl zvláštním přítelem literatův jako ku př. našeho Kollára.

Ostatně . . . .

Jak by však vypadala bibliografie uherských Slovanů, nevím, a nedovedu si jí ani představiti, když ani u nás nikoho není, kdo by měl pro podobné věci smysl a — prostředky.

Zrovna o této otázce bych cítil, že jsem povolaný a že bych mohl mnoho psáti. A proto — nic.

V druhé části své stati jedná Francev o »všeslovanských žurnálech«, o nichž jsem se skepticky zmínil již, když jsem referoval po prvé o »Slavjanském Věku«; pochybuji, že by byl znal Francev tuto nahodilou maličkost. Pro mne jest jisto, že přese všechny čistě slovanské Věstníky, Přehledy, Obozrenija, Izvěstija etc. se udrží pouze německý Archiv.

Suď to Bůh!

Mél jsem tisíc chutí přeložiti článek Franceva do češtiny.

Arco. — *ará* —

*

Vývoj kritických theorií v XIX. století na Rusi.

Vissarion Grigorjevič Bělinskij. Do záhlaví této studie nebude zbytečno zasadit několik myšlenek »o situaci, jež visela nad ruským životem let dvacátých a třicátých. Pojem »visela« není v tomhle daném případě prázdným slovem, nemá ani stínu po onom čistě frásovitě zabarveném tónu, do něhož se v moderní kritice často skrývá jasnost a průhlednost dikce. Nad ruským společenským, sociálním i literárním a uměleckým životem skutečně tenkráte něco jen viselo, skryto v šedivých mlhách a ještě neobnaženo, něco neujasněného, probíjejícího se, něco, co nemělo ještě pevné půdy, co ještě své vlastní duše ani nenalezlo, tím méně ji pak procítilo a zahřálo hořlavým teplem národní poesie. Abychom aspoň poněkud odkryli mlhavou roušku s tohoto vnitřního kvasení a prolívání směrů, pokusíme se dvěma, třemi čarami nakreslit několik gloss k reliefnějšímu vystoupení ruského vnitřního života, jak se projevil na počátku XIX. století.

Repressivní system druhé polovice vlády Alexandra I., v níž o nějakých reformách nebylo ani řeči, vždy ostřeji a patrněji vyvolával nespokojenost utlačeného ruského lidu a cítících s ním svobodomyslných mužů let dvacátých. Na literatuře i na umění ležela celá řada paragrafů, které je do nepoznání sešněrovaly a nedaly se z nich ani jedné typičtější složce volně projevit. Z tohoto formálního stlačení rodila se v literatuře snaha tajně a všemi přístupnými prostředky podrýt panujícím směrům půdu pod nohama, strhat z nich kus po kuse, povalit je a z jejich mrtvého dna dáti vyrůst novým náběhům a chutnějším rozmachům. Plody této tajné literatury i smělé básnické protesty několika nadšených debutantů nepřestávaly na vládní tělo útočit, vražejíce mu do scvrklého a už vybledlého masa ránu za ránou. Alexandr, ač jeho měkká a vnímavá duše trpěla vědomím, že je s ním lid nespokojen, ničeho neučinil, aby zlepšil stav věcí. Proto sotva r. 1825 vypustil otěže vlády z mrtvých rukou, vzplanulo v Petrohradě krvavé vzbouření dekabristů, jehož průkopníky a hlavní vůdce dal nástupce Alexandrův Nikolaj co nejpřísněji potrestat. Mužové energičtí, z nichž nevymřel ještě všechen cit a v nichž oheň mravního nadšení nevyhasl ještě docela, lidé, kteří i v současných poměrech uměli mít vlastní přesvědčení a nechtěli je na trhu za hladký usměv nebo za peníze prodávat, ustoupili dobrovolně do pozadí nebo se cele věno-

vali kultu čistého umění a první místa zaujali chameleoni z doby Alexandrovy, podlízavě podporujíce zájmy i Nikolajovy a stěžejní sloupy držíce pod ním na vlastních bedrách. Většina uvědomělého obecenstva spojila se s těmito muži bez barvy a bez určitého vyznání, kteří mu strakatými čarami militarism a krutovládu Nikolajovu malovali jako jediný opravdu národní system, odpovídající prý starým národním tradicím a celé lidové povaze ruské. Tento šosácky střižený system tak zvané úřední národnosti ovládl v ruském obecenstvě zejména kruhy vyšší, jsa tak úplným potvrzením a násilným theoretickým ospravedlněním i vychválením úředního status quo, jediné uznanou formou narodního života, silně zapáchající zpátečnictvím a podlízačstvím. Byl tedy dojem událostí z konce r. 1825 velmi silný a měl široký vliv na tok celé další doby i na osud celého národa. Ale tento stav věcí měl své hluboko zabořené kořeny v celé povaze času i většiny obecenstva, jehož představám i mravům tak odpovídal, že se těšil veliké populárnosti. Takový konservatism svou podstatou začal mnohem dříve. Už poslední léta Alexandra I. jasně a určitě vjela na tyhle cesty a události r. 1825 zvětšily jen předpojatost proti jakémukoli vybarvenějšímu příznaku politických zájmu v obecenstvě. Tento konservativní system vládního opatrovnictví vyřkl také hned na počátku zásadu, že poněvadž kvašení dvacátých let mělo svuj původ v povrchním vychování, volnověrectví a ve svobodomyslnosti cizích učení, třeba zvláštní pozornost obrátit na vychování mladého pokolení v duchu zásad čistě ruských a vzdáliti všecko, co by těmto zásadám nějak odporovalo. Na týchž tradičních zásadách, postavených na stupeň neklamné pravdy, měl býti založen veškeren státní i společenský život.

Takovým stavem věcí dá se snadno vysvětlit úplný nedostatek ruské publicistiky a smutný ráz tehdejší literatury vubec. Literatura nesměla se o nejpalčivějších otázkách národního života, o společenských a politických problemech, o různých vnitřních i vnějších záležitostech, o nevyhnutelnosti reforem administrativních a soudních, o selské otázce a vubec o tom, co se jakkoli dotýkalo státu a správy, ani zmínit. Takové poměry nebyly oyšem zdravé ani pro literaturu ani pro obecenstvo. Chtěla-li literatura vyjadřovat lepší, progressivní snahy obecenstva a chtěla-li mu ukazovat vyšší, mravní a společenské ideály, hájit jeho osvěty a volného rozvoje, musila jít zcela jiným směrem, nežli který jí ukazoval vládnoucí system. Proto dají se na této době zcela markantně nahmatat dva hlavní literární proudy, z nichž první tekl po cestách, jak mu je předpisovala úřední národnost, vychvaloval stávající poměry, jsa vubec nástrojem a výrazem zpátečnického konservatismu. Druhý proud přejal liberalismem dvacátých let začaté dílo svobodné kritiky, zkoumaje národní i společenské poměry. Tomuhle druhému proudu bylo nejdříve vypracovati jasné theoretické představy a hotovější i ucelenější pojmy o národním ruském životě. —

A v takových poměrech narodil se v Sveaborgu tvůrce samostatné ruské kritiky a zakladatel esthetické literární historie na Rusi, Vissarion Grigorjevič Bělinskij. Po celý svůj život byl nej-

ohnivějším přívržencem, nejčinnějším šiřitelem, hlasatelem a obhájcem nových idejí a nových směrů v ruské literatuře let třicátých a čtyřicátých. Rodinné poměry mladého Bělinského nebyly pranic růžové a ani dost málo lákavé. Leželo na nich mnoho mravní špiny a intellektuelního zmrtvení. Jeho otec, původně vojenský a pak okresní lékař, byl od dob, kdy jsa veřejně obviněn z neznabožství, oddal se pití, duševně skoro úplně mrtev, poztrácev a zradiv v sobě všecku bývalou pružnost, měkkost a intelligenci. Ani matka Bělinského nestála nad průměrným normálem obyčejných žen a tak nemohla se vznětlivá duše mladíkova z tohoto zbahnělého pozadí do syta najísti stravy, jaké potřebovala a po které celou silou vrozeného instinktu, ještě než se v ní vědomí probudilo, toužila. Okresní školy navštěvoval v Čemboru, kde byl na jeho rodící se talent poprvé upozorněn revisor tamnějších škol a známý ruský romanopisec Lažečnikov, který se později hlavně přičinil o to, aby, když byl »pro nedbalost« vyloučen z gymnasia, dostal se na universitu. Už v této době na sobě cítě nepřemožitelný odpor k suchopárnému a nechutnému slovíčkářství, věnoval se výhradně jen tomu, co se intimně týkalo jeho nejvnitřnějších ideálních zájmů a co v něm vyvolalo aspoň hrstku nadšení. Ve všech projevech života, jak je vedle sebe slyšel šumět a hučet, hledal nitro a živý obsah, který by řešil některou z jeho mravních otázek a sílil v něm smysl pro přirozenou krásu a pro čistě citové luštění světových záhad. Taková byla jeho vnitřní struktura už v mládí a z ní vyrostla jeho celá povaha. Nejlepší životopisec Bělinského A. N. Pypin praví o něm, že na jeho vzdělání nepracovala tak škola, jako spíše nahý život v svých intimních dotycích, ne školní učebnice, nýbrž různé jiné knihy informační, věcné rozmluvy s učeným professorem M. M. Zopovem, živé hádky a polemické diskusse se seminaristy, do jejichž kroužků velice rád Bělinskij chodíval a konečně divadlo. Jeho láska k divadlu vynikala neobyčejnou intensitou a vysoko naladěnou ohnivostí. Divadlo miloval, jak sám praví, »všemi silami své duše a s celým nadšením, jehož je schopna bujná mladosť . . . .« Aby sám také pro divadlo něco aktivního vykonal, napsal směle rozklenutou tragedii »Dmitrij Kalinin.« Obsahově zrodila se přímo v nejohnivějším centru ruského života, vytrysknuvši z vlastních autorových společenských styků a jsouc jeho zkušenostmi v hlavních svých rysech diktována Romanticko-fantastickým pozadím jsou v ní proloženy četné motivy z tvrdé reality životní, jejíž stíny a obnažené rány v srdci ideálního mladíka vyvolávaly upřímný a vášnivě deklamovaný protest. Ten je také myšlénkovou osou celého kusu. Na něj nanesl autor celou bohatou klaviaturu neobyčejně širokých barev a z něho vyřízl i svou subjektivně morální tendenci, která svými velice směle vedenými čarami uhodila do nejcitlivější slabiny ruského života: do časově důležité otázky nevolnické. A jen z tohoto tendenčně zbarveného protestu dá se vyvážit vlastní váha Bělinského prvého pokusu, na němž není jinak mnoho nového ani cenného. Ostré kresby povah není v něm docela a nabubřelé dialogy a monology děj jen utápějí.

Ale jeden veliký následek kus pro Bělinského měl přece a ač-

koli v příčině umělecké zlomil autorovy intence v samém jejich středu, vyryl jeho životu zcela nové cesty, do nichž by byl třeba sotva z vlastní vůle vjel. Byl »pro neschopnost«, což třeba v úředním jazyku číst jako »pro smělé a časově revoluční zásady autorovy«, vyloučen z university a tím okamžikem cele navrácen literatuře, od níž, kdo ví, nebyl-li by ho život odřízl. Celý jeho další život je naplněn neúmornou žurnalistickou a kritickou prací, v níž prošel celou řadou vývojových fází a která mu také založila jeho duševní slávu.

Bělinskij, který v sobě probojoval trpkou školu života už v nejsnivějším mládí, kde se jiným, šťastnějším o životě a jeho úskalích ještě ani nezdálo, nemohl se zabořit do růžového idealisování, jak to činil pověstný Stankevičův kroužek, ani do abstraktního theoretisování, jak je na počátku svého duševního vývoje žila většina ruských kritiků z dob pozdějších. Před vyloučením z university byl sice na něm patrný sklon k idealisovanému uměleckému romantismu a k čistě poetickým, esthetickým a mravně abstraktním zásadám, stejně jako silná láska k vědě, nadšení pro krásu a poesii a potřeba mravního sebezdokonalení: to vše se v něm tenkrát slévalo do sebe, hořelo to v něm a chtělo se vtělit do slov. To byla také jediná páska, která Bělinského vázala s ostatními členy jmenovaného kroužku (jehož členem i on byl). V nich byla ještě čistá, ideálně zbarvená nálada, snaha po odříznutí se od života a úplném věnování se objektivnímu, esthetickému kvietismu. Tento kvietism ruských mladých generací ležel v theoretickém požadavku, aby vzdělaný člověk za každou cenu zachránil si něžnou mysl, plnou harmonie a vyhlazeného smyslu pro krásu života, aby pozoruje a analysuje život nikdy se nedíval roztrpčen a s nenávistí na jeho různé projevy, poněvadž prý roztrpčenost a nenávist nejsou harmonické a objektivně nestranné. Bělinskij naopak, když byl vyloučen z university a nucen si hledat chléb spisovatelstvím, vystoupil na jeviště literární ne už jako abstraktní esthetik a klidný pozorovatel jevů života, jak tenkrát na Rusi ještě zněla kritická formule, nýbrž rozladěn, prosáklý nenávistí k světovému zařízení a naplněn hořkostí i plamennou a vášnivou touhou po tvrdých, bezohledně bodajících polemikách. A právě tato bojovná povaha a sžíravá touha, aby měl na koho útočit, ten jeho sarkastický ton, do něhož vyléval hořkost své duše, to jeho nepadající nadšení, s nímž všude vystupoval a ostrá přesvědčivost onoho sarkastického tónu postavily literární profil Bělinského v galerii světových jmen na místo, kde ho vidíme dnes. Jim je zavázán za vše; za svou úžasnou popularitu, za svůj směrodatný vliv na utváření se ruské současné literatury i za rozvoj svého bohatého talentu. Polemická bojovnost až do konce jeho veřejné činnosti zůstala pro něj vnitřní pružinou, z níž vždy nové a nové šťávy ssál a se zdvojenou silou zápasil za své ideje. Bělinskij nikdy nebyl otrockým sluhou některého ze stvořených už směrů nebo jeho odleskem, nýbrž od počátku charakterem originálním, ostře se od vládnoucí nálady odrážejícím a jen na jeho prvních kritických studiích dá se vystopovat vliv na př. Kirějevského, Colevého a Nadeždina. Zajímavé je stanovisko, s něhož se už v svých kritických a essaystických pokusích

díval na úkoly současné ruské literatury. »Měli jsme mnoho talentů a talentíčků, praví doslovně, ale málo, velice málo umělců z povolání, t. j. takových mužů, jimž by psáti a žíti, žíti a psáti bylo jedno a totéž . . . . , jichž neubíjejí ani peníze ani vyznamenání ani nespravedlivost a kteří do posledního dechu zůstanou věrni svému svatému povolání.« »K tomu je však především třeba, praví na jiném místě, aby se u nás vzdělalo obecenstvo, v němž by vystoupila fysiognomie mohutného národa ruského. Je mimo to třeba, abychom měli osvětu, spočívající na našich vlastních pracích a na rodné půdě vychovanou . . .« Abychom kritickým theoriím Bělinského lépe porozuměli a aby nám bylo usnadněno do nich vniknout, musíme v jeho veřejné činnosti různit několik vývojových period, z nichž každá následující stojí už o několik stupňů výše než minulá. A každý tento přechod od jedné fase k druhé je znamenán dlouhým a bolestným duševním processem, řadou hořkých zklamání, těžkých pochybností a trapného zármutku.

V první vývojové periodě byly pojmy Bělinského ještě neurčity a kolísavy. Jeho kritický portret nebyl ještě zcela ujasněn a dokonce ne dobojován. Do všech stávajících směrů měl ještě stejně daleko a do každého z nich týmž právem mohl vyústit: do ideálního slavjanofilství jako pokrokářského západnictví, do abstraktní theorie čistého umění jako praktické zásady, »umění pro život« a do romantismu jako do objektivního realismu. Tyhle všecky směry se v něm ještě protínaly a zápasily mezi sebou o právo své existence.

Slavný ruský kritik A. M. Skabičevskij formuloval základní názory, pokud převládaly v první periodě Bělinského kritické činnosti, asi v tyhle poměry. Básnické tvoření dle Bělinského záleží v básníkově snaze, ideu vtěliti v obrazy umění a jest potud skutečně básnickým tvořením, pokud je nenuceno, bezděčno, přirozeno a svobodno. A ideje, básníkem reprodukované, jsou ony, které representuje národ, k němuž básník sociologicky náleží a doba, v níž žije. To jsou dva hlavní požadavky kritiky Bělinského z první periody. Svými zásadami o bezděčném, instinktivním básnickém tvoření vystoupil Bělinskij proti těm, kdo napodobovali poesii národní. Tak Puškin dle jeho mínění byl národnějším básníkem, pokud psal přirozeně a nenuceně, než když napodoboval národní pohádky. V této době utvořil si Bělinskij ideál básníka jako mučeníka idey, nezištně a sebeobětavě jí sloužícího a lidem nepochopitelného. A k tomuto jeho básnickému ideálu těsně přiléhala jeho nenávist k vznešené, velkoměstské společnosti, kterou zasypával jedovatými sarkasmy, tepaje její prázdnost, lehkomyslnost a nesvědomitost. Mimo na officielní ruskou společnost útočil Bělinskij ve svých článcích z této první doby na francouzský skepticism, materialism, nevěru a prostopášnost XVIII. století jménem idealistické filosofie německé, na zkušebnou, empirickou methodu jménem spekulativní, na politický romantism francouzský jménem abstraktního romantismu literatury německé. Proto zavrhoval literární činnost George Sandové, naopak si vysoce vážil idealistické poesie Schillerovy a Hoffmannova romantismu. Nebyl však v této době přívržencem čistého umění, čemuž zdá se nasvědčovat theorie, že básník má tvořit bez-

děčně a nenuceně. Nezavrhoval umělecksti básnických plodů, viděl-li na nich, že se jimi básníkův cit vylil upřímně a nenuceně z jeho duše. A současně, poprvé v Rusku, hlásá, že kromě ideální je ještě jiná poesie, reální poesie života a skutečnosti, která nekarrikuje ani nepřetvařuje, nýbrž reprodukuje život, odrážejíc jej na sobě. Čině pak rozdíl mezi poesií ideální a reální Bělinskij první na Rusi cítil, že se blíží čas, kdy reální zvítězí nad ideální.

Od roku 1836 datuje se druhá fase v duševním vývoji Bělinského, která znamená přechod od jeho prvních názorů do důslednějšího vyjasnění pojmů. Tento přechod od abstraktně mravních ideálů a čistě umělecko-esthetických názorů k hlásání nevyhnutelnosti a rozumnosti všeho, co jest, třeba to i odporovalo vší morálce, tedy i přechod k době, kdy Bělinskij byl prorokem a ctitelem reality, obhájcem jakékoliv nízkosti a ohyzdnosti, jen když ona existuje ve skutečném životě, uskutečnil se hlavně vlivem filosofie Hegelovy. Bělinskij prodělával v té době jeden ze svých nejkrvavějších processů duševních, stoje v samém rozcestí křižujících se směru a protínajících se zásad. Před očima jeho stále ještě visely vzpomínky na neutěšené mládí a na trudné doby gymnasijních a universitních studií, vedle sebe pak viděl všecko v jasném, kouzelném světle. Odtud se v něm rodil celý ten zmíněný duševní rozpor.

(Příště dokonč.)

*

Ruské literární paběrky.

Sebral —a r á—.

Ruská literatura v Řecku. V Řecku zamýšleli již asi před 60 lety zříditi při universitě v Athénách stolici slavistiky, ale dosud k ní nedošlo, a po poslední válce řecko-turecké, která skončila tak hanebným všestranným bankrotem Řecka, sotva asi k tomu dojde. Žádný slavista z větší říše by jistě nepřijal povolání jinak tak čestného, poněvadž jsou politické poměry v Řecku rozhárané, úředníci nepořádně placeni a s vládami mění se také — jako bohužel všude na Balkáně — také skoro všichni úředníci, ba i professoři; i důstojníci patří k nejhorlivějším politikářům, a nejmilejším zaměstnáním Řeka je, seděti pod věčně zelenými olivami, bezstarostně si kouřiti a rozumovati o tom, co se na světě semele k vůli Burům nebo následkem čínské patalie, jako činívají naši duševně vyssátí pensisté v Kinského zahradě nebo v Schönbrunně a v lázeňských místech. Ne nadarmo stěžuje si prof. K. J. G r o t, známý Čechofil a přítel Potštýnského zátiší, v nejnovější publikaci své „O b i z u č e n i i S l a v j a n s t v a“, že v Řecku se jeví pranepatrný zájem pro slovanské jazyky. Až dosud se hlavně překládalo do řečtiny, z literatury francouzské, německé a italské, teprve v době poslední počínají Řekové překládati z literatury ruské. Většinou jsou to Řekové bydlící v Oděsse, kteří jsou okolím donuceni osvojiti si ruský jazyk a poznati velkolepou ruskou literaturu. Nyní mají už řecký překlad Puškinova „Eugena Oněgina“, a teď zrovna vyšel překlad dramatu hr. A. T o l s t é h o „Smrt cařе Ivana“ v knihovně Marazliho, v níž dosud hlavně vycházela díla učená z oboru dějin, práva, filosofie. Překlad řecký pořídili dva Řekové z Oděssy,

Lefi a Sakelljarios. Kdy pak se my dočkáme toho, že se bude překládati do francíny, italštiny a řečtiny z — češtiny? Nedávno jsem psal v „České revui", že mám do tisku připravenou anthologii předních českých prosaiků do němčiny přeloženou, že hledám jen — nakladatele nebo vydavatele. Budou-li věci Zeyerovy přeloženy do němčiny, jistě si španělskou romanci jeho přeloží také Španělé. Mám po ruce italskou „Biblioteca amena"; vyšlo 579 knížek. Z posledních autorů jmenuji Jókaie, Lottiho, Sudermanna, Wagnera o Burech, Kraszewského, Marcottiho (II. Montenegoro e le sue donne), Sienkiewicze. Skoro šest set čísel — a mezi nimi není ani jediného českého jména.

Hledám nakladatele nebo vydavatele pro německý překlad českých spisovatelův; za výbor ručím.

Až to vyjde, postarám se já o italský a řecký překlad.

Na první mé vyzvání se nepřihlásil nikdo. Neumřeme-li, však se ještě přihlásíme — my. Věc je důležitá a stojí za uváženou.

*

Docent na dvou fakultách. V budoucím jarním semestru bude čísti na historicko-filologické fakultě při universitě v St. Petrohradě privatní docent B. V. Nikolskij zvláštní kurs „O lyrické poesii Feta". Nikolskij je vlastně jurista (magistr římského práva), stal se letos zároveň docentem historicko-filologické fakulty, ježto se s úspěchem obírá pracemi literárními. Je to první případ, že na petrohradské universitě čte na dvou fakultách různé přednášky jeden a týž docent.

*

Pokroky ruštiny za hranicemi. Na nové Brusselské universitě čte o ruštině nejen lektor, nýbrž, jak se v „Kurjeru" dočítáme, konají se na tamější universitě docela přednášky v ruském jazyku. V minulém roce čítal tam Kovalevskij čtyřicet přednášek o státním právu po francouzsku, a ještě více v ruském jazyku. Kovalevskij zamýšlí dávati tam každé dva roky pravidelný kurs o státním právu, mezi jiným zvláště o ruském státním právu. Při otevření university měl Kovalevskij řeč „O původu všeobecného volebního práva", ale nyní nebude již přednášeti, poněvadž odjíždí do Paříže, a na jaře se odebéře do Ameriky, kde bude míti 10 přednášek. Na místě něho přibude do Brusselu několik jiných Rusův. Některé ruské listy se následkem těchto úspěchů ruského jazyka obracejí proti ruské Akademii nauk, vytýkajíce jí, že publikuje množství prací svých členů v cizích jazycích, francouzském a německém. Proč tak nečiní v rodném jazyku, když se přece všude známost jeho v cizině šíří? Když prý se Rusové učí cizím jazykům, ať se tedy za hranicemi učí také rusky.

Mají pravdu.

Ale ty lidi, kteří v Čechách stejně čtou ruskou jako německou knihu, bych — brzy spočítal. A pak, kde ruskou knihu dostat?

*

Poslední nemoc L. N. Tolstého vzbudila opět pozornost veškeré ruské intelligence. Varjag, spolupracovník „Ruského Slova", poptal se na zdraví slovutného spisovatele a sdělil veřejnosti některé podrobnosti.

V době poslední pracuje veliký Rus velice úsilně na nejnovějším díle svém — dramatě „Trup“ (Mrtvola).*) Lékař navrhl Lvu Nikolajeviči, aby změnil svůj pořádek a méně se zajímal úsilnou duševní prací.

Podle starého obyčeje, Lev Nikolajevič každého dne se prochází po Moskvě nestaraje se nic o počasí, které bylo v poslední době zrovna zabijácké, brzy mrzlo, brzy byla obl[illegible]a.

Na jedné takové procházce se Tolstoj nastudil a lékaři konstatovali lehký druh influence. Obávajíce se, že by nastati mohly nějaké vážné komplikace následkem nedávné těžké nemoci hraběte, zakázali mu lékaři, že naprosto nesmí vycházet.

Počátkem února se mu vedlo již líp, ale dosud nesmí vycházeti.

Moskvané přicházeli takřka v procesích na Chamovnický pereulok, aby se něco dověděli o zdraví milovaného spisovatele. Skoro nikdo ho však neviděl, poněvadž stařičký spisovatel se cítí ještě velice sláb a nemůže nikoho přijímati.

*

Ukrajinské divadlo. (Dle nejnovějších pramenů**) referuje Dr. B. Prusík).

Po všechny časy a u všech kulturních národů divadlo mělo a má značný mravní a společenský význam. Čím skvělejší jest epocha toho kterého národa, čím mocnější rozmach národního hnutí, tím více jest materialu k dramatické tvorbě. Divadlo jest nejvěrnějším odrazem citů, ideí a snah, jež té které doby přivádějí společnost v rozruch.

Ukrajinské divadlo za posledních dvou, tří desítiletí vzbudilo značnou pozornost společnosti, kritiky i tisku. Obrazy ze života plné realistické skutečnosti, čarovná hudebnost ukrajinského jazyka, půvab národních melodií, bohatství národopisných zvláštností, vše to v pravdivě uměleckém provedení dosti četné pleiady talentovaných umělců přirozeně upoutalo na sebe pozornost obecenstva a vzbudilo pochvalu kritiky.

Ukrajinské divadlo má svůj původ v době starší než samo divadlo ruské, ba toto zrodilo se právě z onoho. Kolebkou ukrajinského divadla byl Kijev a počátky jeho byly rázu náboženského. Bylyť to pašije, jež v první polovině XVII. století zavedl metropolita kijevský Job Boreckij; jako všude jinde, tak i při ukrajinských pašijových hrách byl suchoparný obsah osvěžován tak zvanými interludiemi veselého rázu, z nichž víc a víc vylupovaly se samostatné hry divadelní. Tato interludia dala poprvé výraz práva jazyku ukrajinskému, ona byla prvním odleskem snah a tužeb národních lidu ukrajinského.

Prvním a skoro nejtypičtějším národním dramatem byla intermedia vsunutá do polské hry »Tragedja albo Obraz śmierci« od Bagatowicze, dávané pro lid v roce 1619 v Kamenci na jarmarce.

*) Nedávno přinesl ruský právnický časopis se všemi řečmi a vytáčkami advokátskými onen proces (z r. 1896), který přímo zavdal podnět Tolstému, aby psal poslední svůj kus „Trup“. Soud skutečně odsoudil muže i ženu.

**) Mezi jiným doporučuji studii A. Lotockého, Novosti 1901. č. 40.

Ale vývoji dalšímu ukrajinského dramatu postavily se do cesty neblahé poměry politické, boje kozáků s polskou vládou, takže vývoj ten zaražen byl na dlouhou dobu. Ale na stejně nízkém základě pěstováno bylo ukrajinské drama dále, ano k pašijím přibývaly teď i hry vánoční.

Arcibiskup Jiří Konisskij velmi se zajímal těmito hrami, ano on dával i mnohé rady autorům dramatickým: »buďtež hry ty psány jazykem žertovným, nízkým, obyčejným, slohem prostým, vesnickým, mužickým.« A vzory toho arcibiskup sám podával, napsav řadu lidových her. Vedle něho celá řada mužů — ať jmenuji jen Gorku, Prokopoviče, Dovgalevského — přičinila se o to, aby drama ukrajinské stanulo na půdě čistě národní. Již, již se zdálo, že drama ukrajinské se rozvine v nejkrásnější květ, než byly to zas neblahé poměry politické, jež jako mráz spálily poupě v rozpuku . . .

Nepříznivcem ukrajinských lidových her byl velký reformator ruský car Petr Velký. Za něho opravdu zkomíralo ukrajinské lidové divadlo, zatlačeno byvši jen na jarmarky okolo Kijeva.

Ale když lidové divadlo ukrajinské bylo v největší tísni, tu náhle rozkvětlo umělecké divadlo ukrajinské a sice snahou otce ukrajinské literatury vůbec a dramatu ukrajinského zvláště, Ivana Petroviče Kotljarevského. Jeho peru náležejí dvě hry, které do dnes nescházejí s repertoiru: »Natalka—Poltavka« a »Moskal—Carivnyk«. Hry ruské, jež byly v stejnou dobu s hrami Kotljarevského složeny i hrány, již dávno zanikly v divadelních archivech beze stopy, kdežto ukrajinské hry hrají se dodnes. A přece nebyl Kotljarevskij geniem, ba snad byl i méně nadán než mnohý autor her dnes zapomenutých. Příčina toho možno říci nesmrtelného úspěchu leží v tom, že Kotljarevskij dovedl hlubokým národním citem svým uloviti takové typické črty svého národa, takové základní zvláštnosti národního maloruského charakteru, které dodnes v životě zříme; proto dodnes hry Kotljarevského nezastaraly. A v tom je tajemství nehynoucího úspěchu prvního ukrajinského dramatika.

Epigony Kotljarevského byli Kvitko-Osnovjaněnko, Gogol-otec, Kucharenko a Kostomarov. Do té doby neměli Malorusové ukrajinští stálého řádného divadla, ba ani stálé společnosti. Hrávaliť většinou ochotníci, nebo polské kočující společnosti. Opět bylo ukrajinské drama na nejlepší cestě k rozkvětu a zase zasáhla je rána, tentokráte skoro vražedná. Byla to reakce, která nastoupila po liberálnější éře let šedesátých. Vše co jen se nazývalo ukrajinským, bylo pronásledováno způsobem bezohledným. Maličkost osvětlí tu mnoho: r. 1867 kijevští Malorusové jen s největším úsilím vymohli si dovolení k pořádání ukrajinského koncertu. V povolení však byl háček: národní písně ukrajinské směly býti zpívány pouze ve francouzském překladu! V Poltavě zakázali lidové představení (s nižším vstupným), na němž měla býti hrána »Natalka Poltavka«, a za důvod udal gubernator, že lidová představení nejsou pořádána ani v Anglii!

Vzácnou výjimku v této krušné době činilo město Jelizavetgrad, kde nejenom že dovoleno zříditi divadelní ochotnický kroužek, ale

i ob den pořádati v Poltavě zakázaná lidová představení, »pro služebné«.

Rok 1872. znamená pro ukrajinské divadlo obrat k lepšímu: byloť roku toho povoleno, pořádati v Kijevé maloruská představení. Tu začal čilý ruch. Utvořil se kroužek ochotníků, a hráno vesele v bohatém domě Lindforse, jehož dvě dcery byly nadšenými ochotnicemi. Zprvu ochotnická družina vycvičila se tak, že od r. 1874 dávala již veřejná představení v městském divadle. Byla zas krásná doba divadlu ukrajinskému, až úkaz z 16. května 1876 zničil zas všechny naděje . . .

Léta 1876—1880 byla mrtvou periodou divadla maloruského. Roku 1880 senator Polovcev a gubernator Kijevský Čertkov vymohli sami v Petrohradě opětné povolení maloruských představení. Ovšem i toto povolení nebylo bez podmínky. A dle této podmínky musí při každém maloruském představení býti dávána i jedna hra velkoruským jazykem, třeba by to jen aktovka byla. Hnedle na to sestaveno bylo několik hereckých společností, jež hrály po celé jižní Rusi. Již tehdy vystupují činitelé dnes nejčelnější v ukrajinském divadle: Kropivnickij, Sadovskij a Zaňkovecká. Přední místo mezi tehdejšími společnostmi hereckými zaujímala společnost Starického, v níž byli i všichni tito tři vynikající herci. Mimo to i chudý dosud repertoir se rozšiřoval, herci sami — hlavně zas Kropivnickij a Sadovskij — psali o závod. Dnes pak jest asi 8—10 společností ukrajinských, z nichž společnost Kropivnického jest nejlepší. Je to opravdu vzorná herecká společnost a pojala též všechny herce a herečky, tvořící nejlepší druh maloruského hereckého umění.

A jako ukrajinské divadlo stojí dnes v rozkvětu, pokud se tkne herecké části, tak tomu jest i pokud se tkne dramatické literatury. Ovšem z příčin autory dramatickými nezaviněných jest repertoir maloruský velice obmezen a sice na sferu lidovou. Prostonárodní hry se zpěvy a tancem, toť hlavní předmět ukrajinského repertoiru. Ale v tomto úzkém kruhu pohybují se maloruští autoři i herci jako praví mistrové.

Viděl jsem vzornou společnost Kropivnického v roce 1896. v Kijevě, v letním divadle »Kupečeskago sobrania«, ale mohu upřímně a bez nadsázky říci, že jak tvorba sama tak i výkony herců uvedly mě a celé divadlo v opravdové nadšení . . .

Kéž už teď nadějné ukrajinské divadlo jde stále vstříc svému zdokonalování se a kéž už nenastane mu žádná zhoubná reakce. Bylo by ho škoda!

*

E. St. Vráz: Cesty světem. Na příč rovníkovou Amerikou. V Siamu, zemi bílého slona. V Praze 1900. 1091. Nakladatelé Bursík a Kohout.

Když cestovatel Vráz v červnu 1894 po patnáctiletých potulkách světem objevil se v Praze jako hotový muž, osvědčený sběratel přírodnin, zkušený pozorovatel přírody i lidí, překvapil veřejnost i svým spisovatelským a řečnickým nadáním. Rychle získal si přednáškami

a menšími črtami z cest sympathie všech, výsledky svých prací sběratelských i úctu a vážnost odborníků. Již vydáním svých črtů v úhledné knize*) vzbudil naděje, že obohatí cestopisnou naší literaturu spisem cenným a původním. Nyní leží před námi dva ukončené svazky: obšírné vylíčení cesty »napříč rovníkovou Amerikou« o 929 stránkách s četnými přílohami, mapami, illustracemi v textu a vysvětlivkami o 86 stránkách, a menší svazek přes 200 stránek čítající o cestě po Siamu. Svazek třetí počíná líčením Číny a zápletek nynějších, které aby cestovatel z blízka posouditi mohl, studuje právě u pramene, nalézaje se od počátku ledna t. r. v říši nebeské.

Doba naše současná prohání nás důkladně po různých končinách světa. V době kvasu a úsilí po zabrání zemí různými státy nedovídáme se obyčejně čisté pravdy o skutečném stavu a hlavně socialních poměrech domorodců té které země. Vědecký výzkum následuje obyčejně v dobách pozdějších, klidnějších. Již na světových výstavách hledí se země žadostivé osadníků a cizího kapitálu praesentovati co nejpříznivěji; rozdávají spisy, jež líčí poměry co nejrůžověji. O domorodcích obyčejně se ani nemluví. Kdo se ptá na př. v nynější jihoafrické zápletce, jak při tom pochodí Hottentoti a Bečuané, neb co předcházelo sporu Boerů s Angličany? Koloniální dějiny evropských států vypravují všude jen o násilnostech proti původnímu obyvatelstvu: od doby Kolumbovy, až na naše dny, vše vede ku vyhubení typu domácího, jich duševní originalností a původní kultury. Boerové tímto způsobem vydobyli si způsobem bezohledným svou zem. Když však zde zavedou pilnou rukou své hospodářství a spořádané poměry, přijdou Angličané, štvou domorodce proti Boerům, hlásají o právech všelidských a zaberou země Boery vzdělané.

Cestovatelé současní, kteří v různých dílech světa cestují, při vší předstírané objektivnosti přibarvují líčení své ze stanoviska své národnosti, svého náboženství, své politiky. Vždyť jsou vysláni buď vládou, buď některou církví jako missionáři, aneb mají na zřeteli některý úzký obor vědeckého svého výzkumu.

Všech těchto stránek jest prost cestopis Vrázův. Cestuje, maje zřetel ke všem stránkám života exotického, na svou pěst; nejsme bohužel při tom, když se nyní evropské státy dělí o svět; nemáme též dostatečné fondy a nadace, by vyslán mohl býti za výzkumem určitých, vědeckých otázek. Jen neukojitelná touha po cestování vede jej stále k novým výpravám, bez klidu a naděje na trvalý odpočinek a uznání. »Cestopis můj«, praví v předmluvě, »přinese zajisté mnoho nového, původního i pro literaturu světovou: kde obírám se věcí známější, bude míti aspoň tu přednost, že líčené pozorováno jest okem českým. Byť i na újmu zajímavosti chci držeti se místo výhradního líčení lovů a dobrodružství, dnes na úkor skutečnosti řádícího, přesně pravdy, jak káže svědomí přírodozpytce. Bez sentimentálních novellistických názorů falešné filanthropie, ale též bez pověstné mnohdy brutální předpojatosti vůči domorodcům, líčiti chci objektivně člověka i přírodu, stržen leda krásou této někdy s cesty názoru střízlivého.«

*) Z cest E. St. Vráze. V Praze. Nakl. Bursík a Kohout.

A tomuto programu zůstal autor v cestopise svém věren. Jsou ovšem lidé, kteří raději čtou románovité fantasie Jules Verneovy, ač jsou tyto, zvlášť v posledních dílech, robeny dle šablony, a tak přemrštěné, že jsou pravým paskvilem na skutečné poměry, a dávno pozbyly domnělé ceny, jež se jim přikládala, jakoby chtěly čtenáře lstivě poučovati.

Nám ale třeba spíše opravdového poučení, a spis Vrázův vykoná jistě platnou službu v rozšíření našeho obzoru po světě soudobém. O republikách na Orinoku, řece Metě, Amazonu atd. platí právě, co výše pověděno o jejich representaci na světových výstavách. V bujné, bohaté přírodě rovníkové Ameriky žije obyvatelstvo v poměrech zbědovaných, pod vládami neustálými revolucemi rozháranými. Mnoho se změnilo od dob klassicky popsané cesty Alex. z Humboldtů r. 1799—1807 vykonané a věru že místo pokroku spíše pustnou místa tehdy jako města a nadějné kolonie označená.

Cestovatel seznamuje nás i s jinými cestovateli, z jichž prací těžil k zaokrouhlení popisu krajin, jichž sám se nedotekl a jichž význam pro zeměvědu z ukázek poznáváme. Jsou to A. Codazzi, Jules Crevaux, Alf. Rus. Wallace, Tereza, princezna Bavorská, jediná dcera prince vladaře Luitpolda Bavorského, která mezi cizími jazyky, jež si osvojila, ovládá i češtinu, krajan náš Tadeáš Haenke, Bates a jiní. Zajímavá jest vzpomínka na české Jezuity, Čáslavana Jindřicha Richtra a Moravana Samuela Fritze, kteří v XVII. století, jsouce nadšeni pro dobro, jakožto přátelé a ochránci Indianů, obětovali život svůj kulturnímu povstání v Brasilii a Perú a i mezi Indiany došli pověsti světců.

Snad žádný z cestovatelů nedovedl jako Vráz získati si důvěry různých kmenů Indianů, s nimiž na cestě se stýkal a v jichž rukou mnohdy nalezl se nejen osud cesty jeho ale i život, stále přírodou i lidmi ohrožený.

Jen si přečtěme kapitolu o kaučuku a sběratelích jeho v okolí Iquitosu, o jich idyllickém životě, skrovných potřebách i smutném osudu, jenž z vyděračství kramářů plyne. Aneb jinou kapitolu (VII). o mravech a zvycích Guahibů, z jichž návštěvy dostalo se museu Náprstkovu mnoho cenných předmětů ethnografických. Zná-li se provenience a význam podobných předmětů, nabývají ve sbírce teprv pravé ceny. Vždyť šablonovitá evropská civilisace stírá všude poslední stopy domorodého umění, průmyslu a řemesla. Musea ethnografická mají stále větší potíž zachrániti původní práce, neboť pro sběratele z řemesla vyrábějí se napodobeniny a falsa hromadně v místech poptávky.

»Čím dále od pobřeží«, praví Vráz v kapitole o životě Indianů (XVIII.), »čím dále od evropské kultury, po případě od jejího zmetka, totiž polokultury nově tvořící se rasy, tím jest hojnější, lepší a umělejší dílo rukou Indianů. Chýše jejich jsou mnohem větší, pěknější. Najdeme zde i díla svědčící o jakéms vkusu, považíme-li, že je vymyslili a vytvořili divoši. Indian polocivilisovaný, má-li šat na těle a v chýši dokonce nějaké předměty, děkuje to výdělku za nádennickou

práci, za výnos pole, za sbírání pryže; ale vše to čeho používá, co svým nazývá, je koupeno, je dílo rukou cizích, je přivezeno odjinud. —

Nikdo bez pohnutí nebude čísti o nynějším osudu potomků slavné říše Inků, s historickými reminiscencemi celého dobytí Franciskem Pizzarem až do odpravení posledního Inky. R. 1820 San Martin vyhnal Španěly z Limy a rok na to prohlášena neodvislost republiky Perú a na papíře zaručena rovnoprávnost všemu obyvatelstvu. Ve skutečnosti však Indian dosud jest nevolníkem bělochů a míšenců, ale blahobyt země poklesl, na místě úředníků španělských teď republikánští úředníci dále vyssávají zemi, čachrujíce s vlastenectvím, a kdežto dříve lid měl nepřítele jediného, nyní jich má tolik, kolik stran rve se mezi sebou o nadvládu. Běloch nebo míšenec, který má pozemek poněkud jen vzdálený od větších měst, je takřka králem a pánem celého okolí. S ním srozuměn jest podplatný úředník a oba žijí a tyjí z nevolnictví Indianů. Plantážníci veřejně i lidokupčí, prodávajíce svá práva k nevolníkům svým. Mnohý neštítí se i odvléci dcerky svých dlužníků z rodné chýše, aby jemu a jeho chtíčům sloužily.

Avšak přestáváme na těchto ukázkách. Cestopis jest pln detailů zeměpisných a přírodovědeckých, bohatá studnice poučení o krajině přírodou tak bohaté, která za spořádaných poměrů mohla by hostiti ještě značnou část celého lidstva, kdežto nyní živoří pod útiskem kramářů, jichž celou snahou jest jen pleniti zásoby přírodní snadno přístupné, bez ohledu na budoucnost.

(Příště dále.)

*

Nová prosa. (Jaroslav Hilbert: »Lili a jiné povídky.«) Název třetí ze šesti povídek, v knize této obsažených, »Láska«, mohl by zcela dobře a právem sloužiti za označení celé knihy. Na tento jediný tón naladěna jsou všechna čísla sbírky, láska jest motivem všech. Láska a mládí. Neznám hned tak knihy, ze které by dýchalo tolik mládí jako z této. Jako mladá jarní míza ve stromech šumí touto knihou bezstarostná, lehkokrevná radost mládí, bujná a jásavá, nezkrotná, jiskřivá a kypící. Celé mládí, hned hořící nadšením, hned perlící ironií, plné zbrklých nápadů a rozmarů, se vším svým ohněm a všemi svými affektacemi spoutáno jest v nemnohých listech této knihy, opojné, a rozněcující jako dech jarního rána a hedbávný lesk prvé, mladé zeleně.

Tyto práce, drobné a graciosní jako bibeloty, mající všechnu vůni a všechno kouzlo věcí, které neslouží žádnému positivnímu účeli a nechtí nikomu prospěti, nikoho ničemu naučiti, vznikem svým padají do doby, jež předcházela slavnou premiéru »Viny«, do té krásné doby, plné nadějí a illusí, jež vyvolalo vystoupení mladé naší literatury, do doby, kdy prostřed urputných zásadních i osobních srážek literárních poprve se objevilo jméno páně Hilbertovo pod chansony, lehkými a šumnými jako pěna, pod bohemskými písničkami, jež sem tam mihly se ve sloupcích belletristických časopisů. Také tyto povídky, jež autor

šest let po jich vzniku podává sebrány v knihu, nesou pečeť Bohémy. Můj Bože, kolik mladých literátů mezi 18 a 25 lety opily již rozkošné črty Murgerovy, plné espritu, rozpustilosti a gracie, lehkomyslnosti a rozmarů kouzelného mládí! V kolika duších vyšlehla asi touha, napsati ve své řeči, ze svých poměrů, podle svého prostředí něco podobného oněm hravým a jiskřivým črtám, jež zajistily nesmrtelnost rozmarnému pěvci Bohémy, zmítanému stále mezi mansardní komůrkou neznámých, teprve se probíjejících literátů a — nemocnicí! Kolik takových imitací ve všech řečech světa bylo asi již započato a kolik skončilo jich hned zase v plamenech, když původci jejich poznali, jak bezbarvé, bezkrevné a mrtvé jsou všechny kopie proti nestárnoucí svěžesti originálu!

Také při četbě »Lili a jiných povídek« nejednou vzpomenete na ctnou družinu bohémů Murgerových a Jan Duhan a Luděk Holar jsou vlastními bratry Rudolfa, Collina, Schaunarda, Marcela a Barbemuche, jako v žilách Lili a Toničky bije lehká, šumná krev Mimi a Musetty. A je to táž láska tu i tam, láska, jež se neohlíží po konvenčních formách a společenských předpisech, jež se podává z mžikového rozmaru, bez vedlejších ohledů a bez jiných aspirací, než zase aby právě pro tu chvíli byla opětována, láska, která se vděčně přijímá a která jednoho dne náhle končí, jako když se dokouří papirosa nebo dopije číše a která se také tak bez sentimentálních nebo vášnivých scén odhazuje, láska kde se lidé bez hněvu a bez výčitek, skoro nahodile a bez váhání rozcházejí, jako se sešli. A přece z takového krátkého májového slunečna odnášejí si vzpomínky na celý život, přece se nezapomíná na tyto zpravidla tak krátké líbánky »volného manželství«, jak praví Murger, přece svit těchto chvílí hřeje a září ještě po letech. Snad hlavně proto, že v tom všem je tak málo smluvených, obřadných forem a tak mnoho upřímnosti, poněvadž zde, kde člověk poslouchá jen okamžitých impulsů a kde se dává vésti jen horkou, mladou svojí krví, je tolik bláznivého, nezvyklého půvabu a tak málo sobectví.

Lili, dělící srdce svoje mezi Duhana a Hanela, veselá a milá jako ptáče, rozmarná, půvabná a koketní, nepřipomíná-li nezapomenutelnou Musettu z Murgerových »Bohémů«, tuto vtělenou poesii mládí, to rozkošné děvče, které má takovou krásnou postavu, stříbrný smích, veselé písně, malé znalosti pravopisné a žhavé, milující srdce! A není-li mezi povídkou páně Hilbertovou a slavným dílem Murgerovým tolik podobností, v celku i v podrobnostech, od základní intonace celé práce až k těm několika řádkům, jimiž Duhan a Lili zvou, zcela po příkladu svých slavných pařížských vzorů, Hanela k večírku ve svých salonech? A nemá-li Duhan rysy, připomínající básníka Rudolfa a není-li zas filosof Krejčí poněkud podoben »hyperfysickému filosofu« Collinovi? Ale není naší věcí, shledávati a dopodrobna vypočítávati všechny rysy, které mají obě knihy společny, pátrati po bodech, v nichž autoři se stýkají. Literární historikové chtějí také býti živi.

Nám stačí, připomeneme-li si, že »Lili« je historie plná kypícího mládí, svižně a delikátně na papír nahozená, kus bláznivého mládí,

poslední »veliká hloupost«, provedená před vstupem do praktického, reálného, střízlivého života, plná ruchu a šumu jako spád jarních bystřin, cenná studie mladých duší, měnících se co chvíli, jako barva jarní oblohy. Jaká rozkošná figurka je ta Lili a jaká zajímavá, rozmarná, oddaná, milující, jásající a k smrti rozsmutněná žena! A jak lehce, graciosně, vtipně a delikátně (odmyslíme-li si několik affektací) je to vše vypravováno! A jaká jemná, jiskřivá ironie rozechvívá ty řádky!

Žádná z ostatních povídek nestojí už na téže výši. Ani »Láska« ne, kde na konec zdá se vám, že autor vypadl ze své úlohy. Jak máte uvěřiti najednou v tolik nahodilé tragiky, jež se tu shrnula na posledních několik stránek, když nevidíte nikde nezbytnosti takových tragických důsledků, když se nedovedete ubrániti dojmu, že to vše je ne osudná vnitřní nutnost, ale docela vnější arangement. Také pro »Naschvál pohádka« přes všechno světélkování a přes všechen originální půvab této historie nedovedu se rozehřáti. Uznávám plně obratnost, s jakou autor postihuje rychle se měnící záchvěvy ženské duše, aniž by podával ploché, studené schema, ale je mi to všechno příliš hledané, příliš umělkované, příliš nuceně duchaplné. »Horké hlavy«, a »Prstýnek pro mou milou« jsou dvě prosté, jemně nadechnuté věci, takové milé a půvabné, že při druhé přehlédnete i tu trochu koketerie, která v ní nepopíratelně je. Za to »Návšteva« dostala se do knihy patrně jen omylem. Nemohu se alespoň zbaviti dojmu, že se autor v této práci cíle svého — uznávám neobyčejně nesnadně dostupného — nadobro minul. Dětská duše, první záchvěvy lásky a první její hoře — chápu, jak to láká Ale jaké úskalí jest v tomto problému!

Milá, zajímavá knížka. Zajímavá už proto, že je naladěna na zcela jiný tón, než všechny ty nové věci, jež se dnes tisknou, že má odvahu, míti gracii a vtip, mládí a švih, — vesměs vlastnosti, které jsou již bezmála vzácností. Milá knížka. Moralisté sotva s ní budou spokojeni. Se svého stanoviska dojista ne neprávem. Mají k nespokojenosti nejeden důvod. Ale to jest konečně jejich věc. My spokojíme se vděčným uznáním, že se nám zase po dlouhé době dostala do ruky kniha původní prosy, která jest výborně napsána a kterou možno čísti několikrát. Stává se nám to tak zřídka.

Jaroslav Kamper.

*

M. A. Šimáček: »Světla minulosti«. Dvojdílný román, stran 786, cena 8 K. V Praze 1900 nákladem F. Šimáčka.

Do živoucího prostředí celé řady episodních postav, více méně tendenčně vybraných a typisovaných, aby se prosytila a zvlnila scena českého venkovského městečka Nedosek, postavil autor lékaře Vejvodu a Drážďanskou herečku Bettynu Kunzovu. Jako student prožil kdys doktor několik vzrušených okamžiků s ohnivým děvčetem, tehdy blouznivou aspirantkou divadla, které skončily narozením hošíka. Matka zmizela tenkráte a dlouhou dobu nebylo o ní slyšeti ani nejmenší zprávičky. Tonouš vyrůstal u matky Bettyniny, od níž si jej vzal později doktor, když jeho manželství, které později uzavřel se starou

láskou, Anežkou, zdálo se poukazovati na bezdětnou budoucnost. Tato Anežka, vzorně pečlivá, teskně milující, něžná a chorobná kráska, dcera venkovského učitele, umírá volnou, však neodvratnou chorobou srdeční po několikaletém spolužití, na pohled velmi klidném a šťastném, ve skutečnosti však nemálo vlažně a šedivě se vlekoucím. (I díl.)

A tu přichází na scenu Bettyna. Pyšná a krásná diva kteréhos Drážďanského divadla, vynoří se pojednou a vzpomene svého dítěte. Přijíždí do Nedosek, aby divoce rozrušila doktora, jenž ve své přecitlivělé lásce k Tonoušovi tuší v celé hře egoistický manévr vypočítavé kokety, číhající na možnost manželství. Ale jak je sklamán! Zdá se to chvílemi — ovšem! To v těch okamžicích, kdy Bettyna, sama tušíc domněnky doktorovy, šimrá ho jemnou svojí ironií, laxností svého moralního stanoviska, nonchalantní pružností svých názorů a zásad. Pojednou však pukají ledy, hráze citů se trhají a vzrušená, vysoko nakupená bolest matky se láme. Bettyna přišla se podívat na Tonouše! Je matkou jeho! Ale odejde . . . Není možno zůstat. Její svět je tak dalek světa doktorova, je mu tak cizí! To ojedinělé občasná chvíle, kdy za zvláštních okolností dovoleno je splynouti s názory venkova, hodit hrst jisker nadšení a zbožnění v ten odlišně sformovaný kontigent lidí (viz onu akademii v Nedosekách, kde Bettyna svým účinkováním tolik sympathií vzrušila) — ten okamžik je božským jen zásvitem, jenž by se nemohl vrátit, kdyby mezi tím lidem navždy zůstala. Občas — jeť srdce mořem a tak silně zatouží mnohdy! — vrátí se k svému dítěti, dá se jím obklopit nepoznána, dotkne se jeho hraček, jeho knih — — ale odejde zase . . . Ano, tak bude dobře . . . A doktor zmaten a na konec rozbolestněn neústupností Bettyny (vzroste mu během několika dní v ženu velmi žádoucí a prohloubenou životem), resignovaně se vrhá v náruč Rubensovské krásky, passivní, kypré a dobromyslné Lény, která v něm už ode dávna probouzela mužské vášně — — (II. díl.)

Uměním románu jest jeho produševnění: husté a jemňoučké předivo života, jímž protká umělec kostru. Slavný Rodin řekl kdys Octavu Mirbeauovi: »Kus umělcova nitra je v každém výkonu vznícené fantasie — a byť by v mém díle byla z něho pouze ona veliká touha po životě a pravdivosti — —«. Zdá se mi, že tato charakteristika je velmi případná i umělecké práci Šimáčkově. Promítněte si do vzpomínek osoby kteréhokoli jeho realistického románu, dramatu, novelly, povídky. Vzpomeňte na př. románů »Štěstí«, »Otec«, »Dvojí láska« neb novelly »Bratři« anebo některé z nejstarších jeho povídek cukrovarských (Z opuštěných míst, U řezaček): nezdá se vám, že plně podléháte suggestivní moci básníka, kterýž vás životem poutá a sytě obklopuje realností ovzduší? Tato veliká snaha zachytiti v první čáře život svých bytostí a tímto životem docílit poutavosti i pravdivosti knihy, pracovala i při »Světlech minulosti«. Zde více než kde jinde rozšířil romancier inventář svých episodních postav — ba zdá se, že mu na mysli tanul široce zvlněný výkrojek života našich venkovských městeček, psychologie těchto neprobádaných dosti koutů,

kde má vše svoji ujetou kolej konvence, morálky i životního smyslu. V ovzduší prostých těch lidí, od narození tu žijících, zbloudilo několik typických individuí, která si odjinud přinesla svoje přesvědčení a vytknuté cíle. Nemíním tu ani na př. šviháckého adjunkta Kouříka, slečnu Bertu z nádraží anebo řidícího Havláta s jeho prázdným oratorstvím — tyto osoby zde nanejvýš u c e l u j í p o u z e typickou představu venkovské elity, majíce pro psychologický proces obrazu nepříliš veliký význam — ale je tu několik skvostných figur, kypících projevem svoji životní vervy jako je jarní příroda překypělá pohybem svých šťáv.

Je tu na prvém místě starý Fabián, životem a bohatými zkušenostmi sešlehaný mlynář na odpočinku, jenž posledních svých dnů klidně užívá v rozjímání i dostatku a tichém obírání se s cizími dětmi; je tu jeho mladičká, usměvavá hospodyňka Léna, odevzdaná a passivní duše bez jakýchkoli nároků, kterou zcela účelně postavil autor proti výbojné, stále výš a výš toužící, jako poplašný zvon rozhoupané a nanejvýš složité duši Bettynině. Domácnost Souhradových, kde v podivném ovzduší rodinném na souchotě zmírá mladík-alkoholik, velmi mne upomíná na podivuhodné Havlovy »P o h l e d y d o r o d i n« —: alespoň pokud se týká těch ostrých zážehů soucitu a vysokých moralních stanovisek, s jakými se tu blíží autor k slabostem i bolesti nešťastné matky. V románě je také obzvláště interessantní postava cukrovarského ředitele Pupetra, originelního filosofa, jenž vyvozuje nanejvýš smělé analogie proudů socialních na podkladě chemických nauk.*) Spisovatel Zdeněk, bratr doktorův, je hybnou duší uměleckých otázek, jež román ventiluje a obě matky, doktorova i Bettynina, jsou tu typisací dvou kontradiktorických názorů rodinné morálky.

Je tu překvapující síla psychologických pochodů, jimiž básník prožehnul nitra Bettyny, doktora i jeho matky. Zde nutně pracovalo horečné umění, z ú r o d n ě n é l á s k o u k t ě m p o s t a v á m: cítíme její měkce se kladoucí přísvity všude, kam pohlednem. Co síly a lásky tu bylo potřebí, aby na př. z frivolní a mělké aspirantky divadelní, z té špinavé květinky blínu, vyrůsti mohla — živě a pravdivě vyrůsti! — bohatě zvlněná duše trpící matky, stolistá růže nesmírně nuançovaná! A zrovna tak: co umění bylo zkondensováno v malbu doktorova nitra, aby nabyl přesvědčivosti veliký jeho obrat v názoru na matku svého dítěte! Je těžko nalézti románovou postavu, v níž by tak silně a pravdivě pocítil čtenář bouřiti krev v každičkém bodě rychle probíhající evoluce, aby upřímně si mohl uvědomiti zákonnitost těchto převratů i jejich skryté motivy. Položil-li teď básník v úvodě své knihy hlavní a jediný zřetel na životnost svých lidí, budící zájem i účast, nutno doznati, že se cíli v plné míře přiblížil. Ale on učinil i více:

*) Alespoň zde upozorňuji na zajímavý pokus jistě drahé autorovi »psychochemie«, sepsati v platnou rovnici příbuzné vztahy psychologie mass i vnitřní životnost chemických reakcí. Poukazuji na str. 79.—86. v díle I., na str. 41.—50. v díle II.

Mužně nám pověděl svoje nitro, bohatě prosycené otázkami, které dnes čeří hladinu moderní společnosti. Šimáček neustrnul na stanovisku, dle něhož hlavně jen životnost figur a ovšem tedy i břitká psychologie je v románě nutna — ale přes jednostranný poukaz v předmluvě šel dále a hlouběji ryl. Sdílí názor, že román, jakožto obraz života určitého segmentu společenského má jej podávati celý, pokud možno sytý a prohloubený do nejtajnějších záhybů duše. A tu není možno vyhnouti se nejrůznějším akutním otázkám času. Složitá, hloubavá, chronickou melancholií zatížená duše doktora Vejvody, trochu s hrdiny Gončarova a Dostojevského (Štěpán Trofimovič v »Běsích«) příbuzná, směle tu zajíždí pitevním nožíkem v maso společnosti. Nevím, proč pohlíženo bylo na tuto stránku Vejvodových úvah jako na zjev, nesoucí na sobě marku zpátečnictví. Vždyť není, probůh, dle dnešních už názorů jen to moderním, co bez rozmyslu a střemhlav se dovede vrhnout ve víření zdánlivě či skutečně nových myšlének! Tuto zkušenost přinesl veřejný život i u nás, kde ještě dosud, alespoň v literatuře, je plno práce s vymaňováním a potíráním falešných neb falešně chápaných ideí. Na mne zde dělá naopak básník dojem muže nanejvýš měkce přístupného přijímání nových myšlének i uměleckých proudů, ale na druhé straně nanejvýš zkušeného a zralého pro chápání jejich v skutku cenného jádra, Je přístupen všemu, ale oplodní jej pouze idea zdravá, již vycítit dovede vrozeným i vypěstovaným bystrozrakem. Dnes nikdo nebude tvrdit, že nutná revoluce, již každý rozumný vítá jako dobrodiní silným, ale zlo slabým, zanechala nám v literatuře jen a jen květy budoucího ovoce. I mnoho planého dnes roznášejí větry! Nietsche! Individualismus! V tom směru dosud není u nás ustálených představ. Mluví-li Šimáček na př.: »— — A zvedl se v něm i protest proti celé filosofii Nietscheově z poslední jeho doby — —« atd, viz str. 127, I.), nemá vlastně už příliš zdravé oprávnění k tomuto protestu, podepíraje věcně své mínění a mluvě za českého člověka? Dá se snad hladce akceptovati tento velký německý apoštol tvrdé bezohlednosti (třeba že účelné!) měkce stvořeným srdcem slovanským? V příčině slovanského altruismu, jejž tu autor tak vřele propaguje, lze už vysoce cenné prvky nalézti v dramatě »Jiný vzduch«, které srovnáno ku př. s dějově blízkým Sudermannovým »Domovem«, tak výmluvně bude kontrastovati a hlásati českost, slovanskost básníkovu. Je tomu podobně i v jiných otázkách. Jsem jist, že Šimáčkovy umělecké názory, týkající se přímo umění i jeho kritiky i systémů filosofických, budou bez výhrad akceptovány moderním člověkem, jen až se vody ještě více pročistí a až budou oklestěny poslední nezdravé výhonky, bez nichž se neobejde nižádné jaro s bujnou cirkulací vydaných míz.

*

Tím více dlužno litovat, že nevěnoval autor tomuto dílu stejné péče stylové. Živější děj druhého dílu, dialog i malba psychy zvlněné a vzrušenější, našly i v dikci dosti vroucnosti a ohně; za to v prvém díle citelně postrádáme hudbu a rythmus deskriptivního passu, tím citelněji, čím šíře se rozvádí psychologisující snaha básníka.

Román je připsán Jaroslavu Vrchlickému. *Fr. Sekanina.*

Vladimír Houdek: »V pavučinách nervů«. Básně. Nakladatelé Grossmann a Svoboda v Praze r. 1901. Stran 96; cena neudána. — Na první pohled zvlněná, tu touhou a vzrušením, tu nenávistí a vztekem šílící kniha Houdkova je — blíže-li přihlédnem — až podivuhodně jednotvárná a chudá. Jediný téměř motiv protíná vše, výbojně a stále se vraceje zpět. Nutno-li tedy dle lyrické knihy konstruovati vnitřní svět básníkův, nebude konstrukce nesnadná, ale také obraz nebude sytý a malebný ani bohatě nuancován: bude to rudě a vysoko vyšlehlý plamen sexuelního zjitření vášně!

Podobně už podával se nám básník ovšem v prvé své knize. Ale buď že na první sbírku, jako na květ probíjející se teprve, už bezděky pohlížíme s mírnějšími požadavky, buď že v méně vypjatém rámci nebyl dojem toho tak silný: nezaráželo ovzduší první tak jak toto zaráží. Neboť není-li jednotvárnost základního uměleckého motivu ještě hříchem, dovedeli se z ní básník vymanit do výšky i do hloubky, dovede-li z toho jádra rozdýchat oheň, jímž se na konec osvítí i jiná zákoutí duševní jeho dílny — je hříchem rozhodně, ustrne-li ve svém básnickém rozpjetí na jedné pouze metě. A Houdek zde skutečně strnul. Ba hůř, on přenesl tuto jednostrannost svého nitra i na malbu niter svého okolí, zejména na ženu, která je tu jedinou figurinou, na kterou nanáší svoje vise. V ženě vidí jen tělo vášní rozežrané, samičí touhou zdrásaný klín, odeur vilnosti cítí páchnout z její rozevřených retů. Vzpomene-li dávno zpráchnivělého těla jeptišky (Sen jeptišky, str. 66.); chce-li vzbouřenými verši mstít zprnění drahé památky (Píseň půlnoční, str. 82.); zaleje-li jej v okamžik vlna soucitu s nevinně trpícím nešťastníkem (Nad hrobem Krista, str. 51., Dětem z nalezince, str. 84.); či chce-li konečně prosvítit nitro milenců, jdoucích s půlnoční (Sonet vánoční, str. 90.) —: nenachází jiného obrazu, leč podloženého smyslností vášně. Ba dokonce i veškery motivy novozákonní, jichž se dotknul v II. svém cyklu, Kristus i Marie i Marta i všecky ty postavy známé jsou většinou s tohoto zorného úhlu traktovány. A spatří-li přec někde dívčí květ dosud netknutý, není uchvácen pelem jeho čistoty, však rozplyne se nad ním v dosti sentimentalním povzdechu, jenž za těchto poměrů vyznívá ostatně dosti neupřímně (Posud čista . . . str. 31.)

Jinak by se však ukřivdilo básníkovi, kdyby tato ojedinělá výtka neupřímnosti měla být applikována jeho celkovému profilu. Ba naopak: upřímnost je zde až nápadná, parádní téměř. Nejen že zcela otevřeně přiznává se básník k smyslným výkřikům vlastního těla, nezakrývaje okamžiků přirozených výbojů vášně, on odkrývá i cíp temného závoje minulosti, pod nímž se kryje příčina: rob, jeho děd, kdys pána zbil — »a v duchu, zře svou šibenici, kles' ve klín vášně naposled . . .« (Dědictví, str. 6.) On s jakousi rozkoší libuje si též ve vzdálených reminiscencích mátožných stínů dívek, jež se mu vzdaly kdys ve sladké chvilce (Staffáž vášně, str. 11., Finale, str. 19. atd. atd.), však zdá se mi, že ještě malý krok — a zvrtnou

se tyto básnické reminiscence ve chlubivě prázdnou manii fešáků— amateurů a odchovanců kadetek. Co zde bych však vytknul jako velmi charakteristický element: naprostý nedostatek měkkého soucitu s oddaným tělem, které bylo sladké, když dovedlo opít a vyvolat křeče, které je však nečistým ballastem, nastalo-li zhnusení. Toto citované místo není jen ojedinělou otázkou:

— — — Pouze mou nohu,
jež darmo kráčela k Tobě v soumraku večerů,
jež byla by příliš líná i na Tvůj vyjíti pohřeb —
tu schvátí brutalní touha do všeho kopnout.
(Finale, str. 20).

Tedy povaha sršící bezohledností, která však nicméně docela správně se motivuje. Čteme-li:

Já — — znám jen mocný žár, jímž spíjí vaše rety,
znám vášeň, vilný vzdech, jenž vlnou ňader chvěl,
však jinak neznámou jste, cizí, jak ty světy,
k nimž sentimentálně a hloupě zrak můj zřel —
(Neznám . . ., str. 17.)

— co jiného lze očekávat? Není-li jiného názoru — vyššího — na ženu, než tento přiznaný, není možno se diviti též zcela logicky plynoucím z toho závěrům. V tomto směru je relief básníkova nitra s umělecké stránky nezlomen a plně se v jednotlivostech podporuje. Jaký je pak po stránce životních ideálu humanitních nesluší na tomto místě usuzovati.

Formální stránka veršu, až na několik míst velmi pracně šroubovaných a tvrdě nepoddajných, je celkem velmi zdařilá. V tom ohledu zdají se mi nejlepšími některé pièçy z oddílu »Motivy z Nového Zákona«, kde zejména v básně »Miriam« a »Magdalena« vdechnuta je něha i vášeň ztavená v homogenní zpěv vzácného tonu a potom drobnůstka »Stín večerní«, upomínající nejen ideově, ale i formálně na podivuhodný Verlainův »Mon rêve familier«.

Fr. Sekanina.

*

Přehled umělecký.

Václav šl. Brožík.

— Nad hrobem Brožíkovým, dnes čerstvě navršeným, mohl ten, kdo se se zesnulým oficialně loučil, pronésti jedním dechem dvě řeči pohrobní. A při tom mohl býti onen nekrologista kterékoli národnosti, neboť řeč jeho byla by platila sice českému umělci, také však umění, které on nejvíce byl pěstoval: malbě historické. V tom smyslu, jak ji rozuměli před třemi a dvěmi deceniemi, v té formě, jakou jí tehdá dali, malbě historické už před nějakým časem odzvonili umíráčkem. Bude, možná dost, jednou slaviti své vzkříšení, ale tvářnost její bude jiná, nežli jak jsme ji ještě my sami znali.

První, kdo se proti její umělosti a jejímu akademismu u nás opřel, a to hned krutými a drsnými slovy, byl A. Chittussi. Svůj názor a odpor, který znali ovšem jen jeho osobní známí a přátelé,

přivezl si z Paříže, z téže Paříže, kde tenkráte Brožík svoje velká historická plátna maloval. Tam nebyl nový. Dnes i u nás, kteří se v uměleckých evolucích nepyšníme právě velkou ukvapeností nebo i jen rychlostí, nemá historická malba stylu Brožíkova mezi umělci zastance, a jenom někteří konservativní amateři o ní ještě blouzní, anebo želí jejího úpadku. Avšak ne, historická malba neupadla. Přestala pouze žít, odstoupila s jeviště, když jiné zjevy a snahy se tam nahrnuly. Brožík sám se svým dílem je dokladem toho, že se své bývalé výše nesešla. Přesně vzato, jeho poslední velká historie »Zvolení Jiříka za krále« je podle týchž pravidel a impulsů koncipována a provedena jako jeho »Poselství krále Ladislava«. Jeho »Karel IV. a Laura«, nebo »Slavnost u Rubense« ve svém sestrojení, vzhledu a obsahu v ničem se neliší od jeho posledního nedokončeného obrazu »Ferdinand I. v královské zahradě«. V. Brožík se v jádru svém nezměnil, ale změnili jsme se my, kterým své dílo odváděl a předváděl. Znám s dostatek požadavky a ton české umělecké kritiky, psané mezi lety 1875 a 1885, znám také názor a umění tehdejšího množství, a vím, co pravím, řeknu-li, že na příklad »Jiřík« by tehdy byl vzbudil stejné nadšení a týž obdiv, s nimiž jsme vítali »Poselství«. Jsou mezi nimi rozdíly, ovšem: ležíť mezi nimi plných dvacet let v práci a ve změněných poměrech prožilých. Ta nemohla přejíti beze stopy. Ve schodišti berlínské Nationalgalerie, kam se Poselství darem dostalo, a v zasedací síni pražské radnice, kde »Jiřík« čelí »Husovi«, možno postřehnouti, že mladická svěžest, trochu drsná a nepokryté se podávající, ustoupila později jisté eleganci, uhlazené urovnanosti stětce, jinak stále širokého a silného, že barvám přibylo tonovosti a ohebných přechodů. Jinak zůstalo vše při starém. Obojí je obratně zaranžováno podle téže, jednou pro vždy umělcem přijaté formule: světlo a hlavní osoba v středním prostředí šero a přítmí v pozadí, kouty v pravo a v levo v popředí zrovna tak zatížené velkými osobami a združnými barevnými hmotami jako v »Husovi« nebo lunetách musejního Pantheonu. Do dna duše není viděti Brožíkovým osobám ani na starších ani na novějších obrazech, za to jsou to všude lidé, svoji úlohu v pose, v akci, v tváři dobře hrající. Všady vyhrnuje se táž zásoba karakterních hlav vedle několika portretů hlavních účastníků; všady totéž materiálné bohatství, vyložené v krojích, zbraních, špercích, kobercích a nábytku; všady táž hojnost krásných barev, tytéž účinné kontrasty a tytéž sestavy. Všady dokonce totéž thema: buď v historii významná osoba tvoří střed i osu celé scény, buď je tato celá velké váhy v dějinách. Ani její temperatura se nezměnila. Všade totéž tempo průvodů, presentací a representací. A na konec všady a vždy totéž tempo pracovní, stejnoměrná, silná, vytrvalá, houževnatá práce. Opakuju: nejsou všechny hojné práce Brožíkovy stejné a nezměnitelné dokonalosti, ale karakter jejich, vnitřní i zevní, zůstává týž. Patrno, ze Brožík nalezl sebe, svoje umění velmi, ba dík svému silnému nadání ku podivu, záhy. Potom ale neupustil od něho nikdy víc. Opakuju: my jsme se změnili, my jsme se propracovali k jiným názorům uměleckým, nebo aspoň jiné, nežli dříve

u nás vládly, za své přijali, my jsme nabyli přesvědčení, že poměr výtvarného umění ke skutečnosti musí býti bezprostřednější a intimnější, nežli v jakém žili vrstevníci a stoupenci Brožíkova rázu. Proto nás více neoslňuje jeho stále brilantní kolorismus, neunáší více jeho umělost v rozestavení figur a arangementu scény, efektnost jeho osvětlení a schválně sesilovaného temnosvitu. Proto neshledáváme Brožíkovy obrazy více tak životné, jako je viděli druhdy, proto všady z nich vystihujeme dnes mnohem více úpravnosti a rozumovosti, nežli posuzovatelé a obdivovatelé před námi.

Nese toho vinu snad V. Brožík sám? Zajisté že ne. V dějinách rozvoje a vývoje českého malířství za uplynulé století, podrží on svoje místo, na němž až do smrti stál, beze vší pochyby na dále. Jeho význačnost zůstane nezměněna a význam Brožíkův leží přece v tom, že skvěle dovršil, a arci také zakončil, fasi naší historické malby a přivedl heslo absolutního kolorismu u nás nejvýše. V. Brožík nezačal novou epochu v dějinách našeho nového umění, on předchozí pouze uzavírá.

Jeho život byl nejednou a velmi zevrubně vypsán, jeho starší bratr František, sám nadšenec a idealista uvízlý v ruchu tiskáren, který Václava obdivoval jako nikdo, obšírně vypravoval o něm až do počátku let osmdesátých, tedy právě o době Brožíkových počátků a Brožíkova uměleckého a společenského vzestupu, o době nejzajímavější a nejpoutavější. Není tudíž třeba, zde opakovati věci obecně známé. Pro tento útržek charakteristiky V. Brožíka je důležitějším, uvésti několik jmen, jež značí zároveň umělecké programy a formy, s nimiž umění Brožíkovo přišlo ve spojení a styky.

U nás objevil se Brožík na oné trati, kterou vyznačují spolupracovníci Kroniky A. Machka, potom A. Lhota a K. Javurek. Chr. Ruben přivedl k nim K. Svobodu. Tak souvisí Brožík se stereochromiemi v Belvederu. E. Laufer, který má na nich též svuj podíl, byl prvým jeho učitelem, sám tehda přední kolorista. Jinak je Brožík pokračovatelem Jar. Čermáka, pokud se historií týče, i v tom smyslu, že Bièfvre a Gallait, Čermákuv mistr, inaugurovali vubec koloristickou historii. Janem Matejkou počínají na Brožíka účinkovati vlivy mimočeské. Po tom jej vystřídal K. Piloty, ne sice osobně, pouze svými pracemi, za to však tak intesivně, že téměř do poslední chvíle byl vliv tohoto mnichovského koloristy v Brožíkových obrazech patrný. Drobnější tak zvané historické genry vznikly zrovna u přítomnosti E. Meissoniera, salonní v blízkosti M. Munkacsyho, selské genry vedle J. Bretona a v podobiznách pozná dobré oko stopy Bonnatovy.

Už pouhý výčet těchto jmen je s to vyznačiti povahovou sferu Brožíkova umění. Nikdo rozvážný neoznačí dnes V. Brožíka za genia, ale také nikdo nepředpojatý nebude se rozpakovati a pokloní se před jeho zjevem, jako před velkým a skvělým talentem, před mužem znamenitého nadání pitoreskního a koloristického, který se na svém poli s jistotou silného muže a neomylnou obratností pohyboval.

1. června 1901.

*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Istoričeskij Věstnik přináší pokračování zajímavé studie Michněvičovy „Historie hry v karty na Rusi". Z poutavých podrobností, jichž tato studie ze státních archivů čerpaná jest plnou, uvádím tuto jen, že nejvášnivější karbanicí na trůně ruském byla snad carevna Jelisaveta Petrovna, jež i na cestě hrála se svými dvořany a jež vydržela u hráčského stolku nezřídka až do svítání.

Russkaja Mysl přináší dvě belletristické pozoruhodné novinky: počátek nového románu P. D. Boborykina „Žestokije" a novou hru A. P. Čechova „Tři sestry", jež právě hrála se se značným úspěchem v Moskvě. Je to čtvrtá práce dramatická, Čejka, Ivanov a Strýc Váňa byly jejími předchůdci. Jako v dřívějších pracích Čechova, tak i v „Třech sestrách" vystupuje do popředí dusivá tíha všedního života. V malém hnízdě, kde není ničeho, na čem by se vzpružil lidský duch, žijí tři sestry, dcery generála. Vychovány byvše v Moskvě, touží po smrti otcově z tohoto zapadlého koutu opět do Moskvy. Ten vzdech „do Moskvy, do Moskvy!" táhne se celým kusem. Tužby jich jsou marny: bratr, jenž měl před sebou karrieru universitního professora, ožení se s mělkou maloměšťkou a poznav své zklamání dá se do pití a tím zničí i svou i sester naději. Hluboce jímavá tragika obestírá tři sirotky, jež odsouzeny jsou již na vždy žíti v zapadlém koutě. Hra Čechovova měla v Moskvě velmi bouřlivý úspěch.

Ljubljanski Zvon v březnovém čísle velmi pochvalně zmiňuje se o České Revui, pravě o ní, že směle může se měřiti s nejvážnějšími revuemi evropskými. Se zvláštním vděkem zaznamenává Ljubl. Zvon, že Čes. Revue přinesla překlad ze slovinštiny Meškovu črtu Srakoperova hruška a hlavně že dvojí studií uctila památku Prešernovu. Ze studie p. dra Karáska cituje pak Ljubl. Zvon některé passáže.

Przeglond polski. Své dojmy, které si přinesl z Varšavy ze slavností Sienkiewiczových líčí St. Tarnowski. Pěkně praví na konci, že literatura polská XIX. století kulminující v Sienkiewiczovi byla po celé století více než literaturou, t. j. belletrií, že to byla vlastně historie polského národa v XIX. století. V ní jako v zrcadle obrážely se veškery osudy lidu polského, ona též ku konci století jest výrazem duševní nálady polské.

Právě vyšel první sešit XXVI. ročníku (a zároveň CI. svazku) varšavského Atenea. Obsah jest velice bohatý, svědčící o tom, že oba redaktorové, na slovo vzatý slavista Wlad. Spasowicz a Ignacz Chrzanowski věnují se svému časopisu celou duší. Z literárních článků doporučuji studii „Mystikové v soudobé literatuře" (od Wlad. Jablonowského), „Neznámé listy Ad. Mickiewicze" (velice zajímavé listy a lístky posýlané různým osobám a osvětlující mnohou stránku vzácné povahy velkého básníka), „Samovláda románu naší doby" (od W. Gostomského). Belletrie zastoupena jest románem „Bludné duše" Artura Górskiego, a Jos. Gostomského „Život a snění". Velmi zajímavou jest studie W. Sobieského „Z historyozofii niemieckej".

v níž podává autor kritický přehled polemiky historikův s professorem Lamprechtem o pojímání dějin. Velmi pěkný referát nalézáme v čísle tom o nové akci ve prospěch chudých. Člen spolku proti žebrání K. Rose přivezl si z ciziny zkušenosti o ambulančních kuchyních a sebral v krátce mezi boháči 15.000 rublů, zařídil kuchyni, zakoupil zvláštní vozy s isolovanými stěnami, v nichž udržují se jídla dlouhý čas horkými a vozy ty co den o určité hodině jedou určitým směrem po Varšavě (hlavně ovšem chudší třídou obývaných částech města, ohlašujíce svůj příchod troubením. (Lid nazval už také proto ambulantní kuchyně krátce: tronbi-zupka, t. j. polévka, která jest vytrubována). Jakmile kdo dá znamení, že chce koupiti jídlo, vůz zastaví i dá se žadateli 1 litr polévky za 5 kopějek. Polévka je každý den jiná a velmi dobrá. Radikálně zkontroloval jakost polévek redaktor týdeníku „Rola" tím, že denně dal si sluhou přinésti porci za 5 kopějek, kdykoli vůz jel kolem redakce a zjistil, že polévky jsou velmi chutné a silné. Ambulantní kuchyně těší se ve Varšavě u chudiny velké oblibě (tím větší, čím dražším se stává uhlí), tak že denní prodej kolísá mezi 2000—3000 litrů polévky. Podnik, jenž by i u nás měl v zájmu chudiny býti brzy zaveden, bude se, ne-li vypláceti, tedy alespoň krýti. Továrníci podporují podnik ten tím, že zakupují určitý počet porcí na každý den pro své dělnictvo, společnost polská pak tím, že od ředitelstva kupuje bloky s určitým počtem poukázek na 1 porci polévky. Tyto poukázky pak žebrákům místo peněz rozdávané přinášejí i podniku i žebrákům positivní prospěch.

Takové skoro důležitosti, jakým bývá červencové číslo londýnského Athenaea, přinášející přehled evropských literatur za minulý rok, jest as nové číslo varšavské P r a w d y, přinášející přehled pokroku jednotlivých věd a umění za minulé století. Obdivuhodnou jest stručnost, s jakou dovedli odborníci (jako Baudouin de Courtenay, S. Dickens a j.) podati úplně vyčerpující přehled všeho, co je v té které vědě zmínky hodno. V dalších číslech bude následovati podrobný přehled pokroku věd a umění v P o l s k u za XIX. století.

V Lodzi, s níž seznámili se čtenáři „České revue" v úryvku z románu Wl. Reymonta „Zaslíbená země", v té Lodzi, kde slovanský živel těžce zápolí s germanským a ještě spíš se semitským, začal vycházeti nový týdeník illustrovaný pod názvem Ś w i a t. Událost tato potkala se v kruzích polských s nelíčenou radostí. Rovněž tak vlídně uvítán nový polský denník „Kurjer Sosnowiecki", vycházející v neméně důležitém místě v Sosnovicích.

Varšavský týdeník R o l a v literární rubrice nejlichotivějšími slovy vítá polský překlad K. Raisových „Zapadlých vlastenců". Závidíme opravdu — tak doslovně končí Rola svůj nadšený referát — „že K. Rais není spisovatelem naším, polským . . ."

Ch i m e r a nazývá se nový literární list, jejž začal vydávati vzácný náš přítel Miriam (Zenon Przesmycki). Hned první číslo vzbuzuje v nás pocity vděčnosti za důstojné uctění památky Julia Zeyera. Vítáme vřele tento list a přejeme mu z té duše k nastoupené pouti všeho zdaru!

Biblioteka Warszawska přináší pěknou historickou studii St. Askenazyho „Na rozloučenou století XIX."; důležitým pro literární historiky jest článek Adama Krasińského „Poeta myšli": je to na základě neotištěné dosud korrespondence Krasińského, autora Iridiona a Nebožské komedie s H. Reeve docela nové vylíčení celé epochy života Z. Krasińského. Józef Weyssenhof, jehož román „Pan Podfilipski" měl takový silný úspěch, otiskuje v Bibliotece Warszawske novou povídku „Sprawa dolengi".

Nový filologický list pro nejširší kruhy čtenářské počal vycházeti v Krakově pod názvem Poradnik jenzykowy.

Smutný stav polského lidu pod vládou německou dal příčinu varšavskému listu „Glos" k střízlivé, věcné, ale důrazné studii o osudu Poláků pod pruskou vládou, o nynějším stavu jejich umění, literatury, žurnalistiky atd.

Przeglad Powszechny. Sytými barvami líčí Jan Lada svou cestu po Východě. Mnoho zajímavého jest v popisu jeho ostrova Korfu a villy † císařovny Alžběty Achilleion. — Upozorňuji na zajímavou studii pokřtěného rabína Stanislava Fillingera »Talmud a Zbawiciel« (Talmud a Spasitel). Okolnost, že o talmudu píše bývalý rabín, jenž talmud důkladně prostudoval, velice zvyšuje zájem této studie.

Przegl d Wszechpolski přináší dopis z Poznaňska podepsaný plným jménem pisatele, tedy s určitou zárukou hodnověrnosti. A v listě tom dočísti se můžeme strašlivých dokladů o rafinovanosti, s jakou vystupuje pruská vláda proti Polákům. Listovní tajemství není šetřeno, příbytky kněží jsou prohledávány jakoby to byly příbytky anarchistů atd. Mučení, jakých dopouštějí se vyšetřující soudci na školní mládeži, jsou skoro neuvěřitelna.

Poradnik Językowy o němž již minule jsem se zmínil, jest vydáván v Krakově přítelem našeho národa prof. Romanem Zavilińskim. Účel jeho jest vyznačen titulem: rádce jazykový. Je to účel velmi dobrý vzhledem k širokým kruhům čtenářským. Tyto kruhy nelekly se, že nový list bude filologickým suchopárem a (jak oznamuje č. 2.) uvítaly objevení se 1. sešitu s opravdovým zájmem. Obsah 2. sešitu dojista zájem ten jen zmnožil. Velmi pěkná jest rubrika »klasobraní po časopisech a knihách«, v němž redakce »Poradnika« vytýká chyby grammatické v soudobých knihách a časopisech citujíc vždy určité místo. Všeobecný zájem chová v sobě i kritika konkursu na nejlepší název místo obyčejného a nehezkého »karta korespondencyjna«. Sešlo se přes 150 návrhů; některé velmi trefné, jiné méně šťastné. Nejvíce do očí bijí názvy: Ciekawinka (as naše: Zajímavka), Listowstręt (t. j. že slouží těm, kdo se štítí psáti celé listy), Kilkoslówka (t. j. několik slov obsahující); Nibylist (t. j. náhrada listu); Niedyskretka; Niesekretnik; kult Sienkiewiczův i sem zasáhl a tak vysloven byl vážný návrh, aby zvolen byl název »Oblęgórka« nebo docela »Sienkiewiczowka«. Redakce »Poradnika« kriticky probírá veškery došlé návrhy a za nejlepší slovo uznává »Kartka« a vedle něho snad ještě »lístek« (tu ukazuje redaktor »Poradnika« na české slovo »korrespondenční lístek«, které se mu líbí).

Przegląd Filozoficzny: W. M. Kozlowski píše o chemických sloučeninách se stanoviska theorie poznávací. Velmi cennou jest studie W. Witwického: Psychologická analysa ctižádosti, práce, jež vznikla ve filosofickém semináři prof. Twardowského.

Praca. Illustrovaný týdenník vycházející v Poznani, list jehož hrubý papír, špatný tisk nesmí nás odraditi. Je to list, jehož kulturní poslání na Pozňańsku jest daleko, daleko větší než na př. poslání nádherného Tygodnika illustrowanego. List, jenž nese zcela vhodný název práce, pojal velmi šťastnou myšlénku pořádati specialní čísla, jež by byla věnována jednomu, určitému předmětu. Tak chystá »Praca« jedno číslo věnované literatuře polské (s portrety spisovatelů), jedno číslo dějinám polským, jiné postavení Poláků ve Slezsku, další postavení Poláků v Pozňansku, pak číslo »Halič« a konečně i zajímavé číslo sestavené výlučně z prací čtenářů (t. j. předplatitelův) »Práce.« Budeme o každém z těchto specielních čísel (v němž bude dojista naneseno hojně materialu) důkladně referovati. — Z téhož listu dozvídáme se, že velice nadané spisovatelce polské Mariji Rodziewiczównie shořel majetek veškeren (víska Hruszow), následkem čehož octla se spisovatelka v takové bídě, že redakce »Prace« zahájila sbírky v její prospěch.

Pravda pojednávajíc o dramatické prvotině básníka Kaz. Przerwy Tetmajera »Czarny Zawisza«, vystupuje ostře proti divadelní horečce, jež zachvátila polské (jen polské?) spisovately. »Dnes píší se dramata. Každý spisovatel, jenž sám si sebe váží, musí napsati divadelní kus. A tuto dramatickou steeple chase podporují oba konkurující ředitelé: Kotarbiński v Krakově, Pawlikowski ve Lvově.« List doufá na konec, že umělécký cit poví Tetmajerovi, kde je jeho pravé místo. — Týž list uveřejňuje z pera Leona Wasilewského komentáře k výsledku volby do říšské rady v Čechách.

Tygodnik narodowy resumuje na čelném místě obsáhlou debattu, jíž před nedávnem vedl tisk polský o tom, zda nynější mládež polská jest důstojna svých otců či ne. Mínění Tyg. nar. jest rozhodně mládeži polské našich dnů příznivým. — Horlivý pracovník na poli poměrů pozňanských, za činnosť tuto z Pozňanska vypovězený Dr. Kaz. Rakowski, uveřejňuje v tomto časopise svůj román »Przez ciernie i glogi« (Přes trní a hloží). Děj románu (jako i jeho dramatu »Ocknienie«) jest vzat ovšem ze zubožených poměrů pozňanských.

Dr. Bořivoj Prusík.

Knihopis.

Bursík a Kohout.

Jaroslav Formánek: »Kvantitativný rozbor elektrolytický látek minerálných«. Spis tento podává návod, dle něhož lze chemické rozbory prováděti vylučováním kovů t. zv. elektrolysí, které má značné výhody. Kniha jest rozdělena ve tři oddíly. V prvém popisují se základy elektrolysy a přístroje k tomu používané, v druhém různé způsoby vylučování kovů

elektrickým proudem a v třetím podávají se příklady, jak při chemickém rozboru využitkovati elektrolysy.

Hejda & Tuček.

Naše knihy. Svazek VIII. Henryk Sienkiewicz: Listy z cest (IV.) Po dráze dvou oceanů. Skizzy americké. II. dílu II. svazek (překlad J. L. Langnerův). Svazek IX. Hrabě L. L. Tolstoj: Chopinovo praeludium (překlad K. Štěpánkův).

Bibliotéka lékařských spisů populárních. Redaktor Dr. D. Panýrek. III. Manželství a jeho vliv na přítomné a budoucí pokolení. Zdravotní úvaha od MUDra Václava Waltera, c. k. vrchního okresního lékaře v Mladé Boleslavi.

* * *

Vzdělavací bibliotéka. Sbírka moderní četby. Svazek 48. Redakcí a nákladem K. St. Sokola. August Strindberg: Červený pokoj. Obrazy ze života umělců a spisovatelů. Překlad Karla Mrhy a Pavly Moudré.

Nákladem **F. Šimáčka**:

Dr. Fr. J. Studnička: Kartografie, čili nauka o zobrazení povrchu, zemského. Str. 116. Cena 2 K 40 h.

Jan Seidl: Tetřívek, několik obrázků z jarní honby s 11. illustracemi. Lesem a luhem I. str. 64. 80 hal.

Jan Seidl: Ohař, jeho ustálená plemena, přednosti a vady. Lesem a luhem II. str. 55. 1. K.

Andersenovy Pohádky, světové vydání, přel. Jar. Vrchlický, illustroval Hans Tegner. Sešit 19., (dílu 2. sešit 6.), 20: (II. 7). 40 hal.

Jar. Vrchlický: Exulanti (Dramat. děl. J. V. sv. V.) drama o 5 jedn. Druhé vydání. Str. 106. 1 K.

K. Leger a Fr. Procházka: Vpád, hra o 3 jednáních. Repertoir českých divadel LXXXIII. Str. 111, cena 1 K. 20. hal.

Nákladem **J. Otty**:

Leconte de Lisle: Nová řada básní. Překlady Jar. Vrchlického. Světová knihovna č. 210. Str. 108. 20 hal.

Carmen Sylva: Utrpení na pozemské pouti, okruh báchorek, přeložila Anna Řeháková. Světová knihovna č. 205. Str. 146. 40. hal.

Mark Twain: Dobrodružství Toma Sawyera, přeložil Kar. Kohlman. Anglické knihovny díl IV. seš. 44. (2. román) 24 hal.

Kar. Světlá: Sebrané spisy. Dílo VII. Prostá mysl, sešit 7. (v celku 82) 30 hal.

Dr. Jovanović-Batul: Porod a šestinedělí. Lidové rozpravy lékařské, pořádá Dr. Lad. Haškovec, překlad Dra K. Bulíře. Sbírky roč. II. číslo 5. (běžné 17.) Str. 47. 60 hal.

Prof. Dr. J. Herzer: Českoněmecký slovník, seš. 3. Cena 80 hal.

Nákladem **Unie**:

Sofie Podlipská: (Spisy I.) Lidské včely, Román, seš. 3. 30 hal.

Nákladem **Grosmana a Svobody**:

S. Przybyszewski: Satanovy děti, román, sešit 4. 30 h.

Nákladem **Karla Trohoře**: (Dvůr Králové).

Antonín Schulz: Z dob růžového západu. Turistická vzpomínka na Julia Zeyera. Přednáška. Str. 18. Bez udání ceny.

Nákladem **Bursíka a Kohouta**:

Český časopis historický, vydávají Jar. Goll a Josef Pekař. Ročník VII. seš. 2.

Dr. Ed. Grégr v Praze.

Kafkova illustrovaného průvodce po král. českém vyšel díl XVIII. Praha, hlava král. českého s plánem města a četnými illustracemi, půdorysy atd Cena 2 K. Plán Prahy vydán i samostatně v malém formátu.

M. Knapp, v Karlíně.

Pokovy praktické tabulky úrokové, obsahující také škály kolkovní, tabulky splátek annuitních, mincí, poplatků, pošty, telegrafy, telefony, seznam spořitelen, založen českomor. a Raiffeisenových. (Sestavil Fr. Pok, řed. obč. zál. v Karlíně) 2. vyd. 2 K 60 h.

Ochotnické divadlo, sv. 147. Pavel Hervieu, Kleště. Hra o 3 dějstvích. Z fr. přel. Mik Holmann. Sv. 149 Při drobné práci národní. Veselohra o 1. děj. Napsal Kar. O. Kubálek. Večer, drama o 1 děj. Napsal Otto Faster. Odpověď, dram. obrázek o 1. děj. Napsal K. V. Prokop. Sv. 151. Emil Markup: Volné směry. Drama o 4 jedn. Sv. 152. A. O. Čechov: Strýček Váňa. Přel. Dr. B. Prusík. Sv. 153. A. Bisson a Alb. Carré: Reduta. Přel. Dr. A. Nevšímal. Sv. 154. G. Davis: Katakomby. Ves. o 4 děj. Přel. Fr. K. Hejda. Sv. 155 O. Faster: Homo novus (Nováček). Kom. o 4 jedn. Sv. 157. Jos. Mervart. Servus. Ves. o 4 jedn.

Obecný zákoník občanský mocn. rak. Upravil Dr. A. Nevšímal, advokát v Praze. Seš. 1. 2. 3 (po 60 h.)

J. Malý v Zábřeze.

Kytice z básní K. J. Erbena. Vydání 9. úplné. Úvodem, poznámkami a výkladem opatřili Rud. Schenk a Jos. Straka. S podobiznou a 2 příl. 1 K 20 h.

Manz ve Vídni.

Dr. J. Kaizl. Finanzwissenschaft 2. Theil. Uibers. v. Dr. Al. Körner. Překlad velmi správný a plynný je doplněn statistickými daty novějšími, většinou z r. 1900.

E. Beaufort v Praze.

Drobné spisy H. Sienkiewicze: Jarko muzikant. Črty uhlem. Hlídač maláku. Z památníku poznaňského učitele. Přel. Jaro Žalov. Starý sluha. Hana. Přel. J. Hudec. Ta třetí. Přel. V. Hanus. Handěl. Sachem. Přel. Dr. B. Prusík. Sv. 1. 2. 3.

H. Sienkiewicz. Drobné povídky. Seš. 24. až 42. (Levná illustrovaná knihovna).

H. Sienkiewicz. Listy z cest. Díl I., část 1. 2. Díl II., část 1. 2. Listy z Afriky X.—XI.

H. Sienkiewicz. Ohněm i mečem. Seš. 20.—25.

» » Pan Volodyjovski. Seš. 22. 23.

Maria z Magdaly. Dějepisný obraz z dob Kristových. Naps. Kolda Malínský. 1 K 20 h.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze. Nákladem vlastním.

O účelnosti v živé přírodě.

Napsal Dr. Bohumil Němec.

Bývaly doby, kdy se studium účelných zařízení v živé přírodě považovalo za nevědecké. Stanovíme-li v něčem účelnost, — mělo se za to — musíme předpokládati někoho (nebo něco), kdo ten účel dal a účelné zařízení konstruoval a s tímto někým nebo něčím nechtělo se počítati, bezpochyby ze strachu, že by věda došla k něčemu nadpřirozenému. Takové názory jmenovitě materialismus osmnáctého a pozdější devatenáctého století hlásal. Ale nebylo nikterak možno účelnost přemnohých zařízení v živé přírodě popříti a proti směru v té které době vládnoucímu vždy se nalezli badatelé a sice vskutku vědečtí badatelé, kteří se studiem účelnosti zabývali. Tak ku př. Ch. K. Sprengel, jehož výtečné dílo o účelném zařízení květů za účelem zúrodňování (Das entdeckte Geheimniss der Natur, Berlin 1793) s pohrdáním a posměchem bylo přijato, přes to že náleží k nejznamenitějším vědeckým pracím vůbec. Teprve vlivem Ch. Darwina dostalo se zapomenutému dílu příslušného uznání (vyšlo ve faksimilovém vydání v Berlíně 1893). A přece jestli kde vůbec, tedy ve květech rostlin možno nalézti nejnápadnější účelná zařízení a sice nejen ve tvaru jejich, nýbrž i ve výkonech, jmenovitě pohybech jich a vylučování různých látek. Ještě r. 1887 si stěžuje Kerner ve svém populárním díle o životě rostlin (Das Pflanzenleben): „Popisní botanikové starají se pouze o hotový tvar rostliny, srovnávací spekulativní nauka o tvarech rostlinných snaží se formy ty tak rozmanitě utvářené na jednoduchý pratvar uvésti, vývojepis má zřetel jenom ku vyvíjení se tvarů; ale žádný z těchto směrů neměl zření k otázce o významu tvarů pro život rostliny. — Moderní zkoumání, ovládáno přáním objasniti příčiny všech zjevů, nespokojuje se již s poznáním původu buněk, s uspořádáním

různě vytvářených forem buněčných, s vytvářením se jich obsahu, se změnami, jež blána buněčná jeví, nýbrž ptáme se dnes: Jaká úloha přísluší různým částem, které se v plasmě vytvořují? — — A předpokládáme, že i každému ostnu, každému chlupu a vlásku je stanoveno určitou úlohu vyplňovati.“ Posledními větami Kerner naznačil směr, jímž se má zkoumání bráti, a z nich vyplývá zřejmě, že všude třeba hledati úkol a účel toho kterého zařízení pro život jedince. Vskutku také v posledních desítiletích směr tento získal mnoho přívržencův a vyvinul se ve zvláštní odvětví botaniky i zoologie, jež se obyčejně zove biologií (v užším slova smyslu).

Však Kernerovy svrchu uvedené thesy jednak nevyčerpávají úkol biologie, nezmiňujíce se o řešení otázky, v čem je původ účelnosti, zdali vůbec a jak se účelnost vyvinula, jednak předpokládají, že vše je v živé přírodě účelně zařízeno. Naproti tomu třeba namítnouti, že je mnoho ještě zařízení, o jejichž účelu nemáme nejmenší potuchy, za druhé, že je mnoho zařízení a výkonů živých těl, o nichž zcela bezpečně možno říci, že nejsou účelné. Proč na př. vytvořuje Voandzeia nebo i violka květy s velkou a zbarvenou korunou, které nikdy semena netvoří a pro rozmnožování druhu nemají nejmenšího významu, ježto se semena vytvořují pouze ve květech malých, neúhledných a uzavřených, do země se zavrtávajících? Zde je vytvořování oněch vonných, zbarvených květů naprosto bezúčelné, je to skutečné mrhání stavebními látkami. Ostatně s absolutní účelností v živé přírodě zřídka se setkáváme. Většina účelných zařízení by mohla býti jednodušší, s menším nákladem stavebních látek a energie spojena. Sachs, který na biologii (v užším slova smyslu) se díval poněkud skepticky, na několika místech se vyjádřil, že většiny účelů svých mohla by příroda dosíci daleko kratší cestou, než-li jakou se vskutku ubírá a že o všeobecně rozšířené účelné spořivosti u rostlin stěží lze mluviti.

Přes to však, že ne všecka zařízení jsou účelná, a že ne všecka účelná zařízení jsou absolutně účelná, zbývá přece ještě množství obdivuhodných účelných zjevů v živé přírodě, jejichžto přirozený výklad podati bylo by velice žádoucno.

U rostlin jmenovitě dobře různé způsoby účelnosti lze přehlédnouti, jelikož zůstala botanika daleko více ušetřena antropomorfistického stanoviska, které tolik škod způsobilo zoologii. Ve trojím ohledu jeví se nám účelnost u rostlin. Předně v jejich vněj-

ším tvaru. Tvary listů, které jsou s ohledem na vnější podmínky a způsob výživy tak rozmanité a tak často účelné, jak jmenovitě Stahl a jeho žáci dokázali, jsou tu vedle tvarů květů, u nichž účelnost zařízení často zabíhá až k neuvěřitelnosti, nejlepším příkladem. Za druhé je to anatomická stavba, vnitřní struktura rostlin. Schwendener ukázal, že rostliny jsou v mechanickém ohledu tak účelně stavěny, jak jenom je myslitelno. Svoje mechanická pletiva sestavuje rostlina do válců, tyčí, travers a provazců, jak by to dovedl jenom výtečný inženýr. Účelnost sestavení mechanických pletiv spolu s užitím toho výtečného materiálu, jaký poskytuje cellulosa a dřevo, vede u rostlin ku stavbám, s nimiž nejdůmyslnější stavby lidské nesnesou přirovnání. Konečně v různých životních výkonech, v pohybech, vylučování látek atd. lze nalézti značnou řadu účelností. Vzpomenu zde jenom různých pohybů, jichž listy různých rostlin jsou schopny, aby pokud možno nejvíce světla využily, pohybů, jež vedou kořeny do půdy a v ní na místa přiměřené vlhkosti, na pohyby spánkové u listů, jež pohyby těmi chráněny jsou před přílišnou ztrátou tepla a zároveň jim umožněno i v noci vypařovati vodu atd. Sem sluší též počítati regeneraci, t. j. dosazování ztracených částí, ku př. vrcholů kořenových, vytváření se anatomické, vnitřní stavby rostlin podle vnějších podmínek atd. Nedivíme se, že někteří starší autoři, jmenovitě na počátku devatenáctého věku, jako Smith, Martius, Erasmus Darwin, ale později také známý filosof Fechner, připisovali rostlinám schopnost vědomého a účelného jednání. Na štěstí vymizelo toto subjektivní stanovisko v botanice záhy a Ch. Darwin učinil první pokus všecky účelnosti přirozeným způsobem vyložiti. Pfeffer praví, že tento Darwinův pokus jest jeho nejgenialnější myšlénkou; přihlédněme, jak se nám dnes pokus ten ve světle nynějších znalostí jeví.

Darwin tvrdil, že jedinci k témuž druhu náležející vždy jeví proměnlivost, t. j. různí se od sebe v určitém stupni. V přírodě však jedinci, jichž vždy více se rodí, než jich může příroda vyživiti, „bojují“ o bytí. Je pravděpodobno, že přetrvají ti, kteří jsou k tomuto „boji“ nejschopnější. V boji mezi jedinci téhož druhu přetrvají tedy ti, kteří se nejvýhodnějšími, nejužitečnějšími znaky liší od svých soudruhů. Ti dají původ dalším jedincům a ti ovšem opět budou proměnliví. Jelikož však užitečné vlastnosti rodičů se přenesly na potomstvo toto a budou proměnlivými i dále a také boj trvá dále, z toho potomstva přetrvají opět ti nej-

zdatnější. Tak se pozvolna hromadí užitečné znaky na jedincích. Jich hromadění závisí na zápasu o bytí, který v přírodě se odehrává — a ovšem hlavně mezi příslušníky téhož druhu. Vývoj užitečných znaků, účelných vlastností, děje se zcela náhodně, bez předurčené cesty. Druh je proměnlivý „náhodně" a původ všech, i těch nejúčelnějších zařízení v této náhodě dle Darwina sluší hledati. Nejúčelněji stavění a nadaní jedinci přetrvají v boji o bytí.

Jedním z prvních, kdo proti tomuto výkladu o vývoji nových druhů na základě principu užitečnosti vystoupil, byl Nägeli. On však snažil se ve svých námitkách jenom dokázati, že princip užitečnosti není jediným zdrojem původu nových druhů. Boj o existenci uznává. Je dobře právě nyní, kdy Nägeliho názory z cizí ruky a přečasto ve zkomolené formě se podávají, uvésti několik původních jeho výroků.*)

„Rostliny nezápasí ovšem tak jako zvířata vespolek; ale passivní válka, kterou vedou, je neméně zhoubná. Počet jedinců, kteří tvoří rostlinný pokryv země, je stále asi týž; během sto let asi ani se nezmenší, ani nezvětší. Průměrně vytvořuje každá rostlina přes 100 semen a má průměrné stáří větší než 10 let. Z toho plyne, že vždy z 1000 zárodků a semen sotva jedno úplného vývoje dosáhne a nejméně 999 dříve nebo později za své vezme. Rostliny bojují o půdu, do níž kořeny vypouštějí, o výživné látky, o vodu, vzduch a světlo sluneční. Zápolí vespolek, která z nich vnějším škodlivým vlivům, suchu, mokru, zimě, vedru a bouřím lépe vzdoruje, hnilobě a rozkladu odpor klade a útokům zvířat čelí. Která je pro tento rozmanitý a neustálý zápas nejlépe a nejvšestranněji vyzbrojena, ta dobude palmy oprávněného bytí, kdežto méně šťastné spolu zápasíce zahynou.

Nutný následek tohoto zápasu je, že všecko jest u ústrojenců účelné, vše tak zařízeno, aby co nejlépe existenci umožnilo. Kdyby některá část organisace byla bezúčelna, její nositelé byli by lépe vypravenými formami zatlačeni. Veliký vědecký význam a veliký úspěch Darwinovy theorie o užitečnosti v tom spočívá, že podává přirozený výklad příčinný pro velkou řadu zjevů, které mohly býti dříve vyloženy jen cestou teleologickou." Nägeli vyvrací při té příležitosti výtku Köllikerovu, že Darwinova theorie je teleologická. Účelnost v živé přírodě je podle

*) Entstehung und Begriff der naturhistorischen Art. Slavnostní řeč v bavorské královské akademii r. 1865.

Nägeliho druhotná. Užitečné proměny nepovstávají proto, že jsou účelné, nýbrž v řadě různých proměn slepě vzniklých osvědčí se druhotně některá užitečnou. „Princip užitečnosti není nic jiného, než důsledně provedený poměr kausalní.“ Nägeli však ihned položil si otázku, zdali pro vývoj ústrojenců dostačí Darwinův princip užitečnosti znaků. Přichází k výsledku, že tomu tak není. Některé jeho námitky podnes jsou platny i uvedeme je, pokud možno, jeho vlastními slovy.

Dva různé, ale příbuzné druhy, vystavené těmže vnějším okolnostem, jež boj o existenci v jeho směru určují, musely by po nějaké době proměnlivostí k sobě se přiblížiti, nebo se státi stejnými, neboť jenom jedna nejúčelněji okolnostem přiměřená forma je myslitelná. A přece existují v přírodě vedle sebe různé odrůdy téhož druhu. Dále vidíme vedle sebe nižší formy i vyšší za těchže podmínek, a je pravděpodobno, že se jejich vývoj dál i děje v různých směrech, ač tytéž podmínky boje o bytí vyžadují totéž zařízení organismů. Podle Darwinova názoru proměně podléhají hlavně neužitečné, vlastně lhostejné, indifferentní znaky a výběrem z proměn jich ustálují se konečně jakožto znaky účelné. Ale Nägeli ukazuje, že právě indifferentní znaky nejméně jsou proměnlivé. Nynější různost organismů předpokládá, že během vývoje podléhali jich předkové různým podmínkám boje o bytí. Ale sledujeme-li vývoj organismů k jich počátku, přijdeme nutně k době, kdy různosti původních, nejnižších ústrojenců byly tak malé, že vůbec nemohly při zápase o bytí rozhodovati. „Podle theorie o užitečnosti znaků nebylo zde pák, které by podmiňovaly vytvoření se užitečných proměn; theorie ta nedovede vysvětliti, proč se vyvinuly složitější a výše organisované bytosti.“ Nägeli ukazuje, kterak ústroje jsou užitečny ne tak svým tvarem, „svojí morfologickou modifikací“, jako spíše svým fysiologickým úkolem. Pro tyto fysiologické úkoly přiznává Nägeli Darwinovu theorii o přirozeném výběru účelného, užitečného, nikoli však pro tvarový, morfologický vývoj ústrojenců. Ten vykládá principem zdokonalování. Má za to, že se „individuální proměny nedějí náhodně a neurčitě, všestranně, nýbrž především že v určitém směru výše, k složitější ústrojnosti směřují.“ Theorie ta „vede k závěru, že vývoj ústrojné říše neděje se nepravidelným tápáním a není výhradně určován schopností existovati, nýbrž že se děje podle určitého plánu. Není tu třeba nějakého nadpřirozeného vlivu, který by pochod proměny vedl. Jako se z buňky vaječné následkem zvláštního její chemického a fysikálního slo-

žení jenom určitý druh živočišný nebo rostlinný vyvine, tak je v jednobuněčných organismech prvoplozením povstalých obsažena jenom možnost vyvíjeti se v řadách, jak se nám dnes v říši rostlinné i živočišné jeví.“

Velice zajímavá je poznámka, kterou Nägelik těmto svým větám přidává: „Theorie zdokonalovací předpokládá, že organismus má v sobě tendenci, změniti se ve složitější tvar a z toho také následuje, že z původních buněk jenom určité vystupující řady vývojové vzcházejí a tyto že zpět nemohou býti probíhány. — Mohli bychom říci, jako v anorganické přírodě z daných prvků jenom určité chemické sloučeniny a určité tvary krystalů mohou povstati, tak že je myslitelno, že buňky vytvořené z uhlohydrátů a látek bílkovinných zavedou určitý vývojový pohyb v určitých směrech a že všecky jiné myslitelné tvary ústrojné jsou nutně vyloučeny.“

Dle Nägeliho názoru přírodní výběr uchovává formy, jejichžto ústroje ve své funkční schopnosti, ve zdatnosti svého výkonu účelně a užitečně jsou proměnlivy. Ústrojenci dávají tedy výběru již hotový materiál a ten zase podává tendence organismů zdokonalovati se. Tuto theorii lze do značné míry sblížiti s názory, které v nejnovější době podal na základě svých pokusů H. de Vries. Jak již v předešlých úvahách jsme vyložili, ukázal de Vries, že dvojím způsobem ústrojenci varírují, proměňují se. Jednak fluktuačně, jevíce kvantitativní úchylky od určitého typu. Nikdy tyto proměny nepřestupují určité hranice, pohybujíce se v mezích přesně určených. Výběrem a pěstováním individuí, jež leží při hranicích této proměnlivosti, lze dosíci odrůdy, jejíž proměnlivost bude užší a posunuta ku hranici celkové variability. Snad ve přírodě skutečně za určitých podmínek je možný výběr mezi jedinci fluktuačně proměnlivými, má-li některý značně větší proměnou význam pro rozhodnutí v boji o bytí. De Vries sám ukázal, že lze výběrem takovým vytvořiti odrůdy, ale to je důležito, odrůdy ty od typu nikdy se neliší nějakou novou vlastností kvalitativní, žádným novým ústrojem, ani žádným kvalitativně novým úkonem životním, z nich nemůže povstati nový druh, jenž by se, jak systematikové říkají, vyznačoval svou význačnou, stálou a podstatnou nějakou vlastností. Rozdíly budou vždy jenom stupňové a nepřesné. Dále vyplývá z vlastnosti takových odrůd, že mají schopnost v mezích typu varírovati, že nejsou stálé, t. j. přestane-li výběr, rozšiřuje se pozvolna fluktuační variabilita, až dosáhne původní šíře, t. j. odrůda splyne zase s původním druhem,

z něhož výběrem byla vypěstována. Člověk takový výběr velmi často provozoval a provozuje a dosahuje tím „ušlechtilých" forem, tak na př. rostlin s velkými plody, s velkými květy, s mnohými okvětními listy atd. Jakmile však ve výběru ustane, ušlechtilá forma zdivočí pozvolna, vrátí se ke své výběrem neomezované fluktuační proměnlivosti. Účelná zařízení rostlin tímto způsobem získaná mohou býti pouze stupňová, t. j. rostlina je poněkud účelněji zařízena, než typická forma, nijaké nové účelné zařízení výběrem se nevyvolá.

Jsou ústrojenci, kteří jenom fluktuačně varírují. Ti podle de Vriesova názoru nemohou dáti původ novým druhům, nejvýše jenom odrůdám, které výběrem musí býti udržovány, aby se nevrátily k typu. Sem patří také člověk. Jeho proměnlivost nyní je omezena určitými hranicemi, za které nelze mu jíti. Kvalitativně nové vlastnosti se na člověku neobjevují. Všecky rozdíly mezi zdravými jedinci jsou stupňové. Takoví ústrojenci, neschopní vytvořiti potomstvo s jedinci, kteří by jevili nějaké nové vlastnosti, z nichž některé by se mohly objeviti pro existenci užitečnými, účelnými, snadno mohou vůbec vymříti. Neboť změní-li se podmínky vnější, ať se to týká podmínek přírody neživé, nebo živého okolí těch druhů a změní-li se tím také boj o bytí (třeba byl tento passivní), jsou-li nové ty podmínky životní druhu nepříznivé a nemá-li druh schopnosti produkovat jedince, kteří by náhodou jevili vlastnosti pro změněný boj o bytí užitečné, novým podmínkám účelné, snadno druh vymře. Objevení se člověka často hrálo ve přírodě úlohu takových nových a nepříznivých podmínek, a je známo, že vedlo již k vyhubení mnoha druhů ústrojných. Zde ovšem třeba podotknouti, že zřídka mohou proměny ústrojenců člověkem ohrožených býti tak rychlé a veliké, aby se tito mohli uchrániti přímého vyhubení člověkem. Ale člověk zasahuje v poměry přírodní také živočichy a plevelí, kterou s sebou zavléká, svojí polní a lesní kulturou a zde spíše je myslitelno zachránění se některých divokých druhů užitečnými proměnami.

Proměnlivost fluktuační však nepodává takových proměn. Ty mohou povstati jen heterogeneticky, mutací, podle de Vriesova pojmenování. Mutací, jak již bylo vyloženo, rozumíme zjev, že se náhle objeví ze vnitřních příčin individua, vymykající se ze hranic proměnlivosti fluktuační, jsouce význačna novými znaky kvalitativně od typu se různícími, bez přechodů a bez schopnosti k typické formě se vrátiti. Je snadno pochopitelno, jsou-li takovéto mutace užitečné, účelné v boji o bytí, mohou se státi rozho-

dujícími. Ale ovšem nemusí býti účelnými, ba mohou býti zcela indifferentními a je-li forma heterogeneticky (mutací) vzniklá dosti silná, produkuje-li dosti potomků, může se udržeti bez zasažení boje o existenci v její bytí. Koršinský, který první se v rozsáhlé míře zabýval vztahy mutace (dle jeho terminu heterogenese) k vývoji ústrojného světa, má za to, že většinou formy takto vzniklé jsou zprvu slabé, chabé; podle de Vriese tomu většinou tak není. A mohou-li takové formy se udržeti, mohou jeviti některé znaky naprosto indifferentní, na kterých účelnosti nelze stanoviti. Tu tedy máme důkaz, že Kernerův výrok, že všecko je v živé přírodě účelné, není všeobecně platný, a dále, že výběru přírodnímu nepřipadá nejdůležitější, ba výhradní význam pro vývoj užitečných, účelných vlastností druhů ústrojných.

(Příště dále.)

Po stopě Havlíčkově v Brixenu.

K padesátiletému internatu Havlíčkovu. Píše Dr. Jos. Karásek.

Vyslovíš-li Brixen, objeví se ti v duchu představa internovaného Karla Havlíčka Borovského asi jako podobně, vyslovíš-li Kostnice, vidíš na hranici umírati mistra Jana Husa.

Letos nás byla hezká hromádka Čechů v Arco, kde prý jsme se kolem vtelenského dra Voldřicha pěkně representovali. Doznávali nám to sami cizinci, ač si někdy bezmála stěžovali, že prý na kolonadě není nic jiného slyšet, než česky. Obec naše považovala jaksi za svou vlasteneckou povinnost navštěvovati na zpáteční cestě Brixen, který se stal pro mnohé české krajany v pravdě poutnickým místem, jak mne také v Brixenu zlobili. Odtamtud posílali mně bývalí občané arkští pravidelně pozdravy; nezapomínali na mne, jdouce od domku Havlíčkova.

Ale jednou mne jistý doktorský přítel zasáhl na velice slabém místě. Poslal mně sice obrázek starého Brixenu, ale připojil, že Havlíčkova domku nenašel, ani že o Havlíčkovi nikdo nic nevěděl; uvidí prý, čeho já se domakám.

Stará koketa, má-li příležitost zahráti si s mužským pohlcdem, starý vojenský kůň, třebas u pluhu uvázaný, uslyší-li vojenskou trumpetku, a bývalý redaktor jsou tři nepolepšitelné bytosti.

Běda nám, naskytne-li se nejmenší příležitost, bychom směli upadnouti do staré horečky; tu je recidiva jistá.

Ve mně se ozval bývalý redaktor feuilletonu. Znělo to zrovna jako vyzvání, abych dokázal, co ještě dovedu.

Jako student měl jsem opsané „Tyrolské elegie“, jež jsem choval nejspodněji v kufru jako nějakou reliquii; byly hodně přelámané, trochu ohmatané, ale bylo to vždy dobrým znamením, že byly často čítány. V celém životě jsem nikdy tolikrát nečetl žádné básně jako „Tyrolské elegie“ Havlíčkovy a Lermontovu „Ukolébavku“. Také jsem měl illustrované vydání „Křtu sv. Vladimíra“, z něhož se mně nejlépe líbil marš Jesuitův. Na Havlíčkovi se mně nejvíce líbil jeho originelní šťavnatý způsob, jak se vyjadřoval a nepořádek bičoval.

Po letech jsem měl jako universitní posluchač dva nadějné žáčky; oba byli sami již docenty na universitě. Oba Rusové; jeden, Petrov, u nás dobře známý professor z Petrohradu, druhý M. N. Speranskij, z Moskvy, nyní professor slovanské filologie v Něžíně, veliký čechofil. První uměl nazpaměť celé „Tyrolské elegie“, — které zvláště rád deklamoval takhle po půlnoci, druhý byl recitatorem „Křtu sv. Vladimíra“. Literární společnost pražská to jistě ví. A poněvadž dobří ruští mužové si tak zamilovali Havlíčka, a poněvadž v době poslední se stal zrovna moderním českým spisovatelem, a poněvadž osud hrává v životě některých lidí tak podobnou úlohu, tedy chápete, že mne to z více příčin táhlo do Brixenu.

„Tyrolské elegie“ přivezl do Čech starý p. Šesták, bývalý úředník pražského konskripčního úřadu.

Šesták byl v letech padesátých redaktorem Pražských novin, které tehda měly v čele českého lva. Když mne osud zanesl do Prahy, a já se musil dostaviti na popisní úřad se svými průkazy, „přivítal mně upřímně do Prahy“ hovorný, rozmilý stařeček a představoval se mně jako můj bývalý „kollega“. Vypravoval o Erbenovi — mém rodákovi, jak hned z křestního listu viděl — že Erben nikdy ohybným žurnalistou nebyl; Erben byl učencem, což se zvláště objevilo při redakci úředních listů. Dále se zmínil Šesták, že on to byl, který přinesl poprvé „Tyrolské elegie“ z Brixenu do Čech. Později psal o tom sám zajímavý feuilleton do „Národních Listů“. Když byly české úřední noviny za Schmerlinga r. 1862 koncem prvního pololetí pro článek proti Giskrovi namířený zastaveny, dostali redaktoři odbytné. Šesták se stal majetníkem kavárny, ae následkem urputných bojů mezi politi-

ckými stranami se mu asi valně nevedlo; konečně našel útulku ve Staré rychtě.

Bylo to r. 1896 v létě, když v den čtyřicátého úmrtí Havlíčkova hrála hudba v Měšťanské Besedě známou píseň „Spi, Havlíčku"; všichni přítomní obnažili hlavy. Přišel jsem schválně k vůli nebožtíku Grabowskému, jehož jsem poznal v Záhřebě, mimo to byli tu pohyblivý, nadšený Turnovský, zasmušilý Antoš, jehož oko vyzíralo jaksi do nekonečně daleka, a pak několik jiných spisovatelův. —

V Arco jsem zůstal letos skoro poslední; ale zavčas, zrovna 14. května, kdy hudba, v níž zasedá „český konsul v Arco", p. Richter, naposledy hrála, šťastně jsem do Tridentu prchl. Tam jsem si prohlédl v městské knihovně drahocennou staroslovanskou památku Glagolitu Cloz a večer jsem byl již v Brixenu, kde se připravovali na svatojanskou slavnost; mají tu také našeho svatého krajana, který však byl nucen změniti svou posici, ač zůstal stále u mostu, a proto mu v Brixenu říkají „der böhmische Bruckenwachter".

Ubytoval jsem se v hostinci „Goldenes Kreuz", kde jsem našel lidi z hotelu Haidova v Oetzu, kteří znali dobře Tyrše, jehož podobiznu si chovají na památku jako drahou upomínku.

Od Franzensfeste vanul severák, který se mně nelíbil.

První cesta má byla na poštu, jako vždycky, načež jsem si prohlédl Brixen.

Mnoho se starodávné město toto asi nezměnilo od těch dob, co sem vláda Bachova internovala Havlíčka. Letos je tomu zrovna padesát let, — půl století již uplynulo — od té doby, co Havlíčkovi vykázali za nucený pobyt Brixen. Skoro vše zůstalo v Brixenu při starém, jenom dráha jde kolem domku, kde bydlil český exulant, a dole při stoku Eisacku a Rienze dostávají domy masku vil. Je cítiti vliv Guggenbergova ústavu.*) Blízko domu Havlíčkova povstal nyní „Exerzierplatz", který tam dříve nebyl, ale za to zmizel za domkem jeho jakýsi park, v němž bylo Brixenským největší novotou „Teppichgärtnerei", které tam s Hebrou Havlíček pěstoval.

Domek zůstal tak jak byl, ale okolí jeho se valně změnilo.

Letos, když půl století již uplynulo, co byl Havlíček do Bri-

*) Ba ode dvou let existuje v Brixenu Curverein, který se horlivě stará o pohodlí cizinců v tomto městě.

xenu internován, zajisté sestoupí se nějaké komité pro zasazení desky — jak už před desíti lety p. Seykora navrhoval — a postará se o to, aby národ český s pietou vykonal, čím je povinen památce Havlíčkově. Slavnost tato by se musila v nynějších rozkvašených dobách díti s největším taktem a ohledem na německé obyvatelstvo Brixenu, jemuž by se musil význam Havlíčkův pro náš národ také objasniti. Až snad na podzim pojedeme kolem Brixenu, snad tam bude již deska s nápisem označujícím, že tam bydlil český spisovatel Karel Havlíček Borovský, autor „Tyrolských elegií".

Brixen je prastaré hnízdo. Leží krásně v údolí, pod ochranou vysokých hor, tak že sám Havlíček si klima i polohu velice pochvaluje, že prý v Čechách by podobná vyhlídka stála za velké peníze. Ba pobyt v Brixenu mu šel také k duhu a také jeho choti se tam dosti dobře dařilo, ač tam již přišla chorá. „Já jsem pořád zdráv a ačkoliv jsem skoro pořád mrzut a zlobím se, přece vypadám mnohem líp než když jsem sem přišel".

Ale nucený pobyt v Brixenu neprospěl přece Havlíčkovi.

Brixenské mrzí, jak jsem pozoroval, naše česká tradice, která vidí v Havlíčkovi „mučedníka Brixenského", kterého nejvíc zabilo ponebí brixenské. Ponebí brixenské Havlíčka nezabilo, to je pravda, a to se musí znova konstatovati, ale Havlíčka zabila duševní muka, pro což zase brixenští nemají a neměli smyslu. Havlíček našel v Brixenu sice milou společnost, zvláště starý Waitz byl dobrý vtipkář, ale to Havlíčkovi nemohlo dostačiti. Hebra byl sice věrným přítelem a druhem jeho, ale Havlíčkovi tam scházel veškeren duševní život. Němci v Brixenu mu nerozuměli a jemu zakázáno bylo pracovati. Vycházky Havlíčkovy byly obmezeny, mohl totiž choditi do Neustiftu a zase po určitý bod směrem na jih, o každém delším výletu musila věděti policie, jež mu otvírala dopisy a knihy.

Havlíček prý se smával, čemu ti páni chtí rozuměti, když nechápou česky a rusky, ale nezlobil se. Nemilé však mu bylo, když četník mu přišel prohlížet, co píše — to mu již bylo hloupé, ale za to se zlobíval, když malá Zdenka dostávala zásilky panen, hraček a cukroví, jež skoro denně z Čech přicházely, rozdělané a přeházené. To mu vždy kazilo náladu.

A všechno to dohromady, pak nemoc a smrt Julie — čili, jak on píše, „skrze to skoro 5leté sužování" zdraví pozbyl, a celá jeho rodina v brzku vymřela, tak že Brixenští žádnému Čechovi nemohou míti za zlé, mluví-li bolestně o vyhnanství Havlíčkově.

*

Podvečer dne 14. května jsem věnoval prohlídce Brixenu. Chtěl jsem se orientovati v tomto městě, sídle knížete biskupa, jemuž kněžstvo následkem posledních voleb do říšské rady rozdvojené (Dipaulovci a Contradipaulovci) dělá prý malé radosti.

Brixen je staré město rázu německého: charakterisují jej tři ulice do pětihranu stavěné, „příkopy“ (v Praze říkají příkop, aby měli správný singular podle němčiny!), podloubí, úzké uličky s lomenicemi a vykýři; biskupský chrám s dvěma věžemi jest jasný, čistý, krásně provedený a proslavený freskami. Kolem Brixenu je několik obrovských stavení jako pevností nebo továren; čtenář mně uvěří, i když mu jich nevyjmenuji. Velice mi bylo nápadno, že se v Brixenu mnoho mluvilo italsky; byli tu zrovna záložníci, ač i lidé obyčejní, dosti často mluvili „lingua bella“. Ženy jsou silačky, zvláště venkovanky, jimž dobře sluší černý klobouk s rovnou střechou. Těla jejich se nikdy nedotkla šněrovačka, ač zase nechci tvrditi, že bych taille jejich srovnával s poprsím Afrodity. Tady schází to božsky krásné. Poblíže vodoléčitelného ústavu pobíhají občané polobosí, jména tu mají lidé přímo hrozná, neslýchaná, že jich ani uváděti nebudu, dětí všude dost, studentů mnoho (mají právě ve dvou oktávách před maturitou), kněží několik set, to by byla celkem charakteristika Brixenu, k níž musím dodati, že jsou tu lidé ochotní a pak shledávám zde množství obrovských bernardinských psů, „Hektorů“, hodných Illia.

České jméno, slovanský zvuk, jest tu nezvyklé. Smolka, Hruschka, víc jsem nenašel. Ale přihodilo se mně přece, že jsem byl česky otázán: „Jak pak se jmenuje po česku „Fratz“?, když pí. Heyssova, majitelka „Elefanta“ s roztomilou líbezností pravila: „Ach, Zdenka war ein Fratz, das war ein rechter Fratz!“

Že bych býval Brixenem Bůh ví nějak nadšen, nemohu říci. Mé rekognoskování skončilo nesmírnou únavou.

Dne 15. května jsem začal už „systematicky“ hledat domek Havlíčkův a pátrat po všem, co kdy bývalo ve spojení s tímto nešťastným českým vlastencem.

Šel jsem rovnou do „Curvereinu“. Ano, Brixen je nyní léčebním místem, odporučují ho na podzim a pak na jaře až do června, ba i přes léto možno v Brixenu pobývati. I „Bote von Gardasee“ odporučoval co nejvřeleji Brixen jako přechodní stanici, a také mně se zdálo, že mně v Brixenu několik dní dobře svědčilo. Včerejší vítr byl zcela náhodný.

V „Curvereinu“ měli nového sekretáře, slečinku, která ovšem o Havlíčkovi nic nevěděla. Bývalého tajemníka jsme pochovali v Arco. Nezdar tento mne neodstrašil. Otázal jsem se, kdo jsou v Brixenu nejstarší lidé a zvláště jsem pátral po letitých intelligentech občanech.

Slečna mně zvláště vřele odporučila školního radu, bývalého řiditele gymnasia, dra. Mitterrutznera, který nyní na stará kolena žije v Neustiftu, dobré půl hodiny od Brixenu vzdáleném.

Vydal jsem se ihned na cestu. S počátku se to šlo vesele podél Eisacku; slunce již hezky pražilo, mnohé stromy, ku př. jasany nebyly ještě zelení pokryty. Prohlížím si blízké pahrbky, daleké hory silně zasněžené. Za obrovskou budovou, Vicentinem, jsem se dostal na silnici. V pravo k řece samá luka se sytou zelení, jakou ubozí Pražáci jen asi tři dny znají; v zeleném trávníku proráží bujný červený kohoutek, větší než u nás, veliký, příjemně žlutý pryskyřník a dojemně modrá pomněnka — nezabudka. Je to divné kvítko, a nutí opravdu člověka k vzpomínkám a ke vzpomínání — Havlíček, Julie, Zděnka, a každý má také své vzpomínky...

Třešně odkvétají, ale jabloně jsou v nejbujnějším květu. Je to zvláštní bělostná červeň, plná zdraví, jež nutí k srovnávání s osmnáctiletou dívkou, v nejkrásnějším puku, jež se zrovna počíná rozvíjet a dýše tajemně svůdným životem. Květy jsou dnes ještě skálopevné, ani lísteček z okvětí nepadá — jako skála pod Tetínem — ale než odjedu, sem tam uletí lísteček, sluníčko příliš líbalo růžový květ, který pobledl, a pomalu nasazuje na plody. Nutno nejen milovat, nýbrž i ženit se, nutno zkoušeti výsledky lásky — nic není tak velikého jako pravá, obětavá láska ženy, která v každé fasi své, ať jako žena nebo matka, je největším štěstím pro ty, které oblažuje.

Já po cestě filosofoval a těšil se z přírody, která člověka povzbuzuje k novému životu a naději.

Tam, kde se rozděluje silnice k Vahrn (známé letní místo s vlašskými ořechy, ještě lepšími než kremžskými), kráčí shrbený staroch, pomaloučku tlapající, za kloboukem měl však šohajský červený karafiát. Zrovna u kříže dohonil ho jiný, mladší sedlák a volal na něho „Ha, Jörgele!“ Ač mám ucho na německé dialekty navyklé, rozumím jen: Sunn, Wein, ale chápu již, že Jörgele nemůže tak rychle stoupati, jako jeho mladší krajan.

Já jdu v pravo. Přede mnou se jeví malá pevnost s okrouhlou

kaplí v slohu arabském, připomínající džamii v Sofii, kde jsou nyní teplé lázně. Neustift sám sebou je velice zajímavý, ale mne sem vede něco jiného.

„Bruder Krisoštomus“, musíte se ptáti, volá na mně kněz u fortny z dlouhé chvíle nehty si ostřihující.

Veliký, krásný klášter, ale do schodů nemohu vylézti. Tohle mé dýchací varhany trochu namáhá, ač pater Chrisostomus bydlí pouze v prvním poschodí. Už jsem u něho.

Za stolečkem sedí stařec; obličej výrazný, geniální, prozrazující učenou osobnost, chování milé, velice příjemné. Nikdo by v něm nehledal, že za 14 dní dovrší již osmdesátý třetí rok! Aspoň podle duševní svěžesti mohl by býti vzorem naší blaseované mladé generaci.

Dr. Mitterrutzner je úcty hodný učenec, znalec všech skoro evropských jazyků, vydavatel gramatiky dvou afrických jazyků, tajný sekretář generálního sekretáře signora Fesslera, biskupa ze sv. Hyppolitu. Patří k mým interessantním známostem, které jsem si udělal v Brixenu.

Sotva jsem vyslovil žádost, pozval mne blíž k sobě, nedoslýchá prý a již diktoval do péra. Starý pán nebyl nikterak mou otázkou překvapen, nemusil teprve urovnávati své myšlenky, ani se nezamyslil a rychle pochopil situaci.

Hned mně bylo nápadno, že jméno „Havlíček“ vyslovoval s přízvukem na první slabice s patrnou snahou, by to bylo hezky po česku.

„Napište si nejprve Kachleraue, jak se totiž nazývá ona část města, kde stál domek, v němž bydlil Havlíček. Nyní je tam místo, kde se cvičí vojsko. Je to blízko hotelu „Elefantu“, kde byly cihelny. Jde se od hotelu v levo, směrem k dráze, a tam stál domek, kde bydleli. Existuje-li ještě dnes, nevím; nebyl jsem již dlouhá léta na těch stranách. Havlíček tu bydlel privátně a zcela v ústraní. Jméno jeho se znalo všeobecně, vědělo se totiž, že jest to učenec, spisovatel, který spáchal nějaký politický hřích, ale v městě jsme si z toho nic nedělali a dávali mu všeobecně pokoj. Havlíček tu vlastně neměl intimního přítele, poněvadž zde nikoho nenašel, s nímž by si mohl udělati známost, totiž, kdo by mu byl rozuměl.

Jednou přišla ke mně od soudu osoba s ruským pasem; myslili totiž, že musím umět také rusky, ale já je odkázal na

Havlíčka. Jděte k němu, je to učený Čech, který jistě také umí rusky.

Havlíček se tu mohl volně pohybovati, každé dítě ho znalo, ale žil přece jako poustevník. Osobně jsem s ním nikdy nemluvil."

Na to mne upozornil dr. Mitterrutzner, abych se poptal v hotelu „u Elefanta", že stará paní Mayrova nebo její zeť p. Hayss jistě budou o Havlíčkovi více vědět. Zvláště stará paní jistě že znala mého krajana.

Na to přišla řeč k osobě bývalého ředitele, jenž mně řekl několik laskavých slov a vyslovil přání, že ho snad ještě navštívím. Následujícího dne byl dvojnásobný svátek, totiž Na nebe vstoupení Páně a sv. Jana, který třeba bylo světiti; myslil jsem, že přijdu ještě v pátek, ale dopoledne pršelo, odpoledne jsem konal návštěvu u osobnosti neméně zajímavé a v Praze také známé, u veledůstojného převora Sobela, jenž sem přijel z Arca s kardinálem Gruschou.

Starého pána již dávno čekali k obědu, který v Tyrolsku počíná v jedenáct hodin, ale my se nemohli nijak rozloučiti.

Na zpáteční cestě vyrojily se na mne včely. Díky Bohu, nic se nestalo.

Odpoledne jsem podnikl cestu po „starých pánech", až jsem se dověděl, abych se obrátil na lékárníka P e e r a, který se obírá dějinami Brixenu, ten že jistě bude něco o Havlíčkovi věděti.

Štěstí mně přálo, a já přišel na nejšťastnější stopu.

V lékárně jsem se dověděl, že p. lékárník není sice doma, ale mladý muž, třicátník, intelligentního vzezření, uslyšev žádost moji, ihned odpověděl: „Lepší odpověď vám může dáti ještě moje matka, která byla nejlepší přítelkyní Zděnky!"

Vyběhl jsem jako šipka do prvního poschodí. Kdyby mne byli doktoři nebo žena viděli! Ale k vůli Havlíčkovi!...

U okna seděla dáma, trochu nad padesát, vzezření madony, bývalá kráska. Ušlechtilý typ ženy, milá, příjemná dáma, která radostně, s nadšením, jakoby obživla, vzpomínala na doby dětské. Zde mám před sebou nejlepší přítelkyni Zděnčinu, onu „holku poštmistrovic", o níž psal Havlíček.

Bylo hned patrno, jak se roztomilá dáma tato rozehřívá při vzpomínkách na mládí, na zlaté mládí, které ji spojovalo se Zdenkou. Slovo Zdenka vyslovovali v rodině bývalého poštmistra s lehkým přídechem k c.

Dům, v němž bydlel Havlíček, patřil rodičům paní Peerové.

Ale nynější dojem neodpovídá tomu, jak tehdy domek onen a zvláště okolí jeho vypadalo. Tenkráte, před 50 lety, zvláště pak za doby, kdy tam zůstával Havlíček, dělala místa tato dojem velice idyllický. Kolem domku byly veliké ořechy a za domem byl malý lesík, velice příjemně upravený park. V pozadí terrain stoupal, před lety zde byla střelnice; z kůlny pod lednicí se střílelo. Ale když r. 1867 stavěli dráhu, byl lesík k vůli dráze vyvrácen. Pozadí zmizelo, zůstalo jen pole beze stromů, ořechy kolem domku také byly pokáceny. Nynější domek slouží vlastně za skladiště pro vinné sklepy; ve vedlejší věži jest lednice, v níž v létě z hotelu „Elefantu" ukládají na př. maso na led. V domě, kde bydlel Havlíček, zůstává nyní Josef Mondre, listonoš, jenž každému ochotně dovoluje, aby si prohlédl tento domek, jak mu také majetník „Slona" nařídil. Tenkráte byl domek temně natřen. Pro nás, pro děti, bylo toto místo jakýmsi hřištěm a připadalo nám to jako malý Prater. Před domkem byla zahrádka, ale nyní je vše zdivočilé. Paní pěstovala zvláště květiny; Havlíček a setník Hebra park.

Paní Peerová si dovedla Havlíčka představiti jen v červeném fezu a pak v županu, s nimi, s dětmi, mnoho nemluvíval. Julie, paní jeho, přišla do Brixenu již nemocná, byla to hezká dáma; vlasy měla černé. Zděnka byla hotový divoch, veselé dítě, milá má společnice. Vidím ji, že měla klobouk pořád v týle, poněvadž vždycky utíkala; chodit vůbec neuměla. Bylo to jakési enfant terrible; když sem přišla, byla v mém věku, asi šest let. Pak s námi chodila do školy. My — sestra má, pí. Heissová od „Elefanta", chodily jsme velice rády k Havlíčkovým, poněvadž Zděnka skoro denně dostávala panny, hračky, cukroví z Čech. Říkali, že je to od babičky. Pí. Heyssová mne ujišťovala, že jim, dětem, otvíraly věci tyto takřka nový horizont, bylo to něco neobyčejného pro ně.

Když byl Havlíček přistěhován do Brixenu, bydlil v Adlerbrückeng. č. 4., kde je vikýř zrovna proti lékárně p. Peera.

Ale v ulici této se valně Havlíčkovi nelíbilo; v bytě mu bylo totiž tmavo a jaksi nevolno. Když se do Brixenu přistěhovala choť jeho s dcerkou (v květnu 1852), bylo třeba pomýšleti na nový domov. Havlíček jedl u „Elefanta", a mezi tím seznámil se s jednotlivými občany v Brixenu; byli to Dr. Pala, Dr. Planer, Thaler, von Lachmüller, humorista obchodník Waitz, setník Lang, prof. Mayerhofer a setník Hebra, jenž tu žil na pensi. Hebra, tuším

strýc vídeňského slavného professora Hebry, stal se během doby, poněvadž byl Čechem, opravdovým přítelem Havlíčkovým. Hebra nosil Havlíčkovi noviny, městské klepy, stále byl u něho, s ním v zahradě pracoval, a Havlíček mu ještě později z Čech dopisoval. Nemám po ruce „Rodinné listy brixenské“, abych to případně z nich mohl konstatovati, ale v Brixenu mne o tom několikrát ujišťovali.

Podle mínění Brixenských vedl tam vlastně Havlíček „ein gemütliches Leben“ — což přece jen jeho a našim představám odporuje.

Hebra docházel k Havlíčkovi denně, vlastně byl skoro stále u Havlíčků, když bydleli ve známém domku Mayrově. Hebra (rytíř) to byl, který pohnul poštmistra Mayra, že dal zaříditi onen domek nábytkem a vypraviti pro českého vypovězence, poněvadž jednak bylo těžko dostati tehdy zařízený byt a pak v tom vězelo trochu úctyhodného, obětavého sobectví Hebry, který bydlel hned vedle, v č. 11, kde nyní zůstává p. učitel Schmidt, jenž mne dobrotivě doprovázel do domku Havlíčkova.

Mayr i paní jeho měli Havlíčka i rodinu jeho velice rádi, a proto bylo laskavostí od nich, že mu domek onen pronajali a zařídili. Havlíčkovi to bylo vítané, že žil stranou a nebyl nikým obtěžován.

Z oněch osob, které se s Havlíčkem stýkaly, nikdo již nežije vyjma pí. Mayrovu, bývalou poštmistrovou, úctyhodnou 77letou stařenku. S mnohými občany brixenskými byl Havlíček docela „per tu“. Někteří z mladé generace o něm vypravovali, že byl v Brixenu vesel, jiní mně tvrdili, že byl mrzut. Služku měli z Brixenu, byla postarší, věrná, dosti vzdělaná holka, která byla spíše „Kindsfrau“ a donášela jim jídlo z hotelu.

Za pobytu svého v Brixenu nechal si Havlíček růsti plnovous, jak mně řekl lékárník p. Hynek Peer, který v letech 1859—1860 studoval v Praze.

Pan lékárník přišel mně vhod, zrovna když jsem se chtěl poroučeti. Patří k oněm příjemným osobnostem, o nichž každý, kdo se s nimi stýká, vydá nejlepší svědectví. Ujišťoval mne, že hned v Praze poznal poprsí Havlíčkovo, které prý bylo velice zdařilé. Také svatební cestu r. 1868 konal do Prahy. P. lékárník mně přinesl také „Světozor“ r. 1891 (č. 50—52) se zajímavým článkem Oldřicha V. Seykory „Má návštěva Brixenu“.

Pí. Peerová mne zvláště upozorňovala na to, že rodiče Zdenky nikdy nechtěli, aby chodila na boží pole. Bylo jí to přísně zakázáno. „A přece tak mladá zemřela“ — dodala truchlivě.

Také mně vypravovala, že Zdenka dostala národní dar, že si vzala pruského důstojníka, že jí to prý měli v Čechách jaksi za zlé.

„Vidíte, všechno víme“ — což se liší od zprávy p. Seykory.

Dověděla se to arci později. V Brixenu bývá část posádky česká.

Když Havlíček přišel do Brixenu, byl s počátku velice rozhořčen, a míval ostré řeči. Později se utišil — anebo mu byly podobné řeči zakázány.

(Příště dále.)

Z let 1619—1648.

Napsal Karel Adámek.

Staletí uplynula od České vojny, avšak rány tehdáž našemu národu zasazené dosud nejsou zaceleny.

Truchlivě vzpomínáme těch osudných dob, kdy byla moc a sláva státu českého rozvalena, avšak pouze toužíme a vzpomínáme, aniž bychom se také z těchto dějin nejhorší poroby a největšího utrpení našeho národa učili — a to jest naší kletbou.

Dějiny České vojny již současníci zevrubně vypsali,*) o těchto válečných bězích také novověcí dějepisci celou literaturu napsali, a přece dosud nalézáme nové prameny ku podrobnějšímu propracování děsného obrazu těchto pro království České a pro náš národ osudných událostí.

Takových pamětí jsme nalezli také při sbírání materiálu k dějinám hospodářského a kulturního vývoje východních Čech, zvláště v archivaliích policejních a j., obsahujících vedle obecně důležitých zpráv o těchto bězích válečných také velmi zajímavé příspěvky k poznání účinkův těchto událostí na obyvatelstvo českého východu.

Východní kraje české v XVI. a XVII. století vůbec i v do-

---

*) Ondřej z Haberfeldu: Vypravování o vojně české od r. 1617 (český překlad pořídil Em. Tonner); — Pavel Skála ze Zhoře: Historie česká od r. 1602 do r. 1623. Paměti nejvyššího kancléře království Českého Viléma hr. Slavaty.

bách nejkrušnějších vždycky věrně stály při nejhorlivějších obhajcích práv a svobod království Českého.*)

Města Chrudim, Mýto, Litomyšle a Polička se teprv po bitvě u Lipan (r. 1434) ku čtyřem artikulům pražským přiznala a Sigmunda za krále uznala (r. 1436). Avšak, když Sigmund sliby zvláště straně pod obojí dané rušiti počal, nejmocnější proti němu odpor se jevil opět na Chrudimsku, zvláště pak na sjezdech tehdáž v Chrudimi konaných.

Východní Čechy stály také v odboji proti Ferdinandovi I. po boku šlechty a byli hněvem vítěze u Mühlberku (1547, 24. dubna) hrozně postiženy.

Tehdáž propadla Chrudim svým zbožím rabšteinským, krochlebským, slatiňanským a j. a pokutou 1000 kop gr. m.

Vysoké Mýto, kteréž vypravilo na pomoc stavům branný lid s hejtmanem Buršem, bylo pokutováno 2000 k. gr. m. a ztrátou svých statků.

Poličce byla uložena pokuta 1000 kop gr. m., kromě toho propadla 8 vesnicemi a svými statky v Korouhvi, Radiměři a Širokém Dolu.

Český východ stál také v odboji stavů proti Ferdinandovi II., a byl po katastrofě Bělohorské hrozně postižen.

Ze zachovaných současných pamětí poznáváme, s jakou účastí toto hnutí stavovské a tehdejší běhy válečné v XVII. stol. na českém východě byly sledovány.

I.

Rušením svobody náboženské, zaručené majestátem cís. Rudolfa II. (1609, 12. července), podnícený odpor českých stavů nebylo lze ani sliby ani hrozbami utlumiti, ano, výpravou Pasovských, již r. 1611 na podporu císaře do království Českého Vavřinec Ramée byl vedl, stavovská revoluce jenom nové síly nabyla.

Ku stavům českým se přidala téměř všecka města česká, k císařským stála pouze Plzeň, Budějovice a Krumlov.

Léta 1618, v den 23. května byli svrženi císařští místodržitelé s oken hradu pražského, den na to zvolena byla zatímní vláda 30 direktorův. Na sněmě r. 1619 dne 19. srpna zbaven byl Ferdi-

(* Viz náš spis. Chrudimsko.

nand II. koruny české a 26. srpna t. r. zvolen byl téměř jednomyslně Bedřich Falcký králem českým.

Bedřicha králem českým volilo 34—36 pánův, 107 rytířův a všičtí poslové měst; toliko 3 rytíři a 4 páni volili Jana Jiřího, kurfiřta saského. Nastolení krále Bedřicha bylo ve městech okázale oslavováno.

Podle zápisů o těchto slavnostech v Chrudimi zachovaných předčítal nejprve rychtář Jan Solnický veškerému lidu reskripty o nastolení Bedřicha, nové zřízení zemské, jakož i o vyhlášení války a nových daní. Ozbrojené sbory měšťanské procházely s hudbou v čele městem, mládež se cvičila na náměstí se dřevěnou zbraní. Slavnost ukončena byla Te Deum. Jásot neměl konce.

Královská města Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, stála na českém východě v čele odboje proti Ferdinandovi II. a podnikala s velkou horlivostí také náklady na vypravení stavovské hotovosti válečné, jež nebyly na ty doby břemenem malým.

Podle snešení sněmů z r. 1609, 25. května a z r. 1610, 23. února, měl k zemské hotovosti každý obyvatel do pole vypraviti vždy na 5000 k. č. svého jmění jezdce s koněm, každý pán dvacátého, ano i patnáctého osedlého poddaného jako pěšího zbrojnoše.

Tehdáž přiznala města Chrudim 3500 kop č. jmění, 400 osob ve městě osedlých a 44 poddaných; Litomyšle 2250 kop č., 265 poddaných; Michal st. Slavata z Chlumu a na Košumberce statku za 2500 kop a 80 poddaných.*)

Na sněmě r. 1618 povolili stavové na obranu země hotovost 5000 pěších a 2000 jezdců; kromě toho měl každý ze tří stavů

---

*) Podle snešení sněmu království českého o válečné hotovosti proti Turkům z r. 1608 měli býti pěší vyzbrojeni halapartnou nebo oštěpem, neb dlouhým štítem (dardou), neb dobrou dlouhou ručnicí a toulcem a s „laduňky“ a měli též „zbraně dobré po boku míti.“ Lidé na vojnu jdoucí měli býti oděni v červenou, zavřitou, modře premovanou suknici a j.

Na uhražení nákladu válečného byly vypisovány různé berně z domů, komínů, z hlav, ze židů, třicátý peníz ze všeho prodaného zboží, posudné a j.

Na důchod hejtmana, který měl městské dráby vésti do pole, přispívala v prvé polovici XVI. století města pražská 30 kopami, Chrudim 6 kopami, Vys. Mýto 8 kopami, Polička 1 kopou a t. d.

osobně do pole vytrhnouti. Při hrozícím nebezpečí byl povinen každý desátý, ano i každý pátý do pole se vypraviti.

Také na sněmě l. 1619 v pondělí po neděli smrtelné učinili stavové usnesení o rozmnožení a náležitém opatřování hotovosti válečné.

Toho roku 1619, 6 d. m. učinili Poličtí direktorům ohlášení o provedení příkazů jim po dotčených snešeních sněmovních daných, dali statek svůj všecek pozemský, který měli, zač by spravedlivě stál, vedle šacunku z l. 1577 šacovati a když byl za 8000 kop míš. ošacován, zavázali se vedle snesení sněmu do pole 2 koně a 2 rejthary vypraviti.*)

Kromě toho za sousedy v městě a v předměstích usedlé, jichž bylo 192 napočítáno, šestnáctého člověka počítajíc, k mustruňku 12 osob a dvacátého člověka ze svých 335 poddaných, dohromady 17 osob vypravili.

Velitelem hotovosti českých stavů byl zřízen Matyáš hr. Thurn, generálním ubytovatelem byl Pavel Kaplíř ze Sulevic. Také později byli veliteli českého vojska jmenováni po výtce cizinci: hrab. Hohenlohe, Anhalt, Mannsfeld a jiní.

Hr. Thurn se vypravil proti císařským vojům, jež vedl Karel Longueval hr. Buquoy od Německého Brodu, Habry a Golčovým Jeníkovem ku Přaze. Vojsko císařské se na této výpravě dopouštělo velikých ukrutností, jedině na Čáslavsku vyplenilo 24 vesnic a j.**)

Thurn se bitvě vyhýbal, císařští trpěli stále více nedostatkem spíže a loupili po celém kraji jak mohli, lid, kterýž k stavům věrně stál, hrozně sužujíce.

Císařští leželi polem u Čáslavi na Brančicích, jež 16. září roku 1618 o 23té hodině zapálili. Jsouce pak nejspíše příchodem hr. Holocha (Hohenloha), kterýž toho dne o 18té hod. s množstvím lidu do českého ležení přitáhl, postrašeni, ustupovati počali. Toho dne dostal Thurn psaní od komisařův, „že nepřítele celou noc stíhajíce u Janovic Uhlířských, kdež zaražené ležení měl, nadešli. Hr. Hohenlohe, vida, co lidu v ležení jest, Thurnovi velmi horlivě mluvil, „proč s takovým lidem zahálejí a na tak nevypravitelné škody, pálení, lidí mor-

*) Archiv musea poličského.

**) Vypravujeme podle dopisu Pavla Horského Matoušovi Verynovi v Čáslavi — l. 1618. 17. září psaného. — Archiv musea poličského.

dování se dívají," a doložil: „vy jste strachem z nepřítele celí o mámení, neb nemíníte této země obhajovati!"

„Po tom Vchynského a j. některých ohlášení se dálo, že i v kterých se tak hrdinská mysl ozývala a do šarmicle (s nepřítelem) se vkládali, ti že kejmi s placu (bojiště) sháněni byli." Na to Hohenlohe odpověděl: „Dá pán bůh zítra v dobrém zdraví dočkati, byť se (nepřítel) i do lesa kryl, musíme sobě mezi oči pohlédnouti!" Tato řeč byla snad nepříteli prozrazena, že utíkal bez boje. Zajatí vojáci císařští do palečnic jsou bráni, vypravovali, že císařští ku Praze táhnouti úmyslují. Buquoy couval u vzorném pořádku k Ledči, vojevůdcové stavovští zůstali u Čáslavi, čekajíce pomoc slezskou, aby Buquoye pak pronásledovati mohli.

Od Čáslavi byla vyzvána královská věnná města východních Čech, „aby co lidu verbovaného i krajského mají, do Českého ležení k Malešovu, neb kde dále bude, vypravili, an Chrudim a Pardubice nepřítelem jsou ohroženy."*)

V těchto běžích válečných nastal stavům českým nepříznivý obrat r. 1620, když císařští, vedeni hr. Buquoyem, s velikou mocí válečnou opět do Čech vtrhli. Stavovská vojska i s pomocnými voji Bethlen Gáborovými nezadržela postup císařských vojsk ku Praze. Katastrofa rychle dozrávala!

Vojsko stavovské drželo ještě v měsíci září 1620 Prachatice, kde tehdáž také hotovost královskými městy východočeskými do pole vypravena byla, posádkou.**)

---

*) Z dopisu Horského Verynovi.

**) Vypravujeme dle listu Jana Rubekuly, občana poličského a nejspíše správce válečné hotovosti poličské v táboře stavovském, jenž z Prachatic 1. září 1620 úřadu poličskému psal, o soldátech poličských, dle ordinací té doby v Prachaticích zůstavajících (kteří by z nich na živě zůstávali a zhynuli, na které by tedy spravedlivě žold vycházel." Dle této zprávy bylo v ležení prachatickém 20 soldátů poličských na živu, mimo ty „Matěj z Makova zjednal za sebe, ale ten utekl; Urban Hlyn zjednal, ale ten jest zabit od nepřítele; Kašpar Pikhart a Štěp. Uchytilův umřeli, Lukáš z Jevíčka a Mat. Švec při mustruňku byli propuštěni, není na jejich místě žádný; Mikul. Haklů zjednal za sebe, ale ten umřel; o Tom. Polákovi se neví, zdali zahynul, když s Uhry na pajtu byl, aneb zdali jest zajat; Hejbal propuštěn, na místo jeho žádný jiný není." — V doušce tohoto listu Rubekula úřad poličský prosí za prodej otcovského dědictví jeho při městě Poličce, t. role a domu. — Archiv musea poličského.

Císařští každodenně okolo Prachatic pálili a drancovali, a vojsko stavovské napadali. Dokud byli Uhři ve Vodňanech, byla v okolí ještě jakás takás bezpečnost, ale jak odjeli, hned zas nepřítel od Budějovic a Krumlova, jež při svém vpádu do Čech opanoval, a kde své quartýry měl, vypadaje, zle škodil; tak posledního dne měsíce srpna t. r. v 11 hod., když lidé do chrámu šli do Stanikova, an velká mlha povstala, mocí se vtlačil, domy vytloukal, v truhlicích aneb kde cokoliv bylo, pobral, rathouz vyloupil, pečeť městskou velkou i rychtářskou, k tomu i peníze pobral a j.

Nad tímto řáděním vojska císařského byl na Prachaticku nářek veliký. Mnozí okolní sedláci přicházeli do města s hůlkou, jako otrhaní žebráci, žádajíce almužny.

Z jara málo bylo seto, v podzim se pole ani neorala, potahů nebylo, za šťastného se pokládal sedlák, měl-li jednu neb dvě krávy; ano celému kraji prodléváním pomoci hrozila úplná zhouba; a pomocí tou po celé léto bylo váháno.

Když se Mannsfeld ku Jindřichovu Hradci obrátil, očekávali v Prachaticích posil.

V posledním témdni měsíce srpna psali Domažličtí do Prachatic, že kníže bavorský dvě maličké míle od hranic leží, a že za ním v 12 mílích nepřítel s 12.000 muži postupuje.

Když pak se císařští s pomocným vojem Maximiliánovým spojili, počalo před nimi vojsko stavovské ustupovati.

O těchto běžích zachovaly se zajímavé zprávy v dopise Tomáše Zahrádky, psaném v městě Hradišti Hory Tábor, dne 5. října 1620, Samuelovi Zárybnickému ze Zárybenska, primátorovi Čáslavskému. Noviny tyto byly nejspíše z Čáslavi také do jiných měst ve východních Čechách poslány a zůstaly v Poličce.

Taková opatření a vzájemné sdělování novin bylo tehdáž dosti rozšířeno.*)

*) Uvádíme některé toho doklady: Děkan poličský Michal psal r. 1605, v sobotu před sv. Ondřejem svému ujci Pavlovi: Cito, cito, cito! Pavle, ujče můj milý: oznamuji ti novinu zlou, že k nám do Poličky 1000 rejtharův má dne zítřejšího přijeti, a tu dlouholi zůstávati budou, nevím. Druhý tisíc k Svitavům, jiný k Luži. Proto ti píši, abys se ke mně touto cestou nevracel, potrvej v Mýtě, dokudž nedám dalších zpráv."

Roku 1611. jednali Poličtí s Kladskými o poměrech v Kladště. Purkm. a rada kladská psala Poličským dne 22. března t. r., že poplach o vtrhnutí vévody těšínského do Kladska byl planý, protože „vévoda nemaje peněz, kozáky své propustiti musel. Máme za to, že z této strany velké nebezpečí nehrozí. Bůh pomozi, by také v Čechách bylo lépe!"

Zahrádka vypravuje: V den archanděla Michala v noci o 2 hodinách Uhři město Týnec na Táborsku z gruntu vypálili, „aby tady nepřítel quartýr neměl“. Taky na tom bylo, že pánve z pivovarův pobrány, mlýny zkaženy, i sladovny a pekárny měly býti. —

V Týnci zůstalo jen 15 domů, nepřítel pak do půldruhého sta lidův zůstaval na zámku. V pondělí, v den sv. Václava, okolo 18. hodiny, přijel na Tábor „generální kvartýrmistr stavovský“ s lidem uherským, kterýž však do města nebyl vpuštěn a hned k Milevsku táhl. Za tímto oddělením pak k Milevsku a k Jistebnici po dva dny a po dvě noci postupovalo 46.000 „rejtharů, Čechův, Moravanův i Uhrův“, že s úžasnutím nač bylo podívati“. U Zvíkova nebyl most, proto se muselo stavovské vojsko k Sedlčanům obrátiti; za tím vzal nepřítel Vodňany a („jak zpráva zde v Táboře jistá jde“) bez dobývání Prachatice („kde německé varty na půl města stály a na druhé straně půl města Čechové o tom vědomost neměli“) opanoval, „na den sv. Václava lidi stínal, soldátům neodpustil, tak že Chrudimský kraj (toho kraje válečná hotovost) téměř všecek pomordován tam jest.“ Císařští ani žen a malých dítek v Prachaticích neušetřili a zůstavíce tam posádku 200 mužův, obrátili se k Písku.

(Příště dále.)

Quijote contra Quijote.

Polemika skoro třístaletá. Napsal A. Pikhart.

(Pokrač.)

Páta část
o důmyslném rytíři Donu Quijotovi de la Mancha a o jeho dobrodružném rytéřování.

Kapitola první.
Jak Don Quijote de la Mancha znovu upadl ve smýšlenky potulného rytířství a jak přibyli do jeho obce Argamesille nějací šlechticové granadští.

Dona Quijota přivezli do vsi, dali mu na nohu velký řetěz, a zamkli jej do světnice. Požádal neteř o knihy, a ta mu dala knihy nábožné. Za půl léta se uzdravil a byl zase panem Martinem Quijadou.

Neť mu zemřela, a farář mu dal za hospodyni starou zbožnou ženu.

Sancho navštívil Dona Quijota a za řeči se zmínil o rytířském románu, který četl školák jakýs v neděli nahlas posluchačstvu.

Byl to Don Florisbian de Candaria, a Sancho jej nadmíru vychvaloval, a slíbil, že jej na neděli přinese, aby o tom nezvěděl ani farář, ani hospodyně.

Na večer vyšel Don Quijote s farářem a jinými do vsi, a tu přijeli čtyři šlechtici s průvodem. Jeli na sedání do Zaragozy. Páni jim nabídli nocleh, a Donu Quijotovi připadl nejvzácnější z nich.

Kapitola druhá.

Jak hovořili Don Alvaro Tarfe a Don Quijote po večeři, a jak se mu Don Quijote svěřil s láskou svojí k Dulcinee z Tobosa a ukázal mu dva směšné dopisy; z toho poznal rytíř, co Don Quijote jest.

Don Quijote se vyznal šlechtici, že jest zamilován do Dulciney, že jest překrásná, ale krutá, a přečetl mu svůj list, psaný starobylým slohem rytířských románův, jakož i její úsečnou a nezdvořilou odpověď, nadepsanou: »Pomatenému Martinu Quijadovi.«

Za hovoru se vpletl do řeči Sancho Panza a měl žertovný výklad o svém rodu. Cizinec pak ulehl.

Don Quijote a Sancho Panza spali v prvním patře; rytíř jal se obšírně vykládati o nové výpravě, na kterou se vydá, jakož i že se vzdá Dulciney pro její chladnost a že si najde jinou. Za toho výkladu Sancho usnul a Don Quijote se marně namáhal, aby jej vzbudil.

Kapitola třetí.

Jak se farář a Don Quijote rozloučili s těmi rytíři, a co se pak přihodilo Sanchu Panzovi po jejich odchodu.

Ráno před slunce východem vzbudili šlechtice, který přenocoval u Dona Quijota, a ten svěřil Donu Quijotovi honosnou zbroj, kterou nechtěl vézti s sebou do Zaragozy.

Farář a Don Quijote doprovodili hosty za ves, Don Quijote se pak vrátil domů, zavolal si Sancha Panzu a vykládal mu znovu to, co mu již v noci povídal, jakož i, že se odebere nejdříve na kolbu do Zaragozy, a odtamtud ke královskému dvoru, kdež vynikne, získá přátelství hodnostářův a velmožův, a až se do něho zamiluje některá urozená dáma, že si ji zvolí na místě nevděčné Dulciney.

Líčením rekovského života rytířského u dvora králova a úspěchův, kterých tam dosáhne, rozohnil se Don Quijote a dal se oděti do brnění, které tam Don Alvaro nechal. Oděn a vyzbrojen jal se přecházeti po světnici a zachvácen náhlým vzrušením vrhl se na Sancha volaje, že to je hrozný drak, a prohánĕl jej kolem postele, bodaje a sekaje po něm. Dotíral na něho prudce, aby mu vydal zajaté princezny, královny a spojenku svoji, zlou kouzelnici. Při tom rozsekal celé lože.

Protože nemohl jinak uniknouti, slíbil Sancho, že mu vydá zajatou císařovnu, a že bude po celý další život řádně živ.

Tím se Don Quijote spokojil, a když se za chvíli vzpamatoval, tvrdil, že chtěl jen ukázati svoji obratnost a statečnost.

Rytíř prodal kus pole a vinici, koupil Sanchovi osla, zřídil si z kůže velký kulatý štít, sestavil si píku s hrotem s dlaň širokým a vypraven prádlem a asi třemi sty dukátův vydal se se Sanchem Panzou na výpravu, aniž to pozoroval farář či lazebník.

Kapitola čtvrtá.

Jak se vypravili Don Quijote de la Mancha a zbrojnoš jeho Sancho Panza po třetí z Argamesille v noci, a co se jim na této třetí znamenité výpravě přihodilo.

Vyjeli dlouho před svitáním. Don Quijote měl zbraň i zbroj Dona Alvara Tarfe.

Nejeli dlouho, když uhlídali hospodu, kterou Don Quijote zase pokládal za hrad. Proto poslal Sancha na zvědy, aby vypátral výšku zdí, hloubku příkopů, počet posádky, na jak dlouho jsou zásobeni a p. Sancho se marně zdráhal, i šel tam na konec, a řekl Donu Quijotovi, aby jel zvolna za ním. Dojel, zeptal se, co mají k večeři, objednal jídlo a nocleh a postavil osla do stáje.

Zatím přijel Don Quijote blíže a lidé z hospody vyběhli podívat se na něho. Objel mlčky budovu a vyzval pak lidi, kteří se z hospody vyhrnuli, aby ihned pustili zbrojnoše jeho, kterého se zmocnili úkladem, a aby vydali také všechny zajaté z hladomorny, Pohrozil jim, neposlechnou-li, že je všechny pobije a hrad sboří. Při tom škubal zuřivě Rocinantem, který mermomocí chtěl do stáje, cítě hospodu stejně jako Sancho Panza.

Hospodský ujišťoval rytíře, že to není hrad, a že tam nikoho nezajali; chce-li tam pojísti a přenocovati, aby sesedl.

Don Quijote znovu vyhrožoval, žádaje za vydání zbrojnoše a princezny, a bylo by se hospodskému zle vedlo, kdyby nebyl z hospody vyšel Sancho, který mu řekl, že se všichni v hradu vzdali, a uvedl jej dovnitř.

Povečeřeli; rytíř jedl málo, zabrán do myšlének a plánů, za to se zbrojnoš činil. Po večeři odešel Sancho poklidit osla a do ložnice Dona Quijota přišla služka, nabízejíc mu své služby a líčíc, jak ji kdysi setník nějaký odvedl z domova, oklamal a opustil.

Don Quijote ji pokládal za utištěnou princeznu a slíbil jí ihned ochranu a pomoc. Holčice chtěla na něm čtyři groše; Don Quijote nařídil Sanchovi, aby jí vyplatil dvě stě dukátův, a chce-li víc, aby jí dal víc. Až ji uvede do její říše, že mu princezna peníz ten nahradí.

Sancho jí však vyplatil jen čtyři groše, a na to služka odešla a rytíř i zbrojnoš ulehli.

Kapitola pátá.

O nenadálém sporu, do kterého se dostal náš Don Quijote s hospodským, odcházeje z hospody.

Ráno se Sancho řádně najedl, a Don Quijote pojedl nemnoho stoje, protože se zaklel, že nebude jísti s ubrusu, dokud nepomůže oklamané princezně, se kterou se na hradě tom setkal. Než odjeli, chtěl hospodský, aby zaplatili řád; Don Quijote se sice velice horšil a vyčinil hospodskému za to nerytířské chování, ale na konec přikázal Sanchovi, aby zaplatil.

Odjížděje ohlédl se a viděl, že služka mete dvůr, a vyzval ji, aby vsedla na skvostného svého mimochodníka a jela s ním do Zaragozy, že tam bude bojovati za její krásu.

Hospodský domnívaje se, že se s ní smluvil Don Quijote večer, že ji s sebou odveze, rozhněval se, vyčetl jí, že ji přivedl ze špatného domu z Alcaly, a že jí koupil šaty; dokud mu dluh nezaplatí, že pryč nesmí. A teď aby šla mýt nádobí.

Při tom jí dal políček a kopl ji několikráte do boku. Don Quijote dopálen šel po něm a zasáhl jej na plocho do hlavy, protože se mu rána smekla. Potom vyjel ven na louku nedaleko hospody a tam se postavil vyčkávaje, že na něho posádka hradu vypadne.

Sanchovi se však zatím podařilo v hospodě všechno uprosit a zaplatit, a pak také přimět Dona Quijota, aby odjel a nevracel se do hradu pobít ty věrolomce.

Kapitola šestá.

O stejně podivném, jako nebezpečném zápasu našeho rytíře s melounářem, kterého pokládal za zuřícího Rolanda.

Jeli šest dní bez příhody a sedmého uhlídali melounové pole, které hlídal majitel s pikou v ruce.

Don Quijote uznal, že to je Zuřivý Roland, a řekl Sanchu Panzovi, že jej přemůže, zabije a vjede do Zaragozy s jeho hlavou na pice. Sancho Panza jej marně varoval; Don Quijote se rozjel rovnou na Rolanda, který vida, že mu šlape do melounů, okřikoval jej. Protože však Don Quijote toho nedbal a jel stále blíže, mrštil na něho Roland dvakráte z praku kamenem, poprvé jej zasáhl do štítu, prorazil mu jej, a hodně mu potloukl ruku, a po druhé jej zasáhl do prsou, že se skácel.

Roland, obávaje se, že vetřelce zabil, uprchl. Sancho přišel a zvedl Dona Quijota, který si liboval, že Roland utekl, a tím se prohlásil přemoženým. Ten boj že dobojuje jindy.

Na to vešli do boudy melounářovy, Sancho utrhl dva pěkné melouny, a dali se do nich.

Ale za chvíli přiběhl melounář a několik chlapů s ním, a stloukli Dona Quijota a Sancha Panzu klacky a za škodu na melounech sebrali venku Rocinanta a osla.

Když to Don Quijote a Sancho Panza poznali, dali se do velkého nářku a hlavně Sancho oplakával hořce osla. Na konec se vydali pěšky dále.

Kapitola sedmá.

Jak přišli Don Quijote a Sancho Panza do Ateky a jak laskavý jakýs kněz, jménem Mosen Valentin, je přijal do svého domu a tam je uctil.

Don Quijote a Sancho Panza přišli do Ateky a hned se kolem nich seběhlo hejno mládeže, která je provodila na náměstí; tam byli členové obecního úřadu a několik kněží, a ti se dali do smíchu, vidouce ty směšné postavy. Don Quijote spustil na ně řeč, kterou je oslovil jako senát a lid římský, vyčetl jim, že z města vypadli na něho zákeřníci a ukradli mu vzácného jeho koně a zbrojnoši osla, a uložil jim, aby mu vrátili lup, sice že je všechny vyzývá na zápas buď po jednotlivci neb všechny vespolek.

Slyšíce to, dali se do velkého smíchu, ale kněz jakýs poznal nemoc muže toho a odpověděl mu, že vypátrají zločince a vrátí

rytířovi koně a osla. Sancho pověděl, kdo jim to učinil a kněz Mosen Valentin odvedl je k sobě domů, dal Dona Quijota obvázati bradýřem a napomenul jej pak dlouhou řečí, aby měl rozum a nabídl se mu, že jej doprovodí domů.

Don Quijote se urazil, vyhuboval »biskupa Turpina«, že je zbabělec, a odjel na Rocinantovi, kterého spolu se Sanchovým oslem kněz od melounáře vykoupil, do Zaragozy.

Kapitola osmá.

Jak milý rytíř Don Quijote přijel do Zaragozy, a o podivném dobrodružství, s člověkem, kterého mrskali, které se mu přihodilo, když vešel do města.

Dojel k Zaragoze a již před městem zvěděl, že je po kolbách i začal kázati lidem i šlechticům, kteří se před městem projížděli, že vyzývá všechny rytíře, kteří jsou v Zaragoze a vůbec všechny Zaragozany na souboj proto, že schválně na rychlo odbyli kolby, aby mu uchvátili ceny.

Lidé se ptali Sancha, odkud jsou a on jim pověděl, že z Argamesille a při tom vylíčil Argamesilli jako velkolepé město.

Don Quijote na to jal se řečniti k shromážděným, vykládaje dopodrobna, jak dobude Zaragozy pomocí dřevěného koně jako Troje. Na to odjel od vyjeveného množství do brány městské.

Jakmile vjel do města, spatřil průvod: na oslu jel muž do pasu nahý s provazem na krku a kolem něho biřicové a písař. Byl to zloděj, kterého měli bičovati. Don Quijote vyzval ihned »rytíře«, aby vydali reka, kterého se zmocnili úkladem, a s ním všechny ostatní zajaté a když chopil písař Rocinanta za uzdu, bodl po něm pikou. Na štěstí se písař svezl pozadu s koně.

Don Quijote se pak začal bíti se všemi, až jej zmohli a dali v žaláři do klády. Na ruce mu dali okovy a on jimi v zuřivosti potloukl ještě žalářníkova syna.

Sancho Panza se při osvobozování toho zajatého rytíře k pánu svému nehlásil, ale šel za ním plačky a zůstal státi s oslem u zdi žaláře.

Zatím se vrátil kat a odsouzenec na oslu, a lidé mu řekli, aby neodcházel, že vsadí na osla člověka, který napadl průvod; úřad že nařídil, aby jej prozatím zbičovali a později že rozhodne, na jak dlouho má jíti na galeje.

Kapitola devátá.
ak zbaven Don Quijote podivnou náhodou žaláře a hanby, ku které byl odsouzen.

Kolem žaláře jelo několik šlechticův a Sancho mezi nimi poznal Dona Alvara Tarfe. Pustil osla, poklekl před ním a prosil za pána.

Don Alvaro odešel do žaláře a Don Quijote se podivil, jak dovedl Don Tarfe zmoci stráže toho hradu i noha, který tam číhá a každého zbrojence chytí a ve vzduchu rozsápe, a děkoval mu, že osvobodil jej i mnohé jiné zajaté.

Don Alvaro nechal u něho jednoho ze šlechticův, aby mu nikdo neublížil a sám dojel s druhými k soudci a přesvědčil jej, že jest Don Quijote blázen, takže jej soudce propustil.

Don Alvaro odvedl pak Dona Quijota a Sancha Panzu do svého domu a uhostil je tam i s koněm a oslem.

Za řeči se pochlubil Sancho Panza, že dal té služce v hospodě jenom čtyry groše a ne dvě stě dukátů, a Don Quijote se rozhněval, vynadal mu a zařekl se, že první provincii, ostrov či poloostrov, kterého dobude, dá jí.

Kapitola desátá.
Jak Don Alvaro Tarfe sezval několik přátel k obědu, aby se s nimi uradil, v jakém odění mají jeti na bodání ke kroužku.

Na tuto poradu sezval Don Alvaro několik přátel. Na konec uznali, že Don Quijote jakožto rytíř potulný pojede v úplné výzbroji. Při tom mu Don Alvaro daroval zbroj, ve které Don Quijote do Zaragozy přijel a byla to skvostná práce milánská. Don Quijote děkoval a řečí tou se tak rozohnil, že se mu náhle zdálo, že vidí obra a počal sekati a bodati do čalounu, až jej Don Alvaro chytil za rámě a řekl mu, že obr uprchl. Rytíř spokojen ulehl.

Kapitola jedenáctá.
Jak Don Alvaro Tarfe a jiní rytířové zaragozští a granadští bodali ke kroužku v ulici del Coso a co se tam Donu Quijotovi přihodilo.

Po tři dny ležel Don Quijote v posteli, protože jej za to prosili i jemu domlouvali přátelé Dona Alvara, kteří ho navštěvovali.

Konečně nadešla neděle a zahájeno bodání ke kroužku. Zápasiště i zápasníci byli překrásně ozdobeni.

Dona Quijota nechali jeti posledního. Prvně se kroužku chybil a rozjel se ihned zase; chybil se zase, ale Don Alvaro jel za ním, strhl kroužek, navlékl jej donu Quijotovi na hrot píky, kterou držel do zadu a donu Quijotovi uděleno cenou šněrovadlo z kůže »fénixe« a určeno, že, an sám zamilován není, má vzácné to šněrovadlo podati dámě nejméně zamilované.

Rozhlédl se a vida u jednoho okna starší ženu se dvěma děvčaty, dojel tam a podával šněrovadlo ženě nevěda, že děvčata vedle ní zabývají se nekalou živností.

Ženské pokládaly dvornost rytířovu za posměch a bouchly hněvivě oknem a na to jal se Sancho Panza nadávati. Don Quijote, zaražen tím, podal vzácné šněrovadlo zbrojnoši svému, by je pečlivě uložil, ale jak se Sancho na všechny strany rozhlížel, přiskočil k němu pobuda nějaký, vytrhl mu šněrovadlo a než se Sancho vzpamatoval, byl tentam.

Sancho se pak dal do velkého nářku pro tu ztrátu, umínil si, že půjde ke kuchaři Dona Alvara, že si od něho vypůjčí peníze na provaz, dá si jej kolem krku pod stromem, a až půjde někdo kolem, že ho požádá, aby jej oběsil.

(Příště dále.)

Pohled na nynější národohospodářskou situaci v Srbsku.

Vážní lidé v Bělehradě, a tací bohudíky ještě nevymřeli, nejvíce rokují o dvou brožurkách, které v těchto dnech vyšly současně pod týmž pseudonymem Mi-no, skrývajícím patrně důkladného znalce srbských a zahraničních poměrů vůbec a finančních zvláště.

Jedna z těchto brožurek pod názvem „Ekonomicko-politicko-strategický význam železniční trati Sarajevo-Mitrovica“ má daleko menší cenu, ač jest vydána jako studie, než brožurka druhá pod názvem „Spasme své finance, dvanáctá jest hodina“, vydaná jako skromný „Jeden apel na nás samé“. A proto ze druhé podáme několik výňatků, kdežto o prvé proneseme jen stručný svůj úsudek.

„Obyvatelstvo nahé a bosé; úřednictvo hladem a bídou zdemoralisované; hospodářství zanedbané; osvěta v úpadku; silnice a veřejné budovy pobořené; vojsko bez vojenského ducha a neschopné; obchod v tísni; ani stopy po veřejné bezpečnosti; ani zmínky o veřejné mravnosti; vážnost za hranicemi ztracena; víra v možnost další existence na smrtelném loži; sousedé, mající na všem tom zájem, mnou si spokojeně ruce a čekají, až jim zralé ovoce spadne do klína — toť bledý obraz země, přivedené k úpadku špatným finančně hospodářským stavem.“

Tak začíná druhá brožurka. Autor nepraví přímo, že jest to obraz dnešního Srbska, jen se významně táže: „Existuje-li nějaký srbský občan, jenž by si přál, aby naše země přišla do shora uvedené situace?“ A odpovídaje, že zajisté ne, ale že vzdor tomu jest nucen konstatovati, jak Srbsko jde cestou hospodářského úpadku, jemuž možno předejíti jen tím, když my všichni dovíme se o tom, co ví veškerá cizina, jež má na věci zájem“, a dříve než autor počíná s pravým výkladem, volá takto: „Apelujeme na vlastenectví všech intelligentních občanů Srbska, bez rozdílu pohlaví, postavení a zaměstnání a z hloubi duše je prosíme, aby se svorně chopili záchranné práce, neboť spása jest ještě možna. Toť pole, kde máme rozvíti vši svoji práci, veškerou svoji energii; toť program celé naší vnitřní politiky — jiného nám netřeba.“

Nejdříve autor oceňuje „dobu, kdy životní potřeby obyvatelů Srbska byly nejmenší, kdy život a oděv byl prostý a domácí průmysl tak vyvinutý, že stačil pro veškerou téměř vnitřní potřebu. Z ciziny se nedováželo téměř ničeho... Vyváželo se a prodávalo do ciziny dosti, jmenovitě živého dobytka... Cizí peníze přinášely se znenáhla, nepřetržitě však do země, takže množství peněz ve státě neustále rostlo a tím i bohatství jak jednotlivců, tak massy... Stát byl tehdy sice ještě závislý, ale také jeho potřeby byly velmi malé, tak že je národ snášel dobrovolně a snadno. Srbsko nebylo ještě civilisováno, vysokých věd v něm nebylo; vzdor tomu však mravní zvláštnosti jeho obyvatelstva v masse byly na tak vysokém stupni, jak je nepotkáváme nikde v tehdejší civilisované Evropě. Zkrátka, Srbsko tehdy žilo srbským způsobem“.

Zcela jináče jest tomu od té doby, kdy Srbsko vkročilo na cestu evropské civilisace. Nejdříve byli do Evropy posíláni mladí

lidé, s čímž současně pronikala do nejširších vrstev obyvatelstva ona strana civilisace, která se jeví v různých velkých, četných, zpravidla dosud neznámých potřebách. Vláda a jiné rozhodující kruhy zameškaly učiniti cokoliv, aby se dle náhle vyvinutých nových potřeb vyvíjel také srbský průmysl. Místo toho silně se rozmnožili obchodníci, zaplavující národ cizími výrobky, takže se z nich vlastně stali cizí agenti, ničící blahobyt rodné své země. Ba i stát rozšířil své potřeby a kryl je také z ciziny, takže roku 1867 a 1876 Srbsko bylo nuceno utéci se k dvěma půjčkám, z nichž však každá byla menší 10 milionův franků. To byl však jen počátek státního dluhu, který dnes hrozí i samé existenci národní.

Válka r. 1877 a 1878 přinesla Srbsku krom úplné nezávislosti a čtyř nových okresů také povinnost moderního evropského státu: stavěti železné trati, jmenovitě t. zv. trať orientální. Srbsko bylo nuceno utéci se k velkým půjčkám, uzavřeným v cizině, za podmínek velmi nepříznivých, takže za 100 dinárův obdrželo fakticky vždy pouze 68 din. a ze 311,773.000 pouze 220.000.000. Toť totiž suma, o kterou vzrostl srbský státní dluh od 1879 do 1888. Větší části těchto peněz bylo použito, aby byl kryt pravidelný schodek, jenž dostupoval ročně i 17 mil. dinárův.

Dnes má Srbsko na 400.000.000 din. dluhů ve zlatě. Celý ten dluh je téměř výhradně uzavřen v cizině, takže roční splátky, ovšem také ve zlatě, přesahující 20,000.000 din. (r. 1900 20,245.000), plynou do ciziny a soustavně a rychle ochuzují Srbsko.

Na štěstí obchodní srbská bilance má přebytek 10,000.000 din. ovšem ve stříbře, neboť pravidelný obchod neděje se ve zlatě. Zbývá tedy roční deficit 10,000.000 din. ve zlatě, nebo jinými slovy: ze Srbska zlatý peníz pravidelně odchází a to stále ve větší míře, kdežto stříbro jednak tak pravidelně nepřitéká, jednak není jeho příliv tak jistý, neboť závisí hlavně na vývozu živého dobytka, který se téměř výhradně prodává anebo dopravuje přes naši říši, takže jedno „zdravotní opatření“ maďarské vlády jen proti vývozu srbských vepřů vyvolává pravou katastrofu ve státním srbském hospodářství. Kdyby tomu ostatně ani tak nebylo, nepřetržitý odliv zlata ze Srbska přivede brzy k státnímu bankrotu, nepodnikne-li se hned všechno, aby se ten odliv zamezil.

V Srbsku jest totiž všeho všudy asi 100,000.000 din. ve zlatě. Zlato to ovšem není ve státních pokladnách, nýbrž ve finančních ústavech, v rukou jednotlivcův a co jest nejhorší, v rukou jednotlivých domácích a cizích kapitalistů, kteří se zlatem obchodují.

Stát totiž všechny své příjmy dostává ve stříbře; dluhy však jest povinen platiti pouze ve zlatě, které kupuje u jmenovaných finančníkův, při čemž přidává (platí agio) dnes 12%. Tím, že hotovost zlata stále se zmenšuje, agio rychle roste, takže již za dva, tři roky dostoupí jistě 20—23%.

Povrchní finanční politikové pomohli by si z té situace tím, že by zvýšili státní příjmy. Tím však dosáhlo by se jen toho, že by se v rukou kapitalistů brzy soustředila i hotovost stříbra, takže by jim bylo snadno dosáhnouti, by státní papíry národní privilegované banky ztratily svoji cenu. Národ by byl tím nucen prodávati výrobky za cenu, jakou by mu určili kapitalisté, a proto nemohl by plniti svých povinností vůči státu, který by se ocitl v situaci, v jaké byl Egypt dříve, než mu byla vnucena finanční kontrola evropských velmocí.

O všem tom měli by nejdříve rozmýšleti obchodníci, kteří dovážejí cizí zboží. Vždyť oni také zpravidla prodávají cizí výrobky za stříbro, kdežto svým věřitelum platí ve zlatě. Čím větší jest agio, tím dražší jest jejich zboží, tím menší jeho odbyt, což nevyhnutelně vede k bankrotu i samých dovozných firem, které nebezpečí nevidí hlavně proto, že požívají daleko větší úcty, ba i účinnější státní protekce než firmy vývozné, ač se to příčí elementárním pojmům národního hospodářství. A proto dovozné firmy hledí na tu věc stejně jako různí velcí i malí spekulanti.

Malých spekulantů je v Srbsku velmi mnoho. Jsou to směnárníci, kteří mají bohatou žeň při stoupání a klesání agia, které vyvolává velká spekulace. Ta jest v rukou cizích — malé směnárny jsou v rukou domácích — a neustále číhá na vhodnou chvíli, aby své zlato dala na trh, koupila za ně co nejvíce stříbra, při čemž ovšem hodně vydělá a potom za to stříbro lacino nakoupila domácích srbských výrobkův, které s velkým ziskem prodá do ciziny za zlato, jež ovšem nedá ze svých rukou, nýbrž s ním počne novou spekulaci. A vše to provádí se pod ochranou tolerantních srbských zákonův.

Z této situace, která za čtyři nebo pět let nutně přivede čá-

stečný a brzy potom úplný bankrot, jest pouze jeden východ: stát má nabídnouti svým věřitelům, že po dvacet let bude jim spláceti místo 20,000.000 din o polovinu méně, ale že jim za to po poslední splátce zaručuje 5% náhradu, která bude asi 50,000.000 d.

Tím odvážným a rozvážným činem zamezil by se pravidelný odliv zlata se všemi následky a stát by získal dvacet let, aby zažehnal dnešní krisi. Toho činu nesmí se stát lekati, neboť jest lépe, aby nápodobil Portugalsko, a přinutil, nešlo-li by to jináče, věřitele ke poloviční splátce, než aby sebe zničil a je připravil o celý neb částečný obnos.

Uvedené opatření pomůže jen tehdy, když stát získaných dvacet let použije k soustavné a zdravé národohospodářské a finanční politice.

Co se týče dovozu, stát nemůže prostě zakázati obchod s cizinou. Nejvíce, co může činiti, jsou dobře zkoumané a celku prospěšné obchodní smlouvy. Ale za to státní občané jako jednotlivci mají zcela volné ruce. Tu je třeba, by veškerá národní intelligence působila nejdříve na svobodnou vůli a na vlastenectví dovozných firem, aby je poučovala a po případě i nutila míti na zřeteli zájmy celého národa i své vlastní. Jmenovitě je třeba na ně působiti v tom směru, aby svůj kapitál znenáhla vkládali do domácích průmyslových podniků a tak soustavně zmenšovaly svoji dovoznou činnost.

Srbsko potřebuje asi za 3,000.000 din. bavlněných látek a ještě více na předměty ženské toalety; za více než 1.000.000 papíru: právě za tolik železných a ocelových výrobků; vše to dodává výhradně cizina. Ba, i srbské vojsko šatí se, zbrojí i stravuje z ciziny.

„Kdokoli vážně přeje dobro srbské zemi, nemůže na ní žádati, by nastoupila cestu zemí průmyslových: každý však vlastenec má si přáti, aby v Srbsku byl průmysl tak vyvinutý, aby se tím kryla aspoň větší část domácí potřeby...

Novináři a veškerá srbská intelligence jest povinna vážně působiti v tom směru, a své požadavky říditi tak, aby dovozné firmy byly nuceny pozvednouti srbský průmysl, poněvadž vždy máme býti pamětlivi toho, že vše, co se doma vyrábí, jest lacinější i kdyby bylo dražší než cizí výrobky."

Je-li úloha státu ohraničena v dovozu, otvírá se za to široké

pole působnosti jeho akci vývozní. Pro tuto akci navrhuje autor tyto prostředky:

1. Periodické kursy nebo stálé školy ku vzdělání vyvážejících obchodníkův.

2. Soustavnou ochranu výrobcův i vývozníkův.

3 Premie za nejdokonalejší výrobu a nejpodnikavější vývoz.

4. Zvláštní v ý v o z n í o d d ě l e n í ministerstva pro národní hospodářství (ministerstvo narodne privrede) s o b c h o d n í m m u s e e m všech domácích vývozních výrobků. Vývozní oddělení mělo by na různých tržištích své agenty a ve všem by mu pomáhala právě založená srbská vývozní banka.

5. Stát by se měl zvláště starat o to, by se co nejméně vyváželo surovin, jmenovitě by se místo živého dobytka vyváželo maso atd.

6. Vnitřní státní politika má se hlavně zabývati zemědělstvím, dobytkářstvím, ovocnářstvím, lesnictvím, domácím průmyslem a komunikacemi. Jmenovitě má se k velkým národohospodářským pracem užiti stálého vojska, které by teprvé tehdy bylo skutečně populárním a národním.

Pro finanční politiku zvláště navrhuje tato opatření:

1. Nesmí se zvětšiti státní dluh, pokud se hospodářsko-finanční stav nezlepší potud, aby bylo možno uzavříti v n i t ř n í p ů j č k u. Vždyť máme neustále pamatovati na to, že úvěr se nám poskytuje za takových podmínek, které podkopávají i samu existenci státu.

2. Aby se při stanovení státního rozpočtu měly na zřeteli státní příjmy dle průměru posledních pěti let, ač se jináče rozpočet všude ustanovuje jen dle státních potřeb. Dodávky pro stát mají býti třeba za větší cenu kryty doma.

3. Ministři mají solidárně ručiti za každé překročení rozpočtu a kromě toho ztrácejí svá postavení, překročí-li rozpočet.

4. Úřednictvo třeba zmenšiti o čtvrtinu.

5. Zpronevěření státních peněz trestá se doživotním vězením bez práva na milost.

6. Každý protizákonný výdaj ze státní pokladny má vinník nahraditi a ztratiti právo na státní službu.

7. Kdo se dá podplatiti, ztrácí službu a právo na ni.

8. Všichni státní úředníci, mající ročně přes 2.000 din. ponechávají po 10 let 10% svého platu státní pokladně.

Dále autor navrhuje několik zvláštních finančních a sociálněhospodářských reforem, jmenovitě zákaz hráti na burse zlatem; soustřediti směnárny ve „správě státních fondů"; snížiti úrokovou míru na 6%; zákaz půjček soukromých osob soukromým osobám s jakýmikoliv úroky; zákaz srbským občanům ukládati peníze do cizích finančních ústavův i tehdy, když v Srbsku mají své filiálky; soustřediti domácí peněžní ústavy tak, aby základní kapitál byl aspoň 500.000 din.; založiti privilegované akciové společnosti s malými podíly pod státním dozorem pro exploataci dolův atd.; nucené pojištění proti živelním pohromám u „správy státních fondův"; volbu výboru, který by hned přistoupil k záchranným pracím.

Ku konci se apeluje na inteligenci, která zavinila pád srbského císařství na Kosově poli (1389) a která také vzkříšené království přivedla na kraj propasti, aby se vytrhla ze své netečnosti a chopila se práce pokud ještě je čas.

V druhé brožurce se nejdříve upozorňuje, že známým konferencím o bosenských drahách byl přítomen také náčelník generálního štábu rakousko-uherského vojska, což jest důkazem, že trať Sarajevo-Mitrovice má politicko-strategický význam. Dále se podává obraz finančního hospodářství v naší říši. Uvádí se tu jmenovitě, že za posledních dvacet let státní dluh stoupl o 57%, takže jest nyní v Rakousku 4.134,300.000 zl. a v Uhrách s Chorvatskem 2.332,000.000 zl., s ročními výdaji jen na splátky, úroky atd. 173,700.000 zl. v Rakousku, 91,300.000 zl. v Uhrách s Chorvatskem; že státní výdaje neustále daleko rychleji rostou než státní příjmy; že 58% veškerých výdajův věnuje se neproduktivnímu účelu, že vystěhovalectví náhle stoupá, a státní břemena rychle rostou. Jako příčiny toho stavu konstatuje autor nedostatek komunikací (1.9 km na čtver. míli, kdežto ve Francii připadá 3.2, v Německu 3.5, v Anglii 5.1) a nedostatek železničního materiálu. Hlavní však příčinou jest nevhodná zeměpisná poloha, nepřístupné totiž a poměrně malé (1930 km) přímoří, pročež značně vyvinutý průmysl nemá dostatečného odbytu, takže v obchodní bilanci vývoz tvoří pouze 55%.

V takové situaci rozhodující kruhy Rakousko-Uherska mají před sebou dvě cesty: zdravou národohospodářskou finanční politiku a úsilí, vytvořiti mohutné obchodní loďstvo, nebo cestu doporučovanou Německem: pronikání k Soluňskému zálivu a

k snadně přístupným břehům Aegejského moře. Na té cestě stojí však Srbsko, které se prozatímně má obejíti železniční tratí ze Sarajeva do Soluně. A nyní autor představuje nebezpečí, v jakém se ocitne Srbsko po třech letech, když jmenovaná trať bude hotova. Ukazuje na to, že již nyní 90% veškerého srbského vývozu jde do naší říše, takže jest Srbsko úplně odkázáno na náš trh a že jest mu velmi těžko uzavříti s Rakousko-Uherskem dobrou obchodní smlouvu. Po třech letech, kdy dráha bude dostavěna, bude Srbsko bezmocné. Aby se tomu zabránilo, má se použiti hlavně dvou prostředkův: otevříti státní jatky a místo živého dobytka zasílati do ciziny maso, proti němuž není snadno používati různých „zdravotních prostředkův" a které může jíti také přes Soluň do ciziny. Dále má se Dunaj spojiti železnicí s Adriatickým mořem od Kladova přes Zaječas, Paračin, Kruševac (nebo Kragujevac) Kraljevo, Rašku, Mitrovici (tureckou, o které se tu vůbec jedná), údolí Drinu až do Skadru na Adriatickém moři.

Vše, co se mluví o té trati, jest velmi zajímavé a většinou správné, vyjma fakt, že autor jakoby nevěděl o slovanské opposici proti železnici Sarajevo-Mitrovica („slovanská" trať byla Sarajevo-Split a Praha-Vídeň, Záhřeb-Sisek-Horní Krajina-Knin-Split) a že ještě počítá na možnou válku s Bulharskem. Je nepochopitelno, že o té válce může psáti péro, které vyzývá veškerou inteligenci: „Spasme své finance!" Toť důkaz, že autor jest srbský partikularista a znalec pouze s t a r é h o R a k o u s k a.

R.

Rozhledy.

Politický přehled za červen.

I. V n i t e r n í.

Právě tomu měsíc, co poslanecká sněmovna přijala ve třetím čtení osnovu zákona o p ů j č c e i n v e s t i č n í a osnovu zákona o v o d n í c h c e s t á c h, proti původnímu návrhu vládnímu značně zlepšenou. Osnova prve jmenovaná schválena byla panskou sněmovnou o 5, druhá o 1) dní později. Tím bylo dosaženo vrcholu první letošní kampaně říšské rady.

Zákon o půjčce investiční, od 8. června sankcionovaný, je hotov úplně; o vodních stavbách — tento zákon říšský nabyl sankce dne 11. června — jednati budou ještě zemské sněmy, aby rozhodly o zemském příspěvku. Jejich usnesením teprve bude vlastně dílo korunováno.

Že však přes to přijetí obou osnov sněmovnou poslaneckou dne 1. června působilo dojmem silným, je pochopitelno. Vídeňský parlament provedl dalekosáhlou hospodářskou práci, jaké nikdo nebyl by se počátkem roku ani odvážil očekávati. Došel za to veliké chvály, hlavně v orgánech blízkých vládě a v orgánech stran německých. Bylo-li v obojích přijetí jmenovaných zákonodárných osnov povýšeno za jitřenku nové éry politické, a bylo-li vyznačeno jako počátek nových útvarů ve složení poslanecké sněmovny co do příští majority a minority, pak chod dějin byl vědomě předstižen s úmyslem patrným: dočasné majority, která se sešla ad hoc, vykořistiti k účelům politickým, z nichž první byl rázu negativního. Terčem byli poslanci konservativního velkostatku království českého a jejich posice i poměr k poslancům národní strany svobodomyslné. Obě tyto strany mají ve vídeňském parlamentě řadu společných odpůrců; ve chvíli, kdy poslanci konservativního velkostatku nastoupili s motivací, jejíž oprávněnost ztěží lze jim obhájiti politikou zásad, cesty samostatné a skřižované s cestami delegace české, mohlo ovšem v táboře levice poslanecké sněmovny udeřeno býti v bubny, po nichž pak následovala temná a spletitá ukázka hudby — daleké budoucnosti, hudby na thema českoněmecké politické kooperace majoritní. Jistě organický chod politické evoluce byl se strany německé náhle a daleko předstihován. Difference, které naši poslanci měli s konservativním velkostatkem, ostatně uvnitř ne jednotným a také ne veskrze stejně smýšlejícím a jednajícím, i tehdy byly i nyní jsou rázu interního. Veřejně byly diskutovány jen potud, pokud žádala toho potřeba a profylaxe.

Že všechny ty kombinace, které se strany německé připnuty byly k parallelní chůzi poslanců našich s většinou zástupců německých v otázce vodních cest, měly konstrukci, sestavenou z apriorních předpokladů, ukázal další průběh poslanecké sněmovny, hned po třetím čtení investic a osnovy o vodních stavbách.

Hned potom totiž následovalo projednání rozpočtového provisoria na druhou polovinu tohoto roku. Příležitosti použil sám ministerský předseda dr. Körber, aby zahrál na svém politickém klavíru několik taktů preludia k písničce o česko-německém dorozumění a smíru. Ale nepochodil se svou melodií. Toť jasno z řeči posl. dra. Herolda, který mluvil hned po chefovi nynější vlády a prohlásil, že ještě nenadešla doba ani na česko-německé dorozumívací konference. A že tu dr. Herold správně konstatoval reálnou skutečnost, bylo prokázáno den před tím pražským sjezdem důvěrníků německonacionální strany v Čechách, na kterém znova proklamována státní němčina, vyloučení Haliče ze souboru království a zemí na říšské radě zastoupených, celní jednota s Německem a důsledné trhání království českého za základní program jmenované strany. Za takového stavu věcí není než šedou theorií podnět Poláka dra. Czerkawského, který v téže rozpočtové debatě mínil, že Čechové a Němci dohodnouti se musejí, jinak že bude musit učiniti mezi nimi pořádek nějaký rozhodčí, postavený nad oběma.

Na samém sklonku jarní své kampaně poslanecká sněmovna vyřídila rozpočtové provisorium — poslanci čeští ovšem hlasovali contra — vládní osnovu o změně § 59. a 60. živnostenského řádu a po delším napjatém jednání také zákon o místních drahách, o nichž v železničním výboru kriticky promluvil posl. dr. Fořt. Když i předloha o stanovení kvoty odkázána byla výboru pro rakousko-uherské vyrovnání — stanovisko poslanců českých, z hospodářských i politických důvodů zamítavé, prohlásil v plenu posl. Udržal — tu již ani ministrpresident dr. Körber nevynalezl pro dolní sněmovnu vídeňskou žádné další práce. Poslanecká sněmovna byla tou chvílí se svým pensem hotova úplně.

Se schůzemi sněmovny poslanecké střídaly se rychle schůze sněmovny panské. Dne 5. června schválena tam poplatková novela, v týž den předloha investiční, dne 8. června osnova o devítihodinné práci v dolech a rozpočtové provisorium, za dva dni na to zákon o vodních stavbách, také hlasy pairů z konservativního velkostatku. Při této příležitosti pronesl bývalý ministerský předseda hr. Fr. Thun řeč, jejímž obsahem je prokázano, že v otázce vodních staveb nebylo mezi příslušníky a politiky konservativního velkostatku jednoty; hr. Thun mluvil v panské sněmovně pro vodní stavby, kdežto jeho švakr, princ dr. Bedřich Schwarzenberg ve sněmovně poslanecké mluvil, jednal a ovšem i hlasoval contra. O den později panská sněmovna řízením zkráceným, z podnětu hr. Harracha provedeným, přes intriky se strany německé, inspirované některými členy kabinetu, přijala osnovu zákona o místních drahách, a tím také sněmovna lordů vykonala, co na ní na ten čas vládou žádáno.

Do zasedání obou sněmoven říšské rady vsunuty byly letošní delegace, tentokráte na plenární schůze chudší než jindy. Čeští delegáti dr. Herold, Kaftan, dr. Kramář a dr. Stránský použili fora delegačního plně. Dr. Herold odůvodnil nutnou potřebu spravedlivé opravy trestního zákonníka vojenského jako požadavek pokrokovosti, posl. Kaftan zastal se proveditelných požadavků, jež město Praha klade na vojenský erár, dosud, bohužel, stále tvrdý jako skála, dr. Stránský ujal se moravského živnostnictva proti chicanám vojenského eráru, dr. Kramář pak pojednal o zahraniční politice říše se stanoviska českého. Proslovil v mnohých otázkách názor téhož druhu jako bývalý ministr hr. Bedřich Schönborn, jehož řeč došla napjaté pozornosti. Že také řeči dra. Kramáře o zahraniční politice říše byly čteny tam, kde záleží na tom, by pozornosti došly, lze právem souditi z faktu, že při delegačních cerclech mluvil císař s drem Kramářem právě o zahraniční politice Rakouska.

S ostatními delegáty českými hovořil císař hlavně o nastávající své pražské návštěvě. Dotkl se také některých nedávno minulých záležitostí politických. Pokud z časopiseckých referátů lze souditi, mluvil tehdá císař s českými delegáty obsažněji nežli jindy a nežli s jinými.

Dne 11. června byla říšská rada odročena. Po namáhavé, du-

ševně i tělesně vysilující práci vrátili se říští poslanci do svých domovů. Poslanci národní strany svobodomyslné s plnou ctí a s vědomím, že provedli, co se reelně provésti dalo. Dostalo se jim uznání z přečetných stran. Je jen přirozeno, chováme-li se k poklonám z tábora německého se svrchovanou reservou. Více těšiti může uznání z kruhů polských, poněvadž lze doufati, že je upřímnější, nejvíce však přehojné projevy souhlasu stále ještě docházející ze středisk občanstva českého. Ty jsou také jedinou dosud odměnou, kterou české voličstvo poskytlo zastancům svým na říšské radě za hospodářskou činnost v uplynulé právě kampani vídeňského sněmování.

Dne 12. června přijel císař a král František Josef I. provázen ministrpresidentem drem Körberem a ministry drem Rezkem a ryt. Hartlem do Prahy na pětidenní návštěvu. Byl nadšeně pozdravován tisíci a tisíci občanů v metropoli českého národa, co nejskvostněji a nejhojněji slavnostně vyzdobené. Když vkročil na pražskou půdu, uvítal jej jménem města starosta dr. Srb řečí, do které vložil také německou větu, obratně stylisovanou tak, aby z ní plynulo pro německé naše sousedy potřebné mravní naučení. Jak je Němci pochopili, vidno z novinářského boje, který k vůli oné větě rozpoutali.

Císař věnoval se v Praze cele neunavné prohlídce všeho, čím může Praha vykázati svůj pokrok. Neskrblil hojnou pochvalou. Svěžest starého mocnáře, jeho tělesná pružnost a výtečné vzezření vyvolávaly všude nelíčený obdiv. Důležitým článkem návštěvy byly audience na Hradčanech. Dostaly se při nich na přetřes důležité naše hospodářské a kulturní otázky, mezi nimi kommunální potřeby král. hlav. města Prahy a národní již požadavek druhé české university. Třeba dle pravdy konstatovati, že odpověď, daná deputaci III. sjezdu českých přírodozpytců a lékařů byla dosti stlumena. Z projevů jiných dlužno zaznamenati souhlas císařův s utraquismem osob veřejně postavených, pronesený při návštěvě akademie hr. Straky. V celku návštěva panovníkova v Praze měla ráz okázale slavnostní a bohdá bude také míti blahodárný účinek.

Všemi třemi ministry provázen navštívil mocnář také dvě města německá: Ústí n. L. a Litoměřice.

I tam dle došlých zpráv uvítání bylo velmi skvělé, ale i při něm uplatnila se německá expanse. Nejen že němečtí representanti se nutili přímo, aby proslovy jejich měly ráz politický — byla to nešetrnost vůči proslovům českým, úmyslně stylisovaným tak, aby měly hladké plochy — oni také učinili vše, by ve městech oněch čeští občané byli zapřeni.

Po návštěvě království českého vydal císař manifest lichotivě stylisovaný. Chválí v něm pokroky, jež viděl a vyslovuje pak přání národnostního smíru v naší vlasti. Lid český i jeho parlamentní zástupcové usilují ode dávna o to, čeho si přeje panovník: o poctivý smír a spravedlivé vyrovnání. Že ani ke smíru ani k vyrovnání nedošlo, není jejich chybou, natož pak vinou. Podmínky smíru nebo vyrovnání nejsou ještě dány na straně německé, a dle postupu, jakým se poměry vytvářejí, bohužel sotva budou dány v době dohledné.

Na smír nebo vyrovnání není v Rakousku vůbec vážné naděje. Ani v království českém, ani v Haliči, ani v zemích alpských, ani v Přímoří ani v Tyrolích. Doklady poskytují zrovna tyto dny. V Tyrolích rozpadají se německo-vlašské punktace, vrcholící v administrativním rozdělení země, nyní náhle v niveč, v Přímoří vlašská majorita rozbila zemský sněm jen proto, že byl svolán do města, kde slovanští poslanci jsou jisti aspoň svými životy, proti zemskému sněmu Štýrskému Slovinci zahájili další abstinenci, o které jsou vážné pochybnosti, je-li činem politicky správným a dosti chladnokrevným, a v Haliči jsou Poláci a Rusíni stále nesmiřitelni.

Tak daleko je v Rakousku ke smíru národů! Že v království českém dosud blíže není, toho jsme svědky skoro každý den. Vážíme si a plně ceníme návštěvy, kterou panovník učinil naší vlasti, plně chápeme jeho appel ke smíru, ale přes to, ba právě proto dosah královské návštěvy nepřeceňujeme Stalo-li se tak, se strany povolaných činitelů národní strany svobodomyslné odhad jdoucí výše, než sahá zkušenost, nevyšel. Byl sice předpověděn, ale se strany odpůrčí a s průhlednou tendencí: upraviti sprchu. Opatrnost, věcnost a střízlivost káže, upozorniti při dané příležitosti na tento moment.

Dne 17. června sešly se zemské sněmy vyjma český, který měl první schůzi posledního svého zasedání v dosavadním složení o den později. Dva naléhavé úkoly jej čekaly: vyřízení rozpočtového provisoria a úpravy učitelských platů. O záležitost první není sporu; druhá naráží na úskalí, četná, ostrá a nebezpečná. Proplouti jimi s úspěchem bylo snahou a čestným úkolem poslanců národní strany svobodomyslné. Podařilo se jim to, díky poctivému úsilí a dobře promyšlenému postupu a trvalé důslednosti, šťastně dosud ve školské komisi, jež provedla už svoje namáhavé, komplikované a finančně dalekosáhlé pensum. Týž úkol nastává nyní poslancům našim provésti v plenu.

Té doby plenární schůze vyplňovány jsou t. zv. běžnými záležitostmi. Dosud provedeny byly debaty o záležitostech živnostenských, do níž účinně zasáhli posl. Adámek, Němec a Krejčík a o zemské dotaci ročních 20.000 K na zakupování uměleckých děl domácího původu. Při této příležitosti Němci znova vystupovali s požadavkem paritního dělení, a to způsobem, který nemohl nevyvolati dojem přímo odporný. Nepochodili však.

Do svých dějin zaznamenává národní strana svobodomyslná úspěšný čin: sjezd mladší generace a intelligence, sorganisovaný posl. drem Lad. Dvořákem a dne 23. června provedený. Sjezd byl nad očekávání hojně obeslán mladší generací a intelligencí strany ze všech končin království. Nebyl myšlen jako chvilková a parádní produkce bez úvodu a bez důsledků, nýbrž jako vybraný pracovní den. Po této stránce splnil všechny naděje. Imposantní byla účast mladých pracovníků v oboru vědy i práce veřejné, kteří přišli programově připraveni, opatřeni vlastními myšlénkami a zásobeni reelními, dobře proveditelnými návrhy organisačními. Význačným rysem sjezdu byla vzájemná upřímnost a sdílnost, závažné symptomy

vnitřní jednoty a souručenství. Hojná byla účast mužů nyní v politické práci vedoucích. Byla však nutna: bez řeči dra Herolda byl by sjezd býval kusým, bylo by se mu nedostávalo nezbytné souvislosti s nynější fází české politiky a veřejné práce vůbec a sjezd nebyl by měl praktického a konkretního východiska pro akci a práci, která nyní následovati bude a musí. Bez účasti mužů nyní veřejné záležitosti vedoucích byl by sjezd mohl si utvořiti jen basis theoretickou, pomyslnou; za účasti té nabyl základu praktického. Tém, kteří převzali funkci výkonnou, nastává nyní úkol vystavěti na nabytých základech moderní, svěží, řádnou budovu. Quod bonun, felix, faustum, fortunatumque eveniat.

V Praze, dne 1. července.

G. Moudrý.

*

II. Zahraniční.

Ošklivou knihu hodil na trh politický pan Rimler. Hned po její úpravě, po její sestavení a po její stylu uhodli jsme, oč jde. Nikoliv o žal a stesky muže opravdově zarmouceného nad nezdarem jeho myšlenky, nad neúspěchem jeho nejušlechtilejší snahy, nýbrž o projev muže, jenž, když spekulace nezdařila se mu na jedné straně, hledí kořistiti z ní na straně druhé. Pisatel těchto řádkův měl také co činiti s p. Rimlerem, a netoliko jednou. Avšak hned po četbě prvního dopisu jeho kde mohl, varoval před tímto diplomatickým agentem — provokatérem. A také dnes jest pevným jeho přesvědčením, že pan Rimler jednal s vypočítavostí nepopíratelně velmi bystrou, když právě před volbami do uherské sněmovny vydal svazeček dopisů, listů pravých, i anonymních, i třeba smyšlených, jenž vydán v tento čas mohl jen a jen prospěti jenom nynější vládě uherské a uškoditi odpůrcům trojspolku všem.

Po nedůvěře rozsévané obratně mezi Ruskem a Francií publikace přispěla jen k tomu, že ve Francii i v Rusku otřesena bude důvěra k odpůrcům trojspolku v této říši, a to na dlouho. Spolek s Rakouskem byl by snad po mysli nynějším vládcům Francie, ale spíše jako slabý most, vedoucí k trojspolku, nežli jako činitel, spolek ten rušící. Spolek však franko-rusko-rakouský nynějším diplomatům francouzským byl by snad méně ještě po chuti, nežli spolek francouzsko-ruský. Oni, kteří sami podporují propagandu prostestantismu ve Francii proti katolictví, nevidí v rakouském hnutí »Pryč od Říma!« nic, co by se příčilo jich citům, třeba skrytým. Nemá jim to býti řečeno na úhonu: nepochybně také oni soudí, že tím prospívají dobré věci, nepochybně také oni bona fide vidí v protetantském silném Německu činitele pokroku a rozvoje moderního, ve Slovanstvu jen živel »zpátečnický« a v katolicismu živel »přežilý«. Nepochybně také oni počítají s Německem jako se sousedem mohutným, s nímž lépe hledati shodu nežli boj. Tak oni, my ovšem jinak. Odtud ta reserva k Rusku, jež také za poslední návštěvy Delcasséovy v Petrohradě nenalezla vroucnějšího tónu.

Německo dovede používati znamenitě této chladné nálady mezi francouzským oficielním světem a Ruskem, aby vzájemnou jich nedůvěru zvyšovalo. Vilém II., rozhodnuv se slaviti carovy narozeniny — v Metách, nejednal bez obmyslu, ještě méně pak, když přizváním ruského vyslance do Met, postavil jej — podle pravidel dvorních etiket — před nezbytnost přípitkem na této půdě Francouzy podnes si osvojované vznětlivý národ za Rýnem roztrpčiti, ba uraziti.

Dovedli v Berlíně jed nedůvěry k spojencům jeho dosavadním vstříknouti i v důvěřivou mysl Ruska, když bratřili se minulého měsíce s vojenskou deputací francouzskou v Berlíně ale když při nejnovějším podniku téže germanofilské kliky ve Francii — automobilních závodech mezi Paříží a Berlínem, — při nichž si v Cáchách a ve Frankfurtě Němci s Francouzy připíjeli — slíbil pan Waldeck — Rousseau právě ve sněmovně, že příštích závodů takových již nepovolí. Mohlo by totiž zámožné nacionalisty napadnouti, pořádati podobnou jízdu mezi Paříží a — Petrohradem. Maličké to příhody, ale v těch právě odráží se politika často upřímněji a pravdivěji, nežli v dlouho připravovaných a uměle nastrojených akcích.

Nejistota co do vytváření se příštích stykův a poměrův mezi velmocemi a budoucího jich — snad nového — seskupení měla vliv také na vývoj věcí v zemích balkánských, v nichž všude rovněž jedno vytčeno pravidlo, jedno dáno heslo: Vyčkávat! Bulharsko tlumí otázku makedonskou; ač propustilo též některé členy makedonského výboru po skončeném vyšetřování na svobodu, ponechalo ve vězení vůdce hnutí Sarafova a několik jeho soudruhův. Kdy ale postaveni budou pro politické atentáty před soud definitivní — zůstává neznámo. Vyčkává se také tu, až Rusko vyprostí se ze sporů východoasijských.

Podobný pokyn dán guvernéru na Krétě, řeckému princi Jiřímu. Usneslo se sice národní shromáždění krétské, pronésti k velmocem přání po sjednocení ostrova s Řeckem, ale zástupcové velmocí podání toho nepřijali, ač je podporoval guvernér — Turecka!

Zajímavý zjev to silného uvědomění národního, kdy vysoký úředník proti příkazům a přáním představených svých má na zřeteli jen a jedině prospěch vlastní národnosti. Ovšem i jemu, ač jest spojení Kréty s Řeckem jen otázkou času, dán od Temže i Něvy pokyn: Cekat!

Netrpělivostí však jiného národa, jenž nezvykl si čekati, nabyla jiná, v této příkrosti své nová otázka balkánská veliké akutnosti, totiž otázka albánská. Zdá se, že činitelé někteří, kteří nepochybně mínili, že použijí »zaneprázdnění« Ruska i Anglie ve východní Asii, aby se usadili v Albánii, jejíž zeměpisné hranice rozšiřovali uměle od Nového Pazaru až po Soluň (!), lekají se první již »hnutí albánského«, kteréž agenty svými rozdmychali, i jeho novějších představitelův, samostatnějších dnes, nežli se byli tito cizí činitelé nadáli. Především v Italii prohlédli tajný tento plán a za červnové debaty o zahraničné politice na Monte Citoriu kladla celá řada řečníků, jež s hrotem

velmi jasně namířeným zabývala se otázkou albánskou, důraz na to, že nikoli cizí, třeba »moderní« správa, není s to, aby oblažila Albánii, nýbrž jen a jen: Albánci sebe samy. »Albánie Albáncům!« jest nové heslo italské, jež staré jeviště konfliktů se sousedem silně na východ rozšiřuje. Všichni přátelé sebeurčení národův jistě nebudou proti takové plné národní samostatnosti Albáncův, o jichž jazykozpyt český učenec Leopold Geitler tolikerých zásluh si byl získal, ovšem ale bude nutno zeměpisné meze Albánie obmeziti na území, jemuž skutečná převaha albánského kmene, nikoliv jen terorisující jeho ofensivnost dodává rázu albánského.

Ostatně také otázka tato, třeba i přiostřená spory Albáncův se Srby, jež v Novém Pazaru přešly až v krvavý plen a vpády na srbské území, nebude právě as nyní hnána do krajnosti, dokud Anglie, »tichý společník Vlachů,« kteří v otázce této již vyhlásili své veto, nebude míti volné ruce své. Má je upoutány na všech stranách. Především napořád v jižní Africe, kdež nekonečná úspěšná guerilla burská tráví týden co týden na 50 mill. zl. z národního jmění britského. Dokonce i většinou Kapské osady probíhají malé čety burské, zmocňujíce se zde a onde měst anglických, aby zítra z nich zase ustoupily, ale aby při tom živily neustále mezi svými soukmenovci kapskými myšlénku odboje proti britské suverenitě. Ano i ve větších bitkách, jako na př. u Vlakfonteinu a Wilmansrustu dodělali se Burové značných úspěchů; tam vyrvali Britům na čas i řadu děl. Jest přirozeno, že za příznivějších těchto okolností rozplynuly se v nivec pověsti Brity šířené o nových nabídkách míru, činěných »znavenými Bury.« Podnikla-li vůbec paní Bothová, choť vrchního vojevůdce burského, přibyvši do Evropy, na vlastní pěst tento pokus u presidenta Krügra, jest zjevno dnes již, že pokus ten setkal se s úplným zmarem. Na druhé straně rovněž ale také pokus holandských soukmenovcův z Kapska, Sanera a Merrimana, získati anglické veřejné mínění pro přiznání opětné neodvislosti Burům, nedoznal úspěchu pronikavého. V Londýně pořádána sice demonstrační schůze, jež přijala ve směru tom resoluci, ale jen tím, že súčastnila se jí intelligence liberální strany anglické, massy lidu londýnského nebyly do schůze vůbec připuštěny. Osvědčily přímluvčím Burův svůj slepý fanatism při odchodu ze schůze. Veliká většina, kterouž málo dní na to zvolen byl při doplňovací volbě do sněmovny anglické v Stradfordu konservativec proti liberálu, ukázala, že většina lidu britského stojí napořád po boku těchto fanatiků války a to přes nová tíživá opatření finanční válkou vzniklá, kteráž byl právě také parlament anglický dost značnou většinou — mezi nimi i vývozní clo z uhlí — schválil. Dokonce cit spravedlnosti, vzbuzený stesky Burův u jedné části liberální strany anglické, div nevyvolal též roztržku ve straně této. Proti šlechetnému zastanci myšlénky sebeurčení národův Campbell-Bannermanovi postavil se tu liberální vůdce Asquith. Jest s většinou strany liberální na skoku do tábora vládních liberálních unionistův.

Měrou jen o málo menší nežli na jižní Afriku upoutány jsou síly Anglie na Čínu. Nikoli vojenské síly, jichž vedle jižní Afriky

nemá již na zbyt, ale především interessy britské jsou tu jako v kleštích. Ostrouhavši v Pečilsku, dnes Anglie pozbyla již i naděje, že by kdys ovládala sama bohaté poříčí Jangcekiangu, neboť v Šanchaji, v této bráně jeho, ponechali jak Francouzi tak i Němci poměrně silnou posádku. Tito po všech lichotivých depeších, jichž se Vilém II. do Londýna již do tuctů naposílal.

Po všem tom také Francie, používajíc upoutání sil anglických na Válu i Oranži, hledí i v Marokku, v této bráně do Středozemního moře, kdysi »anglickým« zvaného, vytlačiti vliv britský mocí svou. Přijímá právě okázale marocké poselstvo, jež přišlo se do Francie za dřívější hříchy a křivdy pokořit. Anglie hledí za to vzhledem na »totožnost« zájmů jeho v Marokku připoutati k sobě vojensky a finančně zkrachované Španělsko a vláda její dementuje až příliš jasně v parlamentu britském projevený zálusk po španělském sousedství Gibraltaru.

Vnitřní pozoruhodnější události států buďtež zde pro přirozeně nepatrné místo, této rubrice vyhrazené, zaznamenány jen zběžně.

První ze všech řečníků světa Vilém II. — dosáhlť nepopíratelně v tomto moderním sportu rekordu — odvolav před tím ještě »vrchního velitele« spojenců hr. Walderseea z Číny, nastoupil po únavách a rozrušení minulého roku právě obvyklou plavbu k Severnímu Mysu. Nepochybně, jak již některé listy ohlásily, Vilém II. vrátí se s novými plány na rozmnožení loďstva a také — aby mu nebylo vytýkáno stranění — vojska německého

Francouzské sněmovny vyřídily definitivně — poslanecká sněmovna i po jeho zostření senátem — zákon protiřeholní. Tento nabude platnosti 1. října, a řehole, jež pak do 3 měsíců nedosáhnou státem povolení, budou se musit z Francie stěhovat. Jest zřejmo, že spolčovací svoboda zákonem tím nezískala. Získá-li jím náboženský mír ve Francii, musí se teprve ukázati.

V Italii a i v Rusku zklamány byly dvory tamní v naději, že z požehnaného stavu panovnic vzejde dědic trůnu. Tu i tam manželky mocnářův porodily dcerušky. V Rusku zůstává tak následníkem zdravý, energický a slovansky cítící bratr měkkého Mikuláše Alexějeviče, Michal.

V Italii ministerstvo Zanardellovo přeplulo zdrávo úskalí, jež mu bylo uchystáno v debatě o rozpočtu vnitřním a zahraničném. V onom tím, že ministr vnitra Giolitti přiznal slavně dělnictvu právo na stávku, čímž získal krajní levici, v tomto tím, že Prinetti, ministr zahraniční, vyslovil se rozhodně pro obnovu trojspolku. Jestiť sněmovna italská podnes — za jistých kautel — oddána trojspolku. Potvrzen tím zúplna názor náš, vyslovený zde již v době, kdy někteří optimisté naši sklamáni vypočítavým dočasným upejpáním nové vlády římské oddávali se klamnému snu, že Italie z trojspolku vystoupí.

Volby do druhé holandské sněmovny přinesly liberálům úplnou porážku a tím i pád liberálního ministerstva. Zvítěziliť na celé čáře zpátečníci katolicismu i protestantismu. Také — k čemu to

zatajovati? — vlastní vinou holandských liberálův, kteří nedovedli liberalism stotožniti s demokratismem, s lidovostí.

V Praze, 1. července 1901.

Jos. Pachmayer.

*

Přehled národohospodářský a sociální.

Zemědělství. (Zákonodárné práce. — Vodní stavby. — K agrárnímu ruchu v Německu. — Naděje na úrodu.)

Rakouský parlament stává se dělným i pro zemědělství žíznící po podpoře veřejné, zjev to zvláště vítaný. Zatím projednány již osnovy zákonů o vodních cestách, o zrušení státních mýt, o poplatcích z převodu nemovitostí (dle cís. nařízení z r. 1899), o margarinu, o revisi hospodářských společenstev, o sčítání závodů živnostenských a zemědělských.*) Pro podzimní zasedání vyhražena další řada záležitostí zemědělství se týkajících, zejména osnova zákona o zájmových společenstvech zemědělských; pro zasedání toto ohlášena vládou též osnova zákona stran úpravy bursovního termínového obchodu s hospodářskými plodinami.

Hlavní zájem zemědělských vrstev pojil se však v poslední době ku jednání poslanecké sněmovny o vládní osnově zákona stran stavby vodních drah. Význačná tato záležitost hospodářská byla vládou do parlamentu takřka vhozena z důvodů politických, aby stala se pružinou vážné práce parlamentní. Otázka hospodářská stala se prostředkem cílů politických: pakliže snad v případě tomto podařilo se vládě — za drahou ovšem cenu — umělé oživení parlamentarismu na základě hospodářských předloh, může přec zásada tato vésti ku nebezpečným důsledkům, pakliže ústupky rázu hospodářského měly by státi se závislými na machinacích politických. Pro agrární vrstvy samy stala se otázka vodních drah význačnou nejprvé tím, že vláda v osnově dala podnět k úpravě vodstva pouze za účely obchodu a dopravy, aniž dříve aneb alespoň stejnou měrou pečovala o regulaci vodstva se zřetelem na zájmy zemědělství v tom směru, aby bráněno bylo tak hojně se opětujícím zátopám, by upraveny byly k tomu cíli horní toky řek, upevněny břehy atd. Potřeba úpravy vodstva v tomto směru jest již starým a naléhavým požadavkem zemědělským a proto musilo zarážeti vrstvy zemědělské, pakliže vláda v osnově své tento jasný a důvodný požadavek pominula a předložila radě říšské méně zralý, avšak nemenšího nákladu vyžadující projekt vodních drah. Než zemědělským zástupcům v parlamentě, hlavně zástupcům českým, zdařilo se získati příslušné faktory i pro zemědělské regulace vodstva a nad to i pro zvýšenou podporu meliorací zemědělských, (odvodňování a zavodňování pozemků), takže ve směru tomto vykazuje bilance zemědělství našeho nepochybný zisk.

---

*) Sněmovnou panskou projednána zatím osnova zákona o vodních cestách a o poplatcích převodních.

Než pro agrární kruhy vzchází z projektu vodních dráh, ještě otázka, jaký účinek míti bude budoucí doprava vodní na tržební poměry se zřetelem ku zemědělství.

K uspokojení agrárních stran slíbeno kromě toho ministrem obchodu, že již z technických příčin budou asi nejprvé usplavněny hlavní řeky a pak teprve pracováno bude na průplavech. Slib tento lze jako pravděpodobný akceptovati. Poukazuje-li však ministr obchodu k tomu, že nebezpečí z cizího dovozu odvráceno jest tím, že vláda má v rukou tarify, aby chránila domácí výrobu, hlavně zemědělskou, lze slib tento pojímati jen jako konejšení veřejného mínění, zejména uváží-li se, že běží tu vlastně o ochranu našeho zemědělství proti dovozu uherskému, proti kterému nyní vláda naše za platného svazku celního a obchodního nejen právně, nýbrž i fakticky jest bezmocna. Kdo zná stesky našeho zemědělství a mlynářství na tarifní politiku rakouských drah vůči Uhrám, ten sotva uvěří slibům, že po zavedení vodních cest bude tomu jinak. Ostatně má na železných drahách vláda v moci tarifnictví vůbec, kdežto na cestách vodních míti bude v moci jen poplatky za používání drah vodních. A differencování mezi zbožím cizím a domácím bude zajisté při poplatcích těchto již z důvodů sazební techniky nesnadno, zejména tam, kde zboží cizí dopravovati budou lodi domácích podnikatelů.

Ostatně objevila debata o věci této na radě říšské nejpestřejší názory o sazební politice a dopravních výlohách na vodních cestách. Sazby tyto zůstanou také dlouho ještě nejistou veličinou, hlavně pokud velikost dopravy, tento hlavní činitel, nebude známa. Kdežto nadšenci pro cesty vodní a velkoprůmysl očekávají sazby co možno minimální, které odpovídají pouze výlohám plavby bez zřetele na zúročení investovaného kapitálu, trvá n. př. střízlivý národohospodář Dr. Kaizl i na zúročení kapitálu investovaného.

Než naděje na hospodářský prospěch ležící v úpravách vodstva pro potřeby zemědělské vyvážily různé pochybnosti kruhů agrárních a vládní osnova ve znění výborem sněmovním upraveném poslaneckou sněmovnou a po ní i sněmovnou panskou projednána a došla též císařské sankce.

Dnešní stav věci jest ten, že zřízeny býti mají státem vodní dráha Dunajsko-Vltavsko-Labská s kanalisací Vltavy k Praze a Labe k Mělníku, vodní dráha Dunajsko-Oderská, spojení Labe s průplavem Dunajsko-Oderským a pak vodní dráhy od Dunajsko-Oderského průplavu ku Visle a ku Dněstru. Podmínkou jest příspěvek té které země ve výši jedné osminy nákladů tamních tratí. Kromě toho zajištěn obnos do 75 mil. korun na současnou regulaci toků dalších s vodními drahami souvisících. Stavba má začíti nejdéle r. 1904 a skončiti ve 20 letech.

Kromě těchto v zákoně zvlášť zajištěných prací slibuje vláda zvýšení podpor melioračních pro hotové projekty meliorační.

Co se týče pořadí regulačních prací vyslovuje se z officielních stran názor, že z českých řek nejprvé regulováno bude hořejší Labe a Vltava, pak Úpa a Berounka a Otava; později dojde na regulaci Orlice a Nisy.

Není pochyby, že přes jisté ústupky v otázce kanalisační přináší projednaná osnova o vodních cestách samému zemědělství dosti positivního a tím jest právě regulace našeho vodstva. Dávno žádaná tato záležitost zemědělství českého, která by jinak byla čekala ještě dlouho svého vyřízení, stojí zajisté za dosti cennou kompensaci. Uváží-li se ještě, že v otázce této konkurovaly zájmy průmyslové a politické, jež se zemědělskými musily uvedeny býti v soulad, pak dlužno i s hlediska prakticky agrárního a za daných poměrů s tímto výsledkem se uspokojiti.

Než otázka tato má ještě jinou svoji stránku, která stojí za zmínku. V souvislosti s otázkou regulace a kanalisace řek uvedli zástupci českého zemědělství ve sněmovně poslanecké v proud otázku meliorací pozemků hospodářských v Čechách. Potřeba meliorací v království Českém jest velice nutkavá a hospodářský účinek od nich očekávaný jest přímo dalekosáhlý. Vůbec nedostává se dnes celé akci jednotného systému, dle něhož by melioračních práce jako části soustavného celku byly podporovány a prováděny: rovněž postrádáme i pevných a jednotných zásad pro podporování meliorací a hlavně přesného klíče pro rozvržení dotací z melioračního fondu na jednotlivé země. Jest proto na místě, pakliže zástupci zemědělství na radě říšské domáhají se ve věci té nápravy a zejména spravedlivějšího zřetele ku království Českému.

Množství projektů vzrůstá, ale na podporování podniků melioračních není peněz. A prostředky, které jsou, věnují se po většině do zemí jiných. Zemědělská rada (český odbor) dospěla totiž na základě svých zkušeností o subvencování různých odvětví zemědělských k těm překvapujícím důsledkům, že právě chudší kraje, (hlavně pošumavské) mnohem menší měrou účastny jsou veřejných podpor pro zvelebení zemědělství poskytovaných než jiné zámožnější kraje. Příčina toho jest, že chudší kraje nemohou tou měrou samy přispívati na různé podniky, na něž subvence se poskytují, hlavně meliorace, skladiště obilní, mlékárny atd. a tak nehlásí se po většině o subvence, jež připadají pak právě krajinám hospodářsky vyvinutějším. Z té příčiny jeví se potřeba poskytovati pro krajiny chudší podpory toho druhu za podmínek mírnějších, totiž snížiti příplatky interessentů neb zvýšiti procento podpor z dotací veřejných. Zejména v příčině meliorací zemědělských byla by zásada tato zcela na místě, neboť dnes, kdy subvence stejným procentem nákladu melioračního vyměřuje se krajům zámožnějším i krajinám chudým, plynou peníze z melioračního fondu převážně jen do krajin s vyvinutějším zemědělstvím, kdežto chudším, hlavně jihočeským krajinám, výjimkou se jich dostává. Také vyškolení a opatření levných sil ku provádění meliorací mistrů lukařských pro takové chudší, hlavně horské krajiny bylo by na místě.

*

Zemský výbor moravský připravuje pro zasedání sněmu osnovu zákona na zavedení zemského pojišťování dobytka a to na zásadě volnosti přístupu a vzájemnosti pojišťování. Vzorem v té příčině byl zemskému výboru pojišťovací ústav dolnorakouský. — Také pro za-

sedání sněmu českého připravují se některé záležitosti zemědělské, zejména úprava zákona o okres. hospodářských záložnách, jimž umožniti se má poskytování úvěru na účet hospodářských družstev, kterým snad záložny tyto úvěru poskytovati nesmějí; snad i otázka výzkumného ústavu zemědělského uvedena bude zasedáním tímto v proud.

Agrární strana v Německu odstoupením pruského ministra financí Miquela ztratila právě uprostřed zápasu svého za zvýšení cel zemědělských nadmíru vydatného podporovatele agrárního směru ve vládě pruské a v Německu vůbec. Ač houževnatost agrárníků německých v zápase tomto zajisté nikterak neochabne, ač agrární směr Německa v theorii i praxi nadále bude as pěstován, přec zdá se, že naděje na plný úspěch zápasu o zemědělská cla v Německu jsou přec jen oslabeny. Věc tato není bez významu pro otázku zemědělských cel a obchodních smluv u nás: s jedné strany ztratí snad hnutí pro zvýšení agrárních cel u nás svoji morální podporu, kterou z agrárně příznivého směru vlády německé čerpalo, s druhé strany však zmenšují se tak obavy naše před značnou výší projektovaných agrárních cel v Německu, jimiž vývoz zemědělských výrobků našich do Německa měl býti ochromen. Tento poslední důsledek politického obratu v Prusku měl by pro nás cennější význam než jakákoli morální podpora agrárních zájmů našich z Německa. Ostatně mohou sympatie zemědělství našeho s rázovitým a houževnatým postupem agrárníků v Německu — pokud běží o otázku celní — býti nanejvýš reservovány, neboť sympatie tyto šly by proti vlastním našim zájmům.

*

Zájem hospodářských vrstev pojí se nyní k nadějím na budoucí úrodu. Bohužel lze jen s obavami hleděti ku výsledkům žní. Po neblahém roce loňském zdá se, že letos nadchází rok ještě nepříznivější. Opozděná setba jaří a nedostatek vláhy způsobily tak značné škody na vegetaci hlavně obilin a píce, že očekávati lze opětně citelný schodek. Pokud se týče píce, jest schodek, po loňském nedostatku pícnin, již nyní akutním.

Nedostatek píce a steliva, který již po více let ve větší části Čech s jistou pravidelností se objevuje, zavdal již loni zemědělským kruhům podnět k požadavku zavedení slevení sazby na drahách pro dovoz píce a steliva. Požadavku tomu vyhověno sice, ač teprvé v květnu t. r., leč v ten způsob, že sleva tentokráte omezena výhradně na zemědělce. Tím stala se sleva tato dvojsečnou zbraní, neboť umožňuje i nezemědělcům — pakliže domácí ceny píce jeví se jim vysoké — dovážeti levnější píci za slevenou sazbu odjinud. Tak často zbytečně zasýlá se kapitál od nás do Uher a jinam. Prozíravější bylo by zajisté pečovati o včasné a jednotně vedené vyrovnávání nedostatku a přebytků uvnitř země a teprvé pak obraceti se do ciziny. Než to předpokládalo by nutně celou organisovanou síť družstevních stanic zemědělských, jaké dosud postrádáme. O tento nedostatek tříští se ostatně celá řada jiných, života schopných projektů drobné práce agrární. V té příčině zbývá u nás ještě mnoho práce,

než zřídíme sobě zdravou a silnou síť družstev hospodářských, tím více pak ještě, než z drobných družstev povahy a významu lokálního utvoříme instituci prospěšnou velikému celku zemědělství našeho. Zavedení povinné revise společenstev a zřízení zájmových společenstev zemědělských jsou prvé význačné etapy na cestě k tomuto cíli.

Dr. Karel Viškovský.

*

Zákonná ustanovení o nedělním klidu, jich provádění a praktický význam.

Jest tomu již plných šest roků, co na místě § 75. živnost. řádu platnosti nabyl zákon ze dne 16. ledna 1895. říš. zák. čís. 21., týkající se nedělního a svátečního klidu v živnostech, zajisté dlouhá doba dost, abychom se poohledli, jak tento nový zákon je prováděn a uvažovali, jaký jest vliv jeho v praksi.

Zákon tento stanoví z á s a d n ě v článku I. a II., že v neděli veškerá živnostenská práce odpočívati má a že má nedělní klid počíti nejpozději o 6. hodině ranní, a sice současně pro veškeré dělnictvo toho kterého podniku a trvati nejméně 24 hodin. V ý j i m k y z tohoto ustanovení jsou dílem v zákoně samém uvedeny, dílem ponechány byly nařízením vládním.

Pokud jde o výjimky v zákoně samém již uvedené jsou tyto v článku III. taxativně vytčeny a týkají se:

1. čistění a udržování místností pracovních a jich zařízení, pokud tím pravidelný chod prací podniku vlastního nebo cizího podmíněn jest a kteréžto čistění a udržování by se bez značnějšího přerušování výroby nebo bez nebezpečí pro život a zdraví dělnictva ve dny všední provésti nedalo;

2. nutného hlídání závodů živnostenských.

2. prací ku sestavení inventury a to jednou za rok;

4. prací přechodných, které se odložiti nemohou a které z důvodů buď veřejných nebo bezpečnostních a v případech nutné potřeby provedeny být musí.

5. osobních prací podnikatelových, ačli tyto bez pomoci jiných dělníků a ne veřejně se vykonávají.

Naproti tomu ponecháno bylo nařízení vládnímu stanovení oněch výjimek, které vzhledem ku měnícím se potřebám praktického života, zvláště pak vzhledem ku vývoji technických věd a souvisícím s tím změnám pracovních method ve výrobě průmyslové vyžadovaly jakési pohyblivosti a následkem toho do zákona samotného pojaty býti nemohly, poněvadž ten přece jistou stabilitu předpokládá. Jedná se totiž o práce, které z důvodů technických přerušeny býti nemohou a pak o práce, které vzhledem na potřeby obyvatelstva nebo vzhledem na veřejnou dopravu v neděli konány býti musí.

Z uvedeného možno seznati, že základní principy tohoto zákona se modernímu životu a jeho potřebám velmi přimykají a chvalitebný pokrok na dráze vybudování našeho zákonodárství sociálního znamenají. Byl-li však zákon o nedělním klidu skutečně na tomto základě přesně vybudován,

či odklonil-li se od něho a nabyl tak podoby poněkud jiné, seznáme z dalšího jeho rozboru, jakož i z jednotlivých detailů.

Jednou z nejdůležitějších částí zákona jest ustanovení o tak zvaném náhradním odpočinku. Dle článků V. má býti totiž dělníkům v neděli déle než tři hodiny zaměstnaným poskytnut náhradní odpočinek tím způsobem, nebo není-li to vzhledem ku pracím v závodě možno, tedy 24hodinný klid v některý všední den na to, nebo kdyby ani to nebylo možno, tedy po 6hodinném klidu ve dvou dnech v týdnu. Při tom dlužno ještě podotknouti, že má býti dělníkům dále poskytnuta možnost, aby aspoň každou druhou neděli dopolední služby Boží navštíviti mohli.

Zkoumejme nyní pod zorným úhlem tohoto náhradního odpočinku práce v neděli dovolené a to v první řadě, které zákon sám uvádí. K takovýmto pracím nejčastěji přicházejícím patří čistění a udržování místností pracovních a jich zařízení, které v továrnách pravidelně každou neděli nutným se jeví, má-li v pondělí bez další závady s prací započato býti. Sem dlužno přičísti čistění strojů, po případě parních kotlů, správky hnacích řemenů nebo jich zkrácení, správky transmisí atd. To obstarati musí z pravidla strojník tovární, topič parního kotle, nebo mistr či přední dělník, poněvadž oni jsou jediní, kteří podobným pracím rozumějí. V továrnách velikosti prostřední, ještě více však v závodech velkých, nelze uvedené práce opravy během tří hodin provésti, zvláště ne tehdy, je-li strojové zařízení již starší, vyběhané, kde ucpávky každou chvíli musí býti vyměňovány atd., což má za následek, že ku př. strojníkovi, déle než tři hodiny při tom zaměstnanému, poskytnut musí býti svrchu naznačený náhradní odpočinek. Kdo má ale za něj nejblíže příští neděli tyto práce vykonati, opravy to strojové, které on jediný během týdenní práce byl zpozoroval, kterým on jediný v závodě rozumí a ku kterým on jediný vzhledem ku své zodpovědnosti jest oprávněn? Ve všední den nemůže mu být však náhradní odpočinek poskytnut, poněvadž k obsluze parního stroje nebo parního kotle jen zkoušený strojník resp. topič ustanoven býti smí. Musely by býti tedy přijaty takové síly dvě, aby mohla v době náhradního odpočinku jedna druhou zastati a to zase nesnese závod, poněvadž takové zvlášť kvalifikované síly musí býti lépe placeny a není pro obě dostatečného zaměstnání. Konečně tito dělníci ani, jak zkušenost učí, po žádném nedělním klidu nebaží, aniž cítí potřebu návštěvy kostela. Oni jsou od dávna zvyklí ztráviti každou neděli dopoledne v továrně pracemi vyjmenovanými, začež dostává se jim obyčejně celodenní mzdy a vzpouzeli by se proti tomu, kdyby jim bylo nařízeno, že nedělní klid, po případě náhradní odpočinek, dodržovati musí. Co jest pak při takovém stavu věcí přirozeným následkem?

Buď nutí továrník dělníka, aby byl se svou nedělní prací nejdéle za tři hodiny hotov a on nepřišel do rozpaků ohledně náhradního klidu — a to jest řídký úkaz, — anebo se otázky náhradního odpočinku žádný z nich nedotkne a do výkazu o nedělních pracích, který dle předpisu článku IV. k vůli kontrole veden býti musí a na vyzvání živnostenského úřadu nebo živnostenského inspektora jím předložen býti má, se pak zapíše, že

práce tyto déle nežli tři hodiny netrvaly. Úředníci živnostenské inspekce znají tyto poměry dopodrobna, oni vědí, že záznamy o nedělních pracích, kde vedeny jsou, — a to se ještě dosud v celé řadě závodů neděje, — skutečným poměrům neodpovídají, pokud však mají sami dostatek praktických zkušeností a smyslu pro skutečné potřeby průmyslu, tedy nemohou a nesmí přes svou služební povinnost mrtvé písmeně zákona zjednati platnosti.

Ostatní nedělní práce v zákoně samém vytčené neskýtaly by ohledně náhradního odpočinku žádných zvláštních obtíží, poněvadž se obyčejně pravidelně neopakují, případně u hlídačů nebo ponocných snadno náhradník obstarán býti může. Za to však setkáváme se při provádění tohoto zákonného ustanovení u podniků s prací nepřetržitou, kterým z důvodů technických cestou nařízení nedělní práce dovolena byla, s obtížemi přímo nepřemožitelnými, tak že si říci musíme: v tomto směru zákon o nedělním klidu provésti nelze, nemají-li průmyslu býti kladeny překážky, kterých by sotva zdolati mohl. Osvětleme si to na několika příkladech:

Práce při dobývání železa ve vysoké peci nemohou a nesmí býti přerušeny. Obsluhovači vysoké pece a k tomu přináležejících dmýchadel, parních kotlů atd. pracují ve dne, v noci ve dvou šichtách od 12. ku 12. hodinám se střídajících, které obyčejně v neděli po 18ti hodinné směnné šichtě provedou tak, aby ve smyslu min. nařízení ze dne 27. května 1885, říš. zák. čís. 85., šichta, která měla v uplynulém týdnu službu noční, dostala se ku službě denní a naopak.

To děje se totiž tím způsobem, že noční šichta, která nastoupila v sobotu o 6. hodině večer, zůstává v ní až do 12. hodiny polední v neděli, kdy ji vystřídá šichta druhá, jež práci v sobotu o 6. hodině večerní opustila, pracující odtud až do 6. hodiny ranní v pondělí.

Představíme-li si tyto práce, a máme-li dále při tom na mysli, že mnozí z dělníků zvláštní zručnosti, zvláštní kvalifikace potřebují, tedy shledáme, že těmto dělníkům náhradní odpočinek dle jedné z alternativ v zákoně uvedených jenom tehdy může býti poskytnut, když závod postará se o mužstvo záložní, stejně vycvičené a stejně kvalifikované, které by na čas tohoto odpočinku vsunuto býti mohlo a pro které pak ostatní dny týdne není žádného přiměřeného zaměstnání; ono by se asi k pracím méně cenným upotřebiti nedalo, kdyby mu i vyšší jinak mzda, která se platiti musí, zaručena byla.

Na podobné poměry narazíme ve sklárnách s pecemi vanovými, při nichž na jedné straně se neustále surovina do pece hází a na druhé neustále sklo ať tabulové, ať duté, fouká. Také zde jest práce při obsluze pecí a plynových generátorů, jakož i práce sklářů a jich pomocníků nepřetržita, také tito dělníci pracují ve dvou 12tihodinných, někde také ve třech 8mihodinných šichtách a také těmto dělníkům není absolutně možno poskytnouti náhradního odpočinku za práci nedělní, jak zákonem předepsáno jest.

Když si představíme, že na docela podobné poměry přijdeme při nepřetržitých pracích v cukrovarnictví, v průmyslu chemickém a v celé řadě různých podniků průmyslových, shledáme na konec, že v tomto směru

zákon o nedělním klidu se všude provésti nedá, nemá-li být opatřením tím průmysl přímo zničen.

K takovému poznání poměrů musilo přijít též ministerstvo obchodu, když nařízení ohledně prací nedělních, ku kterému na základě článku VI. zákona dotyčného zmocněno bylo, vydávalo a musilo přirozeným následkem toho zákon obejít, nebo, nechceme-li tak příkrého výrazu užít, jej praktické potřebě přizpůsobit. Jak daleko ministerstvo při této opravě zákona ještě ani moci práva nenabyvšího, meze své právomoci překročilo, nebudiž v této úvaze dále rozebíráno. Jisto jest, že oprava provedena byla a sice v tom směru, že vzhledem ku průmyslovým podnikům dříve blíže poznačeným se řeklo: za náhradní odpočinek budiž počítán 18tihodinný klid, který při týdenní směně šicht nastává. To jest ovšem něco zcela jiného, nežli předpisuje zákon v článku V., musilo to býti však přijato asi jako výpomoc z nouze. —

Druhou, neméně důležitou otázku, která přesné provedení zákona činí nemožným, nemá-li být průmysl těžce poškozen, činí podmínky, na něž jest vázáno nařízení vládní při povolení prací nedělních pro určité kategorie průmyslu. — V této příčině stanoví totiž článek VI. zákona, že jest ministr obchodu ve srozumění s ministry súčastněnými zmocněn, aby cestou nařízení dovolil práci nedělní pro kategorie průmyslových podniků, při nichž:

1. přerušení jich chodu nebo odložení práce jest nepřípustným (technické příčiny).

2. potřeby obecenstva práce nedělní vyžadují a

3. veřejné dopravnictví ji činí nutnou.

Jiných příčin, z jakých by práce nedělní dovolena býti měla, zvláště pak ohledů na hmotný stav toho kterého průmyslu, ohledů na konkurenci sousedních zemí, kde nedělní práce zákonem omezena není atd., zákon nezná a přece nesmí býti tyto ohledy, jak uvidíme, puštěny se zřetele.

Podívejme se jen na náš průmysl mlynářský. Pro povolení práce nedělní nestává zde ani příčin technických ani ohledů na potřeby obecenstva nebo veřejné dopravy, avšak pro takové povolení ozývají se ohledy na soutěž mlýnů uherských, pro ně mluví u mlýnů s pohonem vodním ohledy na možnost využitkování vodní síly, když ji právě mlynář má po ruce. Zavedením úplného klidu nedělního byly by mlýny nuceny výkonnost svou o celou sedminu snížiti, byl by mlynář, jehož práce od nestálé vodní síly závisí, často nucen v neděli právě za příznivého stavu vody tuto drahou sílu si nechat utéci, snad právě v době, kdy má více meliva (na podzim) než za počasí suchého. A přece se mu naskytne dosti dnů v týdnu, kdy nucen jest pro nedostatek vody svůj mlýn zastaviti. —

Podobné poměry shledáme u celé řady závodů, v nichž práce jest na vodní síle závislá. Přihleďme dále ku př. ku válcovnám železa, kde používání značných motorových sil a zvláště poměry pracovní to již s sebou přinášejí, že musí práce náhle z nedpředvídané příčiny býti zastavena, často po celý den i déle a kde pak dělnictvo z pravidla na úkol pracující utrpí ztrátu na mzdě. Proč by v takovém případě nesměla býti hledána náhrada použitím budoucí neděle ku práci?

Svědčí to tedy zajisté jen o pravém rozhledu a smyslu pro praktické potřeby, když ministerstvo, vydávajíc dotyčná nařízení, úvahám podobným dalo místa a nedržíc se úzkých mezí, které zákon mu vyznačil, prací nedělní v mnohých případech, které jsou zákonu úplně cizími, dovoluje. Jenom tímto způsobem a pak co možná liberálním výkladem pojmu „nemožnosti přerušení práce" mohla býti seslabena krutá ustanovení zákona o nedělním klidu, která by jinak náš průmysl jen těžko byl snesl.

Třetí, se stanoviska průmyslu přímo osudné ustanovení, obsahuje zákon o nedělním klidu v článku XIV., který předpisuje, že dělníkům ve svátky poskytnout musí býti potřebný čas, aby dle svého náboženského vyznání dopolední služby Boží navštíviti mohli. Tento bezpodmínečný předpis, který ohledně času a trvání dopoledních služeb Božích se různě vykládati dá a dle libosti také vyložen býti smí, byl by naším průmyslem velice draze vykoupen, kdyby ho dělnictvo skutečně využitkovalo. Vždyť jest každý dělník již mocí zákona s to, aby ve svátek jeho náboženství odpovídající, dopoledne do práce nepřišel, anebo ji opustil bez veškerého předchozího svolení svého zaměstnavatele a bez ohledu na to, zdali tím práce, která se jinak z důvodů technických přerušiti nesmí, bude muset býti zastavena a tím podnikateli nezměrná škoda způsobena, bez ohledu dále na to, zdali veřejná doprava se tím snad bude musit přerušiti čili nic. Představme si jen, že by na př. dělnictvo z poloviny, nebo dokonce všecko, ve svátek dopoledne při vysoké peci se neobjevilo, nebo v cukrovaru během kampaně náhle v určitou hodinu práci opustilo a tím zastavení celého podniku způsobilo, nebo že by takovým způsobem veřejná doprava náhle musela být přerušena, a těm podobně. To jest zákonné ustanovení, které by muselo míti nedohledné následky, kdyby ho dělnictvo využitkovat chtělo. — Na štěstí pro průmysl, necítí naše dělnictvo potřebu, aby si zjednalo na základě tohoto zákonného předpisu ve svátky dopoledne prázdno a jak zkušenosti učí, nepociťuje ono také takovou touhu, aby svým náboženským povinnostem obcováním dopoledním službám Božím ve svátek svědomitě dostálo a tak odpadá nebezpečí samo sebou, které tento nešťastný článek XIV. pro průmysl skrývá. —

Projdeme-li ostatní ustanovení zákona o nedělním klidu, tedy neshledáme dále již mnoho, co by mělo větší význam.

Pro zaměstnavatele a pro politického úředníka jest důležitý ještě článek IV., dle kterého každý majitel živnostenského závodu povinen jest o pracích na základě článku III. v neděli dovolených (jak z počátku uvedeno) vésti zvláštní seznam, do něhož pro každou neděli zapsáni mají býti jmenovitě dělníci v ní zaměstnaní, místo a trvání jich zaměstnání a způsob provedené práce, a který na vyzvání úřední živnostenskému úřadu i živnostenskému inspektorátu předložen býti musí. O tomto seznamu byla ostatně již dříve řeč. — Dále stanoví článek IV., že provádění inventury v neděli a práce přechodné, které se odložiti nemohou a které z důvodů buď veřejných nebo bezpečnostních a v případech nutné potřeby v neděli provedeny býti musí, živnostenskému úřadu ohlášeny býti musí, jenž má zkoumat, zda tyto práce se s předpisy zákona shodují čili nic.

Ohledně těchto ohlášek bylo ministerským výnosem ze dne 27. května 1895, čís. 29.014 předepsáno, že živnostenští úřadové první stolice povinni jsou vésti o nich zvláštní záznamy a každou z nich ihned v originále živnost. inspektorátu ku podání dobrozdání doručiti, spadá-li práce ohlášená skutečně pod ustanovení zákona neb nikoli.

Tyto předpisy mají pro praktické provádění naznačených ustanovení cenu jen problematickou. I v tom případě, když ohlášení bylo v pravý čas podáno a když jeho projednání se zrychleným tempem provede, přichází vyřízení jeho podavateli obyčejně v době, kdy ohlášená nedělní práce dávno jest již provedena a nemůže být odčiněna, byť i úřad ohlášku na vědomí nevzal. Zákaz takové práce nemá tedy pražádné praktické ceny. Ostatně leží to již v povaze náhlé nepředvídané nutnosti v této stati zákona míněných prací, že nemohou býti ohlášeny dříve, dokud jejich potřeba nenastane a to jest z pravidla bezprostředně před jejich početím v neděli nebo v den neb dva ji předcházející.

Na tomto místě zasluhuje však zmínky jiná okolnost. Z neporozumění zákonu mívají naznačená ohlášení zhusta obsah a formu žádosti o povolení práce nedělní a mnohé živnostenské úřady pranic se neohlížejíce na znění zákona povolují je i v těch případech, kdy podmínky pro ně dány nejsou. To jest názor a výklad úplně nesprávný. Takového práva povolovacího zákon nezná; jediný ministr obchodu jest zmocněn na základě článku VI. jednotlivým kategoriím průmyslu, nikoli však jednotlivým podnikatelům, práci nedělní dovoliti. Živnostenským úřadům první stolice takové právo povolovací nijak nepřisluší. —

Co se týče prací nedělních, cestou nařizovací dovolených, možno tyto rozděliti ve dvě skupiny a sice:

1. na práce, které pro celý obvod platnosti zákona přímo ministrem obchodu dovoleny byly a

2. na takové práce, jichž povolení na základě článku VII. vzhledem ku zvláštním poměrům, převahou místním od zvyků a obyčejů odvislým, na politické úřady zemské přeneseno bylo.

Skupina první obsažena jest v ministeriálním nařízení ze dne 24. dubna 1895, říš. zák. čís. 58 a nařízeních dodatečných ze dne 11. srpna 1895, říš. zák. čís. 125, ze dne 18. ledna 1897, říš. zák. čís. 26, a ze dne 10. dubna 1897, říš. zák. čís. 97. Ku lepší orientaci budiž podotknuto, že rozličné kategorie průmyslu, jichž se nařízení týkají, seřaděny jsou ve smyslu ministerského výnosu ze dne 8. března 1896, čís. 1062, jak bylo pro obchodní komory pro vedení katastru předepsáno a že u každé jednotlivé kategorie přesně uvedeny jsou práce v neděli dovolené a podmínky tohoto dovolení, hlavně ohledně odpočinku náhradního.

Ku potřebnému vysvětlení stačí prohlédnutí vyjmenovaných nařízení a budiž zde na ně pouze poukázáno.

Do skupiny druhé patří živnosti:

a) obchodníků a vazačů čerstvých květin,

b) holičů, lazebníků a vlásenkářů.

c) pekařů,

d) cukrářů, mandoletářů a pernikářů, jakož i obchodníků cukrovím a zbožím perníkovým,

e) řezníků i řezníků koňských a obchodníků zvěřinou,

f) uzenářů (a výrobců uzenic),

g) mlékáren a mlékařů,

h) opekačů kaštanů,

i) vzorné dílny živnostenské na výstavách, sloužící účelům instruktivním.

Na tomto místě zasluhuje ještě zmínky ustanovení článku VI. a VII., v praxi nedosti dosud oceněné, že totiž předpisy o práci v neděli dovolené a o náhradním odpočinku pojaty býti mají do pracovního řádu, (§ 88a, živnost. řádu) po případě v podnicích, pro které pracovní řád předepsán není, že vyvěšeny býti mají v pracovních místnostech v řečích v zemi obvyklých. Ustanovením tímto chtěl zajisté zákonodárce i dělníku poskytnouti možnost a příležitost, aby dodržování předpisů o nedělním klidu kontrolovati mohl. Pohříchu schází ku provedení naznačeného ustanovení ještě velmi mnoho. Pokud se týče podniků, na něž se § 88a. živnost. řádu vztahuje, mohla již živnostenská inspekce k tomu působiti, aby staré pracovní řády byly doplněny a aby v nových, ku potvrzení zadaných, dotyčná ustanovení nescházela; za to však možno říci, že ve všech ostatních, ponejvíce malých podnicích živnostenských vývěsy předepsané skoro všude ještě chybí.

Zvláštního upravení nedělního klidu muselo se dostati článkem VIII. Haliči a Bukovině vzhledem ku zvláštním tamním náboženským poměrům, které nás však méně zajímá a proto pominuto býti může. Svědčí jenom o tom, že ani takový, pro všechny země a království na říšské radě zastoupené platný jednotný zákon nemůže býti bez výjimky sdělán.

Zvláštního upravení nedělního klidu dostalo se také obchodu, kde práce dovolena zákonem po 6 hodin, zemské vlády však zmocněny, aby tyto hodiny blíže označily, případně dobu zkrátily nebo i prodloužily (články IX. až XII.). — Prohlédneme-li si dotyčná nařízení místodržitelská, jakož i ona, která se týkají živností výrobních, dříve pod body a) až i) uvedených, nalezneme tam všechny bližší jednotlivosti a možno tudíž zde na ně pouze odkázati.

Ku konci budiž ještě připomenuto, že při předpisech o nedělním klidu se stanoviska formálního jest nám činiti se zákonem, s nařízeními ministerskými, s nařízeními politických úřadů zemských a konečně s výnosem ministerským prováděcím ze dne 27. května 1895, čís. 29.014, z nichž poslední o jednotlivých předpisech zákona neb nařízení blíže pojednává, hlavně však ustanovení nebo lépe řečeno poučení ve směru negativním obsahuje, totiž oproti pracím zákonem neb nařízením v neděli dovoleným takové vypočítává, které ku nepřetržitým počítati nelze a které tedy v neděli dovoleny nejsou. Tento ministerský výnos má svůj zvláštní velmi důležitý význam. Byl svého času na základě § 96a. živn. řádu nařízením ministerským ze dne 27. května 1885, říš. zák. čís. 85, vydán zvláštní předpis pro ony podniky, které k vůli pracem, jichž přerušení není přípustným, dle

dřívějšího ustanovení o nedělním klidu (§ 75. živnost. řádu) v neděli pracovati směly. V tomto předpisu jsou pro práce nepřetržité stanoveny střídající se šichty dvanáctihodinné a jednou v týdnu změna šichty denní s noční. Předpisy pak novými o nedělním klidu připraven docela nový, od starého odchylný podklad pro pojem, co za práci skutečně nepřetržitou považovati se smí a má. Tento podklad nalezne zajisté přijetí v novém, již dávno připravovaném řádu živnostenském, avšak podle poučení ministerstva obchodu má již nyní naň zřetel býti brán.

Totéž platí o částečně pozměněných ustanoveních ohledně odpočinků při práci, které pro podniky nepřetržitě pracující rovněž zvláštním ministerským nařízením ze dne 27. května 1885, říš. zák. čís. 82. upraveny byly. Také toto ministeriální nařízení, ač dosud neodvoláno, nelze ve všech částech dodržeti.

Poznačený prováděcí výnos ministerský poučuje nás dále, že zákon v článku I. výslovně předpisuje, že v neděli veškerá živnostenská práce odpočívati má, tedy nikoli, že dělníci odpočívati mají, a že tudíž zákaz práce nedělní nevztahuje se pouze na živnostenské dělnictvo všech druhů, jak v § 73. živnost. řádu vytčeno jest — ostatně názor, s kterým se často i v kruzích úřednictva shledáváme — nýbrž také na osoby pro vyšší úkony v průmyslu a živnostech ustanovené, pro něž jinak neplatí předpisy živnostenského zákona, týkající se dělnictva.

Ze zásady tuto rozvedené plyne však při přesném jejím provedení dále, že v celé řadě podniků průmyslových mnozí dělníci, nejčastěji proti své vůli, dodržovati musí nedělní klid ne pouze 24hodinný, nýbrž dokonce 48hodinný. Tak mělo by se díti ve všech závodech, kde se pracuje ve dne v noci, aniž by však práce počítány býti mohly ku nepřetržitým, které v neděli dovoleny jsou. Zde tedy začíná klid nedělní o 6. hodině ranní a trvá až do pondělka do 6. hodiny ranní. Avšak šichta, která v sobotu o 6. hodině večer práci opustila, musí v následujícím týdnu přejíti na práci noční a může tedy nastoupiti až v pondělí večer o 6. hodině, čímž dostává se jí nedělního klidu vlastně dvoudenního. — Tím ovšem není dělnictvo spokojeno, neboť ztrácí značnou část mzdy a tak se zhusta stává, že oproti předpisu zákona místo 24hodinného klidu nedělního se pouze 12hodinný dodržuje a začíná týden již v 6 hodin v neděli večer. Takovým způsobem ovšem vyplývá pro každou šichtu dělnictva plný 24hodinný nedělní klid, avšak práce samotná odpočívá pouze 12 hodin. Zajisté mohou dozorčí orgány poukázáním na slovné znění zákona proti takovému zkracování nedělního klidu až na polovic vystoupiti, ale znamená to pak zkostnatělý byrokratismus a nikoli porozumění pro potřeby jak průmyslu, tak dělnictva.

Ku konci bude nás ještě zajímati, jaký asi vliv mají předpisy zákonné o nedělním klidu v praktickém životě. Tu možno říci, že pokud se dělnictva týče, pro něž vlastně v prvé řadě sdělány byly, shledáváme náhledy a pocity velmi se různící. Jedni nejeví pro ně žádného znatelného zájmu, jsou zcela passivními. Druzí, kteří zavedením nedělního klidu pocítili zkrácení na svém výdělku, nejsou těmito předpisy příliš příjemně dotčeni a viděli by raději,

kdyby se dřívější poměry vrátily. Jenom ona část dělnictva, která nedělním klidem na své mzdě buď jen nepatrně, nebo vůbec nebyla dotčena, jenom tato část dělnictva pozdravila zavedení zákona o nedělním klidu s radostí a má na tom zájem, aby byl přesně zachováván.

Jako illustrace budiž tu uveden případ z praktického života, pisateli známý. V jedné raffinerii cukru, kde jinak jest nedělní práce skoro na všech stanicích dovolena, pokusilo se ředitelstvo o zavedení úplného nedělního klidu, z ohledů, které dále uváděti netřeba. — Po třetí takové neděli dostavila se k řediteli deputace dělnictva s důtklivou žádostí, aby zase jako dříve v neděli pracovati je nechal, poněvadž se cítí na mzdě poškozenými a hrozila pro případ nevyhovění žádosti všeobecnou stávkou. —

Pro porozumění podotknouti dlužno, že zde dělnictvo pracuje po většině v akordu. Na takové vystoupení musela pak býti ovšem zase nedělní práce zavedena.

Pokud zákon o nedělním klidu měl ještě také za účel svěcení neděle, případně lepší návštěvu dopoledních služeb Božích v neděli a ve svátek, dlužno říci, že se u našeho dělnictva — a snad jinde to nebude ani jinaké, — s cílem úplně minul.

Přihledneme-li pak k průmyslu, shledáme, že nové tyto předpisy se celé řady podniků velice citelně dotkly, že jim uložily povinnosti jen těžko splnitelné a že mnohým výrobnost snížily, v konkurenci je oslabily a tím hmotně poškodily. Je tedy jen samozřejmým, že se netěší v kruzích průmyslníků a živnostníků žádné velké popularitě. Nepříznivý ten vliv na průmysl byl by ještě daleko horším, kdyby při provádění zákonných těchto předpisů nedostalo se jim se strany povolaných orgánů výkladu co možná nejliberálnějšího a tím mnohý ostrý hrot nebyl uražen.

Zkušenosti nabyté vedou pak ku přesvědčení, že ku sdělání zákona s vlivem tak dalekosáhlým nestačí jen vyslovenou tendenci vpravit do formy právnicky nezávadné, nýbrž že jest nutno připustit ku práci zákonodárné také odborníky, vybrané ze středu vrstev, pro které zákony připravované platiti mají a odborníky, kteří sami mají dostatečného rozhledu.

Josef Tourovský.

*

Německá kolonie ve východní Africe za r. 1900.

Každoročně v německých zeměpisných a národohospodářských revuích potkáváme se s důkladnými referáty o tom, jak ta ona německá kolonie za rok právě minulý prosperovala. A tak i letos přináší revue „Globus“ zprávu B. Förstera o stavu východoafrické kolonie německé za rok 1900.

Zpravodaj podotýká hned předem, že v loni byl státní statistickou kanceláří mystikován. Tato kancelář rozhlásila totiž, že východoafrická osada v r. 1899 silně se zvedla, že obrat zboží zvýšil se o 12 millionů marek, kdežto celé zvýšení bylo pouze o 1¾ millionu! Proto nedůvěřuje víc Förster státním výpočtům a raději se třikrát přesvědčí, než uvěří.

Za rok 1900 z m e n š i l s e j a k d o v o z t a k i v ý v o z. A hlavně vývoz slonové kosti značně klesl; za to sousedící Angličané zvýšili vývoz slonové kosti dvojnásobně! Sucha zavinila klesnutí vývozu kávy z německé

osady; vývoz tabáku zanikl docela; pouze kaučuk se silněji dováží, ale i tu prorokuje Förster brzký úpadek. A tak celkem znamenati jest ve východoafrické kolonii velice povážlivý úpadek ve vývozu.

Vnitřní poměry vyvíjejí prý se co nejklidněji. Německá vláda poskytuje prý domorodcům osobní bezpečnost a tím prý domorodci více lnou k pracem polním. Vybírání daně (z každé chýže) nenaráží prý nikde na zvlášť tvrdošijný odpor! Domorodci prý vesměs (až na nejvzdálenější okresy) přijali měnu peněžní, čímž jest obchod značně ulehčen.

Branná moc kolonie rozmnožila se o — 54 domorodých vojínů! Čítá tedy veškera branná moc 1748 vojínů (i důstojníků) a z těch 176 Němců. Každoročně ubude as 350 mužů a přibude as 120 rekrutů.

Počet obyvatelstva německé osady východoafrické byl r. 1900: 6,105.000 domorodců a 1139 bělochů (z nichž 872 Němců). Ovládá tedy necelých 1200 bělochů více než 6 millionů domorodců!

Státní příjem byl r. 1900 takový:

Daně z chýží	360.000	marek
Daně z výdělku	138.000	»
Jiné daně	613.000	»
Výnos dráhy Tanga-Muhesa	80.000	»
Cla	1,700.000	»
Říšská subvence	6,700.000	»
Celkem	9,347.000	marek

Daň z chýží obnáší vlastně 720.000 marek, ale stát obdrží z ní pouze poloviču (= 360.000), druhou poloviču obdrží obce. I dani z výdělku prý se domorodci příliš nevzpírají! Zdá se však, že v slovech těch přece jen jest skryt význam zcela jiný. Aspoň, jak doznává Förster i sám vládní referát za rok 1900 bije zrovna na poplach!

*

Berlínské lidové knihovny.

V době, kdy i u nás stále víc a více se volá po zřizování lidových knihoven, nebude snad od místa upozorniti na stav lidového knihovnictví v Německu a především v Berlíně. Jeť tomu padesáte let, co zřízena byla v Berlíně první veřejná knihovna, jejímž účelem bylo šířiti osvětu mezi nejširší vrstvy lidové.

A padesátiletá zkušenost v oboru knihoven pro lid přijde snad vhod v mnohé příčině i nám.

Myšlenkou lidových knihoven obírali se sice v Německu již před sto léty (tak r. 1797 konsistorní rada Stephani podal celý projekt lidových knihoven), ale teprve v polovici 19. století došlo k otevření první lidové knihovny v Berlíně. O věc tu zasloužil se hlavně státník Bedřich Raumer, jehož podnětem dle vzorů amerických založen byl vědecký spolek, mající za účel pořádati lidu přednášky a zakládati mu knihovny. Raumer nalezl hnedle četné přívržence a ovšem i mnohé odpůrce. Charakteristickým jest, že byli to právě učenci němečtí, kteří se věci vzdalovali; tak Savigny odmítl své účastenství s poznámkou, že „účastenství žen při spolku tom snižuje vědu“ a Ranke také nechtěl o šíření osvěty mezi lid ani slyšeti.

Než ani tito zatvrzelí nepřátelé osvěty věci neuškodili. Spolek hromadil své jmění a když se sešlo 6000 tolarů, tu nabídl městu sumu 4000 tolarů ke koupi knih pro čtyři lidové knihovny, jež měly býti zřízeny v různých čtvrtích Berlína. Město přijalo ochotně protektorát nad novým podnikem a tak zdálo se, že již již budou knihovny otevřeny. Než bylo třeba získati ještě i vládní povolení a tak věc se asi o celá tři leta protáhla. Teprve ke konci roku 1849. došlo ministerské povolení a od té chvíle nestálo nic v cestě otevření prvních lidových knihoven.

Nový osvětový podnik nalézal čím dále tím větší obliby u obecenstva; byloť hlavním pravidlem, že každý občan berlínský může si knihy vypůjčovati z d a r m a, prokáže-li se legitimací občanskou. Není tedy divu, že nejširší kruhy obecenstva ochotně chápaly se bezplatné příležitosti k četbě.

Bylo by obšírno sledovati vývoj lidových knihoven po celou řadu padesáti let, zajímavějším bude dojista, všimneme-li si, jaký jest soudobý stav berlínských lidových knihoven.

Dnes jest lidových knihoven v Berlíně 28, z nichž 10 jest opatřeno zároveň i čítárnami; zařízení toto se tak velice osvědčuje, že pomýšlí se na to, zříditi čítárny u všech ostatních knihoven.

Přístup do lidových knihoven jest všeobecně volný po celý den, ba i večer, proto také účastní se vypůjčování knih ročně as 14 až 20.000 osob, výpůjčky roční pak kolísají mezi 340 až 700.000 svazky; materiál knižní jest více než 115.000 svazků. Roční vydej na lidové knihovny v Berlíně obnáší více než 100.000 marek; vydej ten hradí město. Veškery lidové knihovny v Berlíně jsou sloučeny osobou inspektora, jenž dohlíží na správce jednotlivých knihoven a jest prostředníkem mezi nimi a městskou radou.

Zajímavo jest pozorovati, co čte berlínský lid nejvíce a co nejméně. Dle statistiky z roku 1900 bylo vypůjčeno toho roku 693.078 svazků; na jednotlivé odbory připadlo:

na německou krásnou literaturu	317.132 svazků	= 46 proc.
na spisy pro mládež	115.923 svazků	= 17 proc.
na časopisy	111.859 svazků	= 16 proc.
na cizí krásnou literaturu	49.557 svazků	= 7 proc.
na zeměpis	27.975 svazků	= 4 proc.
na dějepis	23.969 svazků	= 3 proc.
na přírodní vědy	17.102 svazků	= 3 proc.
na technologii	8.765 svazků	= 1.2 proc.
na umění	5.739 svazků	= 0.8 proc.
na řecké a římské klassiky	4.202 svazků	= 0.6 proc.
na právnické spisy	2.646 svazků	= 0.3 proc.
na paedagogiku	1.946 svazků	= 0.3 proc.
na filosofii	1.676 svazků	= 0.2 proc.
na filologii	1.676 svazků	= 0.2 proc.
na mathematiku	1.579 svazků	= 0.2 proc.
na theologii	1.329 svazků	= 0.2 proc.

Je tedy převaha belletrie ještě dosti značná (46% + 7% = 53%), ačkoliv proti dřívějšku prý již jest patrný převrat. Kdežto r. 1895 ze sta

půjčených knih pravidelně jenom 12 bývalo vědeckého obsahu, dostoupila dnes obliba vědecké literatury pravidelně na 15 knih ze 100. Každá kniha jest průměrně 6kráte do roka půjčena, v 20. lidové knihovně docela 18kráte!

Jest též zajímavou otázka, je-li to vskutku lid, jenž nejhorlivěji účastní se vypůjčování v lidových knihovnách. Statistika výpůjčních legitimací dokazuje, že opravdu dělníci a řemeslníci tvoří největší kontingent vypůjčovatelů, že však ani ostatní třídy nevzdalují se dobrodiní, jež jim lidové knihovny skytají.

Roku 1900. bylo statistikou zjištěno, že z vypůjčovatelů všech
28 proc. bylo dělníků a řemeslníků (samostatných i tovaryšů i učenníků);
20 proc. žáků;
19 proc. kupců (samostatných i pomocníků i učenníků);
10 proc. úředníků;
9 proc. bez povolání;
5 proc. učitelů;
5 proc. soukromníků, majitelů domů atd.;
4 proc. studentů.

Pokud se pohlaví tkne, tu průměrně 70 proc. vypůjčovatelů jest mužského pohlaví a 30 proc. ženského.

Takový jest stav lidového knihovnictví v Berlíně za našich dnů; že jest to stav kvetoucí, a že stav ten přináší neocenitelné služby šíření vzdělanosti mezi lid, to tuším již dle několika číslic svrchu uvedených jest samozřejmým.*)

*

Přistěhovalectvo Spojených Států Amerických za rok 1899—1900.

Za rok 1899—1900 přistěhovalo se do Ameriky o sto tisíc lidí více než r. 1898—1899, totiž 341.711 osob. Počet takový nebyl od r. 1892 vůbec dosažen. Znalci poměrů amerických tvrdí, že ještě několik let bude vzrůst přistěhovalectva trvati, načež nastane náhlý úbytek. Kdežto před několika léty nejvíce přistěhovalců bylo z Anglie, Skandinavie a Německa, jsou v poslední době Italie a Rakousko největšími dodavatelkami přistěhovalců. Kdežto r. 1892 nejvíce přistěhovalců bylo z Berlína a Antverp, bylo jich r. 1900 nejvíce z Vídně a Budapešti! Velmi charakteristickým jest přibytek židů (skoro vesměs ruských): kdežto roku 1899 přistěhovalo se do Ameriky židů jenom 27.000, přišlo jich r. 1900 — 44.500! Zajímavou jest tabulka přistěhovalců za r. 1900 dle národnosti a dle množství přistěhovalců:

	r. 1900:	r. 1889:		r. 1900:	r. 1889:
Italové	89.999 osob	(76.489 osob)	Maďaři	11.351 osob	(4.517 osob)
Židé	44.520 »	(27.000 »)	Litvané	9.170 »	(6.033 »)
Poláci	36.835 »	(23.015 »)	Chorvati	8.906 »	(6.837 »)
Irčané	25.200 »	(21.637 »)	Finové	6.783 »	(3.349 »)

*) Těm, kdož o věc blíže se zajímají, doporučuji vřele tyto knihy: E. Schulze: Freie Bibliotheken; A. Buchholz: Berliner Volksbibliotheken und Lesehallen. J. Ogden: Free Libraries (Library-Series I.)

		r. 1889:				r. 1889:
Rusové, Srbové, Bulhaři	25.392	(13.550)	Angličané	4.346	(4.258)	
Němci	23.382	(21.219)	Řekové	3.734	(2.351)	
Švédové, Norové	22.847	(16.034)	Rusíni	2.663	(1.371)	
			Češi	2.329	(1.935)	
			Francouzi	1.956	(2.013)	
			Arméni	841	(1.935)	

Jak z této statistické tabulky viděti, stěhuje se do Ameriky Čechů poměrně málo. Nápadně mnoho (oproti r. 1899) přistěhovalo se r. 1900 do Ameriky Židů, Maďarů a Finů, méně než v r. 1899 přistěhovalo se r. 1900 do Ameriky Arménů; u ostatních národů zůstává poměr obou let skoro týž.

Většina přistěhovalců nemá po zakoupení lístku přeplavního více než 30 dollarů; ze 41.500 židů jenom 2583 jich mělo 30 dollarů, ostatní měli průměrem 8 dollarů v kapse.

Z přistěhovalců za rok 1900 bylo 79.000 analfabetů, čili 33% jich neznalo ani čísti ani psáti. Nejvíce analfabetů bylo Poláků a Italů (1/3), pak ostatních Slovanů (1/4), nejméně Němců, Irčanů a Finů: Dr. B. Prusík.

*

Finanční obzor. Chudoba burs a nadbytek peněz. Milieu nové renty.

Jindy — tempi passati, — s jarem i na půdě hospodářské rostla nová činnost, nová podnikavost a nová chuť ku práci. Ty všecky síly chybí nyní rakouskému trhu na cenné papíry, a zdá se, že v tom světě ze všech nejkrásnějším i za státními hranicemi jiných burs není všecko opatřeno nejlépe. Vídeňský trh, který pozvolna ustupoval do řady druhé a třetí, nyní zase vyniká — svou negací. Jeho náladou jest ochablost, jeho činností bezobchodnost. Chvílemi se zdá, jako by byl vůbec zbaven života. Jen sklamané naděje mu zbývají, a i důvěra jest podlomena, že se vrátí opět obvyklé doby obchodu, až fadessa léta přestane býti sezonní. Nastala opět doba, kdy celý svět finanční i bursovní se topí v mlhách pessimismu, kdy okolnosti nejvážnější, v nichž leží celé zřídlo názoru o lepším, jsou překonávány momenty nejtěžšího rozladění, kdy všecky vody plynou do moře netečnosti, a všecko všem, — i joberu i haute financi — jest marnost nad marnost.

Vždy kdykoli pole bursovního obchodu leží ladem, shledává se vina neúrody ve špatném zákonodárství bursovním. Tak také nyní všecka zodpovědnost za nedostatek závěrů a váznutí obchodu se svaluje na právní nejistotu ve příčině komisionářství bursovního. Zdá se nám jen, že se v tomto případě příčina zaměňuje s důsledkem. V těch dobách, když kolo evolucí kursových se točí po hladké cestě vzhůru, a když populárním se stává o burse asi názor ten, že stačí se jen shýbnouti pro peníze na parkety bursovní, — v těch šťastných dobách, toť všeobecně známo, jen velmi zřídka se vyskytuje námitka hry differenční. Leč nyní, v časech špatných zbytky nadějí a zbytky jmění se hledí zachovati i oním způsobem. Myslíme však, že za této

nálady se rozhodnutím nejvyššího soudního dvoru přikládá význam zvláštní. Jsou totiž vítány jako jeden z důvodů, aby jimi bursa omluvila svoji neschopnost. To se ale přehlíží, že dobu velmi drahnou trh na cenné papíry sám jest nevyčerpatelným zdrojem roztrpčenosti a nevole kruhům kapitalistickým, a tak v této příčině doba nedávná poskytla bohaté látky k novému rozladění. Ptejme se, kdo přeceňoval konjunkturu, komu se nedostávalo obchodního rozhledu a kdo se odvažoval spekulačních podniků, které byly až frivolní, a v odpovědi na tyto otázky dospějeme také k rozřešení záhady, kdo obecenstvu diskreditoval cenný papír a akcie. Zdrželivost obecenstva se vysvětlí také snadno oněmi zvláštními zjevy, že u mnohých podniků vysoké dividendy musely náhle ustoupiti střízlivému výtěžku a mnohdy po letech tučných bez přechodu let hubených, nebyla rozdílena dividenda vůbec žádná, ba zaznamenali jsme i bilance passivní. Důsledkem takových zjevů jest opuštěný trh, a tato neutěšená situace obchodu s cennými papíry jest výstrahou těm, kdo nevěřili, že by hrot zbraně se mohl kdysi obrátit. Kursy akcií rakouských i německých za těchto poměrů sklesly na úroveň neobyčejně nízkou — v době, kdy není levnějšího zboží nežli peníze a kdy v době nedozírné touha po občanském výnosu kapitálu se musí státi všeobecnou.

Již jsme se zmínili, že není levnějšího zboží prozatím na peněžních trzích nežli peníze Klasickým dokladem o tom je snižování úrokové míry. V Londýně, — tedy i tam, kde zůstávají závažnými ohledy na válku dosud trvající, ve dvou odstavcích, jichž mezidobí bylo velice krátké, snížili svoji úrokovou míru na 3%, za tím příkladem následoval Berlín, a nyní v oné rovnici snižování úrokových sazeb bance rakousko-uherské třetí neznámá jest dána. Situace nadbytku peněžního ve Vídni stávala se patrnou co nejvíce, cítili jsme ji však i v Pešti i v Praze. Na hlavním trhu rakouském byly eskomptovány první akcepty za 3%, a v době, kdy nadcházející žně již obyčejně v Uhrách budí potřebu peněžní, letos jsme té potřeby vůbec nepociťovali, ba došla nás z Pešti zpráva o historické anketě tamnějších bank, která se umlouvala o snížení úrokové míry. Toť důkaz o dostatku peněz velmi přesvědčivý. Totéž milieu jest u nás. Proti stoupajícím úsporám, které téměř všecky se slévají do jedné nádržky, totiž do pokladen peněžních ústavů, nestojí téměř poptávka žádná. Obě okolnosti jsou zajímavy. I to, že převážná část hotovosti hledá umístění ve volných vkladech snadno likvidních, i otázka, co uvolnilo náhle ony prostředky peněžní, které ovšem souvisí s okolností prvou jako s důsledkem nebo příčinou, že po penězích poptávky není.

Ve příčině prvé hledá se vysvětlení v úpadku obchodu bursovního, který neváže sumy velmi znamenité našeho kapitálu do závazků spekulačních. Již dávno přestali dotyční činitelé, jimž pohříchu spekulace zdá se býti jedinou myšlénkou podnikavou, tihnouti k Vídni, když pozdě bycha honíce, seznali, že taková finanční centralisace jest českou daní nejdražší. Avšak tato vyučená ještě nepostačila, a zlaté proudy českých peněz plynuly zase drahou touženého zisku do Berlína. Ta anabase českého kapitálu skončila také velmi neblaze.

Drolící se procenta německých papírů roztavila mnoho peněz rakouských.

Vzornou illustrací toho je skutečnost, že krise drážďanského úvěrního ústavu jako poslední událost v řadě oněch známých katastrof odhalujíc tolik shnilého v německém světě finančním, měla důsledky své i u nás. Drážďanská úvěrní banka upozornila totiž prodejem svých bání v Čechách na sebe také spekulační kruhy české. Rovněž její akcie bez rozvahy a s odvahou byly jimi kupovány v Drážďanech a v Berlíně. Většina těchto závazků byla již sice vyřízena, přece však dosti kapitalistů uvázlo s drážďanskými úvěrními akciemi a ztrácejí na nich přes 100%.

Nastalo po oněch jistých událostech, o nichž se tuto a již dříve zmiňujeme, vystřízlivění a po smutných zkušenostech došlo aspoň touto dobou k přesvědčení, že investice domácí pro domácí kapitál jest nejspolehlivější. Prosté pravdy jak často zjisťují se nesnadno!

Tedy myslíme, že nadbytek peněz na domácím trhu vyniká z těchto uvolněných sum, ale ovšem jest i patrna též nová produkce kapitálu, která za nynější zamlklosti a apatie ku zakládání a rozšiřování závodů není vstřebována novou potřebou. Za jiných poměrů bývalo pravidelným přechodem, že takové sumy uvolněné a vyzískané hledaly svého umístění v cenných papírech. Než tento směr se tentokráte míjí cíle již také proto, že nyní volné umístění ve vkladech u bank dosaváde skytalo zúročení zcela přiměřené.

Zdá se však, že v této příčině stojíme na prahu nového obratu. Zachování dosavádní úrokové sazby proti vkladatelům při všeobecné abundanci peněz a levném eskomptu ukládá ústavům největší nesnáze. Jako zajímavý zjev o tom může býti zaznamenáno, že domácí přebytky za cílem přiměřeného zúročení plynuly již také do Londýna.

Situace takové nebylo lze udržeti a proto ústavům nezbylo, než aby snižovaly svoji sazbu úrokovou, a tato tendence sestupná stane se tím význačnější, až sníží svoji úrokovou míru banka rakousko-uherská, což jest událostí nejbližší. Potom starosti bohatství vstoupí opět do stadia aktuálního, a myslíme, že zcela správným jest logický závěr, že teprve potom se obrátí zase interes ku cenným papírům. Důvodem pro ně bude konservativnost kapitalistů hájících výnos svého jmění.

Jakousi zkouškou obtěžkací v této příčině byla emise investiční renty. Z úhrnné sumy 500—600 mil. K investiční půjčky bylo zádáno finanční skupině Rothschildově prozatím 125 mil. K pevně a 125 mil v opci. Vydání jich bylo uspíšeno, neboť nynější doba velké pohotovosti peněžní, která je všude patrna, byla považována pro umístění nové renty za velice vhodnou. Ačkoliv trh 4% rak.-korunové renty jejím kôtováním také na burse Berlínské nabyl rozsahu daleko širšího, byl emisní kurs určen přece níže než se všeobecně předvídalo; aby ve smyslu naší úvahy předešlé kapitálu bylo poskytnuto vyšší zúročení a tento také aby byl získán nadějí na přískok kursový. A pak také skupina Rothschildova po prudkých výpadech tisku a

v parlamentu malý zisk považovala za noblesse oblige. Nová 4% korunová renta nese při emisním kursu 95—4·21%.

Upisování bylo podniknuto s velkým aparátem a zvláštní vervou, a také poštovní spořitelna se snažila získati uznání finanční správy patrnějším úspěchem nežli jindy. Zaráží však, že při tendenci, kterou nové milliony sledují, majíce býti materiálem pro velké dílo hospodářské, při emfasi četných a velkých vyhlášek, kterými nový papír byl uváděn do světa, obecenstvo nikterak nejevilo zvláštního zájmu pro novou státní emisi, ačkoliv tato byla vydávána po době dosti dlouhé. Klid veřejnosti v této příčině byl velmi význačným, a vidíme, že obezřelost finančního ministra, který se svojí půjčkou appeloval také na Německo, byla velmi včasna.

Výsledek upisování na 125 millionů 4%ní korunové renty sklamal finanční skupinu, jejímiž rukami se dělo, i finančního ministra, byť výsledek ten byl úctyhodný. Stomillionová suma byla přepsána prý třikráte, ale čekalo se, že bude přepsána desetkráte. K effektu třínásobného přepsání přispělo hlavně Německo. Nemůžeme však opomenouti, abychom nepoukázali ku pozoruhodnému zjevu, že ačkoli rakouským upisovatelům byla poskytnuta stejná premie vlastenectví jako kapitalistům anglickým při poslední půjčce tamější, že pod křídly skupiny Rothschildovy nebylo tolik vypočítavého nadšení ani zájmu. Oným komentářem, že není totéž, činí-li dva totéž, jsme nabyli nového příspěvku ku seznání finanční psychologie davu.

Účast českého kapitálu byť i klidná, byla velice imposantní. Úpisy, které se v Praze soustředily, byly odhadovány na 33 millionů korun, úhrnná subskripce Čech může býti vystižena sumou asi 40ti millionů korun. Nová emise rakouská odvodnila by tudíž poněkud přeplněné břehy našeho domácího trhu, ovšem ale teprvé příští výkazy bank podají důkaz o tom, jak se upisování súčastnily vlastní kruhy kapitalistické. V onom osvětlení teprvé bude lze zjistiti, zda chvála třínásobného připsání není pouze pochybnou zásluhou upisovatelů spekulačních, kteří v ohromných položkách upisují papír doufajíce, že všeobecný zájem jim zvedne jeho kurs. A bylo by ironií osudu, kdyby tito chtějící klamati byli oklamáni sami

Stanislav Netuka.

⁂

Přehled přírodovědecký.

Boj proti alkoholismu v Čechách a jinde. Ref. Dr. J. Matiegka. (Dokončení.)

Pokud se týče zvláště ústavního ošetřování alkoholiků panují o významu a cílech ústavů dotčených různá mínění: Především nutno rozeznávati případy šílenosti povstalé z pití lihovin; tyto patří především do ošetřování psychiatrického t. j. do ústavů pro choromyslné aneb do zvláštních oddělení těchto ústavů. Všude jinde působí rušivě. Z ostatních případů nutno odděliti léčitelné od neléčitelných. Neléčitelné jsou nehledě k případům pokročilým (t. j. kde alkoholismus již jisté nenapravitelné změny v organismu zavl-

nil) také ony, u nichž nestřídmost v pití jest pouhým příznakem celkové degenerace duševní neb tělesné (přirozené neb získané) a u nichž se již před objevením se nemírnosti v pití lihovin jiným způsobem jevily tělesné vady a duševní nedostatky. S takovými případy se nejspíše setkáváme v káznicích a trestnicích. Tyto neléčitelné případy nutno tudíž — pokud nemohou býti domácně ošetřovány — dle povahy do káznic, nemocnic, chorobinců, nebo do zvláštních oddělení všech jmenovaných ústavů odkázati. Pouze léčitelné případy patří do asylů pro pijáky.

O léčitelnosti případů rozcházejí se opět mínění: Dle názorů jedněch setkává se léčení jen tehdy s úspěchem, když dotyčný následky své nestřídmosti nahlíží a má dobrou vůli domoci se vyléčení; v ústavu má pak nabýti té pevnosti, by po propuštění každému lákadlu odolal. Pouhá detence nemá žádného významu a výsledku, jak nejlépe ukazují alkoholikové po léta v trestnicích a káznicích ošetřovaní, kteří — jakmile se octnou na svobodě — rychle znova propadají opilství.

Dle názorů jiných lékařů má však i u těch, kteří prvotně nepoznávají nebezpečí, v němž se nacházejí, detence často dobrý výsledek, jelikož se prý poznání to později dostaví a časem také dostatečná pevnost, lákadlům vzdorovati. Dle toho může i nucená detence míti příznivý výsledek. Nucená detence může ale mimo to účinkovati jako trest aneb jako výstraha. Vůbec pak může pouze zákonem zavedena býti.

Dle osnovy zákona říšského z r. 1895 příslušelo by jak státu a zemi, tak i okresům a obcím zřizování veřejných asylů pro pijáky, do nichž by přijímány byly osoby, které 3krát po sobě pro opilství byly trestány, dále pijáci v nemocnicích nebo ústavech pro choromyslné ošetřovaní, kteří však nemají ještě dostatečné pevnosti, by odolali příležitosti užívati lihovin a konečně pijáci, kteří sobě nebo jiným stavem svým se stávali nebezpečnými, aniž by byli stížení nějakou choromyslností neb nějakou nemocí nestřídmostí v pití povstalou.

Ošetřování — i nucené — nemělo trvati déle než 2 leta a mělo směřovati ku odvykání pití nápojů lihových. Druhým odstavcem osnovy měly býti upraveny předpisy o odevzdávání opilců do ústavů na základě soudního nálezu a třetím odstavcem přijetí osob dobrovolně do ústavů vstupujících.

Osnovou tou bylo také vyhraženo zemskému zákonodárství zřizování zvláštních oddělení pro pijáky při zemských káznicích, při čemž však léčení v oddělení takovém nemá býti na roveň postaveno nucenému pobytu v káznici vůbec.

Většina ústavů pro pijáky v Střední Evropě (v Německu jest jich nyní 24, v Rakousku jsou známy asyly v Prandhofu a Tannhofu u Štýrského Hradce) slouží jen osobám majetným, dobrovolně do ústavu vstupujícím. Pro nemajetné není v tom ohledu ničeho opatřeno.

Výsledky vyšetřování v takových ústavech se udávají různě: Po půl- až dvouročním pobytu v ústavě pozoruje se asi u jedné až

dvou třetin přijatých osob vyléčení, dle toho, jaké případy se přijímají a co se za „vyléčeno“ považuje.

Po propuštění z ústavu, kdež se provádí také personálem ústavním úplná abstinence, odporučuje se vstup do některého spolku abstinentů.

U nás v Čechách byla otázce o rozšíření alkoholismu a o opatřeních proti opilství poměrně pozdě pozornost širších kruhů a úřadů věnována, což jest vysvětlitelno z toho, že otázka ta u nás nebyla a není dosud — vyjma jistý okrsek — tak palčivou jako v jiných zemích.*) Na sněmu českém stala se během posledních 20 let přičiněním poslanců Adámka,**) Dvořáka, Šťastného a Záhoře několikráte předmětem jednání. — Ostatně byla r. 1891 podána říšské radě osnova zákona směřujícího ku zamezení opilství, (obmezením počtu výčepů dle počtu obyvatel, obmezením času, úpravou způsobu prodeje, zařízení místnosti výčepnické atd.), který r. 1892 a 1894 návrhy a resolucemi výboru národohospodářského říšské rady byl doplněn a objasněn, podobně r. 1895 zmíněná již osnova zákona ohledně zřizování veř. ústavů pro pijáky, — ale návrhy ty nebyly projednány. †)

V království českém bylo pak ku návrhu posl. Dr. Záhoře zemským výborem provedeno zvláštní šetření, jehož výsledek uložen jest v obšírné tištěné „Zprávě Zemsk. výb. král. čes. o rozšíření moru kořalečního v král. čes.“ (V Praze 1901. S 5 mapami poměry objasňujícími). Ze zprávy vyjímáme tyto podrobnosti: Opilství vyskytuje se v království českém poměrně málo; na 1000 obyvatelů připadají průměrně jen 4 notoričtí pijáci kořalky, t. j. ani ne půl percenta. Ostatně jest opilství i topograficky ohraničeno na menší část země v tom způsobu, že východní okresy, hraničící na Moravu, jsou nejvíce tímto zlem stiženy (mapy B. a C.); ale i zde nepřestupuje (vyjma 1 okres) počet alkoholiků mnoho přes 1 proc. Hlavně jsou muži (95.4 proc.), zřídka ženy (4.6 proc.) pití lihovin oddáni a sice nejčastěji v stáří od 40—60 roků (57.22 proc. všech pijáků). Jest to stáří, v němž jiné výstřednosti bývají již značně obmezeny, naopak požitky gastronomické více oblíbeny, a kdy ubývá sil a sebedůvěry, tak že jednotlivci nedovedou čeliti namanujícím se obtížím života napjetím sil aneb rozhodným činem (vystěhováním atd.) a hledají utlumení své vnitřní nespokojenosti prosřed-

*) Vůbec připadalo r. 1898 na jednoho obyvatele v Čechách 145 l. piva navařeného (včítaje i vyvezené) a 3.3 l. stopercentového lihu v nápojích lihových. Jest u nás — pokud se kořalky týče — nyní, t. j. před provedením zvláštních opatření proti opilství celkový stav příznivější než ve Švédsku po douholeté činnosti slavené soustavy göteborské.

**) Srv. také téhož spisy: Kořalečnímor, 2. vyd. 1884 a Z naší doby. Díl III. 1888. str. 125. a 221.

†) Pouze v Haliči a Bukovině jest platný zvláštní, v tom směru působící zákon ze dne 19. června 1877. Do jisté míry slouží k obmezení pití lihovin zákon o zvláštní dani z kořalen ze dne 23. června 1881 a novella k živnostenskému řádu ze dne 15. března 1883.

kem omamujícím. Vyšší stáří pijáků vysvětluje také, proč většina jich jest ženata. Jinak zdá se, že život manželstvím pořádaný spíše před zlem tím chrání, kdežto vdovství se svými nepříznivými poměry k němu svádí. Národnostní rozdíly ohledně náklonnosti ku pití lihovin v království českém pozorovány nebyly. Také zaměstnání nemá v tom ohledu žádný přímý vliv, když i některé druhy zaměstnání poskytují větší příležitosti k pití lihovin. Zvláště nevynikají ani čistě zemědělské ani průmysl, okresy značným počtem pijáků. Více účinkuje způsob živobytí: nepravidelný život, toulání, nestálá práce a nepříznivé poměry výdělkové vůbec, což vše nedopouští spořádaný život domácí s dostatečnou výživou. Proto se vyskytuje opilství spíše v okresích chudých, kde denní mzda (srv. mapa F.) jest malá. Charakteristické jest, že s větší výrobou a spotřebou piva klesá spotřeba lihovin; kořaleční mor se vyskytuje naopak všude tam silněji, kde na jednoho obyvatele připadá průměrně méně než 1 hektolitr piva v příslušném finančním okresu navařeného. V Plzensku jest nejméně pijáků kořalky; jest možno, ba pravděpodobno, že jest tam poměrně více pijáků piva, ale, že tito nemají pro celek týž zlý význam, dokazuje zdatnost obyvatelstva tamější krajiny. Ostatně jest výroba piva hlavně umožněna úrodností krajiny a spotřeba piva lepšími poměry majetkovými. Zakládání pivovarů v krajinách morem kořalečným stižených bude proto míti jen tenkrát výsledek, když obyvatelstvu zlepšením poměrů výdělkových se umožňuje také dražšího piva si popřáti.

Nelze však popříti, že větší příležitost k pití (piva nebo kořalky) má rozhodný vliv na celkový odbyt. Zvláště pokud se lihovin týče, podporuje dozajista velký počet výčepů šíření opilství. Ale není to příčina jedině rozhodující a zvláště v krajinách hustěji obydlených, proto také v Čechách vůbec nelze od pouhého zmenšení počtu výčepů rozhodnou změnu očekávati.*)

Největší poměrný počet výčepů a prodejen se nachází u nás v severních okresích království (mapa E.), které jsou méně stiženy morem kořalečným a kde patrně velký počet kantin závodů průmyslových rozmnožuje celkový počet výčepů. — Všeobecná jest pak stížnost do volného prodeje lihovin v t. zv. „uzavřených“ nádobách.

Že i různé mravy, zvláště zvyk dávati lidu pracujícímu kořalku, dále nesvědomité jednání obchodníků a výčepníků lihovin, neuvědomělost, zahálčivost, nemravnost a nevzdělanost lidu podporuje šíření opilství, bylo i v Čechách pozorováno.

Zhoubný vliv opilství na sociální, hospodářské poměry a na zdravotní stav obyvatelstva je všeobecně znám; zpráva zemského výboru přináší v tom ohledu nové doklady a některé doplňky zvláště, co se týče vlivu na duševní činnost obyvatelstva. Tak se přijímá do zemských ústavů pro choromyslné ročně přes 200 osob, které jeví tvar

*) Prohibiční soustava osvědčuje se také jen v řídce obydlených krajinách.

šílenosti alkoholiků (t. j. 16.5 proc. všech mužských a 0.8 proc. všech ženských přírůstků v ústavech těch); mimo to bývá celá řada jiných tvarů šílenosti zaviněna nemírným pitím lihovin. Přihlížíme-li také k těmto, stoupá procento na 23.9 proc. m. a 1.9 proc. ž.; dohromady 14 proc. všech přírůstků. Výdaje za ošetřování těchto osob činí ročně asi 180.000 K. Při tom jsou výsledky ošetřování málo uspokojivé. Pouze u 26 proc. ošetřovaných nastane uzdravení, 12 proc. zemře, zbytek zůstává v dalším ústavním nebo domácím ošetřování. Naopak nesmíme všechnu vinu svalovati na opilství samo; nesmíme zapomínat, že náklonnost k nemírnému pití může podobně jako náklonnost k jiným extravagancím býti pouhým znakem duševní choroby jiného původu, jak se již o tom stala zmínka.

Jaký vliv má alkoholismus na mravní stav obyvatelstva, dokazuje okolnost, že 55.3 proc. kárancŭ ošetřovaných v zemských káznicích bylo dříve pití lihovin oddáno: při tom bylo pozorováno, že ústav pardubický, určený pro východní okresy království vykazuje opět větší počet (65 proc.) pijáků než ústav pražský (37 proc.). Také v donucovací pracovně pro ženy v Kostomlatech zjištěn nepoměrně velký počet žen pití oddaných (28.3 proc.).

Zpráva zemského výboru přináší konečně řadu návrhův učiněných jednotlivými okresními výbory, z nichž část souhlasí s opatřeními již v jiných státech prakticky vyzkoušenými neb obsažena jest v návrhu posl. Záhoře a ve zmíněných osnovách zákonů říšských. Z návrhů těch mohou některé provedeny býti činností soukromou nebo spolkovou, jiné obcemi a okresy nebo politickými úřady a konečně některé jen zemským nebo říšským zákonem. Vzhledem ku nestejnému rozšíření alkoholismu v království a k různým poměrům národohospodářským odporučuje se — nehledě ani k autonomnímu stanovisku — provedení opatření pokud možno ponechati obcím a okresům a do zákona pojati jen to, co jinak nemůže býti provedeno.

Pro naše poměry zdají se býti nejvhodnějšími hlavně následující opatření: Zlepšení poměrů hospodářských a výdělkových vůbec a hlavně v krajinách stižených morem kořalečním, zápověď malovýroby lihovin, která nedovoluje žádnou kontrolu co do množství a jakosti vyráběných lihovin, koncessování prodeje, zmenšení počtu koncessí, ponechání „veta“ (práva nesvolení) obcím při udělení nových koncesí,*) obmezení příležitosti k pití lihovin (dle času výčepu, ohledně pořádání zábav, vydávání lihovin dětem atd.), trestání opilců nebo těch, kteří opilství u jiných zavinili, ošetřování opilců v asylech a káznicích.

V době, kdy šetření zemského výboru bylo ukončeno, obdrželo celé hnutí proti alkoholismu v Rakousku ještě nové vzpružení započetím příprav k VIII. mezinárodnímu kongresu proti alkoholismu, který ve dnech 9.—14. dubna 1901 ve Vídni byl konán. O jeho průběhu

*) Jelikož z fiskálních důvodů dosud na přání obcí se nebere zřeteel.

přinášely denní listy obšírné zprávy a stačí zde vyznačiti pouze celkový jeho ráz. *)

Společnost byla dosti smísená a zájmy tudíž různé. Odborníci, hlavně lékaři, kteří znají dobré i škodlivé účinky alkoholu, byli hned při zahájení sjezdu netaktností kollegy a později neústupností přívrženců úplné abstinence umlčeni. Velmi radikálně si počínali „umělci" přirozeného léčení a vegetariáni, kteří vědeckou diskusi učinili takřka nemožnou; dále zasahovali rušivě do jednání nerozvážní jednotlivci, používajíce tuto příležitost ku projevům proti Rusku a ve prospěch hnutí Tolstého; poslední den pak opanovali situaci — sociální demokraté, kteří otázku alkoholovou prohlásili za otázku zájmovou a spatřili v sjezdu výhodné pole pro své agitace.

Pokud se p r o g r a m u týče, byly první dva dny věnovány jednání o lékařských a socialních zjevech alkoholismu, další dva dni jednání o prostředcích proti opilství (o léčebnách a jiných veřejných opatřeních). Poslední den byl vyhražen zprávám zemských komitétů a propagandě hnutí antialkoholistického. Nových myšlének bylo málo předneseno. Mnoho opakováno ze starších sjezdů a prací. Několik vážných přednášek bude teprve později oceněno, jelikož debaty bylo používáno většinou k tomu, by každý, kterému pro velký nával přednášek nebyl již povolen čas ku samostatné přednášce, udal co chtěl.

Z přípravních, z e m s k ý c h k o m i t é t ů rakouských, byl český rozhodně nejpilnější a podal také sjezdu přispěním vynikajících domácích pracovníků nový a cenný materiál.

Hlavní význam sjezdu v celku jest, že obrátil opět pozornost nejširších kruhů na důležitost studia otázky alkoholové.

Konečně budiž vzhledem k právě projednané novelle o dani lihové podotknuto, že nelze v snaze zvláštními opatřeními vystupovati proti opilství a v přání zvýšiti příjmy zemí zvýšenou daní lihovou spatřiti směry zcela protichůdné, jelikož právě dle zkušeností v jiných zemích se oboje velmi dobře spojiti dá a jedno druhé podporuje. Také monopol a švédská soustava slouží skutečně oběma účelům. Dr. J. Matiegka.

*

Třetí sjezd lékařů a přírodozpytců.

Energii našich lékařů děkujeme tento sjezd, dík jejich associačnímu smyslu, bylo při něm hojnost účastníků, ponejvíce lékařů ze všech končin Čech, ba i Moravy. Obstarání sjezdu leželo na bedrách organisačního komitétu, v němž zasedalo presidium profesoři H l a v a, S t r o u h a l, W e y r mimo řadu pánů, jimž připadly úkoly pracné. Přírodozpytci mluví k sobě o pracích svých vědeckých, kroužky mezi nimi užší tvoří se podle specialnosti themat a členové kroužků těch náležejí všem národům světa. Aby se o s o b n ě poznali, aby se dohromady pobavili, sjíždějí se přírodozpytci jakožto hosti velikých národů; aby se neřeklo, bývají při těch mezinárodních

*) Z jeho prací bylo také při sepsání této stati částečně čerpáno.

sjezdech též vědecké přednášky — zřídka kdy něco nového poskytující. Ty sjezdy už nyní jsou v úpadku.

Lékařové scházejí se už pochopitelně jako bližší, sobě si rozumící odborníci, bližší než je paleontolog mathematikovi, i mají sjezdy lékařů významu i aktualnost větší, také je důležito chirurgické a jiné výklady s postupem zručného operatéra viděti, účel, jenž většinou u přírodozpytců odpadá. I lékařové léčící, jejich nauky devisou jest elle prend son bien ou elle le trouve a kteří vědí, že konečně všechny cesty vedou do Říma, a že do Říma dovedla je časem elektřina i vodní kura i psychický vliv, přece podklad myšlení svého cítí v naukách přírodních. Příprava drog (farmakeia), míchání léků přirozených spojuje je přes lékárnictví s chemii, s níž a nověji vysoce s fysikou spojeno jest operativné ranlékařství hrdé úspěchy svými, obdivované a když správno, též úspěšné.

A dále vidíte hygiénu, mladou a čipernou a před obecným hlasováním bezpečnou, ale též pomilování hodnou, vždyť to jest ona, která s pomocí věd technických chce učiniti zbytečným umění léčiti, krmiti drogami a produkty továren chce sama předejíti onemocnění a věřte, ona má budoucí úspěchy bezpečny.

A k anatomii těla lidského i fysiologii pochodů v něm řadí se celá biologie veškerenstva živého i zoologie a botanika a může přehlédnuto býti to nejbližší medium, v němž člověk žije a úspěchy práce denní klidí, naše země s mineralogií, geologií a geografií a chceme se oddělovati od domeny málo průhledných, ale vznešených pochodů duševních? Nikoliv, abstraktní vědy byly tu dříve než naše tak zvané exaktné, ač by prostý lidský rozum myslil že, by se nabízelo předem ku výzkumu to, co je kolem nás.

A tak jsme se sešli všichni lékaři, přírodozpytci a psychologové naši nejbližší, dávný náš přítel prof. Hostinský i prof. Čáda. Sešlo se nás 1068.

Praha královská i sousední obce vítaly sjezd i hosty jeho zahraničné; zástupce vlády ryt. Kusý, Společnosti vědecké i vysoké školy přijaly je v Národním divadle pozdravem nadšeným.

Ve schůzích slavnostních: v prvé vykládal prof. J. Thomayer o účincích práce na nervy člověka, ve druhé vylíčil prof. B. Raýman rozvoj chemie mezi ostatními vědami přírodními. Prof. Thomayer probral svým známým způsobem učence ale i velmi osvědčeného zástupce české beletrie slohem lehkým záhadu všude za rozluštěnou považovanou, zdaž vymoženosti moderní kultury, udírající honba za materielným blahobytem a hlučné výtěžky práce techniky působí v nervy naše více než působili v dobách dřívějších tehdejší fetiši kulturní v nervy lidstva tehdejšího. Pan přednášející praví, že na sklonku století předešlého skutečně počali se v ordinačních síních lékařů objevovati častěji nemocní, kteří si stěžovali do nesnází ve sféře nervové, připisujíce poruchy přílišné práci duševní, tak zvanému přepracování duchovnímu. Historicky rozvíjí pan řečník náhledy předních badatelů od století 16. v otázce této i věnuje pozornost neurasthenii, chorobě v 19. stol. rozšířené, za nemoc

zvláštní, typickou oblíbenými populárními spisy Mantegazzy a Lombrosa vyhlášené. I přední neuralogové přidali se k mínění tomu a choroba s domělým původem svým přešla do učebných knih. Kdežto statistikové dokazují přibývání chorob nervových krokem rychlejším než samo lidstvo se množí, jsou doměnky lékařů rozděleny: jedni přičítají nervosy přepracování duševnímu, druzí spíše vzmáhajícímu se konsumu tabáku i alkoholu. Otázka jest nejen theoreticky interesantní, ona má význam eminentně praktický.

Velikým z míry zajímavým materiálem osvětluje pan profesor historicky, že takové nervové abnormnosti vždy byly, že i z obrazů k odborníkům mluví a že v dobách starších zvláště úzce spojeny byly s horlením náboženským i náklonností k mystice. V dobách minulých bývala mysl člověka nepoměrně více obestřena rozmanitými úzkostlivými a děsivými představami než dnes. Člověk žil ve hrůze před nadsilou veličin nadsmyslných, nevěda si rady aniž pomoci před nimi; dnes přírodní věda přísnou logikou svojí i vymoženostmi mezi lidem zevšeobecnělá dodává zmužilosti, vede myšlení k akuratnosti — určitosti. Popudy k těžkému hnutí duševnímu ztratily své intensity, chorobné stavy se zmenšily. Podle mínění pana řečníka jeví civilisace vliv blahodárný na nervy člověka.

Řeč profesora Thomayera byla přijata od shromáždění, jehož každý člen asi o o otázce té přemýšlel a četl, ba snad ní i trpěl, velmi nadšeně a zůstavila hluboký dojem.

Řeč prof. B. Raýmana přinesla Česká Revue úplně. V druhé slavnostní schůzi valné i závěrečné přijata shromážděním resoluce, by vláda postarala se konečně o řádné opatření veškerých potřeb university české a hleděla zavésti příslušné práce k založení university druhé na Moravě. Švýcary počtem obyvatelstva slabší mají universit několik, proč my máme se tlačiti s 3000 studujícími po nájemných domech, my národ, jenž vedle Němců a neklame-li vše, i subjektivněji i objektivněji než oni tvoříme velmocenské postavení říše.

*

X. mezinárodní kongress pro hygienu a demografii v Paříži.

(Dokončení.)

V zájmu vědy, zdravotní policie a národohospodářství bylo by vítaným, kdyby mezinárodní konference stanovila zásady uniformní statistiky, aby se fakta stejnoměrně sbírala a výsledky dozoru mohly registrovati.

Je žádoucím, aby zákonná nařízení o dozoru na masa opírala se o vědecká data, jejichž cena byla by potvrzena zkušeností. Výsledky tohoto podniknutí byly by pak na školách zvěrolékařských theoreticky i prakticky přednášeny a vědomosti o tom vyžadovaly by se při zkouškách, aby žádný bez nich diplomu nabýti nemohl.

Aby se dozor k masu učinil skutečně účinným, třeba uložiti obcím, aby zbudovaly veřejné jatky vším potřebným opatřené se závazkem, že se porážeti musí v nich a ne jinde. Malé obce, které jsou od středisk populace příliš vzdáleny, buďtež přinuceny, aby utvořily syndikát ku stavbě jatek společných

těmto obcím. Jsou-li však velmi vzdáleny, mohly by býti oprávněny, aby porážely v jatkách soukromých, jichž počet by však musil býti obmezený, a v nichž by se porážky směly odbývati jenom v určitých dnech a v určitých hodinách stanovených starostou a za dozoru tohoto.

Dozor k masu je spolehlivý jenom tenkráte, když jej provádí zvěrolékař. Zatím však bylo by možno ustanoviti prozatímně zdravotní dozorce politickým úřadem připuštěné, s právomocí obmezenou, jejichž kompetence předchozí zkouškou byla by zjištěna. Dále jsou žádoucí ještě jiná opatření týkající se mas z míst přespolních, dále místností, v nichž se maso ku prodeji připravuje a konečně organisace dozoru.

Druhá sekce usnesla se žádati užívání čistého cínu ku zatavování krabic na konservy, kdykoli může kov ten vniknouti do nitra pouzdra.

Třetí sekce vynesla resoluci týkající se assanace obydlí. Žádá, aby přeplňování obydlí podléhalo dosahu zákona. Dozor veřejných činitelů náleží k závažným příčinám nezdravoty. Obrací zřetel veřejných činitelů na nezdravotu obydlí hostinských, žádá zavedení pitné vody do všech obydlí, neb aspoň do všech poschodí. Obce ať zařídí lázně se sprchami bezplatné nebo laciné a umývárny se zařízením k desinfekci.

Kongres je toho mínění, že velká střediska populace mají úsilovně pečovati o široké ulice a o malé domy. Dále žádá přísně spalování kouře a administrativní dozor na průmyslové kouře.

Hygiena kollektivit. V této sekci zařaděna hygiena průmyslu, výchovy, sportu atd. Předsedali prof. Marey, Drouineau a Grancher. Především obírala se sekce hygienou dítek. Comby pojednal o vlivu zdraví rodičů na zdraví dítek, tedy o dědičnosti. Tuberkulosa a syfilis, sňatky mezi příbuznými způsobují u dítek poruchy dědičné; vrozená slabost rodičů ozývá se zřejmými projevy na dítkách. Otravy olovem při živnostech, otravy rtutí, sírouhlíkem, dále otravy, které lidé sami vyhledávají, morfinismus, zvláště však alkoholismus probral autor a dospěl k otázce, jak jim předejíti. Přál by si, aby v manželství více se pečovalo o vhodný výběr, aby lékař brán byl v potaz a v manželstvích hygienicky závadných, aby radami lékaře hleděly se korrigovati hereditární neblahé vlivy, aby se žena těhotná vhodně ošetřovala, chránila před neblahými vlivy, její práce obmezovala, a všem potřebám jejím hovělo, aby se jí dostávalo s dostatek dobré potravy a konečně, aby se vystupovalo energicky proti alkoholismu.

Dr. Budin ujal se slova, aby promluvil o pěstování dítek od narození počínaje.

Úmrtnost dítek v prvním roku života kolísá dle statistik mezi $^1/_5$—$^1/_2$ veškeré úmrtnosti. Co činí proti tomu rodiče, města, státy? Které jsou příčiny této úmrtnosti? Přesvědčivými diagrammy dokazuje autor, že průjmy usmrcují 38·5%, affekce plicní 14·5%, všecky ostatní příčiny 47%.

Třeba proto energičtěji zakročiti opatřeními (isolací, desinfekcí, vakcinací), která připouštějí s úspěchem bojovati proti chorobám

infekčním. V zimě má se pečovati proti nastuzení, zvláště u dítek slabých (vrozeně) a obmezovati dle možnosti porušení činnosti zažívací, usnadňovati kojení, stavěti asyly pro rekonvalescentky po těžkých porodech, přispívati ženám, které samy kojí a rozdávati dobré mléko, jako to činí v Paříži »Laiterie filanthropique«.

Dr. Deschemps podal zprávu o jeslích. První ústav toho druhu byl založen r. 1844, Firminem Marbeauem. Po té přibyly jiné; znenáhla počaly se hygienické poměry těchto ústavů zlepšovati. Autor stipuluje pravidla, dle nichž mají býti zařizovány a dle nichž má se v nich díti výživa dítek, za jakých podmínek mají se dítky do ústavů přijímati a jaký má býti personál. Navrhuje posléze reformy, jichž by instituce tato, jak nyní trvá, měla potřebu.

Dr. Variot pojednává o vyučování hygieně na školách a vykládá plán, který přijal spolek »Société des medecins inspecteurs des écoles«. Již minulé kongresy přinesly tou příčinou některé prospěšné návrhy a autor doufá, že i v Paříži bude provedeno to, co už v jiných zemích, zvláště v Belgii a v Italii setkalo se se zdarem. Variot také navrhuje, aby tento předmět, který se na obecných školách svěřuje učitelům a jiným osobám nezběhlým v lékařství a hygieně, byl budoucně výhradně svěřován lékařským dozorcům škol.

Lucas-Chempionniere přednášel o hygieně cyklisty. Probrav fysiologickou stránku předmětu upozornil na to, že cyklista musí míti na zřeteli všecky kautely, kterých je šetřiti při tělocviku vůbec. Je třeba postupu a výcviku, trainování, stálého zřetele ke stavu srdce, bedlivého šetření, aby jezdec nezaujímal chybné polohy (na př. spočívání kostmi sedacími na sedle); nechť se jezdec živí mírně a varuje alkoholismu. Přílišná rychlost je na škodu. Jiné kolo potřebuje žena, jiné muž, dítě, jezdec z povolání. Co se nemocných týče, zjištěn blahodárný vliv jízdy té na seslabené končetiny a na stav celkový, na jisté poruchy žaludka a střev, ba i na onemocnění děložní a okolodělożní a na jistá skřivení páteře.

Drouineau pojednal o nákaze s hlediska hygieny nemocnic, paní Hamiltonová přednášela také o předmětě z oboru hygieny nemocnic a paní Edwards-Pillietová o vyučování žen hygieně.

Kongres prohlašuje, že je prospěšno šířiti znalost hygieny assanací, salubrity po venkově vyučováním ve školách, že hygiena dítěte a hygiena ženy má býti předmětem ženské výchovy, že je třeba zkoušeti kandidáty při všech zkouškách z hygieny, a že třeba vyučovati hygieně vychovatele při kursech pro dívčí školy venkovské i městské.

Když by se po tom všem ještě nezachovávala pravidla této krásné vědy, bylo by to neštěstí. Je však třeba, aby státy a autonomie dobrým příkladem předcházely. Kongres doporučuje zvláště obcím, aby nepřipouštěly, by se pode jménem mléka prodávaly tekutiny špatné jakosti, málo živné a často nebezpečné. Cumlíčky kau-

čukové (šidítka) měly by býti naprosto zapovězeny. Již deset let aspoň hlásá se to na všech sjezdech hygienických. Nemocné, nákazou stížené dlužno isolovati, ale vedle toho nutno všemi prostředky k tomu pracovati, aby byla obecně uznána pravda, že lékařská antisepse je nejlepší prostředek předejíti nákaze.

Vzhledem ku přednášce Salomonově o spalování mrtvol kongres se usnesl, aby se zákonodárně odstranily překážky, které znesnadňují fakultativní spalování mrtvol.

Hygiena živností. Předsedali: Siegfried a Nicolas. Poslanec A. Vaillant mluvil o zákonodárství a úpravě práce s hlediska hygienického. Stanoví, dle jakých hygienických zásad jest upotřebiti energie práce, pokud se týká jejího trvání a její intensity, jaké požadavky tou příčinou možno klásti na člověka dle pohlaví, věku a organického stavu dělníkova. Probrav různé podmínky práce připomíná resoluci, kterou přijal hygienický kongres budapeštský na návrh dr. Singera, který žádal od zákonodárců všech zemí, aby znenáhla hleděli vymoci 8hodinovou práci a odstranění noční práce ve všech oborech průmyslu, vyjma ony, kde je práce noční ekonomicky nezbytna. I končí důtklivými větami: Intensita a trvání práce má býti obmezeno a placeno mzdou, která postačuje, aby dělník mohl býti bez nedostatku živ. Každý týden budiž mu dopřán odpočinek 36hodinný a každý rok má se mu dostati několikadenních prázdnin. Na 8hodinnou práci připadá nutně $2^1/_2$ hodiny odpočinku a sice připadá z toho $1^1/_2$ hodiny po jídle. Dopolední a odpolední práce musí býti ulehčena aspoň vždy jedním půlhodinným odpočinkem. Noční práce, těžká práce, nezdravá a nebezpečná práce budiž nepřístupna dětem, dělníkům dospívajícím a ženám. Noční práce, zkrácená na minimum budiž dovolena dospělým dělníkům jenom v takových oborech, kde není jistě ekonomicky možno bez ní se obejíti. Ženy těhotné mají ustati od práce aspoň 6 neděl před slehnutím a 6 neděl po porodu, jsou-li v tělesných poměrech, aby opět mohly pracovati, což má býti lékařským vyšetřením potvrzeno. Děti smějí se přijímati do práce, ke které jsou způsobilé, teprve po 16. roce, a jen do takové práce, která by nebyla nebezpečna jejich zdraví a jejich dalšímu vývoji. Nemají však pracovati déle nežli polovici hodin práce dělnictva dospělého. Každý postup, který by mařil tato ochranná opatření týkající se práce, budiž znemožněn. V tom ohledu doporoučí autor dozor lékařských inspektorů zdravotních, inženýrů a dělnických delegátů, přesný dozor lékařský ku práci dětí dospívajících a žen. Dále žádá, aby zřízen byl mezinárodní hygienický úřad a aby se pořádaly periodické sjezdy k řešení speciálních otázek hygienických, aby se tak usnadnil státům úkol rozluštiti zákonodárství práce a aby se zajistilo přesné provádění navržených novot.

Challamel (právník) kritisoval nynější zákonodárství týkající se nezdravých bytů. Žádá zříditi ve hlavním městě každého departementu, kommissi nezdravých bytů, složenou

z hygieniků (lékařů), architektů a jiných sil uměleckých a vědeckých, jakož i representantů pozemků. Kommisse tato by působila jako úřad a zakročovala také na stesky jednotlivců nebo kompetentních korporací. Ohledávání bytů dělo by se za přítomnosti majetníků a jiných súčastněných stran. Spory z toho vzešlé vyřizovaly by se civilními soudy a sumárně. Když by se do 30 dnů nepodaly námitky, stalo by se rozhodnutí kommisse závazným. Práce nařízené rozhodnutím soudu nebo kommisse prováděly by se péčí administrace a náklad hradil by se přímými daněmi. Žádná stavba neměla by se podniknouti bez approbace této kommisse nezdravých bytů.

Ve sdělení de Pulhgny-ho o otravách mědí a zinkem při živnostech se naskytujících a z Courtois-Suffitovy zprávy o živnostenských otravách fosforem vychází na jevo nové potvrzení, že různé ty otravy jsou zaviněny jedině nedostatečnou hygienou dělnictva při provozování té které výroby, zvláště nedostatečnou péčí dělnictva o ústa a chrup. Kromě hygienické péče o hygienu dílny (mechanické vyčerpávání prachu, větrání, časté kropení podlahy) navrhují oba řečníci přesnou osobní hygienu dělnictva a co se týče sirkářů, přísný výběr dělnictva, aby nebyl připuštěn k práci v sirkárnách nikdo, kdo nemá zcela zdravé zuby.

Tato sekce vydala takovéto návrhy:

V různých státech mají se sestaviti monografie a statistiky lékařské o všech nezdravých živnostech za spolupracovnictví inspektorů živnostenských a lékařů továrních. Má se docíliti mezinárodní shody o ochranných opatřeních při živnostech, v nichž se užívá jedovatých sloučenin. Zákony týkající se odstraňování prachu vznikajícího při živnostech buďtež přísně prováděny (na př. francouzský zákon z r. 1893.). Ochrana jednotlivců pracujících v živnostech zdraví ohrožujících budiž prováděna rigorosně, když ventilace dílen je nedostatečna nebo nedá se prováděti.

Dále se žádá, aby dělnictvu bylo přednášeno o nemalém nebezpečí, před nímž chtějí je ochranná opatření chrániti

Hygiena námořnická a koloniální.

V VI. sekci předsedali Colin a Kermorgant. Po několik dnů zasedala tato sekce pospolu s VIII. sjezdem pro profylaxi moru a žluté zimnice. Prof. Ferrier pojednával o zvláštním způsobu ošetřování nemocných a raněných vojáků za dob války. Ošetřování to, ačkoli poskytuje vlastně jen první pomoc, má přece nemocné a raněné opatřiti v ohledu hygienickém tak, jako za dob míru.

První hodiny po srážce může se zraněným a nemocným poskytnouti jenom první pomoc, protože potřebuje pomoci najednou veliké množství nešťastníků, později mohou se sbírati ranění, kteří nemohli býti odveženi dále. Tu je již méně nešťastných, ale práce ta bude vyžadovati více času a úsilí, neboť pomoc nesmí tu býti tak kvapná. Autor navrhuje zvláštní stany pro jednotlivce, účelně upravené, které budou moci platné služby přinášeti. Je výhodou opatřiti i am-

bulanční fourgony*) stany, jak je navrhl Tortoise. Pro obsloužení zadního voje možno využitkovati buďto místností již stávajících neb improvisovati útočiště vhodně instalovaná nebo baráky, které se dají rozebrati a transportu jsou schopny.

Možno též upotřebiti baráků nebo stanů cizích, lze-li je bez obtíží rekvirovati, v koloniích pak chýží, přístřeší ze slámy atd. Bylo by vhodno za dob míru naučiti ošetřovatele budovati a zakládati takové útulky pro první pomoc.

Dr. Bonnafy, šef lékařský v námořnictvu, referoval o sterilisaci pitných vod při výpravách koloniálních. Problem čistění vody pro vojska táhnoucí náleží k nejdůležitějším a má se řešiti podle daných podmínek, podle pomůcek, jež transport dovoluje s sebou mít, podle pravděpodobného trvání operací, dle toho, jak často mění vojsko své sídlo, pak dle saisony a povahy vody, jakož i terénu. Při velikých expedicích připravovaných na veliké měřítko, je třeba na místě, kde se vojsko vylodí, dopraviti aparáty ku destilaci nebo ku sváření vody pod jistým tlakem, které by byly s to, aby produkovaly několik tůn vody za den. Od samého počátku těchto operací, je-li terén bohat čistou vodou tekoucí, třeba míti po ruce vhodné filtry a je-li kalna, čistiti ji i chemicky kamencem.

Na pochody opatří se každý jednotlivec slabým nálevem čaje nebo kávy a třeba zásobiti se večer před tím filtrovanou vodou, je-li horko nesnesitelné. V krajích močálovitých a nižinách třeba vodu čistiti manganistanem draselnatým nebo vápenatým nebo kamencem, pak se sleje, svaří a se vzduchem smísí tím způsobem, že se nechá volným proudem téci v uzavřeném reservoiru. Personál kombatantů má býti především proniknut vědomím o důležitosti dobré pitné vody. Lékaři vojenští a námořní mají výchovu mužstva tím směrem obstarati.

Dr. Jan pojednal o dopravě nemocných z koloniálních výprav domů.

Vincent, jemuž uloženo zpracovati otázku ventilace lodí moderních, tvrdí, že ve válečném loďstvu staly se veliké pokroky, ale přes to lze v oboru ventilace lodí docíliti nejednoho zlepšení. Tyto podrobnosti nemají přímého zájmu vzhledem k našemu kruhu čtenářstva.

K podobným závěrům dospěl italský odborník dr. Aha, jenž pojednával o témže předmětě. Raynaud, H. Thierry a M. G. Bonvalot mluví o hygienických opatřeních při expedicích a výzkumných cestách do horkých krajů. Evropany, kteří se odvažují do horkých krajů, neohrožují ani tak nepřátelé nebo překážky přírodou kladené, jako klima a endemické choroby. Meteorologické faktory nelze předejíti, ale škodlivou jich účinnost lze umírniti. Infekčních nebo parasitárních chorob endemických lze se uvarovati. Třeba jen vhodně voliti personál a bráti na expedice ze $^3/_4$ domorodce, k výzkumným výpravám bráti však jen evropskou družinu.

*) Vozy kryté na dopravu raněných.

Dopravu nechť mají na starosti domorodci. Učiní-li se přestávka na výpravě, budiž postaráno o zábavy, procházky, hry atd. Hygiena domorodců musí býti přísně udržována, třeba je chrániti před nemírnou prací, před zachlazením, před nezdravými byty, nedostatečnou výživou, nečistou vodou; nesmějí se odváděti příliš daleko od rodného kraje. Vůdce expedice nebo výzkumné cesty má býti muž zkušený, který dovede vybrati nejen lidi, ale i dobytek k výpravě potřebný. Tyto kautely platí pro všecky výpravy; vedle toho udávají autorové ještě řadu pokynů týkajících se námořní dopravy k cíli, odkud expedice má počíti, vylodění, dále oděvu, péče o nohy, o úpravu vlasu a o čistotu, jak pečovati o první pomoc při zraněních, jak o výživu. K čistění vody možno užíti filtrů nebo sterilisatorů. Svaření nebo přísada manganistanu jsou jediné methody, jichž na cestách lze s prospěchem upotřebiti. Lihoviny buďtež zakázány. Autoři vypočítávají dále, jakých zřetelů je dbáti při pochodech, při léčbě onemocnělých a dopravě jich do vlasti. Pojednání autorů těch je vskutku malá učebnice praktické hygieny koloniální.

Námořní lékař dr. du Bois St. Sévrin ve své přednášce »Péče o rybáře na širém moři« ukázal na trudný osud těchto námořnických pariů, který se zlepšil trochu, teprve když místoadmirál Lafont a dr. Bailly založili spolek o ně pečující (»Société des Oeuvres de mer«), který má úkol poskytovati lékařskou a morální pomoc těmto nešťastníkům. Počátky byly neblahé, neboť dvě první lodi této společnosti vzaly za své, jedna r. 1896 u Nové Země, druhá r. 1899 na Islandu. Přece však spolek opatřoval lékařskou pomoc rybářům skrze námořní lékaře, založil poštovní zřízení, které opatřuje spojení rybářů s jejich rodinami a podniká účinný boj proti alkoholismu, který téměř decimuje tyto neohrožené námořníky. Doufá pak autor, že se podaří brzy opatřiti parníky-nemocnice, které jsou nezbytny, má-li pomoc rybářům poskytovaná býti účinná a také bezpečná. V případě námořní války bude konati tato instituce výtečné služby.

Dr. Kermorgant, vrchní inspektor koloniálního zdravotnictví, dokázal statistickými doklady, že dobrá hygiena je nejdůležitější podmínkou při koloniálních podnicích, jak co se týká morbidity tak i mortality.

VI. sekce prohlašuje, že je třeba rozšířiti vyučování o hygieně ve všech súčastněných kruzích. Lékaři mají míti poradní hlas při projektovaných expedicích koloniálních. Ve Francii mají se založiti školy, v nichž se má vyučovati o chorobách exotických a o hygieně koloniální na způsob oné, která existuje v Londýně a v Liverpoolu. Jinde jsou podobné školy vydržovány soukromým nákladem. Vlády všech států, které mají kolonie, nechť zřizují v koloniích sanatoria hygienicky umístěná. Má býti dále v intencích každého dobrého kolonisatora assanovati nezdravé krajiny, do nichž má se Evropan, ať voják ať občan, ubírati. Takovým způsobem by se nejlépe domorodcům převaha bílé rasy dala cítiti, — ne olovem a lihovinami. A nač také učiti hygieně příští kolonisatory,

když by se hygiena neprováděla tam, kde mají kolonisatoři spěti, aby pracovali ke svému zisku, ale i ku prospěchu a cti své vlasti.

Hygiena mezinárodní. První přednáška (Prof. Landouzy a Prof. Morny) pojednávala o tuberkulose, chorobě obecné, jak se šíří a jak ji předejíti. Statistiky různých států nás učí, že úmrtnosti na tuberkulosu v některých státech ubývá, za to však, že v jiných zůstává úmrtnost ta stejna nebo dokonce vzrůstá! Nestalo se nic nebo téměř nic, aby se zastavil postup choroby a veřejná moc a vlivuplné instituce neučinily ničeho, aby proti chorobě bylo vystoupeno, zůstavše hluchými vůči pokynům učenců, sjezdů a společností. Bilance státní práce proti tuberkulose je vskutku slabá, vyjma Německo — nikde nevyskytují se žádné kroky proti té chorobě, vlivuplné instituce za posledních let jsou něco málo činnější. Soukromá iniciativa je vydatnější, zvláště liga proti tuberkulose, založená r. 1886 a sjezdy proti tuberkulose, které se čtyrykráte sešly, pracují vydatně. Ve Francii diskutovala Akademie lékařská, Assistance publique a Société médicale des hospitaux o předmětě a činitelé tito stanovili pravidla, dle nichž má postupovati profylakse proti tuberkulose. Od soukromé iniciativy nemělo by se však žádati nic jiného nežli poučování obecenstva. O provádění ochranných prostředků, které znalci stanovili, měly by pečovati vlády.

Bourges posuzuje různá opatření, která se dějí proti šíření se příjice. Dospívá však k závěrům, které si odporují. Ačkoli tvrdí, že proti příjici mají se provésti ochranná opatření, jaká jsou v platnosti proti ostatním chorobám sdělným nebo epidemickým, uznává přece, že závazné ohlašování případů příjice, které dosud provádí se jen v Dánsku, sotva by ve všech státech bylo přijato, a že závazné ohlašování zdroje nákazy běžné ve vojsku, které vyžadují mnozí lékaři, nevedlo by asi k výsledkům dosti vydatným. Lékařský dozor, který se dá provést v oboru prostituce, zdá se mu nejzávažnějším profylaktickým prostředkem. Tu se docílí isolování případů vypuklých nuceným pobytem prostituovaných v nemocnici. O tajné prostituci, která je přece nejhorším zdrojem příjice, nepraví ničeho. Jeho reflexe o léčení příjice vyvěrají z idejí slavného francouzského syphilidologa Fourniera. »Mnoho kongressů uplyne« dí trefně referent o hygien. sjezdu dr. Régnier »nežli tato obtížná otázka bude rozluštěna«.

Dr. Vallin a Martin podali referát o závazném ohlašování případů chorob přenosných a nutných důsledcích toho. Uzavírají právem, že ohlašování případů kterékoli choroby přenosné má býti závazným ve všech státech; stejně mají býti ohlašovány případy úmrtí jako případy onemocnění nastalého, neboť jen tímto způsobem lze se rychle a spolehlivě orientovati o epidemiích a vydatně šíření jich zameziti. I když jsou zdravotní zákony nedostatečny, napomůže tomu výchova veřejnosti. Jinak nejsou všecky zákony nic platny, když obecenstvo o užitečnosti jich není přesvědčeno. Autorové tvrdí, že mezi choroby nakažlivé měla by se zařaditi i tuberkulosa, ale jen v těch případech,

kde lékař pokládá ten který případ za nebezpečný pro okolí nemocného. O tomto bodu přednášky rozproudila se živá diskusse.

Největší pozornosti kongressistů těšily se však debatty o profylaksi žluté zimnice a moru.

O žluté zimnici pojednali Prof. Proust a Wurtz. Ze tří největších chorob epidemických (mor, cholera, žlutá zimnice) posléze jmenovaná byla nejméně rozšířena. Následkem toho mohla býti bez obtíže odstraněna mezinárodní proti ní namířená opatření. Co se týče aetiologického a profylaktického stanoviska stal se vydatný krok objevem bacilla chorobu tu zaviňujícího (Bacillus icteroides Sanarelli) r. 1897. Bacily tyto dlouho žijí ve vzduchu, ve vodě sladké, ba i mořské, a též dovedou žíti i v půdě delší dobu. Plísně vývoji jeho napomáhají. Z těchto objevů nevyplynulo nic nového pro profylaksi této choroby, ale pokusy s léčením (serotherapií) žluté zimnice dle methody Sanarelliho vedly ke zdaru. Bylo by vhodno podniknouti něco tímto směrem.

A. Calmette, ředitel ústavu Pasteurova v Lille-u pojednal o profylaksi moru praeventivním očkováním. O předmětě bylo zajímavě debatováno*). Calmette srovnává účinky praeventivního očkování serem proti moru a pak kulturami bacilla morového zahřátím na 70°. Serum proti moru zaručuje immunitu spolehlivou a sice bez odkladu. Ale má jisté nevýhody: immunita nemá dlouhého trvání, serum je drahé a je obtížno opatřiti ho větší množství. Aby ochrana před onemocněním trvala žádoucí dobu, třeba injekce opakovati často a to je velmi obtížné. Výhody sera jsou tyto: serum je neškodné, vstřikování není bolestivé, produkt je velmi trvalý, neboť se tak snadno nekazí. Serum mělo by se tedy upotřebovati jenom pro lodi, na kterých vyskytla se nákaza při plavbě, v lazaretech, když loď přináší podezřelé zboží, v dobách a skladištích, kde se s podezřelým zbožím zachází za doby epidemie, dále u osob, které byly ve styku s nemocnými stíženými morem a mohly se nakaziti. Vakcina Hafkine-ova je lacinější, snadno se připravuje a může se jí tedy užívati ve velkých střediskách obyvatelstva. Ale z pokusů Salimbeni-ho vysvítá, že u zvířat, které se nalezají ve stadiu inkubace moru, choroba, která po tom vypukne vlivem injekce, nabývá průběhu horšího. Přes to i Hafkine-ův prostředek může přinésti dobré služby. Serum je výhodnější pro parníky, lazarety a nemocnice, protože je to jediný lék proti moru vypuklému.

Autor míní, že všecky lodi, které se ubírají do zámořských míst, měly by míti s sebou zásobu sera s návodem, jak ho užívati, pro lékaře a kapitána. V instrukci byly by dále obsaženy i jiné pokyny profylaktické. Lazarety, zdravotní instituce a nemocnice občanské i námořnické v přístavech obchodních i válečných měly by býti rovněž serem opatřeny.

Prof. Pagliani (Turin) pojednal o dopravě vystěhovalců a poutníků na parnících.

*) Srovnej také referát »O moru v Oportu« v lonském ročníku Č. Revue.

Kdežto doprava na lodích v ohledu hygienickém byla zdokonalena, není dosud těchto zdravotnických meliorací při dopravě vystěhovalců a poutníků při náboženských poutích, na př. do Mekky. Tyto cestující massy pokládají se více za zboží, které se napěchuje na loď, aby se co možná ušetřilo. Toto faktum volá po hygienické úpravě věci. Jsou tu ohledy zdravotnické, ale i humanitní. Tyto dopravní lodi měly by plaviti se rychleji, na každého pasažera mělo by připadnouti více místa (vzduchový cubus má býti větší), ventilace má se zlepšiti, členové jedné rodiny neměli by býti odlučováni. Mělo by se více pečovati o čistotu a o vodu zaručeně čistou a v dostatečném množství. Bylo by také žádoucí zlepšiti system isolace a desinfekce nemocných nakažlivými chorobami stižených, organisovati účinnou zdravotní službu a přivoditi dorozumění mezi různými státy, které vystěhovalce přijímají anebo produkují, aby tito před odchodem byli podrobeni zdravotní prohlídce s jistou periodou pozorovací, jako se stalo r. 1892 v Hamburku na linii hamburskoamerické.

H. Thierry pojednal o čistění lodí, desinfekci jich a zboží na nich. Otázka tato, o níž debatovala sekce 7. a 8., náleží k nejpalčivějším a rozřešení její je nejobtížnější. Nedostatek čistoty podporuje šíření tuberkulosy. Bylo by tudíž vhodno žádati od stavitelů lodí, aby měli zřetel ku hygienickým potřebám při budování místností pro mužstvo na lodích rybářských a obchodních. Kapitáni a lodníci buďtež poučováni, že tuberkulosa je nemoc nakažlivá, a že lze se jí vyhnouti. Od veřejné moci budiž žádán dozor na obchodní a rybářské parníky, pokud se týče salubrity. Majitele lodí a kapitány dlužno přiměti, aby v místnostech sloužících za pobyt mužstvu a ve zbrojovnách vyvěsili návod o chorobách nakažlivých a o alkoholismu, jakož i o prostředcích pouhé profylakse. Hygiena námořníka má význam pro celou zemi s přímořím a třeba proto učiniti kroky ku provedení lodní hygieny na parnících obchodních, byť to prozatím dělo se jen v zájmu vysílání mužstva do kolonií a dopravy jeho zpět do vlasti.

Nebezpečnost lodí a zboží jimi dopravovaného pro kraj, kde mají přistáti a zboží skládati, zaviněna je nedostatečností příslušných zákonů a zvláště nedostatečností usnesení 2. benátské konference z r. 1897. V případu moru měl by zdravotní úřad míti iniciativu, co se týče posouzení závadného zboží, které dlužno desinfikovati. Ovšem běží-li o tak závažnou chorobu, jako je mor, jsou místna opatření zvláště rigorosní. V té příčině možno třídíti lodi ve 3 kategorie: lodě prosté nákazy, lodě »nezamořené,« ale podezřelé, lodě podezřelé.

Autor přednesl dále podrobné návrhy stran lodní hygieny, které tu pouštíme se zřetele. Kongres se usnesl rozšířiti pravomoc zdravotního lékaře námořního a vyslovil potřebu svolati novou mezinárodní konferenci zdravotní.

*

Druhá stránka kongresu, demografická byla v poměru k rozsahu hygienických prací a veřejné k nim účasti nad míru chudá. Nevíme také, co bychom pro naše čtenářstvo z pojednání demografických předvedli. Snad jen referát Cauderliera, Chethorsta a Villeroye o alkoholismu mohl by setkati se s větší pozorností. Ale referát ten nepřinesl ničeho, co by bylo nového.

Tak lze zprávu o tomto sjezdě hygienickém, kterou jsme řídili v mezích nejstručnějších*), uzavříti posudkem, že se pojednávalo o četných prakticky nad míru důležitých otázkách hygieny veřejné, ačkoli nedoufáme — znajíce netečnost státních autorit k hygieně — v brzké provedení všech sjezdových resolucí. Dr. —ý—

*

Astronomická zpráva na červenec.

Letní ráz oblohy je týž jako v červnu. Nad jižním obzorem zdvihá se do nepatrné výše asi 16° nejnižší část ekliptiky vyznačená hlavně souhvězdím Vah, Štíra a Střelce. Nad západním obzorem jsou zbytky jarních souhvězdí Lva a Panny. Nad východním obzorem od jihu k severu zdvihá se mohutný oblouk mléčné dráhy, procházeje hlavně souhvězdími: Štíra, Střelce, Orla, Labutě, Kassiopeje a Persea. Souhvězdí Malého Vozu je nad Polárkou otočeno směrem k zenitu, kolem něhož rozkládají se: souhvězdí Draka (Sever), Lýry (východ), Herkula a Koruny (jih), Boota a Velkého Vozu (západ).

Z oběžnic lze pohodlně pozorovati Jupitera a Saturna. Jsou začátkem července v opposici se Sluncem a po celou noc září nad obzorem jižním. Z ostatních lze začátkem srpna spatřiti vzácného Merkura. Nalezáť se dne 2. srpna v největší elongaci západní a vychází téměř 2 h. před východem Slunce. Nejpříznivější dobou k jeho vyhledání je prvních deset dní v srpnu. Venuše zapadá hodinu po Slunci a není proto nikterak zvlášť nápadnou.

Dne 10. srpna a v nejbližších dnech kolem tohoto data, nastává pravidelné padání Perseid, nejnápadnější od půlnoci do rána, kdy radiant vystoupí již dosti značně nad obzor severovýchodní. Měsíc nebude pozorování překážeti, poněvadž je dne 14. srpna nov.

Nová theorie zjevů slunečních a jich periodičnosti. Slunce je dosud velikou hádankou astronomie. Všecky naše positivní vědomosti o jeho podstatě jsou jen nepatrným zlomkem toho, co bychom věděti musili, kdybychom si i jen poněkud správný obraz o tomto obrovském tělese chtěli učiniti. Příčina vězí v tom, že všecky naše fysikální zkušenosti odvozeny jsou z pokusů, jež konáme za určitých podmínek temperaturních a tlakových. Avšak na Slunci dějí se změny za podmínek naprosto jiných, nám neznámých, tak že všecky naše domněnky o Slunci jsou velikou extrapolací, namnoze i na zcela nejistých základech spočívající. Kdyby někdo chtěl k ma-

*) Z části podle officielních publikací, které nám při sjezdu byly rozdíleny, z části dle osobních dojmů, z části dle zpráv lékařských listů (Le Bulletin médical, 1900, str 74. a La Presse medicale, 1900, str 73.).

lému obloučku dokresliti ostatní část křivky a nic by o její podstatě nevěděl, mohl by oblouček doplniti kružnicí, elipsou, parabolou, hyperbolou a již tu by dospěl k naprosto různým výsledkům. Týž oblouček mohl by však doplňovati také křivkami vyšších stupňů a všecky ty přerozmanité výsledky k nimž by dospěl byly by stejně oprávněny a stejně neurčity, neboť nejsou známy podmínky, jimž má neznámá část křivky vyhovovati. I bylo by nutno hledati aspoň omezení oněch podmínek, a čím by se toto lépe zdařilo, tím pravděpodobnější mohla by býti konečná extrapolace.

Něco zcela podobného jest zmíněná již extrapolace fysikálních poměrů na Slunci, a nelze se proto diviti, že dosavádní hypothesy nevedou k týmž výsledkům, nýbrž spíše naopak k výsledkům naprosto různým. Za takových poměrů není ovšem »nová hypothesa« ničím zvláštním. Avšak tentokráte jedná se o důkladně promyšlenou theorii J. Halma, uveřejněnou v prvním svazku annalů Edinburghské observatoře. Halm klade hlavní váhu na Helmholtzovu theorii o náhradě tepelné energie sluneční stahováním se celé hmoty sluneční. Teplo, které se tím vybaví vyzařovalo by Slunce přímo do prostoru, kdyby nebylo hustého plynného obalu, jenž velkou část onoho tepla absorbuje. Tím však vzniká ve vrstvách plynných stále značnější množství jaksi schované energie tepelné, která se pak po určitých periodách násilně vybavuje. Tím vysvětluje Halm velmi pravděpodobně periodičnost aktivity sluneční a všech důležitých okolností, jež rozmanité projevy tepelné a světelné energie sluneční provázejí.

Stručná, ale velmi obsažná zmínka o nové theorii je podána v posledních číslech časopisu »Astronomische Nachrichten« č. 3723 a 3724.

Annuaire publié par le Bureau des Longitudes, vyšel nový svazek na rok 1902 Všem přátelům astronomie lze tento velice levný (1 fr. 50 c.) astronomický kalendář co nejvřeleji doporučiti. Obsahuje vedle části kalendářní, množství tabulek astronomických, fysikálních a chemických, a dále několik vybraných pojednání o nejnovějších objevech astronomických nebo fysikálních od nejpřednějších vědátorů francouzských.

N.

*

Přehled divadelní a hudební.

Národní divadlo.

Opera.

— Na naší operní scéně hosté přímo si podávají dvéře. Nemine skoro večera bez hosta. — Jednim z nejvítanějších byl p. V. Heš od dvorní opery vídeňské. Odešel jako hotový již umělec do ciziny. A jeví při návštěvě své všechny své dávné umělecké vlastnosti a přednosti, jen ještě o několik stupňů sesíleny, prohloubeny. Býval vždy mnohostranným. Slyšeli jsme tenkrát jeho Kecala, Mefista a Sarastra, v základě tři tak rozdílné postavy. Humor Kecalův, dříve snad místy trochu drastický, urovnal se prostředím dvorní scény, kresba zůstala komickou, ztrativši dříve jí přiměsovaný tah

karrikující. A podobně stylisoval umělec v ryzejší, aristokratičtější kontury svého Mefista. Při vytváření postavy, která slučuje hrůznou velikost a lidstvem v nejhlubší nenávisti opovrhující zlobu krále negace s groteskní ironií a pošklebným humorem, možno dáti převládati té či oné stránce. Možno vytvořit ďábla, zosobněné zlo, spíše ve smyslu moderním, jako protiklad dobroty Markétčiny či spíše ve smyslu středověkých pověstí, veselého chlapíka, který vlastně ani nezjeví nikde svoji přísernou světem vládnoucí moc. Pan Heš chápe Mefista ve smyslu prvnějším: málo humoru, místo něho jen jedovatý sarkasmus a celá postava hrůzně vážná a u vědomí své moci tak zcela povýšeně odloučená od těch, které vede ve zkázu. Sarastro pak — zde již naprosto nemožno loučit stránky herecké od pěvecké — byl samý veliký klid, hieratická vznešenost v tom široce neseném Mozartovu zpěvu. Bohaté pro stedky hlasové konají ovšem umělci stejné služby, jako vzácné jeho nadání zpodobující: dřívější tremolo zmizelo, hlas pak, schopný nejjemnějších tónů, mocen jest rozvinouti se v burácející přímo hřmění, jakým vyvrcholil na př. umělec Mefistovo „rondo o zlatém teleti". A vytříbený vkus dává najíti mu střední pravou cestu, že vzdor co nejdokonalejší a výrazně pointované deklamaci neláme se mu plynost melodické linie, naopak, že ani v obratech čistě hudebních, v koloraturních frasích, smysl slova a jeho srozumitelnost se mu neztrácí. —

Těmito posledně vytčenými znaky mile jímal též výkon jiného mladistvého hosta. Pan B. Plaške, člen opery drážďanské, bariton, svým pěkným, kovovým a měkkým i ohebným materiálem p. Viktorinovi příbuzný, zpíval úlohu krále Vladislava v Daliboru. Úlohu, z níž na temperament, hereckou schopnost a umění je těžko soudit. Ale, která hlas i jeho schopnost výrazu a cvičenost v deklamačním klidném tónu co nejlépe může ukázati. Pan Plaške vyhověl těm požadavkům partie co nejlépe. Škoda, že nepoddajný orchestr, místo aby ho doprovázel, výkon pěvcův tížil, stejně jako při Prodané nevěstě nijak tempem nepřiléhal ke zpěvům Kecalovým, přec výborně rhytmisovaným! —

O slečnách Nesýově a Radkieviczově psal jsem minule. Prvá dáma vystoupila opětně jako Zerlínka ve Fra Diavolu. Výkon byl stejně uspokojivý, v některém ohledu, po stránce herecké, svojí přirozenou oživeností snad lepší ještě nežli předchozí. Ale v celkovém dojmu rovněž jaksi střízlivý. Amneris slečny Radkieviczovy neuspokojila nijak. Otřelý hlas slečnin jevil se tu stejně nezpůsobilým vystihnout plynný, okrouhlý půvab melodií pozdějšího Verdiho, jako rozehřát vás jich sladkou vášnivostí. A nepřesnost rhytmiky a frasování rušila stejně, jako nesrozumitelná vokalisace. Vůbec bylo toto představení Aidy z málo šťastných. Pan Hofer-Figar, dříve člen opery záhřebské, zpíval Rhadama. A přec jeho orgán, tenor s dostatek sic vydatný, ale suchého zvuku, bez šťavnaté lahody, málo ohebný, jen skrovnou měrou se hodí pro přednes vlašské kantilény, ne schopen vlichotit vám v sluch smyslnou její lísavou krásu. Přiměřeněji svým prostředkům volil umělec druhou úlohu svého následujícího vystoupení. Jeho Tannhäuser byl v částech deklamačních velmi pěkně promyšlen

i proveden, vypravování o římské pouti bylo as nejsilnějším bodem výkonu. Nejslabšími ovšem byla zas místa, na smysly a na cit mající působiti. Nebo citová hloubka p. Figarovi je právě tak málo vlastní jako přesvědčivá, pravdivá hra. Nemyslím, že by síla taká, nepředstihující nijak — aspoň ne ve všech směrech — kteréhokoli z našich tří či čtyř tenorů, byla prospěšnou akvisicí pro naše divadlo. Šťastnou ruku měla správa, povolavši k hostování sl. Boženu Kacerovskou. Slečna zpívala na první své vystoupení Aidu, na druhé Alžbětu, tedy dvě partie úctyhodného rozsahu, namáhavé a obtížné. A docílila pěkného úspěchu. Dobře školený, zvlášť ve výšce krásný, plný hlas je přímo stvořen pro úlohy dramatické, k nimž slečna tíhne i velikým rysem, jenž její oba výkony vyznačoval. Na začátečnici zcela slušná hra bude se, doufejme, zdokonalovat a prohlubovat, teď, kdy slečna je k naší scéně pevně vázána stejně, jako se bude dalším studiem rozvíjet její umění pěvecké. —

Slečna M. Bobkova, rovněž dosud „host“ v divadle, opětně zpívala po delší době Markétku ve Faustu. Výkon jevil se oproti předchozím o tolik volnějším co hry se týče i byl hudebně tak zdravý a přesný a bylo v něm tolik srdce i duše, že opravdu by si bylo přáti, by svazek slečnin s divadlem stal se těsnějším, stálým.

K. Hoffmeister.

*

Přehled literární.

Holandsko na konci XIX. století.

Úhledná knížka officielní, vydaná u příležitosti pařížské výstavy, informuje nás zúplna o soudobém stavu bohaté země Holandské ve všech směrech.

Holandsko evropské zaujímá prostoru 3.253.827 hektarů, obydlených 5.074.632 obyvately. Hlavní město Holandska, Amsterodam, má 512.593 obyvatel, sídlo vlády s'Gravenhage (Haag) 199.285 obyvatelů.

Sněmovny jsou dvoje: první o 100 členech, druhá o 50 členech. Členem první sněmovny může se státi holandský občan, 30tiletý a platící vysokou daň nebo zaujímající vyšší úřad. Volby do prvé sněmovny konají se co tři léta a to tak, že volí se jen třetina členů. Trvá tedy mandát poslanecký v této sněmovně 9 let.

Členem sněmovny druhé může býti občan holandský 25tiletý, platící jakoukoliv daň. Volby do této sněmovny konají se co 4 léta a volena jest vždy celá sněmovna najednou, tak že v této sněmovně platí mandát poslanecký pouze 4 léta.

Státní výdaje za rok 1900 činily 151.547.460 zlatých; dovoz byl v ceně 1796 millionů zlatých, vývoz 1516 millionů zlatých.

Školství nemělo až dosud v Holandsku na růžích ustláno. Zákonem z r. 1806 veškery výdaje na školství bylo kryti ze školného. Vláda neplatila na školství nic, jenom si vyhradila řízení vyučování. Vyučování nebylo svobodné. Tím stalo se teprve r. 1857. Tehdy poprvé uděleno chudým vy-

učování zdarma a výdaj tímto vzniklý svalován na bedra obcím. Teprve roku 1878 stát převzal část výdajů na školy, ale ne velkou. Stav školství obecného r. 1898 byl tento:

3.091 škol veřejných s 495.054 žáky (obojího pohlaví),
1.434 škol soukromých s 224.361 žáky (obojího pohlaví).

Ze 495.054 žáků škol veřejných 237.342 požívalo bezplatného vyučování, ze 224.361 žáků škol soukromých neplatilo školné 58.184 žáků. Výdaje na školství obecné rozděleny byly r. 1898 takto:

subvence státní 3,845.000 zl.
školné 1,680.000 zl.
subvence obecní 9,088.000 zl. Armáda učitelská čítala roku 1898 18.841 osob.

Středním školstvím v Hollandsku jsou t. zv. měšťanské školy, vyšší dívčí školy, polytechnika a školy obchodní a hospodářské.

Gymnasia přiřaděna jsou k vyššímu školství. Dle zákona holandského na 20.000 obyvatel připadá jedno gymnasium. A sice jest zřízení gymnasií povinností obcí; stát tu tam přispívá určitou subvencí. Doba vyučovací na gymnasiích jest 6 let. Nápadný jest poměrně malý počet gymnasistů: r. 1898 bylo jich v celém Hollandsku 2389 (130 děvčat). Dá se to však vysvětliti: jeť Holandsko zemí naskrze praktickou, a mládež tíhne více k reálnímu vzdělání. Professoři gymnasijní (r. 1898 bylo jich v Hollandsku 428!) jsou jmenováni obcemi; jmenování jich podléhá schválení ministerskému, je-li obecní gymnasium subvencionováno.

University státní jsou v Hollandsku tři: Leydenská, Utrechtská a Groningská. Každá z universit má 5 fakult: 1. theologickou, 2. právn., 3. lékař., 4. fysicko-mathematickou a 5. filosoficko-literární. Mimo to jest v Amsterodamu universita obecní. Professoři státních universit jsou jmenováni králem. Počet žáků byl r. 1898 v Leydenu 816 (professorů 46), v Utrechtu 732 (professorů 38), v Groningách 410 (professorů 36) a v Amsterodamu 978 (professorů 44). Theologové musí studovati 5 let, medikové 8, právníci 4, mathematikové a filosofové 6 let!

Knihkupectvo hollandské díky značné svobodě tisku zaujalo velmi důležité postavení. Bylo to hlavně v XVII. století, kdy i francouzští spisovatelé dávali hollandským nakladatelům své rukopisy. R. 1899 bylo v Hollandsku 323 knihkupectví (z nichž 282 v Amsterodamu); roční přibytek literární jest průměrem 3000 knih (periodické spisy v to nečítaje). Tiskáren bylo r. 1899 v Hollandsku 802 (z nichž 131 v Amsterodamu). Výborným zařízením je tak zvaný „Bestelhuis", totiž centrální knihkupecká expedice v Amsterodamu, v níž možno obdržeti okamžitě všechno, co v Hollandsku vyšlo. Z tohoto „Bestelhuisu" bylo na př. r. 1896 na venek expedováno více než 114.000 zásilek ve váze více než 2,424.645 kil. Hollandské knihkupectvo má mimo to své filiálky (asi 40) i v Indii hollandské, pak četné filiálky v Americe, Transvaalu a jinde. Velmi poučné kapitoly o rolnictví, průmyslu a obchodu hollandském uzavírají malou, ale velice důležitou knížku.

*

La Chronique de France. 1re Année 1900.

Pod tímto titulem vyšla redakcí P. de Coubertina objemná kniha, jež bude vycházeti co rok, aby zpravovala cizinu o všem, cokoli pamětihodného se ve Francii za rok minulý událo. Vydavatel knihy studoval před sedmi lety poměry na universitách amerických a tu s politováním seznal, jak cizina víc a více odvrací svůj zájem od duševního života ve Francii. Francie jest v dekadenci a nezasluhuje naší bližší pozornosti, stalo se všeobecným heslem mnohých literárních kruhů v cizině. A toto smutné poznání bylo příčinou, že P. de Coubertine odhodlal se vydávati své inform. dílo. Je to tedy podobné dílo, jako publikace Ch. Hippmanovy o nás, jen že méně nádherné, za to však zdá se, že budou pravidelněji vydávány, totiž koncem každého roku. Po důkladném úvodě „Soudobá Francie", nastupují dvě kapitoly velmi důležité i pro naše politické kruhy: „Vnitřní politika Francie r. 1900" a „Vnější politika". V oddílech těch shrnuty jsou veškery události politické r. 1900, jsou kritisovány a podávány v tak výborném přehledu, že naskytá se tím příležitost informovati se lehce a rychle o politickém životě ve Francii za rok minulý. Výstavě světové věnována jest kapitola čtvrtá. I tu hleděno především k účelu informativnímu. Popsána celá genese této výstavy, finanční její základy, líčeny jednotlivé kongressy, závody, slavnosti, její význam mravní a duševní. Umění na výstavě vyhražena v díle Coubertinově kapitola zvláštní Další oddíl věnován ruchu sociálnímu. V kapitole té pojednává Coubertine o sjezdu socialistickém, o stávkách, o reformách Millerandových, o propagandě socialistické. Poutavou jest další kapitola: Ruch literární. Autor v ní hned na počátku upozorňuje na to, že rok výstavní nebývá příznivý literatuře. Pozornost veškera obecenstva jest upjata k dílu výstavnímu, roku toho čte se málo a proto opatrní spisovatelé schovávají si raději své napsané knihy až na rok povýstavní. A přece žeň literární roku 1900 nebyla naprosto zmařena. A tu podává Coubertine tak jasný a kritický přehled produkce literární r. 1900 ve Francii, že k informaci o celkovém stavu hodí se znamenitě. Doporučuji hlavně tuto kapitolu pozornosti našeho čtenářstva. Najde v něm vše, co se týká poesie, románu, divadla i literatury vědecké. Při svém závěru Coubertine nezatajuje, že největší úspěch ve Francii r. 1900 měli — Tolstoj, Sienkiewicz a d'Annunzio! Tedy hotová invase cizích geniů! Poslední kapitola má rovněž všeobecnou zajímavost. Nadpis její zní: „Problèmes et réformes". V kapitole této pojednává Coubertine o rozpočtové státní reformě, o decentralisaci, o osadách francouzských, o reformách školských, o obchodu a plavbě, o otázce cukrovarnické, o úbytku obyvatelstva, alkoholismu a zločinnosti, na konec pak o otázce ženské a o mezinárodním smírčím soudě.

Nebude snad nezajímavo několika slovy o některých z otázek této poslední kapitoly se zmíniti. Úbytek obyvatelstva ve Francii pozorovati lze v 70 departementech, pouze v 13 jest přibytek; ale i tu není přibytek větší než 2·3%. Sňatků nebylo r. 1900 skoro ani víc ani míň než r. 1899. Za to rozvodů bylo značně více. Cizinců ve Francii žijících bylo 1,051.907, čili 2·8% veškerého obyvatelstva (nejvíce Belgičanů 400.000, Vlachů 291.000, Němců

90.000, Španělů 76.000, Švýcarů 74.000 a Angličanů 36.000). Nejvíce cizinců jest v Alpách přímořských 25% (!), v Rhônském departementu 13.9 proc. v severní Francii 14.4 proc. a v Paříži 5.8 proc.

Boj proti alkoholismu ve Francii vede se velice chabě a proto vzrůst alkoholiků jest právě ve Francii značný. Za to s povděkem zaznamenává Coubertine, že počet zločinců ve Francii stále klesá. Jenom počet sebevrahů značně stoupl.

Opakuji ještě jednou: všichni, kdo se zajímají o poměry francouzské — a při srdečnosti styků česko-francouzských myslím, že počet jich jest nemalý — najdou v díle „La chronique de France" každoročně bohatý a nadmíru cenný materiál a jasné i rychlé informace. *Dr. Bořivoj Prusík.*

*

Ze Slovanského světa. Referuje Dr. Josef Karásek.

Vl. A. **Francev**: Nová ethnografická mapa Severních Čech (Новая этнографическая карта сѣверной Чехіи). Separátní otisk z ruského »Žurnalu ministerstva narodnago prosvěščenija«. O blahodárné činnosti p. Franceva ve službách pravé, rozumné »vzájemnosti« netřeba se ani šířiti. Jak to našince radostně naplňuje, když vezme do ruky ruské pojednání, jež počíná dvěma českými citáty z Dalimila a Marka Ant. A jaké jsou to citáty! Předně je viděti, že autor zná češtinu jako rodný svůj jazyk, pro něhož délka, kličky a háčky nejsou zbytečnou věcí, a za druhé má tiskárna »V. F. Balašev i Ko« také naše typy! To je přece jen pokrok! A což teprve, když p. Francev udiveným ruským bratřím píše česká jména, jedno za druhým česky, vedle jejich — německo-ruských termínův! Když se dovědí, že Saatz se jmenuje Žatec, Leitmeritz Litoměřice, Reichenberg Liberec etc., bude to divu na široké dalné Rusi, kde je Žurnal ministerstva vyučování hodně rozšířen! Již po této stránce, že je Vl. A. Francev průkopníkem slovanské terminologie, zasluhuje vší úcty a patřičného uznání, nehledě ani k vlastnímu předmětu, s jakou láskou seznamuje krajany své s věcmi českými.

Několika vřelými slovy líčí starodávný boj českého národa s osadníky druhého jazyka. Bylo již tak zle, že přední synové čeští zoufali nad existencí naší. »Causa gentis nostrae, nisi Deus adjuvet, plane desperata est«*) tak psal Dobrovský Kopitarovi. Ale brzy na to se jeví snaha a účinek českých vlastenců, kteří vědomě pracují za ideál obrození českého národa. »Člověk je člověkem a musí umírati za idee« píše Šafařík Palackému r. 1817. z Jeny. Čeština byla ještě podle slov Havlíčkových »chudá, utištěná vdova« — a díky Bohu, kolik se za šedesát, padesát let změnilo. Žádný národ v Rakousku nemohl vyslati do Panské sněmovny muže, kteří by se snesli vedle Vrchlického a Dvořáka!

Žádný Čech nemohl by vřeleji o nás psáti než Francev, jenž pak přikročuje k vlastnímu úkolu svému, totiž k mapě Langhansově »Deutsche und Tschechen in Nordböhmen«, vydané v kolekci Gotské

*) Věc národa našeho, nepomůže-li Bůh, je přímo k zoufání.

u Pertesa »Karten der Verbreitung des Deutschtums«. Za tou příčinou předvádí Francev ruskému čtenáři přehled všech map, v nichž byly podány hranice obou národů v Čechách bydlících — věc zajisté i pro nás zajímavá, také po té stránce, že vlastně českých prací v tomto oboru máme poměrně velice málo.

Přímým podnětem k práci Franceva byl obšírný referát p. Ev. Mušky v této »České revui« »Nová národnostní mapa severních Čech« (sv. III., 1899, str. 106—119, 195—200). Stať p. Mušky sloužila za základ k pojednání ruského učence.

Nový Postřekov je nejzápadnější česká a zároveň nejzápadnější slovanská osada. České obyvatelstvo okresu Stříbrského stále klesá. V severních Čechách známe ostrý boj českého obyvatelstva v Šumburku a Pasekách. Okolí Nové Paky (Brdo, Oubislavice) se již dávno počeštilo; jména jsou tam dosud sice německá (Fejfar, Knapp, Vytvar, Saal, Wagenknecht, Gebauer); babička má a dědeček uměli ještě německy, ale matka má (přes 60 let stará) nerozumí německy pranic. Déle se držela němčina v Oubislavicích, rodišti dvor. r. Gebauera. Je to zákon přírodní, proč se staré německé kolonie tyto pod Kumburkem musely počeštiti.

Mapa Langhansova kontroluje vlastně rozhraní česko-německé od Domažlic až zase na Moravu. Francev projevuje přání, aby na základě nového materiálu byla nyní vydána česká mapa tohoto pohraničního území.

*

Ljubljanski Zvon. Hlas o »České revui«. Nejpřednější slovinský list »Ljubljanski Zvon« přináší velice pochlebný referát o naší »České revui« a spolu o článku, který Dr. Karásek věnoval Prešernovi. Referent, slovutný spisovatel Aškerc, také u nás již známý, jehož ballady zrovna do švédštiny přeložil známý Čechofil, p. Jensen, píše o »České revui«, že se vším právem vyrovná každé i nejúhlednější europské revui. Spolupracovníky jejími jsou nejpřednější čeští spisovatelé a politikové. »Česká revue« se však nestará pouze o české rozměry, nýbrž také o cizí, zvláště pak se stará o slovanské rozhledy. Rozumí se, že tedy mívá také zprávy o slovinské literatuře. Jak z revui samé je viděti, jsou referenty pro slovanské věci dr. Josef Karásek a dr. B. Prusík, jenž tu přeložil »Strakoperovu hrušku« od Meška a podal sympatický článek o Prešernovi a jeho jubileu. Čtvrtý a pátý sešit přináší opět článek o Prešernovi. Napsal jej dobrý znatel naší literatury p. dr. Josef Karásek. Pisatel srovnává Prešerna s Čelakovským a s lužicko-srbským básníkem Ondřejem Zejleřem. Celý článek podává o tom svědectví, že dr. Karásek dobře zná veškeru literaturu, jakou vůbec o tom dosud máme. Na to uvádí referent s nadšením několik oněch míst, která jsou jak pro Slovince, tak pro Prešernovo album zvláště lichotivá. Ke konci lituje Aškerc, že místo ve »Zvonu« nedovoluje, by se mohla přeložiti celá kritika do slovinštiny. Každým způsobem je prý pro »Ljubljanski Zvon« čestnou věcí, že tak výborný časopis, jako je »Česká revue«

pojednala tak obšírně o Prešernově albumu a že ho nemůže dosti vynachváliti.

Na jiném místě se dočítáme, že největší studie o »Ljubljanském Zvonu«, respektive o »Prešernově albu« vyšla v — »České, revui«.

*

Uznání bulharského knížete dru. J. Karáskovi. Před svým odjezdem z Arco zaslal náš spolupracovník, dr. Josef Karásek třetí sešit »České revui«, v níž je pojednání jeho o bulharském tisku za panování nynějšího knížete bulharského, do Sofie na adresu kabinetní kanceláře Jeho královské Výsosti, knížete Ferdinanda. Počátkem června stihl dra. Karáska francouzský dopis dra. Pavla Leverkühna, řiditele vědeckých ústavův a knihovny J. kr. V., knížete bulharského, v němž mu na rozkaz Jeho Výsosti královské, knížete, děkuje za laskavé zaslání »České revui« s článkem »Z dějin bulharského periodického tisku«, který kníže přečetl s pravým interessem. Jak známo, kníže bulharský rozumí a mluví také česky. Řiditel knihovny rád vyřizuje tento rozkaz knížecí a žádá dra. Karáska, aby byl přesvědčen také o jeho vřelých sympatiích.

*

Izvěstija otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatovskoj Akademii nauk 1900. (seš. 2. 3.) — Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи наукъ. — Z obsahu této veledůležité publikace ruské akademie vyjímáme poslední práce Majkova (O Gerasimě Popovské a Nikolaj Němčin), o Majkovi jsme psali v tomto časopise. Slovutný znalec všech evropských literatur, Veselovskij, píše o thematě, kde byla složena legenda o Svatém Graalu. Slavista Šachmatov se obírá Simeonovským rukopisem XVI. stol. a Troickými počátky XV. stol. Pypin rozbírá díla o písních v XVIII. stol. Kirpičnikov podává kommentář k životopisu Gogola. Petrov N. J. má zde historicko-geografickou osnovu bylin o vítězství Ilji Muromce nad solovjem Razbojníkem, Demidov o »Scénách z rytířských dob« Puškina. Markov a Grigorjev se obírají bylinnými tradicemi na Bílém moři. V knížce třetí předvádí V. Th. Miller nové hry z XVIII. století, Tiander podává interessantní příspěvky k dějinám Cholmogory, rodného města Lomonosova, a vliv staronorský na ruštinu. Evsějev přivádí poznámky k staroslovanskému překladu Sv. Písma, totiž k výkladům prorockých míst namířených proti židům — Tolkovaja Paleja, o čemž psal také Speranskij. Přesnjakov obírá se moskevskou historickou encyklopedií XVI. stol., slavista Kulbakin analysuje Četveroevangelie Grigoroviče XIII—XIV. stol. (redakce středobulharské).

V době poslední psalo se opět mnoho o jazyku polabských Slovanův. Podnět k tomu zavdalo poslední sčítání lidu v Prusku, nač jsem také já v »České revui« upozornil (referát o »Časopisu maćicy serbskeje«). Tentokráte jsem arci netušil, jak mně samotnému draho přijde má obcovací řeč a jak se ke mně »Deutsche Zeitung« zachová. Do »Archiv für slavische Philologie« napsali »Beiträge zur Ethnographie

der hannoverschen Elbslaven« Vieth, Zimmer, Jagić a Leskien. Já se obíral Henningovým slovníkem ve Zhořelci, a rád bych uveřejnil dopis Wernerův obsahující úplný výpočet všech rukopisných slovníků polabských. Je tu viděti Wernera — nálezce Wernerova zákona — ex ungue leonem! Také náš Čelakovský se obíral polabským slovníkem, který v Petrohradě nedávno našel p. Francev. V Izvěstijích podává »několik slov o památkách Polabských Slovanův«— ale několik velezajímavých slov — Poržezinskij. Nebožtík Šejn píše zde biografii Nosoviče, Durnovo podává poznámky k hovoru Šackého újezdu, Kuncevič rozebírá vydání »Dějin o Kazanském carství« (1791).

V bibliografii zaujímá přední místo referát Veselovského o knize Boborykina »Europský román XIX. století«; je to řada velice jemných poznámek a pozorování. Konečně připomínáme četné referáty Iljinského, týkající se českých spisův z oboru filologického a slovanské literární historie.

Izvěstija nutno studovati!

*

V »Rozpravách Akademie Umiejetności.« (oddíl filologický) jsou za minulý rok uveřejněny zbytky polského rukopisu v Erlangách z XVI. stol. z pozůstalosti prof. Malinowského, Czubek má tu pojednání: Jan Chryzostom z Gostawic Pasek (1667—1701), Bystroň, znající dobře naše poměry, píše o jazyku knih »ustaw polskich«, ethnograf Ciszewski rozebírá bajku o Midasových uších.*) O Brücknerových středověkých apokrytech bylo v naší knize obšírně referováno. Fijalkova studie o krakovské universitě patří k pracím jubilejním. Baudouin de Courtenay rozebírá jazykovou stránku originálu polského listu Dymitrija Samozvance od Papeže Klementa VIII., dne 24. dubna 1604. K této otázce se vrátím, až budu referovati o spisech Pierlinga, Brücknera a Ščepkina, jež se týkají Pseudodimitrije. Poslední (třetí sešit díla Pierlingova), učinil otázku tuto velice aktuelní. Prof. Brückner rozebírá pozůstalost po Václavu Potockém; práce je důležitým příspěvkem k polské lexikografii; referovati o ní budu jinde. Kawczyński líčí život Apuleje Plat. z Madaury; týž píše později o Metamorfosách Apulejových. Nás specielně zajímalo pojednání Tretiakovo o »Měděném jezdci Puškina«; je to práce polemická proti Spasowiczovi namířená. Čtenáři »České revue« se budou pamatovati na můj článek zrovna o této věci uveřejněný. Tretiak ho arci nemohl tenkráte ještě znáti. Také já se liším od stanoviska prof. Tretiaka.

Klassické filology bude zajímati řada studií prof. Steinbacha, spolupracovníka Českého fil. Musea.

*

V »Bibliotece powszechne« vyšly vedle překladu Sudermannovy »Cti«, »Tisíci a jedné noci« hlavně příležitostný svazeček: Ignacy Krasicki (Charakterystyki literackie pišarzów polskich) a »Satyry i listy« téhož spisovatele. Cena »tomiku« 24 kr) Knížečky nyní ovšem časové.

*

*) Kritiku viz v »Archivu« od Polívky.

Prof. Wilkosz u Krzyżanowského v Krakově Mickiewiczowy Dziady rozebral a širšímu čtenářstvu I. II. a IV. část přístupnou učinil. Zvláště cizímu publiku lze je co nejlépe odporučiti, ježto Dziady jsou zrovna nejtemnějším dílem Mickiewiczovým pro Nepoláka.

*

Konservativní klub vydává své publikace, z nichž zvláště pozornosti zasluhovala brožura »Klub konserwatywny w chwili wyborów« a »Walne zgromazdzenie« téhož klubu letos. Proti tomu vyšla brožurka »Koło polskie w świetle liezb« od G. Smólského (redakce »Głasu Naroda«)

*

Celá řada povídek roztomilého francouzského novellisty François Coppée vyšla ve »Spolku wydawniczém polském« pod titulem »Dobre cierpienie«.

*

Pod názvem »Z niedawnych czasów« vyšli zajímavé vzpomínky z Wilanowa, ozdobené zdařilými podobiznami nejpřednějších polských aristokratických dam z rodin Potockých, Sapiehy, Jelskich.

*

O zesnulém princi Arnoštovi z Windisch—Graetzu, jehož stihlo v Ajacciu dobrodružství, které bylo telegrafováno do světa, vyšla podle německého originálu také posmrtná vzpomínka »Sodalis. Żołnierz Ernest W. książe Windisch—Graetz.« Lékařem zesnulého prince byl dr. Maade v kruzích Čechů Vídeňských dobře známý. Spisek je ozdoben podobiznou nešťastného prince

*

Ve »Wydawnictwo ludowe« ve Lvově vyšlo za 10 kr. Wieslaw od Kazimíra Brodzińského; dále knížka o polské královně »Jadwice«, ženě Vladislava Jagielly od Zimowského (při 500. ročnici založení krakovské university).

*

Tadeusz Pini vydal v »Bibliotece Macierzy polskiej«, »Władysław Syrokomla i jego utwory« s podobiznou tohoto polského patrioty, jehož mladá léta, pobyt v Niéświeži, Załuczi, a ve Vilně se zvláště rozebírají. Připomínám si, jak s nadšením mně nedávno deklamoval starý Polák několik básní Syrokomly; musil ustáti, slzy mu vstoupily do očí. Básně tyto mně připomínaly v mnohém a v mnohém našeho Kollára a bylo by vděčným thematem tyto dva slovanské básníky srovnati.

*

Historiky, zvláště kulturní historiky bude zajímati dílo Dr. Kutrzeby: Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich (I. województwo krakowskie 1374—1501).

*

Velice bohatě a krásně illustrované, každého Slovana zajímající dílo Martina Czermińského je »Wospomnienia z missyj między Polakami nad Bosporem, w Bośni i na Krecie. Spis tento je pro každého, kdo se baví balkánským poloostrovem, velice poučný;

neméně je pozoruhodné, jakýma očima se na tento poloviční a skutečný orient dívá katolický Polák.

*

Pro bibliofily vyšla malá pochoutka, trochu exotická; Miniatury rękopisów polskiego pochodzenia w bibliotece publicznej Petersburgu od Felikse Kopera s několika snímky, jež byly pořízeny pro prof. Sokolowského.

*

Fr. Bujak: Kalimach i znajomość państwa tureckéego w Polsce około początku XVI. w, dílko vyšlé v Akademii, v němž je též zmínka o Michalu Konstantinovićovi z Ostrova, který psal po česku.

V rukopise opsaném od Trębického je zmínka, že original byl psán »řeckým charakterem« — tedy snad cyrillicí? Dílo toto mělo by býti znova vydáno, při čemž by se musilo míti zření na česká vydání z 16. století.

*

Katalog malowideł, rysunków, sztychów i litografii Michała Stachowicza (1768—1825), jež byly vystaveny v Sukiennicích; zpracoval Emm. Świeykowski. Z úvodu se dovídáme, že se učil Stachowicz sedm let u Petra Molitora, rodem Cecha, v Krakově, pak u Kazimíra Młodzińského.

*

Známý spis prof. Kazimíra Morawského o dějinách Jagiellonské university vychází nyní ve francouzském překladu od P. Rongiera, lektora francíny na universitě; titul pěkně vypravené knihy zní: Histoire de l'université de Cracovie, moyen age et renaissance.

*

Polská akademie věd vydala k jubileu Kopernika obrovské dílo se všemi možnými materialy (705 str. 4°). Mikołaj Kopernik od Ludvíka Ant. Birkenmajera. Je to pravý pomník polské Akademie připomínající rozsahem Památník české Akademie.

*

Jiné dílo velké ceny jest historická monografie Alexandra Kraushara, věnovaná polské učené společnosti »Towarzystwo Warszawskie przyjaciół nauk od r. 1800—1832, (czasy pruskie). Společnost tato má pro vývin polské literatury velikou důležitost; spis je ozdoben mnohými illustracemi.

*

Na velikého dobrodince lidstva Jana Gutenberga vzpomněli si také krakovští tiskaři a vydali zvláštní knížku, velice pozoruhodnou, »Na cześć Jana Gutenberga«, kde je zachycen nejen životopis tohoto arcitlačitele knih, nýbrž i podány tajnosti a dějiny tohoto umění, rozmluva mrtvých (mezi Sniadeckym a Jos. Majerem). Když prý vyšlo »Quo Vadis«, tedy se sv. Petr až rozplakal, tak živě si připomněl svůj pozemský život. Na konci je poučný seznam krakovských tiskařův.

*

Fijalkova spisu »Mistrz Jakób z Paradyża i uniwersytet Krakowski w obresie soboru bazylejskiego«, v němž často se arci děje zmínka o Ceších, vyšel loni díl druhý.

*

V jubilejním roce Sienkiewicze a po slavnostech jeho vyšla od Józefata Nowińského delší monografie nadepsaná »Sienkiewicz,« v níž jest obsažen rozbor děl tohoto dnes největšího spisovatele polského.

V »Bibliotece Slowa polskieho« vycházejí nyní Mickiewiczovy »Wyklady o literaturje slowiańskiej« v překladu Felikse Wrotnowského, jenž k nim dodá také své výklady a korrektury. O »Tadeuszovi« psal prof. Sędzimir »Przyczynki do bádání Pana Tadeusza«.

O Tarnowského »Historyi literatury polskij« podává rozbor a dlouhý referat Dr. Józef Tretiak v »Przeglądu polski«. V témže časopise byl obšírný referat o slavnostech Sienkiewiczových, o nichž jsem v »České revui« také psal. Škoda, že v »Przeglądu polskiem« tak málo vědí o české literatuře.

Několik bibliografických dat z vědecké literatury polské:

Dr. Caput: Chryzostom Golębiowski, nadworny kaznodzieja króla Jana III. (historicko-literární studie).

St. Tarnowski: Józef Szujski jako poeta.

Dr. Koneczny: Jan III. Waza i missya Possewina. January Suchodolski 1795—1875 obraz tehdejších mravů.

Robert de la Sizeranne: Malarstwo spálczesne Anglii (překlad z francíny).

Dr. Gargas: Józef Kleczyński i jego dzialalność naukowa.

Dostojewského »Zápisy z mrtvého domu« po druhé vyšlo od Fr. Tretiaka.

Dr. Tadeusz Grabowski sepsal: Michal Grabowski jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne.

Krásná literatura polská:

Dramata: Stan. Wyspiański: Wesele.

Swiezawski: Kusiciele ludu.

Kníže Drucki-Lubecki: Walgierz wdaly a Szatan, Boleslaw Śmialy, Erizzo.

Glíński: Żydzi.

Od Konopnické vyšly Italia s portretem jejím, překlad z Ada Negri (Niedola burze) a pak třetí vydání »Wyboru poezye.

Pietrzycki: Poezye.

Krechowiecki: Otron III. díl (Slawa).

Teresa Jadwiga: Krzywousty (povídka).

El. Orzeszkowa: Chwile (několik povídek).

Druhé vydání Prusova »Faraona«.

Zuzana Morawska: Jan Niewdżyd.

Lamary: Fiolki.

Anna Neumanowa: Poezye.

Wladyslaw Bukowiński: Nowy zeszyt poezye.

Wierzbicki: Rapsody.

V »Radu jugoslav. Akademie znanosti i umjetnosti« obírá se akademik Musić důležitostí spojky »da«, »Hrvatski hercegi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I.« (1301—1382) jest obšírný článek historika Vjekoslava Klaiće; Ferdo Šišić píše o Zadru a Benátkách od r. 1159—1247, prof. Dr. Bauer referuje o substanci podle soustavy filosofa-medika Wundta. Dr. Vrbanić se rozepisuje o hospodářském vývoji Chorvatské a Slovinské krajiny v 19. věku. Pojem tragického problemu v Bogovićově dramatu »Stjepan, poslednji kralj bosanski« analysuje dr. Fr. Marković a srovnává dílo toto s Voltairovou »Smrtí Caesara«, Shakespearovým »Juliem Caesarem«, Alfieriho »Bruto secundo« a François Coppéa »Pour la couronne«. Marković dotýká se až sporného pojmu očisty a tragičnosti u Aristotela a se známým apparatem učenosti rozvádí ji i v pozdějších dobách. Pojednání toto je velmi poučné. Bogović napsal také dramata Frankopani, Matijà Grubac vedle Stjepana.

Chorvatský »Vienac« přestál za minulý rok vnitřní krisi. Jako je v Záhřebě život politický vlastně jen bojem koterií anebo bojem osobním, tak se bohužel moment osobní počal jeviti i v literatuře. »Mladí« se oddělili od »Vience«, který musil podstoupiti renovatio veteris hominis. Hranilović, tato rozumná, mírná duše mezi Jihoslovany, byl nucen vzdáti se redakce, »Vienac« přijala ve svůj majetek »Matica« a redaktorem se stal univ. prof. Gjuro Arnold, jenž vede »Vienac» obratně v šlépějích předchůdce svého. Za minulé léto vydány také dva překlady z češtiny, a to Raisovy povídky »U Prag na Ivanje« od Žguriće a dále Preisové korutanská povídka »Dodjite samo k nama, kad bude proljeće«. Mimo to byl zde obšírný referat prof. Milčetiće o mém »Vorberichtu« z Vídeňské Akademie, kde jsem se obíral chorvatským dialektem na Malém Lošinji, dále zmínka o jiných mých recensích v »České revui« o chorvatské literatuře a skoro v každém čísle jsou kratší zprávy o jednotlivých zjevech z nejnovější české literatury: Také dva divadelní referaty od Čačiće, o Burianovi a českém kvartetu nutno vytknouti.

Jinak se nám velice líbily Myšlénky Politla v literatuře počátkem minulého století, slavnostní číslo věnované největšímu synu Chorvatska, biskupu Strossmayerovi, oslava čtyřicetileté práce J. Eug. Tomiće, romány Beciće, Vjenceslava Novaka, o němž je zde také studie, Trnského, Zagorky, překlad z Grabowského. O spisku Karowského »Lew Tolstoj i jego zmartwychwstanie« chtěl jsem v tomto časopisu obšírně referovati, zvláště pak jsem chtěl »Vzkříšení« Tolstého rozebrati, ale nedošel jsem k tomu bohužel. Zde je zpráva o brožurce Karowského, jenž se také obírá dílem Ibsenovým »Když my mrtví se probudíme«. Konečně připomínáme úmrtí dvou chorvatských spisovatelův: Badaliće a Torbara. Přátelům chorvatského písemnictví lze »Vienac« co nejlépe doporučiti.

*

Ivan Kan. Stojanović: Dubrovačka kujiževnost. Na světlo vydala »Srpska dubrovačka Akademska Omladina«. Kniha je vydána latinkou, a přece se v ní mluví jen o Srbech, o srbském

národu a vydána byla srbskými akademiky. Pro našince arci nepochopitelné; leží to v poměrech dubrovnických, kde do nedávna občané republiky sv. Blažeje mluvili »naški« neznajíce pro sebe pojmů Chorvat a Srb. Jim dostačilo, že byli hrdí, ponosni Dubrovčané! V posledních letech se poměry změnily; mládež studující a politika tu mnoho přetvořily. V Dubrovníku existují vedle katolických Chorvatův a pravoslavných Srbů také katoličtí Srbové, kteří zrovna tvoří největší noblessu Dubrovnickou. Až do nedávna byl Dubrovník v rukách srbských, ale od lonska přešel na zastupitelstvo Chorvatské. Evoluci tuto jsme zrovna viděli.

Dubrovčané mají nás Čechy rádi; nyní tam máme svou besedu, p. Čížek je obratným kapelníkem, jenž hrává české kusy, a pak Dubrovčané vědí, že nejslavnějším znatelem jejich minulosti je český učenec, professor Konstantin Jireček, jenž předloni měl slavnostní přednášku ve Vídeňské Akademii o významu Dubrovníka pro Balkán a středomoří.

Kněžstvo katolické jest arci chorvatské. Jedinou výjimku tvořil starý kanovník Stojanović, jenž okázale chodil do všech srbských družstev. V biskupském paláci to prý rádi neviděli, ale Stojanović zůstal při svém. Byla to snad nejoriginalnější osobnost v celém Dubrovníku a každému hned nápadná; on a Ruvarac z monastyru Iregu sousedícího na Krušedol, kde se kryptou spokojil srbský král Milán, zůstali každému, kdo je viděl, na vždy nezapomenutelni.

Kanovník Stojanović měl vysokou postavu; každý pohyb jeho byl zvláštní, podivínský; silně rozháněl rukama, neměl-li je zrovna do rukávce zastrčené. Vždycky, kdykoliv šel po Stradonu (dubrovnické Václavské náměstí) měl kolem krku uvázaný široký shavl a pak přes plece nosil plaid. Od kolen dolů měl punčochy, nízké boty, na výrazném nose seděly šikmo běžící brejle. Celek doplňoval pravidelně velký deštník a starý klobouk, jenž jako by byl zrovna patřil k této učené antiquitě. Starý pán kráčel vždycky sám, jako by si byl vědom, že z něho září vysoké a hluboké vzdělání. Okolojdoucí ho uctivě pozdravovali. Když jsme se kdysi na Stradonu »divertiškali« a tázali se, kdo jest onen podivín, tak nám tajuplně šeptali, »kanovník Stojanovič, nejučenější pán z Dubrovníka, koji vrlo mnogo piše.« Starý pán se blížil zrovna k sedmdesátce, a byl v celém vůkolí Dubrovníka znám; byl asi třicet let farářem na Rijece (Omble), kterou u nás popsal také Hálek.

Narodil se r. 1829 a mládeže srbská nezapoměla na 70té jeho narozeniny. On byl vedle comta Puciče, komta Vojnoviče, jeden z posledních, kteří byli odkojeni tradicemi staré slávy dubrovnické; byl to jakýsi ušlechtilý liberal s velice vyvinutým lokalním patriotismem, ještě přítel a společník Niky Velikého Puciče (bratra Meda), Luky Sorkočeviče, barona Ghetaldiho, Jos. Buniče. Ach, kdo ví, co znamenají pro dějiny a literaturu dubrovnickou jména: Pozze, Ghetaldi-Gundulić, ještě jednou si přečte a uváží tato jména.

Stojanović překládal církevní věci, z klasických jazyků (Oblaky), z francštiny, z italštiny (De Amicis), přeložil Engelovy »Dějiny Dubrov-

níka« a mimo to trápil již Pretnerův »Slovinec« a Fabrisův »Dubrovnik«, že také samostatně psal.

Ctitelé jeho si šeptali, že napíše velkolepou historii Dubrovnika, ale smrt mu to překazila. Tato jednotlivá pojednání týkající se minulosti dubrovnické literatury a kultury, vyšlá většinou v podlistku »Dubrovnika«, byla nyní sebrána a pod titulem »Dubrovačka književnost« vydána.

Kniha tato je snůškou ohromné učenosti; historie, filosofie, literarní dějiny, theologie jsou tu zastoupeny. Je tu mnoho nekritického, nesrovnaného, ale přece jen studnice moudrosti. Knihu tuto lze zvláště odporučiti všem těm, kteří rádi pracují s citaty, zvláště s citáty cizojazyčnými; tedy pisatelé úvodníků by měli knihu tuto excerptovati a prohlížeti a obraceti v ní »manu diurna, nocturna«. Ale největší cena její spočívá v tom, že bude pro budoucí generace měřítkem, co vše asi znali otcové dubrovničtí v druhé polovici 19. století, jaká vypravování, povídky, pověsti a klepy kolovaly od sv. Jakuba přes Ploče, Dubrovnik, Pile až po Gruž, jaká axiomata, jaké vědomosti a jaké tradice lítaly v nejromantičtějším a nejnoblejším městě na Balkaně. V tom vidím důležitost tohoto spisu; to je čistý ohlas nynějšího Dubrovčanina, jemuž obyčejné nepodporuje mořský vzduch nadání spisovatelské, ba spíše je umrtvuje. Conte Vojnović, prof. archiv. Gelcich, veled. p. Talija, prof. Vid. Vuletić-Vukasinović, Medini — a málo je těch lidiček, kteří patří k učené republice, ač v Dubrovniku skoro v každé truhle mají poklady literarní. Tam je věru radost studovat; dokázal to opět Jensen, který vydal obdivuhodný spis o Gunduličovi.

A pak těžko je dostat »do Europy« knihu z Dalmacie. To je také jedna z radostí slovanské vědy, vyjde-li kniha na blízku nejzadnějšího zákoutí rakouského, někde u boky Kotorské. Asi třikrát jsem psal o tuto zajímavou knihu kanovníka Stojanoviće, ale nedostal ani odpovědi ani knihy. Konečně mně přišla do rukou ve Vídni. To jsou slasti »privatních učenců«, když zrovna nesnesou vídeňský prach nebo pražský kouř a saze.

Jihoslované píší o svých literatech s jakýmsi bombastem, ale zároveň uctivě, nadšenými výrazy, jež se pěkně čtou. Malou ukázku: »Srpstvo je s Njim izgubilo velika rodoljuba i književnika, Dubrovnik zadnjeg prestavnika starog duha u životu i književnosti, narod dubrovački rijetka svećenika, siromasi velika dobrotvora«. — Srbstvo s ním ztratilo velkého vlastence a spisovatele, Dubrovnik posledního představitele starého ducha v životě a literatuře, lid dubrovnický řídkého kněze, ubožáci velikého dobrodince.

Dílo Stojanovićovo se hemží dubrovnickým dialektem — pomalu již mizicím — a také pro tuto příčinu bude ještě důležité.

Brada u Jičína. *Dr. Josef Karásek.*

*

Vsevolod Sergějevič Solovjev.*)

V dnech právě nedávno minulých slavil 35leté jubileum své literární činnosti ruský spisovatel Vsevolod Sergějevič Solovjev. Jeho činnost zjednala mu jméno tak zvučné nejen na Rusi ale i za hranicemi jejími,

že jest věru na čase obeznámiti byť i v stručnosti čtenáře České Révue s vynikajícím romanopiscem ruským.

Jubilant narodil se 1. ledna 1849 v Moskvě, co nejstarší syn znamenitého historika Solovjeva. Doma dostalo se mu pečlivé výchovy, načež studoval práva na universitě moskevské a r. 1870 odbyv všechny zkoušky, opustil universitu.

Psáti začal Solovjev už z dětských let, první verše jeho otištěny byly, když mu bylo 17 let. Časná duševní vyspělost, kromě vrozeného talentu, vysvětlitelna jest i tím ovzduším, jaké V. S. Solovjeva obklíčovalo od mládí. Byliť v domě otce jeho Aksakov, Granovskij, Kudrjavcev a j. jako doma. V polovině let sedmdesátých nastoupil Solovjev dráhu žurnalistickou. Nejprve redigoval literární rubriku v „S. Petěrburgskich Vědomosťach" a v „Russkom Miře", od r. 1876 však obrátil se zcela k historickému románu. Jeho ovzrůstající oblibě děkuje i „Niva" z valné části za svůj trvalý úspěch. Ovšem neomezoval se Solovjev pouze na „Nivu".

A přece není Solovjev sám docela spokojen se svým dílem. Vyslovil to určitě k spisovateli stati výše citované K. Petrovu: „ . . . nedoved! jsem až posud v pracech svých vyjádřiti vše to, co jsem měl a chtěl vyjádřiti. Hned na počátku své literární činnosti ustanovil jsem si vykonati tři hlavní úkoly: seznámiti dle možnosti nejširší kruh čtenářů s různými epochami ruské minulosti, jak se mi jevily při nestranném mém historickém bádání, za druhé chtěl jsem stopovati vývoj mysticismu v západoevropské i ruské společnosti a napsati velký román, kde by byly zobrazeny výsledky tohoto mysticismu, jak jevily se zvláště na konci XVIII. a na počátku XIX. století a za třetí chtěl jsem ku konci své činnosti obírati se přítomností, dnešním životem naší společnosti.

První z těchto tří mých životních úkolů vyplnil jsem, dle svých sil, celou řadou historických románů. Vyplnění druhého úkolu, jenž vyžádal si více než pětiletou úsilovnou práci, věnovány jsou romány „Volchvy" a „Velikij Rosenkreuzer". Teď přistoupil jsem konečně k vyplnění třetího svého úkolu a dva romány „Zlyje vichry" a „Cvěty bezdny" jsou již počátkem této třetí mé periody literární, již, dokončím-li, dnes ještě nevím, aniž vím, jak ji dokončím."

To cenné literární confiteor značně usnadňuje úlohu literárním kritikům. Tu však jsme u okolnosti, která jest velmi zarážející. Jakkoliv Solovjev těši se oblibě nesmírné a to i v kruzích nejvíce vybíravých, přece jen až posud literární kritikou nebyl dostatečně oceněn. Kritický rozbor jeho literární činnosti v způsobu i rozměru, jaký by si Solovjev zasloužil, až posud napsán nebyl. Tím více třeba uvítati stať Petrova, v níž rozborem dvou románů Solovjevových „Ženich carevny" a „Carské poselství" oceňuje se talent romanopisce-jubilanta.

---

*) Srov.: K. Petrov, Sovremennyje litěraturnyje dějatěli. Istor Věstnik 1901. — Jubilej Vs. S. Solovjeva. Ježeměsjač. Sočiněnija 1901. jméno jeho potkáváme téměř ve všech ruských časopisech. Plodnost jeho jest podivuhodna, chuť k práci neutuchající a obliba u čtenářstva vždy víc a více vzrůstající.

Už sám výbor předmětů svědčí o přísném literárním vkuse autorově. Episodní zájem ustupuje v nich zcela do pozadí. Není tu žádných hrubě zajímavých podrobností, krvavých příhod a tajemných událostí, jakými tak často oplývají historické romány. Solovjev upoutává pozornost svých čtenářů výlučně k psychologii svých hrdinů, k zvláštnostem tehdejší doby, a k vnitřnímu smyslu líčených událostí.

V „Ženichu carevniné" vypráví se historie pobytu hraběte Valdemara Schleswig-Holštýnského (syna krále dánského, Kristiana IV.) v Moskvě. Hrabě Valdemar ucházel se tam o dceru cara Michala Fedoroviče, Irenu. K zasnoubení však nedošlo, ježto car naléhal na to, aby hrabě Valdemar přestoupil na pravoslaví. K tomu ovšem hrabě nesvolil, začež dal ho car vězniti. Tento svérázný, čistě moskevský děj obral si Solovjev a s opravdovou mistrností udržuje čtenáře v stálém pocitu trapné nevolnosti. Nevolno bylo carevně, očekávající ženicha, nevolno bylo caru, nevolno i hraběti.

Reliefně vylíčen car. Je to chorý, smutný člověk, jehož dni jsou sečteny. On cítí, že nejedná správně, když věží syna krále dánského, ale nevidí jiného východu z nemilé situace.

Všeobecný dojem, jaký má čtenář po přečtení „Ženicha carevny", nelze nazvati jasným. Autor sice nikde nenanáší barev, ale umělecká i historická pravda jest mu vždy prvním zákonem. Tato zásada jest jednou z předních ozdob literárního štítu Solovjevova.

Pravý slovanský humor, jemný, skvělý, s uměleckým taktem vyjádřený, věje z jiného historického románu Solovjevova „Carské poselstvo". Bylo to poselství cara Alexěje Michajloviče do Benátek. A tu naskytla se Solovjevu příležitost připjati k ruskému historickému románu nádherný obraz rozmařilého života benátského v XVII. století, tu širokými tahy rýsuje nám slavné dny, jichž zažili ruští poslové v neznámém kraji, tu též uplatňuje v plné síle svůj nevyčerpatelný humor. Ruští poslové ocitli se v několika komických situacích v Benátkách a těch autor s mistrovským taktem vykořisťuje.

Solovjev nikdy nenáležel k nějaké straně literární, nepřísahal na žádná společná hesla, ale šel vždy svou přímou cestou za cílem svým. A tím mu bylo odhaliti dle možnosti čtenáři svému vnitřní smysl toho malého světa, jejž tvoří svým vnitrem člověk, a vystihnouti v něm jak vliv věčných zákonů, tak i působení přechodných, ale mocných, v určitý čas soudobých názorů, zvyků, milieu. A tohoto cíle dosahoval vždy Solovjev s vysokým uměním, od něhož k mistrovství jest jen nepatrný krok.

Proto také jubileum jeho pět a třicetileté literární činnosti potkalo se v celém ruském tisku s nelíčenou sympatií.

*

Sergěj Vasiljevič Maksimov.

Dne 3. června 1901 zemřel ve Varšavě slavný ruský ethnograf S. V. Maksimov. Jakkoliv zesnulý byl již stařečkem 70letým, přece jenom jeho skon působí bolestně v nejširších vrstvách ruské společnosti. Zvěčnělý badatel narodil se r. 1831 v městečku Parfentjevě v kostromské gubernii co syn okresního poštmistra. První vzdělání nabyl v lidové škole místní, načež

studoval v Moskvě medicinu. Vystudovav universitu, začal hned z mládí psáti články z života měšťanů i mužíků. Tyto pokusy obrátily na sebe pozornost J. S. Turgeněva, jenž mladého ethnografa vřele povzbuzoval. Byla to tehdy právě doba studiím ethnografickým nad jiné příznivá. Vláda ruská právě tehdy uznávala silnou potřebu toho, aby byl poznáván život prostého lidu, proto opatřovala penězi mladé literáty, aby podnikali cesty badatelské po celé širošíré Rusi. Předním z těchto toulavých sběratelů byl zvěčnělý S. V. Maksimov. On prošel snad celou Rus, všude studuje do nejjemnějších podrobností život, zvyky a obyčeje lidu prostého všech vrstev. On s vážností vědce, jenž celý život svůj chce věnovati jedinému cíli, vnikal hloub a hloub v duši mužíka, trestance, řemeslníka, izvoščíka i j. a perly, jež vyvážil z duší těch, ukládal v díla, jichž cena nehynouci oceněna byla již za jeho života. Okolnost pak, že Maksimov, výsledky svých přečetných cest podával příjemným, prostonárodním tonem, přispěla k tomu, že knihy jeho pronikly do nejširších vrstev čtenářstva. Proto také smrti jeho želí nejen nečetná obec ruských učenců a literátů, ale široké massy lidu, jemuž Maksimov v pravém významu slova toho zasvětil svůj celý život.*) Z celé řady jeho vzácných děl jmenuji jen nejznámější národopisné knihy: „Broďačaja Rus Christa radi", „Krylatyja Slova", „Sibir i katorga", „Tjurmy i ssylnyje (Vězení i vypovězenci) (Spis tento vydala vláda ruská „tajně" jen pro vládní kruhy, vyloučivši širší veřejnost z počtu odběratelů), „Izvoščiki", „Duchoborcy", „Skopcy", „Švecy", „Lěsnaja gluš", a m. j.

Zemřel Maksimov po operaci, jíž podrobiti se musel ve Varšavě na cestě k jihu, kde hodlal léčiti se ze své dlouholeté choroby tuberkulosy v hrdle.

Smrť jeho zůstavila hlubokou ránu, která z těžka bude zacelena.

*

Aureli Urbański.

Polská literatura utrpěla citelnou ztrátu úmrtím básníka a dramatického spisovatele A. Urbańského. Ve zvěčnělém odešel do hrobu jeden z posledních enthusiastů romantických, vřelý ctitel těch hesel, jež po velkých básnících romantické školy na svůj štít napsali si jejich epigoni Zaleski, Ujejski a Asnyk. Svou duši objevil v knize veršů „Szare ptasze" („Šedé ptáče"), tu vyplakal veškery slzy svého žalu, tu vyslovil své aspirace, touhy, sny i tesknotu, jež neopouštěla ho až ku hrobu. Ale poesie v pravém slova toho významu nezůstala jeho jediným a hlavním polem, veškera činnosť Urbańského přenesla se na pole divadelní. Divadlo miloval Urbański od mládí vášnivě a vždy vracel se k této své první lásce: divadlu zůstal věren až do smrti. Nejprve pokoušel se co výkonný herec. Maje však dosti autokritiky, poznal brzo, že se za herce nehodí i věnoval své síly divadelní kritice a psaní dramat. Na tomto poli vykonal velmi mnoho práce záslužné. Jako kritik vynikal po celé tři generace literární, jako dramatik zanechal po

*) Řídil ť i delší čas „Prostonárodní bibliotéku", do níž většinu svazků sám napsal.

sobě celou řadu populárních plodů jak tragických tak i veselých. Divadelní křest odbyl si Urbański již co mladík 21letý dramatem „Srdce i duše"; lvovské obecenstvo tehdy přijalo novinku velmi vřele. I libretistou velmi zručným byl zvěčnělý, a mimo jiné i „Povídky Hoffmannovy" oděl pěkně do polského roucha. Po plné tři generace literární účastnil se horlivě ruchu literárního i žil vskutku pro literaturu vůbec a pro divadlo zvláště a získal si také svým čistým literárním štítem, svojí vážnou prací a zlatým srdcem celé řady věrných přátel, sklíčených náhlým skonem zasloužilého spisovatele. Byl to opravdu skon nejen náhlý, ale i tragický. Byť zvěčnělý zastižen v spánku ochrnutím srdce v noci na čtvrtek dne 13. června, když na 16. června oznámen byl jeho sňatek! Chtěl (jsa vdovcem) své dceři (ubytované v pensionátu) zaopatřiti milující matku a proto vyvolil si svou sestřenici, jež budoucí svou dceru vroucně milovala. Než jinak bylo souzeno, místo k oltáři, v neděli odebral se Urbański do hrobu. A přece byl zvěčnělý mužem ještě ne starým, narodiv se 27. března 1844 ve Lvově, co syn professora fysiky a universitního bibliotekaře. Lvovu zůstal věren Urbański až do smrti: srostl již s lvovským ovzduším tak jako jeho nešťastný soudruh Schnür-Pepłowski, lvovskému umění zasvětil veškery své síly. Roku 1863 účastnil se povstání a jméno jeho zapsáno jest v dějinách polských onoho roku na jednom z nejčestnějších míst. V posledních létech zaujímal úřad ředitele účtárny zemského výboru; proto také v poslední době úřední povinnosti poněkud vadily jeho horečně plodné činnosti literární.

Když před 12 léty lvovské literární kruhy slavily hlučně 25leté jubileum činnosti Urbańského, pronášeny přípitky na zdar druhého čtvrtstoletí poctivé práce na poli literárním. Dne toho se zvěčnělý nedočkal. Odešel tiše; čta knihu Boleslava Prusa, zachvácen byl mrtvicí, jež způsobila mu smrť okamžitou. Polský svět literární želí v smrti jeho odchod dobrého, poctivého a neunavného pracovníka, muže vzácného a šlechetného. Památka jeho přečká dojista více než tři generace, jimž zasvětil své síly . . .

Dr. Bořivoj Prusík.

*

Vývoj kritických theorií v XIX. století na Rusi. (Dokonč.)

V této druhé periodě své literární tvorby ve shodě s duchem tehdejšího svého světového názoru, smiřovacího krásnilství, jednostranně pochopené filosofie Hegelovy a objektivně klidného názoru, změnil radikálně své názory o básnickém tvoření a v kritice přidržel se zásad čisté esthetiky. Jeho heslem bylo v té době umění pro umění a hlavním požadavkem jeho od umělce byla uměleckost a nestranná objektivnost. Za skutečně poetický a umělecký plod pokládal teď pouze onen, v němž při objektivním a olympsky klidném názoru umělcově na život viděl takové těsné, nerozdílné spojení idey s formou, že forma docela pohltila ideu. Jakékoli převládání idey nebo citu nad formou zbavovalo dle jeho domnění dílo pravé uměleckosti. Pro něj nebylo tenkráte žádného spojení poesie a života, on znal pouze svou doktrinu, pouze poesii umělecké formy, poesii, která olympsky klidně pozorovala život, tekouc mimo živé otázky společenské. Pravého a skutečně uměleckého významu Bělinskij nepřikládal

ani dílům čistě satyrickým pro jejich subjektivní ráz. Uznával sice, že básník může reprodukovati stinné stránky života, ale i tady má prý úplně objektivně a klidně pohlížet na své obrazy. Objektivnost, praví doslovně, jako nevyhnutelná podmínka tvoření, zavrhuje všeliký mravní cíl a všeliké usuzování se strany básníkovy. Básník, líče negativní zjevy života, nijak nechce psát satyry, protože satyra nepatří prý do oboru umění a nikdy nemůže být čistě uměleckým dílem.« Avšak Bělinskij nejen v svůj neprospěch poztrácel společenské a mravní své názory z prvních dob, nýbrž, jak se zdálo, pozbyl i vrozené své esthetické vnímavosti, která tvořila druhdy hlavní sílu jeho genia. Místo zdravého smyslu, který překvapuje na jeho prvních článcích, přetéká teď suchopárnými, abstraktními vývody, falešnými frasemi a lehkými slovy bez vnitřního obsahu.

Nebylo však možno, aby tak živý talent, jakým byl Bělinskij, zůstal na stupni mělké idealistické nálady a abstraktní theorie. Životní zkušenost ukázala mu onu těžkou stránku skutečnosti, která nechtěla se poddati theoretickému smíření. Zoufalý, hmotně vyčerpaný a bez kousku chleba opustil r. 1839 Moskvu a odebral se do Petrohradu, kde prožil duševní i mravní obrat, navrátil se k mravnosti ve smyslu ideálu obecné spravedlivosti a vyplývající z ní povinnosti, skutečnost napravovat v duchu tohoto ideálu. Bělinskij z let čtyřicátých jeví se duševně i mravně mohutným činitelem, přísně rozlišujícím pravdu od lži a dobro od zla, hájícím ne to, co je pouze nutno, nýbrž také mravno a spravedlivo. »Co je skutečno, to je rozumno,« to byl jeho názor dřívější. »Co je rozumno, jest skutečno,« t. j. všecko, všecky formy života a všecky ideály, jež můžeme s rozumem srovnati, jsou skutečny ve smyslu možnosti, čili: »Co je mravno a spravedlivo, je také rozumno a co je rozumno, je skutečno« — taková je jeho formule od dob, kdy se přestěhoval do Petrohradu.

Nejlepším dokumentem pro obrat, který se v něm v Petrohradě odehrával, je jedna z jeho literárních studií, poprvé otištěná r. 1840, v níž Bělinskij romantism prohlásil za zjev úplně zastaralý, nemající pro život současný významu. Mezi jiným tvrdil, že ideálu poesie nelze hledat ani v starém klassicismu, kde převládá forma nad ideou, krása nad duchem, ani v romantismu, v němž duch převládá nad formou i vychvaluje poesii rozumné skutečnosti a života. Tento Bělinského článek byl posledním úderem do ruského romantismu, znamenaje v svých následcích východ z něho a nastoupení nového kvašení a zápasu idejí, charakterisujících léta čtyřicátá. Tak formuloval pravý názor na umění vůbec, řka, že pravé umění není výmyslem, nýbrž pravdou, t. j. věrnou reprodukcí pravdy. Z toho plynul další důsledek, vrcholící v tom, že umění, jsouc výrazem pravdy a měřítkem života, nemůže být samo sobě cílem, že není uměním čistým, nýbrž užitečným, vzdělávajícím. To už byl Bělinskij na zcela protivném pólu onomu, na němž stál v první periodě svého vnitřního vývoje. V této druhé době věřil i v pokrok a přenášel jej nejen na přírodu, nýbrž i na člověka, obecenstvo, lidstvo a co u něho platilo nejvíce

i na umění, jehož plný rozvoj a utvoření pevného karakteru podmiňuje příroda, podnebí, kraj i situace společenská, národní a politická. Tyto pronikavé změny v názorech filosofických a esthetických přirozeně vyvolaly změnu i v nazírání Bělinského na tvorbu čistě básnickou Autory začal v té době posuzovat a třídit dle toho, jsou-li jejich díla prosycena otázkami, jež čekajíce na své rozřešení, mají palčivě časovou důležitost, čili nic. Ve svých literárních studiích nejevil se už ani tak prostým kritikem, soudícím s určitého některého stanoviska, na př. esthetického, jako spíše analysujícím publicistou, který chtěl v literární tvorbě vidět jasný obraz současného proudění, pokud ono odpovídá zájmům širokého obecenstva. Ale tím Bělinskij ještě nechtěl, aby se z literatury stala otrokyně nějakých určitě vymezených tendencí. Naopak, všude se snažil v literatuře respektovat svobodu tvoření a stejně i všecky ostatní ryze umělecké požadavky. A všecky tyhle požadavky, pokud se literaturou dají vůbec nakreslit, nejostřeji a nejplněji se projevily v moderním ruském naturalismě, na jehož zásadní basi se Bělinskij v své poslední periodě postavil a už na ní zůstal stát. Vyšed z požadavku, aby literární dílo především kreslilo skutečnost, tedy i život i přírodu, nalezl jej důsledně prováděn školou čistého naturalismu, když ona neomezovala se jen na namalování jednotlivých zjevů a případů, z celku jako vyříznutých, nýbrž reprodukujíc realitu v její celé nahotě a pravdivé relitnosti, tvoří typy i charaktery a určuje jejich vztahy k sobě i k základní myšlénce celého díla. Pravda, neutkvěl Bělinskij na theorii, že má literatura být pouze malovanou kopií reality. »V básníkových obrazech, praví doslovně, má býti myšlénka a způsobený jí dojem má účinkovat na duši čtenářovu.«

Hlavní zásluhou Bělinského bylo, že vytvořil v ruské literatuře pravou kritiku, rozšířiv zdravé theorické názory na umění a utvrdiv na Rusi půdu pro rozvoj naturalistické školy literární. V osvětě viděl hybnou sílu pro všeobecný pokrok, který se snažil přelíti i do nejširších lidových vrstev. — *ová* —

*

Dvacet pět let Spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách. Sepsal a svým druhům v povolání věnuje předseda spolku G. r y t. H o d e k z e Ž e l e v i c. Praha 1901.

Spis obsahuje 209 stran velké osmerky textu s četnými vyobrazeními. —

Vylíčiti život a činnosť toho kterého spolku v ě d e c k é h o není, po mém náhledu, obtížno; zasvěcený odborník, má-li jen poněkud kritického ducha dovede dost správně o konání takového spolku referovati. Ale jinak se to má se spolkem, jenž v první řadě byl založen k hájení z á j m ů h m o t n ý c h; tu probíhají soudobně několikeré události za různých okolností a může o nich správně psáti jen ten, komu jsou dopodrobna známy; přistoupí-li k tomu, že autor sám v nich žil, pak zachované listinné záznamy oživnou mu na fakta a vzniklý spis nabude karakteru zvláštní pravdivosti.

Podobnou předností vyniká kniha, kterou u příležitosti čtvrtstoletého trvání Spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách sepsal předseda téhož

G. ryt. Hodek ze Želevic a která opravdu zasluhuje, aby nejen od cukrovarníků, ale od každého vzdělaného našince, jenž jest ve styku s průmyslem cukerním, byla čtena. Nepochybuji, že nejedno poučení bude čtenáři odměnou. —

Smutně vypadalo to v českém průmyslu cukerním po r. 1873, kdy neblahé úpadky bursovní v Praze a Vídni tísnivě dolehly na většinu akciových závodů v Čechách. Hledíme-li na tehdejší stav dnešními brejlemi, vidíme, že to nebyly ani tak hmotné ztráty, které zavinily rozvrat a dlouholeté živoření, jako spíše malomyslnosť a z ní prýštící nechuť a lhostejnosť k věcem společenským. Heslo, obmeziti se ve výdajích, přeneseno bylo pod rouškou spořivosti i na spolky cukrovarnické a jen tak tak udržel se Centrální spolek rakouský ve Vídni a tři krajinské spolky v Čechách, kdežto zemský spolek, jehož předsedou byl Ferd. Urbánek, po krátké činnosti r. 1874 zanikl.

Leč jednou dokázaná nezbytnost zemského spolku podnítila již tehdy vynikajícího našince, tov. G. Hodka, že postavil se v čelo stejně smýšlejících odborníků a svolal 15. května 1876 do Prahy na staroměstskou radnici ustavující schůzi, v níž více jak 100 zástupců cukrovarů rozhodlo se pro založení Spolku pro průmysl cukrovarnický v Čechách, jehož předsedou se stal svolávatel. Jest příznačno, že v této hodnosti zůstal Hodek nepřetržitě po celých 25 let, ať již ho doprovázel v dobrých dobách souhlas stoupenců, ať v dobách kritických zjevný odpor jinak smýšlejících mu byl údělem; při oslavě založení spolku, konané 15. května t. r., jež stala se i jubileem Hodkovým, jeden o tom platil hlas, že Hodek se spolkem zemským srostl, jemu že se věnoval se všemi schopnostmi bohatého svého ducha, že s nasazením všeho svého tak se zájmům českého průmyslu cukerního obětoval, že by sotva byl mohl býti někým druhým lépe nahražen.

Což tedy divu, že chtě nechtě, musel se v uvedeném spise obírati Hodek také vlastní osobou, ač spravedlivě zaznamenal také vše, čím prospěl nebo prospěti se snažil každý jiný odborník českému cukrovarnickému průmyslu.

Vedlo by příliš daleko, kdybych měl podati věrný obraz činnosti zmíněného spolku, jak tato chronologicky jest zaznamenána v jubilejním spise, v tomto jenerálním protokole. Popíši tedy jen souhrnně, v kterých hlavních kusech zemský spolek cukrovarnický vynikl.

Hlavní činnosť spolku skoncentrována jest na otázky, týkající se zdaňování cukru, které, jak známo, od let sedmdesátých mělo tak důležitý podíl na vývoji českého cukrovarnictví, že mu vtisklo zvláštní dějinný karakter.

V kamp. 1875/76 udál se totiž v dějinách zdaňování cukru ten vzácný případ, že státní pokladna, přes to, že proti původnímu odhadu obtížila výkonnosť difuzních baterií, v nichž se cukr z řízků řepních vyluhoval, nevyzískala na dani ničeho, nýbrž zaplatila ještě industrii 33.600 zl., které přeplatila ve způsobě bonifikace, za vyvezený cukr. To mělo za následek, že v brzku, v kamp. 1878/79 předepsal si fiskus kontingent daňový v obnose

6 mil. zl. a v kamp. 1880/81 již v obnose 10 mil. zl. s každoročním příplatkem, kteréžto obtížení práce cukrovarnické stalo se břemenem, zvláště když každoroční doplatky počaly již ohrožovati existenci jednotlivých cukrovarů.

Opatření vládní, směřující k zabezpečení určitého výnosu daně, neptala se jak se při tom dýchá industrii, která, jen aby se udržela na exportní výši, nelekala se pronikavých změn a rekonstrukcí; a tak stalo se, že někdy cukrovarníci sami toužili po změně zákona cukerního, aby stejnoměrně zatěžoval jednotlivé závody, kdežto mnoho a mnohokráte, bez vyslechnutí cukrovarníků dekretovány byly podmínky nového daňového zvýšení, že podařilo se přece někdy po četných poradách, schůzích, sjezdech, anketách a deputacích, v nichž prošeno bylo za zmírnění berního šroubu, změniti nebo dokonce zmařiti proposice fiskální, které by těžce byly dolehly na slabě financované cukrovary v Čechách, o to získal si opravdu zemský spolek zásluh nemalých.

Takořka na každém listě zmíněného spisu čteme o krocích, jež zemský spolek a jeho předseda podnikli, aby poměry staly se aspoň snesitelnými. Zejména budtež tu jmenována léta 1880, kdy zavedena zákonitá počítadla pro 50 obratů na difuzi, dále r. 1884 a zejména r. 1886, kdy počaly se přípravy k dnešnímu zákonu, jenž 20. června 1888 ustálil se na dani spotřební s otevřenou premií. Manipulaci sice se ulehčilo, ale nové obtíže z původních nařízení a občasných, stále horších kritických let vyplývající vedly k novým poradám. R. 1895, kdy konala se velká anketa v ministerstvu orby ve Vídni, byl jen počátkem řady projednávání týkajících se výměry daňové, premií a obnosu kontingentu, jejichž důsledek byl zvýšení daně z 11 na 13 a r. 1899 na 19 zl. a vývozné bonifikace z původních 5 na 9 mil. zl. Nejlépe ovšem při tom pochodil stát, jenž dnes přijímá na dani více jak čistých 50 mil. zl. ročně.

Vedle zdaňování věnována byla pozornost zemského cukrovarnického spolku otázkám, týkajícím se úpravy tarifů železničních (1884, 1885 a 1898) a plavebních (1884) a s těmito souvisící úpravě Labe a vodních cest, zejména zřízení průplavu vltavskodunajského (1884, 1885, 1900), dále tomu, aby sleveny byly sazby při letní dopravě uhlí a j. materialií (1890 a 1892), aby rozmnožen byl vozový park železničný (1900) atd.

S právě vypsanými předměty souvisí jiné záležitosti povahy komerční, jako jsou: zavedení obchodního smlouvání cukru na burse (2891), když před tím několikráte měněny a dle dočasných požadavků upraveny byly usance pro obchod cukrem (1878, 1882, 1891 a 1894), z nichž zejména uvésti dlužno zavedení typu surového cukru (1891). Stejně se to má s obchody s melasou (1896) u které došlo k pozměněným usancím (1899) když výzkumná stanice cukrovarnická v Praze rozřešila otázku t. zv. rafinosovitých melas. K návrhu středočeského spolku došlo r. 1894 k usancím pro obchod řepovým semenem. Dlužno se též zmíniti, že zorganisováno dešťoměrné zpravodajství (1888), že spolek súčastnil se mezinárodní telegrafické korespondence pro obchod cukrem (1886), z níž se později vyvinulo Mezinárodní statistické zpravodajství (1890), že bral podílu na zřízení skladišť (1884 a

1885), že zatadil se o zavedení smírčích soudů při obchodech cukrem (1887) a regulování obchodů uhlím (1900) atd.

S obchodem cukerním souvisí uveřejňování tržních zpráv. Původně (od r. 1877) byly tyto uveřejňovány jen v německém měsíčníku (červených sešitech); nedostatečnost tato vedla k založení tržního listu „Prager Zuckermarkt", který od prosince 1881 každodenně vychází; statistickou jeho část od r. 1885 vede jednatel spolku V. Hořínek.

Jakkoli překotné zakládání rolnických cukrovarů v letech sedmdesátých rozselo tradicionelní koukol do poměru rolníků a cukrovarníků, přece nelze zneuznati, že v době, kdy oboustranná tíseň oba velké stavy ovládala, došlo k společné anketě (1893). Již zdálo se, že všecky z 20 sporných bodů ku vzájemnému uspokojení budou rozřešeny, když tu poslední otázka, totiž odhadování řepy dle její jakosti, stala se kamenem úrazu, takže anketa skončila bezvýsledně. — Poměrně lepší byly výsledky, kde české cukrovarství mohlo nepřímo ku zdaru kruhů rolnických pracovati; zemský spolek, jenž od řady let jest svým předsedou zastoupen v zemědělské radě pro král. České, spolupůsobil při konkurenčním orání a závodech secích a obdělávacích strojů polních (1884) a při jiných příležitostech.

V ohledu literárním nutno uvésti, že hned při ustavení spolku založen byl co orgán spolku zvláštní, v jazyku německém vycházející časopis „Zeitschrift für Zuckerindustrie in Böhmen", který pod osvědčenou redakci a dozorem dra. M. Nevole, doznal nejen zdejšího, ale i zahraničního uznání. Jelikož nebylo možno vydávati také český časopis, postaral se spolek zemský k popudu spolku východočeského, aby práce a zprávy o českém cukrovarství byly uveřejňovány v Listech chemických. Od r. 1883, kdy vychází redakcí prof. K. Preise samostatný český časopis Listy cukrovarnické, dostává se mu od zem. Spolku podpory, podobně jako Neumannovu Kalendáři cukrovarnickému. Mimo to vydal spolek svým nákladem několik brožurek, z nichž zasluhují býti uvedeny J. Vaňhy a dra. Stoklasy „Hlísti řepy cukrové" (1895) a A. Stiftův spis „Malí nepřátelé cukrovky" (1898).

V oboru výzkumnickém počínal si spolek pro nedostatečné prostředky zprvu velmi skromně. R. 1883 vypsána byla cena na rychlé stanovení cukru v řepě při její přijímání, ale nebyla, pokud mi známo, nikomu udělena. Když ustálenějšími poměry byl zjednán jakýsi klid, bylo uvažováno o zřízení Výzkumné stanice cukrovarnické v Praze, což stalo se za intervence prof. K. Preise r. 1895 skutkem. Počátečné zařízení vyžádalo si asi 4000 zl. nákladu a také roční náklady od zemského spolku byly tak značné, že tento musel se odhodlati ku zvýšení členských příspěvků. Za to však stanice utěšeně se rozvinula a jak vědeckými, tak i praktickými výsledky došla uznání u nás i v zahraničí. Hlavními pracovníky jsou: K. Andrlík, dr. Stoklasa a E. Votoček.

R. 1894 konal se 10denní kurs, v němž 45 účastníků obcovalo přednáškám „O nemocech a škůdcích řepy", letos (1901) pak došlo k 14 denímu „Učebnému kursu cukrovarnickému", k němuž přihlásilo se přes 60 účastníků.

K oslavě 60tých narozenin zasloužilého předsedy byla od ctitelů jubilanta založena Hodkova nadace, mající asi 5000 zl.; z úroků udílí se

cestovní stipendia, honoráře spisovatelské nebo podpory pracovníkům na výzkumné stanici.

Pozoruhodna jest též činnost v oboru socialním. Již r. 1876 pokoušel se spolek zemský o založení jakéhosi pensijního spolku pro úřednictvo cukrovarnické ale pro obtíže nebylo lze úmysl ten uskutečniti; po několikaletém vyjednávání stalo se tak od Asekuračního spolku, jenž docílený zisk nerozdílí svým členům, nýbrž od r. 1882 z valné míry věnuje Pensijnímu ústavu, jenž byl jím založen pro úřednictvo cukrovarnické. Dnes čítá tento ústav asi 2600 členů a vládne asi 7 mil. jmění. Jediný Asekurační spolek přispěl 2½ mil. zl. a dosud jest hlavním dobrodincem, ač platí za úřednictvo celých 50% pojistného. Pensijní ústav vyplácí dnes invalidním cukrovarníkům, jich vdovám a sirotkům ročně asi 170.000 zl.

Daleko větší podíl měl zemský spolek na založení Podpůrného spolku. Když r. 1887 zastavily některé cukrovary práci z obavy před novým zákonem, rozmohl se dav vagantních úředníků tak, že jednotlivci strádali opravdovou nouzí. K popudu východočeského spolku ujal se zemský spolek sbírání příspěvku, které v brzku vyneslo 5000 zl. Bylo opravdovým štěstím, že hned následujícího roku, a sice opět k intervenci zemského spolku, mohlo býti více než 200 úředníků umístěno při techn. kontrole, čímž nouze úřednictva bez místa šťastně byla zažehnána. Podpůrný spolek, k němuž v kritické chvíli byl položen základ, nenacházel pak dočasné podpory a porozumění, ale rozvinul se průběhem času, zvláště za předsednictví H. Jelínka a trvalou čilostí řid. J. Hucka tak, že má dnes 830 členů a vládne 100.000 zl. jmění. Blahodárná činnost tohoto svépomocného spolku záleží v tom, že v případě vagance dostává člen peněžitou podporu a sice čtyřikráte tolik měsíčně, co platí celoročního příspěvku, a to tak dlouho, než mu spolek bezplatně zaopatří nové místo. Za dobu trvání vyplatil tak spolek na podporách 37.000 zl. a umístil 1035 členů.

Zmíniti se též nutno, že zemský spolek vypracoval a tiskem vydal pracovní řád pro cukrovary (1884 a 1886), že súčastnil se na úpravě zákona o úrazovém pojišťování (1899) atd.

Na veřejnosti objevila se jinak nehlučná práce spolku, když r. 1891 postavil se v čelo kolektivní výstavy cukrovarnické, o níž hlavně H. Jelínek získal si zásluh nevšedních svou retrospektivnou sbírkou výkresů a plánů, znázorňující „historický vývoj strojního a mechanického zařízení v českých cukrovarech". Spolku dostalo se tehdy nejvyšší ceny, totiž diplomu státního, ale daleko větší význam měl posudek ciziny, totiž, že v tomto směru neobjevilo se cukrovarství na žádné ani světové výstavě, jako r. 1891 na zemské jubilejní výstavě v Praze.

Tato okolnost jakož i nabídka, že by mnohé z vystavených předmětů byly darovány, když by se jim dostalo vhodného přístřeší, vedla prof. K. Preise k tomu, že vyžádal si celou kolekci, pokud náležela zemskému spolku pro sbírky české vys. školy technické v Praze. Tak vzniklo Museum cukrovarnické v Praze, jediné svého druhu na světě, kteréž zvláště bylo rozhojněno četnými a cennými modely z pavilonu cukrovarnického na Národopisné výstavě r. 1895 a dosud se rozšiřuje novými

a novými dary. Museum umístěno jest v býv. kostele Karla Bor. při české technice a stojí za povšimnutí

Probíráme-li se jubilejním spisem a počítáme-li programy valných schůzí zemského spolku, seznáme, že na nich debatováno bylo o všech důležitých předmětech technického a praktického cukrovarství, takže i v tomto ohledu zemský spolek vynikl.

Svým kolegiálním stykem s Centralním spolkem ve Vídni, dále s Klubem cukrovarníků v Praze, se společenstvem rak.-uher. cukrovarníků, se Spolkem rak.-uher. rafinerií, s Rak. spolkem pro vývoz cukru, dále s jinými korporacemi v Praze sídlícími, jako jsou: Zemědělská rada, Obchodní komora, Pražská bursa, Plodinová bursa, Asekurační spolek, Pensijní ústav, Podpůrný spolek, Kotelní spolek atd. atd., zjednal si zemský spolek závažný vliv na poměry v českém cukrovarnickém průmyslu. Vše to bylo by však nemožno, kdyby ve výboru svém vedle předsedy neměl neméně činných a obětavých mužů, a není takořka listu v zmíněném spise, abychom se na něm nedočítali o vynikajícím účastenství Fr. V. Gollera, H. Karlíka a j. členů výboru, ve věcech spolkových i mimospolkových působících.

Nebylo lze poukázati k podrobnostem, ale již z tuto naznačeného pozná čtenář, jak bohatá byla činnost tohoto, na svépomoci a k hájení zájmů českého cukrovarství založeného spolku. Dosažené výsledky jsou velmi utěšené.

Kéž jest mu šťastně ukončená minulost jen prahem k lepší budoucnosti! *K. C. Neumann.*

*

E. St. Vráz: Cesty světem. V Siamu, zemi bílého slona. v Praze 1901. Nakladatelé Bursík a Kohout.

Siam učinil Vráz as první z Čechů předmětem líčení z bezprostředních dojmů. Poněkud veliký skok z rovníkové Ameriky do Zadní Indie, což rozhoduje dnes vzdálenost, zvlášť u pružného všudybyla jakým se autor té chvíle nám jeví. O oslňující nádheře »Východních Benátek« a zemí sousedních nabyli jsme jakéhos názoru na posledních výstavách Pařížských, kdež se drobní Šánové, totiž Burmanci, Siamci, Anamité (Kočinčíňané a Tonkinci) s ukázkami svého umění a architektoniky představili. Slovo Šan v ústech Malajců zvrhlo se na Siam, a takto znetvořené přinesli je do Evropy portugalští dobrodruzi as v XVI. století.

Nynější sousedé Siamců, Kambodžané, téměř před 3000 léty z Indie přišlí, založili zde mocnou říši. Zříceniny chrámů a paláců slavné té doby, podnes dost zachovalé, náležejí k nejvelkolepějším památníkům dávné a tak odchylné kultury lidské v Asii.

Na Kambodžany přivalil se dravý proud Šanů odněkud z Tibetu. Původní plemeno nesmíšené dílem vyhynulo, neb úplně se přetvořilo smíšením s Malajci a Šany.

Do této pohádkové říše východní nádhery, uvádí nás cestopis Vrázův. V zemi vládne neobmezeně král Čulalonkorn, pátý vladař dynastie dosazené r. 1782, jehož otec, král Mongkut vynikal moudrostí a v zemi celou řadu reform zavedl; zrušil tížící monopol,

otevřel říši svou ostatnímu světu, zřídil loďstvo obchodní, armádu a marinu, a nechal svých 80 neb více dětí vzdělati evropskými učiteli. Když král Mongkut r. 1868 zemřel, bylo synu a následníku jeho teprv 15 let. Za jeho vlády reforma říše ještě rychleji pokračuje, takže v Asii leda Japonskem jest předstižena. Za to neruší se zde šmahem vše starožitné, jak děje se v Japonsku, nýbrž opravy západu pojí se tu se zvyky orientálními. »Vůbec zastihl jsem již starobylou kulturu v celém Siamu na ústupu před kulturou evropskou«, praví autor mezi jiným, »všude viděti mocný vliv doby za pokrokářského krále nynějšího«.

Bangkok, nejdůležitější přístavní a hlavní město Siamu s více než 400.000 obyvateli, rozkládá se po obou březích řeky Menamu do délky 6—7 angl. mil. Vedle nádherných božišť leží svérázná malebnost Bangkoku v jeho vodních stavbách, plovoucích na řece chýších, v neustálém reji stále se kmitajících plavidel. Autor líčí nám svým zvláštním intimním způsobem tento život na vodě, plný živých barev a malebných motivů, kde nechybějí ovšem ani stinné stránky Orientu. Dovídáme se mnohé o současném obchodním rázu říše. Rýže a dřevo tikové jsou hlavním bohatstvím říše rostlinné v Siamu. Mimo drahé kameny poskytuje země též zlato a cín. R. 1895 páčil se úhrnný vývoz na $25^1/_4$ millionu, dovoz na $19^1/_3$ millionu mex. dollarů.

Do Siamu přivážejí se bavlněné látky z Anglie, kovové zboží z Anglie a Německa, cukr, hedbáví a tisícero věcí z Číny, petrolej z Ruska a z Ameriky. Nábytek z ohýbaného dřeva, sklo, střevíce a boty dovážejí se sem — z Čech — přes Vídeň, voňavky z Francie a Německa atd.

Skvostné illustrace předvádějí nám podivná božiště, schránky skvostů siamského umění. Celé město paláců a chrámů hýřivé nádhery a lesku, jakého bychom nikde na povrchu zemském nenašli, představuje královský palác; bezčetné věže a pyramidy, zvláště prohnuté střechy a obrovské sochy, pagody, domy ministerstev, kasárna a stáje bílých slonů, vše to třpytí se v paprscích tropického slunce, až oči přecházejí. »Sníme s otevřenýma očima«. Nechybí ale též příšerných obrazů, jako jest spalování mrtvol chuďasů.

Král Čulalongkorn jest jaksi posledním samovládcem říše neodvislé. Kol do kola jeho říše, od Himalaje až po jižní cíp Malakky, od Tonkinu po Ceylon ztratili všichni ti králové, sultánové, maharadžové, gaškaurové, nizamové a radžové více méně své neodvislosti. Veškerá nádhera orientálních dvorů knížecích zachovala se tu podnes v celém lesku, zvláštních zvycích a velkolepými obřady.

Vráz líčí nám slavnostní obřady při spalování zesnulých členů panovnického rodu, slavnosti, jež jsou zdrojem veselí a hojného výdělku obecného lidu.

Pak jinou nádhernou dvorní slavností jest obřad p o s t ř i ž i n, zvaná siamsky čulakantamangala, princů a princezen, které jsou neobyčejné nádhery a okázalosti.

Za to v úpadku jest uctívání palladia Siamu, posvátného bílého slona.

Dojem, jaký král činí, líčí Vráz při příležitosti, kdy (7. dubna) Čulalonkorn ubíral se na loď, maje plaviti se na velikou cestu svou po Evropě. Vychovatelé jeho mládí, Američanka Leonovens, kapitán Bush a někteří Europané mají zásluhu, že jest přítelem pokroku a na obecné poměry asijské mužem ušlechtilým a osvíceným. Že by však náklonnost jeho k bělochům byla převelikou a že by statečně čelil ve všem dolehání odpůrcův a zpátečníků z nejbližšího okolí, osmělují se tvrditi jen lichotníci jeho v anglických časopisech. Zajímati bude as obrázek, jak siamská královna klade první šroub na koleje Bangkokské dráhy, za dozoru inženýra E. Bocka, rodem z Jevíčka na Moravě.

Postavení ženy jest v Siamu celkem daleko lepší než v Číně. Dovídáme se mnohé o zábavách Siamců, divadle, tanečnících a konečně o zajímavém krocení divokých slonů v Ajuthii.

Dotkli jsme se jen některých hlavních rysů, jež v cestopise nalezáme živými barvami vylíčené a hojnými illustracemi, původními fotografickými snímky cestovatele objasněné. Dovídáme se zajímavých podrobností o životě Europanů v Siamu, o žarlivostech Anglie a Francie vůči kýžené nadvládě, o obchodu europském a čínském. Kdo zde zvítězí v soutěži? V Singaporu převládá již plémě žluté.

Boh. Bauše.

*

Glossy k nové Vrchlického knize: *Z niv poesie národní a umělé. cyklus II**)

Velkolepé dílo Vrchlického, jehož dodělal se pouze na jednom poli svého básnického poslání, na poli literatury překladové, nutí k dalekým reminiscencím. Báječné jsou ty poklady, které balvan po balvanu, kamínek po kamínku, snesl k nám z dalekých až do té doby světů literárních a dopřál nám pochlubiti se jimi; nehledě ani k tomu, že přivodil jimi velkolepý rozruch umělecký u nás, že vymezil jimi nové dráhy a mety, že odkojil generace. Byla to těžká dráha práce a svízelí, téměř odnikud plně oceňovaná, dráha, kde veliká láska umělcova k vlasti a umění byla mu jedinou vůdčí hvězdou, byla mu vším. Až narýsuje se jednou bohatý relief celkové této činnosti, naplní úžasem.

Zdálo by se, že překladová mistrova práce nesla se náhodně a neměla určitějšího systému. Z počátků dráhy té nedá se ovšem vymezovati jasnější a celistvější proud její, nicméně, pohlížíme-li dnes už retrospektivně na veliký ten kus velmi nevděčné (vzhledem k současné době) práci, seznáme ne bez podivu, že básník už ve svém prvním zápalu viděl daleko před sebe. První jeho pokusy a touhy nesly se přirozeně za cíli nejbližšími jeho individualitě a za jeho miláčky. Proto není nahodilé, že mistr debutoval překlady Hugovými (V. H.: Básně, 1874) a že dva roky na to představil

---

*) Souborného vydání básnických spisů Jaroslava Vrchlického svazek XXXVII. Nakladatel J. Otto v Praze, 1901. Stran 252. Cena ?

se pěkným výborem z Leopardiho. Ale tenkrát už pojal veliký sen. Přilnul k Danteovi, Tassovi i Ariostovi, k Le contu de Lisle, Byronovi i Shelleyovi. A tu si předsevzal pracovat nejprve na jejich obrovském díle a přenést je k nám. Potom jej upoutal Goethe, i jeho „Fausta" tedy přeložil. Práci, k níž jinde bylo potřebí celé řady lidí, vykonal sám a znovu kráčel dále. Stěžejní díla literatur vlašské, francouzské i německé byla tu, však znovu se k nim vracel, vybíraje z ovzduší velikánů těch jiné postavy, uceluje obraz té které doby, té které orientální literatury. Tak vznikla řada básnických sbírek překladových, nových děl samostatných a zase nových sbírek, za francouzskou literaturou šla provencalská, s ní ruku v ruce španělská, maďarská, polská a dánská. Dnes už je nám téměř ucelen obraz všech větších literatur a zeje-li tu či onde ještě jakási mezera, vyplňují ji nové mistrovy knihy překladové, z nichž poslední, v nadpisu uvedená vedla mne k těmto reminiscencím.

Druhý cyklus „Z niv poesie národní a umělé" je mi radostnou událostí. Rozdělen ve dvě knihy: I. Staří mistři a II. Ohlasy poesie národní, posvěcen je touhou, hoditi hrst jasnějšího světla ještě tam, kde mračí se na nás půlsvit či tma. Mistři přeneseni jsou tu z bohatých niv španělských, francouzských, vlašských i anglických, však jadrně a zvučně zachycen je druhou knihou i sytý lidový prvek těchto literatur, lidová píseň i ballada, neznající autora, ale jdoucí celým národem. Prostota humor i jasný životní smysl jsou jejich vůní a nesmrtelnost, tu variantou obměněna, je jejich posláním.

Z literatury španělské zastoupena je u nás překlady nejsytěji třetí perioda století XVI. a XVII. totiž. Vláda Isabelly Kastilské, Karla V. i Fillipa II. přála rozkvětu uměleckému, jenž dospěl tenkráte svého kulminačního bodu. Doba ona charakterisována jsouc hlavně rozvojem dramatu, vydala jména tak silného zvuku: Lope de Vega (1562—1635) a Calderon de la Barca (1600—1681), z jichž praci přeneseny jsou k nám Vrchlickým některé z nejlepších. Z dramat Cervantesových, Guillena de Castra a zvláště z roztomilých veseloher Tirsa de Moliny, dle něhož zpracován, jak známo, nesmrtelný Mozartův Don Juan, nemáme dosud ničeho. Z románů doby té hlásí se starý známý Cervantesův „Don Quixote". Aby tedy i lyrika oné světlé periody, která ostatně nedosáhla výše současného dramatu ani románu, byla u nás zastoupena, vybral překladatel dona Estebana Mannula de Villegas (1595—1669), žáka obou Argensolů. Z doby, kdy hlavně sonet, oktáva a tercina jakož i celá řada nejrůznějších forem dvorských byla pěstěna, jinak velmi libozvučných, odbočuje poněkud tento lehkonohý básník světla, radosti a života svým hlubším světovým názorem a zápalem pro přírodu. Byl prost vší dělané uhlazenosti i hluché manýry, kterou do lyriky zavedl hlavně Góngoras (gongorism) a z níž i pozdější Calderon se těžko vymaňoval. Jména významnějších poétů tehdejších, na př. Castilleja, Garcilaso de la Vegy i Mendozy pěkně by nám onu lyrickou periodu zcelila a projasnila.

Dramatická literatura poslední (IV.) periody, jež zahrnuje celé století

osmnácté až po dnes, zastoupena je mimo jiné silným talentem Echegarayovým (Světec či blázen, Velký Galeotto); první pěstitel problemového dramatu španělského, Adelardo Lopez de Ayala, je, tuším, dosud neznám. Z novellistů nejvíc je překládána Emilia Pardo Bazánová, Valera a José de Castro. Španělskou lyriku doby té oplozenou vpádem romantické poesie francouzské i anglické (Byron, Hugo), tak slibně a ohnivě pěstovanou na př. Angelem de Saavedra i Alcala Galianem, jsme neměli v překladech. Vrchlický vybral z řady význačných jmen Thomasa de Iriarte (1750 až 1791), staršího, samostatného bajkaře, jehož vtip a satira zle řádily v tehdejších literárních kruzích. Kritikové, jako Melendez i Carrara stali se pověstnými, slouživše za terč jeho břitkých a špičatých point. Z básníka přeloženo už bylo něco u nás pro mládež i Vrchlický znovu předvádí dvanácte jeho literáních bajek v neobyčejně účinném překladu. Pěkné pojednání přinesl o starém básníkovi de Fréverret v díle „Un Fabuliste espagnol au XVIIIe siècle", kdež o něm praví: „Jeho bajky, nejen že jsou umělecké nanejvýš a budou v historii zaujímati vždy svoje místo zcela samostatné, ale vykonaly i mnoho dobra, jakmile se zjevily: učily realističtějšímu názoru na život, současně odvracejíce zmatené mysli od nových ideí pseudomoderních."

Ze starší této skupiny nepodána dosud nikým ukázka lyriky Šamaniegovy ani Arriazovy a jen letmo došel zmínky největší básník tehdejší, korunovaný Quintana (1772—1857).

Nejstarší perioda písemnictví španělského (do pol. 14. stol.), tak pěkně osvětlená Francouzem Puymaigrem (Les vieux auteurs castillans), doba národních zpěvů, pastoralií a novelistiky Ruizovy, jako rovněž velmi zajímavé období druhé (do konce 15. stol.), kdy italský vliv Danteho, Petrarky i Boccaccia tak skvělých se dodělal úspěchů (Margues de Santillana, oba Manriguové a j.), dosavad čeká ruky, jež by se jí s láskou ujala. Snad i tu genius našeho mistra nasbírá časem sladkých i charakteristických plodů.

Básnické luhy francouzské jsou bez odporu z nejzamilovanějších, jimiž duch Vrchlického těkal. Nemíním se zde šířiti všeobecně; stačí, uvedu-li jen některá z největších jmen, abychom seznali, že je to hlavně novodobá romantika, ovzduší nejbližší mistrově lýře, z níž se jeho duše opájela a již přenášela i k nám. Tři samostatné knihy básní Viktora Huga (1874, 1882, 1901), 14 čísel jeho ve knize „Francouzská poesie nové doby" (1878), 3 čísla ve sbírce „Z různých Parnassů" (1894) a 23 čísla v „Moderních básnících francouzských" (1893), dále Leconte de Lisle (Kain, 1880, Výbor básní, 1886), Gautier, Banville, Coppée a j. příliš dobře poukazují na periodu parnassistní. A hle! Dnes vrací se básník v doby temnější, v první éry poesie novofrancouzské, zasahuje v pozdní období středověku. Obraz se pomalu dokresluje. A nebude bohdá trvati dlouho a z ovzduší starých chansonů a rytířských písní, z nichž dosud čerpali někteří pro vlastní tvorbu, vynesen bude nejeden jadrný květ.

Ze sklonku středověku francouzské literatury, máme tu královského pěvce Charlesa d'Orléans (1391—1465).

Jeden z jeho drobných rondelů, umělá, nicméně střízlivě mělká drobnůstka, jimiž se bavil jako dlouholetý vězeň Angličanů, podána tu se vší pompou zevnějšího lesku. Je tu jako kontrast uveden i ponurý básník ballad, François Corbueil-Villon (1431—1484), jehožto dílo spadá už v dobu prvních pokusů francouzské antiky, dosud ovšem plané a strojenč nadurelé. Ale už nastával potřebný obrat. Francii počalo se dostávati nutného klidu, vysilující války s Angličany chýlily se ke konci. Dvůr počal soustřeďovati nadanější hlavy umělecké, rovněž i salony oživly literárními diskusemi. A tak nová doba ožila hlavně renaissancí přišlou z Italie, vychovala Rabelaisa i Montaigne-a, kteří svými názory dali jejímu dílu zdravý smysl a směr. Z této přechodné doby není tu uveden nižádný zástupce; snad jemný a svěží lyrik Clément Marot (1495—1544) by jí byl vtisknul charakteristickou pečeť probouzejících se krás renaissančních. Snahy reformace ohnivého zastánce našly v Agrippovy d'Aubigně (1550—1630), jenž byl stejně básníkem lehce nadechnutých, bravurních čtyřverší i mravokárných sonetů, jako slok nejvýš bouřlivých a děsem válečného realismu prosáklých. Jeho nábožensko-filosofické satiry vyžadují řešení, jeho „Tragiques" vynikají hloubkou a té doby nanejvýš osamotnělou jednolitostí idee i formy. On to byl, jejž povrchní články kritické přiměly k prohlášení:

Ó, věřte, vaši vládu, milí,
bych snesl jistě milerád,
jen abyste mne pochopili,
mne čtěte víc než — jedenkrát!

(Kritikům.)

Jeho vážné a hluboce opravdivé pojímání literárních otázek zvolna přecházelo v jakýsi odstín literatury vědecké, která hlavně na poli filosoficko-náboženském nabývala širších ohlasů. A paralelně s tímto směrem, snad právě z nespokojenosti s ním, počal se nenáhle roditi duch básnění lehoučkého, vzdušně a graciosně nahozeného, jež časem přešlo v pouhou pompésnost a povrchní hladkost. Sdružení básníků, tak zvaná Plejada básnická, dominovala tomuto směru a její hlavního zástupce, Pierra Ronsarda (1524—1585) i J. A. de Baïfa (1532—1591), uvádí kniha Vrchlického. Sonet Baïfův poukazuje na velký rozmach jeho péra i na jistou universalnost pojmovou. Měl Baïf skutečně snahu zavésti v literaturu francouzskou široké prvky písemnictví klassického, jeho formu na prvém místě. Ale neorganickou kombinací řeckých i latinských meter s obsahem většinou lehce milostným nedospěl leč k rozbití a naprostému neúspěchu svých idei. Pružnější a poeticky založenější Ronsard nerozbíjel sil svých na tvrdém oříšku nových forem. Jeho ody i sonety jsou lepé i lehkonohé jako laň, ba je místy až s podivem, jak pružně ovládána je tu sepjatá forma sonetu přímo petrarkovsky klassického. A mnohá z ód, opěvající tu

jakous Marii, tu Jeanne, Kassandru i Mignon má prchavé kouzlo usměvavých hlav stařeckých ve chvilce škádlivého roztoužení:

Jeanne líbajíc mne díš,
že skráň mám šedou již,
a líbajíc mne zas
chceš vytrhnout vždy šedivý můj vlas,
tak jak by černý vlas či bílý
moh' nad polibkem míti síly.

(Šedivé vlasy, ody IV., str. 54.)

Bylo přirozeno, že stoupající pompa zevnějšku, přeháněná mnohými až v bezduchou pseudoeleganci, vyvolala snahy reakční; přes výrazné hlavy Bertauta, Fresnaye, Passerata a j., kteří zaváděli větší oekonomičnost výrazu a sytější ideovou hloubku, stoupla reakce až po Françoise de Malherbe (1556—1628), jenž ji korunoval. Malherbe charakterisován tu delší „Písní", velmi sytou hlubokými postřehy lásky a přírodních tajů. Přímo postavil se tento básník proti byzantinismu „Plejady" a počal velebiti umírněnou střízlivost dikce, která však časem přešla až v suchou formální ztrnulost a deskriptivní ton. Nicméně je Malherbe důležitým mezníkem obou těchto krajních směrů a měkce podaná jeho „Píseň" plně se uplatňuje jako kontrastní ukázka poesie Baïfovy i Ronsardovy.

Byl-li tento básník velice slibným klíčníkem sedmnáctého věku, zabředli jeho stoupenci v tak nesenesitelný suchopar, že nebylo možno jíti dále. Nová reakce, která tu nastala, znamenána je přibližně směrem překonané Plejady, jen že zabarvení daleko aristokratičtějšího, líčeně škrobenějšího a planě vznešeného. Z toho ovzduší, řízeného známými salony kněžny de Rambouilletové, nepodal Vrchlický nižádné ukázky. Pósa, vylhaně jemný cit, předepsaná šablona etiketní byla by tu charakteristikem. Ale v ukázkách básníků Théophila de Viau (1590—1626), Cyrana de Bergerac (1620—1655) a hlavně Pierra Corneille (1606—1684) velmi trefně podán je protiobraz této skupiny, vášnivě kontrastující poesie poétů burleskních („Les Burlesques"), satirických a bujných travestierů, jejichž ostny, tu i tam humorem změkčené, namířeny hlavně proti dvoru a jeho poétům laureatům. Všímněte si jen ostře přibroušeného čtyřverší Corneillova:

Ať chválen je či haněn velký kardinál,
můj verš i prosa vždy se musí vzdálit,
mně příliš dobra činil, bych jej pomlouval
a rovněž příliš zla, než abych jej mohl chválit.

(Verš o kardinálu Richelieuovi, str. 77.)

Touto drobnou piécou tak živě jest charakterisován odbojný a usměvavě bonhomní duch zmíněné básnické trojice, k níž pojí se na příklad i jména Scarrona, Fareta, Saint Armanda a j. Bergeracova „Cesta do měsíce" a zvláště Corneillovy „Epîtres" (z nich vzata je ukázka)

ostře drásaly tenkráte a staly se nepříjemnými i hlavám korunovaným. Bylo to zejména v době, kdy veliký tvůrce psychologického dramatu (po r. 1636., kdy napsal „Cida“) odstraněn byl Richelieuem z družiny dvorních básníků a kdy na dosti dlouhý čas vydán byl svízelům a bojům uměleckým i existenčním.

*

S podivuhodnou vášní a vedle poesie Hugovy s největší láskou znovu a znovu vracel se mistr Vrchlický v básnické luhy vlašské literatury, která svým širokým rozpjetím, ohněm své řeči a vulkanickými výdechy plamenné vášně tak živě se dotýkala jeho individuality. Již r. 1876. přeložil G. Leopardiho (1798—1837), básníka ohromné síly a hluboké analysy vlastní své duše, umělce stejně antického jako moderního, jehož vliv brzy na to hned tak pronikavě se u nás projevil. Od r. 1879. a na to po celou řadu let překládal nesmrtelné dílo Danteho (1265—1321), vydav zmíněného roku „Peklo“, r. 1880 „Očistec“ a r. 1882 „Ráj“, r. 1891 pak „Nový život“ a jiné básně. Ohnivě roztříštěného a těkavého Tommasa Cannizzara, rodáka Sicilského (1838), uvedl k nám pěkným výborem jeho lyriky r. 1884 a celou řadu jiných moderních Italů rok na to v knize „Poesie italská nové doby“. Následovali potom Torquato Tasso (Osvobozený Jerusalem, r. 1889), básně Michel Angela (1475—1564), a Carducciho (1836) téhož roku. Foscolo a celá řada jiných v publikaci „Hostem u básníků“ (1891), „Zuřivý Roland“ Ariostův (1891), „Tři knihy vlaské lyriky“ (1895), básně i dramata Cavallotiho, Dall' Ongara, Fogazzara, Neery, Giacosy a j. a j. Byl' Vrchlický zejména v prvé třetině dosavadní své básnické dráhy až báječně neunavný v zamilované svojí činnosti vlašských překladů, a podal-li nám ve svrchu jmenovaných dílech pomníky nejvýš se pnoucích děl, podal-li základ a kostru literárního díla vlašského od doby Dantovy až po nejmodernější hlavy posledních dnů, vrací se dnes, aby vyplnil mezeru tu i tam zející, či aby ten který literární profil zcelil a doplnil. A znovu se vracím k radostné poznámce: Je to dílo nanejvýš záslužné a vzácné, tento vlašský oddíl „poesie národní a umělé“, ukazující nám některá jména až dosud vůbec nepřeložená a jiná zas určitěji vyhraněná a s nejzajímavějších hledisek podaná. Doba toskánská, renaissanční, klassická, i doba úpadku italské poesie vystupují nám nyní, přibéřeme-li i jmenované překlady předešlé, v živém reliefu, v jadrnémi ostrém osvětlení. Ruka překladatele šťastně vybírala a síla umělcovy duše prohřála dílo vůní i odleskem doby.

Největší básník prvé polovice doby toskánské, Dante Alighieri, je v publikaci pominut. „Božskou komedií“, „Novým životem“ a řadou básní různých charakteristických forem vyslovil už jinde Vrchlický fysiognomii zázračného velikána. Za to tím sytěji zachyceni jsou Francesco Petrarca (1304—1374) i Giovanni Boccaccio (1313—1375), přátelé, jichž dílo vyplňuje druhou polovici zmíněné doby, a dává jí ráz i výši. Petrarca, básník slunných forem klassických a zjemnělé, žhavé lásky, hudební a elegický, hravě sentimentální, mistr slovní harmonie a zkolébavé melodičnosti, je tu zastoupen výběrem ze svého „Canzoniera“. Ze sbírky 366 čísel nejrozmanitějších forem vybral Vrchlický pět sonetů, které básní-

kem byly k takové dokonalosti a ideové sepiatosti přivedeny, že někteří překladatelé z obavy, že jejich formální vyspělost tu nestačí, omezili se na slovný překlad obsahu. Idea sonetů odnáší se jednak ku dvorům panovnickým, jednak k bytosti Laurině, kterou vůbec jeho „Canzoniere" opěvá.

Z madrigalů uvedeny 3 roztomilé ukázky, rovněž tolik nádherných sestin a kanzon. Celkem je profil Petrarcův zachycen sny jeho mladosti, je tedy tím šťavnatější a prostší chladné obřadnosti pozdějších let.

Giovani Boccaccio je úzký a zpívá své písně na dvou, třech strunách. Vášeň a smyslnost jej uchvacují, téměř nikdy jej z objetí nepouštějíce, místy i satira s humorem dotknou se jeho lýry. Roztomilý causeur a tvůrce vlašské prosy novellistické, proslulý svým „Dekameronem", míval chvilky velice něžných nálad a poétických visí. Jeho „Sonet k Panně Marii" volá z nejhlubších tajů bolavé duše, parafrase madrigalů z „Dekamerona" ovanuty jsou sladkými vánky. Zde snad básník-překladatel vložil nejvíce ze svého vlastního fondu, jak se mi zdá. Milostně roztoužený ton písní přímo jej k tomu vybízel.

Petrarca i Boccaccio, především hlavní představitelé studia humanitního, razili cestu klassicismu. Celé další období, všeobecně zvané dobou renaissance, je dítkem jejich snah. Klassické studium, nesoucí se jedním proudem, splynulo však brzy s parallelní vlnou kultu národního a jí oplodněno, vydalo květ zářivé renaissance. Je to doba Leonarda Bruniho, protekčních rodů panovnických Este, a Medici, kdy žil i známý nám z článků ohnivý náboženský básník a nešťastný reformátor Girolamo Savonarola (1452—1490). Doba je dosti chuda na výrazné hlavy, jichž práce budou míti silný vliv na budoucnost. Nicméně zachytil nám z ní Vrchlický alespoň dva representanty: nadšeného maecena Lorenza de' Medici (1448—1492), člena panovnické rodiny Florentinské, jenž rázně kráčel po stopách Danteho i Petrarky, jakož i hlavního zástupce, učeného a vysoce vyspělého formálně Angela Poliziana (či Ambroginiho) (1454—1494). L. de'Medici, jenž hlavně svými idyllami a písněmi milostnými se proslavil (Selve d'Amore") zastoupen tu jemným sonetem a „Triumfem Baccha i Ariadny".

Z Poliziana předvedena je tu nenejvýš zajímavá antická tragedie „Orfeus". V něm snad nejhlouběji se zakořenily oba směry, antický i národní a vydaly nejzdravější ovoce. „Orfeus" je neméně zajímavé dílo i po stránce historické: podána jím první ukázka italského dramatu světského. Roztomilé sceny idyllické podány tu s dramatickou živostí.

Divná prostota lidové mluvy se vznešeným názorem humanistickým je tu sloučena a veskrze prosycena. Zcela právem kladou už někteří Poliziana v ovzduší doby následující, v pravdě klassické, která je nejzářivější vůbec v historii literatury vlašské, jsouc charakterisována oběma koryfei Ludovikem Ariostem i Torquatem Tassem. Doba všeobecného kvašení, velkých myšlének, mohutných rozmachů epických i dramatických.

*) Sonety, jichž je v Canzonieru 317 čísel, madrigaly, kanzony, sestiny a j. formy uvádí překladatel pod původními čísly běžnými.

Silou kypící zjev Ludovica Ariosta (1478—1534) ji otevřel a je snad z prvních, kteří hravou jiskrností, temperamentem a ironickým nátěrem svých básní stvořili typické dílo vlašské, specificky národní a při tom ryze umělecké zároveň. Jeho největším dílem je „Zuřivý Roland", jehož divokou epiku a jemné krásy básnické nám převedl mistr už roku 1891. Ale Ariosto je i básníkem zářicí lyriky. Vedle několika starších jeho básní je tu šest nových madrigalů, bijících, jako většina tehdejších drobných poesií, na strunu erotiky. Torquata Tassa (1540—1595) passivně měkkého, odevzdaného a trpícího nám uvádějí znělky i madrigaly.

V polibcích vašich sladkých
je ukryt včely sladký med,
však rovněž krutý jed.
Tak bodnut, oslazen v ráz,
opouštím vás.

(Polibek včele přirovnán, str. 161.).

Lyrika lásky velkého pěvce „Osvobození Jerusalema" je otrávena bolestí zrady, jedem invektiv a hořkým kalichem intriky. Je známo, že záštím své doby zlomen, odhodlal se i k zoufalé práci přepracování svého žhavého veledíla, čímž mu smrtelně ublížil. Naše ukázky odnášejí se k tomuto srdci zlomenému už světem zevnějším i vyplynulými z toho skrupulemi světa vnitřního. Svojí lyrikou blízko stojí vážně se nesoucímu dílu Michel Angela Buonarratiho (ukázky překladů r. 1889). Vittorie Collony (1492 až 1547), taktéž nám známé hlavně Veroniky Gambary (1485—1550), starší své vrstevnice, zastoupené zde jedním sonetem. Z doby pozdější, znamenané hlavně rozvojem dramatu pastýřského a neutuchajícím ohněm lyriky erotické, podáno pět madrigalů z Giambattisty Guariniho (1532 až 1613), jenž hlavně svými pastorálními výtvory dospěl určité výše („Pastor Fido").

Z následovavší žalostné doby úpadku, kdy politika i umění je utlačena nadvládou Španělska (asi do r. 1750), kdy literatura živoří, tyjíc více jen z kvasu předcházejících period, uveden pouze Vincenzo da Filicaja (1642—1707) kanzonou „Janovi III., králi Polskému", v níž velebí jeho zásluhy při osvobození Vídně od Turků a nabádá jej, by též ztroskotáním říše Osmanské hrob Kristův osvobodil." Již tento podružný nadpis kanzony je charakteristický. Báseň sama je pompésní, formy sice vytříbené, však prostředky k tomu zavánějí kothurnem a v jádře svém postrádají vyššího názoru uměleckého:

Období nejnovějšího, zářící periody nového rozkvětu uměleckého, se v tomto díle Vrchlický nedotýká. Jeho relief, jak už s hora podotčeno, podán jest jinde.

Široký tok literatury anglické přes rozsáhlou činnost Vrchlického i v tomto směru je dosud neucelen. Pokud vím, jsou jím přeloženi z největších G. N. Byron (Hebrejské melodie, 1890, Manfred, 1901), Edgar Poë (Básně, Havran, 1891), P. B. Shelley (Odpoutaný Prometheus, r. 1900, řada

básní, 1898), Longfellov (řadou básní), Mary F. Robinson-Darmesterová, Swinburne, Moore a řada jiných, předvedených hlavně nanejvýš záslužnou knihou „Moderní básníci angličtí“ (1898). Celé osmnácté a počátek devatenáctého století od James Thomsona (1700—1748) až k Alfredu Tennysonovi je tu podáno v nejcharakterističtějších hlavách, tedy básnictví od konce třetí periody doby novoanglické, znamenané deismem a pseudoklassicismem, přes periodu čtvrtou (návrat ku přírodě) a pátou (romantika) i s nejvýš se pnoucími velikány Byronem a Shelleyem. Je-li nutna rekapitulace nejznámějších jmen, uvedu alespoň Macphersona, Burnse, Williama Blaka, Waltera Scotta, S. T. Coleridge a tedy i Byrona a Shelleye. Ti všichni jsou vzpomenuti dostatečnými ukázkami a kratičké přehledy životní zcelují jejich profily. Ku svým romantikům Vrchlický vrací se občas, jak vidno z doby nejnovější, a tím pozvolna zaokrouhluje se nám tato doba anglického slovního umění, k jejímuž vyjádření dokonale přispěly i starší překlady Durdíkovy, Krskovy, Jungovy, Krásnohorské, Sládkovy a j. Však vedle doby nejmodernější, z níž tu a tam jen kusé úryvky lze zřít, velmi sporé jsou u nás ukázky doby novoanglosaské (alespoň v nejvyšších bodech), doby staro- a středoanglické (stol. 13.—16.) a z periody novoanglické údobí renaissanční a revoluční (asi do konce 17. století) *). Obě z Vrchlického ukázek dnešní knihy, tři fragmenty z „Vesnického faráře“ Jamesa Hurdise (1763—1801), jakož i báseň Edwarda Younga (1681—1765), náležejí v éru „návratu ku přírodě“ a rozšiřují pouze obraz, podaný „Moderními básníky anglickými“. Tento Young, hluboce zvlněný melancholik, starý představitel moderního „světobolu“, jenž ku svým zadumaným a elegickým „Nočním rozhovorům“ dospěl martyriem rodinných strastí, zastoupen je tu překrásným číslem. Velký zastance theorie, že pouze jasným a uvědoměným návratem ku věci božské, k přírodě, vtiskne se božský ráz lidskému umění, dospěl místy k hlubokému prolnutí její tajů. Rázem svého lidského pessimismu a bolestné roztříštěnosti v tak mnohém upomíná na pozdější romantism Byronův:

James Hurdisova poésie má podobný ráz. Ale radost života, cizí předešlému, jásá z jeho veršů. Vidí v přírodě nejvyšší dokonalost tvůrčí, vidí v ní símě lidského štěstí. Nemohu si pomoci, ale ty jeho syté, anticky jadrné a přece tak prostě stavěné verše dávají mi vzpomínat poésie našeho zvěčnělého Alberta.

A tak do starší doby, totiž do novoanglické renaissance a snah reformačních spadá ukázka jediného básníka — Williama Shakespeara (1564—1616), koryfea dramatické tvorby. Jeho obraz jako dramatika — dík vzorným překladům Sládkovým — uceluje se nám vůčihledě. Zde dokreslen jeho profil poukazem na lyrickou činnost jeho drobnou básní, ponurou dechem smrti prosáklou, však břitké koncepce. Goethův „Erlkönig“ je téhož rázu. V ovzduší Hamletovské zapadá velmi suggestivně i přilehavě.

* — *nina.*

*) Rozdělení dle Körtinga.

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Známý znalec poměrů poznaňských Dr. Kaz. Rakowski píše v Bibliotece Warszawské o polské kolonii v Berlíně. Doporoučím velice obsáhlou tuto studii: jeť možno z ní poznati celý život Poláků v Berlíně. Autor studie není naprosto se vším spokojen, naopak ukazuje, čeho jest ještě třeba, aby polská kolonie se neponěmčovala. Jest třeba 1. upraviti nějak příliv Poláků do Berlína; starati se o nově příchozí a neznalé města Poláky; třeba polské bursy práce; 2. třeba jest polských kněží, aby v Berlíně mohli býti dělnému lidu zpovědníky a 3. třeba jest „polského domu", jenž byl by střediskem duševního života Poláků berlínských.

Glos vřele se přimlouvá o zavedení instituce, jež by zprostředkovala najímání dělníků, tedy slovem: o zavedení bursy práce. Tato bursa pojala by ve svůj program všechna odvětví práce, tak že by v ní nalezl podpory nejen dělník, obchodník a rolník ale i učitel, umělec, technik atd. Ústřední sídlo bylo by ve Varšavě, jež bylo by v stálém styku s venkovskými filialkami. Jednou týdně ústřední kancelář vytiskla by seznam uprázdněných míst a seznam míst, jež jsou hledána a rozeslala by ho filialkám. Glos slibuje si velice mnoho od této instituce.

Kraj přináší rozsáhlý román Artura Gruszeckého „W tysiąc lat", jenž tím více má zajímati naše čtenáře, ježto děj románu vzat jest z poměru Slováků k Maďarům. Autor stojí ovšem rozhodně na straně Slováků.

Velmi důležitou jest studie doktorky Zofje Daszyňské-Goliňské „Úvod do sociologie", již otiskuje „Poglad na świat. Je to velmi prakticky podaná trest sociologie, doprovozená hojnou literaturou, tak že i mnoho pramenů lze zde nalézti. Krakovská tato révue vůbec vyniká tím, že v stručných přehledech obeznamuje své čtenáře se všemi odvětvími lidské vědy. Podobný velice dobrý přehled starověké filosofie, vyčerpávající na několika stránkách všechno, čeho třeba říci čtenáři — samoukovi o filosofii starých Řeků a Římanů napsal W. Kozlowski.

Nový čtrnáctidenník krakovský „věnovaný zájmům společenským, vědeckým a uměleckým" a redigovaný Kazimírem Bartoszewiczem „Klosy" má již od prvého čísla nehodu. Vytýkáť mu bibliografická revue „Ksiażka", že doslova otiskl pět článků z Ksiažky, aniž cituje svůj pramen!

Nová polská revue „Gospodarz i lokator" hodlá hájiti zájmy jak nájemníků, tak i domácích pánů. Pokud však dle 1. čísla souditi můžeme, chce se tato zajímavá revue obírati především otázkou hygieny příbytků. Spolupracovníky listu toho jsou vynikající právníci a lékaři.

I divadelní kruhy získaly novou revui: Kurjer teatralny, takže mají nyní Poláci tři divadelní listy: „Echo muzyczne i teatralne", „Wiadomości artystyczne" a „Kurjer teatralny". Nejmladší z nich vychází týdně, v objemných, hojně illustrovaných sešitech. Obsahem jsou články drama-

turgické, biografie dramatiků a umělců, belletrie a referáty o divadlech polských i cizích.

Przewodnik naukowy i literacki uveřejňuje počátek velké studie kritika Petra Chmielowského: „Nejnovější proudy v poesii naší". Autor nestaví se proti napodobení ciziny v poesii, ale proti bezhlavému přejímání francouzské dekadence do literatury polské. Studie psána jest sine ira et studio, proto tím ostřeji dopadá soud Chmielowského na stupence polského dekadentismu. Pro literárního historika mají velikou cenu uveřejňované v „Przewodniku" dopisy Bohdana Zaleského a listy Juliana Bartoszewicze rodičům; časové thema jest „Role řek v dějinách a zeměpise národů" od Eug. Romera.

Izvěstija po literaturě obírají se otázkou autorského práva v Rusku. Příležitost k tomu poskytla „Izvěstím" řada jednání v ruském spolku spisovatelů »Союзъ взаимомощи русскихъ писателей«, v nichž byla podrobena kritice osnova nového zákona o právu autorském. Při té příležitosti podává révue tato několik retrospektivních udajů o právu autorském. Právo toto vzniklo v XV. století, kdy knihtiskařství stalo se výhodným průmyslem. Tehdy privilegiemi různými chráněni byli tiskaři před otiskovaním vydaných jimi knih. Povlovně zákon o ochraně tiskařů rozšířen byl i na autory. Evoluce tato vznikla nejdříve v Anglii, nejpozději ve Francii. První projev autorského práva učinila r. 1732 petrohradská Akademie Nauk na ochranu svých publikací. Prvním zákonem pak na ochranu práva autorského jest onen vydaný r. 1828, jenž platil v celku až po dnes a jenž právě novou osnovou měl býti zlepšen. Jedna věc, která při tomto zákoně byla změněna, byla ta, že lhůta 25 let po smrti autora (po kterou bylo nařízeno šetřiti práva autorského) byla r. 1857 prodloužena na 50 let po smrti autora. Příčinu k této změně zavdala vdova po Puškinovi, jež r. 1857 žádala, by výhradní právo na vydání děl jejího manžela bylo jí prodlouženo na dalších 25 let. Tento ojedinělý případ byl ihned zvšeobecněn zákonem. Zajímavo jest, že spolek spisovatelů ruských žádá, aby lhůta 25 let byla opět zavedena (a lhůta 50 let tedy aby byla zrušena); jedná tedy spolek proti materielním výhodám svých členů, ale pohnutky k požadavku tomu jsou tak šlechetny, že omlouvají zcela toto jednání: jdeť spolku ruských autorů o to, aby lidu byly učiněny plody jejich všeobecně přístupnými už po 25 letech a ne až po půl století! Tedy lidová osvěta jde tu před vlastním prospěchem. Zajisté případ to vzácný!

Z bohatého obsahu Věstnika Jevropy vyniká především literárně historická studie Iv. Zacharjina o idealním přátelství něžného básníka Žukovského s tvrdým vojínem Perovským. Tento hluboký svazek přátelský nejlépe značí se v jejich vzájemné korespondenci, již autor z velké části uveřejňuje. Co při této studii jest zajímavo, jest detail doposud neznámý, že korespondenci tuto studoval před Zacharjinem sám Lev N. Tolstoj a sice, že z ní studoval dobu t. zv. děkabristů k románu téhož jména. Z románu toho není hotovo nic (až na malé zbytky). Ale

v korespondenci té našel se i list Lva N. Tolstého k hraběnce A. A. Tolsté (majitelce korespondence); list ten doposud neznámý Zacharjin uveřejňuje. Tuto alespoň několik vět z něho: „Jsem teď zcela pohroužen v čtení o oné době (t. j. děkabristů) ... Mám pocit jako kuchař, jenž přišel na trh a prohlíží si všechny ty, kdož nabízejí mu své poklady na prodej, rozmýšleje, co má dělat k obědu. A tak i já rozmýšlím . . . ačkoliv po nejkrásnějším rozmýšlení kolikrát jest oběd zkažen, jen což! A vařiti jest těžko, ale rozkládati nakoupená jídla tak veselo . . .“

Literární historik nebude moci opomenouti studii uveřejněnou v posledním čísle Ruské Myšli: A. N. Ostrovskij v kružkě „molodogo Moskviťanina“. V článku tom podává nám F. Nelidov mnoho cenného materialu k biografii (doposud nevydané) genialního ruského dramatika. — Politiky naše bude zajímati studie V. Golceva „Národní otázka v XIX. století“, v níž autor poukazuje k tomu, že jenom nationalismus má budoucnost. Jako jednoho z dokladů používá výsledku posledních voleb v Čechách, porážky internationalních demokratů, vítězství lidových poslanců.

Istoričeskij Věstnik přináší velice cennou literární studii A. J. Farcsova „Tragism A. K. Šellera“. Autor snaží se v ní dokázati, že smutný osud nedávno v nouzi zesnulého romanopisce Šellera-Michajlova zaviněn byl částečně jeho rodiči, částečně jím samým. Rodiče vychovávali ho dvojitě: otec v duchu demokratickém, matka směrem upjaté aristokracie. Pak nespokojenost s poměry literárními. Tuto vyjadřoval tak otevřeně, že za ostrý jazyk měl mnoho nepřátel. Patřili mezi ně i lidé jako Turgeněv. Šeller byl z bolesti až jizlivý a nešetřil nikoho. Proto umíral v nouzi, neoblíben, polo zapomenut . . .

Slavjanskij Věk přináší báseň a nekrolog k uctění památky nedávno zesnulého slavjanofila a možno říci do jisté míry i mučeníka za slovanské smýšlení Adolfa Ivanoviče Dobrjanského. Zvěčnělý náležel i ke spolupracovníkům této révue, píše pod pseudonymem Aidin. V 7. čísle České Révue v této rubrice upozornil jsem na jeho pozoruhodný návrh zříditi v Rakousku autonomii, leč ne zemskou, nýbrž národnostní. — Výlet na Černou Horu nadchl redaktora této révue k vzletnému článku „Černogoria“.

Ježeměsjačnyja Sočiněnija přinášejí vedle hojného obsahu belletristického a literárně historického i poutavý článek V. Brjussova „K theorii anekdot“. Anekdoty v praxi zná i u nás kde kdo, zajímavo tedy poznati, jaká as je theorie jejich. Anekdota jako vše komické spočívá na principu chybného soudu. Komičnost anekdot zakládá se tedy často na t. zv. quaternio terminorum, t. j., že ze tří pojmů dva shodují se výrazem, třeba že ne významem. To je nejnižší stupeň anekdot. Na př.: „zpěvačka X. nezpívala z l e, ale lidem, kteří ji poslouchali, dělalo se z l e“. Jemnější anekdoty jsou ony, v nichž směšuje se opravdový výraz slova s přenešeným. Na př. „Papež Sixt V. vyslovil svou nelibost nad tím, že Filip II. poslal mu posla příliš mladého, slovy: „Což mi váš král posýlá

posla bez brady?!“ Dobře, svatý Otče, odpověděl mladý posel, podruhé vám král pošle nejbradatějšího kozla“. Anekdoty způsobily, že na určité věci vždy a všude pohlíží se stejně. Tak tchyně jsou vždy zlé, doktoři vždy odpravují nemocného na onen svět, dlužníci nikdy nechtějí platiti dluhy. Jiná forma anekdot zakládá se na tom, že chtějíce cosi dokázati, mluvíme nebo činíme právě opak. Anekdoty tyto bývají pravdě nepodobny, proto často bývají vkládány v ústa dětí aneb lidí, jež všeobecně považujeme za hloupé. Na př.: Němý seděl u cesty a žebral. Ptali se ho, co mu je; „Ach, odpověděl žebrák, já jsem už od narození němý.“ Nebo: „Hoch, chtěje se podívati, zda je hezký, když spí, sedl si před zrcadlo a zavřel oči.“ A podobných i jiných druhů anekdot uvádí autor ještě mnoho.

Třeba zmíniti se o dvou nových jihoslovanských revuích. Jest to v Bělehradě vycházející čtrnáctidenník „Srpski književni glasnik“ a na Cetyni tištěný měsíčník „Književni List“. Obě révue mají pro duševní život jihoslovanský význam, který nelze podceňovati. Mám v rukou první tři čísla obou listů a již mám dojem, že oba listy plní v nejvyšší míře svůj vytčený úkol. „Glasnik“ v pravdě jest prvou srbskou revuí, jež všímá si otázek všeobecně politických (Konference míru, Královna Viktorie), i otázek místních, společenských, literárních i uměleckých. Pěkné přehledy literatur řadí ho k vzorně vedenému „Viencu“ a „Ljubljanskému Zvonu“. Slovanskou vzájemnost projevuje list v překladech ze slovanských jazyků (Korolenko, Gorkij). Možno ze srdce revui této přáti mnoho zdaru na nastoupené cestě!

Književni List stal se nástupcem „Luče“ a tedy organem „Cetinjske Čítaonice i Gorskog Vijenca“, listem tedy pro Černou Horu nad míru důležitým. Obsah prvních tří sešitů jest nad očekávání hojný a vysoce zajímavý. Pro poznání Černé Hory přímo neocenitelný to list. U nás, kde Černá Hora má tolik vřelých přátel, dojista najdou se i předplatitelé listu, jenž materielní podpory nade vše potřebuje!

Ateneum přináší článek J. B. Marchelewského, jenž by dojista zajímal i naše kruhy technické: týčeť se studie ta „Pokroku techniky“, pokud jevil se na výstavě pařížské. — Stefan Żeromski uveřejňuje nejnovější svou povídku „Aryman mści sie“, mohutný, symbolický projev.

Tygodnik narodowy pěje pravé hymny o trojím doktoru (filosofie, lékařství a chemie) Lutoslawském, jenž, jak známo, zbaven jsa v Krakově docentury, přestěhoval se do Lvova a tam pořádá v lidových kursech přednášky o Filaretech a Platonovi. Autor studie je prostě nadšen krakovským ex-docentem a prorokuje mu konečné vítězství ve Lvově.

Poslední číslo Przeglądu Wszechpolského jest opět plno zajímavých zpráv ze všech koutů Polsky pruské, ruské i rakouské. Zprávy z Poznaně jsou ovšem nejsmutnější. Podobných neveselých zpráv z celé Polsky (týčících se hlavně mládeže) pln jest nový sešit časopisu Teka.

Výborný Poradnik Jezykowy (list, jenž nám stále ještě schází!), útočí prudce proti úřední polštině, čili t. zv. jazyku haličskému.

Lidé neznající správně polsky (posledně jasně ukázalo se to při blanketech sčítacích) jsouce v službách státu, naplodí mnoho škody polskému jazyku. Jejich úřední překlady — zákonníků, vyhlášek atd. — vnikají v lid a nesmysly jimi vytvořené se zakořeňují v lidu. A proti tomu redakce „Jazykového rádce“ rozhodně protestuje.

Illustrovaný týdenník „P r a c a“ jest věru výmluvnou illustrací poznaňských poměrů. Místo čísla (skoro co 14 dní) vyjde jen list, oznamující, že celé číslo bylo zkonfiskováno, předplatní kupony pro poštu určené musí býti tištěny výlučně německy! List ten, kulturně tak důležitý, zasluhuje naší nejvřelejší pomoci! Cena jeho jest velmi nízká: ročně i s poštovným 4 zl. 60 kr. Dr. Kaz. Rakowski podává výsledek svých bádání ve Westfalsku o tamějších Polácích a dochází k závěru, že ve Westfalsku žije více než 169.000 Poláků, a že na př. v Dortmundě 25 pct. veškerého dělnictva jest národnosti polské. Podrobnosti o každém z měst a městeček westfalských, o spolcích polských, knihovnách atd. jsou nejenom velmi poutavé, ale i velmi poučné. — Dr. A. J. Parczewski kreslí dějiny lidové literatury a lidového časopisectva ve Slezsku. Pokud se tkne pruského Slezska, jest rozvoj lidových časopisů v těsném spojení se soudy a vězením. Konfiskace, soudy, vězení — bez konce, doprovázejí rozvoj lidového, polského časopisectva. — Velmi pěkným jest „Album soudobých spisovatelů polských“, jež dle abecedního pořádku a s podobiznami i biografiemi začíná „Praca“ uveřejňovati. Informační důležitost této serie jest očividna.

„K l o s y“, nový krakovský čtrnáctidenník, již dle prvních čísel objevil se býti jednou z nejlepších haličských revuí. Vše nalézá zastoupení v „Klosech“ i poesie i krásná prosa i vážné zájmy literární i politické. Ze statí, jež by mohly zajímati i českého čtenáře, uvádím: „U hrobu Slowackého“, „ Zakopané v zimě“, „Manie soubojová“, „Selanky haličské“ od Baluckého; literární historik uvítá s povděkem studii „Zygmunt Krasiński i H. Reeve“ a rozbor nového dramatu Wyšpiańského „Wesele“. Bohatostí a rozmanitostí obsahu právě „Klosy“ předčí ostatní polské listy.

B i b l i o t e k a W a r s z a s k a otiskuje velice zajímavý dopis z Paříže. Týče se hlavně následků, jaké světová výstava pařížská zanechala. Ty jsou pro Paříž nad míru nemilé. Výstava přivlekla do zdí pařížských tisíce chudiny ze všech stran a po zavření výstavy se těmto proletářům z Paříže nechtělo. A tak v poslední době silně se rozmohly případy krádeží, přepadání na ulici, loupeží v bytech atd. Že věc je povážlivou, viděti ze zprávy policejního prefekta, dle níž v roce 1900 zatčeno bylo 130.000 tuláků.

K r a j přináší serii článků o „Nové Polsce“, to jest o rozsáhlé kolonii polské v Paraně v Brasilii. Zajímavo, že už Poláci v státu Paraně vydávají svůj list nazvaný „Prawda“ a to v hlavním městě Kurytybě. — Týž list přináší zajímavou zprávu o tom, jak v Sienkiewiczovi vznikla

myšlenka napsati „Quo vadis“. Dle vlastního sdělení Sienkiewicz měl prý jistý čas zvyk čísti před spaním latinské historiky. Nechtěl prý zapomenouti latinu a pak historii vždy měl v oblibě. Nejraději čítal Tacita. Tím tak si zamiloval antický svět, že již tehdy obíral se myšlenkou, napsati něco z doby starého Říma. Výlet do Italie, osobní návštěva Říma způsobily v něm pevné rozhodnutí. Taková jest genese jeho „Quo vadis“.

Biesiada Literacka uveřejňuje velice poutavou korrespondenci historika Juliana Bartoszewicze s jeho manželkou. K poznání tehdejšího života varšavského i rodinných poměrů slavného historika přispěje tato korespondence valnou měrou.

Wendrowiec přináší řadu článků G. Smólského o nedávném sjezdu slovanských žurnalistů v Dubrovníce. Články ty jsou spíše zábavnými causeriemi, doprovázenými hojnými illustracemi z krásné Krajiny, Chorvatska i Dalmacie. Tím vykonána dvojí platná služba: širší obecenstvo vhodně informováno o sjezdu žurnalistů a pak vzbuzena chuť v čtenářstvu k cestování na slovanský jih!

Chimera přináší opět hojný a pestrý obsah. Z poesie uvádím Miriamův překlad pěkné básně Alberta Giranda „Český křišťál“. Týž list slibuje svým předplatitelům, že zařídí do roka 35 výstav ve svých redakčních místnostech. Předplatitelé budou míti vstup volný a budou moci vstupenky své postoupiti i známým svým, pokud tito se zajímají o umění. Tuto novinku vítá polská veřejnost s nelíčenou radostí.

Przeglond tygodniowy referuje o důležitém návrhu, aby totiž „Kasa literacka“ zřídila si vlastní nakladatelství. Navrhovatel dokazuje, že podnik ten „Kase literackej“ nepřinese nižádné škody a literátům že přinese zisk při nejmenším trojnásobný. Ovšem by muselo býti zřízeno při „Kase lit.“ i zvláštní knihkupectví, v němž by se výlučně prodávaly knihy vydané „Kasou“, tak že by se 33 proc. slevy komisionářské ušetřilo.

Prawda počíná uveřejňovati serii článků o polském lidu v pruském Slezsku. Studie ty mají velký význam pro posouzení postavení polského živlu pod mocí pruskou.

Tygodnik illustrowany otiskuje rozsáhlou literárně-historickou studii o Stan. Przybyszewském, známém vůdci polské Moderny. V kritické studii té oceňuje se poesie i filosofie Przybyszewského. — Táž révue přináší znamenitou historickou studii o krakovských Sukiennicích, jak byly kdysi a jak jsou nyní. Hojné straré rytiny i nové fototypie zvyšují zajímavost studie.

Poglond na świat přináší velice poutavou studii o soucitu v soudobé polské belletrii. Po objektivném a spíše lhostejném vyličování bídy lidské — jak pěstoval je směr naturalistický — nastal převrat: literaturu zachvátil silný soucit, jenž prorvav hráze, nejmocněji jeví se v ruské belletrii; po ní hned následuje v tomto ohledu belletrie polská,

pak anglická, vlašská a konečně francouzská, tato nejegoističtější ze všech literatur. V polské belletrii první krok v tomto směru učinili Orzeszková, Sienkiewicz (v Szkicach) a Swientochowski. Dnes v soucitném směru nejvýše stojí Siroszewski a Zeromski.

Wisla mimo jiný hojný obsah přináší i výbornou studii G. Smólského: O Kaszubach nadlebiańskich. Článek ten jest jednou z nejlepších prací národopisných o vymírající větvi slovanské na baltickém moři. Smutné poznání učinil autor v kraji tom při své studijní cestě, že totiž mezi Kašuby vymřela již píseň národní! Jen pověsti a báchorky ještě tradicí se dochovávají. Jinak význačnou známkou zbytků kašubských jest mocná zbožnost, nedůvěra k cizím a hlavně k Prušákům. Slovo „preussisch" označuje v mnoha úslovích Kašubům význam „zlý", „špatný", „nespravedlivý". Studie Smólského jest i tím důležita, že v ní jest sebrána hojná literatura i starší i nejnovější, tak že každý, kdo se o otázku tu zajímá, najde tu přečetné prameny.

Ljubljanski Zvon vřele vítá dva nové jihoslovanské listy: „Narodnogospodarski Vestnik" a „Kolo". První list vydáván jest lublaňským obchodnickým spolkem „Merkur" a důležitost jeho pro slovinský život jest očividnou. Zastávati národohospodářské zájmy slovinského národa jest mu cílem nejpřednějším. Druhý list „Kolo" vydáván jest srbsky v Bělehradě D. A. Živaljevičem a jest to list zábavněpoučný. Oběma novým slovanským revuím jest přáti srdečně hojného zdaru a — dlouhého života. Z „Ljubljan. Zvonu" dovídáme se dále o důležitých dvou událostech: o zakoupení pozemku pro vystavění slovinského Národního domu v Terstu za 320.000 K a ustavení se nového národního družstva v Celji „Lastni dom". Konečně táž revue věnuje vřelá slova Stanko Vrázovi, jehož padesátiletí ode dne úmrtí právě nadešlo.

Slavanskij Věk seznamuje v posledním čísle čtenáře své — tedy kruhy hlavně ruské — ve zvláštní studii s novými proudy v českém umění a literatuře. Je to studie informativní a úplně vyčerpávající všechny vynikající momenty našeho literárního i uměleckého života. Táž revue přináší v ruském překladě českou novelu „U tkadlců" od J. Finberka a ruský překlad básně Svatopluka Čecha „K Čechům".

Černohorský „Književni List" se značným zadostučiněním rozepisuje se o velkém úspěchu, jaký mělo v divadle v Nové Střelici drama knížete Nikoly „Balkanska Carica". „Književni List" cituje četné hlasy severoněmeckých novin, které jsou vesměs vysoce lichotivé pro knížecího dramatika.

Vienac velmi zdařile polemisuje s ruským spisovatelem, skrývajícím se pod jmenem Savič, jenž do pařížské „La Revue" napsal článek o tom, jak mnozí ruští spisovatelé (Solověv, Tolstoj a j.) měli odpor a posmívali se vlastenectví. Anonym chorvatský zrevidoval důkladně ci-

táty ruského pseudonyma a shledal, že Savič nestoudně falšoval a zkrucoval slova Solověvova i ostatních domnělých odpůrců vlastenectví.

* Ježeměsjačnyja Sočiněnija v krátké, ale zajímavé poznámce píší o t. zv. Puškinově talismanu. Myslilo se až posud, že prstenem, o němž Puškin často mluvíval co o svém talismanu, je onen prsten, jejž Puškin před smrtí s prstu sňav odevzdal podplukovníku Dansaceovi. Prsten ten po smrti podplukovníkově stal se majetkem V. J. Dahla a nyní jest majetkem básníka K. R. (velkoknížete Konstantina Konstantinoviče). Jak ale novějšími nálezy bylo zjištěno, jest toto domnění mylné a pravým talismanem Puškinovým byl zcela jiný prsten. Byl to prsten, na němž byl vyryt hebrejský nápis: „Simcha, syn ctihodného rabbi Josefa, budiž mu čestná památka". Prsten ten sňat byl s prstu Puškinova až po jeho smrti básníkem Žukovským. Syn Žukovského daroval prsten Puškinův s hebrejským nápisem Turgeněvu a po smrti tohoto stal se majetkem „Puškinského Musea" v Alexandrovském lyceu. A že právě tento prsten byl talismanem Puškinovým, to dokazuje čtyřverší, nedávno v pozůstalosti A. A. Majkové nalezené:

Příteli můj! Od zločinu,
od osudu nových ran,
od zrady a zapomnění
chrání mě můj talisman!

A pod těmito řádky jest čtverý otisk do vosku prstenem s hebrejským nápisem: „Simcha atd." Jest tedy tento prsten považovati za pravý Puškinův talisman.

Istoričeskij Věstnik má obzvláště hojný obsah, hlavně memoirových článků. Zajímavou jest historická črta „Ruská krasavice minulého století, M. A. Patkulová rozená markýza de Traverser".

V „Russké Mysli" píše známý literární historik Skabičevskij „Z denníku starého kritika", velmi to zajímavé glossy k soudobé belletrii ruské. — V téže revui píše N. Binštok o tom, co stojí státy ozbrojený mír. Dle přesných statistických výpočtů zjišťuje autor, že kdyby evropské státy nebyly od r. 1865 zvětšovaly stále počet vojska, byly by během 12 let (tedy do r. 1877.) zaplatily veškery své dluhy. Zvýšováním počtu vojska v míru nejen že staré dluhy nejsou zaplaceny, nové dluhy vzrůstaly, tak že nyní ročně stojí ozbrojený mír evropské státy okrouhlou sumu deseti miliard franků! Strašlivá jest tabela ztrát, jež v XIX. století byly válkami způsobeny. Tabelu tu podává autor dle vypracování londýnské „Peace Society". Bylyť v XIX. století vedeny tyto hlavní války a utrpěny při tom tyto ztráty:

	Zabito:	Válečné výdaje:
1800—1898 Anglie s Indií	810.000 lidí.	2,000 milionů
1803—1815 Napoleonské války	5,000.000 »	25.315 »
1812—1815 Anglie—Amerika	30.000 »	1.400 »

		Zabito:	Válečné výdaje:
1828	Rusko—Turecko	120.000 »	400 »
1860	Španělsko—Portugaly	160.000 »	710 »
1830—1847	Francie—Alžír	100.000 »	950 »
1848	Evropské revoluce	60.000 »	250 »
1854—1856	Krymská výprava	790.000 »	8.500 »
1859—1860	Anglie - Čína	60.000 »	690 »
1859	Italské války	65.000 »	1.500 »
1861—1865	Amerika—Anglie	951.000 »	50.000 »
1860 - 1865	Francie—Mexiko	65.000 »	1 000 »
1864	Dánsko—Prusko	10.000 »	360 »
1866	Prusko—Rakousko—Italie	95.000 »	1.650 »
1864—1870	Brasilie—Paraguay	330.000 »	1.200 »
1860—1874	Anglie—Nový Zeland	25 000 »	275 »
1870—1871	Francie-Německo	365.000 »	12.875 »
1877	Rusko—Turecko	344.000 »	6.452 »
1878—1880	Anglie—Afganistan	80.000 »	875 »
1884	Francie—Tonkin	30.000 »	? »
1885	Srbsko—Bulharsko	15.000 »	775 »
1894	Čína—Japonsko	25.000 »	1.500 »
1897	Řecko—Turecko	? »	160 »
1898	Amerika—Španělsko	90.000 »	4.000 »
1800—1899	Anglie - Afrika	190.000 »	800 »
1899— ?	Anglie - Transvaal	17.500 »	6,000*) »

Jak strašný to obraz XIX. století!

Dr. B. Prusík.

Knihopis.

J. Otto v Praze:

Ottův atlas zeměpisný. Pomocí řady odborníků vydává Česká společnost zeměvědná. Rediguje Prof. Dr. Jindř. Metelka. Str. 1—2. Z dějin kartografie. List č. 3. Planigloby. Tvárnost půdy a rostlinstvo na zeměkouli. Země kol severního polu. Č. I.—V. List č. 29. Britské ostrovy. Průmyslná oblast středního Skotska. Hlavní průmyslná oblast Anglie. Okolí Londýna.

Florian Koudelka: Lidové léčení dobytka. Přednáška z III. sjezdu č. přírodozpytců a lékařů v Praze. (Výškov 1901, nákl. vlastním.)

Hejda a Tuček:

Otylost, dna, cukrovka. Naps. Doc. MUDr. Vlad. Mladějovský. Biblioteka lék. spisů populárních II. Redig. MUDr. D. Panýrek. 80 h.

*) Bylo tedy nejvíce lidí zabito v Napoleonských válkách (5,000.000), nejméně v Dánsko-pruské válce (10.000); nejdražší válka byla mezi Anglií a Amerikou r. 1861—1865 (50.000 milionů), nejlacinější řecko-turecká (160 milionů).

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze. Nákladem vlastním.

O královské oboře.

Bylo by zajisté zbytečno vykládati, čím jest velikým městům rozsáhlý, dobře pěstovaný veřejný sad. Také Praha má na štěstí svou »královskou oboru«, která dosud šťastně byla uchráněna všech snah parcelačních a zajisté také v budoucnosti bude uchráněna následkem svých zvláštních právních poměrů a následkem všeobecného nyní přesvědčení o důležitosti veřejných sadů. Zvláště populární stala se královská obora od dob, kdy tu byly pořádány veliké výstavy jubilejní, národopisná a technická, a byla-li královská obora dříve oblíbenou, stala se od těch dob pražskému obyvatelstvu nezbytnou. Královská obora, byť i rozlohou nerovnala se sadům jiných velkých měst,*) přece vyniká nad jiné sady nejen pečlivou úpravou a vzácností různých druhů rostlin, jež i zkušené odborníky láká, ale i obzvláštní svěžestí, jež se, díky vlhké poloze sadu, udržuje i v parných dnech letních. Avšak málo kdo z těch, kdož sobě hoví v příjemném chladu staré části parku, neb s rozkoší vdechují opojnou vůni mladého porostu nově založené části jehličnatého lesa, připomene sobě, že bývala tu kdysi skutečná obora, pečlivě uzavřená všem nepovolaným, do níž vkročiti za jistých okolností zakázáno bylo i pod nejpřísnějšími tresty. Bývalať obora vždy majetkem krále Českého a chována v ní zvěř a později pořádány tu také různé zábavy královského dvora. Není účelem těchto řádků líčiti osudy královské obory v různých, někdy velice bouřlivých dobách a za různých pánů, z nichž zvláště císař Rudolf II. svůj oblíbený sad neobyčejně zvelebil.

Avšak dnes, kdy královská obora jest veřejným sadem, každému známým a každému přístupným, nebude snad od místa několik po-

*) Královská obora má rozlohu 115 ha, Prater ve Vídni 1712 ha, Bois de Boulogne v Paříži 875 ha, Thiergarten v Berlíně 209 ha, Grosser Garten v Drážďanech 155 ha.

známek o tom, jakým způsobem a kdy odevzdána byla královská obora veřejnému užívání.

Péče o tento královský majetek neustávala ani po tom, kdy král český přestal sídliti v Praze; teprve ve válečných dobách kolem roku 1742 spustil sad tou měrou, že toliko naléhavé žádosti stavů českých podařilo se zabrániti, aby královská obora nebyla zrušena.

Tou dobou nebyla již královská obora tak přísně uzavírána, naopak byla vždy více a více navštěvována obecenstvem pražským. Veřejným sadem stala se královská obora, když přenechána byla stavům království Českého v užívání. Nynější bubenečský sad povstal spojením dvou původně samostatných zahrad, jež byly v různých dobách odevzdány stavům v užívání. Sluší v té příčině rozeznávati mezi vlastní královskou oborou a tak zvanou štěpnicí. Obě tyto reality byly dříve od sebe odděleny zdí, která se táhla od západního konce královského letohrádku (lovčího zámku) přímo k řece. V královské oboře nalézal se lovčí zámek, nynější budova I. restaurace a poplužní dvůr s pozemky; štěpnice pak, k níž náležela myslivna při bráně v obci bubenečské, rozkládala se až za nynější viadukt státní dráhy rak.-uherské u silnice vedoucí k císařskému mlýnu.

Přední daleko větší část nynějšího sadu, totiž královská obora, byla se všemi staveními a pozemky ponechána na konci 18. století v užívání in partem salarii nejvyššímu lovčímu zemskému, hraběti Černínovi.

Roku 1803 učinil tehdejší purkrabí Jan Rudolf hrabě Chotek Jeho Veličenstvu návrh, aby se příjmy bubenečské obory při uprázdnění místa nejvyššího lovčího zemského ponechaly užívání a správě stavů království Českého s podmínkou, že se těchto příjmů pod správou nejvyššího purkrabí užívati bude k přiměřené úpravě budov v oboře, jakož i k vysazování a udržování stromů na místech určených k procházkám. Zároveň učinil dotčený nejvyšší purkrabí s nejvyšším lovčím hr. Chotkem, a jak stavům bylo oznámeno, také jaksi jejich jménem, dne 30. července 1803 smlouvu, podle které užívání královské obory již za živobytí nejvyššího lovčího bylo tehdejšímu nejvyššímu purkrabí a jeho nástupcům v úřadě postoupeno k tomu účelu, aby na těchto pozemcích byly zařízeny veřejné sady pro pražské obecenstvo. Za toto ponechání pojištěn nejvyššímu lovčímu hr. Černínovi doživotní roční důchod 2500 zl., to jest táž suma, kterou bral tenkráte jako nájemné ze dvora v oboře, kdežto nájemce měl nájemné na dále odváděti do fondu domestikálního. Uvedená

opatření byla dle ministerialního přípisu dvorního kancléře z 25. června 1804 na nejvyšším místě schválena s ustanovením, že královská obora s příslušenstvím má býti věnována navrženým způsobem k zotavení pražského obecenstva, že má býti k tomu účelu na náklad stavovského domestikálního fondu zařízena a lovčí zámek za obydlí upraven a konečně svoleno, aby byla s oborou spojena štěpnice, kterou již před tím dřívější purkrabí hrabě Rottenhahn obecenstvu otevřel a upravil.

Skutečné spojení štěpnice s oborou nebylo však ihned provedeno, neboť štěpnice byla pak i na dále ponechána k užívání nejvyššímu purkrabí, ovšem již r. 1808 nejvyššímu purkrabí Janu Rudolfu hraběti Chotkovi s výslovnou podmínkou, že zahrada bude jako dosud i na dále přístupna obecenstvu. Také následující nejvyšší purkrabí hrabě Kolovrat a Karel hrabě Chotek užívali štěpnice tímtéž způsobem a s toutéž podmínkou. Po odvolání nejvyššího purkrabí Karla hraběte Chotka vznesli stavové k návrhu stavovského výboru zemského na Jeho Veličenství prosbu, aby J. V., poněvadž není zvláštního nejvyššího ustanovení v příčině štěpnice, ráčil spojení její s kr. oborou, v r. 1804 již povolené, definitivně vysloviti a aby správa a užívání štěpnice, tak jako tomu jest v příčině kr. obory, byla odevzdána stavům.

Dle dekretu dvorské kanceláře ze dne 6. května 1845. »ráčilo jeho Veličenství prosbě českých stavů, aby jim byla ponechána správa a užívání štěpnice bubenečské, nejmilostivěji vyhověti, jakož i povoliti, aby se štěpnice bubenečská s tamní oborou definitivně spojila a aby štěpnice přešla ve správu a v užívání českých stavů rovněž tak, jako se to stalo již dříve s oborou a to s tou podmínkou, že mají tyto definitivně spojené sady jako posud býti ponechány, pražskému obecenstvu pro zábavu a že mají býti vydržovány z fondu obory a kdyby nedostačoval, z fondu domestikálního, dále že volné nakládání těmito sady zůstává výslovně vyhraženo Jeho Veličenství jako králi Českému«.

Na tomto základě byla pak štěpnice král. dvorním úřadem stavebním řádně odevzdána stavovskému výboru zemskému. Z vylíčeného jest patrno, že králem Českým jakožto majitelem královské obory a štěpnice poskytnuto bylo českým stavům užívání těchto sadů se všemi právy i břemeny usufruktuáře a s dalším závazkem, že sady mají býti »věnovány k zotavení pražského obecenstva« a že mají býti se zřetelem k tomuto účelu pěstovány a udržovány. Podle § 29. ústavy zemské z 26. února 1861 a následkem usnesení

sněmu království Českého z 20. dubna 1861 přešlo také užívání bubenečských sadů z dosavádního stavovského výboru zemského na nový zemský výbor. Již sám účel, za kterým byly bubenečské sady odevzdány ve správu stavů, nese s sebou, že »užívání« stavům propůjčené nemůže býti zdrojem příjmů, nýbrž že jest břemenem, převzatým v zájmu veřejnosti. Výdaje na udržování sadů, původně dosti nepatrné, rostly postupem času, neboť kdežto původně převládala plocha, věnovaná polnímu hospodářství, jest nyní celé území královské obory i štěpnice věnováno úpravě sadové. Stejnou měrou klesal ovšem, následkem obmezení ploch, věnovaných polnímu hospodářství, také příjem ze sadu.

Zajímavým jest knihovní stav, týkající se královské obory. V zemských deskách nalézal se od r. 1600 na listech držebností tento zápis: při královské oboře: »Thiergarten in Bubenč. Possedirt kgl. Kammer in der Verwaltung der Herren-Stände«, při štěpnici pak: »Thiergarten in Stern sammt Baumgarten in Bubenč. Possedirt k. k. Kammer, dermal in der Verwaltung des k. k. Hofbauamtes«. Za příčinou jednání o náhradu za pozemky zabrané k stavbě rak. uh. státní dráhy domáhal se stavovský zemský výbor toho, aby uvedený zápis byl změněn v označení »pro Jeho Veličenstvo jako krále Českého, ve správě a užívání p. p. stavu.«

Avšak této žádosti nebylo vyhověno a bylo ustanoveno, aby na zápisu král. obory a štěpnice v desky zemské pro »c. k. Komoru« ničeho nebylo měněno a aby tímtéž způsobem byly zapsány v stálý katastr daně pozemkové.

Při zakládání nových knih pozemkových bylo při kr. oboře ve Hvězdě se štěpnicí v Bubenči vloženo vlastnické právo pro »c. k. dvorní erár« a při kr. oboře v Bubenči rovněž pro »c. k. dvorní erár« a při tom poznamenáno právo správy pro zemský výbor.

K žádosti zemského výboru udělil nejvyšší hofmistrovský úřad v r. 1879 zásadní svolení, aby král. obora a štěpnice byly spojeny v jedno těleso knihovní a aby na listě držebnosti byl vyznačen faktický poměr, »že tato knihovní tělesa spravuje a jich užívá zemský výbor,« aby však odvolatelnost (prekäre Natur) tohoto poměru byla vyjádřena dodatkem »bez újmy neobmezeného práva nakládání, jež nejv. rozhodnutím z 3. května 1845 Jeho c. k. ap. Veličenstvu pro budoucnost bylo vyhraženo«.

Ke skutečnému provedení tohoto zápisu však nedošlo, tak že i dnes ještě bubenečský sad podle knihovního stavu sestává z dvou různých částí, z nichž jedna knihovně dokonce náleží ku vzdálené

oboře ve Hvězdě. Ve skutečnosti dnes ovšem nikdo by tohoto rozdělení více nepoznal.

Z vylíčeného jest patrno, že královská obora není vlastně »zemským sadem«, jak obvykle bývá nazývána. Vlastníkem jest český král a zemský výbor je správcem a užívatelem; nemůže tedy zemský výbor ani sněm podstatou této nemovitosti volně nakládati, zvláště jakoukoli část její zciziti, nýbrž jest v té příčině vázán svolením nejvyššího hofmistrovského úřadu. Jakožto majetek krále jest také královská obora podle § 5. zákona obecního územím vyňatým z působnosti obce bubenečské, k níž jinak katastrem náleží. Odpadá tedy v příčině královské obory a štěpnice všechna kompetence dotčené katastrální obce a následkem zvláštního ujednání, jež se stalo mezi súčastněnými činiteli, vykonává zde funkce samostatné obecní působnosti zemský výbor, funkce přenesené působnosti obecní pak příslušný politický úřad.

Jest tedy patrno, že královská obora jakožto majetek krále a území z obce vyňaté zaujímá zvláštní právní postavení. Neobešlo se však i zde bez pokusu, učiniti z král. obory obyčejný »erární majetek«. Tento pokus učinila vídeňská vláda, když jednalo se o výkup pozemků, potřebných v král. oboře ku stavbě státní dráhy rakousko-uherské. Poněvadž zabráním těchto pozemků k stavbě dráhy zmenšil se příjem zemského výboru jakožto užívatele sadu, podal stavovský zemský výbor v r. 1851 Jeho Veličenstvu prosbu, aby mu vzhledem k velikým nákladům na udržování sadů byla přenechána náhrada, která bude podnikatelstvem dráhy zaplacena za zabrané pozemky.

Na tuto žádost dostalo se zemskému výboru vyřízení, že ministerstvo vnitra vzhledem k zápornému vyjádření ministerstva financí neuznalo za vhodné, předložiti tuto žádost s přímluvou. Zemský výbor usnesl se však, podati novou žádost Jeho Veličenstvu a poukázati v ní k těmto okolnostem: Z vyřízení ministerstva vnitra jest patrno, že z toho důvodu nepředložilo žádost k nejvyššímu rozhodnutí, poněvadž mělo za to, že jedná se o přenechání náhrady náležející nejvyššímu erár u, avšak tomu není tak, neboť královská obora a štěpnice náležejí J. V. jako králi českému a jsou tedy soukromým majetkem každého krále Českého a nemá tedy o této žádosti rozhodovati c. k. vláda, poněvadž se nejedná o státní majetek.

Nicméně oznámilo v r. 1853 ministerstvo vnitra stavovskému výboru zemskému, že se v souhlasu s ministerstvem financí opět usneslo, žádost zemského výboru nepředložiti, »poněvadž není

správným náhled zemského výboru, že kr. obora a štěpnice jsou soukromým majetkem J. V., ježto by tento náhled znamenal, že král Český jest osobou soukromou. Jmenovaná ministerstva naopak mají za to, že obora a štěpnice jsou součástí celého státního majetku«.

I požádal tedy zemský výbor finanční prokuraturu, aby hájila oproti jmenovaným ministerstvům práva Jeho Veličenstva jako krále Českého, ježto § 287 obč. zák. přesně definuje pojem státního majetku t. j. věcí, kterými se uhražují státní potřeby a od tohoto státního majetku rozeznávati sluší jura personalissima jako: práva lesní, reservátní honitby a t. d. Finanční prokuratura však odepřela intervenci v této věci a spor vlekl se dále až do r. 1859, kdy rozhodnutím Jeho Veličenstva bylo nařízeno, aby otázka českými stavy žádané náhrady za ušlé užívání pozemků v kr. oboře a štěpnici byla ponechána ve své míře«.

Stavovský výbor zemský neobdržel tedy sice žádné náhrady za pozemky zabrané k stavbě státní dráhy rak.-uherské, nicméně uhájil svého stanoviska v příčině právního poměru tohoto majetku královského. Neboť ačkoli se od té doby několikráte ještě jednalo o náhradu za pozemky, zemi jakožto užívateli sadu odebrané, neopakoval se více pokus, aby král. obora byla prohlášena za »součást celého státního majetku«. Také se neopakovala více intervence kteréhokoliv ministerstva, nýbrž ve všech otázkách, týkajících se poměrů majitele k užívateli rozhoduje nyní instance, jedině k tomu povolaná, totiž nejvyšší hofmistrovský úřad Jeho Veličenstva.

Neobmezené původně užívání všech pozemků a budov k sadům náležejících, jež vykonával stavovský výbor, doznalo během doby toliko jediného obmezení, totiž v příčině královského letohrádku čili t. z. lovčího zámku. Jako o nájmu poplužního dvora a restaurace, rozhodovali původně stavové také o tom, komu má býti propůjčen letohrádek za letní obydlí. Rozhodnutí to učinili však stavové v ten smysl, že ponechali letohrádek nejvyššímu purkrabí. Již nejvyšší purkrabí Jan Rudolf hrabě Chotek, jenž jak svrchu uvedeno, byl vlastním původcem toho, že královská obora stala se veřejným sadem, obýval letohrádek následkem usnesení sněmu z r. 1804 a uvolil se platiti za to roční nájem 500 zl. Avšak stavové nepřijali tohoto nabídnutí »majíce za svou povinnost, aby z vděčnosti poskytli své hlavě (chef) toho obydlí bezplatně«. Také jeho nástupcům v úřadě nejvyššího purkrabí byl královský letohrádek od stavů českých propůjčován. Po odvolání hr. Karla Chotka v r. 1843 nebyl úřad nej-

vyššího purkrabí více obsazován (vyjímaje krátkou dobu úřadování hr. Stadiona) a od r. 1850 propůjčovali pak stavové užívání letohrádku c. k. místodržiteli, jenž po jistou dobu byl zároveň předsedou stavovského zemského výboru. Tato okolnost zvláště způsobila, že disposiční právo stavů stalo se zdánlivě pochybným. Po vydání zemské ústavy z r. 1861 a po oddělení funkce c. k. místodržitele jakožto chefa politické správy zemské od funkce nejvyššího maršálka zemského jakožto předsedy sněmu a zemského výboru, vznikl o disposiční právo v příčině královského letohrádku spor mezi zemským výborem a zemskou politickou správou, jenž rozhodnut byl v ten smysl, že Jeho Veličenstvo jakožto vlastník královské obory vyhradil sobě toto právo a propůjčuje užívání letohrádku od případu k případu chefu politické správy zemské.

Ještě několik slov o názvu bubenečského sadu. V ústech pražského obecenstva ujal se všeobecně název »Stromovka« a teprvé v poslední době počíná se opět užívati názvu »královská obora«. Bylo již svrchu k tomu poukázáno, že sad bubenečský skládá se ze dvou původně samostatných částí. »královské obory« a »štěpnice«. Posléze uvedená část byla německy nazývána »Baumgarten«, název ten přešel pak na celý sad a libovolným překladem vzniklo zcela neodůvodněné a nečeské pojmenování »stromovka«, ačkoli právě ona část sadu, která německy označena jest názvem »Baumgarten in Bubenč« ode dávna byla nazývána »štěpnicí«. Název ten udržel se i dnes ještě mezi staršími pamětníky zvláště proto, poněvadž v této části sadu skutečně dříve byly pěstovány ovocné stromy.

Nejsprávněji slul by ovšem spojený sad »královská obora a štěpnice«, avšak jest přirozeno, že vhodnějším pro skutečnou potřebu jest pojmenování kratší a jednotné a že jen takové pojmenování může se trvale ujmouti. Tu pak jest ale zajisté správnějším, užívá-li se pro celý sad jména »královská obora«, jež ode dávna a bez odporu příslušelo daleko větší části nynějšího sadu, nežli názvu »stromovka«, jenž vznikl nesprávným překladem německého jména části daleko menší a ke královské oboře teprve později připojené.

Dr. A. Dokupil.

Po stopě Havlíčkově v Brixenu.

K padesátiletému internatu Havlíčkovu. Píše Dr. Jos. Karásek.

(Dokončení.)

Spolu s Havlíčkem byl v nedalekém Neustiftu, kde bydlí jmenovaný školní rada, dr. Mitterrutzner, internován jakýsi uherský biskup, jehož jména jsem se nedopátral; také sem přišli dva italští hrabata z Milána, ale za krátko na to je převezli do Kufsteinu. Byl tedy Brixen malým Eldoradem vypovězenců a politických provinilců, kteří byli nepohodlni tehdejšímu policejnímu systemu Bachovu.

Rozloučil jsem se s ochotnými manželi Peerovými co nejsrdečněji a za dobrých auspicií ubíral jsem se k »Elefantu«, kde jsem na štěstí starou paní Mayrovu zrovna zastihl. Nynější majitel hotelu mne s počátku odbýval, že o domku Havlíčkově bylo již tolikráte psáno, ba že před lety zde byla česká spisovatelka, která mínila, že onen domek musí podati »národu«, ale já se nedal odbýti, řka, že ještě jiní přijdou po mně a budou zase psáti, nyní že třeba skontrolovati, co se v Brixenu o Havlíčkovi ještě ví.

A smířili jsme se. Domek má pro p. Haysse cenu materielní, on má tam vinné sklepy, pro nás ideální — bydlel v něm náš Havlíček. Snad se dá oboje spojiti; dům zůstane majetkem p. Haysse a národ český dá na něj zasaditi desku, jako učinili Němci Goethovi v Torbole.

Rozumí se, že jsem u „Slona" v podstatě totéž slyšel co u lékárníkových.

Jméno „Havlíček" vyslovovala stará paní podle slyšeného zvuku — jenom a trochu prodlužovala, tedy jako Hávliček.

Ach jak by se nepamatovala na Havlíčka a jeho choť a Zdenku! S Julií byla docela v železných lázních r. 1852 v Rabbi, v jižním Tyrolsku (Nonnsthal). Julie byla nemocná, chudokrevná, a pí. poštmistrová znala již hojivý účinek těchto lázní, poněvadž v nich byla již r. 1851. Julie dělala dojem útlocitné dámy z lepší rodiny; ostatně měli Havlíčka také všichni rádi*), ale dětem byla přece milejší Julie.

Původně bydlel v domku jen strážce vinných sklepův, teprve na žádost Hebrovu, zvláště když přijela z Čech Julie se Zdenkou,

*) Havlíček píše: »Vůbec je tento hostinský od Slona (spolu zdejší poštmistr) i jeho paní dobrý člověk, s kterými dobře vycházíme«.

dali poštmistrovic nábytek do domku, z kteréhož — jak také z článku p. Seykory známo, celoročně platili Havlíčkovic 60 zl. Peřiny měli své, kávu si dělali sami, ale dva obědy brali z hostince; vím, co stály, ba i co dostávali. Vína brali půl litru; večeři mívali zřídka kdy od „Elefanta“; jídlo jim nosila služka jejich; příbor měli svůj. Celkem žili v Brixenu lacině a skromně. Mléko brali od vedlejšího sedláka (Eisgrubera, přezdívka), s nímž prý Havlíček rád hovořival; škoda, že sedlák také již zemřel.

Když měl Havlíček rodinu v Brixenu, chodíval do hostince obyčejně odpoledne; dokud byl sám, v poledne a večer. Rád sedával na terasse, odkud je milá vyhlídka a hovořival se sklepníkem Mayrovým, jakýmsi Fr. Mokrá (pí. Mayrová vyslovila Mukra) — ženský rod patrně podle křticího listu, v němž byla patrně označena jen matka a syna pak jmenovali podle matky — který byl také Čech. Ti spolu prý mnoho mluvili.

S jiné strany jsem se dověděl, že kancelista Listopad, který byl v Brixenu asi 40 let, rád se vynášel známostí s krajanem svým, Havlíčkem, a velice často o něm vypravoval. Ba Listopadovi se známí jeho pro neustálé vychlubování se „velikým krajanem“ posmívali a samotnému jemu dali přezdívku „Havlíček“ — „Der Havlíček kommt!“

V jakém styku nebo poměru tento Listopad byl k Havlíčkovi, nemohl jsem dále konstatovati.

Mezi řečí se pí. Mayrova mile usmála a tázala se mne, jsem-li Pražák, čímž mne přivedla do jakýchsi nesnází. Poněvadž mně dala tuto otázku beze vší souvislosti, odpověděl jsem jako onen ruský žurnalista na polovic ano, na polovic ne.

„Já se jen proto ptala,“ omlouvala se pohyblivá stařenka, „že jste Havlíčkovi velice podoben. Mluvíte také tak rychle jako on, a máte celou jeho výslovnost. Ale Havlíček se jinak česal; vlasy měl vzhůru, na stranu, to je největší rozdíl mezi Vámi nehledě k vousům. Jinak připomínáte velice Havlíčka!“

Poněvadž zaznamenávám jiné věci, uvádím i tuto malichernost. Ze všeho vypravování slaré paní bylo viděti, že ráda vzpomíná na tuto rodinu. Muž jí zemřel r. 1856, tedy zároveň s Havlíčkem.

Havlíček přijel do Brixenu dva dni před štědrým večerem 1851; bylo mu třicet let a dva měsíce. Zima prý byla tenkráte krutá. Na podzim r. 1853 poslal Julii se Zdenkou napřed do Čech,

poněvadž již věděl, že bude při sňatku císařově amnestován a obával se, že by choť jeho zimního přesídlení nesnesla. Na sv. Jiří, dne 24. dubna 1854 byl již z Brixenu pryč.

Zdenka uměla zcela dobře německy a v Brixenu také chodila do školy.

Když jsem se vrátil od domku Havlíčkova, zastihl jsem u jídla choť p. Haysse, druhou společnici Zdenčinu. Od ní jsem se dověděl nový moment ze života Havlíčkova, na který mne dosud nikdo neupozornil. Havlíček totiž psal u krajského soudu v Brixenu; kolikrát by k němu tam se Zdenkou vyběhly! Ale proč psal — byl-li za to placen, byl-li k tomu nucen, nebo dělal-li to snad sám, dobrovolně, z dlouhé chvíle, na celou řadu otázek jsem nemohl obdržeti žádoucí odpovědi.

To byly celkem zprávy, které jsem slyšel o pobytu Havlíčkově v Brixenu. Když jsem si přečetl zajímavý článek p. Seykorův, viděl jsem, že nemohu říci mnoho nového, ale okolnosti učinily článek o Havlíčkovi znova aktuelním. Nutno bylo revidovati, kdo znal ještě českého exulanta.

Připomínám ještě, že Julie říkala, že se v domku onom v noci bojí. Jarošovic tu byli dvakráte, zůstávali v č. 11. a tu bylo vždy veselo a plno radosti u Havlíčků.

Pod večer kráčel jsem s p. Schmidtem k domku, v němž bydlil Havlíček.

Domek tento vidí každý cestující již s dráhy, a to s té strany, jak byl zobrazen ve „Světozoru“ r. 1891. V „Zlaté Praze“ 1886 (č. 15.) vyšlo facsimile vlastnoruční kresby Havlíčkovy, jak si domek na památku namaloval. (Elephantenstöckl.)

Přijíždíme-li od nás, se strany od Franzensfeste, tedy u samotného Brixenu je nám nápadna obrovská budova s kostelem; to je Vicentinum. Sotva jsem projeli strážní domek č. 143, máme přímo pod sebou dům Eisgruberův a dále stojí nápadně jakási věž a vedle ní v levo alpská, bíle natřená salaš, s obyčejnou střechou, zatěžkanou kameny, od prostřed domku je pavlač, za domkem je zeď. To jest onen památný domek, v němž bydlel Havlíček. Se strany od města dělá mnohem příznivější dojem.

Jedeme-li z Brixenu směrem na sever, tedy vidíme za mostem v pravo kasárny, za zdí dále vojenské cvičiště s domem v tyrolském slohu, v němž bydlel setník Hebra. Pak je vysoká hráz a nad ní je jakási věž (to je lednice od „Elefanta“), pod ní

kolna a vedle náš hledaný domek s pavlačí, jež jde do polovic domku. Pod železniční hrází je salaš bývalého Eisgrubera. Za silnicí je pak strážní domek č. 143.

Podle vedlejší čtyřhranné věže, jež stojí jakoby na stráži vedle důležitého pro nás domku, nejlépe je poznati „tusculum" Havlíčkovo, jemuž schází dnes bohužel idyllické ono pozadí, jež si pochvaloval sám Havlíček.

„Tu zahrádku, cestu, trávníky, sedadla etc. jsme my si založili. Letos jsem dostal z Prahy semena květin — jahody a hrách pro Zdenku."

U domu byly tři veliké vlašské ořechy, jež později byly skáceny. V rohu u zdi, kde je nyní třešně, byl jeden ořech a kolem něho lavička se stolečkem, jak mně pan učitel Schmidt vykládal. U dveří byla třešně a pod ní lavička, kde Havlíček rád se svou ženou sedával.

Přicházíme-li od města, tedy zeď před domkem stojící zabraňuje celkovému obrazu domku. Teprve máme-li vejíti, vidíme, že Havlíček bydlil v prvním poschodí, které nám dříve za zdí připadalo jako parterre.

Vstupme do vnitř.

Nejprve nás vítá obrovská místnost, v níž v levo se jde do sklepa (způsob úplně české sklepy připomínající), v pozadí je kuchyňka, v pravo jdou schody do prvního patra, kde z předsíně na pravo jsou dva kabinety, v levo veliký, krásný pokoj s třemi okny na různo jdoucími.

V této veliké místnosti bydlil Havlíček. Směrem k severu, k Čechám, zdvihají se zasněžení velikáni nad Vahrn a Neustiftem.

Na jihu naproti je Plosse, dole před námi Brixen. Na protější straně vystupují Seespitze, Radlsee. Před obry alpskými jsou pahrbky. Vyhlídku, jak již řečeno, si pochvaloval Havlíček sám.

Julie a Zdenka bydleli v menších místnostech na pravo.

Z předsíně vede v zadu na levo pavlač.

Byl tedy příbytek Havlíčkův předsíní rozdělen. Havlíček měl tichý veliký pokoj, choť jeho bydlela naproti.

Čech vstupuje do Havlíčkova domku vždy s city vznešenějšími, v náladě sváteční.

Velice dojat loučil jsem se s učitelem, p. Schmidtem.

Jaký to dobrý člověk! Když mu pes přiběhl vstříc, nemohl tohoto věrného zvířete ani utišiti, jak ho s oddaností na smrt sahající vítalo.

Radil, abych zkusil přece ještě kuru s vodou. Vypravoval zázračné účinky léčivé vody, jak na pomníku Priessnitzově stojí. Z Indie přišla učitelka francíny a byla u nich jedenáct měsíců a uzdravila se. V únoru jim poslala z Paříže Angličanku, která tu dostala znova horečku, ale žena jeho jí dělala asi dvacetkráte denně touche a zas bylo dobře.

„My nikoho zdravého do bytu nevezmeme, jen toho, jemuž můžeme učiniti dobře."

Se slzami v očích jsem děkoval šlechetnému Němci.

*

Konče kapitolu o Havlíčkovi v Brixenu, počínám p. Schmidtem slíbené známosti své v tomto městě. První budiž on. Dobrota srdce a obětavost, jak ji Kristus a Tolstoj hlásá, stojí výše, tisíckrát výše, než nehumannost, jak bylo souzeno s Havlíčkem nebo s jinými zlým osudem pronásledovanými literáty. Běda všem těm, kteří sami souzeni budou tak, jak v Písmě Svatém stojí . . .

Ve čtvrtek dne 16. května bylo Nanebevstoupení Páně. Hostinská v „Goldenes Kreuz" si přisedla ke mně a upozornila mne, že jsem měl jíti do Neustiftu, kde se koná slavnost, jež takové lidi, jako jsem já, jistě by zajímala.

Divil jsem se její poznámce.

Zachoval se tam totiž jakýsi druh středověkých církevních her. V kapli mají figuru Kristovu, a vedle ní jsou dva andělé, kteří se neustále vznášejí nahoru a dolů, jako by obletovali postavu Kristovu, když se tato pohybuje pomocí nějaké prosté mašinerie vzhůru. Tím se znázorňuje Nanebevzetí; divadlu tomuto jsou přítomny dítky z celého okolí a radostně házejí kvetoucím bezem na Ježíška do nebes vstupujícího.

„Jistě by vás to zajímalo. Já jsem také osobně znala jistého spisovatele, velice učeného a tak nešťastného!"

Tázal jsem se, kdo to byl.

„Tirs" — vyslovila paní s nádechem lehké aspirace, jak bývá u Němců zvykem; význam kličky nad s jí byl jako Němkyni neznámý.

Neznám Thirse; ptám se, čím byl, odkud byl.

„Byl to universitní professor z Prahy. U nás v Oetzu zahynul."

Než mohla domluviti, přerušil jsem ji prudce:

„Ach, Tyrš, professor Tyrš, otec Sokolstva!“

Prof. Tyrš bydlil před svou smrtí v údolí Oetzu (Oetzthalu) v hostinci „zum Kassl“, který patří J. T. Haidovi, bratrovi nynějšího majitele „Goldenes Kreuz“ v Brixenu. V tomto „Gašthofu zum Kassl“ (jak Tyroláci říkají) je zároveň poštovní úřad, v němž byla nynější paní Haidova z Brixenu tenkráte expeditorkou. Všeobecně jí říkali „Postagnes“. Čtenář chápe, kde se manželé Haidovic z Brixenu poznali.

Tyrš nebydlil v této budově, nýbrž ve vedlejší dependanci, v mansardě. Jednak přijel v saisoně, kdy již nebylo místa na vybrání, jednak žádal sám, aby dostal tichý pokojíček, stranou jsoucí, třeba malý. Pod oknem tímto mu byla zasazena již pamětní deska, o čemž pan Seykora také psal.

Pí. Haidova vídala Tyrše denně; korrespondenci svou obstarával si v úřadovně; často s ním také mluvívala. Tenkráte prý arci nevěděla, jak slavný je to muž ve své domovině.

Bylo patrno, že je Tyrš nervově nemocen. Někdy si podepřel ruce, díval se do neurčita, nepsal nic, a dlouho a dlouho tak vydržel seděti. Před svou smrtí asi tři dni mluvil o tom, že za ním přijede jeho choť. Rád chodíval po břehu Oetzthalerache; na lidi nervosně nemocné má prý voda velkou přítažlivost. Skoro každodenně chodíval také k Piburgskému jezeru, které je asi půl hodiny od Oetzu vzdáleno.

Když onoho osudného dne (ti lidé vše věděli na datum, 14. srpna) se večer nevrátil, dali ho ihned hledati. A když druhého dne přijela paní Renata, bylo to pro ně ukrutným úkolem, sděliti nešťastné paní zdrcující zprávu. Všeobecně se myslilo, že dostal závrať a při tom spadl do bystřiny. Poněvadž bylo tenkráte špatné počasí, trvalo to skoro deset dní, než byla mrtvola Tyršova objevena.

Nalezl ji u Habichen jakýsi rybář. V tůni se objevila ruka; mrtvola nebyla již celá, prostá všeho šatu, který se odral, jak ji unášela Acha přes kameny. Později se našly také jednotlivé kusy šatův. Rybář přiběhl tryskem a celý zapocen oznámil na poště smutný nález; za to obdržel 200 zl. odměny, jež byla na objevení mrtvoly Tyršovy vypsána.

Miláček sokolstva pohřben nejprve v Oetzu, načež teprve byl převezen do Prahy. Kolik tu bylo věnců! Z Prahy dostali pak časopisy, v nichž byl zobrazen pohřeb Tyršův.

Poněvadž „Postagnes“ měla následkem úmrtí Tyršova mnoho práce, poslala jí vděčná paní R. Tyršová krásnou kytici karlovarských růží a podobiznu Tyršovu, kterou ona chová v albu jako vzácnou upomínku.

Bylo patrno, že jsme všichni tři — mezi řečí její přišel p. Haid — velice dojati. Paní se vzdálila a přinesla mně ukázat pěkně zachovanou podobiznu Tyršovu (od Bartoše).

Od té doby bylo mně u Haidových trochu tepleji, cítil jsem se tam mnohem domácněji.

*

Školní rada, dr. Mitterrutzner, tento světa zkušený encyklopedický slovník, dovršil již osmdesátý třetí rok. Takřka na den je o padesát let starší než já. Čtyřicet šest let byl na gymnasiu v Brixenu professorem, osmnáct let ředitelem, a nyní jako školní rada tráví odpočinek v Neustiftu. Klášter vydržoval své gymnasium, ale profesoři nedostávali platu; od kláštera měli zaopatření a ročně 120 zl. na šaty a knihy. Příliš skvostné postavení to arci nebylo. Ale dr. Mitterrutzner byl ode dávna čilá hlava a sem tam dovedl si přivydělávati scribendo. Největší díla jeho jsou dvě grammatiky řečí negrů z centrální Afriky, které vyšly za pomoci Vídeňské Akademie. Mitterrutzner zadal práce své skrze prof. Jägera a dostal čestného honoráře 750 zl. K těžké úloze své byl oprávněn a svědomitě se k ní připravoval. Byl totiž r. 1856 v Egyptě a přivedl s sebou do Europy šest černých synů z vnitřní Afriky, z nichž byl syn jednoho náčelníka zvláště intelligentní. Od nich se naučil jazyku Bari a Dinka, jež vydal pod titulem: „Die Sprache der Bari in Central-Afrika. Grammatik, Text und Wörterbuch (jazykem tímto se mluví v okolí Chartumu (vyslov Khartum), 1867; rok před tím vydal „Die Dinka-Sprache in Central-Africa“; je to velice těžká řeč asi dvanácti různých kmenů; ke grammatice jsou připojeny texty z evangelia a lexikon německo-italský. Jak patrno, byly obě grammatiky určeny pro missionáře, by se již v Evropě mohli připravovati na těžký svůj úkol v Africe.

To jsou ovšem věci svědčící o neobyčejně hluboké učenosti spisovatelově, ale nás zajímal Mitterrutzner ještě po jiné stránce, když se nám totiž představil, že také pracoval trochu v slavistice a že zná „slovinski jezik“, jemuž se sám od sebe naučil.

Když dr. Mitterrutzner obdržel r. 1866 řád Františka Josefa, přinesly německé listy jeho biografii, kterou po slovinsku v Škod-

ni Danici přeložil Luka Jordan, redaktor onoho časopisu. Mitterrutzner se mu za to poděkoval, načež mu Jordan poslal slovinskou grammatiku Janežičovu a vyzval ho, aby za čtyři neděle podal zprávu o svých slovinských pokrocích. Brixenský profesor se dal tedy do učení a za čtyři neděle napsal Jordanovi slovinský dopis, omlouvaje se, by prominul „grehe“ — stařičký pán vplétal do vypravování slovinské významy. Jordan neváhal a celý dopis uveřejnil; grammatických chyb v listu nebylo, pouze syntaktická nedopatření.

Mitterrutzner pak odebíral Škodniu Danicu a následek této známosti slovinského jazyka byl, že sepsal v gymnasijním programu pojednání „Slavisches aus dem östlichen Pusterthal“.

Sebral tu různá slovanská jména, jež v krajině této přicházejí. O věci této psal později akademik Veselovskij. Plural jednotlivých jmen vykládal Mitterrutzner podle Miklosicha. Pojednání toto bylo docela dvakráte do slovinštiny přeloženo; jednou je přivedl v Škodni Danici nedávno zesnulý kanovník Jordan, po druhé vyšlo samostatně v překladu Milariče (?).

Stařičký pán jest i jinak zajímavá osobnost. Pro učenost svou vybrán byl za tajného sekretáře generálního sekretáře Vatikánského konsilia z r. 1870, totiž od Msgra Fesslera, biskupa ze sv. Hippolytu. O biskupu tomto mně vypravovával nebožtík tchán můj, poněvadž býval k němu zván jako přednosta tamnější stanice. Dr. Mitterrutzner byl vyhlédnut za „Geheimsekretära“ pro velikou známost jazykův a pak pro úctyhodnou učenost. Pobýval v letech 1844—45 v Římě, kde studoval zvláště francouzsky a anglicky; italštinu ovládá jako mateřský jazyk a v rozhovoru to jen srší italskými a latinskými citáty.

Tempi passati! a zamyslil se, jako by chtěl rychle přelétnouti délku svého požehnaného působení. Už jde do devátého křížku! A jak skromně žije; za den vypije osminku vína, večer jí kaši jako malé dítě, ale odměřenost a pravidelnost tato ho drží.

Prahu zná také, kráčel přes Vltavu, ví, kde odpočívá sv. Jan Nepomucký. „Měl co dělat s nebožtíkem kardinálem Schwarzenbergem“.

A Praha se mu líbila!

Poněvadž starý pán projevil přání, abych ho ještě navštívil, umínil jsem si, že tak učiním v pátek.

V pátek dopoledne nebylo pro déšť na výlet ani pomýšlení,

odpoledne jsem šel do biskupského paláce k veledůstojnému provinciálu milosrdných bratří z Vídně, p. Sobelovi, jenž provázel kardinála Gruschu do Arco. Ale důstojný pán nemohl se mnou jíti do Neustiftu, poněvadž měli visitaci semináře.

Teď teprve se objevilo, že jsme vlastně již staří známí! Byl jsem před lety pozván drem. Dvorským na oběd k Milosrdným bratřím, kde jsme se seznámili. Provinciál umí všechny možné jazyky a jako slezský rodák umí ovšem také česky, mimo to je znám jako na slovo vzatý botanik.

Za pobytu svého v Gorici sepsal slovinskou lékařskou terminologii (v níž hlavně užil za základ našich terminů), a v Praze znal celou naši starou generaci, počínaje Palackým, s nímž několikráte seděl; zvláště byl důvěrným přítelem Vojty Náprstka, ba domácím lékařem u Halánkův.

Dojmy ještě příliš čerstvé.

Vypravování p. provinciála a zájem jeho o naši slovanskou vědu, protáhly návštěvu moji, že pak již nebylo pomyšlení na výlet do Neustiftu k šk. r. dru. Mitterrutznerovi.

A když jsem v sobotu, dne 18. května, odjížděl z Brixenu, v duchu ještě jsem pozdravoval úctyhodného poustevníka v Neustiftu. Snad se ještě sejdeme a pak uslyším, co by byl dr. Mitterrutzner ještě vypravoval.

Tím končí známosti mé v Brixenu.

Řádky těmito chtěl jsem zachytiti vzpomínky, jaké ještě po padesáti letech v Brixenu o Havlíčkovi trvají; mimo to bych rád dal podnět k tomu, aby na domek, v němž bydlil Havlíček, byla zasazena pamětní deska. Je to čestnou povinností našeho národa a při známé obětavosti a nadšení českého lidu dá se to provésti.*)

Dr. Josef Karásek.

Z let 1619—1648.

Napsal Karel Adámek.

(Dokončení.)

Když se obyvatelé písečtí o kapitulaci radili, vtrhli valonové a kozáci průlomem do města a hrozně tam řádili.

*) Najde-li návrh můj ohlasu, pak prosím, bych byl jmenován jako autor tohoto článku. Přihodilo se mně již několikráte, že stati má z »České revui« byly v novinách otiskovány, a já ani nebyl jmenován, proti čemuž se arci musím veřejně ohraditi.

„Sigmund Švantle byl na kusy rozsekán, Jan Tas proboden a v jeho domě do sta osob zamordovaných leželo, po rynku, v ulicích plno bylo mrtvol, neb do půl deváta sta lidí tam jest pobito. Více sousedů, sousedek, měštek, panen, dětí co se na žlaby rozschovávaly, ty vyhledány jsou a pomordovány, ze žlabů jako déšť krev dolů tekla, až nejvyšší přijedouce do města toho se ulekli a nad tím sami zarmouceni byvše, to, co zastíženo jest, přichránili.“

Hr. Buquoy sám bránil mečem bezbranné proti svému vlastnímu vojsku. Při tomto vpádu bylo 450 stavovských vojínů zabito. —

Na Bechyni bylo té doby pouze 50 stavovských vojínů posádkou. Po dobytí Písku nastal v Táboře veliký strach před vpádem císařských. Posádkou tam byl pouze jeden praporec krajského lidu z Kouřimska a do 200 bázlivých Holanďanův.

Král Bedřich Falcký se vypravil v den sv. Václava r. 1620 z Prahy do Tábora. Prvého dne nocoval v Pyšelích, na den sv. Michala dojel do Konopiště, kamž k němu z Tábora Anhalt, Holoch, Šlik, Kaplíř a j. poselství vyslali se zprávou, „že ihned za nepřítelem pospíchají“, tázajíce se, „ráčí-li J. M. předce na Tábor přijeti, čili jinde se shledati“.

Na to se král Bedřich uchýlil k Sedlčanům a odtud vyjel v sobotu na úsvitě se vším komonstvem mezi armádou ku Kamýku.

5. dne měsíce října tábořilo stavovské vojsko u Zalužan a u Mírovic, král Bedřich byl té doby v ležení. Císařské vojsko a Bavoři byli rozloženi okolo Mirotic a Březnice, jsouce v „úprkovém“ postupovali ku Praze zmíněni.*)

Z vojenského ležení poslal Bedřich pod svou pečetí královskou osm psaní do Tábora, které hned hejtmanovi markrab. Moravského byly poslány.

Král Bedřich žádal Táborské zvláštním listem, „aby se všelijakými profianty opatřili, že těch dnů hr. Thurn s moravským lidem Táborem s 8.000 potáhne.“ Thurn přijel do Tábora s generálem Rakušanův a s jinými vzácnými pány rakouskými bez vojska a vypravil se přímo do ležení královského. Také v okolí Tábora panovala velká bída, „na gruntech poddaných, ve dvor-

*) V citovaném dopise Zahrádka píše: Pán Bůh račiž J. M. Kr. žehnati předsevzetí, a toho jizlivého závistníka nepřítele skoliti a strestati, a J. M. Kr. šťastného vítězství nad ním popřiti. Amen.

Dopis tento jest v archivu musea poličského.

cích, jako by perutí umetl; při městě Táboře nebylo ani koho k posloužení.*)

Ku konci září nepřítel až ku Kamenici „štráfoval“ a ku Pelhřimovu se chystal. Záměru tohoto se musel — předstihnut jsa stavovským vojskem — vzdáti.*)

Tábor byl císařskými obsazen dne 24. října 1620.

8. listopadu 1620 svedena byla bitva na Bílé Hoře.

Bedřich Falcký, maje jedině péči o svou osobní bezpečnost, v zimničném chvatu z Prahy zbaběle utekl a již 15. listopadu 1620 u Náchoda přestoupil hranice království Českého, do něhož se nikdy více nenavrátil.

II.

Zvěsti o neočekávané porážce stavovského vojska na Bílé Hoře se po celé zemi rychle rozšířily, a jak ze současných zpráv vyrozumíváme, také ve východních Čechách velké obavy vzbudily. Tak psala l. 1620 v neděli po sv. Martině rada města Poličky purkmistrovi a radě města Moravské Třebové: „Nepochybujeme než že V. Opatr. dobře povědomo jest, jak veliké těžkosti a zarmoucení kundšoftové těchto dnu pominulých všudy téměř se pronášejí, tak že čím dále vždy větší nebezpečenství se vzmáhá, lid pro obhájení království Českého a j. zemí k němu přivtělených ze všech stran se protrušuje, rozchází. Jakož i lid markr. Moravského zpátkem se zase navracuje.

Pročež za tou příčinou psaním tímto přátelským naším V. Opatr. navštěvujíce s pilností žádáme, že vedle dobrého srozumění a upřímného sousedství nám zprávu učiníte, cožby se s lidem tím, který se zpátkem zase navracuje, předsevzíti dáleji mělo a (zdali by) J. M. královská též i páni stavové markr. Moravského proti vpádu lidu císařského do měst pražských tak, aby k nám takové veliké nebezpečenství (kteréhož nás všech pane Bože rač sám uchovati) se nepřiblížilo, vstříc vejíti a těžkosti veliké pomocti ráčil.

A poněvadž kundšafství nějaké o přítomných časích míti ráčíte, že se nimi s námi sděliti a nebo pofedrovati odporní býti neráčíte“.

*) Zahrádka zmiňuje se o pověsti v Táboře rozšířené, že Bedřich do Tábora přece zajede, „snad pro opatření šancův, kteréž rozpárané toliko a nedodělané jsou a nyní v tomto běhu téměř k horšímu než k lepšímu.“

**) Archiv Musea král. Českého.

Odpověď žádali Poličtí přímo po vyslaných poslech.*)

Tehdáž posýlal Poličským o dočasných událostech noviny městský písař chrudimský Daniel Vosika, také Měchýř Poličský zvaný.**) Z Vosikova dopisu, Poličským l. 1620 v pondělí po sv. Martině (ten týden po Bitvě bělohorské) psaného, vyrozumíváme, že jim již od r. 1615 služby novinářské konal a že jim také tyto zprávy „podle zámluvy s J. Mstmi. purkmistrem a radou Poličskou učiněné" poslal.

S tímto psaním posýlal Vosika pánům Poličským dopis svého strýce Jana Píseckého, horníka a senátora na Horách Kutných, z něhož měli vyrozuměti, „k čemu se schyluje a jaké zlé začíná o všech následovati".

„Pán Bůh s námi býti rač! Jiných kundšaftů očekáváme dnešního dne, ty jací budou, uznám-li za potřebné, po schválním poslu je odešlu, na čemž ráčíte mne míti volného a ochotného. U nás ještě sice nic toho nezakušujeme, než každé hodiny se lekáme a co jiným se děje, nás že nemine, z těch kundšaftů vyrozumíváme. Pán Bůh s námi!" —***)

Poličtí také ve třicetileté válce se svými sousedy, zvláště pak s moravsko-třebovskými různé zprávy o válečných bězích a j. pilně vyměňovali.†)

---

*) Archiv zemský.

**) Archiv musea poličského. — Daniel Vosika byl r. 1592 praeceptorem školy německobr. L. 1592. v úterý po neděli Palm. pánům poličským k štědrému večeru dle odvěkého zvyku na potvrzení vzájemného přátelství blahopřál. R. 1600 byl kantorem při škole Chrudimské, ohlašuje t. r. v pátek po sv. Krišpinovi Poličským, že se bude v Chrudimi ženiti a zve je „pro ozdobu a okrasu veselí svatebního, ano i pro své J. M-stem služebné odměnění za hosté a přátele"; spolu pak žádá za podporu „nějakou částkou" k hodu svatebnímu. Týž Daniel Vosika r. 1616 v neděli po sv. Janu Křt., té doby již měštěnín a písař radní v Chrudimi, zval opět Poličské k druhému svému sňatku s Annou, vdovou po dobré paměti Mikuláši Pískovském, měštěnínu Chrudimském.

***) Psaní Píseckého, jež Vosika Poličským byl poslal a další noviny a zprávy Vosikovy jsme v poličských archiváliích nenalezli.

†) V archivu Musea král. Českého jsou zachovány těchto styků četné doklady.

L. 1623, 3. července děkovali Poličtí Moravskotřebovským za zprávy o lidu vojenském regimentu hraběte . . . kterýž v mark. moravském quartýrem zůstal a dnů nastávajících odtud do království Českého táhnouti má.

L. 1623. 27. října se Poličtí Moravskotřebovských dotazovali, jestli jim co povědomo o šířících se zprávách, že byla na hranicích uherských

III.

Ve třicetileté válce byl zvláště český východ netoliko válečnými hotovostmi, ale také neustálým pleněním domácím i cizím vojskem sužován a hospodářsky na mizinu uváděn. Východní kraje české nejvíce trpěly stálými průtahy domáciho i cizího, zvláště pak švédského vojska, jakož i posádkami, jež byly do těchto krajů také na oblomení kacířů vysílány.

Berně vojenské byly vybírány generálními profiantmistry a komisary, již byli podle krajů voleni.*)

svedena velká bitva. — O pohybech vojska na Moravě se dotazovali Poličtí v Mor. Třebové také 18. a 21. listop. r. 1623.

L. 1628. 4. září psali Poličtí Mor. Třebovským, že se v Poličce veřejně slyší a za jistou věc pokládá, že by nějaký lid vojenský J. M. C. od města Olomouce k městu Mor. Třebové a odtud k Poličce táhnouti měl, žádajíce za zprávy, je-li Moravsko-třebovským o tom čeho povědomo?

L. 1634. 2. ledna psali Poličtí Moravsko-třebovským, že není nic jistého, že by na mnoze lidu polského i něco Uhrů do králov. Českého k armádě Třebové táhnouti měl, děkujíce, že dojde-li o tom zpráva, že ji s nimi sdělí. L. 1634. 2. března Poličtí s Mor.-třebovskými sdělovali, že docházejí zprávy, že by na mnoze lidu polského i něco Uhru do králov. Českého k armádě J. M. C. v brzku táhnouti mělo, žádajíce, aby jim Třebovští ohlásili, mají-li o tom povědomosti?

L. 1634. 6. června psali Třebovským, že jich docházejí zprávy, že by něco rozraženého lidu vojenského od Slezska zpátkem do některých míst vpády činilo a veliké škody jimáním dobytka, verbováním a plundrováním měst, vsí, městeček, kterých se násilně zmocniti mohou, dělati mělo a ubohé lidi o všecko že připravují.“

V dopise tom Poličtí uváděli, „že tak byly minulé soboty Rychnov soukennický, Rokytnice, Solnice a j. okolní vesnice nočně vyrabovány a do Kostelce n. Orl. že se tyto roty strojily. Obávajíce se, že by tyto loupeživé pluky také k nim se podívati chtěly,“ Moravsko-třebovské o tom zpravovali. —

L. 1639. 4. května žádali Poličtí Mor. třebovské za zprávu, je-li pravda, že od Olomouce neb Loštic a j. strany do král. Českého do 30 kompagnií rejtharstva mašírovati mělo, a že by již v městě. Unčově své quartýry měli?

Dotazy o pohybech vojska Poličtí při pánech Moravsko-třebovských činili také r. 1639. 4. června, r. 1647. 17. července.

*) Berními komisary na Chrudimsku byli v XVI. stol. Jan z Lobkovic a na Nových Hradech, Václav Cukr z Tamfeldu a na Stránce, Diviš Slavata z Chlumu a na Košumberce, Václ. Berka z Dubé a z Lippého na Rychmburce a j. Generálním profiantmistrem na Chrudimsku byl r. 1647 Jindř. Kustoš ze Zubří a z Lipky.

V l. 1621—1652 vydala obec vysokomýtská na opatřování císařského vojska 65.221 zl. 33 kr.

V r. 1621—1628 v Chrudimi saské a císařské vojsko zle řádilo. V r. 1621 byla Chrudim tak vypleněna, že nemohla obec ani poručníka Jana Werdera vyplatiti, tak že byli císař. rychtář a někteří radní za rukojmí zajati.

V m. říjnu 1625 ležel v Poličce silný prapor regimentu Coralisova, kterýž obyvatelstvo tak hroznými šacuňky stíhal, že si obec Poličská také na platy vojákům u okolních pánů a rytířů mnoho tisíc zlatých vypůjčiti musila, z nichž potom ani úrok platiti nemohla.

V r. 1626 položili královští komisaři do Poličky, Vys. Mýta a Chrudimě pluk Pregnarovský na reformační exekuci. Na výživu tohoto lidu vojenského musila Polička král. komisaři napřed 600 kop vyplatiti.

L. 1626, 15. března, prosili Poličtí kn. Lichtensteina, aby tuto posádku přeložil, „protože se již všichni sousedé ku katolické víře přihlásili“. Dostali za odpověď, „že se na přeložení této posádky pomýšlí“.

Když však toto vojsko v Poličce stále zůstávalo a obyvatelstvo velice sužovalo, obnovili Poličtí tyto žádosti. L. 1626, 14. května, vznesli na místodržitele žádost, aby vojenská posádka z Poličky vyzdvižena byla, „ježto v tomto městě pouze 24 a na předměstích 17 sousedů zůstalo, kdežto ostatní měšťané, ač již katoličtí, nemohouce toto vojsko ve městě od 5. března ubytované vydržovati, před tím město opustili.“

Královská města podléhala břemenům válečným. Po nařízení císařském byly r. 1628, 13. dubna, českou kanceláří městům pražským, a král. městům Chrudimi, Vysok. Mýtu, Poličce a j. zůstaveny jich statky, „protože neustálým ubytováním a vychováváním lidu válečného schudla a nesmírně se zadlužila.“

Avšak tím nebyla města tato před sužováním lidem vojenským uchráněna a byla i na dále začasté i bez potřeby obtěžována.*)

*) L. 1630. 15. června psal komisar Beneš Lukavský z Lukavice z Litomyšle Poličským, „aby profiant, kterýž po nařízení císařských komisařů pro vychování lidu chorvatského do Mýta Vysokého odvedli, zase sobě zcela a zouplna pobrali a těm ubohým lidem, od kterýchž ho vybrali, zase navrátili, protože se J. M. Cís. ráčil resolvírovati, že ještě tak brzy se ten lid z quartýrů svých hýbati nemá.“

Léta 1638 bylo přikázáno oficírům, aby byli spokojeni s kvartýry, jaké jim města a magistrát opatří, a také bylo ustanoveno, že jim bude výživa buď celá, nebo dva díly na penězích a třetí díl na potravě vydávána. Vojákům se výživa vůbec vydávala z polovice na penězích, z polovice na potravě.

Na rozkaz profiantmistra kr. Českého, Oldřicha ze Skuhrova, musel r. 1641 každý poddaný člověk na špižování cís. vojska odváděti 1 kor. 2 věrtele žita, každý měšťan z domu 4 kor. žita.

Bída lidu tou měrou rostla, že houfně města a rodné vísky opouštěl.

V l. 1623—1626 bylo v Chrudimi 60 domů úplně opuštěných a na vesnicích chrudimských zůstávalo pouze 38 usedlých, mezi nimiž bylo 5 chalupníkův. V r. 1628 byly ošacovány grunty chrudimských vesnic všeho asi na 10.000 kop míš.

V r. 1685 bylo v Chrudimi 202¾ usedlosti, z nichž se mimo kontribuci a šos platilo měsíčně 246 rýnských.

Ve Vysokém Mýtě bylo r. 1625 77, r. 1652 187 pustých a 54 obývaných domů. V r. 1637 v Mýtě pouze 27 a na mýtských vesnicích pouze 28 obyvatelů bylo ještě s to daně platiti.

Na rychmburském panství, jež bylo téměř stálým tábořištěm domácích i cizích vojsk,*) bylo r. 1628 408, r. 1677 410 gruntovníkův, jimž bylo lze ještě daně platiti, ostatní grunty byly spustlé a opuštěné.

V Poličce bylo v r. 1626 pouze 41 usedlých měšťanů, na vesnicích poličských r. 1631 140, r. 1636 120 usedlých poddaných, kteří však sotva třetinu svých pozemků vzdělávali; 33 gruntů ladem leželo. Také Polička byla opětně vojskem švédským popleněna.**)

---

*) Na panství rychmburském tábořil r. 1623 pluk kurfirsta saského, r. 1624 saská jízda hr. Degenfelda a pluk Brožovský. R. 1629 bylo ve Skutči velké oddělení vojska po 17 neděl táborem. Po porážce Tillyho u Breitenfeldu (7. září 1631) zaplavili Sasíci také východní Čechy.

L. 1638 tábořilo na Skutečsku vojsko Gallasovo.

L. 1639 loupili a plenili Švédové na celém Chrudimsku.

R. 1640 bylo ve Skutči ubytováno vojsko marš. hr. Buchheima.

V r. 1643 řádili na Chrudimsku Švédové, jimž velel Torstenson.

**) L. 1643 táhlo vojsko Buchheimovo Poličkou na Moravu.

L. 1643 v měs. červnu táhl toutéž cestou Gallas za Torstensonem k Brnu.

L. 1627 bylo v Čechách 90.000 usedlostí, z nichž zůstávalo 60.000 i po 9 let ladem. V r. 1639 téměř třetina Čech zpustošena, na 16 mil kolem Prahy ležela při opuštěných dědinách pole ladem.

V prvé polovici XVII. věku bylo v Čechách pouze 780.000, sotva třetina obyvatelstva před r. 1620!

„Kam se dělo — našich 100 měst, 300 městeček, 260 hradů, 30.363 vesnic, 20 koleg. chrámů, 2023 far? Ani stín někdejší slávy Čech nezůstal!“ — žaluje Balbin.

Třicetileté vraždění a pustošení v království Českém bylo r. 1648 alespoň na čas skončeno vestfálským mírem, jehož uzavření musilo býti po nařízení královské komory ve městech královských okázale oslavováno.

Takové nařízení vydala královská komora městu Poličce dne 14. měsíce července l. 1650.*) V tomto přípise král. komora nejprve ohlašovala, že J. M. Cís. a svatá říše římská s jedné, s korunou francouzskou a švédskou se strany druhé mír „na věčně časy uzavřel“ a nařizovala: A jakož jeden každý Pánu Bohu za to slušně děkovati, a aby týž pokoj stále confirmirován byl, vroucně se modliti povinen jest, tak tolikéž a k tomu cíli J. M. Cís, aby za takovou božskou milost k potěšení a obveselení všech lidí v nejprvé příští 24. den tohoto přítomného měsíce července ve všech J. M. C. městech a hlavních kostelích obyčejné Te Deum laudamus se slavností k tomu náležející slavně držáno, tolikéž všudy v pevnostech, v městech a pomezních hradech z velké střelby neboližto kusův zjevné znamení radosti k cti a chvále boží dáno bylo, milostivě se resolvírovati a po svých dědičných královstvích a zemích publicírovati nařídíti ráčil.“

Podobné rozkazy vydali také kardinál Harrach duchovenstvu a generál vojska posádkám.

Královská komora přikazovala Poličským, aby se přičinili,

L. 1643. 17. října přitáhl Torstenson do Poličky od Velkého Meziříčí přes Ostrov, Bystřici a Jimramov směřuje k spojení s Königsmarkem ve Slezsku.

Z vojenského ležení u Chrudimě dostali Poličtí l. 1648 16. září potvrzení, že dodali pluku dragounů Königsmarkových 319 lib. masa, 600 lib. chleba, 2 sudy piva, 1 věd. vína, 60 vajec, 2 zajíce, 2 hrnky másla, 20 korců ovsa a 9 slepic.

L. 1653, 24. dubna Poličtí u kr. místodržitele žalovali, že jim při opatřování vojska od času 1. srpna 1646 do posled. července 1649 byl neprávem ukládán poplatek o 1 zl. větší při sudu piva.

*) Archiv musea poličského.

by k této slavnosti co nejvíce lidu přišlo a aby tato slavnost, o jejíž výsledku měli podati komoře zprávu, v den 24. července skutečně konána byla.

Dotčené nařízení královské komory bylo v Poličce dne 24. července 1650 na radnici u přítomnosti obojího ouřadu, celé obce, tolikéž všech rychtářů, některých konšelů i také vesměs sousedů, publicírováno.

V týž den byla v městě Poličce nařízená císařská slavnost za velikého účastenství domácího i přespolního lidu konána. Po Te Deum páni na rathouze stolili, lidu se dávalo jídlo a 1½ sudu piva na náměstí; poddaným byly dány na plac před rathouz 2 sudy piva, rychtářům též samotným v též místo půl sudu, mušketýrům půl sudu, soldátům půl sudu... A to pěkně beze vší ujmy jedni druhých se vykonalo, vše za ouřadu purkmistrovského Jana mlad. Felixa, primatora.“ —

Roku 1619 slavila královská města zvolení Bedřicha Falckého králem českým. — — — —

O účelnosti v živé přírodě.

Napsal Dr. Bohumil Němec.

(Dokončení.)

Je však dosti případů, které jsou vysoce účelné, ale výběrem — i když mutací vznikly — naprosto nemohly býti udrženy. Některé takové případy již Nägeli zaznamenal, pokusné práce v nové době prováděné počet jejich značně zvětšily. V pokusech těchto snaží se badatel vystihnouti, zdali se organismus chová účelně v okolnostech, kterým jeho předkové nebyli vystaveni, a kde není možno mluviti o zděděné a snad dřívějším přirozeným výběrem upevněné účelnosti. Není na př. naprosto myslitelno, že by v přírodě byl se dál výběr mezi individuy některého druhu obratlovců, kterým byla odstraněna z oka čočka, podle účelného novotvoření čočky té. Umělý takový výběr je možný. Jsou druhy, které čočku znova vytvoří. Snad u některých novotvoření bude trvati déle, než u jiných jedinců, snad nově vytvořená čočka u těch bude dokonalejší než u oněch. Ale že by v přírodě po několik generací — a výběr podle starších názorů darwinistických musí trvati několik generací — se odstraňování čoček z oka opětovalo, a při dostatečném množství individuí, aby výběr měl materiál proměn, to je nemyslitelno. Nuže, jak se chová organismus, jemuž

čočka byla odstraněna a který jejího novotvoření je schopen? Colucci a Wolff pozorovali novotvoření to u čolka a nalezli, že se děje nejkratší a nejúčelnější cestou. Tato nezděděná, prvotní účelnost, při níž k novotvoření užito nejbližšího a nejschopnějšího materiálu, který organismu byl k disposici, je neobyčejně překvapující. Ona zdá se poukazovati k tomu, že účelnost je podstatnou vlastností živé hmoty, bez účasti vnějších vlivů, t. j. účelnost je původní, prvotní s existencí živé hmoty vůbec souvisící vlastnost, nikoli druhotná, náhodnými proměnami a bojem o bytí, jenž má za následek zachování účelného, vypěstovaná. Tak aspoň soudí ze svých pokusů Wolff. Ale pokusu tomu možno dáti také jiný výklad. Ústrojenci mají buď po celý život anebo do určité doby schopnost vzrůstu a novotvoření ústrojů. Vzrůst ukončí se s dosažením všech vlastností, jež vlivem konstituce živé hmoty za určitých vnějších okolností mohou býti vůbec vytvořeny. Odejmeme-li individuu ještě vzrůstu schopnému určitý úd, doplní se tento opětným započetím vzrůstu. Podrobnosti toho vzrůstu jsou určeny „konstitucí“ živé hmoty druhu, k němuž individuum náleží. A materiál k novotvoření údu dají právě buňky ještě vzrůstu schopné. Jelikož má však individuum jenom vlastnosti určitý tvar vzrůstu pro druh význačný podmiňující, není nic divného, že se čočka u čolka vyvine, ba nepochopitelno by bylo, kdyby se vývoj dál nějak jinak. Věc objasní se příkladem z rostlinné fysiologie. Jsou rostliny, které mají schopnost určitý úd zvláštním způsobem vytvořiti, brambor na př. dovede naduřením oddenku, což je úd osní, vytvořiti známé hlízy. Jak nedávno Vöchting ukázal, záleží na vůli experimentatorově, na které části osní se hlíza vytvoří. Všecky části osní, pokud jsou vzrůstu a vývoje schopny, dovedou vytvořiti hlízy. Zabráníme-li části, na níž se hlízy tvoří v normálních okolnostech, je vytvořiti, vytvoří se na nejbližší vzrůstu schopné ose. Vöchting to dokázal pro různé případy, z nichž některé daleko jsou složitější, než poměry hlíz bramborových. Rostlina má schopnost určité údy vytvořiti a vytvoří je za určitých vnějších okolností na kterémkoli místě osních částí, t. j. z kteréhokoli materiálu. Myslím, že v tomto směru i Wolffovy pokusy dají se vyložiti.

Důležitější jsou všeobecné výklady Wolffovy o vztazích života ke vnějšímu světu. „Každé tělo vystaveno je vlivu svého okolí, každé klade těmto vlivům určitý odpor: ale neživé tělo klade jim stále stejný odpor, organismus naproti tomu dovede tento odpor podle vlivů vnějšího světa přiměřeně měniti, ať je

schopen nepříznivým vlivům uniknouti anebo vlastní tvar změniti, takže vlivům těm lépe lze vzdorovati, nebo je paralysovati, nebo dokonce škodu již utrpenou vynahraditi.“ Vůbec schopnost organismů vnímati vnější vlivy je prý přizpůsobení se vnějšku a vlastně veškeré zjevy životní nejsou ničím jiným, než zjevy zvláštních vztahů mezi organismem a vnějším světem, kteréžto vztahy jeví se nám jako ústrojná účelnost. „Účelné přizpůsobení je to, co činí organismus organismem, co se nám jeví jako nejvlastnější podstata živého těla. Nelze si mysliti organismus bez tohoto znaku.“ Jestli však účelnost souvisí s podstatou života, nemohla druhotně, přirozeným výběrem ze slepých a náhodných proměn, se vyvinouti; přirozený výběr předpokládá život bez účelného zařízení oproti vnějšku, ale bez té účelnosti podle Wolffa život nelze si mysliti. Živá těla mají schopnost s podstatou jejich souvisící, vnějšímu světu účelně se přizpůsobovati. Mohli bychom dobře schopnost tu nazvati „visadaptia“, abychom ji přesně vyjádřili.

Novým jménem by ovšem ničeho nebylo získáno, jako nebyl život vyložen jménem síly životní. Moliérovo „Opium uspává, poněvadž má uspávací moc“ velmi dobře se hodí na takové výklady. Wolff zapomíná, že schopnost přizpůsobiti se vnějšku je u organismů omezena na úzké hranice a že ani v těch není absolutní. Ba právě ve vztazích životních zjevů k vnějším podmínkám životním nelze často mluviti více o účelném přizpůsobení, než při vlivu vnějších faktorů na nějakou neživou chemickou sloučeninu. Také její vlastnosti se vlivem vnějších okolností mění, také ona má hranice své existence, za nimiž přechází ve sloučeniny nebo modifikace jiné, a přece tu nemluvíme o přizpůsobování. Lze mluviti o účelném přizpůsobení, když vlivem klesající teploty klesá nebo stoupá rychlost vzrůstu rostlin, když vlivem světla vzrůst se uvolňuje, když vlivem teploty stoupající stoupá intensita dýchání až skoro k bodu, kdy nastává smrt? Právě v základních, elementárních zjevech životních není účelnosti. Účelnost teprve kombinací těchto základních zjevů s jinými, druhotnými pochody se dostavuje.*) Zdánlivě se jeví účelnost, jmenovitě při reakcích, jimiž ústrojenci odpovídají na vnější popudy. Ale

*) Účelnost může se ku př. dostaviti situací. Klíčí-li semeno ve tmě, ku př. hluboko v půdě, je účelné, aby co nejdříve dostala se rostlinka na světlo, aby mohla pomocí světla započíti assimilaci. Tu rychlý vzrůst je účelný. Ale roste-li kořen na světle, bylo by účelno, aby rychlým vzrůstem vniknul do půdy a přece světlo též u kořenu vzrůst zvolňuje.

jednak není ani zde reakce absolutně účelná, ba někdy je přímo škodlivá. Rostliny jeví na př. zvláštní vlastnost, že údy jejich zaujímají určité postavení oproti paprskům světelným. Postavení to velice často je výhodné pro užití pokud možno největší části paprsků světelných, jež na rostlinu dopadají. Z té příčiny staví se listy přečasto kolmo na směr nejsilnějšího světla na ně dopadajícího. Tu však pozorujeme, že mnohé rostliny s úzkými dlouhými listy (cibule) nestaví se příčně ke směru světla, nýbrž ve směr dopadajícího světla, což je reakce neobyčejně neúčelná, ba škodlivá, neboť se dostává světla jen vrcholům listů. V přírodě ovšem nejsou takové rostliny vystaveny jednostrannému světlu, učiní-li tak experimentátor, dostane se rostlina do poměrů nezvyklých. A tu právě lze vidět, že schopnost rostlin na světlo reagovati původně a hned od počátku není účelná. Snad druhotně by také u cibule vzala na se schopnost reagovati na jednostranné světlo nějaký tvar užitečný, ale užitečnost ta nebyla by původní, prvotná, nýbrž druhotně získaná. Kořeny, které za normálních okolností vlivu světla nejsou vůbec vystaveny, přece mají u některých rostlin schopnost reagovati na jednostranné světlo. Jelikož ve přírodě nesmírně zřídka takovému světlu jsou vystaveny, lze se zde přesvědčiti, jak se budou chovati prvotním, nezděděným, „nevybraným“ způsobem. Reakce jsou naprosto různé. U některých rostlin obracejí se kořeny ke světlu, jinde od světla. Není v tom užitečnosti ani účelu. Jsou-li však bezúčelné reakce na vnější vlivy u organismů a jsou-li právě ty reakce prvotní, nastává ihned otázka, zdali také reakce účelné jsou prvotní, či druhotné, t. j., zdali účelnost jich dána je teprve situací, v níž se organismy nalézají, způsobem životních podmínek; je možno, že se bojem o bytí zachovaly právě jenom formy ústrojné většinou účelně, užitečně reagující. Pro oprávněnost takového názoru mají skutečně se vyskytující případy bezúčelných reakcí organismů na vnější popudy velikou důležitost. Ovšem že se jimi nevyvrátí úplně názor, že účelnost je prvotní. Možno tvrditi, že jakási účelnost jeví se vůbec již ve schopnosti organismu reagovati na vnější poměry .Teprve touto užitečnou a zajisté účelnou schopností dán je výběru přírodnímu jakýsi materiál ke zpracování. A vskutku je schopnost reagovati na vnější popudy, dráždivost, základní vlastností živé hmoty. Bez ní není vůbec života.

Ještě jedním způsobem vykládá se účelnost zjevů životních. Tvrdí se, že v živé hmotě (tuto mysleme si danou i se schopností na vnější popudy reagovati) vnějšími vlivy vybavují se určité po-

chody. Stálým opakováním popudů zvyšuje se snadnost reakce, živá hmota se reakcí přizpůsobuje. Je v tom zajisté jakési zdokonalení, ale naprosto nemusí býti to zdokonalení účelné. Účelné bude jen tenkráte, bude-li již prvotní reakce a její jakost účelná. A tomu tak býti nemusí. A je-li reakce hned zprvu účelná, pak je také účelnost dána a „užíváním" účelné schopnosti jenom se sesiluje. Dejme tomu, že se tímto užíváním reaktivnosti živá hmota v určité struktury a ústroje rozliší, že i tvar nějaký nový na se vezme, tu nelze zapomenouti, že není ani pro jeden takový případ přesně ukázáno, že by se takové získané vlastnosti dědily. Individuální takovéto přizpůsobení není zděditelné, nejedná-li se o epigenetický vliv rodiče na vývoj potomka (jak je tomu ku př. u člověka). Tato theorie, kterou v podstatě již Lamarck vystavil, nemá dosud positivního podkladu. Že se vskutku takové přizpůsobení nedědí, dokazují nejlépe některé případy u rostlin. Vzrůst lodyh a typických kořenů na světle děje se volněji než ve tmě. Střídáním dne a noci rychlost vzrůstu přiváděna je v periodické kolísání, na jehož zmenšení ovšem kolísání teploty značný má vliv. Ačkoli působí vliv dne a noci na rostliny po tisíciletí, přece se ono kolísání rychlosti vzrůstu nedědí. Rostlina ze semene za stálého vlivu světla nebo za stálé tmy vypěstovaná nejeví této periodicity, jakmile však ji na čas vystavíme střídání dne a noci, ihned se kolísání to dostaví. Dáme-li nyní rostlinu do stálé tmy nebo stálého světla, odehrává se po několik dní (6—14) kolísání, rostlina, obrazně řečeno, střídání dne a noci si zapamatovala. Ale kolísání stává se stále nepatrnějším, až zmizí docela. Víceleté, určitý čas v roce odpočívající rostlinné části za dobu toho odpočinku periodicitu vzrůstu „zapomenou", lze ji však v nich kdykoli, vystavíme-li je vlivu střídání dne a noci, vyvolati.*) Tato periodicita vzrůstu ovšem nemá účelu a případ snad není přesvědčivý. Možno však uvésti ještě jiný případ, který se týká t. zv. spánku rostlin. Střídáním světla a tmy vyvoláváno je v některých rostlinách střídavé sklánění a zdvihání listů a lístků anebo naopak. Pohyby ty jsou velice účelné. Darwin ukázal, že chrání listy před ustydnutím, Stahl podal doklady, že se pohyby těmi umožňuje rostlinám vydatné vypařování vody i v noci. Přes to se pohyby ty nedědí, což je vidět z toho, že rostliny z nej-

*) Pfeffer má za to, že se mohou nalézti rostliny se zděděnou periodicitou vzrůstu, ale není v té věci dosud znám ani jeden případ dokázaný. Také Darwin ve knize o schopnosti pohybů u rostlin považuje zděditelnost vlastností takto získaných za možnou.

různějších končin světa pocházející a u nás vypěstované řídí se dobou našeho dne a naší noci a nikoliv odchylnou od nich dobou noci a dne své domoviny. V severních krajinách s dlouhotrvající polární nocí a polárním dnem bylo pozorováno, že „spánek" rostlin, ku př. Mimosy se těmto poměrům tolikéž přizpůsobil. Mimosa „bdí" po celý polární den a „spí" po celou polární noc.

Je to tedy ničím neodůvodněná hypothésa, že se účelné přizpůsobení vzniklé opětovanými popudy a reakcemi dědí. Právě tak je tomu s druhým faktorem Lamarckovým, totiž s přímým vlivem prostředí. Že prostředí má vliv na vytváření se ústrojenců, nelze popírati, nikde se o tom nelze tak snadno přesvědčiti, jako u rostlin. Ale dědičnost vlastností přímým vlivem prostředí získaných je dosud pouze pro vliv výživy dokázána a to jen pro několik případů. Vliv výživy a výživného prostředí vztahuje se především na výměnu látek a změny této výměny vskutku se mohou děditi. Ale vlivy, jež způsobují tvarové změny organismů, se nedědí. A i kdyby se dědily — snad je to možno — není tím nikterak vysvětleno, jak je možno, že zařízení vlivem okolí získaná jsou účelná.

Kdyby přímý vliv prostředí přímo vyvolával účelná zařízení v organismech, byla by to větší záhada, než kterákoli jiná, neboť bychom museli předpokládati v organismech nějakou účelně působící intelligenci, Wolffovu „vis adaptiva".

Ale tu lze opět uvésti, že vliv prostředí často vyvolává zařízení nebo pochody životní zcela bezúčelné. Jmenovitě když organismus vystavíme vlivům, jež v přírodě, za normálních její poměrů životních na ni nepůsobily. Takovými abnormními vlivy vyvoláme na rostlině tvary listů, kořenů, květů a chlupů, které jsou naprosto bezúčelné. Rostlina reaguje účelně jenom na přímé vlivy, jež stihají ji na přirozeném její stanovisku, za přirozených podmínek životních. Účelně vytvořuje list svou anatomickou stavbu podle přirozených rozdílů v síle osvětlení na svém stanovisku, ale zcela bezúčelně vytvoří stavbu tu vlivem trvalého nebo příliš slabého osvětlení. Jatrovky vlivem tíže a světla za přirozených podmínek rostou přitisknuty ke svému vlhkému substrátu, obracejíce zároveň svoji hoření stranu ke světlu, jehož k pochodům své výživy nutně potřebují. Dáme-li je však do absolutně vlhkého vzduchu, obracejí se vzhůru proti

směru tíže, ano zcela neúčelně vystavují světlu spodní stranu svou, která nedovede využíti světla k assimilaci. Z takových případů možno souditi, že účelnost zařízení přímým vlivem prostředí je druhotná, snad tolikéž přirozeným výběrem ze slepých mutací vybraná a uchovaná.

Jsou autoři, kteří uznávají účelnost většiny zařízení a životních výkonů ústrojenců, vzdávajíce se však na ten čas naděje v možnost přirozeného výkladu účelnosti, spokojují se tím, že ji konstatují jako prostý fakt. Tím sice není mnoho získáno, ale možno se tak aspoň vystříhati předpojatosti, jakou každá hypothésa u svých vyznavačů vzbuzuje, a na druhé straně skepse, jaká se nás zmocňuje, vidíme-li, jak málo jsme se přiblížili v těch základních, posledních otázkách „přirozenému“ výkladu. Třeba však počítati také s možností, že náš pojem přirozena je příliš úzký a že právě v tomto příliš úzkém rámci leccos zdá se nám mystickým, nadpřirozeným. Možno, že příští doby pojem přirozena značně rozšíří a pak také výklad života a jeho zjevů bude přirozeným. Právě s tohoto stanoviska zdá se mi býti studium života nesmírně důležitým pro světový náš názor. Nestačí však pouze dojíti k názoru, že pojem přirozena nutno rozšířiti, nýbrž třeba konkretními pracemi hledati, kde a jak jej rozšířiti, co lze shrnouti pod dosavadní pojem přirozena a co odůvodňuje jeho rozšíření. Neboť nejde o subjektivní názor, nýbrž o objektivní důkazy, že názor ten je správný. Jsou badatelé, kteří vystačí s dosavadním pojmem přirozena, jiní, kteří nevystačí. Obojí je subjektivní a bez další konkrétní práce nelze se dodělati jistoty. Tak je tomu také při výkladu účelnosti v živé přírodě. Darwinův výklad je přirozený v rámci dosavadního pojmu přirozena. Výklad mnohých starších a většiny novějších jeho odpůrců staví se na stanovisko, že účelnost nelze vysvětliti v rámci přirozena dosavadního. Ten spor dá se jenom konkrétní prací, studiem pokusným rozřešiti. Třeba klásti si otázky, tak as jako si položil Wolff otázku, zdali jsou prvotní účelná zařízení a účelné pochody v organismu, třeba ty otázky řešiti nikoli scholastickým slovíčkářstvím nebo povýšeným skepticismem, nýbrž skutečným ohledáváním. Tak v otázce o účelnosti zařízení v živé přírodě třeba konkretními pracemi hledati, kde a jak jej rozšířiti, co lze strannou mutací a zdali vskutku tím vznikají formy se znaky, jež v boji o bytí se mohou státi rozhodujícími. V jiném směru třeba zkoumati, zda-li všecka zařízení ústrojného světa jsou účel-

ná, zdali všecky výkony jsou užitečné. Dále zdali vskutku nové prostředí vyvolává nové, přímo účelné výkony nebo zařízení. Z toho možno bude souditi, zdali účelnost vskutku je ve přírodě prvotná, či druhotná, snad výběrem uchovaná. Dále bude možno rozhodnouti, zdali vskutku proměnlivost poskytuje přirozenému výběru tak veliký materiál, jak ho darwinismus vyžaduje.

Nemohu umlčeti své přesvědčení, že dosud není nutné příčiny opouštěti Darwinův přirozený výklad účelnosti. Připustiti ovšem třeba, že leckde počítá s pravděpodobností poněkud malou, ale tu právě třeba vzpomenouti, že Darwinův výklad má charakter historický a nemaje dokladů přímého pozorování, musí se spokojiti s úsudky nepřímými, jako i historie v podobných případech činí. Až evolučnímu studiu bude věnováno více práce pokusné nežli historické, až otázky o původu druhů a původu účelnosti stanou se otázkami fysiologickými ve formě přímému pozorování přístupné, budou naše výsledky daleko positivnějšími.

V tom ohledu znamenají poslední léta stadium přechodní.

Quijote contra Quijote.

Polemika skoro třístaletá. Napsal A. Pikhart.

(Pokrač.)

Kapitola dvanáctá.

Jak Don Quijote a Don Alvaro Panza pozváni na večeři k rozsudí, který se s rytířem o závodech seznámil, a o podivném a neuvěřitelném dobrodružství, které se onoho večera přihodilo v jídelně našemu statečnému šlechtici.

Rozsudí z bodání ku kroužku, Don Cárlos, pozval Dona Quijota a Dona Alvara i jiné na večeři, a dal také přivésti Sancha Panzu. Sancho Panza se na začátku vymlouval, že má jinou důležitou práci, ale na konec přece šel s panošem.

Když povečeřeli, vešel do jídelny obr; byla to figura ohromná, jaké v Zaragoze nosívají muži o Božím Těle v průvodu*), a ta zůstala státi na určitém místě, na kterém bylo za její hlavou malé okénko z vedlejší místnosti. U okénka toho čekal již se-

*) Zvyk ten trvá v Zaragoze dosud; postava je utvořena tak, že ji unese muž, ukrytý v ní, a bývá jich v průvodu celá řada; jsou to tak zvaní gigantones.

kretář Dona Cárlosa, vstrčil hlavu do hlavy obrovy, a zeptal se po Donu Quijotovi.

Všichni se tvářili ulekaně, ale Don Quijote se přihlásil, a na to řekl obr, že se jmenuje Bramidan de Tajayunque, že jest králem Cyperským a že dobyl Cypru mocí a silou svou. Že slyšel o rekovských a slavných činech Dona Quijota, a že nechce dopustiti, aby někdo byl slavnější, a proto že přišel, aby zápasil s Donem Quijotem a aby jej přemohl a sťatou jeho hlavu si odnesl na bránu paláce královského na Cypru a tím na sebe převedl také veškerou slávu jeho. Nechce-li tedy s ním bojovati, aby mu dal hlavu svoji, kterou nabodne na píku, a tím že bude všechno v pořádku. Za druhé že přichází proto, že slyšel, že má Don Cárlos, pán hradu toho, patnáctiletou sestru, a tu že chce dostati spolu s Quijotovou hlavou, a nedají-li mu ji, že vyzývá Dona Cárlosa i celé království Aragonské, a že má kouzelné zbraně před hradem, a že je veze šest párů nejsilnějších volů.

Když obr domluvil, vstal Don Quijote, poklekl před Dona Cárlosa a rytířskou řečí jej požádal za dovolení k zápasu. Don Cárlos mu odpověděl neméně obřadně, že mu to dovoluje a že ho žádá za pomoc.

Sancho Panza počal prositi Dona Quijota, aby nebojoval, a líčil mu zbraně obrovy, ale rytíř přijal vyzvání a určil, že se budou bíti zítra na náměstí, a na to mu obr hodil se strašlivými pohrůžkami ohromnou rukavici, ušitou ze dvou koží kůzlečích, podotýkaje při tom, že mu hází těsnou a malou svojí rukavičku na důkaz vyzvání.

Na to Bramidan odešel a hosté se rozešli.

Kapitola třináctá.

Jak odešel Don Quijote ze Zaragozy, chtěje se odebrati na dvůr Katolického krále Španělského a bíti se s králem Cyperským.

Časně z rána vstal Don Quijote, a rozespalý za to měl, že obr Tajayunque vnikl do hradu, a chce jej úkladně zabiti. Vyběhl v košili s pikou ze své světnice a vrazil náhodou do světnice Sancha Panzy, který spal, maje ohromnou rukavici obrovu vedle sebe.

Don Quijote se do něho dal pikou a mlátil jej křiče, že jej musí zabít. Sancho volal o pomoc, a počalo se sbíhati služebnictvo

taktéž v košilich a rytíř maje za to, že jsou to další obři, dal se i do nich a několik jich poranil.

Konečně přiběhl Don Alvaro s mečem v ruce, a vida, co se děje, domluvil Donu Quijotovi, aby ustal a pověděl, co se děje, že on i Sancho jsou hotovi bojovati za něho. Rytíř pověděl, co se stalo, a Don Alvaro jej utišil, že obr uprchl. Na to uznal Don Quijote, že Sancha zmlátil také ten obr.

Zatím dostal Don Alvaro zprávu, že se Madridský jakýs šlechtic chce zasnoubiti s jeho sestrou, a byl by tam rád jel, ale nevěděl, jak se zbaviti Dona Quijota. Proto se tajemník jeho přestrojil za mouřenína a vyřídil Donu Quijotovi slavnostně od pána svého, krále Cyperského, vyzvání k boji v Madridě po čtyřiceti dnech. Nepřijde-li rytíř, že bude obr všudy hlásati, že je zbabělý.

Don Quijote přijal, dal rychle osedlati Rocinanta, a odjel tak rychle, že Sancho, který ještě sedlal osla a sbíral vaky a tlumoky a zbylé maso a chléb, nemohl mu stačiti.

Kapitola čtrnáctá.

O náhlém sporu Sancha Panzy s vojákem jakýmsi, který se vracel z Flander a ubíral se do Kastilie s chudým poustevníkem.

Sancho dohonil pána u východu z města; stál tam a kolem něho křičelo hejno kluků; rytíř hovořil s vojákem nějakým, který šel pěšky s poustevníkem. Don Quijote se vyptával, kde sloužil a jak se mu vedlo, a když se Sancho vpletl do hovoru, pohrozil mu voják, který nevěděl, že to jest rytířův sluha, výpraskem, bude-li se plésti do řeči. Sancho nemlčel a voják jej několikrát přetáhl. Don Quijote okřikl vojáka, a ten se omluvil, že nevěděl, že Sancho náleží jemu; zatím však již Sancho uchopil důkladný kámen a chtěl jej hoditi na vojáka. Poustevník jej zdržoval, ale marně; Sancho nechtěl pustiti kámen, dokud neprohlásí voják, že prohrál, a voják to na konec prohlásil.

Na to mu Sancho vážně uložil, aby šel k nim, a tam se představil urozené manželce a sličné paní jeho, Mari-Gutierrezové, která se má státi královnou Cyperskou, a kterou jistě zná dle pověsti; před tou aby poklekl a vyřídil jí, jak nad ním Sancho zvítězil v souboji; a má-li po ruce nebo v kapse nějaký velký železný řetěz, aby si jej dal na hrdlo, aby byl podobnější Ginesillovi de Pasamonte a ostatním galejníkům, které poslal pán jeho kdysi Dulcinee z Tobosa. Po chvíli však řekl Sancho vojákovi, tohle

že má splniti až jindy, objal jej a dal mu ze svých zásob kus masa, a potom se ubírali společně dále.

Cestovali dva dni, až došli k Atece, a tam se ubytovali u kněze, u kterého bydlil Don Quijote cestou do Zaragozy. Mosen Valentin je přátelsky uvítal. Večer vyprávěl voják o svých příhodách (krom jiného též o Ostende, které bylo tehdy opevněným městem Flanderským).

Protože však ráno začali všichni mluviti do Dona Quijota, aby zmoudřel, vydal se rytíř s celou družinou dále.

Bylo parno, a poustevník, který byl stár, navrhl, aby se odchýlili na dobu vedra se silnice do stromoví, ve kterém je pramen. Tam nalezli dva kanovníky a soudce z téhož města, kteří taktéž trávili tam siestu. Don Quijote navrhl, aby si ukrátili času vypravováním, a Sancho Panza počal chutě vypravovati pohádkový nesmysl, ale pán jej zakřikl a požádal vojáka, aby pověděl něco ze svých zkušeností ve Flandřích či jinde.

Kapitola patnáctá.
Ve které voják Antonio de Bracamonte počíná vypravovati o zoufalém bohatci.

Kapitola šestnáctá.
Ve které Bracamonte dokončí vypravování o zoufalém bohatci.

Vypravování o bezdětké manželské nevěře a jejích hrozných následcích, vsunuté po tehdejším zvyku spisovatelském do pásma děje.

Kapitola sedmnáctá.
Ve které začne poustevník vyprávěti povídku o Šťastných Milencích.

Kapitola osmnáctá.
Ve které poustevník vypravuje, jak klesli Šťastní Milenci v Lisaboně, protože nezřízeně žili.

Kapitola devatenáctá.
Co se přihodilo Šťastným Milencům než přibyli domů.

Kapitola dvacátá.
Dokončení vypravování o Šťastných Milencích.

Další vsunutá povídka o jeptišce, která uprchla za milencem z kláštera a žila dlouho život pohoršlivý, ale za to, že byla vřelou ctitelkou Marie Panny, byla uchráněna světské hanby tím, že po dobu nepřítomnosti její Svatá Panna v její podobě konala službu v klášteře.

Kapitola dvacátá první.
Jak se kanovníci a soudcové rozloučili s Donem Quijotem a jeho družinou, a co se v družině té přihodilo Donu Quijotovi a Sanchu Panzovi.

Mluvilo se o tom vypravování, a pak počal vykládati Sancho Panza o králi a králové, kteří chtěli zbohatnouti a nakoupili velké množství hus a hnali je domů. Když přišli k řece, postavili most, co by jedna za druhou přešla. Na to umlkl a na pobídky řekl, že to bude trvat několik let, než přejdou, a pak teprv že to dopoví.

Po odpočinku se obojí cestovatelé rozešli.

Kapitola dvacátá druhá.
Jak Don Quijote pokračoval s družinou svojí na cestě a jak se jim v lese nahodilo neobyčejné dobrodružství, které chtěl Sancho Panza podstoupiti jakožto řádný zbrojnoš.

Přijeli na čtvrt míle k obci jakés a uslyšeli z lesa ženský nářek. Don Quijote ihned prohlásil, že je to zakletý les, ve kterém sídlí dávný nepřítel jeho, kouzelník Freston, a ten že v prostřed jeho vězní v jeskyni množství panen a rytířův, a i přítelkyni jeho, moudrou Urgandu Neznámou, a tu že připoutal řetězem na žernov, který valí dva divocí ďáblové, a kdykoliv se valí žernov po ní, křičí takto. Že ji však vysvobodí.

Voják a kněz začali rytířovi domlouvati, že kouzel není, a že to jest asi žena nějaká, kterou loupežníci obrali a zranili. A tu přijel Sancho k Donu Quijotovi, připomněl mu o sobě, že se osvědčil hrdinou již v boji s vojákem, a že teď půjde se podívat, co se tam děje, a zastane-li tam obra, že mu natluče, jako natloukl vojákovi. Ale vyžádal si, jakmile zavolá, aby mu všichni hned přispěli na pomoc.

Slíbili mu to.

Sotva zajel do lesa, zavolal. Všichni pospíšili za ním, ale viděli, že jde klidně; volal jen na zkoušku. Odešli zase, a Sancho jel dále, a náhle uslyšel z houští ženský nářek a uhlídal ženskou

v košili, přivázanou k jedli. Jakmile ji spatřil, seskočil s osla a utekl zpět, a varoval všechny, aby tam nejezdili, že je tam duše z očistce v bílém rouše, a ta že mu polkla ušáka a beranici.

Šli se přesvědčit a viděli, že se osel pase, a beranice že leží na zemi, a na to uhlídali přivázanou ženu. Don Quijote poznal ihned, že je to Cenobia, královna Amazonek, kterou na lovu zákeřníci oloupili a přivázali na strom.

Žena ta byla asi padesátiletá, měla darebácký obličej a na pravé tváři velkou jizvu.

Voják, který ji odvazoval, poznal, že to jest Bárbara, která bydlela ve městě Alcalá de Henares, a bývala studentům velmi přízniva. Žena přisvědčila, že to jest pravda, a děkovala Donu Quijotovi, který však setrval na své domněnce, a slíbil jí, že ji učiní královnou Cypru, jakmile ho dobude.

Kapitola dvacátá třetí.
Ve které Bárbara vypravuje o svém životě Donu Quijotovi a společníkům jeho až do obce, a co se jim přihodilo od doby, kdy do obce přijeli, až do doby, kdy z ní vyjeli.

Vedla hanebný život v Alcale, a nějaký student se jí chytil, přiměl ji, aby prodala vše, co měla a šla s ním do Zaragozy, že ji tam pojme za manželku. Zatím ji v lese obral, přivázal na strom a utekl.

Když přijeli do obce a seběhli se diváci, pohlížejíce na rytíře v úplné zbroji a ženu v mužském plášti, který jí zapůjčil poustevník, aby nevešla do obce v košili, vyzval don Quijote diváky, aby se přidali k němu a šli bojovat do Roncesvalles s Roldanem.

V obci se rozloučil Don Quijote s vojákem a poustevníkem.

Kapitola dvacátá čtvrtá.
Jak přibyli Don Quijote, Bárbara a Sancho Panza do Sigüenzy, a co se tam přihodilo všem, a hlavně Sanchu Panzovi, který se dostal do vězení.

Přespali v hospodě, Don Quijote koupil od hospodské staré šaty Bárbaře a časně z rána vyjeli dále.

V Sigüenze napsal Don Quijote několikrát velkým písmem na archy toto:

Vyzvání.

„Rytíř bez Lásky*), květ a zrcadlo rodáctva Manchanského, vyzývá na souboj toho či ty, kdož neuznají, že slavná Cenobie, královna Amazonek, která jest u mne, jest ženou nejvznešenější a nejkrásnější na celém okrsku zemském; chci obhájiti vzácnou a neobyčejnou krásu její ostřím meče svého na hlavním náměstí města tohoto od rána do poledne a potom až do večera; kdo chce zápasiti s řečeným Rytířem bez Lásky, podepiš se na tento list.“

Několik spisův takových dal Sanchovi a přikázal mu, aby to přilepil na rohy; Sanchovi se nechtělo, ale rytíř jej k tomu donutil.

Sancho tedy koupil u ševce maz a nalepil první arch na dvéře radnice. Městský strážník mu v tom marně bránil, a konšel, který to z dálky zahlédl, přikázal strážníkovi, aby mu podal ten list. Jakmile však strážník vyhlášku strhl, chytil Sancho kámen a vyhrožoval. Shrnulo se na něho mnoho biřicův, ale nevzdal se, až na konec začal přece prosit.

Konšel si vyzvání přečetl, vyslechl Sancha a dal jej zavřít. Ve vězení mu spoluvězňové ukradli sáček s realy na běžné výdaje a naházeli na něho mnoho vší.

Když se ho Don Quijote nemohl dočkat, osedlal Rocinanta a vyjel na náměstí. Tam vyložil shromážděné radě, že jest Ferdinand Aragonský, a že chce potříti Maury a hned na to vyzýval na souboj každého, kdo neuzná krásy Cenobiiny.

Šlechticové nějací poznali Dona Quijota a pověděli konšelovi, kdo to je a na to jej tento uvítal jakožto císaře jménem vlády a šlechty města toho, a ujistil ho, že nikdo nechce popírati krásu Cenobiinu a bíti se s ním.

Zatím kázal konšel přivésti z vězení Sancha a ten řekl, že se pomstil těm darebákům, kteří jej okradli. Don Quijote se ho zeptal, zda je zbil, roztloukl, postínal a rozčtvrtil. Nikoliv. Dal jim hádanku: Vypadá to zcela jako osel, a přec to není osel. Co to je? Chlapi neuhodli, že to je oslice a teď se žerou.

Panstvo chtělo se podívati na tu slavenou Cenobii, a šlo na vyzvání rytířovo s ním. Bárbaře se nechtělo vyjíti, ale přece vyšla; měla rozbité šaty a byla tak ohyzdná, že se všechno smálo.

Don Quijote slíbil městu pomoc, kdyby je nepřítel oblehl a vy-

*) El Caballero Desamorado; tak se totiž nazýval Don Quijote od té doby, kdy se vzdal lásky k Dulcinee.

líčil hned dopodrobna, jak zvítězí a jak bude slaviti do města vjezd, a na to že jej povolá k sobě král, a dá mu princeznu.

Rada pak odešla a Don Quijote nařídil hospodskému, aby zavolal vetešníka, že koupí Bárbaře nádherné šaty. Protože však bylo již pozdě, ulehl.

Kapitola dvacátá pátá.
Jak vyšel náš rytíř ze Sigüenzy a setkal se se dvěma studenty, a jaké žertovné věci se mu přihodily s nimi až do Alcaly.

Don Quijote koupil Bárbaře červené, nádherně vyzdobené šaty, ve kterých vypadala směšně.

Cestou ze Sigüenzy stihl dva studenty, kteří mu dali veršované hádanky, a jeden z nich mu dal báseň, jejížto každá sloka začínala slabikami „Anna" na počest milenky*).

Sancho ho požádal, aby mu napsal báseň na počest ženy jeho, a že má každá sloka začínati slabikami Mari-Gutierrez.

(Příště dokonč.)

Rozhledy.

Politický přehled za červenec.

I. Vniterní.

Za překrásné pohody prožila královská Praha na sklonku června a v první den červencový velkolepou slavnost národní: IV. slet všesokolský. V oddaném objetí myšlénky tělocvičné sešli se v Praze příslušníci všech větví slovanského kmene zároveň s francouzskými gymnasty i jich druhy italskými i dánskými, aby vzdali hold české idei sokolské a stali se svědky jejího provádění. Všecek český lid byl nadšen a šťasten z této návštěvy. Jejím zdarem získala vážnost a stoupl význam Sokolstva v národě.

Sokolské dni pražské byly všeslovanským sjezdem sui generis za očitého svědectví zástupců ciziny. Nikdy dosud a nikde na světě sjezdu takového nebylo. Také jedině Sokolstvo zaujímá posici takovou, aby jej bylo mohlo uskutečniti. Náleží mu plný dík celého českého národa za provedený jím sjezd všeslovanský, ale nikoli panslavistický, protože nepolitický. Správně byla politika ze sjezdu vyloučena. Nepřipustiti jí bylo apriorní povinností pořadatelstva, kterou slavnostní výbor, v jehož čele stál poslanec dr. Jan Podlipný, splnil co nejčestněji. Jestliže přes to naši odpůrci v říši, všemu českému nepřátelští a závistní bez míry, vykořisťovali sokolského sletu k politickým agitacím a štvanicím proti nám, my zůstáváme klidni u vědomí své

mravní čistoty, povznešené nad tyto denuciantské sotisy. Kdyby však i činitelé, třímající nyní veslo státní správy, na naše letošní sokolské slavnosti hleděli okem německého chauvinismu, pak povolanými zástupci českého národa dostalo by se jim zřetelného poučení, že jen tehdy bude dobře Rakousku, jestliže národům ve svých státních hranicích žijícím ponechá nezkráceně vše, což jejich jest, a čeho potřebují ke spokojenému životu.

Než nyní k dějům politickým, které v červenci zaznamenávají v první řadě události na sněmích zemských, od 17. resp. 18. m. m. zasedavších. Na sněmě království českého byl 2. července význačný politický den: posl. hr. Buquoy odůvodňoval svůj návrh na změnu volebního řádu zemského pro kurii velkých statků svazkem svěřenským nezavázaných v ten smysl, aby dosavadní ustanovení, dle něhož celé království je pro nesvěřenský velkostatek jediným společným volebním okresem, volícím nadjednou 54 svých poslanců, bylo zrušeno, a aby na příště tento volební sbor volil v 5 territoriálně přesně ohraničených volebních okresích přiřknutý jim počet svých sněmovních zástupců. Návrh tento, jemuž dostalo se ihned názvu lex Buquoy, měl svoji předehru mimo sněm. Faktický stav voličů co do politického příslušenství v proponovaných hr. Buquoyem volebních okresích je totiž takový, že by v některých volebních okresích měli převahu velkostatkáři ústavověrní, kteří by tedy zvolili do sněmu své zástupce. Následek byl by zřejmý: do sněmu království českého vstoupila by uskutečněním návrhu hr. Buquoye řada nacionalistických německých poslanců velkostatkářských, jimiž by byla posílena německá minorita opposiční, kdežto dosavadní česká a konservativně-velkostatkářská majorita by byla o týž počet hlasů zmenšena. Proto ozval se proti návrhu hr. Buquoye hned, jak byl podán, odpor se strany české mimo sněm. Rovněž mimo sněm, a už před sněmovním projednáním osnovy hr. Buquoye byl zmíněný odpor český mírněn poukazem na labilnost politických poměrů v kurii velkých statků vůbec, dále výpočtem, že lex Buquoy dosavadní majoritu na sněmě království českého sice zmenšuje, ale nediskvalifikuje, při tom však na dlouhou pravděpodobně budoucnost zajišťuje. Než proti návrhu vyslovili se paušálně také ti, pro něž byl spracován a k vůli nimž byl podán: ústavověrní velkostatkáři. Zvláštním prohlášením, stylisovaným dosti nabubřele a zpupně, odmítli návrh. Odmítnutí to znělo věru paradoxně, a na straně české nebylo vyloženo jinak, než že ústavověrní velkostatkáři chtějí zmocniti se kurie celé.

Pro nás občany neprivilegované má návrh hr. Buquoye sympatické rysy dva: jednak že zmenšuje ohromné dosud individuelní volební právo jednoho každého voliče v kurii velkých statků. Dosud každý jediný hlas voličský volí 54 poslance; po uzákonění návrhu hr. Buquoye volil by jich průměrně pětinu. Dále že umožňuje zastoupení menšiny. Vadou návrhu je, že řeší pouze tyto dva momenty. Vadou proto, že dosavadní zemský volební řád pro kurii velkých statků obsahuje a v sobě tají celý komplex nesrovnalostí základních i odvozených.

Nelze popříti, že hr. Buquoy návrh svůj odůvodnil řečí vzhledem ke svému milieu znamenitou, která působila v celku sytým dojmem, třeba v ní tu a tam bylo lze postřehnouti zvuky písně labutí. Poněvadž ústavácký velkostatek zaujal mimo sněm stanovisko předloze nepříznivé, nemohlo překvapiti, že Němci ve sněmu jednali stejně. Zamítavé votum stran německých odůvodnil posl. dr. Eppinger. Řeč jeho, formou dokonalá, měla však seschlé mravní jádro a pointy nahrazovala vytáčkami: proto, že programmaticky byla dubiosní až k neudržitelnosti. Jménem Němců v Čechách chtěl dr. Eppinger celkovou změnu řádu volebního, zamítaje změnu partielní proto, že by dala podnět k částečným změnám dalším, i ve smyslu německém i ve smyslu českém, pro český národ však oprávněným.

Jménem sněmovních poslanců národní strany svobodomyslné učinil posl. Heřman Janda prohlášení, jehož obsah pronesen byl na klubovní schůzi: naši poslanci budou hlasovati pro návrh hr. Buquoye, poněvadž chtějí zavřenou posud otázku změn volebního řádu otevříti. Z počinu německého pokrokovce dra. Schreinera dostala se na sněm znova vzpomínka punktací z r. 1890. Němci po nich touží do dneška, ale posl. dr. Kramář je bystroduchou řečí svou poučil, že tehdejší punktace podkladem národnostního smíru v království českém býti nemohou.

Návrh hr. Buquoye přikázán byl velkostatkářskými a českými hlasy proti německým zvláštnímu výboru; vzhledem k zamítavému votu Němců, kteří v tomto případě disponují otázkou většiny kvalifikované, nemá však naděje na positivní vyřízení.

Je nepříznivě charakterisujícím kriteriem pro vedení rakouské politiky, že království české posud, ve druhé polovině správního roku, nemá na tento rok žádného rozpočtu. Dne 4. července projednával sněm království českého druhé své rozpočtové provisorium, objímající měsíce červenec, srpen, září a říjen. Zpravodaj posl. dr. Fořt doprovodil je pessimistickým, zároveň však veristickým výkladem finančně politické i situační povahy. Znova dokázal potřebu změny nynější zemské soustavy berní. Následující debata byla po výtce politická. Poslanec dr. Ladislav Dvořák na základě materiálu, získaného soukromou kontrolou posledního úředního sčítání lidu poukázal na řadu charakteristických jeho nesprávností, zvláště nápadných brutalitou, analysoval je po stránce právnické i politické a výsledek byl ten, že z plna přesvědčení mohl nad ním vysloviti neuprosné české anathema.

Argumentům posl. dra. Dvořáka nedovedl německý liberál dr. Zd. Schücker čeliti jinak nežli smyšlenkou, že Němci směli u každého Čecha, s nímž se stýkají, vyhlásiti němčinu za jeho obcovací jazyk. Břitkou replikou odmítl dra. Schückera posl. dr. Kramář, který pak promluvil o situaci politické. Situace není nadějná, říše není zdráva; jedinou cestou, vedoucí k ozdravění, je spravedlivé rozřešení požadavků českého národa.

Souchef české strany agrární posl. K. Prášek zahrál si příliš lehkomyslně, povrchně, však dráždivě a urážlivě s kritikou národní

strany svobodomyslné. Ústy posl. dra. Herolda dostalo se mu odpovědi velkolepé, odpovědi, jíž celá česká strana agrární byla odhalena ve vší odpuzující nahotě. Jak je intellektuelně chatrné zastoupení české strany agrární, patrno z toho, že za celého dalšího jednání sněmovního na zdrcující kritiku dra. Herolda žádný agrární poslanec ani se nepokusil pronésti slova obrany.

Poslední schůze prvního oddílu posledního sněmovního zasedání věnována vyřízení osnovy zákona o nové úpravě učitelských platů. Situace byla do poslední chvíle nervosně napjata. Majoritě poslanců národní strany svobodomyslné a stran německých jednalo se o projednání obsáhlé, k tomu několika minoritními voty zatížené osnovy v jediné schůzi. Bylo to možno jen dobrovolnou kloturou, kterou si uložili naši poslanci. Ale pak nebyla jistojista majorita v plenu pro předlohu v tom znění, jak ji schválila většina školské komise. Počítala se sice asi 10 hlasy, plné bezpečnosti však ani tato nepatrná většina neměla. Bylo nutno působiti mezi poslanci všech súčastněných stran úmluvou, zajišťující toužený kladný výsledek. Jednání převzali poslanci red. Anýž a dr. Brzorád, majíce plein pouvoir klubu. Provedli je, dík obezřelosti a neunavnosti, šťastně. Po osmihodinném rokování byla osnova, hájená zpravodajem posl. Schwarzem, přijata jmenným hlasováním dle návrhu školské komise. Padlo i nejvážnější minoritní votum, hájené posl. hr. Zedvitzem, znamenající reálné junctim mezi osnovou učitelských platů a úhradou nákladů pro ni takovou, která vylučuje zvýšení zemských přirážek nebo uzavření nové půjčky zemské na tento účel. Minoritní votum hr. Zedwitze, pro něž zcela zbytečně hlasovali také někteří poslanci klubu národní strany svobodomyslné, bylo nahraženo konstitučně správnější formou, totiž resolucí německého agrárníka posl. Peschky, ve věci shodnou s votem menšiny, zastávaným hr. Zedwitzem a jednohlasně přijatou. Nazejtří — dne 6. července — přijata byla osnova úpravy učitelských platů také ve čtení třetím. Hned potom ve druhém i třetím čtení osnova zákona o zavedení přímých voleb pro sněm království Českého v kurii obcí venkovských, starý to, přečasto opětovaný požadavek voličstva této kurie. Votum pro tyto osnovy, potřebující kvalifikované většiny, dáno sněmem jednohlasně. Sněm království českého byl pak odročen. Pokud projednávána předloha o platech učitelských, byli zástupcové stavu učitelského přítomni přehojným počtem v budově sněmovní. Po provedeném třetím čtení osnovy děkovali delegáti ústředních učitelských spolků, českého i německého, poslancům, kteří o uskutečnění osnovy zvláště se přičinili; se strany české zvláště poslancům Anýžovi, prof. dru. Čelakovskému, dru. Heroldovi, dru. Škardovi a Schwarzovi. Nejvyšší maršálek zemský ujistil deputaci učitelstva, že nikdo nebude klásti překážek definitivnímu zakončení osnovy přijaté, místodržitel vyslovil se, že osnova dojde sankce. Plně uspokojeno odcházelo učitelstvo ze sněmovních síní. Po jeho děkovné akci nepřikládáme mnoho mravní váhy těm učitelským časopisům, které prohlásily naprostou nespokojenost s úpravou učitelských platů, jak ji sněm království českého provedl.

Sněm markrabství moravského měl sessi vysoce politickou. V týž den, co na sněmě království českého rozvíjela se debata o lex Buquoy, sněmovna sesterské země byla zaujata debatou rozpočtovou, která vynesla na forum celý soubor otázky českoněmeckého vyrovnání moravského, žijícího neb živořícího už asi tři roky, dosud jen ve zvláštním vyrovnávacím výboru moravského sněmu.

První slovo o choulostivé této otázce měl — jak den po tom prohlásil posl. dr. Stránský, bez předchozí úmluvy s poslanci českými — německý liberál bar. d'Elvert. Určil si thema: postaviti veřejně německé nabídky, požadavky a podmínky při akci vyrovnávací i německý účel této akce, ohledati její chance a naznačiti důsledky v případě zdaru i v případě nezdaru. Dle řeči bar. d'Elverta Němci nabízejí Čechům, kteří v zemi jsou tříčtvrtinovou majoritou, na moravském sněmě však nepoměrně malou minoritou, většinu, ale ne samotným, nýbrž společně se zástupci konservativního velkostatku Za to požadují: 1. národnostní rozdělení volebních okresů, tak aby o žádný mandát nezápolili Čechové s Němci, nýbrž aby o určené mandáty české sváděli volební bitvy české strany mezi sebou, o německé pak strany německé mezi sebou, 2. zřízení národnostního katastru, který by se provedl tak, že by každý volič byl zapsán buď do českého nebo do německého katastru dle toho, ke které národnosti se hlásí, 3. ponechání tolika občanských mandátů německých, aby bez nich nebyla možna kvalifikovaná většina na celém sněmě, 4. ve smyslu národnostní autonomie rozdělení zemské školní rady ve dvě sekce — při čemž v sekci německé by musila býti stanovena předem většina pro členy volené proti členům vládou jmenovaným — rozdělení okresních školních rad rovněž ve dvě sekce dle národností a rozdělení zemského školského rozpočtu na kvoty pro školství české a pro německé, pak rozdělení zemského výboru v národnostní sekce a 5. jako hlavní věc kuriatní veto pro všechny zákony a všecka usnášení, dotýkající se národnostních zájmů. Toto kuriatní veto stanovil baron d'Elvert jako reálné junctim, bez něhož všecky ostatní podmínky a koncesse padají. Účelem vyrovnání je pro Němce zachování nynější jich državy. Chance řečeného vyrovnávacího návrhu označil baron d'Elvert nepřímo, sdělením, že v hlavních bodech změny volebního řádu bylo ve vyrovnávacím výboru dosaženo shody až na otázku počtu mandátů, že dále co do principu nové úpravy školství moravského není v názorech zástupců obou národních kmenů podstatného rozdílu, a rozdělení školských úřadů že většina stálého vyrovnávacího výboru již přijala. Němci žádají, by ve všech národnostních oborech veřejného života rozdělilo se vše, co se vůbec rozděliti dá; důsledkem takového vyrovnání v případě kladném bude mír v zemi, v případě záporném stálý nejtužší boj.

Quintessenci z řeči bar. d'Elverta vytáhnouti je snadné: Čechům moravským nemá se dostati nic zásadně politicky cenného, Němcům má býti zajištěno i to, nač i při naprosto nepřirozeném volebním řádu, při všech nemravných svých privilegiích nestačí. Basis požadavků německých, baronem d'Elvertem tlumočených, je nepřijatelna

a limine, protože je vzata z dosavadní nespravedlivé, dlouhou součinností Němců s vládami pořízené situace obou národních kmenů na Moravě. Theorie česko-velkostatkářské příští majority na moravském sněmě je cynicky lživá, věcně pak neorganická, poněvadž konservativní velkostatek moravský není žádná reálná hodnota: ona dnes sice existuje, ale zítra může býti smetena a zničena. Že obsah moravských t. zv. smiřovaček vyvolal všude úžas a zděšení v kruzích českých, je více než pochopitelno. Byli bychom zahodili svou posici, kdyby odpor proti nim nebyl povstal. Obsah německých návrhů d'Elvertových je tak odstrašující, že za konstituční éry není ani imminentně nebezpečný: proto, že realisování jejich je vyloučeno. Zdá se však, že bar. d'Elvert chtěl zástupce českého lidu na Moravě, pokud jsou členy stálého vyrovnavacího výboru, kompromitovati: sdělením, kterým z vyslovených jím německých požadavků dáno bylo ve výboru nebo v subkomitétu předběžné placet. Tyto indiskrece vynesly na trh nejnebezpečnější té doby moment z celé moravské vyrovnávací akce.

Bylo nutno, aby se všem Němcům najednou dostalo se strany české na diabolickou řeč bar. d'Elverta odpovědi co nejzřetelnější. Odpověď také nedala na se čekati. Jménem staročeské strany moravské odpověděl posl. dr. Žáček. Velice zdrželivě. Vyslovil se co do merita vlastně jedině proti zákonnému zajištění nynější nespravedlivé německé državy na Moravě. Daleko rozhodněji promluvil druhého dne posl. dr. Stránský. Za včasné, ano nezbytné považovati dlužno jeho prohlášení, že celá vyrovnávací akce moravská není ani ve hlavních částech hotova; s tímto prohlášením pak musí počítati každý, kdo o moravském vyrovnání mluví. Co do věci samé dr. Stránský odmítl německý požadavek dělení zemských institucí, autonomních i zeměpanských, sám pak žádal absolutní majoritu pro zástupce českého lidu na sněmě markrabství moravského. Situaci v zemi charakterisoval jako neudržitelnou poukazem na německé protičeské násilnosti zvláště v Olomouci, situaci vzhledem k moravskému smiřování projevem nedůvěry k Němcům: že by i svoje vyrovnávací návrhy neprovedli. Posl. dr. Perek, jeden z původců celé smiřovací akce, prohlásil vyrovnání to za možné pouze na základě úplné rovnoprávnosti a rovnocennosti Čechů s Němci. Z řečí dra Stránského i dra Perka plyne samo sebou, že vyrovnávací akce moravská nepokročila až tak daleko, jak prohlašoval bar. d'Elvert; z obou řečí těch vyzírá dále určitě, že základní požadavky německé stranou českou akceptovány nebyly ani nebudou.

Vzhledem k této situaci interní nelze si dobře vyložiti vystoupení posl. dr. Žáčka na voličské schůzi v Boskovicích, kde dr. Žáček snad více než třeba hájil proposici změny volebního řádu moravského, jak vyšla z vyrovnávacího výboru. Změna ta sama o sobě měla by pouze cenu relativní, nikterak fixní, ale vzhledem na junctim s kurietním vetem není v žádném poměru k oběti, která by za ni měla býti dána. Po stránce formální budiž dovoleno podotknouti, že město Boskovice — které, mimochodem řečeno, připojeno jsouc smutně pověstnou volební geometrií moravskou pro volby říšské k německé

skupině moravsko-třebovské, dosud nikdy do opravdy nevolilo svého poslance na říšskou radu — se nikterak nehodí za řečiště o záležitosti tak nesmírně důležité, jakou je ta, o níž tam promluvil posl. dr. Žáček.

Aby Němci ani vláda nemohli boskovskou řeč posl. dra Žáčka považovati za prejudicielní, prohlásil volební výbor moravské strany lidové na schůzi své dne 26. července, že s řečeným projevem posl. dra Žáčka nesouhlasí, že tedy ve výkonném výboru strany své bude žádati neodkladné svolání klubu českých sněmovních poslanců moravských k vůli rozhodnutí o jeho návrhu: aby smiřovací jednání moravské bylo přerušeno. Kdyby návrh tento nebyl v klubu poslaneckém přijat, pro ten případ navrhl volební výbor, aby ze společného dosud klubu poslanci moravské strany lidové vystoupili. Tak dostalo se Němcům moravským na jejich vyrovnávací nabídky a požadavky odpovědi nad jakoukouli pochybnost jasné.

Je pochopitelno, že průběh veřejné debaty v akci té sledován byl politickými činiteli v království s napjatou pozorností. Vždyť pro Čechy v království jde o otázku prejudice vzhledem k možným a nevyloučitelným pokusům o česko-německý smír v království českém. K upokojení myslí českých budiž poznamenáno, že sám poslanec dr. Žáček sdělil před rokem již pisateli těchto řádků na přímý dotaz, že bude postaráno o to, by vyrovnávání moravské nebylo prejudicem pro možnou snad podobnou příští akci v království českém. Pokud jde o součinnost lidové strany moravské, která je samostatně organisovanou součástí národní strany svobodomyslné v království českém, při vyrovnávacím díle moravském, tož již sám fakt jednoty národní strany svobodomyslné vůbec s moravskou její součástí vede k úsudku, že by snad mateřskému jádru národní strany svobodomyslné v království českém připadlo v pravý čas příslušné votum pro nebo proti.

Aktuelním a politicky závažnějším nežli sněmování moravské bylo pro politické poměry v říši zemské sněmování tyrolské. Také tam jednalo se o národnostní vyrovnání a involvující je rozdělení země. Předběžné práce vrcholily v návrhu na poskytnutí národnostní autonomie vlašské menšině a v důsledku toho v návrzích na rozdělení země a jejích institucí v autonomní část vlašskou a německou. Práce předběžné nevylučovaly zdar díla, jež však těsně před plenárním projednáním ve sněmu rozbili — Němci sami. Odmítli a limine dělení země a jejích úředních korporací, zavrhli totéž trhání země, kterého se vší vehemencí se domahají Němci v království českém a markrabství moravském. Poslanci vlaští, kteří teprve nedávno upustili od dlouhé abstinence, a to jenom na slib, že budou projednány jejich politické požadavky, zahájili rázem obstrukci, která sněmu tyrolskému učinila konec. Tak do voleb půjdou v Tyrolích rozháranější elementy nežli dosud. Tato historie je proto aktuelnější, poněvadž na sněmu tyrolském šlo už o pevné návrhy, drem Kathreinem podané, kdežto na Moravě věc nevybočila ještě z mezí předběžné přípravy v tajném výboru a jeho subkomitétech. Charakteristické je, kterak situace v Tyrolsku dovedli znamenitě využitkovati Všeněmci. Ústy

svého vůdce K. H. Wolfa, který smiřování tyrolského použil ke smělé invasi do této země, prohlásili se proti dělení Tyrol, a když se setkali se souhlasem Němců tyrolských i mimotyrolských, přenesli okamžitě svůj odpor proti dělení zemí do království českého. Tak přivedli zde své odpůrce německo-liberální a německo nacionální do povážlivých rozpaků a mají při tom zajisté ne neoprávněnou naději na vděk a sympatii Němců v alpských zemích, na které by také jednou dolehlo dělení, kdyby tu nebo tam dříve národnostní parcelace země se provedla. Jak patrno, K. H. Wolf není tak jednoduchým mužem, pouhým vetřelcem a dobrodruhem, za jakého je namnoze považován.

Ve sněmích zemí ostatních pozorovati bylo souhlasné vlnění: práce na změnu volebních řádů. Tak ve Štýrsku, v Solnohradsku i v Korutanech, kde s volebním řádem jsou tak pozadu, že se teprve radí o volbách tajných a písemných.

Sněm haličský předstihl o několik honů sněm království českého: projednal již zákon o vodních cestách, pokud se týče Haliče. V politice agrární provedl čin nového druhu: usnesl se o zákonu o rentových statcích přes odpor opposičních stran a proti vůli mnoha poslanců rolnických, jakož i poslanců ruských. Ti mají na sněmě haličském postavení věru bědné. Národnost jejich je utiskována, vývin její znemožňován každým v Haliči možným prostředkem a hlas sněmovních zástupců ruských je zpravidla hlasem volajícího na poušti. Politování hodné poměry ty spůsobily exodus ruských poslanců ze sněmu haličského. Exodus tím trapnější pro nás, ježto udál se v jediném sněmě zemském, složeném výhradně ze zástupců dvou slovanských národů.

Události na sněmích moravském, tyrolském a haličském nezůstaly bez reflexu na celkovou situaci politickou v soustátí. Už nyní znamenají zatížení její pro podzimní kampaň říšské rady. Druhé zatížení přišlo z Berlína: sdělením německého autonomního tarifu, hospodářsky nepřátelského rakouskému trojspolkovému spojenci. Ze dvou stran ženou se mraky; páry třetího kondensují se v Uhrách. Srazí-li se, rozpoutá se bouře. Jak dýchati bude a jak žíti a pracovati za blýskavice a třesku hromů vláda dra. Körbera?

V království českém jsme svědky prvních předzvěstí nastávajících voleb do sněmu království českého. Záhy, už v předvečer svatodušních svátků navrhl pro ně posl. dr. Herold v klubu národní strany svobodomyslné svou řečí, jejíž ideová podstata ukázala se býti nedotknutelnou, modus koncentrace národních sil. Altruistická myšlénka, velkou většinou politiků z národní strany svobodomyslné sdílená, posl. drem Čelakovským také zastávaná i veřejně, vedla už k jednání mezi zástupci národní strany svobodomyslné a strany národní. Z této byli k pourparlerům vysláni pp. dr. Baštýř, dr. Mattuš, dr. Rieger, JUC. Jan Sedlák a dr. Šolc; za onu fungují: prof. dr. Čelakovský, dr. Dvořák, dr. Herold, dr. Pacák a dr. Škarda. Dne 7. července konala se společná schůze, na které vyměněny vzájemné názory po stránce povšechné a zvolen subkomitét, kterému

náležejí: ze strany národní pp. dr. Baštýř, JUC. Sedlák a dr. Šolc, z národní strany svobodomyslné prof. dr. Čelakovský, dr. Herold a dr. Škarda. Subkomitét zabýval se některými konkretními otázkami speciálními, a to jen provisorně. Subkomitét není s pravděpodobným pensem svým hotov snad ani z jedné třetiny. Závazného nestalo se nic. Pokud jde o stranu zvanou rádikálně-státoprávní, jednání s ní přestalo dosud na faktu jediném: že posl. dr. Baxa učinil soukromě některé návrhy, jmenovitě v otázce kandidatur několika mužů svého tábora.

Ač jednání o dohodu je dosud v plenkách, povstal o ně krátký sice, ale prudký novinářský boj. Podnět k němu zavdaly některé stati »Budivoje«, o nichž bylo přípustno domnívati se, že nezodpovědně sice, ale přece jen tlumočí petita strany národní. Z úst povolaných byla popřena jakákoli souvislost statí »Budivoje« — obsah jejich byl by podmínkami nepřijatelnými — s vedením strany národní, v Budějovicích samých pak bylo dokazováno, že ani staročeský posl. dr. Zátka na stati ty neměl ingerence, meškaje od července v mořských lázních. Stati »Budivoje« by tím byly odbyty úplně, kdyby se jim nebylo dostalo dokladné reprodukce v žurnálech strany národní.

Jinak — pro důležitost věci to opakujeme — projednáno nebylo ničeho, ba do té chvíle není ani svolána třetí schůze subkomitétu.

V Praze, dne 5. srpna. *G. Moudrý.*

*

II. Zahraniční

Situaci politické v měsíci minulém vtiskl ráz publikovaný nový návrh tarifu celního v Německu. Především ukázalo se opět jednou, jak marné jest v době moderní veškeré tajnůstkářství vládní. Úzkostlivě tajila vláda německá tuto předlohu, věru nade vše důležitou, ale některým redakcím se podařilo proniknouti také k tomuto tajemství, tisícerými pečetěmi uzavřenému, a odhaliti hlavní části jeho, čímž ovšem nezachovaly se k interesům německé říše valně svědomitě, stíživše tak vyjednávání se státy cizími. Úřední listy pak musily s publikací svou za listy zmíněnými pokulhávati. I malá příhoda ta dokazuje, po celé řadě odhalení minulých, jak prosákly jsou úřady pruské, i vyšší, dílem živly oposičními, socialistických nevyjímaje, dílem živly, které zisk osobní, z prodeje tak důležité listiny plynoucí, kladou nad interes státní. Jak pevnou jest státní budova, prohlodaná takými červotoči-úředníky, lze si domysliti. Publikace návrhu celního překvapila však i celý téměř svět, mimo jediné snad pány konservativce. Sklamala se zase jednou pseudoliberální žurnalistika německá, jež v nedávném náhlém uzavření pruského sněmu viděla předzvěst obratu v levo, a neklamali jsme se my, když jsme se zde těmto jejím illusím i jejím nadějím do Bülowa a do jeho liberálnějších forem kladeným srdečně vysmáli. Ultrakonservativci nemají nadarmo hojně důvěrníkův u dvora, by nebyli vycítili, že onen krok, přetínající již

i výborovou debatu o průplavové předloze, neznamená porážku jejich. Mnozí, poměrů politických v Německu nevalně znalí, těší se ovšem z toho, že i »samy« některé konservativní listy zvou navržené sazby přehnanými. Ale není to nijak počátek nějaké nápravy v hlavním táboře konservativcův. Mimo tento tábor, jenž zve se prostě konservativním, a v němž především jest zastoupeno pruské agrárnictvo (velkostatkářské) a jenž má i patronát nad selskou jednotou agrární, existuje ještě menší frakce »konservativní«, tak zv. »Freikonservativen« čili »říšská strana«, jež co do politického společnictví stojí sice s druhou frakcí konservativní na stejné basi, jejíž hospodářský konservatism však silně jest pozměněn a umenšen tím, že v této frakci nabývají stále větších vlivů »freikonservativní« velkoprůmyslníci Kruppové a Stummové. (Zemřel-li pověstný Stumm, systém jeho zůstal.) Tito ovšem vidí v autonomním tarifu celním příští nebezpečí nuceného zvýšení mzdy dělnické a proto se mu budou zuby nehty vzpírati. Netoliko pro tuto okolnost nehledíme my na autonomní celní tarif německý, jak byl publikován, tragicky. Nečekáme sice, že by v Rakousku, Uher nevyjímaje, vytrvali se až p o k o n e c v důrazném a účinlivém odporu proti tarifu tomu: — navyklyť si Vídeň i Pešť podřizovati již i hospodářské interesy politické »myšlence« aliance německorakouské, a Uhry nad to vědí, že budou se moci odškodniti částečně a nerušeně — u n á s. Sneslo se již na této straně černožlutých šraňkův téměř všechno, snesl by se na konec také tento tarif, ač znamená neslýchané přímo obtížení rakousko-uherského vývozu, umenšované ovšem jen okolností, že některých aspoň předmětů, na př. ječmene našeho, Německo n e z b y t n ě, aspoň na mnohá ještě léta, potřebuje, tak že na tento čas za tyto předměty zvýšené clo budou musit hraditi dílem němečtí konsumenti, dílem němečtí podnikatelé, surovin našich nutně »potřební«. Nechceme však všímati si tuto hospodářské podstaty tarifu německého a ponecháme úkol ten povolanějšímu sousedu našemu v kronice hospodářské. Chceme však vytknouti p o l i t i c k é účinky jeho, a právě ty budí naději, že dílo není ještě ani z daleka hotovým a zajištěným. Návrh, v č a s prozrazený, poskytl oposici ohromnou výhodu: čas k rozpoutání agitace lidové, a v té byli opositičníci v Německu oproti těžkopádným konservativcům, zvláště ale sociální demokraté, vždy mistry. Již tento měsíc vykonaná doplňovací volba v Porýnsku do říšského sněmu německého, při níž se počet hlasův socialistických oproti minule zdvojnásobil, ukázala, jakými prostředky agitačními socialisté v Německu vládnou. Oposice tím spíše, zapomene-li nedávných líbánek s Bülowem, slušících dětinským důvěřivcům, má ostatně mimo »dunivý krok batailonů dělnických« v moci ještě hroznou zbraň, ač-li u ní doktrina parlamentarismu nezvítězí nad účelností, obstrukci v říšském sněmu německém, kterou již jednou zkusila úspěšněji při věci malichernější, při lex Heinze. Zbraní touto může vynutiti rozpuštění říšského sněmu a potom — nepochybné skorem vítězství oposice pohnulo by Viléma II., aby, jako již kdys při své předloze na utvrzení konfesionálnosti školy, zapomněl na své heslo, vepsané v mnichovskou pamětní knihu: »Su-

prema lex regis voluntas« — a aby podřídil se vůli lidu, hlasovacímu lístku plebejcův.

Ostatně jest jedna ještě protiváha zamýšlenému celnímu tarifu, kteráž zváží snad misku částečně na opaćnou stranu: obava dvorních kruhův německých před celní válkou s Ruskem, jež nezůstala by jistě bez vlivu na politické poměry obou států. Jež nezůstala by bez vlivu na ně — ač-li by slavofilské kruhy na Rusi neoddaly se úplné ztrnulosti. Publikace, ovšem vynucená, celního tarifu, způsobila zajisté nynějšímu systému německému největší nesnáz. Liberály zahnala vesměs v tábor protivládní, ani polovládních národních liberálů nevyjímaje, a přitiskla je na zeď socialistickou. Hlasův konservativních pro předlohu průplavní pak nezískala. Také konservativci v důsledku své dosavadní taktiky odkládací budou zajisté příliš opatrní, než aby položili hlasy své pro předlohu průplavní, dokud nebudou míti zajištěnu a vyřízenu předlohu celní jak ve spolkové radě, tak i v říšském sněmu.

Návrh celního tarifu, zvláště pak také otázka, jak působila by případná z něho kynoucí celní válka rusko-německá i na politické styky obou států, zatlačily na okamžik do pozadí péči o jiné otázky mezinárodní. Především též otázku čínskou. Jevilať ostatně tato po celý červenec ráz jen klidný. Dosaženo shody o náhradě, kterouž Čína krýti má z běžných příjmův, návrh ruský na zvýšení cel přímořských a otázka mandžurská ponechány in suspenso. Také požadavku spojencův, nahražení složité t. zv. »státní rady čínské« (»cunlijamenu«) prostým ministerstvem zahraničných záležitostí, s nímž snáze by bylo jednati, a zřízení opevněné vyslanecké čtvrti v Pekinu bylo vyhověno. Vojsko spojenecké opouští proto Pečilsko a po srpnu zbudou tam již jen vyslanecké stráže. Rusko zůstává však nejen v celém Mandžursku, ale i v důležitém Ňučvanu, odkud kontrolovati by mohlo hravě veliké cizí operace proti Pekinu. Jest však pochybno, zda čínský dvůr vrátí se do Pekina, budoucně pro voje evropské lehce dosažitelného; zvolí nepochybně některé jiné místo od pomoří vzdálenější za příští hlavní město »nebeské říše«. Při tom hnutí boxerské, proticizinecké, doutná na dál pod troskami, jimiž spojenci pokryli lány pečilské, a vyšlehne jistě při vhodnější příležitosti opět v plamen zkázy, ale také očisty čínské vlasti.

Otázka čínská nebyla vyřízena, jen odložena. Stanovisko Japonska bude hráti při příštím její řešení roli nejdůležitější. Rusko proto hledí dosavadní napjetí zcela rozumně zaměniti přátelstvím a shodou s Japonci a vylákati je z náručí Johna Bulla. Potajmu skorem a obratně upředené přátelství s Tibetem, zemí tajuplného dalajlamy, jemuž k velké rozmrzelosti Anglie dodáno výrazu poselstvem tibetským do Petrohradu vyslaným, posílí rovněž posici Ruska oproti Číně a nejen oproti ní. Poloha Tibetu při severním pomezí Indie sama činí veliké další výklady v příčině té zbytečnými.

Německo vyšlo z nynějšího dobrodružství čínského, nehledí-li se k náhradě finanční, na prázdno. Přes to chystají se vývozní města německá, v čele jich Hamburk, k okázalému uvítání Walderseea.

Vilém II. pospíšiv k smrtelnému loži matky své nezúčastnil se uvítání toho. Svět připraven jest tím na čas o jeho řeč 919tou, neboť 918 řečí byl již suverén německý za své 13leté vlády pronesl. Mluvením tedy překonal už všechny své soudruhy na trůnu. Z lidu mohla by se na známé heslo císařovo ozvati odpověď je-li budoucnost Německa na vodě, že jeho přítomnost jest v řečích a přípitcích. A mohli bychom dodati: také v politických processech. Soudní persekuce neněmeckých národností a pak i sociálních demokratův (těchto hlavně pro urážky císaře) trvá dále. Výsledky jsou velmi pozoruhodné: při volbě v Porýnsku se počet socialistických hlasův oproti minulé volbě jak jsme již děli zdvojnásobil a na krajním východě Pruska, z okresu kdysi Moltkem zastupovaného, vyslán další mluvčí neněmeckých národností do říšského sněmu: na poprvé zvolen tu do něho Litevčan. Přes tyto smutné zkušenosti nestydělo se Německo zavésti několik »velikých« processův pro tajné spolčování proti celé řadě nebohých polských — dětí, gymnasistův. Ejhle, co platna byla tedy Prusku germanisace všech škol polských? Co platno vštěpovati národu některému cizí jazyk, nelze-li mu vštípiti i cizí duši? Již příklad Irčanův mohl by býti Prusku poučením.

Balkán zůstává napořád mračným koutem, z něhož političtí meteorologové hádají na bouři. Poměry tamní přiostřily se tak, že Rusko uznalo za vhodné vyslati poprve po jeho osvobození do Bulharska příbuzného carova, dílem jistě proto, aby utužil styky rusko-bulharské a aby umluvil společný postup obou států pro jisté eventuality a dílem aby skonejšil nedočkavost Bulharů po akci v Makedonsku, kteráž by té chvíle, kdy Rusko jest jinde poutáno, byla jen vodou na mlýn těm, kteří šilhají až k Soluni. Z téhož důvodu navštívil ruský velkokníže i Cařihrad, aby radil k mírnosti oproti Makedoncům. Odpovědí na návštěvu ruskou v Bulharsku bylo odhalení, že mezi Rumunskem a Rakouskem existuje vojenská smlouva, jejíž účel a tendence jsou až příliš jasny. Bylo by zajímavo zjistiti vztah, v jakém jsou opětné vpády Arnautův na srbské území ze dnů posledních i oživené hnutí albánské s pokusy rozdmychati otázku balkánskou právě v čas pro Rusko nejnevhodnější.

Na štěstí nemůže tentokráte i Anglie přikládati do ohně balkánského tolik polínek, jak by jindy byla činila. Neuhasilať dosud požár pod vlastní střechou, v Jižní Africe. Hrozí nyní s Bury nakládati jako s pouhými rebely a lupiči, jak vláda její v londýnském parlamentě prohlásila. Běží však ještě o to, zdaž by k tomu klidni zůstali spolupisatelé smlouvy o právu válečném. Finanční oběti Anglie jsou nyní již ohromny a zcela nepoměrny. V červenci zase již parlament anglický musil schváliti nové úvěry vojenské a novou půjčku válečnou. Stačí prý se »snad« s ní až do ledna. Jak vidno, Anglie sama nevěří v brzký konec války. Liberální stranu anglickou uvedla válka v plný rozklad. Asquith, jenž holduje imperialismu, a Campbell-Bannerman, jenž chce spravedlnosti i vůči Burům, přes zdvořilosti navzájem vyměňované veřejně se potírají. Třetí pak vůdce strany té, Rosebery, obrátil se k ní projevem veřejným úplně zády. Vidí, že té chvíle nemá

naději dostati se k veslu a chce proto hledati ukojení své ctižádosti jinde. U liberálních unionistův. Záminkou jest mu stanovisko většiny liberální strany k otázce jihoafrické. Byltě Rosebery vždy politikem mělkým, nepevným, jenž, pokud neviděl v politice jen sport a jen prostředek pro cíle osobní, žádával také na opoziční straně své, aby posilovala stát, jak jest, tedy za každou cenu, a nikoliv aby jej především reformovala. On, nástupce Gladstonův, svedl stranu svou k tomu, aby upustila od boje proti horní sněmovně a od usilování o spravedlnost Irsku i připravil ji tak o vlastní vůdčí myšlenky, o veliké idey soustředivé, o basi existenční.

Za to v Dánsku liberalism domohl se velikého vítězství. Po zápasu celá desítiletí trvajícím. Ač od let již liberálové a radikálové měli většinu ve sněmovně lidové, držela se v Dánsku, opírajíce se neústavně o horní sněmovnu, u vesla ministerstva konservativní. Teprve úplné rozdrcení pravice za posledních voleb sněmovních donutilo krále povolati volky nevolky k vládě ministerstvo z levice.

V Holandsku měly volby jak minule jsme již vyložili, výsledek opačný. Důsledek toho proveden nyní. Povolána tam k veslu vláda reakcionářská.

Ve Francii vykonány rovněž zajímavé volby. Do generálních rad čili krajských zastupitelstev. Zvoleno sice opět v celé Francii porůznu 209 monarchistův, ale generální radu kraje Charente republikáné monarchistům urvali. I mají tak monarchisté většinu jen ve 4 generálních radách. Vládní depeše mluví o tom, že při volbách těch zvoleno bylo jen 29 nacionalistův, a tím uveden byl v omyl i denní tisk náš. Mínění jsou totiž tím nacionalisté pouze »divocí«, velkou nacionalistickou skupinu Mélinovu hází ale vláda ve zprávách svých do jednoho pytle s 557 zvolenými »republikánskými« generálními rady, neroztřiďujíc tu právě mezi vládními a mezi opozičními republikány. Jest otázkou, zdali toto zvláštní zpravodajství nemá zakrýti ztráty strany vládní; v každém případě jest však velmi podezřelé. Samy dreyfusovské listy přiznaly proto, že z takých výsledků nelze souditi nijak na vítězství vládní při volbách sněmovních, rokem příštím již nezbytných. Lev XIII. vystoupil novým veřejným projevem proti francouzskému zákonu protiřeholnímu. Výsledek jest ten, že jezovité i benediktini stěhují se z Francie.

Ve Španělsku trvají krvavé bouře proti církevním průvodům. V Anglii, v zemi v celku jejím tak liberální, že tam i strany t. zv. konservativní mohly by se dle našeho měřítka nazvati liberálními, snesou i nejvášnivější odpůrci církve veřejné průvody »armády spásy« a podobné manifestace. Dle zásady, že svoboda veřejných projevův platiti má pro každého a ne toliko pro — liberály. Jinak ale španělští revolucionáři. Sami se dožadujíce pro sebe největší svobody co do veřejných manifestací, jiným ji upírají. Časopis tento i pisatel těchto řádek daleci jsou klerikalismu, ale v onom jednání věru že nemohou viděti skutečný smysl pro svobodu a pro stejné právo občanů všech. Zdá se, že »zastaralý« Kolár náš, když hlásal, že svobody hoden jen ten, kdo zná si vážiti svobody druhých, byl modernějším leckteré

moderny, byť se i ráda blýskala, jako činívají svojí zdánlivou svobodymilovností. Aspoň liberálové španělští hledívali vždy ve svobodě zaváděti — rozdíly. Dle toho, běželo-li o kůži jejich aneb o kůži cizí.

V Praze, 5. srpna. *Jos. Pachmayer.*

Přehled národohospodářský a sociální.

Přehled sociálně-politický. (Osnova zákona o pensijním pojišťování soukromého úřednictva. Ochrana dělníků zaměstnaných při stavbách železničních a při živnostech stavebních. Útulky učednické. Úprava pracovní doby v dolech uhelných. Nedělní klid v obchodních živnostech pražského obvodu policejního. Konference v příčině sprostředkování práce. Další zpráva o šetření na poli práce domácké. Třetí sjezd českých přírodozpytců a lékařů v Praze. Šetření v příčině služebních poměrů pomocného personálu lékárenského. Zákonné upravení právních poměrů mezi statkáři a hospodářskými úředníky a reorganisace živnostenské inspekce v Uhrách Živnostenská inspekce v Rusku. K socialní politice komunální.)

Vážný krok ku předu v řešení otázky socialní učinila vláda, podavši sněmovně poslanecké osnovu zákona o pensijním pojišťování soukromého úřednictva. Osnovou touto, kdyby stala se zákonem, vskutku vyplněna byla by široká mezera, která tkví mezi těmi, kdož po určité době ať již následkem stáří mohou bez práce věnovati se svému oddechu anebo následkem předčasné neschopnosti a nezpůsobilosti nejsou zcela odkázáni na pomoc jiných, nýbrž užívají dobrého práva svého na menší či větší výslužné. Osoby tyto tvoří ovšem velkou menšinu, tak že celé řady jiných zůstávají, jež zaměstnány jsou v soukromých službách za plat měsíční nebo roční, a které mají u jednoho a téhož zaměstnavatele nejméně 600 korun ročního platu, a hojně jest i těch osob, které zaměstnány jsou sice ve službách veřejných, nemají však normálního nároku na invalidní a starobní pensi; osoby prv jmenované a poslednější, pokud nejsou zřízenci dvorními a státními nebo zřízenci státního ústavu, mají býti pojištěny dle zmíněné osnovy na r e n t u a to pro případ neschopnosti k výdělku nebo pro případ stáří vyššího, dále na případ n e z a m ě s t n a n o s t i; kumulativní pojištění jest vyloučeno; ve prospěch pozůstalých lze se pak pojistiti na rentu vdovskou, na příspěvky pro výchovu dětí a na odbytné pro vdovu nebo děti. Vzhledem k tomu, že pojištění po dokonaném 18. roce pojištěncově jest n u c e n ý m, tvoří osnova další článek důležitých zásad pojišťování, že nucené pojišťování má býti v š e o b e c n ý m, na všecky vrstvy osob, jimž socialně-politická povaha pojišťování prospívati má, se vztahujícím. Není zde místa pro uvedení jednotlivých ustanovení osnovy, která ovšem potřebám širokých vrstev soukromého úřednictva jak tak hověti se snaží. Co do organisace pojišťování tohoto opustila tentokráte vláda system territorialní, s jakým setkáváme se při dělnickém pojišťování úrazovém a v určitém směru i v pojišťování nemocenském a chopila se systemu centralistického; dle osnovy má býti

ústřední správa ve Vídni a v jednotlivých zemích pouze místní svazy s přenesenou pouze působností svazových výborů. Jak zastoupena byla by většina pojištěnců pokud se týče zaměstnavatelů venkovských, plyne z toho, že představenstvo pensijního ústavu skládati se má z presidenta vládou na neurčitou dobu jmenovaného a nejméně z 20 a nejvýše 24 členů volených valnou hromadou pojištěnců a zaměstnavatelů a polovina členů z každé skupiny volených musila by bydleti ve Vídni. Z pochopitelných důvodů zaujala veřejnost odmítavé postavení proti snahám centripetálním i v čistě soukromých záležitostech velké části obyvatelstva, třeba zákonem upravených. — Osnovou zákona o ochraně dělníků při stavbách železničních a při živnostech stavebních dostati se má valné části dělníků ochrany, které tovární dělníci účastnými se stali již před 15 lety v šesté hlavě řádu živnostenského. Osnova ve příčině pracovního poměru dělníků při režijních stavbách železničních používaných opravena přiměřeně dobrým zdáním rady pracovní. Maximální den pracovní pro železnice stanoven na 11 hodin. Jestliže však v některém pomocném ústavě následkem zvláštních služebních předpisů kratší doba pracovní skutečně pozůstává, nesmí pak býti zvýšena. V mnohých ústavech tohoto druhu jest totiž nyní maximální doba pracovní stanovena na $9^1/_2$ hodiny. Hlavní ustanovení osnovy pojata jsou ze řádu živnostenského. Zvláště platí to o předpisech v příčině pracovních knížek a vysvědčení, pracovního řádu a konventionálních pokut. Osnova zakazuje dále t. zv. černé listiny tímto ustanovením: »Správa dráhy, která činí sdělení nebo rozšiřuje zprávy, jimiž některým dělníkům znemožněno nebo znesnadněno jest v jiných závodech nalézti zaměstnání, dopouští se rovněž tak přestupku tohoto zákona, jako dělník některého závodu, jenž sdělováním nebo rozšiřováním zpráv varuje jiné dělníky, aby do určitého závodu nevstupovali.« Proti systému truckovému čelí ustanovení, že dělníci v každou dobu mohou žádati zaplacení svých pohledávek v hotovosti s neplatností námitky, že jim něco dáno bylo »na místo placení«, na poskytování bytů, světla a otopu se však zákaz tento nevztahuje. Porušení smlouvy tresce se odškodněním ve výši až čtrnáctidenní mzdy, trest vězení dle řádu živnostenského nepřijat. Dle osnovy druhé, která vztahuje se na samostatné stavby železniční a na všecky ostatní stavební podniky, které zaměstnávají více než 20 dělníků, platiti mají ustanovení §§ 88 lit. a), 96 lit. a) a 96 lit. b) ř. živn. a to i v příčině těch dělníků, kteří nejsou bezprostředně zaměstnáni při dotčeném podniku stavebním, nýbrž i u těch živnostníků, jichž práce pro dotčený podnik jsou určeny. — Ministerstvo obchodu učinilo dotaz v příčině stávajících útulků učednických a jich činnosti, při čemž vyšlo na jevo, že podporování tohoto zařízení se stanoviska péče o mravní výchovu učňů jeví se býti nutně žádoucím, a že posavadní zařízení v ohledu tom jsou nedostatečna. Ministerstvo vyzvalo tudíž obchodní komory, aby se zasadily o zařízení nových útulků učednických, projevujíc ochotu ku zřizování jich poskytovati subvence dle místních poměrů a potřeb ústavu od 100 do 400 korun jednou pro vždy, při čemž by vydržování institucí těch připadlo

činitelům místním. Zároveň poukázán odbor ministerský, zabývající se podporováním živností, aby vhodnými přednáškami ku zřizování útulků těchto pobádal.

Spravedlivému požadavku po zkrácení pracovní doby v dolech uhelných rakouským parlamentem konečně vyhověno. Osnova rakouskou vládou dne 7. března 1901 předložená s některými změnami vyřízena ve smyslu devítihodinného dne pracovního a sice pracovního dne v nejširším slova smyslu, poněvadž do této doby sluší počítati nejen předepsané pracovní přestávky, nýbrž i dobu, které dělník potřebuje, aby do dolu vjel, po případě na světlo denní se dostal. Pouze výjimkou může býti povolena i delší doba pracovní a to nejvýše 12hodinná se skutečnou denní prací 10hodinovou (pracovní den v užším slova smyslu), jestliže v dotčeném dole v době vyhlášení zákona o 9hodinné době pracovní delší doba pracovní byla zavedena a zavedení pracovní doby 9hodinové vzhledem k poměrům podnikově-technickým nebo hospodářským řádné podnikání činilo by nemožným nebo je ohrožovalo. Rovněž stanovena zvláštní výhrada pro vysoko položené doly uhelné v zemích alpských. — Porada o zákonu tomto přesvědčila súčastněné kruhy, že v této kategorii dělnické sluší ve směru socialně-politickém ještě mnoho doplňovati, nahrazovati a nového zaváděti, aby v poměrech dělnických při dolech uhelných nezela v příčině té taková prázdnota. Proto v úvaze, že všeobecně žádoucí náprava dělnictva v dolech uhelných zaměstnaného pouze zkrácenou dobou pracovní dosíci se nedá, usnesena ve výboru socialně-politickém k popudu české strany resoluce, v níž se vláda vyzývá, by zahájila obsáhlou akci k tomu účelu, aby systematicky zamezováno bylo požívání lihových nápojů zvláště v jednotlivých krajích uhelných tak hrozně rozšířené, aby zaveden byl náležitý zdravotně policejní dozor na byty dělnické a podporována byla stavba zdravých bytů těch, dále aby zřizovány byly pokračovací školy pro mladistvé dělníky (k tomu cíli, aby za odborného vedení seznámili se s nebezpečnou prací pod zemí), zamezila se práce děvčat v dolech uhelných a pro ně aby zřizovaly se školy hospodyňské nebo jinaká zařízení ku blahu dělnictva, aby vším tím hmotná, duševní i mravní úroveň dělnictva horního ponenáhlu byla povznesena.

Místodržitelské nařízení ze dne 3. července 1901 č. 44282 (z. z. čís. 38) v příčině úpravy nedělního klidu*) při provozování živností pro král. hl. město Prahu a ostatní obce pražského policejního rayonu rozčeřilo v nemalé míře hladinu smýšlení samostatného obchodnictva, které nařízením tím bylo dotčeno. Nové nařízení, jímž při živnostech obchodních, vyjma obchod s potravinami, nedělní práce od 1. května do 30. září každého roku úplně jest zakázána, kdežto od 1. října do 30. dubna jest prodej zboží od 6. hodiny ranní do 11. hodiny dopolední dovolen, při obchodu potravinami jest pak nedělní práce po celý rok od 6. hodiny ranní do 11. hodiny

*) Věcné ocenění zákonných ustanovení o klidu nedělním zejména v živnostech továrních nalézáme na str. 1203 a násl. t. časopisu.

dopolední dovolena, spočívá na zásadě zavedení úplného celodenního nedělního klidu při živnostech obchodních v době od 1. května do 30. září každého roku. Při tom nesmí dle čl. XI. zákona ze dne 15. ledna 1895 č. 21 ř. z. ani ti majitelé obchodních živností, kteří žádných pomocníků nezaměstnávají, obchodní živnost provozovati a nesmějí míti dvéře do obchodních místností pro obecenstvo a obchod určených otevřeny. Vzhledem k tomu, že zákaz nedělního klidu je zde tedy pravidlem i u živností obchodních, kdežto dle zákona z r. 1895 bylo a je tomu pouze u živností výrobních, že výjimka stanovena pouze v příčině obchodů, které zabývají se výhradně prodejem potravin, postižena jest nařízením tímto celá třída maloobchodnictva t. zv. hokynářů, kteří vedle potravin, tvořících hlavní předmět jejich obchodu, prodávají též předměty jiné; se zřetelem pak dalším na to, že nařízení vztahuje se i na takové podniky obchodní, v nichž obchodních pomocníků se neužívá, pozbývá ovšem v tomto směru jmenované nařízení místodržitelské povahy sociálně politické, hledíc spíše vyhověti zásadě o naprostém klidu nedělním, pokud se týče vyloučiti nedělní soutěž těch obchodníků, kteří své zákazníky sami obsluhují.

Dne 28. a 29. června 1901 odbývána byla u statistického úřadu pracovního v c. k. ministerstvu obchodu konference v příčině sprostředkování práce. Zastoupeny byly ministerstva vnitra a orby, statistický úřad pracovní, zemské výbory český, dolnorakouský, štýrský a slezský, vídeňský a lublaňský magistrát, městská rada liberecká a brněnská, jakož i řada vídeňských a mimovídeňských spolků dělnických, společenstev a jiných korporací. Navázav na činnost z roku 1899 označil předseda odb. přednosta Dr. Mataja jako úkol konference jednotnost zpráv. V příčině zásad, jež pro zhotovení měsíčních statistických zpráv ústavů práci sprostředkujících stanoveny býti mají, vyslovila se konference co do záznamné lhůty v ten rozum, že pro spořádané sprostředkování práce sluší trvati na pevné lhůtě záznamné, která jest nezbytnou náležitostí jak pro podávání zpráv tak i pro přesné a správné vedení správy. Rovněž označena pokud možno největší jednotnost lhůty záznamné jako velenutná a odporučena pro ni stanovení některého měsíce kalendářního.

V příčině zásad pro zhotovování výročních zpráv ústavů práci sprostředkujících přisvědčeno návrhům statistického úřadu pracovního, dle nichž jako minimum statistických přehledů ve výročních zprávách platiti by měl přehled o tom, jak v jednom měsíci vyřízeny byly nabídky a poptávky a vylíčení výsledků ročních dle povolání dělníků. Toto vylíčení mohlo by se dle možnosti rozšířiti udáním percentuálního poměru obsazených míst dle nabídky a poptávky, udáním poměrných číslic mezi nabídkou a poptávkou, výkazem o výsledcích styku lokálního a mezinárodního, přehledem o trvání nezaměstnanosti práci hledajících až k opatření práce, výkazem o jich stáří a rodinných poměrech a zvláštním vylíčením krátkodobých služeb po čas pracovní sezony.

Ústřední živnostenský inspektor předložil již II. díl zpráv živ-

nostenských dozorců o práci domácké na Moravě, ve Slezsku, Haliči a Bukovině (sr. Č. R. str. 942.). Objemná práce tato může prozatím míti zásluhu pouze v tom směru, že učiněn počátek k prozkoumání nejen výroby domácké, nýbrž i socialních poměrů domáckých pracovníků; s úplností nebo naprostou spolehlivostí nesnadné práce této počítati nelze; sama zpráva zmiňuje se o značných obtížích, jež živnostenským dozorcům bylo překonati, aby jen poněkud mohli dostáti úkolu sobě uloženému. Již okolnosť, že se jim nedostávalo přesné definice pojmu práce domácké, jakož i okolnosť, že hranice mezi samostatnými a nesamostatnými malomistry, dále mezi živnostenskou a národní domácně průmyslovou činností, dále mezi činností touto a vedlejším zaměstnáním hospodářství lesního nebo polního sotva byly znatelny, činily obtíže, jež v cestu kladly se očitému pozorování i druhovému rozeznávání. Největší překážka ovšem byla ve velké nedůvěře jak podnikatelů tak i domáckých dělníků, se kterou se setkávali živn. inspektoři i jinde (sr. str. 943); kdežto dělníci domýšleli se, že celá akce k tomu směřuje, aby výdělek jejich byl ztenčen, obávali se podnikatelé zase toho, že výsledků použito bude jako pomocného prostředku orgánům berním, ačkoliv obavu tuto vylučuje ustanovení § 19. zák. ze dne 17. června 1883 č. 117 ř. z., kterážto domněnka nešťastnou náhodou posilována byla okolností, že šetření v příčině práce domácké spadalo ve stejnou dobu se zavedením osobní daně z příjmů; nemalá příčina pro tuto nedůvěru byla též obava před zvýšenou soutěží, poněvadž měly býti v širší známosť uvedeny poměry domáckých dělníků, domácké práce a míst výrobních.

Jeden positivní výsledek mělo šetření to, totiž poznání, že právě při těch podnikatelích, kteří každou výpověď a zprávu rozhodně odpírali, odvětví, v němž pracovali, ať již pod rouškou domáckého průmyslu nebo domácího nebo hospodářského vedlejšího zaměstnání, nebylo nic jiného, než zcela proti zákonu provozovaná činnosť živnostenská, prováděná pod rouškou touto za tím účelem, aby podnikatel vyzul se všem povinnostem, které mu zákon v ohledu řádu živnostenského hlavně však v ohledu živnostenských společenstev ukládá.

V jednotlivostech obsahuje zpráva podrobná dáta v příčině všech poměrů dělnických, zejména poměrů pracovních, mezdních, odborně vzdělávacích, poměrů bytových a všeobecně socialně politických. Cenný význam má zpráva v obou dílech, a zajisté bude tak i v díle posledním, v oboru výrobním pro obchodníky s výrobky tohoto odvětví činnosti lidské i pro eventuelní výrobce samy; nalézti lze zde bohatá dáta jak co do místa, kde ty které výrobky sluší hledati, pokud se týče dále v odvětví tom pracovati, tak i co do jich ceny ba i jakosti.

Činnosť lékařská po většině jest rázu sociálně politického jakož i všechna hygienická zařízení; proto vším právem všímal sobě i třetí sjezd českých přírodozpytcův a lékařů v Praze v květnových dnech tohoto roku odbývaný otázek sem spadajících. Zvláštní zmínky zasluhuje referát o dělnických domcích v král. Českém, v němž dělnické domky zřízeny jsou při větších továrnách nejen v městech

a předměstích (Praze, Ml. Boleslavi, Nymburce), nýbrž i na venkově (Libšice, Bělohrad, Josefodol, a j.), hlavní ovšem příčinu zřizování domků dělnických sluší hledati v zájmu podnikatele, aby dělníci byli blízko závodů a nemusili chůzí k továrně ztráviti mnoho času i sil. Správně ovšem podotknuto bylo, že by se pojem dělnických obydlí měl rozšířiti ve smyslu socialní otázky v širším smyslu a nikoli pouze ve smyslu otázky dělnické, a že by se za taková obydlí měla pokládati všechna přístřeší, jež slouží potřebám obyvatelstva s nízkým příjmem, správněji řečeno, jež pro nízký příjem svůj nuceno jest spokojiti se s obydlím menším, bohužel na mnoze i nezdravým.

K vadám závodů lékárnických, které tolik dávají příčinu ke stížnostem farmaceutického personálu pomocného a jsou s to, by rušily řádný postup služby v lékárnách, náležejí zejména nedostatky, jež týkají se jednak služebního postavení farmaceutů, jednak poměru jich výdělku a zaopatření. Z příčiny této odhodlala se vláda vydati k zemským vládám zvláštní dotazník k vyšetření závodních i služebních poměrů ve veřejných lékárnách. V příčině poměrů pomocného personálu má šetření vztahovati se na nejširší jeho specifikaci, a to v příčině stáří, služby vojenské, příslušnosti státní i domovské, poměrů rodinných, délky služby v lékárně od tirocinia, datum diplomu, požitků služebních; co pak se týče poměrů služebních, kdy se lékárna otvírá a zavírá, doba denní dle hodin služebních, přestávky, změna služby, služba noční a změna při ní, dovolená, dále jaké změny nastaly ve služebním personálu, které byly příčiny jejich, zda a jaké jsou byty naturální pro služební personál zvláště pokud se jedná o místnosť inspekční, jsou-li všecky osoby na případ nemoci či jinak ještě pojištěny, jakým způsobem, pokud se týče proč pojištění nenastalo?

Království uherské jakožto stát převahou zemědělský počíná v poslední době zanášeti socialní politiku i do tohoto druhu výroby prvotní, posaváde v příčině této dosti zanedbávané. Na str. 573 tohoto časopisu zmínili jsme se o zákonu v příčině pomocné pokladny pro hospodářské dělníky a čeleď a zákon ze dne 14. prosince 1900 (čl. XXVII. zák.), jenž vstoupiti má v platnosť nejdéle dnem 1. července 1901, upravuje právní poměry mezi statkáři a hospodářskými úředníky. V první řadě upravuje ovšem zákon tento soukromoprávní poměr v příčině uzavření smlouvy služební, výpovědi, okamžitého zrušení, dále míry oprávněnosti prováděti správní úkony hospodářství se týkající, minimálných služebních požitků a způsobu jich výplaty, to vše ovšem potud, pokud vzájemnou úmluvou nebyly vymíněny podmínky pro úředníka příznivější. Sociálně politické důležitosti jest závazek hospodáře, nésti lékařské ošetřování po případě i výlohy pohřební, onemocnělí-li úředník při výkonu služby nemocí nebo úrazem a to po dobu nejvýše šesti měsíců, ovšem bez nároku na placení služného, leda že by úředník byl nemocen dobu poměrně krátkou a i tu musí ubytovati a stravovati případného zástupce za náhradu skutečných výloh. Vdově nebo nezletilým dětem nenáleží pense, nýbrž odbytné jednou pro vždy, a to sloužil-li úředník po té,

kdy zákon působiti počal, méně nežli 5 let, odbytné ve výši čtvrtletního služného, po 5 letech ve výši polovičního a po 10 letech ve výši celého ročního služného. Než při stanovení tohoto odbytného nemohou se do služného započítati výlohy cestovní, diety, svítivo, platy na potřeby kancelářské, hlavně však remunerace, dividendy, prémie, tedy příjmy, které právě u hospodářských úředníků převyšují obnosem svým velmi často pevné služné, někdy na nejmenší míru vyměřené. Po smrti úředníkově náleží vdově posavadní byt po 3 měsíce nebo náhrada zaň, ale i tu nemůže býti nucena před 30 dny se vystěhovati. Stěhuje-li se pak, přísluší jí povoz k nejbližší stanici železniční nebo na cestu do 50 km. Zákon rozeznává mezi úředníky diplomovanými (kdož, jsa uherským státním občanem, absolvoval domácí vyšší školu hospodářskou nebo učiliště hospodářské) a nediplomovanými, hlavně z důvodů zemědělskotechnických, poněvadž v hospodářstvích státních, dále veřejných korporací a jiných hospodářstvích důležitějších (fideikomisů a j.) nesmějí jiní úředníci býti ustanovováni, leda úředníci diplomovaní.

Úprava sociální otázky na poli zemědělském ovšem nikterak nevadí, aby i v oboru průmyslu a živností nepostupovalo se ve směru tom pevným krokem ku předu. Nejnověji sledovati to lze reorganisací živnostenské inspekce, která vstoupivši v roce 1894 v život, obmezovala se v první řadě na podporování průmyslu a odborné vyučování, ač jí též přikázány úkoly v ohledu ochranných opatření dělnických. Jako jinde tak i zde pro velký objem prací nebylo ovšem živnostenským dozorcům možno úkolu na ně vloženému přesně dostáti. Teprve následkem posledního zákona o rozpočtu a zmocnění v něm obsaženého spojena živnostenská inspekce s revisí parních kotlů, čímž počet živnostenských dozorců značně rozmnožen, tak že jim mohly býti ve zvláštní instrukci přikázány inspekce tovární, záležitosti parních kotlů a plnění povinností v příčině oznamování úrazů, stávek, schvalování podnikových zařízení a celá řada úkolů zvláštních. — Vedle tovární inspekce má býti v Rusku zavedena též inspekce živnostenská, jíž by podléhaly živnostenské ústavy, které nezaměstnávají více dělníků nežli 16. Zprvu mají inspekce tyto na zkoušku zavedeny býti ve větších městech a kontrolovati ustanovení o dnu pracovním, poměr mezi mistry, tovaryši, učedníky a p.

Velmi vděčné pole pro pěstování politiky sociální shledáváme čím dále tím více v našem životě komunálním. Též máti českých měst, královská Praha bez okázalého jakéhosi sjezdu nebo podobné manifestace ve své komisi sociální jme se řešiti otázku tuto a zdá se, že snad tentokráte dojde se výsledků positivních, aspoň síly v komisi té pracující mohou toho býti zárukou. Ač chudinství do politiky socialní nenáleží, přece správně zabývá se komise tato v první řadě i otázkou touto; shledala v příčině té, pokud běží o povinné úkoly chudinské správy uložené obcím zákonem, že nynější organisace chudinské služby v Praze spočívá na dobrých základech a že jsou správny též tendence, které byly projednány v lůně vrchního ředitel-

ství chudinského. Odporučuje, aby se zdravý organismus otců chudých doplnil též silami ženskými, které v mnohém ohledu tolik se osvědčily. Trpce touží se na nepravidelnou posavadní součinnost mezi veřejným chudinstvím a organisovanou dobročinností soukromou se strany jedné a na úplnou anarchii neorganisované individuální dobročinnosti drobné se strany druhé, která usnadňuje zneužívání dětí se strany nesvědomitých rodičů k žebrotě a potulnému obchodování a živí jen spoléhavost lidí práce se štítících. V příčině této předběžnou anketou má býti zavedeno příslušné šetření. Druhým úkolem pražské komise byla otázka bytová, jejíž řešení jako ve všech větších městech jest i v Praze velmi naléhavým. Poněvadž prováděnou assanací Josefova a části Města Starého chudší lidé odkázaní na práci v městě a zde nezbytně potřební vytlačováni jsou za obvod města, což ani v zájmu obce ani sociálně politicky nedá se ospravedlniti, odporučuje komise na některých částech posud nezastaveného levého břehu vltavského stavbu velkých domů činžovních s byty menšími, rodinnými i pro jednotlivce, čímž odstraní se nejen řada bytů nezdravých ale i zlořád noclehářský, jenž byty beztoho nedostatečné přeplňuje a jak v ohledu zdravotním tak i mravním škodlivými činí. Zřizování takových domů náleželo by z části obci, z části podnikatelstvu s tendencí dobročinnou nebo částečně dobročinnou po případě i s pomocí obce a z části svépomocným družstvům stavebním, složeným z příslušných interessentů. V příčině péče o nezaměstnané jest komisi cílem věc trojí: rázné zakročování proti živlům, které práci se vyhýbají, oddalování nepřirozeného přílivu z venkova a upřímná péče o úlevu nezaměstnanosti těch osob v Praze, které beze své viny pozbývají výdělku. Opět touží se na neúčinnou instituci postrku a donucovacích pracoven a odporučuje se zřízení stravoven v policejním obvodu pražském, který, jak známo, z organisace stravoven jest vyloučen; se stravovnami těmi spojena by býti mohla obecní pracovna pro dočasné zaměstnání pracemi pro obec nebo pracemi pro soukromníky všech osob práci skutečně hledajících; ty byly by tam poukazovány veřejnými orgány, zejména úřadem chudinským. V dalším obírala se komise sociální pokračovacím vychováním mládeže, decentralisací městské obecní knihovny a zřízením čítárny, odporučuje obecně přístupné prostředky vzdělání vědeckého zejména ve spojení s universitní extensí, dále poskytováním ušlechtilých zábav zvláště dorůstající mládeži obého pohlaví, pořádáním bezplatných koncertů, poučováním dívek z chudších stavů zvláště dělnic v záležitostech domácího hospodářství a péče zdravotní, nabádáním ku spořivosti a konečně bezplatnou poradou právní, zejména v záležitostech úrazových, nemocenských, alimentačních, mezdních a dědických.

Podobné otázky řešiti mají sjezdy městské; tak třetí sjezd rakouských měst konaný ve dnech 23. a 24. února 1901 zabýval se mimo jiné též otázkou zadávání veřejných prací a dodávek obcí a úpravou řízení submisního, při čemž nejdůležitější byla část první v příčině najímání dělnických sil; rovněž i sjezd německorakouských měst ve Sv. Hypolitu dne 6.—8. července 1901 zabýval se většinou

otázkami, jak upraviti poměry osob stavu pracujícího zejména otázkou domovského zákona, chudinství, pojišťování starobního a invalidního, otázkou dělnických bytů a úpravy platů učitelských. Kommunální politika sociální nalézá dokonce ohlasu i v dalekém slovanském východě; před nedávnem předložena byla moskevskému magistrátu osnova městského invalidního a starobního pojišťování čeledního a dělnického, jemuž by podléhati musily všecky osoby obého pohlaví, které překročivše 16. rok svého věku stojí k osobám třetím v jakémsi poměru služebním jako na př. čeledínové, hlídači, sluhové, posluhové, dílovedoucí, správcové, vychovatelé, učitelé, kteří za svou práci dostávají mzdu nepřesahující 1000 rublů ročně. Vyloučeny z povinností pojišťovací jsou osoby v státní službě ať déle ať mimochodem zaměstnané, dále úředníci, sluhové a členové takových společností, které zřízence své pojistily na rentu ne menší nežli renta městskou pojišťovnou poskytovaná, rovněž vyloučeni jsou učitelé věd, hudby, tělocviku a p. a konečně všichni dělníci moskevských továren. Pojištěnci rozděleni jsou na 5 tříd se mzdou denních 40 kop. až ročních 1000 rublů s invalidní rentou od 6—18 rublů měsíčně a s pensí starobní od 50 do 104 rublů ročně. Příspěvky týdenní pojištěnců i zaměstnavatelů obnášeti mají 8—25 kop. Aby se pojišťovna hmotně zabezpečila, mají se po 10 let platiti předem příspěvky, aniž by pojištěnci měli po tu dobu jakýsi nárok na důchod, pro dobu tuto jsou však, zvláště pro dělníky obecní (městské) zavedena vhodná ustanovení přechodní.

*

První krok k finanční samostatnosti Chorvatska. Když roku 1868 chorvatští unionisté obnovovali »bratrský poměr« Chorvatska k Uhrám, byli vedeni hlavně ne-li jedině myšlénkou zachrániti ústavnost v jasném lesku konstituční koruny sv. Štěpána. Jelikož však tehdejší chorvatská opposice byla dosti silná a měla ráz výlučně národnostní, záleželo vládní většině také na tom, aby pojistila chorvatský jazyk jako výhradně úřední jak ve všech záležitostech na území chorvatském, tak ve všech stycích s ústřední společnou vládou v Budapešti. K této politice, jež vyčerpávala se slovem ústavnost a k opositční politice, jež vrcholila v národnosti, prodchnuté požadavky státoprávními, připojil se v letech osmdesátých státoprávní radikalismus s nádechem tu politického liberalismu, tu opět krajního konservatismu. Vyjma prvou dobu obrození národní hospodářství jakoby neexistovalo pro vůdčí chorvatské politiky. A tak finanční stránka vyrovnání z r. 1868 vypadla nejhůře, čímž státní autonomie chorvatská byla podkopána ve svých základech. Jak si totiž možno jen představiti moderní stát — a Chorvatsko jest úplně svrchovaným státem jmenovitě v politické správě, v soudnictví a ve školství — bez nejmenšího přímého vlivu na státní finance, tedy bez práva vésti také národohospodářskou politiku, určovati daně, uzavírati půjčky atd., zkrátka, jaká jest to vláda, která nemá téměř jiných prostředkův, než paušál vlády ústřední a jiného oboru národohospodářské působnosti, než ohlašovati na svém politickém teritoriu zákony a nařízení ministerstva financí, obchodu atd.

Strašlivé následky hospodářské maďarské nadvlády počaly se však objevovati tak hojně a nápadně, že je zpozorovaly i redakce chorvatských politických denníků, ač jsou ještě stále zaslepeny prázdnými a jedovatými osobními nebo plemennými polemikami. Na prvý pohled změna jest nepatrná: opoziční poslanci pokračují v planých debatách politických a novináři dále mění mapu Evropy, jsou-li v opposici, a velebí každý čin vlády, jsou-li v jejích službách. Pozorujeme-li však bedlivěji veřejný život a súčastníme-li se důvěrných rozmluv kterékoli politické skupiny, uvidíme, že změna jest zásadní: proti maďarské hospodářské nadvládě mluví se všeobecně s větší neb menší znalostí, ale se stejným rozhořčením. Dnes není v Chorvatsku člověka, který se jen poněkud zajímá o veřejný život, jenž by nebyl s celou duší a s celým přesvědčením pro finanční samostatnost Chorvatska a jenž by se živě nezajímal o obnovu finančního vyrovnání s Uhry, které jest právě nyní v nejakutnějším stadiu.

V Pešti ani netuší, že dnešní Chorvatsko je v této věci tak jednomyslné, ba zdá se, že maďarští politikové se domnívají, že jménem Chorvatska bude s nimi vyjednávati o finančním vyrovnání vždy jen chorvatská konstituční šlechta, nebo liberální chorvatští advokáti a proto odpověď delegace uherského sněmu (t. zv. r e n u n t i u m) ze dne 17. února 1901 jest sestavena tak nedbale, jakoby to nebyl vážný úřední dokument, nýbrž obyčejný novinářský článek.

Pominu nesprávnosti rázu politického, poněvadž jsou úmyslné, jak na př. již sám počátek: »Velectěnému výboru chorvatsko-slavonského sněmu« místo »sněmu chorvatsko-slavonsko-dalmatského«. Ale co si máme mysliti o důkladných vědomostech zpravodaje uherského výboru, známého Maxe Falka a jeho protektora, předsedy výboru Kolomana Tiszy, když ve spise, jimi podepsaném, čteme: »Uherský zemský výbor z upřímného srdce přeje vývoji hmotného blahobytu království Chorvatska a Slavonie. Že toho však jest možno docíliti i za dosavádního finančního poměru, vyplývá z toho faktu, že výdaj Uher dle netto rozpočtu byl r. 1868 111,000.000 zl. a r. 1897 261,000.000 zl., zvýšil se tedy v té době o 136%, kdežto Chorvatsko vynaložilo na autonomní svoji správu r. 1868 2,100.000 zl. a r. 1897 8,800.000 zl., takže zvýšení jest 318%. Pádný tento argument obdržel uherský výbor jednoduše tak, že »zapomněl« na výdaje bývalé vojenské hranice a že se ve výdajích tak zv. civilního Chorvatska »přepočítal« o sto tisíc zlatých. Počítá-li se totiž, jak se počítati má, že správa vojenské hranice r. 1868 stála 2,200.000 zl. a správa civilního Chorvatska právě tolik, vidíme, že chorvatské autonomní výdaje ze 4,400.000 zl. r. 1868 stouply na 8,503.326 zl. (nikoliv na 8,800.000), takže chorvatský autonomní rozpočet za 30 let se zvýšil ne o 318%, nýbrž o 93%, tedy vůči zvýšení uherského autonomního rozpočtu o 43% méně.

Uvedu ještě jeden klasický případ svědomitosti prvého maďarského zpravodaje: Na stesky chorvatské o nedostatku železniční sítě, odpovídá uherský výbor s politického stanoviska neupřímně, s hospodářského nesprávně. Praví doslovně: »Co se týče železniční sítě,

nutno především podotknouti, že v dopravní politice společné vlády zemí uherské koruny nemohou rozhodovati zájmy jednotlivých částí nebo krajů, nýbrž jen interesy celku . . . Nechť se ukáže pouze na jediný fakt, dle něhož v Chorvatsku a v Slavonii r. 1898 na 100 km² přicházelo 3·87 km. železniční trati, kdežto v krajinách sedmihradských 3·23 km; a nikdo nebude přece tvrditi, že Uhry náležitě nepodporují hmotného blahobytu sedmihradských částí.«

Aby tedy bylo možno něco vytknouti oprávněným chorvatským požadavkům, bylo nutno Chorvatsko snížiti na sedmihradské části, nebo jiné kraje a nebylo lze je přirovnati k Uhrám, v nichž na 100 km² připadá 5·26 km. železniční trati. A na takovou odpověď potřeboval p. Falk plných patnáct měsíců!

Výbor charvatského sněmu pospíšil si odpověděti písemně, ač uherští kollegové výslovně žádali, aby »ráčil svoliti k tomu, aby se ve vyjednávání ústně pokračovalo. A právě fakt, že Chorvaté k tomu nesvolili a že ještě jednou velmi skromně sice, ale za to důkladně a jasně formulovali své požadavky písemně, že totiž vládní většina rozhodla se konečně k vážné akci na nejdůležitějším, hospodářském poli, jest nejvýznamnější událostí veřejného života v Chorvatsku a skutečně prvým velkým krokem k úplné jeho finanční samostatnosti.

Abychom lépe pochopili, jak významná jest odpověď výboru chorvatského sněmu, připomeňme si tři hlavní ustanovení z r. 1868.:

V § 11. království Dalmacie, Chorvatsko a Slavonie uznávají, že jsou povinna dle své daňové způsobilosti přispívati na výdaje, které jsou společny královstvím uherské koruny a ostatním zemím Jeho Veličenstva; § 12. ustanovuje, že chorvatská kvota má se určiti dle týchž úředních dat, dle nichž se určuje desítiletá kvota všech zemí uherské koruny; § 13. — klasické svědectví tehdejší finanční neschopnosti — praví, že veškeré čisté důchody království Chorvatska a Slavonie by nestačily pro kvotu na útraty celé říše, aby zároveň byla dostatečně kryta domácí autonomie, pročež Chorvatsko přijímá tu bratrskou pomoc Uher, jež přistupují k tomu, aby se v určitých dobách naznačila nejdříve suma potřebná pro vnitřní samosprávu a teprve ostatku aby se užilo na potřeby všeobecné.

Uherský, nebo správněji maďarský výbor jedná s chorvatským výborem vždy se stanoviska § 13., takže i poslední jeho odpověď oplývá nejvíce dovoláváním se této maďarské ušlechtilosti, ba přímo tvrdí, ovšem bez jakýchkoliv bližších dat, že od r. 1888. do 1897. nedoplatily Uhry pro Chorvatsko 33,692.000 zl., tedy ročně průměrně 3,369.000 zl.

Chorvatská odpověď ze dne 28. března 1901. nepozvedá se bohužel proti báchorce o deficitu, ale za to hned v úvodu praví, že velmi ráda pojedná o návrhu ctěného výboru uherského, jímž by se již nyní umožnilo upraviti finanční poměr těchto království vůči království uherskému, aniž by se použilo ustanovení § 13., bude-li se ctěný výbor sněmu uherského i při této příležitosti říditi zásadou, že je nutno pojistiti potřebu autonomní správy těchto království. Dále chorvatský výbor pokračuje: »Je-li odůvodněno tvrzení . . . že

království Chorvatsko a Slavonie nekryjí jim připadající část společných výdajů, je buď příliš vysokou kvota, kterou věnují na své autonomní potřeby, buď je příliš vysoko určen klíč, (na společné potřeby), buď se hřeší při vypočítávání příjmův a výdajů království Chorvatska a Slavonie.

A skutečně maďarské renuntium ve své frasovitosti vytýkalo na konci Chorvatsku »že by se sotva mohlo ukázati na takový evropský stát, jenž by 44% svých veřejných příjmů mohl výhradně věnovati takovým státním výdajům, které v království Chorvatsku a Slavonii náležejí do oboru autonomní správy.«

Chorvatský výbor dokazuje oproti tomu číslicemi z madarských pramenů, poněvadž jiné neexistují, že Uhry od r. 1888. do r. 1897. věnovaly autonomním svým potřebám dle brutto počtu přes 45% průměrně a od r. 1890—1897. přes 47% dle netto počtu. Důkaz jest příliš pádný a důležitý, než abychom jej v druhé jeho části neuvedli v celku:

Výkaz netto příjmů
království uherského a království Chorvatska a Slavonie.*)

Rok	Netto příjmy		Společné netto výdaje (po odečtení společných příjmů)	Vydáno na vlastní (autonomní) potřeby.			
	Uhry	Chorvat. a Slavonie		Uhry		Chorvatsko a Slavonie	
1890	301,054.000	14,686.000	158,319.000	150,720.000	50·07%	6,701.000	45·63%
1891	292,022.000	16,886.000	157,989.000	143,276.000	49·07%	7,640·000	45·27%
1892	276,505.000	19,363.000	165,971.000	121,117.000	43·81%	8,780.000	45·35%
1893	297,223.000	19,780.000	142,827.000	165,224.000	55·59%	8,951.000	45·26%
1894	304,773.000	19,331.000	200,416.000	115,182.000	37·80%	8,506.000	45·37%
1895	318,192.000	18,834.000	158,168.000	170,227.000	53·50%	8,631.000	45·83%
1896	306,330.000	19,829.000	158,473.000	131,525.000	42·94%	9,161.000	46·21%
1897	298,757.000	20,042.000	170,919.000	138,658.000	46·91%	9,221.000	46·19%

Po takovém důkazu chorvatský výbor plným právem prohlašuje, že: »dle logické nutnosti rovnováha (v chorv. rozpočtu) může se obnoviti pouze buď snížením kvoty nebo zlepšením ve vypočítávání příjmův a výdajů království Chorvatska a Slavonie«. (Výbor sám podškrtává.)

Abychom mohli oceniti jednání maďarského výboru a maďarské vlády a přesvědčiti se, že není výrazu dosti ostrého, jímž by se mohla dle zásluhy označiti maďarská finanční politika vůči Chorvatsku, uvedeme tři odstavce, které následují po výše uvedeném důrazném prohlášení.

»Tato kvota počítala se přirovnáváním brutto příjmů všech přímých a nepřímých daní království uherského a království Chorvatska a Slavonie, takže pro příští desitiletí dle doručeného nám výkazu jest vypočtena na 7·07449%.

»Velectěný výbor sněmu uherského vychází však ve svém vý-

*) Číslice uvedeny ve zlatých.

kazu ze zásadního stanoviska, že potravní daně z předmětů spotřebovaných v královstvích Charvatsku a Slavonii, zaplacených však mimo jejich území, nemají se počítati v příjmy těchto království. Setrvá-li slavný výbor sněmu uherského na tomto stanovisku, nesměla by se úhrnná suma těchto potravních daní počítati ani tehdy, když se určuje kvota, poněvadž není možno, aby se při určování kvoty něco považovalo za příjem těchto království, co by příště tento příjem netvořilo.

»Z dvojího jest možno pouze jedno: Buď se mají všechny potravní daně počítati v příjem těchto království, nebo je nutno vynechati je, když se určuje kvota, v tom případě však nutno kvotu vypočísti na novém základě.«

Chorvaté žádají především nápravu v dosavadním způsobu vypočítávání příjmův a zřetelně, ba poněkud i mužně prohlašují, že nemohou »zříci se požadavku, by příště všechna veřejná břemena, jež tíží obyvatelstvo těchto království, byla počítána jako jejich příjmy a aby se pouze oněmi výdaji obtížilo, které skutečně mají charakter společných útrat«.

V odpovědi na renuntium chorvatská kvotová deputace (»kraljevinski odbor« či »regnikolarna deputacija«) vypočítává opět některé příjmy, za které žádá, aby se příště nevypouštěly z chorvatských důchodů. Jsou to: »potravní daně, zdanění podnikův a společenstev, zavázaných klásti veřejné účty, zdanění bank a pojišťovacích společností, jakož i osob u nich zaměstnaných, příjem třídní lotterie, kolkovní poplatky vybrané od železničních a paroplavebních podnikův a dopravní daň, konečně taxy ze smluv, jež uzavírají společné orgány v záležitostech týkajících se příjmů těchto království nebo jim břemena ukládajících.«

Tu se zcela správně podotýká, že při všech uvedených příjmech, které se zpravidla platí mimo chorvatské území, nutno říditi se touž zásadou, takže uherský výbor nemůže, jak to činí, Chorvatsku uznati příjem z třídní lotterie, a kolkových poplatků železničních a paroplavebních podnikův a vzpírati se dále tomu, by Chorvatsko tvořilo zvláštní území pro potravní daň, když mu nelze upříti, že jest zvláštním berním územím vůbec.

V této věci chorvatská odpověď velmi obratně se vyhýbá státoprávní výtce maďarské. Uherský výbor vyslovil se totiž s velkým pathosem, že »je k velkému svému zármutku nucen prohlásiti, že nikterak nemůže přistoupiti na názor, jako by v záležitosti daní potravních mezi Uhry a Chorvatskem-Slavonií zásadně existoval týž poměr, v němž jsou Uhry vůči královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, anebo vůči Bosně a Hercegovině«.

Chorvatská kvotová deputace, by seslabila ten velký zármutek, upozorňuje své uherské kollegy, že »otázka o zvláštním území daní potravních není totožná se státoprávním poměrem, poněvadž i (navzájem) nezávislé státy mohou tvořiti jedno území pro potravní daně, kdežto obce, zvláštní jurisdikce, a části téhož státu vůbec mohou míti zvláštní

takové území«. A zase poněkud dále: opětně se upozorňuje, že »povinnost těchto království (Chorvatska a Slavonie) přispívati k společným výdajům dle své daňové způsobilosti, nutně předpokládá, by všechny příjmy těchto království byly jim také skutečně počítány ve prospěch, tak že veškeré úsilí tohoto výboru směřuje jen k tomu, aby královstvím Chorvatsku a Slavonii pojistila prostředky, aby tomuto svému závazku mohla dostáti.

Separátní votum dr. Franka — jednoho z 12 členů výboru vydané také v německém překladu jako příloha Agramer Tagblattu č. 80 — klade především důraz na to, že chorvatská kvota má se vypočísti dle § 12. vyrovnání pomocí těchže dat, které jsou základem, když se vypočítává kvota obou polovic říše. »Těchto dat však není. Ba taková data vůbec ani neexistují, poněvadž ještě posud není ujednáno (finanční) vyrovnání s Cislajtanií.« A tu dr. Frank velmi vhodně cituje slova nynějšího ministra předsedy šl. Szella, jenž roku 1873. byl zpravodajem uherské kvotové deputace pro finanční vyrovnání s Chorvatskem. Šl. Szell tehdy (v červnu 1873.) napsal doslovně: »Nebylo by ani spravedlivým ani poctivým určiti kvotu Chorvatska-Slavonie vůči Uhrám na jiném základě, než jest ten, na němž země svatoštěpánské koruny vyjednávají s dědičnými zeměmi.« Jelikož však uherská kvotová deputace tentokráte jakoby nevěděla o ustanovení § 12. a přece svoji odpověď začíná tím, že pro finanční poměr mezi Chorvatskem a Uhry »může býti rozhodujícím pouze zákon, jmenovitě zák. č. XXX. z r. 1868. (chorvatsko-uherské vyrovnání), tvrdí dr. Frank plným právem, že takovým jednáním uherská kvotová deputace zatlačila stranou základní zásadu vyrovnání.« A pokračuje takto: »Poněvadž s dědičnými zeměmi*) vyrovnání není ujednáno, a poněvadž se nedá ani předvídati, kdy provedeno bude, a přijde-li vůbec k němu, jest nutno . . . zákonodárnou cestou změniti základní zásady, (vyrovnání chorvatsko-uherského), a finanční poměr Chorvatska (k Uhrám) upraviti na nové basi.«

Po tom dr. Frank přechází na báchorku o deficitu. Zastavuje se na tom, že chorvatský »deficit« od r. 1869. až do r. 1897. stoupl na 123,447.000, a že zůstal periodický, pravidelný, každoročný. A tu se mu vnucuje správná a velmi výmluvná otázka: »Možno-li si představiti, že by tento deficit skutečně existoval? Možno-li jen na okamžik věřiti tomu, že by jej nejvyšší finanční správa byla trpěla a dále pěstovala? Může-li se konstituční vláda odvážiti na to, aby před ústavní zastupitelstvo každoročně přicházela s tak značným schodkem?«

A skutečně »již sám tento fakt ukazuje, . . . že nikdo nevěří vnitřnímu obsahu toho »deficitu«, jináče byl by se zajisté objevil ta-

*) Názvu »dědičné země« užívá se zde, jak i v hořejším citatu Szellově samozřejmo i pro celé Čechy« (pro království, markrabství a vévodství), což dokazuje, že maďarští a chorvatští poslanci ba i ministři, veřejné právo říše znají tak důkladně, jak i mnozí poslanci čeští, kteří i Chorvatsko počítají prostě — k Uhrám.

kový uherský státník, — a takových státníků zasedalo dosti v uherských ministerstvech od r. 1869 — jenž by byl s tímto deficitem vážně zatočil a Uhry tak velkých finančních ztrát zbavil« Dr. Frank nespokojuje se však takovými politickými otázkami, jimž by se »ústavní« maďarský politik jen ironicky vysmál, a proto klade i finanční otázky, s číslicemi v rukou.

»Může-li ctěná uherská regnikolární deputace zapříti, že deficit r. 1869. přes čistý příjem 4,250.000 zl. byl 2,250.000 zl.; r. 1874. vzdor čistým příjmům 6,300.000 zl., 4,450.000 zl; r. 1884. při čistých příjmech 8,450.000 zl., 4,950.000 zl., a r. **1894. vzdor čistým příjmům 19,300.000 zl., byl deficit 5,050.000 zl.?** Může-li zapříti . . ., že r. 1874. výdaje pod názvem »státní dluh« stouply od r. 1869. již o 25,900.000 K; že r. 1869. výdaje na státní dluh byly 63,000.000 K, a že r. 1884. stouply na 185,800.000 K, a r. 1894. na 281,500.000 K?

Může-li zapříti, že vedle těchto výdajů na státní dluh stejně obrovské sumy pohltila roční potřeba na garancii úroků státních drah?

Může-li zapříti, že roční potřeba na státní dluh a investice stoupla od r. 1869—1894 o 274,200.000 a že všechny tyto výdaje tíží Chorvatsko dle nynějšího klíče 7·93, takže tímto způsobem a pouze jím povstává »deficit« Chorvatska, že však v těchto výdajích jsou obsaženy obrovské sumy pro kulturní a hospodářský vývoj Uher?

Aby nebylo ani nejmenší pochybnosti, že chorvatský schodek jest pouhou smyšlénkou maďarské hospodářské politiky za tím účelem, aby se před Evropou, kterou v Pešti považují za čistě materialistickou, ospravedlnilo řádění maďarské státní myšlénky v Chorvatsku, uvedeme ještě jeden důkaz, proti němuž nelze ničeho namítati.

R. 1897. byly chorvatské příjmy dle správného výpočtu přes 69,000 000 K. Z toho obdrželo Chorvatsko pouze 17,564.000 K na autonomní své záležitosti. Na prvý pohled viděti, že není to 44% ze 69,000.000 K. Pro záležitosti společné mezi Chorvatskem a Uhry v ressortu ministerstva financí i s pensemi 10,720.000 K, v ministerstvu obchodu 17,373.000 K. (Z toho připadá na železnice 13·5 mil. K); v ministerstvu orby 1,982 000 K; v ministerstvu zemědělství přibližně 2,400.000 K. Úhrnem autonomní a s Uhry společné výdaje činí okrouhlou sumu 50,000.000 K. Zbývá tedy ještě 19 mil. K, z čehož pro společné záležitosti celé říše připadlo r. 1897. na Chorvatsko dle klíče 7·93% (z tak zv. uherské kvoty) kolem 6,000.000 K, takže Chorvatsko by mělo ještě přebytek 13,000.000 K. Tu se však najednou objeví »společný výdaj« na státní dluh uherský, který r. 1897. byl 234,200.000 K a z něhož dle výše uvedeného klíče 7·93% připadlo na Chorvatsko přes 19,000.000 K a tím se chorvatský přebytek 13,000.000 K změnil v šestimilionový schodek.

Vůči tomu faktu i chorvatská vládní strana před půldruhým rokem žádala, by Chorvatsko státní dluh uherský neplatilo dle uvedeného klíče, nýbrž dle toho, kolik se z toho dluhu na jeho území investuje. Uherský výbor odpověděl však na to, že na tuto zásadu

nemůže přistoupiti, poněvadž železniční síť a vodní cesty úzce souvisí a poněvadž nové železniční investice, jakož i regulace řek . . . prospívají stejně veškerým zemím koruny uherské« . . . Jasněji řečeno znamená to: Chorvatsko není ani zvláštní finanční, ani zvláštní politické území a proto musí platiti tolik a tak, jak to ustanoví říšský uherský sněm.

A skutečně tak se i děje. Uherský sněm, který v přítomnosti čtyřicetičlenné delegace chorvatského sněmu stává se formalně společným sněmem uhersko-chorvatským, zvětšuje neustále počet oněch daní, které se mají platiti mimo chorvatské území, takže chorvatské příjmy již tím samým klesají a zároveň finanční povinnosti Chorvatska vzrůstají, poněvadž týž »společný« sněm nevzpírá se žádné oběti, aby zvelebil maďarský velkoprůmysl a velkoobchod. Ale tím právě otvírá již i samé vládní straně oči a to tak, že bývalý chorvatský ministr krajan Josipović rozhodně žádal změnu dnešního finančního poměru.

Chorvatským požadavkům dodává zvláštní síly to, že celá oposice je podporuje houževnatě, ač činí výtky jejich mírnosti a poníženosti. V nových chorvatských dějinách poprvé, kdy Maďaři narážejí na jednomyslný odpor celého chorvatského národa, na odpor, který jest tím tužší, čím silnější a všeobecnější jest přesvědčení, že Chorvatsko netíží útraty společné celé říši, nýbrž že je dusí t. zv. společné výdaje s Uhry. Jinými slovy, národohospodářská emancipace Chorvatska jest totožná s problemem finanční samostatnosti zemí koruny české, které by hravě snesly »nutný náklad na velmocenské postavení říše«, kdyby je soustavně nepřitěžovaly »společné záležitosti« s Cislajtanií. *Š.*

*

Finanční obzor. Krise ve dvou světech. — Německá celní minulost a budoucnost.

Hle zde stojí, stín velkého jména, — s heslem listu Juniových mohli bychom říci o velké průmyslové konjunktuře německé. Celá velká doba nadějí a triumfů jakoby před námi ležela v sutinách. Banky v úpadcích, průmyslové závody insolventní, bankovní ředitelé a průmysloníci ve vyšetřovací vazbě, tam dospělo drama průmyslové epochy, která vedle nás kvetla a přinesla plodem jed.

Po lonském intermezzu hypotečních bank se Německo zachvělo novým mocným otřesem krise, kterou byl úpadek a konkurs Lipské banky jakož i kaselské akciové společnosti na sušení mláta. Bankovní katastrofy v rozsahu banky lipské Německo dosud nezažilo. Této ovšem předcházela insolvence drážďanského úvěrního ústavu.

Prvním důsledkem oné události, která ve finančním světě působila jako udeření hromu, byl run na pokladny bankovních ústavů saských a také berlínských. A dlouho — dlouho bude ještě trvati, nežli obecenstvo bude aspoň tak uspokojeno, aby činilo rozdíl mezi ústavy solidními, jichž obchodní zásadou jest největší obezřelost, a mezi takovými, které v honu za ziskem se slepě řítí za každým podnikem. Dříve té snaze se říkalo ještě podnikavost a agilnost, — konec banky lipské a drážďanské nazvaly obchodní jednání takové

hazzardností. Mnoho z minulých hříchů se zpovídá nyní veřejnosti. Jasně se ted ví, odkud pověstná akciová společnost na sušení mláta v Kaselu, do jejíž podniků Lipská banka zarazila 85 millionů marek, brala své dividendy 25 až 40%. Těch nevynesl obchod, nýbrž nezřízená podnikavost. Mimoděk vzpomínáme, že bylo zcela jako u nás v osudném roce 1873, — dovídáme-li se, že kaselská společnost založila 32 společností jiných, aby z dotyčných emisí pro své dividendy vyrvala tučné ažio. Akcie ony byly většinou v rukou Lipské banky, a proto koho může překvapiti, že se přes noc skácela jako domek z karet. Většina oněch kaselských sekundogenitur jako zatížené dcery šly hned za svou matkou do finančního podsvětí.

Velikou bouři znepokojení vyvolal úpadek akciové společnosti v Oberhausech, jejíž zakladatelem byl Gerhard Terlinden smutné paměti. Teprvé po jeho útěku se otevřely oči všem a shledáno, že pán prchl, padělav nejen akcepty nýbrž i akcie společnosti, a že jeho celá hospodářská existence byla podvodem promyšleného systemu a neslýchané prohnanosti. Jeho styky s váženými bankami a bankovními domy na Rýně zjednaly famosnímu zakladateli a průmyslníku široké pole ku podvodným operacím, které byly prováděny tiše a hladce. Nyní na poli tom leží velmi mnoho obětí, a nákaza všeobecné nedůvěry se stává morem. Zejména kolem venkovských bankovních ústavů se stahuje železná smyčka tísně, ježto omezením směnečného úvěru jsou poutány ve svém vývoji, nehledě ani k tomu, že ztráty, které utrpěly, jsou pro ně těžší a citelnější nežli pro ústavy velké.

V této atmosféře rozladění, úzkostí a obav jako houby rostou pověsti a kombinace o nesnázích nových.

Jestliže dle omšelé theorie bursa ve svém ohnisku sbírá všecky paprsky veřejného života a zájmu, — můžeme říci, že byla odrazem pouhých důsledků německých katastrof. Po lonské bouři hypoteční byla zatopena přívalem zástavních listů, které odmítalo obecenstvo spořící, doživší se drahé zkušenosti, že těm, kdo na papíry ony spořili, bylo promrháno všecko — v době minulé jsme opět zažili nedůvěru ku papírům bankovním. Tím proudem doby neutrpěly toliko ústavy podružné, nýbrž i akcie bank prvých.

Vyšetřujeme-li příčiny krise, zjišťujeme již nyní, že jsou takřka normální. Kotví v jednom slovu a jednom důvodu hlavním: ve přílišné spekulaci. Bylo příliš podnikáno, vypůjčenými penězi bylo vytvořeno příliš mnoho podniků a rozšířeno příliš závodů starých. Zde jest kořen zla, k němuž se pojí zjevy podružné: nadkapitalisace podniků, přílišný rozsah závodů, povrchnost, nedbalost a podvod. Stará písnička. V posledním desetiletí se v Německu vžili do velikých snů politicky i hospodářsky. Všecko, co bylo podniknuto, bylo lepší, nežli jinde a dříve na světě, všecko se muselo zdařiti. Z Německa šlehalo hrdé přesvědčení, že politicky, hospodářsky i vojensky jest neomylno. O překot se tam hrnuli za snahou, dospěti v několika letech tam, kam Anglie a Francie vytrvalou námahou se dopracovaly za desítiletí, a předstihnouti je i severní Ameriku. Osudných pět

milliard mělo bez přerušení nésti úroky z úroků. Pojmy nejrůznější měly býti spojeny. Vysoké ochranářské clo a světový obchod, velké stálé vojsko a průmyslová převaha. Na vzdušné stavbě německých snů byla stále doplňována poschodí nová, až šikmá její věž se zřítila. Zjevy takové samy o sobě jsou vždycky ovšem velmi žalostny, ale také spasitelny. Organismus nemocný, se vyloučí, zůstává oprávněný k životu a zdravý. Konce německé krise nelze ovšem dosud předvídati, ale lze předvídati to, že až bude ukončen očisťovací proces onen, že německý průmysl bude na širším podkladu a silněji rozvinut nežli před rokem 1880 a 1890. Ale ovšem sžíravý proces nynější roztaví tisíce existencí.

Stopy krise vedou nás však také dále přes Němen do Ruska. Zejména jeho jihozápad jest prý tísněn nesnázemi průmyslu. Středem oné potopy jest Kiev. Zprávy o krisi ruské procházejí ovšem sítem přísné censury, která nedovoluje, aby se psalo o zastavení práce v továrnách nebo o zavírání průmyslových závodů, — insolvence a úpadky ovšem zamlčeti nelze.

Vládě jest krise nepříjemnou již z ohledů čistě politických, nehledě ani k okolnostem jiným. Tisíce dělníků, kteří se na jihovýchodě říše octli bez chleba, rozvinují sociální otázku a tak vládě vznikají nesnáze a obavy v budoucnost.

Také v Rusku, jak se zdá, jest příčinou krise přílišné napjetí sil. Veškerý ruský průmysl, — toho nesmí býti zapomenuto, jest dílem vládním. Průmyslová politika ruská, jež kotví již v dobách Petrových, za ministerstva Wittova dosáhla výše nebývalé. Za něho byla založena řada nových podniků a celním tarifem vysoce ochranářským, jakož mnohými vládními úlevami bylo pečováno o jich úspěch jakož i zajištění trhu pro ně.

Průmysl onen však, třeba na mnoze se domohl výsledků velmi úctyhodných, pracuje dosud většinou s kapitálem vypůjčeným. Ruské továrny, třeba by jich jménem byla firma ruská, ve skutečnosti náležejí Angličanům, Němcům nebo Francouzům. Podniky však, které byly vytvořeny cizími penězi a snad pracují také s kapitálem nedostatečným, a pro něž domácí trh jest uchováván pouze vysokými cly, jsou přirozeně pro změnu konjunktur velmi citlivy. Již malé váznutí obchodu nebo malé nesnáze úvěrní mohou pro ně značiti krisi. Ve příčině průmyslové tísně ruské lze však předpokládati, že vláda všemi silami bude se snažiti o její omezení již pro naznačený moment sociální.

Také Severní Amerika prochází pozoruhodnou krisí, avšak tuto nelze zúplna tak charakterisovati jako krisi německou. Z republiky Lincolnovy, jak se zdá, spíše k nám doléhá ozvěna snahy největších činitelů kapitalistických o smělý pokus, aby ve svých rukou poznenáhlu soustředili všecky podniky dopravní, aby centralisovali všecky odbory průmyslu a obchodu a všecko monopolisovali. Moc oné drtivé skupiny nejlépe vysvítá z okolnosti, že se jí musel podrobiti Andreas Carnegie, muž, jehož jmění se odhaduje na 500—600 millionů zlatých. Tento vzpíral se nejprvé, konečně mu ale nezbylo, nežli aby se svými závody vstoupil do Morganova ocelářského trustu.

Zřizování stále nových monopolů, ať již v dopravě nebo v jednotlivých průmyslových oborech, způsobilo veliké kolísání na americkém trhu peněžním i poli výrobním, jehož konce prozatím nelze dohlédnouti, ježto jde o zjev v onom rozsahu dosud nevídaný. Máme-li však dojem, jakoby se hýbaly hory, — kdo by již nyní vystihl výsledky onoho kolísání! Při tom pak třeba poznamenati, že velikost kapitálu v Americe není právě tak přílišna, jak se všeobecně za to má. Ovšem Severní Amerika jest vlastí více milliardářů, avšak i Unie pracuje namnoze s vypůjčenými penězi, s kapitálem anglickým, švýcarským, francouzským, belgickým, hollandským a německým. Poměr zadluženosti není sice již tak výrazný jako před dvaceti a desíti léty, avšak přes to, že Spojené Státy severoamerické přejaly malou půjčku německou a anglickou, jest Amerika Evropě zadlužena, třebas by závazek onen se ztenčoval. Anglie a Německo, potřebujíce mnoho peněz, ona na válku, toto na úlevu krise — své pohledávky v Americe asi vypověděly a tím pohnuté poměry tamější učinily kritickými ještě víc. Tak shledáváme se také na newyorkské burse se zjevy, které ve svém způsobu jsou nejen obrovsky ojediněly a k nimž dosud hledáme vědeckého výkladu. Snaha trustová a monopolisační vytvořuje nové choroby, pro něž dosud není ani léčivých method, ba dosud ani jména. Německý krach jest krásným příkladem krise pro školu a dům, tu se vyvinuje všecko jako v učebnici, — události americké jsou úplnou novinkou.

Leč nikoli pouze rušivými obraty krise naši pozornost vyčerpává Německo, nýbrž i historickým obratem, kterým od své poslední minulosti volného obchodu se náhle vrací k vysokým clům ochranářským. Pro budoucnost Německu přestala minulost. Tu domnělý prospěch láme přes koleno.

Když v lednu letošního roku prohlášení pruského ministerského předsedy, Bülowa, že pruská vláda v říši, případně ve spolkové radě se bude snažiti o větší ochranu zemědělství novým celním tarifem, — to jest, že se bude snažiti o zvýšení obilních cel, — a v odvetu na toto prohlášení se ozval pokřik poplachu z tábora průmyslníků, — charakterisovali jsme ve svém přehledu situaci tím, že průmysl místo aby se stal obětí mezi kovadlinou a kladivem, na základě osvědčené zásady: do, ut des, bude vyjednávati také. A když bude slyšena také tato druhá strana, že dovíme se, že také německému průmyslu jest potřeba vyšších cel.

Když pak na popud virtemberské vlády říšský kancléř byl přinucen v otázce cel již nyní ukázati své karty, shledáváme, že naše vývody úplně byly správny. Německý průmysl vyjednával na základě osvědčené zásady: do, ut des, a také jemu byla přiznána potřeba vyšších cel. Neobyčejná výše cel nového tarifu dokumentuje mínění říšského sněmu, spolkové rady a vlád, že ta tam jest doba obchodních smluv. Nejvíce trpí ten, kdo se učinil na Německo odkázaným, Rakousko. Věrný spojenec se stříhá nemilosrdně.

Vládní osnova zvyšuje cla na nejdůležitější předměty dovozní o 50 až 100 procent. Rakouska pak zejména se dotýká zvýšení cel

na hospodářské zvláštnosti a poloviční výrobky. Rakouský průmysl sladový, dřevařský, rukavičkářský by utrpěly újmu nejtěžší, jestliže by byly přijaty sazby, jak jsou navrženy. Všecko zboží, které z Rakouska jest vyváženo do Německa, — výrobky průmyslové ještě více nežli zemědělské, — bylo obtíženo clem téměř dvojitým. Nesnadno udržovaná aktivní bilance říše ranou by byla porušena, jestliže německá vláda na té lodi, která jest připravena, by vplula na vysoké moře ochranářských vod.

Daleko buďme ovšem illusí o tom, že by německá vláda ustoupila zájmu Rakouska, — ani o tom, že by touto cestou autonomních cel za Bülovu Pavii došlo plné odplaty. Hospodářsky náležíme Němcům. Summum jus jejich vždy byla naše summa injuria.

Stanislav Netuka.

*

Přehled přírodovědecký.

Rozhledy po světě. Mezi tím co stará unavená Evropa celou sílou institucí svých tlumí mladistvé aspirace právě se probouzejících národů, Američané věnují miliony na pořízení vědeckých ústavů učících i výzkumných. Podivná společnost ti miliardeři američtí, jeden ve flirtu, druhý ve spekulacích bursovních, třetí prohání se sportem po Bois de Boulogne a sálech Monte Carlo, jiný následkem sázky jde pěšky bez peněz do centralní Afriky. Novinami prošla zpráva o milionáři Carnegiem a jeho lidumilných skutcích. Královna mody v Kalifornii, majitelka nejkrásnější mineralogické sbírky drahokamů i solitérů paní Standfordová nad vše milovala největší poklad svůj, jediného synáčka Lelanda. Ku jedné dobročinné návštěvě sirotčince malý Leland nabral hraček i cukrovinek, že jich tam rozdá. Vstoupiv mezi sirotky a vida po prvé upřímnou radost objímal dítky plače i volaje: maman, hle co jste tu udělala pěknou věc! Od toho okamžiku byl změněn, zanechal zábav a celou duší zárodku energického Američana přilnul k sirotkům. Odvezli jej do Evropy, onemocněl a v blouznění viděl opuštěné své sirotky. V bance uložených svých pět tisíc korun stále odkazoval po své smrti svým svěřencům.

Slabé dítě umíralo s připomínáním matce přání svých. Zemřelo, zemřel otec náhle, miliardář kalifornský. Bývalá královna mody prodala koně své, ekvipáže, diamanty i proslulou rivieru briliantovou a staví Lelandovy sirotčince, Lelandovu universitu s dotacemi stamilionovými. Dnes nemá ničeho, universita ji poskytuje obydlí i 60 tisíc korun ročně, a ty rozdá. Pět tisíc korun malého Lelanda jest posud v bance.

Trusty a ringy obchodně-průmyslové vyrábějí dále monstrosné miliardery, jejich dcerušky odnášejí ale většinou miliony zbankrotovaným šlechticům evropským, synové rozhazují po zeměkouli miliony jiné v lenosti a degeneraci fysické. Nespravedlivé trusty operacemi skandalními obohacují jedny, způsobují bídu a slzy jiným.

A tu opět ta zajímavá zpráva o Carnegiem, jenž k poučení a povznesení krajanů svých miliony obětuje. I Lickova observatoř

vznikla z darů a spektrograf si přál řiditel i opatřil jej milionář Nills i výpravu vyslal na útraty své, aby hvězdáři v jižních šířkách vyhledali si místo, kde by nejjemnější spektralné výzkumy odbývány býti mohly. Do Chile vyslal jedny, do Nového Jižního Walesu v Australii druhé. Zajímavé výsledky vědecké přicházejí z Ameriky, však podivuhodno, posud nic čistě vědecky fundamentálního.

Z milionů zaskočme přímo ku strachu, budeme-li míti dosti co jísti. V rozhledech naších porozhovořily jsme si svého času o starostech, které vzbudila řeč pana Crookesa o otázce, stačí-li obilí na zeměkouli kultivované, by nás uživilo. Statistikové hospodářští všímají si z pravidla nejvíce obilí: žita a pšenice, daleko méně věnují pozornosti prosu, ovsu, rýži, kukuřici a p., kteréž přece také mohou za potravu člověku sloužiti. Všech rostlin dlužno si všímati i produkce masa denně vstoupající. V Rusku ku př. míní kyseliny petrolejové, jichž v Baku ročně 300.000 m. centů odpadá, zužitkovati v mydlářství i jest přirozeno, že tuky zvířecí, posud k účelu tomu užívané, mohou býti obráceny k účelům jiným, potravným.

Zajímavý přehled produkce hospodářské podal pan Craigie při sjezdu anglických přírodozpytců. Spojené Státy severoamerické dodávají dvě třetiny veškeré bavlny světa: rostlině té jest věnováno 10 milionů hektarů půdy, kdežto v Indii anglické připadá ji $3^1/_2$ mil. hektarů. Vlny dodávají nejvyšší zásoby australské kolonie anglické, pěstujíce 100 milionů kusů ovcí. I v rýži a chmeli jsou kolonie anglické na místě prvním, chmel německý počíná nabývati vysokého významu na trhu světovém. Také tabákové rostlině věnuje anglická Indie 460 tisíc hektarů půdy, Amerika 240 tisíc hektarů. Ostatní země mají zde význam podřízený.

Největším vinným producentem jest Italie, kteráž má 3 mil. hektarů upravených ve vinice, Francie věnuje révě vinné 1·7 milionů, kdežto Rakousko-Uhersko a země ostatní sotva sedmý díl vinohradů francouzských vykazují. Rusko opatřuje zemi největším podílem lnu a jeho produkce žita jest vůbec celá třetina kultury té důležité obiloviny na světě. Ač brambory v Rusku pokrývají tolik půdy, co Německo jim věnuje, opatřuje zemáky Německo nejbohatěji trh světový.

Mimo Rusko má Francie 47% půdy své oseto obilím, Italie 55%. Po dlouhou dobu byly to ty země, kteréž platily za typ zemí hospodářských, co se obilí týče, dnes poněkud obě se opozďují. Za to nedávní teprve exportéři obilí, Argentina i Kanada vedou sobě velmi čile, zabírajíce půdy pro obilí čím dále tím více. Severní Amerika, jejíž ceny kolísají silně, osívá 18 mil. hektarů půdy obilím. Rozmach rolnictví amerického jest přímo hrozivý, zvlášť považíme-li, že Rusko jde svým hospodářským výzkumnictvím velmi zvolna, kdežto Amerika věnuje mu pozornost nejvyšší. Stanice ty luští problemy většinou čistě egoisticky americké. Vedle obilí vzmáhá se v Americe znamenité pěstování kukuřice, kteráž rostlina jest zde povolána, aby v rozmanitém průmyslu nahradila škrob obilovin. Jeví se tendence obilí zachovati jakožto potravinu lidskou.

Statistika severní Ameriky jest zajímavá (v milionech):

	1870	1885	1899
počet obyvatel . . .	38,6	56,1	76,0
kukuřice (hektary) . .	15,4	29,2	32,8
obilí	7,0	13,7	17,8
oves	3,5	9,1	10,5
bavlna	4,0	6,5	10,0.

Cizí trhy dostávají odsud 65% produkce bavlny, 33% obilí a 9% veškeré kukuřice, a sice právě následkem toho, že počet obyvatel od r. 1870 se zdvojnásobil. Také pěstování dobytka šlo ku předu do r. 1885, zde zastavilo.

Zcela jinak vypadá statistika Francie:

	1872	1885	1899	
počet obyvatel . . .	36,1	38,2	38,5	
obilí (hektary)	6,8	6,8	6,8	
víno	2,6	2,0	1,7	(fyloxera)
rohatý dobytek . . .	11,3	13,1	13,4	

Rusko přibývá počtem obyvatelstva, ale jinak též jest stationerní.

Mnohem poučnější jsou jiné číslice: 15 mil. hektarů ruských rodí méně obilí než 5 mil. hektarů v Anglii! Zde jest nasaditi páku pokroku. Rakušan, Uher a Francouz klidí 14,5, 15,5 a 16,5 hektolitrů obilí po hektaru na místě 27 hl. v Anglii sklizených. Dán, jenž má sotva 33.600 ha půdy vůbec, klidil r. 1896 po hektaru 38 hl. Tato statistika je pro inteligenci a píli rolníka průhlednější.

Pan Craigie praví ku konci velmi zajímavého výkladu svého, že by se neodvážil do budoucnosti prorokovati praničeho.

Nesouvisí s hospodářskou produkcí nic těsněji než počasí, i měšťák, který zřídka kdy přemýšlí, odkud že chleb a housky mu přicházejí, i ten trnul, když celý květen a půl června ani kapka vody nespadla na žíznivou zemi Práce hospodářské u lidu našeho jsou vedeny starou zkušeností meteorologickou, která se vyvinula tisíciletým pozorováním a pamětí lokální. Úspěchy věd přírodních vnukly generaci naší neuvědoměnou kuráž přemáhati překážky přirozeně se vyskytující, počasí předvídati a pohromy meteorologické odvraceti. O předvídání počasí promluvil zde nejkompetentnější prof. Augustin, zde zmíniti se jest o zažehnávání krupobití a bouří.

Hlomoz náhle vzbuzený považují za rozptylovače mraků bouři věštících, a kostelníci alpští za zvonění proti mrakům brali od dávna po desátku obilí pod záštitou jejich dozrálého (Wettergarbe). Jinde troubívali z lastur dlouhých ba i stříleli proti mrakům. Venkovský štýrský vinař Stiger přemítal o tom, že by radno bylo tísnící dusné ticho před bouří přerušiti, i že by tím podmínka ku vytvoření krup snad byla vzata a mračno že by se u vývoji svém zarazilo. I zkusil to o Božím Těle r. 1896, když právě zlověstné mračno se blížilo; komínem od staré lokomotivy zvuk z hmoždýře sebral a proti mraku tím způsobem si zabojoval. Kolem osady Stigerovy vznikla po-

malu protimračná baterie 36 kusů i libují si u výsledcích. Ne tak příznivě znějí zprávy odjinud, ba nechybí na některých hlasech, které i o nesmyslu mluví. Nadšení však s druhé strany jest nezdolné: v roce 1899 odbýváno několik kongresů proti kroupám v Casale Monferrato i v Padue a zde podány zprávy o 10.000 stanicích italských, 1.500 uherských a 350 francouzských. Nejpilněji střílejí ve Vindické-Bystřici (Štýrsko), v osadě, kde zmíněný Stiger jest starostou, a kde z lokalního patriotismu během r. 1900 v 29 dnech bouřkových vystřeleno je 18 tisíc ran do mračen, tak že na hektar tak chráněné půdy přijde útrata za prach as $1^1/_2$ koruny. Čisté vědecky přesné provedené pokusy nepřivedly posud mnoho jasna do důvodů celé té mračnové artilerie i musí býti zůstaveno budoucím zkušenostem, aby vyšetřily, zdaž příčina rozptýlení mraků jest ve vlnách zvukových, či v sloupci kouřovém aneb ve víru vzduchovém explosí způsobeném. Zvláště také by radno bylo opakovati pokus proti bouřce zimní, kdy celá atmosfera má temperaturu pod 0° a nejen přechlazené partie mračen. O celé té střelbě jest plná literatura.

A také u válečnictví bylo by ku střelbě povšimnouti si některých nových střelných prachů, ale o těch někdy budoucně, dnes všimněme si otázky podmořských člunů. Francie vládne dnes flotilou podmořskou 26 člunů takových a do konce 1907 roků má jich býti vystaveno 56.

Francie má dvojí čluny takové, jedny slouží ku hájení pobřeží a jsou při manevrování pohrouženy, jiné slouží k ofensivě, hledají nepřátelské loďstvo po oceanu, plujíce nejvíce na hladině a teprv v bezprostřední blízkosti odpůrce pod hladinu se pohružujíce. Ačkoliv mnoho ducha mechaniků již jest mobilisováno, není stabilnost lodi po pohroužení (nabráním vody) zabezpečena. Nejmenší pošinutí u vnitru staví loď hrotem vzhůru, nejmenší nachýlení bočné tlačí loď do hloubky neb pozdvihuje ji z vody. Pohyb pod hladinou opatřují ovšem jedině akumulatory posud příliš těžké a celkem málo účinné, neboť rychlost pohybová jest skrovná a i dráha, jíž nahromaděnou energií elektrickou člun uraziti může, jest krátka. Nový člun Narval má akumulatory a benzinem ohřívaný stroj parní, jenž na hladině šroub žene a též akumulatory nabíjí. Ze 7—8 uzlů přivedl to Narval na 12 uzlů, z dráhy 37—46 km. na 1155 km. plavby.

Veliké jsou obtíže orientační 10 m. pod hladinou, zde neviděti ničeho, i pomáhají si optickými přístroji nad hladinu vyšinutými, zrcadly parabolickými, které obrázky dolů sdílejí. I zde však obtíží jest hojně, kapky vody ruší věrnost obrázků, nepravidelný pohyb lodí pošinuje je přímo z obzoru.

V Americe staví též lodi podmořské i jest zde vzorem loď Holland, o které ihned mnoho krásných pověstí bylo do světa rozšířeno. Od manevrů činila vláda americká závislou další stavbu člunů podmořských. Také britská admiralita odhodlala se ku stavbě člunů podmořských, a poslední i marina německá. Jsou tudíž čluny ty součástí loďstva válečného. — Zprávy nejposlednější z manevrů

francouzských znějí pro lod »Zédé« velmi příznivě. Ovšem dlužno zde býti velmi reservovanými.

Když již při lodích jsme, pohledíme ku mechanické účinnosti takového kolosu mořského. Veliká loď Deutschland linie hamburgsko-americké má stroje o největší spořivosti energie uhelné. Počítáme-li sílu jednoho koně na 14 sil lidských, poskytuje jedna tuna uhlí tolik energie, co by naložil člověk v úsilovné šestileté práci, počítaje 3000 pracovných hodin v roce. Loď zmíněná má zapotřebí 35.600 koňských sil, má-li rozvinouti veškery stroje své. Kdybychom vmyslili se v doby staré a chtěli loď tu hnáti silou lidskou, bylo by zapotřebí 498.400 veslařů. Však jakž by pochodili, vždyť stroje lodní pracují ve dne v noci. I počítali hamburští dále, že lod Deutschland má sama více aranžované energie než celý Hamburk na souši (22.886 koňských sil) a že na hamburské rejdě je mobilisováno více síly (425.000 koní) než ve všech 28 největších městech německých (354.658 k. s.)

Také energie německá leží na vodě.

Když v Chile započali s těžením čilského ledku, přestal dovoz indického ledku i anglické firmy stahovaly obličej ve smutek. Ze smutku záhy se vybraly, koupily ledková pole peruanská a později i čilská a vozily ledek na místě z Indie od té doby z Chile. Z let 70tých přeměnila se tvářnost diplomacie předních států: lesklé uniformy a řády posud se lesknou na parketách ministrů zahraničných záležitostí, ale předem slídí konsulové po obchodu a podnicích. Veliká sibiřská dráha kyne hlubokými změnami na dalném Východu, my slyšíme o nich. V Anglii i v Německu sledují s největší pozorností kroky ruských geologů, kteří celou oblasť dráhy důkladnému podrobují výzkumu. Běží o organisace obchodu s obilím, dřívím, přírodními produkty se strany jedné, o hornictví a hutnictví se strany druhé. Jakmile veliký plán dráhy Alexandrem III. byl rozvržen a schválen, vypraveny jsou expedice vědecké. Ivanov (r. 1888—1893) měl prozkoumati uhelné pánve oblasti usurijské a Sibiř východní, Romanovski (1890) uhelné zásoby Semipalatinska a stepí kirgizských, Jaczewski (1891) zlatá pole oblasti jenisejské; Bogdanovič, Deržavin, Zajcev, Javorski, Krasnopolsky navrhovali mapy toků vodních, povahu jezer slaných i těžnost látek odtud osazovaných. Dnes jsou před čtenářstvem Evropy tři obsáhlá díla načrtávající co a odkud lze čekati.

Ve stepích kirgizských jsou obrovské flece uhelné až 40 m. mocné, a žásoby od anthracitu až do lignitu dobře hořícího; zlata bývalo více, nedostatek kapitálu a vody stěžuje práci i nechává výtěžek daleko za racionelním postupem americkým, zvláště rýžoviště úbytěmi stůňou. Veliké jsou zásoby všech odrůd kysličníků železa i rud manganových, měďnatých a stříbrnato-olovnatých. Kamene stavebního, vápence, pískovce i hlín ohnivzdorných jest zásoba veliká. Jezera ssází ročně i 20 cm. vrstvy solné; některá ssází i sůl hořkou.

Podobné mineralie užitkové jsou mezi Obem a Bajkalem. Uhlí u Sudjenky odhadují na jedno sto milionů tun; jediný důl po-

skytuje nyní 5000 tun měsíčně. Zásoby železité a železnato-železité jsou proměřeny velmi pečlivě a rudy analysami zjištěny (58—70% železa); i fosfor a síra v záměrech hutnických jsou stanoveny. Minusinské a atčinské rudy měďnaté jsou od předhistorických dob využitkovány a měď v nádobí po Sibiři i sousední Asii rozšířena. Měď ta je stříbronosná i bohatá zlatem a tyto značky jsou vodítky při archeologické chemii měděných nádob i předmětů obchodních cest sibiřsko-evropských. Jezero Beiskoje usazuje v zimě 0·6 m. silnou vrstvu soli Glauberovy, jiná jezera ssází sůl kuchyňskou. Nesmírná ložiska výtečné tuhy jsou v Jenisejsku, i nefrity a syenity výborné jsou zde v přebytku.

Že i věda čistá z prací ruských geologů získala, jest ovšem samozřejmo. Bude nyní na ruské podnikavosti a prozíravosti, aby nedaly využitkovati bohatství zemské kapitálu cizímu, aby neopakovalo se, co jinde se děje, že u vlastní zemi dodává obyvatelstvo domácí jen ruku dělnickou. Užitek hmotný plyne pak ven.

Ocel, jest samozřejmo, těší se největší pozornosti hutníků, vždyť není kovu neb slitiny, která by většímu a pestřejšímu počtu požadavků hověti musila jako právě ocel. A ještě jí spílají nespolehlivých! Jest tomu asi šest let, co se objevily zprávy o oceli wolframové i molybdenové a dnes jest poptávka po těchto poměrně vzácných kovech tak veliká, že značné upotřebení ve výrobě oceli prozrazuje. V pracích s ocelí rozhoduje však nejen chemická stránka, nýbrž i mechanická, a ta jest velmi důležitá. Od nějaké doby jest v obchodě ocel, která ve stejných vlastnostech ze Štýrska (bratří Boehlerové) a z Ameriky (Taylor-White) se ohlásila. Ocel ta snese vysokou temperaturu, aniž by na tvrdosti něčeho utrpěla. Jest totiž u ocelí výborných (jako indickém Wootzu) známo, že se rády »zpálí«, totiž zahřetím na jistou temperaturu svých výtečných vlastností zbaví. Nová ocel se »zpálí« mezi 843—927°, zahříváli se však dále a výše (960—1100°), přemění se v ocel, která pak teprv znamenitě ve všech účelech strojnických jakožto ocel nástrojová (soustruhy a jiné stroje obráběcí) sloužiti může.

Nová ta ocel jest wolframová a molybdenová. Přednost její jest především v té okolnosti, že strojům z ní vyrobeným lze povoliti i dvě a půlnásobnou rychlost řezací a obráběcí, než jak posavade obvyklo bylo, aniž by se kazily. Nástroje ty mohou při té práci vstoupiti až do červeného žáru, aniž by u vlastnostech svých újmy trpěly.

A od žáru skočme dolů: nejnižší temperatura docílená stuženým pevným vodíkem jest 14·5° absolutního (od —273° C počítáno). Stupeň ten jest měřen teploměrem heliovým. — *ρ* —

⁂

Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem na země koruny české. Sestavil MUDr. Vladimír Preininger. V Praze. Bursík a Kohout. 1900. Cena K 20·80.

Souhrn hygienického zákonodárství platného pro Čechy, Moravu a Slezsko. Zákony jsou jednak v plném znění přeloženy, jednak uve-

deny u výtahu. Zodpovědnost za tento způsob zpracování nutno ovšem zůstaviti autoru, což lze s důvěrou učiniti, uvědomíme-li si, že autor jako městský okresní lékař pražský žil takřka v tomto hygienicko-úředním ovzduší a dovedl zajisté dobře oceniti, co je důležito a co je vedlejší. Na podobnou práci hledívá se obyčejně v kruzích lékařů-badatelů s patra. Ale praktickým lékařům, zvláště úředním, přijde kniha vhod, protože jim podává — poprve česky — všecko, co potřebují. Také lékárníci, zvěrolékaři a právnický svět nalezne ve spisu snadnou a rychlou orientaci.

Připojený rejstřík usnadňuje hledání.

Co se týká stránky formální, narážel spisovatel na obtíže t. zv. úředního jazyka. Kategorický imperativ, jenž je podstatou každého zákona, který vždy a všude hleděli vyjádřiti co možná jednou větou, vytvořil stil nad míru šroubovaný, zhuštěný, s větami ctihodné délky ověšenými celou garniturou vět vedlejších, zvláště vztažných. Tuto obtíž lehce snáší němčina, těžce však odpykává ji jazyk český, jehož národní ráz je krátká, málo členěná věta.

Obtíž tu přemohl autor — až na malé výminky, kde více je vinna věc sama — šťastně.

Objemnost a rozsah práce ocení, kdo do knihy nahlédne a spočítá zhruba, kolik tu zákonů uvedeno v doslovném překladu a kolik u výtahu (na 1300). Materiál je roztříděn ve 13 oddílů: Lékaři. — Lékařské komory. — Zdravotní služba státní. — Organisace zdravotní služby v zemích. — Zprávy zdravotnické. — Lékárny. — Léčiva, jedy. — Lázeňská místa a minerální vody. — Léčebné a humanitní ústavy. — Péče o osoby chudé a choré. — Nakažlivé nemoci. — Mrtvá těla. — Zdravotní policie. Školní zdravotnictví. — Soudní lékařství. — Porodní báby. — Zvěrolékařství.

Již mezi uveřejňováním díla přibylo nového materiálu, který zařaděn do dodatků a doplňků. Vedle toho zamýšlel autor občas vydati sešit doplňků, když by nastala toho potřeba, neboť na druhé vydání v malých českých poměrech nemůže tak snadno dojíti. Přes to neobáváme se, že by kniha snad zastarala. — ý —

*

Žena těhotná. Pro lid napsal prof. dr. M. Ivanovič Batut. Ze srbské sbírky »Knihy pro lid« přeložil dr. K. Bulíř. S předmluvou prof. dra V. Rubešky. (Lidové rozpravy lékařské č. 4. 1900), Nákladem J. Otty v Praze.)

Zpopularisovati thema svrchu označené považuji za problem, jehož rozluštění nezdaří se každému i sebe učenějšímu. Chce-li kdo mluviti popularně o choulostivém tomto předmětu, věcně a dobře, musí najíti obzvláštní formy a druh podání, aby účele svého dosáhl a čtenáře neodpudil.

Rozluštění tohoto problemu zdařilo se panu spisovateli tak výborně, že lepšího neznáme. Právem tedy děkuje v předmluvě prof. Rubeška dru Bulířovi, že nás seznámil se skvostem populární srbské četby. Uznáváme a pěkně děkujeme Rubeškovi, že autor se vzácným porozuměním svého předmětu, vzácnou láskou, silou mravní a huma-

nitou jatý, píše k svému lidu, káže jakoby v osobě velebné postavy starého kněze lidu svému.

Jak výborná to kniha, když lékař, odborník, se zálibou ano i s pohnutím knihu přečtenou odkládá. Ano, nepřeháníme, pravíme-li, že každý, kdo jednou knihu četl, přečte ji po druhé i po třetí rád se stejným zalíbením, stejným pohnutím a stejným povznášejícím pocitem. Tak velká jest mravní úroveň knihy, tak velká její vnitřní hodnota. Co jest proti zdravému, jadrnému tonu spisovatele falešný stud mnohých žen, které stydí se, když ve společnosti pronáší se slovo »těhotný«, zatím co v zákulisí neštítí se nejostudnějších slov i skutků! Kniha Batutova u nás i se smělým čelem poráží farizejský názor i spůsob našich salonů!

Jovanovič Batut v 8 kapitolách (1. Manželství. 2. Je-li těhotná. 3. Jak dlouho trvá těhotenství? 4. V době těhotenství. 5. Obtíže v těhotenství. 6. Aby nepotratila. 7. Ženy hříšné a zločinné. 8. Přípravy k šestinedělí.) úplně vyčerpává předmět, aby dokonale poučil prostou ženu, co třeba jest jí v choulostivé této době činiti, aby uchovala své i příštího dítěte zdraví.

Poučení protkáno jest velmi případnými mravními a filosofickými sentencemi, srbskými příslovími i výňatky ze srbských písní národních.

Autor zvolil aforistický spůsob psaní i obsahuje celé pojednání 311 kratších i delších vět, v nichž celé ono poučení jest uloženo.

*

O dýchání nosním a následcích jeho porušení. Napsal docent Dr. Otakar Frankenberger. Lidové rozpravy lékařské, ročník I. č. 11. (Nákladem J. Otty v Praze 1900).

Obsah tohoto spisu poučuje nás velmi názorným a přesvědčivým způsobem o dalekosáhlém významu různých chorob nosních pro celkové naše zdraví, když jimi pravidelné nosní dýchání jest omezeno. Spůsob, jakým popularisovati celkem omezenou tuto kapitolu z lékařství, aniž by narážel na rozvláčnou líceň věcí málo důležitých, nebo pro laika nepřístupných, aniž by narazil na úskalí pomluvy, osobní reklamy a přece aby podal účelný, populární, plastický relief otázky, jak toho ona zasluhuje, rozřešil spisovatel velmi šťastně.

Autor vykládá nejprve, jak a z čeho se skládá celá dráha, kterou vchází vzduch do plic a zpět. Klade důraz na to, že cesta nosem jest přirozenou cestou dýchací a nikoliv ústa a objasňuje na celé anatomické skladbě dutiny nosní, proč tomu také tak jest

Dutina nosní totiž jest tak upravena, aby vzduch, jejž dýcháme, připravený do plic se dostal. Vzduch, který dýcháme, jest obyčejně příliš chladný, suchý a znečistěný nejen různými součástkami minerálními a rostlinnými, nýbrž i často chorobotvornými mikroorganismy a co takový nehodí se, aby přímo do sklípků plicních se dostal. Všechny tyto vady vzduchu z valné části odstraňovati má dutina nosní.

V dutině nosní vzduch se ohřívá, jelikož tato skládá se z množství záhybů, lišten a chodeb, které jsou pokryty velice krevnatou a tudíž teplou sliznicí. Pokusy ukázáno, že vzduch poměrně tím více

v dutině nosní se ohřeje, čím jest venku studenější. Tak ku př. obnáší-li teplota vnějšího vzduchu 15° C, oteplí se v dutině nosní o 12·2° C čili vystoupí na 27·2° C při tělesné teplotě obnášející 37° C. Vzduch dále v dutině nosní se navlhčuje. Příliš suchý vzduch, dráždil by průdušky a měl by v zápětí kašel, ano i zánět plic způsobiti může. Ale sliznice nosní obsahuje veliké množství sliznych žlazek, které vyměšují čirou hlenovitou tekutinu, jež na povrchu sliznice proudem vdechnutého vzduchu se vypařuje a se vzduchem se směšuje.

Navlhčení vzduchu v dutině nosní jest dosti vydatné.

Dutina nosní očisťuje dále vzduch od různých cizích součástí. Již zevně někdy viditelnými chloupky zachycují se hrubé součástky ve vzduchu poletující. V chobotnatých pak a klikatých cestách nosních děje se to ještě vydatněji.

Prodlevše delší čas v místnosti prachem a kouřem naplněné, přesvědčíme se sami o mocném tomto očišťovacím úkolu nosním. Není ovšem sliznice dutiny nosní schopna očistiti vzduch od prachu úplně. Nejen na tomto mechanickém očisťování dutina nosní béře důležitou účasť, nýbrž hlen a sliznice její vážnou mají ještě úlohu v boji proti chorobotvorným zárodkům, tedy proti nemocem samým.

Normální hlen zdravé dutiny nosní má vlastnosť přímo ničiti tyto zárodky.

Dutina nosní vystlaná jest buňkami, které mají čile pohybující se řasinky. Pohyb jich děje se směrem ke chřípí, ven. Již tím odstraňuje se množství škodlivin, jež další cesty dýchací za dutinou nosní ležící, ohrožují. Stane-li se však, že přece chorobotvorné zárodky dostanou se až do dutiny nosohltanové, zachyceny bývají dalším ochráncem hlubších oddílů cest dýchacích, a to jsou mizní žlázy.

Tato mizní tkaň objímá takřka kol do kola celý vchod do hltanu nejen z dutiny nosní, ale i z dutiny ústní. Na čtyřech místech tkaně této jest zvláště mnoho, tak že tvoří dobře viditelnou hroudu, jíž dáno jméno mandle.

Dvě takové mandle po stranách uložené jsou všeobecně známé. Méně laikům známa jest třetí mandle, mandle hltanová a čtvrtá mandle jazyková.

Autor případně a srozumitelně vysvětluje anatomické jich položení. Tyto mizní žlázy obsahují zvláštní kulaté buňky, které se mohou samočinně pohybovati až na povrch a nadány jsou schopností pohlcovati a v sebe uzavírati bakterie.

Vidíme, jak dýchací naše ústrojí jedno z nejdůležitějších a zevnímu nebezpečí nejvysazenější, chráněno jest před zevními škodlivostmi. Ochrana tato ale díti se může náležitým způsobem jenom, je-li dutina nosní a nosohltanová zdráva. Chorobně změněná sliznice dutiny nosní a její hlen nemá vlastností z předu vytknutých. Podobně má se to s chorobně změněnou tkaní mizní, o níž byla právě řeč.

Dosud pověděným nenaznačili jsme ještě celý úkol dutiny nosní. V ní končí ústroj smyslu čichového, který chrání nás před škodou, již by mohly způsobiti různé smrduté, jedovaté plyny a výpary. Je-li chorá dutina nosní, trpí tím i smysl čichový.

V dalším vykládá autor význam a důležitost průchodnosti nosu pro hlas. Ale i sluch náš má veliký zájem na tom, aby dutina naše nosní a nosohltanová byla zdráva. Ústroj sluchový totiž spojen jest s dutinou nosohltanovou úzkou rourou zvanou trubicí Eustachovou. Spisovatel vykládá šíře fysiologický význam této trubice.

Ucpání této trubice hlenem neb zduřelou sliznicí, jak se často děje při chorobách nosu, v zápětí mívá hučení, syčení v uších i samu nedoslýchavost. Příčiny její autor blíže vykládá.

V dalším oddílu pojednání svého líčí blíže autor následky porušení nosního dýchání a příčiny, jež k tomu podnět dávají.

Kapitola tato jest velmi důležitá a doporučujeme ji bedlivé úvaze nejen rodičům, ale i vychovatelům vůbec. Vedle různých následků, jež choroby nosní mají v zápětí, uvádí spisovatel i poruchy oční, poruchy nervové, plicní a j. Bedlivě rozebírá, jaké následky tu se pozorují hlavně u dětí, jichž spaní, duševní pokrok a celé vychování velice trpí. I celé tělesné zdraví může býti vážně otřeseno.

Nejeden hluchoněmý zbaven byl trapného svého stavu, když z choroby nosohltanové byl vyléčen.

Spisovatel končí cenné pojednání své vřelým poukazem na vážný význam, jaký dnes lékařství nosní v řadě lékařských disciplin zaujímá. *Dr. X.*

*

Knížka o zachování dobrého zdraví školy Salernské.

Úvodem a poznámkami opatřil prof. dr. Ondřej Schrutz. (Lidové rozpravy lék. č. 12. 1900. Nákladem J. Otty).

V úvodu nadepsaném: o některých zdrojích českého léčení lidového a zvláště o životosprávě školy Salernské seznamuje nás spisovatel nejprve s vlivem, jaký měli různí mistrové cizí i nejstarší na šíření se českých populárních poznatků lékařských. Mnohé spisy cizích mistrů lékařských záhy zdomácněly a zpopularisovány byly v Čechách. Sama povaha léčiv ve starých dobách užívaných prozrazuje nejednou původ lidový neb umělý, školský. Autor dovozuje, jak staré lékařství národa jednoho zdomácňovalo u národa druhého, mladšího, jak během času obohacováno bylo nejen učenci, lékaři a filosofy starými, ale i poznatky čistě lidovými. Na nejstarší pak české lékařské spisovatele především podstatný měly vliv nauky školy v Salerně u Neapole, kde uchovalo se klassické lékařství řecké ještě v poměrně největší čistotě. Literatura lékařská této byla bohata. Nejznámější však jest velká didaktická báseň, zvaná zkrátka Schola Salernitana (škola Salernská) obsahující v kratších a delších verších skoro všechny zásady životosprávné a léčebné. Báseň ta, ačkoli určena pro laiky, byla ve starých dobách i vodítkem pro lékaře. Pochází ze XII. století a doplnila se v pozdějších stoletích ze 364 původních veršů na 3526 veršů. Duch Salernské školy, pokud se týče starých českých spisovatelů, obráží se hlavně v Albíkově *) Vetulariu.

Latinsky psaná záhy byla škola Salernská přeložena do cizích jazyků. Česky vydána poprvé s latinským originálem r. 1587 na Starém Městě

---

*) Lékař krále Václava IV., arcibiskup pražský, † 1427.

Pražském u Daniele Adama z Veleslavína. Některé veršíky její ve výtahu byly opět vydány r. 1786 péčí Fr. Faustina Procházky v Praze u Kašp. Widtmanna.

Báseň psána jest hexametry ststávajícími ze dvou oddílů, jichž konce se rýmují:

Ex magna coena,
stomacho fit maxima poena:
ut sis nocte levis,
sit tibi cena brevis.

Český překlad:

Hojná večeře, pozdní kvas,
Činí těžkost každému z vás:
Protož s večera málo jez,
Budeš míti noc lehkou, věz.

Škola Salernská obsahuje všeobecná pravidla zdravotní, podrobné předpisy o jednotlivých pokrmech a potravinách, jednoduchá léčiva, předpisy proti jednotlivým nemocem, velmi stručnou anatomii, vylíčení základních povah tělesných a předpisy o pouštění krve žilou. V českém zpracování schází vylíčení povahy jednotlivých ročních dob a každého z dvanácti měsíců ročních, jež v původní práci latinské také bylo obsaženo.

Jelikož škola Salernská poskytuje velmi instruktivní přehled o theoretických i praktických názorech lékařských v starých dobách, jelikož tak činí způsobem velmi přístupným a poutavým, není divu, že dosud neztratila své ceny a ačkoli z věcné stránky jen z jisté části srovnává se s našimi názory, přece po stránce kulturně-historické nepozbývá velké ceny a třeba býti vděčným za to, že poskytnuta nám možnost znovu se obeznámiti s tímto pokladem starého lékařského písemnictví.

*

Astronomická zpráva na srpen. Po deváté hodině vrcholí nad jižním obzorem nejníže souhvězdí Štíra a Střelce, výše souhvězdí Hadonoše a blízko zenitu souhvězdí Herkula a Lýry s Vegou. V souhvězdí Střelce září jasný Jupiter v pravo a slabší Saturn v levo. Obě veliké oběžnice jsou při vrcholení asi ve výši 17° a zapadají brzy po půlnoci. Vzdálenost jejich obnáší asi 7°. Nad severním obzorem večerním zcela nízko při obzoru svítí Kapela a ve výši 50° nad ní Polárka, od níž k západu rozkládají se známá souhvězdí Malého Vozu, Draka a Velkého Vozu. Nad Polárkou, téměř v zenitu je Hlava Draka, nápadný to čtyrúhelník ze tří hvězd třetí, a jedné čtvrté velikosti.

Nad severovýchodem vychází souhvězdí Persea a nad ním v Mléčné dráze stkvěje se souhvězdí Kassiopeje. Nad východem vzešlo souhvězdí Pegasa s Andromedou, jejíž tři hlavní hvězdy rozloženy jsou rovnoběžně podél obzoru severovýchodního. Nad Pegasem září souhvězdí Labuti a Lýra s Vegou.

Nad západním obzorem dlí nejníže Spika se souhvězdím Panny a ve výši asi 40° Arktur v souhvězdí Boota. Prodloužíme-li

oblouk voje Velkého Vozu, nalezneme v obloukovitě prodlouženém tomto směru předně Arktura a téměř jednou tak daleko Spiku.

10. srpna je nejsilnější padání Perseid, vybíhajících paprskovitě ze středu čili radiantu nedaleko hvězdy H Persei, mezi souhvězdím Persea a Kassiopeje. Padání není však omezeno pouze na tento jediný den, nýbrž počíná již v první polovici července a končí asi 20. srpna.

O nové hvězdě v souhvězdí Persea. Na všech větších astrofysikálních observatořích byla Nova po celou dobu mohutných světelných převratů, jež se na ní udály spektrálně fotografována i pozorována, tak že se tím nastřádal bohatý materiál, z něhož theoretikové již začínají čerpati a theorie své o vzniku i rozvoji nových hvězd budovati. Nova je těleso našemu Slunci podobné, ovšem že v jiné fasi rozvoje. Představme si, že bychom si chtěli těleso podobné z blízka prohlédnouti a dali je na př. do vzdálenosti Měsíce. Již Jupiter, kdyby se k nám přiblížil na vzdálenost Měsíce, jevil by se v úhlu více než 20°, a Slunce, kdyby střed jeho splýval se středem Měsíce, obklopilo by svým povrchem tak ohromný prostor, že bychom se s celou Zemí v něm nalezali a ještě by nám v něm bylo tak volno, že bychom do středu Slunce (čili k Měsíci) měli stejně daleko, jako k nejbližší části Slunečního povrchu na opáčné straně za Zemí, neboť je průměr Slunce čtyřikrát tak velký jako vzdálenost Země od Měsíce! S tak obrovskými rozměry jsou spojeny i obrovské rozdíly tepelné a tlakové, tak že každé »vysvětlování« podstaty Sluncí nebo dokonce hvězd nových musíme nejenom přijímati, nýbrž i posuzovati s jistou zdrženlivostí a opatrností, neboť zase bez domněnek bychom se nikdy ku předu nedostali. Až bude o Nově větší množství zpráv uveřejněno, neopomineme podati o nich podrobnější zprávu.

Nová kometa objevená koncem dubna letošního roku pozorována byla hlavně v květnu na observatoři Lickově a ve Windsoru. Největší ohon měl délku asi 15°. Ostatní ohony jsou značně menší a značněji odchýleny, tak že kometa podobá se na př. známé kometě Donatiho z r. 1858 s trojnásobným ohonem. *N.*

*

Přehled divadelní a hudební.

Národní divadlo.

Opera. Na rychlo, ještě před prázdninami, u příležitosti slavnosti Husovy přestudovaná Libuše byla posledním závažnějším výkonem sklonu saisony. Představení, v celku velmi pěkné připraveno s touže pečlivostí a vedeno p. Kovařovicem s tímže vystižením monumentálního slohu díla, s jakým reprodukovány opery předchozí ve svých opět význačných rysech. Zejména zdařila se mohutná, do nejintensivnějšího, plného slunečného jasu ve svých vlnivých trojzvucích se rozjasňující gradace jednání prvého. Jinak stopy letní ochablosti po letošní, vinou neblahých zimních událostí tak namahavé saisoně byly tu právě tak místy patrny, jak v některých představeních předchozích děl jiných. Ze dvou nově obsazených úloh, Lutobora a Kra-

savy, prvá tím, že přidělena p. Pollertovi, získala. Umělec ten vede si v podání deklamovaného slova a frase svých nevelikých partií se chvályhodnou pečlivostí a svědomitostí: přináší, tenkrát snad poprvé, hotový a dobře rozvážený výkon. Slečna Kubátova úlohu Krasavy sic ve případě krajní nutnosti zmůže zcela čestně; ale bylo by i ve prospěch díla i umělkyně, kdyby nebyly této přidělovány úlohy jí nenáležící: střední poloha vysokého slečnina sopránu přirozeně nemůže mít zvučnosti a kovového zabarvení dobrého mezzosopranu. A nedostatkem tím skvostná ve své široké, vroucí melodice scéna u mohyly téměř padá, bez těch sonorních violových tónů, jimiž disponuje pí. Veverková.

Z těch přečetných večerů, kdy vystupovali v operních představeních hosté, jeden pouze skytá příležitost, představit se umělkyni, v Německu v mezzosopránových partiích zaměstnávané. Ale sotva bych odvážil se prohlásit sl. Hedy Feldenovu za platnou náhradu pí. Veverkové. Po prvém jejím vystoupení v Aidě jistě nikdy ne. Slečnin orgán je sic dosti vydatný, ale ne příliš svěží, a — co hlavní závadou — bez určité barvy, bez onoho odstínu, kterým spíš, než rozsahem ještě, liší se soprán a mezzosoprán. A pak: přednes slečnin je sic, jak u pěvců přicházejících z říše, jsme zvykli, zcela přesný a dobře hudební, ale stejně jako hlas sám, bezbarvý, mdlý a netemperamentní, hra pak jde vyšlapanými cestičkami dlouholeté routiny. A ta, kde nepojí se k ní dobré hlasové prostředky a především duše, neměla by sama být připuštěna na naši scénu. — Jiný krajan z říše, p. B. Plaške pokusil se, když v Daliboru výborně se byl osvědčil v ovládání slohu deklamačního, o Escamilla v Carmen, tedy v partii, vyžadující lehkého, uhlazeného traktování kantilény. Krásný, zvučný a ohebný hlas konaly mu výborné služby, stejně jako citovost a dokonalá hudebnost jeho zdravého přednesu. Ona románská, hravá lehkost, jen pohazující půvabně a s koketerií zpěvnými frasemi sic chyběla, jak chybí as většině severních představitelů románských postav; ale vytčené veliké přednosti učinily ji postradatelnou. — Pan Vl. Florjanski navštívil Prahu a zazpíval si zde — pokud jsem zde dlel — Dalibora. Zvuk kovového jeho materialu a salonní, uhlazená posa — s úlohou ostatně tak pramálo souhlasící — byly četným ctitelům jeho podnětem ovací, zcela neobyčejných v jiných umělecky nekonečně vážnějších případech. Chvály hodno jest, že slavený tenor první jednání zpíval tenkráte ve zcela srozumitelné češtině.

K. Hoffmeister.

*

Počátky českého divadla v Brně. Za pomoci různých pramenů napsal V. Hübner.

Kdo sledoval boj, který nutno bylo svésti o uznání práva a platnosti českého divadla v hlavním městě Moravy, země to z více než dvou třetin ryze české, kdo pamatuje se na houževnatý odpor, který kladla obec města Brna proti odstranění ponižujícího závazku, že národní divadlo totiž muselo platiti německému divadlu tamnímu poplatky, jaké vyměřovaly se kočujícím umělcům a kejklířům, kteryžto závazek

konečně zrušen až rozhodnutím nejvyššího správního soudního dvoru (22. června 1889), sotva by uvěřil, že v Brně se hrávalo již r. 1815 divadlo česky a nad to — horibile dictu — že česká představení pořádána byla na tamním městském německém divadle.

Pátrání po zaručených zprávách o počátcích českých divadelních představení a podrobnostech jejich jest velmi stíženo. Kromě některých časopisů, almanachů a spisů o něm. divadle brněnském jednajících *), není vlastně žádných pramenů.

Když při Československé Národopisné výstavě zřizováno bylo oddělení divadelní, pisatel těchto řádků upozornil odbor divadelní na první počátky českých divadelních her v Brně. Odbor ten dopsal pak městskému divadlu brněnskému, žádaje, aby mu z archivu divadla zapůjčeno bylo vše, co se týče českých divadelních her v budově německého divadla pořádaných. Leč odpověď, jež došla, hlásala, že v celém archivu není praničeho, co by se týkalo českých divadelních představení, vše prý shořelo při požáru **), kterým bylo staré divadlo zničeno.

Zdali sdělení toto na pravdě se zakládá, nelze zjistiti, jisto však jest, že by sotva obec města Brna v nynějším svém ryze německém, všemu českému rozhodně nepřátelském složení, i kdyby v archivu něco o hrách českých v Brně se nalézalo, k disposici to byla dala.

Stať tato tedy obsahuje jen souhrn všeho o počátcích českého divadla v Brně, čeho mohl pisatel se dopíditi a zjistiti a sice až do té doby, kdy české divadlo přesídlilo v stálou, byť i prozatímní budovu národního divadla brněnského, jež bylo dosti primitivně upraveno z prostorného sálu »u Marovských«, a jež na témž místě až posud se nalézá, arci valně zlepšeno a divadelně účiněji přispůsobeno.

Prvním ředitelem divadla a sice městského ***), jenž učinil pokus s pořádáním českých divadelních her na divadle tomto, byl Jindřich Schmidt, jemuž po dvakráte bylo svěřeno ředitelství německého divadla brněnského a sice od r. 1815—25, kdy vystřídán byl ředitelem Aloisem Zwoneczkem, jenž vedl správu divadla až do roku 1831, načež ujal se opět žezla ředitelského Jindřich Schmidt, tříma je až do r. 1837.

Není nezajímavo blíže povšimnouti si osobnosti muže, jenž již v letech dvacátých minulého století poznal, že v Brně mohla by se se zdarem pořádati představení česká. Jindřich Schmidt byl nejen dokonalým odborníkem, nýbrž i mužem vysoké vzdělanosti a inteli-

*) Zejména »Die Geschichte des Brünner Stadttheaters (1734—1884) von Albert Rille«. V Brně 1885.

**) Staré divadlo vyhořelo 23. června 1870. Byl to již třetí požár brněnského divadla; první požár byl 14. ledna 1785 a druhý již 16. ledna 1786.

***) Prof. F. Dlouhý v stati »České divadlo v Brně«, uveřejněné ve spisku »Příspěvky k dějinám českého divadla« vydaného divadelním odborem N. V. Č. r. 1895 redakcí J. Ladeckého, praví, že v letech dvacátých minulého století »provozovány byly v tehdejším stavovském (Landständisches) divadle brněnském občanské (má snad býti občasné) hry české«. Divadlo brněnské tehdy nebylo již stavovské, nýbrž městské, a sice od druhého požáru divadla r. 1786.

gence, jenž měl široký rozhled. Narodil se 27. září 1779 ve Výmaru; mládí své trávil v domě Wielandově a příbuzenskými poměry umožněn mu byl styk s Herderem. Na universitě v Jeně studoval práva a poslouchal filosofické přednášky Fichte-ovy a literárně-historické výklady A. W. Schleglovy. Stýkal se s tamními literárními kruhy a záhy sám pokoušel se v písemnictví, překládaje zejména řecké lyriky a dramatiky do němčiny.

Také s B. Schillerem měl styky a byl jedním z těch, jimž Schiller předčítal poprvé svou tragoedii »Panna Orleánská«.

J. Schmidt rozhodl se, že věnovati se bude umění dramatickému, a radil se o tom se Schillerem. Tento pozval Goetha, před nímž složil Schmidt zkoušku. Ačkoliv slavný tento spisovatel neuznal Schmidta za příliš talentovaného k umění hereckému, přece ujal se mladého divadelního nadšence a studoval s ním některé úlohy, kromě jiného »Hamleta« a doporučil jej pak r. 1801 dvornímu divadlu ve Vídni. Náhled Goethův se plně osvědčil a mladý Schmidt záhy přišel k poznání, že jako výkonnému umělci vavříny mu nekynou. Vzdal se proto herectví, stal se však divadelním ředitelem a záhy již získal si zvučného jména. Také byl literárně činným. Roku 1814 najal si pak brněnské divadlo, kdež se co nejlépe osvědčil. Jaké oblibě a všeobecné vážnosti se jako ředitel divadla v Brně těšil, možno poznati z toho, že mu bylo svěřeno, aby při slavnostním představení, jež se r. 1818 v Brně pořádalo na oslavu korunního prince a při němž dávána byla Schmidtem k účelu tomu sepsaná a ve scénu uvedená slavnostní hra, císařského hosta uvítal a jemu jménem města odevzdal čestný dar, stříbrný pohár. Za tehdejších dob, kdy se ještě na divadlo a vše co s ním souviselo, pohlíželo velmi s patra, byl to jistě zjev velmi neobyčejný.

O řediteli J. Schmidtovi zmínil jsem se úmyslně zevrubněji, aby se poznalo, že to byl muž neobyčejně vzdělaný a širokého rozhledu. Proto jest tím pozoruhodnější, že právě tento vynikající ve svém oboru ředitel neostýchal se v Brně učiniti pokus s pořádáním českých divadelních představení. Bystrý odborník ten, jenž byl jako ředitel divadla také dobrým obchodníkem — známoť o něm, že za dobu svého ředitelství nastřádal slušné jmění, ač divadlo vedl ve velkém slohu a se značným nákladem — pozoroval patrně, že v Brně a okolí již v těch létech jest tak značný počet českého obyvatelstva, že stálo by za pokus pořádati české divadlo. Provedení pokusu toho stalo se jistě jedině z pohnůtek obchodních a kasovních. Kdo v českých představeních v Brně za ředitele J. Schmidta účinkoval, nelze zjistiti. Pravdě nejpodobnější jest, že měl mezi svými výkonnými silami dostatečný počet Čechů, neb alespoň členů tolik češtiny mocných, že mohl s nimi české hry pořádati.

Tak dával již r. 1815 po česku operu »Strašidlo ve mlýně«. R. 1822 uspořádána pak byla dvě česká představení. Po té nastala delší přestávka a dávána opět až r. 1831 česká hra a sice »Komá-

rovské*) koláče«, která se těšila takové oblibě, že pak ještě dvakráte opakována. Zdá se, že to byla lokalisovaná hra »Berounské koláče«.

Od r. 1835—37 pořádáno bylo každý rok několik českých představení, mezi nimiž také značné oblibě se těšila Štěpánkova veselohra »Čech a Němec«.

Péči o české hry v této době měl dlouholetý inspicient divadla, herec Karel Ruber, jenž býval také členem českého divadla v Růžové ulici v Praze, které zřídil r. 1842 divadelní ředitel Stöger, a v němž se až do zrušení jeho r. 1847 hrávalo po česku mimo neděle a svátky odpoledne, také v některé všední dny. K. Ruber, jenž hrával v Praze také na stavovském divadle německy, po návratu svém z Prahy do Brna byl režiserem a opět se ujal pořádání českých divadelních představení. Karel Ruber přeložil také Tylovu činohru »Paličova dcera« a dával si ji k svému příjmu 26. května 1848, pod titulem »Das Brünner Dienstmädchen«.

Zaznamenati ještě také dlužno, že za ředitelství J. Schmidta provedena byla na brněnském divadle opera česká, ovšem v textu německém, již však lze označiti jako dílo české, protože i libretto i hudba pocházely od Čechů, dvou to rodáků z Moravy. Profesor Božek z Rožinky u Perštýna na Moravě napsal libretto k opeře: »Paní hradu«, k němuž užil pověsti o hradě Perštýnském a hudbu na libretto toto složil mladistvý tehdy skladatel Tittl**), z jehož skladeb jest snad nejvíce známa jeho »Slovanská ouvertura.« Opera tato byla poprvé na brněnském městském divadle provozována dne 28. května 1832.

Druhým ředitelem, jenž pořádal na německém divadle brněnském české hry, byl Vilém Thiel, jenž říditeloval tam od r. 1837—43. Až posud byla pořádána česká divadelní představení večer, řed. Thiel pokusil se o představení večerní. Počátek učiněn byl v červenci r. 1838 a hrálo se nejdříve každý pondělek od 4 hod. do 6 hod. odp., od září pak každou neděli. Jak dlouho hry tyto byly pořádány, nebylo až posud lze zjistiti.

Ředitel Thiel jest také zajímavou pro nás osobností ještě pro jinou příčinu. On to byl, jenž vlastně umožnil věhlasnému českému pěvci Janu Píškovi divadelní karieru, na níž dodělal se nejskvělejších úspěchů, při čemž nikdy nezapomínal svého původu; známo o Píškovi, že na koncertech se zálibou zpívával písně české. J. Píšek, rodilý***) ze Mšena u Mělníka původně studoval v Praze práva. Ježto měl překrásný, lahodný a kovový hlas barytonový, učil se pilně zpěvu a jako jedenadvacetiletý mladík vystoupil již na stavovském divadle v Praze v partii »Orovista« v opeře »Norma« a to

*) Komárov jest předměstská obec Brna.

**) Tittl narodil se v říjnu 1809 v Perštýně na Moravě; nejdříve byl učitelem, ale věnoval se později úplně hudbě, r. 1830 stal se vojenským kapelníkem, r. 1840 kapelníkem Josefovského divadla ve Vídni, r. 1850 kapelníkem dvor. divadla, od r. 1870 žil na odpočinku a zemřel 21. ledna 1882 ve Vídni.

***) Narodil se 14. června r. 1814.

s nemalým úspěchem. Zákulisní intriky znemožnily však jeho engagement, načež pokračoval Píšek ve svých studiích. Když mu zemřela matka, odebral se domů a jal se hospodařiti na oteckém statečku. Než to se mu záhy znechutilo a celá touha jeho nesla se k divadlu. Pokusil se opětně, aby se »uchytil« u některého divadla, leč bezvýsledně. Odejel pak do Vídně, kdež chtěl se dostati alespoň do operního sboru. Leč i zde nepochodil. Rozmrzen vracel se do Mšena, aby věnoval se opět hospodářství. Na cestě té se zastavil v Brně. Bylo to některý den v prosinci r. 1837. Na vyjížďce do blízkých Řečkovic vypadl ze saní a zlomil si ruku. Byl dovezen do Brna, kdež musel se zdržeti až do svého vyléčení. Ředitel Thiel ocitl se počátkem r. 1838 v úzkých, protože barytonista jeho náhle engagement v Brně opustil. V této tísni své zvěděl Thiel o Píškovi, jemuž se zlomená ruka zatím dobře hojila a přiměl jej, aby vystoupil na Brněnském divadle. Píšek, jenž před tím zpíval s plným zdarem v divadle některé písně, vystoupil 5. dubna v partii »Richarda« v opeře »Puritáni« a dodělal se ohromného úspěchu a byl ihned engažován. Toho večera zasvitla Píškovi zářivá hvězda uměleckého úspěchu, která pak nabývala vždy více na svém lesku.

Již r. 1839 dostal se Píšek na Josefovské divadlo ve Vídni, rok na to byl engažován do Frankfurtu a po pohostinském vystoupení r. 1844 ve Stuttgartu byl ihned na dvorní opeře k výslovnému přání dvoru engažován doživotně k opeře ve Stuttgartu, kdež také 16. února 1873 zemřel.

Ředitel Thiel pořádal české divadelní hry v Brně na základě dovolení c. k. moravsko-slezského praesidia ze dne 13. září 1838.

V některých almanazích německého divadla v Brně, jež se tehdy ještě nestydělo, jako nyní, za název »královské« a sice z let 1838 až asi do roku 1844 uvedeny jsou také názvy českých her, jež byly provozovány a v závorce připojen německý překlad jejich názvů. Tak ku př. jest uvedena mezi hrami těmi také Klicperova rytířská smutnohra »Jan za chrta dán« a připojen k ní německý překlad »Johann für einen Windhund hingegeben«. Zda po roce 1844 se hrálo v Brně česky, nebylo pisateli této statě až posud možno zjistiti, dle všeho však souditi lze, že v letech 1844—52 českých představení v Brně více nebylo.

R. 1852 zavítal do Brna český divadelní ředitel Josef Alois Prokop, osobnost to v českém divadelním světě velmi populární a o rozvoj českého divadla na venkově neobyčejně zasloužilá. Josef Alois Prokop r. 1809 v Liberku u Rokytnice v Čechách rodilý, jenž jako zpěvák hlavně v Německu zvučnému jménu se těšil, odhodlal se, zejmena k radě J. K. Tyla a vlasteneckých osobností v Praze, s nimiž měl styky, zříditi si cestující divadelní společnost, která by pořádala divadelní představení výlučně v jazyku českém. Opatřiv si potřebných hmotných prostředků k zřízení podniku a obdržev koncessi vydal v »Oznamovateli« »Pražského večerního listu« v č. 169 ze dne 23. června 1849 »Pozvání«, v němž vyzývá »mladíky a panny vlasteneckého smýšlení, jenž v sobě lásku a povolání

k divadelnímu umění cítí, obrátiti se na něho bud osobně nebo ve frankovaných psaních do čísla 726-II. v Pasířské ulici v Praze, stran výminek, pod jakými v jeho společnosti přijati býti mohou . . . .« Prokopovi, podnikateli »I. divadelní společnosti české pro venkov«, jak officielně se ohlašoval, podařilo se také sehnati na tehdejší poměry četnou a velmi dobrou divadelní společnost, s níž zahájil představení dne 14. listopadu v Chrudimi.

Řiditel Prokop, jenž se společností svou pořádal také česká divadelní představení ve Vídni, zavítal r. 1852 do Brna a hrál v německém městském divadle, jehož ředitelem byl tehdy Antoním Balvánsky, jenž patrně jen z ohledů obchodních a kasovních propůjčil divadlo své k českým představením, protože měl z nich příjem; děliti se totiž na polovici o čistý příjem s řiditelem Prokopem.

Jediný dosud žijící člen tehdejší společnosti p. Prokopovy, bývalý napověda, herec a divadelní řiditel p. Hynek Vicena, jenž kmetská léta svá tráví ve Velvarech, vzpomíná těchto českých pohostinských her divadelní společnosti Prokopovy v Brně v listě pisateli této stati zaslaném, těmito slovy:

»Na začátku října 1852 přijeli jsme z Vídně do Brna a setrvali tam do 3. listopadu. Hráli jsme zde třikráte za týden. V neděli a ve svátek jsme hráli od 4 hod. odp. do 6 hod. več., v 7 hod. pak se hrálo německy; všedního dne pak postoupili nám divadlo na večer, protože se toho dne německy nehrálo Členové*) společnosti byli: pánové řiditel Prokop, Kannovský, Frt. Pokorný, Ant. Pokorný, Kar. Polák, Stupka, Klement, Hyn. Mušek, Hynek Vicena a Žížala (Donovský). Dámy: slečny Marie a Helena Lipšovy, Šímova, paní Landová a pí. Vicenová. Nápovědou byl Schránil. Hry se dávaly: »Loketský zvon«, »Jan za chrta dán«, »Bankrotář a kramářka«, »Blaník«, »Bratr honák«, »Debora«, »Čech a Němec«, »Paní Marjánka«, »Sládkova dcera«, »Slepý mládenec«, »Monika«, »Řemeslnická merenda«, »Všichni se haštěři«, »Hadrián z Římsu«, »Rohovín Čtverrohý«, »Nalezenec« a »Paličova dcera«. Tylova hra »Bankrotář a kramářka« se hrála dvakráte. U pokladny byl vždy pokladník německého divadla, odpočítaly se denní útraty a co zbylo čistého, z toho jedna polovice připadla německému řediteli a druhá Prokopovi. Vždy druhého dne po představení šla ředitelka pí. Prokopová k řediteli něm. divadla pro peníze. Návštěva divadla byla vždy slušná, přízemí a galerie, zvláště v neděli byly vždy »namačkány«, lože však byly obsazeny jen řídce. Příkoří se nám nedělo se žádné strany, s německými herci i obecenstvem byla dobrá shoda.

Mezi jinými příznivci pamatuji se na profesora M. Klácela**)

*) »Brüner Beobachter« v úvaze o Nár. divadle brněnském vzpomenul, že s Prokopem hrál v Brně také J. K. Tyl, † J. L. Turnovský na dotaz pisatele této stati sdělil s ním, že jest to omyl. Tyl dle sdělení J. L. Turnovského a choti jeho dvakráte meškal v Brně, jednou r. 1844, aby navštívil hudební rodinu Nerudovu a podruhé r. 1849, když byl poslancem v Kroměříži.

*) Klácel František, klášterním jménem Matouš, známý spisovatel český, byl členem august. řádu ve St. Brně a té doby redaktorem v Brně.

Bydlel tenkrát v Starém Brně. Že Prokop v Brně dobře pochodil, bylo vidět při odjezdu z Brna do Třebíče, nebyly žádné nepříjemnosti stranu peněz . . .«

Dalším ředitelem, jenž české hry v Brně pořádal, byl Václav Svoboda, jenž obdržel divadelní koncessi r. 1851. Zeť tohoto ředitele jest p. Lacina, jenž po několik již saison zimních zadáno má nynější národní divadlo brněnské a jemuž na další tři léta bylo letos na novo propůjčeno.

V. Svoboda, jenž byl pravým typem venkovského divadelního ředitele, a kterého J. J. Staňkovský vylíčil pod jménem »Ploutvička« zanechal ve svých zápiscích o působení svém v Brně poznámky, jež pro zajímavost jejich uvádíme doslovně.

V. Svoboda píše:

»Léta páně 1868 dne 3. května jsem odjel z Kroměříže do Blanska, kdež se mně bídně vedlo, vzdor tomu sesílil jsem společnost a ochotníci v Blansku mně zapůjčili jeviště a hostinský mně zapůjčil na cestu a tak jsem odjel dne 6. července bez krejcaru peněz do Brna, tam postavil v sále »u bílého kříže« na Pekařské ulici mně zapůjčené jeviště a již 7. v neděli hrál poprvé. Cesta mne stála 12 zl. Udělal jsem pomocí pana Kunce od zemské účtárny dosti slušné abonomá, neb on se vší silou o to zasadil, by se divadlo v Brně udrželo, sprostý lid vůbec nechodil a panstvo divadlu českému nezvyklé jsme takřka nutili buď morálně, buď dolízavě, sice by se nebylo udrželo mladé tenkráte nové české divadlo. Kunc běhal celé dny a získal skoro 80 abonentů, a tím mně velice prospěl. Druhý přítel divadla našeho byl p. Rudiš*) ze St. Brna, dal mně byt zadarmo, nechal mně zříditi některé nové dekorace a často zval celou společnost na víno do své vinice v Hlinkách, při čemž nás Němci, když domů jsme se ubírali, přepadli a herce Bidermana stloukli a herce Poláka i do krve zranili. Velcí příznivci českého divadla byli pánové: Hlávka, Milde, Dr. Paclík, Dr. Pražák, Brandl, Illner, Kotek, Bruner, Hartmann a redaktor M. Orlice, však drobný lid posud nechodil, galerie nebyla žádná, v partéru málo, jen samá sedadla. Vedlo se mně zde dosti dobře a bylo by se bývalo dostouplo na větší počet her, kdyby herci se byli slušněji chovali, ale počali se opíjeti a urážeti obecenstvo, tak že jsem byl nucen hry dříve ukončiti, nežli jsem vůbec chtěl. Společnost sestavena byla následovně: V. Svoboda, ředitel, Lipovský, napověda, Souček, Soliman, Macháčková, Slánská, Lipovská, Rosen, Čech, Burian, Reimr, Biderman, Bidermanová, Michálek.«

Na jiném místě svých zápisků má ředitel Svoboda zaznamenáno, že r. 1870 přijel s velkou společností do Brna a že počal hráti 24. září 1870. na Cejlu. Vedlo se mu dobře a odjel z Brna 30 listopadu. Mezi herci jeho tehdy byli: Krumlovský, Stříbrný, Houdová, Krousová, Finke, Krokeš a Hala. Jako host vystoupil K. Polák, jenž byl tehdy členem prozatímního divadla v Praze.

*) P. Rudiš měl velkozávod truhlářský v Brně a náležel i s celou rodinou mezi přední vlastenecké osobnosti, jež se účastnily probouzejícího se ruchu národního.

Také společnost pí. Elišky Zöllnerové, řízená p. Šourkem, pořádala v Brně třikráte pořad představení; poprvé r. 1874 od října do polovice masopustu (dáváno 99 představení) po druhé r. 1875 a po třetí r. 1877. Společnost hrála již ve velké dvoraně nově zbudovaného besedního domu, v níž postavila zvláštní jeviště. Z představení těchto musila již řiditelka platiti německému divadlu poplatek a sice první rok 2 zl. z představení, další dvě léta 10% z hrubého příjmu. K pokladně docházel městský zřízenec, jenž příjem kontroloval a poplatek přijímal. U společnosti této vystoupili v Brně jako hosté pí. Ot. Sklenářová Malá, J. Frankovský, J. Mošna a J. Šmaha.

Dvě léta po společnosti E. Zöllnerové zavítal do Brna řiditel J. Pištěk s velkou svou tehdy operní, operetní a činoherní společností a pořádal představení rovněž ve velké dvoraně besedního domu. Pořad her zahájil 4. října 1879 veselohrou »Doktor Kalous« a zdržel se v Brně až do 11. prosince. Třicet představení dáváno bylo v předplacení, jež obnášelo na jedno představení asi 20 zl. V této saisoně dávána byla nejen v Brně, ale na Moravě vůbec Smetanova »Prodaná nevěsta« a sice 23. října 1879. Jeníka zpíval J. Pištěk, Mařenku slč. Procházková, Vaška p. Šípek, Kecala p. Kolín, Krušinu p. Šanda, Míchu p. Svoboda, Ludmilu slč. Růžová, Hátu pí. Chvapilová, principála komediantů p. Poláček a Esmeraldu slč. Šambergová.

V této saisoně učiněn pokus s pořádáním odpoledních představení v neděli. Po trojím představení, jež neměl kasovního úspěchu, bylo ale od dalších společných her upuštěno. Dle sdělení řiditele p. Pištěka, setkala se první jeho saisona v Brně s hmotným nezdarem, schodkem asi 2000 zl., řiditel musel si opatřiti zbudování jeviště ve dvoraně besedního domu.

R. 1880 zahájen byl pořad her 30. září Šamberkovou »Rodinou vojnou«. V této saisoně poprvé v Brně vystoupil (9. října) nynější komorní pěvec a člen dvorní opery vídeňské p. Vilém Heš v Gounoudově »Faustu« jako »Mefisto«. Toho roku trvala saisona až do 10. prosince; 30 představení bylo v předplacení a předplatné obnášelo na jednu hru 17 zl. Druhá saisona skončila po stránce finanční bez deficitu, k čemuž nejvíce přispěli umělci na drátěném laně mis Vanda a mos. Frankler, kteří v divadle desetkráte vystoupili a dělali největší domy.

Po těchto dvou saisonách sestoupilo se hlavně na popud † J. Svat. Wurma, tehdy generálního zástupce banky »Slavie« pro Moravu a Em. Tužila, tehdy pokladníka a nyní ředitele filiálky Živnostenské banky v Brně »Družstvo českého divadla v Brně«, jež vytklo si za účel: »starati se o pořádání důstojných her divadelních a opatřiti fond ku zřízení českého divadla národního v Brně«. Družstvo toto, jež se ustavilo 3. dubna 1881 a jehož předsedou byl † Dr. Frt. Al. ryt. Šrom, zahájilo sbírky a upraviti dalo nákladem asi 6.000 zl. velkou dvoranu v besedním domě v útulné divadlo se stálým jevištěm. Na divadle tom zahájeny byly hry ochotnickým představením 4. září 1881, při němž dávána Fredrova veselohra »Panenské sliby«. Družstvo

toto obdrželo také výnosem c. k. místodržitelství 18. září 1881 koncesi k pořádání českých divadelních představení.

Nové divadlo toto zadáno bylo pak opět řediteli J. Pištěkovi, jenž započal pořad her 15. září 1881 Kolárovou »Magelonou«. Saisona tato, v níž poprvé v Brně byla provozována Smetanova »Hubička«, ukončena byla 24. listopadu.

Záhy na to a sice 8. prosince 1881 vyhořelo ve Vídni divadlo na Okružní třídě, následkem čehož byly zostřeny předpisy požární policie. Městská policie brněnská uznala nově zřízené divadlo v besedním domě za nevyhovující podmínkám a zakázala další pořádání divadelních her v této místnosti. Stížnosti a rekursy ničeho nezmohly, žádanať taková opatření, jež by byla vyžadovala některé přístav by besedního domu, pěkný jeho vzhled rušící, tak že bylo upuštěno od dalšího pořádání českých her ve dvoraně besedního domu a zahájeny kroky ku zřízení samostatného českého divadla. Stanovy družstva byly pozměněny tím, že účel družstva rozšířen na »vystavění a udržování samostatného českého divadla v Brně«. K účelu zřízení divadla tohoto zakoupen byl dům č. 6 na Radwitově náměstí (roh ulice Veverské), zvaný »u Marovských«, v němž byl prostraný sál, jenž přeměněn navrženou adaptací dle plánu stavitele p. E. Svobody v prozatímní divadlo, ve kterém 6. prosince 1884 zahájeny byly hry.

Dříve ještě než došlo k přetvoření sálu »u Marovských«, v němž bývalo také »Orfeum«, v prozatímní divadlo, pořádal v místnosti této divadelní představení div. ředitel p. V. Choděra, jemuž však činěny byly městskou policií a obecním úřadem největší překážky. Protože majitel místnosti měl koncesi jen pro orfeum, nesměly se hráti celovečerní hry a proto kromě kupletů a výstupu sehrál div. ředitel p. Choděra 13. dubna 1884 aktovky »Svéhlavost«, »Zvíkovský rarášek« a »Cikán«, 14. dubna odpoledne »Bengálský tigr«, a »Nápady«, a večer »Jen mimochodem«, »Zvíkovský rarášek« a »Nápady«.

To byla poslední divadelní představení česká, jež byla herci z povolání pořádána v Brně, před přesídlením dramatické Musy do prozatímního divadla národního.

K vůli úplnosti dlužno dodati, že v době, kdy započato bylo s pořádáním českých divadelních představení, až do dnů dnešních dosti pilně byly pěstovány ochotníky hry divadelní. Pátraje v různých pramenech po podrobnostech českých divadelních her nalezl jsem v časopise »Rozličnosti Pražských Nowin«, jež švabachem tiskli a vydávali synové Bohumila Háze a jejichž redaktorem, nebo jak se na listě psalo »spisovatelem« byl J. Linda v č. 88 ze dne 15. listopadu 1827 pod nadpisem »Wlastenecké překwapení« zprávu, jež zní doslovně takto:

»U pána gubernjalního rady Bagera w Brně, laskawého Čecha, letos o slawnosti 71. dne narození, jeho spanilá dcera, slečna Laura, welmi líbezně překwapila k wečernímu hodowání pozwané Čechy, mezy nimiž také wíteční a důstojní páni Pessina a Kynsky. W třetím pokoji bylo wystawené diwadlo z bílého perkálu, hojně oswětleno wdole y na hoře. Rozdáwaly se náwěstní listy o hře, jenž prowozo-

vati se bude: »Die vier Tanten; Lustspiel in einem Aufzuge«. Tak upřímná dcera laskawému otcy také část slawnosti strojila. Po čtvrt hodině roztáhly se záclony. Čechowé poslouchali — newěděli zdali prawda či sen? Je to okouzlení? Wsse se podiwuje, wsse ohlíží, ku předu poslouchá. Bože, totě česky! Toť nejsou Die vier Tanten, ale to jsou čtyry tetky, a domnělé Němkyně a Němcy tak tu líbeznou Češtinu howorně a zdařile sswitořili, že wssechno se rozweselilo. — Kynsky na žádost slečny Laury tuto weselohru w čistou česstinu přeložil a společnost těchto libowníků we 12 dnech se ji naučila«.

Toto představení bylo nepochybně prvním českým ochotnickým, neboli, jak tehdy se říkalo, »libownickým« představením v Brně.

*

Přehled umělecký.

Antonín V. Barvitius.

— Zemřel v sobotu, 20. července, z rána. Smrt přerušila konečně útrapy, které jej po celá dvě léta, bez vlády a téměř bez řeči poutaly na lože. Mrtvice jej stihla dříve nežli smrt a ochrnula, přetrhnuvši pilnou jeho práci dříve nežli život. Tato jeho práce, již v mnohých kusech nelze dobře odděliti a odlišiti od toho, co se svým švakrem Ign. Ullmannem byl vykonal, zahájila u nás novou a uměleckou renesanci architektury. Přesně rozlišeno, oba tito muži byli prvními našimi architekty-umělci v minulém věku, prvními, kteří úřední, byrokratické a řemeslné stavitelství v Praze zvedli na stupeň umělecké produkce. A. V. Barvitius vyrostl ještě v našem ovzduší utrakvistickém, těžce a nedostatečně mluvil česky, jeho matka byla německého původu, ale on sám, přes to, cítil se Čechem a čeští umělci volili jej za člena České Akademie.

Jeho životopisná data, dosti zevrubná i spolehlivá, naleznete v Naućném Slovníku; pěknou črtu biografickou napsal o něm kdysi J. Neruda v Humoristických listech. Nazval jej »aristokratem ducha a aristokratickým umělcem« a slovo to platí jako ostře ražený a dobrý peníz. Kdo s ním kdy jednal, potvrdí první jeho část, kdo zná jeho dílo, ví že i druhá je do písmene správná. Barvitiova činnost v Praze počíná ovšem teprve koncem let šedesátých. Byl přes čtyřicet let stár nežli se zde, ve svém rodišti usadil, odkud byl jednadvacetiletý (1844) odešel do Vídně, do školy van der Nülla a Siccardsburga na Akademii, kde tři leta na to získal si státního stipendia pro studium v Italii. Avšak teprve na podzim roku 1854 dostal se do Říma, kde jej vřelé přátelství s V. Levým spojilo, a zůstal tam, jako architekt Palazza Venezia, i když mu stipendium bylo vypršelo. Jeho projekty pro Český hospic, pro oltář sv. Cyrila a Methoděje v basilice San Clemente zůstaly neprovedeny, ale první, které vyložil na výstavě architektury a inženýrství r. 1899 ukázaly ještě po letech, jaký jemný smysl a jaké subtilní porozumění měl Barvitius pro tvary a ducha gotiky středoitalské.

Přirozené nadání, umělecký cit sdružovaly se u něho se vzděláním, jakým málokterý umělec vládne. Byl zrovna klasicky vzdělán

a v archeologii a dějinách umění cítil se doma jako který odborník. Jeho knihovna, bohatá a spořádaná, do dnes svým výběrem ano i drahocenností poskytuje obraz šířky jeho interesů vědeckých a uměleckých. A. Barvitius přistoupil také k umění, když byl již okusil prvních požitků universitního studia.

Vyjímaje kostel sv. Václava na Smíchově, téměř všechny větší práce pražské provedl Barvitius společně s Ign. Ullmannem: Nádraží státních drah, palác Šebkův, villy Lannovy a Lipmannovy v Bubenči, i tuším, projekt pro Rudolfinum i hrobku Lannovu v Olšanech, avšak všude je podíl Barvitiův větší nežli Ullmannův. Basilika smíchovská, podstavec pomníku Jungmannova, kostel v Nížeborách, loubí vyšehradského hřbitova, hrobky rodiny Koseovy na Vyšehradě a Rozkošných v Košířích, Šíchovy v Olšanech a všechny ty návrhy na oltáře, kalichy, monstrance a paramenta, jimiž zásoboval poslední léta dílny Akademie křesťanské, jsou jen řadou dokladů, že všechna klidná čistota, pokojná rozvaha a úměrná delikatnost linií a plastiky na oněch stavbách jest činem Barvitiovým.

Jeho dílo nabízí se zároveň za zrcadlo jeho osoby, jeho vlastností čistě lidských. Člověk se v nich dokonale kryje s umělcem. Čistotu ducha, konciliantnost a ušlechtilost jednání, pevnost životních a uměleckých zásad, přesnost úsudku a spolehlivost konání, všechno bez hluku, prudkostí a výbuchu, při tom však vědomou účelností vedené a citem vřelé duše proniklé: to tvoří osnovu a úkol všeho jeho zralého života, ať ve styku se světem, ať stráveném při stolku pracovním a na staveništi. A ještě jedno: nepodlehlá svědomitost práce. Nejspíše že byl A. V. Barvitius také citlivým vůči uznání veřejnosti, nejedno nedocenění nebo zapomenutí jej hnětlo, podlehnutí při soutěži nenesl lehce, ale to vše přišlo teprve v druhé řadě. Nejprve tu bylo jeho vlastní svědomí umělecké, jeho vlastní a vysoký požadavek, s nímž počínal a potom také končil každou práci. Těm v první radě vší silou snažil se učiniti zadost. A jako člověka ještě jedna vlastnost jej vyznačuje: jeho zbožnost. Kdysi se svým vlídným a mírným způsobem na mne horšil, že jsem jej tituloval architektem nazarenistickým, to proto, že znal tento přívlastek asi jen s přízvukem příhany nebo výsměšku. Nebyl však tak ani míněn ani napsán u příležitosti dokončení smíchovského kostela. Dnes pro Barvitia nemohu nalézti přilehavější příjmění, pro umělce, který umění cinquecenta láskyplně stavěl na výši všeplatného vzoru a který byl přesvědčen, že umění výtvarné jest zde k oslavě boží a proto musí vycházet ze srdce láskou a z ducha vírou křesťanskou cele naplněného.

Tvarovou zásobu své umělecké mluvy čerpal z italské renesance, z její nejrannější doby a nejednou se inspiroval i formami, jimiž prvokřesťanská architektura vládla. Vycházeje od pojmu a harmonie prostoru, rád při velkých pracích omezoval se v dekorativní ornamentice co nejvíce; architektonické linie, jemné profily, zdravá jednoduchost tvaru hlavního byly mu nejzávažnějším činitelem. Snad právě pro drobnou něžnost jejich někdy pociťujete nedostatek ráznosti a síly, přáli byste si víc mužné energie a trochu řízné drsnosti, byli

byste však v neprávu s těmito požadavky vůči umělci, jehož podstatou byla vyrovnaná a úměrná ušlechtilost a přitlumená distingovanost.

A. V. Barvitius zemřel jsa stár osmasedmdesát let a šest dní.

V Praze, dne 21. července 1901.

*

Přehled literární.

Nuova Antologia o rakouském parlamentu. Nejpřednější italská revue, kterou rediguje poslanec Magg. Ferraris, přinesla v květnovém čísle poučný článek o poměru italských poslanců k rakouskému parlamentu. Pojednání toto, které psal »un deputato italiano al Parlamento Austriaco«, bylo avisováno telegraficky v »Alto Adige« a v jiných listech italských a v kruzích rakouských Italů se na ně čekalo s velikou zvědavostí. Článek tento vyšel zrovna v době kritických obratů ve vnitřní politice Rakouska a nedovedl ještě odpověděti na otázku: Co bude? —

V článku tomto podávají se známé věci o vývinu Rakouska již z r. 1848.; důležité momenty jsou vytlačení Austrie z Italie, říjnový patent r. 1861. opposice maďarská proti Vídni, monarchie rozdělena na dva díly Uhersko a Rakousko, kde zabezpečena nadvláda živlu německému (assicurare all' elemento tedesco l'egemonia sulle altre nazionalità della Cisleithania). Když byla dynastie Habsburská vytlačena z Německa, nastaly pokusy foederační (hr. Hohenwart). Čechové v passivní opposici (I Boemi di nazionalità slava, gli Czechi cioè). R. 1879. vstupují na říšskou radu, kde utvořili známý »železný kruh pravice«. Parlament rakouský se stal ze Taafeho »un luogo di traffico«, jak nazval hr. Fr. Coronini (smýšlení italského, ze Sv. Petra od Gorice). Obrat v českém národě po smlouvách mezi Čechy a Němci r. 1890.: zvoleni mladočeši, radikálnější a politicky liberálnější strana (i giovani czechi). Další osudy rakouského parlamentu, ordonance Badeniho, spojení všech Němců proti nim, jsou u nás známy.

V části druhé pojednává autor o těžkém postavení italských poslanců na říšské radě a poměru jejich k jiným stranám a klubům, jejichž význam se tu rozebírá. Klub italský »Unione italiana« čítá 18 členů, 5 poslanců za Terst, 6 za Trentino, 3 za Gorici, 4 za Istrii. Postavení jejich bývá velice těžké; poslanci z Trentina, jejichž politickým nepřítelem je Němec, sympatisují s pravicí, zvláště s námi Čechy, kdežto Italové z rakouského Pomoří jsou v boji se Slovany, a proto se nemohou dobře přikloniti k pravici. Odtud si lze vysvětliti kolísavost italské politiky; Italové zrovna v době poslední se stali rozhodujícím jazýčkem a vláda by na ně měla hleděti. První národní požadavky jejich jsou zřízení italské university, pak autonomie Trentina nehledě k menším postulátům v Pomoří (Venezia Giulia); dnes v popředí všeho stojí druhé železniční spojení střední Evropy s Terstem a pak otázka Trentinská.

Přímo nás Čechů týká se s neobyčejným nadšením psaný referat o slavném virtuosovi našem, Kubelíkovi, jenž po světě sbírá tak

netušené vavříny. Italové sami prý už vyčerpali slovník pochvalných epithet. Mladý Kubelík je »padrone della tecnica in un modo assoluto«, přednes je jistý, precisnost neslýchaná, posluchači jsou přímo ohromeni. Repertoire má nekonečný. Další referaty nevycházejí z chvály o Čechovi Kubelíkovi, který si odnáší z nástupců Paganiniho palmu.

Z dalšího obsahu tohoto sešitu »Nuova Antologia« vyjímám článek o dětinství Eleonory Duse, s mnoha illustracemi od Rasi. Duse věnoval nedávno D'Annunzio svůj román »Gioconda« »a Eleonora Duse dalle belle mani«. Snad se pamatujete, jaký poprask v Italii způsobil úvodník Prevostův ve »Figaro«, jenž se týkal této záležitosti. Annunzio, s nímž se stýkají literární gigrlata celého světa, telegrafoval celý zsinalý do Paříže — a zatím se nic nestalo.

Jaká literatura již existuje o božském díle Dantově! Loni, když za příležitosti milostného léta, slaveno centenario jeho, objevilo se v Italii opět hojně statí o něm a vydávány spisy jeho. Tady je také příspěvek poslance Panzacchiho o »Il canto della pietà«. Politiky a národohospodáře by zajímalo pojednání o drahách v Italii (rete Adriatica a Mediterranea) a v cizině, dále článek univ. prof Ach. Loria o nedávných vítězstvích zlata, a Corinaldiho zpráva o clu na mouku. Do článku Calderiniho o dílech malíře Fontanesiho je vloženo několik illustrací. Hlavně však vzpomínám poznámek o italských publikacích a také o knihách v cizích literaturách. V »Austrii« není zastoupena ani jedna česká kniha; pouze se děje zmínka o Masarykově článku v »Zeitu« (Pobědonoscev). Za to ruské knihy mají vytištěné i ruské titule — a správně!

V bibliografii čteme na prvním místě: Прокопій. Историческіе разсказы изъ южно-славянскаго быта, Хохолушека. Náš český Chocholoušek se takhle dostává do Italie.

A co pak, až ten některý mecenáš český nebo nakladatel mně vydá onu anthologii překladů z českých autorů (prosaistů), a až pak podle toho vyjde překlad italský — to bude radostí!

Je to přece jen ohromná škoda, že jako ve Francii, tak také v Italii — a jinde také ne — nemáme své lidi, kteří by tyto národy informovali o našem vědění, chtění, pokroku, literatuře. Podpisují článek Hladíkův: Pro národ český a jeho reputaci v cizině je mnohem důležitější italské, francouzské, německé, ruské neb anglické pojednání, v němž je nestranně podán život našeho národa, nežli konkurs pro advokata, export šunek pro uzenáře, novostavba pro stavitele etc.

Je to zrovna nepochopitelné, že se u nás při všem křiku v nejpalčivějších otázkách zrovna tak — ledově mlčí.

K tomu je potřebí peněz a pravé obětavosti, které není třeba vybubnovati po novinách. K téhle naší rakovině se vrátím ještě jednou a seknu do ní upřímně; jsem k tomu oprávněn jako člověk, který v posledních letech musí bydleti v cizině a tam vidí, co nám schází.

Nám schází informace ciziny; my musíme míti v Evropě přátely a intelligentní lidi, kteří by Francii, Italii, Rusku a Německu imponovali. To, jak se mezi sebou česky novinářsky rveme, do toho světu nic není.

Široký svět chce vědět o našich velikých myšlénkách a opravdové práci. — Nepolitik. —

*

Rumunsko na konci XIX. století. I království rumunské vydalo v loni pro návštěvníky pařížské výstavy úhlednou, informativní knížku o soudobém stavu země té. Čerpám z knížky té alespoň to, co dle mého zdání jest pro čtenáře českého nejzajímavějším. Rumunsko zaujímá plochu 131.353 čtverečných kilometrů. Z této plochy as 2 milliony hektarů připadá na lesy, 5,584.288 hektarů na ornou půdu, 629.120 hektarů na louky a 139.220 hektarů na vinice. Klíma jest v Rumunsku drsné; zima bývá tuhá, jaro deštivé, léto příliš horké, za to podzim překrásný.

Dle sčítání r. 1899 jest počet obyvatelstva v Rumunsku: 5.912.520, z čehož připadá na města 889.231 obyvatel a na venkov 5,023.289 ob. Jest tedy Rumunsko značnou měrou venkovské. Bukurešť má 282.071 obyvatel.

Náboženstvím vládnoucím jest pravoslaví. V Rumunsku jest církev pravoslavná úplně samosprávnou, jsouc ve spojení s východní církví pravoslavnou pouze ve věcech dogmatických. Jinak řídí v Rumunsku pravoslavnou církev sv. synod, skládající se ze dvou arcibiskupů, 6 biskupů dioecesních, a 8 biskupů bez dioecesí. Ministr vyučování a kultu (je-li sám pravoslavný) má ve sv. synodu hlas poradný. Ku vzdělání duchovenstva slouží dva »velké semináře« (v Bukurešti a v Jassech),tři »malé semináře« (na venkově) a theologická fakulta bukurešťská. Kněží musí se ženiti, ale jenom jednou. Mniši žijí v celibatu. Kněží jest 6.571, z nichž 3871 vystudovalo »malé (nižší) semináře«, 114 »velké semináře« a pouze 11 theologickou fakultu university bukurešťské.

Katolíků jest v Rumunsku 45.000, kteří mají 2 biskupy a 80 kněží. Kostelů katolických jest 63.

Protestanti (počtem 30.000) mají 17 kněží a 16 chrámů.

Židů jest přes 400.000; synagog 305 a 169 rabínů.

Kromě toho žijí v Rumunsku i mohamedáni, kteří mají 260 mešit a 311 imamů.

Obyklým kalendářem jest Julianský. Ježto však ředitelství pošt, dráh a telegrafů přijalo kalendář Gregorianský, nastávají v Rumunsku časté omyly zaviněné kalendářní dvojatostí.

Literatura rumunská, jíž v čele stojí královna — básnířka Carmen Sylva, učinila v posledním čtvrtstoletí značný krok ku předu. Spisovatelé rumunští vybavují se víc a více z vlivu cizího. O rozvoj literární stará se měrou značnou též Rumunská Akademie založená r. 1866 a pod protektorátem královým stojící.

Politicky dělí se Rumunsko na 32 distriktů, 119 arrondissementů, 2.977 obcí (71 měst a 2.906 vesnic). Distriktům v čele stojí prefekt, arrondissementům podprefekt. Obcím stojí v čele volená obecní rada.

Konstituce rumunská z r. 1866 (revidovaná v r. 1879 a 1884) zaručuje svobodu vyučování, svobodu tisku a svobodu shromažďovací.

Nemovitostí na venkově dosáhnouti smí jen rumunský občan; cizinci mohou dosíci nemovitostí pouze v městě. Osobní svoboda a náboženská svoboda jsou zaručeny, trest smrti jest zrušen, vydání politických uprchlíků nedovoleno. Vyučování jest bezplatno a povinno.

Moc zákonodárnou vykonávají dvě sněmovny, senát a poslanecká sněmovna. Poslanci jsou voleni na 4 léta, voličem jest každý rumunský občan, dosáhl-li 21. roku. Král potvrzuje zákony a má právo veta. Králi po boku stojí osm ministrů.

Orba jest podnes zdrojem bohatství rumunského. Nejvíce pěstuje se obilí, nejméně brambory, cukrovka a tabák. Vína pěstuje se ročně průměrně $4^1/_2$ millionu hektolitru. Louky poskytují na 12 mill. otýpek sena. R. 1899 napočetlo se v Rumunsku 5,002.380 býků 2,520.380 volů, 926.124 vepřu, 594.962 koňů, 209.990 koz, 6.490 oslů. Citelný nedostatek koní pociťuje stát rumunský, jenž jest nucen každoročně kupovati pro vojenské potřeby koně v Rusku a v Uhrách.

Stát jest majetníkem velké části půdy. V roce 1864 nový zákon ustanovil, že puda státní má býti sedlákum prodávána za výhodných podmínek na roční splátky, tak že za 15 let stává se každý majitelem své části. Tím způsobem stalo se 400.000 rolníku majetníky 1,800.000 hektarů půdy.

Obchod na venek v Rumunsku se odhaduje cifrou ročních 659,682.347 frcs., z čehož 376,933.200 frcs. připadá na dovoz a 283,749.147 frcs. na vývoz. To jest průměrný poměr. Ale r. 1898 počet byl poněkud jiný a sice obnášel dovoz sumu 389,908.439 franků a vývoz 283,781.567 frcs. Zajímavo jest pozorovati, jak který stát jest zúčastněn obchodu s Rumunskem. Nejvíce z Rumunska těží Rakousko,nejméně Dánsko. Byl r. 1898 stav tento:

Státy:	Dovoz	Vývoz
Rakousko-Uhersko	119,898.956 frcs.	85,848.625 frcs.
Německo	110,535.081 »	12,545.366 »
Anglie	76,144.431 »	37,459.102 »
Francie	27,893.228 »	7,376.470 »
Turecko	15,700.307 »	14,629.843 »
Italie	14,150.229 »	17,748.776 »
Belgie	14,076.938 »	93,329.766 »
Rusko	7,923.666 »	4,953.239 »
Švýcarsko	4,660.392 »	3.495 »
Hollandsko	3,322.647 »	3,389.140 »
Bulharsko	3,095.129 »	2,662.244 »
Řecko	2,166.416 »	917.862 »
Spojené státy sev.-amer.	1,981.211 »	987 »
Srbsko	877.521 »	861.759 »
Španělsko	131.765 »	1,124.326 »
Japan	75.351 »	—
Egypt	53.346 »	30.567 »
Švédsko a Norsko	12.929 »	—
Dánsko	7.825 »	—

Pozoruhodným jest, že do některých států (Německo, Turecko, Švýcarsko, Spojené státy a j.) velmi málo z Rumunska se vyváží, jakkoli z nich právě do Rumunska velmi mnoho se přiváží. Pro Rumunsko pak je významnou převaha dovozu nad vývozem. Největší část vývozu tvoří

obilí, dřevo a zvířata domácí; největší část dovozu tvoří výrobky textilní, kovové, kožené atd.

Velmi utěšeně vzmáhá se v Rumunsku rybářství a to od r. 1894, kdy zákon o rybolovu byl vydán. Jak značně od roku toho vzmahá se vývoz ryb z rumunských vod a jak klesá dovoz ryb z ciziny, viděti nejlépe z této tabulky:

Léta	Dovoz:	Vývoz:
1894	5,981.444 kg. ryb	1,315.749 kg. ryb
1895	7,583.678 » »	2,313.071 » »
1896	7,192.919 » »	2,322.795 » »
1897	5,202.760 » »	2,698.549 » »
1898	4,238.751 » »	5,561.959 » »

Největším odběratelem rumunských ryb jest opět Rakousko: r. 1897 z 2,698.549 kg. ryb vyvežených za hranice, bylo jich do Rakouska vyveženo 1,364.909 a r. 1898 z 5,561.959 kg. ryb přijalo jich Rakousko 3,322.668 kg.! Stát má ze státních rybníků průměrný roční příjem 2,500.000 franků.

Finance státní za posledních 50 let se značně zlepšily. Kdežto r. 1862 bylo 35 millionů příjmů a 44 millionů vydajů, je dnes 245,325.400 frcs. příjmů a 238,278 376 frcs. vydajů. Zajímavou jest tabela příjmů a vydajů r. 1900—1901:

Příjmy:	Daně přímé	41,030.00 frcs.
	» nepřímé	71,760.000 »
	státní monopol	56,400.000 »
	ministerstva statků	24,227.000 »
	» veřej. prací	2,964.437 »
	» vnitra	11,253.963 »
	» financí	4,690.000 »
	» války	1,113.000 »
	» spravedlnosti	431.000 »
	» vyuč. a kultu	260.000 »
	Příjmy různé	11,910.000 »
	Celkem:	245,325.400 frcs.

Výdaje:	Veřejný dluh	92,772.092·36 frcs.
	Ministerstvo války	45,940.609 »
	» financí	30,867.737 »
	» vyučování	29,905.577 »
	» vnitra	19,148.770 »
	» prací veř.	4,795.000 »
	» spraved.	6,408.456 »
	» statků	5,083.153 »
	» ciz. záležitostí	1,796.460 »
	Ministerská rada	72.380 »
	Mimořádné vydaje	1,488.141·64 »
	Celkem:	238,278.376 frcs.

Ovšem že ministerstvo války, ačkoli přináší státu malý finanční prospěch, požaduje od něho největší oběti!

Zajímavo je poznati, nač všechno v Rumunsku jest státní monopol a mnoho-li ten který druh výroby státu vynáší. Dle statistiky r. 1898 vynesl monopol

tabáku	38,750.000 frcs.
soli	8,115.000 »
zápalek	2,900.000 »
hracích karet	500.000 »
prachu střelného	725.000 »
vodní přepravy	1,300.000 »
jiných menších druhů	800.000 »
Celkem	53,965.000 frcs.

V Rumunsku jest značná síla bank, v jichž čele stojí Národní banka založená r. 1880. s kapitálem 12 millionů representovaných 24.000 akciemi po 500 frcs. Banka tato má po celém Rumunsku své filiálky a jest to nejsolidnější závod toho druhu. Tuto jen stručně obraz vzrůstu banky:

r. 1881	byla	roční	bilance	101,012.307	frcs.	a čistý	výtěžek	2,164.667 frcs.
» 1886	»	»	»	168,104.201	»	»	»	2,908.154 »
» 1891	»	»	»	203,575.058	»	»	»	3,156.114 »
» 1896	»	»	»	275,646.571	»	»	»	3,225.348 »
» 1897	»	»	»	312,280.047	»	»	»	3,357.659 »
» 1898	»	»	»	330,433.030	»	»	»	4,138.078 »

Vedle této Národní Banky největší bankou jest Banka Rolnická, založená r. 1894. kapitálem 12,212.400 frcs. uložených do 24.425 akcií po 500 frcs. Banka má kolem 443.000 frcs. čistého výtěžku. Mimo to jest v Rumunsku ještě celá řada bank a pojišťovacích ústavů.

Služba poštovní a telegrafní, jakož i dopravní prostředky jsou v Rumunsku silně vyvinuty. V Rumunsku jest dnes 3.066 poštovních úřadů, 539 telegrafních úřadů a 6.457 úředníků poštovních. Telefonní síť obnáší 225 km., telegrafní 6,850.963 km.

Příjem r. 1899 byl		
z telegrafů	2,975.378	frcs.
z pošt	5,949.205	»
	730.040	»
z telefonů	298.783	»
Celkem	9,953.409	frcs.
A výdaj byl	8,265.183	»
Čistý výnos obnášel tedy:	1,697.226	frcs.!

Železnice jsou majetkem státu a síť železniční prostírá se 3.052 km. Stanic železničních jest 301. Příjem z železnic 1898 byl:

za jízdní lístky	19,643.731 frcs.
» zavazadla	1,630.812 »
» rychlozboží	1,703.384 »
» obyč. zboží	32,338.324 »
Celkem	55,316.251 frcs.

Vyučování v Rumunsku jest bezplatno a nižší vyučování jest povinno. Od 7 do 11 let musí každé dítě v Rumunsku školu navštěvovati.

Nižší školství (školy obecné) jest velmi dobře vyvinuto. Jeť v Rumunsku 22 škol pro chlapce, 22 škol pro děvčata, 3.213 škol smíšených, jež jsou navštěvovány 220.410 žáky (185.094 hochy, 35.316 děvčaty) a na nichž působí 3.261 učitelů a 817 učitelek.

Střední školství v Rumunsku jest zastoupeno

13	lycei klassickými	s 477	professory a	7.322 žáky
19	gymnasii »	356	»	» 4 594 »
11	realkami »	190	»	» 1.887 »
5	seminář. »	95	»	» 644 »
7	normál. škol.	124	»	» 680 »
28	dív. ústavy »	402	»	» 3.842 žakyněmi.

Vyšší školství obsahuje v Rumunsku dvě university, v Bukurešti a v Jassech; každá z nich má 4 fakulty: práv, lékařství, věd, literatury a filosofie. V Bukurešti mimo to jest ještě fakulta theologická a fakulta farmaceutická.

Studentů jest v Bukurešti 2.141 (79 děvčat), v Jassech 423. Professorů v Bukurešti 90, v Jassech 60. Mimo to jest v Rumunsku i několik obchodních, průmyslových a hospodářských škol, takže o školství v celku dobře jest postaráno.

Jak již z rozpočtu bylo vidno, činí náklad na armádu největší položku. Každoročně rekrutuje se na 50.000 nováčků!

Zločinnosť jest v Rumunsku dosti značna. Průměrem bývá každoročně odsouzeno 3.964 lidí. Dle statistiky r. 1895 ze 4.059 vězňů bylo 2.606 analfabetů, 1.603 mělo určité zaměstnání a 2.456 nemělo vůbec zaměstnání. Vězňové odsouzení k nuceným pracem jsou zaměstnáni dolováním soli. Lehčí vězňové pracujíce v žaláři vydělají si 30 centimův až 1 fr. denně.

Takový as v celku a v stručnosti jest obraz soudobého Rumunska.

Dr. Bořivoj Prusík.

*

Jagićův Archiv für slavische Philologie (dvojsešit XXII. svazku) přináší řadu krásných pojednání a pak obsažných recensí, jež jsou pro čtenáře pravou lahůdkou a zrovna osvěžením ducha. — Prof. Leskien ukazuje na bohatost jemných odstínů slovanských spojek a specielně na srbském »te« provádí důkaz, kterak se z parataxe přechází k syntaxi, jak hlavní věty klesají skoro na význam vět vedlejších. Čistě filologické pojednání má tu dr. Vondrák, vykládající některé pády přídavných jmen složených. Neobyčejně poučný je článek dvor. r. Jagiće o slovanském prajazyku; pojednání toto, k němuž zavdaly podnět práce Hirtovy, Stojanovičovy a kritika Polívkova, by zajímalo i nejširší kruhy. Ještě před 50 lety chtěl Schleicher konstruovati prajazyk indoevropský; dnes se ve vědě již dávno nemluví o prajazyku. Jagić dospívá průběhem svého polemického, jasného článku, jenž zároveň obsahuje kritiku nynějšího stavu slavistiky, k tomuto resultátu: V jednotlivých slovanských jazycích přicházejí už od nejstarších dob takové rozdíly dialektické, že nelze mluviti o jednotné slovanské prařeči ani v dobách předhistorických. V následujícím polemickém článku, jenž se týká kijevských listův a namířen je proti Ščepkinovi, který všeobecnými důvody vyšel proti »bohemismům« c. z a rád by kijevské glagolské zlomky přeložil někam do nynějšího Bulharska, hájí Jagić známé své stanovisko, které s ním sdílí také Leskien. Nás Čechy specielně zajímá kritika Vondrákova namířená

proti Vlčkovu pojmu »obrození« (v Gebauerově Sborníku) a proti onomu způsobu, jak bylo vědecky a novinářsky tohoto výrazu Vlčkova jako něčeho — bůh ví epochálního — zneužíváno.

Vlček tvrdí, že literatura česká koncem 17. a během 18. století nevymřela, a proto že nelze mluviti počátkem století našeho o znovuzrození, nýbrž jen o obrození. K důvodům dra Vondráka — snad se zdá býti někomu celý boj trochu malicherný a puntičkářský — bych uvedl, že hlavním momentem znovuzrození čili obrození*) českého národa a jeho literatury je vědomí a úmyslnost, s jakou se pracovalo, aby se lid probudil a řeč jeho vzdělávala. První vlastenci naši mluví ještě navzájem německy, jak by českou literaturu povznesli; báseň při prvním vydání Dobrovského Dějin české literatury je psána česky, nadšeně, že již svítá, ale ještě s německými poznámkami k české básni! To neškodí, že učená společnost vydává své věci německy, však přijde Palacký s pražskými přátely, kteří založí Musejník a budou přemýšleti o systematické práci národní a vědecké, vydávajíce vědecká díla (Matice česká). Z téže snahy povstaly přerůzné »apologie« českého jazyka, jehož důležitost byla dokazována.

Druhým momentem je probuzené vědomí slovanské vzájemnosti. Tu Kollár, Čelakovský, Marek a skoro všichni ostatní naši spisovatelé vykonali obdivuhodné věci. Slovanské vědomí působilo jako čarovný proutek při našem znovuzrození; toho nepodceňujme; vlastenci se na vzájem těší, pomáhají si, přebírají terminologii, překládají na vzájem a mají k sobě úctu **)

Je to obecná škola, která od konce let Marie Terezie byla přece jen česká. Podívejme se, že biskup litoměřický, známý Kindermann, nám poněmčil celou část kraje Litoměřického a Žateckého, ale obráceně zase český učitel působil blahodárně ve prospěch češtiny. C. k. knihosklad nevědomky snad sloužil ve prospěch naší věci.

Vedle školy byla to fara, která vědomě chtěla sloužiti českému národu a jeho věci. Český kněz byl největším a nejupřímnějším nositelem českého uvědomění, z řad jeho, professorův a — Slovákův se rekrutují nejprvnější naši spisovatelé. Kněží byli nejhorlivějšími »buditeli«, o tom není sporu, oni jsou šiřiteli knihy. Právě jména, jako »vlastenci«, »buditelé«, která si přikládali první »křisitelé«, charakterisují nejlépe snahy našich patriotů s počátku minulého století a svědčí proti Vlčkovi.

Ale také šlechtě české připadá při našem znovuzrození čestný úkol. Šlechta, aspoň díl její, počíná cítiti se zemí, dostává jakýsi lokální patriotismus, stýká se s českými učenci (Dobrovským, Palackým etc.) a sympatisuje s českou řečí, s čímž souvisí ku př. založení Českého Musea. Tato šlechta sleduje jednak cíle politické

*) Je to slovní lapalie.

**) Nelze přehlédnouti povznášející okolnosti, že do Prahy putují slovanští učenci k hlubocc učenému Šafaříkovi a že Hanka šťastně organisuje v Museu centrum vědeckých slovanských literatur, zvláště ruské a polské. Dobrovského Lehrgebäude a Institutiones, Šafaříkovy Starožitnosti, Jungmannův Slovník a Palackého Dějiny povznášejí české vlastence moralně vysoko.

a zároveň národně-české. Vizme účast šlechty při vítání Leopolda II., snahy Šternbergů, Czernínův, v letech čtiřicátých Chotka, Lva Thuna a j. Sborník Palackého svědčí o tom přečasto. Snahy české (nyní bychom řekli konservativní) šlechty charakterisují zvláště případně dopisy Dobrovského uchované v archivu Jindřicho-Hradeckém, jež vydám v petrohradské Akademii nauk. Na jednom místě je viděti, kterak nelibě se dotekl české šlechty tón v Grillparzerově »König Ottakars Glück und Ende«, jak se mluví o českém králi; šlechta česká byla nad tím velice rozmrzelá.

Když se česká šlechta dostala ve Vídni k vlivu, bylo to patrno i v Čechách, kde se národně uvolňuje, k př. na středních školách se začíná vyučovati některým předmětům česky. Císař František se pak chce sám očitě přesvědčiti o stavu věcí v Čechách; za průvodce a informatora jeho je vyhlédnut česky smýšlející aristokrat. Dobrovský na jednom místě podotýká: Císař František zamýšlí Čechům dáti krále! Ale jemu samotnému se zdála pověst tato příliš neuvěřitelná, a proto dodává: A co není, může se státi.

Takové bylo smýšlení v letech dvacátých, které se v letech čtyřicátých u šlechty ve prospěch českého národa a jeho literatury ještě zvýšilo.

Rokem osmačtyřicátým se legitimoval český národ jako zralý muž hlásící se také po politických právech a vedoucí přední slovo mezi rodnými bratry.

Také divadlo již v první polovici 19. století přispívalo k probuzení lidu českého. Znenáhla se jeví i na venkově probouzející se vědomí české, které v kruzích intelligentních posílily dvě zrovna revoluční události, a to objevení rukopisu Královédvorského a Zelenohorského a za druhé humanistické zásady šlechetného Herdera, jenž Slovanům předpovídal slavnou budoucnost a viděl v nich lidi ještě kulturou nezkažené. Celá ta obrovská vlna, jež se nazývá romantismem, nepůsobila snad v žádném národě tak mohutně jako u nás.

Když Hanka objevil rukopisy, shledali vlastenci čeští, že literatura česká má klenoty, jež osvětlují slavnou minulost českou; »rukopisy« nás stavěly po bok národů, kteří se mohli vykázati písní o Nibelungách, Slovem o pluku Igorově, my měli paralelu k srbským národním písním. Studován tedy duch národní, sbírány písně, zvyky, a když se ukázali nevěřící a pochybovači o rukopisech, nastal blahodárný úkaz: Hajitelé rukopisů byli nuceni studovati českou minulost, literaturu, jazyk, kulturní dějiny.

Význam rukopisů nelze podceňovati a Hankovi musíme býti vděčni za to, že nálezy svými uvedl vlastence české do nadšení a do jistého stupně sebevědomí, které si romanticky představovalo slávu a minulost českého národa ku př. Libušin súd; jediní Čechové zahnali Tatary, kterým se pokořila veškerá Evropa.

Okolnosti tyto uvádím na podporu svých důkazů, že k znovuzrození českého národa se pracovalo systematicky a vědomě, a právě

proto nelze zamítati slovo »Znovuzrození« českého národa, a není třeba přeháněti význam »Obrození«.*)

Nejpřednější znalec polské literatury, prof. Brückner, podává přehled všech polonik s náležitou a případnou kritikou. Při Celichowského seznamu »Polské indexy knížek zakázaných« připomíná, že existovalo množství polských spisovatelů a spisů jejich, z nichž na Poláky nedošla ani řádka. Čtenáři »České revue« se budou pamatovati, že jsem při referatu o této brožurce dokázal já pomocí díla dra Bidla, že většina těchto zakázaných knih je původu českého, nebo že pochází od Poláků, kteří byli ve styku s Českými bratřími nebo s protestanty. Arciže prof. Brückner nemohl znáti mé kritiky v době, kdy psal svá poučná Polonica.

Na slovanský jih, do Dubrovníka, nás uvádí Medini, který rozebírá Čubranovićovy vztahy k italské literatuře. Kdo chce rozuměti dubrovnickým klassikům, musí sám nějaký čas žíti v republice sv. Vlaha. Abys rozuměl Jegjupce Čubranoviće, musíš vidět karnevalní rej v Italii a v Dubrovníku. O Čubranovićovi samotném velice málo víme. Na testament »Cibranoviche« upozornil prof. Jireček; testament tento z r. 1530. jsem měl v rukách; je v archivu staré republiky při krajském soudu.

Na slovo vzatý znatel dubrovnické literatury, dr. ryt. Rešetar, podává tu několik poznámek k obšírnému článku dra Mediniho, a mimo to se obírá rukopisem zaderským z r. 1507, který sepsal Nikša Ranjina (snad později, jak Jireček dokázal) a pak podává zprávu o dosud neznámém vydání Maruliće »De institutione bene-vivendi« z r. 1506.

Velice důležité a zajímavé příspěvky k ethnografii hanoverských Polabanů podává tu A. Vieth, jehož práci Jagićovi k uveřejnění zaslal prof. Zimmer; připojen je také slovníček polabských slov a poznámky z péra Jagićova a Leskienova. Vieth obírá se nyní znova polabským slovníkem a vydá práci svou v Lipské společnosti Jablonovského.

Nejpřednější ozdobou tohoto dvojsešitu je pojednání prof. Jirečka o zákoníku Stefana Dušana, cara srbského, (1349 a 1354), který nedávno vydal opět Stojan Novaković (1898). Prof. Jireček vypočítává nejprve všechna vydání tohoto zákoníka, načež přechází k velice spletité, obtížné otázce o původu zákoníku Dušanova a poměru jeho k byzantinským sbírkám zákonů, jež byly do slovanštiny přeloženy. Autor stati této je seznámen se všemi řeckými prameny a také s příslušným slovanským apparatem, a dílo jeho vzbuzuje všechnu úctu. Jireček podává důkaz, že vedle zákoníka existovaly ještě jiné byzantské svody zákonů (na př. Prochiron), zvláště tam, kde byly mezery v zákoníku Dušanově, užívali soudci překladů z řeckých zákonů. Velepoučný jest oddíl, kde se Jireček obírá prameny tohoto zákoníku. Vedle domácích zemských zákonů vzata zřídka ustanovení z řeckých

*) Každým způsobem je obrození našeho národa zjevem v dějinách evropských národů neobyčejným, a proto také i cizinci o něm mluví s úctou a nadšením. (Pypin, Skene.)

zákoníkův, z římského práva o falšování mincí (patrně německými kolonisty se sem dostalo). Zde, při ordaliích a jinde mívá Jireček příležitost srovnávati zvyklosti srbské se zvyky uherskými a českými.

Mnoho nového světla pro kulturní dějiny Jihoslovanův obsahuje kapitola o starosrbském soudním zřízení, jež musí zvláště znalce práva interessovati; vypočítav různé rukopisy (20 podle Novakoviće) a recense zákoníka podává prof. Jireček ještě několik cenných poznámek k výkladu textu. U nás se mimo Šafaříka obírali zákoníkem cara Dušana Palacký a Hermenegild Jireček.

Zvláštní oddíl »Archivu« tvoří kritická pojednání, jež obsahují tolik vzácných poznámek a výkladů, že čtení jejich nelze dosti doporučovati; zde je uloženo tolik materialu vědeckého a tak duchaplně předloženého, že tvoří přechutný přídavek k těžkým dřívějším pojednáním. Hlavní slovo zde vede sám Jagić, vedle něko Brückner, někdy Jireček, Vondrák, Rešetar, Polívka a jiní. Jak poučné jsou obě recense Jagićovy o Ljapunově »Izslědovanii o jazykě I-oj novgordskoj lětopisi« a Maretićově grammatice, od a až po z, v nichž se dovíte pěknou historku o nevědomosti převelikých pánův! Vondrák recensuje o Ščepkinově Savině knize, Kocovskij o Mělnického církevněslov. grammatice (s velikou znalostí literatury). Dobrzycki podává zprávu o spisu Hiplera o Bogarodzici. P. Dobrzycki se svou německou theorií se trochu mýlí; Dr Murko mu dokázal, že místo Hiplerova »Krzyciciela« nutno čísti »spasiciela« (nebo wykupiciela«, okamžitě na paměť nevím) — čím znova na českou předlohu této staré polské písně ukázal. Prof. Polívka podává tu parallely k Zborníku Ševčenskovy společnosti, jež posuzuje také Brückner. Mimo to kritisuje Polívka Lorišův spis o hornoostravském nářečí, Jireček podává zprávu o Zíbrtově bibliografii a Vondrák o Potštýně, který vydal prof. Klíma se svou chotí za protektoratu prof. Jarníka.

První recensi si ponechávám naposledy; je to skvostný úsudek Brücknerův o posledních bádáních stran slovanských prasídel. Je to stkvělá kritika, jež nemilosrdně bičuje romantickou snahu některých nadšenců, kteří v každém kousku Evropy větří staré Slovany. Ani Baskové, ani Helvecie, ba ani vlastní Germanie není před nimi jista. Brückner zcela správně připomíná, že takové nezdravé velikášství by bylo jen ostudou pro slovanskou povahu, že všude tak zbaběle ustupovala, když by se pro Slovany reklamovaly tři čtvrti Evropy. Hlavním neštěstím je, že se při pracích starožitnických operuje nejvíce vysvětlováním jmen národův. Toto nešťastné etymologisování má mnoho na svědomí. U nás v slavistice — vyjmeme-li práce L. Niederle — stojí to s pracemi archeologickými dosti slabě; spisů Píčových neuvádí Brückner snad proto, že jedná více o historických starožitnostech. Rozebrav příslušnou německou literaturu věnuje zvláště pozornosti spisům Kętrzyńského »O Słowianach mieszkających niegdyś między Renem a Labą, Salą i Czeską granicą — při díle tomto uznává s velikou pílí sebraný historický material — a pak E. Bogusławského »Historya Slavian«, kterou Brückner vším právem nemilosrdně pocuchal. Tráví-li široké vrstvy české intelligence z resultatův

Šafaříkových, stojí Poláci ještě na humanisticko-messiašském stanovisku s příchutí starožitností Surowieckého a Chodakowského. — U nás již tito nezdraví »Praslované« přece, díky Bohu, vymírají, ač jsou lidé, kteří na podobné spisy i stovky podpory dávají, ale pro užitečné rozumné práce slavistův jen — laciné rady mají.

Tyto dni mně padla do rukou obrana Boguslawského proti Brücknerovi čelící. Marné, marné — »a přece má Brückner pravdu!« —

Brada u Jičína.

Dr. Josef Karásek.

*

Vladimír Spasovič.*) Stařičký, dvaasedmdesátiletý spisovatel polský, zasvětivší život svůj duchovní shodě rusko-polské, Vladimír Spasovič, slavil nedávno vzácné jubileum půlstoleté práce literární. Narodil se r. 1829 v Rieczimi, v minské gubernii. Vystudovav v Petrohradě práva, byl r. 1857. povolán na universitu petrohradskou, kdež přednášel »gražďanské« právo v carstvu polském. Dosáhnuv stupně doktora práv, jmenován byl řádným professorem na universitě v Kazani, později pak přešel na universitu petrohradskou; v Petrohradě až dosud působí veřejně, účastně se čile ruchu literárního. Jeho vážná revue »Ateneum« oslavivši jubileum svého 25letého trvání — před měsícem přestala vycházeti! Je v tom vliv nových proudů, jimž je trnem v oku každý, kdo přeje si snesitelného modu vivendi mezi Poláky a Rusy!

Spasovič nikdy nenáležel do cechu historiků a literárních kritiků, jeho práce jevily vždy známku amateurství. Bylo zřejmo, že slovutný právník volné chvíle své zasvěcuje oblíbené literární historii. A právě okolnost ta, že pracoval jen ve volných chvílích, jen ze záliby a nikoliv z přinucení, byla pro něho velmi významna. Jeho díla nenesou pečeť řemeslnosti, stopy chvatu a vynucení, nýbrž jsou to práce, jež zplodila dobrovolná láska k věci ve chvíli volné. To jeví se hlavně v prvních pracích jeho o Rudavském, Orzelském atd., kdy ještě postavení professora právnické fakulty velmi málo ponechávalo volného času. Avšak od r. 1876., kdy založil svou revui »Ateneum«, víc a více času sám si zjednával pro oblíbené své práce literárně kritické a historické. V té době napsal studie o Syrokomlovi, o Polovi, o Konrádu Wallenrodovi, o byronismu u polských i ruských básníků, o »Rodzinie Polanieckich« Sienkiewicze a m. j.

Jsou to vesměs práce mající cenu trvalou, práce, jež nepsal mladík snadno v názorech svých měnivý, ale muž zralý a upevněný již ve svých literárních úsudcích. Pochod, (tak obyčejně zajímavý!), jímž ucelily se ve Spasovičovi jeho literární názory, to celé duševní utužování a usedání, marně hledali byste v polských časopisech. Daleko spíše lze zajímavý ten psychologický pochod stopovati v časopisech ruských; v polské literatuře vystoupil jako hotový, ucelený, pevný ve svých názorech literární historik.

*) Doporučuji vřele svůj pramen: spisek St. Estreichera a W. L. Jaworského: Wlodzimiez Spasowicz. Kraków 1899, 8°.

V základních názorech svých kritických jest Spasovič stoupencem onoho směru, jenž akcentuje závislost tvořícího umělce od ústředí, v němž žije, od proudů té oné doby. A v té věci znamenité služby prokázal Spasovičovi jeho právnický duch, jenž chladnokrevně hledí na měnlivé zjevy, hledaje v nich aspoň trochu pevnosti a souvislosti s minulostí i budoucností. Tak podařilo se mu na př. při zjevu byronismu v evropských literaturách nebo při zjevu staroslachcického kultu v literatuře polské dokázati, že to jsou vyzrálé zjevy společenské a nikoliv jen nahodilé rozmary toho kterého umělce. Souvislost zjevů těch s tím, co v společnosti polské předcházelo i následovalo, dokázána byla jasně právě jenom zásluhou znamenitého bádavého ducha Spasovičova.

Prací Spasovičových jest řada veliká. Pomijím tuto spisy jeho právnické (důležitosti nezměrné), i polemické jeho spisy politického rázu (nad míru významné pro posouzení celého jeho smýšlení smířlivého), chci všímnouti si několika slovy jeho děl literárně kritických. Jsou to předem jeho dějiny literatury polské vydané v souborném díle Pypina a Spasoviče; dílo to jest informativní prací pro cizinu určenou a individualnost autorova v něm jenom málo vystupuje. Literatury cizí dotýkají se studie o Byronovi i Byronismu, o poměru Goetha k Schillerovi a znamenitá analysa Hamleta. Domácí a slovanské literatury vůbec dotýká se studie o Konradu Wallenrodovi (vyvolavši silný rozruch provedením důkazu, že báseň ta, ač nasáklá trochu byronismem, přece jen není napodobením poesie Byronovy, (jak až do Spasoviče se tvrdívalo), o Mickiewiczovi a Puškinovi, a hlavně o memoirech M. Matuszewicze, a o representantech kultu staroszlachćického Polovi i Kondratowiczovi i m. j.

Jazyk i sloh Spasovičův jest nad obyčej barvitý, plný obrazů, nenadálých obratů, jadrnosti a stručnosti. Jest to jazyk vědce oživený duchem literáta.

Pravil jsem, že Spasovič zasvětil život svůj smíření ruskopolskému. Za činnost tu zakusil od rodáků mnohou trpkou chvíli, ale na druhé straně zase nalezlo se mnoho rozvážných mužů, kteří plnou pochvalu i vděčné uznání projevují stařičkému spisovateli za jeho činnost v pravdě záslužnou. Jeho základní myšlenky dorozumění se Poláků s Rusy jsou v stručnosti tyto: »Zachování polské národnosti pod vládou ruskou. Poláci pod vládou ruskou, jednejtež tak, jako Poláci pod vládou rakouskou: nevyzývejte v boj vládu, poněvadž se vám nepodaří zvítěziti proti přesile. Nevzdalujte se však Rusů, naopak obcujte s nimi na poli duševní i hospodářské práce, a zachovejte si při tom i svůj cit národnostní i svůj jazyk«.

A to, že Spasovič dovedl se povznésti nad massu, že dovedl srdce své podříditi rozumu, a že k tomuto rozumu i u ostatních lidí volá, činí z něho opravdového giganta duševního. Dvaasedmdesátiletý stařec neklesá duchem, ba vidí dále, než dnešní mládež polská, vidí, že nadejde den, kdy budou Poláci vlastním prospěchem nuceni smířiti se s Rusy, zapomenouti na to, co tak srdce jejich bolí a po-

slechnouti mohutného hlasu rozumu! Aby stařičký politik polský slavného dne toho sám se dočkal, je dojista přáním nás všech!

*

Życiorysy sławnych Polaków. Petrohradský vydavatel Grendyszyński začal vydávati velmi důležitou sbírku, na níž i naše obecenstvo chci upozorniti. Jest to serie biografií slavných Poláků a Polek. Až dosud vyšlo 16 svazečků, jichž cena 30 kop. jest poměrně velmi nepatrna vzhledem k cennému obsahu. Že nakladatel měl se svým podnikem vážné úmysly, toho důkazem jest to, že autory populárních knížek těch jsou nejznamenitější soudobí literární historikové Piotr Chmielowski, Stan. Tarnowski, Wlad. Nehring, Ferd. Hösick a j. Již jména autorů jsou nám důkazem seriosnosti podniku toho, jež vyniká tím jasněji, čím více se zadíváme do obsahu. Cílem každého svazku o 6—8 arších jest představiti čtenáři život, působení literární, zásluhy a význam toho kterého slavného muže neb ženy. A to všechno má býti resultatem vědy, pokud až do našich dnů pokročila.

Prvním číslem jest H. Merczynga znamenité pojednání o Koperníkovi. Dalším číslem je studie St. Tarnowského o Ad. Mickiewiczovi, napsaná v roce jubilea Mickiewiczovského. V roce tom vyšlo asi 50 pojednání o autoru «Pana Tadeusza«, ze všech však náleží palma právě této studii Tarnowského. Neboť tak znamenitou charakteristiku Mickiewiczovu, jako Tarnowski, nevytvořil před ním i po něm nikdo.

Třetím číslem jest studie P. Chmielowského o Jos. Korzeniowském; od téhož autora vyšlo v serii této ještě pojednání o Zygmundu Kaczkowském, o Tadeuszu Czackém a o Klementyně z Tańskich Hofmanové, vesměs nejlepší práce, jaké až dosud o vynikajících osobách těch byly napsány

Vratislavský professor slavistiky Dr. Vilhelm Nehring napsal odbornou studii o Janu Kochanowském. Pojednání to má význam i pro odborníky značný, ježto v něm Nehring vystupuje proti zevšeobecnělému mínění, že milostné básně Kochanowského k Lidyi jsou výrazem opravdové lásky.

Nehring naproti tomu tvrdí, že milostné básně adressované Lydii byly Kochanowskému jenom básnickými cvičeními dle vzoru římských lyriků a vlašských Petrarkovců.

Nad obyčej poutavou jest studie Rawity-Gawrońského o Michalu Czajkowském (později) Sadyku pašovi. K této zajímavé osobě vrátíme se zvláštní studií a to proto, že spisek Rawity-Gawrońského jest prvním věrohodným vylíčením až dosud ne dobře známého života Czajkowského.

Ferd. Hösick napsal studii o Fryd. Chopinovi. Autor pracuje již několik let na velké biografiii Chopinově a spisek tuto vydaný jest výborným výtahem z velkého díla.

Moniuszkovi věnuje Wilczyński příliš mnoho slov a příliš málo věcného konstatování. Je to tím smutnější, ježto se Moniuszkovi až dosud nedostalo žádné biografie.

Jiný svazek věnován básníku M. Gosławskému, jiný Bohdanu Zaleskému, jiný paedagogu Konarskému, Janu i Ondřejovi Sniadeckým a konečně Janu Zamoyskému.

Jak z tohoto stručného referátu vidno, vyšly v sbírce Grendyszynského v krátce životopisy nejvýznamnějších osobností polských.

Sbírka však jest teprve v počátcích a stále se v ní pokračuje, tak že za nedlouho budou míti Poláci výbornou biografickou gallerii, napsanou autoritami ve svém oboru a to slohem přístupným širším vrstvám lidu. A takovou sbírku můžeme Polákům věru záviděti.

*

Michajl Ivanovič Venjukov. Dne 19. července t. r. zemřel v Paříži slavný ruský cestovatel a geograf Michajl Ivanovič Venjukov. Tragický byl skon ruského učence: v bídě a opuštěnosti dohasínal jeho život. Skoro čtvrt století už žil mimo hranice své vlasti, vykonal mnoho poctivé, positivní práce na poli ruské vědy. Na pole toto vstoupil Venjukov záhy, když nebylo mu ještě ani 20 let. Už jako student psal pojednání o vulkanismu. Absolvovav vojenskou akademii Venjukov procestoval Amur, Zabajkalsko i Kavkaz. Resultatem této cesty bylo cenné dílo »Obozrěnije řeky Usuri i zemel k vostoku ot něja do Japonskago morja«, které v brzku bylo přeloženo i do angličiny. Hnedle na to vydal Venjukov celou řadu zeměpisných i politických děl, jichž obsah skoro vesměs týkal se střední Asie, vždy vzhledem k ruskému obchodu a průmyslu. Široké vzdělání, jakého Venjukov nabyl ve vojenské akademii, ozbrojilo ho na daleké cesty jeho nejenom vědomostmi zeměpisnými a dějepisnými, ale i znalostí věd přírodních, statistiky, obchodní a vojenské politiky atd. Tím Venjukov opravdu všestranně z cest svých těžil. Dlouhá jest řada knih i po časopisech roztroušených statí jeho, jimiž zjednal si opravdu slavné jméno. Hlavní spis jeho: »Opyt vojennago obozrěnija russkich granic v Asii« přeložen byl do němčiny, francštiny, angličiny, vlaštiny i japonštiny. Jeho dílo »O velikich silach Japonii i Kitaja« dlouho bylo jediným pramenem o tomto předmětě. Zvěčnělý narodil se 23. června 1832 ve vsi Nikitskoje (Rjazan Gub.) Absolvovav vojen. akademii, byl důstojníkem, nějaký čas i professorem na vojen. akademii, r. 1877 šel do výslužby v hodnosti generalmajora a přesídlil se na trvale do Paříže. Vzdav se pense, zemřel vzácný ten badatel v nejkrutší nouzi . . . . *Dr. B. Prusík.*

*

Různé.

Národnost a jazyk. Dle spisu Dra Jindřicha Mayerhofa z Grünbühelu »Die Volkszählung in Österreich« volně podává Frant. Novotný.

Pojem národnosti jest nesnadno konstruovati, poněvadž při jejím určení dlužno ohlížeti se na mnohé momenty dílem objektivné, dílem subjektivné a zcela nahodilé, takže jednotného a všeobecného měřítka pro konkretní zjištění národnosti najíti nelze. Ke studiu tohoto pojmu zavdalo podnět obzvláště se sčítáním lidu spojované zabíhání do národopisných

cborů populační vědy zvláště od té doby, co petrohradský sjezd zařadil „langue parlée" mezi obligatorní momenty, jež se sčítáním lidu vyšetřují.

Jak uherský statistik Josef Körösi hleděl dokázati ze zprávy motivů tohoto kongresu, pokládáno za totožné vyšetřiti řeč nebo národnost a vyptávati se na řeč bylo doporučováno jen k tomu konci, aby se tím dala určiti národnost sčítaných lidí. Třeba není pochybnosti, že účelem usnesení kongresu stran pátrání po jazyku bylo zjistiti hranice národnosti, šli bychom však přece jen příliš daleko, chtějíce řeč stavěti na roveň s národností. O tom svědčí tato slova zprávy motivů: à une epoque, où la question de nationalité tient en politique une place si grande, il est inutile, de démontrer l'importance de donnés, qui concernent la statistique éthnographique. La langue maternelle ou la langue parlée est donc seul caractère éthnographique, que le recensement puisse rechercher. La recherche de la langue est de la plus haut importance pour la statistique internationale éthnographique, la seule, qui puisse être étudiée attendu que sa solution permet de trouver les limites des nationalités." Petrohradský sjezd stál tudíž v této otázce na stanovisku příbuzném německé theorii, dle něhož při zjišťování národnosti řeč má jen důležitost jako znamení čelné, jako známka smysly postižitelná, kdežto starší, francouzské pojímání národnost stotožňuje prostě se státní příslušností.

Na základě tohoto usnesení sjezdu vyžádala si stálá komise tré posudků vynikajících odborníků o pojmu národnosti a o způsobech, jak ji vypátrati. Tyto posudky, obsažené v díle „Commission permanente du congrès international de statistique" (Memoires St. Petersburg, 1876, str. 203—252) podali: Dr. Adolf Ficker, (bývalý předseda naší statistické úřední komise), ministerský rada Keleti (z Budapeště) a Dr. E. Glatter, (bývalý ředitel statistického úřadu města Vídně) ,— tudíž vesměs příslušníci rakousko-uherské říše — a posudky ty mají podnes přední místo v odborné literatuře.

Ficker stotožňuje národnost s příslušností kmenovou, jsa pevně přesvědčen, že ani zrození nebo bydlení v jisté zemi, v okresu nebo obci, ani typus tělesných vlastností v celku nebo v některých částech, ani účast na jistých obyčejích a zvycích, co se týče kroje, obydlí a potravy, na určitých odvětvích duševní nebo materielní činnosti, na nejdůležitějších útvarech politické existence nebo náboženského vyznání, ani konečně řeč netvoří u individua pojem kmenové příslušnosti tak viditelný, že by se příslušná data dala individuelně vyšetřiti a individuelně kontrolovati. I dospívá Ficker k závěru, že národnost není momentem indviduelního vyšetřování, nemohouc býti mechanickým způsobem sčítání lidu zjištěna, nýbrž že může býti, jako vitalita a mortalita, jen způsobem nanejvýš komplikovaným vědecky vyšetřena. Činí tudíž přesný rozdíl mezi národností a jazykem a promlouvá po té o modalitách, jak jest řeč při sčítání lidu vyšetřiti.

Keleti drží se také tohoto rozeznávání a označuje národnost jako cit, s náboženským vyznáním příbuzný, ale jen vzdělanému národu vlastní, jímž duše každé osoby k národnosti příslušející jest proniknuta a jenž ve spojení s láskou k vlasti k jisté činnosti nabádá. Za zdroje národnosti má příslušnost k zemi, původ a zvláštnost racy a za převážné zevnější znamení řeč, o jejíž individuelní zapsání stejně jako Ficker se zasazuje.

Glatter spatřuje naproti Fickrovi vhodný způsob vypátrati národnost v tom, že ji každý sám přizná, i klade na řeč jen menší váhu a radí zvláště studovati racy lidí (dle pleti, typu obličeje a pod.) ve školách, vězeních, fysiologických ústavech a klinikách, aby se tak došlo ku spravedlivému nakládání státní správou s různými čeleděmi národů.

Bohužel žádný pozdější kongres nemohl zaujati stanovisko k těmto kontroversám, poněvadž poslední sjezd r. 1876 v Budapešti konaný nezabýval se touto otázkou.

I novější literatura a judikatura správních úřadů rozlišuje řeč a národnost. V oboru správy jest tento rozdíl důležit zvláště při rozhodování o žádostech, aby zřídily se národní školy s určitým jazykem vyučovacím, a správní soud nalezl opět a opět, že pro určení národnosti rozhoduje jenom vlastní seznání účastníky (rodiči dítek školou povinných) v řízení školních úřadův učiněné, nikoli však přiznání obcovací řeči v předchozím sčítání lidu. Prudký boj, který toto ryze věcné stanovisko způsobilo u národních stran, které se v tom kterém případě pokládaly za zkráceny, nebyl tedy nikterak důvodný.

K jednotnému postupu ve zjišťování národnosti, respective řeči, při sčítáních lidu jednotliví státové nedospěli. Někteří státové nepřijali vůbec toto vyšetřování, jiní, jako Belgie, Škotsko a Irsko, vyšetřovali znalost několika řečí, čímž vyloučeno posouditi národnost po rozumu petrohradského kongresu. Ve Francii jest národnost ještě stále totožnou s příslušností státní, a vyšetřuje se při tamnějším censu s tím rozdílem, zdali jisté individuum jest rozeným či naturalisovaným Francouzem nebo cizím státním občanem. Při sčítáních lidu v Německé říši bylo ještě r. 1890 pátráno po státní příslušnosti a po „mateřské řeči" zvlášť, při sčítáních z r. 1895 jenom po státní příslušnosti.

Též způsob, jak lze vyšetřiti řeč, bývá různý, a může zde vyskytnouti se řeč mateřská, řeč obcovací a řeč rodiny.

Vyšetřování řeči mateřské, t. j patrně té řeči, jížto dítě učí se mluviti, má nevýhodu, že v době jejího vyšetřování jisté individuum již jí nemluví, ba někdy ji úplně zapomene. Kromě toho má na tuto řeč a její jednotu, zvláště v krajinách smíšeného jazyka, vliv řeč sloužících, která se mnohdy různívá od národnosti rodičů dítěte, a také bývá ve vyšších třídách někdy zvykem dáti děti učiti nejprve za příčinou ohebnosti jazyka řeči francouzské (která není u nás v zemi obvyklou a tudíž při sčítání se nezapisuje). Mateřská řeč jest tedy vydána v šanc tolika náhodám, že výhodu z ní prý plynoucí — usnadniti možné posouzení národnosti — nelze obzvláště vysoko ceniti.

V Rakousku, kde nehledě k rozsáhlému národopisnému vyšetřování svob. pána z Czoernigů, teprve při posledních dvou sčítáních lidu v létech 1880/81 a 1890/91 po jazyku pátráno bylo, a kde jazyková otázka má mnohem větší význam nežli ve všech ostatních státech, zjišťovala se nikoliv řeč mateřská, nýbrž řeč obcovací (své doby statistikem Böckhem zvlášť doporučovaná), t. j. řeč, jíž užívá se „v obvyklém obcování". Toto obvyklé obcování vztahuje se netoliko na dům a rodinu, nýbrž i na veškerý styk vůbec. V tomto styku může však jeden a týž člověk mluviti více než jednou řečí.

Tento případ nastává, když osoba, která má vlastní domácnost nebo žije ve svazku rodinném, v domácnosti neb v rodině mluví na př. česky, mimo rodinu však v povolání a veřejném životě německy. Tyto osoby mají tudíž dvojí obcovací řeč a mohou při sčítání lidu podle své libosti přiznati tu neb onu, ba jest sporno, kterou mají v tomto případě přiznati. Jinak má se věc s velkým počtem oněch lidí, kteří nemají vlastní domácnosti a jsou nuceni v zájmu svého výdělku a povolání, aby v obcování mluvili výhradně řečí, jak národnosti tak i domovině jejich cizí. Jmenovitě u služebných tento případ nastává, kteří se, jak známo, rekrutují z venkova a hledají své štěstí často ve městech jiného jazyka, avšak i jiných osob, které vzdáleny jsouce své otčiny, odkázány jsou na výdělek ve velkých městech. Tyto osoby nemají po nejvíce ani příležitosti mluviti svou vlastní, jim běžnou řečí a nemohou tudíž, odpovídajíce svědomitě k otázce po obcovací řeči, udati řeč své otčiny a národnosti. Obcovací řeč přináší tudíž — nehledě k možným pochybnostem, jak na otázku tu odpověděti — nebezpečí, že jazykové menšiny budou majorisovány. Naproti těmto nevýhodám musíme pro vyšetřování obcovací řeči vytknouti přednost, že řeč tato již pro to, že snadná kontrola správného přiznání známa jest, poskytuje nejvíce záruk správných údajů a že nad to ještě nejjistěji znázorňuje všeobecný a faktický jazykový ráz určitých území.

Výhody a nevýhody při vyšetřování řeči rodiny jsou v obráceném poměru k přednostem a újmám řeči obcovací. Zde majorisování nemůže se přihoditi, poněvadž v tomto případě i jednotlivé osoby mohou přiznati řeč, ne sice jimi samými, ale jich vzdálenými příslušníky mluvenou. Následkem toho zdá se, že jest tento způsob vyšetřovací, za nějž se přimlouval již před r. 1880 Ficker a statistická ústřední komise, vhodnějším k zjistění číselného poměru národností, avšak všeobecný jazykový ráz určitých území vystihuje se jím méně bezpečně nežli pátráním po řeči obcovací. Dáme tudíž přednost jedné nebo druhé modalitě vyšetřovací podle toho, máme-li na zřeteli jakožto převážný účel vyšetřování budiž všeobecné territoriální ohraničení jazykových území nebo přibližné zjištění národností. Při našem sčítání lidu, při němž bylo rozhodnuto pro vyšetření řeči obcovací, zdá se tudíž, že prvý cíl byl pokládán za důležitější. Je-li ho však úplně dosaženo, o tom dlužno pochybovati, neboť pouhým pátráním po obcovací řeči, jak Rauchberg ve své zprávě o činnosti statistického semináře na vídeňské universitě v zimním běhu 1890/91 (Statist. Monatsschrift, XVII. ročník, 1891, str. 651—689) dovozuje, nelze komplexní skutečnost jazyka obcovacího vyšetřiti, poněvadž v zemích smíšeného jazyka obcovací řeč nemožno pokládati ani territoriálně ani subjektivně za jednotnou skutečnost a poněvadž její hranice při jednom a témže individuu právě tak se stýkají, jakož i prostorně do sebe zasahují. Podle mínění jmenovaného profesora dá se tudíž jazykový charakter určitých území případněji označiti jen tím způsobem, že se vyšetří vedle „mateřské řeči" také znalost jiných v zemi obvyklých řečí.

Reformu v tomto směru, aby se místo obcovacího jazyka vyšetřovala řeč rodinná nebo mateřská, nelze v Rakousku očekávati, poněvadž jazyková otázka není posud vyřízena.

Co se týče objemu, v jakém sluší řeč vyšetřiti, vytkneme dva momenty, které jsou vlastními rakouskému censu: Obcovací řeč byla doposud vyše-

třována jenom, co se týče řečí v Rakousku obvyklých. Podobná obmezení mají i jiné státy při sčítání lidu, v našem mocnářství jest však obmezení to zvlášť důležito, poněvadž se týče i maďarského jazyka a tento směl tudíž jedině v Bukovině přiznáván býti. Druhé obmezení, které jest však jedině rakouskému censu vlastním, záleží v tom, že obcovací řeč zapisuje se vůbec jen u příslušníků království a zemí říšskou radou zastoupených. Proti tomuto obmezení brojili statistikové na slovo vzatí, nejprve John, pak Schimmer a naposledy i Rauchberg, poněvadž tím, zvláště ve velkých městech, v nichž cizozemci (čítaje mezi ně uherské státní občany) tvoří nikoli neznačný kontingent, povstávají v pozorování faktických poměrů mezery a vystižení mezinárodního poměru smíšeného, jakož i vyšetření úhrnného stavu jednotlivých národností tím se maří.

Základem zápisu sčítacího komisaře může býti jenom od strany („hlavy rodiny") přiznaná řeč a podle povahy věci jest tu vyloučeno úřední pátrání. Že se při tom v jistých obvodech od sčítání lidu k novému sčítání rozmáhají národnostní proudy, které hledí působiti na obyvatelstvo a dokonce na sčítací komisaře, vysvětliti si lze stoupajícím významem tohoto vyšetřovaného momentu a národnostním bojem od staletí trvajícím a nyní ještě bohužel se přiostřujícím. Přiznání obcovací řeči od stran s pravdou se neshodující může se vyskytnouti zajisté spíše při vlastním zapisování do oznamovacích lístků nežli při fatování řeči té sčítacímu komisaři, poněvadž v tomto případě možno netoliko zameziti vliv majitelů domů, nýbrž i jistá bázeň zdržuje přiznávajícího od nepravých nebo pravdě nepodobných údajů. Nastanou-li však přes to tyto případy, nelze brániti sčítacímu komisaři, jenž má dle § 23, odst. 3. předpisu o sčítání lidu i správnost údajů stran kontrolovati, aby taktně a nikoli dotěrně žádal za vysvětlení omylu, když shledá nepravé přiznání, které dle jeho znalosti poměrů neodpovídá pravdě. Aby však sám opravil prohlášení strany, k tomu práva nemá. S druhé strany mohou však i sčítací komisaři sami býti těmto zápisům ještě nebezpečnější nežli obyvatelstvo samo, neboť tu může, třeba že jsou, vyplňujíce všechny ostatní rubriky přijímacího archu, jehož obsah jim samým jest lhostejný, sebe přesnější a sebe svědomitější, národní fanatismus hráti značnou úlohu. Tyto okolnosti přimlouvají se v zájmu správného a aspoň s fassemi se shodujícího vyšetřování s jedné strany, aby oznamovacích lístků místy se neužívalo, jednak aby se vybrali bez výjimky spolehliví, národnostních třenic vzdálení sčítací komisaři. Snad by se doporučovalo před zahájením jich činnosti vzíti je pod přísahu.

Rubrika obcovací řeči vyplní se bez výjimky, tudíž i u dětí nejútlejšího věku, ba dokonce u němých osob a to dle obcovací řeči jejich okolí.

*

Jak Čína uctívá své mrtvé. Píše Paul d' Enjoy.*

Mysterium smrti působilo vždy mocně na lidi; náboženství jsou toho důkazem.

Lidé střídavě zobrazovali tu, kteráž byla nazvána Andělem temnot, přesýpacími hodinami, symbolem krátkosti života lidského; pochodní, zvrácenou plamenem dolů, obrazem našeho trvání, jež osud

*) Revue Scientifique, Nr. 11/II 8./IX. 1900.

kácí a shasíná; sovou, ptákem příšerným, hostem hřbitovů; motýlem, symbolem posledního vzdechnutí, v němž domníváme se slyšeti odlet té součástky naší, již nazýváme duší.

Střídavě byl smrti posvěcen tis, cypřiš, kohout. Smrť proměnila se v božstvo, a Řekové zejména učinili ji dcerou Ereba a Noci, starší sestrou spánku.

Jakmile tělo mizí v rakvi, neb oheň je shltil, hrůza z něho slábne a rozptyluje se.

Když podoba lidská v prach se rozpadla, zůstává toliko vzpomínka tkvěti v mysli. Pozůstalí pak mají zápisy a dědicové práva, kterým smrt pomáhá na svět.

Orientalové proniknutí morálkou Kon-Fu-Tse-ovou, jejíž zásady ctnosti i cti mají kořeny své v nezměrném principu bratrství společnosti hierarchické, pokládají nás za nemorální, čtou-li naše zákonníky, jež zdají se jim rozněcovati u mrtvoly ještě teplé ziskuchtivost těch, kdož oprávněni jsou dědití; a rovněž tak hledí na nás jako na barbary, když slyší, jak projednáváme bláhově utopicky myšlénku věčného míru, ana zatím vzdělanost čínská se chlubí, že k ní položila p r v é základy, prohlásivši opovržení k řemeslu válečnému.

V době přítomné náleží k dobrému mravu, vrhnouti po Číně kamenem pokroku.

Ale s t a r á n a š e m á ť — jak zovou Čínu Korejci — n a š e t e t a — jak zovou ji Annamiti — vysmívá se takovému uličnictví, krčí rameny, a zlepšuje dále své tradice, vědouc ze zkušenosti celých věků, co jest si myslit o předstíraných novotách západnických.

» — Vaše novotářství,« mohla by nám říci, »jest podnikem mladíka. Včera teprve jste narozeni a chcete kázati moudrosť. Vyjma vědy, z nichž ovšem ničemu nerozumím, nejsouc zvědava věcí přírodních, jsou tomu dobré tři tisíce let, co jsem shromáždila své zkušenosti v těch nových myšlénkách, jež přijati nadarmo mne nutíte. Mně věřte, a upevňujte u sebe, doma, základy rodiny; bude vám lépe. Považte, jak mně dosud dobře se daří na můj věk. Můžete mi jmenovati jediný stát, jenž byl vrstevníkem mého mládí, a jenž osmělil by se srovnávati svou sílu životní se sílou mou?«

Tajemství této podivuhodně výjimečné dlouhověkosti spočívá opravdu jen v houževnatosti, jakou veškeří členové každé rodiny čínské sjednoceni jsou kolem své hlavy, Otce; jakou veškeré hlavy rodinné, seskupeny jsou v rodinný kruh representativní, v obec; a jakou konečně veškeré obce spjaty jsou v kruh veliké ideje rodinné, již u nás nazýváme Vlastí, a pro níž Číňan má pojmenování širší a více jeho duchu odpovídající: »Země a voda«.

Úzké svazky, jež Číňany bratrsky poutají druha k druhu, nerozlučuje smrt. Všecky rodiny pojí se ve »Věčnosti«, a splývají v pojmu Boha, otce Země i Vody.

Právě těmito principy obecné spřízněnosti, pojímané s nejživějším a nejohnivějším porozuměním, dovedli Číňané vtisknouti své civilisaci ráz obrovitosti, moudrosti a nezměnitelnosti, čehož příkladem podivu nejhodnějším jest dogma o duši rodinné, jsoucí od věčnosti a na věčnost.

Každá rodina, opatrujíc žárlivě posvátný útulek zemřelých předků, pohřbívá své mrtvé na svém pozemku, ve svém vlastním majetku, řekl bych ve své otčině, tak tento pojem zdá se býti zosobněn rodinou čínskou.

Za staletí ovšem osoby mizejí, rodiny se mění, jednota jejich hyne, pozemky se dělí, a přecházejí konečně do rukou lidí cizích, kteří již neznají, čí tělo pohřbeno jest na poli jejich. Ale nikdy, byť i sebe větší byla chudoba majitelova, neodvažuje se tento prohřešiti se nějak proti úctě povinné mrtvým, jak činíváme my v Evropě, a vykopati za záminkou pátrání kosti, skryté pod rovem.

Každého pak roku při prvém novém měsíci, když Číňan uvedl do pořádku hrobky své rodiny, jde zbožně ozdobit hrob neznámého, který jest pod ochranou jeho, jako majitele pozemku. A zdá se mu, že na onom světě mrtvý, každou živoucí bytostí opuštěný, mu děkuje, a že pozemek jeho jest požehnán.

Národům žlutým jest dobře známa naše bezohlednost ke hrobům; jsouť dobře zpraveni o našich činech v pyramidách Egyptských, a srdce jejich se zachvívají hrůzou při myšlénce na naše výzkumy vědecké.

A pomníme-li poct, jaké prokazovali Egypťané svým zemřelým, nelze nám ubrániti se pocitu smutku při pohledu, jak my tytéž mrtvé zneuctíváme.

Egyptské obřady pohřební svědčí o povznešenosti mravní, která nikdy nebyla překonána.

Lze-li na příklad uvésti obyčeje vznešenějšího nad ten, který shromažďoval — na březích, od nichž odrážel převozník Charon, odvážeje duše zemřelých před soudce, — veškeré přátely i nepřátely zesnulého, aby život jeho dali v obžalobu, a rozhodli nad ctnostmi i chybami jeho rozsudkem rovněž slavnostním jako neodvolatelným?

A právě tito mudrcové, tito spravedliví, kteří zasloužili si za pochvaly vzrušeného národa náhrobek čestný, jsou to, jejichž těla přes moře převážíme, a vystavujeme v musejích svých na pospas zvědavosti obecné, přečasto neuctivé a pošetilé.

V zemích žlutých ani úřadové obecní nesmějí dotknouti se mrtvoly bez vyššího svolení. Přenesou-li tělo, byť i člověka neznámého, nalezeného v zemi, a pohřbí-li je jinde, překročivše zápověď zákona, vydávají se v nebezpečenství těžkých trestů tělesných. Osmdesát ran holí vyměřeno jest za prosté přenesení a pohřbení, sto ran holí, vzalo-li tělo nějakou škodu, šedesát ran a rok vězení, byla-li mrtvola zničena nebo vržena do vody.

Kdož podají ruky pomocné takému dílu svatokrádežnému, trestáni jsou vyhnanstvím.

Příbuzní nesmějí zrušiti hrob člena své rodiny; stihl by je trest stětí.

Kdož překopávají zemi, děj se tak z důvodu jakéhokoli, a narazí na kosti, trestáni jsou stem ran holí, nepřispíší-li si kosti zase zakopati, a nasypati na ně rov.

Kdyby majitel pozemku, vykuřuje lišky neb jinou zvěř škodnou, jež pustoší mu majetek, popálil neb poškodil zevně rakev, zakopanou v jeho půdě, propadá osmdesáti ranám holí, a dvěma letům vězení.

Trest tento je zostřen padesáti ranami a vazbou jednoroční, byly-li kosti zničeny.

Odváží-li se kdo srovnati rovy se zemí a místo, jež zaujímaly, oseti, jest trestán stem ran holí a místa znesvěcená jsou vrácena prvotnímu svému účelu na útraty vinníkovy.

Pakli snaha zrušiti náhrobek anebo některá jiná příčina přiměla pachatele, by zúmyslně vykopal rakev, zvyšuje se trest o sto ran a o vypovězení na tři tisíce mil.

Byla-li mrtvola vyňata, stihne viníka trest smrti provazem.

*

Hroby čínské a annamské jsou trojí.

Bud naneseno jest země v mohylu, prostřed které vyhlouben je prostor pro rakev; hrob takový slove Fan.

Buď postavena jest rakev na zemi a pokryta mohylou; hrobu takovému přikládán jest název Trung.

Nebo konečně vyhlouben bývá hrob pro rakev jako v Evropě, a způsob ten jest zván Mo.

Hroby nejčastěji bývají objaty ohradou z cihel, nebo kamenů.

Mandarini, lidé slavní, nebo ti, kdož vynikli dobrotou, lidumilností, a zasloužili si zvláštní pocty, bývají pohřbíváni na útraty obecní, v nákladných mausoleích, vystavěných ze žuly, z nefritu, neb z pálené a emailované hlíny, majících zevně podobu obydlí, s vnitřním dvorem, s předdvořím a síní pro smuteční obřady.

Mausoleum bývá obklíčeno zdí porcelánovou, v jejichž rozích bývá zobrazen lótus, symbol budhistické blaženosti.

Kdo vrhne kámen nebo předmět jiný do mausolea, jest potrestán šedesáti ranami.

Lidé, kteří úskočně pohřbí mrtvého na pozemku cizím, propadají trestu smrti.

Ale úcta k mrtvým jest tak veliká, že majitel tohoto pozemku jest povinen žádati za úřední dovolení, aby směl rakev odnésti. Kdyby tak učinil o své ujmě, stihl by ho trest osmdesáti ran; kdyby rakev se svého pozemku pohodil, šel by do vyhnanství, a kdyby obnažil kosti neb mrtvolu, neminulo by ho odsouzení k smrti provazem.

Syn nebes, věda velmi dobře, že jiná plemena lidská nemají té naprosté úcty k smrti, jako plémě jeho, nevydává se nikdy sám dobrodružně do ciziny, a lidnaté kolonie čínské, jež zříme nakupeny na některých místech zeměkoule, lze vysvětliti pevnou vůlí každého Číňana, aby byl jednou krajany dopraven domů a pohřben na půdě čínské.

Chováť každý hluboké opovržení k instituci našich hřbitovů, význačnému projevu toho, co nazývá Oriental zvrhlostí Evropanů. Nesnesl by myšlénky, že jeho tělesná schránka mohla by jednou býti očíslována a zkatalogisována na pozemku obecním, a křičel by děsem, kdybychom mu vykládali soustavu dočasného pronajímání hrobů,

a rychlé střídání těchto příšerných smluv, jež dle váhy zaplaceného zlata zabezpečují více méně trvalé útočiště kostem, složeným v těch noclehárnách, jež zoveme hřbitovy.

Byl-li zemřelý Číňan bohat, bývá tělo jeho balsamováno a chováno po tři roky v domě, prostřed velké komnaty před oltářem předků.

Kolem katafalku po všecek tento čas planou velké rudé svíce stále obnovované.

Na stěnách rozvěšeny jsou dlouhé bílé látky tak, aby jimi zastřeny byly okrasy, kterými ozdobena jest síň v dobách obyčejných; a na nich napsány jsou tuší zbožné průpovědi, náboženská vzývání a chvály, jimiž zesnulý do nebes jest vynášen.

Hlavě rodiny bdíti jest osobně nad vykonáváním těchto příprav. Při nich staví na odiv ve svém počínání chladnokrevnost — téměř urážlivou ve své přísnosti — jak ji obřadnost náboženská ukládá.

Ostatní členové rodiny, kteří nejsou nuceni zachovávati tento duševní klid, lkají nad rakví.

Po té každé noci jest jim bdíti u mrtvého. Všichni střídavě usedají u paty katafalku, a s rukama sepjatýma bezútěšně se tváříce vzývají zemřelého a rozmlouvají s ním o všem, co jej za živa poutávalo.

A děje sa tak po celá tři léta.

Je-li zemřelý chud, bývá ovšem dříve pochován, ale jako by tělesná schránka jeho přebývala stále v obydlí, které již opustila, po celá ta tři léta veškeré věci občanské, správní, náboženské, jeho se týkající, vyřizovány jsou jménem jeho, jako by dosud žil.

Tak o tři roky zemřelý přežije sám smrť svou. Zákon zakazuje výslovně dětem a vnukům pod přísnými tresty i zrušením věci takto ujednané, děliti se o majetek rodinný po čas smutku.

Také statek zůstává zapsán v knihách pozemkových na jméno zesnulého, jemuž ze zbožné přetvářky ukládány jsou po čas ten i daně.

Po tři roky jest v domě takořka veškerý život přerušen. Není v rodině slavností, není her, není smíchu. Nejsou uzavírány sňatky, není dovoleno ani slaviti zasnoubení.

Na znamení smutku oblékají v Číně a Annamu oblek barvy bílé; v Žaponsku barvy červené.

Zákon, aby spečetil způsobem nezrušitelným pevný svazek rodinný, zapovídá dětem i vnukům odlučovati se od krbu rodinného, dokud žijí děd a bába, otec neb matka, leč by se tak dělo s výslovným souhlasem rodičů.

Každého roku členové rodiny shromážďují se u toho, jemuž řád náboženský ukládá vykonávati úkol velekněze. Spory vzájemné tehdy pomíjejí, jednomyslnost nejvýše dokonalá zavládá mezi vším příbuzenstvem.

A duše předků jsou slavnostně vzývány, a vznášeny jsou k nim prosby, aby účastnily se veliké hostiny, jež tvoří opravdové hody zesnulých se žijícími.

Rodina v přesném slova smyslu, rodina, zřízení nepomíjitelné, jest prvotním dogmatem civilisace čínské; počátky její jsou zároveň počátky lidstva.

Sjednocenosť rodinná, toť tajemství dlouhověkosti Číny: a zdi této podaří se dojista vzdorovati každému útoku.

Přel. Jaroslav Pšenička.

*

Zakopane.*) O Zakopanem bylo u nás napsáno již tolik, že málem bych se bál, že řádky mé budou jen opakováním toho, co již přede mnou jiní uveřejnili. Chci-li proto přece napsati několik slov o Zakopanem, děje se to z toho důvodu, že při své letošní návštěvě poznal jsem z vlastního názoru, jak jest důležito doporučiti našim českým turistům návštěvu tohoto čistě slovanského místa.

Turistika vzmáhá se u nás každým rokem i nebude snad od místa právě teď, kdy nejpříhodnější je k tomu doba, doporučiti českým turistům, jimž nezáleží na určitém směru, návštěvu rozkošného toho koutku pod Giewontem a štíty Taterskými. Jest obzvláště důležito podporovati návštěvou svou lázně slovanské. Již dříve upozornil jsem na to**), by čeští hosté, hodlajíce ztráviti léto u baltického moře, místo německé Misdroye, Heringsdorfu a j. navštívili lázně Zoppot u Gdaňska, kde posilní návštěvou svou menšinu polskou, houževnatě hájící svou národnost. A tak i dnes řádkami svými bych rád docílil, by aspoň někteří z našich turistů zaměřili do čistě polského léčebního místa, jež samo o sobě jsouc rájem, svým slovansky pohostinným rázem stává se věru devátým nebem.

Avšak kapitál vydaný v polských nebo vůbec slovanských lázních a místech léčebných není ztracen, nýbrž vrátí se nám jistě z valné části dříve nebo později. Bude-li příliv náš do slovanských lázní do té míry silným, aby byl patrným, pak odvděčí se nám Poláci dojista tím, že při výboru lázní v naší vlasti budou voliti ty, v nichž by mohli živel náš sesíliti. A tím, jak pevně doufám, nastane určitá a zdravá vzájemnost.

*

V rozkošné krajině pod velebnými štíty taterskými v pravdě zakopáno leží tak oblíbené u polské intelligence letní místo Zakopane. Rozptýleno v několika směrech v údolích, nečiní ani dojem jednolitého města, tím méně, ježto ani ulice jednotlivé neskládají se z řady přilehajících na sebe domů, nýbrž z dřevěných vill obklíčených zahrádkami. Vše dýše tu volně, z široka, není tu dusných, úzkých uliček, prostor a volnost vítězí zde nad velkoměstským šetřením místa. Dojem, jaký právě tato prostornost, a související s tím i jasnost příbytků na příchozího působí, jest nad míru příjemný.

Již při vstupu na půdu Zakopanskou uvítá vás milá prostota, slibující pro pobyt pohodlí na letním bytě tak důležité. Řada drožek

---

*) Nejnovější literatura o Zakopanem: Zakopane i Tatry. Kalendarzyk Tatrzański. Rocznik I. Kraków 1901. — Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego. Kraków 1901. (Ročník XXII.) — Przegląd Zakopiański. Zakopane 1901.

**) V Národních Listech, dne 29. září 1899.

stojí před nádražím. Ovšem jaké jsou to drožky! Bryčky pro 3—4 osoby, s notným místem pro zavazadla vzadu, a s obručemi, přes něž napjata jest plachta. Praktické to zařízení: chrání i před sluncem i před náhlými sprškami, které právě v Zakopaném jsou dosti časté. Drožkář zakopanský jest obyčejně mladý, přívětivý a naivně prostinký »juhas« v »góralském« oděvu t. j. v přilehavých šedých kalhotách, v »serdaku« (kožíšku bez rukávů) a v malém kulatém kloboučku. Smluvíte s »juhasem« cenu, a jedete. Drožky jsou tu levné. Platí se dle taxy za jednokonný vůz od nádraží 70 h, na nádraží 50 h. Další sazby nalezne turista ve výborném, letos poprvé vydaném, kalendáříku (citovaném výše) na str. 44 i násl.

Ulicí Jagiellonskou a Przecznicí brzo dostaneme se na hlavní tepnu života zakopanského, na ulici Krupówki spadající mírně dolů až k rozcestí, na němž stojí nový z kvádrů zbudovaný kostel. Na Krupówkách jsou největší krámy, nejlepší restaurace a cukierni (kavárny). Zde buduje se kamenný velký hôtel »Morskie Oko«, zde z verandičky »Zakopańské cukierni« možno příjemně po celé hodiny pozorovati rušný život zakopanský, neb kdokoliv jde ke dráze neb od ní, k parku neb z něho, musí kolem vás. Mimo to řada novin, (i české Národní Listy jsou mezi nimi), ukrátí vám chvíli.

Pobyt v Zakopaném jest proto do té míry příjemným, že až na těžce choré, kteří jsou umístěni v četných léčebných ústavech, většina hostí není vázána určitým lázeňským řádem, jako je na př. pití vod v určitou hodinu atd. Každý si tam dělá, co právě se mu líbí. A proto jest zotavení právě jen v Zakopaném možno; kdo chce, strojí se, kdo nechce, chodí pohodlně; kdo chce, navštěvuje promenadu, kdo nechce, jde si do lesního zátiší. Nikdo není k ničemu vázán, vše zůstaveno vlastní vůli hostí. A to jest nejlepším doporučením pro ty, kdož po celoroční vysilující práci hledají odpočinku, utišení nervů. Proto také Zakopané jest tak horlivě navštěvováno literáty. Sienkiewicz rok co rok jezdí do Zakopaného (jakkoliv má vlastní letní sídlo Oblęgorek), Piotr Chmielowski bývá tam v zimě, v létě, Reymont, Tetmajer, Żeromski a j. sjíždívají se v září v Zakopaném k oddechu. Z našich literátů zamiloval si Zakopané zvěčnělý Edvard Jelínek, jemuž vděční polští hosté zakopanští w Kuźnicy pamětní desku do skály zasadili . . . .

Zakopane rozloženo jest v stínu Giewonta a jiných štítů tatersk ých na ploše 40 km², v dolinách paprskovitě se rozbíhajících a několika bystřinami protékaných. Proto nelze odnikud přehlédnouti celé Zakopane: třeba vždy projíti veškera údolí, abychom mohli říci, že jsme prošli celé Zakopane. Obyvatelstva čítá Zakopane 4.452, hostí bývá co rok kolem 8000. Ovšem velký počet ten bývá v Zakopaném skoro současně, ježto hlavní saisona trvá tři měsíce; a přece byste neřekli, že tolik hostí jest v Zakopaném. Toho příčinou jest okolnost, že hosté dělají si, co chtějí a neshromažďují se v určitý čas na př. při pití vod. Od loňska jest Zakopane spojeno s Krakovem drahou, dříve však horliví hosté byli nuceni z dáli jezditi — až den i dva! — vozíkem! Největší statky v Zakopaném má hr. Władysław Zamojski.

Nejstarší zmínka o Zakopaném sáhá do XVI. stol., do r. 1578, kdy král Štěpán Batory Zakopanému udělil privilej osady. Roku 1900 stalo se Zakopané městysem.

Klima Zakopaného má veškery vlastnosti horského klimatu s tou ještě výhodou, že štíty taterské chrání je od ostrých větrů a zim. Vzduch je v Zakopaném nad obyčej čistý a v pravdě balsamický. Jedna věc jest v Zakopaném trochu nemila: rychlé nastoupení chladného večera po horkém dni. Ale kdo to ví, a nevyjde před večerem bez plaidu, pláště atd., tomu i tato rychlá změna temperatury neuškodí. Tato léčivá moc Zakopanského vzduchu hodí se tedy hlavně souchotinářům, lidem nervosním, neurasthenikům, nedokrevným, nedobře trávícím a rekonvalescentům po všech těžkých chorobách.

Zima v Zakopaném jest překrásna. Po několik měsíců leží na všem silná vrstva sněhu, dni jsou suché, tiché a slunečné. Jaro bývá nepříjemno, léto někdy deštivo, podzim velmi příjemný.

Že Zakopane svým hostům skytá hojnost vděčných vycházek do čarovné přírody taterské, netřeba snad ani zvláště dokazovati. Povím jen tolik, že pro turisty, milující dlouhé pochody do hor, jest Zakopane východiskem k nejkrásnějším partiím. V Zakopaném bydlí zkoušení vůdci, kteří dle své zkušenosti a dovednosti rozděleni jsou na 3 třídy. Nejzkušenější mohou voditi hosty všude, nejméně zkušení jen na určité, (Taterským spolkem určené), méně nebezpečné výlety. Adressy jich najde host na str. 109 a násl. citovaného mnou kalendáře »Zakopane i Tatry«.

Hosté, kteří milují pohodlnou, ne namáhavou procházku do okolí, mají v Zakopaném celou řadu rozkošných a ani skoro nestoupajících výletů do lesů, na úpatí hor, k bystřinám, vodopádům atd. Řada takových mírných výletů jest skoro nevyčerpatelna.

A ti, kdož ani do okolí nechtějí neb nemohou, mají v samém Zakopaném překrásný park, vlastně les upravený na park, v němž denně od 10—12 a od 6—7 hraje znamenitá kapela sokolská a odkud rozevírá se překrásný pohled na část Zakopaného.

Spojení Prahy se Zakopaným jest nejvýhodnější přes Krakov. Kdo vyjede v 7·25 hod. ráno z Prahy, přibude v 8·18 hod. do Krakova. Tam nejlépe přenocovati a druhý den ráno v 8·30 hod. vyjeti z Krakova a o 4 hod. býti již v Zakopaném. Cena lístku z Prahy do Zakopaného (přes Krakov) jest v II. třídě 40·83 K a v III. třídě 20·70 K rychlíkem. Pobyt v Zakopaném není rovněž předražen. Jeť tu přílišná konkurence, villy nové i pensionaty vyrůstají každým rokem v desítkách. Průměrně platí se v pensionátech za byt i stravu 2·50—4 zl. denně.

Koncerty, divadlo, četná lawntennisová hřiště a taneční večery poskytují mládeži nevyčerpatelnou zábavu.

A tak hledí správa Zakopaného uspokojiti všechny hosty, poskytujíc jedněm hlučnou zábavu, druhým pak klid a odpočinek v tichu lesním . . . . *Dr. B. Prusík.*

*

Směs.

Poměrné rozšíření prvků na zemi. Americký chemik a mineralog F. W. Clarke zabývá se již přes deset roků výpočty chemického složení země. On předpokládá, že má pevná kůra zemská do hloubky 10 angl. mil = 16·093 km. v celku totéž složení chemické jako ty části zeměkůry, jež byly dosud odkryty dislokacemi, denudací a prací lidskou. Až do té hloubky (16 km.) skládá se hmota veškeré kůry zemské ze 6806 millionů krychl. kilometrů pevných hornin, jichž průměrná hustota jest 2·7. Přičteme-li k tomu 1279 millionů krychl. kilometrů mořské vody spec. váhy 1·03 a konečně atmosféru, jejíž váha odpovídá váze 5,285.000 krychl. kilometrů vody, shledáme, že dle váhy připadá z veškeré hmoty kůry zemské: atmosféře 0·03%, mořské vodě 6·58% a pevným horninám 93·39%.

Chemické složení atmosféry a vody mořské dá se na základě dosavadních rozborů vypočítati dosti snadně; mnohem obtížnější jest to u pevné kůry. Ale i zde možno nabyti čísel dosti správných srovnáváním velmi četných analys hornin vyvřelých a vrstevnatých prahorních, jež poskytly materialu ke vzniku všech mladších uloženin vrstevných. Clarke sestavil r. 1891 přehled na základě 880 analys různých hornin a r. 1897 opět jiný na základě 680 rozborů hornin z míst jiných a obdržel v obou případech skoro táž procentová čísla, udávající účastenství nejhlavnějších prvků na složení pevné kůry zemské.

Dle výpočtů Clarkeových obsahuje zeměkůra procent: kyslíku 47·13, křemíku 27·89, hliníku 8·13, železa 4·71, vápníku 3·53, hořčíku 2·64, draslíku 2·35, sodíku 2·68, vodíku 0·17, uhlíku 0·13. fosforu 0·09, síry 0·06, chloru 0·01, fluoru 0·01.

Prof. J. H. L. Vogt v Kristianii konal výpočty za týmž účelem jako Clarke, došel v celku týchž výsledků, avšak hleděl si zvláště důležitějších prvků vzácnějších, tvořících méně než 0·1%, jemně rozptýlených v horninách a koncentrovaných místy v rudná ložiska, a ostatní čísla podrobil kritickým úvahám, z nichž některé uvádíme.

Kyslík je nejrozšířenější prvek kůry zemské a jest nejdůležitějším činitelem učebně-geologickým. Clarke vypočetl r. 1891 47·29%, r. 1897 47·13%, jest tedy průměr 47·2%. Vždyť na př. jen kysličníku křemičitého jest 60% a hlinitého přes 15% v pevné kůře zemské. V celém — pevném, tekutém a plynném — obalu zemském obnáší kyslík skoro přesně polovinu celé váhy.

Účastenství vodíku jest vedle toho nepatrné.

Chloru jsou v mořské vodě 2% (2·07%); fluoru mnohem méně, v 1 m³ 0·823 g č. 0·00008%. V pevné kůře zemské nalézá se chlor v mocných solných ložiskách a různých nerostech (skapolith, sodalith, apatit a j.); fluor v některých nerostech horninných (apatit, slídy, turmalin, topas a j. Dle Vogta jest každého toho prvku v pevné kůře asi 0·025—0·04%.

Síry jest asi 0·06% a to hlavně v kyzu železném a magnetovém a více v horninách vyvřelých basických než kyselých. Selen, svými vlastnostmi chemickými síře velmi příbuzný, jest v malém množství všude, kde síra u větším množství se nalézá, v sirnicích i v síře ryzí sopek i solfatar. Telur jest méně síře příbuzný než selen a proto schází ve většině kyzů, ale nalézá se v samostatných ložiskách; na př. v Sedmihradsku — kde byl r. 1782 u Na-

gyagu objeven — poskytujíť zlatnaté nerosty nagyagit a sylvanit, více teluru než zlata.

Dusíku jest v atmosféře dle váhy 75·68%, ale poněvadž váha celé atmosféry v poměru k váze pevné kůry a oceanů jest nepatrná (jen 0·03%) jest množství dusíku toho v poměru k celé váze kůry zemské do hl. 16 km. pouze 0·2%. Množství dusíku ve vodě, ornici a j. (ledky, čpavek) nedá se vyjádřiti vzhledem k celku ani přibližně.

Veškeré množství dusíku v celé — pevné, tekuté i plynné — kůře zemské jest menší než množství titanu, fosforu, manganu neb síry!

Argon, jenž byl objeven r. 1895, tvoří 0·935% objemu neb 1·3% váhy vzduchu; tento prvek a s ním skoro současně objevené pozemní helium nalezeny byly později v četných nerostech (monazit, samarskit, euxenit, cleveit, broggerit a j.) i v pramenitých vodách. Fosfor jest jako součást apatitu v horninách velmi rozšířen; jen zřídka klesá fosforečňan v horninách pod 0·005%, někdy vystupuje i nad 1%. Clarke vypočetl množství fosforu v pevné zeměkůře 0·9%. Bor jest podstatná součást nerostů dosti rozšířených: turmalínu, axinitu, datholithu, boracitu a j. a nalézá se i ve vodách, parách. Jeho kvantitativné množství dá se takřka určiti; snad obnáší nejvýše 0·01%. Jest nejhojnější v některých kyselých horninách vyvřelých.

Křemík. Průměrné množství kysličníku křemičitého v horninách jest dle mnohých analys 60% — 28% křemíka.

Pokud se týče uhlíku, podotýká Clarke, že v horninách průměrně nalezená množství kys. uhličité, totiž 0·37% jest příliš velké, neboť mnohé horniny na povrchu jsou zvětralé. Jinak nutno při uhlíku, jenž původně nebyl zcela vázán na archaické a vyvřelé horniny, nalézaje se i v atmosféře a oceanech, přihlížeti ku množství toho prvku ve vápencích, dolomitech, bitumenových břidlách, petroleji, slojích uhelných a v biosféře. Veškeren uhlík nedosahuje snad ani 0·2% váhy obalu zemského.

Kovy alkalické, sodík a draslík jsou v horninách skoro ve stejném množství, jež rovná se asi 2·5%; mezi ostatními kovy skupiny té, rubidiem, lithiem a cesiem jest lithium nejhojnější. Ono se dá spektroskopicky dokázati ve většině hornin, zvláště kyselých. Nalézá se v silikatech (spodumen petalit, slída lithionová) i fosforečňanech a z nerostů těch přechází do pramenů. Z poměru lithia ku sodíku v pramenech těch považuje Vogt množství 0·005% lithia v horninách za přiměřené. Rubidium, nalézající se ve slídách lithionových a ve sledech i v jiných nerostech, jest v mořské vodě hojnější než lithium. Dle četných rozborů mořské vody připadá na 100 č. Na průměrně 0·1 díl Rubidia, sodíku jest ve vodě mořské 1·14% a proto množství Rubidia asi 0·01%. Vzácnější jest cesium, jež nalézá se v nerostu pollux, v některých nerostech lithnatých, v mořské vodě i v některých pramenech.

Vápník není v přírodě ani tak hojný jako železo, za to však hojnější než hořčík, draslík, a sodík. Clarke udává 3·53% v pevné kůře zemské. Baryum, podřízeně i strontium přítomny jsou skoro ve všech horninách, až v desetinách procenta. O rozšíření těch dvou prvků v horninách vykonali podrobné výzkumy američtí chemikové F. W. Clerke a W. F. Hillebrand a onen udává jako průměrnou hodnotu v horninách pro baryum 0·04% a pro strontium 0·01%.

Hořčík nalézá se hlavně v zásaditých horninách asi v tom množství jako draslík a sodík, ale méně než vápník; dle Clarke 2·64%.

Beryllium, zvláště nerostem beryllem dosti jest rozšířeno, ale dosud nelze udati jeho množství; snad obnáší asi 0·001%.

Hliník jest kov nejrozšířenější a v řadě prvků jest na místě třetím: 1. kyslík, 2. křemík, 3. hliník. Jest ho v pevné kůře zemské asi 8%.

Gallium, objevené r. 1875, a indium r. 1863, nalézají se jako sledy v některých blejnech zinkových a náležejí k prvkům nejvzácnějším. V blejnech z Lüderichu a Pierrfiette byl nalezen 1 díl gallia ve 30000 d. zinku. India nalezen ve Freibergu 1 díl v 1000 d. zinku, ale to jest případ výjimečný.

Thallium (obj. 1861) náleží sice skupině olova, pro jednoduchost uvádíme je zde; jest prvek velmi vzácný, ale přec hojnější než gallium a indium.

Titan nalézá se v titanitu, titanovém železe, rutilu, v některých augitech, amfibolech, granátech a j., náleží tedy k prvkům velmi rozšířeným Dle mnohých rozborů hornin jest titanu v pevné kůře zemské třetina procenta. Jest též známo, že pěkné malé krystalky zirkonu skoro ve všech horninách jako »akcessorická« součástka se nalézají a mimo to jest prvek cirkonium v některých syenitech, porfyrech a znělcích. Na základě kvantitativných zkoušek a našich vědomostí o množství zirkonu v mikroskopických preparátech, možno míti za to, že jest v pevné kůře asi 0·02% Zr.

Germanium, jež byla r. 1886 objeveno v argyroditu (se 6·5% Ge) a jež později i v jiných nerostech (franckeit, niobit, tantalit, gadolinit a j.) bylo nalezeno, náleží k prvkům nejvzácnějším.

Kovy vzácných zemin jsou dosud tyto zjištěny: ze skupiny cera: cer, lanthan, praseodym, didym (neodym), samarium, gadolinium; ze skupiny yttria: yttrium, erbium, ytterbium, scandium, holmium, thulium a terbium.

Thorium náleží skupině titano-cirkoniové, ale uvádíme je zde.

Nerosty těchto prvků byly druhdy považovány za největší vzácnosti, ale mylně. Tak na př. okázali Iddings a Cros, že jest orthit (zvlášť bohatý cerem, didymem a lanthanem) v různých kyselých vyvřelých horninách dosti rozšířený nerost; nalézá se i v žulách; všeobecné rozšíření dvou fosfatů, monazitu (s hojným cerem, též lanthanem a didymem) a xenotimu (s převážným yttriem) zjistil O. A. Derby. Tyto fosfaty a jiné vzácné nerosty ceru, yttria a thoria nalézají se koncentrované hlavně v žulových magmatech.

Pádného důkazu všeobecného rozšíření některých těch nerostů nabyli jsme zvláště následkem poptávky po »vzácných zeminách« k účelu žárového osvětlování. S počátku všímáno si hlavně norského thoritu, ale když ten nestačil (v l. 1893—95 vytěženo jen asi 1000 kg.), využitkován hlavně »monazitový písek«, jenž na četných místech v sev. Americe a Brazilii se nalézá.

V tom písku, jenž povstal denudací žuly a ruly, nalézá se monazit v 1 i více procentech a upravuje se mechanicky tak, že má na konec asi 70% monazitu; ostatek jest zirkon, titanit, epidot, křemen a t. d. Monazit ten obsahuje vedle 30—35% kysličníku cernatého a 25—30% kysličníku lanthanu-didymu i 0·5—7% kysličníku thoria, technicky zvlášť důležitého.

Ze vzácných kovů těch jsou nejrozšířenější cer, yttrium, lanthan a didym, pak následuje thorium, praseodym a samarium; mnohem vzácnější jsou ostatní.

Dle dosavádních zkušeností odhaduje Vogt množství ceria a yttria v pevné kůře (·001 a thoria asi 0·0001 procenta.

Železa jest dle Clarke v horninách průměrně 4·71%, dle Vogta 4·87%; to číslo považuje Vogt sám za příliš velké a kladě za ně 4·5 za pravdě nejbližší.

Mangan jest dle Clarke 0·07% v pevné kůře. Vogt podrobil zvláštnímu studiu poměr kovu toho k železu v různých horninách a shledal jako průměr z 89 rozborů vedle 4·87% železa 0·119% manganu a dále, že přibývá manganu se zásaditostí hornin.

Hlavními prameny niklu jsou některé kyzy a částečně i křemičitany, zvláště olivin. Clarke udává jako průměrné množství toho kovu 0·01%. Vogt na základě mnohých analys jen 0·005%. Kobalt jest věrným průvodcem niklu nejen v olivinu a ostatních jiných křemičitanech, nýbrž i v kyzech, ale všude v menším množství. Poměr ten bývá 1 : 10—16 a lze průměrné množství kobaltu vyjádřiti 0·0005%.

Chrom nalézá se v horninách, zvláště zásaditých (peridotit) dosti hojně a to jako chromit, chromová slída, spinell, diopsid, granát a t. d. a mimo to nalézá se prvek ten, třeba v malém množství (až i několik desítin procenta) v jiných horniny skládajících nerostech, augitu, amfibolu, slídě, chloritu a j. V peridotitech jest průměrně 0·205% chromu. Na základě mnohých rozborů i jiných hornin lze dle Clarke vyjádřiti množství chromu 0·01%. Jistě můžeme souditi, že jest chromu v horninách více než niklu, neboť v peridotitech, v nichž převládá vlastní, nikl chovající křemičitan olivin, z pravidla jest chromu dvakráte tolik více než niklu.

Mezi kovy skupiny wolframu (wolfram, uran, molybden) a skupiny vanadia (vanadium, niobium, tantal) jsou wolfram, uran, niob a tantal zvláště vázány na horniny žulové, tak jako cín.

Abychom nabyli měřítka o rozšíření těch kovů na původních ložištích, připomínáme, že se ročně hlavně v Rudohoří a Cornwallu asi 150—250 tun rudy wolframové a zvláště v onom pohoří (25—50 t) a u toho města 20—35 t) rudy uranové dobývá; rudy molybdenové však jen asi 10 tun. Vzdor vysokým cenám těch rud jest produkce těchto kovů čím dále tím čilejší, a to od té doby, co jich používají ku výrobě zvláštních ocelí.

Vanadium nalézá se v některých titanových rudách zásaditých hornin vyvřelých (Švédsko, New-Jersey), a to jako sloučenina Va_2O_5 v 0·13—0·38%; jeho průměrné množství v pevné kůře zemské nelze udati. Jen tolik možno říci skoro s jistotou, že průměrné množství prvků wolframových a vanadinových zastoupeno jest asi 0·001%.

I kovy skupiny arsenu (arsen, antimon, vismut,) jsou málo rozšířeny. Nejhojnější jest arsen, nejvzácnější vismut, avšak ani arsen není zdaleka tak hojný jako na př. síra, jsou sloučeniny arsenové k účelům továrnickým dosti drahé.

Majíce posouditi rozšíření zinku, cínu, olova, mědi, rtuti, stříbra, zlata a kovů platinových, povšimněme si nejdříve řady nejdůležitějších kovů srovnaných dle afinity: draslík, sodík, vápník, hořčík, hliník, mangan a chrom, zinek, železo, kadmium, kobalt, nikl, cín, olovo, měď, rtuť, stříbro a konečně s nejmenší afinitou zlato a kovy platinové.

Způsob, jak kovy v přírodě se objevují, jest závislý na chemické afinitě. Kovy stojící v popředí té řady, tedy kovy s velkou afinitou, nenalézáme

v přírodě nikdy ryzí; ryzí železo, nikl, kobalt a olovo hrají nepatrnou úlohu; měď, rtuť a stříbro ryzí jsou již hojnější, ještě hojnější jest ryzí zlato a kovy platinové známy jsou skoro jen ve stavu ryzím.

	Pevná kůra zemská	Voda mořská	Atmosféra	V celku
Kyslík . .	47·2%	85·79%	23·01%	50%
Křemík . .	28·—	—	—	26·—
Hliník . . .	8·—	—	—	7·45
Železo . . .	4·5	—	—	4·2
Vápník . .	3·5	0·05	—	3·25
Hořčík . . .	2·5	0·14	—	2·35
Sodík . . .	2·5	0·14	—	2·40
Draslík . .	2·05	0·04	—	2·35
Vodík . . .	0·17	10·67	—	0·90
Titan . . .	0·33	—	—	0·30
Uhlík . . .	0·22	0·002	0·01	0·20
Chlor . . .	0·025 — 0·04	2·07	—	0·175
Fosfor . . .	0·09	—	—	0·08
Mangan . .	0·075	—	—	0·07
Síra	0·06	0·09	—	0·06
Baryum . .	0·03	—	—	0·03
Fluor . . .	0·025 — 0·04	cca. 0·00008	—	cca. 0·03
Dusík . . .	—	—	75·68	0·02
Zirkon . . .	0·01 — 0·02	—	—	0·01 — 0·02
Chrom . . .	0·01	—	—	0·01
Strontium .	0·005	—	—	0·005
Nikl	0·005	—	—	0·005
Lithium . .	0·005	—	—	0·005
Cín	0·000 x — 0·00 x	—	—	0·000 x — 0·00 x
Brom . . .	0·000 x	0·001 — 0·0015	—	0·001
Beryllium .	0·00 x	—	—	0·00 x
Bor	0·00 x	—	—	0·00 x
Kobalt . . .	0·000	—	—	0·0005
Argon . . .	—	—	1·3	0·0004
Jod	—	0·001 — 0·0015	—	0·0001
Rubidium .	—	0·001	—	0·0001
Zinek . . .	0·000 x	—	—	
Olovo . . .	0·000 x	—	—	
Měď	0·000 x — 0·0000 x	—	—	
Cer	0·00 x — 0·000 x	—	—	
Yttrium . .	0·00 x — 0·000 x	—	—	
Lanthan . .	0·00 x — 0·000 x	—	—	
Thorium . .	0·000 x	—	—	
Stříbro . . .	0·00000 x — 0·000000 x	0·00000 x — 0·000000 x	—	táž čísla.
Cadmium .	0·00000 x	—	—	
Selen	0·00000 x — 0·000000 x	—	—	
Zlato	0·000000 x — 0·0000000 x	0·00000 x — 0·000000 x	—	
Platina . .	0·000000 x — 0·0000000 x	—	—	
Indium . .	0·0000000 x	—	—	
Gallium . .	0·0000000 x	—	—	

Spojení se sírou a arsenem počíná u manganu, dosahuje maxima u kovů mezi zinkem a stříbrem a mizí u zlata a ještě více u kovů platinových. Zlato tvoří pouze dvě sloučeniny s telurem a kovy platinové poskytují s arsenem a sírou sperylith ($PtAs_2$) a laurit (RuS_2), nerosty velice vzácné. Objevování se

volných kysličníků a hydroxydů začíná u hořčíku, dosahuje maxima mezi manganem a cínem a ztrácí se již u rtuti.

Normální uhličitany sahají k zinku (s kadmiem), železu, kobaltu a olovu; niklu a mědi známe v přírodě jen zásadité soli; ostatní kovy netvoří vůbec přirozených uhličitanů.

Kovy s nejvyšší afinitou, totiž kovy alkalické, nalézají se v horninách převážně spojeny s kysličníkem křemičitým; podobně je tomu po většině u vápníku, barya, strontia, hořčíku, beryllia a hliníku; další kovy, chrom a mangan, již méně se poutají na SiO_2 a ještě méně zinek, železo, kobalt, nikl a cín. Olovo, měď a vismut nalézají se jen zcela podřízeně ve spojení s kysličníkem křemičitým a od rtuti a stříbra počínaje, neshledáno nikdy spolehlivě spojení kovů nejmenší afinity s křemičitou.

Zinek tvoří dva samostatné křemičitany, willemit a kalamín křemičitý; nalézá se i v sirnatém silikátu danalithu i ve varietách olivinu, augitu, rhadonitu a amfibolu a to kysličníku v množství až 5—10%. Ale v jiných křemičitanech nalezen zinek jen výjimečně.

Cín netvoří samostatného křemičitanu, ale nalézá se ve sporém množství v různých křemičitanech, zvláště slídách a živcích. Dle A. W. Stelznera shledány v některých rudohorských orthoklasech a plagioklasech stopy, 0·016, 0·03, 0·0748, 0·083% kysličníku ciničitého ze slíd zvlášť zinnwaldity a lepidolithy ho obsahovaly 0·1, 0·157% a p. Též zjištěn cín v titanitu, ilmenitu, rutilu a zirkonu. Vlastní ložiska cínová jsou vázána na horniny vyvřelé kyselé (žula, porfýr křemitý, rhyolith,) i na pegmatitové žíly v žule a při větším množství vylučuje se SnO_2 sám jako cínovec.

Olovo tvoří velmi vzácné silikaty barysilit, anomalit, hyalotekit, melanotekit a kentrolith s 25—77% kysličníku, mimo to nalezeno i v chrysokolle 5·5% kysličníku olovnatého a kalamínu křemičitém (až 2·7% PbO).

Měd tvoří dva křemičitany, dioptas a chrysokoll a nalezena ve sledech, i v některých jiných silikatech (modrý vesuvian, kalamín křemič., augit . . .), kdež snad přítomnost její přičísti možno mechanicky vtroušenému kyzu. Vůbec jest příchylnost mědi ku SiO_2 velmi nepatrná.

Vismut má dva silikaty velmi vzácné: eulitin a agricolit.

Že mnohé kovy vzácné i méně vzácné v horninách »sledy« jsou zastoupeny, možno posouditi i z okolnosti, že bylo v mořské vodě dosud poznáno celkem 32 prvků a to vedle H, O, Na, K, Ca, Mg, Cl tyto: brom, jod, fluor, síra, dusík, fosfor, bor, uhlík, křemík, lithium, cesium, rubidium, baryum, strontium, hliník, železo, mangan, nikl, kobalt, zinek, olovo, arsen, měď, stříbro a zlato.

Považíme-li, že se nalézá v 1 tuně mořské vody dle Liversidge 30 miligramů zlata (= 0·000003%), a že se obsah všech oceánů rovná 1279 millionům krych. kilometrů, shledáme, že jest všeho zlata v mořské vodě 37.500 mil. tun. O tomto množství nabudeme pojmu, představíme-li si, že jest nynější roční výtěžek zlata na celém světě asi 300 tun Množství stříbra v mořské vodě jest ještě větší.

Z konstantního, ač zcela nepatrného množství stříbra ve vodě mořské soudili Malagutti a Durocher již před 50 lety, že jest tento kov i v pevné kůře zemské všeobecně rozšířen a v skutku jej dokázali i v popelech různých

dřev i ve volské krvi. A to platí i o ostatních, v mořské vodě více méně rozpuštěných kovech.

Na základě všech svých i Clarkeových výpočtů, sestavil Vogt prvky skládající veškerý obal zemský do hloubky 16 km v tabulku, naznačující kvantitativné rozšíření prvků těch. Spolehlivost čísel jest celkem tím větší, čím větší jest procento a naopak. (Viz tab. na str. 1403.)

Pokud se týče poměrné koncentrace prvků jsou ve vyvřelých horninách kyselých (typ žula) hlavně zastoupeny: křemík, kovy alkalické (zvláště K, Li), beryllium, wolfram, uran, molybden, tantal, niob, cer, yttrium, cín, zirkonium, thorium, bor, fluor. V horninách vyvřelých zásaditých (typ gabbro) jsou nejvíce koncentrovány: vápník (méně Ba a Sr), hořčík, hliník, železo, mangan, nikl, kobalt, chrom, vanadin, titan, kovy platinové, fosfor, síra, chlor.

Zinek, olovo, měď, stříbro, zlato a j. kovy koncentrovány jsou snad stejným dílem v obou skupinách hornin.

Pě.

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Ateneum věnuje vřelá slova nedávno zesnulé polské spisovatelce Ludwice Godlewské, jež psala pod pseudonymem Exterus. Nadaná a nadějná spisovatelka zemřela velmi předčasně, sklácena jsouc plicní vleklou chorobou. — G. Korbut ukazuje právem na to, že by měl býti (nejen u Poláků leč i jinde) založen nový časopis, jenž by sbíral rozptýlené po listech a revuích nové výsledky v bádáních vědeckých, hlavně literárních. Nejnovější případ, že báseň Mickiewiczovu, která byla otištěna r. 1844 v »Gazecie Warszawskej« co nově nalezená, přehlédli skoro všichni Mickiewiczovští badatelé (Belza, Biegeleisen, Chmielowski, Bruchnalski i j.), tak že teprve teď na báseň tu znovu jest upozorňováno. Kdyby byl r. 1844 literární nález otištěn ne v denníku, ale v nějaké revui, jistě by neušel pozornosti badatelů. Proto jest časopisu, jenž by veškery nové nálezy sbíral, opravdu třeba. — S. Ździarski upozorňuje na výbornou sbírku, jež už od r. 1898 v Petrohradě vychází pod názvem: Zyciorysy slawnych Polaków. Až dosud vyšlo 16 svazků (každý svazek za 30 kop.), v nichž populárně pojednáno o životě i díle nejslavnějších polských mužů. Doporučuji vřele mladý a výborný podnik.

Biblioteka Warszawska popřává místa bolestnému stesku, že ve Varšavě není villové čtvrti. Žádné město snad není do té míry zastavěno, domy nikde snad nejsou tak přecpány nájemníky, jak ve Varšavě. Není tam čtvrti, kde by stály rodinné domky a proto je pobyt ve Varšavě v jarní a letní dobu až nesnesitelný. Autor řádek těch radí k nápravě; nechť obec vykoupí od vojenského eráru rozsáhlé cvičiště a rozprodá pak je na menší parcely k vybudování nové, zdravé čtvrti.

Krytyka s ročníkem III. přesídlila se z Krakova do Lvova a přesídlením tím změnila i ráz svůj — jenom k prospěchu svému!

Literární historiky bude zajímati zpráva, že poslední číslo tohoto listu přináší 6 neotištěných dosud básní Julia Slowackého. Hluboce poutavou jest studie Dra. Žofie Daszyńské-Golińské o alkoholismu co zjevu soudobé kultury.

Neúnavný Poradník Jenzykowy otevřel novou rubriku, onu, kterou pěstuje náš »Švanda Dudák« p. t. »Klasobraní na národa roli dědičné«. V rubrice té cituje redakce vadné vazby i slova, chtějíc tím docíliti větší čistoty jazykové v literatuře.

Przeglond pedagogiczny uveřejňuje informativní studii o školství v Japonsku. Naše učitelské kruhy dojista povšimnou si toho zajímavého článku.

Prawda věnuje celou řadu článků otázce alkoholismu a boje proti němu. Týž list vřele doporoučí zavedení řeči Esperanto, co dorozumívacího jazyka světového a dovolává se při tom úsudku fillologů a jiných vynikajících učenců. Max Müller i hr. Lev Tolstoj vyslovili se o řeči té velmi pochvalně. Po celé Evropě založeny jsou kluby k šíření řeči Esperanto, pro každou národnost napsána učebnice této světové řeči. Šest časopisů již vychází psaných řečí Esperanto, mimo to mnohé revue poskytují v sloupcích svých část místa řeči Esperanto. Do řeči té přeloženo už hojně klassických děl belletrie všech národů.

Poznaňská »Praca« věnuje zvláštní číslo okresu gostyńskému. Uveřejňuje obšírnou mapu, jakož i řadu fotografií z okresu toho a doprovodný text, historii okresu gostyńského i nynější jeho stav. Za nedlouho věnuje »Praca« číslo jinému okresu a tak hodlá obeznámiti co nejdůkladněji čtenáře své s celým Poznaňskem.

Ljublanski Zvon uveřejňuje jako dozvuky velikého Prešernova jubilea článek L. Pintara (vydavatele skvostného, jubilejního vydání Prešernových básní) o Prešernově literární pozůstalosti. Jest známo, že po smrti Prešernově roznesla se pověst, že děkan Dagarin, přítel Prešernův spálil literární pozůstalost Prešernovu. Pověst ta udržovala se po celá desítiletí. Pintar probírá poznovu otázku tuto, zůstavuje ji však nerozhodnutu. — Redaktor Ljubl. Zvonu A. Aškerc ohnivě vybízí nové abiturienty, aby místo v Hradci neb ve Vídni, studovali na některé slovanské universitě rakouské. Kéž by apell ten nezůstal marným voláním! — Vřelé nekrology věnuje týž list Pavlině Pajkové a Jožefu Murn-Aleksandrovu. První slovinská básnířka a novellistka Pavlina Pajková zemřela v nejkrásnějším věku zánětem plic. Narodila se 9. dubna r. 1854 v Pavii v Italii z rodiny vzácné. Matka její byla dvorní dámou na dvoře bourbonském, otec její byl poslancem za Gorici. Po smrti rodičů ujal se jí strýc, jenž vlastně tepve vštípil jí v srdce lásku k Slovinsku. Dr. Lavrič a E. Klavžar vzbudili v ní touhu po básnění rodnou mluvou. Mladé děvče začalo psáti verše, jež hnedle byly otiskovány. Provdavši se za redaktora a později gymnasijního professora J. Pajka žila s ním na různých místech, všude věnujíc se horlivě literárnímu ruchu. Po smrti manželově žila stále v Lublani, obírajíc se spisovatelstvím. Směr jakým se vždy brala, byl romanticky idealní. Slo-

vinská literatura ztrácí v ní plodnou a nadanou spisovatelku, společnosť nadšenou vlastenku, rodina vzornou matku! — Neméně bolestným jest úmrtí mladého ještě básníka Jož. Murn-Alexandrova. Zesnulý narodil se 4. března 1879 v Lublani, studoval právnickou fakultu v Praze a podlehl 18. června 1901 v Lublani neúprosné tuberkulose. Zárodek této zákeřné choroby nosil mladý básník v sobě již od dětství a vědomí to brzské smrti obráželo se v jeho smutné, melancholické poesii. Byl to nadaný básník, něžná, lyrická duše. Smrť jeho zůstavuje bolestnou ránu v srdcích všech slovinských vlastenců.

Vienac mimo hojný svůj belletristický obsah má i rozsáhlou a vzorně redigovanou rubriku literární, v níž vřele uznává, že české revue i denní listy všímají si horlivě chorvatské literatury.

Sarajevská Nada přináší opět rozsáhlý a nadšený referát o letošní pražské umělecké výstavě. Pokud se illustrací tkne, jest poslední číslo výlučně věnováno polskému malíři Ž. Ajdukiewiczovi.

Poslední sešit Wisły dojista vzbudí zájem všech našich ethnologů ať z povolání ať ze záliby. Jestiť jeho obsah nad míru hojný a zajímavý. Kl. Bąkowski píše poutavě o bývalých zábavách cechovních v Krakově. Historická tato studie obsahuje nad míru cenný materiál kulturně historický a při tom jest poutava i pro širší kruhy čtenářské. Hlavní zábavou cechovní byl volný rozhovor při pivě. Nejhojněji pivu holdoval cech chirurgův. Za to hry (v karty, kostky a j.) byly v mnohých ceších vůbec zakázány, v jiných jenom o malé sázky dovoleny. Kdo při pitce rozbil sklenici, musel dvě zaplatiti, atd. — G. Smolski uveřejňuje dokončení své pozoruhodné studie o Kašubech. Část tato pojednává hlavně o obřadech svatebních, které se jen málo u Kašubů dochovaly. Za to však Kašubové až do dnes uchovali si pověry svatební. Tuto jsou některé: Padá-li sníh na věnec nevěstin, bude šťastna; prší-li, bude nešťastna. Dospělé děvče, nechce-li dostati kulhavého muže, nesmí seděti na rohu stolu. Vykrmí-li nevěsta dobře kočku, bude míti v den svatební hezké počasí. Mručí-li medvěd při pohledu na nevěstu, je to znamení, že není počestná. Kdo u oltáře dřív poklekne, ten dřív zemře. Žení-li se vdovec neb vdova, musí párek klečeti těsně u oltáře, jinak se před ně vtiskne duch zemřelé ženy neb muže atd. I při křtinách a pohřbech uchovali si Kašubové tradicí mnoho pověr. — Nový příspěvek k originelním příslovím rabínů podává Jiří Ohr. Tuto uvedeme jenom nejzdařilejší: Být učený je pěkná věc; být učený a urozený jest ještě lepší věc, ale být urozený a neučený to je hodno spálení. — Na světě musí býti muži i ženy, ale šťasten ten, kdo má syny a běda tomu, kdo má dcery. — Člověk má pravou radost jenom z první ženy. — Žena rozumí jenom koudeli. — Žena má jenom dvě povinnosti: být hezká a rodit děti. — Není chudých, jsou jenom hloupí (neboť chytří zbohatnou dříve nebo později). — Nehaň lva po smrti. — Kdo po jídle nejde aspoň čtyry lokty, tomu jídlo hnije. — Přičichl jsi ke knížeti a myslíš žes sám kníže! — Bezplatný lékař za nic nestojí. Žena, která spává na zemi, mívá

děti s dlouhým krkem. — Žena jest zosobněná tůň kalu a přece se za ní všichni ženou. A podobných rázovitých přísloví židovských rabínů uvádí sběratel J. Ohr ještě velice mnoho. *Dr. Bořivoj Prusík.*

Knihopis.

E. Beaufort v Praze:

Henryka Sienkiewicze: Drobné spisy. Svazek 1. Stran 144. Cena 56 kr. Obsah: »Janko muzikant«, »Črty uhlem«, »Hlídač majáku« »Z památníku poznaňského učitele«. — Svazek 2. Stran 164. Cena 60 kr. Obsah: »Starý sluha«, »Hana«. — Svazek 3. Stran 112. Cena 45 kr. Obsah: »Ta třetí«, »Handěl«, »Sachem«. — Svazek 4. Stran 112. Cena 45 kr Obsah: »Na jasném břehu«, »Selanka«. — Svazek 5. Stran 80. Cena 30 kr. Obsah: „Pojďme za ním«, »Zevův rozsudek«, »Vzpomínky z Mariposy«, »Plavecká legenda«. — Svazek 6. Stran 80. Cena 30 kr. Obsah: »Po stepích«.

Henryka Sienkiewicze: Ohněm i mečem. Druhé vydání. Illustrováno. Stran 1597. Vyšlo ve 33 sešitech. Complet brož. 5 zl.

Henryka Sienkiewicze: Listy z cest. Překladem Jaroslava Rozvody: Díl I., část 1. Cena 36 kr. — Díl I., část 2. Cena 24 kr. — Díl II., část 1. Cena 36 kr. — Díl. II., část 2. Cena 36 kr.

Henryka Sienkiewicze: Listy z Afriky. Díl I. Str. 52. Část I.—XI. Cena 60 kr. Díl II. Strany 153—320. Část XII.—XXIII. Cena 66 kr.

Zdraví. Lidový list veškerého zdravotnictví a výchovy tělesné. Ročn. VII. Sešit 7. Předplácí se na tento časopis ročně 3 zl.

Dra. Antonína Friče: Cesty po Evropě a Americe. Záslužného tohoto díla cestopisného vyšel sešit 12. Cena sešitu 30 kr.

Levné illustrované knihovny vyšly sešity 43. až 51. Obsah těchto sešitů jest illustrovaný ruský cestopisní denník P. K. Krasnova: »Kozáci v Habeši.«

Přítel Domoviny r. XVII. obsahuje výtečný román F. M. Dostojevského »Běsy« svazek 1. až 9., načež následují »Malé příčiny« markýzy Colombiové překladem Leopoldy Pölzelbauerové.

Obecná Kronika. Píše prof. Jos Lacina (Kolda Malínský) Vyšel sešit 80. po 25 kr.

Ad. Boh. Dostála: Scény. Čtyři jednoaktovky: »Když slunce zapadá«, »Setmělo se«, »Dolorosa« a »Bylo jaro«. Stran 60. Cena 40 kr.

Bursík a Kohout;

Sborník věd právních a státních. Za účastenství členů české fakulty právnické rediguje prof. Dr. Bohuš Rieger. I. ročníku sešit 4. obsahuje:

1. Články: prof. Dr. Jiří Pražák: Slovo k reformě řízení správního (II.) prof. Dr. Karel Herrmann šl. Otavský: O právní povaze duplikátu železničního listu nákladního. Prof. Dr. Fr. Fiedler: Kmenové statky v Tyrolsku dle nové úpravy zákonní. Dr. Rudolf Hotowetz: Nový celní tarif rakousko-uherský, pokud se týče průmyslu. Dr. Jaromír Čelakovský: Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých (Dokončení).
2. Posudky o literatuře z různých oborů právních i správních.
3. Hlídku slovanských časopisů za rok 1900 a konečně
4. sdělení prof. Dr. Jos. Stupeckého pod názvem »K materiálům všeobecného občanského zákoníku«, o jím v archivu c. k. ministerstva práv vypátraných originálech protokolů z let 1810 a 1811.

Hejda a Tuček:

Sešitová sbírka: »Francouzští autoři vzdělávací bibliotéky a sbírky moderní četby« zahájeno redakcí K. Stan. Sokola románem Maupassantovým »Život« a vydány 3 sešity.

Vzdělavací bibliotéka. Sbírka moderní četby. Svazek 49. Redakcí a nákladem K. Stan. Sokola. B. Pérez Galdós: »Elektra«, drama v pěti jednáních v překladu Ondřeje Kučery.

»Kronika«. Měsíčník vydávaný a redigovaný K. Stan. Sokolem čís. 5. 6.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze. Nákladem vlastním.

Za dr. Josefem Kaizlem.

† 19. srpna t. r. v Miskovicích, dosáhnuv věku teprvé 47 let.

Náhle nám byl odňat. Jakoby s oblak, pojednou nad hlavami našimi vyvstavších se byl svezl blesk a jej schvátil, nic netušícího, ze středu nás, nic netušících. Jsme touto ranou z čista jasna omráčeni, fysicky ohromeni, duševně zlomeni. Oči nás pálí, srdce je sklíčeno, ruce se chvějí. Nemůžeme se vzpamatovati. Pociťujeme jen, že potkala nás všechny veliká pohroma, pociťujeme toliko temný žal, ale uvědomiti, rozpoznati, vystihnouti, změřiti mezeru, která nastala jeho smrtí předčasnou, ztrátu, kterou jsme utrpěli, újmu a škodu, která stihla nás, nedovedeme! A snad nedovedeme ani v době blízké. Snad nedovedeme dlouho. Potence velikosti nebožtíkovy rostou do vzdálenosti, zdají se — jak egyptské pyramidy klasickému cestovateli — většími, čím větší leží prostor mezi nimi a námi. An kráčel, působil a žil v našich řadách, oceňovali jsme hodnotu jeho spravedlivěji nežli činívá vrstevnictvo vůči muži souvěkému. Než teprve nyní, kdy nám byl vyrván, vidíme, že jsme ho nedoceňovali, že jeho vážnost a váha, že jeho posice na venek i doma byla mohutnější, nežli jsme se domnívali. Bude nám scházeti, budeme ho pohřešovat a postrádati všude a na dobu nedohlednou. Protože lidé jeho druhu nejsou zjevy všedními ani v organisacích rozsáhlejších nežli je naše obec česká. Protože lidé jeho druhu nemizí bez viditelných stop. Protože sám srostl se všemi stránkami našeho národního snažení, našich bojů, naší přítomné politiky, s českou věcí, s českou otázkou. Protože navzájem v něm, jako v ohnisku, které sbírá paprsky a zase vysýlá, soustředilo se naše válčení v tomto státě, protože byl jeho nejmarkantnějším representantem, protože byl jako měřidlo, na kterém ukazuje se výška vody, její stoupání a

klesání. A také proto, že náležel ke vzácným vůbec a v Rakousku zvláště politikům, kteří, sestoupivše s křesla ministerského nemají budoucnost již za sebou, protože měl sice svoji minulost, ale byl podle jednomyslného soudu revenantem a měl ještě nezahrazenu cestu k vyšinám a k temeni, kde tomu, kdo jich dosáhl, v úděl se dostává moc.

Sám po ní netoužil. Ale náležel k oněm, kteří pokládají také za kus autonomie, abychom ovládáni a spravováni byli, ne vždy cizinci, ne vždy odpůrci, ale též našinci, abychom v exekutivě a v administrativě měli podíl, na který máme právo. Nežli sám vykonával část vlády centralní, znal její důležitost a dosah. Když ji vykonával, poznal prospěchy a výhody ty ještě líp. Portefeuille nepokládal nikdy za věc osoby, ale za věc národa, nikdy za koncesi, tomuto danou, ale za splátku historického dluhu státu, který po desetiletí vylučoval Čechy z rady korunní a ve kterém dr. Kaizl byl prvním českým ministrem ressortním. Tak posuzoval možnost návratu svého z disponibility v aktivitu, který byl bližším a pravděpodobnějším právě teď, nežli široká veřejnost mohla pozorovati. Netajil si, že by se obětoval. Byl však ochoten a připraven, obětovati se v každé chvíli. Ale za jednou podmínkou: aby přinesená jím oběť nebyla marnou, nýbrž byla k užitku a pokroku národněpolitickým zájmům českým, k užitku a prospěchu nikoli připovědněmu ale viditelnému.

Jako četné jiné, veliké naděje, pojící se k osobě jeho, tak tato největší zapadla s ním v hrob. Žel, zrovna teď, kdy na vnitropolitickém obzoru také laikovi jsou viditelny příznaky, že nadcházejí okamžiky, ve kterých rozhodnuto bude o důležitostech nejpronikavějších, dotýkajících se osudu celé monarchie, kdy jeho bylo třeba pro nás i pro stát. Zajisté, jako poprve, tak byl by stejně po druhé uměl srovnat a v soulad uvésti rakouského státníka s českým národovcem a vlastencem a podati nový, snad ještě skvělejší důkaz, že obě ty vlastnosti se nevylučují, ale doplňují. Jako poslanec a jako ministr, jako člen české oposice a jako důvěrník panovníkův, mluvě v parlamentě, mluvě k voličům a mluvě k mocnářovi dr. Kaizl důkaz ten podal. Způsobem imponujícím, suaviter in modo, fortiter in re. Bylo by nám útěchou a nejen morálním, také materielním ziskem, kdyby mnozí, kdož níže stojí nežli stál on, osvědčovali nahoru tolik pevnosti, věrnosti ke přesvědčení svému, tolik sebevědomí a mužnosti, jakéž osvědčil nejednou on v uniformě tajného rady a ministra. Ty změnily jen jeho vnějšek. Jeho nitro, jeho ka-

rakter, jeho vyznání politické zůstaly jimi nedotčeny. Vzduch vysokých a nejvyšších sfér neporušil ryzí a čistou povahu jeho ani dost málo. Proto, když jako prostý vojín vstoupil zase do národního voje, byl, jakým byl dříve.

Byl on mužem veskrze loyalním, pravdivým, opravdovým a celým vždy a na všech místech. Loyalnost a upřímnost byly mu pojmy naprosto shodné. Nevykládal jich jednostranně, jedním směrem pouze, nýbrž dvěma, oběma. Nahoru i dolů. Přímost a nepokrytost byly vodítkem jeho a svrchovaným příkazem každého, kdo působí veřejně a kdo stojí prostřed obou činitelů konstitučních, lidu a vládce, pokládal: Povědět pravdu onomu i tomu. Povědět ji, nechať se stane cokoli. Třeba by se vydal nebezpečí, státi se neoblíbeným a nepohodlným, upadnouti v nemilost tam, pozbýti popularnosti tu.

Byl na skrz lidovým, byl demokratem, prostým občanem a byl jím také v paláci a u stupňů trůnu. Nalezl odvahu býti tam přímluvčím všeobecného, rovného práva hlasovacího a dovoditi, že jen ono je spravedlivým, jen ono zdrojem a zárukou obrození a konsolidování Rakouska. Měl odvahu tu, když chystal se osudný obrat roku 1899. Ale všecka jeho duše bouřila se proti každému lichocení masám, každému appelu na jejich cit anebo citlivost, každému podněcování jejich vášně. Nechtěl je přemluvit, ale přesvědčit. Nechtěl je podráždit, ale poučit. Šel do svého okresu a řečnil tam, — nikoli jak mínili jeho voličové, nýbrž jak mínil on. O poslanci vůbec měl představu vznešenou, — spatřoval v něm učitele, vůdce, rádce, pomocníka svých mandantů, ne pouhého posla. Třebasi choval hluboký respekt před vůlí a smýšlením jejich, trval na stanovisku, že poslanci jsou důvěrníci, že jejich věcí je, se usnášeti podle nejlepšího rozumu, podle dané situace a po uvážení všech momentů na taktickém postupu. Byl odpůrcem imperativního mandatu, zastávaje názor, že jest úkolem zvolenců, vydávati paroly, stanoviti direktivu, určovati směr a cíl a rozeznávati mezi dosažitelnými a blízkými a mezi vzdálenými metami a tolikéž rozeznávati mezi objekty možnými a žádoucími.

Vznikl spor, byl-li dr. Kaizl oportunistou, realistou, hlasatelem politiky etapové a t. d. Hádka ta je bezpředmětnou. Své credo neskrýval. Ani když jednalo se o princip. Ještě méně, jednalo-li se o jeho uplatnění, o positivní skutek. Naopak bylo zjevno celému světu, jak se dívá na politiku českou, na její výzbroj a výstroj, na její strategii, na její faktické provozování. Byl a priori pro politiku aktivní

a tudíž protivníkem plané negace, neplodné abstinence a pasivity, jalové fráse a prázdných hrozeb, vždy připomínaje výrok Lamartinův: Menacer sans trapper en politique, c' est se découvrir — v politice vyhrožovat a nespustit jest odhalovati svoje slabiny. Býti v každý čas pohotově, celou potenci vrci v příležité minutě na váhy a demonstrovat ad oculos, že tuto potenci nelze ignorovat jako nějakou quantité négligéable neb odstavovati jako drebeť, která nemůže býti nebezpečnou, nýbrž že je nutno s ní počítat a při každé operaci míti na ní zřetel — k tomu pracoval, na to naléhal, to bylo mu primum necessarium, kategorickým imperativem každé účelné, rozmyslné a přece rozhodné politiky české.

Nesejde na jméně. Zovme si to jakkoli, rceme, že byl realním, praktickým, utilitaristou, ba materialistou —, souhrn a výslednice všech predikátů těch splyne v ten rozum, že měl jasný zor pro skutečnost, že odvažoval správně a dobře sílu vlastní na jedné, odpor druhých na druhé straně, že svoje výpočty a plány nebudoval ani na písku ani do vzduchu, nýbrž na půdě konkretností, že si vždy kladl otázku: Co snese situace a co nikoli?, že politiku chtěl míti dělánu nikoli bez psychologie, ale bez chabé sentimentalnosti, která hledí do zadu a nemá zraky upřeny do předu, že znal pružiny a skrytá kolečka tradicionelní politiky rakouské a že činnost jejich pozorně a bděle sledoval, kontroloval a také paralysoval, že z proudů a protiproudů soudobých snažil se těžiti pro svůj národ a jeho posilu, že nelpěl na prohrané a ztracené posici, ale dbal, aby se vyhrála jiná, že nedíval se melancholicky na utržené zranění, ale toužil po jeho odčinění nejen úspěchem negativním, ale zároveň vymožeností, která má jádro a podstatu. Snad jeho individualitě, jeho bytosti, jak se vyvinula — také v jeho výchově byla stadia, byly fáse, byla období, také on nebyl petrefaktem, ale organismem, na jehož rost působily okolnosti, zkušenosti, celé milieu, ve kterém vyspěl od noviciatu parlamentního až po vůdce celého parlamentu, jakým pamatuji pouze hraběte Hohenwarta za celé éry hraběte Taaffa, — snad jeho šestnáctileté práci poslanecké a ministerské nejspíše hovělo by, kdyby řeklo se o něm, že byl positivistou a veristou.

To nikterak nedotýká se programu strany, k níž náležel déle deseti let, ani programu všečeského. To dotýká se jedině metody jeho uskutečňování. Program — sám jej několikráte formuloval ve volebních manifestech a v adresních osnovách — byl mu svatým. Neubral a nezapřel z něho ni písmene. Ani v příčině jazykové úpravy

v úřadech a soudech zemí koruny české. Není pravda, že byl pro systém jednojazyčnosti, který jest otcem postulátu po německém uzavřeném území. Opak je pravda. Nejen jako ministr, také když jím již nebyl, hájil práv českých menšin do krajností. Nikdy, opakuji, nikdy nepřipustil, aby čeština měla v Liberci méně práv nežli němčina v Táboře, a nikdy ani slůvkem nepřistoupil na jednojazyčnost oblasti, jak ji vymeziti chtěli Němci. Kdyby byl přistoupil na ni, kdyby byl svolil ke zrušení jazykových výnosů, hrabě Thun byl by snad — mám o tom svoje pochyby — ještě ministr-presidentem. Ale v ministerských konferencích a na vyrovnacích konferencích, prohlásil co nejrozhodněji »nikdy«! a pamětní spis proti jazykovým osnovám nynější vlády, kteryž akcentuje rovnost jazyka českého s německým, je z péra jeho.

A přece ke zpravodaji berlínské korespondence řekl, že Čechy a Němce dělí v otázce jazykové stěna co papír tenká. Neodvolal výrok svůj a nevložil později do něho nic, co v něm nebylo původně. Že smír v Čechách totiž byl by snadným dílem, jakým je protržení papírového listu, kdyby Němci v okresích převahou německých přiznali Čechům práva, jaká ti zaručiti jsou připraveni Němcům v okresích převahou českých. Víme, že vítězové němečtí nechtějí do svého »Deutschböhmen« pustit ani českého podání, nerkuli svolit, aby se česky vyřídilo.

Při tom byly jeho styky s voliči nejlepší. Byla mezi ním a nimi obapolná družnost, vpravdě vzorná, věru idealní. Kdyby taková zavládla všude! Bylo by jinak — líp pro celek. Spočívala na úplné, nezkalené a nezkalitelné důvěře. Když povolán byl do kabinetu hraběte Thuna, vzdal se podle tradice, v nejkonstitučnějším státě, v Anglii obvyklé, mandátu. Svěřili jej opět jeho rukám. Nedbali nízké, mrzké pomluvy malých lidí, že na prahu ministerské síně musí Čech svoji národnost odložiti. Toto votum jej blažilo. Po první řeči, kterou měl po svém propuštění v Karlíně, řekl: »Okřál jsem jako po lázni.«

Zrovna takovým bylo jeho postavení ve straně. Nikdy nehledal konfliktů. Naopak urovnával, kde se vyskytly, jsa vůbec letory mírné, vlídné, konejšivé. Také on cítil lidsky. Také jeho hrudí zachvívaly nevole a hněv, radost a jásot. Ale vše bylo u něho tlumeno, temperováno k jakési něžnosti, kterou jevil v rodině i veřejném působení, k jakési šetrnosti a snášelivosti vůči jiným. Láska k národu a vlasti, kteráž u něho byla vroucnější, třebas o ní nemluvil, než u leckoho, jenž vychloubá se jí co den na veřejném trhu, nebyla

mu nikdy záští ke druhým. Že ti nenáviděli a to netajili, nemátlo ho. »Nemusíme jich následovati ve špatnostech, nemusíme se pořáde dívati co dělá soupeř, — buďme lepší než on«, říkával. A jako mu záleželo na tom, aby český program nebyl znešvařen kalem z ciziny vydluženým — dal jednou dr. Luegrovi peprnou lekci o svobodomyslnosti české a německém antisemitismu — jako mu záleželo na tom, aby všichni ve státě přesvědčeni byli, že chceme jen svoje a nesaháme na právní državu ničí, tak záleželo mu též na tom, aby žádná příznivá chance nebyla utracena nebo promarněna námi, aby bez potřeby nebyl počet elementů nám nepřejících rozmnožován, aby v českém šiku parlamentním ustálily se kázeň, rozvaha, jednota, poslušnost ke příkazům doby a podrobování se jednotlivců heslům a povelům vydaným. Sám se vždy jim podčiňoval a podřizoval. Sám zachovával disciplinu nejpřísnější. Sám konal poslání své nejsvědomitěji. Vše to žádal od soudruhů. Pouhé smýšlení nepokládal dostatečnou kvalifikací pro zástupce lidu ve sborech zákonodárných. Smýšlení bez vědomostí a schopností je holý lán, jest úhor, na kterém nedá se zaseti — byl jeho soud.

Dalek byl vší ješitnosti marnivé. Zůstal skromným až do sebezapření. Byl rád a blažen, podařilo-li se mu to, a nechtěl býti za to velcben, ba často výslovně si přál, aby nebyl ani jmenován. Jemu šlo jen o věc a její zdar, nikoliv o zásluhu a proslavu svojí. Jak by jiný ministr na jeho místě se byl dal opěvati, když vymohl aktivování platů úřednických a jiných populárních věcí. Nebažil po chvále. Jemu stačilo vniterní dostiučinění.

Strázeň a chudoba, které zakusil v mládí a na počátku své pouti po chlebě, učinily duši jeho měkkou k utrpení a bídě. Byl štědrým a dobročinným a pomáhal, kde mohl. Když opouštěli jsme po skončeném zaň rekviem karlínskou basiliku, přistoupila k nám stará paní ve smutku a vzlykajíc pravila: »Pomozte, pánové, nebohé vdově! žila jsem z jeho milosti! kdo mi teď pomůže?«

Byl pravdomluvným, neohroženým a poctivým také nahoru. Bezpočtukráte, ať si byl již tázán nebo mluvil z odhodlání vlastního, s hlavou neschýlenou, s mužnou rozšafností a s celou otevřeností vyložil skutečnost a pravdu. Měl odvahu čeliti diktu, by se počkalo s platy úřednickými, až budou aktivovány důstojnické. Měl odvahu čeliti tlaku na neprodlené rozmožení loďstva válečného. Měl odvahu říci, že také v době mimoparlamentní ochota vlády v příčině vyrovnání s Uhrami má hranice a meze. Měl odvahu říci, že česká obstrukce musí přijít a že bude dobře, přijde-li a čím dřív, tím líp. Že musí přijíti z motivů psychologických a politických a že je

v zájmu státu a monarchie již proto, by žádoucí rovnováha v nich nebyla rušena sklonem a schýlením na jednu stranu, na kterou vše bylo stlačeno kapitulací před revoltou německé oposice.

Byl vyslechnut, pozorně vyslechnut — měltě řídký dar mluviti nejrázněji také v uhlazené formě a delikatní tonině — a nestal se neoblíben. Naopak. Byl ctěn, vážen, respektován. Neboť i za našich časů slovo Martialovo: »Principis est virtus maxima nosse suos,« je v platnosti za pravdu, kterou hlásal, doznal vděku, doznal uznání a rád byl viděn i když zvěsti jeho líbezny nebyly.

Tak se vysvětluje, že po své resignaci na ministerský portefeuille nepadl ani nahoře ani dole, že pozbyl jen atributů, skoro bych řekl insignií moci, ale prestige a moc že mu zůstaly jako málokterému ministru bývalému. V Rakousku neznám příkladu. Sám hrabě Taaffe po demisi byl mrtvým člověkem. Julian Dunajewski odešel do krakovského Tuscula. Dr. Herbst a Plener — o jiných ministrech německých nemluvě — prohráli partii dole i nahoře. Onen vypuzen byv z království musil utéci se do Vídně, tento před ostrakismem chebské komory uchýliti na výminek společné účtárny. V Uhrách jediný Tisza tak padl. Dnes, po deseti letech, je tak silným jako byl, když držel otěže vlády v rukách.

Dr. Kaizl byl a zůstal u koruny persona gratissima. Za své návštěvy v Praze císař dal to na jevo způsobem okázalým. Nebožtík byl tlumočníkem, přímluvčím, zastancem a vyslancem českého národa u dvora také v příkaznosti. Tam bylo rozhodnuto, že jakmile se ukáže možnost parlamentního zastoupení Čechů v kabinetě, bude dr. Kaizl reaktivován a dosazen v bývalý svůj úřad. Počítalo se s ním pro eventualitu nedalekou. Vědělo se to všude, že není spotřebován, nýbrž vyhlédnut k novým a velikým úkolům. V jeho ressortě prahli po jeho návratě. Nejen protože jim byl dobrým chefem, ale proto že rádi s ním pracovali, proto že věděli, že má — sám syn úředníka — srdce pro úředníky a své lidi a protože vědělo se, že jako ministr financí neměl tou dobou rovnocenného soka.

Byl živým mostem mezi lidem českým a vladařem a v roli prostředkovatele takového byl neocenitelným. V této funkci, která náležela k nejpamětnější a nejzáslužnější činnosti jeho, proto že plašila bludy o nás a našich postulátech, proto že mařila nástrahy a rejdy proti jejich splnění a proto že domohla se nejednoho resultatu positivního, dlouho bude nenahraditelným. Spojení je přeraženo — kým a kdy bude obnoveno?

Bylo praveno kdys o Rakousku, že se v něm málokdy co

děje v pravý čas a málokdo že je tam postaven na pravé místo. Tato diagnose, žel, ukázala se správnou také při dr. Kaizlovi. V době největšího rozvratu parlamentního stal se ministrem financí. Co mohl vykonati, jak mohl osvědčiti skvěleji ještě svůj talent, svoji nezmornou píli, svoje vědomosti, svoji obratnost a svůj všecek um a jak mohl vyniknouti velikými reformami moderními, kdyby se jím byl stal za poměrů normalních! Jemu však, horliteli pro nejliberalnější vzbudování representativního systému, souzeno bylo vlásti bez parlamentu a konati práci za něj. Jemu, který potíral zmáhající se snahu, potřebné vydaje opatřovati jen z daní nepřímých, připadl trpký los, zvýšiti berni konsumní. Vzal na sebe tento kříž a nesl jej, když bylo mu dáno ujištění, že bude to k nacionalnímu prospěchu jeho národa. Věřil a sloužil oddaně a vytrvale. Když v letě r. 1899 věci se chýlily k obratu a bylo vidno, že tento nastane, jak jen bude aktivováno rakousko-uherské vyrovnání, dán byl vládě pokyn, aby odstoupila před tímto aktivováním. »Toho neučiním,« rozhodl Kaizl na důvěrné poradě se svými kolegy, »já dostojím svým závazkům, třeba jiní svým nedostáli«. Děl a podepsal císařská nařízení, kterými zavedeny provisorně vyrovnací smlouvy. Již půl roku před tím, když kabinet postavil se proti jednostranným úmluvám s Kolomanem Szellem bylo mu praveno: »Uvidíte, co se stane. Sotva bude vyrovnání uherský jakž takž hotovo a cesta bude poněkud uvolněna pro národní otázku, budete obětováni«. »Vím, odtušil, ale vytrvám, dokud dovolí to národní čest«. A když o tu se jednalo, řekl: Pojďme. A řekl to dříve, dobré tři neděle dříve nežli se to čekalo.

Byl první český ministr resortní a bylo mu podati zkoušku spůsobilosti ne svojí ale Čechů pro nejvyšší místa ve státní správě. Tuto zkoušku podal mistrovsky. Přítel, nepřítel byli za jedno, že Rakousko nemá povolanějšího kancléře pokladu. Jakkoli tlačil na uklizení deficitu státních drah, fiskalistou nebyl. Přinesl do paláce Eugenova socialního, moderního ducha. Tím proniknut jak akciový jeho regulativ, o kterém dlouho ještě bude se mluvit a vždy s úctou k autoru, jeho výnos o zlepšení převodních poplatků, jeho zákon o zrušení novinového kolku a zrušení míst erárních. Zvýšení daně z piva o celých 50% zastavil. Akci k nápravě zemských financí zahájil a celou připravil. Četným kategoriím pracovníků státních platy polepšil, v práci polevil.

Doba jeho ministerského působení byla proň dobou ustavičného díla bez odpočinku a přestávky. Od časného rána do pozdní noci strávil v úřadě. Ni dne neměl práznin. Byl duší kabinetu hraběte

Thuna. To přinesly aktualnosti, věci to jeho resortu, to přinesla stupňovaná nevraživost proti Čechům a jejich okamžité posici. Na něj proto doléhaly všechny trampoty a svízele, na něj však zároveň mířeny všechny výpravy, útoky a nájezdy.

A přece, když vešel do sněmovny poslanecké zase jako prostý její člen, ani se Čechové shrnuli kolem něho, by mu demonstrativně tiskli ruce, nebylo žádné animosity proti němu nikde. Radilo se mu: »jeďte na jih, — jste upracován a Němci budou na Vás povykovat!« On však máchl rukou a pravil: »Ať si povykují — přestanou zas. A práce mě těší.«

Skutečně pohroužil se do ní co nejintensivněji. Byl čil a dobré mysli. Vší rozmrzenosti a trpkosti prost, přesedl z křesla ministerského na křeslo poslanecké. Beze všech rekriminací do minulosti a jen do budoucnosti hledě, jen na to pomýšleje, jen o tom přemýšleje, by se utvářila brzy zase lepší.

S úžasnou rychlostí a hbitostí, takořka hravě, stál opět v čele české delegace. Bezděky, ba ochotně svěřila se jeho vedení. Věcnými argumenty, vniterní silou svých výkladů získal si v ní dominující postavení. Oživl v něm. Naplňovalo jej nesmírnou radostí. Nikoli fysická moc jej rozradovala, nýbrž důvěra, porozumění, instinkt a intelekt. které projevovány pro to, co je nutno a co je prospěšno. Nikomu nevnucoval svých názorů, tím více se těšil, když přistoupili na ně také ti, kteří netajili se jindy námitkami neb odporem proti postupu, jím doporučovanému.

Ve vykonané české obstrukci spatřoval veliký moralní moment. Nepokládal maličkostí, ale silným coëficientem, že české poselstvo, čítající členů 60, ukázalo stejnou zdatnost, ochromiti parlament, jako 140členné souručenství německé. Ale mínil, že tento výkon uskutečněný postačil, aby byl momentem důtklivým pro časy příští, a po nových volbách jal se budovati pomalu situaci novou. Podán ještě důkaz, že osamotiti Čechy stejně by zastavilo stroj sněmovní, jako pokus, je zdolat. A když podán, když kabinet a strany byly donuceny jím, vyjíti Čechům v ústrety a tito uznáni nejen rovným, ale rozhodujícím činitelem a když dostavovaly se důsledky lepšího poznání toho, stál dr. Kaizl na výši diplomatického umění svého. Přiměl napřed Němce ze zemí českých, potom Poláky, pak celou sněmovnu jíti s Čechy a za Čechy. Ti diktovali pracovní program a parlamentní kalendarium. Tenkráte byl dr. Kaizl dirigentem parlamentu. Tenkráte vyrval vedení jeho vládě. Tenkráte skytalo se světu domácímu prazvláštní a zajímavé divadlo, kterak

jednotlivý poslanec, nikoli terorem, ale klidem, nabyl více vlivu nežli měl celý kabinet. Tenkráte poslanec, proslulý v německé obstrukci, psal domů list: »Kaizl vyzrál na nás, ale také nad zchytralého Körbera. Připravil Čechům postavení nejskvělejší. Udělal je, necelý rok po 8. červnu, kdy jsme je chtěli ušlapati svojí ciferní přesilou, pány situace«.

Nikdy nebyl dr. Kaizl větším nežli v květnu a červnu t. r. Kdo nebyl svědkem, s jakou pobožností poslouchala jej celá sněmovna, když mluvil o tarifech a vodních stavbách s jasností, znalostí, plastičností dokonalou, jak tatáž sněmovna, která v orgiích surovosti klesla co nejhloub, s utajeným dechem provázela věcný a přece poutavý obsah jeho řečí, kdo neviděl, jak po nich Wolf si vyprosil u něho poučení o některých detailech, kdo neviděl, jak tu stál, centrum, těžisko, osa sněmovny, neuvěří, jak vysoko stoupl tehdy.

S oné jasné výše srazil jej blesk před očima našima do věčné temnoty. Němi, marně hloubajíce, marně lkajíce stojíme vůči nevyzpytatelnému osudu. Hlavou víří nám směs otázek: Proč nám byl vyrván tak mlád, v plné míze a svěžesti, kdy mohl nám ještě tolik prospět, kdy nám ho bylo tolik potřeba? Proč? A jak nám bude bez něho, bez jeho rad, zkušeností, věhlasu, bez jeho přičinění a přispění? Není odpovědi na všechny otázky takové.

Co jsme s ním složili do lůna země, nelze vylíčit a vypsat. Čím nám byl dosud, nastínit a načrtnout, — o to jsem se pokusil. Ale čím nám mohl ještě být — pomyšlení to zvěčňuje smutek náš měrou nekonečnou.

Non diu vixit, sed totus. Tak je napsáno ve dvorním hradě vídeňském na památník císaře Josefa. Tak mohlo, tak mělo by se napsati na pomník občana Josefa Kaizla. Žil životem nejenergičtějším, nejdělnějším, nejintensivnějším a žil malému ale v nerovnosti trpícímu národu, žil cele, ba žil více nežli cele. Byl hyperantropos, nadčlověkem, jak muže takové zvali již staří Řekové a proto nit života jeho přervána záhy. Ano, není pouhým mythem antickým, je neodvratnou skutečností fakt života slavného ale krátkého . . .

Na pátek, 16. srpna měli jsme smluveno, že sejdeme se, jako často, k odpolední rozprávce o budoucí politice české. Měl o ní již určité představy. V pondělí stál jsem již u jeho mrtvoly vedle jeho mladistvé vdovy, které za několika nocí u jeho lože probdělých zbělela polovina její ebenového vlasu. Ve středu potom hodil

jsem na rakev, do hrobu spuštěnou, několik růží. Tady kladu na jeho rov pomněnku tohoto nekrologu. Psal jsem jej krví srdce svého.

* * *

Non omnis mortuus est. Zůstane nám nezapomenutelným. Nezůstavil politické závěti, ale jest odkaz jeho, který bude nám svatým. Je to zářivý vzor všeho života jeho. Zachováme nejvěrněji a nejvděčněji jeho památku, bude-li nám v trudných i světlých okamžicích příkladem, půjdeme-li jeho cestami a bude-li zahřívati srdce naše ona láska jeho, která byla tím hlubší, čím méně byla stavěna na odiv, a která zůstane nepomíjitelnou gloriolou jeho jména také tenkráte, kdy přijdou jiné časy a jiné generace.

Ve Vídni, 6. září. *Jos. Penížek.*

Za Sávou.

Lidové studie z okkupovaného území. Píše Jan Třeštík.

I.

Povaha lidu a vztahy rodinné.

Od úrodných nížin Posáviny, přes romantickou a pověstmi hojně obetkanou oblast Romanje planiny až ku pomezí Nového Pazaru na březích Limu, od chladné Driny až k bílé Dinaře, od svahův opěvovaného Velebitu až k úpatí mračného Dormitoru a k holým skalám slovanské Sparty — v jakém tu přepychu nakupeny krásy přírodní! Divoce rozeklané hřbety horských velikánů střídají se s rozsáhlými neb menšími náhorními planinami, hluboké rokle slouží za koryta bystřin, báječné ponory do útrob svých hltají celé proudy vod, po úbočí hor zajímavě pnou se zelené šumy, z jichž nitra zavznívá melodická cvírala čobanova*), v úkrytu nížin, pralesy vroubena, dřímají staletou idylu modravá jezera. Oslňující jest nádhera bosensko-hercegovské přírody. Ne bez příčiny nazvány jsou tyto země illyrským Švýcarskem, jež malebností svou v posledních letech vábí značný, stále rostoucí počet turistů z ciziny, najmě Francouze, Angličany a Němce.

V těch chladných roklích pod skalnými útesy, na horských planinách v pastýřských chatách, v klínu šumných lesů v kolibách proutěných a korou krytých, na břehu bystrých řek i po úrodných nižinách ve spořádaných vesnicích a městech žije lid, jehož dějiny,

*) Píšťala pastevcova.

způsob života, zvyky, obyčeje a písně nás naplňují obdivem. Národ, jenž v proudu staletí zažil tak pronikavé převraty společenské, jehož větší díl po věky úpěl v jařmu tureckém a v poddanství odpadlíků, zachoval si podnes podivuhodnou duševní pružnost k dalšímu rozvoji.

Po památném stěhování národů během šestého století vtiskli Bosně a Hercegovině již pevný ráz zalidnění kmenové slovanští, kteří až do třináctého věku spravovali se plemennými zásadami. Pozdější pronikavý rozruch v nábožensko-sociální otázce, osudné sousedství s rozpínavým fanatismem osmanským, jakož i rázovité, v předu vylíčené vlivy přírodní vychovaly pak do dnešní doby v území okkupovaném lid zdravý, vynikajících darů těla i ducha. Trpké zkoušky života vtiskly v rázovitou jeho povahu veškery vady i přednosti horského národa.

Bosňák i Hercegovec, ač jednoho jsou kmene národního, přec vývojem tělesným i povahovým jeví nápadné rozdíly. V úrodné Bosně při mírné námaze poskytovala půda rolníku vždy důstatek živobytí, žírné nivy pak hojnost pastvy pro jeho dobytek. K tomu hluboké lesy a celková malebnost krajinná vzájemně působily na vytvoření podajnější povahy, tělesné zaokrouhlenosti, ale zároveň statného vzrostu. Dnešní Bosňáci jsou většinou tváře snědé, vlasů a očí tmavých, zřídka černých neb jinobarvých.

Anthropologická pozorování prokázala, že vyznání náboženské nemá tu valného vlivu na různost stavby tělesné, ač srbský učenec Dr. Simo Trojanović ve svém díle »Srpske starine u Bosni i Hercegovini« (Bělehrad 1898) uvádí, že nejčistší typ shledal u vyznání pravoslavného.

Za to mohutné rozekliny Dinarského pohoří, jež v Hercegovině svými holými temeny až k oblakům ční, neustálé zápasy o denní chléb s chudou přírodou, častá nouze a po staletí neustávající běhy válečné zvýšily a utužily v Hercegovině mužné vlastnosti, které na nás tak mocným dojmem působí. Štíhlý jako jedle a statný jako bosenský buk, svalů ocelových, s důstojným výrazem v krásném jihoslovanském obličeji, jehož vrozenou hrdost zdobí orličí nos a bystré oko sokolí, — tak jeví se nám Hercegovec, pravý typ »junáka«, hrdiny.

Slovanské domorodé obyvatelstvo, k němuž po stránce národopisné a dějinné právem řadíme také bosenské a hercegovské mohamedány, šlechtí mnohé vynikající rysy charakterní. K opěvované chrabrosti druží se poctivost, úcta k rodné cti, obrana otcovské

víry a pověstná pohostinnost, jež stejně září z chaty chudého horala, jako od prahu statky pozemskými oplývajícího bega. Objektivnímu pozorovateli psychologie národní v okkupovaném území neujde dále ten sociální úkaz, že zvláště nezlomná příchylnost a vřelá obětovnost pro víru po otcích zděděnou jest zde neobyčejně vyvinutou ctností, která při známé houževnatosti lidu, jenž se zvláštní zálibou nadsazuje přednosti svého vyznání, spůsobila také temné stránky v historii Bosny a Hercegoviny po mnohá staletí.

Život rodinný po celé takořka zemi spočíval až do nedávné doby na zřízení zádružném.

Bosensko-hercegovská zadruga — podobně jako u ostatních Jihoslovanů — jest obrazem zajímavého socialního sdružení, které opírá se o svazky pokrevního přátelství a jehož vnitřní i vnější výkony jednotlivců řídí se odvěkými řády. V čele zadrugy stojí domačin či starješina, jenž rozhoduje o všech záležitostech rodinných; on určuje práci jednotlivcům, stará se o dům i role a uděluje povolení k sňatkům jednotlivých příslušníků. Starješina selské zadrugy v okkupovaném území není pouze správcem »zajednice« či společného jmění a soudcem v případných sporech mezi jednotlivci v rodinném sdružení, ale on jest též obřadníkem v náboženských výkonech. Všickni členové zadrugy jsou mu povinni zvláštní úctou, on zastupuje celý dům oproti sousedstvu, soudu neb jiným úřadům. Na štědrý večer koná zajímavé, tradicemi zachovalé obřady kol »badnjaků« (vánočních dřev) a na Boží Hod vánoční rozděluje »veselicu« (božíhodního pečeného beránka), z níž vyjímá plícku, aby dle rýh na kostěné ploše předpověděl osudy zadrugy v roce nastávajícím. Ve svatvečer před nedělí neb zasvěceným svátkem vykuřuje domačin kaditelnicí všechny místnosti v domě, řídí hromadné modlitby a při společném jídle sedá vždy pod ikonu (rodinný posvěcený obraz). V mnohých zadrugách uznává se svrchovaná moc starješiny v tom rozsahu, že týž v případu opětovaného vzdoru má právo neposlušného člena z rodinného svazku vyloučiti a zbaviti jej nároků na podíl ze »zajednice«.

V zádružném sdružení podle starješiny jako výkonní členové k obstarání běžných prací polních působí mužové dle svých schopností vždy jen dle příkazů domačinových. Úloha žen jest tu již zajímavěji rozvržena. Starješinova žena působí co »domačica« či vrchní hospodyně, jíž přísluší dozor na výkony ostatních žen v rodině. Další jest »maja«, žena, která jídlo upravuje; často přebírá tento úřad domačica sama, přibravši si k pomoci schopnou mladší ženu,

zvanou »kuvalja«. K těmto druží se ve svazku výkonných sil »stopanica« a »planinka«, z nichž prvá zabývá se poklidem dobytka a výrobou sýra v domácnosti, druhá pak koná tutéž práci v letních měsících na planině při volné pastvě skotu a bravu. Na »mladu« t. j. nejmladší do rodiny přivdanou ženu, pokud se nestala poprve matkou, připadají poměrně nejtěžší práce v domácnosti.

Těmito zádružnými svazky udržely se hlavně v odlehlejších, rušivému vlivu světskému méně přístupných krajinách rodinné obyčeje, hlavně zvyky ženitby a svatební obřady až dosud v původní takořka ryzosti. Významno jest pro národopis těchto krajů, že tu po celou dobu nadvlády islámu ani nevraživý turecký konservatismus nesetřel z těchto starobylých zvyků původní jich rázovitost. Litovati sluší, že v době poslední náhlým obratem společenských vztahů, jaký rakouskou okkupací do zemí těchto byl přiveden, mnohé dosud zachovalé a krásné lidové obyčeje šmahem za své béřou.

V záležitostech lásky hraje tu i pověra důležitou úlohu. Dívka bosenská s obdivuhodnou důvěrou očekává příchod významných dnů: sv. Jiří, sv. Víta a sv. Petra, aby z různých nahodilých úkazů přírodních seznala, kdy a kam se vdá. V předvečer sv. Jiří vyhrabe tři jamky podle sebe, které pokryje lupeny a označí pořadem čísly jedna, dva, tři. Nalezne-li následujícího dne v některé z nich spadlého broučka, soudí dle čísla jamky v kolika letech se bude »za draga vjenčati«. Jinde postaví v předvečer Gjurgjeva dne do země čerstvě utrhnutou kopřivu a následujícího jitra dle úklonu svadlé byliny hádá dívka na směr, v kterém bydlí souzený jí ženich.

Svazek manželský v Bosně a v Hercegovině v mimořádných případech dochází uskutečnění únosem. »Otmica« (únos) bývá pravou, kdy děje se proti vůli dívky a její rodiny. Příčinu k únosu podá často dívka sama, přijmouc současně od dvou nápadníků »obilježje«, dar zásnubní. Po prozrazení podvojných těchto pocitů dívky urychlí pak ten či onen nápadník únosem své právo na svazek manželský. Staré junácké písně opěvují často podobné události. Tak v »Ženidbě Senjanina Ivana« pěje se, že Ana, dcera bána Blagaje, přijala »zlatu jabuku« od Ivana a současně druhý zásnubní dar »slotinu dukata« od Novljanina Alije. »Lijepa vlahinja« rozhodla se ale pro prvního nápadníka, načež ji žárlivý Alija mocí unesl.

V poslední době střetly se již v Bosně a v Hercegovině romantické únosy se střízlivým zákoníkem trestním, který přísně stíhá

vášní zbujnělé únosce*) jichž silové převaze často propadá i nevinnost dívky. Vzdor tomu nalézá až posud »otmica« důstatek přívržencŭ. Celá řada únosů zatají se také po smírném zakončení, neboť domorodec velmi nerad svěřuje se cizinci o průběhu podobných obyčejů národních.

V některých krajinách, hlavně na horní Drině a v povodí Limu panují únosy z krajinné nevraživosti obyvatelstva. Osada Dobrunj, ležící ve vyšegradském okresu na hranici Bosny, Srbska a Nového Pazaru jest v tom směru pověstnou. Na »Velikou Gospu« (v den Nanebevzetí Panny Marie) koná se tu pouť, při které v dřívějších letech z pravidla dva až tři únosy se provedly. Obyčejně zachtělo se tu Bosňákům cizokrajných dívek, které ze sousedních zemí sem putovaly. Často končily »otmice« tyto krvavými srážkami, tak že pro veřejnou bezpečnost zapověděla vláda na nějaký čas Bosňákům navštěvovati tyto slavnosti. Z podobného zájmu krajinného těší se únosy dívek mezi Drinjany, obývajícími horní Drinu (mezi přítoky Pivou a Tarou až k ústí Koliny), pak mezi Završany, horskými obyvateli v okolí Čehotiny. Zde pro »otmice« zvoleny jsou od mužské mládeže četně navštěvované schůze lidové v obci Završi na »Ilijin dan«. —

Příčiny samotného únosu, či odvedení dívky s její vědomím bývají různé; buď materielní nedostatky, aneb překážky rodičů v lásce obou mladých lidí. V prvém případě odvádí si ženich dívku s její svolením sám do rodného domu, nebo ji unáší, aby ušel obvyklým a často citelným výlohám při nakupování výbavy nevěstiny, která dle starých zvyků hotovými se musí platiti. V horní Bosně udává se podnes zhusta únos i z té příčiny, když rodiče obmýšlejí provdati dceru za muže, jehož tato nejen nemiluje, ale mnohdy ani nezná. Tu pak oznámí případ vyvolenému milenci s prosbou, aby ji unesl.

V uvedený večer dostaví se momak (jinoch) se svými druhy na smluvené místo. Dívka, opustivši na to rodný dům bez rozloučení, připojí se k družstvu a odejde s ním do nového domova. Zvyk vyžaduje, aby dívka se svým milencem ani slůvka nepromluvila a proto kráčí obklopena jeho krajany a přátely. Jakmile četa

*) Dle výkazů ústřední trestnice zemské v Zenici dopravena tam od r. 1882—1896 dvacet jedna osoba, které pro násilný únos stíženy žalářem od 2—6 roků. Kromě těch jest mnoho osob, které pro únos aneb i pro pokus jeho trestány byly u krajských neb okresnich úřadů tresty menšími jednoho roku z toho důvodu, když při »Otmici» použily zbraně střelné.

dojde na místo, zasedne za připravené stoly, kde při zpěvu a veselí počne jídlo a pití. »Samodošla« (odvedená dívka), chtíc se prokázati hodnou a otmice vděčnou, posluhuje hostům, nalévá kávy a rakije, při čemž zvláštní pozornost věnuje budoucím rodičům. Potom uchýlí se na odpočinek pod ochranou nastávající »svekrvice« (tchýně).

Sotva se rozbřeskne den, spěchá starješina, do jehož zadrugy samodošlá se uchýlila, ku svému faráři, aby příhodu tu oznámil. Župník ovšem radí, aby se dcera vrátila k rodičům, a není-li to možno, přikáže, aby se ubytovala v některé spřátelené domácnosti, kde vyčkati má svatby.

Před okupací následovala dle národních obyčejů svatba ihned po únosu. Nyní nelze uskutečniti církevní obřad bez vzájemného dorozumění rodičů obou stran, neboť církevní správce farnosti neb parohije, jenž by požehnal sňatku podobnému, propadá přísnému trestu. Z té příčiny dbají župníci v prvé řadě toho, aby si únosce usmířil rodiče dívčiny. »Pomirba« tato vykupuje se často značnou částkou peněz, kdežto vlastní mír slaví se obyčejně teprvé za půl roku nebo až za rok po svatbě. Ku rodinné této slavnosti konají se dlouho před tím rozsáhlé přípravy; mladý manžel obětuje často kromě řady tučných skopců dva až tři voly, kteří na rožni upečeni, v širokém kruhu přátelském pojídají se s náležitou porcí různého pití.

V Bosně a v Hercegovině zove lid podobnou dívku, která samovolně s vyvoleným od rodné kuče odchází, potupným jménem: »samodošlica«, také »pobjeglica« neb »pribjeglica«. Proto samodošlica není u bosenských dívek oblíbena; svolují k ní jen v nejkrajnějších případech. Nevůli tuto jasně tlumočí národní píseň:

»Ó Ivane, vypros mne u matky,
nedá-li mne, — sama k tobě přijdu!
Však svou vůli přec se nechci vdáti,
byť bych matce šediny plést měla!«

Zřídka kdy v pozdější době dochází unesená nevěsta vřelého přijetí od ženichových rodičů nebo jeho příbuzenstva, z jehož středu často dostane se jí trpké předhůzky: »Da si bila čestita, nebi sama došla« aneb »sama si došla, možeš i sama póci«. Také lid o osudu podobné dívky obrazně pěje:

»Těžko selu*), kterým paša projde
i djevojce, která sama dojde;
prvé jitro už jí trpkým bude«.

*) selo = vesnice.

V dřívějších dobách, kdy děvy křesťanské zhusta věnovaly lásku mohamedánským mladíkům, následovala po projevu vzájemné náklonnosti z pravidla »otmica«, ale zvyky tyto čím dále, tím více berou za své, až znenáhla po celé Bosně vymizí.

Starožidovský obyčej, zvěčněný v bibli životní episodou Jakubovy služby u Labana za krásnou Rachel, nalézá v bosenském selu Štrpcích u Prujavoru novodobou svou obnovu. Zde chudý mladík, nemoha jinak dojíti ženy, nabídne se hospodáři k věrné 5—10leté službě za stravu a šat, načež po uplynutí doby té povinnen je hospodář oženiti sluhu dle předchozí úmluvy buď s vlastní dcerou neb s jinou dívkou a nésti sám výlohy se svatbou spojené.

V domácnostech zaráží našince podřízený stav ženy. Jest to účinek odvěkých zvyků orientu, že se tu na ženy pohlíží jako na méně důležité členy nejen rodinného, ale i celého společenského zřízení. Ženě ukládá muž většinu hrubých prací, což jest na ujmu jejího tělesného vývoje; jakmile se stane matkou, kvapem pozbývá krásy a stárne. Náklonnost mužů ke klidnému životu posud vylučuje žádoucí příchylnost ku pronikavější činnosti průmyslové.

Muž i žena v rodinném svazku jsou hrdi na četnou rodinu, zvlášť na mužské potomky. Bezdětnost pak bývá nezřídka příčinou nespokojenosti manželské. Zajímavou udalost z jižní Hercegoviny vypravuje Vuk Vrčević o ženě, jež pro zajištění potomstva v rodině i domácího míru, zřekla se dobrovolně štěstí manželského. Přivedla do domu mladou dívku, které svá práva na lásku mužovu ponechala. Sama pak bděla nad společným hospodářstvím a se vzornou pečlivostí vychovávala dítky, které z nového svazku mužova pošly.

V rodinách vede matka dozor nad dcerami, poučuje je o nejnutnějších výkonech v domácnosti, seznamuje dospělé s prací na stavu, sděluje s nimi způsoby zavařování šťáv bylinných ku barvě příze, poučuje je o výrobě obleku atd. Naproti tomu syn, jak povyroste, přidržuje se otce a následuje ho v jeho konání, přejímaje takto od něho tradice, v rodinách po předcích věrně zachovávané.

Bosensko-hercegovský lid lne s neobyčejným zápalem ku národním svým písním, v nichž jako na nezkalené hlati zrcadlí se ryzá povaha národa tohoto. Písní tlumočí Bosňák i Hercegovec svůj bol i radost, lásku i nenávist, však co nejdůležitější, v nich otvírá před námi překrásnými básnickými obrazy zdobenou knihu staleté historie rodné země. Věky přenesly se přes bosenské šumy a nebetyčné skály hercegovské, ale národní píseň zní v těchto krajinách dnes touže rázovitostí jako dříve; ona v nezkalené ryzosti

přechází jako pečlivě chované dědictví z dědů na vnuky. Vrozené básnické nadání Jihoslovanů mění na pohled všední příhody v zajímavé ballady, které po vzletné improvisaci guslarově stávají se majetkem celého národa. Právě Černá Hora, Bosna s Hercegovinou a Staré Srbsko svou staletou uzavřeností před rušivým vlivem západním vynikají bohatostí a krásou svých písní nad sousední země.

Písně lidu bosensko-hercegovského dělí se na dvě skupení: na »junačke pjesme«, které jsou epické povahy a na »ženske pjesme«, jichž podkladem jsou dojmy přírodní a milostné pocity. Epické písně jsou ovšem daleko četnější a vynikají též větší básnickou cenou, neboť skladby tyto jsou ozvěnou staletých bojů za svobodu vlasti a víry. Pravým dojmem působí, když přitlumeným hlasem přednáší je guslar při chvějivém tonu jediné struny primitivního nástroje. K tomu přispívá i malebná scenerie posluchačstva kolem skupeného, občasné pomlčky guslarovy, kdy sbírá v paměti látku k dalšímu ději a přirozený žár nadšení, který sálá z očí mladších členů společnosti. Tak v létě pod košatým stromem a v zimě kolem ohniště při chvějivých zvucích guslí opěvují se hrdinské skutky junáků, v nichž obrazůplnou poesií národní líčí guslar mládeži i dospělým slávu a svobodu staré vlasti.

Lyrické skladby národní jsou krátké a pestrého obsahu. Přednes jejich jest táhlý, recitativní, jenž rázovitostí svou vylučuje vůbec nějaký průvod. Svou vroucností a namnoze těžkomyslným nádechem melodie poutají pozornost cizincovu v míře zasloužené. Všecky takořka lyrické písně národa tohoto vznikají pod modrou klenbou nebes, v Boží přírodě, v níž Bosňák a Hercegovec tak rád prodlévá. Ve dnech svátečních shromažďují se za slunečního odpoledne křesťanské dívky v povýšených zahradách anebo na umluveném místě ve volné přírodě, kde prozpěvují oblíbené melodie buď jednohlasně neb dvojhlasně, prodlužujíce skorem každou slabiku v tremollu, jehož ozvěna táhle zmírá na úbočí okolních hor.

»Ženske pjesme« vybírají látku z různých udalostí denního života; mezi nimi růzností nápěvů vynikají svatební popěvky a taneční melodie »kolové«. Palma vítězná přísluší ale překrásným písním milostným, z jejichž jednoduchého obsahu textového a z vroucí melodie proniká moderní zlovůlí a licoměrností posud nezkalená duše horského národa. Z bohatého pokladu lyrických písní bosensko-hercegovských vybíráme tu některé pro vyznačení zvláštního jejich ducha melodického, ku kterému vine se tak často text prostičkého

obsahu.*) Nejobyčejnější zjevy přírodní nadchnou lovce v šumě neb pastevce na horské planině tak, že dojmům svým bezděčnou písní výrazu dávají, jak dokazují popěvky:

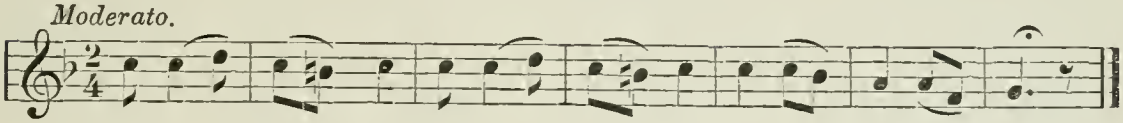

aneb:

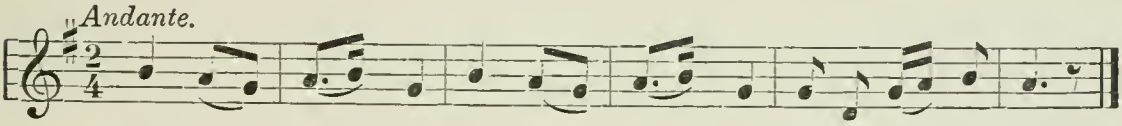

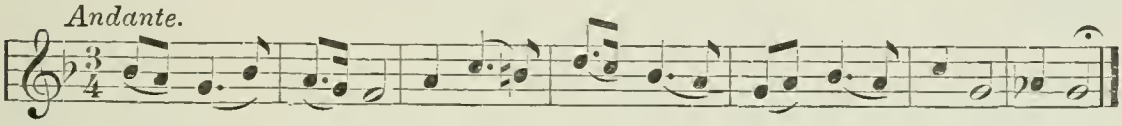

Podobnou náladu projevuje i následující popěvek svým rhytmem:

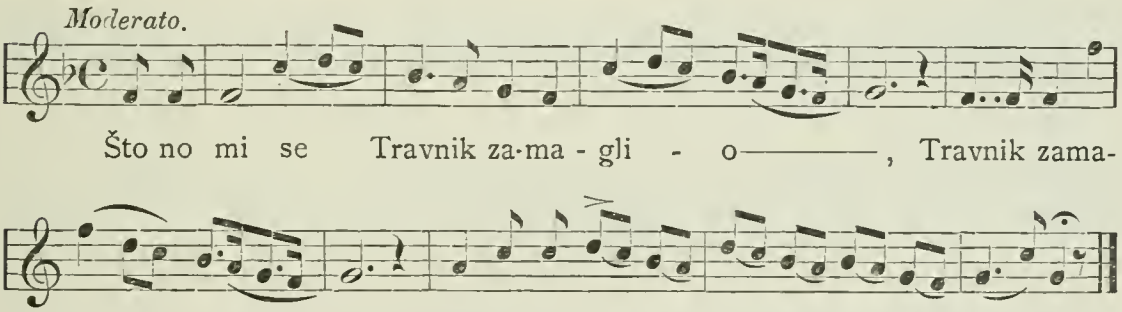

Jak dojemně mluví k srdci melodický lásky vzdech zarmoucené milenky:

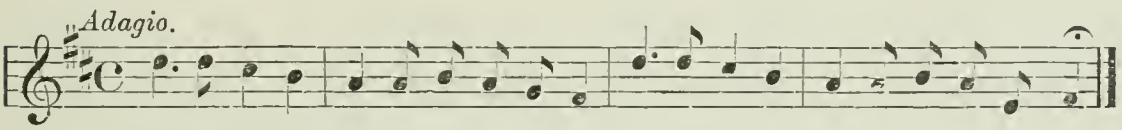

*) Písně tyto vyňaty jsou z Bosiljevcovy sbírky: »Album bosansko-hercegovačkih pjesama«, která vyšla nákladem knihtiskárny Lva Hartmana v Záhřebu. Aby prostota textu nebyla překladem rušena, ponecháváme písně v originálu, jenž na malé úchylky češtině dosti je blízký.

aneb touhou nyjící píseň hochova:

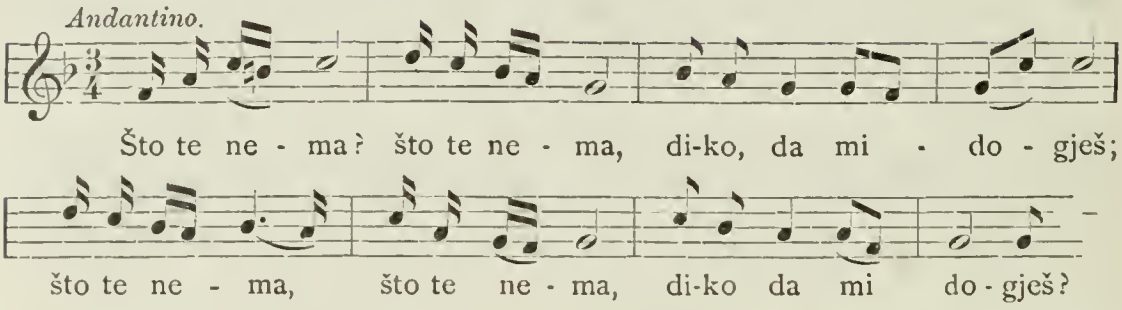

Spokojeným rhytmem již vyznívají písně vzniklé ze zřídla šťastné lásky:

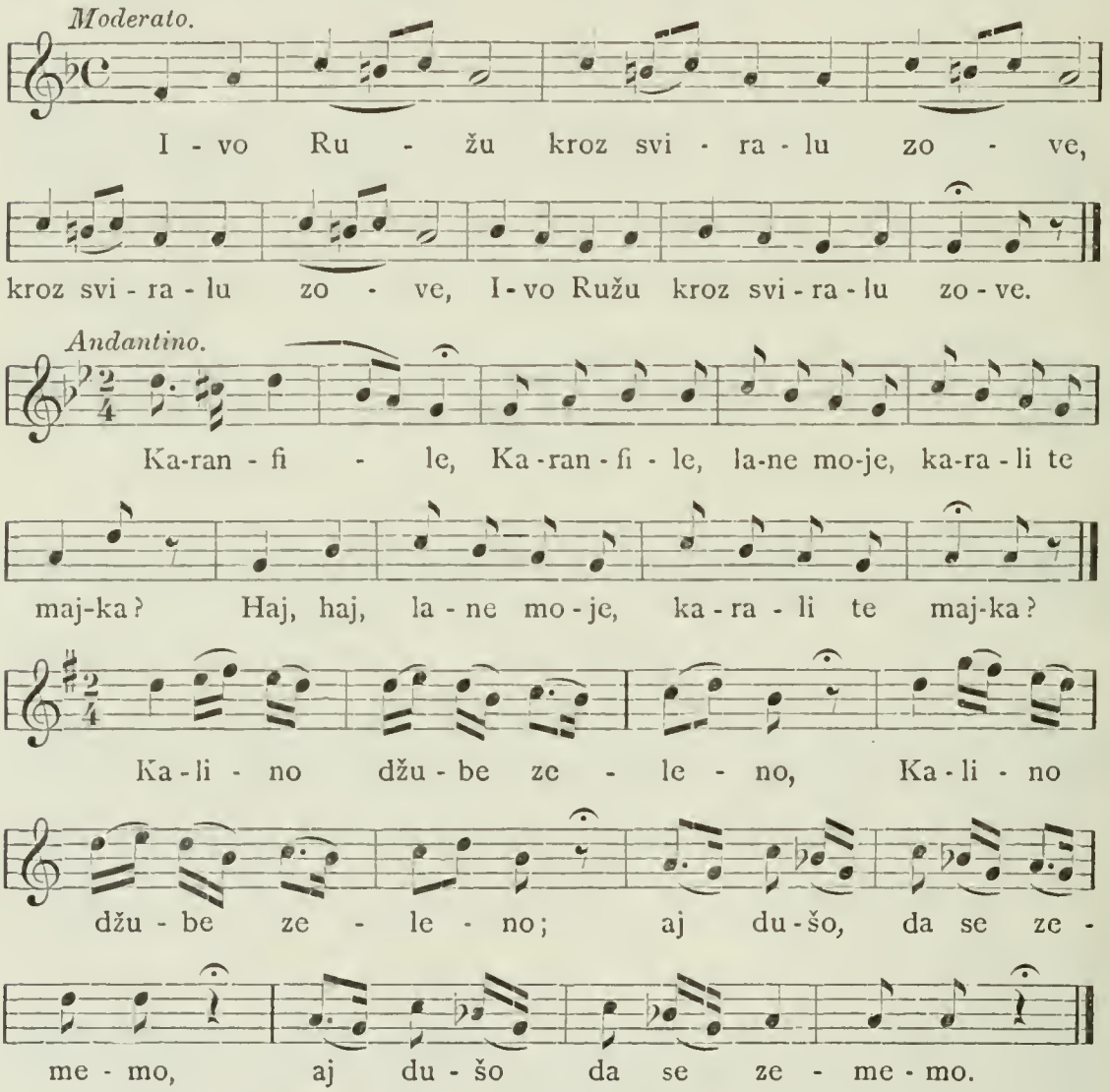

V bohaté řadě těchto písní nechybí ani žertovných motivů, na příklad:

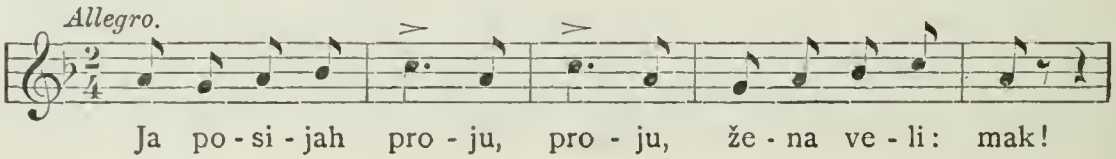

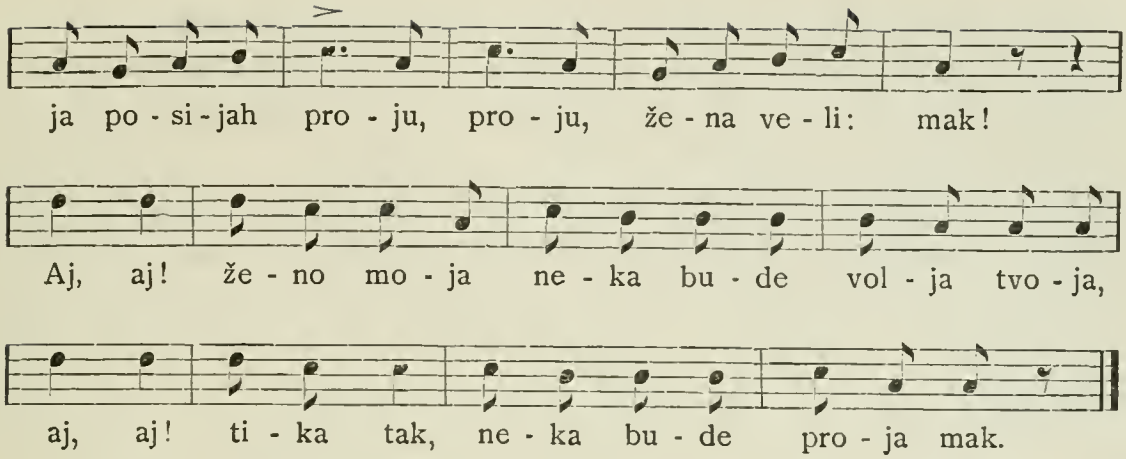

Připojujem ještě znárodnělou píseň novodobou, v níž žertovným způsobem obráží se vliv železnice na mysl lidu bosensko-hercegovského:

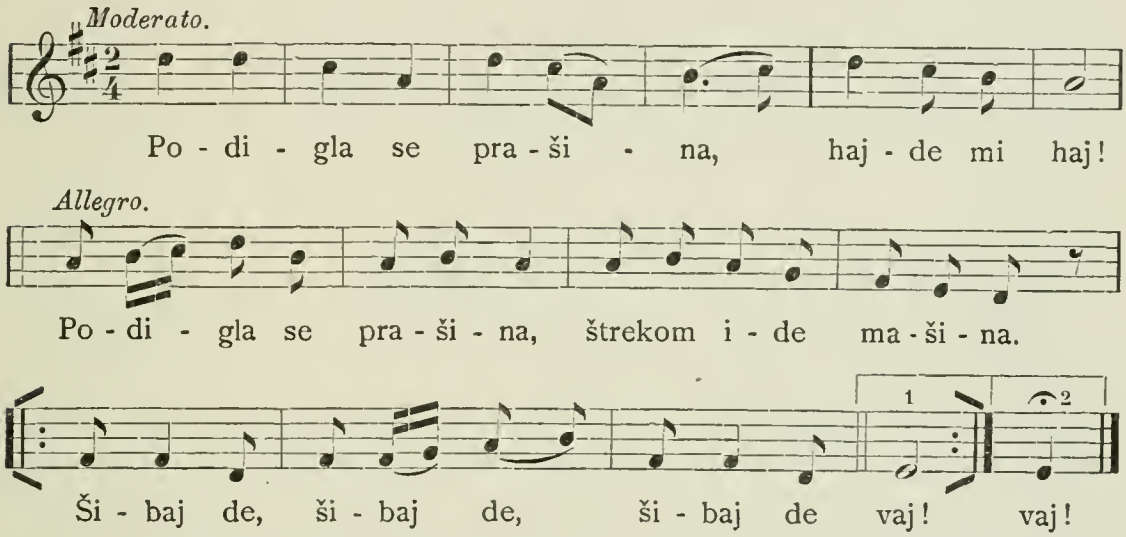

Vlastenecké vzrušení mládeže vrcholí při společenských schůzkách tančením oblíbeného »k o l a«. V Hercegovině předchází vlastnímu tanci, jako vyzvání, vhodná píseň:

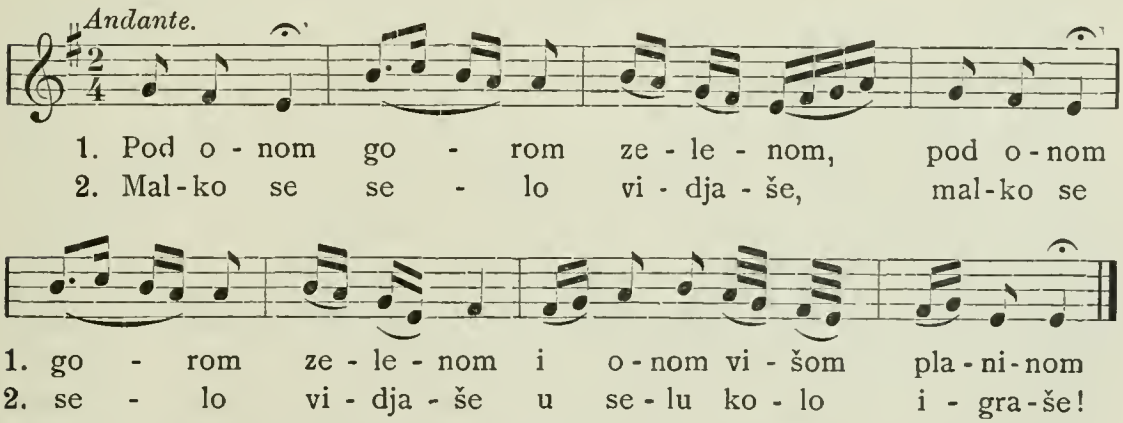

Popěvek tento předzpěvuje některý mladík zvučným hlasem a nastupuje do prostranství jako prvý tanečník. K němu řadí se

druhý, třetí a ostatní jinoši, načež se zápalem přistupují dívky a spojí se s tanečníky v kruh, jenž zvolna se rozvinuje při jednotvárné melodii, kterou hned na to primitivně složený orkestr vpadne do poskoku. Volný počáteční rhytmus zrychluje se v proudu živější melodie, poskok stává se ohnivějším, stále rychleji pohybují se řady, až konečně v zimničném chvatu, jako vírem neseni, ukončují tanečníci náhle zajímavý tento jihoslovanský tanec. Kolkolem při černé kávě a s čibukem v ústech klidně pozorují staří živé víření mládeže.

Při »glumovanju« národním pod širým nebem a na »sijelu« v době zimní provádí lid dosud mnohé národní hry, v nichž zjevnými rysy vystupuje duch národní, ona prostota mysli lidu horského, jemuž lehká osnova hry s jednoduchou výpravou v době odpočinku vedle zpěvu nejmilejší je zábavou. Jmenujem zde některé, jako: »hacija«, »dželepčija« (obchodník dobytkem od tureckého »džlep« = stádo), »paun«, »igra s vratilom«, »babe i čeda« a mnoho jiných, které vyžadují vždy součinnosti všech přítomných. S mnohými z nich s malou jen úchylkou v provedení shledáváme se i na Černé Hoře, což důkazem, že národní tyto hry od dávných časů jsou oblíbeny v celém Srbském národu.

Mezi mohamedány bosensko-hercegovskými zachovaly se v mnohých krajích hry, které poukazují na patarenský či bogomilský původ. Mezi ně náleží i hra »čarajce« z okolí jajeckého, která provádí se celým družstvem výlučně mohamedánské mládeže, jejíž vůdce se nazývá »did«, jak i Bogomilci zvali kdys svého starješinu. Čarajce provádí se počátkem pravoslavného Božiče (Vánoc) a svým provedením má jakýsi úmysl mravně zlehčovati posvátný význam těchto vynikajících svátků křesťanských. Podobný význam má hra »trubaljke«, kterou provádí rovněž mládež mohamedánská na Gjurgjev-dan a která má za účel ochrániti mahalu před čáry kouzelnic.

Svědomité svěcení neděle a svátků od dávných dob je zakořeněno v zemi. Ani ruka nehne se k práci a kdo v ten den není vázán nutným zaměstnáním domácím pod krov kuče, spěje do nejbližší crkve neb do tržního místa. Procházíte-li v podobných dnech »čaršii« (obchodní a řemeslnická čtvrt města), tu z koutů nádvoří, onde z otevřených oken »hánů« (zájezdní hostinec) ústy djevojek a mladých žen táhle zavznívá jednoduchý nápěv zádumčivých písní národních. V ústraní tomto o hladu neb skrovném zákusku, jaký z domova si přinesly, trpělivě očekávají venkovské ženy často celý den až do noci mužské příslušníky rodinné.

Památné udalosti vůbec venkovský lid okupačního území rád oslavuje náležitým jídlem a pitím. Tak stává se z pravidla na Božić, Uskrs, Krstno ime, imendan, rogjendan, nový rok a pod. K jídlu předkládá se tučný beran, na rožni pečený. Při významných udalostech, jako na př. na »krstno ime«, kdy veškeří příslušníci četné zadrugy se sejdou, zabíjí se také celý vůl, jehož pozvolné pečení na rožni trvá ovšem 24 až 36 hodin. Účastníci rozsednou se na zem kol upečeného zvířete, z něhož každý rukou urve kus masa, který zvolna pojídá. Za příkusek slouží chléb, řetkev, červená a bílá cibule neb okurky. Když spotřebováno čerstvě pečené maso, sáhne se k zásobám masa sušeného.

K tomu druží se pití vína neb rakije často v míře značné. Vlivem podnebí převládá v Hercegovině náklonnost k vínu, v Bosně k rakiji. Domorodec omlouvá tento občasný požitek opojných nápojů: »da se razveseli, da slagje jede i da slagje spava«. Ve dnech slavnostních z mnohé tak »mejhany« (krčmy) zavznívá prostonárodní:

»Vino pije Dojčin Petar
varadinský ban;
popio je sto dukata
sve za jedan dan« i t. d.,

čímž prostý lid omlouvaje jaksi vlastní náklonnost, poukazuje na pijáctví velikých pánů. Naproti tomu ovšem mudrosloví národní vyznívá mnohými varujícími pořekadly, z nichž »pij, brate, pij al' se neopij!« shodné je s naším příslovím. Velmi pěkné rázovité zdravice při společenském pití zachovaly se zvláště v Hercegovině. Host, jemuž domačin neb ravnatelj stola podá prvou číši, pronáší zdravici, která bývá často, ač improvisovaná, dosti dlouhá a vzletného obsahu. Přípitek pak obyčejně končí slovy: »ne bila nam prva ni pošljednja, nego sretna i čestita!«, k čemuž druzí hosté odpovídají »amin Bože!«

V poříčí horní Neretvy, na řece Rámě až k Fojnici a k Hornímu Vakufu, podnes naskytují se případy, že staří Bosňáci a Hercegovci střeží se úzkostlivě požívání masa a obmezují se pouze na stravu rostlinnou. Mezi lidem uchoval se pro podobné osoby urážlivý název »prtenjaši«. Zásady tyto připomínají životní pravidla starých Patarenců či Bogomilů, jichž střediskem byla právě krajina podél řeky Rámy, a kteří dle náboženských předpisů chránili se masa a pouze rostlinnou potravu požívali.

Zdravá tělesná konstrukce venkovanů bosensko-hercegovských vzdoruje obdivuhodně ničivým vlivům různých nemocí.

Z vypravování lékařů zemské nemocnice sarajevské lze čerpati mnohé doklady, které podávají jasného důkazu o vzácné houževnatosti tohoto lidu. Nejtěžší rány hojí se tu pravidlem neobyčejně rychle. Zvláštní jest ale odpor obecného lidu proti každé amputaci; na vzdor všem výkladům, že život celý je valně ohrožen, nedá nemocný svolení k operaci. Po všem namahání řečnickém a po výkladu odborném dostane se lékaři klidné odpovědi: »nedal jsi mi ruky ani nohy, tedy nebeř! Sám Bůh, jenž dal mi život, nechť učiní, co Jemu libo!

Venkovan i městský obyvatel Bosny a Hercegoviny celou duší touží po rodné kuči a krajinném okruhu domoviny. Již stavba domů děje se tu dle požadavku, aby »domačin« měl s prahu neb s pavláčky do okolní krajiny rozhled co možno široký, kterého v době odpočinku hojně požívá. V obdivuhodné příchylnosti své k rodné zemi podobá se lid tento horalům švýcarským. Hluboká láska k domovině jest mu tak mocnou oporou, že jen za nejtrpčích nedostatků stěží se odhodlá vlasť opustiti. Tato ctnosť šlechtí příslušníky všech vyznání v zemi. Proto v prvé době po okupaci, vzdor jistým usilovným agitacím, nápadným byl poměrně malý počet mohamedánů, kteří Bosnu opustili. Z těch mnozí záhy zpět se vrátili; příchylnost k rodné půdě byla tu mocnější fanatismu náboženskopolitického.

V úsudcích svých je Bosňák i Hercegovec nadmíru zdrženlivý; z vrozené nedůvěřivosti pronáší jen zralé myšlenky opatrně na jevo. Vůči cizinci neb vůči úřadu nikdy se nedá uchvátiti jalovou výmluvností. Prostá klidnost a vypočítavost jeho úvah jeví se nejen v řeči, ale i v onom dosavadním primitivním způsobu hospodářství polního. Bosenský sedlák po náležitém ocenění dosud panujících agrárních poměrů volí jen ten způsob zužitkování půdy, který je mu právě národohospodářsky nejvýnosnější.

Naproti modernímu soudnictví zachoval si venkovan bosenskohercegovský až podnes zvláštní volný náhled. Dle lidového názoru přestává všechna působnost zákona i rozhodnutí soudce tam, kde vzdor těžkým trestným zločinům sporné strany smířily se před vynesením rozsudku. Rozhněvaní rodáci a nejbližší přátelé přečasto vychrlí v hádce na sebe nadávky nejhrubšího kalibru, použije-li ale soudce snad správného, ač příkrého názvu proti jedné straně, již probuzen v soku ušlechtilý zápal pro čest rodné krve a okamžité smíření následuje.

Pěkný příklad této vrozené ctnosti národní podává jmenovaný již Vuk Vrčević rázovitým líčením: »Primjer nekadašnjeg suda v Hercegovini«. Dva bratři rozvadili se tou měrou, že mladší z nich hledal ochranu u tureckého kadiho, kde domáhal se soudního rozdělení otcovského majetku a potrestání staršího bratra za příkoří, jakého se tento na něm dopustil. Při úředním jednání káral soudce staršího bratra pro spáchané přehmaty a v horlivosti úřední nazval jej »zlikovcem« (zločincem). Výraz tento, pronešený ústy kadiho, více dokázal, než veškery předchozí prosby rodné matky. Oba na smrt rozhněvaní bratři padli si do náruče; žalobce stal se na to obhájcem svého bratra proti domnělému naříknutí soudce a sám za něho zaplatil pokutu předepsanou. Svorně pak dle slov národního přísloví: »do suda kao krvnici a od suda kao braća«, vraceli se oba do rodné chaty. —

Vzájemná ochrana i pomoc v nouzi jest u lidu bosensko-hercegovského vysoce vyvinutou národní ctností. Známá jihoslovanská pohostinnost září tu ryzím citem dobrosrdečnosti k nešťastnému druhu. V nynější době, kdy protivy ve smýšlení náboženském ztrácejí již vlivem klidnějších poměrů dřívější ostrosti, vyskytují se pozoruhodné případy vzájemné pomoci i mezi staletými protivníky víry. Ony doby, kdy bujel ještě život »junácký«, zašly upravením společenských poměrů a zaručením rovného práva všem vyznáním v zemi. Národní hrdinové, jimž po celý život byly domovem nepřístupné planiny horské a výlučnou činností boj proti nepříteli víry a uchvatiteli vlasti, již náležejí v obor lidových pověstí. Také na mnoze romantická živnost hajducká vzala nadobro za své; stojí nyní v přímém odporu s trestním zákonníkem. Činnost a skon »posledního« náčelníka bosenských hajdukův zanechaly mezi obyvatelstvem severovýchodní Bosny dosud živou upomínku.

Bylo to v letě roku 1885, když v četnických kasárnách v Janji, blíže města Bjeliny na Podrávině, jakýs venkovan klidně předložil strážcům bezpečnosti v šatu zabalenou, čerstvě useknutou hlavu Milana Nikoliće. Tento pověstný a v širém kraji obávaný náčelník lupičů byl rodem Srb z království. Opustiv vlasť přestoupil jednoduše hranice bosenské a usadil se v městě Bjelině. Zde otevřel živnost hostinskou, ale národní pořekadlo: »nije Srbin za birtaša a ni Švaba za gajdaša« (nehodí se Srb za krčmáře, jako Šváb za dudáka) osvědčilo se na něm záhy plnou měrou. Zanechav šenkýřství, stal se exekutorem berního úřadu. Brzy ale zpronevěřil úřední peníze a prchnul do lesů, aby se vyhnul zaslouženému trestu.

Ve spolku s několika druhy utvořil bandu novodobých »hajduků«, jejichž násilné skutky v Bjelině a v okolí, najmě po celé Majevické planině v severovýchodní Bosně, posud jsou mezi lidem obetkány romantickými pověstmi. Vzdor všemu úsilí úřadů zdálo se, že dopadení a vymítění roty té jest takořka nemožné. Venkovský lid poskytoval totiž hajdukům vítané útočiště při pronásledování a konal jim horlivě službu vyzvědačů.

Kdysi zavlékl Nikolić do lesů syna bohatého mohamedánského bega z Koraje, za jehož vydání požadovali lupiči vysoké výkupné. Obnos ten v pravý čas nedošel, za to vhodili hajduci nejbližší noci k otcově úžasu přes vrata do nádvoří kuly begovy odříznutou hlavu hochovu. Záhy na to rozešel se Milan se svými druhy; rota jeho, zbavena schytralého a od lidu obávaného náčelníka, podlehla záhy potom ve srážce u Amajlie přesile četníků a zničena nadobro.

Nikolić prováděl nyní hajdučení na vlastní pěst a provázen pouze svým sluhou, uprchlým vojínem od vozotajstva, množil bohatou již řadu loupežných činů. Zimničná činnost úřadův, ani pronikavá úsilí četnictva nebyly s to čeliti prohnanosti tohoto muže. V tu dobu spadá i odvážné přepadení nynějšího okresního přednosty sarajevského Plentaje, tehdy politického úředníka v Bjelině, jehož Nikolić teprvé po složení výkupného na svobodu propustil. Konečně přece stal se tento poslední brigant bosenský obětí ziskuchtivosti. Ulehnuv jednoho dne v lese k odpočinku, poručil sluhovi, aby konal při něm stráž. Sluha ale zastřelil Nikoliće ve spaní vlastní jeho puškou a handžárem mu uříznul hlavu. Tuto odnesl do blízké Janje do četnické stanice, aby tu došel značné vládní odměny, tuším 200 rakouských dukátů, jež vypsány byly na hlavu Nikolićovu.

Victor Hugo

ve světle překladů Jaroslava Vrchlického. (Studie literární.)

Napsal František Sekanina.

I.

Veliký otec, hlavní sloup a typický představitel moderního hnutí francouzského romantismu, podivuhodná hlava, na kterou v otázce uměleckého charakteru a všeobecných disposic snad nejvíce upomíná zjev našeho mistra, doznal v jeho překladové anthologii francouzské poesie největšího počtu čísel a velmi pečlivého výběru. Nebude snad beze vší zajímavosti fakt, že vydání »Básní

Victora Huga«*) je vůbec prvním literárním činem Vrchlického, po němž teprve následovala první sbírka původní (Z hlubin). K Hugovi vrátil se překladatel po osmi letech novou samostatnou publikací,**) věnovav mu už před tím řadu závažných stran v »Poesii francouzské nové doby«,***) později ve knihách »Moderní básníci francouzští« †) a »Z cizích Parnassů«,††) načež uzavřel svoji anthologii z něho novým samostatným dílem: »Nové překlady z Victora Huga«.†††)

V předmluvě ku knize poslední oznamuje překladatel, že jí končí a uzavírá vše svoje překlady z tohoto básníka vůbec. »Měl jsem původně v úmyslu sestaviti s básněmi, jichž překlady vznikly od r. 1874. až do doby dnešní, všecky v jednu velkou anthologii z V. Huga sestavenou chronologicky dle jeho sbírek básnických. Ale tu se ukázalo, jak málo se u nás čte velká poesie . . . « Ponechává tedy mistr z důvodů čistě vnějších dílo své rozhozeno ve zmíněných oněch šesti knihách, z nichž sestaviti jednotný obrázek mají za úkol přítomné řádky.

II.

Prvý zvuk jména Hugova na francouzském Parnasse těsně je sepjat s prvními počátky klíčícího romantismu. Nutno si uvědomiti z krátka několik význačnějších rysů tohoto kvasícího a vítězně rozbouřeného ovzduší, s cíli velikými, však dokonale dosud neuvědomělými, do něhož zapadl po roce 1820. Victor Hugo. Zárodek hnutí byl už zřetelný v některých knihách Chateaubriandových (Atala r. 1801) a dal se tušiti v přechodném klassicismu paní de Staël. Stále vzmáhající se potřeba citového roztoužení, expanse a šířka nálady třebas i na úkor ideovému prohloubení věci byly tu prvními vlašťovkami, které zvěstovaly novou éru. Chateaubriandův a hlavně pozdější Micheletův kult přírody vycházel už z těchto daných potřeb. Tím síla a poetické vzrušení našlo nových výrazů a odkrylo předmět, k němuž, jak už tenkráte bylo zřetelno, připne se v budoucích dnech plnou silou pučících prostředků.

I cizina přispěla svojí hřivnou k novému utváření se ovzduší.

---

*) Nákladem dra. Edv. Grégra r. 1874. Stran 150. (Poesie světové sv. IX.)

**) Victora Huga Nové básně. Nákladem J. Otty r. 1882. Stran 144.

***) Nákladem dra. Edv. Grégra r. 1877. Stran 350. (Poesie světové svazek XVIII.).

†) Nákladem J. R. Vilímka r. 1893. Stran 570.

††) Nákladem Bursíka a Kohouta r. 1895. Stran 222.

†††) Nákladem J. Otty r. 1901. Stran 156. (Světové knihovny č. 197—198.)

Goetheho Faust a díla Schillerova rozplameňovala. Mladistvý Novalis, jehož nešťastný konec zvyšoval v mnohém ohledu romantické zabarvení tvorby, dotýkal se přímo dychtících niter. Nevzpomeneme-li ani Španělska a Italie, kde mnozí rovněž připravovali půdu novým proudům (Manzoni), byla tu především Anglie se svými grandiosními jmény: Byronem, Scottem, Shelleyem a Coleridgem. Ti všichni s pohrdou všemocných souverainů odvrhují zbožnění zastaralých prostředků klassických, strhující silou svých temperamentů, poukazujíce na nové světy. To byl onen tajemný kout století, kdy doznal umělecký názor překvapujícího obrodu. Počínala dychtivá expanse lyrismu, velkolepý rozmach individuality po stránce citové vůbec a smyslové zvláště. Nastala potřeba řešení otázek zcela abstraktních, metafysických, universních. Tato abstraktnost sama sebou už zatlačila jaksi logiku a psychologii, uměle vyšroubovavši zájem o tajemné a dosud nezbádané. Prvním nutným požadavkem tu projevila se ovšem býti malebnost povrchu a úchvatná feerie.

Je známo, jak magicky působí na mysl něco velkého, však tušeného teprv a dosud ne plně prohlédnutého. Bylo tomu nejinak i zde. Jistý duch mystického opojení prosycoval hlavy těch mužů, kteří ve Francii znaveni rušností Revoluce, zvikláni, ba přímo oloupeni ve svých nejsmělejších snech, zbaveni uměleckého života salonů, počali se spojovati v kroužky. Jedna věc byla společna téměř všem jedincům, kteří byli vychováni v nejprvnějších letech století devatenáctého: rys určité bezstarostnosti, změkčení a zněžnělých náklonností, nutících k snění a k lyrickým rozmachům. Lesk vítězného Císařství tu přímo účinkoval. Zdaž nebyla tato nahodilá historická okolnost pro Francii a pro výchovu její prvních romantiků ve větší míře rozhodna, než se to vůbec připouští? — —

A do této doby spadá právě dětství a jinošská výchova Victora Huga.*)

*) Několik stručných dat životopisných: V. Hugo narodil se v Besançonu roku 1802. jako syn generála, s nímž jako dítě ještě navštívil Italii a Španěly. V Madridě ponechán byl docela po nějaký čas v klášterní škole. Většinu života ztrávil však s matkou ve Francii, kde v 17 letech obdržel cenu za kterousi z předčasně zralých básní. Když r. 1822. vydal své Ody, dostalo se mu Ludvíkem XVIII. ročního důchodu. Později zvolen byl pairem Francie a v revolučním roce 48tém čekalo naň poslanectví za Paříž. Téhož roku v prosinci byl však vypovězen ze země, do níž se vrátil až po 21 letech, r. 1870. V té době, ze všech nejrušnější, několikráte mění svoje politické přesvědčení a po třináctiletém odmlčení vrací se k péru, aby vytvořil kulminující díla básnická. U vysokém věku dochází klidu a zmírá v Paříži r. 1885.

Rok 1820. přináší »Meditace« Lamartinovy. »Básně« Vignyho objevily se z jara r. 1822. Tyto publikace tak typické a revoltující pro nové dráhy stávají se předmětem širokých diskussí uměleckých, nicméně nejsou dosud s to zaraziti pevného centra, z něhož by se paprsky romantismu vítězně draly do všech oblastí. Konečně debutuje dvacítiletý Viktor Hugo svými »Ódami«, které rázem si získávají pozornosti nejširších kruhů i samotného panovníka a jsou příčinou vzniku skutečné školy romantické. V saloně Nodierově scházejí se členové prvního »Cénaclu«, Lamartine, Hugo, Vigny, oba Deschampsové vedle celé řady jiných, na které pozvolna a postupem dnů přenáší se neviditelně robustní a životný vliv Hugův. Netrvalo dlouho a tento tak záhy slavný mladík, plný vervy a uměleckého ohně, strhuje na sebe praporečnictví romantismu. Bystřina provalila se několika směry najednou.

III.

Ihned jakmile se Hugo objevil, rozvířil zájmy širokých vrstev. Jeho debutní »*Ódy*« r. 1822. daly proniknouti duši velmi složité, prosáklé dosud oparem klassicismu, však rozpínající se z úzkých kolejí dosavadního světa v daleké obzory. Báječná skvělost a silný rhetorický pathos zahlaholily z »Ód«. Z jadrného výboru této knihy, jejž nám Vrchlický pořídil, seznáváme základní její struny. Je to na prvém místě opěvání lidstva a jeho historických osudů. Básník staví se tu na vysoký kothurn božského pozorovatele, jehož orlí zrak sahá v dalekou minulost. Neraisonuje, však kreslí. A jeho štětec, smáčený v oslnivých barvách, má nesmírně široký tah a smělou linii. Dějiny lidstva vyrůstají mu v báječnou bytost, která jest jejich duší, neviditelně řídíc jejich běh. Všemocné Fatum tu dominuje v bouřící vřavě:

— — a slepý ten, kdo mní, že tužby jich a hoře
jsou pouhá větrů hra a pouhý příboj vln!

(Dějiny I.)

Však hned je tu svět antický. Tam obepjal Hugo svět celý, tu pouze jistou jeho část. V básni věnované nerozlučnému svému druhu Ulrichu Guttinguerovi (Šťastný), ve »Zpěvu areny«, »Zpěvu cirku« a »Svátečním zpěvu Neronově« vyniká ona báječná virtuosita a pompósnost slova, které je tu Francie ponejprv užaslým svědkem. Skvělost, třpyt a živý rozruch zmítaného sem tam postřehu, tu hasnoucího v sotva započatém náběhu, tu znova se objevivšího ve změti jiných a sesilujícího jich symfonii připadá jako hra velkolepých ohňostrojů. A vše je tak živé ve svých protikladech

a kontrastech, ta nádhera hořícího a sesouvajícího se Říma, líbaného plameny a praskajícího do křiku lůzy, že těžko soustředit dojem. A nevíme, čemu se více divit: zda síle volených slov a jich brillantnímu kaleidoskopu, jímž bez velké upřímnosti — ten nedostatek je tu patrný — docíleno tak překvapující barvitosti, či oné rozháranosti a zdánlivé nesrovnalosti jednotlivých postřehů, mnohdy účelně kontrastujících, které přec jenom na konec tak suggestivně se uloží v naši jednotnou představu!

Já Rómu zapálil, by z rumů nová vstala,
by podlé křesťanství svým pádem pochovala —
ó, vizte jeho kříž, jak padá bez moci!
Jak nenávidím jej! kam dech můj sáhnout může,
smrt budiž křesťanům! Ted přineste mi růže —
jest vůně růží sladká, otroci!

(Sváteční zpěv Nerona.)

V »Ódách« je na první pohled patrna veliká rozmanitos, obrazů. Pro každou představu vynalézá tu básník více méně skvělé přirovnání, symbol, metaforu. Chce-li podepřít klesající duši přítelovu zmrskanou bojem, píše a rozvádí široký obraz orla a jeho nebetyčných vzletů. »Vám orlům svědčí boj!« volá pak v zanícení a cítíme v posledních verších, jak sám s sebou je spokojen a jist výsledkem svého příměru. Ten verbalism má sílu přemluvit a násilím, alespoň v okamžik, i přesvědčit. A nejinak mluví-li k srdci milenky. Ač tu pozorujeme už daleko užší splynutí a větší vroucnost na úkor slovní zvukomalby. Slovo se tu taví v jakési dýchavičné, nenasycené touze, dotknuté bolestí a obávající se nenadálého konce. Mnohde mocný vliv bible se jeví ve stavbě slovního apparátu, však ještě víc ve stavbě obrazu. A zase ta zvláštní, jiskřivá a přece jen správně dynamicky vypočtená roztříštěnost hlavní idee, v tisíce jisker rozbité, ale neviditelnými nitkami přece jen k celku upjaté a životně působivé.

Mezi šestnácti čísly, vybranými z »Ód« a »Ballad« je zvláště jedno, které je příliš typické této básníkově periodě. Myslím totiž ódu »Na zříceniny Monfort-Amaury«. Hugo jí předeslal motto z Vignyho. Poslyšte:

Hle, vizte, v šeru potají
zdi kláštera se zvedají,
a velký černý val,
kde druhdy bydlel král!?

Tak zpíval Vigny. Jaký mocný a široký kontrast však vzdouvá se v rozpjetí Hugově!

Vás, ruiny, mám rád! Však přece nejraději
bych v stínech vašich dlel, když zimní větry znějí
v klenbách se řitících ve smutném ohlasu!

Slyšíte onen pathos? Jím asi nejpádněji bude charakterisováno básníkovo mládí v prvních jeho lyrických rozletech. Vehementně pučící mízy nutily k těmto rozmachům. Projev života, kterým se pohnou náhle tyto zříceniny v očích poétových, jejich římsy, štíty i cimbuří, šťavnaté svlačce a udrobující se kaménky jejich valů, jak je tu význačný! Je známo, k jakým výsledkům dospěl v tomto ohledu pozdější Zola ve svých lyrických passážích. Dovolíme si tvrditi, že mladistvý romantik Hugo položil mu zde základ.

Victor Hugo nebyl básníkem ballady. To, co zde v krátkosti řečeno a co živě plaiduje pro ovzduší ódy, stojí v naprostém odporu s požadavky balladickými. Vyžaduje-li tento druh básně jisté sevřenosti, zhuštěného jádra a stručnosti, nemůže hledati porozumění u jedince tak bohatstvím kypícího a široce se vyjadřujícího. Lyrický tok a pompésní verbálnost básníkova mstí se tu krutě. A tak vzdor tomu, že Hugo cyklus ten nazval prostě balladami, nemůžeme mu přiznati oprávněnosti, leč v jediném bodu: v otázce vnitřní idee, která ty básně oživuje. Báseň »Babička« je tu více než markantním toho dokladem.

IV.

Po prvotním vydání »Ód« vracel se básník ještě několikráte ku sbírce, aby ji upravil definitivně. Nebyly-li tyto změny a doplňky příliš význačny v otázce nových poetických stránek autorových, uchvátila a vzrušila kniha »**Orientalů**«*) r. 1827., z nejbujnějších, takřka z nejrevolucionářštějších ve smyslu uměleckém, které zplodila romantika. Touto knihou se Hugo postavil hrdě a ostentativně na špici nové školy. Téhož roku již odvážnou předmluvou k dramatu »Cromwell« stanovil program romantiků, rozvinuv jejich prapor přes celý vesmír a zahrnuv jím světlo i tmy, hnus i kal vedle květů a pučících teprve poupat. »Orientaly« jsou částečnou splátkou toho programu: Hugo sahá tu v nejhlubší šachty lidského nitra, kde koření zápasy krutých vášní. Až dosud vyhýbali se básníci těm hlubinám. Romantismus je odhalil. A tak v rámci hodně exotickém, ovanut mlhami Orientu, vystupuje nám ve sbírce život člověka ve vší své kráse a poetičnosti, snu a dobrotě, ale i ve vší výhni brutality i animalní zuřivosti. Je vidět na první pohled, že báječný

*) Hugo vydal před tím román »Han d' Islande« (1823) a drama »Cromwell« (1827) s pozoruhodnou předmluvou.

přepych slovní, křepkost a slunný třpyt veršů, sepjatých neslýchaně zvučnými rýmy a rozhozených v podivuhodné sloky, nebyl tu pouze hříčkou básníka, ničím nepodloženým rozmarem jeho vůle, ale skutečnou potřebou, v níž se vtělila jeho láska k Orientu. Mělť pro tuto lásku i svoje důvody. Dětská obraznost, rozpučelá za jeho pobytu ve Španělsku, bude tu asi embryem. Ale vznícená fantasie bujného mladíka dala vypučeti z toho embrya světu ještě slunnějšímu, bohatšímu a barvitějšímu, naplnila jej představami polobájných bytostí s polobájnými vzněty a tak stvořila rovněž polobájný Orient, do kterého přesadila několik všelidských zájmů a několik časových otázek. Jedině tak dovedeme si představiti toto ovzduší, jen málo realistické a hodně přesycené barvami.

Studium Orientu předcházelo. Vidíme to bohatě na některých číslech, kde typ Turka či Araba se má zalesknouti naší představě. Tak jednou z nejsytějších na potřeby čistě lokální je »,S bohem arabské hostitelky«, kde v tak vroucí formu je ztavena orientalní pohostinnost, láska k určitým předmětům a lokálně samorostlý morální názor . . . Je tomu nejinak i v krásném básnickém obrazu »Lazzara«, kde umělou volbou slov i obratů podařilo se mimo to docíliti neobyčejně živého dojmu, jenž illustruje takměř křepkou chůzi Lazzařinu. Ale i jistý druh národní psychologie je tu zachycen. Tak na motiv pohostinnosti zahrocena je pointa básně »Šejk a zloděj«, kde zloději při činu lapenému dostává se darem bohatě zlatého hávu, turbanu a jiných darů jen proto, že vzpoměl si okradený, jak kdysi byl zloděj hostem jeho děda! (Zde mimochodem poukazuji na zmíněné už nadsázky). Anebo všimněme si »Derviše«:

Jel Ali okolo — rtů tisíc »Allah!« dělo —
až k nohám Arnautů své každý klonil čelo,
tak v bázni se mu každý pokořil;
v tom derviš předstoupil, muž starý, mračných tahů,
a davem k pašovi si mocně klestil dráhu,
jal koně za uzdu a hovořil:

Ali Tepeleni, ty světel světlo boží,
ty první v divanu, ty, jehož moc se množí
dnem každým nad mořem i nad světy,
ty vojska vezíre, jejž poslouchá loď mnohá,
tys padišaha stín, který je stínem boha —
a přece jsi jen pes a prokletý!

A teď chrlí se řada obrazů, jeden černější druhého, v nichž klidně naslouchajícímu pašovi vrhány ve tvář největší urážky a prorokován mu nejbídnější konec. Je tu plno antithes a kontrastů,

jimiž básník dociluje mnohdy velkého účinu, jak už na hořejší ukázce patrno. Čekáme náhlý výbuch hněvu — však básník kreslí obraz do konce a ještě rozvádí, aby tím větší nahodil kontrast:

Měl Ali skvostný pás s dlouhými pistolemi
a palaš visel mu z pod kaftanu až k zemi,
na dýce slunka zlatý paprsk hrál —
I nechal derviše, až skončil. Dlouhou chvíli
pak svraštil snivou skráň — hle již se s koně chýlí —
a v tichém usmání mu kožich dal.

Turek poklonil se Fatu. To vše je v rukou jeho. Není dobře vražditi toho, kdo mu Je připomíná, byť i nejhoršími slovy . . . . A tak nezbývá romantiku Hugovi, než aby podškrtnul tento rys Orientala zvýšením a nasázkou. Ne pouze minout a zapomínat, leč i obdarovat.

K této stránce »Orientalů« druží se i jiná, která, tuším, je přímo inspirována četbou Byrona. Myslím onu, kde básník čerpá látku z bojů o samostatnost Řecka a kde z této myšlénky užší přechází potom na pole všeobecnější. Zařadil bych sem »Hlasy serailu«, »Mufti svolává k válce«, »Ztracená bitva«, »Strž« a snad i vzdálenější poněkud »Píseň pirátů«. V těch slokách je sice méně oslnivosti a méně hříček, ale báječné množství zápalu. Není tu oné bouřné dynamiky, kterou se zachvívají Byronovy analogické passáže, ale co obrazů, které křičí a bouří! Blízký tomuto ovzduší je i velkolepý roj obrazů a vidin, nadepsaný »Oheň nebes«. Zde se to vlní pravou záplavou nejrůznějších citů a vnějších postřehů. Tou měrou jak tajemný mrak, jenž je tu básníkovi vykonavatelem osudu, letí nad různými kraji, kde různých vin moře se kupí, tak napomahá těm vidinám i různě vzbouřený verš: tu zpívá tiše nad obrazem koupajících se černoňadrých děv, tu sytěji se vlní nad večerním vzhledem zvlněných polí egyptských, dusně se vleče nad vyprahlou pouští. Ale jak se ten verš náhle pozvedá, jak vypíná svůj relief a jak soptí svým nahromaděným obsahem, když báječný mrak se zastavil nad panoramatem Sodomy a Gomorrhy. V tomto čísle ukázal překladatel snad nejlépe svůj veliký zachycovací a zpodobovací talent — — Je něco podobného a neméně význačného i v básni »Džinnové«. Orientálští duchové mocí za tiché noci kdes přiletují z dálek. Básník počíná tímto velebným stavem ticha:

Přístav, zed,
mrtvých dům,
vše spí ted,

pláň i chlum,
ocean;
větrů van
zkolébán —
nikde šum . . .

Pojednou však něco se pohne. První příznak blížících se duchů:

Ruch vznik dole
tichým vzdechem — —

Básník rozšířil verš o slabiku — sotva je cítit ten jemný rozdíl. Ale šumu přibývá:

Nejtenší hlas vznik
jak rolniček ton — —

Zase o slabiku víc — — Však poslyšte jen:

Nový ruch a stony —
echo zní v tom hlase — —

A kousek dále:

Bože! To hlas truchlivý
Džinnů! Jaký lomoz jich!
Pryč jen v poplach bouřlivý
ve stín schodů hlubokých.

A o kus dál:

Už jsou tady! dobře zavřete
síň, kde chcem jich bouři vzdorovat! — —

Ale Džinnové řádí už v domě:

Pekla ryky, hlas, jenž vyje, sténá!
Hrozný dav hnán větrem letí z dáli!
Nebesa! Má chatka opuštěná!
pod jich letem zdi se chvěti zdály.
Upí a se kloní můj dům chudý
jako strom, jenž vytržen je z půdy,
jak list suchý, v podjeseni rudý,
tak jej vítr v jejich davu válí!

A tak ještě chvíli se přizpůsobuje forma řádění Džinnů, pak se vrací v bývalé koleje, tichne a úží se s tichnutím odlétající kohorty duchů, načež skončí vše klidem jak začalo:

Naslouchám,
jejich tlum
zmizel — kam?
Ve klín snům.
V jeden ráz
ticho zas
a již zhas
ves šum.

K těmto a podobným číslům v prvé řadě odnášela se asi věta Sainte-Beuvova, že »Orientaly« působily hlavně kouzlem formy, najmě virtuositou svých slok a rýmů.

V.

A teď náhle veliký skok! Básník počíná vcházeti ve střízlivé koleje životní. Vysněný žár, jak jsme viděli, jen z hruba odpovídající životu, hasne ve svých vysoko šlehajících konturách tou měrou jak se jeho plameny prosycují poznenáhlu chladem a tvrdostí všedního žití. V následující básnické sbírce Hugově, v »**Listech podzimních**« (Feuilles d' automne*), které vyšly r. 1831., patrna je už veliká změna, které jeho duše podlehla. Obrat, k němuž došel jednak filosofováním, jednak shodou životních okolností, charakterisován je předně už změnou politického smýšlení: z krajního přívržence domu Bourbonských stává se poznenáhla republikán. I kořeny náboženství se bortí.

Pochyby a nedůvěra dřímají v jejich spleti. Je to doba pozvolného obrodu vnitřního, kdy vše se mění, přivozujíc tiché smutky, záchvaty touhy po samotě a melancholii. Tato melancholie splývá nad knihou jako lehounký, vzdušný závoj. A protože zmíněná doba převratu bývá i nejvnitřněji cítěna a sama sebou nutí k upřímnosti svou negací a k rozumování svým smutkem, budou »Listy podzimní« sbírkou upřímnou a přirozenou, snad z nejryzejších knih básníkových.

Sladké kouzlo rodiny a přírody ji ovívá. Básník se opíjí pohledem na své děti, k nimž cítí neskonalou lásku. Už v předcházejících sbírkách byl místy patrný ten překrásný rys lidské jeho bytosti, s kterým se v tak neobyčejné míře setkáme ještě později . . . ale zde vzrůstá už na prvek typický. Miliskuje se s růžovými sny budoucí svojí slávy (Ó, velká je to věc . . .), zpívá o kráse očí své ženy (»Vidět v lázni bez závoje . . .«, »Mladé ženě«), mluví o útěše náboženství (»Trappistovi v Mailleraye«) —: ale pohled na dítě přivádí jej v extasi. Cítíme to ihned ve verších, jak odhazují vzdálené obrazy, stávajíce se upřímnějšími, bližšími a bezprostředně prostými. Svými ústy i očima i srdcem přissává se k němu básník, aby je celé, s tělem i s duší, pojal ve své sny. V těch okamžicích dostupuje Hugův verš velké vroucnosti:

Jen, probůh, nebeřte — cit vám v tom zabrání —
svit slunce obloze a děcka usmání
básníka srdci, když má pěti!
(Ó, nechte děti jen . . !)

*) Do této doby spadají: román »Notre Dame de Paris« (1831) a dramata »Hernani« a »Marion de Lorme«, obě přeložená Jaroslavem Vrchlickým.

Anebo:

Ó, Pane, nedopusť, a ušetř mi ten žal!
Kéž bratr, přítel můj, ano i nepřítel
by vyváz' bez pohromy,
by nikdy nespatřil bez květu v létě sad,
úl bez včel bzučivých a klec svou bez ptáčat
a bez dětí své domy!

(Jak dítě objeví se . . . .)

Děti, toť jeho radost i útěcha, jíž řeší v konec všecky své filosofické nesrovnalosti. Jinak prchá básník do přírody. Tam dlouze se zamýšlí, aby pozoroval hory a jejich grandiosní srázy, moře v klidu i odboji, krásné a nádherně ohvězděné oblohy večerů. Bože, co je v tom krásy! jásá na mnoha místech svých poémat, která jsou prodchnuta analogickými vztahy k lidstvu anebo ku vlastní duši. Jedna z nejsytějších, »Tak někdy, vše když spí...«, dává prokukovati i skryté pýše, kterou tento slavný muž byl až dětinsky proniknut:

To často zdá se mi, že slunce, jež se skvějí
v tom světě, který spí, jen moji duši hřejí,
že, bych je pochopil, jen já jsem určen z všech,
že já, stín mlčící, jenž halen v temno vlny,
té noční nádhery sám král jsem tajuplný,
jen pro mne obloha že září v plamenech!

(Báseň označená mottem z Marca Aurela.)

Obyčejně však celé lidstvo a jeho osudy se súčastňují těch velkolepých hodů přírody. Hugův návrat k přírodě projevuje se právě tímto sepínáním její postřehů se zájmy veškerenstva. Všimněte si na příklad jen velkolepé oné básně »Pan«, kde v grandiosním rozletu fantasie básníkovy stanete se účastni všech proměn přírody i analogických vztahů poésie i lidské duše k ní. Anebo vizte báseň »Co slyšeti lze na horách«. Z jedné strany moře doráží na granitové útesy, z druhé pak přikloňuje se zvlněný obzor země. A básník rozeznává v tom chaotickém řevu tisíců a tisíců dva základní rozdílné hlasy: hlas moře, jenž pěje zpěv radosti a míru — a hlas země, jenž je truchlivý a plný bolu. Toť symbolisace Přírody a Lidstva, dvou základních proudů všehomíra; vespolek spjatých a navzájem se prolínajících, mezi něž staví se bájná postať básníkova, aby zapěla píseň smíru a harmonie. Ten obraz působí velmi mocně.

A tak vidíme jak zvolna se připíná Hugo realistické půdě své vlasti a jak pouze k symbolu se utíká, aby vyjádřil svůj sen. Široký rozmach verše a místy ještě i nadsázka slovní zůstala ze sbírky předešlé! Tím se stává, že tam, kde nedostalo se dostatečně citu tomu

či onomu kothurnu slova, jenž mnohdy přišel nevolán a jako ze zvyku, vyzní verš disharmonií — leč míst těch je málo. Celkem však dobře už cítit je snahu přissát se nejen k přírodě Francie, k její krajinkám a romantickým břehům říček, leč i k její politické duši a k její osudům. Jedna z básní, označená mottem z Juvenala (Quot libras in duce summo?) nás velmi v tom domnění utvrzuje. Ta mohla již svou tendencí být směle zařazena do »Zpěvů soumraku«.

VI.

»**Zpěvy soumraku**« (Chants de crépuscule) vydány byly roku 1835.*)

Rys nedůvěry, pochyb a zmatků, které na poli náboženském jsme postřehli v předešlé knize, applikován je tu na poli politiky. Sbírka v nejednom směru přechodná, nikterak ucelená, ani ve svém prvém oddíle, kde politický převrat jest její jádrem, ani v druhé polovině, kde formou písně neb vznícené sloky je vzdáván hold lásce. Dobou, v niž kniha spadá a intimními záležitostmi V. Huga z těch dnů vysvětlujeme si obé: verše politické jsou přesným ohlasem dne, velmi rozrušeného, nejistého v očekávání zítřka ba i večera — a co se pak erotiky týká, znám je přechodný románek básníkův s herečkou Drouetovou, k níž většina čísel se odnáší. Pochyba, jistý druh nervosity a žár více na vášni smyslné, než na vášni upřímné lásky založený, zdůvodňuje tak mnohé.

Už předzpěv »Zpěvů soumraku« nás uvádí jaksi v náladu sbírky. Ten neklid nejistoty, k němuž se básník vracívá často dvakrát či třikráte v jediném čísle, je suggestivní:

— — ó rcete, kdo z nás pozná,
zda chůva kolébku, zda hrobař chystá hrob!?

A v téže básni jiným obrazem:

My ale nevíme, zda svítání to v dáli
nám věstí jasný den a slunce zářný vzchod,
či jasné pruhy ty, jež obzor obepjaly,
zda čelí k západu, jejž máme za východ?

(Předzpěv knihy).

Tedy nejen pochyba v příčině budoucího se utváření politického osudu, ale pochyba i v tom, co přinese hotové faktum. Básník nesnaží se nejistotu svého názoru zakrýti — však nepřestává také pouze na ní. Jde dál a jme se v širokých, mohutným dechem se vlnících obrazích předpovídati, jak se as osudy Francie utváří. Básník se tu stává prorokem, dostupuje ve svých visích až nejvýše

*) Před tím vydal dramata: »Král se baví« (1832), »Lucrèce Borgia«, »Marie Tudor« (1833).

možných hranic. Tu odhaluje, tu konstatuje prostě, tu nemilosrdně bičuje a zase vynáší. Ve všech těchto svých obratech je báječně odvážný: nevyslovuje příliš nových pravd, však to, co mluví, je nanejvýš smělé a působí bezprostředně. V těch dobách počíná se už Hugovi poznenáhlu vyplňovati veliký sen, jenž se ho zlehka dotýkal v »Listech podzimních«: Být vládcem, vítězem... Massy už jdou za ním, opity velkolepostí jeho pósy — —

Ne, budoucnost jen boha jest!
A žádného z nás, Sire, není!

ten výkřik působí jako alkohol. Anebo:

Ty můžeš, Sire můj, v své obraznosti vzletu
vzít Karlu Evropu, Asii Mohametu,
však z rukou věčnosti to »Zítra« neurveš!

(Napoleon II.)

To byly passáže, které zvyšovány ještě přímo apokalyptickými tirádami a zžíravým šlehem satirickým, šly od úst k ústům. Ona poésie, skrz naskrz časová, pozbývá dnes tou měrou akutnosti, jakou se tenkráte zvyšoval její účin. Nicméně několik míst, k nimž na prvém místě musí být počítána velkolepá apostrofa Revoluce, bude navždy uváděno jako živý doklad rázem vychrleného zjitření a v okamžik vzkypělého nitra. To jsou verše žhavé a nebojácné. Sálají z nich plameny — a přece je v nich na druhé straně tolik tichých úsměvů květnaté poésie, která v kontrastu s politickým naturalismem vzpíná se k výši. Hle, síla básníka, který pracuje s kontrasty!

Je v té politické poésii i velmi mnoho soucitu. Hlavně se slabými a ponížených. V té příčině nutno se vrátiti ještě jednou k »Napoleonu II.«, kde na postavě nešťastného »Orlíka«, vévody Zákupského, zachyceno je množství měkkých přísvitů tohoto citu. Anebo v básni »U věže samotna . . .«, kde apostrofuje Polsku:

Tak, Polsko ubohá! Zde ležíš zotročena,
svázána řetězy a k hrobu nachýlena . . .
— — — — — — — — — — — — —
a tokem tvojích slz i zed je promočena,
tvé čelo zvedá se i ruka rozdrcená
a oči ve sloupu, ty tichým hlasem díš:
Má sestro, Francie, nic ještě nevidíš?

Soucit se rodí z lásky. A tak přechází básník v jedné a téže knize z rušného bojiště veřejnosti k intimnímu koutku svých erotických vznětů. Ale není zde valné upřímnosti. Té vznícené rozkoše, s jakou pohlíží na př. do očí dítěte, nezakouší při pohledu

na ženu. Místo hlubšího citu rozvádí zde v bohatém a skvostně vyšperkovaném verši všeobecnější analysu lásky, širokými obrazy zpívá o její božském původu, o její moci udržet a povznášeti. Láska vede přirozeně k písni: a proto je mu zpívající ret ženy znamením lásky schopného srdce. Ač tedy »Zpěvy soumraku« v otázce prohloubení citového nebudou se rovnati předcházejícím »Listům podzimním«, přece jen podařilo se v nich nepřekonatelnému stylistovi několik podivuhodných písní, většinou na přírodu a ji oživující zjevy applikovaných, jichžto verš zpívá a touží. Přečtěte si čísla „Poslání,« »Když měsíc květů . . .«, »Na břehu moře« — a zvláště tu božskou drobotinku »k motýlu zlatému« . . . A chcete-li i hloubku, nápadně kontrastující v této sbírce, zahloubejte se v mohutnou allegorii »Zvon«, kterou přináší original pod prostým věnováním »Ludvíku Boulangerovi«.

VII.

Dvě poslední sbírky básnické, které vydal Hugo před svým dlouholetým odmlčením se a které zařazují kritikové do prvé, stále hledající periody umělecké, jsou „**Vnitřní hlasy**“ (Voix intérieures) z r. 1837 a „**Záře i stíny**“ (Rayons et ombres), vyšlé r. 1840*). Až na několik čísel, o nichž promluveno bude zvláště jakožto o ukázkách dalšího pokroku básníkova, jsou to většinou knihy významu podobného předešlým. Jsou silné a působivé tam, kde zasahují svými reminiscencemi v ovzduší politické, vášnivě roztoužené a vroucí, kde mluví o dětech. Jejich některá čísla sesilují naše dojmy, nabyté ze »Zpěvů soumraku«, »Podzimních listů« i »Orientalů« (na př. na »Kytaru«). Také motiv lásky se tu opakuje. Jinak opěvá básník svou dobu a věk, ve kterém žije, zdá se mu, že po krutých bouřích, jichž krvavé signum dosud lpí na mnohém předmětu, nadchází chvíle klidu a žádoucích jasů:

Věk náš je veliký; pud šlechetný jej vede,
za cílem Myšlénka jde všude v nadšení —

zpívá v Prologu ku »Vnitřním hlasům«.

Krev suchá z popravišť se smývá; odboj dřímá,
dnů lepších zdaleka je vidět pochodni;
lid bouří hněvem svým a vulkán lávou hřímá,
jež dříve pustoší a potom zúrodní.

Básník je zmítán pochybami náboženskými. Ještě silněji a určitěji vyjadřuje se tu, než tomu bylo ve »Zpěvech soumraku«.

* Spadají v tuto dobu dramata: »Angelo, tyran de Padove« (1835) a »Ruy Blas« (1838).

Všimněte si na př. básně »Čím všecko skončí se?« a ucítíte rozdíl: tam záhada čistě theologická, jakýsi nervosní rozruch nejistoty vzhledem k své vlastní duši, zde už pochyby v ohledu splynutí zájmu theologického se zájmem všeobecného pokroku lidstva. Vidět, že ideový obzor V. Huga se rozšířil na tomto poli a prohloubil se i zmohutněl. Ještě i vzpomínky na paní Drouetovou tu naleznou (Pojď, kouzelnice má..., Virgilovi a j.) Jakýs takýs obraz o její povaze tu matně zableskne z veršů, celkem tajemným závojem zastřených a z pochopitelných příčin dosti všeobecně koncipovaných:

Neb ona v srdci má ten veliký a bájný
ku staré přírodě cit věrné lásky tajný!
Jak my též miluje, ó mistře, sladké zvuky
a veselý ruch hnizd — —

(Virgilovi.)

Nalezneme tu rovněž bolestnou báseň na smrt básníka (»Když usmyslil si Pán...«), několik drobných krajinek hozených známou nám už rukou, která vládne štětcem tak širokým a tak oslňujících barev, tři, čtyři básně, kdy žertuje s dětmi, dovolává se jejich her a touží po jejich křiku, hrabání se v knihách a prohazování nedokončených papírů. Ale co zvláště tu uchytí, je předně symbolický obraz »Kráva« a několik veršů o moři.

Tato »Kráva« je dle E. Bírého prvním uměleckým a vysoce podařeným pokusem poésie symbolistní. Klidně — tak selsky odměřeně — a z hruba nám kreslí básník to »velké, nádherné a pestře rudobílé« dobytče, které, když mlékařka někam odskočila, zastavilo se o polednách před bílým dvorcem. A hle, tu dětí zástup se objevil a počal se tahati o vemeno krávy:

pod prsty, kterými ji tiskli, z prsou matky
stem otvorů se lil tok mléka bílý, sladký,
a sotva chvílemi, že kráva hnula bokem,
jak leoparda bok, jenž plál, a s tichým okem,
plna svých pokladů a dobrá jako dítě
se jinam dívala a snila roztržitě.

Tak rovněž, Přírodo, tys jako tato kráva!

A nyní rozpoutává se bohatý lijavec analogií a filosofického názoru Hugova na přírodu a její sepjetí s lidstvem. Idee, na které v »Podzimních listech« jen z daleka naráží a mnohdy jim prchá nedopověděným, vyslovuje zde krutě a přesvědčivě. V tomto obraze vidíme dnešního Zolu. —

Grandiosní jsou sloky o moři. Už ten nadpis: »V noci, kdy bylo moře slyšet a nebylo je vidět« je suggestivní.

Při tomto předmětě vrací se Hugovi široký dech, majestátní fuga a zdrcující síla obrazů, kterou jsme postřehli v »Ódách.« Moře jeví se mu zde v nejrozmanitějších podobách: jako Byron opěvá je rozbouřené, jako Heine klidné a spící. V jedné básni, spadající sem, vzpomíná dětského hrobečku na jeho pustém pobřeží. A tu vedle vznícených vln oceánu apostrofuje celou přírodu, stromy, keře a trávy její, větry a skály, ptactvo, hmyz a šelest listoví. A končí:

Ty celá přírodo, kde vzniká vše a hasne,
vy listy, haluze, kde vánku dech se tratí:
kol této mohyly své ztlumte šumy hlasné;
to dítko nechte spát a matku pro ně lkáti!

(Na hrob dítěte na břehu mořském).

Ale zde také užívá již Hugo moře jako symbolu, mluví-li o životě. Tak báseň »Oceano nox« (Záře a stíny) je abstraktním obrazem sice, ale ve smyslu přeneseném považovati ji můžeme za zárodek románu »Bídníků«, vydaných r. 1862. V básni zpívá o lodnících a kapitánech, pohlcených vlnami mořskými. Ale tento chmurný a děsivý obraz je ve smyslu lidském podobně symbolem jako zmíněná »Kráva« ve smyslu přírodním.

Ach, kdo zná osud váš, vy kleslé, drahé hlavy!
Vás valí bez konce proud obrovský a tmavý,
co skalin neznámých vám čelo zkrvácí!
— — — — — — — — — — — — — —

Je to přímo applikováno zbloudilým duším lidské společnosti. Jsou známy ohnivé básníkovy obžaloby běžné justice, která bez rozmyslu a krutě, aniž zkoumá pohnutky a příčiny, odsuzuje ubohé mnohdy zločince, místo by se starala o jejich společenskou rehabilitaci. Už r. 1828 vydal plamenný protest proti smrti trestu, tendenční dílko »Le dernier jour d'un condamné« a po r. 1835 znovu se vrátil k tomuto předmětu knihou »Claude Gueux«. V této drobné allegorii »Oceano nox« vidím též jednu z řad očist padlého člověka, které k takto vypjatým liniím vyzvedl na př. ve zmíněných »Bídnících« a v dramatě »Marion de Lorme«. Je to další krok na široké dráze soucitu, který jsme postřehli v některých politických písních »Zpěvů soumraku.«

VIII.

Životní osudy Hugovy, sběhnuvší se v této době a v nejbližší příští, hodně působily v jeho uměleckou dráhu. Vzpomeňme si tu nejdůležitějších.

Už r. 1837. jmenován byl básník důstojníkem čestné legie a roku 1841. dostalo se mu křesla Akademie. Jeho význam, popularita a vliv stoupá vůčihledě. R. 1843. téměř až k zoufalství sklácen je strašným neštěstím: dcera jeho utonula mu na svatební cestě i s novomanželem v Seině. Druhá z obou dcer umírá v blázinci. Ve stupňované bolesti odhazuje Hugo pero básníka a nervosně vrhá se znovu v arenu politickou. R. 1845. jmenován byl pairem Francie od Ludvíka Filippa, který, zdá se, přehlížel jeho bonapartistické smýšlení. Když onen úřad byl r. 1848 zrušen, kandidoval za poslance, jímž byl i zvolen a hlasoval jednak pro dobro pravice, jednak ve prospěch republikánů. V časopise »Evènement« působil pro Ludvíka Napoleona v odporu se smýšlením republikánským. Ale už r. 1849. jedním z náhlých a málo vysvětlitelných převratů — sám jej motivuje soucitem k slabšímu — přechází k levici republikánské. Ve svojí brillantní a silně účinné řeči v červenci 1851. staví se ohnivě proti některým bodům revise ústavy, které se mu zdají být neupřímnými manévry na úkor poražených. Prudce potírá Ludvíka Napoleona a stává se vyznavačem theorií socialistických. Vášeň demokratická propuká v něm plnou silou.

V opoře lidu však doznal Hugo jistého sklamání. V prosinci téhož roku opouští tedy básník Paříž a ubytuje se v Brusselu. V lednu 1852 byl úředně vypovězen a od této doby nastává jeho dlouholeté vyhnanství, jeho pobyt na ostrovech Jersey (1852—55) a Guernesey (1855—1870) — doba to vyvrcholení jeho básnické práce a nejmohutnějšího rozkvětu popularity.

*

Prvá básnická sbírka, kterou po 13letém odloučení se Victor Hugo napsal, jsou »Tresty« (Châtiments) r. 1853 *). Byl to eruptivní výbuch zadrženého hněvu, který pojal básník v posledních letech proti císařství vůbec a proti osobě Napoleonově zvláště. Vztek, podporovaný ještě bezprostředními ranami vlastního osudu (v Brusselu zemřela mu i choť) dochází tu tak ostrých reliefů, že cítíme, jak pod tímto silným a nanejvýš zaceleným mužem bortí se chvílemi pevná půda a jak vír vášně jej zchvacuje a unáší. Dvojí zbraň základní tu pracuje plnou parou: tož onen vztek, jenž chrlí přímo a bezprostředně v tvář vládcovu nejpalčivější obžaloby a nejsmělejší nadávky — a potom zvláštní, hlubokým soucitem zvířená ironie,

*) V tuto periodu, celkem málo plodnou, spadá cestopis »Rýn« (1842.), z jehož druhého cyklu »Krásný Pecopin« uvedena zde »Píseň trpaslíka Roulona«. Také drama »Burgraves« (1843.) sem náleží.

která dovede být mstou císaři i povzbuzením lidu zároveň. Zmínili jsme se již o podivuhodné smělosti politických písní básníka — nuže, zde dostoupil tento element svého kulminačního bodu. Zmíněná bolest, neštěstí, rychle stoupající přízeň mass, která vyhnanstvím jejich miláčka vzrůstala nezbádatelnou mocí, rušnost a klopotný úprk veřejných událostí — a vše to kořeněno ještě vášní hněvu přímo vyrazilo ty smělé a křičící básně. Hle, malou ukázku onoho bezprostředně vychrleného vzteku:

Ah, podlý ničemo, ty přestaneš již výt!
Svým děsným zločinem tys ještě celý zpit!
V tvém bídném triumfu — tak smutný, rychlý byl! —
já chyt tě, tabulku jsem na tvé čelo vbil
a zatím, co teď dav se sbíhá, v smíchu víří,
co moje pokuta tě váže ku pranýři,
že tyčíš bradu svou z obojku železného,
soud dějin vedle mne rve knoflík z šatu tvého
a tvoje rameno, hle! obnažuje již,
nám hloupě směješ se a: »Nic necítím!« díš,
co smích tvůj vesele nad mojím jménem jásá,
já držím žhavou tyč, kouř vidím tvého masa!
(On se smál.)

Je to odpověď na klidný úsměv Napoleonův, s nímž odložil prý Hugovu brožuru v Brusselu napsanou »Napoléon le Petit«, kterou mu v Saint-Cloudu k nahlédnutí předložili . . . Jako doklad zžíravé ironie některých stránek »Trestů« uvedu drobnou »Píseň«:

Kdys u jednoho stolu
bůh s ďáblem hráli spolu —
o lidstvo sázka je.
Hoj, letí vzhůru karta!
Měl pán bůh Bonaparta
a ďábel Mastaie.

Hra skončila tím, že ďáblovi dostalo se obou:

Ber! křikl bůh, však rci mi,
co jen si počneš s nimi?
Ďas v chechtu: S nimi sem!
A nepřemýšlel mnoho:
papežem udělal toho
a toho císařem.

Ale i tam, kde odhodil hněvnou vášeň a rozdmýchal plameny bolu a soucitu, dospěl k velkým účinům.

Vy stezky plné svěží trávy,
ó břehy, lesy bujných kštic,
proč ticho, na všem smutek tmavý?

táže se, procházeje vískami a nahlížeje v chatky.

Pse, hlídej dobře! — Marný svízel,
dům prázdný stojí dlouho už.
Proč pláčeš, dítě? — Táta zmizel;
a ženo ty? — Mně chybí muž — —

(Jiná píseň.)

Vidíme, jak každý záchvěv básníkova nitra je sytý a rozvlněn; poměrně malý výběr překladatelův nedovoluje nám poukázati na šíři objektů, k nimž se nese msta Hugova v této knize. Nicméně už ony ukázky podávají správný obraz jejího ducha a řadí ji na prvé místo básníkova díla, pokud se jedná o jeho bezprostřední působivost a hlavně životnost.

IX.

»Châtiments« psány byly na ostrově Jerseyi, na němž bytoval básník s rodinou pouze do r. 1855. Téhož roku vypověděla jej pro politickou záležitost vláda anglická a tu se uchýlil Hugo na nedaleký Guernesey, odkud rok na to vydány byly »**Contemplace**«. Tato doba pokládána může být za vrchol básníkovy slávy. Vše shlíželo tu k němu jako k polobohu, velkému proroku osudů a příští velikosti. Jeho političtí zbožňovatelé snili o něm sny nebývalého dosahu. Ale i v otázce čistě literární vybojoval Hugo pole na celé čáře. Romantikové Vigny a Lamartine dávno už pozbyli svého časového významu, romantismus byl panujícím heslem dne, protože sotva rodící se idee naturalismu byly dosaváde v plenkách. »Contemplace« rozvířily zájem. Ale tato kniha není čistým a jednotným výrazem básníkovy duše té doby — je jakýmsi přehledným obrazem posledních dvacíti pěti let, obsahujíc čísla z dob 1830—1856. Poznáváme z nich Huga sbírek předešlých, »Listy podzimními« počínajíc. Jsou tu roztomilé, mladicky blouznivé idylky zamilovaného srdce, drobné krajinky plné světla a malebnosti, něžné pastelové obrázky z domácího zákoutí i delikátní passáže náboženské; ale druhý oddíl je velmi ponurý. Mučivá bolest poznání života, hlod ztráty nejmilovanějších bytostí tu vystupuje. »Pamětmi duše« nazývá sám Hugo tuto knihu, jejíž výběr pořizoval asi se všemožnými péčemi. Tak jak život pokračoval a vrýval se v duši — tak nám jej předvádí kniha. A proto ta její malebnost a její kontradiktorické účiny.

Tak si všimněme na př. básně »Eliška«:

Let šestnáct bylo jí, mně dvanáct jen,
a velká byla už, já malý hoch — —

počíná popisovat dívku, na níž má chlapeckou vzpomínku. A činí to s takou prostou hravostí, přirozeným vděkem, kterým přímo illustruje mládí:

Já rozkládal svou moudrost dětinnou,
své hry a míč, já vlčka rozvázal.
Já hrdě se jí chlubil s latinou
a s Virgilem jí Faedra ukázal.
Vše haněl jsem, nic nezdělo mi žal,
já říkal: »Otec můj byl jenerál.«

Jinde zas opájí se slovo opravdovou vášní mladistvé lásky. Ty »Písně« a zase »Písně« našeho výběru jsou pravými perličkami sloky lehkonohé, ryzí a šťavnaté, nad nimiž tetelí se tu touha a zadumání, tu žert a smích. Některá čísla, odnášející se k básníkovým dorůstajícím dceruškám, jsou krásné pastellové kresby, kde líčka i rety i oči jejich závodí s květy i hvězdami. V básni »Náboženství« nás uchvacuje grandiosní metafora, kterou se přirovnává stoupající měsíc k hostii, již Bůh pozveduje při slavné svojí mši. Veleba a nesmírnost Boha dostupuje výrazu v drobnůstce »Bůh« . . . Ale už báseň »15. únor 1843« ladí nás, kteří retrospektivně pohlížíme na strašlivou událost svatební cesty, v bolestné očekávání. Prostičkým veršem doprovází básník-otec mladistvou šťastnou nevěstu v náručí čekajícího manžela. Obdivuhodný klid a syté štěstí se zračí v tom loučení . . . Ale stačilo několik týdnů jen, aby z jiskry poklidu vyšlehnul zoufalý plamen bolestí. V básni »Andělům, již nás nevidí« táže se stínů, kol něho kráčejících:

Ty, jejíž křídlo svítí v šeř,
a oko něhy, lásky zdroje,
kdo ty jsi? — Já jsem sestra tvoje!
— A ty zas kdo jsi? — Tvoje dceř!
— Kdo ty jsi, chodče? — Ona jsem,
k níž řek' jsi: Mou buď, buďme šťastni . . .

Stejné ovzduší se vlní číslem »Klepaje na jedny dvéře«, básní »Nač myslili dva jezdci v lese« a j. Jen časem básník dá jinou formu své myšlénce: umírá matka a dítě pětileté si zpívá. Ten drobný genre má v pravdě podivuhodnou pointu:

Pod dlažbu klášterní šla matka spáti
a zase dítě slyšíš pějící . . .
Bolest je plod. Bůh nenechá ji zráti
na příliš ještě slabé větvici.

Je celkem tato kniha prosáklá citem. Forma méně umělá, ač místy velmi bohatá, ničeho neubírá vnitřnímu prožití, jadrně přilehajíc tu bolesti, tu štěstí. Ve druhém oddíle zvláště jasně vidíme nápadný odklon básníkův od slovní pompésnosti i od hromadění obrazů a charakteristických pomůcek antithetických — tím bezprostředněji a jistěji tedy doléhají ozvuky veršů v nastraženou duši čtenářovu.

Quijote contra Quijote.

Polemika skoro třístaletá. Napsal A. Pikhart.

(Dokonč.)

Kapitola dvacátá šestá.

o zábavných příhodách, které se udály Donu Quijotovi a společnosti herecké, s níž se setkal v hospodě nedaleko Alcaly.

Don Quijote a studenti se ubírali dále, a studenti mu pověděli, že je nedaleko Alcaly hospoda, ve které by mohl přenocovati. Jakmile Sancho slyšel o hospodě, řekl, že nepůjde, připomínaje výprasky, kterých se jim v těch zakletých zámcích dostalo.

Když přijeli blíž, zpozoroval Don Quijote před hospodou několik hercův, a mezi nimi řiditele s hůlkou v jedné ruce a divadelní knihou v druhé, a prohlásil ihned, že to je nepřítel jeho, kouzelník Freston, kterého teď přemůže a donutí, aby propustil všechny zajaté rytíře, princezny a jiné.

Vyzval jej po studentech, kteří hercům pověděli, kdo to je. Řiditel prohlásil tónem kouzelníka, že uznává Dona Quijota, že se mu podává a že jej zve, aby odložil píku, štít a zbraně a odpočal si v hradu.

Don Quijote odmítl tu lest a rozjel se na ně, ale jeden mu zadržel koně, a druhý mu vzal píku a štít. Strhli jej se sedla a donesli do hospody, a tam jej položili na zem a drželi.

Zatím řiditel řekl Sanchovi, že jej dá za živa odřít, a pak že jej upeče a sní. Nastalo velké vyjednávání, a na konec Sancho Panza se uvolil, že se poturčí; řiditel žádal, aby se na znamení poturčení dal obřezat. Sancho se zdráhal, a navrhl, aby raději dal ženě jeho uříznout kus jazyka. Řiditel se nedal uprositi a nutil Sancha, aby šel přemluvit Dona Quijota, aby se poturčil také.

Ale Don Quijote odpíral a prorocky hlásal, že přijde šlechtic, který přemůže draka a vysvobodí všechny zajaté, Dona Quijota naposled, dá se jím pasovati za rytíře a bude s ním dobývati slávy.

---

*) asi takto:

Anna královnou je v krásek říši,
a na její krásu verše píši atd.).

Kapitola dvacátá sedmá.
Ve které se vypravuje o dalších příhodách Dona Quijota s herci.

Sancho přemlouval Dona Quijota, aby se také poturčil, ale než ještě dojednal, prohlásil řiditel, že není nepřítelem Dona Quijota, ale přítelem jeho, a že způsobil, aby rytíř přišel se vzácnou Cenobií sem a dostal se pak do Madridu před krále.

Objali se a řiditel pozval rytíře na představení, které v tom svém hradě pořádá na jeho počest, a ve kterém sám vystoupí.

Šli se podívat na zkoušku dramatu Lope de Vegy „El testimonio vengado", ve kterém syn v nepřítomnosti otce obviní matku-královnu, že cizoloží se sluhou. Jakmile herec pronesl obvinění, vstal Don Quijote a vyzval jej pro tu lež na souboj.

Herec přijal a prohlásil, že se mu za dvacet dnů postaví, a protože mu neměl co hoditi za záruku zápasu, sebral ležící tam podocasník a hodil mu jej. Don Quijote jej odevzdal Sanchu Panzovi jako vzácný klenot; Sancho tvrdil, že to je podocasník, ale Don Quijote i všichni druzí se přeli, že to je vzácnost.

V tom přišel sedlák, kterému podocasník patřil, a chtěl ho na Donu Quijotovi, ten mu vynadal, sedlák jej porazil, vzal mu podocasník a Sancha Panzu, který se do něho dal, přetáhl jím několikrát přes obličej a odešel.

Don Quijote se spokojil, že nepřítel utekl, divadelní hra se již neskončila, a všichni šli spat.

Herci odjeli časně ráno, aby Don Quijote nevěděl. Rytíř, když procitl, ptal se, kde spala královna Cenobie. Sancho nevěděl, ale vyptal se, že u dvou herců. Když přišla, omluvil se jí Don Quijote, že se jí nepostaral o důstojný nocleh, a ona s ním sdělila, že zůstane v Alcale, protože je tam domovem. Sancho se do Bárbary pustil mnohými nadávkami a naléhal na pána, aby ji nebral s sebou, a aby žádal na ní zaplacení všeho, co za ni utratili, ale Don Quijote ji přemlouval, aby jela s nimi do Madridu.

Když Sancho Panza stále nadával, prohlásila Bárbara, že pojede s ním jen proto, že ví, že to Sancha Panzu dopaluje.

Kapitola dvacátá osmá.
Jak Don Quijote a průvod jeho přijeli do Alcaly, kde rytíř ušel podivnou příhodou smrti a nebez-

pečí, ve kterém se octl proto, že chtěl podstoupiti nebezpečné dobrodružství.

Objeli Alcalu a u brány se usadili v hospodě. Bárbara, která měla jeti s Donem Quijotem do Madridu, neměla se dle jeho přání dáti poznati a Don Quijote jí objednal pokoj.

Náhle se ozvaly trouby a hudba, a Don Quijote ihned kázal, aby mu osedlali koně, protože se to končí v městě turnaj, ve kterém mladý pohan všechny porazil. On že jej vyzve na život a na smrt a porazí jej.

Hospodský slyše, co povídá Sanchovi, řekl jim, že to není turnaj, ale že studenti slavnostně nastolují nového profesora, a že vypravili i vůz allegorický.

Don Quijote si nedal říci, vsedl na Rocinanta, který unavením jen zvolna si vykračoval, a jel za průvodem, ve kterém byl i allegorický vůz. Na voze představovali studenti, převlečení za ženy, Moudrost a u jejích nohou Nevědomost, dále Chytrost a Hloupost, a Don Quijote, který je pokládal za zajaté, zastavil vůz a vyzýval kouzelníka, který je v zajetí chová, aby je propustil.

Lidé mu začali domlouvati, že jest již pozdě, aby průvodu nebránil, ale on tasil a dal se do nich; jednoho by byl zabil, kdyby se nebyl v čas uhnul, a druhému poranil mezka na hlavě. Studenti se na něho shrnuli, strhli jej s koně, odzbrojili jej a natloukli mu, a na to jej zavlékli do domu jakéhos, ale na štěstí přišel divadelní ředitel s hercem a uprosil studenty, vyvedl jej, dovedl do hospody, a dal najít jeho koně, kopí a štít — již to bylo vše studenty zastaveno.

Kapitola dvacátá devátá.

Jak statečný Don Quijote přibyl do Madridu se Sanchem a Bárbarou, a co se mu za vjezdu přihodilo s hodnostářem.

Jeli od rána do odpůldne, odpočali si na siestě nedaleko Madridu, a vjeli na to do města v době, kdy se vše procházelo v Pradu. Lidé se hned seskupili kolem rytíře, který jim začal vykládati. V té chvíli jel kolem velký hodnostář na procházku a vida shluk lidí, dal zastaviti kočár a poslal sluhu zeptat se, co se děje. Lokaj, který byl v Zaragoze u Dona Cárlosa stejnou dobou, kterou tam byl Don Quijote, pověděl hodnostáři kdo to jest, i jak sekretář Dona Cárlosa vydával se za Tajayunque a vyzval rytíře na souboj. Sluha zatím vrátil se taktéž se zprávou, kdo to je, a hodnostář se rozhodl, že pozve Dona Quijota s celým průvodem k sobě, aby se pobavil.

Když dojel kočár k Donu Quijotovi, postavil se tento a vyzval hodnostáře, kterého jmenoval Perianeo de Persia, na souboj. Ten přijal, ale stanovil, že jest určiti podmínky souboje večer doma u něho.

Sancho Panza ihned pozvání přijal a Don Quijote počal nutiti Bárbaru, která byla zahalena šatem, aby ukázala tvář, a donutil ji k tomu, ač se velice zdráhala. Když hodnostář uhlídal šeredný obličej královny Cenobie, omlouval ji Sancho poťouchle, že nemá hezčí obličej, ale že za to nemůže.

Bárbara pokorně pověděla hodnostáři, že není královnou, ale drštkářkou z Alcaly.

Kapitola třicátá.

O nebezpečném a odvážném zápasu našeho reka s panošem hodnostářovým a s alguacilem.

Panoš hodnostářův dovedl družinu do domu pánova a Sancho Panza vyložil Donu Quijotovi, že hostitel není pohanem, jak o sobě tvrdí, protože není po maursku oblečen, a že zvěděl od lidí, že je to křesťanský hodnostář.

Rytíř se na to zeptal panoše, který byl s nimi v síni, kdo jest jeho pán a není-li to Perianeo de Persia, syn velkého sultána perského.

Panoš odpověděl prudce, kdo by to o pánu jeho tvrdil, že lže. Rytíř nelenil a dal se do panoše, ten vyběhl ze dveří, a nemaje zbraní, chopil se kamene a udeřil jím Dona Quijota do prsou. Rytíř dotíral na panoše mečem, na pokřik se seběhli lidé domácí i cizí a i alguacilové*) a bili se s ním všichni. V bitce té posekal Don Quijote jednomu z biřicův hlavu.

Konečně jej zmohli a dvorský alguacil jej chtěl vsaditi do žaláře, ale v tom přišel hodnostář a vyprostil jej.

Kapitola třicátá první.

Co se přihodilo nepřemoženému rytíři našemu v domě hodnostářově, a jak tam přišel hodnostářův švakr Don Cárlos s Donem Tarfem.

Odvedli Dona Quijota a Sancha Panzu do zvláštního pokoje, a dali jim tam hojně jísti, načež zavolali páni Bárbaru a ta jim pověděla svůj životopis.

Don Alvaro se zakuklil a představoval kouzelníka Fristona,

*) Biřicové.

vyhrožuje, že odnese nejprve Bárbaru, a na to Sancha a Dona Quijota do Pyrenejí, a tam že je sní.

Don Quijote nechtěl se zabývati lidmi, jejichž zbraní jsou pouhá slova, a nařídil Sanchovi, aby sám odpověděl. Sancho Panza byl pak čaroději tou radou, aby si tedy Bárbaru snědl, ale podotkl, že bude tvrda, protože je stara, a poradil mu, aby ji několik dní vařil v hrnci a udělal z ní polévku.

Don Alvaro a Don Cárlos se dali po té poznati a smiřovali Dona Quijota s hodnostářem „pohanem". Nesmíří-li se, že budou sekundanty Quijotovými. Zároveň mu pověděli, že jest Tajayunque již ve městě, a den co den že na hlavním náměstí vyzývá rytíře na zápas a poráží je; král že již s touhou čeká, kdo jej skrotí.

Sancho Panza se kasal, že se sám dá do černého zbrojnoše Tajayunquova, a že jej utluče pěstí.

Kapitola třicátá druhá.

Ve které se vypravuje dále, jak směšně dali na jevo statečnost svoji náš šlechtic Don Quijote a jeho věrný zbrojnoš Sancho Panza v hlavním městě.

„Pohanův" známý šlechtic požádal, aby k němu přivedli Dona Quijota a Sancha Panzu. Ujednali, že se bude vydávati za Archipámpana.*)

Don Quijote přišel k němu slavnostně a vyložil mu, že nejde k němu nabyt slávy a cti, — té že má dost — ale naplnit všechny jeho nepřátele strachem a bázní.

Sancho Panza, trvaje na hrdinném svém odhodlání, požádal za dovolení, aby směl se utkati s Tajayunquovým zbrojnošem, ale vymínil si, že se to stane pohlavky a pěstí, že bude stále u něho Don Alvaro a Don Cárlos, a že se dají odpůrci na oči koňské klapky, aby mu mohl neviděn natlouci se strany. Že prý si vezme do levé ruky kus ševcovské smůly a až na něho černoch udeří, že mu nastaví smůlu, pravice černochova že se přilepí, a on mu pak natluče do libosti. Na to vylíčil posměšně krásu Bárbařinu.

---

*) Smyšleného velkého pána, jako se u nás říká žertem za baštonského krále.

Kapitola třicátá třetí.
Vekteré se dále vypravuje o rekovských činech Dona Quijota a o zápasu Sancha Panzy s černým zbrojnošem krále Cyperského, i jak Bárbara navštívila Archipámpana.

Archipámpano s manželkou si vyžádali, aby Sancho Panza zůstal u nich na noc. Don Quijote svolil a odešel s ostatními k „pohanovi". Sanchovi dali stoleček vedle stolu pánův a on se díval, jak sedí u velkého stolu dceruška hostitelův, a rozvažoval nahlas, ta že je malá a sedí u velkého stolu, a on že je velký a vousatý a sedí u stolečku. Vymluvili mu to, že se to děje jen z ohledu na něho.

Při večeři nabídl se nejapně, že zaplatí co sní, a vyndal tři špinavé realy,*) ale když hostitelka po nich sáhla, aby si je prohlédla, sebral je, že zaplatí, až jak se nají. Dali mu najísti hodně a dobrého a on krom jiného domlouval domácí paní, proč nosí na krku límec jako mlýnské kolo — u něho doma že se něco takového dává na krk psům.

Když se důkladně najedl, vyndal zase ty realy, pán je přijal a slíbil, že mu za to dá i nocleh a ještě že jej bude zítra půl dne živit.

U „pohana" zatím přemlouvali Bárbaru, aby šla zítra s Donem Quijotem k Archipámpanovi.

Zdráhala se, řekla znovu, že jest ubohá holčice a že se bojí policie, ale Don Quijote na ni udeřil, aby takových řečí nemluvila, on že ví, kdo jest ona, a že to má zvěděti celý svět.

Aby nepozbyla dobrého bydla, svolila tedy Bárbara, že půjde.

Ráno přemlouval Archipámpano Sancha, aby vstoupil do služby k němu, že mu dá lepší plat nežli Don Quijote. Sancho nebyl neochoten, a vymiňoval si, aby mu pán koupil pěkného osla, protože špatně chodí, a aby mu přislíbil, že jej, až nastane vhodný čas, udělá králem nebo admirálem nějakého ostrova, jako mu to slíbil Don Quijote.

Když přišel Don Quijote s Bárbarou, ptal se Sancho především, dal-li rytíř oslu jeho obroku a omlouval se, že nešel k oslu proto, že se zde výborně a za pakatel najedl a vyspal, a vzkázal, že dává oslu i Rocinantovi ruku líbat.

Bárbaře se všichni pro šerednost její pošklebovali — a to hodně surově.

*) Nejdrobnější mince stříbrné.

Na to přišel zase sekretář Dona Cárlosa, přestrojený za černocha, vyzval Dona Quijota od Tajayunqua a za sebe vyzval Sancha, který se zapíral, ale na konec se podřekl, že jest Sanchem Panzou.

Zbrojnoši oba ujednávali na to zbraně; černoch chtěl, aby se bili meči, Sancho čepicemi nebo pěstmi, nebo aby počkali do zimy a kulovali se sněhem. Černoch svolil, aby se tloukli pěstmi, ale hned. To Sancho nechtěl a žádal přítomných, aby zakročili. Don Alvaro jim tedy nabídl, aby se smířili. Černoch souhlasil a žádal, aby si navzájem podali nohy. Sancho natáhl nohu, černoch jej za ni chopil, porazil jej a utekl.

Sancha zvedl Don Quijote a těšil jej, že nepřítel uprchl, a tím že přemožen; ale chce-li, že mu jej přivede a donutí, aby se se Sanchem bil.

Sancho nechtěl.

Kapitola třicátá čtvrtá.

Jak se skončil zápas Dona Quijota a Bramidana Tajayunque, krále Cyperského, a jak Bárbaře dostalo se útulku v domě kajicnic.

Archipámpano dal rytířovi směšné šaty a měj jej stále u sebe.

Bárboru přiměli, aby odešla do domu kajicnic; Archipámpano jí dal věno, do kláštera nutné, i důchod, z kterého by žila.

Pro Dona Quijota upravili souboj na letohrádku, do kterého sezvali množství šlechticův na hostinu.

Když byli všichni pospolu, přišel sekretář Dona Cárlosa ve figuře obra, kterou si opatřil, s ohromným mečem a vyzval znovu Dona Quijota řka, že jde na něho jen s mečem, bez jiné zbraně i zbroje.

Don Quijote proto odložil také zbraň i zbroj a vykročil na něho jen s mečem. V tom svalil tajemník se sebe figuru giganta a stál v nádherném rouše dívčím a vypravoval, že jest infanta Burlerina, dcera nešťastného krále Toledského, kterého pronásledoval kníže Córdobský, a ten že určil, že mu má poslati dceru, dvanáct nejsličnějších panen a za dvanáct milionů nejčistšího zlata, a že pohrozil, že nedostane-li toho všeho, že vybije celé Toledo. Tu ji proměnil strýc její, mudřec Alquife, přítel Dona Quijota, v olbřímа, aby bez úkoru cti své mohla vyhledati Dona Quijota, a ona že užila vyzvání na souboj, aby přivedla Dona Quijota až sem.

Na to se konala velká hostina.

Známí Dona Quijota vidouce, že jeho šílenství se stále horší, rozhodli se, že odevzdají Dona Quijota do blázince, a Sancho Panza se ženou svojí že budou navždy opatřeni u Archipámpana.

Kapitola třicátá pátá.

O rozmluvě Dona Cárlosa a Sancha Panzy o tom, má-li se vrátiti domů, či napsati ženě psaní.

Don Cárlos přemlouval Sancha, aby vzal ženu do Madridu, a aby sloužili Archipámpanovi, ten že jim dá velký plat a oděv, a to na dva roky napřed.

Sancho se z počátku vzpíral, že nechá Dona Quijota i všeho, a že půjde domů, ale pak se rozmyslil, nadiktoval sekretáři psaní pro svoji ženu a přijal službu.

Na psaní to přijela žena za ním do Madridu na velkou zábavu Archipámpana i mnohých jiných šlechticův.

Kapitola třicátá šestá.

Jak milý náš rytíř Don Quijote de la Mancha dopraven Donem Alvarem Tarfem do Toleda a tam zavřen do Nunciova domu, aby jej tam vyléčili.

Don Alvaro chtěl se již vrátiti do Córdoby, ale dříve ještě hodlal dodati Dona Quijota do blázince v Toledě, a proto mu posledního dne večer řekl, že odjede do Toleda, přeje-li si vzkaz nějaký.

Jakmile to dořekl, přišel sluha Archipámpanův v cestovním šatu a vyřizoval z Toleda vzkaz od Burleriny a jejího otce, že dochází doba, kterou si vzali na rozmyšlenou, a aby je šel vysvobodit od knížete Córdobského.

Na to ovšem prohlásil Don Quijote, že pojede s Donem Alvarem.

Přijeli k Toledu a Don Quijote chtěl ihned udeřiti na nepřítele, ale Burlerinin vyslanec mu to zrazoval, aby neupozornil nepřítele předčasně na sebe.

Vjeli tedy do města a rytíř se podivil, že jest brána otevřena a nestřežena, ale vysvětlili mu, že jest nepřítel za řekou, a že tam nemohou děla dostřeliti.

Don Alvaro se od nich odloučil za záminkou, že počká u brány na Sancha, o kterém řekli Donu Quijotovi, že jede za nimi, a několik sluhů dovedlo rytíře do blázince, zvaného Casa del Nuncio*)

*) Dům nunciův.

kdež jej zanechali na nádvoří a odešli nahoru, že jej ohlásí králi a princezně.

Don Quijote se rozhlédl a vida všudy samé mříže a za nimi smějící se, plačící, či kázající blázny v okovech a na řetězích, podivil se a zeptal se mezkaře, který jel s ním a byl naveden, co to jest? Mezkař mu řekl, to že jsou špehové nepřítele, které lapili v noci.

A proč že se smějí?

Protože jim bylo řečeno, že město do tří dnů padne.

Nějaký uzdravující se blázen to zaslechl a řekl mu, že to není pravda, že je to bláznec, a tam že mu dají také okovy a budou jej trápit.

Za mřížemi spatřil rytíř bláznivého kněze jakéhos, který hleděl upřeně na zem.

Oslovil jej, a ten mu dlouho neodpovídal, ale na konec prohlásil, že jest slavný ve všech oborech lidského vědění a proplétal řeč svoji hojně latinskými verši.

Don Quijote mu slíbil, že jej ihned osvobodí, ať si řeknou král a princezna cokoliv, a kněz se mu za to nabídl, že mu bude hádati z ruky a vyzval jej, aby prostrčil ruku mříží k němu.

Rytíř to učinil, ale kněz, zachvácen náhlou zuřivostí, jej pokousal a div mu palec neuhryzl. Na pokřik Dona Quijota jej od něho odtrhli, a šílenec se spokojeně smál.

Na to přišli lidé, odzbrojili Dona Quijota a strčili jej do zamříženého pokojíku s čistým ložem a příslušenstvím. Archipámpanův panoš mu pověděl pravdu, co se děje a odešel. Don Alvaro jej několikrát navštívil, doporučil jej dozoru přátel svých v Toledě a odejel.

„To se dalo o této třetí výpravě Dona Quijota vypátrati. Pověst dí, že se Don Quijote uzdravil, že navštívil v Madridě Sancha Panzu, a ten, jakož i Archipámpano a Perianeo že mu dali peníze, aby si koupil koně a mohl domů.

Rocinante zůstal v bláznici a sloužil tam do smrti.

Prý se Don Quijote zase zbláznil, koupil nového koně a vzal si za zbrojnoše vojačku, kterou zastihl v mužském šatu. Ta prchla z domu pána svého, protože tam obtěžkala, a Don Quijote prý ji přijal za zbrojnoše nevěda, že to žena, až cestou před ním porodila na velké jeho podivení. Doporučil ji hospodskému kterémus ve Valdestillas a sám beze zbrojnoše táhl do Salamanky, Avily

a Valladolidu, nazývaje se Caballero do los Trabajos,*) kterýmžto činům nebude se snad nedostávati lepšího péra, aby je oslavilo.“

*

Zbývá ještě promluviti o autoru knihy. Alonso Fernandez de Avellaneda napsal o sobě na titulu knihy, že jest rodákem z Tordesillas, ale zdá se, že byl Aragoncem. Španělé aspoň tak usuzují z jeho řeči, ve které se vyskytují dialektické zvláštnosti aragonské, a Cervántes to o něm praví na určito. Z celého způsobu, jakým autor pravého Dona Quijota o pytláku ve svém revíru píše, vyplývá, že asi věděl, kdo to jest, ale že měl patrně důležitou příčinu, aby se tvářil, jakoby to nevěděl.

Novější badatelé došli úsudku, že spisovatelem nepravého druhého dílu byl kněz Fray Luis de Aliaga, zpovědník krále Filipa III. (1598—1621) a oblíbenec vévody de Lerma. Byl to muž původu nízkého, který se stal z prostého dominikána zpovědníkem královým, generálním inkvisitorem a Valencijským arcibiskupem. Jako Avellaneda, byl i Aliaga Aragoncem, jakož svědčí příležitostná báseň, která se zachovala ze slavností, konaných v Zaragoze na počest nastolení Aliagy za generálního inkvisitora. Praví se tam:

Zaragoza zahradou je,
V které Aliaga**) vzrostl
ku podivu mocně, zdatně.
Právem tedy Zaragoza
věhlasného svého syna
všeobecně nyní slaví
.....
Faře u svatého Gila
zlatý věk dán v oné chvíli,
kdy nám dala taký poklad.

V novele „Šťastní milenci“, vsunuté do Avellanedova Dona Quijota, líčí spisovatel život klášterní s takovou znalostí, že jest patrno, že jej poznal kdesi do podrobna. V pamětním spisu, který podali nespokojenci Filipu IV. (1621—1665) na počátku jeho vlády proti Aliagovi, připomíná se, že byl Aliaga hodnostářem v ženském klášteře spolu s páterem Xavierem, který se záhy na to stal generálem řádu kazatelův.

Důvod tento není valně závažný, ale za to důvod další mocně podporuje domněnku badatelův: Pátera Fraye Luisa de Aliaga

*) Rytíř Činův.
**) Aliaga znamená kručinku.

nazývali Sanchem Panzou, což vyplývá z veršův hraběte de Villamediana, zachovalých v rukopisu a dotýkajících se „Pádu ministrův a hodnostářův krále Filipa III“.

Hrabě de Villamediana vypravuje kousavě:

Sancho Panza, zpovědník
zemřelého mocnáře
pustil žilou důkladně
Osunovské pokladně.

Verše tyto jsou pamfletem, a lze předpokládati, že Villamediana volil přezdívku takovou, po níž mohl čtenář snadno poznati, o kom ty verše psány.

Že „pustil žilou Osunské pokladně“, vinili vévodu de Uceda, a bylo zřejmo, že měl spoluvinníky; že se soud neodvážil na generálního inkvisitora a oblíbence králova, bylo za tehdejších dob pochopitelno. Že pak nenazývali Aliagu Sanchem Panzou*) pro tělesnou jeho podobu, dosvědčuje slavný Quevedo, který jej líčí jakožto „muže pěkné postavy, pleti snědé a rysův určitých“.

Patrně tedy vznikla přezdívka Sancho Panza u pošklebného a rozmařilého dvora králova z důvodův jiných, neznámých, a Cervántes — taktéž neznámo proč — označil tímto jménem směšného svého zbrojnoše.

Dvůr se asi královsky bavil shodou jména Quijotova společníka s obávaným a jak se zdá nevalně příjemným hodnostářem, kterému urození pánové nemohli najisto odpustiti jeho nízký původ, a který je svojí mocí a váhou utlačoval, a ctihodný Sancho Panza, správně zvaný Fray Luis de Aliaga, schladil si konečně žáhu na tvůrci té směšné situace, a napsal druhý díl Dona Quijota, aby dokázal, že to, co dovedl Cervántes, dovede také, a při tom ulevil hněvu svému neurvalou předmluvou.

Krom toho jest dokázáno s naprostou bezpečností, že Aliaga napsal „Venganza de la lengua española contra el autor del Cuento de Cuentos**) pode jménem Don Juan Alonso Laureles, a knížka tato jest každým slovem, každou vazbou, každým obratem tak stejna s podvrženým druhým dílem Dona Quijota, že lze tvrditi najisto, že Avellaneda a Laureles jsou totožni a že se jmenovali — Fray Luis de Aliaga.

A. Pikhart.

---

*) Panza znamená břicho.

**) Pomsta jazyka španělského na spisovateli Povídky povídek.

Rozhledy.

Politický přehled za srpen.

I. vnitřní.

Mluví se o výjimce, jestliže v měsíci lázní, výletů, cest a turistiky, v srpnu vyvine se čilejší a významný politický ruch. Letošní srpen mezi výjimečné nenáleží. Paběrkovalo se na polích, paběrkovalo se v politice.

Srpen bývá měsícem bezvětří. Také v životě veřejném bylo klidno — až na tři výjimky, kdy Němci zvířili prach. Po dvakráte špinavý a sprostý: v Karlových Varech a v Brně. V Karlových Varech sešli se Slované k umělecké produkci v uzavřené místnosti. Proti českým umělcům, opouštějícím světové lázeňské město, provedli němečtí radikálové bezdůvodnou, pustou a hnusnou demonstraci. Později chystali se opakovati ji, ale náhle jako by uťal. Patrně musili couvnouti před neodvolatelnými následky, které by demonstrace německé byly měly v zápětí.

Podobnou demonstraci chystali Němci brněnští proti dru Podlipnému, který měl do Brna přijeti, by promluvil při otevření Národního domu v Králově Poli, v ryze české obci, přilehlé k Brnu tak, jako přilehá ke Praze na př. Libeň.

Tyto dva kulturní činy Němců v českých zemích, Němců, kteří takto znova blamovali inaugurační výrok hr. Badena o německé kultuře, svítící před ostatními národy rakouskými, musí zaznamenati každá kronika veřejných událostí za měsíc právě uplynulý.

Druhá akce, kterou se v téže prostoře časové Němci zabývali, je opětování požadavku, by nynější ministerstvo bylo rozmnoženo německým ministrem krajanem. Inpuls k opětování tohoto petitu zůstal dosud utajen. Nikoli česká odpověď naň: zamítavá. Přirozeně a právem. V ministerstvu, ve kterém všecky ressorty drží Němci, plnokrevní a po většině nacionalističtí Němci, není německého ministra krajana prostě třeba. Jeden moment z akce řečené však zaznamená každý Čech rád: německý poukaz na pilnou a patrnou práci českého ministra krajana dra Rezka.

V době politických prázdnin mají Němci pokdy, obírati se sami sebou. Tentokráte bijí se mezi sebou o otázku programovou: o celistvost a s druhé strany o totální rozdělení země. První hájí Všeněmci, požadavku druhého němečtí nacionálové a pokrokovci. Dokud v Rakousku nepomine konstitucionalismus vůbec, je spor německých nacionálů lichý: my Čechové k roztržení vlasti naší nesvolíme a máme přec jen síly dost, abychom toto svoje nezvratné stanovisko uhájili. Ale jsme sami sobě povinni, pamatovati na ně a míti je na mysli při politických akcích vlastních ať parlamentních, ať mimoparlamentních.

Řečený německý rozpor vyvolal sjezd německo-lidové strany, konaný dne 10. srpna v Mostě nad Murou a ohlášku, že dosavadní první místopředseda poslanecké sněmovny, posl. Prade

vzdá se této své funkce. Posl. Prade byl stoupenci svými za projevů plné důvěry žádán, aby ohlášku odvolal. Setrval však při ní přes votum mosteckého sjezdu. Sjezd ten — aspoň dle officiální zprávy — otázkou dělení zemí se nezabýval, ač jednal o povšechné politické situaci. Němečtí nacionálové nevyslovili se určitě ani o otázce německého ministra krajana, který, — kdyby ministerstvo to znova bylo zřízeno — pravděpodobně byl by vzat z jejich řad. Zřejmě vystoupili proti klerikalismu, při čemž nápadně zavadili o t. zv. jmění mrtvé ruky, dále proti agitaci Všeněmců. Konečně zabývali se pracovním programem podzimního zasedání říšské rady. Není pochyby, že německo-lidový sjezd v Mostě n. M. měl působiti také v německých partiích království českého, kde je jist obrovský volební zápas mezi Všeněmci a německými nacionály. Také lid český bude musit podstoupiti ostrý volební boj, rozněcovaný už od několika let českou stranou agrární, poprve provedený letos v lednu volbami říšskými v kurii obcí venkovských. Na podzim bude komplikován novotou, po které se volalo nanejméně už 20 let: volbami přímými. Dne 21. srpna totiž nabyl sankce zákon o přímých volbách v kurii obcí venkovských, sněmem království českého usnesený dne 6. července.

Zavedení přímých voleb bylo požadavkem pokroku, potřeby i spravedlnosti. Volby nepřímé byly nespravedlivé a nedovedly se vyhnouti možnosti, že se jimi snad v některých místech neuplatnila voličská vůle většiny. Proto že volitelé nezastupovali stejný počet voličů původních. Za některým volitelem stálo na př. 10, za jiným na př. 30 voličů. Tato nesrovnalost nyní vymizí, a nastane rovnost aspoň přibližná. Pokud jde o faktický stav poměrů v české kurii obcí venkovských vzhledem ke platnému volebnímu řádu, přímé volby uvědomily ve všech vrstvách občanstva fakt dříve téměř zanikající, že kurie tato není vlastní žádné jedinečné výrobní vrstvě lidové. Poměr tento zřejměji vysvitne poukazem na fakt, že do sněmu zemského volí s kurií obcí venkovských četná česká města, která do sněmovny poslanecké volí s kurií měst.

Za čtyři dni po sankci zákona o přímých volbách byl sněm království českého, dne 6. července odročený, rozpuštěn. Tím dnem nastává officielně volební kampaň, která dle všech známek bude u nás velmi pohnutá. Národní strana svobodomyslná učinila svým výkonným výborem čestné, třeba sebezapíravé pokusy, by lid český zůstal ušetřen toho volebního boje, kterému bylo lze ve vší slušnosti předejíti jasnými a benevolentními úmluvami. Zahájeno v tom směru jednání, o němž na těchto místech minule stala se zmínka. Během měsíce srpna jednání to nepokročilo, bohužel však vyskytl se fakt, který benevolenci se strany druhé činí pochybnou. »Národní Listy« byly s to, by vytkly, že z lůna strany v úmluvách trvající se paktuje se společností, jejíž jediným pojítkem je pusté záští proti národní straně svobodomyslné a její representaci. Zpráva »Národních Listů« byla sice popřena, my však na základě listinného dokumentu, do něhož jsme nahlédli, potvrzujeme, že míněná zpráva »Národních Listů« byla in merito pravdiva a správna. Idea dohody byla tím porušena,

nikoli však se strany naší. Tolik musí býti řečeno již dnes, aby se nabylo klíče k porozumění zjevům, které možná budou následovati.

V Praze, dne 1. září.

G. Moudrý.

*

II. Přehled zahraniční.

Veliká slova, slavná prohlášení právě nejrychleji blednou v paměti i ve víře národův. Když car a president Faure před málo lety pronesli na palubě Pothuanu slavnostní slova o svých státech »spřátelených a spolčených«, hlaholily zvony, hřměla děla, létaly čapky ve vzduchu a ze statisícerých hrdel zaburácelo »Ura«, aby na Sekvaně spáčeno bylo statisícerou ozvěnou: »Vive le Tsar«. Přepjaté naděje spojeny k projevu tomu, tím přepjatější, čím slavnostnější a okázalejší byla forma jeho. Čím vyšší naděje, tím rychlejší a citlivější bylo později sklamání. Pan Loubet vystihl zajisté dobře hrozící v poslední době nebezpečí ochlazení vzájemných styků rusko-francouzských. Pozval tudíž cara do Francie, aby posílil, co ochablo. Car ochotně přijal pozvání Loubetovo. A tak náhle všechny ty, kteří již doufali ne-li v rozvázání, tož v uvolnění trojspolku, překvapila zvěst, že car přibude (18. září) do Dunkerku, že zúčastní se tam přehlídky loďstva francouzského, v Remeši pak i manévrů vojska pozemního a že snad i Paříž navštíví. Veliké ony interesy zatlačily do pozadí zcela i ohled na francouzské nacionalisty, kteří tímto zdánlivým úspěchem vlády Waldeck-Rousseau-ovy nepopíratelně utrpí. Dvůr ruský zašel ovšem ještě i dále: přijal také pozvání cara Vilémem II k manévrům v Gdansku. Verse o příčinách toho i v tak zv. kruzích zasvěcených velmi se různí. Nepochybně ale Vilém II. zvěděv o pozvání Loubetově, přispíšil si pak také pozvati cara. Již proto, že účinky akcí německých byly by přirozeně oslabeny tím, jakmile by zjevno bylo, že Rusko nejen k Francii se znovu přichyluje, ale také od Německa silně se oddaluje. Taká as byla pohnutka Vilémova pozvání; na druhé straně ale car přijímaje pozvání toto uvážil zřejmě výhody a účinky, jaké musí míti přátelská schůzka se spojencem Rakouska v téže době, kdy ze středu téhož Rakouska, jako na př. v »Pester Lloydu«, ozývají se hlasy po samostatné akci rakouské na Balkáně na úkor vlivu ruského. Rusko pocítilo zajisté, jak v téže době, kdy skutečně jest viděti stopy akcí na Balkáně proti němu namířených, nebude nevhod, jestliže se ukáže, že akce ty nejsou jisty veřejnou podporou Německa. Schůzka v Gdansku byla přirozeným následkem nejen příští schůze v Remeši, ale i několika minulých cest po Rumunsku. Tak, zdá se, z dlouhých příprav vyplynuly obě schůzky v Gdánsku i v Dunkerku. Veřejnost širokou v zákulisí diplomatickém ovšem nezasvěcenou, překvapily. Napjetí a nejistota trvá a jí ovšem vysvětluje se i živá zvědavost, s jakou se očekávají remešské přípitky.

Burským vyslanectvem v Brusselu, které ovšem pověřeno jest také u některých jiných dvorů evropských a v Brusselu pak pouze sídlí, staly se pokusy, aby car za své jízdy do Francie přijal

i Krügera. Bylo to odmítnuto. Pravda, připadalo by to jako porušení neutrality. Velmoci lpí úzkostlivě na formalitách práva, jedná-li se jako tuto o prospěch Anglie, ale nedbají ho tak, když by se zachováním jeho musily ocitnouti ve sporu s Anglií. Porušilať Anglie mezinárodní právo a mezinárodní smlouvy proklamací Kitchenerovou, ale kdož ozval se proti ní? Ani jeden z těch států, kteří se za zachovávání její zaručili! Lord Kitchener prostě v posměch všem mezinárodním smlouvám škrtl z řad válčících Bury, označil je za rebely, postrádající ochrany jich, a pohrozil vůdcům burským, kteří by se do 15. září nevzdali, vyhnanstvím z vlasti i — třeba že nepřímo — konfiskací soukromého majetku.

Také jinak Anglie odpověděla svým odpůrcům v jižní Africe bezohledností. V posledním měsíci popraviti dala i několik Holanďanů Kapských z důvodu, že jsou ve styky s Bury, — nebylo to ve všech případech ani prokázáno! — a dala zatknouti i vůdce Holanďanů Kapských Merrimana.

Také v území bývalých republik burských massy vojska anglického nejsou napořád s to, aby zdolaly »drobnou válku« burskou. Nesmírně jim vadí v tom nedostatek koní, jež padají hromadně nákazou i přepínáním sil.

Novou malou revoluci Anglie si uměle pěstuje i na Maltě. Ostrovu s obyvatelstvem jenom čistě vlašským, kterýž necelých sto let jest v moci její, vnucuje anglickou řeč úřední i docela proti vůli místního sněmíku! Opětovati má se tu historie, kterouž Anglie prožila již při stejných snahách svých na ostrovech Jonských?

Přes tyto vlastní vnitřní nesnáze nasadila Anglie veškeré páky v Cařihradě, aby připravila Francii diplomatickou porážku. Francouzská společnost zřídila Cařihradu nábřeží a doky, ale Porta vyhraženo majíc právo na zpětnou koupi těchto, společnost pod záminkou tou v právech její ohrožovala, na druhé straně ale v pravdě koupi neprováděla, nemajíc ani peněz pro ni. Francouzský vyslanec Constans zasadil se u Porty, buď aby ponechala společnost v právech její, aneb aby koupi za určitý obnos provedla, přijal za svůj pak i požadavek dvou velkokapitalistů francouzských, kteří byli Portě zapůjčili několik millionů, aniž kdy viděli i jen úrok z obnosu těch. Sultán v osobní rozmluvě slíbil vyslanci vyhověti všem požadavkům jeho, ale na konec slovo porušiv, vydal jen iradé, uvádějící společnost nábřežní v prvotní práva její. Pro nesplnění ostatních požadavků vyslanec Constans Cařihrad opustil a styk diplomatický mezi Portou a Francií byl od té chvíle přerušen.

Makedonská otázka skytá vážné nebezpečí ohroziti mír evropský. V celém Bulharsku provázeny jsou nepopíratelnou sympatií pokusy k vyproštění sesterské Makedonie. Dokázala to i okolnost, že Sarafov a soudruzi, kteří byli od vlády rumunské pro ubití některých slídičů pohnáni před soud, byli v minulém měsíci porotci srědeckými jednohlasně žaloby sproštěni. Výsledek procesu makedonskou agitaci v Bulharsku nepopíratelně oživí. Nepochybně ale výbuch podkopu makedonského vyvolal by pochod cizích živlů na Soluň, kterouž ma-

kedonští nadšenci byli již vyhledli za příští hlavní sídlo polosamostatné Makedonie. Rusko vysláním velkoknížete a loďstva svého do Cařihradu, Bulharska a Rumunska dokázalo, že přes zápletky ve Vých. Asii sleduje věci balkánské a že jest oproti cizím oněm piklům na stráži!

Soused Bulharska, Srbsko, zatím hledí především utvrditi nejnovější ústavu svou. Vykonalo dle ní i nové volby do skupštiny a do dvou sněmoven její. Zvítězili v obou ovšem vládní radikálové, nicméně prošlo také několik neodvislých protivládních radikálův. Výmluvná to pro počátek výstraha!

Mezitím, kdy tolik mluví se o domnělé události, jež by měla silný vliv na příští poměry téhož Balkánu, o spojenectví vlašsko-černohorském, zalehla ve sluch rušivě zvěst, že vlašští Dalmatinci přepadli násilně slovanskou kolej, papežskou stolicí Chorvatům propůjčenou a že z ní tyto vypudili. Otázka tato té chvíle není ještě vyřízena, jest ale zajisté charakteristická pro poměr obou spojenců, vlašského a rakouského.

Jinak vládl v evropském »zátiší« pravý letní klid. Anglický parlament, jako jeden z posledních se odročil, ostatní byly před tím už na prázdninách. A věru za této siesty řečníkův a politiků ze řemesla oddychla si i hlubší a pracující »mladá Evropa«.

Také na dálném východě schýlilo se vše k pokoji. Protokol o uzavření míru s Čínou již uchystán jest k podepsání definitivnímu. Dojde na ně po zbytečných orientalských průtazích každé chvíle. Na základě zmámých podmínek. Pokud ale nestalo se tak, nuceno bylo čínské poselstvo, jež s princem Čunem přišlo vysloviti Německu politování nad zavražděním vyslance Kettelera, čekati na pomezí německém v Basileji, nežli se mohlo do Berlína odebrati.

Bouřlivější nežli ve spící Evropě a v probouzející se Asii jest té chvíle v Americe. V jižní především: Liberální vláda republiky Venezuely s presidentem Castrem v čele použila ve spolku s republikou Ecuadorem vzpoury proti ztuhlé klerikální vládě v sousední republice Kolumbii, aby pádem této vlády reakcionářské docílila sloučení všech těch tří republik, Venezuely, Kolumbie a Ecuadoru, v silnou někdejší konfederaci, jež by mohla býti počátkem příštích Spojených států jihoamerických. Snad obava před tímto sokem, v němž by vládl výhradně živel románský, prodchnula anglosaské Spojené Státy severoamerické, že již již mísí se v tento konflikt, k čemuž jim ovšem poskytuje záminku stará smlouva, kdež jim přikázáno právo, bdíti nad volnou dopravou mezi oběma okeány na převlace panamské, jež té doby Kolumbii náleží.

V minulém měsíci, v němž kosa vládla všemu životu hospodářskému, klátíc na širošírých lánech klasy i pouhou slámu, nezůstala v smrtících svých účincích i bez stop na lánech politických. Republikánský člen z pretendentů francouzských, princ Jindřich Orleanský, slavný cestovatel, i vdova německého císaře Bedřicha III. sváti v hroby. Však více ještě než smrt šlechetných těchto bytostí rozechvěla svět politický smrt Crispa. Svou raffinovaností a bezohledností někdejší revolucionář, jenž přispěl výpravou »Tisíci« k osvobození Sicilie, vy-

vážil tuto minulost svou potlačováním veškeré Italie moderní. Podnítil dobrodružství habešské, v němž se Italie vyčerpala, štval z ochoty Bismarka proti Francii, podporoval šejdířské obchody bank, rozvinul militarism až k vrcholům šílené bezúčelnosti. Do míry úžasné častoval odpůrce své výminečnými zákony a na konec uvaliv na Italii úpadek politický i hospodářský, zkrachoval sám finančně i politicky.

V Praze, 1. září 1901. *Jos. Pachmayer.*

*

Přehled národohospodářský a sociální.

Obchod a průmysl.

Sc. († Josef Kaizl. — Osnova německého celního zákona a tarifu. — Bankovní krise v Německu. — Konečné výsledky naší zahraničné tržby v r. 1900. — Státní a zemská akce pro zvelebení malých živností. — Činnost technologického průmyslového musea pražského. — Instruktoři živnostenských společenstev. — K praxi zákona o obchodu s potravinami.)

V přehledu národohospodářském za uplynulé čtvrtletí přetěžkou zaznamenáváme ztrátu. Josefa Kaizla není více mezi námi. Na jiném místě oceněna činnost tohoto muže, vynikajícího vysoko nad vrstevníky své a nezbývá leč označiti mezeru, která vznikla jeho odchodem v hospodářství národním. Stačí jmenovati jeho skvělé a originální studie o živnostenské reformě v Bavořích (odměněné nejvyšší cenou Štrassburské university), o přesunování daní, o sestátňování drah v Rakousku, valutě a vyrovnání, jeho znamenitá díla methodická, národní hospodářství a finanční vědu, aby bylo zřejmo, že v moderní národohospodářské literatuře evropské náleží dru. Kaizlovi místo v pořadí nejpřednějším. Nevšedně široké bylo pole národohospodářské působnosti Kaizlovy: pracovalť jako učitel akademický, jako učenec a spisovatel, co poslanec, finanční ministr a státník prvního řádu. Četné výkony jeho z doby ministerské jsou posud v dobré paměti. Nebylo jeho vinou, musil-li v přesvědčení, že slouží tím zájmu veřejnému, (jak správně vytkl Pester Lloyd), pomíjeti častokráte práva parlamentu, kterým lomcovala šílená zášť politická a kmenová, a jenž sám se oloupil na čas o schopnost spolupůsobiti při vyřizování nezbytných záležitostí zákonodárství a správy.

Vytýkány jsou do dnes Kaizlovi nedosti výhodné snad vyrovnávací zákony s Uhrami. Výtky té nebyl prost posud žádný rakouský ministr; K. však vyjednával se sebevědomým, parlamentem účelně podporovaným ministerstvem, kdežto Rakousko otřásalo se bouřemi a minorita parlamentu posici rakouského ministerstva vůči Uhrům oslabovala, jak jen mohla. — Průmyslová podnikavost rakouská na dlouhou dobu zůstane Kaizlovi — ministru zavázána za reformu akciového práva, již započal vydáním akciového regulativu, tvořícího jakési přechodní stadium od soustavy koncesní k systému rejstříkovému. Nebyla to snadná úloha uprostřed nekonečných bouří dokonati toto veliké dílo míru, Kaizlovi zdařila se však zúplna. Známy

jsou snahy K.—ovy, aby zjednána byla rovnováha v rozpočtu rakouských státních drah a odstraněn obrovský schodek ročních 128 mil. K, jejž zaplatí široké vrstvy poplatnictva na prospěch nepatrné hrstky protežovaných. Žádal tudíž soustavnou reformu a zvýšení tarifů. Snaha tato není přirozeně populární a narazivši na odpor, byla nazvána ryze fiskalistní. Na to však neukázáno, že skrývá v sobě vzácný moment sociálně politický; kdyby bylo dru. Kaizlovi přáno delšího žití, možno dost, že by se byl dožil praktického provedení této své snahy. Úřednictvo státní děkuje Kaizlovi slušnou úpravu služného, za jejíž úhradu vzal na se zvláště zodpovědnost. Valná část úřednictva odvděčila se zvěčnělému urputným, zjevným i skrytým bojem proti politickému systému, jehož byl představitelem. I z daně z prodeje cukru, již pouze přestřelky agitace mohly vylíčiti jako tísnivou a bez níž nebyl by se obešel žádný jiný rakouský ministr financí, ukuta politická zbraň proti K—ovi a s některých stran upírán mu čestný název sociálního politika. Prof. Josef Kaizl však sociálním politikem v nejlepším slova toho smyslu byl a jím také povždy zůstal. Ultra posse nemo obligatur. V nadšení národohospodářského sjezdu r. 1895 vnesl ostré světlo prozíravého úsudku a jako v politice, tak i v národním hospodářství byl duchem veskrze moderným a reálným. Výnosných míst finančních a komercielních nikdy nepřijal, aby bez výhrady sloužiti mohl vědě a národu. Obzor jeho byl nevšedním, vynikající vědění a znamenité vlastnosti zjednaly mu neobyčejné váhy daleko za hranicemi zemskými. Ani odpůrcové, domácí i cizí, neváhali vzdáti hold majestátu jeho velikého ducha. Státi se populárním doma není valně obtížno, nabýti však rozhodující váhy mimo úzké hranice domácí a užívati jí ve prospěch vlastního národa jest uměním, jež náleží mezi nejpřednější zásluhy tak předčasně zesnulého státníka a vědce.

Osnova celního zákona a tarifu, publikovaná dne 26. července 1901 v říšském oznamovateli německém, jest rázu naprosto ochranářského, a to nejen ve příčině cel agrárních, nýbrž i ohledně celé řady výrobků průmyslových. Ryze ochranářský ráz tarifu zvyšuje zejména ustanovení § 1., jímž zavedena pro hlavní druhy obilí dvojitá sazba, z nichž nižší nesmí býti smluvními ustanoveními směrem dolů přestoupena. Tak pro žito ustanovena sazba normální 6 mk. za q, minimální 5 mk, dosud platí smluvní sazba mk 3·50; pro 1 q pšenice mk 6·50, sazba minimální 5·50, posud smluveno 3· 50; za 1 q ječmene 4 mk, minimální sazba 3 mk, posud platná 2 mk; pro 1 q ovsa nově navrhováno 6 mk, minimálně 5 mk, posavádní smluvní sazba mk 2·80. Ustanovení těchto minimálních sazeb bylo by největším kamenem úrazu při uzavírání obchodních a celních úmluv. Dlužno ovšem vyčkati, kterak zachová se spolková rada států německých a říšský sněm; osnova navržená zajisté nebude přijata beze změny, ochranářský svůj ráz však nepochybně podrží. Zevním podnětem k náhlému uveřejnění v přísné tajnosti zachovávaného celního tarifu byla prostořekost stuttgarského listu »Beobachter«, kteráž by byla měla v zápětí nediskretnosti další, připravované pro jistý anglický finanční list. Tomu se chtěl, jak se zdá a se všech stran tvrdí, hr. Bülow

vyhnouti oficiální publikací tarifu. Vedle tohoto zevního momentu snad však také rozhodoval moment vnitřní: Německo chtělo si zjednati výhodnější posici útočníka. Uvažme na př. následující: Rusko jest odkázáno svým obilním vývozem na padesáti milionovou sousední říši německou daleko větší měrou, než Německo na dovoz obilí z Ruska a na vývoz svých průmyslových výrobků tamže. Německo snadno si opatří obilí odjinud a také export průmyslových výrobků, z nichž některé Rusko nutně potřebuje, neutrpěl by repressaliemi ruskými přes příliš bolestné rány. V jak výhodné posici jest Německo se svými bojovnými cly! Připravuje v sousedních agrárních státech náladu k největším koncessím, jen aby se státové tito neudusili v přebytku vlastní nadprodukce obilní. Že by dvojitý celní tarif na obilí byl přijat říšským sněmem německým, není pravděpodobno. Bülow však ve svém návrhu celního tarifu rozdával na všechny strany:

Agrárníkům zvýšená cla a dokonce i dvojitý tarif, průmyslníkům vydatná cla ochranná a přátelům posavadních úmluv jakož i těm několika málo »Freihändlerům«, kteří ještě v říši zbyli, osladil celou věc záhadným úvodem k publikaci tarifu, v němž zdůraznil potřebu obchodních smluv a označil návrh celního tarifu za zcela prozatímný, který může býti ve všem všudy změněn. Způsob čistě Bülowův, který upomíná na vnitropolitické umění Taaffovo u nás a skutečně má také s ryze vnitřní politikou říšsko-německou snad více společného než s všeobecnou politikou hospodářskou. Rakouská vláda byla ovšem jako vždy přímo ohromena návrhem německého tarifu; přerušila právě konané společné vládní porady celně-politické vzhledem »k nové situaci«, aby nabrala dechu a času ke kurážné — snad — odpovědi. Patrně byla o věcech německých méně informována, než každý horlivější čtenář německo-říšských časopisů. K čemu tedy vydržuje v říši celou armádu zástupců diplomatických a konsulárních? Opět nový doklad k staré pravdě, že by nemělo býti voláno po pouhém rozmnožení konsulárních zastoupení, nýbrž dříve po pronikavé jich reformě. Není divu, ozývají-li se za »nové situace« opět mezi Němci hlasy po celní unii s Německem. U zemědělců bychom si ještě dovedli domysliti jakés takés hospodářské opodstatnění této tužby, nikoliv u průmyslníků. Heslo naprosté celní unie Rakouska a jen Německa bylo, jest a zůstane problémem politickým, německo-národní tužbou, a jen z tohoto hlediska dají se vysvětliti sympathie, s nimiž je dílem i průmyslnické kruhy rakouské provázejí. Zástupcové obchodnictva a průmyslnictva v Německu organisují hotové válečné tažení proti novému celnímu tarifu; prvý ozval se výbor spolku pro obchodní smlouvy v Berlíně, jenž již předem nenepodoben starozákonnému proroku naříká nad zkázou obchodních smluv, věští úpadek průmyslu, drahotu potravin, snížení mzdy průmyslovým dělníkům, stěhování kapitálu i vycvičených sil pracovních z říše, znemožnění vývozu a k závěrku vyzývá »všechny, kdož chtějí zachovati pro dělníka výdělek, pro lid zdravou a levnou potravu, pro vlast posavádní hospodářskou a politickou moc, aby zanechali všeho, co je dělí a svorně podjali se zápasu proti navrhovaným tarifům obilním.« Strany dělnické, zejména sociálně-demo-

kratická, rozvinují prudkou agitaci proti obilním clům. A tak domácí odpůrcové usnadní poněkud práci, připadající státům sousedním a pomohou trochu také hr. Bülowu, jenž velice rád něco sleví, bude-li k tomu odjinud nucen. Agrárníkům osvědčil dobrou vůli již svým návrhem, později bude laskavým též k jiným. V Rakousku není smýšlení usjednoceno. Agrární kruhy namnoze chovají těžké obavy a zejména Uhři se vynasnaží, aby odvrátili nebezpečí, jež hrozí obilnímu vývozu. Průmyslníci s chladnou myslí čekají dalšího vývoje věcí. V ústředním sboru pro přípravu nových úmluv celních a obchodních převládá mínění, že vláda německá zvýšení obilních cel větším dílem prosadí a že následkem toho bude průmysl rakouský míti volnější ruku k intensivnější vlastní ochraně proti invasi cizích výrobků, po případě k ujednání výhodných koncesí. Jiní opět spatřují v tarifní osnově vážný pokus o společnou ochranu střední Evropy proti americkému nebezpečí. Charakteristickým zjevem jest, že třebas na papíře vedl se stále spor o to, jsou-li obilní cla účinna, v praxi oba tábory takměř bezvýjimečně věří, neb alespoň předstírají, že účinnými jsou. Přes všechna sklamání nezbývá nám leč doufati, že vládě rakouské podaří se obchodně-politické zájmy říše obhájiti a že tak učiní s náležitým ohledem na obě nejdůležitější skupiny výrobní. —

Opětné krise bankovní v Německu jsou mnohem osudnějším znamením ne zcela zdravého národohospodářského vývoje než papírová raketa hr. Bülowa. Po pruských hypotečních akc. bankách — o korupci vysokého policejního úřednictva v Berlíně tu nechceme mluviti — přichází »Kreditanstalt für Industrie und Handel« v Drážďanech a vynikající, mocná Lipská banka, jež byla kdysi bankou cedulovou. Úpadek Lipské banky nesouvisí ani tak se stinnými stránkami německého rozkvětu národohospodářského, jako spíše s korupcí velkofinanční společnosti a s nerozmyslným přeceňováním pochybných vynálezů. Lipská banka financovala lehkovážně akciovou společnost na sušení mláta v Casselu, kteráž četné další lučební podniky vyvolala a celou řadu dobrých i pochybných, komercielních i technických existencí tím zaopatřila. Na 90,000.000 mk. Lipské banky vězelo v těchto podnicích, založených na mnoze k účelu využitkování patentovaných vynálezů velmi problematické hodnoty. Tuto nezřízenou činnost zakladatelskou provázela smělá ažiotaže, až kurs společnosti na sušení mláta stanul na 900 procentech! Bursovní hra přestoupila hranice zdravého lidského rozumu, gründeři shrabovali ohromné zisky, Lipská banka platila, akcionáři doufali, leč — trahit sua quemquem voluptas! Dne 26. června ohlásila banka konkurs po marných pokusech o záchranu, akciová společnost Casselská dne 4. července a po ní řada jiných závodů. Městská rada v Lipsku usnesla se v těžkých těch dnech v zájmu menších živnostníků, že bude půjčovati za jistých podmínek na vkladní knížky banky až do 30% obnosu, ne více však než 1000 mk. na 1 knížku. Také říšská banka berlínská projevila mnoho smyslu pro obecný zájem národohospodářský přispěvši všude, kde bez vlastní újmy tak učiniti mohla. —

Zastavení platův úvěrního ústavu dráždanského souvisí úzce s přepjetím hospodářských sil v Německu. Příliš se zavázal pro elektrické podniky Kummerovy a celou síť spřízněných závodů. Bankovní konsorcium, s říšskou bankou v čele, a povolené moratorium směnečné přispělo ústavu v čase nejtěžší krise. Temné stíny dolehly na národohospodářský rozvoj německé říše, mnohé květy upadaly sežehnuty prvým mrazem. Bylo by však předčasno prorokovati povšechný úpadek, občasné krise jsou příznakem každého náhlého ekonomického rozkvětu. —

Výsledky zahraničného obchodu říše rakousko-uherské v r. 1900, minule dle zatimních výkazů uvedené, dlužno poopraviti konečnými výkazy, jež oproti r. 1899 konstatují skrovné zvýšení aktivného salda o 18·8 mil. K. Celkový vývoz činil r. 1900 176·5 mil. q., v hodnotě 1942·0 mil. K, celkový dovoz [ve speciálním obchodu] dostoupil výše 105·6 mil. q, v hodnotě 1696·4 mil. K (ovšem bez drahých kovů a mincí). Obrat v drahých kovech a mincích obnášel ve vývozu 66·5 mil. K, v dovozu 44·9 mil. K.

Státní a zemská akce na zvelebení malých živností v r. 1900 pokračovala v celku vyjetými již cestami. Stát podporoval malé živnosti dle zprávy c. k. ministerstvem obchodu za rok 1900 vydané úhrnem 559.040 K, (v r. 1899 427.700 K, v r. 1898 350.000 K, v prvém roce akce 1892 20.000 K). Země, obchodní a živn. komory a jiní činitelé věnovali r. 1900 na zvelebení malých živností asi 370.000 K, tak že vydáno loni k tomuto účeli 929.040 K, od počátku akce celkem přes 4½ mil. K. Ke starším mistrovským kursům pro obuvníky, krejčí, stavební truhláře a zámečníky přibyly kursy pro tesaře; nově zavedeny budou kursy pro galvanotechniky a speciální kursy účetnické. Mistrovské kursy, na mnoze přímo nádherně vypravené, konají se pouze ve Vídni a jen německy. Účastníci obdrží náhradu cestovného a poměrně značná stipendia (v obnosu 190—240 korun), jež výlohy s pobytem ve Vídni spojené a často i ušlý zisk zcela jsou s to nahraditi. Mimo Vídeň pořádá stát pouze »odborné« kursy nižšího řádu, a to krejčovské a truhlářské pouze německy, obuvnické také česky. Rovněž poměrně skrovný podíl připadá na česká družstva živnostenská, pokud jde o přenechávání strojů na bezúročné splátky z dotace státní a o udělování nízko zúročitelných zápůjček, jimiž zejména má býti napomáháno vzniku svépomocných družstev. Ze 34 družstev, jimž se dostalo z dotace státní takovýchto zápůjček, jsou česká pouze 4 s úhrnným obnosem 9600 K, kdežto celková suma zápůjček povolených činí 131.600 K. Snahy c. k. ministerstva obchodu, resp. jeho »služby pro zvelebování živností«, aby dostalo se malým živnostníkům více dodávek vojenských, nepotkaly se s valným úspěchem. Řízení formálně se poněkud zlepšilo, ve věci však zůstalo při starém. Šťastnějším bylo ministerstvo v řešení otázky učednické. Výstavky učednických prací se osvědčily, — v nejpřednější řadě zásluhou organisační dovednosti pražského musea technologického — a také zřizování útulen nedělních a svátečních pro učně, jakož i odměňování mistrů učně vzorně vychovávajících jsou podněty,

jež v blízké budoucnosti dojdou snad zdárného provedení. Uvážíme-li, jak málo Čechů je s to vídeňské německé kursy mistrovské navštěvovati a že z odborných kočovných kursů pouze obuvnické se konají v jazyku českém, že účasť českých družstev na dotaci strojové a úvěrové jest nepatrná a že ministerstvo obchodu pražské museum technologické, povolané zajisté tyto mezery vyplniti, odbývá roční subvencí 10.000 korun a pak několika tisíci na jednotlivé kursy, o něž při každém kursu zvláště žádati musí, shledáme, jak málo posud stát pro české živnostnictvo učinil. Rozpočet pomocné akce státní na r. 1901 obnáší 599.040 K, pražskému museu technologickému uštědří neb uštědřilo ministerstvo toho roku (dle rozpočtu musea) všecko všudy 16.600 K, tedy as 2·7% celkového vydání pomocné akce živnostenské!

Jest snadno vysvětlitelno, proč vídeňská c. k. služba pro zvelebování živností ani tam, kde by si toho sama přála, nemůže plnou měrou splniti potřeby českého živnostnictva, tím větší však jest povinnost ministerstva obchodu, aby na příště neodbývalo macešsky pražský ústav pro zvelebování živností, na jehož správu má ostatně statutárně zaručený vliv. —

Pokud se týče zemské akce živnostenské, rozvinula se činnost její v ustálené již dráze. Též v r. 1900 určeno 20.000 K k zakupování strojů svépomocným družstvům a společenstvům živnostenským a 10.000 K na jiné, (zejm. vzdělávací) účely živnostenské. Ze strojových dotací z lét 1895—1900 v úhrnném obnosu 120.000 K mohlo býti však povoleno pouze 110.640 K a vyplaceno dokonce jen 58.248 K. Před r. 1900 nebyly rovněž vyčerpány ani dotace po 10.000 K na jiné účely živnostenské; tohoto roku zúčastnil se však zemský výbor k popudu referujícího přísedícího z. v. vynikajícím způsobem vysýlání živnostníků na světovou výstavu pařížskou, vydal odborné publikace, přispěl na kursy, výstavky učednických prací atd., čímž dotací těchto bylo účelně upotřebeno. Zejména jest chvály hodno, že zemský výbor neváhal upotřebiti též částečky nevyčerpané dotace strojové k naznačeným účelům, prolomiv tak byrokratickou úzkostlivost a příhrádkářství, jež jinde vadívá náležitému rozpjetí pomocné akce. Fondu vydržovacímu a zařizovacímu technolog. musea pražského věnoval zemský výbor po 10.000 K. Zemská komise živnostenská, která v tomto roce práce své započala, usnesla se na vhodných direktivách ve příčině udělování zemských subvencí a pojednala o některých aktuálných otázkách. Takměř ze všech porad vyplývala nezbytná potřeba užší spojitosti mezi výkonným orgánem zemské akce živnostenské, t. j. pražským technologickým museem a komisí, resp. zemským výborem. —

Technologické průmyslové museum (ústav pro zvelebování živností) obchodní a živn. komory v Praze věnovalo v r. 1900 přední péči odbornému vzdělávání živnostnictva a výchově dorostu řemeslnického. Oba tyto úkoly jsou po soudu našem kardinálními body akce živnostenské: podaří-li se zvelebiti odbornou dovednost živnostnictva a vychovati řádný dorost, pak — dle Písma — »vše ostatní bude vám přidáno«. Museum pořádalo od počátku své čin-

nosti (3. prosince 1898) 52 kursy s 860 posluchači. V r. 1900 konáno v Praze 18, na venkově 16 různých kursu. Vedle kursů obuvnických, krejčovských, truhlářských pořádalo museum četné kursy jiné. Mistrovské kursy knihařské, kožešnické, pak kursy rukavičkářské a četné lučební jsou původními a ojedinělými podniky pražského ústavu pro zvelebování živností. Odborná poradna ústavu zodpověděla v tomto roce 521 dotazů z oboru strojního a lučebního; veřejných přednášek konáno 16. Museum působilo při pořádání 19 výstav učednických prací na venkově a uspořádalo v Praze výstavu místní i ústřední; obě výstavy nedostihl dodnes žádný jiný podnik toho druhu v Rakousku. Výstavy ty tvoří vhodnou průpravu k všeobecnému zavedení povinných zkoušek učednických na základě podrobných zkušebních řádů. Vedle stálé výstavy motoru, strojů a sbírky hmot — vlastního to »musea« — uspořádalo museum technologickou výstavu na Hoře Kutné a výstavku kursovních výrobků v Praze. Jakožto výkonný orgán zemské pomocné akce živnostenské zúčastnilo se museum četných úkolů zemským výborem království Českého mu uložených a spolupusobilo zvláště při zřizování svépomocných družstev živnostenských, při přenechávání stroju a udělování půjček z dotace zemské atd. Čím horlivější jest však činnost mladého ústavu, tím neutěšenější jest finanční jeho stav. Pravidelné subvence státu, země a obchodní komory pražské sotva stačí na uhrazení všeobecných výloh správních, vlastní podniky musea domáhati se musí přispění v každém jednotlivém případě. Jaké to však obtížné a nejisté hospodaření, které dalšímu rozvoji ústavu hrozí velikou újmou! A přece z rozpočtu patrno, že náklady na kursy a jiné podniky omezeny jsou na míru minimální. Stipendia udílejí se účastníkum v míře nejskrovnější a častokráte jest udílení stipendií nadobro vyloučeno. Přes to jest takměř do všech kursů tolik přihlášek, že by kursy ty mohly býti do roka mnohokráte opakovány. Vídeňská služba pro zvelebování živností uděluje stipendia všem nezámožným posluchačum, ať si bydlí ve Vídni anebo jinde. V poslední době jaly se některé korporace samosprávné, jevící smysl pro zdravou akci maloživnostenskou, udělovati stipendia chudým účastníkum pražských kursů. S obchodními komorami v Plzni a Č. Budějovicích, kteréž prostřednictvím musea ve svých obvodech již velice mnoho ve prospěch malých živností vykonaly, jest pražské museum v trvalém styku. Liberecká obch. komora zařídila si pro speciální potřeby svého rozsáhlého obvodu svuj vlastní, ryze německý ústav pro zvelebování živností; nebylo jí v tom bráněno, stejně jako stát nezamezil a zameziti nezamýšlel vznik skrovných ústavů toho druhu při obch. komorách v Insbruku a Bozenu. Stát subvencuje všechny tyto ústavy a nemůže trvale odepříti přiměřenější subvence ani ústavu pražskému, který státní akci živnostenskou v Čechách doplňuje, po případě nahrazuje, podobně jako ostatní ústavy jmenované, jen že ovšem měrou mnohem značnější a v obvodě širším. Pražský ústav dbá rovněž speciálních potřeb jednotlivých territorialních obvodů, má však jestě úkol další. Nemá li se roztříštiti zemská akce živnostenská, v království Českém tak mnoho-

slibná a nutná, potřebuje určitého ústředí, z něhož by vycházela soustavně a účelně ucelená. Takovýto ústřední orgán vykonávací vyrostl zemi v technologickém průmysl. museu pražském zcela přirozeně a jest jen třeba dále budovati a pokračovati ve snahách, které prvotně k založení musea vedly. Po technologickém museu domácím tolik bylo touženo — a dnes, kdy stává a kdy činnost jeho všeobecně jest oceňována, kdy i orgány maloživnostenské (a to bývá zřídka při podobných ústavech) působnost musea vděčně uznávají a zaznamenávají, jest další prosperita ústavu pochybna pro otázku finanční, která se dá nákladem poměrně velmi skrovným uspokojivě rozřešiti. A přece nebude na př. značná strojová dotace zemská dříve hojněji a s plným úspěchem vyčerpávána, pokud — nehledě k otázce odbytové — alespoň část živnostnictva nenabude k záměrnému zužitkování jejímu potřebné průpravy právě prostřednictvím musea technologického.

Gut Ding will Weile haben. Proto snad váhá ministerstvo posud překvapiti svět zprávou, kterak zreformuje instituci instruktorů živnostenských společenstev, jíž bylo na podzim r. 1899 o své újmě život dalo. Reforma tkvíti má hlavně v rozmnožení počtu instruktorů, jak tomu příslušná položka státního rozpočtu o 41.080 korun zvýšená nasvědčuje. Jedná se asi jmenovitě o to, aby úřední obvody instruktorů byly zmenšeny a aby instruktorům s většími obvody správními byli přidáni na výpomoc vzdělaní výkonní živnostníci a mladší úředníci konceptní.

Soudíme, že by i věcný rozsah působnosti instruktorovy měl býti zúžen a činnost jeho že by neměla býti rozptylována funkcemi, přináležejícími politickým úřadům. Instruktorovi musí býti ponechána hojná míra samostatnosti; kdyby se snad měl státi jakýmsi asistentem c. k. politických úřadů, nemohl by se věnovati hlavním úkolům svým, jež spočívají v péči o zakládání a další rozvoj společenstevních zařízení pro účely hospodářské, vzdělavací a humanitní a v opravdu důležitých výkonech organisačních. Nestačí, založí-li instruktor na př. nemocenskou pokladnu mistrovskou; má-li býti práce jeho trvalou a plodnou, musí se i později o novou instituci starati a při správě její býti nápomocen. K tomu ovšem třeba mnoho času, píle a vytrvalé horlivosti, na činnost tuto nestačí »úřední hodiny« a hybnost průměrného byrokrata. Také na poli pomocné akce živnostenské naskytne se instruktoru leckdy vděčný úkol, a to nejen pokud jde o akci státní, nýbrž i zemskou a obch. komor. Leč i tu jednati se může hlavně jen o vlastní počin instruktorův a bylo by vadou, kdyby se měl státi stálým pomocným orgánem výlučně akce státní. Nejnověji vzpomenuto právem instruktorů, když jednáno bylo o nápravu v placení maloživnostníkům. Instruktor tu může působiti platně na výchovu společenstev, jichž věcí jest, aby stanovila platební pravidla pro členy své, aby vydala formuláře účetní s příslušnými platebními podmínkami, aby vyslovila, do kdy nejdéle nutno účet předložiti atd. Posavádní činnost instruktorů u nás opravňuje k naději, že se pokusí horlivě též i o provedení naznačeného úkolu, jenž je značného praktického významu.

Kruté a často nesprávné provádění zákona o obchodu s potravinami ze dne 16. ledna 1896, č. 89 ř. z. z r. 1897 zavdává podnět k nesčetným stížnostem výrobců a obchodníků. Obchodní komora pražská shrnula před časem stížnosti tyto v určité, zcela ospravedlněné postuláty, jež vedle stížností jiných komor a korporací jsou právě nyní předmětem porad příslušných ministerstev. Vedle toho, že zabráněno bylo vydání několika nebezpečných nařízení na základě zákona o obchodu s potravinami, jimiž ohroženy byly zejména výroba kávových náhražků a obchod s kávou, docílila dotyčná podání již i částečného positivného výsledku. Ministerstvo spravedlnosti ve zvláštním výnosu nabádá soudy a státní zastupitelstva, aby střežila se všeho, co by bylo s to otřásti úvěrem a dobrou pověstí podezřívaných neb obviněných, pokud jich vina není prokázána. Ani dodatečné zastavení vyšetřování, ani rozsudek osvobozovací, — praví výnos ministerský, nebývají za všech okolností s to, aby zabránily těžkému poškození jednotlivce nebo celého odvětví živnostenského. Nejen při anonymních neb od neznámých osob pocházejících udáních, nýbrž vůbec vždy, je-li pochybno, zda-li trestný čin byl spáchán aneb zda osobě k zodpovědnosti pohnané za vinu klásti se může, jest jednati beze vší okázalosti a s největší šetrností ku cti obviněných. V oboru praxe zákona o potravinách se stejně jedná o ochranu obecenstva jako o hájení důležitých zájmu národohospodářských a jest tudíž třeba, aby trestním případům těmto věnovali státní orgánové zvláštní pozornost. Mluva výnosu jest nebyrokratická, moderní, prodchnuta nejlepší snahou a věru hodna toho, aby došla pronikavého povšimnutí u všech orgánu, jimž svěřeno provádění zákona o potravinách

*

Přehled přírodovědecký.

Astronomická zpráva na září 1901. Kolem deváté hodiny večerní nalézá se nejvýše nad obzorem v zenitu souhvězdí Labutě a Lýry s nejjasnější hvězdou Vegou. Od zenitu k severu a k jihu sklání se Mléčná dráha probíhajíc na severu souhvězdím Kasiopeje, Persea a Vozky a na jihu souhvězdím Orla, Střelce a Štíra. Ve Střelci jsou největší dvě oběžnice naší soustavy Jupiter a Saturn. Zapadají obě před půlnocí, jasnější Jupiter o půl hodiny dříve.

Nad západem září Arktur a souhvězdí Boota a nad ním souhvězdí Koruny a Herkula. Nad východem je souhvězdí Pegasa a Andromedy.

Z oběžnic lze mimo Jupitera a Saturna spatřiti z večera nad západním obzorem Venuši, kteráž asi hodinu po Slunci zapadá. Mars a Merkur nejsou v září viditelny. Začátkem října asi od 10. do 14. lze se pokusiti o vyhledání Merkura nad západním obzorem, avšak poměry jeho viditelnosti nejsou nikterak příznivy.

Z oběžnic pouhým okem neviditelných lze dalekohledem spatřiti Urana i Neptuna. Uran dlí v souhvězdí Hadonoše a Neptun mezi souhvězdím Býka a Blíženců.

Studeńtská observatoř astronomická zřízena byla o letošních prázdninách na reálce v Hradci Králové. Je opatřena krásným dalekohledem $3^1/_2$ palcovým, jenž připouští zvětšení od 60 do 300, tak že všecky všeobecně zajímavé podrobnosti hvězdného světa bude jím možno spatřiti. Tak zejména horstva a krátery na Měsíci, jejich stíny a vůbec změny osvětlení často již i v půlhodině patrné. Dále skvrny na Slunci, polární skvrny na Martovi, rovníkové pásy na Jupiteru, měsíčky Jupiterovy, jejich zatmění, kruhy Saturnovy, i jeho nejjasnější měsíčky, srpek Venuše a Merkura, hvězdokupy, mlhoviny, dvojhvězdy i jasnější komety.

Některé bližší podrobnosti o stavbě observatoře, i o jejím účelu obsaženy jsou v letošním programu reálky. Dalekohled a jeho paralaktické upevnění obstarala firma Jos. a Jan Frič na Král. Vinohradech a náklad na observatoř samu vedla obětavá, a všem vážným, pokrokovým snahám přející městská rada králové-hradecká.

Nová hvězda v souhvězdí Persea již dohasíná a dle nejnovějších zpráv mění se snad v mlhovinu. Zcela podobný zjev pozorován byl již na Nově z roku 1893, kterouž objevil Anderson v Mléčné dráze v souhvězdí Vozky. Jako mlhovina jevila se prof. Barnardovi na Lickově observatoři v srpnu r. 1893. Měla hvězdovité jádro 10. velikosti, obalené jasnou mlhovinou o průměru 3″ a jemným mlhovým závojem o průměru 30″. Totéž pozoroval F. Renz v Pulkově.

Letošní pozorování Novy jakožto mlhoviny pochází od známého amerického astronoma Pickeringa. *N.*

*

Přehled divadelní a hudební.

Národní divadlo.

Opera. Messagerova operetta »Michuovic dcerušky« byla to, které letos vyhrazeno jakési přednější místo v letním repertoiru. Autora »Cechu písařů« a »Bearňanky« známe. Víme, že dovede zábavně a plynně a vtipně vypravovat dost obyčejné věci, že tam kde myšlénka je trochu choulostivá, kde mohla by, jinak projádřena, působit trivialně, dovede přiměřeně modulovat zvuk svého hlasu — či orchestru —, že tím různým, jemným zabarvováním a zajímavým při veškeré přehlednosti a pravidelnosti členěním svého vypravování nikdy nenudí, ani když nanejvýše nepoutá. Že je to krátce jeden z těch roztomilých skladatelů, s nimiž je obecenstvo velice a kritika jakž takž za dobré, poněvadž je vůči jich roztomilosti bezbrannou. Tedy Michuovic dcerušky je dílo právě téhož druhu. Až na několik sborových odchodů a ritornellů dílo veskrze solidního, krotkého půvabu. Ale »— je to to nejmenší, co můžeme o kom říci, řekneme-li, že je solidní —« povídá jakýsi světa a divadla velice znalý impressario v jakési Bahrově činohře. Je to to nejmenší, co můžeme o Messagerově operettě říci. Je na operettu i hudbou i úpra-

vou děje až povážlivě solidní. Totiž: ta hudba i děj jsou tak dobrácky umírněny, tak podivně krotky, že za nimi hledáme a čekáme, až se vyvine nějaké veliké šelmovství a šibalství. Ale ty právě ani v hudbě ani v ději skryty nevězí. Na komickou operu jsou i hudba i děj přec příliš mělky; ze samých kupletů se stále zapíranými tanečními rhytmy hudební veselohra přec nemůže pozůstávat. A na hudební frašku, operettu, trochu málo vtipu a hudebního pepře a příliš, hrozně mnoho toho dobráckého smíchu. — Ostatně základní ton provedení na našem divadle byl taký, že tam, kde autor kořením šetřil, výkonné síly ho též nepřidaly. Provedení bylo zase veskrze slušné, solidní. Ale — abych neopakoval svrchu řečený citát »je to to nejmenší« atd. . . . Autorů, dokonce operních či i operettních, kteří dnes napíšou, jak to staří páni vlaské opery činili, polovici díla, a druhou polovici, provedení s veškerými přidanými nuancemi a s veškerým vtipem (ne vtipy!) svěřují umění výkonných umělců, by si divadelníci, milující své umění, měli vážit, přicházet jim s celým svým uměním vstříc. Messagerova operetta bez takovéhoto spolupracovnictví umělců výkonných se neobejde. A není přec toho druhu, že by nestála za přilití těch několik kapek životního elixiru, kterým jindy, třeba v Delibesově »Král to řekl« kdysi nemístně kol stříkáno a plýtváno. — Takto jen paní Bradáčová vykreslila figurku velice výraznou a životnou, pp. Mošna a Polák stáli na své obvyklé výši. —

Mimořádné vystoupení slečny Anny Havránkovy, jinak člena sboru operního, bylo dokladem, jak zcela pěkný material a dobře školený sbor náš chová. Slečna zpívala partii Veruny v Blodkově opeře s velmi slušným úspěchem — jen deklamace, ostatně v díle samém nesprávná, byla příliš málo podáním samým rektifikována, mimo to pak jednotvárně dusledné, rhytmus přechodnocující protahování těžkých, i nejkratších dob rušilo. Jinak myslím, že hlasová zpusobilost slečnina nad podobné, menší mezzosopranové partie nesahá. — *K. Hoffmeister.*

*

Antonín Dvořák a povaha jeho díla. (— K šedesátým narozeninám mistrovým. —)

— Kterými drahami dědičnosti a příbuznosti kmenové prošly všechny ony hudební síly a schopnosti české a slovanské, než soustředily a slily se v jeden tak nevyčerpatelný, svěží, neslýchaně silný pramen hudební potence, jaký proudí z nitra široké lebky našeho mistra? Proč právě intelligenci prostičkého venkovského hocha, vychovaného v ovzduší co možno málo příznivém, ve prostředí pro první rozvoj jeho nadání spíš dusivém dala příroda rozvinouti se po jedné stránce tak nesmírně bohatě, že nad bohatstvím tím žasne svět?

Ty otázky, právě tak, jako při pramistru moderní symfonie, Haydnovi, při zkoumání zjevu a díla Dvořákova sotva si rozřešíme.

Nezbude nám, než konstatovat, že přišla as doba zrání v našem národě; že všechny šťávy a mízy od lét ve stromě našeho hudebního

českého žití se sbírající vyhnaly do květů a plodů, nejkrásnějších a nejsladších, jakými strom ten kdy se honosil: že ve Smetanově díle jednak, jednak ve skladbách Dvořákových vysloveno, formulováno konečnou a dokonalou formulí veškero naše hudební myšlení a cítění. Konstatovat, že co nevyčerpáno prvým, kde půda prvým zůstala buď skoro nedotčena, jako v oboru hudby absolutní, či kde jen několika kroky na ni vstoupil: tam že Dvořák divným řízením osudu postaven, by dílo doplnil, provedl v celé šíři. Ano, by šel i přes meze pole české hudby: by formuloval hudebně naše cítění všeslovanské, by stvořil v genru absolutní hudby nejvýznamnější díla ne pouze česká, ale všeobecně slovanská. —

V jiném případě aspoň život umělcův, dráhy, jimiž ho osud vedl a proudy, na nichž ho unášel, mohly by vyložit povahu tvoření i mnohé v jeho díle. Ale u Dvořáka? . . . Pohledněme. —

— Narodil se dne osmého září 1841. v Nelahozevsi, skrovném městečku nad Vltavou, známém jedině zajímavou architekturou svého zámku, nyní kláštera. Měl vyučit se řeznictví. Ale síly, které v něm dřímaly, se začaly probouzet, vyhnaly ho do Prahy, na varhanickou školu. A pak přišly těžké doby bojů o život. Nebo povolání varhaníka při skrovném kostele pražském bylo právě tak málo závidění hodno, jako místo violisty v civilní kapele, později v divadelním orchestru. A zároveň přišly první úspěchy — když už děl napsaných byly plné zásuvky — ale přišly. A s nimi, morálně mistra, ostatně po stránce této železně silného, sílícími, lepšily se i poměry hmotné; ponenáhlu rostlo jméno jeho v Německu a Anglii, onde skladby komorní, zde pak díla oratorní získávala jménu jeho zvuk, zlatem — i v nepřeneseném smyslu — znějící; honosivá Amerika, nemohouc mistra zvát svým, aspoň na několik let si vypůjčila štít jeho jména; pak naše konservatoř získala nejen jméno jeho, ale se jménem učitelskou sílu neocenitelné spůsobilosti. A dnes stojí v čele ústavu, jako jeho ředitel, uměleckým svým významem v četné řadě svých přec vybraných předchůdců daleko, daleko nejprvnější . . . — Jiných událostí ze života jeho uvést nelze. Ony nevykládají ničeho. Jsou jen přirozeným vzestupem, odpovídajícím dílu.

A myslím, že i kdyby mistr svěřil memoirům nějakým celé své nitro, celé své vniterné žití, že bychom pro výklad díla jeho získali pramálo. Tuším, že bychom nedočetli se tu kapitol ani nesmírně bolestných, zvlášt hořkých a trpkých, ani jásavě radostných, nebesky šťastných. Že bychom viděli, že Dvořák neprožil nijakých zvláštních tragoedií duševních, takých, z nichž vyvírají díla, jakými je třeba Heinova kniha písní, ani že nevystoupil ze svého světa v ráje, z nichž přinesl si Petrarca svůj zpěvník a Dante svůj Nový život. Že nezvěděli bychom o divých, sopečných výbuších, jakými bouří se tak mnohé partie pamětí Berliozových, ani o rozjitřených hněvech, smrtelných nenávistích Wagnerových, ani o exaltacích Schumannových, v záplavě blouznících vět se ztrácejících, ni o nadšených vznětech Lisztových. Nalezli bychom tu jistě duševní život stejně prostý a svým tichým během se beroucí, jako je běh zevního žití mistrova. Nebo to veliké

a silné duševní žití, kterým Dvořák kypí, je prosté a n e s l o ž i t é, beze všech vztahů, vyjma relace prostě citové, beře se jedním jen směrem: je to žití jistě r y z e h u d e b n í. A při tom, poněvadž je Dvořák český muž i svým nesmíšeným rodem i celou povahou své výchovy, žití ryze č e s k é.

Máme zde bod, v němž se Dvořák a Smetana dotýkají. A ona nejvýznačnější vlastnosť Dvořákova z každé noty jeho tvorby patrná, jeho ryzí hudebnost, všech vztahů prostá, je zároveň oním velikým rozdílem, mezi ním a tvůrcem české hudby.

Smetana jako skladatel operní a skladatel symfonických básní nesměl býti j e n hudebníkem: poetická idea musila mu být vůdčí. A byla mu ideou vůdčí i tam, kde obyčejně skladatel vůdčí ruky její se nechápe: v komorní hudbě. Vzpomeňme jen jeho smyčcového kvartetta, té nejkrásnější autobiografie, kterou si kdy který skladatel napsal, a jeho klavírního tria, velikolepě bolestného rekviem zemřelé malé Bedřišce! — Dvořák obvykle poetické opory či podkladu neužívá. A kde ho užívá— pohleďme jen na jeho díla operní a uzříme jak silná, nezkrotně silná je ta síla hudby v něm. Nedělí se s básníkem o úspěch; ba v dílech prvnějších myšlénka hudební, rozvinutá v plné šíři a bohatství utlačila zcela ubohého poetu. Zde, ani ne tak v myšlénce, v níž byl Smetana rovněž tak zcela a úplně svůj, že několikanotové jeho motivy se nám při prvním poslechnutí vrývají v paměť jako do žuly, nesmazatelně: ale v rozvinutí, v rozezpívání se jejím je zásadní rozdíl mezi Smetanou a Dvořákem. Hudební myšlénku hudebníka Smetany rozpřádá a rozvíjí Smetana básnik. Dvořák pole ryze hudebního vůbec nikdy neopouští. Myslí a cítí právě ne v ideách, ale jen a jedině v tónech, formách a barvách zvukových. Chci později ukázati, že toto tvrzení neodporuje nijak faktu, že složil poslední dobou řadu symfonických básní, doplňujících jaksi dílo Smetanovo. —

Ze všeho předchozího leckdo s obvyklou klassifikací umělců a umění obeznalý odvodil by snadno, že Dvořák je umělec vlastně nepokrokový.

Záleží-li veškeren pokrok umění v rozvoji formy, pak jistě. Nebo: nových forem nevytvořil ani nepodal k vytvoření jich ruky básníkovi. Šel, co stránky formální se týče, drahami, které vyšlapali Haydn, Mozart a Beethoven. A v oratoriu, pokud se zevnějšího útvaru týče, po Händlovi a Mendelssohnovi též nijakým novotářem se neobjevil. Ale není pokrokářem — a velikým! — kdo dovede starou formu naplnit novým obsahem? Kdo dovede v díle svém dokonce oživit novou krví tělo formy zdánlivě odumřelé? Není velikým, moderním umělcem ten, kdo zazpívá vám notu, kterou celý národ dávno v hrudi cítil a tušil, jejíhož tónu však nemohl najíti? Kdo zazpívá ji v toninč, v co nejvýznačnějším zabarvení své doby? Není velikým pokrokářem ten, kdo obohatí fraseologii svého umění v té míře, jak Dvořák obohatil hudební fraseologii posledních desítiletí minulého století? Hledejme v celé předchozí literatuře, setkáme-li se tam s rythmy, které jsou pro něho význačnými, s rythmy, z nichž prvním rázem poznáte Dvořáka. A není to nějaká stálá, konstantní rhytmická snad šablona: je to nekonečné

množství, každým novým dílem ještě doplňované, útvarů rhytmických toho zvláštního, nového, Dvořákovského rázu. A rozpomenete-li se, že jste kdy před tím, ve starším díle předdvořákovském byli slyšeli melodii tak zvláštní svéráznosti, při tom tak kouzelně sladkou a zpěvnou, jak třeba — cituji zcela namátkou — je arie »Měla jsem smutná milého« ze Svatební košile, či divukrásná volná věta z houslového či též cellového koncertu, či zádumčivě deklamující a pak v tak opojivých tichých vlnách se vzpínající melodie z prvního čísla »Dumek«, či tak mnohá kantiléna ze zvlášť bohatě zpěvnými půvaby obdařené »Rusalky«? A rozpomenete-li se, že slyšeli jste kdy zas hudbu tak zvlášť zabarveným ohněm sršících rhytmů i jásající, vířivé melodie planoucí, jakým planou a sálají jeho Slovanské tance? — A ten poklad přebohatých, zcela nových a při tom při té původnosti tak zcela přirozených a logických obratů harmonických a modulačních, nepřinesl ten do pokladen, z nichž čerpá již současnost a z nichž čerpati bude ještě budoucnost nového a cenného nic?

V tom je Dvořákova velikost: že ta ryzí hudba, proudící z jeho nitra je tak zcela svérázná, nová především ve svých prvcích. Velicí současníci našeho mistra, Čajkovskij a Brahms nebyli tak bohatě obdařeni již základním fondem svého nadání. Čajkovského myšlénkový obor kolísal silně mezi uměním francouzským a ruským; virtuosita práce dovedla ovšem vždy výborně kolísavost tu maskovat, zvláště an onen podivný, salonní či také morbidní parfum i nejrůznější prvky jeho děl stejně províval. Brahms pak navazoval myšlénkově právě tak rád na klassiky, především na Beethovena, jako formálně šel v jeho stopách; konečně i v té hluboké, ale mužně snášené bolesti osamělé duše byl svému pravzoru blízkým příbuzným. Než Dvořák je zcela svůj. Fond jeho je tak bohatý, že myšlénka stihá myšlénku. Sotva jedna se byla rozezpívala, naváže se k ní druhá a třetí a další. U skladatelů, jichž prameny myšlénkové neproudí tak příliš bohatým tokem, kteří, skládajíce svá díla, netvoří pouze, zachycujíce, čím by nitro jejich plně a bohatě zvučelo, ale kteří pracují, snad těžce, kteří reflexi, rozum volají ku pomoci, kde činnost fantasie přestává: u skladatelů takových naleznete každé thema a každou myšlénku vyčerpanou, zpracovanou do všech možných útvarů. Dvořák, zejména v dílech posledněj ších, kdy ovládl všechny prostředky, všechny formy, kdy ovládl veškeru hudební stilistiku v té míře, tak suverénně, že sotva stačí as zachycovat, co již instinktem a dlouhou erudicí hotově formováno, z duše mu tryská, k reflexi se neutíká, ani k práci, která by byla výsledkem reflexe. Má příliš mnoho myšlének, takých, že bychom při mnohé rádi déle prodleli, ji viděli rozvedenu, rozpředenu a z více stran osvětlenu. Někdy ani jedna druhé nedá plně se vyslovit. Ostatně povaha jeho myšlének, které jsou vždy více hotovými melodiemi než themata, tedy zárodky, z nichž by bylo možno melodie teprve rozpřádat, je taká, že vede k těm ghirlandám, k těm dlouhým věncům melodickým, v nichž střídají se tak bohatě pestré květy vždy nové a nové.

Jednotnost díla převládáním takového souřadného způsobu práce

netrpí nijak. Vždyť pojí všechny Dvořákovy myšlénky přec vždy jedna páska: ten ryze osobitý Dvořákovský ráz. Při tom pak ten zvláštní, tak přirozený, zpěvný a lahodný kontrapunkt, v němž zná Dvořák současné melodie spájeti, kontrapunkt nepracující nijak s rozdrobenými zlomky thematických modelů, ale kontrapunkt zase čistě melodické povahy stačí udržet celistvost díla, kde by pouhá melodika doprovázená působiti mohla dojmem fragmentárnosti či skrovné snad prohloubenosti. Vzpomeňme jen kontrapunktů, jež sepřádá ve svém Stabat mater, mají-li jich měkké, sladké, zpívající linie co společného se tvrdou, žulovou, v potu tváře zpracovanou polyfonií německou? Jistě že nic! — A forma nestává se proto, pro tu nadvládu melodiky, jako Schubertovi, v mnohém našemu mistru podobnému, se zhusta stává, přec nijak neplastickou, rozptýlenou. Máť Dvořák neselhávající prostředek udržet vytčený směr, soustředit celé dílo v některém bodě. Jest nevyrovnatelným mistrem gradace. Počíná, tiše si prozpěvuje, ale písni jeho rostou křídla, cit ho unáší dál a dál, výš a výš, zpěv jeho šíří se z plné hrudi v nadšení, v jásání, v bouře a přívaly tonů a uchvacuje vás s sebou na svých vlnách . . .

— Na základě všeho předchozího: i toho, že viděli jsme v mistru našem umělce, jemuž vlastní nitro jedině a pouze skýtá co nejhojnější obsah jeho díla, umělce pak, který především novou, původní krásou absolutní melodie je silný, můžeme označit Dvořáka jako ideálního moderního českého lyrika. Lyrika, kterého i v největších útvarech: v symfonii a velikých formách komorních, v kantátách a dílech oratorních největšího rozsahu, v dílech největšího slohu zříme stejně silným a svým jako v drobné písni. Lyrika té síly, že vítězí i tam, kde lyrice bývá vítězství z pravidla nemožným: na scéně. Rusalka, životné a přec výlučně na lyrice založené dílo je zde síly té nejlepším a nejnovějším dokladem. Lyrika, doplňujícího konečně epické a dramatické dílo Smetanovo ve svém směru a po svém způsobu. Český mythos heroický, českou idyllu vesskou doplnil Dvořák českou pohádkou — genrem, předpokládajícím především, měl-li jevit se na scéně působivým, silného básníka náladového. Českou epopeji »Mé vlasti« doplnil řadou lyrických parafrází českých pověstí. Vyhýbám se terminu »symfonických básní«. Neb v symfonické básni jsou poesie a hudba součinitely, složkami, majícími spojit se teprve v duchu posluchače v plně působící výslednici. Dvořákovi pak byly pověsti Erbenovy jen podnětem ku rozproudění se citu a obraznosti v určitém směru. Tím povstalo dílo při absolutní hudební síle mistrově té samostatné působivosti, že krása jeho sotva dá vám v duchu paralelně s hudbou vybavovati si složité dílo básnické. Náladu jeho ovšem že vám, právě dík té neodolatelné lyrické síle Dvořákově i dík geniálnímu přímo ovládání prostředků náladové malby, dík kouzelné instrumentaci, vždy současně s tím hlubokým dojmem čistě hudebním, vyvolá co nejurčitější . . . .

Nevyčerpal jsem jistě všechněch stránek největšího našeho umělce tvořícího. Snad i mnohý rys mého neúplného profilu je špatně zachycen, snad zřel jsem lecos chybně. Dílo současníků nezříme pravidelně

jakým je, ale jakým se nám býti zdá. Ale uznání nepřátel je nám dokladem, že nepřeceňujeme jej, kdož před mistrem se v obdivu skláníme. Dosavadní dílo jeho ostatně ukazuje, jak, i kdyby snad sebe lépe zachycen, bude taký, dnes kreslený profil neúplný po řadě let. Do šedesátého svého roku mistr vyvíjel se stále výš a výš. A zdroj obraznosti jeho plyne vždy stejně svěží a mocný. Co přinese dále, na které pole skladby se obrátí a jak tam bude činným?

Nechť to bude kamkoliv: víme, že bude sít bohatou, velkou krásu vždy. A ať símě to pokvete jakýmkoliv květem: květ ten bude nám vždy stejně drahým. Jen jen ať kvete nám k pýše českého umění dlouhá, dlouhá léta! *K. Hoffmeister.*

*

Přehled literarní.

St. Tarnowski »Historya literatury polskiej«. Pět velkých svazkův; poslední zaujímá léta 1830—1850, tedy zrovna nejdůležitější periodu polské literatury (505 str.)

Hrabě Tarnowski patří k nejváženějším polským učencům, zvláště v oboru literarní historie, a k nejčelnějším synům národa polského vůbec. Přednáší polské literarní dějiny na krakovské universitě, je předsedou polské akademie a také vlivuplnou osobností politickou. On jediný je mezi všemi universitními profesory v Rakousku tajným radou a těší se takové úctě a vědecké reputaci, že byl v letošní výroční schůzi Vídeňské Akademie jmenován také členem jejím. Neue Freie Presse přinesla ihned o tom zprávu, kterou kommentovala poznámkou, k jaké politické straně hr. Stanislav Tarnowski patří. Dobré duše v této redakci sedící zapomněly v tom okamžiku, že vstup do republiky učenců se neotvírá akciemi neb agitační řečí, nýbrž legitimací klidné práce vědecké.

Hrabě Tarnowski jest nad jiné oprávněn k této práci, a literarní dějiny jeho jsou vedle díla Wiszniewského největším pomníkem, který byl polskému písemnictví kdy věnován. Tarnowski stojí přirozeně vysoko nad Wiszniewským, od něhož se liší naprosto moderním stanoviskem; také je zajímavo, kterak v V. díle své »Historye« posuzuje pilného a velikého předchůdce svého. Tarnowski uveřejnil již dlouhou řadu předběžných prací, které nyní na mnoze pouze přejímal do veliké Historye své, jež vyšla na pětistoletou paměť založení Jagiellonské university. Je to dar v pravdě hraběcí, poněvadž dílo toto vyšlo také vlastním nákladem autora.

Poláci nemohou se honositi ani tak starou, ani tak bohatou dřívější literaturou jako my. Nemohou se vykázati ani Štítným, ani Husem, ani Chelčickým. U nás rozvíjí se krásná literatura bratrská a »Zlatý věk«, kterým však se již vychloubají oni jako my. Ba co se tkne literatury básnické, tu stojí nad námi; zrodilť se opravdový talent básnický, Kochanowski, třeba se básník tento nemohl srovnávati s jinými veleduchy prvního řádu jako Dantem. Polákům dopřáno štěstí, že se literatura jejich mohla organicky vyvíjeti dále, u nás nastala dvě hrozná století strašlivé literatury jezuitské — úpadek

do středověku — z něhož jsme se vzpamatovali teprve v 19. století. Světové měřítko snese literatura česká až v posledním čtvrtstoletí 19. věku, třeba již dříve vykazovala jednotlivé talenty a zvláště v oboru vědy vynesla mnohý důležitý spis. Ale srovnáváme-li celou mezeru dvou set let, v níž se mihne jen ušlechtilý charakter velikého paedagoga Komenského — ostatní spisy nezasluhují skoro ani, aby byly jmenovány literarně historicky — s písemnictvím našich sousedů Němcův a Polákův, a uvážíme-li, jak bujně a všestranně již kvetla literatura česká počátkem sedmnáctého století, pak nestačíme v bolesti naříkati, truchliti nad tím, co jsme promeškali.

Poláci mají v době Stanislava Augusta básníky Krasického a Trembeckého, kteří mají v dějinách literatury navždy zajištěné místo, a znamenají ve vývinu polské literatury pokrok. Zaznamenávám jména Karpińského, Kniaźnina, až po milého Brodzińského, uvádím na paměť tragické doby rozdělené Polsky, až nadchází nejslavnější doba rozkvětu polské literatury, kterou představují jména Mickiewicz, Słowacki, Krasiński. Vedle tohoto polského slunce, měsíce a zářné komety na literarních nebesích objevily se četné hvězdy spisovatelské různé velikosti. Jeden díl nebe je stále zachmuřen; je to chmura smutku, tam se blýská, volá po »Zmartwychwstaniu«, po obrození Polsky, a všechna ta podivná hudba a bolestné výkřiky jsou jen různými varianty na starou známou písničku »Polska jeszcze niezginęła«. Ale pak se chmura rozšířila a k neskonalému neštěstí polské literatury zatemnila i slunce Mickiewicze, i měsíc Slowackého, ba i zatáhla skoro celou báň polské literatury. Je to děsně rušivý vliv Messianismu, prokletý Towianismus, který pohltil nejlepší syny nešťastné Polsky.

Leželo to nad Polskou jako fatum . . .

Zrovna díl pátý se Tarnowskému neobyčejně povedl.

Nic není tak těžko jako trefně charakterisovati jmenované tři ony velikány, vystihnouti pravý jejich význam pro polskou, eventuelně světovou literaturu, a při tom býti všude nestranný, nikde se nedávati svésti subjektivní náklonností, všude zachovávati pravdivý, skutečně veliký portrait v galerii ostatních spisovatelův. V polské literatuře neustále svádí ku scestí poměr Mickiewicze a Słowackého, kteroužto Charybdis a Scyllu dovede jen nejzkušenější a nejohebnější péro šťastně obeplouti, což možno vším právem o Tarnowském tvrditi.

Mickiewicz, autor vlasteneckých, romantických eposů, božských krymských sonetů (byla by to svůdná práce srovnat je se sbírkou básní Macharových), jemně vypulerovaných básní, je mistrem nejprvnější básně polské »Pana Tadeusze« a pak básníkem Dziadů.

Litva — Polska, pro niž tolik vytrpěl a jíž by byl tak rád pomohl, byla ojczyzna jeho. On není tak plodný jako rival jeho Slowacki, tím méně možno ho po této stránce srovnávati s Goethem, Schillerem, Byronem — Puškinem, Hugem a Vrchlickým, dodáváme my. Asi v 36. roce života svého zanechal k nekonečné bolesti polského národa básnění a vrhl se na pole mysticismu, vědy a politiky. Dlouhá léta pak »úhoroval«. Také on podlehl v mládí módě Byro-

nismu; z péra jeho vyšel překlad »Giaura«, nejkrásnější překlad této básně vůbec na světě, dodává hr. Tarnowski. Světový literarní historik musí ho stavěti ještě výše nad rozervaný světobol Byrona, který vytvořil jen jediný typ hrdin. Někde mezi Schillerem a Goethem připadlo by mu místo, kdyby byla mezi genii dovolena klassifikace a kdyby veleduchové strpěli také třídy hodnostní. V literatuře polské je primus, on je generalissimus, Mesiáš polské poesie, vedle něhož jsou jiní básníci jako Krasicki, Woronicz, Kozmian pouze proroky eposu, kdežto on je bohem celé poesie. Vrcholem pak poesie jeho jest Pan Tadeáš; když Mickiewicz psal Tadeuzse, byly duše a genius jeho v zenitu dokonalosti, a proto také je báseň tato dokonalou, klassickou jak co do umění, tak také co se týká moralnosti i národnosti. Je to nejklassičtější dílo polské, nejslavnější báseň polského života a nejnadšenější velebení polské země. Všechny elementy poesie se tu lahodně spojily a splynuly v nejdokonalejší celek. Nejpodivuhodnější jest v Tadeáši jeho božský klid, zvláště uvážíme-li, že dílo toto povstalo již po Improwizaci, Księgach pielgrzymstwa, po III. dílu Dziadů, tedy kdy již duše Mickiewiczova byla neštěstím vlasti roztrpčena, kdežto Pan Tadeáš jeví na sobě zázračnou dobu duševní rovnováhy autora svého. V básni této se stává Mickiewicz prvním a vybraným věštcem národa svého. Dílo jeho charakterisuje nejtrefněji vedle světoznámého úvodu toto krásné dvojverší:

Dziś piękność Twą w całej ozdobie
Czuję i opisuję, bo tęsknie pro tobie.

Místo toto nutno čísti po polsku; do žádného jazyku na světě nedá se přeložiti tato devisa jeho: Dziś piękność twą czuję i opisuje .... Tím nejlépe jest označeno, že báseň jeho má býti pěknou a národovou.

Původně to mělo býti dílo ve způsobě »Hermanna a Doroty« a zatím vyšla na jevo polská moderní »Odyssea«. Vedle Iliady a Odyssee je to nejkrásnější báseň epická vůbec. Pan Tadeusz je sice selanka, ale skrývá se v ní válka a historie nejen vesnická a šlechtická, nýbrž i celé Polsky, ba jsou tu obrázky celé tehdejší Evropy. Mezi všemi křesťanskými eposy je rozhodně nejkrásnější, daleko životnější a plastičtější než Osvobozený Jerusalem, Orlando Furioso a Ztracený ráj. (Duchaplně psaná passage o poesii epické by zasluhovala, aby byla přeložena do češtiny).

Jedné věci se referent přece divil. Hr. Tarnowski uvádí paralely ze všech světových literatur a proto divem nás naplňovalo, že se nezmiňuje při Tadeuszi o Eug. Oněginovi a bývalém příteli Mickiewicze, velkém Rusovi Puškinovi, ač o poměru obou těchto koryfeův existuje již celá literatura (viz také můj článek v této revui).

Hr. Tarnowski píše o P. Tadeáši nadšeně, srdečně, vřele, dává se unášeti (str. 100), z každé řádky vane upřímný patriotismus. Zvláště tam, kde píše o Mickiewiczovi jako o Polákovi, cítíte, jak se opravdově rozehřává.*) Co je tam nejlepší, jsou obrázky vzaté z pří-

*) Jste přesvědčeni o slovech Fr. Kvapila, který ve spise »Životem k idealu« dí »Kult Mickiewiczův v Polsku hraničí téměř se zbožňováním«.

rody, kreslené podle našeho kraje«. Popisy přírody u Mickiewicze jsou nesrovnaně krásné; Mickiewicz patří k prvním koloristům a malířům přírody; co do životnosti se mu rovná pouze Homer a Goethe.

Velebáseň tato není psána pod jednotlivým dojmem (k př. povstání z r. 1830), vznikla úplně nezávisle na vlivu doby a proto také se bude vždycky každé doby a vždycky jak Polákovi tak také Čechovi nekonečně líbiti. Poesie Mickiewiczova jest věčná, (pokud na světě se co věčným nazývati může), poněvadž se opírá o člověka a přírodu.

Poesie Mickiewiczova se také zušlechtovala. Kdežto Wallenrod je vrozená nenávist, ba i zráda, stojí Konrad již výše, trpě za miliony, ale zrovna tato láska k vlasti není ještě čista, až teprve Robak představuje obětavost, lásku a dobrotu.

Z Mickiewicze uvésti také nutno Kurs Literatur Słowiańskich, jenž je tu dukladně rozebrán. Český čtenář najde pěkné poučení o tomto spisu, zvláště o těch partiích, které se týkají nás Čechů, ve zmíněné již knize Fr. Kvapila »Životem k ideálu«.

Mickiewicz je také tvůrcem polské literarní historie, což se při životní činnosti jeho často přehlíží; on položil na vždy pevný základ dějinám polského písemnictví, on ustálil mnohé pojmy, na nichž kritik po dnes staví, třeba by jednotlivé paláce a domy ve městě literarním dnes jinak vypadaly, než jak on si je představoval. Mickiewicz opírá se zde jak o historii, tak o esthetiku a filosofii, a dovede býti nejen specificky polským, nýbrž i všeobecně lidským povznášeje se na stanovisko čistě moralní a literarní. Právě v bolestné kapitole této projevil hr. Tarnowski neobyčejnou výšku rozhledu (str. 257—258), která opravdu hraničí na známé francouzské přísloví: Znalost všeho vše omlouvá.

Zrovna v Kurse liter. slov. se začíná objevovati ono neštěstí, duševní choroba, která stihla Mickiewicze. Zlý demon, Towiański, zasáhl tak rušivě na prvního syna polské emigrace! Také náš Kollár vycítil, že pod Mont-Blankem sídlil zlý duch polské literatury.

Až do Towianismu jest Mickiewicz jeden z nejdokonalejších lidí, jaké kdy Buh stvořil, člověkem klassickým, v jehož bytosti je vše velké a krásné. Genius i charakter, poesie i život, vše je stejně vysoké a šlechetné. Klassická jasnost a prostota jeho se začne najednou zachmuřovati, genius jeho jako by nedovedl rozeznávati pravdy a klamu, ubírá se nepřirozenými cestami, propadá osudnému mysticismu.

Messyanizm čili Towianizm, jak píší Poláci, bylo chorobné hnutí, jež chtělo křesťanství přelíti do politických forem. To, co se u nás objevuje v dobách hnutí husitského, lomcovalo společností polskou před 50—60 lety, ale mělo ještě nátěr politický. Messianismus, novokřesťanství věřilo v poslání Slovanstva, zvláště Polsky; byl to nezdravý mysticismus spojený s humanitou a filosofií, který očekával obrozené království boží na zemi, zvláště skrze Polsku.

Jak jsme již dříve děli, propadl duch Mickiewiczův úplně této anachronické pošetilosti, zatemnění genia lze nejlépe viděti v Kurse slov. literatur.

Poláci nemohou dosti proklínati jména Towiańského.

Velikým rivalem Mickiewicze byl Julius Slowacki, v jehož bohaté literatuře zajímá přední místo Kordyan, který zkusiv světa si vzpomíná, že »třeba býti Polákem« Kordyan povstal za vlivu Dziadů, ale »krásy jeho jsou veliké, síla citu, talentu, a jazyka veliká«. Bohatýr tento je typem slabého člověka, chorobně rozmazaného, který o velkých skutcích jen sní, ale politicky je krásný, třeba morálka a vlastenectví se proti němu vzpíraly. Ale tací byli skoro všichni rekové těchto rozervaných dob. Slowacki byl velikým básníkem, třeba nebyl geniem, jenž razil nové cesty, byl také velikým patriotou a mnoho s vlastí trpěl. S Byronem a s Mickiewiczem jeho talentu srovnávati nelze, nebyl tak originelní jako oni. Ale Slowacki dovedl choditi na nových, již daných cestách tak směle, pevně a odhodlaně, že na cestách těchto předhonil všechny přátely své, kteří se s ním po nich ubírali, ba v mnohém dohonil těch, kteří ony cesty první razili.

A třeba po sobě nezanechal dokonalých, zcelených arciděl, přec obrazností, citem a vroucností bude v nadšení uváděti vždycky polské čtenáře, a třeba nebýval geniem, přece dovedl tvořiti tak poetické věci jako mimo Mickiewicze v literatuře polské — ať si říká p. Przybyszewski a družina jeho co chce — nikdo jiný. Slowacki snese zcela dobře srovnání s Mussetem a Shelleyem, ba stojí v mnohém nad nimi zvláště tvůrčí silou, nadšením, obrazností a vřelostí citu. Slowacki je nejlepším representantem své mělké, rozdrážděné, podezřívané doby, ale při tom měl srdce vznešené a šlechetné, vůli vždy čistou a dobrou, vždy rozeznával dobro a zlo, podstata jeho bytosti vábila ho přec jen k dobrému a pak kochal, miloval svou drahou, ubohou vlast, čímž si v srdci každého Poláka pojistil na vždy bezpečné místo.

Ano každého Poláka i toho, proti němuž vypálil v Polsku veleznámý verš:

Wedlug ciebie, mój szlachcicu — cnotą naszą znieść niewolę

tedy také u Krasińského, jemuž Slowacki takto odpověděl na Psalmy.

Hrabě Krasiński, jehož největší básní je bez odporu »Nieboska Komedya«, kterou do češtiny přeložil Fr. Kvapil, je zcela originelní básník, genialní člověk, který není podoben ani Byronovi, ani Mickiewiczovi, ani komu jinému, ani romantikům, ani klassikům. On je samorostlý a ojedinělý talent a charakter, jemuž není rovno a nikde podobno (jen Przybyszewského loni vydaná Antygona mně mlhavostí a vzletem připomínala Krasińského).

Poesie jeho jeví muka duše spravedlivé, při tom čistě polské, která očekávala, že spravedlnost opět nabude panství. Zvláštností jeho je, že poesie jeho se nezabývá lidmi, nýbrž typy, celkovými obrysy, symboly a celými proudy historickými. Také forma jeho se liší od dosavádních básníkův. Z velké části je to poesie budoucnosti, a při tom je tendenční a politická. Následkem toho jeví se přirozeně v dílech Krasińského mlhavost v osobách a v slohu, který vedle majestátnosti, energičnosti a velebnosti se stává někdy nepřirozeným a nuceným.

Nevím, budou-li se ostatní polští literární historikové srovnávati se stanoviskem hr. Tarnowského o »přítomnosti poesie Krasińského«. Na cizince dělají básně tohoto aristokrata dojem prorocký, starozákonní (o čem již názvy jejich svědčí, nehledě k tonu jejich) anebo jinde spojují středověk s budoucností. A proto je těžko srovnávati poesii Krasińského se stigmatisovanými z legend. »Nieboska komedya« povstala jedním rázem, což jí dodává jednotnosti; připomíná obrovské obrazy středověkých španělských mistrů, jež jsou nahozeny v hlavních črtách, ale nejsou do jednotlivostí propracovány. Z básně této věje hloubka filosofie, historiosofie, která svědčí o politickém rozhledu autorově.

Na výklad této básně byly psány již četné komentáře. Nejzajímavější jsou ovšem postavy obou rekův. Každý hrdina dovede dokázat o protivníku svém, že nemá pravdy, ale sám o sobě dokázati nedovede, že by pravdu měl na své straně — a přece je na nich viděti, že jsou oba o r l o v é.

Válka »Nebožské komedie« není dosud skončena, trvá dále. Je to Polska skosmopolitovaná.

Veškerá poesie evropská, celá, jak je, nemůže vykázati díla, jež by se s Nebožskou komedií mohla srovnati; ona je zároveň nejgeniálnějším výtvorem Krasińského. Hr. Tarnowski ji staví nad Irydyona a rozumí se i nad Psalmy Przyszlości.

Vedle těchto tří slavných jmen: Adama, Julia, Zikmunda vykazuje oněch dvacet let polské literatury od r. 1830—1850 ještě hezkou řadu spisovatelů, jak příhodně napsal Slowacki v Beniowském: »Po tom dešti krvavém básníci se rodí jako houby«. U nás jsou z nich hlavně známi Goszczyński, Zaleski, Czajkowski; jiní se připravují k budoucí činnosti, jako Kraszewski. Epocha tato končí polemickým spisem Klaczky: Die deutschen Hegemonen.

V nejbujnějším rozkvětu se nalézající literatura polská nestýká se skoro nic s chudičkou sestrou svou českou. A proto otázka, co Poláci přejali od nás a jaký byl vliv tehdejší literatury české na polskou, nedopadne v náš prospěch.

Mickiewicz se o nás v kurse ovšem zmiňuje, ale to spíše o české minulosti a poměrech sociálních.*) V třetím díle na konci, kde chválí Polsku (která mimochodem řečeno v posledních stoletích se jen nepořádkem udržovala), padla tato památná slova: »Tím bude duch nový, který se mezi nimi zjeví, a v kterém všichni, Poláci, Češi, Rusové poznají, že jsou bratry«, kolébka jeho může býti toliko v Polsce, která si toho zasloužila ne pro své činy bohatýrské, nýbrž pro dlouhá a strašlivá muka«.

O Mickiewiczovi v Čechách psal Z i e m b a v Bibliotece Warszawski r. 1886. (Adam Mickiewicz podczas podróży w roku 1830-31), o čemž bylo referováno ve Slovanském Sborníku r. 1885 a pak p. Kvapil.

---

*) Více viz o tomto záslužném spise Fr. Kvapila a pak v pojednáních, jež byla uveřejněna v obou českých filologických časopisech.

Mickiewicz na své cestě v Čechách zajel r. 1820 schválně do Prahy, aby poznal tamní české filology; v Praze se spřátelil zvláště s Hankou, jemuž se do památníku podepsal Adam Mickiewicz jako »Szanownemu slowianinovi na pamiatkę«. Hanka totiž chtěl, aby Mickiewicz napsal báseň o Žižkovi, k čemuž mu sliboval zaopatřiti látku. A když Mickiewicz r. 1832 dlel v Drážďanech, vyzýval ho Hanka, aby přijel do Prahy, kde prý najde více materialu k »Žižkovi«. List tento doručil Mickiewiczovi hr. Thun, žák Hankův. »Jest on Čech tělem i duší«. Kuryer polski oznamoval báseň tuto již r. 1830, ale přece se nezachovala. Rukopis prý se ztratil ve Florencii.

O poměru Mickiewicze a Šafaříka psal prof. Krček; jiné styky Mickiewicze s našimi literáty viz u Kvapila, který sestavil také seznam básní, jež byly do češtiny přeloženy.

Styky českopolské byly tehda v literatuře nepatrny. V Čechách byli sice nadšenci pro věc polskou (Čelakovský, Štulc etc.), ale Poláci málo nacházeli v českém písemnictví, co by si byli přetlumočili.

Výjimku činí rukopis Královédvorský, který neobyčejně zdařile do polštiny přeložil Lucian Siemieński. Tarnowski dí, že tento překlad patří k nejzdařilejším polským překladům vůbec; šťastná obraznost a jadrná síla, jakási drsná prostota jazyka a slohu dodávají zvláště »Záboji, Slávoji a Luděkovi« takového podivného koloritu, že se zdá, jakoby sama stará minulost tu stála ve své postavě a mluvila vlastním hlasem. Forma překladu Siemieńského je neobyčejně dokonalá.

O Siemieńském vydal Tarnowski zvláštní studii; nejnověji psal o »Lucyanu Siemieńskem i jego stanowisku w literaturze polskiej« Fr. Walecak (Sprawozdanie dyrekcyi gimnazyum w Bochni 1899). Chudák Siemieński poznal vězení ruská, rakouská i pruská, zakusil tvrdého chleba exulantského, než se stal redaktorem feuilletonu v »Czase«.

R. 1848 byl také na slovanském sjezdě v Praze. Zde byl s ním spolu oblíbený autor »Pieśni Janusza«, Vincenty Pol (psával se také Pohl), jenž pocházel z otce Němce, matky Francouzky. Napsal následkem sjezdu »Słowo a Sława«, »jednu z nejpěknějších svých básní, jediný zajisté u nás sled sjezdu slovanského v Praze a výraz nejvěrnější a dokonalý toho citu, jaký my Poláci chováme pro ostatní Slovany« — praví hr. Tarnowski.

Dílo hr. Tarnowského je nevyčerpatelnou studnicí vědeckého poučení pro každého, kdo se obírá polskou literaturou. Je pochopitelno, že referent nemůže zde přidati nových gloss, jen upřímně doznává, že po přečtení této knihy je zavázán slovutnému autorovi vřelým díkem za nové názory, které se mu zde otevřely. V knihách Tarnowského nenajdeš stopy po nějaké frasovitosti, rychlosti myšlének; naopak dílo Tarnowského se čte těžce, pomalu, ale na každé řádce cítíš, že je důkladně promyšlena. Někdy to jde z těžka jako u Lessinga — jak tento otec kritiky o sobě říkával — ale jde to vždy po Lessingovsku.

Nás poutala také methoda, jak Tarnowski líčí polské písemnictví. Je to methoda synchronistická, která, jedině správně podává jasný,

přehledný obraz určité doby; v díle pátém je to obyčejně perioda pěti let. Tak nabývá čtenář mnohem životnějšího přehledu, nežli když čte životopisy literatů různá desítiletí působících, o nichž úsudek pak pravidelně vyznívá, že zrovna tento literat jest velikánem, vtělená čistota, spravedlivost, pravda etc — což se arci u každého opětuje, následkem čehož mizí srovnání a spravedlivé ocenění spisovatele a vytknutí onoho místa, jaké mu v literatuře přísluší. Zrovna tato methoda Tarnowského vyžaduje ostré charakteristiky každého literárního jednotlivce, při čemž nutno rozdíleti nestranně stín i jasné stránky a třeba býti nestranně spravedlivý a přísný. Literaturní historie polská, majíc již dosti monografií o jednotlivých spisovatelích, o některých se honosí docela celou literaturou, nemusí podávati čtenáři o b s a h u jednotlivých děl, nýbrž jen jejich kritiku, charakteristiku, rozbor, poměr k předchůdcům, vliv na epigony.

Na jednu okolnost zvláště ukazuji — je to aristokratická noblessa, delikatnost a hlonbka úsudku, jež charakterisuje toto velkolepé dílo a Poláci by dobře udělali, kdyby si sestavili anthologii všeobecných pravd, jež jsou tu obsaženy. A Tarnowski je také přísným soudcem, třeba spravedlivým i k vlasti, u níž nutně nastoupiti musilo to, co si sama připravila.

K př. Na str. 56. polemisuje Tarnowski proti tomu, že to velké slovo historie o budoucnosti »Polska Winkelriedem národů«, není zcela šťastné. Snad co do minulosti dal by se obraz tento ještě odůvodniti. Polska přijímala na svá prsa všechny nárazy Východu. Ale vzhledem k nynějším poměrum by to nebylo správné; Polsko lze mezi národy evropskými srovnávati s vojíny v prvním šiku, kteří padnou-li, pak nepřítel zvítězí, ale nikoliv s rytířem, který smrtí svou zabezpečuje jiným vítězství.

Str. 277. »Politika a moralnost souhlasně odpovídají zároveň, že jsou vděčny každému a váží si každého, kdo je chce spojiti«.

V této velkolepé budově polské literatury má každý kámen, každá ozdoba své místo; přiléhá tam, kam patří; není ani větší ani menší, než jak zrovna zasluhuje. Základy a pilíře jsou mohutně kresleny, drobné ozdůbky literární jsou vhodně zasazeny; dílo toto vyznačuje klassická, promyšlená souměrnost, harmonie jednotlivých dílů, tedy vlastnost, která zřídka kdy bývá chválena při různých dějinách písemnictví.

A pak — autor vše sám pročetl, promyslil, prostudoval!

Ke konci každého svazku je podán seznam celé literatury, jež se k jednotlivým spisovatelům odnáší. V knize samotné, během vlastní studie však hr. Tarnowski skoro nikdy pomůcek necituje.

Tarnowského »Historya literatury polskiej« je dílo epochální a vzorné.

Dr. Josef Karásek.

*

Základy slovanské vzájemnosti. Při letošním sjezdě žurnalistů slovanských v Dubrovníce, pronesl prof. M. Zdziechowski řeč o slovanské vzájemnosti. Dle mého zdání jsou myšlénky prof. Zdziechow-

ského do té míry pozoruhodny, že zasluhují, aby byly sděleny v úplnosti čtenářstvu Čes. Revue.*) Ostatně již debatta, kterou myšlénky ty jednak na sjezdě, jednak později v slovanském tisku vzbudily, nutí nás k tomu obeznámiti čtenáře se sporným článkem. Učiníme tak bez poznámky, ponechávajíce si eventuelní komentář k jiné příležitosti, jež v nedaleké budoucnosti se nám naskytne.

*

»Ze všech otázek, jež r. 1899, na sjezdě žurnalistů slovanských v Krakově projednávány byly, nejmocněji naléhala svým významem otázka cílů a úkolů tisku slovanského, o níž referoval Dr. Beaupré. Referent vycházeje ze stanoviska, že »idea slovanské vzájemnosti měla by býti jaksi duchovní reservou pro všechny Slovany válčící o svá práva«, konstatoval to smutné, avšak pravdivé faktum, že až posud slovanská vzájemnosť nevytvořila se v širokém slova toho významu, to jest, že není dosud takovou, by národům slovanským vytkla společný programm, a upravila je na společnou cestu společenského i kulturního rozvoje. Referent na sjezdu r. 1899 dle mínění mého správně připsal to okolnosti, že v slovanském tisku přidán byl idei slovanské vzájemnosti význam příliš široký, rovnající se mnohdy až skoro asimilaci různých národů téhož kmene. Proto lze ideu vzájemnosti slovanské opříti ne na fantastických snech, ale na mocném základu národního individualismu. Jest otázka, byly-li zásady, vyslovené Dr. Beaupré-em, přijaty a v skutek uváděny? Není pochyby, že cosi v té příčině se stalo, hlavně v oboru literatury, v oddíle referátův o ruchu literárním Slovanstva, v rozmanitých listech slovanských; jmenuji tu záhřebský Vienac, pražské Českou Revui a Zvon, lublaňský Dom in svet; největší ovšem v příčině té zásluhy má Slovanský Přehled p. Ad. Černého, pojímající nejenom poměry literární, ale i politické. List ten cení každý, komu záležitosť slovanské vzájemnosti leží na srdci, stalť se tribunou slovanskou, z níž každý Slovan hlásati může své žaloby, stesky i naděje ....

A přece vzdor tomu, že leccos již v prospěch pravé slovanské vzájemnosti bylo učiněno, neváhám ani dnes opakovati to, co Dr. Beaupré před půldruhým rokem pověděl, to jest, že vzájemnosť slovanská jest ještě nezměrně daleko od uskutečnění.

Vykládám to nedostatečným vniknutím v rozmanité podmínky bytnosti rozmanitých národů slovanských. Neznajíce se navzájem, příliš rychle činíme závěry na základě našich snů neb našich předsudků. Jako důvod uvádím tu faktum, že na sjezdě v Krakově vedle resoluce Dra Beaupré-a přijata byla i resoluce p Vajanského, jež zní:

> »Duševní vzájemnost slovanská má plynouti z idee plemenného i kulturního společenství všech slovanských národů bez výjimky.«

Avšak společenství kulturního mezi Slovany až dosud nebylo a není, sny pak o jeho vytvoření měly za následek (jak to ukazují

*) Řeč byla vytištěna v krakovském denníku »Czas« v č. 124 roč. 1901.

dějiny minulého věku) směr k záměně idey solidarnosti v ideu asimilace, se kterou na žádný způsob neshodne se solidarnost založená na vážnosti k individualnosti národu a společném jejich, svobodném rozvoji. Věru bylo to pro nás velkou škodou, že následkem barbarského nařízení uherské vlády tak znamenitý spisovatel a vroucí vlastenec jako Hurban Vajanský byl zbaven možnosti odůvodniti svůj návrh a že proto nemohla se o věci té rozpříti žádoucí diskusse. Ale ponévadž záležitost ta zůstává stále aktualní a vyvolává mezi námi leckdy bolestná nedorozumění, proto považuji za svou povinnost uvésti ji znova na denní pořádek a přičiniti několik vlastních poznámek.

Především tady, v Chorvatsku, nedostatek společenství kulturního, již ne mezi různými národy, ale mezi odštěpky jediného národa, příliš jasně bije do očí, než abych měl věc tu vzláště dokazovati. Obyvatelé vlastního Chorvatska, Dalmacie, Slavonie, Bosny, Hercegoviny, Srbska a Černé Hory mluví jedním jazykem, měli by tedy tvořiti jeden národ; ale zatím ti, jež vzdělala katolická civilisace západu zvou se Chorvaty, ti opět, kteří civilisaci tu čerpali z Byzantia, považují se za Srby; konečně jsou tu ještě Bosňáci, vychovanci civilisace musulmanské. A ten nedostatek a spíš protivení se tradici minulosti stává se příčinou bolestných rozporů.

Leč nedosti toho: v nejsilnějším národě slovanském učiněn byl (právě z příčiny nedostatku kulturního společenství) pokus zosnovati celou theorii politicko-filosofickou. Kolem r. 1840. vytvořila se v Rusku t. zv. strana slavjanofilská, která přivlastnila si monopol vlastenectví a uznala v pravoslaví symbol Slovanstva. První slavjanofilové s Chomjakovem v čele, srovnali ovšem kult pravoslaví s širokou a rozumnou tolerancí v příčině jiných náboženství a národu, ale jejich nejbližší nástupci začali se víc a více přikláněti k fanatismu. V krátce též uvalena byla kletba na celé Slovanstvo katolické, Polsku pak charakterisoval Samarin, jeden z nejvíce vynikajících slavjanofilů jako »otrávené ostří kopí, vbodnutého latinismem v samé srdce světa slovanského.« — Lamanski stavěl svět »řecko-slovanský« naproti světu »romansko-germanskému« — konečně Danilevskij, aby dodal slavjanofilstvu zdání naukové přesnosti, vystoupil s theorií kulturně-historických typů, jež po řadě po sobě následovaly v dějinách civilisace. Takový zvláštní a vyšší typ představovala dle Danilevského Rus s pravoslavným Slovanstvem a proto musela sestrčiti »shnilou Evropu« a sama nad světem zapanovati. Z theorie této činil Danilevskij ten závěr, že každý musí bez podmínky sloužiti té kulturně-historické skupině národu, či plemen, do které náleží, té skupiny zájmy že jsou jeho nejvyšší mravní povinnosti, a že za hranicemi jejími, k národům neb plemenům jiným, nemá žádných mravních závazků — slovem, že není pravdy povšechné, neboť každý národ má vlastní pravdu, svou vlastní ethiku, dle níž jest bezohledně dobrem všechno, co vede k dosažení jeho cílů. Theorie Danilevského stala se evangeliem slavjanofilů, kteří ji uznali za dokonalý codex ruského vlastenectví; není však třeba dokládati, jak hluboko demoralisovala theorie

tato společnost ruskou, nasycujíc ji pocity nenávisti, tím více, že současně nejvíce vynikající publicista slavjanofilský Ivan Aksakov vášnivě a vytrvale hlásal potřebu vyhlazování v Rusku všeho, co je neruské a nepravoslavné. A jaká to ironie, že strana, jež odmítala veškero Slovanstvo katolické (nebo uznávala je pouze pod podmínkou, že se zřekne celé své tradice historické), že strana ta nazývala se slavjanofilskou!

Při takových theoriích nelze mluviti o »kulturním společenství« Slovanů, a k chvále západního Slovanstva třeba konstatovati, že tam nikdy nepovstaly názory, jež by jiným národům, nebo jiným »kulturně-historickým typům« nepopřávaly práva k existenci.

Není-li tedy společenství kulturního a nepostačuje-li společenství plemenné k vytvoření vzájemnosti, pak na čem máme tu vzájemnost opříti? Talentovaný publicista chorvatský Štěpán Radić v díle »Současné Chorvatsko« hledá podstaty solidarnosti slovanské v duši slovanské, v společných pracích morálních i rozumových; dle něho národové slovanští jsou jedním národem: dle mínění chorvatského sedláka — praví Radič — Rusové, jsou lidé, kteří mluví špatně po chorvatsku; kozák zas jest přesvědčen, že Bulhaři nemluví zvláštním jazykem, ale zkaženou ruštinou; nesnášenlivost mezi Slovany prý byla způsobena vládami slovanskými, jinými slovy vrstvami vyššími, panujícími; na ně spadá zodpovědnost za spory slovanské.

Že názor taký založen jest na klamu, o tom nás přesvědčuje denní zkušenost, neboť sedlák slovanský nabyv vzdělání přijímá vždy více méně názory a přesvědčení své společnosti, čili vládnoucích a směr udávajících vrstev národa.

Slavjanofilé rádi tvrdili, že bojují jenom s polskou šlechtou a lid polský že milují; lid ten prý byl ochoten dobrovolně přijati víru i civilisaci ruskou: a zatím vidíme, že právě z lůna lidu polského pocházejí nejčastěji vlastenci nejméně ke kompromissům náchylní.

Slovem, uznávajíce z celé duše náhlící, nevyhnutelnou potřebnost solidarnosti v bojích s našimi četnými a mocnými nepřáteli, přicházíme k tomu smutnému závěru, že solidarnost ta neexistuje, že nelze ji opříti ani na vědomí společného původu ani na společenství kulturním, které ani neexistuje. Národy slovanské bojují mezi sebou; vidíme sice, že okolnosti politické čas od času tvoří mezi nimi politické aliance, ale se změnou okolností zanikají aliance ty i zrozený jich vlivem, přeletný pocit solidárnosti přechází jako vítr.

Z toho usuzuji, že podklad k solidarnosti třeba hledat kdesi hloub, právě ve společných pracích mravních a rozumových, jak pověděl Štěpán Radić — ale poznamenávám, že výrazem toho společenství jest nejen duše lidu, ale především nejvyšší výtvory genia slovanského. V nich se odzrcadlil duch slovanský. Eduard Jelínek a Bronislaw Grabowski seznamujíce nás s literaturou českou, jako výrazem ducha toho národa, více udělali pro vzbuzení v Polsce sympathií slovanských, než veškery aliance politické.

Celá tvořivost nejhlubšího básníka chorvatského Preradoviće vyplynula z velké tesknoty po oné epoše, v níž skutkem stane se to

právo lásky, jež »Tvůrce neshladitelným písmem vyryl v prostorech hvězdnatých.« Z tohoto stanoviska pak usuzuje o poslání Slovanů volal v nadšené a mohutné své odě »Slavianstvo«, že Slované, stanuvše na hranici mezi Západem a Východem povinni jsou »hrsti světla ze Západu na dalekém rozsypávati Východě.«

. . . . . Stojiš i sada na medji
Tih svjeta divom doraslim zvanja na zemlji
Največeg; jednom dohvácaš sa zapada rukom,
Zviezde prosviete; drugom siplješ ih po samnom
Iztoku . . . . .

Slučuje tím způsobem ideu vlasteneckou s ideou slovanskou a ideu slovanskou s ideou všeobecně lidskou, křesťanskou, potkal se Preradović s naší poesií Messiášskou, jejíž velikost tvoří právě to, že aspirace národní dovedla nerozlučně spojiti s ideálem moralným a že buřičský romantický individualismus Evropy západní povznesla na výšiny křesťanského sebeobětování se ve prospěch všeobecný; posledním její slovem jest snění Krasińského o změnění sféry politiky v sféru náboženství t. j. v takovou sféru, v níž (abych užil výrazu znamenitého myslitele ruského Borisa Čičerina), není ani žida, ani Řeka, ani Východu ani Západu, ani národů vybraných, ani národů, jimž se děje křivda, ale v níž všichni mají stejná práva a stejné povinnosti práce při vytváření pořádku věcí, opřeného o pravdu a spravedlnost Nuže v sféře tohoto velikého ideálu, obsahující nejsvětější tužby duše lidské, mohou a mají se potkávati představitelé myšlénky slovanské a na tomto základě mají vznítiti pocity vzájemnosti slovanské!

A tvrdě to, nevkročuji pranic v říši jakýchsi snů poetických nesmírně vzdálených od uskutečnění! Naopak stojím na tomtéž podkladě spravedlnosti povšechné a následující z toho rovnoprávnosti všech Slovanů, na kterém stáli největší političtí duchové slovanští. Nazvu tu jen jedno jméno, ale velmi veliké: Fr. Palackého, a jeho krásná slova na sjezdě slovanském v Praze r. 1848., že nikdy nezvítězí někdo nad Slovany, když v srdcích zníti budou hesla sjednocení ve volnosti a shodě:

»Slovan jest a bude nepřemožitelným, pokudkoli heslo spojené svobody a svornosti ozývati se bude v srdci jeho.«

Totéž stanovisko zaujali v poslední době i nejpřednější myslitelé ruští — nedávno zesnulý Vladimír Solovjev a Boris Čičerin. Oni porozuměli, jak vražedně působí na svědomí národa ničemný šovinism, jenž rád leckdy vystupuje pod heslem slavjanofilstva, a proti směru tomu napjali své síly. Theorii Danilevského, povznesené pseudovlastenci ruskými k výši katechismu národního, spravedlivě vyčítal Solovjev, schvalování politiky mezinárodního lidožroutství, jaké dnes panuje v Evropě; proto napsal tato vznešená slova:

»Říká se, že každý národ má se říditi politikou, ale je-li zájem v odporu s povinností křesťanskou, že lépe zříci se vlastenectví než svědomí; já však myslím, že pravdivé vlaste-

nectví kryje se se svědomím, a že existuje politika vyšší než politika zájmová, neboť každý národ křesťanský má před sebou zájmy, jež nejen nevymahají, ale ani nedopouštějí mezinárodního lidožroutství.«

»Nesmíme se klamati: politika samolibného zájmu, mající za následek nenávist v poměrech mezinárodních i společenských, přechází v politiku lidožroutství, jež v koncích svých ničí veškeru mravnost i soukromou i rodinnou; neboť člověk jest bytostí logickou a nemůže dlouho vydržeti nestvůrné rozdvojení mezi zásadami činnosti soukromé a politické« . . . slovem »křesťanská zásada povinnosti čili služby mravní jest jedinou výraznou, rozumnou a dokonalou zásadou politiky« . . . »Nemáme možnosti nutiti jiné národy k plnění jich povinností, ale plniti vlastní povinnosti můžeme, i musíme!«

A tou první povinností Ruska bylo, dle Solovjeva, vyřízení záležitosti polské v duchu spravedlnosti! Hloub ještě myšlenkou tou se obíral Boris Čičerin, právník a filosof, bývalý professor moskevské university a později purkmistr města Moskvy. Z díla jeho »Politika« uvádím jenom tyto myšlenky:

»Vláda nad cizím národem není jenom právem, ona je též velkou povinností morální. Jako všeobecné pravidlo třeba uznati to, že jestli národ panující chce, by opanované národy měly k němu příchylnost, to nejen že musí s nimi nakládati úplně spravedlivě, ale musí se i nad ně mravně povznésti tím, že jim přidá některé výhody, jichž dříve neměly. Pak teprve národy ty zřeknou se ochotně své odrůzněnosti a sjednotí se s ním ve vyšší jednotu duševní».

»Když národ ruský — praví dále Čičerin — šel osvobodit Bulhary od jařma tureckého, a ruská veřejnost nadchla se myšlenkou na boj za utiskované bratry, tehdy nebylo zpozorováno ono falešné postavení, v jakém nachází se národ, podnášející jednou rukou prapor svobody, druhou pak tisknoucí k zemi tutéž zásadu svobody! Titéž lidé, kteří ronili slzy nad Bulhary, nechtěli ani slyšeti o Polácích«.

Dle mínění těch dvou nejšlechetnějších myslitelů ruských, těžká chmura rusko-polského nedorozumění visí nad celým světem slovanským. Od rozřešení této záležitosti závisí nejen budoucnost bezprostředně zúčastněných národů, ale i celého Slovanstva, neboť není pochyby, že odklizením starého sporu toho bude najisto i změna politiky rakouské v duchu Slovanském, a sblížení se Rakouska k Rusku!

A toho přáti si musíme všichni! Proto všichni myslící Slované a hlavně representanti tisku slovanského měli by v srdcích svých vyrýti výše uvedené zlaté myšlenky Vladimíra Solovjeva a Borisa Čičerina, těchto abych tak řekl, klassiků ruské myšlenky, a s tou pochodní v ruce, očištěni od bláta, jakým znečistěn jest tisk slovanský vinou pseudoslavjanofilských organů, měli by osvětlovati vážný význam, jaký pro budoucnost Slovanstva veškerého mají poměry rusko-polské!«

*

Rus »o zlatohlavé Praze« Referuje Dr. B. Prusík.

Vážný, vědecký měsíčník ruský »Istoričeskij Věstnik« přináší v posledním čísle dlouhý a nadšený článek o Praze, jenž zaslouží bližší naší pozornosti. Studie psána jest na 32 stranách a ozdobena jest dobře volenými devíti fotografickými pohledy na Prahu a jednotlivé partie. Pohledy jsou velkého formátu.

Autor studie G. A. Vorobjev, nazývá ji skromně »cestovní dojmy archeologa« a uvádí za motto těchto svých dojmů známý verš Chomjakova: »I Pragu ja viděl i Praga sijala«.

Ruský cestovatel jel ku Praze od Vídně v deštivé, nepohodné noci, kde hustá tma bránila mu »viděti místa pokrytá slávou české historie, ... historická místa, svědky činů znamenitého představitele českého národa, Jana Žižky, jenž vzal si Husitstvo za zbraň proti cizácké vládě«.

Krajina mezi Benešovem i Prahou, kterou jel již za svítání, autora studie nadchla svou malebností. První pohled na Prahu — za Hostivaří — ho očaroval! Kouzelné město z pohádky, píše ve svém nadšení.

O Praze čítal autor studie, že v ní se do té míry pěstuje ruština, že jest Praha jakýmsi předměstím Moskvy. Mínění to v něm utvrzovali Němci. Na prvním kroku — v hovoru s nosičem — i později však se přesvědčil, že tvrzení to bylo přehnáno.

Cestovatel ubytoval se v hôtelu »u arcivévody Štěpána« a první dojem po cestě do hôtelu byl velkolepý. Nádherné Václavské náměstí, budova Musea, krásný pohled dolů atd. ho uchvátilo. Ruch podvečerní panující na Václavském náměstí G. A. Vorobjevu se nad míru líbil. Za to tím více zarazilo ho mrtvo, jaké panuje na tomto přirozeném boulevardu po 8. hodině. Večery tráví prý asi Pražané velmi nudně, nemajíce zábavních místností, jakými Petrohrad, Moskva i Varšava jsou tak zásobeny.

První cestou G. A. Vorobjeva byla návštěva redaktora Slovanského Přehledu, p. A. Černého. Cestu tu do Pštrossovy ulice vykonal drožkou všímaje si bedlivě města. S historickými, památnými místy, kolem nichž jel, seznamuje důkladně čtenáře Istoričeskago Věstnika. S pomocí p. red. Černého vydal se host náš na pouť Prahou, o které s dukladností pravého vědce hodnou své čtenáře zpravuje. Při té pouti chci jenom zmíniti se o některých jeho názorech.

Autor rozhlížeje se po pražských krámech, jest v údivu jejich vkusností, ba nádherou. Jedna věc kalí jeho dojem, že není tu — až na jedinou nepatrnou výminku na Václavském náměstí — ruských krámů. Zcela správně klade autor vinu tomu, že není v Praze ruského konsulatu.

Pražským hôtelům dává G. A. Vorobjev nejkrásnější vysvědčení. Chválí jejich neobyčejnou čistotu a pak to, že není v nich host vydán v nebezpečí odírání.

Vrcholu dosáhlo nadšení našeho hosta při pohledu na Prahu s Hradčan. Pohled ten připomněl mu v mnohém pohled na bělokamennou Moskvu, pohled ten však vzbudil v něm i city po smíření

a duševní dohodě všech Slovanů. Cituje slova barona dra Riegra, která českým politikem pronesena byla při otevření Slovanského klubu, o pravé duševní slovanské solidarnosti, ne o tom strašidle panslavismu, jež občas jako bubáka vystrkují naši nepřátelé, autor tak mocně nadšený naší »zlatohlavou Prahou« končí mohutnými verši Chomjakova:

»I Pragu on viděl i Praga sijala,
sijal zlatoverchij na Petříně chrám . . .
. . . . .«

*

Německo na výstavě pařížské r. 1900. Referuje Dr. B. Prusík.

Mezi státy, které u příležitosti světové výstavy v Paříži vydaly výstavní katalogy a informační spisy o svém soudobém stavu, Německo vyšvihlo se na první místo nádherou a vnější úpravou. Kniha o Německu, pokud zastoupeno bylo na výstavě Pařížské, jest 440 str. silný, v hedvábné vazbě, ve formě secessní umělcem Bernardem Pankokem z Mnichova vyzdobený, na krásném papíře černým i červeným tiskem tištěný svazek. Je to v pravdě luxusní a representační kniha, jejíž zevnějšek už svědčí o tom, jakou důležitost Němci přikládají důstojnému zastoupení říše německé v cizině vůbec a na světových výstavách zvláště.

Což teprvé, přihlédneme-li k obsahu knihy, tu opravdu chtěj nechtěj musíme doznati, že německá říše representovala se před cizinou jako málokterá jiná.

V čele knihy stojí pojednání »Německá říše a její obyvatelé na konci XIX. století«. Je to studie, přes niž přejíti nelze; nejnovější statistická data přímo nutí nás s obsahem jejím pokud možno se obeznámiti.

Hned na počátku poznamenává autor studie — professor Dr. Ernst von Halle — že na sklonku XIX. století Německo poskytuje obraz spořádaného a potěšitelně se rozvíjejícího státu. Vnitřně jsouc konsolidováno, tvoří ostrou protivu proti rozdrobenému Německu na konci století XVIIII. Století XIX. možno pro říši německou nazvati stoletím sjednocovacím. Koncem první třetiny století XIX. byl učiněn počátek sjednocení založením německého celního spolku; další krok stal se koncem druhé třetiny století XIX. založením severoněmeckého svazu, třetina poslední dokonala sjednocení rozdrobených států německých v říši německou.

Rozloha této říše německé obnáší v Evropě 540.657·6 km², v osadách pak pětkrát tolik, totiž 2,665.361 km². Z toho připadá na osady africké: na Togo 82.300 km², na Kamerun 495.000 km², na německou jihozápadní Afriku 835.100 km², na německou východní Afriku 995.000 km², na německou novou Guineu 179.000 km², na menší území a ostrovy 78.376 km² a konečně na najaté území Kiaučou v Asii 540 km² a na t. zv. »Einflussgebiet« v Číně 50 km².

Obyvatelstva čítalo Německo r. 1895 52·3 millionů, r. 1898 54·3 milliony, koncem r. 1899 55·5 millionů. V osadách čítalo se 13 millionů obyvatelstva, z čehož připadá na Evropany pouze 5000

(z toho pak zas na Němce 3400!). Vezmeme-li v úvahu počet obyvatelstva v Německu r. 1816 a r. 1899, tu shledáme, že koncem XIX. století počet obyvatelstva se zdvojnásobil. Ze všeho obyvatelstva Německa připadá 61% na Prusko, 11% Bavorsku, 7% Sasku, 4% Würtembersku. Co se vzrůstu obyvatelstva tkne, tu nejvíce vzrostlo obyvatelstvo v Sasku, Reussu a Porýní, nejméně pak v Hohenzollernu, Meklenbursku, Würtembersku a Hannoveru.

Hustota obyvatelstva v Německu obnáší průměrně 103·4 obyvately na 1 km²; jednotlivé země ovšem vykazují buď větší neb menší hustotu. Tak okolo Düsseldorfu jest hustota 400·41 obyvatel, kolem Saského Cvikova 300·86, kolem Lipska 264·95 ob. Za to v Pomoří jest hustota pouze 40·95 ob. a v Lüneburku 39·31 ob., a v Meklenburku 34·66 ob.!

Obyvatelstvo Německa seskupeno jest v 11¼ millionech domácností, průměrně o 4·62 osobách; 800.000 domácností jest staromládeneckých, 50.000 domácností jsou ústavy, chorobince atd.

Dle slov autorových vězí v německém lidu mladá síla, neboť 61% nepřekročilo dosud prah mužného věku (30 let), ba polovina skoro všeho obyvatelstva (44·7%) nedostoupilo dosud ani stáří 20 let. Počet manželství stále vzrůstá (8·1 manželství na 1000 obyvatel), plodnost manželství prý je stále větší (37 dětí novorozených na 1000 ob.), kdežto úmrtnost prý klesla ze 28‰ na 22‰! To všechno naplňuje autora nejkrásnějšími nadějemi do budoucna.

Manželstev bylo r. 1895 8·8 millionů. Tři pětiny obyvatelstva byly svobodny (15·8 millionů mužů a 14·4 milliony žen); v tom počtu ovšem jsou zahrnuty i osoby, jež věkem svým nejsou ještě manželství schopny, tak že z obyvatelstva manželství schopného pouze asi ¼ jest svobodnou. Z 80 manželství průměrně jedno jest rozvedeno. R. 1890 žilo okolo 25.000 rozvedených mužů a okolo 50.000 rozvedených žen. Vdov jest v Německu 2·2 milliony, tedy skoro třikrát tolik než vdovců (776.000).

Pokud se náboženství tkne, rozpadá se obyvatelstvo německé především na dvě hlavní skupiny: evangelickou (34·5 millionů = 63%) a na katolickou (19·5 mill. = 36%); ostatní křesťanské víry zastoupeny jsou 146.000 obyv.; Židů jest v Německu 568.000 obyvatel a jiného vyznání 13.000.

Pokud se státního příslušenství týče, třeba poznamenati, že v Německu pouze skoro 1% veškerého obyvatelstva tvoří cizinci. Počet cizinců však stále a to silně vzrůstá. Z asi 500.000 cizinců kolem 466.000 (= 96%) pochází z Evropy a jen něco přes 20.000 ze zámoří a z těch opět 16.000 jest Američanů ze Spojených Států. Z evropských cizinců v Německu žijících nejvíce jest z Rakouska 223.000 ob. (= 46%), pak z Nizozemí 51.000 (= 10%), ze Švýcar 45.000, z Dánska 28.000, z Ruska 27.000, z Italie 23.000, z Francie 20.000, z Anglie a Irska 10.000 atd. Pouze ⅕ cizích příslušníků jest ženského pohlaví

Tomuto poměrně nepatrnému počtu cizinců v Německu žijících neodpovídá rovnou měrou počet Němců, žijících v cizině, neboť na

137 cizinců v Německu usedlých připadá 1000 Němců do ciziny vystěhovalých. Více než $3^1/_2$ millionů jest Němců v cizině usedlých; z těch 2·8 mill. jest ve Spojených Státech sev. amerických. Z evropských států nejvíce Švýcarsko jest osazeno příslušníky říše německé 94.000, pak Francie 84.000, Velká Britanie 54.000; z ostatních zemí zámořských pak Australie 50.000 a Brasilie 44.000. Charakteristickým jest rozdíl cifer o cizích usedlících v Německu a o Němcích v cizině usedlých. Tak na př. Rakousko, které 46% veškerých cizinců do Německa dodává, přijímá jen nepatrný počet Němců z říše, Francouzů žije daleko míň v Německu než Němců ve Francii atd. Z této paralelly daly by se vyvoditi mnohé a zajímavé politické a národohospodářské resultáty.

Od r. 1820—1898 dle statistiky říšské ztratilo Německo vystěhovalectvím 20 millionů obyvatelstva, z čehož $^5/_6$ připadá ve prospěch Spojených Států sev.-amerických. V poslední době věnují vystěhovalci více pozornosti Brasilii a německým osadám v Africe. Ruch vystěhovalecký však v posledních letech i v Německu značně klesl: kdežto do let osmdesátých obnášel roční počet vystěhovalců kolem $^1/_4$ millionu ob., klesl r. 1898 na pouhých 21.000, z nichž 17.000 vystěhovalo se do Spojených Států, 800 do Brasilie, 1300 do ostatní Ameriky, 1100 do Afriky, 223 do Asie, 163 do Australie.

Hlavní měsíce vystěhovalecké jsou duben—červen a pak září a říjen. 75—80% německých vystěhovalců jde přes Bremy a Hamburk.

Nejvíce obyvatelstva stěhuje se z Hanoveru, Braniborska, Bavorska, Poznaňska, Šlesviku a Holštýna, Würtemberska, Saska, Porýní a Západních Prus.

Ze 100 vystěhovalců 55 jest mužského rodu; $^2/_3$ veškerého vystěhovalectva jest u věku 61—30 let.

Kdežto kolem r. 1850 60% vystěhovalectva bylo povolání řemeslnického a jen 30% bylo rolníků a dělníků, jest koncem XIX. století těchto ještě daleko méně. Nejnižší třídy obyvatelstva neúčastní se ruchu vystěhovaleckého do ciziny, za to hojně stěhují se mezi hranicemi říše. Toto stěhování děje se hlavně směrem od východu na západ. Mimo to obohacuje stěhování to města a ochuzuje venkov. Kdežto ještě r. 1871 64% veškerého obyvatelstva žilo na venkově a jen 36% ve městech, dosáhl počet městského obyvatelstva r. 1895 skoro rovnosti s obyvatelstvem venkovským (26,216.680 ob. na venku: 26,063.221 ob. v městech). Proto také počet velkoměst v Německu vzrůstá: před 25 lety bylo jenom 10 měst s počtem obyvatelstva nad 100.000, dnes jich jest 28, z nichž 4 čítají více než 400.000 ob., 7 více než 300.000 ob. a 10 více než 100.000 ob. A Berlín, jenž kolem r. 1850 neměl více než 500.000 ob., čítá dnes (bez předměstí!) přes 1,700.000!

Co se povolání a sociálního roztřídění obyvatelstva německé říše tkne, třeba poznamenati, že až do r. 1849 bylo obyvatelstvo to ze $^7/_{10}$ rolnického a ze $^3/_{10}$ jiného stavu. Pak ale nastává obrat, jenž na přední místo staví průmyslnou třídu. Tento přechod nejostřeji se udál v posledním čtvrtstoletí: kdežto r. 1892 bylo ještě

42·5% rolníků, 35·5% průmyslníkův a 10% obchodníků a řemeslníků, byl r. 1895 poměr takto změněn: 35·74% rolníků, 39·12% průmyslníků, 11·52% obchodníků a řemeslníků. Jeví se tu tedy malé zvýšení počtu třídy obchodnické a řemeslnické, silné zvýšení počtu průmyslnické třídy a silné klesnutí počtu třídy rolnické. Dnes leží pak těžisko národohospodářství německého rozhodně na poli průmyslu.

Že však klesl počet lidí obírajících se orbou, z toho nesmí se vyvozovati, že orba sama klesla. Naopak orba zajímá v Německu stále více prostoru, ale moderní stroje hospodářské nevyžadují tolik sil obsluhujících, jako staré stroje a pak mzda dělníků při průmyslných závodech jest vždy větší než mzda dělníků polních. Proto jich mnoho přešlo ke skupině průmyslnické. Zajímavo jest pozorovati, jak súčastněny jsou ženy při výdělkové práci. Za posledních 13 let stoupl počet vydělávajících žen o 23% (u mužů za tutéž dobu pouze o 16%!), takže jest asi $5^1/_4$ millionů žen vydělávajících si chléb. Při práci v různých oborech byl poměr obou pohlaví tento:

při polním hospodářství pracovalo vedle 5·3 mill. mužů 2·7 mill. žen,
při obchodu » » $1^3/_4$ » » 580.000 »
při průmyslu » » $6^3/_4$ » » $1^1/_2$ mill. žen.

Pracovaly tedy ženy nejvíce v pol. hospodářství a nejméně při obchodu. Ve veřejné službě otvírá se i v Německu ženám jenom povlovně pole pracovní.

Dle zeměpisného rozdělení tvoří polní hospodářství v Poznaňsku, vých. a záp. Prusku a Pomořanech hlavní zdroj výživy. V Meklenbursku, Oldenbursku, Bavorsku, Würtembersku, Badenu a Hannoveru tvoří pol. hospodářství většinu, kdežto v ostatních zemích Německa je to opět průmysl, jenž převládá. V hlavních městech víc než polovina obyvatelstva živí se průmyslem. Obchod a řemesla dominují hlavně v městech Hansy (věnuje se mu tam $^1/_3$ obyvatelstva), v Berlíně (25%), nejméně však zastoupen jest ve Würtembersku, Záp. a Vých. Prusku a Poznaňsku (míň než 8%).

Ještě ostřeji vystupuje rozdíl v skupinách povolání, vezmeme-li v úvahu město a venkov. Ze skupiny zemědělské jenom $^1/_{10}$ nebydlí na venku nýbrž v městech, ze skupiny průmyslné $^2/_3$ žijí v městech, ze skupiny obchodní $^3/_4$ bydlí v městech.

Obraz o povolání německého lidu doplňuje rozdělení sociální. Tak dle statistiky z r. 1895 ve všech třech hlavních skupinách — zemědělství, průmysl, obchod — bylo 29% samostatných, 3·3% zřízenců, a 67·7% dělníků. Byloť tehdy:

v zemědělství 2·6 mill. samostat., 96.000 zřízenců, 5·6 mill. děln.
v průmyslu 2 » » 264.000 » 6 » »
v obchodu 844.000 » 262.000 » $1^1/_4$ » »

Bylo tedy nejvíce samostatných při polním hospodářství, nejméně při obchodu a nejvíce dělníků při průmyslu a nejméně při obchodu. Vezmeme-li ještě v úvahu pohlaví, seznáme, že z počtu samostatných 20% jest žen, z počtu zřízenců 6% jest žen, a z počtu dělníků že 29% jest žen. V zemědělství v třídě dělnické jest nejvíce žen (40%).

Pozorování za posledních let ukazuje zřejmě k tomu, že počtu samostatných stále ubývá!

V Německu velmi častým zjevem jest vedlejší zaměstnání. Tak ze skupiny zemědělské $^1/_5$ měla vedlejší zaměstnání, ze skupiny průmyslu $^1/_5$, ze skupiny obchodu $^1/_6$! Ze všech osob, jež měly vedlejší zaměstnání, jest $^1/_{10}$ ženského pohlaví.

Vydělávání počíná v Německu velmi záhy. Tak napočteno 181.453 osob dělných, jež neměly ještě ani 14 let, 4 milliony jich bylo u věku 14—20 let, 15 millionů mezi 20—60 léty, $1^2/_3$ mill. mezi 60—70 léty, $^1/_2$ mill. pak dosáhlo věku 70 let. Ze všech mužů říše německé u věku 18—60 let $^9/_{10}$ jich vydělává svůj chleb; ze všech žen u věku 16—20 let $^1/_2$ si vydělává, po 20. roce vlivem vdavek klesá počet žen vydělávajících si na $^1/_3$.

Práce dětí největší počet zaujímá hlavně v zemědělství ($1^1/_2\%$), kdežto v průmyslu a obchodu zajímá pouze ani ne $^1/_2\%$. Rovněž tak i práce lidí vysokého stáří hlavně v zemědělství jest zastoupena; za to v zemědělství málo zastoupeni jsou pracovníci v stáří od 20—40 let, již právě v průmyslu a obchodu jsou nejčetnější.

Pokud se zemědělství tkne, to v Německu prodělává dosud jen stěží krisi, do níž uvrhla je změna, že dovoz obilí převýšil v posledních 25 létech vývoz. R. 1893 docela o 2 milliony marek více doveženo do Německa, než z něho vyveženo.

Plocha, jakou zemědělství v Německu zaujalo, byla r. 1895 50 millionů hektarů, ze 54 millionů hektarů, jež tvoří plochu celého Německa. Z plochy zaujaté zemědělstvím, připadá $^1/_4$ na lesy; 32 millionů hektarů na pole a luka, $^1/_4$ millionu hektarů na zahrady, 126.000 hektarů na vinice, $2^1/_4$ mill. hektarů na pláně a neplodnou půdu.

Jádro německého hospodářství tvoří selský majetek o 2—100 ha.; malých sedláků o 2—5 ha. jest 1 million, středních sedláků o 5—20 ha. jest též 1 million a větších sedláků o 20—100 hektarech jest 280.000; velkostatků jest 25.000, panství šlechtických 4.180. Malosedláci jsou hlavně v jižním a středním Německu, velkosedláci v severním Německu a velkostatky hlavně ve východním Prusku. Na západě a severu Němec je nejvíce v obyčeji pronajímání půdy, nejméně v Bavorsku.

Při sčítání dobytka r. 1897 zjištěno bylo, že v Německu bylo 4 milliony koní, (z těch $^4/_5$ 4 a více let starých), $18^1/_2$ millionů hovězího dobytka ($^9/_{10}$ přes $^1/_2$ roku starého), $14^1/_4$ millionů vepřů a 10·9 mill. ovcí. V poměru s dřívějšími léty zmnožil se r. 1897 počet koní o $^1/_5$, hovězího dobytka o $^1/_6$, počet vepřů se zdvojnásobil, za to však ovcí o polovinu ubylo. *Dr. B. Prusík.*

*

Kamerun roku 1900. Známý znalec německých osad H. Seidel referuje*) o stavu Kamerunu za loňský rok. Především vytýká referent jediné oficielní publikaci o německých osadách »Druckschriften über die Entwicklung der deutschen Schutzgebiete«, že právě o nej-

*) V časopise »Globus« č. 22.

větší své kolonii nápadně málo píší! Pouhých devět stránek referátu o stavu tak důležité državy po dobu celého roku, toť více než málo. Referent vidí v tom zúmyslné zakrývání pravého stavu, jenž zajisté není růžovým, odhodlává-li se jindy mnohomluvný guverner Kamerunu — k mlčení. O událostech politicky i obchodně velmi důležitých píše oficielní publikace — nedá se o ní mlčeti — s takovou nonchalancí a pythickou záhadností, že referent právem těžkou obžalobu vznáší proti nynější správě Kamerunu, jejíž výroční zprávu zve »neplodnou«. Jaký úkol plní německá vláda v Kamerunu, to vysvítá z klassického místa zmíněné publikace, na němž výslovně se praví: »Vláda německá upevňuje se v kraji Sanga-Nkogo víc a víc, rovnajíc cestu obchodu interessované zde jihokamerunské společnosti«. Tedy obchodní společnosti rovnají se tu cesty, nikoliv lidu německému, by se tam mohl usazovati. Je tedy vláda německá ve vleku jediné, osadu tuto dle možnosti vykořisťující společnosti obchodní.

Nehledě tedy k nedostatečné zprávě vládní, podává nám referent dle jiných věrohodnějších pramenů obrat stavu Kamerunu r. 1900.

Počet společností plantážnických zmnožil se na 13, jež vesměs vyvíjejí horlivou činnost v pěstování hlavně kakaa, kávovníků, gummových stromů, kaučuku, tabáku a vanilky. Mimo to zřízeno jest asi 5 nových plantážnických společností, jež však až dosud činnosť svou nezahájily.

Ani jihokamerunská společnost — o níž jsme výše mluvili, nezačala dosud se zemědělstvím, omezujíc se jen na navazování styků obchodních, t. j. výměnných. A i tu ještě výsledky nejsou ani dost málo skvělé. Největší obtíž — zjednání si domorodých dělníků, — překonána prý byla pomocí německé vlády, t. j. vládnoucí orgány brevi manu domorodce přinutily, aby vstoupili do služeb jihokamerunské společnosti. To však přiznává společnost sama, že až dodnes nevydělán ani krejcar čistého výtěžku, že vše, co vytěženo, bylo zas vydáno na »zařizovací potřeby«. Kdy asi »zařizovací« era pomine, to společnost dnes sama neví.

Velmi mnoho poučného pro vládu německou přinesl kapitán Ramsay ze své studijní cesty po Kamerunu r. 1900. Jeho pokyny, kde které odvětví průmyslu neb obchodu by bylo nejvíce na místě, jsou neocenitelny. I v příčině komunikace mnohé objasnil. Tak na př. německá vláda o některých řekách měla mínění, že jsou nesplavny, kdežto Ramsay ukazuje opak toho; plujíť právě na řekách těch anglické parníky, těžíce tak bez konkurence z toho, že nejasně znají Němci vlastní svou državu.

Jiné stesky pronáší cís. komissař pracovní Carnap-Quernheimb. Dle něho nakládá se s domorodými dělníky »příliš tvrdě« (t. j. surově), tak že nemoci a smrť jsou v řadách dělnických velmi častými, mimo to jsou dělníci ti velmi špatně placeni, tak že vzpírají se dobrovolně ve služby německé vstupovati. Tu pak dle tvrzení kamerunského komissaře pomahá lesť, s jakou jsou domorodci do plantáží vlákáni, nebo násilí! Hroznou obžalobu vznáší týž komissař na německé úředníky v ohledu mravním: jsouť hříchy páchané

německými úředníky na ženách domorodých nejen nesčetné, ale i hrozné ve své formě. Proto důrazně vyzývá ve své úřední zprávě vládu německou, by do Kamerunu posílala jenom úředníky ženaté!

Co se tkne obchodu, tu dovoz jest stále ještě 2—3kráte větší než vývoz. Byloť roku

do Kamerunu	1892	1893	1894	1895	1896	1897
doveženo zboží v ceně	4,47 mill.	4,16 mill.	6,49 mill.	5,65 mill.	5,36 mill.	6,33 mill.
	1898	1899				
	9,29 mill.	11,15 mill.				
z Kamerunu	1892	1893	1894	1895	1896	1897
vyveženo zboží v ceně	4,26 mill.	4,63 mill.	4,44 mill.	4,09 mill.	3,96 mill.	3,38 mill.
	4,60 mill.	4,86 mill.				
	1898	1899				

Z tabelky této vidno, že kdežto dovoz do Kamerunu stále (a od r. 1898 rapidně) stoupá, jeví vývoz silné kolísání, ba i klesání. A stoupá-li od r. 1808, pak stoupá, v porovnání s dovozem, krokem věru hlemýždím!

Dopravu v kamerunských přístavech obstarávalo 27 německých, 26 anglických a 7 španělských parníků. Příjem z daní, trestů, cla atd. obnášel r. 1900. 1,325.631 marek (o 74.244 marek víc než v roce předešlém). Ale proto přece i letos potřeboval guvernér kamerunský státní subvenci v obnosu 2,192.000 marek. Peníze ty vydány v přední řadě na — vojenské účely; byloť třeba stavěti kasárny pro domorodé vojsko! Pak na nejvýše třeba bylo nemocnice pro nakažlivé nemoci. Dále nutno bylo pořídíti nový parník pro guvernéra. A konečně zřízení majáků na pobřeží kamerunském bylo ode dávna potřebno.

Poštovní spojení udržují německé a anglické parníky; poštovní úřad v Kamerunu je telegraficky připojen k mezinárodní síti telegrafické. Telegramy do neb z Kamerunu jsou dosud velmi drahé, ježto se za každé slovo platiti musí 8·75 marek! A přece došlo jich v loni 359 a vysláno bylo 569! Psaní expedováno bylo 149.794 kusů, balíků 3729 kusy. Noviny čteny v Kameruně v 64 exemplářích.

Obyvatelstvo bílé pleti rozmnožilo se r. 1900. o 103 osoby, dostoupivši počtu — 528! Z těch bylo 433 Němců z říše, 2 Švýcaři, 3 Rakušani, 42 Angličané, 11 Švédů, 19 Američanů, 5 Hollanďanů, 3 Rusové, po 2 Norech, Španělech, Francouzech a Australcích a po 1 Belgičanu a Portugalci. Úmrtnost zvýšila se oproti r. 1899. o $1^2/_5\,^0/_0$, takže nyní úmrtnost obnáší $6^3/_5\,^0/_0$!

Z vědeckých prací o Kameruně jmenovati dlužno Eschovo dílo o geologii Kameruna; meteorologická pozorování a kartografická studia vedena jsou velmi pilně.

Semper quid novi ex Africa, praví H. Seidel zmiňuje se ke konci svého referátu o tom, že vládě německé uzdálo se změniti jméno sídla guvernérova Kamerun v — Duala! Tak nazývá se od loňska hlavní místo německé kolonie Kamerunu.

Referuje Dr. B. Prusík.

*

Zpráva o činnosti německé Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Boehmen za leta trvání jejího 1891—1900.

Podle zásady rovnoprávnosti opatřuje stát i země úplně vším od dávna vládnoucím krajanům našim německým, i co ostatním národům opatřují vlastenci neb co konečně musil jim daně platícím po staletém strádání dnes zaříditi stát, k tomu účelu přece konečně pohromadě se držící. Němci hlavně vědecký užitek berou z Akademie vídeňské velikolepě dotované, znamenitými legáty hojně opatřené, Akademie ta opatřuje tisk vědeckých publikací i podporuje štědře díla vědecká. Ačkoliv ústav ten jest rakouský říšský, přijímá jen vyjímečně do středu svého členy z národů nenčmeckých, tak že vynikající pracovníci čeští a polští zde od dávna voleni nejsou. Prohlížíme-li seznam členstva, seznáváme, že při volbách rozhoduje jako všude na rozhodujících místech vídeňských národnost a že národností přední k nejvyšším místům těm přibíranou jest německá. Ze subvencí penčžitých tu a tam také něco kápne těm druhým.

Když Josef Hlávka v založené Akademii české pojal v program té instituce lékařství i literaturu krásnou a hudbu i umění výtvarná vedle třídy filologické, která měla býti původně třídou českou, o české věci vůbec pečovati mající a když země i stát Akademii tu subvencemi nadaly a vlastenci čeští odkazy ji opatřovali, založili němečtí spolukrajané naši tuto Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur. Společnost ta samozřejmě měla býti doplněním programu Akademie vídeňské hledíc k Čechám, a že akademie tato jest dle vzoru akademií světových výkonného lékařství prosta, aniž má oddělení umělecké, položila ve smyslu plánu Hlávkova Společnost ta i oddělení tato v program svůj. Hrabě Clam-Gallas poskytl v paláci svém nádherný byt, stát i země daly roční subvenci, kteráž od letošního roku má býti znovu zvýšena. Mnoho příznivců se nalezlo, kteří jmenováni býti nemají a nechtí, kteří fedrují snahy Společnosti finančně tak vydatné, že i kapitál mohl býti dán do reservy pro nepředvídané případy. O finanční rozvaze se nedozvídáme bohužel ničeho.

Společnost podporuje předem veliké podniky vědecké, které umožněny jsou pouze subvencemi značnými: prof. Schiffner vypraven jest podporou 8200 korun na botanickou cestu do Javy, mnichovský dr. E. Glaser podnikl výzkumnou cestu do Arabie se subvencí 16000 korun, prof. Heřm. Dexler s 9400 kor. své zoologické a anatomické výzkumy v Australii atd. I jiné značnější subvence jsou dány ku rozmanitým prácem, které tisíce korun vyžadují. Geologické vyzkumy a mapování Středohoří i studium jeho po stránce paleontologické jsou peněžně podporovány; za pomoci zvláštní subvence zemské jest pořízen zvláštní dozorčí sbor, jenž řídí prehistorický výzkum německých oblastí Čech, vydává se bibliotheka německých spisovatelů z Cech, fedrují se kulturní dějiny i německého lidu znalost. S většími náklady pořízeny jsou i podniky umělecké: pomník Tanwitzův na hřbitově olšanském, pomník Reussův v Bilíně i nástěnné malby

v Kaiserbadu u Varů Karlových (30.000 K). Také předvádění hudebních skladeb německých skladatelů z Čech věnována jest částka příslušná 10.200 korun.

Předseda svobodný pán z Wieseru dotýká se těchto programových bodů jen letmo, poukazuje k obšírnému vypočtění subvencí a vykonaných za ně prací na konci zprávy, za to důrazně vykládá účel veškeré té snahy, proč to učiněno býti musilo a co ještě činiti zbývá. Účel ten dlužno si stále opakovati i v tomto slavnostním okamžiku, praví, při němž účastni byli i J. Exc. pan místodržitel království Českého i J. Jasnost pan nejvyšší maršálek. Zvýšení dotace státní pak potvrzuje pány členy Společnosti a posiluje je, aby na započaté dráze jen pokračovali a služeb svých zcela ve smyslu snah posavadních obecnému interesu věnovali.

Úkolem naším, praví pán z Wieseru, není pouze jednoduchý program společnosti vědecké. Nám uloženy jsou povinnosti zvláštní politickým bojem Němců v Čechách. Politický boj zde v zemi jest s kulturními snahami obou národností v nejtěsnějším spojení. Řeč česká, kdysi vládnoucí, ztratila váhu svou mezi vzdělanci a k správě země i klesla na řeč lidu v slovanské části země. Lidé tam venku ní mluvili, doma při tabuli panské, v domě panském mluveno německy. Pakliže dnes bojuje se o řeč v domě panském a tím o moc na místě tom, bojuje-li se o řeč vyučovací a tím o vládu ve školství, bojuje-li se o řeč správy a tím o moc v ní, jest to pozdější následek hnutí, které započalo probuzením jazyka českého. Slovník a gramatika byly prvními zbraněmi Češství a jako duchovní zbraně v tomto boji byly první, jichž použito, tak doufáme my jakožto věrní Rakušané v zájmu vlasti své, že i ony to budou, které konečně nad výsledkem rozhodnou a každému národu místo ve státu vytknou.

Z toho důvodu musí každý národ nejsilněji tyto duchovní zbraně vzdělávati. Němcům zde připadá nesmírná výhoda v kulturní síle mohutné, kterou veškerý německý národ nashromáždil kulturní prací, nikdy nikde nikým nepřekonané ceny vnitřní. Tento duchovní majetek jest každému Němci dán samým původem jeho německým již v kolébce. Jest povinností posvátnou, by Němci v Čechách, tento kmenový statek svůj věrně spravovali, obtíží si byli vědomi, které s plněním povinností těch jsou spojeny, obtíží, které v pravdě nejsou nepatrny. V zemi nastala veliká přešinutí v neprospěch Němců, o jichž významu mnozí se klamou.

Nepatrné bylo, co zůstalo ze staré vzdělanosti země po bouřích války třicítileté z běd válečných i pozdějších. V oněch zlých časech sutinami vyplněn jest český proud vzdělanosti docela, ležel tu vyschlý, pískem vyplněn, co ze vzdělanosti zbylo, teklo v úzkém německém žlebu. Obrat nastal, jakmile moderní demokratické hnutí vzdělaností do země vstup si otevřelo. Jako průtrž mračen to přišlo, vyhloubilo to řečiště německé a vyplnilo i rameno slovanské, v němž nyní též širokým proudem se valí. Český lid vykonal veliký kus práce, jemuž nikdo uznání odepříti nemůže. Lid ten vykonal práci tu za překážek

nikoliv nepatrných; avšak i veliké výhody se mu dostalo. Mnohé oblasti, které ztracenými se býti zdály, lidu tomu připadly, netušená řada uchvacujících výsledků, které v pravdě byly vymoženostmi, působily jako nové oblasti vydobyté. To vše zvýšovalo důvěru v sebe. Talenty lidu českého dříve mizely v proudu vzdělanosti německé i zvýšovaly čilý život v něm. Ty nyní vrátily se plnými vesly do národního proudu svého, rychle zde plnily řady svých tam na straně německé mezery zůstavujíce. Po těch mnohých ztrátách byl dojem na německé straně dekuražující, nemalý, ba ozývali se hlasové, kteří věštili, že všechna německá země bude stržena ve vír slovanského hnutí. To se nestalo a nestane, jen naplavená země byla odtržena. Z půdy německé na tvrdé skále vyrostlé ničeho ztraceno nebylo a ničeho ztraceno býti nemůže.

Mezi všemi ztrátami, jichž Němci utrpěli, nejtěžší dle odhadu mého jest ztráta hlavního města. Uprostřed slovanského ostrova leží hlavní město země i ztratilo spojení s pohraničnými okršky jako při geologickém převratu se děje. A tu vydáno jest heslo, že Němci Čech gravitují do Vídně, dnes ono zní určitěji: pryč od Prahy!

Nikdo nepocítil následek hnutí tíže jako Němci pražští, kteří zůstali zde jako německé jádro, kdy vše, co ve zdánlivě německém městě německé vzdělanosti tvářnost bylo vzalo, odpadalo. Avšak Němci pražští vědí, že přece veškeré spojení s německou pohraniční oblastí není přetrženo. Ačkoliv německý lid své politické těžiště v Praze nehledá, jsou přece pojící síly mezi ním a pražskými Němci v činnosti. Pomlčuje-li se dnes o jiném, jsou to předem naše vysoká učení, která jako magnetické poly německé jinochy země k sobě táhnou. V otřesech přítomnosti síly ty neochably. Naopak, ony se zmohly. Jinoši, kteří opouštějí s akademickým slibem zvětralé síně almae matris v Karolinu, jsou s námi u věrné příchylnosti ve spojení. Jak oni s námi, tak my s nimi jsme pro všechny časy spojeni.

Z tohoto živého cituvzájemnosti s německým lidem v Čechách a jeho duchovními interesy vznikla naše společnost. Byla založena před desíti lety v obecné schůzi německých profesorů universitních, kteří mají za to, že plnění povinností akademických v přednášení a bádání není vším, čím povinnována jest universita lidu německému v zemi, zbývá ještě vykonati něco pro národní kulturu a sice to, co by žádný jiný nesvedl, kdyby učitel akademický toho se neujal. I spojili jsme se s kolegy vysokých škol technických a se stejně smýšlejícími. Naše společnost vznikla, jak Knoll řekl, bez přepychu a nákladného správního aparátu akademií, aniž by s řádným členstvím jakási vnější čest neb osobní zisk spojeny byly, ne založena z venku, nýbrž z vnitřní a neodkladné touhy: konati práci kulturní pro německý lid v Čechách.

Naše naděje nezklamaly: my mohly fedrovati mladé, snažlivé německé talenty, my mohli zcela dle určitého plánu organisovati vědeckou, uměleckou i literární službu pro celou oblasť německou v Čechách. Již se stalo

všelicos a mnoho, ba více, učiniti zbývá. Jako kdysi Češi nejlepší své lidi ztratili, tak dnes děje se zdejším Němcům v mnohých oborech, zvláště v umění a literatuře. A to jest právě nejhorší následek ztráty hlavního města: Praha, která české spisovatele a umělce k sobě táhne, poskytuje německým málo místa.

Nestačí tudiž mladé talenty vypravovati ven na vzdělání, my je musíme opět uvésti domů zpět, aby zde ovoce nesla snaha naše. Německá města v Čechách, nejcennější to elementy občanské kultury, spojena jako jedno město musí ujati se umělců našich a musí podporovati nás v plánu našem. Přeji si, abychom se na základě kapitálu získaného, zkušenostmi a v důvěře v sebe více a více v úkoly takové vázali, ba je i rozhojňovali v druhé dekadě činnosti naší«.

Řeč velmi pozoruhodná a zajisté z míry zajímavá. Odhlídneme-li od ruského šlehu Knollova, jenž akademické ambice i útraty správy hodil srdnatě na hlavu sousedům, věda, že vídeňská akademie úkol svůj německý dobře plní vedle Společnosti, a necháme-li stranou narážky bezvýznamné, můžeme ze slov presidenta německé Společnosti mnohému v souhlase se přiučiti. Než vizme, jak německý lid organisací tou skutečně získal:

prací uměleckých objednáno (soch, podobizen a j.) za 57.274 korun
k účelům fedrování německé hudby v Čechách . . 18.920 »
na výzkumy kulturně historické v Čechách . . . . . 24.573 »
na vydávání bibliotheky německých spisovatelů v Čechách . . . . . 26.740 »
na lidoznalství česko-německé . . . . . 13.497 »
na výzkum geologický . . . . . 1.475 »
prehistorický . . . . . 2.000 »
na vydání spisů Knollových . . . . . 2.451 »
na vydání spisů humanistických vědeckých . . . . . 25.504 »
podpory na práce a podniky literární . . . . . 15.380 »

Díla ta si autoři sami vydali; některé podpory mají v ý z n a m m í s t n í, ke studiu poměrů místních jsouce věnovány.

Podpory na práce přírodovědecké i na publikace ojedinělé 72.957 kor. Průměrná roční suma jest mnohem vyšší než může vydati Česká Akademie přírodozpytcům svým; jest nejméně třikráte tak vysoká; publikace děl z výzkumů subvenciovaných vyplývající obstará částečně akademie vídeňská. To ovšem Společnosti přijde velice vhod.

Podpory na práce lékařské obnášely 8.340 kor., obnos který zůstává daleko za položkou, již věnovati může pěstitelům nauk lékařských Akademie Česká.

Výtvarníkům dáno na podporách 74.395 kor., mimo objednávky svrchu vyčtěné; hudebníci obdrželi 23.940 kor., literáti 18.640 kor. Společnost vydává sama jen díla souborná kulturních dějin a výzkumů německé části Čech se týkající, mimo to sama nakládá na vydání bibliotheky německých spisovatelů v Čechách.

Neméně jest zajímavá otevřenost, jakou pan předseda Společnosti tendenci prací vyložil, jaký úžas vzbudila by řeč podobná, kdyby

pronesena byla v Pantheonu o jubileu Akademie České. A přece i z ní můžeme se naučiti oprávněnosti slov Palackého, jenž pravil:

A když všickni naši vlastenci upřímně a s pravou vzdělaností pracovati budou, pak nemám strachu o národ náš. Ten se udrží sám, dokud bude chtít a více, než jeho nepřátelé si přejou. A aby všichni synové pracovali ve prospěch vlasti rozšiřováním vědy a osvěty, to dejž Bůh! — ϱ —

⁂

Čínské divadlo a drama. Dle Gottschalla od Jaroslava Schillera. Za války »osmi« proti Číně, kdy právem času již tak mnohé, ať vzhledem ke kultuře, umělecké industrii, či jen řemeslům a různým živnostem, s evropským hlavně souvisejícím obchodem, aneb na druhé straně opět, vzhledem ku pověstnému »kultu předků«, vlastnímu to náboženství čínskému, jakož i četných jeho sekt — propuklo k nám povážlivou již »trhlinou« v čínské zdi o byť trpaslicky konservativních, přece jen však podivuhodných obyvatelích »nebeské říše«, proti Evropanům více méně vždycky nepřátelsky zaujatých, nebude nezajímavým, poohlédnouti se také ještě po jejich divadelnictví.

A řekněme hned předem: jako byli Číňané vynálezci prachu, jako tisíc let dříve než západní filosof pessimismu o negaci vůle rozvažoval, měli již svůj poklad věd v »Knížatech moudrosti«, tak jako i hudebním theoretikům středověku bylo možno blíže informovati se u nich o jemnostech a nuancích okruhu kvintového, o 12 půltonech oktávy a 2 půltonech škály — tak i v oblasti dramatu mají jaksi právo priority ovšem po Řecích a Indech.

Setkáváte se již v osmém století našeho počtu se stálým jevištěm čínským. Ovšem že je dosti neutěšeného, nikterak lákavého společenského postavení příslušníků jeho — herců. Byly to nejvíce děti otroků, jež ředitel takového divadla obyčejně skoupil, aby je pak odchoval mimickému umění. A ti ubožáci zůstávali herci—otroky až do smrti.

Běda, byl-li kdo z nich se odvážil ku »nemístné« touze po svobodě, to hned jej stihlo či aspoň pohrozilo se mu za ono neoprávněné zachutnání stem ran »bambusem«, podle čínského zákonníka trestního. Paragrafy zmíněné knihy applikovány pak ostatně i na autory nepřípustných her divadelních, kteří jimi tolik trpěli, až na konec smířili se radši snížením svých děl na makulaturu. Jak tudíž zřejmo z esthetických základů čínského jeviště, nahromaděných ve zmíněném objemném kodexu trestním, byl by v Číně moderní realismus juridicky nemožným.

Čínské divadlo a drama datuje se vůbec od r. 720 po Kr.; tehdy založil tam císař Hiuen-Tsung první konservatoř hudby. A co zvláštního, že císař nebyl toliko mecenášem ústavu, nýbrž i vlastním výkonným umělcem, pískaje na flétnu. Ba ještě více, stal se i reformátorem čínské hudby tím, že ku tehdejším symfoniím, kterážto ku svým interpretacím měly zapotřebí zatím jen osmi nástrojů, a jež zdály se mu tak bez krve, ospalé, bez vší mohutnosti, přičinil jako devátý nástroj zamilovaný svůj — buben. Výrazný prý a oživující. A tak se stala konservatoř dílnou, v níž se povolané talenty monarchie vycho-

vávaly a vzdělávaly pro čínská jeviště. Ředitel takového ústavu za dynastie yuenské rozdělil pak i každému spisovateli určitou látku, dal mu scénář i s kuplety, jichž v dramatě mělo býti použito. Tedy doslova továrna na dramata. Melodie totiž a kuplety dřívější čínské dramatiky utvořily vlastně ono jádro, kol nějž novější dramata pak vyhranila. Neboť vlastně ve zpívané básni hledati dlužno zárodek, symptom dramatu čínského. Tedy cestou zcela opačnou postupoval takový dramatik. Neboť ku hotovým zpívaným písním měl spracovati děj, k tomuto již ustálenému repertoiru písní, připjati dramatický repertoir. Tak že hrdinka i hrdina dramatu byli zároveň solisty zpěvními. Slovo, ton a děj splývalo tu v jeden celek. Že způsob tento neobešel se vzhledem na naše poměry bez jistých a hodně křiklavých směšností, netřeba podotýkati. Ambros ve svých dějinách hudby vypravuje, že jakýsi ctihodný manžel někde v dramatu čínském, když jej byla věrolomná žena ve spánku širočinou smrtelně do čela udeřila, ihned se svojí ranou vystoupí, aby teprve potom smrti zadost učinil, až by do svého osudu v nějaké arii si napřed požaloval. Avšak ani u nás není potřebí daleko pro — ekvivalent podobného umírání zpívajícího. Vzpomeňte jen na Edgara v »Lucii«, jenž s dýkou v prsou ještě dlouho se trápí se svojí arií. Směšně také vypadají na jevišti v různých operách (Medici, Traviatta) široce tekoucí kantilény zpívané — souchotinářkami.

Tedy dramatické situace obdobné s vylíčenou v Číně. Pravé »čínské« možno říci.

Toto intimní splynutí slova, zvuku a děje, stalo se dokonalým v kterémsi jiném čínském dramatickém výrobku, v němž generál jeden podnikne válečné tažení do dalekého kamsi kraje. Na jevišti opěvá tuto zemi, mezitím co jezdí na své holi a krátkým bičíkem ku své jízdě práská kontrapunkt a tak několikrát objede kol do kola scénu. Illuse diváka jest tu tedy zcela naplněna, dramatická situace rovněž přesvědčující jako jímající.

Jinak zpěv v čínských dramatech jest složen z monotonních, někdy o několik tonů vystupujících zpěvů, či zas recitativů, které pronikavými plechy bývají prolamovány a přerušovány, mezi tím co kotle a miláček zakladatele prvního čínského hudebního učeliště, buben, pausy vyplňují.

Pokud se zvláště týká, jest podstatně rozdílným zpívající Číňan na divadle od řeckého choru, kdež dlužno uznati prioritu Sofokleovu a Euripidovu.

Od zpěvu a pantomimy až k úplnému vyvěžení pravého dramatu, spotřebovali v Číně se svou podezřívavou, zmíněnou již předem konservativní, na přecházející tradici pevně připjatou povahou, řádku let. Byl to teprv zmíněný císař Hiuentsung (702—756), jenž stal se zakladatelem dramata ustálené formy, když byl roku 720 po Kr. všecky ty rozptýlené perly a květy polní, hudby a tance seskupil v jediný celek nejstaršího dramatu.

Před ním, podobni provazolezcům procházeli zemí též herci divadelní, předvádějíce hlavně příběhy různých etap lásky, či zas krimi-

nální události představujíce, bez jakéhokoli však způsobného uzavření děje a pečlivého motivování. Byly to většinou hry »s patra«, okamžité nápady ve prosté dialogisované formě.

Jinak jevistě i scenerie Číňanů jsou zcela jednoduché. Na vlas podobné oněm artistů-řemeslníků z nesmrtelně krásného »Snu v noci svatojanské» Shakespeara.

Naproti tomu mohou se vykázati svrchovaně nádhernými kostýmy a různými hedvábnými rouchy, umělým krajkovím ozdobenými a obestřenými, jež jsou oblíbenými předměty garderoby herců. Alespoň ruský vyslanec Vilbrandt Ides odkazuje ve svých pamětech doklad o představení, kterému v roce 1692 byl přítomen, a v němž zprvu jakási krásná dáma vystoupila a dle vlastních jeho slov oděna v nádherné, klenoty bohatě zdobené zlaté roucho, s korunou na hlavě.

Zpívala pěkným, půvabně znějícím hlasem s něžným skloněním těla a gestikulovala při tom svýma rukama, v nichž měla vějíř. Hrdina hry, kterým císař čínský, objevil se v císařském hávu a s žezlem ze slonoviny v ruce.

První epocha dramatické literatury čínské trvala od r. 617—907. Divadelní hry jmenovali tam »Čuen-khi« aneb »Liuen-yo«, hudba hruškové zahrady. Z té doby nezachovalo se nám ničeho. Druhá etapa počíná dynastií Songů (960—1119); drama, které z této periody přešlo na naše časy, jmenuje se »Si siang-ki« (Příběh o západním pavilloně). Avšak ještě zde převládá dosud píseň, děj postrádá energického postupu, napínavého rozvinutí. Více jak pět osob jednajících nevystoupilo v dramatech této doby nikdy. Třetí, klassická epocha počíná vládou Kin (Yuenů) 1123—1341. Sto kusů, jež obsahuje velká sbírka »Yuen-žin-pe-Čong«, jsou klassickým repertoirem Číňanů. A teprve u této periody čínského dramatu, lze mluviti o konečném jistém pevném závěru téhož. A i v ohledu na soustředění formy a zřejmou obratnost v rozčlenění osnovy děje, o hezký kousek cesty předběhli básníci této právě doby své zpátečnické soupeře-předchůdce. Třebas by dovolili si při tom nadělati různých plagiatů s lyrickými zpěvy těchto.

Za to ale čtvrtá a poslední epocha od r. 1341 až na naše doby, zneuznávala, ne-li docela ztroskotala ony klassické ideály a základy, jež za dynastie Kin (Yuenů) dramaticky vyniklými děly byly položeny a vrátila se opět ku pohodlnějšímu, zpět zase k formě dialogisovaného románu, jak zvykem bylo za vlády Songů.

Podle stávajících, nad míru zajímavých badání, objevilo se, že až na jedinou výminku pojmenovanou »Pi—pa—ki« (Historie loutny), všecky ostatní v Evropě známé hry divadelní, spadají do doby klassiků čínských.

Látka k nim čerpána jest na půdě domácí. Co je za zdí, znamená Číňanu barbara, takže bylo by pod důstojností takového původního dramatika, aby shledával sujet pro svůj kus v cizině. Jeho inspirují pouze domáci události ať již vlastního státu, či ze života lidu různé příběhy, a to měrou nad jiné požehnanou.

Setkáváte se tu také se všemi druhy dramatu. Číňan má své historické drama i literární a též i intrigovou veselohru. Ovšem že najdete tu jedno z dramat historických v závratné výši: mnoho zápletek spíš na běh dějin upomínajících a jako celek ku doplnění školského vzdělání sloužících. Než nedá se upříti takovému právě repertoiru kromě zřejmé morální tendence jeho i nanejvýš kulturních interessů jeho poslání.

Ve hlavních bodech shodují se čínská dramata docela s pravidly dramaturgie evropské, jakož i navzájem věrným odlišováním jednotlivá jich odvětví jsou od sebe různěna. Mnohá z nich začínají prologem, předehrou, jež obsahuje exposici kusu. Z pravidla má drama čtyři dějství, z nichž poslední však obětováno bývá dramatiku— mravokárci.

»Jest to akt odhalení, odměny či trestu, rozhodujících, aneb rozhodných ustanovení a nálezů; vysocí mandarini, císařské rozkazy, zastupují osud, jenž zadrhnutý uzel buď uvolní, nebo roztíná.«

V dramatě čínském rozeznávati dlužno čtvero hlavních kategorií. Jest to především historická činohra nebo tragedie, stejně pak občanská čino- neb truchlohra, dále drama pohádkové a veselohra.

»Soudem« v dramatech historických nedocházejí autoři dále nežli k pověstnému bambusu. Bambus a zase bambus jest representací všeho osudného. Tedy právě na úkor oné vznešenosti osudu, jež člověka povznáší, rozdrtí-li ho pak svými koly, k níž se však Číňan nechce znáti, stejně jako nepovčdomým mu zůstává konflikt dvou stejně oprávněných mocí, takže celé historické drama jeho vlastně jeví se spíše pro zasáhání v hlavní děj osobami různých, úplatných a na svůj vliv hrozně žárlivých ministrův aneb chorých císařoven, či zase po vládě bažících konkubin, jako jediné drama intrik. Naprosto passivními zůstávají tady ryzí rekové s neméně počestnými hrdinkami, které pro představitele zvrhlosti nepřicházejí k slovu.

Nanejvýš kulturně-historického zájmu zdá se býti též občanská hra, poskytující jakýsi obraz domácích mravů a zvykův, aneb měšťanské právní poměry vyličující. Nějakou esthetickou cenu však dlužno upříti, ježto i tady zase hraje zločin — »vláda tmy« — svoji hlavní roli. Látka k těmto hrám opírá se hlavně a často o soudní annály a různé právní nálezy.

Třetí druh dramatu čínského, drama kouzelné či pohádkové, upomíná na naši ferii, nebo pohádkovou operu, dnes možno říci i — scénickou pohádku vlastní. Ovšem, pokud na zcela primitivním jevišti tamním, lze si jen připamatovati. Čínskému divadlu scházejí, pokud známo, totiž všechny možné dekorativní obstakle a všem požadavkům vyhovující armatura scény. Tak se také stává, že víly, démoni, ba dokonce i bohyně, stejně jako kouzelníci, aneb princezny a poustevníci, pohybují se na zcela jednoduché nesbásněné scéně, bez čarovných zahrad plných zázračných květů, jež rozlívají měkkou vůni vůkol . . .

Jest to více kouzelná fraška, jež podivuhodným způsobem stala se — a to vůči všem ostatním odrudám dramatu — neohraničenou

snůškou někdy přímo hlubokých názorů na svět, v pojetí života vůbec, nemilosrdně zároveň tepající jednostrannost a omyly náboženské ve blýskavě vtipných, ba kousavých, mnohdy až za hranice národnostní vybočujících pasážích, v ideovém pochodu k velkým duchům všech dob se přibližujících. Tedy na místě frašky, spíše náběh jakýsi ku dramatu — filosofickému.

Stejně i s veselohrou. Rysy karakterní zvrhnou se tu často v karrikaturu. Episodický živel zlichvařen. Za to však veselohra intrik zase vítězí pikantním obsahem a obratným rozuzlením. Není divu. Čerpá a výhradně hraje ve frivolním ovzduší života kurtisán.

Jak jest s dynamikou v tomto dramatě? Chce-li čínský dramatik přibarviti karaktéry či situace svých lidí, je prohloubiti, effektům a vášním jistého reliefu dodati, běh myšlenkový přiostřiti, nebo dojmouti a zachvíti auditoriem, sáhne jednoduše po starém osvědčeném již receptu. Vrací se ku zpěvu, jímž případně přeruší dialogy. A zpěv vůbec pak absorbuje většinu poetického elementu, ba mnohdy i smysl pathetických scén. Ovšem často při takové snaze po vyzdvižení různých situací a jejich vyvíjení upadá básník ve mnohé neobratnosti, že mnohdy za těžkou připadá mu představa o možném souzvuku všech těch bezčetných relací, vyplývajících z pozorování světa smyslného i lidí. Cosi shakespearovského tryská však z jejich líčení přírodních, mnohdy vysoce poetických krás dostupujících.

Jinak v dramatě lehčího genru, spokojuje se Číňan, jako my v operettě, aneb vaudevillu, střídáním zpívaných s mluvenými větami. Je vubec zvláštní, že hrdinkou čínského dramatu jest — soubretta!

Ovšem že s náležitým rozdílem intelligentních kvalifikac svých zbožňovaných západních kollegyň.

Jest totiž vědecky vzdělána, odkojena knihami moudrosti.

Drama z doby poslední, jak pověděno, vrátilo se zase do kolejí dialogisované novelly a povídky, jak bylo u dramatiků za dynastie Songuv. Příslušná, pětiaktová forma se začáteční exposicí, dvěmi, třemi dějstvími vyvinujícími a se stupňujícími s konečným vyvěžením, katastrofou dramatu, rozbita, ustoupila opět episodním, nepoutavým dramatům, roztříštěným ve shluk historek, jimž bezprostřední, přesvědčující umělecký vrch schází. A kdyby byla motivace sebe lepší, nemůže nikdy přec jen zabrániti té rozteklosti, v jaké se drama rozuzluje. —

Z Číňanů, pokrokem již již strhnouti se dávajících stali se opět staří »copaři«. Vrátili se ve vyjezděné a tudíž nejpohodlnější koleje. Všecko podlehlo zase nejkrajnější konvenci, ducha zabíjející trpasličí šabloně a se všemi oněmi suchými, bezvýznamnými ceremoniemi ještě také »nesmrtelnému« bambusu — tomu nejvyššímu a nejúčinnějšímu symbolu státní mocí. Posledně jmenovaná je vůbec idolem, jak někdo pověděl jednou v Číně — jakožto realisování idei státu policejního. Avšak to všecko zle se vymstí na národě jenž nemaje volného sebeurčení, také nikdy nevzepne křídel, aby jásavě a mocně jimi zamával na pouhých svobodných, slunečních pláních duše, v nichž jediné jen, požehnané květy všeho umění vůbec, mohou vypučeti . . .

Koncem: jednu činohru čínskou nazvanou: »Sirotek z Čao«, zpracoval Voltaire pro jeviště francouzské, jiná, zvaná »Lakomec«, živě upomíná na stejnou hru Mollièrovu a p.

*

Z cizích revuí.

Z cizích a slovanských revuí a listů.

První červencové číslo londýnské revue »The Athenaeum« jest každoročně hotovou literární událostí, ježto se v něm nalézají výborné a odborníky psané referáty o hlavních literaturách evropských vždy za rok minulý. Referáty ty mají opravdový, evropský význam a proto neváhám zavčas ve výtahu co nejstručnějším o nich podati zprávu. Předešlu však malou poznámku: jest věru politování hodno ono mrazivé »slavica non leguntur«, jež při nejedné příležitosti z Londýna lze slyšeti. Tak při literárních přehledech jihoslovanská literatura vždy schází, a letos (snad jen opozděním referátu), schází i referát o ruské literatuře. A tak slovanské literatury zastoupeny jsou v Athenaeu pouze referáty o české a polské literatuře. Málo, ale lépe to málo než nic! O české literatuře referuje i letos Dr. V. Tille svou známou koncisní formou, jež nepomíjí nic, co jest zmínky hodno, ale nerozepisuje se o věcech majících zájem jen lokální. Český referát zajisté i na příslušníky cízích národů učiní nejlepší dojem svou reliefností. Kdežto v jiných referátech hemží se to jmény a tituly, až referát stává se nejasným, jmenuje Dr. Tille jen nejdůležitější jména obíraje se hlavně věcným objasněním proudů a zjevů v naší literatuře. Nepřeháním věru, řeknu-li že český referát v »Athenaeu« jest nám k opravdové ozdobě. O literatuře polské roku 1900 příliš mračně, zdá se mi, soudí referent Adam Belcikowski. Stařičký literární historik ovšem nenadchne se tak snadno pro všechno, ale že by tak byl zubožený stav loňské produkce polské, jak ho líčí A. Belcikowski, o tom přece pochybuji. Hlavní událostí loňského roku jsou Sienkiewiczovi »Křižáci« a oslava Sienkiewiczova, o níž čtenáři České Revue s dostatek byli informováni. V krásné prose nevidí referent už nic útěšného leda sbírku novell E. Orzeszkowé »Mlha«. V poesii staví nejvýš Marii Konopnickou jejím cyklem »Italie«; v dramatické literatuře poukazuje na to, že dnes každý už chce psáti dramata, třeba by neměl vloh k dramatickému umění. J. Sienkiewicz svým dramatickým pokusem »Zagloba swatem« poznal, že jeviště není jeho pravou půdou. Největšího úspěchu dosáhl Vyšpiański svým fantastickým dramatem »Svatba«, pak Tetmajer veršovaným dramatem »Zawisza Czarny« a Rosowski historickou veselohrou ve verších »Nawojka«. Przybyszewski (Zlaté rouno), Zapolská (Život žertem), Bałucki (Vychloubači), Kozłowski (Diana), a j. dosáhli jenom prostředního úspěchu.

O belgické literatuře referuje Paul Fredericq všímaje si ovšem i francouzské i flamské literatury. Referent konstatuje v Belgii čilý ruch literární, při němž i věda i krásná literatura stejnoměrně

jest pěstována. Maeterlinck, advokát v Gandu, Eekhoud i j. za hranicemi Belgie známí autoři přispěli i letos svou hřivnou, prvý poeticky filosofickým dílem »La vie des abeilles«, druhý knihou »Faneuse d'Amour». Novou hvězdu na nebi flamské literatuře objevuje nám referent v osobě Steyna Streuvelse (pravým jménem Franka Lateura), paštikáře z malého flamského městečka, jenž rázem strhl na sebe pozornost a jehož knihy jsou hlavní událostí loňského roku.

V dánské literatuře prý qualitu nahrazovala quantita. Hyperprodukce zavládla i v státu dánském. Do nedávna módní směr memoirový, kde autor svou osobou stál pořád v popředí, jest už zatlačen směrem objektivním, při němž o autorovi skoro ani nevíme. Ač dodnes historický román má u Dánů oblibu, přece jen jest už slušná skupina autorů, kteří obírají se přítomností a to hlavně třídami pracujícími. Ze známějších u nás autorů napsal Pontoppidan sarkastickou knihu »Lille Rödhaltte«, Amalie Skramová knihu »Julehelg« a Holger Drachmann historické drama »Halfred Vanraadeskjald«, jehož dějem jest minulost Islandu.

O francouzské literatuře referát Julesa Pravieuxa není obzvláště potěšitelným. Genius, jakého francouzská literatura už po léta očekává, až dosud se neobjevil. Za to při naprostém nedostatku geniu jest ve Francii s dostatek talentů. Hlavní událostí r. 1900 jest referentovi znovuotevření Comédie Française. Co do počtu vydaných v loni knih jest Francie na místě 4. (Anglie, Americké státy Spojené, Německo, Francie). Pokud literárních směrů se tkne, panuje teď ve Francii hotový chaos, z něhož jediná věc jasně vyplývá, že ani jediný směr není rozhodujícím.

Obsáhlý referát E. Heilborna o literatuře německé zaznamenává rozhodný pokrok subjektivismu. Nejcennější knihou loňské produkce německé zdá se referentu býti kniha Ebner-Eschenbachové »Aus Spätherbsttagen«. Starý Spielhagen přispěl novelou »Freigeboren«, kterou referent považuje za nejlepší plod jeho vůbec. Silný vzmach lyrické poesie způsobil pokus Wolzogenův založiti umělecký chantant pod jménem »Uiberbrettel«. Z mladších novellistů referent především jmenuje Schnitzlera, jenž v loni napsal výbornou psychologickou novelu »Frau Bertha Garlan«.

V řecké literatuře r. 1900. dle slov referenta S. P. Lambrose převahu rozhodnou měla klassická filologie a archaeologie. Z prací historických sluší jmenovati Kamburoglovy »Dějiny Athen za turecké vlády« a Psilakisovy »Dějiny Kréty od počátku až po naše dny«. Krásná literatura pěstována byla v loni daleko chaběji než vědecká. Hlavní událostí loňska pro Řecko jest založení »Společnosti knih užitečných«, jež každý měsíc vydává jednu knihu, co nejlacinější a pokud možno lidu co nejvhodnější. Pro lidovou osvětu má tato knihovna, jež otiskuje nejen originály, ale i překlady, cenu ohromnou.

Referent o holandské literatuře C. K. Eloutff prohlašuje za největší chloubu soudobé literatury hollandské paštikáře Stejna Streuvelsa, autora v pravdě neobyčejné síly. Streuvels opravdu dnes

je prvním romanopiscem, spíše řečeno novelistou jak Flamů, tak i Hollanďanů. Také užívá jazyka onoho, jenž před rozštěpením sloužil oběma příbuzným národům. V dramatě ovšem zas neobmezeně vládne Heyermanns, autor »Ghetta«, jenž v loni napsal drama ze života rybářů: »Sedmé přikázání«. Ze známějších u nás autorů Couperus vrátil se zas knihou »Stille Kracht« k psychologické novele. Couperus, Veth a Borel, každý samostatně, podnikli ostrý útok proti hollandské Indii, tvrdíce, že Europané tam vyslaní jsou degradováni, že vlivem indským zvulgární atd. Proti svobodomyslnému listu »Gids« založili si professoři reakční revui »Onze Eeuw« (Náš Věk).

O maďarské literatuře napsal L. Katscher velmi pochvalný referát. Nejhledanější z romanopisců maďarských Koloman Mikszáth napsal výborný dvousvazkový román z maďarské společnosti »Podivné manželství«. I starý Jokai přispěl v loni k produkci literární a to svou cennou autobiografií »Román mého života«. Mladý autor Tamas Kobór napsal serii obrázků ze života budapešťského pod titulem »Budapešť«. V poesii jest však literatura madarská slabou. Za zmínku stojí jen Makaiova kniha veršů »Smrť básníka«. V dramatické literatuře nejhlučnějšího úspěchu dosáhl Ferencz Herczeg svým dramatem »Brigadník Oscay«.

Nářku plný referát napsal G. Biagi o literatuře italské. Smutné politické a sociální poměry, všeobecná rozeštvanost a nespokojenost, udusily volný rozvoj literatury italské a přivedly jí k úplnému úpadku. Nikde nic nového, velkého, svěžího! Novou je leda moda, že básníci musí vystupovati i co deklamatoři svých veršů. Mody té uchopila se florentinská »Società di Lettere«, která svým členům předvedla všechny vynikající básníky-deklamatory soudobé Italie. V poesii největšího úspěchu dosáhly básně Pascavellovy, d'Annunziova »La canzone di Garibaldi« a Boïtův »Nerone«. V prose vynikla jediná Matilda Serao novelou »Suor Giovanna della Croce«, ale v dramatické literatuře bylo velmi pusto po celý loňský rok. A při úpadku domácí tvorby, těší se v Italii fenomenalnímu úspěchu cizinci: Sienkiewicz, Tolstoj, Mark Twain, Kipling a j.!

Chr. Brinchmann ve svém referátě o literatuře norské r. 1900 pokládá za nejdůležitější událost mohutné drama Björnsonovo »Laboremus«. Za to Ibsen po celý loňský rok mlčel. Pracuje prý opět na novém dramatě. Vedle Björnsona největší úspěch na sceně měl Kraemmer svou fraškou: »Bedstemow Gut«. Vedle těchto dvou autorů vystoupila celkem se zdarem celá řada mladších autorů dramatických. Vůbec byla dramatická literatura nejhorlivěji pěstována ze všech odvětví krásné literatury.

Posledním v řadě referátů o evropských literaturách jest Altamirův referát o literatuře španělské. Loňský rok byl potěšitelným aspoň potud, že pozorovati bylo určité probouzení se k nové činnosti. Loňský rok neobyčejně hojný byl novými revuemi, které vesměs jsou velmi cenny. Pro cizince největší význam má nová, informativní revue »La Lectura«. Z vědecké literatury, nejhorlivěji pěstována byla historie: hledajíť Španělové ve dnech úpadku útěchu

svou v slavné minulosti. Z jednotlivých autorů vynikl Perez Galdós svým sensačním, antiklerikálním dramatem »Electra«, a knihou novel »En tranvia« E. Pardo Bazánová. V poesii bylo jen málo pěstitelů, největšího úspěchu dostalo se Nuňezovi de Arce za jeho vlasteneckou báseň »Sursum corda«. V dramatické literatuře největších úspěchů měli mladí autoři, sestry Quintero, Benavente a j. Echegaray svou hrou »El loco Dios« nedosáhl vůbec úspěchu

Takový jest v největší stručnosti obraz evropských hlavních literatur za rok minulý.

Pařížská revue »Le Tour du Monde« poukazuje v posledním čísle k hrozivému nebezpečí, jež vzniká pro Francii pranepatrným přírustkem obyvatelstva v poměru k jiným státům evropským. Neboť přírustek pouhých 300.000 osob v celé Francii během 5 let možno spíše úbytkem nazvati nežli přírůstkem! Zajímavou jest srovnávací tabulka v té příčině:

	Počet (okrouhlý) obyv. r. 1850:	Počet obyv. r. 1900:	Přírůstek (okrouhlý) za 50 let:
Rusko	66,714.000	128,896.628	62,183.000
Německo	25,397.000	56,345.014	20.948.000
Rakousko	30,727.000	45,107.304	14,380.000
Anglie	27.369.000	41.484.219	14,115.000
Italie	23,617.000	32,449.754	8,833.000
Francie	35,260.000	38,600.000	3,340.000

Kdežto r. 1850 byla Francie mimo Rusko a Německo nejlidnatějším státem evropským, klesla za 50 let na místo předposlední a za nedlouho snad bude státi i za Italií!

*

Glos všímá si velice bedlivě palčivých společenských a literárních otázek. Z posledních čísel nejvíce pozornosti budí článek o tom, co by měla i mohla »Kasa literacka« pro členy své vykonati. Jeť stav literátu polských stejně zbědovaný, jako jinde. Proto podpůrné kasse literátské otvírá se mnoho způsobu k podpoře potřebných členu. To, co na př. posledním usnesením Máje stalo se skutkem, aby totiž zřízeno bylo literáty vlastní nakladatelství, to též u polských literátu nedávno objevilo se co návrh, jenž až dosud zůstal neuskutečněným. Jiná jest otázka v kruzích literárních rovněž palčivou: autor dá redakci svůj rukopis a odsouzen je mnohdy, dosti dlouho čekat na redakční odpověď. Aby věc se zkrátila a poněvadž od redaktora samého nelze opravdu žádati, by všechno v největší rychlosti přečetl, navrhují literáti polští tento modus: redaktor dá spolupracovníkovi rukopis k rychlé recensi; recensent neví, kdo je autorem, autor neví, kdo je recensentem. Recensent dostane od autora honorář a to v každém případě: je-li recense příznivou, tak že se rukopis tiskne, dostane recensent procenta z honoráře autorského, je-li recense nepříznivá, dostane recensent honorář vyplacený »Kasou literackou«, jež se svým členem již později se vyrovná. Rovněž tak »Kasa literacka« bude vypláceti zálohy na rukopisy již přijaté k tisku a vyrovná se s dotyčným nakladatelem. Tím způsobem by se stala »Kasa literacka« opravdu zřídlem rychlé a bratrské pomoci literátům, tak často pomoci potřebujícím.

Týž list otiskuje pod názvem »Kde domov můj« studii A. Niemojewského o bídných poměrech, v jakých nachází se mladé malířské pokolení ve Varšavě. »Dnes — praví autor — každý mladý talent zpívá sobě onu českou píseň »Kde domov můj« a zpívá ji nezřídka beznadějným hlasem: »Tam kde z očí slzy tekou, bolesti kde v dvéře tlukou«.

Biblioteka Warszawska obírá se rovněž návrhem St. Koszutského, aby »Kasa literacka« zřídila vlastní nakladatelství. S návrhem tím Biblioteka Warszawska nesouhlasí docela. A sice uvádí výstrahu, že každý nakladatel při vydání knih více méně risikuje. Jednou se mu vydání té oné knihy vyplatí, jednou při tom má ztrátu. Toto risiko však může si dovoliti jednotlivec, nebo akciová společnost, nikoliv však »Kasa podpůrná«, jejíž kapitál ve prospěch nemajetných literátů určený nesmí být ztenčen žádnou spekulací. Pak by byla Kasa literacka nucena vydávati jenom taková díla, která by na jisto měla úspěch, tedy nikoli díla opravdu cenná. Proto radí Biblioteka Warszawska, aby si literáti zřídili knihkupectví vlastní, avšak ne při »Kase literacké«, nýbrž tak, že sestaví družstvo akciové, s 25 rublovým vkladem. Při sto členech sešel by se základní kapitál 2.500 rublů. Vedlo-li by se družstvu dobře, mohlo by směle autorům zvýšiti honorář o 15—20%, než mají u jiných nakladatelů a tak tyto nepřímo nutiti k stejnému zvyšování honoráře.

Klosy staly se jednou z nejbohatších revuí obsahem hlavně belletristickým. K návštěvě Dalmacie zve své rodáky velmi poutavou studií K. Mieroszewski; smutné zprávy dozvídáme se v témž listě o germanisaci Poláků v Německu. Článek ten týká se hlavně církevního boje o jazyk polský: germanisace dosahuje už i do kostelů polských.

Biesiada Literacka oslavila své 25leté jubileum trvání. List ten vedený v duchu katolickém vykonal hlavně v polských rodinách platné služby. V illustrační části jest Biesiada Literacka rovnocennou nejdůležitějším zahraničním časopisům.

Ateneum rovněž oslavilo nedávno své 25leté jubileum trvání a hnedle na to oznámilo své zaniknutí. Když revue tak vážná a takový význam mající po čtvrtstoletí přestane vycházeti, pak má to velmi těžké a bolestné následky. Za důvod zániku udává vydavatel Wlad. Spasowicz neshodu s redaktorem Ig. Chrzanowskim: jest to však dojista jen vedlejší důvod: hlavní příčina tak dalekosáhlého rozhodnutí leží dojista hloub! Posledním číslem bylo červnové, 306. číslo běžné, uzavírající 102. svazek čtvrtletní, bohaté do té míry obsahem, že dvojnásob líto jest každému, že tak výborný list, jedno z nečetných ohnisk vědy a literatury, mající na čele napsány tři ideály: krásu, pravdu a cnost, po 25letém trvání zanikl. Roku 1879. založil je Wil. Spasowicz, přibíraje si k ruce vždy redaktora, poněvadž nemohl sám redakci obstarati. U stolku redakčního Atenea vystřídalo se několik vynikajících mužů, z nichž ne posledním byl Piotr Chmielowski. Zasloužilý literární historik věnoval veškery síly své Ateneu a také doba jeho redakce, jakož i doba redakce St. Laguny byla

pro Ateneum dobou rozkvětu. Od r. 1899. až do zániku důležité této revue byl jejím redaktorem mladý a energický Ign. Chrzanowski, jenž mnohou reformu zavedl. Tím větší ztrátu utrpěla polská literatura zánikem této stěžejní revue.

Kraj byl velmi dobře zpraven — zvláštním do Prahy vysланým korespondentem — o posledních pražských slavnostech: sjezdu čes. přírodozpytců, o návštěvě císařské i o slavnostech sokolských. Proto také referáty Kraje jsou velmi důkladny a nám rozhodně příznivé. — Cestopis po Dalmacii provázený hojnými illustracemi dojista přiměje leckohos k návštěvě této polozapomenuté slovanské země.

Przewodnik naukowy i literacki přináší velmi pěknou srovnávací studii St. Žožiarského »Witwicki i Żukovskij«. Autor velmi objektivně dokazuje silný vliv Žukovského na literaturu polskou, a hlavně na Stefana Witwického, jenž ve svém »Wieczorze Św. Andrzeja« nepodal nic jiného, než parafrasi a to velmi nepovedenou Žukovského »Světlany«. Tvrzení to polský autor studie dokládá citáty jednotlivých míst z obou básní.

Slavjanskij Věk číslem 24. ukončil první rok svého trvání a jak tvrdí redakce, dočkal nejen mravní, leč i materielní podpory, tak že další vydávání jeho jest zaručeno. List ten veden čilým D. Vergunem stal se za 12 měsíců opravdu malým, ale živým centrem rakouských Slovanů, kde buď ruským nebo jiným slovanským jazykem vyměňovali si názory o nejpalčivějších otázkách soudobých. Obsah každého čísla byl vždy časový, velmi zajímavý a pro Slovany důležitý. Snad i druhý rok bude Slov. Věku ne-li větší, tedy aspoň stejnou měrou příznivým.

Izvěstija po literatuře mezi jiným hojným a zajímavým obsahem přinášejí studii o tom, kdy a kde které autory jest předčítati. Jest to výborná informace pro předčítately, v níž autor ukazuje, že na př. v kroužku tom a tom lze směle čísti ty a ty autory atd. Totéž číslo přináší článek N. Naděždina o ruských politických denníčích. Dnes jest v Rusku 88 soukromých politických denníku, jež všechny, mimo »St. Petěrburgskija Vědomosti« a »Moskovskija Vědomosti« vznikly během XIX. století. V Petrohradě vychází 11 denníků, v Moskvě 7; z gubernií vydává Chersonská 7, Taurická 4, 3 gubernie vydávají po 3 denníčích, 11 po 2, 26 po 1 a 42 gubernií nevydává vubec denníku. Co se ceny předplatní tkne, tu průměrně jest cena politického denníka se zásylkou 8 rub. 19 kop.

Žurnal ministerstva narodnago prosvěščenia přináší dvě studie obzvláště důležité pro literární historiky: je to Sidorova obsáhlá a dosud neukončená studie o ruské literární společnosti »Arzamas«, a pak Petrovského článek »K otázce dramatu Luciće ‚Robinja'«. A. Radić totiž dokazuje, že Lucić své drama »Robinja« napsal podle romance »U princípa kralja Mande ćer jedina«. Petrovskij tomuto tvrzení studií svou odpírá. *Dr. B. Prusík.*

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze. Nákladem vlastním.

AP
52
C38
roč.4
pt.2

Česká revue

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY